

MAGYARORSZÁG HELYRAJZI TÖRTÉNETE

FŐ TEKINTETTEL AZ EGYHÁZI INTÉZETEKRE

VAGYIS

NEVEZETESB VÁROSOK, HELYSÉGEK, S AZOKBAN LÉTEZETT
EGYHÁZI INTÉZETEK, PÜSPÖKMEGYÉK SZERINT

RENDEZVE.

ÍRTA

RUPP JAKAB.

KIADTA A M. TUD. AKAD. TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

ELSŐ KÖTET.

AZ ESZTERGAMI EGYHÁZ-TARTOMÁNY

A HOZZÁ TARTOZÓ PÜSPÖKMEGYÉKKEL EGYÜTT.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1870.

MAGYARORSZÁG
HELYRAJZI TÖRTÉNETE
RUPP JAKABTÓL.

I. KÖTET ELSŐ FELE.

AZ ESZTERGAMI, SZÉKESFEJÉRVÁRI ÉS VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉK.

Nem lehet észre nem vennünk, hogy hazánk és nemzetünk történetének legnevezetesebb és legérdekesebb lapjait s adatait épen *egyház történetünk* adatai, okmányai és feljegyzései szolgáltatják.

Ipolyi, M. Sion, V. 485.

ELŐSZÓ.

E munka czélja Magyarország középkori katholicus egyházi és részben polgári viszonyait, híven, minden elfogultság nélkül, a legjobb kútfők nyomán egybeállítva, előtüntetni; annak közzétételére a jelen, sokféle szenvedély, és pártküzdelem izgatta korszakban vállalkoztam, midőn az embernek veleszületett, az alkotmányos kormányrendszer által méginkább kifejlesztett, szabadságvágya kevésbbé, mint valaha, látszik, a tudomány folytonos haladása mellett, az eddigi vallásos nézetek egynémelyikével megelégedni.

De valjon korszerű, s jutalmazó-e jelenleg, vagy nem e vállalkozásom? kevesbbé vettem tekintetbe, mint azon általánosan elismert igazságot, hogy minden új adalék hazánk történelméhez, már magában véve is, annál hasznosabb s kívánatosabb, mennél inkább gyarapodnak általa a tudományos ismeretek, összehasonlítható a múlt a jelennel, s a századok óta lefolyt események helyes megítélése elősegíthető.

A munka szerkesztéséhez megkívántató történeti adatoknak már 1861-ben megkezdett összegyűjtése után 1868-ban közzétettem „*Budapest- és környékének helyrajzi története*“ című munkámat, mely hazánk fővárosa középkori, főleg ugyan egyházi, mindazáltal

közbeszöve polgári intézeteinek leírását is tartalmazza egész az újabb korig, és a jelen munka kezdeményezéséül tekinthető, habár azt, élénkebb részvétgerjesztés végett, külön, s önálló kötetként becsátot-tam közre.

A jelen kötetben Magyarország egyházi, a keresztény religiónak hazánkban elterjedésétől fogva a legújabb időkgig kifejlődött viszonyainak leírását állítottam össze, egyrészt Fuxhoffer „Monasteriologia“ című igen becses műve szerint, melyet Czinár Mór, a pannonhalmi sz. Mártonról nevezett főapátság levéltárának tudós őre két kötetben adott ki 1858-ban; másrészt az időjárával megszüntetett kolostoroknak, a magyar királyi kincstár levéltárában őrzött számos oklevelei, s ügyiratai nyomán; de gondosan felhasználtam a régibb és újabb hazai írók műveit, az egyházi névtárakat, és időszakai iratokat is, összehasonlítottam s kiegészítettem az összegyűjtött adatokat, földerítettem az ellenmondásokat, a gondolkodó olvasóra bízván, az események szabatos, és hű rajza után, a végítéletet.

Könnyebb áttekintés végett legcélszerűbbnek hittem az egész munkát, melynek első része e jelen kötetben kerül az olvasó közönség elé, az *egyház-tartományok* szerint szervezni. Ennélfogva e kötet azon *apátságok, prépostságok, templomok, monostorok, zárdák, társodák, szék- és társházak, s kegyes intézetek* helyrajzi történetét tartalmazza, melyek az *esztergomi főmegyébe*, melyhez *Budapest* is tartozik, keblezvék, s az *esztergomi egyháztartomány társpüspökmegyéiben*, úgymint: a *székesfejérvári, veszprémi, pécsi, győri, szombathelyi, nyitrai, besztercebányai és váci püspök-*

megyében valaha léteztek, vagy jelenleg is léteznek. — Mivel azonban a *polgári viszonyokat* sem lehetett szem elől tévesztenem, a következő terv szerint jártam el: Minden püspöki székhelynek keletkeztétől fogva, a jelen korig terjedő történetét vázolom a hely szabadalmaival, sajátságaival, és viszontagságaival együtt, valamint minden más helyre nézve is, melynek területén valamely egyházi intézet létezett, vagy létez, hasonlókép jártam el. — Ekkép munkám bő, s nem megvetendő anyagot nyújt az egész *Magyarország helyrajzi története* összeállítására netalán vállalkozandó írónak. — E helyrajzot mindannyiszor az illető apátság, prépostság, kolostor stb. történeti vázlata, végre az apátok, prépostok, s zárdafőnökök névsora követi.

Az érsekségek, püspökségek, s székes káptalanok történetét, minthogy ez tulajdonkép nem tartozik a helyrajzi történethez, de leginkább azért, hogy a munka igen terjedelmessé ne váljék, csak mellékesen érintettem; ellenben a *társas káptalanokat, s kolostorokat* templomaikkal mind tüzetesen tárgyaltam, mi által Czinár Mór tudósunk fentemlített művét, úgy hiszem, tetemesen bővítettem, azon kolostorok kivételével, melyekről, biztos adatok hiánya miatt, alig lehetett mást följegyezni, minthogy azok Pázmány és Szentiványi által, mint egykor létezettek, csakis névszerint soroltatnak el. Leginkább ügyeltem tehát e munkában a hazánkban egykor létezett, vagy még létező *kolostorok* elsorlására, s a szerzetes rendeknek egykori szervekedésökről a lehető legérdekesebb adatokat iparkodtam összegyűjteni.

Sokan írtak már a középkorról, az akkori népek nyers és erőteljes eljárásáról, de minden nagyért és

szentérti lelkesedéséről is, melyből a *lovagrendek*, a *remeték* és *szerzetesek* intézete fejlődött, s az egykor oly hatalmas hierarchia minden társadalmi viszonyokban irányt adó befolyása keletkezett. Nekem azonban nem volt feladatomban ezen az akkori viszonyok által előidézett, még most is több tekintetben érezhető némely ferde állapotoknak, az emberiség művelődésére, egyesek hibái miatt, olykor nem épen tödvös befolyása eredményei megítélésébe bocsátkozni. Mindazáltal lehetetlen volt tekintettel nem lennem amaz úgynevezett *sötét középkornak*, midőn a tudomány csak fejlődése állapotában volt, két legnagyobb hatású jelentére a jelenkori nemzedék anyagi törekvései ellenében. Ugyanis mindegyre kénytelenek vagyunk csodálni a hajdani *építészeti nagyságok emlékeit*, ama még most is utánozható mintául szolgáló, Isten imádására szentelt magasra törekvő párkányokat és oszlopokat, főleg a csucsíves építészeti remekeit, minőket csakis a *legbensőbb vallásos érzet* létesíthetett, s minőknek munkámban több példányát ecseletem. De az építészettel versenyt haladott a *képző- és festő művészet* a szobrok és képek létesítésében, valamint az arany s ezüst feldolgozása is az egyházi szerek és eszközök, a selyemszövetek alkalmazása az egyházi öltözetek készítésében.

A keresztény kezdetben egyszerű, és szerény isteni szolgálatnak ezen Görögországból Olaszországba átszívárgott, a keresztények legfőbb Pásztorától a többi püspöki és káptalani székhelyekre átment külfénye a szerzetes rendek által is felkaroltatott, s templomaikban alkalmaztatott, mihelyt a szerzetes rendek lassankint a fejedelmek és püspökök alapítványai, és adományozásai következtében, valamint az

egyes keresztény közösségek irántuki határtalan ragaszkodása nyomán egyszersmind terjedelmes ingatlan javak, s tetemes pénzbeli ajándékok birtokába jutottak, melyeknek bámulatos mennyisége e munkából megítélhető.

A másik ép oly fontos körülmény sem mellőzhető hallgatással, miszerint a szerzetesek valának a középkorban csaknem egyedül azok, kik, vallásos gyakorlataikon kívül, a *tudománynyal* foglalkoztak, ámbár csak lemásolván a hajdankor remekműveit s az egyházatyák szellemi termékeit és krónikákat szerkesztvén, mégis a káptalanokon kívül csak ők mentették meg az akkori tudomány maradványait, és ez által a középkor eseményei, és szokásai ismeretének becses tárházát hagyományozták az utókorra kézirat gyűjteményeikben, mennyiben azokat a később Európába tört barbárnépek, s kolostor-rombolók fel nem dúlták, és el nem hamvasztották.

Azon egyre változó események, melyeken az emberiség a múlt századok folytán átvergődött, okvetetlenül a természetnek alapuló s lassankint, de nem küzdelem nélkül, mindinkább kifejlődött viszonyok elfogadására készenek bennünket. Ezért, a *keresztény religió polgárosító szellemét* kivéve, a vallás külső nyilatkozataiban sincs teljes megállapodás; de az Isten az emberi természetnek bizonyos korlátokat szabott, melyeket megtorlatlanul le nem rombolhatunk, ha sem többek, sem kevesebbek nem akarunk lenni, mint emberek. Az első szerzetesek a keresztény religió terjedésekor őszinte alázatosságuk, s élénk vallásos érzületek mellett, teljesen megfeleltek koruknak, de a későbbi századok több szerzetesei az alázatosságot, s jámborságot színlelésre, engedetlenségre, s er-

kölcsi kihágásokra változtatták, mint több e munkámban előforduló esetből kitűnik.

A régibb századok történelmének csaknem minden lapja tanúskodik azon rombolásokról, melyeket az egyháznak és kolostoroknak kellett szenvedniök a felekezetességi szellem külhatása, és rajongás közbeni küzdelmekben, valamint később az Európába özönlött hunnok, tatárok, törökök, s más felkelők csoportjaitól, kik hazánkat gyakran széltiben pusztították. E körülmény okozta a kolostoroknak is erődökké alakíttatását, s kényszerítette olykor, a más véleményűek irányábani trüelmentlenségből, a szerzeteseket is fegyverragadásra, hogy a hitetlenek tartományait, habár vérpatakok árán is, elfoglalják. Hasonló történt a bátor vallásújító *Luther* tanai terjedésének meggátlására is; a felvilágosult emberbarát II. *József* császár alatt hirtelen eszközlött kolostor-megszüntetés, és az erre következett *francia forradalom* felrázta ugyan a nem gondolkodó tömeg szellemét; a nélkül azonban, hogy sikerült volna a későbbi kornak fenntartott *egyház- és államviszonyok* az emberiség boldogítására kellő alakulását eszközölnie.

A csupán Magyarországon létezett számos kolostor közül az *esztergomi* érsek — s ennek társapüspökmegyei területén a tanítás és nevelés terén munkás sz. *Benedek* szerzete 56 monostorban működött, melyek közül már csak 14 van még birtokában; a *cisztercitáknak* egykori 14 apátságából csak 4 van még; a *prémontréiek* által lakott 19 prépostság egyre olvadt le; a *jánoslovagoknak* 16, a *templomlovagoknak* 4 háza mind megszűnt; a *vörös csillagos keresztes vitézek* egykori 2 házuk helyett most csak egyben laknak; a sz. *Ágoston rendi* — és pedig szabályozott

kanonokok 2, az úgynevezett sarutlan ágostoniak 4, a remeték 9 helyen voltak, melyeknek most egyikét sem bírják; a *pálosok* 34, most már egészen elvesztett társházban léteztek, a *dömések* egykori 11 kolostorának csak ketteje élte túl a kolostormegszüntetést; a *karmelhegyi* szerzetesek egykori 5 házukból most csak egyet bírnak; a sz. *Ferencziek* hajdani 35 társháza közül, néhány itt le nem írtakon kívül, még 21 házban laknak; a *kapuczinusok* egykori 9 kolostorából 6 maradt meg; a sz.-háromságról nevezett rabváltó szerzetesek egykor létezett 6 kolostora mind megszűnt; a *serviták* hajdani 4 kolostora kettőre apadt le; a *kegyes iskolák* tanító rende 10 házban működik; a *kamaldoliaknak* egykori 3, a *karthausiaknak* hajdani 1; a *paulánusok*, *jeromosiak*, *kamillánusok* és *nazarénusok* egy-egy kolostora végkép megszűnt; az *irgalmas-szerzet* előbbi 8 hazából 5 létez; az emberi nem kifejlődésére nézve hajdan veszélyeseknek vélt *jezsuiták* 17 társodája, és székháza pedig, mind megszűnván, újabb időben két ház újra alapítottatott számukra.

Világi papok által bírt *prépostság* és társaskáptalan az esztergomi tartomány területén mindössze 15 volt, melyeknek most többnyire csak czíme adományoztatik.

Nőzárda, nevezetesen: *ciszterczitanők* 2; *kláriszák* 7; *prémontréi nők* 1; *dömés apáczáké* 5; sz. *Ágoston apáczáké* 1 létezett hajdan, összesen 16; jelenleg a sz. *Erzsébetapáczáknak* 2; a sz. *Orsolyaszűzeknek* 4; a *Miasszonyunkról* címzett apáczáknak 1, az *angolkisasszonyoknak* 1; s az újabb időben Magyarországra telepített *sziürke nénéknek* 4, mindössze 12 házuk van.

E szerint az e munkában leírt férfi kolos-	
torok összes száma	275
a nőzárdáké	28
összesen	303

melyekhez nincs számítva a Pécssett legújabb időben alapított *Miasszonyunkról* címzett, és szürke nénék zárdája.

E zárdák közül jelenleg mintegy 68 szerzeteskolostor, s 14 apáca-zárda; tehát mindössze még legalább 82 van. A férfi kolostoroknak, melyeknek tagjai, a lelkipásztorkodáson kívül, többnyire tanítással, s betegápolással foglalkoznak, száma nem mondható túlságosnak, ha tekintetbe vesszük, hogy az esztergomi tartomány egymaga 18 vármegye területére terjed ki.

E kimutatás után, még csak azt kell említenem, hogy munkám, melyhez barátom nagyságos és főtisztelendő Zsihovics Ferencz kanonok ur a legújabb egyházi intézetekről felhívás nélkül igen becses adatokat szolgáltatott, három részre oszlik, melynek ez első része után a második az *egri*; a harmadik a *kaloicsai* egyháztartomány területén létezett, vagy létező egyházi intézetek helyrajzi történetét tartalmazandja, s e harmadikhoz járul függelékül minden egyéb hazánkban létezett hasonló intézeteknek rövid megemlézése, melyeknek története vagy igen hiányosan jutott el hozzánk, vagy időjárával egészen elveszett, hogy ekkép hazánk összes egyházi intézeteit megismertesse az olvasóval.

Budán, mártius hó 20-dik napján 1870.

A szerző.

TARTALOM.

I. FEJEZET.

Az esztergomi főegyházmegye.

	Lapszám.
1. §. <i>Esztergom</i> város szent épületeivel	3
a) Sz. István első vértanúról címzett prépostság	7
b) Sz. Adalbert főegyháza és sz. István király temploma	9
c) Sz. Tamás vértanú hegyfoki prépostsága	15
d) Sz. György vértanú zöldmezei prépostsága	16
e) A keresztes lovagok Sz. Istvánról címzett szállodája	18
f) A sz. Erzsébetről sz. Lázár és sz. keresztről keresztes lovagok	22
g) A templomlovagok plebánia-egyháza	23
h) A Sz. Lőrinczről, és másik sz. Miklósról címzett plebánia-egyház	24
i) A sz. Ágoston remete rendi perjelség	24
k) A Dömös-szerzetesek rendháza	25
l) A sz. Klára apácák zárdája	26
m) A sz. Ferencz rendi szerzetesek segítő Boldogasszonyról címzett kolostora	27
n) A sz. Ferencziek sz. Lászlóról címzett kolostora	29
o) A Jézus társasági atyák társodája templomával	31
2. §. <i>Dömösi</i> sz. Margitról címzett prépostság	33
3. §. <i>Pilisi</i> cisztercita apátság	35
4. §. <i>Szent-Léleki</i> pálosok rendháza	38
5. §. <i>Telki</i> benzés apátság	39
6. §. <i>Vissegrád</i>	
a) A vár és város	41
b) A sz. Endréről címzett benzés apátság, végre sz. Pál remetéi kolostora	48
c) A sz. Györgyről címzett Ferencz rendi kolostor és egyház	50
7. §. <i>Pozsony</i> sz. kir. város szent épületeivel	51
a) A prépostság, káptalan és sz. Márton egyháza	58

b)	A cisztercita, később sz. Klára apácák zárdája	65
c)	A sz. Ferencz rendi szerzetesek temploma és kolostora	69
d)	A Jézus társasága társodája templomával	72
e)	A belváros több szent építményei	78
f)	A bástyákon kívüli sz. Lőrincz és sz. Mihály pleb. templomok	81
g)	A Sz.-Háromságról nevezett rabváltó szerzetesek	83
h)	A belvároson kívüli egyházi épületek	89
8. §.	<i>Nagyszombat</i> sz. kir. város szent épületeivel	92
a)	A sz. Miklós társas egyház, káptalan és papnevel- déssel	95
b)	A sz. Mihály temploma	96
c)	A sz. Ferencziek kolostora és temploma	97
d)	A sz. Klára apácák zárdája és temploma	98
e)	A Pálosok kolostora és egyháza	103
f)	A kereszt. sz. János templom Domonkos rendi szerze- tesek kolostorával, később Jézus társasága társodájával	105
g)	A sz.-háromság szerzeteseinek székháza és temploma	115
h)	A többi sz. épület és szobor	118
9. §.	<i>Bazin, Modor és Sz.-György</i> szab. kir. városok szent épü- leteikkel	121
10. §.	<i>Bényi</i> prémontréi kanonok prépostság	126
11. §.	<i>Bozóki</i> prémontréi prépostság	128
12. §.	<i>Családi</i> sz. Pál remete szerzetesei kolostora	132
13. §.	<i>Csallóközi</i> szigeten létezett egyházi épületek	133
a)	Sz. <i>Antalról</i> czimzett sz. Ferencz rendiek kolostora	134
b)	A <i>csuthi</i> prémontréi prépostság, később pálos kolostor	135
c)	<i>Eberhardi</i> templom vitézek vára	138
d)	<i>Somorjai</i> Paulánusok kolostora és temploma	139
14. §.	<i>Deáki</i> sz. Benedek rendi szállás	141
15. §.	<i>Galgóczi</i> sz. Ferencz rendiek temploma és társháza	143
16. §.	<i>Garan melléki</i> benzés apátság	144
17. §.	<i>Komárom</i> vára és városa szent épületeivel	150
a)	A sz. Ferencz rendiek székháza templommal	153
b)	A Sz.-Háromság rabváltó szerzetesei rendháza	154
c)	A Jézus társaságiak társodája templomával	156
18. §.	<i>Lékéri</i> benzés apátság	160
19. §.	<i>Lévai</i> sz. Ferencz rendiek székháza templomával	162
20. §.	<i>Ludányi</i> benzés apátság	164
21. §.	<i>Máriavölgyi</i> pálosok kolostora	165
22. §.	<i>Nostrai</i> pálos-rendi kolostor	172
23. §.	<i>Sághi</i> prémontréi prépostság	175
24. §.	<i>Selmecz</i> bánya város és egyházi épületei	182
a)	Jézus társaságának székháza	185
b)	A sz. Jeromos rendjének szélaknai zárdája templom- mal	189

	Lapszám.
25. §. <i>Szakolcza</i> , sz. kir. város egyházi épületeivel	192
a) A Ferencziek és irgalmas barátok	194
b) Sz. Pál remete szerzetesei székháza	195
c) A karmeliták zárdája és egyháza	196
d) Jézus társasági társoda	199
26. §. <i>Vágujhelyi</i> sz. Ágoston szabályozott kanonok rendi prépostság	205
27. §. <i>Zebegényi</i> benczés apátság	210

II. FEJEZET.

Székesfejérvári egyházmegye.

1. §. <i>Székesfejérvár</i> kir. város, székesegyházával és kápolnáival	215
a) A prépostság, káptalan és örkanonokság	222
b) A sz. Péter plebánia-templom	231
c) A sz. Ferencz rendi szerzetesek kolostora és temploma	232
d) A karmeliták zárdája és temploma	232
e) A Pálosok, később jezsuiták, végre cisztercziták székháza templomával	233
f) A sz. Miklósról czímzett bástyákon kívüli prépostság	236
g) A sz. István királyról czímzett keresztes lovagok rendháza	237
h) A Dömések kolostora	241
i) A város többi monostorai és templomai	242
2. §. <i>Pilis-Szent-Lászlói</i> pálos kolostor	244
3. §. <i>Pilis-Szent-Kereszti</i> pálosok rendháza	244
4. §. <i>Samboki</i> prémontréi prépostság, később pálos kolostor .	245
5. §. <i>Vértes szent-keresztii</i> benczés apátság	248
6. §. <i>Moori</i> és <i>Bodaiki</i> kapuczinusok zárdái	250
7. §. <i>Bóthi</i> sz. Mórícztól czímzett apátság	253
8. §. <i>Ércsi</i> ciszterczita apátság, később sz. Ágoston remetái monostora	253
9. §. <i>A Dunaszigeten</i> létezett monostorok és templomok . . .	254

III. FEJEZET.

Veszprémi egyházmegye.

1. §. <i>Veszprém</i> püspöki város szent épületei	259
a) Az apácák veszprémvölgyi kolostora	262
b) A Veszprém külvárosi apácza-kolostor	267
2. §. <i>Almádi</i> benczés apátság	269

	Lapszám.
3. §. <i>Babolcsai</i> benzés apátság	270
4. §. <i>Badacsonyi</i> remete sz. Pál szerzetesei rendháza	272
5. §. <i>Bakonyi</i> ciszterczita apátság és Pálos kolostor	272
6. §. <i>Bakonybéli</i> sz. Mórigról címzett benzés apátság	273
7. §. <i>Buchai</i> benzés apátság	279
8. §. <i>Csatári</i> benzés apátság	280
9. §. <i>Csatkai</i> pálos kolostor	282
10. §. <i>Csorgói</i> sz. János keresztes lovagok rendháza és tem- ploma	286
11. §. <i>Enyerei</i> Pálos kolostor	289
12. §. <i>Hahóthi</i> benzés apátság, és a <i>pölöskei</i> dömés nőzárda	290
13. §. <i>Jászi</i> benzés apátság	292
14. §. <i>Jenői</i> pálos kolostor	293
15. §. <i>Kapornaki</i> benzés apátság	296
16. §. <i>Kaposfüi</i> benzés apátság	298
17. §. <i>Keszthelyi</i> sz. Ferencz rendi szerzetesek társháza	299
18. §. <i>Kő vagy Köveskúti</i> pálos kolostor	301
19. §. <i>Sz. Lászlói</i> karinges kanonokok prépostsága	302
20. §. <i>Leveldi</i> karthausi rend zárdája	302
21. §. <i>Mura-Szent-Kereszti</i> benzés apátság	304
22. §. <i>Örményesi</i> pálos kolostor	305
23. §. <i>Felső-Órsi</i> sz. Ágoston rendi prépostság	308
24. §. <i>Pápai</i> pálos kolostor	311
25. §. <i>Szent-Péteri</i> pálosok kolostora	315
26. §. <i>Porvai</i> pálos kolostor	319
27. §. <i>Rajki</i> prémontréiek prépostsága	320
28. §. <i>Rátóthi</i> prémontréi prépostság	321
29. §. <i>Szilízi</i> sz. Jakabról címzett benzés apátság	322
30. §. <i>Simeghi</i> sz. Egyedről címzett benzés apátság	226
31. §. <i>Simeghi</i> remeteségi sz. Jakabról címzett benzés apátság	328
32. §. <i>Szalai</i> sz. Adorjánról címzett benzés apátság	329
33. §. <i>Tihanyi</i> benzés apátság	333
34. §. <i>Türjei</i> prémontréi kanonok prépostság	340
35. §. <i>Új-Udvari</i> ker. sz. János lovagrende társháza	343
36. §. <i>Vásárhelyi</i> benzés, később prémontréi apáca-zárda	344
37. §. <i>Vásonyi</i> remete sz. Pál rendi társház	345
38. §. <i>Zirczi</i> cisztercezi rendű apátság	348

IV. FEJEZET.

Pécsi egyházmegye.

1. §. <i>Pécs</i> , szab. kir. város sz. Péterről címzett székesegyhá- zával	353
a) <i>Kereszt. sz. Jánosról</i> címzett prépostság	361

b) Sz. Benedekről czimzett beneczés apátság	362
c) Sz. Domonkos rendi szerzetesek, és dömés apácák zárdái	363
d) A karmeliták zárdája	366
e) A Pálosok társháza	368
f) A jezsuiták társodája	370
g) Pécs város többi kolostorai, templomai és kápolná	374
2. §. <i>Apori</i> sz. Ágoston szabályozott kanonok prépostság	376
3. §. <i>Baichi</i> pálosok társháza	377
4. §. <i>Batai</i> beneczés apátság	378
5. §. <i>Czikadori</i> cziszterczita és <i>zecki</i> beneczés apátság	381
6. §. <i>Földvári</i> sz. Benedek rendi apátság	384
7. §. <i>Gothi</i> cziszterczita apátság	387
8. §. <i>Gyulai</i> másképp <i>Baranyai</i> remete sz. Pál szerzetesei ko- lostora	388
9. §. <i>Gyüdi</i> bold. Szűz Mária templom	390
10. §. <i>Irughegyi</i> és <i>patachi</i> remete sz. Pál rendi kolostorok	392
11. §. <i>Kőszeghi</i> , másképp <i>batindi</i> pálos társház	396
12. §. <i>Madocsi</i> beneczés apátság	398
13. §. <i>Maróthi</i> bold. Szűz Máriáról nevezett prépostság	400
14. §. <i>Monostori</i> sz. Benedek rendi apátság	402
14. §. <i>Pécsvárad</i> beneczés apátság	403
16. §. <i>Posegai</i> (tisztesvölgyi) cziszterczita apátság és sz. Péter prépostsága	407
16. §. <i>Rudnai</i> beneczés apátság	409
18. §. <i>Siklósi</i> beneczés apátság	410
19. §. <i>Szegszárdi</i> beneczés apátság	413
20. §. <i>Vaskai</i> beneczés apátság	416

V. FEJEZET.

Győri püspökmegye.

1. §. <i>Győr</i> , szab. kir. város a székesegyházzal és sz. Adalbert prépostsággal	418
a) Sz. János keresztes vitézei társháza	427
b) Jézus társasága temploma és társodája	429
c) Karmelhegyi szerzetesek társháza	436
d) Orsolya-apácák temploma és zárdája	438
e) A többi Győrről létezett és létező egyházi épületek	439
2. §. A <i>Pannonhalmi</i> sz. Mártonról czimzett beneczés főapátság	441
3. §. <i>Chornai</i> prémontréi prépostság	459
4. §. <i>Hantai</i> sz. Mihályról czimzett prépostság	464
5. §. <i>Hegyi</i> , másképp <i>borsmonostrai</i> cziszterczita apátság	466

6. §.	<i>Horpácsi sz. Ágoston, később prémontréi [rendi kanonokok prépostsága</i>	475
7. §.	<i>Királyhelyi vagy udvari ciszterczita apátság</i>	477
8. §.	<i>Kis-mártoni sz. Ferencz rendi társház és sz. Ágoston rendi apácza-zárda</i>	478
9. §.	<i>Koppán-monostori sz. Benedek rendi apátság</i>	484
10. §.	<i>Lakfalva (Wondorf) remete sz. Pál rendi társház</i>	485
11. §.	<i>Lánzéni kamaldoli remetesség</i>	489
12. §.	<i>Lébényi sz. Benedek rendi apátság</i>	491
13. §.	<i>Majki prémontréi prépostság, később kamaldoli remetesség</i>	495
14. §.	<i>Móriczhídoi prémontréi prépostság</i>	498
15. §.	<i>Nizsideri remete sz. Pál rendi székház</i>	502
16. §.	<i>Soprony szab. kir. város egyházi épületeivel</i>	504
	a) Sz. János keresztes vitézei társháza	506
	b) Jézus társasági társoda és templom	508
	c) Sz. Mihályról és Sz.-Lélekről nevezett plebánia-egyhá- zak	513
	d) Sz. Ferencz rendi szerzetesek temploma és társháza	515
	e) Dömések társháza; sz. Orsolya apácza zárdája és az Üdvöztető leányai	520
17. §.	<i>Stoczingi serviták temploma és székháza, sz. Mária lore- tói templomával</i>	522
18. §.	<i>Tatai sz. Benedek rendi apátság</i>	528
19. §.	<i>Wimpácsi minorita templom és társház</i>	530
20. §.	<i>A győri püspökmegyében létező egyéb egyházi épületek</i>	532

VI. FEJEZET.

Szombathelyi egyházmegye.

1. §.	<i>Szombathely püspöki mezőváros, székesegyházzal és káp- talanal</i>	536
	a) Vasvári társas — most szombathelyi székes káptalan	540
	b) Sz. Ferencz rendi szerzetesek temploma és társháza	542
	c) Sz. Domonkos rendi társház	543
2. §.	<i>Borchi sz. Benedek rendi apátság</i>	545
3. §.	<i>Dömölki sz. Benedek rendi apátság</i>	547
4. §.	<i>Szent-Gotthardi ciszterczita apátság</i>	549
5. §.	<i>Jáki sz. Benedek rendi apátság</i>	553
6. §.	<i>Kőszeg szab. kir. város Jézus társasági társodával</i>	555. 563
7. §.	<i>Léka sz. Ágoston rendi remete perjelség</i>	569
8. §.	<i>Monyorókeréki remete sz. Pál rendi társház</i>	570
9. §.	<i>Németújvári benzés apátság és sz. Ágoston remete rendi perjelség</i>	573

10. §. <i>Papóczy</i> prépostság, és Ágoston remete rendi perjelség	575
11. §. <i>Péczöli</i> benczés apátság	579
12. §. <i>Pornói</i> ciszterczita rendi apátság	580
13. §. <i>Vathai</i> serviták rendháza	582

VII. FEJEZET.

Nyitrai püspökmegye.

1. §. <i>Nyitra</i> város és püspöksége egykori egyházi épületeivel	585
a) Szent-Emeránról címzett székesegyház	591
b) Sz. Ferencz rendi szerzetesek társháza	593
c) Kegyes tanító-rend társháza és temploma	594
d) Sz. Vincze leányai, vagy a keresztény szeretet szüzei	595
e) A többi kisebb egyházi épületek	595
2. §. <i>Beczkó</i> vár és mezőváros sz. Ferencz rendi szerzetesek társházával	596
3. §. <i>Felső-Elefánti</i> remete sz. Pál rendje temploma s társháza	598
4. §. <i>Illava</i> mezőváros Sz.-Háromság rendje templomával s kolostorával	600
5. §. <i>Kolosi</i> sz. Benedek rendi apátság	609
6. §. <i>Nahási</i> vagy a sz. <i>Katalin hegyeni</i> Ferencz rendi kolostor	614
7. §. <i>Pogrányi</i> sz. Benedek rendi apátság	612
8. §. <i>Solna</i> kiváltságos város szent épületeivel	614
a) Jézus társasága temploma és székháza	614
b) Szent Ferencz rendi szerzetesek temploma és társháza	619
9. §. <i>Szalkai</i> sz. Benedek rendi apátság	619
10. §. <i>Trencsény</i> vár, szab. kir. város és egyházi épületei, Jézus társasági társodával	626. 631
11. §. <i>Zobori</i> benczés apátság, később kamaldoli remetesség	639

VIII. FEJEZET.

Besztercebányai egyházmegye.

1. §. <i>Besztercebánya</i> szab. kir. bányaváros szent épületeivel	644
a) A várban levő plebánia-egyház, sz. Borbála kápolnával és a szent-kereszt temploma	650
b) A sz. Erzsébet templom és Sz.-Lélekről címzett s más szentegyházak	654
c) Jézus társasági társoda, és a székegyház	656
2. §. <i>Körmöczbánya</i> szab. kir. bányaváros sz. épületeivel együtt	663
a) A sz. Katalinról nevezett, hajdan plebánia-templom	667

	Lapszám.
b) A Nagyboldogasszonyról czímtett mostani plebánia-templom	668
c) Sz. Ferencz rendi szerzetesek temploma és kolostora	668
d) A város többi szent épületei	669
3. §. Újbánya szab. kir. bányaváros szent épületeivel	670
4. §. Zsúó-Várallyai prémontréi prépostság, később a jezsuiták birtoka	673

IX. FEJEZET.

Váci püspökmegye.

1. §. Vác, püspöki mezőváros szent épületeivel	684
a) A Boldogasszony és sz. Mihály emlékére szentelt székesegyház	690
b) A sz. Domonkos rendi szerzetesek kolostora és temploma	692
c) A sz. Ferencz rendi szerzetesek székháza	694
d) A kegyes rendiek társodája templomával	695
e) Az irgalmasok társháza	696
f) A kúti Boldogasszonyról czímtett kisprepostság	697
2. §. Aszódi prémontréi prépostság	698
3. §. Besnyői kapuczinus társház és templom	699
4. §. Grábai prémontréi prépostság	700
5. §. Hatvani prémontréi prépostság	701
6. §. Jánoshidai prémontréi prépostság	706
7. §. Kecskemét város szent épületeivel	707
a) Sz. Miklós templom és sz. Ferencz rendi szerzetesek társháza	716
b) Kegyes tanító rend társháza	719
8. §. Mogyoródi sz. Benedek rendi apátság	719
9. §. Szolnok mezőváros sz. Ferencz rendi szerzetesek társházával	720
10. §. Thenői sz. Ágoston szabályozott kanonokok prépostsága	724
11. §. Therecskei sz. Benedek rendi apátság	726
12. §. Zeer-Monostrai sz. Benedek rendi apátság	727

ELSŐ RÉSZ.

AZ ESZTERGOMI EGYHÁZTARTOMÁNY A HOZZÁ TARTOZÓ PÜSPÖKMEGYÉKKEL.

I.

AZ ESZTERGOMI FŐ-EGYHÁZMEGYE.

I. FEJEZET.

ESZTERGOM FŐ EGYHÁZMEGYE.

1. §.

ESZTERGOM VÁROS, SZENT ÉPÜLETEIVEL.

Esztergom, Lazius és Ptolomaeus tanúsága szerint, a Duna kanyarulatánál elterült parti municipiumnak tekintett, a rómaiak alatt *Curta*, vagy *Curtiana* néven vala ismeretes, s midőn a gothok Theodorikot uralták, püspöki székhely is volt; mivel a Garam folyónak a hajdan Isternek nevezett Dunába szakadásához közel fekszik, a latinoktól *Istrogranum*, a szlávoktól *Ostrigon*, a magyaroktól *Esztergom* nevet nyert.

E város leginkább gyarapodott népességben, terjedelmes épületekben, s kiváltságokban, midőn magyar őseink e hazában telepedvén le, *Geisa* fejedelem és utódai, az első magyar királyok, s ezek közül *Geisa* herczegnek a számára kijelölt herczegségbe visszatérése után, *Salamon* király is, Esztergomot szemlélvén ki székhelyöktől, rendesen ott laktak. III. Béla király, az esztergomi templom lángok martalékává válván, az esztergomi halmon várat építtetett, s királyi lakát abba helyezte át. De IV. Béla király, *Imre* király példáját követvén, 1249. Budára tette át lakását, s királyi palotáját a sz. István király alapította esztergomi érsekségnek ajándékozta. Ez alkalommal az érsek, kivéven a szentélytől egész a királyi palotáig megmaradt tornyokat, az egész vártért a sz. István első vértanúról nevezett érseki kápolnával és temetővel együtt, a tatárjárás elől menekült polgároknak engedte át. Azonban a polgárok közt házaik építése közben folytonos viszálykodás dül-

ván, a király az egész várat visszaadta az érseknek ; a polgároknak pedig az alsó város előbb birt tércin tűzött ki házhelyeket. (*Fej. Cod. Dipl. IV. 2. r. 374. l. L. M. Sion, Analecta de Strigonio I. 561, és 641. l.*).

Ezen korban Esztergom Magyarország többi városai legjelesbike, s gyűpontja volt a kelettel közlekedésben álló nyugoti kereskedelemnek, s igen számos francia, német és olasz dúsgazdag kereskedő lakta (*Magyar Sion V. 349. l.*). A gyászos emlékü tatárjárás után a város, magyar és német telepre oszolván, a polgárok, prépost s káptalan közt, az ez utóbbikat illető piaczmánknak a polgárok által történt elfoglaltatása miatt, ismét vizzátkodás színhelyévé lön; végre Zsigmond király 1435-ben a polgárokat bármely néven nevezendő adózás alól fölmentette. (*L. Baranyai Disquisitio notit. Antiquit. Civit. Strigon. 1820. 1—17. l. — Cod. Dipl. VII. 5. 143. l. — X. 8. 638. l.*).

Ismeretes mind az egykorú, mind az e korhoz közelebbeső írók értesítéseiből, hogy *Geisa* fejedelem Esztergomba helyezvén át székhelyét, ott templomot és királyi palotát építtetett, azt akarván, hogy fia *István* a keresztények közt, minthogy *Valentinián* római császár is (375) ép így alapítá Burgit (várost), szüléssék ; s hogy *István* herceget is Esztergomban keresztelte meg sz. Adalbert prágai püspök.

A város sokkal nagyobb terjedelmű vala, mint jelenleg, mint a *Dorogh* helység felé nyúló *Kölábak* nevű puszta szántóföldjén létező nagyszerű romok tanusítják, de mutatja hajdan a városhoz közel volt, délkelet felé feküdt *Kovácsi* helység is, melyet I. Károly király 1326-ban minden jövedelmeivel, mellékleteivel, s a helység fölötti bíráskodási joggal együtt, hűségének jutalmául a városnak adományozott, s a városnak ez új birtokba bevezetése alkalmával négy határ említettik, úgymint mely : „Az Esztergomból Budára vivő országút mellett egyenesen haladva *Partospatak* nevű útra tér, a patakon túl azon országút van, mely (a Dömösöni) sz. *Margit* templomtól Esztergom város felé visz, s az országúton túl pedig a mezei Sztiz Mária (cisztercezi apátság) temploma szántóföldjei vannak, és így az imént jelzett esztergomi megye pörös földjén is, nem messze az azon mezőn létező sz. *Domonkos* templomtól.” (*Baranyai az id. hely. 24. 26. 49. l.*).

A királyok és magánosok palotái eleinte többnyire az Alsó, most Vizivárosban léteztek. Ily palota állott a Duna mellett éjszak felé a piacz azon részéhez közel, mely a szők közig terjedt, s melyen a kis Dunához szoktak lejárni, és a majki prémontréiek monostora nagy udvarán létezett Lőrincz varga háza mellett egész a piacz fő utcájáig. E palota *Ugrin* mesteré, a *Chák* nemzetségből származott *Pous* fiáé volt; de ennek hűtlensége miatt László király által 1273-ban 40 esőbör borért, és 25 gira tiszta ezüstért Budai *Valter* grófnak adományoztatott, 1279-ben pedig *Ugrin* tárnokmester által 200 gira tiszta ezüstért az esztergomi káptalannak, a szavatosság melletti birtokba vétel kieszközlése a káptalant illetvén, eladatott, végre hosszabb ideig folytatott s halasztatott pör után 1300-ban a fent említett Valter fiára Andrásra iratott át. (*Cod. Dipl. VII. 5. 389. 549—553. ll.*). — 1312-ben Miklós, a néhai Korovai *Kandor* fia, anyjával együtt, délre az érseknek sz. Pál nevű, sz. *Egyed*, sz. *István*, és a Dorog falu felé terjedt *Bille* földdel határos, sz. *Pál* falujában létezett palotáját *Tamás* érseknek adta el. (*U. o. VIII. 1. 476. l.*). 1330-ban István, Károly király fia, az esztergomi királyi palota birtokába iktattatott. (*U. o. 3. 492. l.*).

Esztergom városa egyik 1397-ki okmányának fehér-zöld-vörös selyem zsinóron függő pecsétén háromszög paizson, mely a négy szelement fogja közbe, emelkedik a városnak 6 tornya, 4 homlokirányban áll, kettő oldalt, míg hátrább a város tetői látszanak. A körirat ez: †. S. MNVS. CIVITATIS STRIGONIENSIS. (*Rómer, Arch. Közl. VII. 187. 188.*); a legrégibb pecsétnyomón pedig, melyet az első latin egyház szertartását követő lakosok (olaszok), kik a többi esztergomi lakosoktól elkülönözött városrészben laktak, használtak, e körirat volt: „Sigillum latinorum Civitatis Strigoniensis“ és „Secretum latinorum Civitatis Strigoniensis.“ Ezek megemlítvék Imre kir. 1201. kelt okiratában, melyben az esztergomi egyházat teljhatalommal ruházza föl, a város területéni telkek adományozására. Ugyanis az okiratban e szavak olvashatók: „Rendeljük, hogy ugyanazon lakosok és zsellérek elkülöníttessenek a latinok negyedétől, és semmiféle jogos függésben se legyenek a negyed lakosaitól, kivéven a jogszerű tartozásokat, úgymint: a bér- vagy földadó, s más kellő gyűjtések és mentességek meg-

váltását, melylyel ugyanazon egyház más szabad lakosai szabadsága szerint az uradalmi jog tekintetéből, az egyház szolgáltnak tartoznak, s ezek teljes biráskodási és uradalmi joggal birjanak mindenkorra.“ (*Baranyai az i. h. 29. 65. ll.*). A latinok e negyedében, mely más a sz. Miklós egyházához vezető negyeddel vala határos, az esztergomi káptalannak köből épült háza volt, melyet 1242-ben 20 évre Ádám mester fűszerkereskedőnek adott bérbe. (*M. Sion II. 521. l.*).

A 200 lábon túl emelkedett védfalakkal, kapukkal és bástyákkal fölszerelt vár Simon spanyol gróf hős védintézkedései folytán derekasan ellentállta tatárok támadásainak. Ezen kedvező siker indította IV. Béla királyt arra, hogy a Mátyás érsek működése közben (1239—1241) népesített (most érseki) várost, melynek 1239-ben naponkénti vásárjogot adott, a Duna felőli részen kezdve, a vár alatt fakadó s a „Kis-Dunának“ nevezett folyó partjára ömlő meleg forrástól (Hévíztől) egész a Neprech nevű érseki toronyig, a város piacza és joga sérelme nélkül (*M. Sion I. 369. l.*) 1255 körül sánczokkal és falakkal erősítette meg, melyek azonban az 1543-ban a várost ostromló törököket föl nem tartóztathatták. Ez erőd kapitánya a Mesythnek nevezett Sdyzlaus után 1303-ban Albert vala. (*Pray MSS. Diplom. 73. l.*). A törökök ostroma sikeréhez hasonló sorsban részesült e várac 1594-ben Mansfeld és Pálffy királyi vezérek alatt, melynek következtében visszakerült a magyar korona alá; 1607-ben ismét a törököknek kezére jutott, végre 1683-ban Lotharingi Károly ismét visszafoglalta azt a törököktől. (*Máthes Vet. arcis Strigon. descriptio 1827. 4. 7. és követh. ll. — Baranyay az. i. h. 25. 61. ll.*).

a) Sz. István első vértanúról címzett prépostság.

E várban állott keletnek a várfalak közelében a sz. István első vértanu emlékére szentelt, az Esztergomban született sz. István király megkereszteltetése miatt híressé vált templom (máskép körmeneteli kápolna, vagy egyház), melyet sz. István atyja I. Geisa fejedelem kereszt-alakban építtetett. — A templom maga, mint a Barkóczy Ferencz érsek által 1763-ban a vártéren, annak rendezése végett, rendelt ásatások alkalmával még fennállott alapja romjaiból kivethető vala, hosszúdad alakú,

s déli oldalán két ajtajú volt, melyek egyike szélesebb s magasabb, esiszolt márvány boltívezet alatt levén, a szentélybe nyíló fő bejárásra szolgált, a másik a sekrestyébe vezetett; a harmadik az előbbieknél sokkal alacsonyabb ajtón pedig a siralagba, vagy földalatti kápolnába lehetett lejutni, melyben az oltár helyét mutató kék színű kölap találtatott. A fő ajtóval szem közt létezett ajtón pedig lépcsőkön a karba vagy imolábai följárás történt. Az oszlopoknak a romok közt meglett főtői kék s vörös színre festetten négy lábú állatok és növénylevelek közé vegyített madarak alakjaival valának ékitve. A földalatti kápolnában több síremlék, a többi között *Zanthó* Ambrus és *Gosztongyi* Endre prépostokéi is, földözttettek föl, a boltív-kövek egyike pedig a templom védszentje sz. *István* vértanú alakját tüntette elő. A szentély romjai alatt talált kősirban megégett hulla és szén közé vegyült csontok valának. Végre a templom déli és nyugoti oldala alatt tojásdad alakú, mintegy 1500 akót tartalmazható, vízmedenceze volt. (*Máthes. az. i. h. 7—27. l.*).

Maga azon hely, melyen első sz. királyunk született és megkereszteltetett, ismeretlen; de hogy valamelyik ezen templomhoz tartozott kápolnában kereszteltetett meg, bizonyos azon 1397-dik évben kelt okiratból, melynek tanúsága szerint ezen templomban 4 oltár vala, úgymint: talán sz. *Margité*, melynek gondnoka 1460-ban *Turon* Mihály; másik a sz. *Lászlóé*, melynek gondnoka 1429. *Wasard* Miklós kanonok volt (*Cod. Dipl. X. 7. 136. l. — Magyar Sion I. 770. l.*); a harmadik alkalmasint sz. *Péter és Pál* apostoloké, melynek gondnoka *Oláh* Miklós, később esztergomi érsek, volt (*U. o. IV. 221. l.*); a negyedik talán a bold. *Szűz Máriáé*. Ezeken kívül még egy oltár a sekrestyében, egy másik pedig azon kápolnában volt, melyben a sz. király újjá született, azaz megkereszteltetett. (*Cod. Dipl. X. 2. 520. l.*).

Ezen templom viszontagságai közt el nem hallgathatók az 1313-ban *Trencsényi Chák* Máté által benne okozott károk és rombolások. De sokkal nagyobb dicsőség érte, mint a minővel előbb birt, 1391-ben, midőn azt *Kanisza* II. János érsek társas egyházzá emelvén, prépostságot és hat kanonokot alapított mellé, s *Nagy* Mártont préposttá nevezte. Ennek föntartására, *Zsigmond* császár adománylevele erejénél fogva, *Maróth*, *Bajoth*, *Újfalú*, *Sythew* birtokokat rendelte különféle falvak

gabona és bortizedével együtt, továbbá a Kéménd közelébeni malmot, *Nyírmál* és *Chernowelgh*-ben szőlőket, végre a *budai* várban két házat, melyek egyike sz. György kápolnája átellenében, a másika *Miklós* mester, *Garai* Miklós, a néhai nádor fia, és *Gergely* mester, *Jakach* fia telkei szomszédságában létezett. (*A primási levéltárból Hevenesi kéziratai között.*) Továbbá e káptalan, egy 1462-ben kelt nyugtája szerint, a *Nyéki* út mentében *Buda*, és a sz. *Lőrincz* kolostor pálosai birtoka közt feküdt házat vagy majorságot is birt, melyben 16 arany forint bérért *Erzsébet* I. Mátyás király anyja lakott. (*Neo Reg. Act. 1525. csomó. 31. szám.*)

Mindazáltal e templomot káptalanával együtt 1543-ban érte legnagyobb csapás, midőn, mint följebb érintettem, a törökök elfoglalván a várat, mindent, a mi szent volt, borzasztóan elpusztítottak. Maga ezen káptalan, mint a főegyház káptalana is, *Várdai* Pál érsek meghagyásából, az egyházi szerekkel és a levéltárral együtt Pozsonyba, innét Nagyszombatba költözött, s hogy ott biztosságban legyen, az érsek várrá alakította, és védfalakkal kerítette be *Érsekújvárt*. (*Schmitt A. Eppi. Strig. II. 51. l.*).

A társas káptalan prépostjainak sora a következő:

1391—1396. *Nagy Márton* (*Math. az. i. h. 24. l.*).

1397—1417. *Újvárosi János*. (*U. o. és az Orsz. Levélt. N. R. A. 859. cs. 2. sz. 4. §.*).

1418— — *Domonkos*. (*Cod. Dipl. X. 6. 98. l.*).

1420— — *Péter* királyi alkorlátnok. (*Mathés az. i. h.*).

1423— — *Domonkos*. (*U. o.*).

1435—1457. *Temesvári Miklós*. (*Cod. Dipl. X. 7. 686. l. és Mathés az. i. h.*).

1459— — *Zanthói Ambrus*. (*Mathés az. i. h.*).

1475— — *János*. (*N. R. A. 1556. cs. 29. sz.*).

— — 1483. (A föntebbi) *Ambrus*. (*Mathés az. i. h.*).

1484—1491. *Segesdi Ambrus*. (*U. o.*).

1492—1499. *Csomakházi Gozton Endre*. (*U. o.*).

1501— — *Garazdai Péter*. (*U. o.*).

1507— — *Csaszma Mátyás*. (*U. o.*).

1519— — *Hamel Mihály*. (*U. o.*).

1534— — *Paksi Farkas*. (*U. o.*).

1553— — *Endre*. (*Kovach. Script. min. I. 94. l.*).

b) A bold. Szűz Mária és sz. Adalbert főegyháza,
és sz. István király temploma.

A sz. Adalbert prágai püspök emlékezetére 1010 emelt főegyház építtetését Alberik szerzetes, Dubravius és más írók sz. *István* királynak tulajdonítják. Hogy magában a várban építtetett, ugyanott kiásott nagyszerű romjai tanúsítják. *Martirius* esztergomi érsek e templomot bold. *Szűz Mária* oltárával ékesítette, mely alá temették hamvai, s úgy intézkedett, hogy a kanonokok kara naponként vecsernyét tartson előtte, és a kanonokok számát szaporítván, hetven falu tizedét örökös joggal nekik engedte át. Mások azonban, megfosztván a sz. királyt a főegyház alapíttatása díesőségétől, úgy vélekednek, hogy a székesegyházat maga *Martirius*, és pedig eredetileg az alsó városban építtette, s csak *Jób* érsek helyezte át a várba (*Baranyai az i. h. 42—46. ll.*); bizonyos azonban, hogy az 1193 körül a várban létezett, s *Jób* érsek fáradozása következtében, *Zsófia* királyné költségén egészen megújított, és pedig azon pusztító tűzvész dülása után, mely, mint *Imre* királynak 1198-ban kelt megerősítő oklevele tanúsítja, a *III. Béla* király által 1188-ban kiadatott, mind a három esztergomi piacz vámjövedelmét a kanonokoknak adományozó oklevelét is megemésztette. (*Mathés az i. h.*).

Az érsekek főegyházuk nagyobbitására, helyreállítására s ékesítésére legtöbb gondot fordítottak. Így *Telegdi* Csanád érsek a templom egyik részét kijavíttatta, és a lehordatott szentélyt simított kövekből s vésményekkel kezdte újra építtetni, ablakokkal és tetővel diszesítette (*Kollár Ursin. Vel. tett jegyzetei 10. l.*). Azonban a kedvezőtlen időviszonyok következtében a főtemplom hajdani díszétől megfosztatván, sőt dőlő félben lévén, az erre megkívántató roppant költséggel megújíttatása, sőt még nagyobb díszszel helyreállíttatása, a *Széchi Dienes* érsek által Esztergomba gyűjtött 1449-dik évi zsinaton is szóba jött, melyen, az érsek pénztára üres lévén, a főnemeség és papság roppant mennyiségű aranyat és ezüstöt adakozott s az építés azonnal megkezdetvén, 1453-ban befejeztetett, és a nagyszerű főegyház a bold. *Szűz Mária*, de egyszersmind sz. Adalbert emlékezetére fölszenteltetett. (*Schmitt Ep. Agr.*

II. 36. és 37. ll.). — Mintegy 1465. *Zrednai Vitéz* III. János érsek európai hírlí, számtalan könyvvel gyarapított könyvtárát, melyben *Szerafin* könyvtárnok felügyelete alatt 30 másoló írta folyvást a régi kéziratokat, a főegyházhoz csatolta. (*Mathés az. i. h. 30. és 39. ll.*).

A főegyháznak és káptalanának adományozott alapítványok közül a következőket említjük. 1157-ben II. Geisa király az esztergomi egyháznak ajándékozta a *nánai* és *kokati* (párkányi) királyi sóvámot vörös selyem zsinórról lefüggő (ami sajtóságos) ólom pecsét alatt, mely okmány eredetije a primási levéltárban van. (*M. Sion II. 35. l.*).

1188-ban III. Béla király a káptalannak adományozta az esztergomi hajóvám három részét, magának csak a negyedik részt tartván fen; melyet is Imre király 1198-ban ugyanazon káptalannak ajándékozott. (*U. o. 123. 125. ll.*).

1201. ugyanezen király az otthon lakó kanonokoknak adományozta az esztergomi *piacz* terét a vár telkeivel és mindazon épületekkel, melyek a kis-dunai kaputól, hol haltartókban halak ápoltattak, kelet felé egész az árok végéig, s innét a héviz felé egész ugyanazon Duna kapujáig találtattak, és ezeknek lakosaikkal együtt, 1202-ben azt is hozzá csatolván, hogy ez adományhoz tartozik a király esztergomi udvarnokainak a sz. *Lőrincz* egyháza körül megmaradt földje is, melynek minősége és fekvése is meghatároztatik. (*Baranyai az. i. h. 64. és 68. ll.*).

1211-ben I. János érsek a káptalannak adta át a nagyszombati sz. Miklós templomát jövedelmeivel együtt. (*Wenzel, Új Okmánytár I. 62. sz.*).

Ugyanazon évben III. Ince pápa megerősítette a káptalant az érsektől kapott, *bulchui Szűz Mária* és *szemerei* egyház birtokában. (*L. M. Sion II. 132. és 203. ll.*).

1215-ben II. Endre király a *Kokat* (Párkány) falusi királyi kikötő-vámot, és az esztergomi *piacz-vámot* a káptalannak adományozta. (*U. o. 204. l.*).

1219-ben ugyanazon király a káptalannak *Vincze* nevű, Erdélyben létezett birtokot ajándékozta. (*U. o. 206. l.*).

1224. *Detrik* zólyomi főispán, és *Herduin* 100 ezüst girán, mely összegből 20 girát misékre ajánlottak fel, *Szebeléb* földet eladták az esztergomi káptalannak. Endre király pedig

ugyanazon évben Szebelébet minden vámfizetés alól fölmentette. (*U. o.* 211. és 212. ll.).

1232. Ugyanazon király, Róbert érsek kérésére, az esztergomi egyház jobbágyságait minden bíróság hatósága alól fölmentvén, saját hatósága alá helyezte. (*U. o.* 291. l.).

1237. IV. Béla király az esztergomi egyházat az atya által neki adományozott, Hont várhoz tartozott *Ság*, és *Galgóc* várhoz tartozott *Ebed* földek birtokában megerősítette. (*U. o.* 435. l.).

1250. *Vanchai* István érsek az esztergomi káptalannak ajándékozta a sz. Adalbert egyházban nyugvó atya emlékéül, *György* nagyszombati lakosnak, ki neki 6 márkával tartozott, bíróilag az érseknek ítelt ingatlan javait. (*U. o.* 595. l.).

1255. *Máté* leánya, *Jób* neje, a sz. *Pál* külvárosból, az e külvárosban az árkon belül és kívül feküdt földjét két és egy negyed girán eladta az esztergomi káptalannak. (*U. o.* 682. l.).

1256. és 1263. IV. Béla király megerősítette az esztergomi egyháznak a magyar királyoktól nyert jogait és szabadságait. (*Cod. Dipl. IV. 2. 384. l. — M. Sion II. 839. l.*).

1264. *Zozímás* váradi püspök Esztergomban súlyosan megbetegedvén, s az esztergomi főtemplomban óhajtván temetkezni, e templom káptalanának ajándékozta Somogy megyei *Berei* földjét két szolgálával együtt. (*M. Sion II. 945. l.*).

1274. *Laszló* király a Nyulak szigetén létezett apácáknak adományozott pilismegyei *Jenő* falu helyett, *Zalka* Hont megyei helységet adta. (*Cod. Dipl. V. 2. 150. l.*).

1284. Erzsébet, az ifjabb királyné, az esztergomi főegyháznak ajándékozta az Esztergom megyei *Epel* földét. (*U. o. V. 3. 214. l.*).

1313. *Egyed* mester, *Gergely* mester fia, a Maros körül volt *Nagy-Lak* nevű örökölt birtokát az esztergomi főegyháznak ajándékozta. (*U. o. VIII. 1. 527. l.*).

1332. *Ágnes* királyné, III. *Endre* király özvegye, elismerte, hogy a Fertő tava melletti *Nizsider* falut sz. Adalbert templomának ajándékozta. (*U. o. VI. 2. 336. l.*).

1336. Az esztergomi sz. *István* kórház mestere bizonyítja, hogy *Szép* asszonyság, *Jakab* özvegye, *Stehl* nevű birtokát az esztergomi főegyháznak hagyományozta. (*U. o. VIII. 4. 206. l.*).

1345. és 1346. *Tamás* egykori vajda és ennek fia *Konya*, *Kürth* és *Berszen* birtokaikat a főegyháznak ajándékozták. (U. o. IX. 1. 278. és 359. ll.).

1390. *Zsigmond* király sz. *Adalbert* egyháza kanonokainak ajándékozta a *Szasad* (Sassad) és *Urs* (Buda-Örs) egyházakat, tulajdonkép azok véduri jogát, s más járadékait és jövedelmeit. (U. o. XI. 1. 573. l.).

Ide tartoznak még azon búcsúk, melyeket IV. Ince és IV. Sándor pápák a főegyházhoz bizonyos napokon, jelesül sz. Péter és Pál apostolok ünnepén áhitatosan meglátogató híveknek engedményeztek. (U. o. IV. 2. 26. s 436. ll.).

E fő székesegyház díszét nem kevésbé emelték a hozzácsatolt kápolnák is. Ezek legjelesbike vala a *Nagyboldogasszony* kápolna, melyet 1396-ban *Kanisza* II. János érsek a templom ajtajától bal oldalán építtetett, budai házakkal és a Pozsony megyei *Szamánd* birtokkal ajándékozott meg. E kápolna gondnokai valának: 1418. Péter, kinek ugyanezen érsek a Pilis megyei *Akus-Palota* birtokot adományozta; 1429-ben *Galambok* Mihály. (L. Cod. Dipl. X. 2. 345. és 360. ll. — *Schmitth*, *Episc. Agriens. I.* 367. l.). E kápolnának IX. Bonifác pápa 1400-ban búcsút engedményezett. (L. Cod. Dipl. X. 2. 792. l.).

A másik *Gyűmölcsoltó Boldogasszony* emlékezetére avatott kápolnát 1506. *Bakacz* (azaz *Bakacs*) Tamás érsek a templom jobb oldalán vagy megújította, vagy inkább ritka becsű márvány-táblákkal művészetileg kirakdván, újra építtette, s e kápolna, minthogy a törökök dühe megkímélte azt, egész szerkezete leggondosabban szétbontatván, a *Rudnay* érsek által építtetni kezdett új főegyház mellé csatoltatott egészen úgy, a mint volt. (*Mathés az. i. h.* 30. és 41. ll.). Erről bővebben (*M. Sion V.* 426. 513. stb. ll.).

1385. *Demeter* érsek a templom jobb, vagy déli oldalán a zsidóuteza és a szőlők felé az „*Oltári Szentség*“ kápolnáját építtette, s ebben is temettetett el. (*Mathés az. i. h.* 29. l. — *Cod. Dipl. X. 1.* 159. l.). Ezen kápolna gondnokai valának: 1394. és 1397-ben *Bricci*, 1465-ben *Pharatai* Tamás. (*Cod. Dipl. X. 2.* 207. és 507. ll. *M. Sion II.* 307. l. *Podhradczky Buda s Pest* 101. l.).

Végre a templom tornáczán kívül éjszakra, vagyis a templom bal oldalán vala sz. *Mihály* főangyal kápolnája a temetővel együtt, s e kápolnát Aragóniai *János*, *Beatrice* királyné fivére, esztergomi érsek építtette. (*Schmithth, A. Eppi. Strig. II. 11. l. valamely névtelen írónak kézírataira épített állítása szerint.*)

A hold. *Szűz Mária*, mint főnebb emlitém, *Martírius* érsek által 1156-ban készíttetett oltárán kívül, melynek 1326-ban *Tamás* volt gondnoka, 1252-ben *Vancsai* István érsek az általa nagyobbított templom tornáczában sz. *Lucza* szűz, s vértanú emlékezetére emeltetett és biztosított örökös alapítvánnyal oltárt atyja *Orbaz* gróf lelki üdvére, s ez oltárnak 1288-ban *Marczell* volt gondnoka; ez oltárhoz harangláb is csatoltatott, melynek föntartására *Urkutha* földje szolgált alapítványul. (*Cod. Dipl. IV. 2. 148. l. — V. 3. 421. l. — VII. 5. 509. l. — VIII. 3. 120. l.*).

1530-ban *Várdai* Pál érsek igen ékes sz. kereszt-oltárt készíttetvén, úgy intézkedett, hogy bizonyos napokon ezen oltárnál a papok isteni szolgálatot tartsanak, s e végből saját *Feyer-zewlőnek* nevezett szölejét ezen oltárnak, és az ezen oltárnál tisztelkedő papok társodájának, nevezetesen *Zentfalvai János* kanonoknak, s utódainak hagyományozta. (*Schmithth Ep. Agr. II. 290. l.*).

A főegyházat leggyászosabb állapotba a belzavarok, s a nemességnek király választáskori viszátkodásai döntötték. Mert *Mihály* érsek *Amadé* nádorral és más főnemességekkel együtt *Róbert* Károlyt pártolván a cseh *Venczel* ellenében, ennek fő párthive *János*, *Henrik* bán testvére, szintén *Henrik* nevű cseh katona főnökkel egyesülten, *Gyermek* Theophil prépost tanúsága szerint, Esztergomot feldúlta, az egyház levéltárát elrabolta, s a hely szentelt szűzein erőszakot tön. (*Schmithth A. Eppi Strigon. I. 159. l. — Pray MM. SS. Diplom. S. I. 74. l.*). —

1485. *Stibor* lengyellovag és erdélyi vajda fia a sekrestyébe törve be, az okmányokra és egyházi eszközökre fente fogát.

1543. a törökök ostromolván a várat, a templom nagy része ágyúkkal leromboltatott, s a kövek a bástyák kijavíttatására fordítottak. Végre 1594-ben *Mátyás* főherczeg ostromolván a várat, az egyházat is végső romlás érte, mely alatt egészen elpusztulván, régi fényének csak gyászos romjai látszottak,

mig 1763-ban gróf *Barkóczy* Ferencz érsek parancsára a romok szét hordattak s a halom az általa építtetni szándékolt új főegyházhoz szükséges alapozás végett ki egyengettetett.

Az alapból és összeszedett emlékkövek töredékeiből az egyház egyes részei, terjedelme és alakja is ki levén vehető, a többször idézett Mathés János azt ábrákkal diszesített munkájában közzétette. Ezek szerint a templom, tornácza és kápolnai nélkül, csaknem 30 öl hosszú, 10 öl széles, mindkétfelől öt oszlopból áll oszlopsorozattal, három hajóra levén felosztva, félkör alakú szentélye kelet felé egész a várfalakig nyúlt, s ezzel szemközt nyugatra nyílt a templom tornácza, melyhez mindkét oldalról feljárás, halfelől pedig esarnoka vala sz. *Lucza* és *Miklós* oltárával, s a sírboltba lejárással, fölötte pedig a *Szentháromság* oltára látszott. Innét a nagy ajtón magába a négyszögű kövekkel kirakott templomba lehetett jutni, s a két kisebb ajtó-alak közötti nagy ajtó nyílása gömbölyű rovátkolt ívezet alatt két ölnél magasabb, egy ölnél szélesebb vala, s oszlopalakú feleit két oroszlán-, s ugyanannyi emberalak ékesítette. A nagy ajtó fölött a kar, és mindkétfelől egy-egy torony volt, melyek egyike sz. *András*, a másika sz. *Jeromos* toronyának nevezetett. Ezekre a templom legelőli részén, a szintén két toronynyal birt szentély mellett, jobbról a *Bakacs* építtette *Gyümölcsoltó Boldogasszony*, balról a *Kanizsai* által a templomhoz csatoltatott *Nagyboldogasszony* kápolna következett, amannak tovább az *Oltári Szentség* kápolnája, emennek pedig a *könyv-* és *kincstár* helyisége volt szomszédságában. Végre a főajtó bolthajtását és küszöbét *Jób* érsek, *Béla* király, s más szentek ábrázolatai ékesítették különféle a szentek életéből és szentírásból kiválogatott jelképekkel.

A várnak *Barkóczy* érsek korában fölászott és kiegyengetett, keletnek a sz. *Adalbert* egyház és prépostság, nyugatra pedig az 1. §-ban említett víztartó, és hajdani érsekszalota közötti terén *Mária Terézia* királynő 1770. elég tágas templomot építtetett sz. *István* király emlékezetére. E templom homlokzatán a cs. k. sas diszelgett, s mellette kétfelől sz. *István* és *László* királyok roppant szobrai valának láthatók. A rézfüdelű toronyban három harang vala. A templomban pedig sz. *József* oltára előtt az 1809-ben meghalt *Károly Ambrus* érsek, cs. k.

főherceg földi maradványai takarítottak el, melyek 1821-ben a mostani főtemplom sírboltjába szállítottak. (*Mathés az. i. h. 14—16. ll.*).

c) Sz. Tamás vértanú hegyfoki prépostsága.

Az esztergomi vár tőszomszédságában kelet felé sz. Tamás nevű halom emelkedik, mely jelenleg káptalani mezőváros, s az érseki alsó és a királyi város közt magaslik. E hegyfok tetején hajdanta prépostság létezett, melynek a préposton kívül hat kanonokja volt. — Ezen, alkalmasint a XII. század vége felé újra felélesztett, prépostság keletkeztéről, alapítójáról, valamint legrégibb eseményeiről semmit sem tudhatni.

Hogy azonban fekvő birtoka is volt, kitétszik III. Endre király 1294-ben kelt okmányából, melynek értelménél fogva az érsek és főkáptalan, úgyszintén a sz. Tamás prépostja és az esztergomi polgárok közt pör támadván, az ottani házak és birtokok miatt a Pál hidja körül létezett *Sedelin*, és az ottani templom-lovagok környékén állott *Héniael* ház a káptalannak és a prépostnak ítéltetett oda. (*Ung. Magaz. IV. 498. l.*).

Ugyanazon király 1290-ben a prépostság jobbágyainak vásártarthatási, és az esztergomi piacon vámszedhetési jogot engedményezett, s e vámnak továbbra is fizetését Lajos király 1357-ben a város bírájához és esküdtjeihez menesztett rendeletében meghagyta. (*Cod. Dipl. VI. 1. 60. l. — IX. 2. 598. l. — Engel, Gesch. des ung. Reichs a toldalékban*).

1291-ben sz. Tamás prépostja és káptalana a Nyulak szigetén apáczáknak, egyezkedés folytán, az ó-pesti piaczám felét teljes joggal átadták az apáczáknak Komárom megyei *Isa* nevű helységéért. (*Hitel. Clariss. Pos. 38. cs. 50. sz.*).

Helyén leszen itt a törököknek hazánkba törése után Esztergomra súlyosodott iszonyú viszontagságok folytán megszünt prépostok sorát megemlíteni. A prépostok ezek valának :

1209. és 1210-ben *Benedek*. (*Schwartn. Dipl. 338. l. Czinár Monast. I. 226. l.*).

1255— — *Endre*. (*M. Sion III. 648. l.*).

1275—1279. *Renald*. (*Cod. Dipl. V. 2. 245. l.*).

1285. 1286. *Benedek* törvénytudor. (*M. Sion III. 625—627. l.*).

- 1291— — *Tamás. (Clariss. Pos. 38. cs. 50. sz.).*
 1294— — *Ferencz. (Cod. Dipl. V. 2. 306. l.).*
 1297— — *Urkundin. (Cod. Dipl. VI. 2. 112. l.).*
 1303— — *Tamás. (Pray Ms. Dipl. S. I. 74. l.).*
 1346— — *Jakab mester. (Cod. Dipl. IX. 1. 431. l.).*
 1351. 1352. *Domonkos. (N. R. A. 1547. cs. 87. sz., és 1537. cs. 54. sz.).*
 1390. 1391. *János. (Schmitth Eppi. Agr. I. 370. l.).*
 1397— — *István. (Cod. Dipl. X. 1. 623. és 696. ll.).*
 1446. 1447. *István, ki testvérével Botos Péterrel Pilis megyei Tah birtokába beigtattatott. (N. R. A. 8. cs. 26. sz., és 282. cs. 14. sz.).*
 — — *Nalacz György, ez meghalálózván (U. o. 406. cs. 51. sz., és 1655. cs. 14. sz.).*
 1473— — *Nagy-Luchei Orbán, a budai káptalan kanonoka lön préposttá és kir. alkinestárnokká. (U. o.).*
 1525— — *Zékel János, ki czímét és hitét elvesztvén, Dóczy Ferencz a prépostságot öcsésének Nagy-Luchei Jánosnak kérte adományoztatni. (N. R. A. 1666. cs. 10. sz.).*
 1530— — *Kayari Antal. (Hevenessi MSS. 55. VI. 7. l.).*

d) Sz. György vértanú zöldmezei prépostsága.

A város délre fekvő vidékén, a mostani sz. György mezővárosban hajdan szintén prépostság létezett, melyet némelyek véleménye szerint sz. *István* király jámbor bőkezűséggel alapított, a préposton kívül négy kanonok-javadalommal együtt. Azonban később a tatárjárás, és trencsényi *Csák* Máté dúlakodásai e prépostságot annyira megrongálták, hogy abban sem isteni szolgálat nem tartatott, sem az egyház szolgáltnak nem volt miből élniök.

Az ennyire elpusztult prépostságot *Telegdi* Csanád esztergomi érsek 1337-ben ismét helyreállította, saját költségén állítván benne a préposton kívül nyolcz kanonokból álló áldozári társulatot, oly föltétel alatt, hogy egyikük a plébánia teendőit végezze. Midőn ünnepélyes okmánylyal e testületnek ajándékozta a *somorjai* földek érseki tizedének 400 girára rúgó negyedrészt, megszabta, hogy a többi jövedelmek harmad része a prépostot, két harmada pedig a káptalant illesse,

az érseknek föntartott kegyúri jog, és magát a prépostot illető főesperesi hatóság sérelme nélkül. (*Schmitth, Epist. Agr. I. 270—277. ll.*).

A prépostságnak ingatlan birtokai közül, a káptalannak föntartott Gömör- és más vármegyék tizedein kívül, (*N. R. A. 1547. cs. 57. sz.*) ismeretes egy malom, mely (Esztergom vármegyei) *Kéménd* helységben levén, e falu lakosai nem átalakítottak azt erőszakosan bitorolni, ezért 1377-ben Bononiai *Salván*, az érsek helynöke, kihirdette ellenök a kiközösítési végzést. (*Eccles. Camer. 34. cs. 46. sz.*). Ezen utóbb visszakerült malom felét Demeter érsek 1382-ben az akkori prépostnak, Jakabnak át is adatta. (*Cod. dipl. X. 1. 48. l.*). De sz. György egyházának *Kövesden* is volt birtokrésze, minthogy 1420-ban Kövesdi, máskép *Szalkai* Balázs, kövesdi nemes telkét minden mellékleteivel együtt annak ajándékozta. (*U. o. X. 6. 281. l.*).

A sz. György prépostság további eseményei, valamint a várost ért annyi viszontagság után önállóságának megszűnése is ismeretlen; de az utókorra eljutott prépostok névsora a következő:

1259— — *Péter*. (*M. Sion II. 778. l.*).

1264— — *Ábrahám*. (*Cod. Dipl. IV. 3. 245. l.*).

1292— — *Szerafin* mester. (*Cod. Dipl. V. 2. 233. l.*).

1294— — *Imre*. (*U. o. 306. l.*).

1305— — *Márton*. (*U. o. VIII. 1. 197. l.*):

1307—1309. *Péter*, pozsonyi kanonok. (*U. o. 618. 352. ll.*).

1332. 1333. *János*, egri kanonok. (*U. o. VIII. 3. 706. l. Kaprinai M. SS. B. XVIII. K. 31. sz.*).

1337— — *László*. (*Schmitth Episc. Agr. I. 270. l.*).

1380. 1382. *Jakab*. (*Cod. Dipl. IX. 7. 421. l. X. 1. 48. l.*).

1397— — *László*. (*Cod. Dipl. X. 2. 507. l.*).

1417—1425. *Csetneki László*. (*N. R. A. 1547. cs. 26. 48. sz. — 1548. cs. 57. 62. 113. sz.*); később az esztergomi és budai keresztesek kolostora kormányzója. (*Cod. Dipl. X. 6. 98. l.*).

1493. 1494—1497. *Ibafalvi Tamás*, esztergomi kanonok, később a pannonhalmi főapátság kormányzója. (*Szvorényi Synops. Decret. Synod. 127. l. — Schmitth Ep. Agr. II. 198. l.*).

1506 előtt *Athiai Miklós*. (*M. Sion IV. 295. l.*).

1563. Bochi *Torday*, esztergomi kanonok, később a panonhalmi főapátság kormányzója. (*Czinár I. 114. l.*).

e) A keresztes lovagok sz. Istvánról címzett szállodájának rendháza.

A sz. István királyról címzett szállodai keresztes lovagok rendháza II. Geisa király (1141—1161) bőkezűségéből keletkezettnek látszik III. Orbán pápának 1187-ben kelt apostoli iratából (*Péterffy Conc. Hung. II. 278. l.*), melyben, e lovagrend kiváltsága megerősítettvén, ezeket mondja: „*Sz. István király* monostorát minden hatóságtól mentnek nyilvánítjuk, úgyszintén az *Obon*-nak nevezett helyen lévő szállodának, valamint (itt a keresztes lovagok hat más, s ezek közt a *budai Szentháromság* temploma is meg van nevezve) a többi templomoknak minden mellékleteikkel együtt, a *ti házatok* alá tartozását megerősítjük apostoli tekintélyünkkel“, miből kitetszik, hogy a keresztes lovagok ezen rendháza a többi Magyarországon létezettek legjelesbike, s azoknak följebb valója volt.

A város melyik részében létezett ezen rendház, adatok hiányában, *Czinár* (*Fuxhoffer Monasteriologiájában II. 148. l.*) úgy vélekedik, hogy azon helyen létezett, hol jelenleg Esztergomban egy régi kóroda van; mit helyesebben mondhatott volna ekkép: a hol most *a vár aljában a hévíz fakad*, minthogy a betegápolással foglalkozó keresztes lovagok rendesen oly helyekre építették rendházaikat, hol üdvös gyógyforrások valának, mint hazánk fővárosában Budán is észlelhető, a rendeltetésükkel járó betegápolás végett. De bizonyosabb, hogy e rendház a város közelébeni, a párkányi part átellenében létezett, *Szent Király* nevű vidéken, vagyis az előbb említett *Obon* (Abony) nevű helyen, mint az idézett 1187-dik évben kelt okmányban mondatik, állott; valamint az újabb időben ott kiásott márvány, rendesen emberi csontvázakat fedő, töredékek, tehát sírfülek, és az első magyar királyok számos pénzei tanúsítják. (*Magyar Sion III. 741. l. és Archeol. Közöny V. 140. l.*).

Ezen II. Geisa király alapította rendháznak, melynek templomához valának csatolva sz. *Elek* és *Balázs* kápolnái is, főjavadalma több *esztergomi ház*, és a benne tartózkodott gondozottak vendég-mentessége volt. (*Cod. Dipl. VII. 5. 120. l.*).

Ehhez járult III. Béla király kiváltságos levele, melylyel 1194-ben Salatice, Jeremio fia, által lelke üdvéért a keresztes lovagoknak hagyományozott *Telki* falubani földje adományozását megerősítette (*Cod. Dipl. II. 295. l.*), s egy másik királyi levele, melyben a keresztesek jobbágyságait minden Magyarországbani *adó*-fizetés alól fölmenti. (*U. o. VII. 1. 184. l.*). Ezen s hasonló a keresztesek rendházának engedményezett kiváltságokat IV. Orbán pápa a fentdicsért 1262-ben kelt ünnepélyes okmánynyal megerősítette, melyben egyszersmind megdicsérte Geisa királynak a keresztes lovagok számára Jeruzsálemben épített ház és templom emelésével szerzett érdemeit. (*U. o. IV. 3. 81. l.*).

1238-ban IV. Béla király megerősítette, az elődei által ez ügyben kiadott engedmények nyomán, ezen keresztes lovagoknak Magyarországbani birtokait, úgyszintén bizonyos „*Esztergombani közös fürdőit*, melyeket a király nagyanyja, *Anna*, készíttetett.

1258-ban IV. Sándor pápa fölmentette a keresztes lovagokat akár az általuk, akár az ő költségükön mások által műveltetett földjeiktől fizetendő *tized* alól.

1305-ben gróf *Mikó* mester ezen kereszteseknek két girát hagyományozott.

1329-ben a budai hévizektől adandó tized fölött az esztergomi keresztes lovagok, és a veszprémi püspök s káptalan közt keletkezett pörben a tized fele ez utóbbiaknak, másik fele pedig a kereszteseknek ítéltetett oda.

1355-ben Lajos király, kivevén e keresztes lovagokat a vármegyei törvényszék alól, azokat csak a király vagy nádor, vagy országbíró hatósága alá tartozóknak nyilvánította.

1359-ben ugyanazon király megengedte a kereszteseknek, hogy minden bármely okból elvesztett birtokaikat, a 32 éves elévülés daczára is, visszakövetelhessék. (*Magyar Sion III. 641—658. ll.*).

E lovagrend házának fekvő birtokait s jogait illetőleg, a rend birt a város közelében Dorogh felé fekvő telkeket, úgyszintén sajátja volt a víz, (talán Duna) melletti *Ugon* (alkalmasint *Obon*) föld.

1245-ben III. Incze pápa megerősíti őket a kastelluz (talán az Esztergom melletti kastelluz, azaz *Kesztölcz*) birtoklásában.

1265-ben IV. Béla király Jánost, Szöch fiát, mivel a konventet megkárosította, somogy megyei Telky birtokától megfosztván, ezt kártérítés fejében a keresztesek rendházának adományozta. 1266-ban e lovagok tíz ezüst márkán megvették az esztergomi apácáknak a Szidoud nevű szigeten levő rész-birtokát.

1270-ben e rendház Epelen is birtokolt, mely birtokot bizonyos Endre és testvérei, epeli földjüket cserében adván a káptalannak Udvarnokon levő birtokáért, mint a konventtől kapott földet el is cserélték. — Ugyanezen időtájt a lovagok e rendháza Esztergomban is birta a sz. István, sz. István király és Bille földet, mely mind a három a Kis-Dunától Dorogh és Tát felé feküdt.

1324-ben a lovagok trencsénmegyei *Szemencze* helységei miatt a szomszéd birtokosokkal pört folytattak a királyi ítélőszék előtt. — Továbbá birtokolták e lovagok az Esztergomhoz tartozó Duna melletti sz. Pál helység egy részét, míg más része a káptalané volt. Végre 1404-ben trencsénmegyei Ozor, később *Alsó-Ozorócz* nevű helységet is birták, melyet bizonyos Fülöp nevű nemesnek adtak bérbe. (*U. o. 645—660 ll.*).

E Jánoslovagok esztergomi rendháza nevezetesebb eseményei közé tartozik, hogy az a tatárok második betörése alkalmával 1285. végső inségre jutván, *Keszői* Simoni gróftól tíz gíra ezüstöt vett kölcsön, s ezt nem levén képes visszatéríteni, a budai héviz-vámot engedte át neki; s hogy a lovagok 1294-ben bizonyos kártétel megtorlására a pilismegyei sz. *Endre*, hajdan *Orbacz*-nak nevezett egyházat tövig lerontották és a veszprémi püspök birtokához tartozott telkeket elfoglalták, ezért a zirczi apát, kire a pápa az erőszakoskodás megvizsgálását bízta, e lovagokat kiközösítette. (*U. o. 649—651. ll.*).

Végre a hitetlenekkel folytonos hadak által zaklatott, sokféle szerencsétlenséggel sújtott, s a XV. század közepe táján *Rhodus* szigetén szenvedett végesapással javai és kincseitől megfosztott sz. János lovagrend birtokainak világi s más egyházi kezekre jutásával, ekkép lassankint magának e lovag-

rendnek elpusztulásával, a Jánoslovagok esztergomi háza is megszűnt.

Az esztergomi, a Szentháromságról címzett budaival törvényesen egyesített, rendház a *hiteles helyi* kiváltsággal is olyképen birt, hogy mindakét ház sz. *István király* nevével jeölt pecsétet használt, csak azon különbséggel, hogy az esztergomi ház pecsétjén a sz. király alakja ülve e körirattal díszelt: S. CAPITL DOMVS. HOSPITALIS S. STEPH. REG. STRIGON. ; a budai ház pecsétjén pedig sz. *János* álló alakja látható e körirattal: † S. FRATRIS DOMVS. HOSPITALIS. SCI. REGIS. HVNGARIE.

Az esztergomi rendház főnökei, vagy mesterei a következők valának :

- 1187-dik évben *Pál* mester. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 184. l.*).
- 1194— — *Csetneki László* (kormányzó.) (*U. o. II. 295. l.*).
- 1223— — *János.* (*U. o. III. 1. 427. l.*).
- 1225— — *Herbrand* (főnök.) (*M. Sion III. 730. l.*).
- 1227— — *Jakab.* (*Cod. Dipl. III. 2. 115. l.*).
- 1229. 1230. *Lőrincz.* (*Magy. Sion III. 730. l.*).
- 1250— — *János.* (*Cod. Dipl. IV. 2. 80. l.*).
- 1251. 1255. 1257. *Jakab.* (*Új Okm. tár II. 176. sz. — M. Sion III. 731. l.*).
- 1259. 1262. *Lőrincz.* (*U. o.*).
- 1265. 1268. *Péter.* (*Cod. Dipl. IV. 3. 309. l. Eccl. Cam. irreg.*).
- 1270— — *Briccius.* (*Magy. Sion III. 732. l.*).
- 1272— — *Illés.* (*U. o. 149. l.*).
- 1273. 1274. *Domonkos.* (*U. o. 298. l.*).
- 1276— — *Péter.* (*Új Okm. tár IV. 36. sz.*).
- 1277— — *Vilmos* (*Guilielmus.*) (*Clariss. Poson. 57. cs. 15. sz.*).
- 1280. 1281. *Péter.* (*Magy. Sion III. 733. l.*).
- 1282—1293. *Domonkos.* (*Cod. Dipl. V. 2. 271. l. — 3. 132. 168. 327. 468. ll. VII. 5. 509. l.*).
- 1287— — *Herman.* (*Magy. Sion III. 694. l.*).
- 1294—1305. *Miklós.* (*Cod. Dipl. V. 2. 306. l. — VI. 2. 40. 112. 237. ll. — VIII. 1. 175. l.*).

- 1300— — *Domonkos.* (*M. Sion I. 457. l.*).
 1307— — *Bertalan.* (*Cod. Dipl. VIII. 1. 233. l.*).
 1309—1314—1320. *Miklós.* (*U. o. VIII. 1. 363. l. 2.*
283. l. — Eccl. Cam. 31. l. 42. sz.).
 1320. 1336. *Jakab.* (*Cod. Dipl. VIII. 2. 269. l. 3.*
492. l. — 4. 206. l. 6. 106. l.).
 1337— — *Péter.* (*U. o. VIII. 4. 279. l.*).
 1340— — *János.* (*U. o. 6. 172. l.*).
 1341. 1343. *Pál.* (*U. o. 4. 538. l. — M. Sion III. 740.*
749. ll.).
 1356— — *Vilmos, bibornok.* (*M. Sion III. 740. l.*).
 1391— — *Gergely, parancsnok.* (*Mon. V. Bud. 2. l.*
16. sz.).
 1392— — *Péter, mester, eszterg. kanonok.* (*M. Sion III.*
740. l.).
 1404— — *Mátyás, mester.* (*U. o. 741. l.*).
 1426. 1429. 1439. *Csetneki László, kormányzó.* (*Cod.*
Dipl. X. 7. 168. l. — XI. 381. l. — Clar. Pos. 63. cs. 44. sz.).

f) A sz. Erzsébet, sz. Lázár és sz. kereszti keresztes lovagok.

A sz. Keresztről czimzett esztergomi sz. János lovagokról kevés levén a történet lapjain följegyezve, felőlők bővebben nem értekezhetni, miután nevök és czimjük száraz megemlítésén kívül alig lehet valami nevezetes eseményt róluk följegyezni; mivel e házak kétségkívül a főtebb említett sz. Istvánról czimzett rendház fiók-intézményei levén, mind alapítójuk neve, mind alapittatásuk éve ismeretlen.

Valószínű, hogy a sz. *Erzsébetről* czimzett ház a héviz mellett állott, minthogy egy 1380-ban kelt okmány nyomán az esztergomi káptalan a néhai Miklós nevű orodi prépost által saját, a héviz melletti nemes telkén építtetett, sz. *Erzsébet* udvartelkét *Küküllő* János helynöknek, s esztergomi kanonoknak adományozta. (*Cod. Dipl. IX. 5. 412. l.*).

1181-ről fenmaradt egy határjárási okmány, mely szerint a sz. *Lázárról* czimzett keresztes lovagoknak *Dorogh* helység és a sz. *király* (sz. Istvánról czimzett keresztesek) egyháza birtokai közt volt birtokuk. (*M. Sion II. 121. l.*).

1404-ben kelt Zsigmond királynak egy ítélet elhalasztási okmánya a Nyúl-szigeti apáczáknak az esztergomi káptalan, úgyszintén az esztergomi sz. *Erzsébet*ről címzett keresztetek mestere, végre a sz. *Lázár* egyház keresztesei áldozára Mihály ellen a *cholnoki* birtokon történt határhányás miatt indított tiltakozási pörében. (*Clariss. Poson.* 56. l. 39. sz.).

A sz. *Erzsébet* ápolda parancsnokául 1450-ben *Gál*, 1473-ban *Ambrus*, 1512-ben *Zabadi* Miklós, 1534-ben *Dalmadi* Sebestény; e két utóbbi, mint igazgatók, említettnek. (*Mon. V. B. 1. cs. 22. sz. és 2. cs. 20. sz. — Act. Jesuit. Sopron. 1. cs. 22. sz. Hevenessi MSS. 78. k. 110. l.*).

1245-ben előfordul az esztergomi sz. *kereszt*ről címzett betegápolda neve, mint mely *Bajonfalu* hatodrésztét birta, 1274-ben pedig az esztergomi örkanonok *Berény* nevű birtokának bérlője volt, s ekkor *Durand* perjel igazgatta. 1313-ban *Henrik*, 1534-ben *Tamás* említetik az esztergomi sz. *kereszt*ről címzett ház mesterét. (*Eccl. Caal. 43. cs. 25. sz. Tudom. tár. VI. 239. l. — M. Sion II. 525. l. III. 743. l.*).

g) A templomlovagok sz. Péterről címzett plébánia-egyháza.

Magyarország helyrajzának szerzője szerint (a 162. l.) Esztergomban három plébánia létezett, úgymint: a várban a sz. *kereszt*ről; a vizivárosban a sz. *Péterről*; a királyi városban a sz. *Lőrincz*ről címzett plébánia. És pedig az idézett szerző a 164-dik lapon azt állítja, hogy a sz. *Péterről* címzett, a templomrend lovagjaihoz tartozott, plébánia-egyház a vár tövében, a zöld mező felé eső vároldalon már 1200-ban (Imre király alatt) létezett; Kolinovics pedig (a települések sorozatában) még azt is följegyezte, hogy a templomlovagok lakása azon helyen volt, mely később a *Ferenczrendieknek* adományoztatott; ugyan is IV. Béla király a templomlovagok kötelességévé tette az általa a Duna mentében a mongolok ellenséges betöréseik ellen állíttatott váracskok védelmét. (*Cod. Dipl. IV. 2. 222. l.*). Azon 1294-ben kelt rendeletben pedig, melyben III. Endre király az I. Lodomér érsek ellen föllázadt esztergomi érseki zselléreket kötelmeik teljesítésére szorította, a többi között e szavak is fordulnak elő: „Szintén zselléri, mint a sz. *Péter*

plébánia-egyházban *Templariusok* körüli *Heniael*-ház.“ (*Péterffy Conc. Hung. I. 133. l.*).

h) A sz. Lőrinczről, és a másik sz. Miklósról címzett plébánia-egyház.

Ezen plébánia-egyházak keletkeztét és viszontagságait nyomozni hiába kísértjük meg, ezért csak azt említjük, hogy Fejér okmánytára (Codex Diplomaticus) tárgymutatójában már 1008-ban (?) *Tibold*, mint az esztergomi sz. *Lőrincz* egyház prépostja, (?) fordul elő; valamint az e plébániáról emlékező okmányokból is csak némelyeket idéztünk. Ezek nyomán valószínű, hogy e plébánia-egyházak az erődítményeken kívül, vagy is a szabad királyi városnak nevezett téren állottak; jóllehet mások a sz. *Lőrincz* egyházat a mostani vizivárosi plébánia telkén létezettnek állítják.

1202-ben Imre király azon megerősítési okmányában, melyben a III. Béla király által 1201. az esztergomi egyház kanonokjainak ajándékozott esztergomi piacvámrai kiváltságot megerősíti, egyszersmind az esztergomi királyi udvarnokok a sz. *Lőrincz* egyház körüli közben fönmaradt földjének ugyanazon kanonokoknak történt adományozását is megemlíti, s a többi közt ezeket mondja: „Keletről út van, mely kivezet a kapun, éjszakeről egész a Kis-Dunáig árok húzódik, délnek pedig a sz. *Miklós* egyház alatti piac tere van, mely egész a Kis-Dunáig terjed oda, hol a halak tartatnak és árultatnak. (*Schmitthh Episc. Agr. I. 107—110. ll.*).

1291-ben Hunt-Paznan István az esztergomi sz. *Lőrincz* egyház temetője előtti palotáját minden mellékleteivel együtt a *Sághi* bold. szűz Máriáról címzett monostornak adományozta alamizsnául. (*Cod. Dipl. VI. 1. 169. l.*).

i) A sz. Annáról címzett sz. Ágoston remeterendi perjelség.

Ezen remeték legelső s legkittünőbb zárdáinak egyike, mely sz. Anna emlékére vala szentelve, a város falai közelében, de nem tudhatni, melyik téren létezett. Hihetőleg IV. Béla király korában építtette valamely ismeretlen alapító. 1262-ben

Hermann esztergomi gróf a zárdának adományozta az Esztergom vármegyei Kolnuk közelében fekvő *Dágh* faluját, kieszközölve IV. Béla és V. István királyok szentesítését is. Mindemeltet később ugyanazon Béla király e falut Péter és Hermann grófoknak adományozta, ezek utóbb Magyar Pálnak eladták, ki azt 1364-ben I. Lajos király helybenhagyásával visszaadta a nevezett zárdának. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 196. l. — 2. 283. l. — IX. 7. 225. l.*).

Idő haladtával a zárda-épület szűk levén, *Sükösd*, esztergomi kanonok, 1272-ben akkép gondoskodott annak tágasbításáról, hogy komárommegyei *Hetény* birtokát *Fülöp* érseknek vagyis az esztergomi egyháznak hagyományozta oly föltétel alatt, miszerint, míg az adományozó életben leszen, e birtok sajátja maradjon; ha pedig meghal, annak birtokosa az érsek 20 girát a sz. Anna zárda újraépítésére fordítson. (*Magy. Sion I. 770. l.*). — 1281-ben IV. László király a Kunchlin grófnak ígért e zárda közelébeni *Örmények* földjét a zárda építésére és tágitására sz. Ágoston remetének ajándékozta.

Péter perjele korában (1305—1320) e zárda templomához a bold. *Szűz Mária* kápolna járult; a zárda pedig oly tágassá lön, hogy 1331-ben a rend tartományi, 1385-ben pedig az egész szerzet egyetemes káptalana benne tartatott meg, míg végre az *esztergomi káptalan* sajátjává lön. (*Czindár II. 220. 221. ll.*).

k) A Dömések (máskép predikátor szerzetesek) sz. Mártonról címzett rendháza.

Szent Domonkos szerzetének, mely Magyarországba, mint Ferrarius írja, 1221. körül, nem pedig, mint Pázmán megjegyzi, 1230-ban, költözött be, a győrit kivéve, az esztergomi volt legrégibb kolostora, mely az Esztergom városon kívüli völgyben, vagyis szent Tamáson túl azon mezőn állott, melyen egy 1291-ben kelt okmány szerint, szükség idején az esztergomi vásár tartatott, (*M. Sion V. 348. l.*) és pedig, mint némelyek vélekednek, e kolostor alapján épült föl a mostani Ferencziek temploma.

Véd-szentje, a közvélemény szerint, sz. Márton lett volna; de *Bors* gróf nejének, Annának, a kincstári levéltárban meg-

levő eredeti végrendelete azt tanúsítja, hogy e kolostor védszentje eredetileg *sz. Katalin* vala. Mert a grófné 1231-ben Esztergomban a „*Dömések udvarhelye*“ közelében kelt végrendeletében (*Eccl. Cam. 47. cs. 12. sz.*) Béla királytól kapott füdeles serlegét, és egy fekete lovat a dömések *sz. Katalin* rendházának hagyományozott egy, maguk a *dömés atyák jelenlétében*“ szerkesztett, az esztergomi érsek és káptalan pecsétjével megerősített, és így teljes hitelességű okmánya értelmében. Ha tehát Pázmántól, Ferrariustól, és Thüröczy Lászlótól kezdve az írók egész sorának tanuságát el nem akarjuk vetni, azt kell elfogadnunk, hogy a dömések esztergomi rendházának védszentje eleinte *sz. Katalin* volt, és csak a kolostornak későbbi, (talán a tatároknak Esztergombóli távozása után történt) helyreállítatásakor választották a dömések *sz. Márton* kolostoruk védszentjévé, mint azon későbbi 1414-ben kelt okmány tanúsítja, melyben Jakab fordul elő, mint a dömések esztergomi *sz. Mártonról* címzett kolostorának perjele. (*Cod. Dipl. X. 5. 478. l.*).

E dömés rendház birtok-képességénél fogva az Esztergom vármegyében keblezett, a néhai *Kervai* Gergely fiai Mihály és Gergely által a döméseknek végrendeletileg hagyományozott *Kerva* (Kirva) helységet birtokolta, melybe 1414-ben vezettetett be törvényesen. (*N. R. A. 1714. cs. 16. sz.*).

1) A sz. Klára apácák, bold. szűz Máriáról címzett zárdája.

Ezen zárdáról, melynek, kivéve, hogy 1198-ban létezett, mind keletkezési éve, mind alapítója ismeretlen, igen keveset mondhatni; csak annyi bizonyos, hogy a Duna szomszéd szigetén a hajdani minoriták kolostora átellenében létezett. Ezen apácák, úgy látszik, eredeti javadalmaztatásukúl, László királynak 1288-ban, és Endre királynak 1295-ben kelt oklevelében nyert kiváltságuk értelmében az esztergomi, a főegyházi prépostnak és káptalannak, s a sz. Tamásról címzett prépostnak engedményezett piacsvám egy részét kapták, melynek továbbbi kiszolgáltatása az esztergomi bírónak és esküdteknek az 1357—1365- és 1389-ben kelt királyi rendeletekben megha-

gyatott. (*Cod. Dipl. VII. 2. 188. 235. ll. — IX. 2. 598. és 3. 470. l., végre X. 1. 542. l.*).

Ingatlan javakban e zárda a *Sydondnak* nevezett szigeten telkeken kívül, melyeket 1262-ben a betegápoló keresztes lovagoknak adott el, (*M. Sion I. 374. l.*) az Esztergom vármegyei *Sárvány* falut birtokolta, melyet azonban az esztergomi keresztes lovagok rendházának, a határok kijelölését is tartalmazó bizonyítványa szerint *Katalin* főnöknő örökös jogczímen elidegenített. (*N. R. A. 1534. cs. 12. cs.*). — Végre egy 1380-ban kelt határjárási okmány értelmében ezen zárda birtoka vala a nógrádmegyei *Szátok* helységgel határos pusztá is. (*U. o. 620. cs. 435. sz.*). Egyébiránt e zárdának többi eseményei szintűgy egészen ismeretlenek, mint annak keletkezése.

m) A sz. Ferencz-rendi szerzeteseknek segítő Boldogasszonyról, később sz. Annáról címzett kolostora.

A sz. Ferencz-rendi első szerzetes testvéreket maga a sz. alapító küldvén 1228-ban Magyarországra, Esztergomban már 1234-ben keletkezett „*A kisebb testvérek esztergomi öröksége*“, melynek tagjai ideiglenesen a most Kis-Dunának nevezett Duna csatornája partján kis házakat, vagy inkább viskókat készítettek maguknak lakásokul; ezeket azonban, mint a tartomány levéltárából, valamint Vadding, Gonzága s más írók műveiből is kivehető, 1239-ben szétbontván, a szegény szerzetesek első tartományfőnökük, János herceg, III. Fülöp, francia király öcsese, kormányja alatt, IV. Béla király segítségével bizván, a királyi városban építettek klastromot, a segélyző *Boldogasszonyról* nevezett templommal együtt, mely azonban nem sok idő múlva a városra rontott pusztító tatár dühének esett áldozatul.

Az 1247-ben Dalmátországból visszatért Béla király a tatárok által földig lerombolt kolostor helyett új, a Kis-Dunához közelebb fekvő zárdát építtetett a szegény szerzeteseknek, s egyszersmind megvetette a csak 1270-ben elkészült Boldogasszony egyházának alapját. Ugyanezen évben Béla király a Nyúlak szigetén jobb létre költözvén, e templom nagy oltára

alá, hol fia *Béla* herceg, és neje *Mária* hamvai nyugodtak, vörös márvány koporsóban temettetett, mint a király siremlékére régenten vésett sirirat tanúsítja. E közben Fülöp érsek Béla király holttestét innét a főegyházba szállíttatván, a nép véres ellentállása következtében, kénytelen volt X. Gergely pápa parancsára 1275-ben azt előbbi sirjába visszavitetni, mely alkalommal *István* király boldogúlt atyja lelke üdvére a piaczvám negyed részét az esztergomi káptalannak adományozta. (*Engel, Gesch. d. Ung. Reiches I. 389. l.*).

A Ferencziek *Mária* tartományának 1851-beni névkönyve szerint, melyből több adatot használtunk föl, a „*Kisebb testvérek*“ (Minoriták) ezen zárdájában tartattak 1324-től egész 1443-ig majdnem minden harmadik vagy ötödik évben a „*tartományi káptalanok*“, 1379-ben pedig az egész rend egyetemes káptalana tartotta benne gyűlését, melyre 12 tartomány küldöttei gyűlekeztek össze a visszaélések megszüntetéséről, és az erkölcsök javításáról tanácskozni.

1448-ban e kolostor János, a sz. Angyalokról címzett bibornok és Magyarországbani apostoli követ, Budán sz. Iván hava 25-én kelt levele értelmében, a főnemesség kérelmére, a „*Tartályos atyáknak*“ (Observantibus) adatott át. Ennek következtében a *kisebb testvérek* csak a vizivárosban létezett, sz. *Lászlóról* címzett rendházukat tartották meg, hol még a törököknek Esztergombóli kiűzetése után is 1683-ig szék-helye volt a tartományi főnöknek, gróf *Cziráky Antalnak*. Leopold királytól pedig a Ferencziek királyi rendeletet eszközöltek ki, mely az esztergomi s a többi Duna mentében létezett zárdákat a *Mária* tartományba keblezi.

E korban a régi *Segélyző Boldogasszony* templom a zárdával együtt, az Esztergomot 1543-tól fogva bíró törökök által romba döntetvén, s romjai a vár kijavítására alkalmas anyagúl használtatván, hajdani dicsőségétől megfosztottan, gyászos látványt nyújtott; de a város visszafoglaltatása után gróf *Széchenyi* György, esztergomi érsekben hatalmas pártfogót nyert, kinek költségén a templom a zárdával együtt 1700-ban kezdetvén építtetni, 1717-ben teljesen fölépült és sz. *Anna* emlékére szenteltetvén föl az Istennek, jelenleg a *Mária tartománybeli Ferencziek* sajátja, kikre 1776-ban 5 tanárból és hitelemzöből

szervezett *középtanoda* is bízott, mely azonban később a még most is tanító *Benedek*-rendieknek adatott át.

n) A sz. Ferenczrendiek sz. Lászlóról, később sz. Keresztről címzett kolostora.

Ezen az előbbinél ha nem régibb, mindenesetre azzal egykorú, eleinte a minoriták által a városban birt kolostor, kezdetben, a keletkeztőkben kisszerű tárgyak módja szerint, csekély terjedelmű, sz. *László* király, később sz. *kereszt* emlékére vala szentelve, s a vizivárosban létezett. Még nem bizonyos, valjon, mint Pray írja, a templomlovagok sz. Péterről címzett egyházát, a sz. Istvánról címzett telepítvénybeli kereszties lovagok, s ezeknek Magyarországbóli távozta után, a védszent neve megváltoztatásával, a sz. *Ferenczrendi szerzetesek* kapták-e meg? mert, jóllehet, Kolinovics az általa összeállított telepítvények névsorában ezt írja: „Esztergomban a vár alján, hol most *Ferencziek* vannak“; mindazáltal el kell fogadnunk, hogy a minoritáknak Esztergomban már 1238 előtt volt saját, sz. *Lászlóról* címzett, habár kisszerű és csekély alapítványnyal birt kolostoruk, melyet később sz. *kereszt* címmel állítottak helyre, miután Thuróczy Hungaria című munkájában (165. l.) ekkép nyilatkozik: „IV. Béla, Magyarország második alapítója, visszatérván száműzetéséből, a királyi városban templomot építtetett segítőnőjének a bold. *Szűz Máriának*, melyhez *minoritákat* csatolt. Ezek ugyancsak Esztergomban az érseki város sz. *László* egyháza mellett laktak.“

Helyreállítván és tagíttatván, a törökök kiűzése után e klastrom, a *Mária* tartományba bekebelezett e szerzetesek gróf *Széchenyi* érsek új jótékonyága következtében 1685-ben hajdani, a sz. keresztről címzett templommal összekapcsolt rendházukban telepedtek le, hol a polgárok szeretettel fogadták és tartották el őket.

A magánosok által tett *szentmise-alapítványok* közül a következő hagyományok említhetők meg: *Schuknecht* György Miksa tábornok-örrmester 1728-ban tett 5000 forintnyi; *Haischman* Bertalan sütőmester 1746-ban hagyományozott 50 forintnyi; *Schoda* Endre és neje Anna, s fia *Lénárd* 1760-ban tett

1000 forintnyi; *Valter Justina*, *Végh János* özvegye 1771-ben tett 200 forintnyi; végre *Rigler János* 1785-ben tett 1000 forintnyi alapítványa. (*Acta Cam. Conv. Strig. az. 1. számtól 7. számig*).

1786-ban sz. Jakab hava 22-én e kolostor eltörlése kimondatván, a szerzetesek vagyona a vallásalapra maradt, s az 1788-dik évi sz. György hava 28-án történt egyezkedés értelmében a kolostorhoz tartozott szántóföld, pincze és kert 478 forint 30 kr. becslési összeg lefizetése után, a győri igazgatóság által a vallásalaphoz az érsekség birtokához csatoltatott, s az 1821-dik évi Mindszent hava 22-én kelt átadás-átvételi okmány nyomán az akkortájt katonai intézetül használt kolostor néhai *Rudnay Sándor* érseknek s primásnak a nagyszombati vörös papnövelde eszerében vett háza fejében kézbesített. (*U. o. 21. és 22. sz.*).

Ezen épületek később oly rendeltetést nyertek, hogy a kolostorépület az újból létesített *áldozár-jelöltek* és *primási levéltár*, a templom a primási könyvtár, a sekrestye végre a *káptalani levéltár* befogadására alakítottát; 1850-ben a kolostor az Esztergom főmegyei Nagyszombathoz Esztergomba szállított papnöveldévé alakítottát: a *primási könyv- és levéltár*, valamint a káptalani könyv- és levéltár is a néhai *Kopácsy József* esztergomi érsek és primás által építtetett új könyvtár-épületbe szállítottatott. Végre az új főmegyei *papnövelde* a várban a főegyház éjszaki oldalán elkészülvén, néhai *Scitovszky János* bibornok, esztergomi érsek és primás, a kolostort a templommal együtt nagy költséggel megújittatván és szélszerűen átalakítván, s fölszerelvén, azt 1864-ben ünnepélyesen, a leánykák nevelése végett, beiktatott, a *szatmári* anyaházból nyert „Szeretet nénikék“-nek adta át, a kolostor szomszédságában létezett *katona-épületet* pedig készpénzen megvásárolván és szétbontatván, kolostorkertté alakította, a kertnek sz. Ignác templom irányában levő szegletén végre a *Szeplőten Szűz* ékes szobrát állíttatta föl a viziváros nem csekély díszére.

o) A Jézus társasági atyák társodája sz. Ignác templomával.

Gróf Széchenyi György esztergomi érseknek s primásnak 1687-dik évi bójtmás hava 19-én kelt alapítványi, az esztergomi vizi külvárosban állítandó *Jézus társasági* társoda és középtanoda részére, herezeg Eszterházy Pálnál létezett 50 ezer forint kölcsöntőkérről kiállított, okmánya értelmében, a *Jézus* társasági atyák az 1708-ban sz. István vértanú emlékére építtetett, de később plébánuslakká alakíttatott, plébánia-templom átellenében helyezkedtek el azon téren, melyen jelenleg az ideiglenes primási palota, és ehhez kapcsolt sz. *Ignác* templom áll.

E társoda-, középtanoda- és templomnak, melynek véd-szentje most is sz. *Ignác*, és a várban újabb időben fölépült fő-székesegyház elkészültéig ideiglenes székesegyházzul szolgált, építhetése végett több házhely, és pedig valószínűleg az 1695-kig fölépült *székház* befejezése után szereztetett meg, nevezetesen 1714-ben három kisebb ház a középtanoda, 1718- és 1729-ben pedig a *Streven* Vilmoséval szomszéd egykori *harminczadház* illő áron váltatott meg a templom építésére és tágitására. — Ez ingatlan birtokok és az azokhoz tartozó külső telkeknek minden polgári tartozásoktól mentességéről a város 1728-ban a rendnek kiváltságos levelet adott azon kikötéssel, hogy a Jézus-társasági atyák minden szombaton a város piaczn állott *Szentháromság* szobra előtt elénekeljék a loréomi litániát.

A jezsuiták további szerzeményei ezek valának: Egy esztergomi ház, három az úgynevezett *Szamárhegyen* létezett, 1711-ben *Szűcs* György által hagyományozott, szőlővel együtt; továbbá bizonyos *Vorster* vég-hagyományából a külváros területén sz. *Anna* vagy *Kovácsi* dűlőben feküdt majorság; 1716-ban egy *Diósvölgy* szomszédságában volt rét szántófölddel együtt; egy 1730. Esztergomban *Faichtinger* Józseftől 250 forinton, évenként 2 forint lefizetendése mellett, vásárolt kert; 1732-ben pedig hasonló, a szigeten feküdt, a várostól 200 rénes forinton szerzett kert.

Szőlők ezek voltak: az egyik 1717-ben *Bady* Györgytől 42 forinton; a másik 1736-ban *Horváth* Mátyástól 12 forinton; a harmadik 1737-ben *Asztalos* Györgytől ugyanazon áron vásárolt, a már említett szőlőhegyen létezett szőlő; a negyediket 1746-ban *Didkovics* Jánostól 16 forinton vették; végre ismét vásároltak egyet ugyanott *Mihalik* Jánostól 20, egy másikat *Mergel* Jánostól 25 forinton. És mind ezen szőlőt, mely 16 és $\frac{1}{16}$ negyedre rügött, a város 1756-ban oly föltétel alatt mentette föl a községi adófizetés alól, hogy a Jézus-társasági atyák annak csak felét, vagyis minden negyedtől egy forintot fizessenek.

A Budán és Esztergomban működő küldérek számára 1696-ban engedményezett só- és *kenyér*-illetményen kívül megemlíthető még *Weisz* János Péter esztergomi térparancsnok 906 forintra rügött hagyománya, egy 1740- és 1767-dik években havonként a Szentkereszt oltáránál följárandó szentmisére, és a xavéri sz. *Ferencz* oltáránál szüntelen égő lámpa föntartására; úgyszintén *Klosz* Mátyás Békés megye alispánjának 1767-ben tett 3000 forintos véghagyománya. (*L. Act. Cam. Arch. Fasc. Resid. Soc. Jesu Strigon.*).

Jézus társasága eltöröltetvén, az esztergomi atyák is eltávoztak társodájukból, melynek következő *előljárói* jegyzék föl:

- 1695-dik évben. *Pakay* János.
- 1703— — *Sigray* Imre.
- 1711—1718. *Mravincsics* György.
- 1728— — *Kolb* István.
- 1730— — *Hanster* Lipót.
- 1738— — *Rachenberger* Mátyás.
- 1740— — *Reichel* József.
- 1741. és 1742. *Köszeghy* János.
- 1769— — *Vahl* Ferencz.
- — — *Kelecsényi* Ignác.

2. §.

D Ö M Ö S.

Szűz szent Margit vértanúról czímezett prépostság.

Ezen az Esztergomtól mintegy ezer lépésnyire eső (mint a Topograph. Hung. szerzője a 164. l. írja), és az esztergomi káptalannak a Duna mentében fekvő *Dömös* birtoka erdei közepette létezett 12 kanonokkal szervezett szent *Margit* társas egyháza prépostságát 1111 körül *Almus* herceg, I. Geisa király fia, II. Béla király atyja, kezdte építeni, Béla király pedig befejezte az építést, mint ezt tanúsítják egy 1138-ban kelt okmány e szavai: „Ugyanazon legjámborabb király *Béla*, ép oly jámbor nejével *Ilona* királynéval, alapította a *Demesi* egyházat, melyet atyja, a boldog emlékü *Almus* vezér, a mi Urunk Jézus Krisztus dicsőségére, szűz sz. *Margit* vértanú czímmel építeni kezdett ugyan; de sokféle viszontagság akadályozván meg jámbor szándéka végrehajtását, kellenlenül másokra hagyott befejezendőnek.” (*Schmitth Episc. Agr. 1768. I. 63. l. — MMSS. Hevenessi T. LXXIX. 307. l. és Kaprinai T. XXXIX. 175. l.*).

Ez alapítványi okmányhoz, melyben a *dömösi* káptalan és egyház több földbirtokkal és javadalommal adományoztatik a jobbágyok által nyújtandó különféle természetbeni tartozások meghatározásával, járúl egy III. Endre király által 1298-ban keltezett rendelet, melynek értelmében a prépostságnak visszaadatik a *marosi* lakosoktól elvett az egész Dunabani *viza-halászat* joga (*Cod. dipl. VI. 2. 127. l.*), úgyszintén Károly királynak 1329-ben kelt megerősítő oklevele, mely a *váczi* püspökség jövedelmeinek a királyt illető huszadát, és az *esztergomi érsekség tizedéből* évenként fizetendő tiz képét utalványozza a *dömösi* prépostság javadalmozásául. (Nyitrai káptalan levéltára. *Eccles. Cam. praepositoralia*).

E prépostság a *tatárjárás* után nemsokára helyreallítván, három század múlva, főleg a *török* zsarnokság kiállása után, úgy látszik, egészen elenyészett, csupán ezime maradván meg a valószínűleg birtokai élvezetében meghagyott későbbben kinevezett prépostoknak, melyeket III. Károly király 1724-ben, a nyitrai püspöknek (gróf *Erdődy* László püspök már 1711-ben viselte e prépostság ezimét) azért adományozott, hogy püspöksége *Ulászló* király által 1500 után biztosított jövedelmeinek csökkenését helyreépíthassa. (*Topograph. Hung.* 165. l. — *MM. SS. nation. Mus. miscell. dipl.* 256. l. 152. sz.).

A prépostok névsora:

- 1138-dik évben *Pál*. (*Schmitt. Ep. Agr. I. 63. l.*).
 1156 — — *Makariás*. (*U. o. I. 75. l.*).
 1246 — — *Fülöp*. (*Wenczel új okmt. II. 118. sz.*).
 1263—1277—1280. *Sol*, mester. (*Cod. dipl. IV. 3. 250. l. — VII. 4. 181. l. — Eccles. Caal. 47. cs. 25. sz. B.*).
 1329. 1345. 1346—1357. *Márton*. (*Cod. dipl. VIII. 3. 362. l. — IX. 1. 341. 404. ll. — X. 3. 293. l.*).
 1382 — — *Péter*. (*Cod. dipl. IX. 7. 453. l.*).
 1398 — — *László*. (*Acta Paul. Pest. 4. cs.*).
 1417 — — *Rozgon Péter*, később veszprémi, 1424. egri püspök. (*Pray. Hierar. I. 299. l. — Schmitt. az. i. h. II. 1. l.*).
 1427 — — *More János*, kir. kincstárnok. (*N. R. A. 2. 1549. 104. sz.*).
 1459. 1464. 1467. *István*. (*N. R. A. 8. cs. 88. sz. — 12. cs. 39. sz. — Eccl. Caal. 47. cs. 26. sz.*).
 1610. 1611. *Jalkóczy Miklós*. (*Acta Paul. Pest. 4. cs. — Szvorényi i. h.*).
 1648 — — *Szászy János*, nyitrai kanonok. (*Szvorényi az. i. h.*).

3. §.

P I L I S.

Bold. szüz Máriáról czímozott cziszterczi apátság.

Ezen a Budától és Esztergamtól egyenlő távolságban fekvő *Pilis* hegyen, melytől az egész környék nevét kapta, létezett apátságot III. Béla király 1184-ben alapította, dús jövedelemmel biztosította, és a *Fényesnyölgyi* (claravallensis) anyaaapátsághoz tartozott Burgundi Acei kolostorból meghítt 12 cziszterczi rendű szerzetessel népesítette be.

Az e király és annak utódai által sokféle kedvezéssel kitüntetett apátságban temettetett el II. Endre király neje-nek, *Gertrúd*-nak, holtteste, mint erről tanúskodnak a nevezett király 1214-ben kelt rendeletének e sorai: „*Mikuta* pusztát, hitvesünk, a dicső Gertrúd királyné, lelke üdvére örökre ez egyháznak adományoztuk, és pedig leginkább azért, mivel *testének egyik része* (a másik Leleszen őriztetvén) ugyanazon templomban temettetett el, s két áldozár rendeltetett ugyanott, hogy mindig misézzen lelke nyugalmaért“; de IV. Béla királynak 1254-ben kiadott aranypecsétetes okmánya e szavai is: „A pilisi egyháznak, melyben anyánknak teste tisztességesen nyugszik“ bizonyítják. (*Eccl. Caal. irreg.* — *Cod. dipl. IV. 2. 214. l.* — *Chron. Poson.*).

Az itteni szerzetesek száma nemsokára megszaparodván, s birtokban gyarapodván, 1190-ben a *pásztói*, 1232-ben pedig az egri püspök-megyében keblezett *Beeli* három forrásról nevezett fiók-apátságokat alapították, s mint IX. Gergely pápának 1236-ban kelt megerősítő okmányából kitetszik, Endre királytól a *Tolachi* (?) bányából nyert királyi *sóban száz gira* (márka) évenkénti jövedelmet kaptak. (*Wenzel, Új Okmánytár II. 13. sz.*).

1242-ben a pilisi monostor a tatárok által porrá égettetvén, s Esztergomba szállíttatott irományai is hamuvá válván, IV. Béla királynak 1253-ban kelt kiváltságos levele szerint, az apátság újra helyreállíttatott, és biztosíttatott a

pozsonymegyei *Csákán*, *Buturián* és *Olc*s helységek, a *győri királyi adó* fele, a Pozsonyhoz tartozott *Csötörtökhelyi* királyi adó harmadrésze, s még több helységek, s ezek között *Kovácsi*, továbbá több *Dévényi* és *Pozsonyi* szőlő adományozásával, úgyszintén gyarapodott a János apát által Pozsony várában építtetett torony- és ház-, s *Vepruch* (Vedricz) helységben emelt házzal, végre egy *Budán* birt szőlővel, melyet a király nagybátyja *Berthold* aquiléai patriárka a pilisi egyháznak ajándékozott, s a Buda közelében fekvő *Megyer* helység hévizéni három malommal és több más kiváltságokkal. (*Cod. dipl. IV. 2. 214. l.*).

Azonban I. Lajos király korában az apátság jövedelmei annyira hanyatlottak, hogy az apátoknak tékozlásuk miatt telkeik elidegenítését meg kellett tiltani. Mert *Henrik* az *Ybsa* folyó körül birt javait és jövedelmeit az Ausztriában keblezett sz. *Kereszti* apátnak és monostornak adta el 360 és fél talentumon. E bajt a nevezett király orvosolni akarván 1373-ban kelt rendeletével az apátságnak királyi engedély nélkül elidegenített szolgálait, mesterembereit és birtokait visszaadta; a rend egyetemes főnöke (Generalis) pedig 1494-ben *Mihály* sz.-kereszti apátot hatalmazta föl a pilisi apátnak megjavítására, látogatására és megfenyítésére.

Ezen intézkedést 1520-ban, fölgújtván a törökök a kolostort, ennek végpusztulása követte; *János* apát pedig *György* atyával hazájából száműzve, a sz.-kereszti monostorban talált vendégszeretetre, s ott meg is halt, mielőtt az I. Ferdinand király által neki szánt alamizsnás hivatalt átvehette volna. (*Czinár az. i. h. II. 114. l.*).

Végre ez apátság a rendtől elvétetvén, 1712-ben III. Károly király adományozása által a ciszterci rendnek, nevezetesen e rend Morvaországban keblezett *vellehradi* apátságának, a visszakerülés jogánál fogva, átadatott, ezért a vellehradi apátok a pilisi Boldogságos szűz Mária apátja czimet is használták; jelenleg e czimét a zirczi apát viseli. (*Eecl. Caal. irreg.*).

Az apátok névsora:

- 1217-dik évben *Róbert*. (*Czinár az. i. h. I. 240. l.*).
 1253. 1256. *János*. (*Cod. dipl. IV. 2. 204. és 214. ll.*
 — *Schmitth, Ep. Agr. 174. l.*).
 1303— — *Domonkos*. (*Cod. dipl. VIII. 1. 146. l.*).
 1320— — *Villermus* (*Vilmos*.) (*U. o. a tartalom b.*
396. l.).
 1329— — *Heem*. (*Clariss. Poson. 46. cs. 13. sz.*).
 1342— — *Henrik*. (*Cod. dipl. IX. 6. 125. l.*).
 1343— — *Villermus*. (*U. o. IX. 1. 161. l.*).
 1354— — *János*. (*Eccles. Caal. 39. cs. 14. sz.*).
 1354— — *Domonkos*. (*Cod. dipl. tartal. 396. l.*).
 1361—1381. *Henrik*. (*Cod. dipl. IX. 3. 619. l. — IX.*
4. 91. 265. ll. — IX. 5. 283. és 525. ll. — N. R. A.
1539. cs. 24. sz. — 1340. cs. 65. sz.).
 1384. 1400—1404. *János*. (*Cod. dipl. X. 1. 178. l.*
 — *4. l. — Eccles. Cam. 30. cs. 32. sz.*).
 1421— — *Keresztély*. (*Cod. dipl. X. 6. 376. l.*).
 1429— — *Konrád*. (*U. o. 7. 85. l.*).
 1444. 1445. *Miklós* (kormányzó). (*Eccl. Caal. 30. cs.*
28. sz. — 54. cs. 8. sz.).
 1460— — *Rosner Jodok*. (*Sartor. Cist. bisterc.*
1134. l.).
 1469— — *Hermann*. (*Mon. V. Bud. 33. cs. 47. sz.*).
 1477—1479. *György*. (*Mon. V. Bud. 31. cs. 30. sz.*
 — *33. cs. 44. sz. — N. R. A. 1557. cs. 5. sz.*).
 1497, 1511. *István*, pilisi, szántói, és apáth-maróthi
 apát. (*Eccles. Caal. 30. cs. 29. sz. és Extract. Act. Conv.*
de Chút.).
 1526. 1529. *János*. (*Knausz, Budai kápt. — Registr.*
126. sz.).
 1546—1554. *Ujlaky Ferencz*, győri, utóbb váci püs-
 pök. (*Czinár II. 115. l.*).
 1557— — *Ujlaky János*. (*Pray, Dipl. Sacr. MS.*
II. 29. sz.).
 1584— — *Mosóczy Zakariás*, váci, később nyitrai
 püspök, ki első adta ki a „*Corpus Juris*“-t. (*Czinár az*
i. h.).

- — Heresai *Pethe* Márton, később kalocsai érsek. (*Czindár, i., h.*).
- — *Napragyi* Demeter, később erdélyi, ezután győri püspök, végre kalocsai érsek. (*U. o.*).
- 1609—1643. *Füley* Tamás, 1616-ban schavnikai apát. (*U. o.*).
- — *Szelepcsényi* György, később esztergomi érsek. (*U. o.*).
- — *Szegedy* Ferencz
- — *Gubasóczy* János
- — *Korompay* Péter
- — *Jaklin* Balázs
- } mint püspöki és
} országos kor-
} látnoki méltó-
} sággal földi-
} szítvék. (*U. o.*)
- 1697—1712. Csik-sz.-Györgyi *Illyés* Endre, később pozsonyi társas káptalani olvasó kanonokból lett erdélyi püspök. (*U. o.*).
1712. *Nezarin* Florián, vellehradi, nemkülönben szántói és pilisi apát. (*Eccl. Cam. 30. cs. 30. és 31. sz.*).

4. §.

SZENT LÉLEK.

Szentlélekről címzett Pálosok rendháza.

IV. Béla királynak a Dümöshöz közel eső *Benedek völgye* nevű erdős völgyben vadászlaka volt, melyet 1263-ban a sz. *Kereszten* lakott Pálosoknak ajándékozott azon czélból, hogy oda szent gyarmatot telepítsenek, mi megtörténvén, ugyanott *Pálos kolostor* épült, melynek építését 1287-ben László király fejezte be. (*Bel. Not. Hung. nov. III. 4. §. — Benger, Chronot. 89. fej.*).

E kolostort Károly király és fia Lajos több ingatlan birtokkal, úgymint: föld- és erdő-részekkel javadalmazta, s Lajos király 1378-ban kelt adománylevele a kinestári levéltárban van. (*Acta Paulin. Pest. 5. cs. 2. sz.*); de egy Mátyás perjel alatt 1425-ben kelt okmány szerint (*Miscell. Paulin.*) a budai Mindenszentek utcájában állott ház a szent-

keresztí Pálos remetékkel közös birtoka volt. Végre e kolostort is a többi Pálos kolostorokéval hasonló viszontagságok sújtván, ez is megszűnt, s a *pesti sz.* Pál remeték jogos birtokává lőn.

5. §.

TELKI

Sz. István királyról czíMZETT BenczÉS apÁtsÁg.

A Budáról Zsámbekre vezető utnak éjszak felé kanyarodásakor két egymással szomszéd *Telki* és *Jenő* nevű falu látszik, hol most a *skótoknak* nevezett *sz. Benedek-rendi* szerzetesek laknak, hajdan pedig a *sz. István* első király emlékére szentelt ugyanazon szerzethez tartozott *Teluky* apátság volt.

Ez apátság 1198-ban *Hedrehvári* Micha (Miksa) bán, később az ország nádora, s egyszersmind bihari gróf bőkezűségéből keletkezett, ki nemsokára 1220-ban III. Honor papát megkérte, hogy az általa ez apátságba telepített benczések helyett *cziszterczita* szerzeteseket telepíttessen oda. Ez ügy pápai leirat nyomán a megyés püspökhöz utasított oly megjegyzéssel, miszerint „*Monasterium propter dissolutionem et malitiam habitantium hactenus in eodem sit immutatum, quod vix unus in eo remanserit, qui valeat in ipso celebrare divina*“ meghagyatik, hogy ezen szellemekben s anyagiakban hanyatlott monostor az Ausztriábani *sz. Keresztről czíMZETT cziszter kolostor* hatósága alá rendeltessék, a még megmaradt szerzetesek pedig vagy ezen szerzet intézményeit fogadják el, vagy saját rendjük kolostorába távozzanak. (*E. MM. SS. Romanis. Elenchus. Archiv. 1800. eszt. 169. sz. — Czinár, az. i. h. I. LV. sz.*). Azonban a püspök, megvizsgálván a körülményeket, a botrány elkerülése végett sem hitte tanácsosnak a már egyszer behelyezett barátokat, az alapító eredeti szándéka ellenére, elűzni, kik tehát továbbra is Telkiben maradtak, minthogy a pápa is, másik az ország főrendeihez 1224-ben intézett apostoli irata értelmében a minden három évben megtartatni kellett „*egy-*

temes káptalant“ eléggé hathatós eszköznek hitte e kolostori hiányok megszüntetésére. (*Czinár, az. i. h.*).

László királynak 1277-ben kelt rendelete szerint „A sz. király teluki egyháza minden egyéb mellékleteivel együtt egyesítettet” *a nyúlzigeti* apácák bold. Szűz Máriáról czimzett egyházával, ezen apácák jobb javadalmazása végett, minthogy az „Kegyúr” hiányából csaknem véginségre jutván, a királyra szállott ügy, hogy maguk a szigeti apácák illető járandóságaikat a föntnevezett egyház jövedelmeiből nyerjék, s az egyházban szolgáló szerzetesek is illő módon tartassanak el, nehogy a szükségesek hiányzása miatt abba hagyassék az isteni szolgálat (*Cod. dipl. V. 2. 548. l.*). — Ezenkívül az említett király 1289-ben ugyanezen apácáknak újra adományozta ezen falu birtokát és adóját. Ered. (*Acta Monial. Vet. Bud. 33. cs. 6. sz.*).

A mi pedig ez egyház *kegyúri* jogát illeti: azt az említett király 1288-ban ugyanezen apácáknak adományozta. Ered. (*Acta Monil. Poson. 47. cs. 2. sz.*) /1455-ben e kegyúri jog utószülött László király által a *solmári* várac s birtokosának *Gara* nádornak adományoztatott; de később *Ország* Mihály szintén nádor által gyakoroltatott. (*N. R. A. 1524. cs. 27. sz. és Eccl. cam. 31. cs. 30. sz.*).

A török uralom alatti zilált viszonyok közt a monostor elpusztulván és javaitól megfosztatván, az *ó-budai* sz. István-féle paptársulat (tudniillik sz. Péter és Pál prépostság, Topograph. M. Hung. 234. l. szerint), hatósága alá rendeltetett, 1593-ban pedig a törökök lektüzdésére szükséges segélyszerzés végett *Etyeky* Józának adatott el. Ezentúl az apátok kinevezését a királyok különös engedélyéből a *pannonhalmi főapát* gyakorolta, míg I. Lipót király ez apátság czimét és jövedelmeit a *skót sz. Benedek-rend* főpapjának, vagyis a skótokról nevezett bold. Szűz Mária czimű bécsi monostor apátjának nem ajándékozta 1770-ben; mert ezóta az üresedésbe jött apátállomást mindig a királyok töltötték be. (*Acta Mont. Pannoniae Capsa 63. lit. Ss., és Capsa 65. Nn.- Acta Administr. Bud. 1715. cs. 86. sz.*).

Ily apátok a következők fordulnak elő:

1282-dik év körül: *János. (Clariss. Pos. 56. cs. 3. sz.).*

1519. 1535. *István*, a pannonhalmi monostorból. (*Acta mont. Pannon. Capsa 66. E.- Eccles. Cam. 53. cs. 33. sz.).*

1700. 1702. *Sebestény*, az első skót Bencze-apát. (*Act. Adst. Bud. 1715. 86. sz.).*

1720— — *Károly*, szintén skót apát, s ez meghalván, (*Col. Eccles. IV. k. 391. l.).*

1751— — *Róbert. (U. o. V. 414. l.).*

6. §.

VISSEGRÁD.

a) A vár, és város.

Ezen a Dunát összeszorító meredek hegyek által elzárt, bájos környékéről és történeti viszontagságairól híres hely valószínűleg már a rómaiak előtt is (talán *Carpis* néven) ismeretes volt. Később az e vidéken lakott szláv nép azt *Vissechrad*- (magas várnak), a német népség pedig *Plintenburg*-nak nevezte. A hely kellemetes fekvése, és az Esztergom s Buda közti dunai közlekedés révén kereskedelemre alkalmas helyzete számos idegent csalván oda, s már az első királyok alatt számos külföldi telepedvén le rajta állandóan, Vissegrádot a királyok, az esztergomi érsekek, s más országnagyok, és a budai Hévíz melletti keresztes lovagok fényes palotákkal és szent építményekkel ékesítették.

A várost kétségkívül, az akkori idő szokása szerint, *fal kerítette s bástyák vették körül.* Az 1154 lábnyi magasságra emelkedő hegyormon épült híres *vár*ra vonatkozólag pedig hiteles okmányokból bizonyos, hogy IV. Béla király koránál nem régebb; mert mindenestre azon várak közé tartozott, melyekről, Béla király mint az általa a Duna mentében a mongolok betörései ellen emeltetett erődítményekről, tudósítja IV. Incze pápát, 1246-ban e pápához intézett levelében irván: „Többször meg-

hányt szándékunk abban állapotott meg, hogy mind nekünk, mind egész Európának legüdvösebb lenne a Dunát váracskokkal biztosítani.“ (*Cod. dipl. IV. 2. 222. l.*). De még világosabban földeríti ez ügyet IV. Orbán pápának 1263-ban kelt levele, melyben megerősíti Béla király adományozását, melylyel *Vissegrád* várát nejének *Máriának* ajándékozza ; mert e levélből kitetszik, hogy a király e várat a *Nyúlak szigetén lakott özvegyek, árvák és apáczáknak* a tatárok részéről várható betörések elleni védelmére saját költségén építtette (1243—1245. évek körül).

E jeles okmány a többi között e szavakat is tartalmazza : „Magának a királynénak s férjének, Krisztusban legkedvesebb fiunknak Bélának, Magyarország dicső királyának hozzánk intézett kérelme szintén magában foglalja, hogy ugyanazon király kegyelmesen számba véve ama siralmas viszontagságokat, melyeket Magyarországon a *tatárok iszonyú istentelensége* okozott, előrelátólag és jámborúl intézkedett országának arra alkalmas pontjaini *erődítmények alakíttatása* iránt, midőn pedig a nevezett királyné bizonyos a *Pelysnek* (Pilisnek) nevezett erdőségben fekvő, akkor vadon helyet kért magától a királytól ajándékul az *özvegyeknek és árváknak a tatárok részéről közelgető betörés* elleni védelmére szolgálendő vár építhetése végett, ugyanazon király, ki az ország zászlósainak s más hű embereinek is szokott ilyen erődítmények alakítására alkalmas helyeket ajándékozni, föntnevezett hitvesének jótékony jobbjával odaajándékozta azon *hegyet*, melyen maga a királyné saját aranyán és ékszerein, tudniillik aranykoszorúin és drágakövein s más drága szerein, *Vissegrádnak nevezett várat építtette, roppant költségbe került munkával*, melybe veszély esetére az *özvegyek s árvák*, és más tulajdon menhelylyel nem bíró hívek menekülhessenek. — Később a fentnevezett király *magát a várat a várossal és pelisi kerülettel együtt* királyi bőkezűséggel örökre érvényes adományul a királynénak ajándékozta, — főleg azon okból, mivel ugyanazon királyné a *Duna szigetén a bold. Szűz Mária tiszteletére* saját költségén monostort építtett, melybe számos magyarországi nemes szűz, mintegy 100, gyülekezett, gondoskodott a nevezett király arról, hogy Krisztus e szolgálói veszély esetére a várban menhelyet találhassanak.“ — E szavakat követi azon engedély, hogy a fentneve-

zett várat a *király* és *királyné szabadossai* bármelyikének lehes-
sen ajándékozni és hagyományozni. (*Aug. Theiner Vet. monum.*
hist. Hung. Sacr. I. k. 271. l.).

Ezekből világos levén, hogy a *vissegrádi hegyfok*, melyen
a vár épült, a tatárok első betörésekor *üres és vadon* vala,
egyszersmind értesülünk, hogy a *szent koronának* ez urada-
lomrai *birtokjoga* Béla király fent idézett rendeletéből származ-
tatható, melynek értelmében annak *tulajdon- és birtokjoga a*
királyi családra ruháztatott.

Ezen a hegy ormát fedő bámulatos sziklaalkotmányra
építettett vár eredeti állapotáról tanuskodik a legkeményebb
kőből bámulatos erőfeszítéssel mintegy 6 és 8 ölnyi magasságú
fallá alakított kiálló szikla külalakja. Ezen hosszúkás alakú
várkeretben, melynek nyugoti szegletén az *örtorony* emelke-
dett, árok és *sánczárók* vala, melyre nyugot- és éjszakra a vár
külső épületei következtek. Ezek után a külső udvarban viz-
tartó terület el, a vár közepén pedig a *királyi palota* állott s a
keresztelő sz. *János* emlékére épült kápolna, melynek XXII.
János pápa 1325-ben ájtatos látogatói számára 60 napi bűcsüt
engedélyezett. (*Theiner az. i. h. I. 500. l.*). E kápolna udva-
rán kút létezett. A királyi palota keleti szárnya egyik termé-
ben őriztetett hajdan „*az ország szent koronája*.” Végre a vár-
bai főbejárás délfelől a hegy hátulján látható *nagy kapun* tör-
tént, mely a *Salamon tornyának* nevezett alsó bástyaig lefelé
nyúló falak által vala az alsó erődítménynyel összekötve. (*L.*
Tud. Gyűjt. 1817. XI. 89. l. — *A vár fekvésének terve Häusler*
vissegrádi albumában.).

E vár 1529-ben *Soliman* török császár által elfoglaltat-
ván, 1530-ban Rogendorf által visszafoglaltatván, 1532-ben
Zápolya, ezután a törökök hatalmába jutván, végre 1684-ben
a császáriak által visszavétetvén, mindazon fent leírt építmé-
nyeknek csak romjai maradtak fen. (*Belius Notit. Hung. nov.*
III. 487. l.).

A romok közt a fentemlített terem falába befalazott már-
ványtábla, melyen, miután II. Ulászló király korában az itt
örözt *korona* számára *két szent-koronaőr* rendeltetett, tudniil-
lik: *Dóczy Orbán*, egri püspök, és *Báthory István*, erdélyi
vajda, ez esemény éve 1493 ekkép van fölül bevésve:
M.CCCC: LXXXX. III., ez alatt pedig *négy paizs* látszik, melyek

egyike a balfelöli püspökföveggel földött oroszlányt tüntet elő fél holddal és csillaggal, mint a nevezett püspök ezimerét, a másik *Magyarország* ezimerét négy szalaggal s mellette lévő angyallal, a magyar sz. korona alatti negyedik négy részre osztott paizs, egymással függőleges irányban levő négy mezőn ugyanazon szalagokat, s a cseh oroszlányt; a negyedik végre a Báthoryak ezimerét, a farkát szájával nyomó kigyó körébeni három farkasfogat mutatja. Ezt a báró Mednyánszky Alajos által ekkép kiegészített (*Tud. Gyűjt. 1818. XII. 26. l.*) Legenda töredéke követi:

VRBANO. PON (tifici) AGRIENSI. EX (Posoniensi vico)
 NAGI-LVCH. ORIVNDO. ET ST (ephano Vajvo)
 DE TRANSILVANO. POST. REGIS (Vladislai)
 (Coronationem delectis coronae custodibus).
 sat.

A vissegrádi várnagyok:

- 1283-dik évben. *Domonkos. (Cod. dipl. V. 3. 97. l.)*.
 1326—1342. *István mester, pilisi gróf. (Cod. dipl. VIII. 3. 533. l. — IX. 1. 63. l. — Clariss. Pos. 64. cs. 7. sz.)*.
 1436— — *Hathnai László. (N. R. A. 1773. cs. 71. sz.)*.
 1439— — *Gara László, makói bán, kit az ország kairai és rendei az Erzsébet, Albert király özvegye által elköveztett sz. korona elorzása miatt börtönbe zártak. (N. R. A. 12. cs. 49. sz.)*.
 1450— — *Buchai Oswald, másképp makói bán. (Dipl. Comit. Jaurin. M. S. I. 413. l.)*.
 1468— — *Nádasdi Ungor János. (Mon. V. Bud. 19. cs. 24. sz.)*.
 1527— — *Gezthi Cheh János (kit Báthory István nádor, és Perényi Péter vajda esküdtettek föl). (N. R. A. 413. cs. 27. sz.)*.
 1532— — *Ziodi Kozár Miklós. (MMSS. mus. nation. diar. reg. Hung. 41. sz.)*.

A hegy tövében közvetlen a Dunaparton levő téren a város terült el a roppant négy emeletes úgynevezett *Salamon toronytól* kezdve egész a mostani Kálvária hegyig, s legizmosabb falakkal és bástyákkal vala megerősítve. Ezen torony,

melynek alsó, vagyis régibb részében a néphagyomány szerint sz. László király Salamon királyt másfél évig fogva tartotta, s onnét csak 1083-ban sz. István király csontjainak fölvételekor bocsátotta szabadon, valószínűleg csak *I. Károly* király alatt fejeztetett be, kinek és utódainak műve volt a városnak *I. Mátyás* király alatti fényes alakja.

Ugyanis e királyok Vissegrádot használták *székhelyökül*, mely ép ezért a lehető legnagyobb fényűzéssel, és dúsan volt fölszerelve. E székhelynek *Mátyás* király alatti nagyszerűségét Oláh Miklós (*Bel. Not. Hung. novae III. 487—489. ll.*) ekkép ecseteli: „A mezőváros élén keletnek építtetett a mind fekvésére nézve kimondhatatlan szépségű, mind pazar költséggel nagyszerűvé tett, csakugyan *királyi palotákkal* s más épületekkel legdiszesebb *udvar*; mert, a mint mondják, több mint 350 épülete, vagyis csarnoka és terme stb. van. Ennek *kapuja* a tőle mintegy 200 lépésnyire folyó Dunára nyílik. — A keleti udvar másik oldalán szőlőkkel s gyümölcsfákkal díszlő bájos *kert* van. A kapun belépők szemei előtt azonnal mindenfelől zöldellő réti virágokkal virányos *udvartér* tárul el. A kaputól több mint száz lépésre négyszögű kövekből összeállított 7, vagy 8 rőf széles, s mintegy 46 rőf magas lépcsőzet kezdődik. A lépcsőzet a királyi udvartartáshoz képest tágas és nagyszerű boltozatokon, vagy *boros pinczéken* nyugvó négyszög függő térre vezet, melynek közepén vörös márványból ritka művészettel készült a *Múzsák* bevésett ábrázolataival díszített *kút* emelkedik, melynek tetején a márvány tömlőn ülő *Cupido* szobra nyomja ki a vizet, s ez innét csövecskéken márványtálba, innét gömbölyű medenczébe hull. — Befelé e tér oldalán a hegy tövében igen diszes mozaik művű *kápolna* van, melyben a nép által *orgonának* nevezett igen becses, néhány ezüst sippal ékített, hangszer létez. — Ezenkívül a szentségház és három oltára a legtisztább aranyozott alabastromból művészetileg készült ékítményekkel és lemezekkel diszes. Ezen túl keletnek jobbra s balra az aranyozott *mennyezetű királyi termek* vonulnak. — A másik lépcsőn *hosszúdad palotába* juthatni, mely magának a hegynek fekszik. — Az itt levő udvar közepén is alabastromból készült *kút* van, mely körül márványoszlopokon nyugvó sétahely terül el.

E város fölvirágzásának alapját Róbert *Károly* király

vetette meg, midőn az addig Székes-Fehérvárott őrzött országos *koronát* magával hozván, ide helyezte át állandó székhelyét, s Lajos fia is mintegy 1350-ig itt lakott. Ez alkalommal Vissegrádon királyi paloták s emlékek, valamint az ide gyűlekezett jeles férfiak fényes lakai, s a népesség gyarapodása miatt, számos polgári házak emelkedtek.

Zsigmond császár alatt, ki más gondokkal levén elfoglalva, Vissegrádot odahagyta, s a pesti hegyen épített új palotájában szokott lakni, Vissegrád annyira hanyatlott, hogy Zsigmond király 1412-ben kénytelen volt a polgároknak az elhagyatott és romba dőlt házak helyreállítását, azok elvesztésének büntetése alatt, meghagyni. (*Cod. dipl. X. 5. 302. l.*). Mily hirre kapott végre e város ismét *Mátyás* király uralkodása folytán, már előbb említettük.

A város két részre, úgymint: a fallal kerített *német* városra, melyben a diesőséges bold. *Szűz Mária* tiszteletére emelt gót-alakú plébánia-templom létezett, s ennek plébánusa 1343-ban *János* nevű volt (*Cod. dipl. IX. 1. 103. l.*), és a *magyar*, vagy külső városra oszlott, s amaz kelet, ez pedig nyugot felé terjedt. — A már esetelt királyi palotan kívül a sz. *György* patak melletti magyar városrészben még más királyi ház vagy udvarhely is létezett toronynyal és hozzátartozó telekkel, és pedig az *esztergomi érsekek* Kanisai *Miklós*, ezután *János* és a *budai hévíznéli Jánoslovagok* háza között. Ezen Miklós, Lőrincz fia, a *Nagy-Mártoni Pál* gróf, egykori országbiró unokájától megvett házat, Lajos király Budára költözése után 1355-ben *Kanisai Lőrincz* fiainak, Istvánnak, Jánosnak és Benedeknek ajándékozta. (*Cod. dipl. X. 5. 302. 304. ll. — N. R. A. 457. cs. 27. sz. és 606. cs. 19. sz.*). — 1330-dik évben a *kalocsai* érsek háza is említettik. (*Cod. dipl. VIII. 3. 476. l.*).

A német városban a Duna melletti nagy kapu közelében a *királyné udvarhelye* állott, mely 1350-ben Lindvai *Miklós* bán fiainak, Istvánnak és Jánosnak adományoztatott. (*N. R. A. f. 1537. 38. l.*); s még egy másik ház, melyet *Erzsébet* királyné Tamástól, *Vezzev* fiától 432 forintot szerezvén meg, 1378-ban ugyanazon Lindvai *Miklós* bán fiainak, István-, János-, Miklós- és Lászlónak adott örökre cserébe a királyné

udvarhelye szomszédságában létezett udvarhelyökért a királyi ügyész jótállása mellett. (*U. o. 602. cs. 1. sz.*).

A többi Vissegrádon birtokolt magánosok birtokai közül megemlítettnek: Mária, néhai *Drugeth* Vilmos nádor özvegyének, nemes telke, mely 1348-ban *Theuttes* királyi főajtonállónak adatott el. (*Process. Fisci R. 471. sz. a. FF.*); továbbá néhai *Zygeth* Pálnak (a magyar városban feküdt) udvarhelye, melyet, ennek magva szakadtával, Lajos király 1361-den *Monak* Mihálynak, s általa ösesének Simonnak, úgyszintén Sándor, István, Miklós és Györgynek, s *Miklós* fiaiknak ajándékozott. (*N. R. A. 1539. cs. 31. sz.*). Ezenkívül *Rozgonyi* Miklós fiainak, Lászlónak és Simonnak háza, melyet 1397-ben Tót-selmesi *Apród* Miklós adott el nekik örökáron. (*U. o. 578. cs. 37. sz.*). A *János* főesperes, és Esztergomban lakott *külkülli* érsek-helynök által Deák Lászlótól, Péter fiától, néhai István deák *saraczen* szolgáló mester unokájától 300 forintért vásárolt ház (*U. o. 1017. cs. 20. sz.*). Azon udvarhely-telek, melyet *Zoóbi* Bertalan, néhai országbirói ítélőmester László és János fiai, s Afra és Katalin leányai 1405-ben *Kisfaludy* György fiának Dienesnek a városi tanács előtt eladtak. (*U. o. 1545. cs. 51. sz.*). — Végre azon nemes telek, melyet Gergely, sz. Pál rendjebeli szerzetes, a sz. *László* királyról czimzett város fölötti *Kékes* hegyen létezett kolostor perjele, 1413-ban *Bogdányi* Péter fiára Miklósrá, vissegrádi tanácsosra 13 forintért íratott át. (*U. o. 1546. cs. 85. sz.*).

De bármilyenek voltak a vissegrádi vár- és városnak zavaros körülmények közötti viszontagságai, még sem engedték soha meg az ország rendei, hogy az a magyar szent korona birtoklása alól örökre elvonassék. Ezért az ország rendeinek Mátyás király halála után *Corvin Jánossal* 1490-ben kötött egyezkedésében a többi között a 18-dik pontban meghatároztatik, hogy János herczeg az ország koronáját vissza tartozzék adni; a budai és vissegrádi várakat csak az új király megérkeztéig bírhasa. (*N. R. A. 1526. cs. 45. sz.*). — 1530-ban megérkezett a néhai *Báthory* István nádor nejének, *Zsófia masoviai* hercegnőnek lekötött özvegyi tartás hátralevő 5000 forintra rúgó részének, melynek fejében *Szaniszló* és *Janusius* ama hercegnőnek testvérei a

vissegrádi várat és Vissegrád földét kötötték le maguknak, Zsigmond lengyel király által történt kifizetetéséről kiállított fölmentő okirat. (N. R. A. 413. cs. 14. sz.). — Végre az ország az austriai ház győzedelmes hadai által visszafoglaltatván a törököktől; az ó-budai és vissegrádi uradalmak, melyek 1659-ben királyi adományozás útján a gróf Zichy család birtokába jutottak, a királyi ügyész pört indítván a sz. korona birtoklási joga alapján e család ellen, az 1767-ben befejezett pör következtében, a szent koronának visszaszerezettek. (Process. Fisci R. 471. sz.).

A városnak I. Lajos király alatt használt pecsétje gömbölyű alakú vala e körirattal: † S. CIVIVM. WISSEGRADI-ENSVM; közepén két tornyú azon halmon, melyet lilium ékített kapujú védfal kerít, álló épület látható.

b) A sz. Endréről címzett benzés apátság, végre sz. Pál remetái kolostora.

Szent Gellért életirója azt állítja, hogy ezen, Vissegrád közelében, talán nyugotra, létezett monostor alapítója I. Endre király volt; mivel ezt írja: „ipse etiam Rex, pietate valde Christianus duo Monasteria construxit: „*Tihonium*, et juxta *Visegrad*.“ — A monostor alapításának éve ismeretlen; mindazáltal, ügylátszik, a tihanyi monostornak, melynek alapítása évétől 1055. van följegyezve, elkészülte után nemsokára épült. E monostor legelső lakosai alkalmasint sz. *Vazul rendi görög szerzetesek* voltak, mi III. Honór pápának 1221-ben az esztergomi érsekhez, és a pilisi apáthoz intézett leveléből következik, miután e levélben a pápa II. Endre királynak azon jelentésére, hogy ez apátság, régóta *görög szerzetesei* levén, ezek alatt mind szellemi, mind anyagi tekintetben megfogyatkozott, s e jelentéséhez csatolt kérésére, hogy latin szertartású szerzetesek helyezzessenek bele, megengedi, hogy a király óhajta teljessé tartsék. (*Pray, MMSS. Diplom. Sacr. 50. sz.*.*).

A monostort, melynek már László király (1077—1095)

*) Itt kijavítandó Haeufler állítása (*Vissegrádi album 4. l.*), mely-nél fogva a latin szerzeteseknek e monostorba helyezését helytelenül 1109-dik évre, tehát Kálmán király uralkodása korába teszi.

ajándékozta volt a *visegrádi vámot*, a *benczések* bevezetése után IV. Béla király 1253-ban, vagy mások szerint 1257-ben helyreállította s újra alapította, nemcsak megerősítvén azt a visegrádi vám birtokában, hanem javadalmazásul *Pilis-Maróthot* (melyet némelyek szerint 1260-ban Mária királyné ajándékozott volna eszerzeteseknek), úgy szintén *Budonczot*, *Udvarit*, (Tolna), *Kis-Tatát*, *Hortot*, s más terjedelmes földeket is adományozván a monostornak. (*Benger, M. S. Chronotaxis X. és CXXXV. fejj. — Cod. dipl. IV. 2. 448. l.*) — Ezen felül a fentemlített vám adományozását 1281-ben Erzsébet királyné, és III. Endre király is megerősítette.

1342-ben I. Károly király halálózása évében e monostorban, melynek apátja akkortájt *Dániel* vala, *tartományi káptalan* tartatott *Vilmos* pannonhalmi főapát elnöklete alatt, s e káptalanra az ország minden részéből számos sz. Benedekrendi szerzetes gyűlt össze. (*Schmitt, Ep. Agr. I. 281. l.*) — 1386-ban II. Károly király, megkoronáztatása után, Erzsébet és Mária királynék parancsára vagy tanácsára, *Forgách* Balázs által halálosan megsebesítettvén, e monostorba szállíttatott, s abban mult ki, holt teste pedig, mivel, mint írják, megtagadván a sicíliai királyság részérőlí évenként kellő hűbérdíj bemutatását a pápától, ki vala közösítve, a monostor templomán kívüli udvarban sokáig temetetlenül feküdt, míg végre IX. Bonifác pápa parancsára 1391-ben a templomba vitetett eltemettetése végett. (*Cod. dipl. X. 1. 276. és 694. ll.*)

A sz. Benedek rendi szerzetesek azonban nem maradtak sokáig e monostor birtokában; mert egy század eltelte után kénytelenek voltak a *pálosoknak* engedni át a sz. Endre kolostort, midőn Tamás győri püspök sürgetésére II. Ulászló király 1493-ban VI. Sándor pápa meghagyásából a pálosoknak adta át e kolostort. Ezen változtatásra néhány szomszéd remete nyújtott okot, kik a Garam melletti (Juxta Grón) benczéseknél ajánlkozó szabadabb élet miatt ezekhez költöztek át. Az ily költözködésnek már 1394-ben gátot akarván vetni, *János*, a sz. *Lőrinczi* pálosok perjele, kieszközölte, hogy a különféle helyeken lakott sz. Benedek rendnek megtiltatott az ily költözködő remetéknak kolostoraikba fogadása, még 1417-ben V. Márton, 1436-ban IV. Jenő, végre 1499-ben VI. Sándor pápák rendeletei által is. Ennek következtében a pálos

remeték költözködési szabadsága korlátoztatott, s egyedül a *karthausiak*ra terjesztetett ki. Egyébiránt ezen a sz. *Endre* monostorba beiktatott pálosoknak a Garam melletti benczéhez viszonyából keletkezett a közöttök hosszabb ideig folyt pörlekedés után 1506-ban a pálosok *Mihály* nevű perjele alatt közbejött egyezkedés az *Örs*, vagy Ó-Buda fölött feküdt Ó-Buda-Örs pusztája jövedelmeinek mind a két rész közötti felosztása iránt. (*Act. Paulin. cam. Arch. Capsa* 583. sz. — *Miscell. Paul. és Benger Chronot. X. F.*)

A török uralom alatt e kolostort (1544—1595.) úgy látszik odahagyták a szerzetesek; mindazáltal mégis a pálosok birtokában maradt, mint az 1570-ben és 1580-ban kelt bérleti szerződések bizonyítják, melyek értelmében e kolostor gymesi *Forgách* Simon és Imre grófoknak volt bérbe adva, előbb ugyan évenkénti 225, később 100 forint bérletdíjért. (*Registr. Act. Paulin.* 870. l. 1. sz. és 871. l. 4. sz.) Később e kolostor, mint *Karlóczy* Lajos pesti perjelnek 1700-ban a sz. *Endre* kolostor és Maróth birtoknak *Sternberg* Ernő gróf részére netalán kiadandó adományozási levele ellen kelt tiltakozási okmányából kitetszik, a pálosok pesti kolostorának birtokába jutott. (*Act. Paulin. Pest. I. cs. 12. sz.*)

A benczés apátok, és a pálos perjelek :

1342. és 1348-dik évben. *Dániel* apát. (*Schmüth Ep. Agr. I. 281. l.* — *Pray Hierarch. I. 51. l.*)

1366 — — *Otto* apát. (*Czinár az i. h. 204. l.*)

1372 — — *Miklós* apát. (*U. o.*)

1398 — — *László* apát. (*Act. Paulin. Pest. I. cs. 2. sz.*)

1506 — — *Miskolczy* Mihály perjel. (*U. o. Capsa* 583. sz.)

c) A sz. Györgyről czimzett Ferencz-rendi kolostor és egyház.

Magának a városnak nyugotra terjedő magyar városnak nevezett területén hajdan sz. *György* emlékére szentelt kápolna

létezett, s a mellette elfolyó patak is sz. György palatnak neveztetett. E kápolna keletkezéséről semmi biztos adattal sem birunk. Később azonban, 1425-ben, Zsigmond királynak V. Márton pápához intézett kérelme következtében a kápolna megtagíttatván, mellé a Tartályos (Observantes) sz. *Ferencz-rendiek* számára zárda építtetett, s ez a bosnya helynök joghatósága alá rendeltetvén, az esztergomi őrség fölügyelete alatt maradt, míg, a törököknek magyarországbani garázdálkodása közben, a szerzetesek azt odahagyván, egészen el nem pusztult. (*Pázmán append. II. — Greiderer az i. h. I. kötet. II. könyv. 260. sz.*)

7. §.

POZSONY.

Sz. kir. város szent-épületeivel.

Pozsony szabad királyi város felső Magyarországhban, a szomszéd Austria határához közel, a Duna balpartjani legbájosabb vidéken termékeny mezőktől, gyümölcsös kertektől, bortermő szőlőhegyektől s forrásdús erdőktől a Kárpátok előbércei alatt félkör alakjában nyugotról kelet felé terül el.

A város eredete a borongó előkor homályában vesz el, valamint a város nevének keletkezése fölötti szónyomozó vita sincs még eldöntve. Némelyek ugyanis a város nevét *Pisótól*, Octavian August római császár uralma folytán Rómának e vidékeni helytartójától, mások a szerintök egykor itt a folyamon túl egészen sz. György város határáig kiterjedt, s egész a mai Fertő tavaig nyúlt *Peiso* tótól; mások meg épen a *Phison*, vagy Ganges folyamtól, melynek partvidékeiről a magyarok ide vándoroltak, s mely összevág a Pison névvel, származtatják. Azonban e vidéken a rómaiaknak semmi nyoma sem létezvén, s a legrégebb napjainkra eljutott irodalmi emlékekben sem fordulván sehoh elő e város Pisonium, vagy Peisonium néven, mint némely írók — Bonfin nyomán, — ezen Hollós Mátyás király korában az olaszok által használt kifejezést kapták föl, hanem mindig *Posoniumnak* — Pozsonynak — iratván, bizvást ragaszkodhatunk a város Posenium — Pozsony — nevéhez.

Pozsony városát, melynek legrégibb lakói *jazyg* néptörzsbeliék (*Jazyges metanastae*) később Markomannok, ezek után *Kvádok*, s a magyarok ide jöttekor nagymorva birodalombeli szlávok, végre a sz. István első magyar király által ide hitt *szászok* és *frankok* valának, sokféle viszontagság érte; de egyszersmind a következő királyok jelentékeny kedvezésekkel tüntették ki.

1050-ben *Henrik* császár kemény ostrom alá fogta Pozsonyt; de a nemzeti hagyomány szerint a vitéz Zotmund bűvár, egy sötét éjjelen elstülyesztvén a császárnak a Dunán horgonyzó élelmi hajóit, és hadi vigépeit, az ostrommali főlhagyásra kényszerítette a császárt. — E veszély elhárítása után nem sokára *Salamon* király, I. Endre király fia, és *Geisa* s *László*, I. Béla király fiai közt belháború ütven ki, a Rákoson megveretett Salamon előbb Mosony várába, innét Pozsonyba menekült, hol a várat és várost sebtiben erősítvén, a hagyomány szerint, az azon időben bevehetetlen, most már rég eltűnt *vedriczi* kaput építtette.

Majd ismét II. *Geisa* (1141—1161.) és *Henrik* császár közt ütven ki háború, a császár a keményen ostromlott várost csellel foglalta el, de onnét a magyar hadsereg által kiűzetett. A majdnem egész Európát elárasztó *mongoloknak* Magyarországra törésekor 1241-ben a város ugyan meg lőn kimélve; de a város közelében fekvő *Széplak* (Schöndorf), és *Viráglyiget* (Blumenau) helységeket tökéletesen földülta a vad tatár.

IV. Béla király Stíria miatt, melyre igényt tartott, ezért István fiát ültette fejedelmi székére, háborút viselvén *Frigyes* osztrák herczeggel, ezt ugyan meggyőzte a Lajtánál, hol maga Frigyes is elesett; de *Ottokár* cseh királyt maga ellen zúditotta, ki a magyar felsőségtől idegenkedő stíriaiak által segítségül hivatván, a Béla királylyal kötött béke daczára 1271-ben Pozsonyt seregével meglepte, s elfoglalván azt, tüzzel, vassal pusztította; a csehek kannibáli kegyetlenség-gel dúltak, a lakosokat, még a csecsemőket sem kimélve meg, öldösték, a várost teljesen kifosztották, és, miután már a templomok is üresek voltak, azokat is fölgyújtották, s ekkép nemcsak a káptalan levéltára, hanem a város minden erődei is megsemmisítették, és mindaz, a mi addig alapíttatott, szerzetetett s építtetett, végromlásra jutott. Sőt Ottokár még az

egész környékre is kiterjesztette borzasztó kegyetlenkedéseit, s *Bazin*, *Modor* és *Nagyszombat* helyeket is teljesen földülatta. Pozsony erre egész 1276-ig a csehek hatalmában maradt, mignem a vár és város, a cseh parancsnok árulása folytán, Magyarországra visszaszállott. De a csehek újra birtokukba kerítették, s ekkor csak a háború végével lőn örökre fölszabadítva a cseh uralom alól.

Alig üdült azonban föl Pozsony, midőn 1285-ben *osztrák Albert* Magyarországra törvén, a várost elfoglalta, s egész a III. *Endrével* kötött békéig hatalmában tartotta. — Endre, az utolsó Árpádfi halála után, a belháború minden borzalmaival kigyúlván, *Pozsony* 1302-ben ismét osztrák kézre került, s 11 évig maradt az osztrákok hatalma alatt.

1336-ban a magyar, lengyel és cseh király Pozsonyban kötöttek szövetséget *Lajos* bajor herczeg ellen. *Lajos* király meghalálozván, Pozsony város polgárai *Mária* királynő; *Albert* király halála után pedig *Erzsébet* özvegy királyné és utószülött fia *László* pártján állottak, s a legnagyobb veszélyekkel és inséggel küzdve, végre az 1442-ben létrejött béke következtében I. *Ulászló* király hatalmába jutottak.

A *Bocskay*-, *Bethlen*-, *Tököly*- és *Rákóczy*-féle mozgalmak folytán Pozsony nem csekély kárt szenvedett, végre 1809-ben a Davoust tábornok vezénylete alatt Magyarországra tört francia hadtest által, számos épületének leégése után, elfoglaltatott. Ezen viszontagságokon kívül ragályos mirigyek s más betegségek, tűzvész, és a Duna kiáradásai is gyakran zaklatták e várost. (*Pozsony és környéke 1865. 4—43. U.*)

Az ennyi viszontagság látogatta várost, sebeinek orvoslására törekvő királyaink bőkezűségükkel s különféle kiváltságokkal tüntették ki, sőt az előbbeninél egyre nagyobb vi-rágzásra igyekeztek emelni.

Már 1288-ban *László* király a városnak ajándékozta *Széplak* falut, a városbirónak *Jakab*-nak pedig a két *Vedricz* patak közt elterülő telket, s ez adományozást az Árpádok utolsó sarja, III. *Endre* király 1292-ben ünnepélyesen megerősítette.

Ugyanezen király 1291-ben, föl akarván segíteni a cseh garázdálkodás folytán igen elgyengült várost, új, a város levéltárában őrzött, szabadalom-levéllal ajándékozta meg azt,

melynek tartalma szerint: „A polgárok sáfárt, vagy *birót* maguk közül választhattak 12 esküdt polgárral együtt sz. György vértanú napján az év lefolytára, *szőlőiktől* semmi adozást, úgymint: sem köznyelven csöbörnek nevezett akókat, sem más bármiféle *dézmát* se tartozzanak fizetni; a vadászok hadnagyának fa fejében semmit se fizessenek; *Csallóközben* rév, és *Pozsony* alatt átmenet engedélyeztetik nekik; ha utaznak, szeméelyeik, árúik, s lovaik a *Hainburg* féle volt pozsonyi, a *challowi* (csallóközi), *Zeleusi* réven, a Morva folyóni átkelesnél, s a vármegye más helyein vámmentesek legyenek; a polgárok ellen idegen tanúk ki ne hallgattassanak, kihágásaik fölött saját bírások s esküdteik ítéljenek; a *zsidók* a városban ugyanazon városi jogokat élvezzék a többi polgárokkal, az érsek és pozsonyi prépost jogainak sérelme nélkül; *gabnatizedet* német és más városok szokása szerint fizessenek; a halászok megtartsák hajdani kiváltságukat, s a halak harmadrészét a pozsonyi grófnak adják, az országzászlósok erőszakos megszállása tilalmas; az ott megszállott kereskedők üzzék a posztó-, szarvasmarha- és halkereskedést“. Ezen kiváltság-levelet 1323-ban I. *Károly*, 1464-ben Hollós *Mátyás* is, és pedig ez utóbbi arany pecséttel, megerősítette.

1328-ban *Károly* király fölmentette a polgárokat az országban fizetendő vámtól.

1343-ban Nagy *Lajos* király minden külföldi Pozsonyba utazó *kereskedőnek* különös védlevelet adott; a pozsonyi polgároknak pedig *vásárszabadságot*, a népesség szaporítása végett továbbá minden beköltözött *gyárosnak* elengedett 3 évi adót.

1344-ben ugyanazon király kiváltság-levelet adott a városnak sz. Lőrincz napján *évenként* tartandó *vásárokra*, s a bortermesztés az oltani lakosok fő keresetága lévén, ennek emelése végett,

1354-ben vagyonlefoglalás büntetése alatt tiltá meg az ausztriai boroknak a városba bevitelét.

1360-ban *Virágliget* és *Vedricz* lakosait minden adóbeli tartozásuk alól fölmentette, és a polgárokkal egyenlő állapotba helyezte.

1364-ben a polgárokat fölmenté a harminczad fizetése alól.

1370-ben a *zsidóknak*, kiket 1368-ban az egész országból kiűzött, megengedte a visszatérést.

1350-ben *Erzsébet* királyné a pozsonyiakat a bor- és élelemszertől fizetendő adó alól fölmentette.

1375-ben *Lajos* király védlevelet adott a polgároknak minden a pozsonyi révén, *Szőllösön*, *Csallóközben*, s a *Morva* folyón, és az egész vármegyébeni vámmentesség felől.

1389- és 1403-dik évben *Zsigmond* király megparancsolja, hogy a pozsonyi polgárok kereskedelmi czikkeitől *Győrben*, *Komáromban*, *Hédervárott* s *Magyaróvárott* vám ne követeltessék.

1401-ben *Salsi Jakab Bonaventurának*, és fiának *Gáspárnak* ajándékozta a várhegy alatti dunaparti, vizi, vagy *Vedriczinék* nevezett tornyot, az erre következő évben pedig az e torony mögött fekvő házakat, viskókat, és udvarokat; a városnak pedig *kikötői jogot*, és dunai rővet adott.

1418-ban megengedte a polgároknak *heti vásárok* tartását.

1430-ban jogot adott nekik az úgynevezett *quarting*, azaz: negyed pénz verésre, s a pénzverde a *Ventur*-utczában létezett.

1436-ban adományozta a városnak a mai nap is szokásos *czímert* és használt pecsétet, s a város környéke határait újra kitűzte, s megerősítette.

1439-ben *Albert* király a városnak ajándékozta a *Zsigmond* császár által a Dunán verettetett úszó hidat, azon kötelezéssel, hogy azt jó karban tartsa.

1466—70 körül *Mátyás* király Pozsonyban „*Academia Istropolitana*“ néven főiskolát alapított a várhegy tövében, s annak főtítoknokát, *Vitéz János* pozsonyi prépostot, esztergomi érsekké nevezte.

Az 1519—1523-dik években a *zsidók*, noha ki valának a városból tiltva, fölmentettek, a keresztényektől megkülönböztetésük végett, reájok parancsolt sajátos „*Csuklya*“ nevű ruha viselése alól.

1590-ben majd az egész város leégett.

1730-ban kezdődött a *Virágliget* (Blumenau) külváros, s már 1769-ben saját temploma volt.

1766-ban behozattak az éjjeli lámpák.

1755-ben a haltéren, gróf *Csáky* György segítségével, új színház épült, és az elemi iskolák szerveztettek.

1773-ban keletkezett a *zálogház*.

1775-ben megnyílt a lutheránusok temploma.

1778-ban épült a *primáspalota*.

1780-ban alakultak a *bérmunkások*, végre 1785-ben megkezdődött a *házak számozása*. (*Pozsony és Környéke az i. h. — Cod. dipl. VIII. 3. 279. l. — IX. 1. 204. l. — 3. 389. l. — 6. 185. l. — X. 4. 78. 12. 116. 119. ll. — 7. 758. l. — 8. 623. 653. ll. — XI. 222. l. — Czech, Dipl. C. Jaur. M. S. II. 249—253. ll. — Nem. Mus. kézirat.*)

A város ismeretlen keletkezte a hegyen látszó, s a XI. század körül valamely izmos erődítménynyel még alig birt *váracsra* vezethető vissza, s e hegyen a négyszegletű őrtoronyon kívül csakis a templom a temetővel, — és a XV. században az akkori írók által *háznak* nevezett *királyi palota* férhetett el. IV. Béla király 1253-ban kelt aranypecsétetes oklevele szerint János pilisi apát a várban, s *Veprug* (*Vedricz*) nevű helyen védőtoronyt és házakat építtetett. (*Cod. dipl. IV. 2. 214. l.*)

Ezekhez járult, néhány század múlva, a várt környező bástyákon, árkokon, és vonó hidon kívül azon torony, melyben az ország sz. koronája őriztetett, s két más torony udvaraival, kapuval, és egy kúttal együtt; a sánczon kívül pedig sz. *Miklósnak* hajdan különös kiváltságokkal kitértetett egyháza.

A hiteles okmányokból bizonyos, hogy e várnak a háborúk alkalmávali folytonos megerősítésére, különösen a *hussiták* elleni biztosítására, a királyok rendeletei nyomán tetemes pénzüsszegeket fordítottak a polgárok, sőt később 1637-ben a várépítéshez a modori polgároknak is kellett 300 szálfaival járulniok. (*Pozsony és Környéke, 52—62.*)

A hajdani vár várnagyai és kapitányai valának: 1335-ben gróf *Trentel Miklós*; 1354-ben *Tholdy Miklós* alispán; 1369-ben *Lökös Miklós*; 1435-ben *Lapispataki Márton*; 1517. és 1525-ben *Kereki Aczél István*; 1574-ben *Izdenczy Péter*. (*N. R. A. 650. cs. 24. sz. — Cod. dipl. IX. 2. 359. l. — 7. 285. l. — X. 7. 642. l. — M. Sion III. 183. l. — IV. 171. l.*)

A szerencsétlen mohácsi ütközet után nem sokára a törö-

kök fészkelvén be magukat a budai várba, míg ezek Budáról sanyargatták az országot, a pozsonyi vár lőn a királyok s fejedelmek székhelyévé. Ez alatt III. Ferdinand király a vár főkapitányságát örökösen a *Pálffy* gróf családra ruházta; *Mária Terézia* királynő pedig azt roppant költséggel megújíttatván, a legjobb karba helyezte, s ekkor *Albert* százsz herczeg, mint az ország helytartója, 15 évig benne lakott; végre 1811-dik évi május 28-dikán, a katonaság vigyázatlanságából, tűz ütven ki a várban, ez egészen leégett, s azóta csak füstös falai meredeznek az ég felé.

A város belső és külső városra volt felosztva, s mind a kettőt falak, kapuk és bástyák választották el egymástól. Az erődítmények *Mária Terézia* királynő alatt lerontatván és szét-hordatván, jelenleg csak itt-ott találhatók még azoknak némely nyomai.

A bástyák tornyainak nevei ezek valának: A *új torony*, mely a sz. Lőrinczi kapu előtt 1473-ban épült; a *zsidótorony*, valószínűleg a zsidó, azaz: kalapos-utczában; a *puskaporos torony* a lakatos utczában; a *mészáros-torony*; a *Lőrincz-torony*; a *sütők torony*a, mely 1491-ben bontatott szét; a *vargatorony*; a *madár-torony*, és *halásztorony* különféle nevű védéptírnnyekkel.

A *belváros* természetesen tornyokkal, és elébük rakott védbástyákkal megerősített 4 kapuja a következő vala: a még most is meglevő sz. *Mihály* kapu; az 1778-ban lebontatott *Lőrinczi* kapu, hol hajdan a kivallatás széke volt; a *halász* kapu; a hosszú és aránylag keskeny, ezért *fekete*, vagy *setét* kapunak is neveztetett *vedriczi* kapu, melyen hajdan a királyok szoktak a városba vonulni. E két utóbbi 1778-ban bontatott le.

A külső város kapui pedig ezek valának: a *dunai* kapu, az *ispotály* kapu, a *széplaki* kapu, a *szárazvám* nevű kapu, és a *kecske* kapu.

Mind a belső, mind a külső városnak több *közttere* vala, melyek közül *Korabinszky* a következőket említi: A régente *keretmács*-nak (Ring) nevezett *városház*, vagy *főpiacz*; a *herczegpiacz* az előbbi megett, a *Lőrinczi* kapu előtti *baromfi* egy-szersmind *gabnapiacz*; a sz. *Mihály* kapu előtti *zöldség*-haj-dan *szénapiacz*, a széplaki kapu előtti *gabnapiacz*; az *irgal-*

masok piacza ; a vedriczi kapu előtti halászipiacz, és a színház-tér. (*Pozsony és Környéke az i. h.*)

Nevezetes esemény, hogy II. Lajos királynak természetes fia volt, s hogy ez Pozsonyban, a várba vezető úton a hegy tövében házat birt, melyet I. Ferdinand király 1552-ben a város szőlőhegyén fekvő szőlővel együtt minden adótól mentesített, mely házról Windisch Antal (*Ung. Magazin I. 1781.*), ki ez eseményt leírja, azt hiszi, hogy ugyanaz volt az akkori *Szeleczy-féle* nemes udvarral.

A városnak, melynek hajdani pecsétjén hármassal erődített várral díszlő vár látszik, s több az austriai házból származott király és királyné koronáztatásáról, valamint számos falai közt tartott országgyűlésről híres egyházi építményei közül mind nagyságra, mind méltóságra, mind korra, és hírnévre nézve első helyen áll

a) A pozsonyi prépostság, káptalan és sz. Márton egyháza.

A legszentebb Megváltó, másképp sz. Márton temploma a prépostsággal és társas káptalannal, mely eleinte a vár falai közt létezett, a közhiedelem szerint sz. László király által alapíttatván, már Kálmán király korában megvolt, minthogy e király 1100-dik évi I. rendelete 22-dik cikkében a pozsonyi káptalannak a tűzpróba-bíráskodást engedményezte, habár Podhraczy tudósunk az általa kiadott budai krónikában 176. l. kétségsbe vonja e káptalannak akkori létezését.

1204-ben Imre király kérelmére III. Ince pápa beleegyezett a prépostságnak a várból a városbai áthelyeztetésébe, és pedig egyrészt, hogy az emberektől, kik az isteni szolgálat miatt fölmentek a prépostságba, a vár biztosságára nézve semmiféle veszedelem se származzék, másrészt, hogy a városban távolabb lakó kanonokok a várba menetel által ne akadályoztassanak kar-imaikban. Ezért III. Honorius pápa is helyben hagyta 1221-ben a várbeli templomnak a városba áttéte-tését. (*Cod. Dipl. II. 430. l. és III. 1. 312. l.*) s ez átköltöz-kedés, úgy látszik, nem sokára meg is történt.

Ezen már a városban, keletnek fordítva, építtetett leg

szentebb Megváltó, Ottokár cseh királynak 1271-ben Pozsonyba történt betörésekor történt kiraboltatása után folygyújtott templomnak, a káptalani levéltárral együtti leégesén és romba dülésén sajnálkozván annak nagylelkű jötevője IV. László király a *Vedricz*-mezővárosból hazatért káptalannak 1277-ben három, úgymint: *Samud*, *Welk* és *Kürth* (Vásárut) helységet ajándékozott a halászzalattal együtt, 1278-ban pedig *Flenczen-dorff* és *Zelinch* (most *Szilincs*, más írónál Fleisindorf), és *Zelinek* falukat adományozta; úgy szintén János Péter nemes fia, a pozsonyi vár jobbágya „A szentséges *Megváltó* temploma iránti kegyelethől, minthogy szülői és őseinek testeiben benne nyugosznak, alapítványtúl *Thürne*, máskép *Csukalfalva* (most *Csukárd*) nevű helységet hagyományozta, mint III. Endre királynak 1291-ben és 1292-ben kelt megerősítő és beiktató okmányai tanúsítják.

Továbbá 1287-ben *Pál* pozsonyi kanonok ezen egyháznak ajándékozta *Vzar*, *Ocoly*, *Charle* és *Symperg* birtokait örökös alamizsna fejében; 1296-ban pedig ugyanazon király átírt okmánya szerint *Jakab* gróf, *Januki* János fia, Pozsony vármegyei *Chondol* birtokát hagyta a káptalannak minden mellékleteivel együtt, fentartván magának, élete tartamára, annak haszonvételét.

1306-ban *Tamás* érsek a prépostnak és káptalannak engedte át a *pozsonyi* kikötő rév- és vámjüvedelmének tizedrészét, úgy szintén a *Challon*, vagy *Verekenyei* kikötőben is.

1394-ben *Leustach* Nádor ugyanannak adományozta a vár átellenében Dunaparton szedetni szokott *hajóvám* harmadrészét.

Az ottani plebánia sajátja vala három az érseki Udvarhely átellenében létezett mészárszék, melyek néhai *Várdai Pál* érsek által történt elfoglaltatása miatt a káptalan s a plebánus 1550-ben a királyhoz folyamodott orvoslásért; de mily sikerrel, sehol sincs följegyezve. (*U. o. VI. 1. 197. l. — VIII. 1. 20. l. — X. 2. 250. l. — Wenczel Új Okmt. V. 22. 23. 41. 61. 94. ll. — Eccles. Cam. 42. cs. 91. sz. a.*)

A több izben leégett templom többször építettett föl újra romjaiból, s több különböző korszak változó építési jellege szerint alakítottatott át. Már 1345-ben megigérte a város a káp-

talannak, hogy a *legszentebb Megváltó* temploma építtetését elő fogja mozdítani. (*Cod. dipl. IX. 1. 343. l.*)

Hosszu János a sz. *Lőrincz* egyház lelkesze 27, 1350-ben pedig ismét 12 esőbör borral járult a szentély építéséhez. (*Magy. Tud. Ért. II. 137. l. — Motko Press. Zeit. 1858. 77. sz.*)

1447-ben a város a templom tetemesb átépítéséhez, mely több évig tartott, hetenkint 4 arany forintot adott, más magánosok pedig kellőleg járultak a templom belső felszereléséhez, az ácsok székeket, padokat, és a sz. *Kristóf* fölötti tetőzet készítvén el. Ekkép eszközöltetett, hogy a templomot 3 év múlva *Gergely*, milkovi püspök és az esztergomi érsek helyetese, az érsek nevében ünnepélyesen felszentelhette.

Megvizsgálván a homlokzatával a városfalakon túlterjedő, 8 pillér tartotta hármassal boltozatos templomot, s annak belső építményét, azonnal észre vehetjük, hogy különféle módokban készültek egyes részei, és hogy e szentegyházban nagyszerű átépítésnek kellvén történnie, *Hollós Mátyás* király fejezte be királyi bőkezűséggel annak teljes kiépíttetését, mit, egyéb történeti adat hiányában, a déli szentélyfal pillérein látható *Corvin*féle paizs eléggé tanúsít. (*Pozsony és Körny. az i. h. 278—280. ll.*) Valószínű, hogy e „*legszentebb Megváltó*“-ról címzett templom ekkor nyerte védszentül sz. *Márton*.

Ezen társas, 1619—1621-ig a protestánsok által elfoglalt, templomnak főoltára fölött sz. *Márton* lovon ülő, 1734-ben *Donner* Ráfael által olomból művészetileg öntött szobra való látható és pedig ezen szent korának éppen meg nem felelő magyar öltözetben egész 1867-ig. De ekkor a szentély nagyszerű magán adakozásokból művészetileg megújítatván, a főoltár fölé ily alakban nem illő szobor a templom homlokzata elibe helyezettett.

A templomban különféle helyeken több ott sirban nyugvó esztergomi érseknek, a templom jótevőinek, mint: *Pázmán Péter*-, *Lósy Imrének*, *Lippaynak*, *Szelepcsényinek*, *Széchenyinek*, *Kollonicsnak*, *Keresztély Ágostonnak*, úgy szintén több *Pálffy* gróf családbeli tagnak síremlékei szemlélhetők.

Éjszaki oldalán van a *Pázmán Péter* bibornok és gróf *Eszterházy Imre* esztergomi érsek és primások kezdemé-

nyezése folytán, márványból épült híres *Alamizsnás sz. János* kápolna, melyben az ezüst, sz. *János* ereklyéit tartalmazó, szekrény szemlélhető. Ezen ereklye a mohácsi csata után *Buda* várából, hol az a török császár által ajándékozottván *Mátyás* királynak, a királyi vár kápolnájában tiszteltetett, *Szalónkeményi János*, *Bánffy János* és *Lukács* pálos atyák által remete sz. *Pál* szerzetének Pozsony melletti *Mária-völgyi* kolostorába vitetett, 1530-ban I. Ferdinand király parancsára kerecsenyi *Szalay János* pozsonyi gróf által a pozsonyi káptalannak adott át a négy ládát megtöltött hozzá tartozó kincsekkel együtt. Pázmán Péter az ereklyét ezüst koporsóba tétette, számára a káptalan szentélyében csinos helyet készíttetett, s mindig égő lámpával látta el. Száz évre reá *Eszterházy Imre* primás építtette az említett kápolnát, s 1732-diki október 28-dikán ennek oltárára vitte át a szent ereklyét, hol jelenleg is tiszteltetik. A kézesontból egy darab a *pozsonyi* káptalan kincstárában drága szekrénykében tartatik. *Buda* városa, a régi birtoklás jogcziménél fogva, visszakövetelte az egész testet: *Pozsony* pedig a királyi adományozásra hivatkozott. Az ügy 1715-ben az országgyűlés elé kerülvén, III. Károly király és XI. Kelemen pápa úgy intézték el a dolgot, hogy *Buda* kapta a jobb lábszárt, a test többi része *Pozsonyban* maradt. Budán tehát a mostani városházban *Keresztély Ágost* primás jóváhagyásával csinos kápolna építtetvén sz. *János* emlékére, a láb a testtől elvéteztett, és arannyal himzett selyemszövetre tétetett, s üvegszekrénybe zárva *Budára* szállíttatott a városház kápolnájába. II. József császár rendelete e gazdag kápolnát megszüntette és sz. *János* lábszára Nagyasszonyunk plebánia-templomának adott át, hol a sekrestye melletti sz. *kereszt* oltárán ugyanazon szekrényben őriztetik, s az *alamizsnás sz. János* évnapját követő vasárnap a sz. ereklye kitétele mellett ünnepélyes isteni szolgálat tartatik. — (*Pelbartus Temesv. Pomoerium de Sanctis Hanaçiae. 1501. — Brevis Tractatus perditionis florentissi Regni Hungariae. — Eszterházy Imre Alamizsnás János stb. 1732. — M. Tud. Értekező I. 47—63, és 333—341. ll.*)

A pozsonyi társasegyház régi *javadalmái* közé tartozik a *bold. Szűz-Mária* oltára, melynek gondnoka volt 1505-ben *Ledcer György*; a *minden szentek oltára*, melynek gondnokaitól neveztetnek: 1508-ban *Babothy Ferencz*, esztergomi kanonok,

1622—1630-ig bizonyos Siklósi apát; továbbá, a sz. *György* és *Albert* vértanúk oltárai; végre sz. *István* és *László* királyok oltárai, mely utóbbinak gondnoka 1517-ben *Khekh* Simon volt. (*M. Sion* IV. 333. 337. és 617. ll. — *Ecccl. Cam. irreg.*)

A részben még most is létező mellék-oltárok valának: sz. *Mihály*, sz. *Anna*, sz. *Florián*, sz. *Endre*, sz. *Miklós*, sz. *Havi Boldogasszony*, *Aja*, sz. *Kereszt*, sz. *János* evangelista, melynek gondnoka 1518-ban *Thaskandi Márton* volt és nepomuki sz. *János* oltárai.

A már említett sz. *János* kápolna átellenében létez sz. *Anna* kápolnája, melynek valóban művészies szerkezete leginkább kitűnik az ajtó ivezetéből, melyen az alkalmasint XIII. vagy XIV. századból való szépen kidolgozott és jól fentartott *szent Háromság* ábrázolata igen érdekes szobrászati mű, gerjeszt leginkább figyelmet, térdelő angyalok, kölykére lehelő oroszlán, s az önmagát föláldozó pelikán alakjaival és az alakok közt elterjedő lombozattal. (*Mittheil. der k. k. Central-Commission für Baudenkmale* 1857. 186. l.)

Ezen kápolnán kívül 1311- és 1359-ben tervben vala a Pozsony közelében *Széplak* falu mellett romjaiban hevert sz. *Gotthard*, és a város falaihoz közel létezett sz. *Endre* kápolnáknak a *legszentebb Megváltó* temploma temetőjébe áthelyezése és fölépítése. Erre a polgároknak engedélyt is adott *Genitilis*, az apostoli sz. szék követe, ennek javadalmozását a pozsonyi káptalan örkanonokjára, a plebániái jogokat pedig a sz. *Mihály* egyház lelkészére ruházván.

1670-ben a káptalan térítvényt adott egy sor drágakőről a *fájdalmas szent Szűz* képére, és két, úgymint sz. *Endre* és sz. *Julidna* ezüst, gróf *Nádasdy* Ferencz országbíró neje, *Anna Julia* grófnő által följánlott szoborról. A torony alatt a királyné kápolnájában volt a *szent kereszt* oltára, melynek gondnokát ki-nevezni a prépost jogai közé tartozott. (*Cod. dipl. VIII. 1. 399. l.* — *E Collect. Hevenes.* — *Korabinszky geogr. lexic.* — *M. Sion* IV. 173. 402. ll. — *Act. Jes. Poson. IV. cs. 21. sz.*)

A pozsonyi, keletkezte, jogai- és viszonyaira nézve a *legszentebb Megváltó*, máskép sz. *Márton* társas egyházához szoros viszonyban létezett káptalan a XIII. századtól kezdve hiteles okiratok kiadása jogával, vagy hiteles hely kiváltságával, úgyszintén tűz- és vízpróba bíraskodással birt. Örkanon-

nokját, a káptalan és város között 1348-ban kötött szerződés értelmében, minden a polgárok által végretehetőleg tett pénzbeli hagyományok tizedrésze illeté; a káptalan pedig 1475-ben Hollós Mátyás királytól a Duna hidjáni vámmentességet nyert. Továbbá, mind a káptalan, mind a prépost a *dévényi sz. györgyi, récei* és *pozsonyi szőlőhegyeken* több szőlőt, a sz. Mihály kapu előtt több bérházat, a *Csallóköz* szigeten *Samoth* nevű falut birt. (*M. Sion IV. 99. l.*) — A káptalan, prépostján kívül, 14 tagból állott, kiknek egyike egyszersmind a társas egyház plébánusa vala; de most, a préposton kívül csak 12 kanonokja van. — Pecsétjén két tornyú templom fölött álló és áldást osztó Megváltó látható e körirattal: SIG. ECCLESIE. SALVATORIS. POSO. — (*Magyar tört. tár. II. 69. l. — N. R. A. 1018. cs. 63. l.*)

A pozsonyi prépostok névsora.

1209. és 1210. *Ubaldd.* (*Heven MM. SS. T. CC. 107. l. — Czincár I. 226. l.*)

1232— — *János.* (*M. Sion. I. 292. l.*)

1251— — *Zland.* (*Cod. Dipl. IX. 7. 666. l.*)

1253— — *Smaragd* vagy *Smerald* egyszersmind hantai prépost. (*U. o. IV. 2. 177. l.*)

1259— — *Pál.* (*Wenczel, Új Okmt. II. 262. sz.*)

1277. és 1278. *Antal* mester, egyházjogtudor. — (*U. o. IV. 41. sz. — Eccl. Cam. irreg.*)

1280— — *Paskáz.* (*U. o. 128. sz.*)

— — — *Miklós.* (*M. Sion. III. 701. l.*)

1291— — *Domonkos.* (*Wenczel, az i. h. V. 32. sz.*)

1292— — *Haab* mester. (*Cod. Dipl. V. 2. 196. l.*)

1294—1309. *Serafin.* (*U. o. 317. l. — VIII. 1. 229. 234. ll. — Wenczel Új Okmt. V. 156. sz.*)

1309— — *Szankfalvi Miklós.* (*Cod. Dipl. VIII. 1. 250. l.*)

1311— — *Fülöp.* (*U. o. 431. l.*)

1342-kig — *Zecheni Mihály,* később váci püspök. (*U. o. IX. 1. 68. l.*)

1345— — *Pustellai Vilmos.* (*Theiner Vet. Mon. I. 691. l.*)

- 1348— — *Péter*, kormányzó (*Cod. Dipl. IX. 618. l.*)
 1354— — *Balázs*. (*Cod. Dipl. IX. 2. 341. l.*)
 1359— — *Márton*. (*Szvorényi S. D. S. 152. l.*)
 1359— — *Miklós*, választott egri püspök. (*Pray Hierarch. I. 208. l.*)
 1384— — *Péter*, (*Cod. Dipl. X. 1. 294. l.*)
 1384—1401. *Czambói Lőrincz*. (*U. o. X. 1. 619. l. — 4. 82. l. — 6. 511. l. — 8. 279. l.*)
 1404— — *János*, a király titoknoka, budai plebánus. Zsigmond király által az esztergomi érsek joghatósága alól kivétetvén, közvetlenül a király bíróságának tartatott fenn. (*U. o. X. 4.*)
 1416—1421. *Jubar János*. (*Eccl. Cam. 42. cs. 30. sz.*)
 1455—1486. *Somberg György*, királyi alkorklátnok. (*Pray Hier. I. 73. l. — Wallaszky Conspect. reip. lit. 83. 84. ll. — Eccl. Cam. 42. cs. 30. sz. M. Sion. I. 795.*)
 1486— — *Sankfalvai Antal*. (*M. Sion. IV. 300. 741. l.*)
 1502—1514. *Sankfalvai Zele Miklós*. (*N. R. A. 1560. cs. 62. sz. — M. Sion III. 13. 104. l. IV. 447. l.*)
 1516—1525. *Balbi Jeromos*, II. Lajos tanítója, híres szónok és költő, később gurki püspök. (*M. Sion. III. 108. 113. 116. ll. — IV. 175. l.*)
 1526. 1536. 1549. *Ujlaky Ferencz*, székesfejérvári örkanonok, később győri püspök. (*Kovach. form. sol. styli XLIV. — Koller Ep. Quinque Eccl. V. 321. l.*)
 1556—1563. *Draskovich György*. (*Koller az i. h. VI. 61. l. — Szvorényi az i. h. — Péterffy Conc. II. 9. l.*)
 1563—1568. *Ghymes Forgách Ferencz* váradi püspök. (*Act. Jes. Jaur. 13. cs. 27. l.*)
 1568— — *Radetius István*, választ. váradi püspök. (*U. o. 15. cs. 1. sz. 46. §.*)
 1584—1601. *Monozlay Endre*. (*Clar. Pos. 64. cs. 71. sz. — N. R. A. 537. cs. 12. sz. — M. Sion. IV. 862. sz.*)
 1628—1629. *David Pál*, — a sz. Katalin kápolna gondnoka. (*Szvor. az i. h. — Eccl. Cam. 47. cs. 3. sz.*)
 1631— — *Draskovich György* váci püspök. (*Eccl. Cam. 42. cs. 32. sz. a.*)
 1636— — *Jakusicz György*. (*U. o. 42. cs. 29. sz.*)

- 1638— — *Kopcsányi Mihály. (Szvorényi az i. h.)*
 1648— — *Püsky János, váci püspök. (U. o.)*
 1653— — *Rohonczy István, csanádi püspök. (Eccl. Cam. irreg.)*
 1655— — *Tarnóczy Mátyás, váci püspök. (U. o.)*
 1658— — *Zongor Zsigmond (U. o.)*
 1662— — *Szentgyörgyi Ferencz. (U. o.)*
 1668— — *Szegedi Ferencz, váci püspök. (Pray az i. h. I. 356. l.)*
 1678— — *Pállfy Tamas, nyitrai püspök.? (Eccl. Cam. 47. cs. 4. sz.)*
 1698— — *Heidenreichi gróf Volkra Otto János. (Eccl. Cam. irreg.)*

**b) A sz. Mária Magdolnáról czímtett czisztercita,
 később sz. Klára apácák zárdája.**

A czisztercita rendi apácák zárdáját Pozsonyban 1132-ben II. Béla király alapította; 1238-ban pedig IV. Béla király parancsára Endre, pozsonyi gróf, egy *Chvichna* faluban létezett két kövü malmot, és 60, *Ewrs* helységben *Osl* gróftól megvett, hold földet ajándékozott nekik. E malom-adományozást megerősítette 1244-ben Máté, királyi főtárnokmester, — s egyzersmind egy a *vedriczi* patak melletti rétet adományozott ugyanazon apácáknak. Ezekhez járult 1290-ben *Cozman* grófnak, *Chelézi* Pál fiának, *Buken* gróf fivérének, adománya, melynél fogva ez apácáknak nemcsak az őseinek egyike által a tatárok berohanása előtt tőlük elvett 4 eke alá való *Tors* nevű földet visszaadta, hanem ez adományt még két szőlővel is szaporította. (*Archiv. Prov. Marian Ord. S. Franc. — Cod. Dipl. IV. 1. 138. 349. ll. — VI. 1. 70. l. — Act. Claris. Pos. 48. cs. 3. sz.*)

Ez utóbbi adományozás épen azon időbe esett, melyben az ottani apácák száma részint halálozás, részint a más kolostorokba menekültek vissza nem térése miatt annyira megcsökkent, hogy a nekik, kétségkívül számuknak nem sokára kiegészíthetése reményében, 1290-ben s előbb ajándékozott telkeknek, mint gazdátlanoknak, a király kezébe kellett jutniok.

Ezen körülményre hivatkozik II. Endre királynak 1297-ben kelt alapítványi okmánya, miután *Barnabás* a sz. Ferenczrendiek tartományi főnöke, a király gyóntatója, már 1292-ben kieszközölte a királynál, hogy a eziszter apácák helyett, a sz. *Klára* apácák telepíttessenek e nőzárdába. — Ennélfogva a pozsonyi, ezentúl apácaköznek nevezett, egyik külső utczából, hol Olaszországbóli érkezésök után 3 évig laktak, a sz. klárárendi apácák ideiglenesen a várba telepíttetvén, az 1297-ben kiadott királyi *alapítvány* és *védírat* közzététele s a kellő elbárástuk iránt tett intézkedés után, egy magában a városban létezett Udvarhelyen fölszerelt zárdába szállásoltattak. (*Act. Claris. Poson. 40. cs. 2. sz. — 68. cs. 9. sz. — Cod. Dipl. VI. 2. 68. és 84. ll.*)

Ezen sz. Klára apácákat VIII. Bonifác pápa 1357-ben fölmentette a javaiktóli tized tartozás és saját püspökeiknek, valamint az apostoli követeknek s küldötteknek szolgálta-tandó adózás alól. (*Act. Claris. Poson. 45. cs. 8. sz.*). Zsigmond király pedig 1429-ben, s Rázsó király 1626-ban a fentidézett 1238. 1244. és 1297-dik években kelt alapítványi és védleveleket megerősítette. *Az eredeti függő pecsétetes okmány.* (*U. o. 40. cs. 5. és 12. sz.*)

Ez apácákat több ízben súlyos csapások érték. Legelőbb is 1435-ben a *Hussiták* betörésétőli félelemből Nagyszombatba menekültek, s midőn onnét vissza készültek térni, Zsigmond király a pozsonyi polgároknak megparancsolta, hogy szekerek-ről gondoskodjanak, melyeken visszatérhetnének. (*Cod. Dipl. X. 8. 648. l.*)

1515-ben a zárdá, egyedül a templom mentetvén meg, egészen leégett; ezért II. Ulászló király az apácák szükségé-nek enyhítésére a pozsonyi harminczad jövedelmeiből szá-mukra hetenkint 4 forintot utalványozott, s ezen utalványozást 1545-ben Ferdinand király továbbra is állandósította. (*Act. Claris. Pos. 49. cs. 8. és 12. sz.*)

1526-ban a törököktőli félelemből a budai sz. Klára apá-cák is e klostomba szállíttattak; de csakhamar az itteni apácákkal együtt, ismét a törököktőli félelemből, oda hagy-ván a kolostort, biztosabb helyre húzódtak; mire a kolostorba a betegek, és gyámoltalanok helyeztettek a nem elég biztos külvárosokból; 1529-ben pedig ugyanazon okból a kolostor

lisztraktárul használtatott. Később a visszatért *Eisenreich Anna* nevű apáca, végkép előregedvén, a zárdát, s annak jövedelmeit a városnak adta át beteg ápoldává fordítása végett, mire az I. Ferdinand király parancsára katonakórházzá alakíttatott. (*M. Tud. Érték. I. 153. l. — Greiderer, Germ. Franc. 304. l.*) — 1590-ben e zárda a város legnagyobb részével együtt ismét leégett. (*Bel. not. Hung. nov.*)

Ezen bajok enyhítésére II. Mátyás király 1609-ben az apácákat minden országos kivetés és adófizetés alól fölmentette. (*Eccl. Cam. 45. cs. 5. sz.*), s e rendeletet 1622-ben Ferdinand király is ismételte. (*Act. Claris. Poson. 45. cs. 31. sz.*)

A leégett zárda lassankint kiemeltetvén romjaiból, annak nagyobbítása terveztetett. Ezért a *Draskovich-féle* 5000 forintnyi tartozás egy része e célra levén szánva, a sz. Klára apácák számára, kikhez a törökök által a Nyulak szigetéről kizavart apácák is csatlakoztak, a káptalan utczában volt *Ze-czer Boldizsár* sütő házának megvétele indítványoztatott, s 1631-ben Ferdinand királynak a városhoz intézett rendelete folytán, úgy látszik, csakugyan létesített is (*N. R. A. 1005. cs. 41. sz. — Act. Claris. Poson. 40. cs. 13. sz. — Eccl. Cam. 45. cs. 6. sz.*)

1627-ben az apácák megszerezték *Leteney Imrétől* ennek az „*Apáca utczában*“ létezett házát majorságra, s a ezen birtoklást megengedni vonakodott város ellen tiltakoztak. (*Act. Claris. Poson. 40. cs. 15. sz.*) Sőt ez utczában az apácák még több más bérbe adott házat is birtak.

Tovább *Pázmán Péter* bibornok által, alkalmasint a régi zárda szétbontása után, építtetni kezdett új zárda fölemeltetését 1637-ben *Losy Imre* esztergomi érsek úgy fejezte be, hogy 1640-ben a Nagyszombatba menekült sz. Klára apácákat ismét visszavezethette pozsonyi zárdájukba, a következő évben pedig átadatott nekik a zárda éjszaki szárnyával szomszéd káptalanház is, és pedig a káptalan utczábani úgynevezett *sá-fárháza*, melyért az 1659-ben megszabott 10 forint házbért fizették. Végre bizonytalan, melyik évben, egy a városi tanácsal kötött szerződés nyomán, megkapták az úgynevezett „*templom utczában*“ volt *Sterz-féle* házat. Az apácáknak tett nagyobbszerű végelagyományok közé tartozik a *Hamerla György* által 1686-ban nekik és a nagyszombati sz. Klára

apáczáknak egymás közt egyenlően elosztandó tizezer forintnyi hagyomány reájok eső fele. (*N. R. A. 1498. cs. 4. sz. — Act. Clar. Pos. 56. cs. 58. sz. — 59. cs. 53. és 54. sz. — Eccl. Cam. 53. cs. 41. sz.*)

A nyúlzigeti dömés apácák, Nagyváradon és nagy-szombatbani hosszabb ideig tartott elzárkózásuk után, II. Miksa császár parancsára szintén e zárdába menekültek, s magukkal hozták sz. *Margit* ereklyeit is (*Bel. I. 590. l.*) E dömés apácák közül némelyek sz. Klára rendjébe léptek át, mások hivek maradtak saját szerzetes fogadalmukhoz, s az utolsó keblükből 1637-ben halt meg.

1782-ben II. József császár, eltörölvén a sz. Klára apáczarendet, a pozsonyi klarissák közül némelyek az ottani sz. *Orsolya*, mások a sz. *Erzsébet* apácák közé léptek, míg mások a kolostoron kívül keresvén magányt, ide s tova töltötték hátra volt napjaikat. A sz. Klára apácák kincsei különféle templomok számára, s magánosok által vétettek meg és mai nap is Pozsony körül, s messze vidéken is láthatók; de legfőbb kincsök, sz. *Margit* ereklyéje, a kiméletlen és kegyeletlen biztosok eljárása nyomán, nyom nélkül eltűnt. Egyedül drágakövekből és gyöngyökből egy mérő találtatott, midőn május 22-dikén vagyonukat nyilvánosan árverelték. (*Pozsony és környéke* 283. l.). Egyébiránt e nőszerzet tagjai a legmagasabb főúri rendhez tartoztak, és ezért „magyar apáczáknak“ neveztettek.

A sz. Klára apácák temploma és zárdája, melyből, annak más czélokrai átidomittatása után, négyszögű kerteskéjén s a káptalandomb felé eső felső emeletbeni néhány kisebb folyosó és czélla-ablakon kívül, semmi sem maradt fenn a nőszerzet eltöröltetése után, 1786-ban *Academiává* változott, 1850 óta pedig katolikus főgymnásiumul használtatik.

A templom, mely 40 lépésnyi hosszú, 11 lépésnyi széles, kivéven a gót építészet jobb művei közé számítható ötszögű, ezért nagy ritkaságú tornyát, sokkal későbbi kornak jellegét viseli, mint mely ősrégi alapíttatásának megfelelően; de keletkezése kora ismeretlen. A templom belseje mindkétfelől négy öt-öt pilléren nyugvó boltozattal, a kar kettővel, és a sokszögű záradék boltjával bir. Azon két oszlopnyaláb, mely a kar-zára-

dékvnek támúl szolgál, két-két evangelista jelvénynyel van diszesítve, és pedig az evangéliomi oldalon a tinó, és angyal, az epistoláén az oroslán és a sas áll. A didaliv fejezetei fél angyali alakokból állanak, ezek mondatszalogokat tartanak, melyek fölírásai meglehet, hogy némi fölvilágosítást adhatnának az építés évről, ha a rococo festés egészen be nem mázolta volna. A zárdán, átépíttetése óta, alig maradt régiségének valami jele. Ellenben az 1703-ban újra tetőzött torony régisége miatt nevezetes, s rajta legnagyobb figyelmet érdemelnek a fala körül álló szobrok, tudniillik a bold. *szűz Mária* a kis Jézussal, a jellemzően vésett sz. *három király*, a szögleten sz. *Erzsébet*, mely faragványok szakértők szerint a legjobbakhoz tartoznak, mik eddig hazánkban találtattak. (L. e templom bővebb leírását a „Pozsony és környéke című műben 283, és 284. ll. dr. Rómer Flóristól.)

c) A szent Ferencz rendi szerzetesek, Gyümölcsoltó Boldogasszonyról címzett, temploma és kolostora, a sz. János evangelista, s más kápolnákkal.

A Mária tartománybeli sz. Ferencziek hasonevű téren álló temploma, mely a belvárosban egész a XIV. századig volt 3 templom egyike, s a magyar királyok koronáztatása alkalmával az arany sarkantyús vitézeknek lovagokká való avattatása által vált hirnevéssé, 1280-ban IV. *László* király által az Ottokár cseh királyon nyert győzelem emlékére, egy a zárdában őrzött okmány szerint, az ezelőtt e helyen állott minorita templom helyére fogadalomból építtetett tiszta gót, később sokban megváltoztatott, modorban.

E templom fogadományi egyház volt, mint a templom boltozatán szemlélhető ez évszámjelző fölirat tanúsítja: AeDes has LaDisLaVs qVartVs hVngarIae, reX pIo In sVperos Voto, sVpresso ter faVste OttoCaro rege, eXstrVXIIt. De László király be nem végezhetvén az építtetést, csak III. *Endre* király alatt 1297-ben szenteltetett föl Lodomér esztergomi érsek Jakab nevű helyettese által a boldogságos *szűz Mária* üdvözlése évnapján, vagyis Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén, mely napra Lodomér érsek egy évi búcsút engedélyezett. (*Schmitt*h,

A. Ep. Strig. I. 149. l. — Koller Ep. Quinque Eccl. II. 233. l.)

Jelenleg a templom kora gót modorban emelt építménye leginkább csak a hajdan *Lectoriummal* (olvasások helye) birt szentélyén látható, mely a talapzatától mintegy másfél ölnyire kezdődő oszlopokkal, s hármás boltívezettel volt ékítve, de most csak a középső ívezet szemlélhető. Ugyanazon építési modorú az ékes hatszögű torony, mely tűz, földrengés, és háborúsérelmek igen megrongálván azt, több század múlva sebesen és hanyagúl, mint még mainap is fennáll, újra fölépíttetett.

A templom többi részei a következők: az úgynevezett *halottak*, vagy sz. *János evangelista* kápolnája, Pozsony legérdekesebb archeologiai műkincese, mely a késő gót izlésű építészeti egyik legremekőbb műve. Ezen a templomnál magasabb kápolna építtetéséhez 1361-ben Jakab fia *János* pozsonyi polgár, hogy a szigorú rendszabályokhoz visszatért Ferencz-rendiek életüket kizárólag Istennek szentelhessék, a város falán kívül fekvő fürdőházát majorjával együtt ajándékozta; e kápolnából van a szentély baloldalán a *sírboltjai* lejárás, hol a *Rozgonyi* család ezimere látható. Ennél alantabb áll az *Eszterházy* nádor alapította *Lorétomi* boldogasszony kápolna, melynek átellenében folyosó van, s ebben látható az 1826-ban meghalt királyi kamarás *Klobusiczky* József sírköve, végre sz. *Sebestény* és sz. *Rókus* a polgárok által 1502-ben a mirigy megszüntének emlékére építtetett kápolnája „*Krisztus szenvedése*“ *Czobor* Imre által 1670-ben emeltetett oltárával. A sekrestye mellett az 1638-ban meghalt *Sennyei* Sándor belső titkos tanácsos, az 1620-ban kimúlt *Nagy-Mihályi* Ferencz királyi tanácsos, és mások siremlékei láthatók. (*Pozsony és környéke* 92. 285—289. l. — *M. Sion* III. 206. l.)

A sellendorfi lakhelyükből ide telepített szerzetes atyák kolostora valamely nagyobb házból, vagy palotából alakult a magyar hivek lelki szükségletei kielégítésére, kiknek nemescsi a templom baloldalán saját külön padjaikkal birtak. Míg a kolostor elkészült, a szerzetesek egy átellenében levő házban laktak, melyen 1768-ban e fölírat vala: „*Optima sapientia meditari mortem.*“

E kolostort is többféle baj érte, és pedig 1532-ben a reformátusok által a kolostor levéltárán elkövettetett erősza-

koskodás, 1586-ban és 1602-ben földrengés ingatta meg anyyira, hogy 1613—1616-ig javítani kellett azt.

1542-ben a kolostorhoz tartozott kerüből tetemes nagyságú tér vétetett el, melyen árúbódék készültek; de ezek 1698-ban leégvén, 1830-ban a *Barátok ücszája* alakult belőle. Az 1679-ben Pozsonyban dühöngött mirigy több ezer embert elragadván az élők közül, 15 szerzetesnek okozta halálát. (*M. Sion az i. h.*)

A kolostor javadalmai és jövedékei ezek valának: 1503-ig a Dunahid vámjövedelme; a magyar királyi kincstár részéről az ő cs. s apostoli királyi Főlsége által 1338. engedményezett bizonyos marhahús, bor, és gabnamennyiség helyett a szerzetes atyák saját folyamodásukra a *zempcei* és *cseklészi* javak jövedelméből évenként kiszolgáltatandó 27 akó bort és 27 mérőbuza tartásdíjt, ezenkívül 200 forint készpénzt, az *Orsolya* apáczáknali lelkiszolgálatokért pedig évenként 100 forintot kaptak. (*Nemz. Mus. kézír. 2730. sz.*)

Simon és László Szent-Györgyi grófok alapítványából a *Bazini* vár előtt létezett *Harnruker* nevű malom évi bérét (*N. R. A. 412. cs. 25. sz.*) évenként 26 akó bort, 30 pozsonyi mérő lisztet nyertek egész 1715-ig, ezen fölül a kapu száraz vámja egy része, 21 negyed szőlő, a nyitrai malomból 120 mérő rozs, a város részéről ruha járt nekik, de ez utóbbi járadék később készpénzfizetésre lőn változtatva. III. Ferdinand király alapítványa szerint a szerzetes atyák a *szeplőtelen Szűz* emlékére tartandó szentmisére évenként 100 forintot húztak.

Morvay Lipót 1708-ban kelt végrendelete nyomán a Komárom vármegyében keblezett, a *Verebélyi* érseki székhöz tartozott, *Martos* birtokoni 12 telek jövedelmének felét húzták (*N. R. A. 353. cs. 15. sz.*) — 1685-ben *Szelepcsényi* György esztergomi érsek 300, 1722-ben pedig *Ráthy* Gergely 200 forintot hagyományozott nekik. (*N. R. A. 1445. cs. 12. sz. — 1136. cs. 38. sz.*)

Végre a sz. *Klára* apácák zárdájában Istennek fölajánlott szentmisékért, és más lelki szolgálatokért is bizonyos szerződésileg megszabott készpénz, és búzamennyiséget kaptak évenként, s az erről 1778—1780-ig kiadott terítvények az

országos levéltárban a sz. Klára apácák irományai közt láthatók. (67. cs. 36—47. sz.)

d) A Jézus társasága pozsonyi társodája, a szentséges Megváltó templomával.

Pázmán Péter bibornok, esztergomi érsek, a magyar nemzet ősvallása, a katolikus hit, hátrányára elharapódzó Luther tanai terjedésének meggátlása végett, eltökélte a *Jézus társasága rendét* az ország különféle tájain meghonosítani. E végből, mihelyt alkalmá nyílt, Pozsonyba is meghítt 1622-ben néhány Jézus társasági saját költségén eltartandó atyát az iskolák vezetésére, kik egyelőre a plebánusokat segítették az Istenige hirdetésében és a gyóntatásban addig is, míg a következő évben ő Főlsége a király 300 forint tartásdíjt engedményezvén és középtanoda s társoda épületet tűzvéni ki számukra, 1627-ben állandóan letelepedtek.

Pázmán bibornok 1626-ban saját jövedelmeiből *társoda* szervezésre 50,000 rh. forint alapítványt tett le azon kikötéssel, hogy, ha valamely esemény következtében a jezsuiták Pozsonyból eltávoznának, ezen összeg és annak kamatja az országon kívül fordíttassék egyházi pályára készülő magyar ifjak gyámolítására. A pozsonyi prépost és káptalan pedig a katolikus *iskola* szomszédságában létezett „Ave, Salve“ (Üdvöz légy) nevű prépostházat és egy másik, az örkanonoksághoz tartozott, házat engedett át a jezsuitáknak társodává alakításra oly föltétel alatt, hogy, az örkanonok háza fejében, a sz. *Miklós* javadalmas ház maradjon ugyanazon kiváltságokkal az örkanonoknak, amelyekkel addig birt; ha pedig Jézus ársasága valaha feloszlatnék, az iskolával együtt, e házak előbbi tulajdonosaikra száljanak vissza. (*Acta Jes. Pos.* 2. cs. 47. sz. — 3. cs. 49. sz. — *Eccl. Cam.* 48. cs. 3. sz.)

Ekkép a jezsuiták az előbbi prépostházban székházat, az örkanonok házában pedig társodát kapván, átvették az iskola kezelését, az isteniszolgálatot pedig a társas káptalan templomában tartották. Ez alkalommal 1625-ben I. Ferdinand király azt rendelte, hogy a társoda kezelje a győri püspöknek adományozott *veszprémvölgyi* apácák jószágainak jövedelmeit;

továbbá alapítvány fejében a társodának 1627. adatott át egy pozsonyi major a tanuló ifjúság használatára; Pázmán Péter bibornok pedig megengedte 1629-ben a társodának a káptalan egyház oldalához építtetett sz. *Anna* kápolna használatát. (*Act. Jes. Pos. 2. cs. 48. sz. — 4. cs. 49. sz., és 13. cs. 1. sz.*)

1629-ben a társoda, *Patatich* István végrendelete és III. Ferdinand király 1654-ben történt új adományozása értelmében, a Pozsony vármegyei *Dévén* helységben nemes udvarhely, kert és 50 hold szántóföld, s 20 kaszás rét birtokába jutott; a Mosony vármegyei *Pocz-Nisider* határában pedig 5 szőlőt és 20 jobbágy telket kapott.

1630-ban jött közbe Nadvathi *Szaporá* István bevallása, melynél fogva ez a pozsonyi káptalan előtt minden ugyanazon javakrai birtokjogát a jezsuitákra ruházza át.

1631-ben és 1635-ben *Rajki* Gáspár, Jézus társasági tag, minden *Rajkon*, *Oroszváro*t és *Toronyon* öt illető birtokjogát a jezsuitáknak engedte át.

1646-ban *Vesztenicz*y Ignác József Pozsony vármegyei Horváth-Ujfaluban birt két kövü malmát *tíz évre* a jezsuitáknak adta át.

1648-ban Gyarmathi *Balassa* Zsuzsanna, előbb néhai Hetesi *Pethe* György, azután *Konszky* Gáspár özvegye, a jezsuitáknak adta el a Csallóközbeni *Hideghéten* általa birt telket 200 talléron.

1650-ben a jezsuitáknak hagyományozta *Kliberes* Péter a Pozsonyvár határábani *Krizling* szigeten a Kis-Duna partnál birt gyümölcsös-kertjét

1652-ben Wielandt család eladta a jezsuitáknak 4000 forinton és 100 talléron a sz. Lőrincz kapu mellett, a sz. *László* király kórháza utczájában, volt házát a mellette levő kerttel együtt.

1653-ban eladta nekik *Listius* Erzsébet, Palugyai Gábor neje, 800 forinton *dévén*i szőlőhegyen létezett szőlőjét.

1656-ban Fonyi *Aszalay* István a jezsuitáknak hagyományozta a többi között 4200 forintra rugó, a *kecskési* házon levő örökségét, melyet a nagyszombati jezsuitáknak kellett kifizetni, Pozsony külvárosában birt kertjével együtt, mely a másik prépostkert szomszédságában volt, a Jézus társasága neveldejében levő Jézus társasági tanulók számára, s e ház miatt,

melynek birtokába gróf *Wesselényi* Ferencz nádor iktattatott be, több pör keletkezett a várossal, míg végre e pör a társoda javára döntetett el.

1658-ban Lippai György esztergomi érsek, a társodának egy saját pénzén magán használatára Pozsonyban állított *gyógyszertárt* ajándékozott. (U. o. 1. cs. 3. 5. 7. 47. — 3. cs. 12. 20. sz. — 6. cs. 2. 3. — 27. 31. 55. sz. — 10. cs. 53. sz. — 12. cs. 37. sz. — 13. cs. 1. sz. M. N.)

Biztosíttatván, s ennyi fekvő birtokkal és kedvezéssel halmoztatván el a Jézus társasági atyák társodája, az ágostai hitvallású pozsonyi polgárok, miután a nem katholikuskok az egyházi rend sikertelen tiltakozása ellenére, szabad vallásgyakorlatot nyertek, 1635-ben a városház és sz. Ferencziek zárdája közt maguknak a *Szent-Háromságról* czimezett templomot és iskolát építettek, melyet 1672-ig birtak; de ekkor elvételvé tőlük, a jezsuitáknak adatott át, kik azt a *legszentebb Megváltó* tiszteletére szenteltették föl, s e templommal egyzersmind az iskola, a könyvtár helyiség, s a szomszéd *Nádasdy* és *Fischer*-féle ház, három, a „*Gfang, Fingerhut* és *Oberweimerberg*“ nevű szőlőhegyeken létezett szőlővel együtt is kézbesítették a jezsuitáknak. Mindezen birtokot *Lipót* király 1677-ben kiadott kiváltságlevelében minden bér, adó, úgyszintén tized, kilenczed, és hegyvám fizetés alól fölmentette. Ezekhez járult 1702-ben *Kollonich* bibornok esztergomi érsek 60,000 forintnyi új alapítványa. Végre a jezsuiták társodáját már 1670-ben *Lipót* király minden katonai tehertől, 1673-ban pedig III. Ferdinand minden élelmi, vagy más szereknek a városba szállításától járó vám- és harminczad-illetéktől mentesítette. (*Eccl. Cam.* 48. cs. 24. és 52. sz. — *Act. Jes. Pos.* 4. cs. 23. 24. 30. sz.)

A jezsuitáknak új székházukbani lakásuk közben juttatott további kedvezmények közé tartozik még a magyar királyi kinestár által 1680-ban, III. Ferdinand király évenkénti 6000 forint alapítványából, a legszentebb *Megváltó* templomában, és az e templom előtt 1672-ben állíttatott *szeplőtelenül fogantatott Szűz-Mária* szobránál működő zenészek számára utalványoztatott évenkénti 300 forint. A város pedig 1695-ben a társodának a kecske utczában létezett kertjét, úgy szintén az egykori *Heidl-, Aszalay- és Horváth*-féle, a jezsuitákra szállt kertjeit min-

den polgári terhektől menteknek nyilvánította. (*U. o. 6. cs. 31. sz. és 19. cs. 15. sz.*) Megemlíthetők még itt ez idő folytán a jezsuitáknak magánosok által adományoztatott, vagy eladatatott fekvő birtokok, melyek a következők:

1680-ban jelentette *Horváth-Kissevics* György királyi kincstári tanácsos a városi hatóság előtt, hogy az „*Apáczauösvény*“ („*Nonnenbahn*“) utcában ő maga és neje *Rakoviczky* Anna által birt kertjét, és majorját a társodának hagyományozza; de míg életben marad, ő maga használandja. Ugyanazon évben *Kiris Ferencz* Jézus társasági rendtag egész, a Szala vármegyei *Németszege*n birt, jószágát ugyanazon társodának hagyományozta oly kikötéssel, hogy a pozsonyi társoda 100 rénes forintot a trencsényi társodában levő *kisérlet háznak* tartozzék kifizetni.

1686-ban *Gubasóczy* János, kalocsai érsek, sz. *Györgyön* birt házát a hozzá tartozó szőlővel együtt a pozsonyi társodának hagyományozta.

1693-ban Bekefalvi *Morotz* Lénárt sz. *Györgyön* birt *Szolcsár* nevű szőlejét, 1695-ben *Vassitz* János, *Récsén* létezett rétjét 115 forinton, s egy talléron;

1698-ban *Varjassy* Mária, néhai *Vlasics* János özvegye, a Morava folyó partjáni *Ujfalú* helység határában birt irtvány-földjeit 130 rénes forinton a jezsuiták pozsonyi társodájának adta el.

1707-ben *Péterffy* Judit, *Maholányi* János özvegye, a sz. *Ferencziek* és jezsuiták közt volt házát 5000 forintért,

1714-ben *Schrek* Illés és neje *Magdolna* *Ujfalú* határában birt rétjüket 40 rénes forintért adták el a jezsuitáknak.

1726-ban pedig a városi tanács a Jézus társasági társodához tartozott fentnevezett *Maholányi-féle* házat, az „*Apáczauösvény*“ utcábani kertet, a sz. *Lőrincz* kapun kívüli házat és *Pligl-féle* rétet terhelő 1894 forintra rúgó polgári tartozásokat 100 forintra szállította le.

1725-ben *Spelak* Anna Katalin özvegy a Pozsony vármegyében keblezett *Récse* mezőváros határában birt *Tükör* nevű szőlejét ugyan ottani rétjével együtt a pozsonyi jezsuitáknak adományozta.

1745-ben átadatott a társodának a *Szalay* Anna Katalin által neki hagyományozott pozsonyi ház.

Végre 1766-ban ugyanazon társodának hagyományozta

Nádasdy *Trstyánszky* Gáspár lelke nyugalmaért a *Grinava* helység *Óhegy* nevű szőlőhegyen birt *Korchtbater*-nek nevezett, és egy másik *Magyarbélén* létezett szőlőjét, s 2000 forintot kénzpénzben azon kötelezettséggel, hogy a *bold. Szűz napjain* az év négy részében szentmise-áldozat ajánltassék föl az Istennek. (U. o. 3. cs. 8. sz. — 4. cs. 12. és 31. sz. — 5. cs. 26. 28. 29. sz. — 6. cs. 43. sz. — 8. cs. 8. 16. 18. 19. 33. sz. — 9. cs. 24. sz. — 10. cs. 43. és 46. sz.)

A pozsonyi Jézus társasági társoda által birt fekvő birtokoknak 1701-ben történt összeírása értelmében ezen társoda sajátja vala: a *pozsonyi, récsei, sz. györgyi és grindvi* szőlőhegyeken több szőlő, a Csallóköz szigetben keblezett *Szerdahely* mezőváros határában két, s *Nagy-Abony* határában ugyanannyi telek szántóföld, *Chukar-Pakán, Doborgászon* és *Dévénben* házak szőlőkkel, *Újfalván* két szőlő, a *vajki* szigeten rétek, a *Tenturicz* nevű házhoz tartozott szántóföldek, végre *Lajthafalu* (Pocz-Neusiedl) pusztá a *Cseklész* határábani erdősséggel, szántóföldekkel és rétekkel. (U. o. 15. cs. 2. sz.)

Tetemes pénzösszegeket kapott e társoda a templom ékítésére és szent ténykedésekre is. Így 1646-ban *Lippai György* érsek engedélyt adott a templombani *fájdalmas bold. Szűz* képe előtt örökös lámpaégetésre és oltáremelésre, mire a *Nagyboldogasszony*-társulat 1652-ben fogadmányból 100 forintot ajánlott föl.

1701-ben *Machmayer* Endre a társodának lelke nyugalmaért, és a *Kálváriahegyen* Jézus szenvedése, s ez általi megváltásunk emlékére minden héten Istennek följajánlandó szentmisékre 500 forintot alapítványozott.

1713-ban *Heimbt* Henrik viarthi ezredbeli hadnagy *Xaveri* sz. *Ferencz* oltára fölékesítésére ugyanannak 100 forintot ajándékozott.

1714-ben *Spelak* Anna Katalin özvegy a jezsuiták templomának 2000, 1739-ben pedig *Szalay* Anna Katalin 1000 forintot ajándékozott.

1760-ban *Rabsánszky*, született *Schotter* Anna Mária a társodának sz. *Alajos* ajtatossága megtarthatására 1500 forintot hagyományozott.

Ezekhez járulnak a következő Jézus társasági rendtár-

sak által tett alapítványok: 1635-ben *Schmidt József* 1000 forintot ajánlott föl a társodának.

1730-ban *Friedig Mátyás* egész vagyonát.

1759-ben *Erbocher Jakab* egész vagyona negyed részét.

1760-ban *Hoffman Mihály* egész örökségét, és a *bold. szüz Mária* oltárára 100 forintot hagyott ugyanannak.

1771-ben *Puechner Jakab* örökségéből a templomnak 2200 forint kamatját, s boldogult szülőiért Istennek följajánduló szentmisékre 200 forintot adott; ugyanazon évben *Greschl Keresztély* egész vagyonát a társodának engedte át.

Végre 1772-ben ugyanannak *Philipp Jakab* örökségéből Győr városánál kamatozásra tőkésített 8000 forintot adományozott oly föltétel alatt, hogy míg él, évenként 75 forint neki adassék annak kamatjából. (U. o. 3. cs. 37. 40. 41. 43. sz. — 4. cs. 25. 27. 40. sz. — 6. cs. 48. sz. — 11. cs. 88. sz. — 13. cs. 1. sz. P. — 19. cs. 35. sz.)

Jézus társaságának Magyarországon 1774-ben történt megszűntetése után, a *szentséges Megváltó* temploma, melynek homlokzatán 3 ajtaja, belsejében 8 oszlop, s 7 oltár van, s ezek közül a főoltáron Xaveri sz. *Ferencznek Palkó Ferencz* festette képe diszelg, egész 1855-ig Esztergom főmegyei világi áldozárok gondnoksága alatt volt, s az isteni szolgálatot egy admistrátor, s két káplán végezte benne; 1855 óta pedig ismét a boldogult *Scitovszky János* bibornok-primás, esztergomi érsek által Magyarországra visszahozott Jézus társasága temploma. Ugyanezen templomban van *Kollonich* bibornok, esztergomi érsek s primás sírja.

A Jézus társasági társoda elöljárói és igazgatói névsora:

1630-dik évben *Káldi György*, elöljáró. (Act. Jes. Pos. 3. cs. 5. sz.)

1645— — *Vesselini Miklós*, igazgató. (U. o. 17. cs. 25. sz.)

1648— — *Hmira János*, igazgató. (U. o. 16. cs. 66. sz.)

1649— — *Herb János*, igazgató. (U. o. 6. cs. 58. sz.)

1652— — *Schiehel Károly*, igazgató. (U. o. 6. cs. 13. sz.)

- 1654— — *Gosztony István*, igazgató. (U. o. 6. cs. 14. sz.)
- 1658— — *Bucelleny János*, igazgató. (U. o. 6. cs. 3. sz.)
- 1661— — *Tissinger János*, igazgató. (U. o. 17. cs. 43. sz.)
- 1662— — *Tattay István*, igazgató. (N. R. A. 75. cs. 12. sz.)
- 1666— — *Neppel Kristóf*, igazgató. (*Schmitt. A. Ep. Strig. II. 148. l.*)
- 1671— — *Hanula Márton*, igazgató. (*Act. Jes. Pos. 3. cs. 28. sz.*)
- 1680— — *Kelmüller Ernő*, igazgató. (N. R. 48. cs. 15. sz.)
- 1713— — *Madocsányi Endre*, igazgató. (*Act. Jes. Poson. 4. cs. 5. sz.*)
- 1715— — *Keczer Sándor*, igazgató. (U. o. 16. cs. 67. sz.)
1715. és 1728. *Kiris Ferencz*, igazgató. (U. o. 4. cs. 20. sz. — 6. cs. 56. sz.)
- 1717— — *Kapi Gábor*, igazgató. (U. o. 11. cs. 16. sz.)
- 1731— — *Csepelyéni Ferencz*, igazgató. (U. o. 6. cs. 59. sz.)
- 1736— — *Raab István*, igazgató. (U. o. 6. cs. 63. sz.)
- 1767— — *Ságl Ferencz*, igazgató. (U. o. 4. cs. 15. sz.)

e) A belváros többi szent építményei.

1) A szent Katalin kápolnája.

A három régi templomon kívül a pozsonyi belvárosban három kápolna is volt. Ezek egyike a sz. *Mihály* utczában álló sz. *Katalin* kápolna, mely a város sz. épületei legrégiebbikének tartatik. E kápolna szerkezetében az eredeti alak ugyan nem található már föl; de a gót építészetnek némi nyoma s emléke még is megmaradt rajta. Ezen kápolna az Austriában létező *szent kereszti* apátság házában van, melyet ez apátság 1307-ben vett *Péter mestertől*, ki Esztergomban sz. *György*

prépostja és pozsonyi kanonok vala, ugyanennek zöldség-kertjével és a házához tartozott szántóföldjeivel együtt. — Ezen házban *Columbai Ferencz* szerzetestárs 1311-ben alapította sz. *Katalin* tiszteletére e kápolnát, melytől a hófehér uteza szögletháza *Katalin-udvarnak* neveztetett. — Ezen házat Károly király, megszüntetvén annak fentnevezett birtokosa alatt élvezett kiváltságait, a polgári terhek viselésére szorította. Később e kápolna sajátja vala *Pratsa* (Weinern) Pozsony vármegyei helység, s a városi tanács válván kegyurává, a *kapuczinus* atyák, kik eleinte itt szálltak meg, végezték benne az isteni szolgálatot. (*Cod. dipl. VIII. 1. 618. és 623. ll. — 2. 610. l. — Bel. Not. Hung. I. 605. l.*)

2) Krisztus sz. teste kápolnája.

Ezen, a „hosszu utcában“ fekvő, kápolna legelőször 1396-ban emlittetik, midőn *Schweinbarti* István Ulrik fordul elő, mint annak gondnoka; de az 1439-dik évi telekkönyvben gyakran neveztetik a *Krisztus sz. teste* társulatával, minthogy ennek több ház szolgálattal tartozott, mindazáltal keletkezése évének semmi nyoma sem lelhető föl. Azonban, úgy látszik, korán átépítettett, minthogy a város régi alaprajzában a 192-dik ház udvarába van bele rajzolva; de keletelés nélkül, holott a kápolna, melyet 1628. Ferdinand király minden letelepítéstől felmentett, nem áll többé e helyen; hanem az utca mentében, hová alkalmasint 1774-dikben történt átépítettése alkalmával tétetett át. A kegyuri jogot szintén a városi tanács gyakorolta. A régi kápolnából, úgy látszik, egyedül a kapu alatti ajtó maradt fenn. (*Pozsony és Környéke* 290. l. — *Eccl. Cam. 47. cs. 6. sz.*)

3) Szent László király kápolnája.

A sz. László kápolna, melyről minden régibb adat hiányzik, az országos levéltárban levő 1486-dik évben kelt okmányon kívül, melyben róla említés tétetik, a primás-palotában van. Alapítójának *Széchy* Dienes bibornok, esztergomi érsek tartatik, s e véleményt Pázmán Péter bibornokkal több tekintélyes férfiú osztja, s azon körülmény is erősíti, hogy a régi oltáron a szentek lábainál az említett érseknek főpapi öltözetben térdelő képe volt látható, s a *Széchy* család minden czime-

rében föllelhető két fejű sas, bibornoki kalappal diszítve, az oltár mögötti ablakon nagy négyszögű, s tarkán színezett üvegen mai nap is szemlélhető. Építtetésének ideje 1454-dik év, mely, mint mondják, a régi oltár alján találtatott bevésve. E régi oltár nem volt egyéb egy jobb- és baloldaltól a *szent Szűz* és más *szentek* képeivel ékitett egyszerű asztalnál, s minthogy régisége miatt már roskadozó állapotban vala, a kápolna akkori gondnoka, Pázmán Péter bibornok beleegyezével, e régi oltárt félre tévén, helyette a most is látható új sz. *László* oltárt 1634. emeltette. A félretett oltár alapja, szekrény idomú vala, s benne a *11 ezer szent szűz* s sz. *Orsolya* koponya ereklyéiből három fej őriztetett, melyek közül az egyik széthullván, azt *Forgách* Ferencz bibornok, esztergomi érsek, szétosztotta. *Lippai* György esztergomi érsek a kápolnát megújíttatta. E kápolna gondnokai közül ismeretesek: 1596-ban *Himmelreich* György, 1619-ben *Balásfy* Tamás, 1625-ben *Veresmarty* Mihály. (*Eccl. Cam. I. cs. 18. 19. sz. — Bel. az i. h. — M. Sion. VI. 109. l.*)

4) A sz. Orsolya apácák zárdája és temploma.

A sz. *Orsolya apácák* temploma és zárdája az Orsolya és kiskalapos utca között terjedelmes tért foglal el. A templomot, melyet a magyar és tót ajkú ágostai hitvallásnak építettek maguknak, 1640-ben *Kollonich* érsek közbenjárására ezektől 1672-ben élvétetvén, ugyanazon érsek adta át az általa oda szállíttatott sz. *Orsolya* apácáknak; a zárdát pedig 1731-ben gróf *Eszterházy* Imre érsek építtette, melyben a nevezett apácák 27 karszűze, 5 ujoneza s egyszersmind segédtanítónője s 20 szolgáló szűze belső nőnevelőt és igen számosan látogatott elemi leánytanodát tart fenn, s ezek nevelésével s oktatásával foglalkozik. E zárdá főnöknői közül ismeretesek: 1717-ben *Mária Aloizia*; 1719—1725-ben a hét örömröli *Mária*; 1726-ban *Mária Ottilia*; 1780-ban *Mária Rózsa*, a mostani *Neid* Zsófia. (*Bel. az i. h. 600 l. — Pozsony és környéke stb. 94. l. — Act. Mon. Kis-Mart. 3. cs. 43. sz.*)

f) A bástyákon kívüli sz. Lőrincz és sz. Mihály plébánia templomok.

A sz. *Lőrincz* plébánia-templomnak alapítóját, de keletkezének évét sem sikerült eddig kifürkészni. Azonban 1311-ben már létezett; mert ez évben már a plebánus neve is előfordul. Ezen templom a belváros falain kívül, alkalmasint a *zöld-piacz* nevű téren az *arany hid* vendéglő és sz. *Flórián* szobra közt állott. Temetője, melyben sz. *Jabab* kápolna volt, egész a bástyákig terjedt.

Ez egyház a sz. *Márton* társas temploma fölügyelete alá tartozott, s ennek fiókja volt, ezért plebánusát a káptalan választotta, s ez a káptalannak évenként 8 mérleg denárt tartozott fizetni. Később azonban az ezen fizetés végett elkezdett pör miatt az érsek szokta a plebánust kinevezni, ki a templom jövedelmeiből 60 forintot, a várostól pedig a *bold. Szűz Mária* iránti tiszteletből 50 forintot kapott évenként. A plebánuson kívül, kinek joghatósága a *kórház*, *Újgyarmat* (Neusiedl) és *Újváros* (Neustift), most Ferencz-József külvárosokra terjedt ki; e templomnak 5 oltárgondnoka, vagy javadalmazott áldozára volt. A 158 ölnyi nagyságú templomban 10 oltár, s előtte 3 nagyobb haranggal felszerelt torony létezett.

Ezen templomnak jötevői a következők valának: 1419-ben *Frank* Tamás pozsonyi polgár Margit nevű nejével együtt örökös szentmisét alapított, a templomnak egyházi öltözeteket és 24 aranyat ajándékozván és a *vedriczi* kapu jövedelmének ötöd részét adván azon kötelezettséggel, hogy a plebánus zenekart és 4 énekest tartson a szentmise alatti éneklésre.

1437-ben bizonyos *Valburgis* nevű özvegy lemondott, szegénysége miatt, a templom sz. *Jánosról* címzett oltára fölötti öt illető kegyúri jogáról.

1454-ben *Gundaker* Vibold pozsonyi polgár, Margit nejével együtt, a templomnak ajándékozta a *Szent-Háromság* oltáránál évenként följajánlandó 3 szentmisére *Récén* birt házát és szőlejét.

1472-ben *Jung* István besztercebányai polgár heten-

kint bemutatandó két énekes szentmisére 25 arany forintot tett le.

1473-ban Mátyás király a templom 20 iskolai énekese számát négygyel szaporította.

1484-ben *Schomberg* György pozsonyi prépost megengedte a sz. Lőrincz-egyház községének, hogy a plebánus háza mellett a szent ereklyék, ezüst, és könyvek elhelyezésére épületet emelhessenek.

1517-ben *Rómer* Gáspár, pozsonyi kanonok, a templom föntartására 5 forintot hagyományozott.

1518-ban *Bakács* Tamás bíbornok e templom látogatóinak *Kisasszony* ünnepén, sz. *János*, sz. *Lőrincz* és sz. *Zsófia* évnapján 100 napu búcsút engedményezett. (*M. Tud. Ért. I. 137—156. U. — M. Sion. IV. 332.*)

1529-ben a törökök közeledtével fenyegető veszélytől megijedvén a pozsonyi polgárok, nehogy legalább a belváros megmentésében valami által akadályoztassanak, saját kezeikkel láttak e jeles templom szétbontásához, s azt földig szétszedvén, a köveket a bástyák kijavitására s megerősítésére fordították.

A sz. Lőrincz egyház plebánusai névsora a következő: 1311-ben *Lipót*, 1335-ben *Pertlín*, 1348-ban *Hosszu János*, 1355-ben *Csocz János*, ismeretlen évben: *Konrád*; 1382-ben *Funspinner Jakab*, 1412-ben *István*, 1419-ben *Liszt Miklós*, 1438—1444. *Misselbach Udalrik*, pozsonyi kanonok; 1454-ben *Kraft János*; 1463-ban *Ferencz*; 1473-ban *Mihály*, 1484-ben *Ferencz* pozsonyi kanonok; 1484—1486. *Czwickel Miklós*; 1499. *Rorbek Pongrácz*; 1508-ban *Ujlaky Ferencz*, 1510—1513. *Niethammer János* mester; 1517. 1518. 1520. *Prukh Fülöp*; 1519-ben *Ferencz*; 1521—1524. *Dobriacher Ulrik*; 1529-ben *Böös Mátyás* mester. (*M. Tud. Ért. az i. h.*)

A sz. *Mihály* főangyalról czimzett plebánia-templom ugyanazon helyen állott, a hol később az eltörölt *Szent-Háromság* rend temploma épült. Ezen templomnak, melynek keletkezte egészen ismeretlen, plebánusa legelőször 1325-ben említették; sőt viszontagságairól sem jutott el más adat hozzánk, mint, hogy 1515-ben egészen leégett, s úgy látszik, az így elpusztult templom többé föl sem is épült. Nagysága 152 ölnyire terjedt, s két haranggal felszerelt tornya volt. A ple-

bánus ki két káplánnal végezte az isteni szolgálatot, lakásán kívül négy szőlővel birt a pozsonyi határban.

A templom ékszerei közül különösen kiemeltetik egy nagyszerű szentségház, két ezüst kereszt, és 8 egyházi öltözet. A városi tanács által Mária királynénak Budára küldött 100 katona eltartására e templom plebánusa 98 forinttal járult. Ezen egyházat választotta a *szőlőműves czéh* templomává. — Végre 1529-ben a romban heverő templom anyaga ép úgy, mint az ugyanakkor szétbontott sz. *Lőrincz* egyházéi, a város falai kijavítására fordított. A templom plebánusai közül megnevezvék: 1325-ben *Jakab*, 1341-ben *Mihály*, 1350-ben *Hosszu János*, ez után *Demeter*, 1481-ben *Tamás*, 1486-ban *Gleibusi Miklós*. (U. o. 156. l.)

g) A Szent-Háromságról nevezett rabváltó szerzetesek kolostora és temploma.

A *Szent-Háromságról* nevezett rabváltó szerzeteseket gróf *Kollonich* Lipót esztergomi érsek telepítette Pozsonyba, s ezek eleinte 1697-től fogva a nekik zálogba adott sz. *Mihály* kapun kívül létezett *Pongrácz*-házban laktak; de az említett érsek megengedte nekik, hogy kápolnát építhessenek, 1699-ben pedig alapítványlevelet adott ki számukra, hogy székházul tágasabb és alkalmasabb helyiséget szerezhessenek maguknak 4000 forintról, s egyszersmind megengedte nekik az alamizna gyűjtést. Ezen alapítványhoz járult a következő évben a király helybenhagyása (*Act. Trinít. Pos. 1. cs. 1. 2. sz. — et Conv. Sárospat. 6. cs. 2. sz.*)

Erre a rend a sz. *Mihály* kapu előtt az ágostai hitvallásuk temetője mellett 1700-ban több szomszédházat vásárolt meg. Ilyen volt *Schirmer* György pozsonyi polgár háza, melyet kerttel és *Hauslust* nevű réttel együtt 1700 forinton, foglalóul adott 12 talléron, és a kórház részéről e házat terhelő 35 forint adósság lerovásán vették meg. Továbbá ilyen volt *Weller Kristóf*, pozsonyi polgár és szőlőműves, háza szintén kerttel és *Hauslust* nevű réttel, melyet 1000 rénes forinton és 12 tallér foglalón; végre a *Weller* ház és országút közötti szöglet ház, melyet *Oth* Ferencz Antal nevű tulajdonosától,

szintén pozsonyi polgártól, 2400 forinton és 20 forint foglalón szereztek meg. Ezen házakat a város 1713-ban minden polgári tehertől mentesítetteknek nyilvánította. (*Act. Trinit. Pos. 1. cs. 5—8. sz.*) — Végre a kolostor 1723-ban gróf *Pálffy Miklós* nádor és gróf *Koháry István* országbíró közreműködésével elkészülvén, fölavattatott.

Templom építhetés végett e szerzetesek 1715-ben a városi hatósághoz folyamodtak, hogy adja nekik át a város az ágostai hitvallásuak fent említett temetőjét, mire a város hajlandónak nyilatkozott oly föltétel alatt, ha a szerzetes atyák saját pénzükön megszerezvén néhai *Fináczy Károly*, később *Ostermann Jakab*, özvegyének szomszédságukban levő házát és kertjét, ezt cserébe átadják az ágostai hitvallásuaknak. Azonban a két fél közt mégis más egyezkedés történt, tudniillik, hogy a szerzetesek a kérdéses temetőhöz legközelebbi *Branyiki*, — hajdan *Majdl* Mátyás-féle-házat szerezze meg saját pénzükön és adják át csere útján a lutheránusoknak. A szerzetesek csakugyan le is fizettek e végre 400 forintot. De a csere 1716-dik évi kisasszony hava 12-dikén kelt királyi leirat útján nem helyeseltetvén, az rendeltetett, hogy vizsgáltassék meg a lutheránusoknak azon temetőrei birtoklási joga, s ha ezt be nem tudják bizonyítani, a város más helyet jelöljön ki nekik temetőül. Mivel pedig be nem tudták bizonyítani a temetőrei jogukat, a rabváltó szerzeteseknek adatott a temető közötté és a szerzetesek közötti utcával együtt, minthogy nyilvános utcául más tér lön kitüzve ott, hol a szerzetesek 1717-ben két tornyú templomukat fölépítették. 1721-ben a szerzeteseknek adatott át a temető mellett volt *Pach*-féle ház is 1375 három részletben fizetendő forintért, és 12 tallérért. 1722-ben a város 600 forint lefizetése után e házat is mentnek nyilvánította minden polgári tehertől. Ezen házon kívül a szerzetesek még egy másik, a temető mögött létezett, *Miller Simon*-féle házat vettek meg 1734-ben, egy *Hauslust* nevű réttel együtt 2000 rénes forinton. (*U. o. 12. 13. 14. 21. 22. és 23. sz.*)

Ezen ingatlan birtokok a rabváltó szerzeteseknek csakugyan átadatván, megemlíthető még gróf *Koháry István*nak 14000 forintra rügő alapítványa, melynek nagy része a templom és kolostor építésére fordított. De a város más részeiben is szereztek a szerzetesek telkeket. Így 1700-ban *Szent-Benedeki*

Erzsébet *Szente* Balint alnádor özvegye eladta nekik 1600 rénes forinton házát, kerttel és két más a *kecske utczában* volt házához tartozó telkét.

1722-ben zálogba adatott nekik a pozsonyi szőlőhegyen 3 szabad szőlő, ugymint egy a *Hosszurész* (Langentheil) nevű *Pálffy* gróf földjén 210 rénes, másik a *Prém-Glökl* nevű halmon 150, a harmadik a „Koller“ nevű dombon levő 90 forintra becsült szőlő.

1703-ban *Machmayer* Márton átengedte nekik *Récse* mezővárosban birt udvarhelyét 3000 forintért, 1722-ben pedig egy ugyanazon mezőváros szőlőhegyén létezett szőlő a szerzeteseknek törvény útján ítéltetett oda *Schönakel* János, a szőlő birtokosa, 106 forintnyi adóssága fejében.

1735-ben Katalin, *Szalay* özvegye, a Pozsony vármegyei *püspöki* mezővárosban birt „*Irtáskert*“ nevű gyümölcsös kertjét ajándékozáskép a rabváltó szerzetesekre íratta át. Végre 1737-ben *Bors* Ferencz szunyodi lakos ugyanazon mezővárosban birt kertje egyik, a szerzetesek kertjével szomszéd, részét 10 forint 50 denáron eladta a szerzeteseknek. (*U. o. 1. cs. 4. sz. — 2. cs. 14. és 16. sz. — 3. cs. 9. és 11. sz. — 4. cs. 7. sz.*)

Nehogy valamennyi a sz. Háromság rabváltó szerzeteseinek magánosok által akár a templom számára, akár szentmisékre tett, 39,000 forintra rúgó hagyományok és alapítványok elsorolása untatóvá váljék, csak a nevezetesebbeket fogjuk említeni.

1700-ban *Ghildnyi* Zsuzsanna a főoltár előtti lámpa fönntartására, és szentmisékre 500 forintot ajánlott föl.

1703-ban *Machmayer* Jakab és neje *Pekelszky* Ludmilla, szentmisékre 6000 forint alapítványt tettek le.

1724-ben *Wiener* Kristóf szentmisékre, és a *bold. Szűz Mária* szobra előtt égetendő lámpára, s ugyanott megtartandó ajtatósságra 1750 forintot ajándékozott a szerzeteseknek.

1725-ben *Axmonné* asszonyosság az *oltári Szentség* előtt égő örökös lámpára 400 forintot hagyományozott. — Ugyanazon évben *Kollenicz*, pozsonyi kanonok, 400 forint alapítványt tett szentmisékre.

1728-ban *Mistlabök* Éva ugyanazon célra 500 forintot alapított

1730-ban *Cservenyánszky* György szentmisékre 500;

1733-ban *Balogh* Ádám 400; gróf *Erdődy*, született herceg *Eszterházy* Terézia 1500; báró *Manlica* 400 forint alapítványt tett.

1735-ben *König* Borbála szentmisékre és rabok kiváltására 3000 forint alapítványt ajánlott föl.

1738-ban *Weith* Ferencz szentmisékre 400; 1739-ben gróf *Zichy* Károly 1000, 1742-ben Mária Juliána, gróf *Pálffy* nádor neje, született *Stubenberg* bárónő 1000 forintnyi alapítványokat tettek le. 1743-ban *Venner* Ádám özvegye Rozina szentmisékre 2000; 1744-ben *Pichler* Mátvás szentmisékre 1000 forintot adtak.

1747-ben *Wildenfels* bárónő, született *Nerichnimi* Türk urhölgy a *nepomuki* sz. János oltára előtti lámpa fűntartására, szentmisékre, és rabok kiváltására 250 és 150 forint alapítványt tett.

1754-ben *Blank* Julianna szentmisékre 500 forintot ajándékozott. — Ugyanazon, és az 1759-dik évben *Miller*, született de *Grand Bre* Francziska szentmisékre 500, rabváltásra 300 forintot adott át a szerzeteseknek.

1756-ban pedig *Effner* született *Amon* Katalin szentmisékre 300 forintot hagyományozott.

1757—1758-ban *Onelli* grófnő, született *Maholányi* Antonia, szentmisékre 600 és 1000 forintot ajánlott föl.

1759-ben *Leichdl* Katalin szentmisékre 1200, *Leichdl* Magdolna pedig 1000 forint alapítványt tett.

1761-ben bizonyos *Dragsitz* 500 forint alapítványt áldozott.

1768-ban *Einberger* Orsolya szentmisékre 300 forintot adott.

1769-ben *König* Borbála szentmisékre 1000 forintot szánt.

1771-ben *Zuzy* János a *bold. Szűz Mária* oltára előtt égő lámpára 500 forintot ajánlott.

1772-ben *Modrány* Dániel szentmisékre 330 forintot adott. Ugyanazon évben *Sennyei* Anna Mária szentmisékre 1000; *Sewald* Mihály pedig 300 forintot adományoztak.

1773-ban *Minczer* Pál szentmisékre 500 forintot ajándékozott e szerzetnek. (*U. o. 1. cs. 2—29. sz. és 4. cs. 1—24. sz.*)

A Szent-Háromság rabváltó szerzetesei rendje II. József császárnak 1782-ben közzétett rendelete nyomán megszüntetvén, annak ingó s ingatlan javai a vallásalaphoz csatoltattak. Ezek közé tartozott az egy ideig árvaházul használt úgynevezett pozsonyi, később tűz által megemésztett régi *vármegyeház*, mely az 1802-dik évi bőjtelő hava 9-dikén kelt átadattási okmány szerint nyilvános árverés útján 6500 forintért a városnak maradt. (*U. o. 1. cs. 28. sz.*)

A templomban az isteni szolgálatot egy plebánus-helyettes végezte. 1854-ben pedig plebániává alakíttatván át néhai *Czambert Ferencz*, e templomnak sok éven át volt lelkésze, később nagyvárad latin szertartású kanonok hagyatékából plebániává alakíttatott, s ugyanazon évben jelenlegi plebánusa *Maár Károly* hivatalába bevezettetett. A templomhoz csatlakozó *vármegyeház* a hajdani szerzetesek zárdája helyén áll, s újabb időben több ízben (utoljára 1844-ben) czélszerűen nagyíttatott, és megújíttatott. (*Pozsony és környéke az i. h. — Schemat. A. Dioec. Strigon. 1867.*)

A *Szent-Háromság* rabváltó rendje e zárdájának majd *elnököknek* (Praesidentes), majd ismét *szolgálattevőknek* (Ministri) nevezett főnökei, kiknek alárendeltjei *tanácsosoknak*, és *váltóknak* (Redemptores) hívtak, a következők valának:

1700-dik évben. Az Istenanyáról nevezett *Ferencz* elnök. (*U. o. 1. cs. 23. sz.*)

1702—1711. Szűz-Máriáról nevezett *Manó* elnök. (*U. o. 1. cs. 16. és 17. sz.*)

1713— — A Szent-Háromságról nevezett *Konrád* elnök. (*U. o. 1. cs. 9. sz.*)

1715. 1716. Szűz-Mária szeplőtelen fogantatásáról nevezett *János* elnök. (*U. o. 1. cs. 17. és 20. sz.*)

1719—1722. Sz. Ferenczről nevezett *Kristóf* minister. (*U. o. 1. cs. 13. 24. 31. sz.*)

1723—1725. Az Ur föltámadásáról nevezett *István* minister. (*U. o. 1. cs. 26. 30. sz.*)

1727— — Sz. Ferenczről nevezett *Kristóf* minister (*U. o. 1. cs. 29. sz.*)

1733— — Sz. Lénárdról nevezett *Ferencz* elnök. (*U. o. 4. cs. 4. sz.*)

1735— — Sz. Mihályról nevezett *Lénárd* minister.
(*U. o. 3. cs. 10. sz.*)

1742. 1743. Sz. Elekről nevezett *Imre* minister. (*U. o. 4. cs. 18. és 25. sz.*)

1745—1747. A bold. Szűzről nevezett *Jácint* minister.
(*U. o. 1. cs. 28. sz. — 2. cs. 17. sz. — 4. cs. 20. sz.*)

— — — Sz. Annáról nevezett *Joakim* minister.
(*U. o. 4. cs. 4. sz.*)

1756— — A nazáreti Jézusról nevezett *Frigyes* elnök. (*U. o. 4. cs. 1. sz.*)

— — — Sz. Miklósról nevezett *Bertalan* minister.
(*U. o. 4. cs. 3. sz.*)

1757. 1758. Nep. sz. Jánosról nevezett *Xavér* minister.
(*U. o. 4. cs. 16. és 17. sz.*)

1759— — Sz. Annáról nevezett *Joakim* minister.
(*U. o. 4. cs. 9. sz.*)

1761— — Sz. Józsefről nevezett *Szeverin* minister.
(*U. o. 6. cs. 19. sz.*)

1765— — Mária eljegyzéséről nevezett *Ernő* minister. (*Conv. Sárosp. 13. sz.*)

— — — A názáreti Jézusról nevezett *Frigyes* minister. (*Conv. Tr. Pos. 4. cs. 22. sz.*)

1769— — Az Úr mennybemeneteléről nevezett *Leo* minister. (*Conv. Sárosp. 13. cs.*)

1771—1773. A bold. Szűz eljegyzéséről nevezett *Ernő* minister. (*Conv. Trinit. Pos. 4. cs. 23. és 25. sz.*)

1773— — Az Úr föltámadásáról nevezett *István* minister. (*U. o. 1. cs. 34. sz.*)

1773— — A Szent-Háromságról nevezett *Sylvester* elnök. (*Conv. Sárosp. 13. cs.*)

1778— — Sz. Jakabról nevezett *Imre* elnök. (*U. o.*)

1779— — A Sz.-Háromságról nevezett *Keresztély*, minister. (*Conv. Sárosp. 13. cs.*)

1783— — Sz. Jakabról nevezett *Ignác*, minister. (*U. o.*)

h) A Pozsony belvároson kívül levő többi egyházi épületek.

1) A kapuczinusok zárdája és temploma.

A *kapuczinusok* néhai *Eisfort* Mihálynak, *Vientrich* Krisztof, és *Miller* Mihály polgárok által 1553 és fél forinton megvett, s 1676-ban kelt kincstári rendelet nyomán I. Lipót királynak ugyanazon évi sz. Jakab hava 18-dikán kelt parancsa értelmében nekik átadott és *Strattmann* Mária Terézia grófnő bőkezűségéből fölépíttetett házában telepedtek le. (*Eccl. Cam.* 58. cs. 3. sz. — *Schemat. Ord.*)

1680-ban ugyanazon király a kapuczinus atyáknak jobb megélhetése végett, valamint gyertyára és olajra, a III. Ferdinánd által hagyományozott 6000 forint alapítványból évenkénti 200 forintot utalványozott. (*Act. Jes. Pos. 19. cs. 35. sz.*)

1678-ban gróf *Balassa* Bálint 1000 eszászári tallért, 1719-ben *Barlok* István 100 forintot hagyományozott e kolostornak. (*N. R. A. 965. cs. 6. sz. — 1175. cs. 1. sz.*)

E közben a templom összeomlásától lehetvén tartani, gróf *Eszterházy* Imre, esztergomi érsek, a templomot a zárdá egész emeletével saját költségén (1725—1745.) alapjából újra építtette. Végre a zárdá 1857—1861-ig a vallásalapból utalványozott költségen, melyet előbb a pozsonyi takarékpénztár előlegezett a zárdának, átalakíttatott, s a templom bejárása fölé sz. *István* műértőleg készített szobra állíttatott; a templom előtt pedig a vármegyeház terén a *bold. Szűz Mária* szobra áll. (*Pozsony és környéke stb.* 96. l.)

2) Az irgalmas barátok kolostora és temploma.

Az istenes *János* alapította betegápoló „*irgalmas szerzet*” tagjait a jótékonyágáról s buzgó emberbaráti érzelméről ismert *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek telepíttette le Pozsonyban, ki, már 1685-ben 1040 forintot hagyományozván nekik, 1688-ban a hajdan gróf *Csáky*-féle általa megvett házat, valamint az ennek szomszédságában létezett kis ház kertjét, és

az ennek szomszédságában volt más kertet és telket szemelte ki, és szánta irgalmas barát zárdának. De e szándéka végrehajtása ellen többen tiltakozván, (*N. R. A. 1445. cs. 12. sz. — Eccl. Cam. irreg.*) 1699-ben templom; 1723-ban pedig a Kolonich bibornok, esztergomi érsek, által vásárolt Moholányi János házában a rend e hatalmas pártolója költségén tágas gyógyszerházzal és kórházzal összekapcsolt klastrom épült számukra, melyben jelenleg is 23 testvér gondos fölügyelete alatt jól fölszerelt gyógyszerház, és tágas kóroda van.

A zárda hosszú homlokzatával az irgalmasok terjedelmes piacára néz, melyen koronázási ünnepélyek alkalmával a megkoronázott királyok veres, fejér, és zöld posztóval bevont emelvényről a törvényes esküt szokták volt elmondani. (*Bel. Notit. Hung. nov. I. 611. l. — Pozsony és körny. stb. 96. l.*)

3) A sz. Erzsébet apácák zárdája és temploma.

A sz. *Erzsébet*ről nevezett betegápoló apácáknak az *ispotály* utczában létező zárdáját 1744-beu gróf *Eszterházy* Imre bibornok, esztergomi érsek, alapította, s bőkezűleg gyámolította. A templom dór és jón oszlopokkal ékesített bejárásához az utcáról lépcsők vezetnek; tornya igen csinos alakú, belseje ékes. A gyógyszerházzal fölszerelt és nőkórodával összekötött zárda fölépíttetése több mint 140 ezer forintba került. (*Schmitt A. Ep. Strig. 1758. II. 210. l. — Pozsony és környéke stb. 96. l.*)

Az ezen zárdának hagyományozott alapítványok közt nevezetesebb 1752-ben *Szondy* Zsuzsanna, néhai *Kenesey* István királyi tanácsos özvegyének, 1500 forintos hagyománya. (*N. R. A. 1844. cs. 13. sz.*) A zárda, gyógyszerház, kóroda és üdülők terme 26 kar-apáca, 12 szolgáló nővér, 5 ujoneczszűz gondos fölügyelete alatt áll. (*Schem. A. Dioec. Strig. 1867. 212. l.*)

4) A veres csillagos kereszties lovagrend egykori székháza.

Az *ispotály* utca legvégső szegletén, hol 1659-ben Hadadi gróf *Vesselényi* Ferencz nádor és neje *Széchy* Anna Mária *Wieland* Fülöp, Jakab, Farkas és Endrétől 4500 forintot házat és kertet vettek, s hol *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek 90 ezer forint végahagyományon *Karmelita* szerzeteseket;

gróf *Széchenyi* György, esztergomi érsek pedig *árvaházat* szándékozott alapítani, *Keresztély Ágost* szász herczeg, esztergomi érsek, szegény gyámoldát építtetett, s ennek fölügyeletét az 1723-ban ide meghítt, és letelepített „*Veres csillagos keresztes lovagrendre bízta.*

E pozsonyi ház első kormányzója (Commendator) *Götzel* Ferencz, az érsek egyházi tanácsosa vala, ki egyszersmind sz. Zsigmondról czimzett budai prépost czimmal díszesíttetett föl.

Az gróf *Eszterházy* Imre esztergomi érsek által 1744-ben építtetni kezdett igen ékes márványtemplomnak fölépíttetése, a kezdeményező érsek halála közbejöttével, abban maradt. A csillag-keresztes lovagok pedig Budára az újonnan alapított sz. Zsigmond prépostságba szállíttattak át sz. *István* király keze őrzésére, hol a prépost a királyi vár lelkésze s egyszersmind a sz. Zsigmond plebánia plebánusa, s két káplánjával végzi az isteni szolgálatot a királyi vár sz. Zsigmondról czimzett templomában. *Korabinszky Geogr. Lex. 564. l. — N. R. A. 677. cs. 49. sz. — 1445. cs. 12. sz. — Czinár Monast. Fuch. II. 178. l.)*

5) A „*Miasszonyunkról*“ (Notre Dame) czimzett apácák zárdája.

A színház-épület átellenében látszik a „*Miasszonyunkról*“ czimzett apácák zárdája templommal. Mindakettő a boldog emléktű Mária Terézia királynő uralkodása alatt építtetett; de mindeddig befejezetlen maradt; a templom kicsiny s ki nem épített része deszkakerítéssel van bekerítve. Előtte az 1764-ben megüjtött sz. Józsefnek szentelt oszlop látható. Az apácák felsőbb nőneveldét tartanak, s 26 karszűz 14 szolgáló nővér, s 2 ujonez szűz foglalkozik mind a belső, mind a külső iskolákban nevelt leánykák oktatásával. *(Korabinszky az i. h. és Pozsony s környéke stb. 94. l.)*

Mellőzvéen a többi újabb időben keletkezett külvárosi egyház épületeket,

6) A kalváriahegy.

A *kalváriahegy* alapítására gróf *Erdödy* György 200 forintot ajándékozván, 1694-dik évi pünkösöd hava 27-kén hozzáfogtak a polgárok a sz. kereszt kápolna építéshez ott, hol azelőtt fából gyártott kápolna és állomások voltak, s ezek helyébe

csinos kápolnát és állomásokat állítottak. Befejeztetvén sz. Mihály hava 14-dike előtt az építkezés, e napon a kápolna ünnepélyes körmenet közben fölszenteltetett. (*Act. Jes. Pos. 6. cs. 31. sz. — Ung. Magaz. I. 119. l.*) A hegy tetején álló kápolna a törökök 1683-ban történt eltakarodásának emlékére alapított.

8. §.

NAGYSZOMBAT.

Sz. királyi város szent épületeivel együtt.

Ezen Pozsonytól 6 mértföldnyi távolságra eső, a nagyszombati lövonatú vasút mellett termékeny rónaságon a Tirna vize mindkét partján fekvő királyi város szláv nevét a szláv *Trn*, magyar nyelven tüske, szótól szokás származtatni, minthogy hajdan e vidék eserje és tüskebokor lepte bozót volt, s innét vehette eredetét a német *Dorn-au* (Tövis-liget) és *Tirnav* elnevezés; a magyarok ellenben eredete óta *Szombathnak*, *Szombathelynek*, később *Nagy-Szombatnak* nevezték el e várost, miféle származtatás nyomán, ismeretlen.

A város keletkezése korát 1140-re II. Béla uralkodása folyamára teszik a történetírók, s már 1152-ben II. Geisa király, Pozsonynak *Henrik* osztrák hercegtőli visszafoglalása után, fallal kezdte azt bekeríttetni. A megkezdett falkeletés *Konstancia*, III. Béla királynak, *Primislav* cseh királyhoz nőül ment leánya korában fejeztetett be, s ugyanekkor szaporodott meg a város lakosságának száma is, mint Pulkana régi krónikája e szavai tanúsítják: „Ezenkívül építette (tudniillik ezen Konstancia) Magyarországon (1230 körül) *Trnav* várost, mely magyar köznyelven *Konstancia Sambahjának* (Szombatjának) hivatik.“ (*Ocskovszky. Hist. Urbis Tirnav. 1843. 1. 2. ll. — Cod. Dipl. IV. 1. 132. l.*)

E Konstancia bátyja, IV. Béla király, azon helyet kiváltván, ünnepélyes, aranypecséttel 1238-ban kiadott okmányában a királyi városok közé sorolta, s ezen a tatárjárás alatt elveszett kiváltságlevelet 1267. megújítván, a városnak még több kiváltságot engedményezett, úgymint: hogy polgárai sen-

kinék hatósága alá se tartozzanak, de a *hadsereghez* se tartozzanak csatlakozni, ha csak a király személyesen nem vezényli azt, száz szállástól állítsanak *egy katonát*; párbajra ne kényszeríttessenek, hanem bármiféle pörös kérdés 12 ember esküjére döntessék el; tanúkat ellenük senki se állíthasson, s csak is a király vagy annak *ispánja* (bírója) *törvényszéke* előtt tartozzanak megjelenni; adót úgy fizessenek, mint a székesfehérvári polgárok; csak a király *ispánja* kezelje a *királyi jövedelmet* és 12 esküdtjökkel *pallósjoggal* birjon a polgárok fölött; plebánusokat szabadon választhassák, az érsek jogának sérelme nélkül; a tizedet a németek szokása szerint fizessék; semmiféle főispán se szállhasson meg náluk akaratjok ellenére; a polgárok örökségét, vagy ingatlan birtokait senki se adományozhassa másnak, mint a ki a polgárokéhoz hasonló szolgálatot tesz a királynak; végre bárki közülük örökös nélkül hal meg, szabad végrendelkezési joggal birjon. *(Az eredeti a város levéltárában van.)*

Továbbá ugyanezen király a városnak, lakosainak kedvezőbb helyzetet szerzendő, ha gyakrabbi megszállása által terhelné azt, *Girrinch* (Gerencsér) földet adományozta, melyhez László király 1280-ban még *Zill* máskép *Bresztován* falut csatolta. Ezenkívül Nagyszombathoz tartoztak még *Magyarád* (Modersdorf) és *Razma* (Rosindol) helységek is.

I. Lajos király a polgárokat minden adó- vagy vám-fizetés alól fölmentette, megengedvén nekik ezenfelül az egész Morvaországig terjedő erdőkben a szabad *faragást köfeytést s elhordást*.

Zsigmond király a városnak a *serfözést* és sz. *Jakab s sz. Miklós* ünnepein országos vásártartást engedményezett, melyeket I. Mátyás király a *Nagyböjt első vasárnapi és sz. György* ünnepéni országos vásár tarthatási engedéllyel töltött meg.

II. Ulászló király 1508-ban országos vásártartásra a *Kisasszony nap utáni vasárnapot*, heti vásártartásra minden keddet tűzte ki.

III. Ferdinand király pedig 1647-ben országos vásártartásra sz. *Vincez*, sz. *Vid*, sz. *Simon és Judás* ünnepét szabta meg. Végre utószülött László király 1453-ban a városnak *árúmegállító jogot* engedélyezett, II. Ulászló pedig 1508-ban azt

tű kiváltságokkal együtt visszaállította. (*Ocskovszky az i. h. 3—6. ll.*)

A háború gyászos eredményeit e városnak is többször kellett keservesen sinlenie; mert a tatárjáráson kívül *Ottokár* cseh király Pozsonyon túl barangolva, és ismételve vadul pusztítva, a várost fölgyújtatta. De a koronaért vetélkedő *Venczel, Károly* és *Otto* küzdelmei közben sem részesült kiméletben.

Trencsényi *Csák* Máté Nagyszombatot saját uralma alá vetette; 1432-ben pedig a Magyarországra betört *Hussziták* a várost elfoglalván, kirabolták és leégették, szintűgy része volt a háború viszontagságaiban a nem sokára *Erzsébet* királyné, utószülött *László* anyja, és I. *Ulászló* király közt, kiütött küzdelemben. II. *László* uralkodása folytán a határőrök zaklatták rablásaikkal. Végre sok zaklatást kellett kiállania *Báthory* Zsigmond, *Bocskay*, *Bethlen*, *Rákóczy* György erdélyi fejedelmeknek, leginkább pedig *Tökölynek* támadásai folytán.

Ezen s más viszontagságai, de közbejött örvendetes eseményei elsorolását közzétették Bél, Korabinszky, a többször idéztem *Ocskovszky*, s mások.

Ezekhez hozzá adható még, hogy I. Lajos király 1356-ban Nagyszombatot nászhozományul tyroli *Margitnak*, Henrik császár leányának, kötötte le, midőn ennek János morva királyhoz kellett volna nőül mennie; I. Ulászló király 1440-ben három köházat, vagyis nemes telket, némely polgárok fölségsértése miatt, *Rozgonyi* István és *Gergely* fivéreknak ajándékozott; hogy 1450-ben ezen *Gergely*, mint pozsonyi gróf, az ottani káptalan előtt tiltakozott güthi *Országh* Mihály ellen Nagyszombat város szándékolt erőszakos elfoglalása miatt.

Végre, hogy I. Ferdinand király azt rendelte, miszerint, miután némelyek a nagyszombati *zsidók* közül egy keresztény fiúnak alattomos meggyilkoltatása miatt halálra ítéltettek, s valamennyi zsidó kiűzetett Nagyszombathól, a polgárok tartozzanak a *pozsonyi polgárok példájára*, a zsidók által évenként fizettetni kellett királyi fejadónak évenkénti 56 forintra rügő felét a királyi kincstárba minden évben befizetni. (*Ocskovszky az i. h. 106. l. — A kincstári levélt. N. R. A. 497. cs. 65. sz. — 577. cs. 16. sz. — 947. cs. 7. sz.*)

Az Istennek szentelt épületek közt első helyen áll:

a) A szent Miklós hitvallóról nevezett társas egyház
a társas káptalan és papneveldéssel együtt.

Ezen jelenleg társas egyház egyszersmind a magyar, német és tót hívek használatára szervezett plebánia-templom. E templom keletkezte egykorú a város eredetével. Már 1211-ben azt I. János érsek jövedelmeivel együtt a káptalannak ajándékozta. A hagyomány szerint 1380-ban a Nagyszombatban meghalt I. Lajos király újra kezdte építtetni, Zsigmond pedig folytatta, s ezen időben említették a templom karzata baloldalán létezett sz. *György* vértanú kápolnája.

1439-ben fordul elő *Zankó* Anna, előbb *Petheni* János özvegye, akkor *Vácsi* István nagyszombati polgár neje, alapítványa, melyből a *Boldogasszony* és ker. sz. *János*, s sz. *János* evangelista oltárai emeltettek, s ezen oltárok javadalmazására *Zankó* Anna *Modorban* birt házát és 3 szölejét jelölte ki. Nem mellőzhető a *Kutassy* János esztergomi érsek által végrendeletileg hagyományozott egyházi ruha-készlet, s különösen egy nagy becsű egyházi díszöltözet, melyek átvételét a káptalan 1602-ben nyugtatványozta.

Legtöbbet köszönhet mindazáltal ez egyház *Pázmán* Péter bibornok bőkezűségének, ki 1625-ben 3000 forint tőkét tett le, hogy annak kamatjából iskolás gyermekek tartassanak, kik a betegek szentségekkel ellátására viendő oltári szentség fölött a mennyezetet vigyék, s a szent sirhoz lámpák szerzetesének; 1629-ban pedig 140 ezer rénes forintot fordított a templom fölékesítésére; ez alkalommal a templomot megnagyobbitotta, s hét kápolnával, márvány talapzattal, új padokkal, szószékekkel, oltárokkal és sekrestyével szerelte föl. A templom kelet felé nyúló szentélyében levő főoltárt 1701-ben az ott eltemettetett *Robik* Alajos kanonok ékesítette föl; de mostani alakját a főoltár herczeg *Battyány* bibornok, esztergomi érsek, alatt nyerte.

E templomban van tovább egy 1745-ben *Eszterházy* Imre primás által nagy költséggel építtetett *Nagyasszonyunk* kápolnája, melyben a Jézus társasági atyák Nagyszombati

működése közben létezett *Nagyboldogasszony* társulata virágzása korában esodatevő *Nagyasszonyunk* képe tiszteltetik.

Esztergomnak a törökök által 1543-ban történt elfoglalásakor, *Várdai Pál* esztergomi érsek, rendeletére, az *esztergomi főkáptalan* Nagyszombatba költözött, s onnét csak 1821-ben tért vissza, *Rudnay Sándor* esztergomi érsek, később bibornok, intézkedése következtében ősi székhelyére, Esztergomba; Nagyszombatban pedig a préposttal együtt 6 kano-nokból álló *társas káptalan* szervezetet, melyet azonban csak *Kopácsy József* primás, esztergomi érsek iktatott be 1844-dik évi január 1 napján (*Act. Mon. Tyrn. 1. cs. 8—12. sz. — Korabinszky 765. l. — Schmitth. A. Ep. Strig. II. 116. sz. — Eccl. Cam. irreg. — Cod. Dipl. XI. 358. l. Ocskovszky 38. l. — Act. Jes. Tyrn. 36. cs. 3. l.*)

A templom sirboltjában szendergik a halál álmát *Várday Pál*, *Oláh Miklós*, *Vrancsics Antal*, *Kutasy János*, *Forgách Ferencz* bibornok, *Losy Imre*, *Telegdy Miklós* primások és esztergomi érsekek földi maradványai. A világi nagyok közül pedig itt nyugosznak: gróf *Forgách Zsigmond* nádor, gróf *Forgách Ádám* és *Homonnai Drugeth György* országbíró.

A templom eredetileg gót építmény vala; de a később-kori számos, s nem épen alkalmas hozzáépítések, s javítások alig hagytak meg valamit eredeti gót modorú külsejéből. Bel-seje 3 hajóból áll, s a főhajót a mellékhajóktól 8 oszlop vá-lasztja el.

b) A szent Mihály temploma.

A főtemplomtól néhány lépésnyire létezett a *Szelepcsényi György* esztergomi érsek által egy hajdani kápolna helyébe 1674-ben építtetett és 1678-ban a tót ajkú hiveknek lelki szükségéik kiélégítésére átadatott sz. *Mihály* templom, mely-nek javadalmazására *Czubor Mária Regina* grófnő, előbb *Csáky Pál* utóbb gróf *Károly Miksa Magnus* neje 5000 forintnyi ösz-szeg lefizetésére kötelezte magát, mely összegre nézve 1687-ben végrehajtást-elhalasztási parancs adatott ki. Ehhez járult *Jaklin Balázs* 5000 forintnyi hagyománya, melynek 300 forint évi kamatját a templom szónokai kapták. Mindakét templom

körül fallal kerített temető volt, mely azonban rég meg lön szüntetve, valamint a *szláv* isteni szolgálat is átszállítatván a főtemplomba, e sz. *Mihály* templom szétbontatott, s minden nyoma eltűnt; csak a főtemplomban állítatott egyik kápolnában sz. *Mihály* oltára ez eltűnt templom emlékére. (N. R. A. 909. cs. 26. sz. — 1020. cs. 29. sz. — *Ocskovszky az i. h. 43. és 44. ll.*)

c) A Mária tartománybeli szent Ferencziek kolostora és sz. Jakabról czímzett temploma.

Ezen szerzetesek első kolostora s temploma a város alsó kapujánál keletkezett a polgárok jótékonyágából 1238-ban, Nagyszombat várossá szerveztetése évében. Később azonban a nagyobb sz. *Jakabról* czímzett templommal együtt a város nyugoti oldalán más kolostort építtetett számukra 1363 körül nagy *Lajos* király. De e kolostor több izben, különösen 1633-ban *Pázmán* Péter bibornok és más jötevők által romjaiból újra helyreállítatott, legújabbán végre 1826-ban a szerzetesek saját költségén a templommal együtt egészen kijavíttatott s megújítatott, mint a következő évvrs hirdeti DiVe IaCobe tVIs tIngVntVr LaVDIbVs acDes tV popVLorVrsVs aVXILlare tVo.

Sípek Mihály tanácsnok a templomot fejr lemezzel födette be. — 1548-ban Petrovinai *Pekry* Lajos pört indított e szerzetesek ellen bizonyos ezüst tárgyak miatt; de a pör a szerzetesek javára dőlt el. — 1670-ben *Bory* Mihály a kolostornak 125 forintot hagyományozott. — 1675-ben előfordúl a sz. Ferenczieknek a helybeli pálosok ellen Trencsény vármegyei *Sztranyova* helység birtoklása miatt indított pöre. — 1685-ben a többihez járult *Szelepcsényi* György 300 forintnyi hagyománya. — Végre 1746-ban lekötelezték magukat az ottani apácák, hogy a Ferenczieknek egyházi szolgálat fejében évenként 400 s minden apácza temetése esetére 12 szentmisére 12 forintot fizetnek. (*Schemat. Ord.* 1851. 132. l. — *Ocskovszky* 55. l. — *Korabinszky* 766. l. — N. R. A. 721. cs. 5. sz. és 780. cs. 41. sz. — *Act. Monial. Tyrn.* 3. cs. 19. sz.)

E kolostor házfőnökei közül említettnek 1299-ben *Rapold*, 1313-ban *Roland* és 1649-ben *Papczanszky* Didak. *Act.*

Mon. Tyrn. 1. cs. 12. sz. — Cod. Dipl. VIII. 1. 524. l. — Act. Paulin. Elephant. 1. cs. 37. sz. — N. R. A. 959. cs. 23. sz.)

d) A sz. Klára apácák Nagyboldogasszonyról címezett zárdája és temploma.

A szent Ferencz harmadrendi szabályát követő apácák eleinte sz. *Demjén* kolostorától, melybe sz. *Klára* egész 1252-ben bekövetkezett haláláig zárkozott, szent *Demjén rendje* sz. *Erzsébet* elzárkozott testvéreinek hívtattak, minthogy ezen a nevezett klostromban élt *Erzsébet* apácza, még sz. Klára élete folytán 1231-ben meghalálozván, 1235-ben a szentek közé iktattatott. Később azonban sz. *Klára apáczáinak*, vagy röviden *Klarissáknak* neveztettek.

Ezen apácák számára IV. Béla király 1240-ben *Nagyszombatban* (mint alapítványi okmányában nevezi *Zumbath* helységben) zárdát és templomot építtetett és sz. Klára szentté avatása után egy évre, azaz 1255-ben a zárdát s templomot *Nagyboldogasszony* és *Minden Szentek* címével díszesítette föl; javadalmazásul pedig e zárdának adományozta az anyjától és nővérétől *Konstanciától*, Csehország királynéjától, megszerzett, s 1247-ben minden mellékleteivel együtt épen úgy, mint „*Terna*“ helységet a pozsonyi főispán hatósága alól mentesítette.

Ezen adományozási és mentesítési függő pecsét okmány eredetije szerint, melyet 1256-ban V. István, 1290-ben IV. László, 1603-ban Rudolf királyok is megerősítettek, a sz. Klára szűzek szervezkedtek s meghonosultak Nagyszombatban, főleg, miután ez alapítványt IX. Gergely, IV. Incze s IV. Sándor pápák is szentesítették 1240-ben, 1252-ben, és 1259-ben; sőt védleveleket is adtak az apácáknak, megengedvén, hogy téli időben, s nagy hidegben a karban bőr felöltőt is használhassanak. (*Act. Mon. Tyrn. 1. cs. 1—5. sz. — 4. cs. 1. 3. sz. — 5. cs. 1. 2. 5. sz. — 7. cs. 2. sz.*)

1264-ben IV. Béla király fölmentette ez apácákat és zselléreiket minden *gyűjtés* és *királyi adó*-szedés alól, különösen a zárdán kívüli, tisztjeik, káplánjaik, vargáik és sütőik

által lakott, nemes udvarjokat. Ezen s hasonló kiváltságaikat 1280-ban László, 1299-ben III. Endre királyok, s ezeknek utódai egész III. Ferdinandig mind megerősítették. (*Act. Clar. Tyrn. 1. cs. 6. sz. Eccl. Cam. 45. cs. 28. sz.*)

1275-ben *Utemer* vagy *Ikumer* fiai Péter és Egyed a nyitrai káptalan előtt ezen *nagyszombati sz. Erzsébet* apáczáknak adományozták a *Machalan* (alkalmasint a mostani Pozsony vármegyei *Mácséd* falu) két harmadát; harmadik részét pedig 1297-ben egy a *Tirnava* esermelyen építettett malommal együtt *Ikumer* Péter saját és szülői lelkei üdvére a pozsonyi káptalan előtt szintén ezen apáczáknak ajándékozta. (Mindakét okmány függő pecsétés eredetije a kincstári levéltárban, *Act. Clar. Tyrn. 5. cs. 4. és 6. sz.*)

Ezen birtokokon kívül, különösen *Bolerász* falut illetőleg, 1450-ben ünnepélyesen beiktattattak a Klarissák mind ennek, mind *Gesthen* (Geszt), *Paldon* (Pald) és *Nestik* (Nesztics) Pozsony vármegyei helységek birtoklásába.

1396-ban *Byda-Laczkovics* más két kerekű, a Tyrna vizen birt, malmot ajándékozott nekik.

1479-ben *Elefánti* Benedek a pozsonyi káptalan előtt *Cseh* György és *Ruebenthunst* Jánosnak, s ezek örököseinek, ezek által pedig ezen apáczáknak hagyományozta *Fejéregyház* és *Fancsal* falvakat. (*Eredeti Okmány*)

1580-ban *Rudolf*, 1634-ben pedig II. *Ferdinand* király a fentemlített Bolerász birtokuknak vásártarthatási, — 1617-ben II. *Mátyás* király vámjogot engedményezett. (*Act. Clar. Tyrn. 5. cs. 8. 9. sz. — 6. cs. 1. sz. — 7. cs. 24. sz. — 8. cs. 3. sz.*)

1555-ben, a várossal kötött egyezkedés utján, a Klarissáknak engedtetett át a *Szalczér* örökösöknek a város alsó kapuja felé a *Farkashidára* vezető ut mentében létezett kertje egy másik kert szervezésére alkalmas telkekkel együtt.

1627-ben *Ferdinand* király megparancsolta a városnak, hogy az apáczáknak adassék át a kolostor szomszédságában feküdt *Bedy* Istvántól megvett telek.

1649-ben, *Lanczer* Dániel a város területén birt kertjét a Klarissáknak adta át.

1649-ben II. *Ferdinand* király megparancsolta, hogy a város adja át a zárdának a gróf *Forgách* Zsigmond özvegye,

Pálffy Katalin grófnő háza és a kolostor kertje közt létezett szabad tért más, e helyett a nevezett ház telkéből kivágandó, hasonló szélességű utért.

1668-ban *Recsey* István átengedte az apáczáknak a *posztó-utca* végén az apácza-zárda átellenében birt nagyszombati házát az ehhez tartozott telkekkel együtt.

1633-ban *Török János* átadta *Csőpön Annának*, a már akkor nagyszombati Klarissák birtokához tartozó *móriczhidai* prémontréi rendi apácza főnöknőjének, a *móriczhidai* híd jóvedelmét 9 jobbágytelekkel és Árpás falut 24 házzal. (*U. o. 2. cs. 1. 11. 16. 17. 21. sz. — Czech. Dipl. Com. Jaur. III. 331. l.*)

A tizedet illetőleg következő, az apáczáknak kedvező, intézkedések történtek: 1309-ben kivivta *Gentilis* bibornak az apácza mentességét az esztergomi érseknek és káptalannak adandó tizedtől. 1390-ben VI. Orbán pápa meghagyta, hogy a tizedek, földek, falvak, jóvedelmek s kamatok visszatartóztatói e javadalmakat az apáczáknak visszaadják. — Végre 1524-ben *Szálkány László*, esztergomi érsek, a nagyszombati Klarissáknak elengedte saját élete tartamára a Pozsony vármegyei *Országh* Ferencz birtokához tartozott *Szomolyán* falu szőlőhegyén őt illető bortizedet. (*Ered. Cod. Dipl. VIII. 1. 344. l. — Act. Mon. Tyrn. 1. cs. 10. 25. sz.*)

A többi ezen apáczáknak jutott kedvezmények közül említetnek még a következők: 1528. 1548. és 1549-ben I. *Ferdinand* király megtiltotta a városnak az apácza jobbágyainak közmunkára vagy más kötelezettségekre szoríttatását; 1542-ben pedig fölmentette őket a birtokaik után reájok rótt 34 lovas kiállíttatásától. 1683-ban *Lipót* király az apácza birtokait és jobbágyait fölmentette az előfogat-, beszállásolás- és más terhek alól. (*U. o. 1. cs. 27. 31. és 2. cs. 28. sz.*)

Ezekhez sorozható utószülött *László* királynak 1456-ban, II. *Ulászló* királynak 1496-ban, *Rudolf* királynak 1600-, és II. *Ferdinand* királynak 1621-ben kelt *védlevele*. (*U. o. 1. cs. 14. 19. sz. — Eccl. Cam. 45. cs. 32. sz.*)

Ugy szintén ezekhez számítható a II. *Tamás* esztergomi érsek által 1315-ben, *János* és *Prosper* bibornokok által 1449-ben, IX. *Kelemen* pápa által 1668-ban, X. *Kelemen* pápa által 1674-ben, és XI. *Kelemen* pápa által 1712. és 1716-ban

engedélyezett *búcsú*. (*Act. Clar. Tyrn.* 1. cs. 9. 13. sz. — 2. cs. 6. 7. 22. 23. — 3. cs. 5. és 7. sz.)

Továbbá ezen apácza-testület alamizsna fejében 1623—1774-ig nagy pénzösszegeket kapott, melyek közül említethető *Pázmán* Péter bibornok 180 forint, *Forgách*, született *Pálffy*, özvegy grófnő 10 arany, özvegy *Eszterházy*, született *Nyáry* Krisztina, grófnő 100 forint alamizsnája.

Nevezetesebb vég hagyományok: *Hamerla* György 1686-ban ezek és a pozsonyi apácák közt egyiránt felosztandó 10,000 forint hagyatéka; *Kapi* Krisztina Anna 1700-ban tett végrendeletében saját temetésére, szentmisékre és a templom számára szerzendő olaj- és viaszra szánt 1700 forint hagyománya, és *Pexa* Julianna, *Pontel* Mihály özvegye, 1732-ben fogalmazott végrendeletében a Klarissáknak hagyott 1000 forintja. Mind a két végrendelet eredetije. (*U. o.* 4. cs. 3. sz. és 3. cs. 2. 17. sz. — *N. R. A.* 1498. cs. 4. sz.)

Midőn *Bethlen* Gábor, mitsem törődve a császárral kötött szövetséggel, 1618-ban hadseregével Nagyszombatra tört, s a változó szerenese nyomán az irgalmatlanul zaklatott várost ismételve hatalmába kerítette, a Klarissák testülete *Horvátországba*, innét három év múlva *Bécsújhelyre*, onnét a ropant drágaság miatt *Zágrábba* menekült, néhányan *Bruck* városban húzván meg magukat, a *Zágrábba* menekülteket *Gall* Péter földesúr egy éven túl táplálta özvegy *Ratkayné*, született *Pálffy* grófnő, házában.

Ezek visszatérve Nagyszombatba, szerzetük megújított és az apácák fejér öltönyt kapván, 1624-ben a zárda és templom helyreállítatott. *Tökölyi* fölkelése folytán az apácákat ismét sok baj érvén, újra elszéledtek, s zárdájuk elégvén iszonyú károkat szenvedtek, melyek enyhítésére *Gubasóczy* János, kalocsai érsek, 10,000 forint alapítványt tett számukra, s ez alapítványt 1686-ban Lipót király is megerősítette (*U. o.* 4. cs. 1. sz. — 2. cs. 29. sz.)

A *Pázmán* bibornok segítségével megújított zárda-templomot, az apácák iratai nyomán, a következő oltárok ékesítették: A *bold. szüz Mária* régi, gróf *Forgách* esztergomi érsek által 1608-ban, sz. *Lőrincz*, *Antal* és *Gál* ereklyéinek behelyezése mellett fölszentelt oltára, mely 1721-ben gróf *Bérényi* György és neje *Újfalusy* Klára költségén megújította.

tott; továbbá sz. *Anna* 1629-ben *Pyber* János egri püspök által; sz. *Orsolya* és *Sebestény* ereklyéi bele illesztésével, fölszenteltetett oltára; a sz. *Erzsébet* oltára sz. *Ipoly* koponyájával és sz. *Ludmilla* ereklyéivel, s ez is ugyanakkor szenteltetett föl.

1740-ben *Berényi* Klára főnöknő a templomot megújította és sirbortot készíttetett, ezenkívül a templomban 4 kis oltárt rendezett, úgymint: sz. *Anna*, sz. *József*, *fájdalmas Boldogasszony* és sz. *Erzsébet* oltárait, az utolsóba sz. *Tivadar*, az utolsóelőttibe sz. *Orbán* ereklyéi illesztetvén. Végre 1749-ben szenteltetett föl sz. *Alkantara Péter* oltára, sz. *Januarius*, *Szelestény* és más vértanúk ereklyéinek beleillesztése mellett. (U. o. 4. cs. 1. sz.)

A zárda is helyreállítatván a fentemlített *Tökölly* szerzette földulátás után, s régi állapotába helyeztetvén, az apácák káptalana is kiegészítetvén, a magyar királyi helytartótanácsnak 1773-ban kiadott rendeletében a többi között meghagyatott, hogy a zárda ügyei és javai fölötti fölügyelet a megyés püspökhöz tartozzék, s az apácáknak a kedvezőtlen időviszonyok folytán megesökkent száma 30 személyre maradjon korlátozva. Azonban II. József császár eltörlő rendelete által maga a sz. Klára rend is megszüntettetvén, e zárda is áldozatául esett a zsarnok önkénynek, és a *Széchenyi* György esztergomi érsek által 1694-ben hozzá csatolt kolostorral együtt aggkatonák szállásává alakíttatott. Jelenleg katonai gyógyintézetül használtatik, különösen elmebetegek számára. (U. o. 3. cs. 29. sz. — *Ocskovszky* 58. l.)

A nagyszombati sz. Klára apátnőknek nevezett főnöknői, többnyire főnemes családok sarjaiból választatott, névsora: 1309-ben *Krisztina*, — 1465-ben *Márta*, — 1543-ban *Zsófia*, — 1553—1571-ig *Eufrozina*, — 1576—1584. *Szent-Pétery* Katalin, — 1603—1609. *Vrérai* Krisztina, — 1609—1619. *Korompay* Eufrozina, — 1619. *Bécsy* Magdolna, — 1622—1633. *Csöpön* Anna, — 1635—1640. *Szentkirályi* Klára, — 1641. *Szomolányi* Ágnes, — 1642. *Szentkirályi* Klára, — 1645. *Ekecsy* Magdolna, — 1646. *Jakusics* Francziska, Anna, — 1652. *Szentkirályi* Klára, — 1659. *Trsztyánszky* Ágnes, Brigitta, — 1661. *Schomatics* Katalin, Konstancia, — 1661. *Forgách* Mária, Klára, — 1665. *Apponyi* Judit, Eleonóra, — 1668. A már nevezett *Schomatics*, — 1671—1673. a

fent nevezett *Trsztjanszky*, — 1674—1676. *Bóka Ilona*, *Julianna*, — 1677—1679. ismét *Schimatics*, — 1680. *Ordódy Anna Rozália*, — 1685. *Vlassics* Erzsébet Brigitta, — 1688—1690. *Orbovai Jakusics Judit* Magdolna, — 1691. *Balassa Mária*, Erzsébet, *Victoria*, — 1694—1695. a fentebbi *Jakusics*, — 1697. *Bihary Anna*, Emerencia, — 1700. *Károlyi Klára*, Alexandrina, — 1703. *Nyáry Krisztina*, Antónia, — 1707. ismét a fentebbi *Károlyi*, — 1710—1711. *Morócz Kolumba*, Magdolna, — 1713—1714. az előbbi *Nyáry*, — 1716. *Csáky Mária*, Klára, — 1719—1721. *Ordódy Katalin*, Konstancia, — 1722—1724. *Újfalusy Judit*, Magdolna, — 1725. ismét az előbbi *Ordódy*, — 1728—1729. ismét a fentebbi *Újfalusy*, — 1731. a fentebbi *Ordódy*, — 1734. *Potornyai Zsuzsanna*, Rozália, — 1737. ismét az előbbi *Újfalusy*, — 1738—1740. *Berényi Klára*, Antónia, — 1741. *Czingely Anna*, Mária, Zsófia, — 1744—1746. a fentebbi *Berényi*, — 1747—1749. *Sárváry Auróra*, — 1750. a fent nevezett *Berényi*, — 1753. a nevezett *Sárváry*, — 1757. a nevezett *Berényi*, — 1760. a fent említett *Czingely*, — 1763. *Perény Rozália*, Terézia, — 1766. *Berényi Judit* grófnő, — 1769. a nevezett *Perény*, — 1771—1773. *Pyber Jozéfa*, — 1774—1777. a fentebbi *Berényi* grófnő, — 1777—1779. a fentnevezett *Pyber*, — 1780. ismét az előbbi *Berényi* grófnő, — 1781. a fentebbi *Pyber*. — (*Cod. Dipl. VIII. 1. 355. l. — Act. Mon. Tyrn. 1. cs. 16. sz. — 2. cs. 24. 26. sz. — 3. cs. 6. 19—48. sz. — 4. cs. 1. 27. 32. sz. — 5. cs. 17—32. sz. — 6. cs. 4. sz. — 7. cs. 1—23. sz. — 8. cs. 3. sz.*).

e) A pálosok kolostora sz. József egyházával együtt.

A sz. Pál remete szerzeteseit Nagyszombatban legelőbb a rend egyetemes főnöke *Ivanovics Pál* telepítette le, midőn 1653-ban 12 szerzetes társ számára házat szerzett oly célból, hogy az ottani egyetemen a hittudományokat tanulják.

E szerzetesek eltartásukra több földbirtokot kaptak. Így 1659-ben *Fejérpataky Mátás*, esztergomi kanonok, minden

évnegyedben följajánlandó szentmisére *Zobor* szőlőhegyen birt szőlejét ajándékozta nekik.

1660-ban a *Mária völgyi* kolostor *Magyarbélen* létezett szőlejét engedte át nekik; *Slatinay* Zsófia eladta nekik 70 forinton s 40 dénáron a *Rózsahegy* nevű szőlőhegyen birt szőleje negyedrészt.

1662-ben *Mruskó* Benedek két a *diósi* szőlőhegyen volt szőlejét hagyományozta nekik.

1664-ben *Susics* Gergely, pozsonyi kanonok, szintén két *Srnyáknak* nevezett, a *Tóth—Gurabi* (Tóth Eisgrub) szőlőhegyen feküdt szőlejét hagyta a nagyszombati pálosoknak.

1666-ban ismét *Haskó* Jakab, vágújhelyi prépost s esztergomi kanonok, ajándékozott nekik két, a *szuhai* szőlőhegyen birt, szőlőt.

1669-ben *Hamerla* György az országbíró előtt *Babocsay* Ferencztől szerzett *Zavar* helységben létezett nemes telkét és birtokrészét, s egy másik *Majláth* Miklósról 50 aranyban betáblázott jószágát, végre a Pozsony vármegyei *Nagy-Súron* birt kaszálóit adományozta a nagyszombati pálosoknak.

Ugyanazon évből van egy királyi személynői idéző *parancs*, mely *Széchy* Anna-Máriához, gróf *Vesselényi* Máriához, van intézve, az általa lipcei javai kiváltására fordított *Bosnyák* Magdolna, *Szakrácz* Mátyás özvegye 4200 forintnyi, a nagyszombati pálosok részére tett véghagyománya miatt, de mily sikere lőn ez idézési parancsnak, nem tudhatni. (*Benger. Chronot. MS. CXXVII. sz. — Act. Paul. Tyrn. 2. cs. 11. sz. — 3. cs. 1—6. 8. sz. — N. R. A. 520. cs. 11. sz.*)

Kiküszöböltetvén Nagyszombatból az oda betolakodott *helvét-hítvallású* igehirdetők, kik egy a patak-utczában létezett ház telkén templomot és iskolát építettek maguknak, a város ezen épületeket, a templom sz. *József* emlékére szenteltetvén föl az Istennek, minden hozzá tartozott telkekkel együtt 1672-ben Remete sz. Pál szerzetesének adta át oly föltétel alatt, hogy bort ne méressen, s húst ne vágasson.

1695-ben a város és a pálosok közt oly szerződés kötött, melynek értelmében az ezen templom föntartására az egykor a *modori* szőlőhegyen adományozott 4 szőlő közül a *Mittersberg* nevű szőlő a pálosoknak jusszon, a másik 3 pedig 500 forintnyi összeg kifizetése után a sz. *Miklós* plebánia-

templomnak maradjon sajátja, s hogy a pálos szerzetesek, a sz. József templom kellő helyreállítása- és főtartásának kötelezettsége mellett, fölvehessék a református igehirdető és iskolamester számára kivetett 875 forintot más 150 forinttal együtt. (U. o. 1. cs. 1. és 2. sz.)

Kijavítván a sz. József templom, lassankint az 1719-ben megkezdett új kolostor is fölépült, részint a többi Pálos testületek, részint mások, kivált pedig *Kürtesi Endre*, esztergomi éneklő kanonok, és traguri püspök kegyes adományaiból; ezekhez járulván ugyanazon évben *Barlok István* 1081 rénes forint s 10 denár hagyománya is. — Továbbá a nevezett évben *Csúzi Anna*, *Jambrekovics* Mátyás tanácsnok neje, családjának a *szenczi* szőlőhegyen létezett szabad szőlőjét a nagyszombati pálosoknak hagyta, melynek harmadrészét azonban a pálosok 1721-ben visszaadták a fentnevezett *Jambrekovicsnak*. (*Benger az i. h. — Act. Conv. 3. cs. 12. és 14. sz. — N. R. A. 965. cs. 6. sz.*)

Végre a pálosokra bízott a város hatósága alá tartozó szomszéd *Modersdorf* helységbeni templomnak, és az ennek oldalán épült *Lorétomi boldogságos szűz* hajdan igen látogatott kápolnájának lelki gondozása is.

1786-ban eltöröltetvén II. József császár által a Pálos rend, a sz. József templomot gróf *Csáky* 1823-ban meghalt esztergomi kanonok kijavíttatta, s diszesíttette; a kolostor pedig érdemesült agg katonatiszti lakokká rendeztetett. (*Ocskovszky, 56—57. l.*) E kolostornak főnökei közül ismeretesek: 1675-ben *Vanoviczy János* házfőnök, 1729-ben *Orosz Ferencz*, 1757-ben *Letovanecz Ferencz* perjelek. (*Eccl. Cam. irreg. — N. R. A. 281. cs. 7. sz. — Act. Jes. Tyrn. 6. cs. 36. sz.*)

f) A keresztelő sz. Jánosról czímzett templom, előbb sz. Domonkos rendi szerzetesek kolostorával, később Jézus társasága társodájával együtt.

Nagyszombat város éjszaki sarkán keresztelő sz. Jánosról czímzett régi *Dömés* kolostor létezett, melyet már 1305-ben *Guido Bernát* említ. De e kolostor viszontagságait századokon át homály borítván, csak annyit nyomozhattunk ki felőle, hogy

annak 1512-ben *Gugelweít* György a Pozsony vármegyei *Vereskő* vára alatt gyártott malmát oly föltétel alatt ajándékozta örökös alamizsnául, hogy bér fejében évenként két örlet gabnát tartozzék neki adni; 1551-ben pedig a pálos atyák Kolosvári János perjelük alatt Ferdinand király adományozása nyomán bizonyos ház birtokába beiktattattak. (*Act. Domin. Pest. 1. cs. 1. sz. — Acta Claris. Poson. 52. cs. 50. sz.*)

Egyébiránt ezen zárda templomával együtt még a 17-dik század elején is létezett, miután a *nyúl-szigeti* dömés rendi apácák Nagyváradról, hova 1536-ban, a törökök berontásától félelemből, menekültek, 1567 körül a törökök és eretneknek által eltüzetvén, Nagyszombatba érkeztek, s ott előbb egy kis szűk elhagyatott ház adatott át nekik; innét *Fekete-Báthory* Eufrozina főnöknőjükkel a döméseknek kolostorába, melyben csak négy végkép elaggott szerzetes lakott, fogadtattak be.

Végre 1615-ben e kolostor is több ízben leégvén, sz. Jánosról czimzett templomának pedig 25 év óta tetője s boltozata sem levén, a még életben maradt 7 dömés apácza Pozsonyba a Klarissák zárdájába szállíttatott, hol 1637-ben még csak egy volt közülük életben. (*Ferrari, 532—550. — Eccl. Cam. 45. cs. 31. sz. — 53. cs. 17. sz. — Act. Jesuit. Tyrn. 3. cs. 16. 20. sz. — Act. Claris. 45. cs. 30. sz. és 47. cs. 24. sz.*)

A Nagyszombatból eltávozott dömés apácák üresen maradt telkére a *Jézus társasági* atyák telepedtek le, kik közül néhányát már *Oláh Miklós* esztergomi érsek hitt 1561-ben Austriából Nagyszombatba. Ezeknek ugyanazon évben I. Ferdinand király társoda, és tudományos Académia szervezésre a *széplaki* apátságot, 1562-ben a *mislei* prépostságot adományozta; örökös segélyezésül pedig a *thüróczi* prépostság által annak *Sellye* mezővárosa jövedelméből fizetendő 400 magyar forintot rendelt. (*Act. Jes. Tyrn. 3. cs. 2. 3. 6. sz.*)

Ugyanazon évben *Oláh Miklós*, esztergomi érsek, ápolda és szegény tanuló-nevelde állításra a Soprony vármegyei *Lancsér* vár mellékleteit: *Lackenbach*, (Lakompak), *Czinfalva* (Siegendorf), *Nádasd* (Rohrbach), és *Kertes* (Baumgarten), helységeket a jezsuitáknak hagyományozta, Ferdinand király pedig bizonyos szerződés nyomán a szalavári apát által egész

a társoda elkészültéig fizetendő évenkénti 212 forintot aján-dekozott nekik. (U. o. 3. cs. 4. sz. — 4. cs. 2. sz.)

Azonban az 1566-ban dúlt iszonyú tűz, mely a jezsuiták házat más 150 házzal együtt fölemésztette, távozni kényszerítvén a Jézus társasági atyákat Nagyszombatból, ezek a *Thúróczy* prépostságban telepedtek le, melyet, minthogy *Radéci István* egri érsek halála által megürült, Rudolf király 1586-ban *Zniovárral* és ennek birtokaival együtt, XIII. Gergely pápa beleegyezésével, örök időkre a jezsuitáknak adományozott.

Innét 1598-ban az e prépostsághoz tartozó *Sellye* mezővárosba költöztek, de onnét *Eoaskay* pártosai által elűzetvén s a prépostságtól is megfosztatván, kimentek az országból. De 1615-ben, leginkább gróf *Forgách* Ferencz, esztergomi érsek közreműködése folytán, II. *Mátyás* király parancsára újra behozattak Nagyszombatba, hol *Mátyás* király ker. *szent János* templomát adományozta nekik a hozzátartozott épületekkel s telkekkel. Azonban *Bethlen* uralma alatt ismét szétűzetvén a Jézus társasági atyák, 1621-ben tudatta II. Ferdinand király a városi tanácsesal, miszerint gróf *Forgách* Zsigmond nádornak megparancsolta, hogy a Jézus társasági atyákat vezesse vissza Nagyszombatba. (U. o. 2. cs. 11. sz. — 3. cs. 10. sz. — 20. cs. 29. sz. — *Ocskovszky*. 76. l.)

Megszilárdíttatván a jezsuita atyáknak nagyszombatbani letelepíttetése, minden gondjukat ker. sz. *János* temploma újra és diszesebb alakbani fölépíttetésére, s a társoda, papnevelde, és tanodák számára szükséges épületek előállítására fordították.

Ünnepélyesen lerakván tehát az 1628-ban építtetni kezdett templom alapját, azt gróf *Eszterházy* Miklós nádor bőkezű 80 ezer forintra rúgott adakozásából az előbbinél sokkal terjedelmesebb és nagyszerűbb alakban 1660-ban építtették föl teljesen s diszesítették föl különösen az ugyanazon nagylelkű pártfogójuk által hátralevő nádori járandóságából 1649-ben utalványozott 17,200 forintból. — Ezenkívül 1630-ban az ugyancsak általa adományozott 1937 forinton a városban öt, 1000 forint lefizetésével minden polgári teher alól mentesített, házat s még más magán házakat is vásároltak össze a nagy-

szerűen tervezett *társoda* épület fölépíthetése végett. (*Act. Jesuit. Tyrn. 4. cs. 11. 12. 13. sz. — 6. cs. 41. sz.*)

Elháríttatván *Rákóczy* Györgynek 1645-ben a városba törésekor, az atyák számára tőle nyert védlevél nyomán, egyelőre minden nagyobb veszély, sokkal bősztültebben dühöngött a jezsuiták ellen *Tököly Imre*, ki a polgárok ellen fölázt protestansok vezére levén, 1683-ban a társodát feldőltá, s a városból gúny és gyaláztatás közben kivezetetett jezsuitákat száműzte, s csak 32,000, két hónap lefolyása alatt lefizetendő, arany váltáságpénzen bocsátotta őket, gróf *Czobor Ádám*, gróf *Erdődy György* és *Bercsényi Miklós* kezeskedése mellett, szabadon. Végre *Rákóczy Ferencz* is eltökélte, a szomszéd vármegyék katolikus rendjei minden tiltakozása daczára, elűzetésüket, míg a császáriaknak 1708-ban kivívott győzelme következtében a béke meg nem kötöttet. (*U. o. 2. sz. 18. és 25. sz. — 3. cs. 27. sz. — Ocskovszky 19. 28. ll.*)

A fölszerelésre és javadalmazásra a Jézus társasági atyák egyháza és társodája e következő kegyes adományokban részesült: 1636-ban megvették a jezsuiták 2200 forinton *Partinger* Boldizsárnak a *récsei* szőlőhegyen létezett *Frankfle* és *Schwarzman* nevű szőlőit, úgy szintén 1900 rénes forinton báró *Amadé sz. György* város szőlőhegyén, és *Gubacsóczy*nak *Modor* határában birtszőlőit.

1637-ben III. *Ferdinand* király újra a jezsuitáknak adományozta az idő viszontagságai miatt tőlük elvett, és *Pázmán Péter* bibornok halála által megürült *thuróczy* prépostságot.

1639-ben gróf *Eszterházy Miklós* a templomnak, királyi jóváhagyás mellett, *Récsén* egy nemes telket, 4 rétet és két szőlőt adományozott.

1642-ben nekik hagyományozta *Lanzer Zsuzsanna* néhai *Bossány* Boldizsár özvegye, férjének *Majzel, Chavoj, Nagy-Bossán, Janófalva, Suránka, Libichava, Alsó-Attrak*; Nyitra vármegyei *Nagy-Ságh, Setétkut, Kis-Saló, Kis-Endrőd* és Bars vármegyei *Kis-Lotth* helységek határaiban létezett birtokrészeit; a *Zobor* hegyen birt 4 szőlejét, végre a suránkai és libichavai birtokokra beruházott 4660 forintot.

1654-ben *Lanczmár Ferencz* jezsuita remélt örökségének egy részét a társaságnak hagyományozta.

1655-ben *Schmidt János* jezsuita egy arany lánczot

ajándékozott a templomnak s ezüst szereket a *szeplőtelen Szűz* társulata szobrának föntartására.

1660-ban *Lauczman* Márton mester a templomnak ajándékozta a *vend-diósi* szőlőhegyen birt szőlőit.

1676-ban *Spacz* Péter kőműves mester a *bold. Szűz Mária üdvözlése* német társulatának 40 rénes forintot hagyományozott a zászlójára alkalmazandó keresztre, egy oltár építésre pedig 380 rénes forintot és száz császári tallért, végre a sz. *Kereszt* kápolnára 40 forintot hagyott.

1711-ben *Földvári* Mihály jezsuita 500; 1706-ban *Nemsovay* László jezsuita 1000 rénes forintot ajándékoztak a rendnek.

Vége 1740-ben kelt *Trsztýánszky* János jezsuita átengedő levele, melynek erejénél fogva a reá esendő öröksége egész összegét a sz. *Ignác* oltára előtt ápolandó örökös lámpavilágításra ajánlja föl. (U. o. 6. cs. 2. 16. 25. 36. sz. — 7. cs. 7. 24. sz. — 20. cs. 30. sz. — 34. cs. 27. sz. — 36. cs. 5. sz. — 37. cs. 37, 38. 103. sz. §. 3.) — A mi pedig e templomnak fölszerelését, ezüst és egyházi ruhakészletét illeti, ezek teljes és részletes jegyzéke a jezsuitáknak a kincstári levéltárban (7. cs. 6. sz.) létező irományai közt található föl.

Az egyház énekesei és zenészei föntartására hagyományoztak: 1633-ban *Lanzér* Zsuzsanna 2000 forintot, s a *suránkai* birtokot terhelő 3066 forintot; *Balogh* Katalin a *Buchán* nevű pusztát; 1641-ben *Kertay* Anna, *Verebélyi* özvegye, 500 aranyat, két szőlőt, 1656-ban pedig 1500 forintot s a *nagyhegyi Királyhegyen* létezett két szőlőt; végre 1713-ban *Kapi* Krisztina a társodában alkalmazott *tanulók* tartására 10,000 forintot szentelt. (U. o. 7. cs. 40 sz. — 9. cs. 45. sz. — 34. cs. 71. sz. — 39. cs. 52. sz.)

A társoda építésére és nagyobbítására 1562. a *szalavári* apát évenkénti 300 forint lefizetésére kötelezte magát, 1654-ben *Hanula* Jakab jezsuita 1000 császári tallért és 500 aranyat utalványozott örökségéből; 1656-ban *Széchy* Zsuzsanna házáat eladta 300 forinton; 1691-ben a város megengedte, hogy a társoda udvara tágítása végett 2346 forinton vásárolt két egész, öt fél, és négy kőfalas ház 1400 forint összeg letétele után minden polgári tehertől ment legyen; végre 1700-ban *Steindl* Joakim je-

zsuita a társoda építésének folytatására 1000 forintot ajándékozott. (*U. o. 4. cs. 5. 8. 10. sz. — 37. cs. 35. 120. sz.*)

A Jézus társasága gondozására bizott *tudományügy* előmozdítására a következő adományozások történtek: 1648-ban *Amadé* Judit grófnő a keresztelő sz. János utcában birt szeglet-, a társoda templomával szomszéd, házát, melyet *Sóós* György a *szepesi* káptalan olvasó kanonokjától 600 forinton vett meg, átengedte a jezsuitáknak a sz. *Adalbert papnevelde* számára.

1650-ben III. Ferdinand király megerősítette a *Lippai* György, esztergomi érsek, által „*A Magyarország Védasszonya*” czímmel alapított új *egyetemes papnevelde* fölállítását.

1666-ban ugyanazon érsek az említett *egyetemes papnevelde*-be behozandó *jogi tanulmányokra* 25,000 forint alapítványt tett s ennek fejében egy 1678-ban kelt kir. kincstári rendeletben meghagyatik, hogy *Polonka* Gömör vármegyei helység adassék át a jezsuitáknak.

1686-ban *Gubasóczy* János, kalocsai érsek, pozsony-megyei *Schwarzbach* helységet testvéreinek Boldizsárnak és Györgynek, ezek magvaszakadtával pedig a pozsonyi jezsuita társodának hagyományozta azon kötelezettséggel, hogy annak jövedelméből eretnekek fiait neveljék; úgy szintén *Modorban* birt 3000 forinton szerzett házát is, a hozzá tartozott rétekkel és szőlőkkel együtt e célra hagyta; továbbá 13 *Nyitra egyházmegye* számára képzendő növendékpap eltartására 35 ezer, a nagyszombati egyetemes társoda által kezeltetendő, alapítványt tett.

1700-ban I. Lipót király a budai kincstári igazgatóság-nak megparancsolta, hogy a nagyszombati Jézus társasági társodát iktassa be a II. Ferdinand király által 1632-ben 40,000 forintnyi adóssága fejében *Pázmán* Péter bibornoknak adományozott, ez által pedig alapítványtúl a nagyszombati tudományegyetemnek átadott *szegszárdi* apátság birtoklásába. (*U. o. 6. cs. 10. 11. 15. sz. — 9. cs. 27. 28. sz. — 11. cs. 40. sz. — 12. cs. 47. sz. — 33. cs. 31. sz.*)

Ezekhez csatolható még a nagyszombati Jézus társasági társoda által részint adományozás, részint vétel útján szerzett több más szőlőkkel s malmokkal összekötött birtoklási jogok elsorolása. 1610-ben *Hölgy* János jezsuita atya az

esztergomi káptalan előtt a nagyszombati Jézus társasága társodájának ajándékozta az osztály után neki jutott Pozsony vármegyei *Binyóc* és Trencsén vármegyei *Szoblahó* helységek határaiban volt zálogos birtokrészeket.

1633-ban kelt az *Eszterházy* Dániel által már 1630-ban a társodának ajándékozott *Fejéregyház* helység, és ott létezett nemes telke fölötti örökös bevallásra kiadott királyi jóváhagyás.

1648-ban *Amadé* Judit grófnő a társodának engedte át a *Bláva* patakon létezett malmát.

1659-ben *Reiser* György és *Filleu* Jakab bécsi kereskedők a társodának ajándékozták a *diósi* szőlőhegyen birt $\frac{3}{8}$ szőlőjüket; *Kling* Farkas pedig ugyanottani szőlőjét.

1660-ban a társoda *Costalmor* Dániel-, és nejétől *Scholcz* Zsuzsannától négy a *diósi* hegyen létezett szőlőt vett meg 600, *Schlager*, született *Biber* Judittól, akkortájt *Ocskai* Mihály nejétől, ugyanott félnegyed szőlőt vásárolt 125 forinton.

1673-ban *Vockay* Anna ugyanazon *diósi* hegyeni szőlőjét átadta a jezsuitáknak 75 forintért.

1661-ben *Balassa* Mária Sidonia, *Fanchy* Pál özvegye, a néhai férje által tett adományozás erejénél fogva, a jezsuitáknak ajándékozta *Bozók* vára felét, minden javadalmaival együtt.

1662-ben *Amadé* Judit grófnő, gróf *Erdödy* Gábor özvegye, lelke nyugalma a jezsuitáknak ajándékozta *Radosócson* birt malma jövedelmét.

1666-ban hirdettetett ki *Neboszai Balogh* Katalin, *Ocskay* János özvegye, végrendelete, melynél fogva a *Nádasdy* jogon birt Trencsén vármegyei *Lieszkó* *Morovicza* és *Szernye* helységek határaiban létezett s 10,000 forint értékű birtokrészeit a társodának hagyományozta.

1678-ban gróf *Pálffy* Nándor egri püspök *Tóth-Guraboni* birtokjogát egy szőlővel együtt a jezsuitáknak ajándékozta.

1682-ben *Szlatinay* Zsófia legelőbb *Folmár* Gáspár, azután *Péchy* János, végre *Pákay* György neje, 3 hold szántóföldet s a Nagyhegyen 2 szőlőt ajándékozott a társodának borsajtóval, gabnával, és ezüst szerekkel együtt.

1693-ban kelt *Alvinczy* Évának, *Orbán* Pál nejének, a tár-

soda javára tett végrendelete a *Rajcsi* javakat, s *Horváth Simoncsics* Máriának *Farkashida* Pozsony vármegyei falu birtokát a jezsuitáknak átengedő okmánya.

1696-ban *Wirth* Ferencz jezsuita minden javairól lemondván, az anyja által neki ajándékozott 1000 forintot a társodának ajándékozta.

1697-ben *Hidy* György jezsuita *Tolcsván* birt szölejét a nagyszombati társodának adományozta.

1700-ban *Sigray* Endre jezsuita minden 4000 forintra becsült fekvő birtokát a jezsuitáknak adta, valamint *Körmendy* Imre jezsuita is 2000 forintnyi örökségét.

1702-ben *Marko* János szintén jezsuita 100, 1703-ban pedig *Babocsay* Gáspár jezsuita 600 forintnyi örökségét adta át a társodának.

1710-ben *Raisner* György Modor városa területén volt részét adta el a társodának 125 rénes forinton.

1715-ben Várkonyi báró *Amadé* Antal átiratta a társodára bizonyos sz. *György* városban birt nemes telkét a hozzá tartozó szőlőkkel együtt 1400 forintot adóssága lerovására, 200 forintot adván reá.

1760-ban *Mihalecz* István jezsuita a társoda könyvtára felszerelésére ajándékozta ingó javai harmad részét.

A nagyszombati társoda, a plebánusokat illető negyedét s tizenhatodot kivéve, minden bárminemű dézsma birtoklásában volt: *Fehéregyház, Révfa, Szernye-Lieszkő, Vág-Szerdahely, Pered, Sellye, Királyfalva, Hetemény, Sók, Szelőcze és Keresztúr* helységekben, melyet azonban többnyire bérbe adott. (U. o. 5. cs. 151. 153. sz. — 7. cs. 13. 31. sz. — 12. cs. 47. sz. — 31. cs. 40. sz. — 34. cs. 76. sz. — 36. cs. 53. 64. 65. 66. sz. — 37. cs. 8. 31. 32. 34. 36. 54. 68. 95. 96. 103. sz. 2. 4. §. — 38. cs. 133. sz. — 39. cs. 61. sz.)

Jézus társasága megszüntetése után a középtanoda vezetését a sz. *Benedek rendi* szerzetesek vették át, kik eredetileg a mostani sz. Ferencziek zárdájában laktak, később, a *Szent-Háromság rendi* rabváltó szerzetesek is etörültetvén, ezeknek kolostorát kapták székházul és tanodául. Ezek azonban, néhai *Scitovszky* János bibornok, esztergomi érsek, 8 osztályú nagy gymnasiumot alapítván, a katona nevelékházul elfoglalt egykori veres *kispapokénak* nevezett papneveldeben

s ebben a tanítást saját megyéjébeli papokra bízván, 1852-ben eltávoztak Nagyszombatból. A sz. Benedek rendiek által odahagyott egykori rabváltó szerzetesek kolostorát és templomát pedig a fentnevezett esztergomi érsek az általa 1854-ben Magyarországba újonnan behozott Jézus társasági atyáknak adta át ünnepélyesen, s ezeknek most e társodájukban újonezházuk van. A valóban nagyszerű, remek homlokzatú egykori egyetem-épület és Jézus társasági társoda pedig jelenleg aggastyán katonák menhelye, s a szintén tágas és nagyszerű sz. János templommal együtt igen el van hanyagolva. Az egyetem s társoda homlokzata átellenében van a régente orvosi előadásokra szánt épület külön boncz-teremmel, mely jelenleg katonakórház halotti kamrával s bonczteremmel. (*Czindár I. 314—316. — Act. Jes. Szakolcz. I. cs. 16. sz.*)

A nagyszombati egykori Jézus társasági társoda igazgatói.

1616-dik évben *Horváth András*, igazgató. (*Act. Jes. Tyrn. 5. cs. 148. sz.*)

1617— — *Káldi György*, házfőnök. (*U. o. 3. cs. 15. sz.*)

1619— — *Lucsics Mihály*, házfőnök. (*U. o. 1. cs. 29. sz.*)

1626— — *Gribóczy Mihály*, igazgató. (*U. o. 35. cs. 41. sz.*)

1637— — *Forró György*, igazgató. (*U. o. 34. cs. 43. sz.*)

1643— — *Bellecsics Péter*, igazgató. (*U. o. 7. cs. 28. sz.*)

1651. 1656. *Palkovics Márton*, igazgató. (*U. o. 21. cs. 28. 40. sz.*)

1660— — *Frinkellyó Zakariás*, igazgató. (*Jes. Szak. 4. cs. 39. sz.*)

1663— — *Juranics Márton*, igazgató. (*U. o. 5. cs. 97. sz.*)

1666. 1668. *Vid László*, igazgató. (*Act. Jes. Tyrn. 7. cs. 41. sz.*)

1670. 1674. *Semmyei László*, igazgató. (*U. o. 35. cs. 48. sz.*)

1674—1675. *Gribóczy Mihály* igazgató. (U. o. 35. cs. 47. sz. — 5. cs. 108. sz.)

1675— — *Rutkay Miklós*, igazgató. (U. o. 35. cs. 50. sz.)

1676—1677. *Gribóczy Mihály*, igazgató. (U. o. 5. cs. 140. sz. — 35. cs. 51. sz.)

1677— — *Szarka Gáspár*, igazgató. (U. o. 35. cs. 52. sz.)

1678— — *Sennyei László*, igazgató. (U. o. 35. cs. 49. sz.)

1683— — *Banhy János*, igazgató. (U. o. 2. cs. 18. sz.)

1684— — *Vid László*, igazgató. (U. o. 9. cs. 23. sz.)

1688— — *Sennyei László*, igazgató. (U. o. 5. cs. 40. sz.)

1691— — *Szentiványi Márton*, igazgató. (U. o. 35. cs. 53. sz.)

1692—1693. *Fitter Ádám*, igazgató (U. o. 39. cs. 50. sz.)

1694— — *Despotovics János*, igazgató. (U. o. 35. cs. 86. sz.)

1697—1699. *Kecskeméty János*, igazgató. (U. o. 5. cs. 135. 142. sz. — 11. cs. 61. sz.)

1700— — *Sennyei László*, igazgató. (U. o. 35. cs. 54. sz.)

1712— — *Werner Jakab*, igazgató. (U. o. 5. cs. 94. sz.)

1713— — *Zonger János*, igazgató. (U. o. 15. cs. 61. sz.)

1717— — *Horváth Endre*, igazgató. (U. o. 21. cs. 36. sz.)

1719—1721. *Tapolcsányi Lőrincz*, igazgató. (U. o. 9. cs. 60. 61. sz.)

1721. 1722. *Kiris Ferencz*, igazgató. (U. o. 7. cs. 2. 22. sz.)

1722. 1727. *Rajcsányi György*, igazgató. (U. o. 7. cs. 2. sz. — N. R. A. 979. cs. 47. sz.)

- 1730— — *Kecskés Ferencz*, igazgató. (U. o. 5. cs. 149. sz.)
- 1737— — *Kazy János*, igazgató. (U. o. 15. cs. 70. sz.)
- 1739— — *Graff Gábor*, igazgató. (U. o. 11. cs. 68. sz.)
1743. 1744. *Kazy János*, igazgató. (U. o. 7. cs. 2. sz.)
- 1744—1747. *Patay Endre*, igazgató. (U. o. 5. cs. 14. 115. 116. sz. — 21. cs. 39. sz.)
- 1750— — *Kunics Ferencz*, igazgató, (U. o. 5. cs. 116. sz.)
- 1754— — *Kéry Borgia Ferencz*, igazgató. (U. o. 5. cs. 42. sz.)
- 1757— — *Kunics Ferencz*, igazgató. (U. o. 6. cs. 36. sz.)
- 1759— — *Kéry Borg. Ferencz*, igazgató. (Eccl. Cam. 7. cs. 41. sz.)
- 1765—1767. *Schmidt Miklós*, igazgató. (Act. Jes. Tyrn. 5. cs. 15. 117. sz.)
- 1768— — *Kéry Borg. Ferencz*, igazgató. (U. o. 36. cs. 10. sz.)
1769. 1770. *Prileczky János*, igazgató. (U. o. 5. cs. 73. sz. — 21. cs. 37. sz.)
- 1771—1773. *Jaszlinszky Endre*, igazgató. (U. o. 5. cs. 16. 18. sz.)

g) A szent Háromság rabváltó szerzeteseinek
székháza, és szent Háromságnak szentelt
temploma.

A nagyszombati polgárok, a teljes szent Háromság iránt kiváló kegyelettel viseltetvén, 1710-ben a pusztító mirigynek városuktóli elhárításaért igen nevezetes készpénzben, ezüst szerekben, és egyház-öltözetekbeni hagyományokat tettek. A polgárok jámbor szándékának ápolása és az imádandó szent Háromság iránti különös tisztelete fokozása végett tehát a városi hatóság, *Keresztély Ágost* szász herczeg, bibornok, esztergomi érsek helybenhagyásával és III. Károly király beleegye-

zésével, a *szent Háromság* rabváltó szerzetes rendje nagyszombatbani meghonosítására 3 háztelket ajándékozott kolostor és templom építés végett.

Erre a nevezett rend maga 1719-ben *Szegedy* Judittól, előbb *Csvittinger* János, később *Herzfeld* György nejétől, egy egész telek nagyságú kertet vett meg a rajta levő épülettel együtt a sz. Jakab utcában 600 rénes forinton, *Bogdány* Imrétől és nejétől *Prodkorb* Erzsébettől pedig 1725-ben ugyanazon utcában birt, alulról a szerzetes atyák házával, fölülről *Naymar* Ferdinand polgár házával szomszéd házuk három részét vásárolta meg 450 forinton, nem különben *Waisz* Zsófiától az innént nevezett *Naymar* özvegyétől 1729-ben a város falain belől a felső sz. Jakab utcában birt háza negyedrészt 175, végre 1736-ban *Pérterffy* Ferencz püspöktől ennek kertjét 400 forinton szerezte meg. (*Act. Trin. Tyrn. 1—5. és 13. 17. 22. sz.*)

A reformátusok által elvett, de tőlük 1671-ben ismét visszafoglalt és helyreállíttatott sz. Háromság rabváltó szerzetesei templomának, a rend tanácsának és a székház testületének 1732-ben szerkesztett vallomása szerint, *Okolicsányi* János választott novii püspök, esztergomvári sz. Istvánról címzett prépost és lekéri apát, volt újonnan fölépíttetője s alapítója, ki a templom két tornyának rézfödelére, s a főoltár fölszerelésére 6000; hat kis oltár és kápolna készítésére pedig 3000 forintot tett le, azon kikötéssel, hogy a szerzetes atyák ezen alapítóért, mint pártfogójukért, szentmiséket mutassanak be, s a templom homlokzatára családjának címerét alkalmazzák. (*U. o. 24—26. sz. — Czinár I. 315. l.*)

A magánosok által e székház és templom számára tett ajtatos alapítványok, és ingatlan birtok-adományozások közül emlithető Magdolna Katalin, előbb *Pinnyi* János, később *Rattkay* István neje adománya, ki 1715-ben *Alsó-Lóczon* sörházat és majort ajándékozott e szerzetnek, s ehhez még ezer forintot is toldott vég hagyományul szentmisékre.

1719-ben átadatott e székháznak gróf *Kollonich* Ádám tábornoknak gróf *Zichy* Pétertől vett pozsonyi háza.

1735-ben sóvári *Kellio* Miklós, esztergomi kanonok, és sz. Györgyről címzett zöldmezei prépost csürét kertjével együtt e szerzeteseknek hagyományozta; 1738-ban pedig *Po-*

chucha György s neje Eleonóra kertjét ajándékozta nekik szentmisékre. (U. o. 6. 9. 11. 12. 31. sz.)

Jelentékeny készpénzbani több ezer forintra rügő összegeket áldoztak magános személyek e székháznak szentmisékre. Ilyen *Krabler*, született *Pöller* Janka Katalin 600 forintos; gróf *Cráz* Sándor 400; *Ghilányi* György 500; *Jászy* Borbála 800; *Scheffel* Ambrus 2000; *Dürnbach* József, Antal és neje *Schuchmacher* Klára 400; *Grajezár* Mihály 1000 rénes; az előbbi *Dürnbach*nak ismét 1200; *Baros* Jánosnak 500 forintos alapítványa.

Ugy szintén *Planiczky* Jánosnak a szent kereszt oltáránál följajánlandó szentmisékre tett 450; *Hatacsy* Józsefnek 100; és ismét 500; b. *Horváth* Jánosnak 10,000 rénes; *Kellner* Jánosnak 300; *Grosz* Endrének 1410; *Meutler* Juditnak, *Kellner* özvegyének 500; *Drobelich* Mátyásnak 500 forintos hagyománya, s több más a szerzet fölsegítéséhez kisebb pénzüsszeggel járult adakozó áldozatai.

Ezekhez sorolható, hogy 1727-ben a szent Háromság főtársulatának alapíttatása indítványoztatott, 1737-ben pedig *König* Borbála a nagy oltár lámpájába szükséges olajra 400 forintot ajánlott föl; végre, hogy *Jókay* Mária Borbála 1747-ben 60, és ismét 160 forint alapítványt tett a sz. *Anna* oltára előtt égetendő lámpába megkívántató olajra. (U. o. 10—38.)

A sz. Háromság rabváltó szerzete 1784-ben II. József császár által eltöröltetvén, javai a vallásalaphoz csatoltattak; temploma és székháza a *benczéseknek* adatott gymnasiumúl; 1854-ben pedig *jezsuita* társodává, s a Jézus társaságiak újonczházává lett.

A sz. Háromság rabváltó szerzetesei nagyszombati székházának főnökei:

1716-dik évben. Szűz Máriáról nevezett *József*, elnök. (Act. Conv. 10. sz.)

1720— — Az Ur föltámadásáról nevezett *István*, elnök. (U. o. 14. sz.)

1725— — Jézusról nevezett *Antal*, elnök. (U. o. 18. sz.)

1726— — Sz. Gertrúdról nevezett *Endre*, minister. (U. o. 19. sz.)

- 1729 — — Sz. Elekről nevezett *Imre*, minister. (*U. o.* 22. sz.)
- 1732 — — Sz. Gundáról nevezett *Szelestény*, minister. (*U. o.* 26. sz.)
- 1734 — — Sz. János evangelistáról nevezett *Lajos*, minister. (*U. o.* 27. sz.)
- 1737 — — Sz. Háromságról nevezett *Ágoston*, minister. (*U. o.* 32. sz.)
- 1739 — — Mária avatásáról nevezett *Vincze*, minister. (*U. o.* 34. sz.)
- 1750 — — Sz. Józsefről nevezett *Szeverin*, minister. (*U. o.* 36. sz.)
- 1757 — — Az Angyalokról nevezett *Marián*, minister. (*U. o.* 38. sz.)
- 1769 — — Mária eljegyzéséről nevezett *Ernö*, minister. (*Act. Conv. Sárospat. 13. sz.*)
- 1771–1772. Sz. Lélekről nevezett *Miklós*, minister. (*U. o.*)
- 1778 — — A szeplőtelen Szűzről nevezett *Berthold*, minister. (*Act. Conv. Tyrn. 38. sz.*)

h) A többi Nagyszombatban létezett, vagy létező sz. épület és szobor.

1) *A sz. Orsolya apácák zárdája s temploma.* A szüz sz. *Orsolya* apácák temploma sz. *Anna* emlékére az 1724-ben Nagyszombatba érkezett apácák számára építtetett a mellé kapcsolt zárdával s nőneveldével együtt gróf *Eszterházy* Imre esztergomi érsek által, egyik rokona eszedezésére 1730-ban, a főtérről a társas egyházba vezető utczában.

A templomnak sz. *Anna* emlékére szentelt főoltárán kívül 4 mellék-oltára van, s 1845-ben belseje egészen megújítatott. A zárdának hátulsó szárnya néhai *Scitovszky* János bibornok-primás esztergomi érsek által második emelettel szaporíttatott 1856; a belső nőnevelde helyisége pedig, a nevendékek folytonos szaporodása miatt, szűkké válván, a zárdaszomszédságában levő emeletes szegletház jótévköi kegyes adományaiból, főleg a nagyszombatkerületi lelkipásztorkodó pap-

ság adakozásaiból, 30 ezer forinton megvásároltatott, ekkép a nőnevelde tetemesen szaporíttatott.

A nőneveldeben számos alapítványi hely van. Az apácák a nőnevelde és belső 4 osztályú tanodán kívül, külső 4 osztályú minta elemi tanodát tartanak, melyben több mint 500 leányka képeztetik 33 apácza gondos felügyelete alatt. A zárda minden tekintetben igen jól rendezett, s áldásosan működik a nőnevelés terén. Ezért az egész felsővidék nagy bizalommal viseltetik iránta.

2) A város déli részén, az alsó kapu közelében, sz. *Ilona* emlékére szentelt régi templom van a hozzá kapcsolt polgári *ápoldával* elszegényedett beteg és elaggott nagyszombati polgárok ápolására, melyet a polgárok jótékonyága emelt s igen jó állapotban tart fenn 20 beteg ágygyal, s néhány év előtt megújított és csinos oszlopokkal ékesített. — A város ugyan ezen részén, de a városon kívül igen kellemes helyen van Pozsony vármegye kórháza díszes kápolnával, mely 1825-ben alapított, a vármegye költségén, egy elmebetegek gondozására szánt osztálylyal együtt.

3) A város felső részén, a városfalakon kívül, van a városi Lazarétumnak nevezett kórház, sz. *Fábián* és *Sebestény* emlékére szentelt templommal. E kórházban 49 ágy van a városi szegény betegek ápolására alapítva; de a szegényebb sorsú betegeknek gyógyszerek is szolgáltatnak.

4) Az *Oláh* Miklós esztergomi érsek által, a tridentii sz. zsinat végzéseire nyomán, Nagyszombatban a bold. *Szűz Mária* emlékére 1566-ban alapított, de *Pázmán* Péter által 1631-ben sz. *István* király emlékére szentelt s nagyobbított papneveldeben van a sz. *István* király emlékére avatott kápolna. Maga a régi papnevelde-épület, a sz. *István* papnevelde Esztergomba szállítván, most a Nagyszombat egyházkertileti Érsek-Helynök laka.

A régi *Szűz Mária*, *Szelepcsényi* György esztergomi érsek által alapított, papneveldeben is van ékes, a bold. *Szűz* emlékére szentelt kápolna, melyben jelenleg a beteg neveldek számára ajánltatik föl a szentmise. — Szintügy a *Pázmán* Péter bibornok által *szegény tanulók* neveltetésére alapított sz. *Adalbert* neveldeben is díszes, de most használaton kívüli

kápolna létez, minthogy ez épület rokkant katonatisztek lakásául foglaltatott le.

Ugyanitt van a *Lippai* György esztergomi érsek által az 1648-ban Nagyszombathban tartott *nemzeti zsinaton* alapított s 1649-ben maga az érsek által megnyitott egyetemes, vagy központi papnevelde épülete.

Vége el nem mellőzhető a boldog emlékü *Pázmán* Péter bibornok által 1624-ben magyar nemes ifjak képeztetésére alapított nagyszerű árpoda, melynek remek festményekkel diszes, sz. kereszt oltárával ékesített, kerekded kápolnája fejed bádogg födelével legelőbb tűnik a Szeredről Nagyszombathba utazók szeméibe, s igen meglepő látványt nyújt. Ezen árpoda II. József császár által megszüntettetvén, több éven át a bold. Szűz Mária, és az egyetemes ugyanazon császár által Budára, később Pestre áttett, 1804-ben pedig I. Ferencz király által Pesten újonnan fölláttatott és szerveztetett *központi papneveldével* egyesítettvén, az Esztergom főmegye papneveldejévé, 1850 óta pedig a *Scitovszky* János bibornok, esztergomi érsek által újra szervezett *fiárpoldává s neveldévé* alakított át.

5) A Nagyszombatot diszítő szobrok legékesebbike a fő téren álló *szent Háromság* nagyszerű szobra, melyet a polgárok állítottak, s melyhez évenként *szent Háromság* vasánapján körmenet vezettetik; továbbá a *szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária* szobra a sz. János templom előtt; a sz. *József* szobra a káptalan utcában, sz. *Ráfael* főangyal szobra a városon kívüli nyílt téren; a *fájdalmas szent Szűz* szobra a város felső kapujánál; végre a kalvária hegyeni *kereszt*, melyet *Schmidt* György kanonok s nagyszombati plebános állított. (*Topogr. Hung. — Ocskovszky* 58—60. — *Solemnia. Consecr. Basil. Strigon.* 86. 91. 93. 94. ll.)

9. §.

Bazin, Modor és szent György szabad királyi városok szent épületeikkel együtt.

Pozsonytól éjszaknak a nagyszombati lövonatú vaspálya mellett egy órányi távolságban fekszik a Kiskarpátok tövében két hegyág közé szorított sz. *György* szabad királyi város, mely fölött a két hegyág aljait szőlők borítják, nyugatra terjedelmes bükk- és tölgyfaerdő övedzi, kelet felé pedig síkság terül el előtte.

A még ma is nagyobbára kőfallal és tornyokkal körülvédett s hajdanta sokkal népesebb és jelentékenyebb város, mint jelenleg, már IV. Béla király korában kiváltságos helység vala és több különféle földesurai után a hajdan oly híres *szentgyörgyi* és *bazini* grófok birtokába jutott. II. Mátyás király kerített be kőfallal, s ezen időre esik virágzási kora is, melynél fogva 1647-ben a szabad királyi városok sorába emeltetett, s hajdani dicsőségét hirdetik a keleti halmon látható régi, *Fejérkö* nevű, várának romjai. Azonban többszörös tűzvész, leginkább pedig 1663-ban a törökök kegyetlen pusztításai, melyek elől még a plebánia-templom sírboltjai sem maradhattak sértetlenül, a városnak bekövetkezett lassankénti alásüllyedését okozták.

A vár eredetéről kevés bizonyost állithatni; a monda szerint eredetileg a *templáriusok* műve volna, később a *szentgyörgyi* grófok laktak fényes termeiben; most az alatta fekvő *Ujvidék* faluval együtt a *Pálffy* grófok birtokához tartozik. (*Korabinszky, és Pozsony s környéke, 114—115 ll.*)

A szent épületek elseje a sz. *György* vértanuról czimzett plebánia-templom, mely a külső városkapun kívül a közbe eső *Ujvidék* falun túli magaslaton áll, s gót alakú torony nélküli épület, de eredetéről semmi bizonyos sem mondható, csak-hogy alatta van az egykor oly hatalmas sz. *györgyi és bazini* grófok sírboltja.

Nevezetes e templom *szentgyörgyi és bazini György* gróf által építtetett sz. *Háromság* kápolnája; s e kápolna lelkészének

a nevezett gróf 1465-ben 28 font bécsi denárt, fontját hat mértékbe, (pensa)számítva, rendelt a Morava folyón birt *Hochstetteni* parthalászata bérletéből és jövedelmeiből évenkénti javadalmazásul. Ugyanezen kápolnában látható e György grófnak 1467-ben készült siremléke s családi czimerei, valamint a másik birtoikos gróf *Serédy* Gáspár 1550-ben készült siremléke is. (*M. Sion. III. 713. l. — Magy. Acad. Értes. 1847. 369. 374. ll.*)

A plebános jövedelmeiről, a templom oltáiról, s ezekhez tartozó javadalmakról 1514-dik évre a következők jegyzék föl: *Miklós* lelkész élelmezésére a mezővárostól a szőlők tizedét és 20 akó bort kapott; de egyház napján, melyen úgy is bőven folyt be a följánlás, mindenik ezen pap asztalához meghivatni szokott javadalmazott lelkésznek bizonyos pénzösszeget tartozott adni. Asztalához tartozott továbbá egy *húszónok* és egy *iskolában tanító* áldozár, kiknek naponként a nagymise és vecsernye alatt énekelniök kellett; továbbá a *bold. Szűz Mária*, és az „*Úr szentséges Teste*“ társulatától is volt némi jövedelme, ezenkívül székdíja és húsvéti báránya, s a szintén hozzá tartozott *Grinava* helységbeni plebánia jövedelmein kívül a gróftól olykor vizát, gabnát, vaját, sajtót és húst kapott.

A sz. *Iлона* oltár javadalma kegyüri dézsmától s tizedtől ment szőlőből, a sz. *királyok* oltaráé pedig két szabad szőlőből állott. A sz. *Háromság* kápolnához két szőlő, és a *hochstetteni* vizekeni halászat tartozott. A *mészáros* czéh javadalma négy szőlőből állott a *bold. Szűz Mária* oltáránál minden szombaton följánlandó szentmise áldozatra, a másik „*Krisztus szent Teste*“ társulata pedig két szőlőből jövedelmezett a tizeddel együtt, az orgonától pedig 20 forintot. E társulatok javadalmairai mindenikének saját háza és kertje volt. Végre a sz. *Katalin* oltárának is taksamentes szőleje volt. A hitszónoknak a plebánus udvarhelyén vala lakása, s ettől a borgyűjtés 10 hatvanadát (sexagenas) kapta.

Ezen templomot elvették a katolikusoktól az ágostai hitvallásúak, mint kitetszik II. *Mátyás* királynak 1617., és II. *Ferdinand* királynak 1628-ban kelt rendeletéből, melyben a városnak meghagyták, hogy az ottani, mint királyi kegyüri jog alá tartozó, plebániát visszaadják a katolikus áldozárok-nak. (*M. Sion. az i. h. — Eccl. Cam. 52. cs. 13. 18. 19. 22. sz.*)

A másik, a város közepén, és főterén levő, körkerítési, s magas tornyú *szent Háromság*-templomot az ágostai hitvallásúak 1654-ben építették; de 1686-ban *Szelepcsényi* György primás, esztergomi érsek, azt a *kegyes rendi* atyáknak szerezvén meg, mellé a kegyes rendiek számára rendházat építtetett még 1685-ben, s ezt az *Illésházy*-, *Balassa*- és *Grinavi*-féle nemes általa megszerzett telkekkel, valamint *Richter*- és *Beghrin* féle, a város részéről minden polgári terhektől mentesített, házakkal, végre a sz. györgyi és bazini szőlőhegyeken megvett szőlőkkel javadalmazván, megállapította.

E rendháznak igazgatója hajdan plebánus is volt. Jelenleg házfőnöke s másod-házfőnöke; továbbá a hittudományt hallgató nevendékek számára két tanára, az algymnasium számára 6 tanára, két lelkiatyja, egy beteges tagja van, s 6 hittudományt hallgató nevendék készítettetik benne a tanári pályára. (*Korabinszky*, — *Magy.- és Erdélyországi kegyes tanítórend névkönyve 1868/a-dik évre. 21. l. — N. R. A. 1445. cs. 12. sz. — Eccl. Cam. 50. cs. 44. és 50. sz.*)

Sz. Györgytől szintén éjszak felé egy órányi távolságra van *Bazin* szabad királyi város a nagyszombati lővonattu vasút mellett nyugatról szőlőhegyek, s ezek mögött bükkös erdők alatt, míg a többi oldalról nyílt, termékeny síkság környezi.

Ezen hajdan szintén kőfallal kerített, s három kapuval birt város, melyen a sűr-láp vizeit fölvevő *Fekete víz* nevű patak fut át, a XIV-dik században ép úgy, mint sz. György a sz. györgyi és bazini grófokat uralta, később *Zápolya* János lón urává; de *I. Ferdinand* Zápolyától visszavette, s különféle hiveinek adományozta. Ezek egyike vala *Krusith* nevű hős ezredes, kinek halála után ezen özvegyére, *Pálffy* Katalinra, zálogkép átírt uradalom annak második férjére *Illésházy* Istvánra szállt. De a bazini és sz. györgyi lakosok, nem akarván az uralmat túrni, 1598-ban *Rudolf* királyhoz kiváltási jogért folyamodtak, és az uradalomért járó 140,000 tallérnyi zálogdíj kifizetését ígérték, mire *Rudolf* király mind a két várost szabad királyi várossá tette. Azonban *Illésházy* ez eljárás ellen erőlesen tiltakozván s e miattsúlyos vádpörrel sujtatván, kényszerült *Lengyelország*ba menekülni, míg *Bocskay* fölkelése alkalmával visszatérvén, az uradalom békés birtokába vissza-

helyeztetett, s 1609-ben mint Magyarország nádora halálozván meg, az uradalmat örökösére *Illésházy* Gáspárra hagyta.

II. Ferdinand 1626-ban az uradalmat, a két város Bazin és sz. György kivételével, az akkori korona-örnek *Pálffy* Istvánnak adományozta, ki a kincstárnak kifizetvén a 310,000 forintból álló zálogdíjt, az uradalmat III. Károly királytól a grófi czímmel együtt örökös birtokába vette. Bazin pedig és sz. György, 1647-ben megnyervén az országgyűlési képviseleti jogot, törvényesen sz. királyi városokul ismertettek el. A várkastély, mely a város kerítésén kívül a nyugoti oldalon áll, az óta gróf *Pálffy* család tulajdona. (*Korabinszky*, 252—254. ll.)

Bazin városban 3 katolikus templom van. Ezek egyike a *bold. Szűz Mária* emlékére szentelt, vagy régi plebánia-egyház, melyet a felső kapu mellett a *szentgyörgyi* és *bazini* grófok alapítottak. Ennek V. *Orbán* pápa 1370-ben búcsút engedélyezett. Később azt az ágostai hitvallásúak bitorolták, ezért II. *Mátyás* király 1615- és 1617-ben, nem ugyan a polgárok ellenkezése nélkül, megparancsolta, hogy az esztergomi érsek joghatósága alá visszahelyeztessék, illetőleg az ottani várkapitánynak meghagyta, hogy a plebánia a katolikusoknak adassék vissza.

Ezen templom *Illésházy* István nádor által 1609-ben építtetett kápolnájában ugyanazon nádor sóvári fejér márványból vésett szobra, s a kar alatt másoknak siremlékei is láthatók. (*Theiner Mon. Hung. II. 94. l.* — *Korabinszky.* — *Eccl. Cam. 52. cs. 19. sz. és irreg.* — *Gyurikovics M. Acad. Értes. 1847. 235. l.*)

A másik, a *legszentebb Megváltónak* szentelt s a piacon álló plebánia templomot 1659-ben az ágostai hivallásúak építették és használták 1674-ig, midőn, a katolikusoknak adatván át, a *Szelepcsényi* György esztergomi érsek, báró *Hedly* Mátyás, és *Pálffy* grófok bőkezűségéből oda telepíttetett *kapuczinus atyák* e templom mellett szervezték Magyarországbán legelső gyarmatukat. De egy század múlva a kapuczinus atyák, a *Koháry* s *Pálffy* családok és mások segítségével a városnak falai mellett újon épült, harmadik templomot vették át, a mellé csatolt kolostorral együtt 1774-ben, melyben jelenleg 7 áldozár lakik több újonczczal és szerzetes testvérrel. Ezeknek számukra 1678-ban gróf *Balassa* Bálint 1000 forint, 1719-ben *Bartok*

István egy másik alapítványt tett; de mások is segítették őket pénzadományokkal. (*Korabinszky. — Schemat. — N. R. A. 965. cs. 6. sz. — 1175. cs. 1. sz.*)

Éjszakra Bazintól egy mértföldnyi távolságban fekszik *Modor* vagy *Modra* szabad királyi város a Kárpátok aljáni szintoly egészséges és kies, mint termékeny vidéken.

E város eredetéről csak annyi jutott el hozzánk, hogy, a XIII- és XIV-dik századok folytán, a *pozsonyi* grófok birtokában volt, 1400-ban azonban a hatalmas *Stibor* erdélyi vajda birtokába került, erről a híres *Guthi Országgh* családra szállott; e családnak, *Országgh* Kristóf országbírónak Csejte mezővárosban történt halála, s az ottani templombani eltemettetése után bekövetkezett magvaszakadtával 1594-ben a koronára esett vissza. (*M. Sion. IV. 431. l.*) Ekkor a polgárok, nehogy újra földesúr alá kerüljenek, 6000 forintot fizettek a királyi kincstárnak s lekötelezték magukat, hogy évenként még 640 forintot fizetnek, s a hajók padlózására bizonyos mennyiségű fát szállítanak. — Ezen évenkénti adót 1610 óta a *Pálffy* családnak, ezentúl 1687-ig *Lippai* György esztergomi érseknek fizették a bécsi *Pázmán* Péter alapította magyar papnevelde számára; ezután pedig *Fenesy* György egri püspöknek, ki azt a nagy-szombati veres vagyis egyetemes papnevelde javára fordította.

— E hely legelső kiváltságait I. *Lajos* királytól nyerte 1361-ben; *Zsigmond* király pedig azokat megerősítette, II. *Ulaszló* és I. *Ferdinand* királyok szaporították. II. *Rudolf* király 1613-ban *Modort* a szabad kir. városok sorába emelte; II. *Ferdinand* 1631-ben *vámjogot* engedményezett neki. A fölvidéki városok által az 1609-diki, 1619—20-diki, s főleg 1705-diki belháborúk miatt szenvedett sanyarúságokban és viszontagságokban *Modor* is nagy mértékben részesült, 1729-ben pedig rémitő tűzvész pusztította el a várost. A város hajdani kőfalai és 3 tornyos kapuja még nagyobbára fennáll; erődtímenyei 1610—1646-ból származnak; főutczáján a *Modra* patak foly végig. (*Korabinszky.*)

A város főterének éke, az ősrégi városházon kívül, rézzel fődött nagyszerű tornya, melyben 3 harang van, s ezek legnagyobbika 65 mázsás. Ehhez járul a hozzá épített templom, mely eredetileg a *szláv* ajkú ágostai hitvallásúak által emelte-

tett kápolna volt, de 1674-ben a *szent Benedek* rendieknek adatván át, templommá alakíttatott, s mellé a bencézések székháza járult. — A másik, az alsó kapu melletti külvárosi, templomot szintén az ágostai hitvallásúak használták; de 1635-ben visszaadatott a katolikusoknak. — Az iskolákkal foglalkozó Benedek rendiek temploma, visszaadatván a katolikus isteni szolgálatnak, a németajkú hiveknek hagyatott plebánia-templomul, s 3 oltára van, úgymint a sz. *Borbála* emlékére szentelt főoltár, s a *szent olvasó* és sz. *Benedek* oltárai. — A sz. Benedek-rend, megszüntetése után, eltávozván, jóllehet helyreállíttatott, többé ide vissza nem tért. (*Korabinszky. — Eccl. Cam. 53. cs. 22. sz. — Czindr. I. 316. l.*)

10. §.

B É N Y.

A prémontrei kanonokrend bold. Szűz Máriáról nevezett prépostsága.

Esztergom vármegyében a Garan folyó mentében Párkány fölött két mértföldnyi távolságban két szomszéd, *Kis- és Nagy-Bény* nevű, helység van, melyek elseje, Korabinszky állítása szerint, a *Pálffy* herczeg család bátorkeszi uradalmához tartozik, s melyben Mark Aurél római császár táborsánczai, és török sánczok, s egy halmon két tornyú, román módorú építészetre mutató templom, hajdan *prémontréi* szabályozott kanonokok monostorának romjaival láthatók.

Bény nevét mind a két helység a *Geisa* vezér alatt 40 vértessal, s öcsesével Pázmánnal, Kéza krónikája szerint, Svédhonból a tengeren túlra menni szándékozott, ekkép Magyarországra jött és Geisa által itt tartóztatott *Huntnak*, ki az ifjú fejedelmet *Istvánt*, a Garan vizébe állítván, német módra lovaggá ütötte, fiától *Byntól* kapta; minthogy sz. István e földet *Huntnak* ajándékozta, a pártütő *Kupa* vezér ellen sz. Istvánnak nyújtott segítsége jutalmául. — A mint tehát *Hont* vármegye *Hunttól* nyerte nevét, úgy a nagyhirű *Pázmán Péter* bibor-

nok *Pázmán Hunt* ücsesétől származott. (*Höke. M. Sion. IV. 823. l.*)

A *Kis-Bényben* létezett *prémontréi* prépostságot *Omode* gróf (az *Amadé* grófok őse) alapította, midőn II. Endre királlyal Palesztinába szándékozott menni, lelke tüdvére. Ennek fia *István* mester pedig, ki e prépostság templomában temettetett el, 1273-ban kelt végrendeleténél fogva, e monostornak hagyományozta a már boldogult atyja által annak ajándékozottatott *Kéménd, Pauli és Vezekény* helységeket, *Kondejben* szőlőt, s három kerekess malmot; továbbá méheket, lovakat, szarvasmarhát, szolgát és harangozót, s más embereket ingó szerekkel együtt. (*A sághi monostor 1356-diki átiratában hitelesítve: Eccl. Cam. 53. cs. 2. sz.*) — A monostor terén 3 kisebb templom volt, úgy mint: *A Krisztus szentséges Testejé*, melynek szentélye kereszt alakú vala és a prépostsági templomnak pitvarául szolgált, a másik a 12 apostolé kerek alakú, melyen a temetésekre vagy csontok fentartására *carnarium* (csontház) néven szokott használtatni; a harmadik sz. *Kataliné*, a nevezett templomtól egykissé távolabb. E két utóbbi a monostorral és templommal együtt, a töröknek hazánkban zsarnokoskodása folytán, romba dőlt. (*Arch. Közl. III. 3. 4. ll.*)

A *bényi* prépostság az esztergomi sz. *István* prépostságtól elszakasztatván, 1294-ben a *sionhegyi* apát, 1516-ban pedig a *sághi* ugyanazon rendbeli prépostság felügyelete alá helyezettett, s ennek fiókja maradt egész Esztergomnak a törökök által 1543-ban történt elfoglaltatásáig; végre I. Ferdinand király által 1561-ben a *széplaki* benczés apátsággal együtt, a világi kezekből visszavétetvén, az apostoli szent szék jóváhagyásával, a nagyszombati Jézus társasági testületnek adományoztatott társoda építésre. (*Timon. Epit. Chronol.*)

(A *bényi* prépostok közül előfordúl: 1356-ban *János* (*Eccl. Cam. az i. h.*) 1445. és 1467. *Simon* (*U. o. 32. es. 64. sz.* — *Czinár. II. 7.*) — 1491-ben *Antal* (*Conv. Paul. Elef. 15. cs. 7. sz.*) — A czimzetes prépostok közül 1648-ban említetik *Adácsy* Jakab, esztergomi kanonok. (*Szvor. Crit. hist.*) Jelenleg czimét Kesseleőkei *Majthényi* József, Bajmócz mezőváros plebánusa, s az ottani sz. *Antal* apát oltárának oltárnoka viseli. (*Schemat. Strig. 1867. 46. l.*)

11. §.

B O Z Ó K.

A sz. István királyról czímzett prémontréi
prépostság.

A Hont vármegyében keblezett *Bozouk* (Bozók, a tótoknál Bzowik) pusztán, később mezővárosban létezett prépostságot monostorával együtt 1124. és 1130. között, II. István király uralkodása közben, a *Hunt* nemzetségből származott *Lambert* gróf nejével *Zsófiával*, sz. László király húgával, elébb *Udalrik* karinthiai örgróf özvegyével, és fiával *Miklóssal* együtt, felsőbb jutalom réményében, és lelkek üdvéért, sz. *István király* tiszteletére alapította a prémontréi szabályozott kanonokok, még akkor új, rendje számára, minthogy, úgy látszik, a II. István alapította nagyváradi ily nemű monostor után ez volt a második.

Ezen mások bőkezűsége gyarapította alapítványt II. Béla király 1135-ben; IV. Béla király pedig 1262-ben azon toldással erősítette meg, hogy a bozóki prépostság jobbágysai föltött még az országbíró sem, hanem egyedül ezen egyház főpapja tarthasson ítéletet. A prépostságnak javadalmazásul adományozott fekvőbirtokok közül emlittetik: *Bozouk* és *Pasztuh* pusztá, hol királyi, sz. László által *Lambert* grófnak adományozott, Udvarhely volt; továbbá a sz. István király által a *Hunt* családnak ajándékozott *Platna*, végre a szintén sz. László király által *Lambert* grófnak ajándékozott két szőlő. (*Katona, hist. crit. III. 493. l.*)

Ezekhez toldotta még IV. Béla király a fentidézett megerősítő okmányban a *Hunt* vártól elidegenítettett *Terjen* (Tripin) és *Bádon* (Badin) földek ajándékozását örökös alamizsnául. (*Act. Coll. Soc. Jesu. Tyrn. 47. cs. 47. sz.*)

Ezekén kívül e prépostság sajátja vala még egy, a *Karpona* folyón létezett, malom fele, melyet 1316-ban *Miklós*, Péter varga fia adott el Péter prépostnak. 1471-ben I. *Mátyás* király meghagyja a *karponaiak* által, még a mezővárossal ha-

táros pusztai majornak fölgújításával is megsértett prépostsági határok megújíttatását. — 1519-ben II. *Lajos* király Bozók mezővárosnak azon kiváltságot adta, hogy évenként sz. *István* király ünnepén, és „*Quasimodo geniti*“ (*Fejér*, vagy Húsvét után I. vasárnap) országos, minden szombaton pedig heti vásárt tarthasson. (*Inter. Act. Coll. Soc. J. Tyrn.*)

E monostort iszonyú viszontagságok érték. Ugyanis 1338-ban *Leukus*, *Dobrakuttyai* Lőrincz fia, Mihály prépostot, nem tudhatni mi okból, halálosan megsebesítette, egyik szolgálját meggyilkolván, a másikon halálos sebet ejtván, ezért *Leukust* ezen iszonyú bünténye miatt *Telegdy Chanád*, esztergomi érsek, a hívők köréből kiközösítette, — 1530-ban pedig, midőn a magánosok közt legiszonyúbb visszavonás, gyilkosság és rablás dúlt, *Ipolygyarmati Balassa Zsigmond*, kire a *Huntok* kihaltával szállott Bozók védurasága, a bozóki monostorba rablókat és katonákat küldött, kik a monostorba törvén, minden egyházi készletet elraboltak, s a jámbor szerzeteseket részint meggyilkolván, részint szétűzvé, a monostor majorságát elfoglalták. (*E. M. S. Timoniánó*). Sőt a *Balassák*, még mielőtt a török Gyarmat, ezután Kékkő váraikat elfoglalta, Bozók monostorát erőddé alakították át, mint most is szemlélhető.

Azonban ez áterődítést, illetőleg az egyházi birtoknak világiasítását I. *Ferdinand* király 1540. politikai s országvédelmi tekintetből kénytelen volt jóváhagyni s *Balassa Zsigmond*nak engedni a *véduri jogot*, oly kikötéssel mindazáltal, hogy ott az őszertartás szerinti isteni szolgálatot tartasson. De még több csapás súlyosult a prépostságra; mert a csábrági vár sáfára, *Pálffy Péter* parancsára, *Zavary Mátyás* préposton halálos sebet ejtett; de *Balassa Menyhért* a gonosz bitorlót nem sokára kifizte Bozók birtokából. (*U. o.*)

Jóllehet pedig a prágai prémontréiek 1548-ban ünnepélyesen tiltakoztak az őket illető alapítványnak más rendre szállíttatása ellen: mindemellett a bozóki prépostság mégis világi kezekre jutott. Mert *Fanchy Borbála*, *Balassa Zsigmond* özvegye, 1559-ben elhalt férje végrendelete nyomán, Bozók birtokába jutván, azt, mint tulajdonát, fivérének, *Fanchy Györgynek* ajándékozta, ki a várra átalakíttatott, s jól megerősített prépostságot *Tapolcsányi* Tamás fia, János, nevére iratta át, mi ellen a *sághi* prépost tiltakozott.

Végre a prépostság birtoka *Fanchy* János és Pálra szállván, *Szelepcsényi* György esztergomi érsek, kinek a prépostság adományoztatott, *Fanchy* János birtokrészét visszaváltotta, másik *Fanchy* Pál által 1657-ben neki adományozott részét, *Fanchy* Pál neje, *Balassa* Sidónia szándéka szerint, 1678-ban kelt alapítványi okmánya, és I. Leopold királynak az erre következő évben kiadott helybenhagyási rendelete szerint, *Jézus társasága* nagyszombati társodája és az ottani szűz *Mária* papnevelde alapítványára fordította.

Erre következő a *Kollonich* bibornok, esztergomi érsek, és *Jézus társasága* közt 1685-ben létre jött *Egyezkedés*, meghagyatván a jezsuitáknak joga a prépostságnak vagy a törvény vagy barátságos egyezkedés útján keresetére. A pör a jezsuitáknak eltöröltetése után, minthogy ezeknek ottani jogigényeiben a m. k. Tudomány-Egyetem budai nyomdája örökösödött, a *Mária* papnevelde, és az egyetem közt folytatott, s az esztergomi káptalan, mint a *Mária* papnevelde vagyona kezelője, jelenleg is 7000 váltó forint haszonbért fizet az egyetemi nyomdának. Hit. alak. (*Act. Colleg. Soc. Jesu Tyrn. 1780. eszt.*)

A várra átalakított prépostság négyszögletű emeletes épület, mely mindegyik oldalán 45 öl hosszú, egy-egy toronnyal és sáncaival, némely részében laknak, a másik magtárul használtatik. A négyszög udvar közepén van a *kápolna*, melyben kegyúri alapítvány szerint havonként két szentmise mutattatik be az Istennek, de melynek négyszögletes tornya közel van az összeomláshoz, a várkastély közelében 3 halastó nyoma látszik; ugyanannak alacsony és sötét nagy teremében öt nagy kép függ, úgymint az alapító *Lambert* grófé 1262-ből; *Zsófia* nejeé, és *Miklós* fiájé: ezek átellenében pedig *Fanchy* Pálé és *Balassa* Sidóniájé. (*Magy. Sion. IV. 829. l.*)

A bozóki prépostok névsora :

- 1139-dik évben *Sándor*. (*N. R. A. 1565. cs. 66. sz.*)
 1235—1239. *Sándor*. (*Cod. Dipl. VII, 5. 98. l.*)
 1262. 1265. *István*. (*Act. Col. S. J. Tyrn. — Cod. Dipl. IV. 3. 62. l.*)
 1295— — *Lőrincz*. (*Cod. Dipl. V. 2. 362. l.*)
 1316— — *Péter*. (*Act. Coll. S. J. Tyrn.*)
 1338. 1342. *Mihály*. (*Czinár II. 8. l.*)

- 1354— — *Egyed.* (*Eccl. Cam.* 39. cs. 14. sz.)
 1369. 1370. *Jakab.* (*Act. Coll. S. J. Tyrn.*)
 1382. 1395. *Tamás.* (*U. o.* — *Cod. Dipl.* XI. 471. l.)
 1405— — *László.* (*U. o.*)
 1416— — *Pál.* (*Cod. Dipl.* X. 8. 553. l.)
 1428—1430. *Szaniszló.* (*Act. Coll. S. J. Tyrn.*)
 1440— — *Pál.* (*U. o.*)
 1471— — *Mihály.* (*U. o.*)
 1478— — *Albert* (*Act. Jes. Ness.* 8. cs. 60. cz. 8. §.)
 1507— — *Gadóczy Benedek.* (*Act. Coll. Tyrn. S. J.*)
 1508. 1517. *Dévay Endre.* (*U. o.*)
 1519. 1523. 1524. *Szathmár-Némethy Pál.* (*U. o.* — *N. R. A.* 1565. cs. 66. sz. — *Eccl. Cam.* 42. cs. 24. sz.)
 1530— — *Róbert.* (*Timon. Epist. Chron.*)
 1537— — *Némethy Pál.* (*Act. Coll. S. J. Tyrn.*)
 1540. 1557. *Zavary Mátyás.* (*Timon az i. h.* — *Péterffy Conc.* II. 25. l.)
 1629— — *Draskovich György,* pécsi püspök. (*Szovrényi Synops. Decret. Synod.*)
 1638— — *Bosnyák István.* (*U. o.*)
 1686— — *Hanula Jakab,* a nagyszomb. Jézus társasági társoda igazgatója, mint a prépostság kormányzója. (*Act. Coll. S. J. Tyrn.*)
 1690— — *Vizocsányi Ferencz,* mint az előbbi (*U. o.*)
 1692. 1693. *Pahy János,* a nagyszombati papnevelde igazgatója, mint kormányzó. (*U. o.*)
 1700— — *Markievich Jakab,* társoda-igazg., mint kormányzó. (*U. o.*)
 1702— — *Czanger János,* mint az előbbi. (*U. o.*)
 1707— — *Mérey Mihály,* szegszárdi apát, prépost. (*Eccl. Cam. irreg. inter praeposituralia.*)
 1716— — *Sigray Endre és Szürény Sándor,* jezsuita kormányzók. (*Act. Coll. S. J. Tyrn.*)

12. §.

C S A L Á D.

Sz. Pál remete szerzete bold. Szűz Máriáról
czímzett kolostora.

A Bars vármegyében létező verebélyi alesperes-kertület-hez tartozó *Nagylóthi* Nagyboldogasszonyról czimzett plebánia fiókján, *Máriacsalád* nevű pusztán, egykor sz. *Pál* remete szerzeteseinek bold. Szűz Máriáról czimzett kolostora volt, melynek mind alapítója, mind keletkezési éve ismeretlen. Mivel azonban 1512-ben legelőbb fordul elő az ottani pálosok fekvő birtokkali adományozásának említése, e kolostornak keletkezése sem lehet sokkal régibb.

Ugyanis az említett évben *Harasztj* Ferencz és *Lévai* Zsigmond, alkalmasint mint a kolostor kegy- és védurai, valószínűleg javadalmazásul, a *Máriacsaládi* kolostornak ajándékozták egész *Beleg* és *Mikola* birtokukat s *Chalád* pusztájukat. Hiteles függő pecséttel. Ez adományozást 1517-ben II. *Lajos* király jóváhagyta. (*Conv. Paul de Chalad. 1. cs. 18. és 19. sz.*)

1521-ben *Ludányi* Chek János e pálosoknak adományozta örökös alamizsnául anyitrai káptalan előtt Bars vármegyei *Somogyfalva* pusztáját. Eredetiben.

1524-ben a fentemlített *Lévai* Zsigmond helybenhagyási levelet adott ki *Zsigmond*, a *ludányi* sz. kereszt egyház áldozárának bevallására, melynél fogva ez ugyanott birt házát, a *Ludány* helység területeni *Középhegy* nevű szőlőhegyen, s egy másik ugyanazon *Ludány* *Elsőhegy* nevű szőlőhegyén volt szőlőjével együtt a családi pálosoknak ajándékozta. (Eredetiben.)

1525-ben *Márton* perjel alatt kelt II. *Lajos* királynak adományozási okmánya, melynél fogva e pálosoknak a *Lóth* helységbeni királyi jogok átengedettek, minthogy a pálosok e helység birtokába beiktattattak.

Végre 1531-ben kelt *Dresneki* Miklósnak bevallási levele,

melynél fogva ez egy más *ludányi* szőlőnek szentmisékre történt adományozásáról tanúskodik. (U. o. 2. cs. 7. sz. — 5. cs. 4. sz. — 6. cs. 1. 2. sz.)

Azonban e szerzetesek kétségkívül az országszerte garazdálkodott törökök támadásától félelemből nem maradtak sokáig *Máriacsaládon*; hanem odahagyván itteni kolostorukat, a Nyitra vármegyei *Felső Elefánton* létezett pálos-kolostorba szerzetes testvéreikhez menekültek, honnét 1550-ben tiltakozást nyújtottak be *Angyal* Mátyás ellen, egy, ez által a Bars vármegyei *Füss* helység szőlőhegyén *Henczelffy* István mestertől a családi kolostornak ajándékozott szőlő elfoglalása és bitorlása miatt. Ennek következtében végre leérkezett 1554-ben I. Ferdinand király parancsa, melylyel meghagyja *Léva* vára felügyelőjének, hogy a Ludánybani házat és szőlőt adja vissza az elefánti kolostorban tartózkodó szerzetes atyáknak. Ered. (U. o. 6. cs. 3. sz. — 8. cs. 2. sz.)

A *Máriacsaládi* kolostor szerzeteseinek az *elefánti* kolostorban volt pálosokkali jog- és birtokközössége folytán a *máriacsaládi* kolostornak netalán tett birtokadományozás az egész pálos rendet illette, s ezt kell tartanunk a *Nádasdy* László csanádi püspök által 1712-ben a Családon lakó pálosoknak ajándékozott *mádi* szőlőhegyen létezett *Nyúlaszó* nevű szőlőről. Eredetije (u. o. 8. cs. 2. sz.)

13. §.

C S A L L Ó K Ö Z.

A csallóközi szigeten hajdanában létezett egyházi épületek.

A Duna éjszaki, érsekújvárinak nevezett, ága által képzett sziget, a Duna valamennyi szigete legnagyobbika, Pozsonytól egész Komáromig nyúlik le, s ezt III. Endre király 1296-ban *Agnesnek*, második nejének, Albert osztrák herczeg hűgának, szánta nászhozományúl. Ezen szigetet a latinok „*Insula Cittuorum*“ mások szerint *Scytharum* (*Szittyák szigete*), vagy egyszerűen

Nagysziget néven ismerték; a németek *Schüttnek*, a magyarok pedig hajdan *Challow*, utóbb *Csallóköz* szigetnek nevezték, mely nagyobb felével Pozsony vármegyében, a kisebbel Győr és Komárom vármegyékben terül el.

Ezen szigeten régente több szerzetes-ház létezett, melyeknek, mellőzván a többi, részint tudós *Ipolyi* Arnold, jeles régészünk által *Csallóköz Műemlékei* című nagybecsű értekezésében (*Arch. közl. I. 23—173. ll.*) ecseteltek, részint rég a feledékenység homályában eltűnteket, csak nevezetesebbjeit fogjuk elsorolni. Ezek közt

a) A Mária tartománybeli sz. Ferencziek sz. Antalról címzett kolostora.

Ezen Pozsony vármegyei sz. Antal helységben létező sz. Ferenczrendűek kolostorát s egyházát *Lippai* György, esztergomi érsek, kezdte 1660-ban építtetni, s ennek utóda *Szelepcsényi* György, 1677-ben befejezván az építtetést, megalapíttatásáról is gondoskodott, midőn a kolostor fentartására 4000 forint tőkét tett le, melynek *Széchy* Mária grófnő néhai gróf *Vesselényi* Ferencz nádor özvegye által 1668-ban és 1669-ben lefizetett 240 forint évi kamatját a sz. Ferencziek tartományi főnöke nyugtatványozta. (*N. R. A. 721. cs. 24. 33. sz.*)

Ezen alapítványhoz járult I. *Lipót* királynak királyi személynökéhez 1675-ben intézett legfelsőbb parancsa, melylyel meghagyta a szerzetes atyák kártalanítását, a nevezett gróf *Vesselényi* Ferencz nádor által számukra tett hagyományozást, és az általuk hat évre kölcsönzött összeget illetőleg, melynek biztosításául bizonyos javak költettek le zálogul. Másolat (*Eccl. Cam. 14. cs. 18. sz.*); továbbá a fentnevezett *Szelepcsényi* érseknek 1685-ben kelt végrendelete, mely szerint a sz. Antali kolostornak 300 forintot hagyományozott. (*N. R. A. 1445. cs. 12. sz.*)

E kolostor további eseményeiről, minden egyéb adat hiányozván, csak annyi bizonyos, hogy II. József császár több másokkal 1789-ben ezt is megszüntette, de I. Ferencz király 1809-ben a rendnek visszaadta, s azóta folyvást majd hét, majd hat atya, s 3, vagy 4, vagy öt szolgáló testvér lakja. — Mi-

vel pedig már igen rongált állapotban volt, Ő Főlsége *Ferencz József* apostoli királyunk kegyességéből s más jótevők kegyes adományaiból 1859-ben fényesen megújítottatott a templommal együtt. A templom késő renaissance idomban épült; védszentje paduai sz. Antal, s benne csodatevő Mária kép is van, melyhez sok búcsúsok szoktak járni. (*Schemat. Ord. Franc. Prov. Max. 1851. 145. 146.*)

b) A csúthi, sz. Eusztákról címzett, prémontréi prépostág, később pálos kolostor.

Ezen, eleinte a thuróczi prépost fensőbbbsége alá rendelt, 1294-től fogva pedig a cseh zabrdovici prépostság felügyelete alá tartozott prépostságot, a prémontréi rend évlapjai nyomán, az írók a szigeten, mely kétségkívül a *nagy*, vagyis *Csallóköz sziget*, létezettnek írják; ezért semmi esetre sem fogadható el a Péterffy följegyezte Pázmány Péter toldalékának szavai által félrevezettetett Szentiványi (*Dissert. paralip. Cathal. LVI.*) azon állítása, hogy e prépostság a *Nyulak szigetén* lett volna, valamint azoknak véleménye sem helyeselhető, kik, a *Csallóközi chuthali* némi hasonlatossága miatt, (honnét a németek a *Schütt* nevet képezték) azt mondják, hogy Csallóköz hajdan *Chuthnak* neveztetett, minthogy e véleményt eléggé megecázolják azok, miket alább fogunk elsorolni.

Hogy e prépostságot IV. Béla király alapította, bizonyítja e királynak 1264-ben kelt adományozó okmánya, melynél fogva e rendnek ajándékozta a kúnoktól, ezeknek iszonyú kihágásaik miatt elkobzott, következő helységeket, úgymint *Nyárhídat* a nagy szigeten túl, hol most Érsekújvár van, úgy szintén *Surány*, *Gyrok*, *Turmánkuz*, és *Hidhelem* szállásokat, valamint *Lucz*, *Urbanus*, *Seuruk*, *Machard*, *Dusman*, és *Kucha* földeket, végre egy négy kerekű malmot a *Nyitra* folyón. *)

*) Megneveztetik még ez okmányban: A királyné asszony népeinek szállása, a *zuburi* apát és a *lovászok* földjei, a *nyitrai* püspök, és *Páznán* gróf földje; *Nyitra* vára jobbágyainak, és *Zegi* Pál grófnak földje; a *Cheuz* szállás, és *Hunth* fiainak malma, mint a fent elsorolt helységekkel határos helyek.

V. *István* király boldogúlt atyjának ezen alapítványát 1272. megerősítette, sőt gyarapította is, a csúthi prémontréieknek ajándékozván saját *Geithen* létezett malmát két nemes telekkel, 5 nyilas kaszálóval, és fával együtt. — Hasonló megerősítő okmányt adott ki 1291-ben III. Endre király is. (*Cod. Dipl. IV. 3. 184. l. — VI. 1. 156. l. — Czínár. II. 14. l.*)

Az említett 1264-dik évben kelt IV. Béla királynak más adományozó levele is, melynek tartalma szerint e király a csúthi prémontréieknek számos más földbirtokot ajándékozott, úgy-mint: *Acsa* és *Al-csúth* helységeket s *Felcsúth* (Fehér vármegyében) pusztát; *Kuchola* és *Mikola* földet; *Fedémes* falut a nagy szigeten; továbbá *Esztergomban* és *Olcsán* (Komárom vármegyében) az udvarnokok földjeit; *Thohon* (Turgon) helységet; más három *Göni* (Gyón) nevű helységet Fehér vármegyében; végre két *Kemejnek* nevezett falut, és *Kind-Körös* pusztát, s mind-ezt javadalmazásul adományozta nekik. (*Extr. Act. de Chúth — Elench. Act. Eccl. Cam. irreg. — Prot. Paul. 662. l.*)

Ezen adományozási okmány kétségtelenül tanúsítja, hogy a *Chúth* név épen nem volt a *nagy sziget saját neve*, melyen e monostor vala, hanem inkább már a monostor alapittatásakor Fehér vármegyében létezett, s a monostornak adományozott *Al- és Felcsúth* helységekről ragadt a monostorra.

1295-ben *János* chuthi prépost a rablók támadásai, s betörései következtében elpusztult fentnevezett *Nyárhíd* szállást *Lodomér* esztergomi érseknek engedte át; *Benedek veszprémi* püspök pedig elengedte a monostornak azon tizedet, mely meg-
yés püspöki jogánál fogva a *nagy-sziget* területén levő monostor *Chúth*, és ezen kívüli földjén őt illette. Ellenben az érsek a prépostságnak a tizedik próbájú 10 márkáját (girát) a prépostságnak engedte, s utódait kötelezte, hogy a prépost a *sághi* és *bozóki* javak tized jövedelmeiből évenként 16 márkát kapjon, s e cserét a nevezett János prépost elfogadta. (*Eredetije a primási levéltárban: Pray Hierarch. I. 280. sz. — Cod. Dipl. VI. 1. 361—366. ll.*)

Azonban a *csúthi* monostor, két század múlva alapittatása után, annyira hanyatlott, hogy birtokai elpusztulván vagy eltékozzoltatván, a prémontréiek kényszerültek azt odahagyni. — Ezért Hollós Mátyás király 1475-ben IV. Sükösd pápa en-

gedélyével a csúthi monostorba pálos szerzeteseket telepített le, s a monostort 1482. és 1484-ben új adományozási okmánynyal a hozzá tartozott javak birtokába visszahelyezte, s ez adományozást 1501-ben II. Ulászló király megerősítette. (*Annal. Ord. S. Pauli. I. erem. I. 240. l. — Eccl. Cam. 67. cs. 1. sz. — Benger Chron. M. S. 29. fej.*)

A pálos szerzet minden gondját a kolostor birtokai fenntartására és viszaszerzésére irányozván, Pál perjel 1514-ben az *esztergomi káptalant* megakadályozta az *Esztergom* városban a csúthi kolostor által birt birtokrészek elfoglalásában; 1518-ban pedig *Ruska* Gáspárt, *Ujvásárhelyi* Györgyöt, *Róhman* Zsigmondot s másokat gátolt meg ünnepélyes tiltakozásával a csúthi kolostornak *Olcán* és *Fedémesen* birt birtokrészei, úgy szintén *Turgon*, *Gyón*, *Kemej* és *Kind-Körös* puszták birtokának megszerzésében és elfoglalásában. (*Act. Conv. Chitt. 2. cs. 2. sz.*)

Ezen óvás ervénytelenítésére a *prémontréi* rend, mint ezen javak első birtokosa, *Ferencz* sághi prépost és többi prépostjai által *Endre*, esztergomi nagyprépost előtt, mint ez ügy megvizsgálására különösen kiküldött bíró és biztos előtt, szintén tiltakoztak a pálosok, mint, a prémotrei prépostok nyilatkozata szerint, az ő javaik és házaik vakmerő és szentségtörő bitorlói ellen. (*Czinár, Monasteri. Fuch. II. 14. l.*)

E pörnek csak a törökök vetettek véget, midőn betörvén hazánkba, s ezt széltilben pusztítván, a pálosok által odahagyatott kolostort földúlták s lerombolták, mire a kolostor többnyire magánosok kezeibe került; fekvő birtokait pedig, a törökök kiűzöttetése után, az I. Lipót király által visszaállíttatott pálosok szerezték meg. Ekép *Alcsúth*, *Acsa*, *Kajászó* sz. *Péter* helységek *Felcsúth* pusztával együtt, a két elsőbe, *Schmidek* Frigyes ellen a királyi tábla előtt indíttatott pör folytán, 1753-ban létre jött egyezkedés következtében, ünnepélyesen visszahelyeztetett *pesti* pálos kolostor birtokába és kezeleése alá jutottak az 1693. 1694. 1728. és 1753-dik években kelt okmányok tanúsága szerint. (*N. R. A. 1774. cs. 20. sz. — Act. Jes. Comar. 9. cs. 8. sz.*)

Remete sz. Pál szerzete II. József császár alatt megszüntetvén, annak birtokai, tehát ezen javak is, a vallásalaphoz csatoltattak; de az *alcsúthi* uradalmat boldogult *József* főherczeg

s nádor más hason értékű világi birtokokért családi uradalma számára föleserélte.

A *csúthi prémontréi* prépostok és perjelek közül az okiratokban a következők nevei fordulnak elő:

1291. 1295. *János* prépost. (*Cod. Dipl. VI. 1. 156. l.*)

1309— — *Péter* prépost. (*U. o. VIII. 3. 660. l.*)

1332— — *Jakab* perjel. (*U. o.*)

— — — *Kőszegi János*, prépost. (*Lib. R. Eccl. I.*

487. l.)

1646— — *Mohácsy Gergely*, czimzetes prépost, pozsonyi kanonok. (*U. o.*)

c) Eberhard

a templom-vitézek vára.

E helyen, mely most *Féll* plebánia fiókegyháza, s csupán az uradalmi kastélyban bir sz. *Györgyről* czimzett kápolnával, a *templomos keresztes vitézeknek* lett volna várrá átalakított szállásuk (manseria), *Thúróczy László* (*Ung. swis cum regibus*, 298. l.), és utána *Kolinovics* (*Chron. Templar.*) állítása szerint; míg *Korabinszky* (*Lexic. 136. l.*) csak ezt jegyzi meg fölé: „A Pozsonytól másfél órányi távolságra fekvő *Eberhard* vára régi, és, mint némelyek állítják, a *templomosoké* volt. Később a *szentgyörgyi* és *bazini* grófoknak adományoztatott sz. *György* helylyel együtt.” — 1386-ban *Jodok* morva örgrófot uralta, ezután ismét az előbbi grófok birtokába jutott vissza. (*Archeol. Közlem. Ipolyi. Csallóköz. műeml. Arch. közl. I. 77. és 78. ll.*)

Utóbb *Szelepcsényi György*, esztergomi érsek sajátja vala, ki ott 1677-ben kápolnát építtetett a *bold. Szűz Mária* tiszteletére. Egy ideig a vár állami fogházul használtatott. Jelenleg *Zitkovszky* és *Jeszenák* családok után az *Apponyi* grófok idősb ága, nevezetesen gróf *Apponyi György* birja, ki a várat nyaraló kastélylá alakította át.

Valljon a templomosok az itt építtetett várban csakugyan laktak-e? biztos adatokkal meg nem mutatható; mert míg a nevezett írókon kívül mások, is mint: *Fuxhoffer* (*Monasteriologia*), *Vályi* (*Magyarország leírása*), *Bombardi* (*Topographia Hung.*

350. l.) és *Bel.* (*Notit. Hung. II. 221. l.*) minden forrás nélkül egyszerűen tornyokkal és vízárkokkal megerősített váracs-nak nevezik; a templomosokról néphagyomány egyike a leggyakrabban hallhatóknak, melyek régi várak építését, vagy sajátos ódon faragványokkal díszített egyházak alapítását a *veres barátoknak* (mint a nép a templomosokat nevezte) tulajdonítja.

Egyébiránt bizonyos levén, hogy a vár több ideig a *szentgyörgyi* grófok birtoka volt; ezek közül pedig 1409. körül okiratilag (*Cod. Dipl. X. 4. 749. l.*) is fordul elő egy *Templinus* nevű, és mivel ez *Templinus iunior* néven említették, az eberhardi erődöt még előbb, ennek hasonnevi őse is, alapíthatta, vagy legalább alakíthatta újra, kitől talán eredhetett azon vélemény, vagy hagyomány is, hogy templomosok építették azt.

Annyi bizonyos, hogy e helyen csakugyan létezett régi vár s erősség, sőt valószínűleg *Csallóköznek* ez volt a Dunán való átkelést védő főerődje, minthogy már egy 1209-ben kelt okirat szerint *Ibreharth* nevű kastélyt II. Endre király előbbi birtokosától, *Istvántól*, *Myke* fiától, megszerezvén, ugyanazon évben a később *szentgyörgyi* és *bazini* vezetékek nevű grófok nemzetségéből származott *Sebus* grófnak adományozta Szent-Györgygyel együtt. (*Ipolyi az i. h.*)

d) Somorja

Paulánusok kolostora és temploma.

Somorja Pozsony vármegyei mezőváros régi *szent Mária* nevére lágylt, és olvadt idővel mostani nevére, hajdan ugyanis közönségesen *Boldogságos Szűz* vagy *szent Mária* falvának mondatott, s e néven fordul már 1287-ben elő. (*Cod. Dipl. V. 3. 343. l. — VII. 4. 197. l. — VIII. 3. 156. l.*)

1293-ban III. *Endre*, később I. *Lajos*, *Zsigmond*, és *Mátyás* királyok bizonyos szabadalmakkal ajándékozván meg e helységet, mezővárossá emelték; *Zsigmond* király a mármezőváros Somorját *Albert* osztrák hercegnek zálogosította el. (*U. o. X. 7. 926. l.*), *Pázmán Péter* jegyzékében pedig (*Péterffy az i. h. 271. l.*), mint régi plebánia fordul elő. — E mezővárosban ré-

gente *paulai sz. Ferencz* szerzeteseinek, vagy rövidített nevök szerint *Paulánosoknak* kolostora és temploma volt.

A *Paulánosoknak* nevezett *kisebb testvérek* (fratres Minores) rendjét „*Jézus Mária*“ néven paulai sz. Ferencz alapította, IV. Sükösd pápa pedig (1471—1484.) megerősítette. E szerzet tagjai, a 3 szokásos szerzetesi fogadalmon kívül, a hús-, zsíros- és vajas ételekről is lemondván, csak halakból, s olajos ételekből éltek. E rend leginkább Spanyolországban terjedt el; Magyarországra, s nevezetesen *Somorjára* telepítettését pedig, Széchényi György primás esztergomi érsek javaslatára, 1690-ben I. Lipót király rendelte, s e végre a nevezett érsek 1692-ben 30,000 forint tőkéből állott alapítványt tett le. Mindazáltal a Paulánosok csak III. Károly királynak 1720-ban kelt rendelete nyomán fogadtatván be *Pálffy* grófnak, mint Somorja földes urának, családja által, 1721-ben telepedtek le állandóan *Somorja* mezővárosban.

A kolostor és templom építhetés végett e szerzetesek 3900 forinton és 20 aranyon 3 polgári terhekkal járó házhelyet vettek meg *Arbonác*z Jánostól, *Post* Györgytől, *Nagy* Mihály és *Palkovics* Mátyástól. — Ezenkívül *Koháry* István országbírótól, 20,000 forintot, s mások bőkezűségéből egyéb ajándékokat kapván, 8 atya és 3 szolgáló testvér telepedett le Somorján, kik 1778-ban saját költségükön *elemi iskolát* alapítottak tanítókkal együtt, mire a gróf *Pálffy* uradalom megengedte nekik egy malom fölállítását és halastó szervezését.

A paulánosoknak 1778-ban fényesen és nagyszertűen fölépült temploma, Csallóköznek legdiszesebb egyháza, most katolikus plebánia-templom. Ezen templom belső falait és boltozatait jeles freskófestmények borítják, melyek úgy látszik, a későbbi spanyol festészeti iskola modorában készültek, valószínűleg egyik spanyol származású szerzetes által. És pedig a szentélyben *paulai sz. Ferencz* főbb életeseeményeit előtűntető kép díszlik. A templom hat nagyobb és kisebb, márvány, aranyozástól ragyogó, oltárát szintén nagyszertű s kintűnő olajfestményű oltárképek ékesítik. Ezek egyikét és pedig sz. *László* király oltárát várkonyi *Amadé* László, királyi kamarás, udvari tanácsos és jeles magyar költő, állíttatta.

A terjedelmes plebánia lakul, iskolául, királyi hivatalok számára, és vendéglőül szervezett egykori kolostor épület éttere-

mében sz. *István* király, sz. *Imre* herceg s több osztrákházból származott *király képe* látható.

Azonban e szerzetesek, kik közül négyen az elemi iskolában tanítottak, ketten hitszónoki, egy betegápoló, egy gazdaság-kormányzó hivatalt viselt, nem sokáig maradhattak ott; mert II. József császár 1786-ban e szerzetet is megszüntette hazánkban. Mivel pedig az 1789-ig használt katolikus plebániatemplom, hazánk egyik legérdekesebb műemléke, a megszaporodott katolikus hívek számához képest szűkké vált, az eltávozott paulánusok tágasabb temploma lőn katolikus plebánia-egyházzá.

A régi, eredeti gót idomban, a nyolczszög 3 oldalával záródó szentély mellett még külön négy hajóju s mint ilyen hazánkban talán egyetlen katolikus plebánia-templomot az akkori kormány átengette a *reformátusoknak*, valamint a szerzetesek nagy gonddal művelt kertjét is 1789-ben 603 forinton árverelte el. A perjelek közül első volt *Krudl* Luczián, ki Zólyom vármegyébe ment káplánnak, az utolsó pedig *Huska* Gáspár. (*Magy. Sion. II. 261—275. — Archeol. Közlem. Ipolyi. az i. h. I. 131—137. ll.*)

14. §.

D E Á K I.

Szent Benedek rendi, boldogságos Szűz Máriáról címezett, szállás.

Szent István I. apostoli magyar király a pannonhalmi benczés főapátságnak, az ottani templom 1001-ben történt felszenteltetése alkalmával, a többi fekvő birtokon kívül, adományozta a Pozsony vármegyében fekvő *Vág* (máskép *Deáki* nevű) falut is, mely régente *Salának* is neveztetett, s innen ragadt a a Deákival határos Nyitra vármegyei *Sellye* mezővárosra a *Sellye* név. Jóllehet pedig már 1210-ben előfordúl a *Deáki* határból az esztergomi érsek által sikertelenül követelt tized, és az erre következett évben némely *Gatkó* kamara gróf által elfoglalt, Deákihoz tartozott, földek említése, mindazáltal az ot-

tani templomnak, IX. Gergely pápa parancsára a nyitrai és váci püspökök által történt felszenteltetése csak 1228-ban említettik. (*Czindr. Monast. Fuch. I. 60. 76. 313. ll.*)

Nem leendő érdektelen a szerzőnek ez ünnepekről irt e szavait idézni: „Ezen még most is erős templom úgy épült, hogy a templommal egy és ugyanazon föld alatt vannak a szerzetesek szűk szobácskái, és más helyiségei. A templom boltívezete fölött középtől nagyobb, a templom hajójával hasonló terjedelmű, terem van. E teremből nyolcz benyílás vezet a kemény, fölfelé hegyesekké idomított, kövekből vágott cellákba, melyek benyílóján azonban semmi nyoma sincs a kúszóknak, vagy ajtósarknak, melybe valaha ajtót lehetett volna illeszteni, s ebből önként következik, hogy az ét- és alvóterem, a cella és magán imahely mind egy ajtózár alatt volt. Ezen szobácskák mindenestre arra mutatnak, hogy ott hajdan több szerzetes lakott; de arra semmi adat sem lelhető föl, hogy a hely akár *Grangia* *) akár *perjelség*, akár *szék-ház* czimével birt volna.“

A Deáki néven legelőször 1317-ben előfordult helység a XV. és XVI-dik században *Trencsényi Csák Mátétól* fogva egész *Bocskay* koráig, ki azt Pozsony városnak ajándékozta, sokféle viszontagságokon esett keresztül, annyira, hogy a *pannonhalmi sz. Márton* főmonostortól egészen elszakított, s csak 1636-ban került ahhoz vissza, midőn Nyitra vármegye akkori alispánja által, kinek birtokához tartozott akkor tájt egyik része, ezt a protestánsoknak ajándékozta; de nemsokára egészen visszaadott a főapátnak.

Sz. Benedek rendjének II. József császár által rendelt megszünttetése után az esztergomi főegyházmegye joghatósága alá rendeltetett; de a rend visszaállítatásakor ismét vissza

*) *Grangia* (*grania, grancia, granchia, a granum-gabnamagtól*) néven oly magtárakkal, ló-, tehén-, sertés-istállókkal, juhaklokkal és szerzetes-lakokkal felszerelt kolostor-udvarok, tehát majorságok fordulnak elő a sz. *Benedek* rendi szabályokban, melyekben néhány szerzetes ügyelt föl a gazdaságra; de az ily majorságoknak, ha bár volt is azokon néhány cella, és imola, nem volt szabad a kolostor mellett, vagy azzal összeköttetésben lennie, sem az apát, perjel stb. egyszersmind annak főnöke nem lehetett, sem a pápák által a kolostoroknak engedett kiváltságok azokra ki nem terjedtek; a püspököknek pedig csak végső szükségben volt szabad ott megszállni. (*Ducange Glossar.*)

került a pannonhalmi főapátság hatósága alá, honnét az ügynevezett deáki kastélyba két szerzetes atya küldetett a lelkipásztori teendők végzésére ; jelenleg azonban csak egy szerzetes atya lelkipásztorkodik Deáki *Nagyboldogasszonyról* címzett plebániájában, mely már a XI-dik században létezett, anyakönyvei 1760-tól fogva vannak, s 1466 katholikushive van. (*U. o. 313. és 314. ll. — Schemat. Ord. S. Bened. 1869.*)

15. §.

G A L G Ó C Z.

A szentséges Megváltóról címzett tartománybeli sz. Ferencz rendi szerzetesek Minden-Szenteokról nevezett temploma és társháza.

A Nyitra vármegyébe keblezett, Lipótvára átellenében, a Vág partján fekvő *Galgóc* (németül *Freistadt*) mezővárosban hajdanta a Markomannoknak a hunnok betörései ellen jól megerősített *végvára* létezett ; jelenleg pedig látható az ódon szerkezetű ugynevezett *Lehel tornya*, mely a népmonda szerint az itt eltemetett *Lehel* hún vezértől nyerte nevét ; de inkább török toronyhoz, vagyis minarethez hasonlít.

*Galgóc*z hajdani urainak leghatalmasabbika *Trencsényi Csák Máté* vala ; ezt 1456-ban *Ujlaky Miklós* váltotta föl ; e család utolsó férfi ivadéka pedig *Lőrincz* szerémi vezér volt. 1523-ban *Thurzó Elek* vette birtokába, ez után *Forgách Ádám* lett urává, ki *Galgóc*z várát kényszerült a törököknek átadni, s kinek utódja fia *Simon* lett. Ez, mint a *Rákóczi* had fővezére, a császári hadsereg által meggyőzetván, *Galgóc*z a király kezébe került ; ki azt végre 1715-ben gróf *Erdődy György*nek adományozta ; s mostani birtokosa is gróf *Erdődy Xav. Ferencz*.

Az *Erdődy* grófi kastélyban kápolna is van, melynek a kisded Jézusnak a pásztorok általi imádtatását ábrázoló egy darab fából vésett oltárképe azért is nevezetes mű, mivel *Hollós Mátyás* király sajátja volt, ki e képet *Erdődy Bakács Tamásnak*, később Magyarország primásának, ajándékozta. Ugyan-

ezen kastélyban van *Erdődy* Tamásnak az 1593-ban Petrinia vár alatt nyert győzelme után készült házioltára, és fogadalmazott képe a kastély több más ritkaságaival, mint nagy becsű könyvtárával, és a családok arckép-gyűjteményével együtt. (*B. Mednyánszky, Mal. Reise auf dem Waagflusse 103—108. l.*)

Galgóczon 1465 óta a szentséges *Megváltóról* nevezett sz. *Ferencz* rendi tartomány szerzetesei társháza is létezik; mert Zrednai Vitéz János, esztergomi érsek, 1465-ben adott *Ujlaky Miklósnak* engedélyt sz. *Ferencz* rendi társház építhetése azon helyen, hol előbb a *szent Háromság* kápolna állott. Az engedély hitelesített másol. (*Eccl. Cam. 49. cs. 1. sz.*)

Azonban Luther tévtanai, Németországból becsempésztetvén hazánkba, már a XVI-dik század vége felé annyira elterjedtek, hogy ezek követői több, az ősz magyar katolika hithez hű, papok templomait és kolostorait nem tartózkodtak erőszakkal elfoglalni, s ezen fájdalmas sors érte a galgóczy sz. *Ferencz* rendi szerzeteseket is. Ezért 1604-ben Hetesi *Pethe Márton* királyi helytartó a *Bethlenfalvi* grófoknak megparancsolta, hogy e szabványaikhoz ragaszkodó szerzeteseket saját, a szakadárak által bitorlott, kolostorukba behelyezzék, s annak békés birtoklásában védelmezzék. (*U. o. 8. sz.*)

Ezen sz. *Ferenczrendi* szerzetesek azóta buzgón működnek Galgóczon az elemi iskolában, mint tanítók, a szószéken, mint hitszónokok, a szomszéd lelkészek lelkipásztori segítésében, s a társházfőnökön és ennek helyettesén kívül 20 atya, 13 nevendék, 9 szerzetes testvér lakja a tágas kolostort, melyben időnként a tartományi főnök is lakik, de a harmad- és negyedéves hittan hallgató nevendékek is képeztetnek a szerzetes életpályára. (*Schemat. A. Dioec. Strig. 1867. 294. l.*)

16. §.

GARAN MELLÉKI

„Sz. Benedekről“ címzett benczés apátság.

A híres Garan melléki sz. Benedek monostor alapítója I. Géisa magyar király volt, ki 1075-ben a sz. Benedek rend ez új gyarmata számára kiadott ünnepélyes alapítványi ok-

mányában ez en általa alapított apátságot, minthogy területén foly keresztül Garan vize, *Garan melléki* vagy *Garanróli* apátságnak nevezte (jelenleg a Bars vármegyei sz. *Benedek* mezőváros).

Ezen okmányában Geisa király nyilvánítja, hogy templomot és monostort létesített az Isten dicsőségére s a Szűz *Mária* és sz. *Benedek* emlékére, azt egyszersmind több kitűzött hatáiraival együtt megjelelt birtokkal és jövedelemmel bőven javadalmazta.

E birtokok a következők: *Sarraczka, Feniosaunicza, Gresztucz, a kenesichi* boldogságos Szűz *Mária* egyház földje, a szomszéd *Baka* és *Zeuleus* (Szőlős) majorságok szántóföldekkel, és a *Tolmach* nevű Garan vize melletti halásztanyával együtt; továbbá *Vosnicha, Chladnuk* és *Keresztúr* helységekben szedetni szokott adó fele; *Gaj, Brain, Sikra-Radmera, Widrizki, Mikolafalva, Kokoth, Rikahiartand, Grohlu, Besse-nendi* helységek; *Fige, Tokudi, Keyby, Haperies, Ecetova, Filu, Nanduroton, Gyekgy, Nandirdi, Zecu, Cundura, Duboz, Borniuk* vizek, a *Voyoseri* halastó két részével, s azon melléklettel, hogy az apát *Meler, Sapi, Pelu, Sagy, Alpár, Chonu* és *Fizegh* földekre annyi embert állíthasson ekékkel, amennyi neki tetszik; továbbá azt is rendelte, hogy minden kóborló, vagy szökevény, akár ember, akár marha, ha a kolostorba, vagy annak cselédsége vagy a sz. *Benedeki* marhák közé téved, mentté válván mind a király, mind a vezér hirnökei hatóságától, csupán a hely, és az ottani apát joghatósága alá tartozzék; végre, hogy az ottani egyházat illesse valamennyi saját, vagy jobbágysai bárhol levő földjeinek tizede. Eredetije a primási levéltárban van. (*M. Sion. II. 33. l. — Czinár. Monast. Fuch. I. 217. l. — Eccl. Cam. 24. cs. 43. és 50. sz.*)

Ezen adományozási okmányt megerősítette 1124. II. *István* király, szaporítván azt a Tisza mellett fekvő *Chontecche* földdel, s több halastóval; 1212. gyarapította az apátság jövedelmét sz. *Erzsébet*, II. *Endre* király leánya, a thüringiai örgróf neje is, s ennek adományát is megerősítette 1217-ben a fentnevezett *Endre* király, és egyszersmind az apátságot, a Székesfehérvárott és Budán szokásos szabadalmakkal is megajándékozván, az egyházzal összekötött terheken kívül, minden egyéb adószától fölmentette. — 1326-ban XXII. *János* pápa minden az

apátságnak engedményezett kiváltságokat, és szabadalmakat szentesítette; 1328-ban pedig I. Károly király ugyanazokat megerősítette. (*Eccl. Cam. az. i. h. — Fejér. Cod. Dipl. III. 1. 93. 128. 196. ll.*)

Ezekhez járult II. Endre királynak 1209-ben kelt okmánya, melynél fogva a Garan melléki sz. Benedek monostort saját, és az apostoli sz. Szék védelme alá fogadván, a többi az országban szervezett királyi apátságokhoz hasonlóan fölhatalmazza, hogy annak apátja püspököfőveget, gyűrűt és egyházi lábbelit használhasson. (*Novák Vindic. Dipl. Steph. 145. l. — Cod. Dipl. III. 1. 93. l. — VII. 5. 96. l.*)

A királyok e kedvezményeihez csatolhatók a különféle magánosok által tett adományozások. Ugyanis 1156-ban az apátságnak hagyományozta *István*, Adorján fia, maga is örökös nélkül levén, fiaival együtt kihalt fivére *Eusidín* következő birtokait: *Baráti* falut, hol sz. *Márton* templom volt, 8 szabadosok által birt tanyával, ezeken kívül öt eke alá való földet kaszálókkal, s a lelkész, és harangozó földjével együtt, továbbá *Szántó* helységet 72 zsellérházzal, mintegy 40 eke alá való földdel, s kaszálókkal, és az ezen helységeken keresztül folyó *Kumpa* patakon építendő malomra alkalmas helylyel együtt. Ez adományozást II. Geisa király megerősítette, a fentnevezett *Eusidín* pedig a *Baráthiban* (másképp Bratkán) épített templomot fölszentelő Martirius esztergomi érsek fölszólítására, még több fekvő birtokkal ajándékozta meg a monostort. (*M. Sion II. 35. l.*)

1165-ben bizonyos *Farkas*, *Páznán* fia, nem levén örököse, az apátságnak ajándékozta *Sitouva* (Zsitva) folyó fölött fekvő *Szelepcsény* pusztáját 16 szabados tanyával, 12 eke alá való szántófölddel, és az apát lakhelyétől udvartelkét gyümölcskerttel együtt, valamint másik, ugyanazon víz melletti kisebb *Szelepcsény* nevű pusztáját 6 cselédtanyával, s 4 eke alá való földdel; végre *Edeci* nevű pusztáját két ökrös eke alá való szántófölddel, és 4 bérescsaláddal. Mindezen adományozást megerősítette III. István király.

1234-ben II. Endre király megengedte a *szelepcsényi* királyi jobbágyoknak, hogy a sz. benedeki jobbágyság közé fogadtathassanak. Végre 1247-ben IV. Béla király tantí előtt elismerték a *kis-szelepcsényi* lovas jobbágyok, kik tudniillik saját lo-

vaikon tartoztak az apátságnak szolgálni, hogy miután e szolgálat alól önkint megvonták magukat, jövőre III. István király engedménye értelmében a monostornak minden szállástól két nehezék pénzt tartoznak fizetni, továbbá, hogy készek az apátot minden évben elfogadni, s annak tartására 3 éves *ártálynak* nevezett sertést, kenyereket, sört, és takarmányt szolgáltatni, hogy végre készek a király megjöttekor az apátot segíteni, s neki, bárhova vezetendi őket, saját lovaikon szolgálni; ha ezt nem teljesitenék, elszánják magukat a szolgaságra íteltetésre. (U. o. II. 37. 376. 527.)

A monostornak tett kisebbszerű adományok közé ezek tartoznak: 1209-ben az esztergomi káptalan ellen indított kereset folytán az apátságnak íteltetett *Sosolul* helység fele, és *Taszár* falu.

1237-ben IV. Béla király visszaadta a kolostornak *Geznych*, *Geletnek*, és *Krisztúr* a zsólyomi vár grófja által elfoglalt helységek harmad részét, kétharmada a királyt illetvén.

1246-ban *Verner*, barsi gróf, a király meghagyásából, átadott a sz. benedeki monostornak *Bars* helységben egy nemes telket a híd mellett, a kerttel, s vízzel együtt, oly végre, hogy abban az adószedők háborítatlanul lakhassanak, és szedhessék az apátot illető tartozásokat, minden a helységbeliek s az apát közt e tekintetben fölmerülhető viszály elhárítása végett.

1253-ban a király meghagyásából a Zsólyom vármegyei főispánok a sz. benedeki egyháznak ítelték *Apáthi* földet; végre I. Károly király uralkodása közben gróf *Bodor* a sz. benedeki kolostornak hagyományozta *Herencs* pusztát. (U. o. II. 129. 436. 437. 526. 677. — *Cod. Dipl. VIII. 3. 487. l.*)

A sz. *Benedek* emlékére fölavattatott apátsági templomon kívül létezett még s most is létezik a monostor mellett más, sz. *Egyed* emlékére szentelt, plebánia egyház is, mely a következő okmányokban fordul elő: 1209-ben kelt III. Ince pápa apostoli irata, melynél fogva helybenhagyta a monostor alapítását, és a javadalmazására ingatlan birtokban tett adományozásokat, melyek közé tartozott, a *sytovai* (zsitvai) bold. Szűz Mária templomán kívül, sz. *Egyed* egyháza is, azonkívül a *so-bozloni* és *barsi* piac s vízvám harmadrésze, a *Beldi* vizek, úgy szinte a *Geron* (Garan) vizén szállított folyadék-vám harmadrésze, és a monostor földmivelőinek tizede, az *odordi* sz. Már-

ton kápolna, és három kápolna tizedének negyedrésze. Hitel eredeti.

1394-ben kelt az esztergomi érsekség helynökének vég-
itélete Domonkos sz. *Egyed* egyháza lelkészének, *János*, a *konathii* sz. *Kozmás*, és *Demjén* vértanúk fiók-kápolnája kápolnája ellen, a garani, és Garan melletti kolostor vagy is sz. Egyedről nevezett egyházat illető jövedelmek megtagadása miatt indított keresetében, mely végítélet az alperes fél elítél-
tetését tartalmazza. Hitel.

Végre 1400-ban IX. Bonifác pápa utasítja a győri és nyitrai püspököket, hogy a garani és Garan melletti sz. *Egyed* plebánia-egyház különféle emberek által elsajátított javai visszaszerzésére segédkezet nyújtsanak. (*Eccle. Cam.* 24. cs. 1. 46. sz. — 25. cs. 41. sz.)

Ezen sz. *benedeki* apátság különféle viszontagságokon ment keresztül; — mert, alig telvén el egy század alapittatása óta, *Otmár* barsi főispán megkezdte az apátot jogai gyakorlásában zavarni, s őt javaitól megfosztani. E hatalmaskodás meg-
gátlására *Marczell* esztergomi érsek II. István királytól királyi rendeletet eszközölt ki, melynél fogva az elorzott birtokok ismét az apátságnak ítéltetnek. (*Schmitt. A. Ep. Strig. I.* 54. l.)

A gyászos kimeneteli mohácsi ütközet után ezen apátság is a birtokait bitorló török rabigája alatt sinlődött. (Azonban az apátság birtokait *Túri* János vitézségével visszafoglalta; de csak két ezer forint lefizetése mellett szándékozott azokat a sz. Benedek renden kívül csak a birtok jövedelmei élvezésére kinevezett apátnak (Commendatario abbat) visszadni. Ennél fogva az I. Ferdinand király által 1534-ben apáttá kinevezetett *Josephyhi* Ferencz kénytelen volt a Tallowezi *Bánffy* Boldizsártól kölcsön vett 2000 forinton kiváltani az apátság birtokait.

1565-ben II. Miksa király a sz. *benedeki* apátságot, bizonyos, I. *Ferdinand* király által kötött szerződés és átengedés értelmében, minden jogaival együtt az *esztergomi főkáptalannak* adományozta, s 1570-ben az egykori monostort a káptalan bizonyos testületére szállította át olykép, hogy sz. *Benedeken* ősi szokás szerint, bizonyos erre meghitelt áldozárok ügyeljenek föl a nyilvános okmányokra, s birjanak „*hiteles hely*“ kivált-
ságával; a mint ez még most is megtartatik. (*Czindár I.* 219. l.)

Ezen ősrégi vár alakban a Garan kösziklás partján magasló kellemes helyen épült *monostor* hajdani belső fölszerelése és szerkezete is nevezetes. Hozzá van építve az ékes gót idomban, minő a XIV dik században dívott, készült két tornyú templom, melyben a gyászos emlékü mohácsi esata egykorú ecsettel festett ábrázolata; továbbá, Magyarország régi földrajzának írója szerint, *Jézus Krisztus szentséges vérének* egy a szenvedő Üdvözítő testét fődte lepedőből lemetsett gyolcsdaraboni csöppje is látható, melyet Hollós Mátyás ajándékozott az ottani benczéseknek. A főoltár balfelén van a régi emlékekkel bővelkedő levéltár. (*Czinár I. 219. l. — Henszlmann Arch. Közl. VII. 18. l.*)

Az apátok névsora.

- 1124-dik évben *Henrik*. (*Schmitth. A. Ep. Strig. I. 54. l.*)
 — — — *Ivó*. (*Novák, Vindic. Dipl. Steph. 145. l.*)
 1217— — *Tamás*. (*Cod. Dipl. III. 1. 196. l.*)
 1225— — *Lőrincz*. (*Eccl. Cam. 24. cs. 2. sz.*)
 1228— — *Cend*. (*U. o. 3. sz.*)
 1256— — *György*. (*Schmitth. Ep. Agr. 173. l.*)
 1268—1277. *Márton*. (*Eccl. Cam. 24. cs. 6. sz. — M. Sion. III. 147. 222. 300. 383. sz.*)
 1292— — *Henrik*. (*Eccl. Cam. 24. cs. 7. sz.*)
 1312— — *János*. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 477. l.*)
 1320. 1326. *László*. (*U. o. 2, 286. l. — Eccl. Cam. az i. h. 9. sz.*)
 1338—1354. *Siffrid*, később pannonhalmi főapát. (*Eccl. Cam. 24. cs. 15—35. sz. — Schmitth. Ep. Agr. I. 281. l.*)
 1358— — *Ulrik*. (*Cod. Dipl. IX. 2. 699. l.*)
 1366—1369. *II. Siffrid*. (*Eccl. Cam. az i. h. 34. sz. — Cod. Dipl. IX. 4. 130. l. — 7. 288. l.*)
 1372—1374. *Miklós*. (*Eccl. Cam. 24. cs. 33. 36. sz.*)
 1375—1394. *Henrik*. (*U. o. 38—46. sz. — Cod. Dipl. IX. 5. 286. 413. II. — X. 1. 468. l.*)
 1405. 1407. *Konrád*, ki a kolostort megtűjtattatta. (*Eccl. Cam. 24. cs. 47. 51. sz.*)
 1407. 1408. *Frigyes*. (*U. o. 52. sz. és 25. cs. 2. sz.*)
 1410—1437. *Bolognai Miklós*. (*U. o. 25. cs. 6—15. sz.*)

— *Cod. Dipl. X. 6. 222. 289. 419. sz. — Act. Paul. Család. 1. cs. 1. sz.)*

1439. 1444. *István. (Eccl. Cam. 25. cs. 16—19. sz. — 32. cs. 63. sz.)*

1471— — *György. (U. o. 25. cs. 21. sz.)*

1479—1509. *János. (U. o. 25. cs. 22. és 24—36. 39. 54. sz. — N. R. A. 1658. cs. 25. sz.)*

— — — *Tamás, commendator. (Czinár. I, 108. l.)*

1519— — *Aczél Ferencz, II. Lajos király titoknoka. (Czinár. I. 108. l.)*

1524— — *Jakab, s ez fölségsértésbe esvén. — — (Czinár. I. 108. l.)*

1527— — *Wyzloi Bordath György, kit János király nevezett ki, másképp szalkai apát. (N. R. A. 534. cs. 60. sz. — Eccl. Cam. irreg.)*

1534— — *Josephyth, Ferencz, sz. Ferencz rendi, zengi püspök. (Czinár. I. 219. l.)*

17. §.

K O M Á R O M.

Vára és városa szent épületeivel.

A híres és a bevehetlenségig megerősített, ha Bonfinnek hitelt adhatunk, *Komár* szittya néptörzstől nevezett, *Komárom*, a Vágnak Dunába szakadásánál épült-vár keletkezte ugyan ismeretlen; de IV. Béla királynak 1236-ban történt trónra jutásánál régibb alig lehet, minthogy a történelem nyomán tudjuk, miszerint ezen király kezdett a Duna mentében hasonló váracsokat építtetni a *Mongolok* betörései ellen.

Hogy azonban Komárom vára 1265-ben már létezett, bizonyos IV. Béla királynak azon okmányából, melynél fogva e király Komárom várát, melyet bizonyos *Henel*, a királyi pénztár ispánja, fiai *Wlvelin*, *Oltman* és *Neklin* birtak, de mely a királyi pénztár roszt kezeléséből eredt nagy összeg miatt, melyel a királyi pénztár a koronának tartozott, a koronára esett vissza, ama nagy összegért egy másik kamaragrófnak *Valternek* adományozta magával *Komárom*, a király udvar-

nokai által lakott, várossal együtt, s ennek lakosait ugyanazon kiváltságokkal tüntette ki, minőket „*az új pesti hegy*“ (Buda-vár) lakosai már élveztek; e Valter pedig a várat saját költségén törekvék fölszerelni. II. Ulászló királynak 1504-diki átiratából. (*Magy. Sion. I. 761. l.*)

Ezen adományozást követte 1268-ban Béla királynak jóváhagyó okmánya, melynél fogva beleegyezett, hogy a királyné e várat és egy *Thotáni* (Tatáni) malmot ugyanazon *Valter* grófnak 800 márka (3200 arany fr.) tiszta ezüstért eladhatta. (*N. R. A. 268. cs. 34. sz.*)

Ezen, most régi várnak nevezett, erőd, Korabinszky állítása szerint, 1272-ben kerítettett be fallal, s ezen bástyákat Hollós Mátyás király jobban megerősíttette és kertekkel díszíttette.

1317-ben I. Károly király e várat, a magyarok és németek által lakott, várossal együtt I. *Tamás* esztergomi érseknek adományozta, de az ország főrendei azt a legerősebb vár építhetésére alkalmas helynek találván, ez adományozást visszavonta, s az 1320-ban kötött egyezkedés nyomán a várat, és várost visszavette, helyette az érseknek a Bars vármegyei *Bars* és Hont vármegyei *Búth* nevű helységeket adományozván örökös birtoklási joggal. (*Schmitt A. Ep. Strig. I. 168. l.*)

1363-tól fogva egész 1383-ig Komárom, Korabinszky állítása szerint, ismét zsidók kezében volt, kik itt pénzverést űztek, míg végre I. Ferdinand király 1535-ben azt *Hartich* Detriknek, és örököseinek zálogosította el bizonyos föltételek alatt 14,897 forinton, s 4 denáron; 1550-ben pedig a várat új erődítményekkel annyira megerősítette, hogy *Sinan* török nagyvezér a legerélyesebb ostromlás daczára sem boldogulhatott 1595-ben e várral, melyhez I. Lipót király az új várat csatolta. (*Lad. Thuróczy 172. l. — N. R. A. 269. cs. 18. sz.*)

Ezeket fölül a komáromi várnak még következő átiratai említetnek a kincstári levéltár okirataiban: 1587-ben Rudolf király a komáromi javakat orbovai *Jakusith* Ferencznek, és örököseinek adományozta; 1609-ben II. Mátyás király *Khuen* János Özsébnek 17,000 rénes forinton, s ezen összeg vizszafeizetése után, 1614-ben ugyanazon összegért *Raifenberg* János Tódornak, az őrség kapitányának, s ennek kimúltával *Kollonich* Imrének, az előbbi helyőrség kapitányságában utód-

jának, ennek halála után 1650-ben pedig III. Ferdinand király gróf *Puchaim* Kristófnak, szintén a vár főkapitányának, de már 37,118 forinton zálogba adta.

1659-ben I. *Lipót* király, a zálogba adást megszüntetvén, a komáromi uradalmat, melyhez akkor *Komárom* mezőváros, továbbá *Ujfalú*, sz. *Péter*, *Almás*, *Neszmély* és sz. *Pál* major, *Földvár*, *Halas*, sz. *Péter*, vagy *Almás-Földe* pusztákkal, a *Gadócz* nevű földekkel, *Monostornáli* szigetekkel, s más javakkal együtt tartoztak, úgy szintén az *ó-budai* és *vissegrádi* uradalmak birtokaival gróf *Zichy István* győri főkapitánynak adta királyi adományozás nyomán 57,518 magyar forintért, a fiágon ugyan örök birtoklású, a leányágon pedig megváltathatási joggal oly föltétel alatt, hogy *Komárom* mezőváros, elidegenitendése esetére, a fent elsorolt birtokok, melyek egyelőre a korona részére tartatnak fenn, a nevezett grófot illessék.

1692-ben ugyanannak utalványoztatott a *komáromi* rév- és kikötővám, míg 1767-ben a királyi ügyek igazgatója pört nem indított az *ó-budai* és *vissegrádi* uradalomhoz tartozó javakra nézve, a *Zichy* család ellen, a sz. korona javai elidegeníthetlensége alapján, s a pört megnyervén, az *ó-budai* és *vissegrádi* uradalmak visszaesatoltattak a koronához; a *Zichy* család pedig, *Komárom* várát és városát kivéve, a többi oda tartozott javak birtokában meghagyatott. (*N. R. A.* 268. cs. 8. — 269. cs. 8. 12. 13. 14. sz. — *Jes. Comar.* 7. cs. 71. sz. — 8. cs. 21. sz. — *Lib. Reg. T.* IX. 198. sz. — *Proces. Fisc. R.* 471. sz.)

A *várparancsnokok*, vagy a várőrség főkapitányai az osztrák házból származott királyok alatt, a már nevezettekén kívül, még ezek valának:

1614-dik évtől 1623-ig. *Raifenberg* János Teoderik. (*N. R. A.* 269. cs. 2. és 13. sz.)

Ennek utóda vala *Kollonics* Ernő Imre (*Jes. Comar.* 7. cs. 71. sz.)

1647—1650. Gróf *Puchaim* János Kristóf. (*U. o.* 7. cs. 20. sz.)

1650. 1659. Gróf *Puchaim* Adolf. (*U. o.* 7. cs. 13. sz.)

1668—1691. Gróf *Hofkirchen* Károly Lajos, ki alatt 1674-ben *Zalusky* Imre, mint a királyi komáromi Nászádiszták

fővajdája, emlittetik. (*N. R. A. 268. cs. 40. 46. sz. — Elench. Arch. X. 1808. 88. sz. — Jes. Comar. 5. cs. 33. sz.*)

1692—1715. *Mansfeld* Henrik Ferencz. (*N. R. A. 269. cs. 21. sz. — Elench. Arch. az i. h.*)

Ez után gróf *Vels* várparancsnok. (*Jes. Com. 7. cs. 13. sz.*)

1748— — Gróf *Althan* Adolf, várkormányzó. (*Schem. Ord. Bened. A. Abbat. 1844. 52. sz.*)

Révkomárom mezőváros, melynek kereskedéssel foglalkozó lakosai közt sok nemes telek birtokos vala, s mely, mint utószülött *László* király, s *Kollonics* birbornok esztergomi érsek szülőhelye is nevezetes, 1745-ben a szabad királyi városok sorába iktattatott, s fő piaczn a városházzal, a *Ferencziek* utcájában ezek székházával, s templomával; a hosszú utcában a sz. *Háromság rabváltó szerzetesei* kolostorával s templomával, és a vármegyeházzal; a rácz utcában sz. *Endre* templomával, ennek szomszédságában a hajdan ágostai hitvallásnak templomából átalakított sz. *János* egyházával, s a nem egyesült görögök templomával birt.

A vár felé volt az *aranyszáji* sz. *János* (Chrisostomi) plebánia-templom a plebánus lakával, mely előbb *Jézus társasági* társodává, később *elemi tanodává* alakítottát át. (*Korabinszky*). Ide tartozik még a főtéren álló *Szent-Háromság* oszlopa, melynek föllállttatását a polgárok 1703-ban a *Rákóczy* támadástól megkíméltetés végett fogadták meg, s mivel ez csakugyan elmaradt, az 1711-ben kiütött mirigy alkalmával készítették. A repülő hid 1741-ben készült; a kálváriahegyi kápolna 1823-ban szenteltetett föl. (*Tud. Gyűjt. 1825. V. 20. 21. 26. ll.*)

a) A sz. Ferencz rendiek székháza az „Angyalok királynéjáról” címzett templommal.

I. *Lipót* király, korlátolván a reformátusoknak, kik maguknak saját templomokat építettek, vagy a katolikusoktól vettek el, szabad vallásgyakorlatát, 1672-ben gróf *Széchenyi* György primás, esztergomi érsek, és a polgárok kérelmére beleegezett, hogy *Hofkirchen* várparancsnok engedelmével a

helvét hitvallásúak temploma a Mária tartománybeli újra fegyelmezett sz. *Ferencz* rendi szerzeteseknek adassék át, *Lito-mericzky* atya székházfőnök alatt; megadván nekik egyszersmind azon engedélyt is, hogy eleinte ugyan a jezsuitákkal együtt, később maguk kezelhessék a plebánia ügyeit. (*Lib. R. Eccl. II. K. 266. l.*)

1677-ben e szerzetes atyák, *Pálffy* Tamás, nyitrai püspök, segítségével fölépítették saját az „*Angyalok királynéja*” emlékére szentelt templomukat, 1750-ben pedig az addig birt régi székház helyett új zárdát kaptak; de az 1763-ban Komáromban ismételve iszonyúan rombolt földrengés ezt is meg rongálván, 1769-ben ismét újra kényszerültek azt fölépíteni. (*Tud. Gyűjt. 1825. V. 5. 17. 18. 23. 25.*)

1809-ben, a francia hadsereg közeledtének hírére megijedvén a szerzetes atyák, a csallóközi sz. *Antal* kolostorban élt rendtársaikhoz menekültek. Ezért, a közszükség kívánván, székházuk megszüntettetett, s a várparancsnokság uralma alatti katona-kórházzá alakíttatott, míg a polgárok esedezésére I. *Ferencz* király meg nem engedte, hogy a sz. *Ferencziek* visszatérhessenek most is fennálló székházukba (*Schem. Franc. Prov. Mar. 1851. 156. l.*) A székház főnökei közül említettik 1715-ben *Kleinhans* Jácint. (*Act. Trin. Com. 14. sz.*)

b) A szent Háromság rabváltó szerzetesei rendháza.

A szent Háromság rabváltó szerzetesei, *Mattyasovszky László* nyitrai püspök által hozatván be Komárom, akkor még mezővárosba, (*Tud. Gyűjt. 1825. V. 18. l.*) ott 1712 után telepedtek le állandóan, mint egy ugyanazon évben *Miltenburg* Mária Rozina, előbb *Brentano* Károly Endre, később *Kemethingen* *Ferencz* Antal neje, által kiadott vétel- s eladási okmányból értesülünk, melynek értelmében a nevezett nő Komárom mezővárosban birt nemes telkét az ehez tartozott kerttel és szántóföldekkel együtt 10,000 rénes forinton a sz. Háromság rabváltó szerzetesei rendének örökre eladta az országbíró elismervénye mellett.

1713-ban a mezőváros hatósága is beleegyezett, hogy e szerzetesek ugyanott templomot és rendházat építhessenek,

hozzá járulván az esztergomi érsek jóvahagyása, végre a királyi helybenhagyás is azon engedélylyel együtt, hogy ezen, a vár alatt létező tulajdon birokukon bort, és sürt mérthesenek, mire a nevezett szerzetesek 1715-ben mindezen szerzeményök, és jogaik birtoklásába beiktattattak. (*Act. Trinit. Comar. 8. 11. 14. sz.*)

1725-ben *Péchy* Izsaiás, és neje, *Karsay* Zsuzsanna, eladták e szerzeteseknek *Zichy* Ádám királyi ítélő mester előtt 300 forinton kertjök egyik részét. Eredeti. (*U. o. 20. sz.*) — 1734-ben pedig, megkezdetvén már a kolostor építése, kiadatott az alispán bizonyítványa, mely kitézi, mint kelljen mind a vármegyeház, mind a vele szomszéd sz. *Háromság* szerzet háza eresze iránt intézkedni azon esetre, ha e ház mellett új templom fogna építtetni. (*U. o. 26. sz.*)

A magánosok által e szerzet számára tett szentmise alapítványok közül e következőknek jutottunk nyomába: 1716-ban *Millner* Benedek saját, és szülői lelke javára 600 forintot; 1717-ben *Haibl* Mária Regina előbb 600, utóbb ismét 500; 1724 és 1727-ben *Heckengruber* Mária Magdolna 200; 1733-ban *Ehrenfeld*, született *Saborski* Erzsébet, 1000; *Hock* János Ábrahám 500 rénes forintot hagyományoztak.

1734-ben *Pichevaldi Cretet* született *Zimmerman* Teréz 1000; 1760-ban *Haan* Anna Katalin, néhai *Nedeczky* Mihály Komárom vármegyei alispán özvegye, 400; 1761-ben *Marackó* Judit, *Muray* özvegye, különösen *Nepom. sz. János* ajtatosságára 1000; végre 1775-ben özvegy *Horváth* született *Hajnal* Krisztina 200 rénes forintot adományoztak szentmisekre. (*U. o. 15. 16. 17. 19. 21. 22. 24. 25. 29. 31. és 32. sz.*)

Ezen 1783-ban megszüntetett *Szent-Háromság* rabváltó szerzetesei rendháza elöljárói, vagyis: elnökei és főnökei a következők valának:

1716. 1717-ig sz. *Bódogról* (Felix) nevezett János, elnök. (*U. o. 15. 16. sz.*)

1724. 1727. Sz. Mihályról nevezett *Péter*, elnök. (*U. o. 19. 21. sz.*)

1733. 1734. Sz. *Bódogról* nevezett János, házfőnök (minister), (*U. o. 24. 25. sz.*)

1737 — — Az Angyalokról nevezett *János*, minister. (*U. o. 27. sz.*)

1760— — Az Úr föltámadásáról nevezett *Dániel*, minister. (*U. o. 28. sz.*)

1768— — Jézus Máriáról nevezett *Gáspár*, elnök. (*Elench. 13. cs.*)

1772— — Sz. Margitról nevezett *Ede*, házfőnök. (*U. o. a 33. sz. után.*)

1775— — A szeplőtelen Szűzről nevezett *Berthold*, házfőnök. (*Act. Conv. 32. sz.*)

c) A Jézus társasága atyáinak társodája a sz. András apostolról czimzett templommal együtt.

Jézus társasága Révkomárombani letelepítésének kezdeményezőiül, Orbovai *Jakusith* György szerémi püspökön kívül, gróf *Althán* Mihály és Adolf, s ezek nejei Mária és Éva ismertetnek el, kik 1635-ben alapítványi oklevelükben három házat adományoztak a Jézus társasági atyáknak, egyet tudniillik a várban, másikat a mezővárosban társoda, templom, és közép tanoda építésre, a harmadikat ugyanott papneveldére a sz. András templommal, úgy szintén más házakat is a hozzájuk tartozott kertekkel Komáromban, és a szigeten; javadalmazásul pedig 70 ezer rónes forintot biztosítottak nekik, s ez összegből a többi között 3000 forintot a társoda, 500 forintot a papnevelde számára, 200 tallért pedig két hitszónok évenkénti díjazására tűzvé ki.

Ezen javadalmazást a fentnevezett *Jakusith* György püspök 1637-ben Székesfejér vármegyei *Veréb*, és *Pázmánd* helységeknek a jezsuiták számára tett adományozásával szaporította, mire a királyi jóváhagyás, és a jezsuiták beiktatása csak 1694-ben következett. (*Act. Jes. Com. 2. cs. 41. 42. 43. sz. — 6. cs. 56. sz. — 8. cs. 1. sz.*)

E közben a jezsuiták 1648-ban, évenkénti 100 tallér utalványoztatván számukra a komáromi *harminczad* jövedelmeiből, az erre következő évben *tanoda* szervezésre az úgynevezett *Várgróf* házat kapták meg, s ennek kellő általakíttatására III. Ferdinand király a vár főkapitányához intézett parancsa folytán, száz ezer, a vár helyreállíttatása alkalmával megmaradt, téglat 100 tallérért rendelte a jezsuitáknak átadatni.

1672-ben *Szelepcsényi* György esztergomi érsek nekik ajándékozta sz. *János* templomát, mely egykor az ágostai hitvallásúaké volt.

1674-ben *Zalusky* Imre, a komáromi Nászádiszták főváj-dája, gróf *Hofkirchen* várparancsnok parancsára átadta a jezsuitáknak *Götz* máskép *Varga* Jánosnak a sz. *András utcában* birt házát temetőnek.

1677-ben *Chubinczky* János eladta nekik a mezővárosban létezett udvarhelyét 60 magyar forinton.

1714-ben *Plauer* Erzsébet a jezsuiták székháza mellett a váron kívül volt nemes 300 forintra becsült telkét a jezsuitáknak hagyományozta.

1745-ben *Kurcz* Ferencz és neje *Szak* Mária Klára eladták a városi tanács előtt a jezsuitáknak egykor a sz. *András* temetőhöz tartozott, a Jézus társasága új épületének udvara, és a sz. *András utca* közt birt, házukat 300 rénes forinton, a tanács pedig e házat 1747-ben fölmentette a polgári tartozások alól.

Végre ugyanazon évben *Szent-Kereszti* Klára, *Kenderessy* György özvegye, a sz. *Klára* apáczarend ujoncznője, az esztergomi káptalan előtt Komáromban ősi jogon birt nemes telkét 13 zselértelekkel együtt örökösen fia *Kenderessy* Gábor jezsuita-, tehát Jézus társaságára iratta át. (*U. o. 1. cs. 11. 14. 24. 25. 26. sz. — 5. cs. 9. 33. sz. — 8. cs. 6. 68. sz. — Prot. Arch. a. 1714. 51. l.*)

A komáromi ingatlanok, az ottani jezsuitákon kívül, más helybeli szent intézményeiket is illető, adományozási okmányai közé tartozik: *Nagy* Mihály végrendelete is, melynél fogva 1714. a *kojtor utczában* birt komáromi háza felét az ottani sz. *András*, sz. *János* és *Ferencziek* templomainak, valamint a városon kívül létezett sz. *Sebestény* kápolnának, a szent *Háromság* szobrának, és *Xavéri* sz. *Ferencz* társulatának; harmadik részét rokonainak, a negyediket pedig özvegyének hagyományozta. — Ezen adományozást megelőzte *Rombale* Mihálynak 1710-ben tett komáromi háza hagyományozása az ottani templomok részére. (*Eredetije. u. o. 8. cs. 69. 70. sz.*)

Tekintetbe véve még a jezsuiták által Komáromban történt birtoklási jogszerzeményezéseket, e következőkre találunk:

1688-ban *Ujfalussy* Ferencz jezsuita bevallása fordul elő, mely-nél fogva anyjáról öröklött *Posari-Vizvári* féle *Keszegfalván*, *Madaron*, és *Marczalon* Komárom vármegyében létezett birtokrészeit örökös birtoklási joggal a jezsuitáknak adta át. (Eredetiben.)

Továbbá a komáromi jezsuiták, a királyi ügyész szavato-lásának czíme alatt, több Székesfejér vármegyében keblezett fekvő javakat birtak, úgymint: *Pákozdi*, *Abárd*, *Sukoró*, *Vál*, *Gyuró*, *Etyek*, *Sóskút* helységeket, s e legutóbbi régente a *buda-i Boldogasszony* egyház sajátja vala, s 1579-ben *Jakusith* Ferencznek, a győri vár alkapitányának, adományoztatott élete fogytaig; végre *Veréb*, és *Pazmánd* is az ő birtokuk vala *Baracska* pusztával együtt. — Ezen javak akkor, valamint jelenleg is többnyire, a *székesfehérvári* káptalan birtokához tartoztak, melyekért a komáromi jezsuiták 1714-ben a katonai terhek megváltása fejében 3769 forintot, 19½ denárt fizettek; az ezen javakért — Baracska kivéve — járó átíratási összeg pedig 1728-ban 31209 forintra, 17 denárra rügott. (U. o. 3. cs. 12. 32. 51. sz. — 8. cs. 2. sz.)

A komáromi társoda sajátja vala még a Székesfehér vármegyében keblezett *Bagyon* puszta, melyet a jezsuiták 1736-ban a pannonthalmi főapátság káptalana előtt *Sándor* Lőrincz, István- és Györgytől, *Fötésy* Endre-, *Ádám*- és *Katalintól*, s *Kajdacsy* Istvántól, 160 rénes forinton vettek meg; végre birt a *Farkasfajai* (Székesfejér vármegyei) pusztán egy 1737-ben *Dobóczy* Miklós, István, és János jezsuitáknak 520 rénes forinton eladott nemes telket. (U. o. 2. cs. 1. 49. sz.)

Ezekon kívül a *Komárom* várában, és a városban volt katonáknak tett lelki szolgálatokért a jezsuita atyák havonként 52 forint dijt, a plebánia templombani isteni szolgálat tartásáért évenként 150 forintot kaptak, s ez utóbbi összeg egy a várossal 1740-ben kötött szerződés nyomán évenkénti 200 forintban alapíttatott meg, miután az előbbi 1739-dik évben *Révkomárom* mezőváros három néposztálya Jézus társaságának adta át sz. *András* mind régi, mind ujonnan építtetni kezdett templomát felszerelésével és díszítményeivel, négy harangjával, a templom tényleges követeléseivel együtt, s átengedte neki a *Gebhardt*, máskép *Zsidópataki*-féle házát is oly föltétel alatt, hogy a templom sérüléseit kijavítani, azt

két toronynyal és toronyórával saját költségükön földiszemlenni, és a város rendei által évenként fizetendő 266 forintért a zenészeket, és egyházzolgákat eltartani köteleztesse nek, kikötvén azt is, hogy a rend engedje el a városnak a 2400 forint hátralékban levő segélypénzt; de a város ezentúl ama kikötött évenkénti 200 forintot rendszeren fizesse. Eredetiben. — Ezekhez csatolható, hogy Jézus társaságának 1764-ben megengedtetett, a szokott terítvény kiszolgáltatása után, székházának a vár telkéni fölépíttethetése. (*U. o. 1. cs. 1. 8. 20. sz. — 3. cs. 30. sz. — 6. cs. 4. sz.*)

Jézus társaságának megszüntetése után, a komáromi Jézus társasági atyák új, a sz. *Andrásról* címzett, 1748-ban fölépült; de az 1763-dik évi földrengés által igen megrongált, ezért 1768-ban újra építtetett, s az isteni szolgálatnak 1771-ben megnyitott plebánia-templom melletti, társodájukat oda hagyni kényszerültek.

E társoda Mária Terézia királyné 1780-ban kelt legfelsőbb rendelete folytán a sz. *Benedek* rendi atyáknak adatott át. II. József császár ugyan 1786-ban ezeket is megszüntette: de I. Ferencz király 1811-ben visszahelyezvén sz. *Benedek* rendjét az egykori Jézus társasági társoda birtokába, azóta a sz. *Benedek* rendiek székháza, kik a székház átellenében levő tanoda-épületben 4 osztályu közéletanodát kezelnek. A sz. *András* plebánia templomnak pedig jelenleg saját plebánusa van, ki három káplánnal együtt végzi a lelkipásztori teendőket. (*Czinár. Monast. I. 317. l. — Schemat. Ord. S. Bened. 1869. 29. l.*)

A révkomáromi Jézus társasági székház elöljárói.

1660-dik évben *Rukel* Zsigmond. (*Act. Jes. Com. 3. cs. 43. sz.*)

1687— — *Paló.* (*U. o. 7. cs. 42. sz.*)

1687. 1688. *Mangen* Károly. (*U. o. 3. cs. 9. 11. sz.*)

1693— — *Markiovicz* Jakab. (*U. o. 9. cs. 63. sz.*)

1700. 1701. *Pahi* János. (*U. o. 6. cs. 33. sz.*)

1706— — *Örtl* Frigyes. (*U. o. 3. cs. 82. sz.*)

1712—1715. *Piculi* Mihály. (*U. o. 3. cs. 6. 15. 62. sz.*)

1720— — *Buzás* ker. János. (*U. o. 3. cs. 102. sz.*)

1715—1729. *Cserkő István.* (U. o. 3. cs. 10. 13. 61. 84.
— 5 cs. 25. sz. — 8. cs. 60. sz. — 9. cs. 50. sz.)

1736— — *Kriegl Vilibald.* (U. o. 2. cs. 11. sz.)

1730—1738. *Kissóczy Mihály.* (U. o. 5. cs. 32. 42. 56. sz.
— 10. cs. 7. sz.)

1741—1757. *Ribics Xav. Ferencz.* (U. o. 3. cs. 1. 18.
20—24. 25. 45. 64. sz. — 9. cs. 50. 51—57. sz.)

18. §.

L E K É R.

A szentséges Megváltóról címzett benczés apátság.

A Garan folyó jobb partján, éjszak felé, Esztergomtól mintegy három órányi távolságra fekvő Bars vármegyében keblezett *Lekér* faluban létezett s létez a *szentséges Megváltóról* címzett apátság, melynek mind alapítója, mind keletkezési éve ismeretlen, mi a legtöbb Pázmán Péter által elsorolt egyházi intézetekről elmondható.

A lekéri apátságról is csak azt tudhatjuk Pázmán után, hogy a sz. *Benedek* rendé volt, s a szent *Háromság* tiszteletére szenteltetett föl; pedig ez utóbbi adat is helytelen, miután létez a garani, s Garan melletti sz. *Benedek* apátságnak egy okmánya, mely szerint István, a *Szerafin*, máskép *szentséges Megváltó lekéri* apátja a sz. benedeki monostor káptalana elibe hivatott, s ott Vilmos sz. mártoni főapáttal 1340-ben bizonyos szerződésre lépett a sz. mártoni főapát *Kiscsanak* nevű pusztája szomszédságában létezett föld iránt. (A sz. mártoni főapátság levéltárában.) Ez okmányból értjük, hogy a lekéri apátság már 1340-ben létezett, és pedig nem szent *Háromság*, hanem „szentséges Megváltó” és egyszerűen sz. *Szerafin* czimmal alapítatva. Mint-hogy ennél fogva a lekéri apátság mindakét czim alatt létezett, önkint következik, mely alaptalan két *lekéri* apátság megkülönböztetése, melyek egyike valóságos birtokos az esztergomi főmegyéhez tartozó, a másik a szépesi püspökmegyébe utalt,

sz. *Szerafin* néven, mint czimzetes apátság adományoztatik jelenleg is.

A mily ismeretlen a lekéri *szenstséges Megváltó*ról czimzett apátság keletkezte, ép oly kevéssé derítvék föl annak, míg sz. *Benedek* szerzetesei lakták, lezajlott eseményei s viszontagságai. Mert ezekből is csak azt lehetett felföldözni, hogy IV. *Sükösd* pápa 1476-ban *Mihály, milkorai* (a mostani havasalföldi, vagy moldvai Baku városbani) püspököt, apostoli iratában fölhatalmazza *Mátténak*, a *szenstséges Megváltó* lekéri apátjának, a hithagyás vétsége és kiközösítés alóli feloldozására. Hitel. (*Ecc. Can. 31. cs. 22. sz.*)

Az apátság birtokához tartozik jelenleg *Lekér*, és az ezzel határos *Kisoroszi* vagy Oroszka falu. Előbb azonban *Garán-apáthi*, később az esztergomi káptalannak adományozott, falut is birta; valamint a másképp vallásalaphoz tartozott, de 1790-ben ideiglenesen a lekéri apátsághoz csatolt *Csatta* helységet is, melynek mindketteje Bars vármegyében van. (*A kincstári levéltár úrbér, és összeírásai szerint.*)

Az újabbkori okmányokból kiderül, hogy az apátsági templom, mely egyszersmind plebánia-templom is, 1726-ban *Okolicsányi* János apát által megújítatott, de 1759-ben *Galgóczy* János apát által, mint egy márványkőbe vésetett fölirat tanúsítja, ismét helyreállítatott, sudár toronynyal ékesítettett, az apátsági székház pedig alapjából újra építettett; *Reviczky* Antal apát a templom hajójának talapját négyszögű márványtáblákkal borítottatta be, az ablakokat megnagyobbította; *Paarhamer* Ignác apát új szentélyt építettett, de bele halván, a királyi kincstár végeztette be a megkezdett munkát. E szentélyben hamuszínű fejjel vegyes s fényesre csiszolt főoltár van, ugyan olyan *szenstégházzal*, fölötte pedig a *szenstséges Megváltó* képe. (*Czindár. I. 272. l.*)

A XVII. század óta kinevezett apátok a következők: 1626-ban *Érsekújváry* Farkas, esztergomi kanonok; — 1638-ban *Büky* István pozsonyi kanonok; — 1647. *Rezeny* György; — 1655. *Szusich* Gergely; — 1664. *Balog* Miklós, esztergomi kanonok; — 1685. *Piber* László, utána *Jezerniczky* Ferencz; — 1713—1736. *Okolicsányi* János, bélai apát, és esztergomi kanonok, választott novii püspök; — 1737. *Germeten* János Gáspár; — 1752. *Galgóczy* János, tragurii püspök, eszter-

gomi nagyprépost; — 1776—1781. Revisnyei *Reviczky* Antal tábori egyetemes főpap; — *Paarhamer* Ignác; — 1790. *Wohlgemuth* Fülöp, zágrábi kanonok; — 1807. *Lorencz* Márton; — 1834. *Höck* Ferencz; — 1842. Vecsei *Cziglér* Ignác, cs. kir. tábori főpap, — 1860. *Alexy*, számostújvári görög-egyesült püspök; — 1866. *Homoky* Imre a cs. kir. Theresianumban tanár. (*Királyi könyvek kam. levélt.*)

19. §.

L É V A.

A szigorubb tartályos sz. Ferencziek székháza, a szentséges Megváltó templomával.

A sz. Ferencz rendje kisebb megújított szigorubb tartályos szerzeteseit a Bars vármegyében keblezett *Perécs* csermely mentében a *Garan* vize, most Bars mezőváros átellenében, régente várral erősített *Léva* mezővárosba ennek földes ura gróf *Eszterházy* Pál telepítette, megvásárolván számára 1677-ben *Kömlöcs* Endre református lakos házáat. (Eredetiben.)

1682-ben *Jósa* István engedte át a szerzetes atyáknak házáat 58 talléron kolostor építhetés végett. (Ered.) — Ezekhez járult 1693-ban *Gyarmati* Gyergely, és neje *Beke* Erzsébet végrendelete, melyben a belső várban birt házukat réttel együtt e minoritáknak, majorjukat pedig a régi sz. *Mihályról* címzett plebánia-egyháznak hagyományozták. (Ered.); valamint *Fekete* István, és neje *Tóth* Katalin vég hagyománya is, melynél fogva 1695-ben vagyonuk harmadrészét kis házuikkal együtt a minoritáknak adták. 1703-ban az uradalom megengedte, hogy a *Jaklin*-féle ház a minoriták székházához csatoltassék (Ered.); 1709. *Pallasi* István is átengedte nekik házhelyét; végre *Tarpall* Pál 1719-ben egy kertjét ajándékozta nekik, melyen templomot építhessenek. (Act. Res. Lév. 1. 2. 3. 8. 9. 16. és 21. sz.)

Ezen, a minoriták által székházuk és templomuk fölépíthetése végett a mezővárosban gyűjtött, szerzeményekhez számít-

hatók meg a házi kert szervezésére szánt telkek s a mezőváros közelében megvásárolt rétek megszerzése. Ugyanis 1752-ben *Sipeky* László átengedte nekik házának az *Ebeczky* ház mögötti részét, a kolostor-kerthezi csatoltatás végett, két évenként fölajánlandó szentmisére; 1773-ban herczeg *Eszterházy* megengette, hogy e *Sipeky* házat 900 forint lefizetése után átvehessék, s azt szétbontván, kertté alakíthassák; 1682-ben pedig *Csepregi* József adott el nekik egy másik *Buczko* nevű kertet 30 forinton.

A *Bars* mezőváros határában a minoriták által szerzett rétek közé tartozik: a *Kovács* Katalin, *Kisity* János özvegye által 1681-ben a minoritáknak 85 talléron; 1682-ben *Somody* Erzsébet, *Pap* János özvegye által 16 talléron, és a *Gida* György által 1720-ban 50 forinton nekik eladott rét. Ezekhez járul még bizonyos, 1683-ban *Farkas* Ádám által 5 tallérért a szerzetnek átengedett, rét. (U. o. 12. 13. 14. 15. 17. 18. 20. sz.)

A szerzetnek e székháza részére magánosok által kész pénzben juttatott alapítványok és végahagyományok *Serfőző* Vincze házfőnök 1785-ben írta könyve szerint, ezek: 1702-ben báró *Jaklin* Miklós 1000; — 1723-ban báró *Hunyady* László és István szintén 1000; — 1733-ban *Jeleny* György plebános 100; — 1743-ban *Tőrei* Jusztina, *Kazy* János özvegye 100; — 1757-ben *Simonfalvai* plebános 500, s 1760-ban 1000, — 1757-ben *Gergely* Mátyás plebános 1000; — 1758-ban *Gréber* János 100; — 1765-ben *Novosedlik* István 1000; — 1766-ban *Noska* Mihály 100; — 1768-ban *Kazy* József 1000 *); — 1771-ben *Sztanek* János plebános 500; — 1775-ben *Matter* Anna 100; — 1776-ban *Ladary* József plebános 100; — 1777-ben *Korosyné*, *Gyárfás* özvegye, 300; — végre 1780-ban *Kovács* Julianna, *Novosedlik* özvegye, 1000 forintot hagyományoztak a lévai minorita kolostornak. (U. o. 25. sz.)

E székház eltörlése is kimondatván 1787-ben, az ottani szerzetesek által birt telkek, a kiküldött megszüntető biztosok által aláírt jegyzék szerint, a templomon, kolostoron és sütőházon kívül mellék épületeikkel együtt, a következők valának: A kolostor melletti 39 öl hosszú, 20 öl széles, igen magas fal-

*) Ezen család *Léván* lakott, a mint *Korabinszky* tanúsága szerint *Kazy* Ferencz jezsuita, ki Istvánfy után írta Magyarország történetét, csakugyan *Léván* született.

lal bekerített, gyümölcsfakkal, és hüvelyes veteményekkel, s zöldséggel beültetett, jól művelt kert; a hegyen túli zöldséges kert; kövekkel bélelt kút; *Ó-Bars* határában 30 nyilas rét, s a vár fala melletti pince. Eredetije. (U. o. 23. és 24. sz.) Ezen ingatlan birtokokból, a biztosok bizonyítványa szerint, a kolostort kertjével együtt a vármegye tartotta meg saját használatára. (U. o. 27. sz.)

Az *elnököknek* nevezett házfőnökök a következők valának: 1677—1692. *Bárkányi* János; — 1703-ban *Szentlélek* Bonifác; — *Paulovics* Ambrus; — 1726-ban *Simonyi* Gáspár. (U. o. 1. 3. 4. 8. sz.)

20. §.

I. U D Á N Y.

Sz. Kozmás és Demjén vértanukról címzett Benczés apátság.

Nyitra vármegyében Nagy-Tapolcsán alatt a Nyitra vize mentében két *Ludány* nevű hely létezik, úgyimint: *Felső- és Alsó-Ludány*. Az első, a törökök elleni védelmül épített erőd miatt, *Ludányvárnak* neveztetett, s különféle urai voltak, jelenleg pedig az *Erdődy* grófok sajátja. *Alsó-Ludány* pedig, mely hajdan *Apátur Ludánynak* neveztetett, sz. *Kozmás és Demjén* vértanukról címzett apátsági és szent *Háromság*ról nevezett plebánia-egyházzal birt.

Ez apátság már *Imre* király korában létezett, minthogy e király fölszólítására *Endre* herceg, a király öcsese, bőkezűsége tetemes bizonyítványaival tüntette ki ez apátságot; de mind alapítója, mind keletkezte kora, mind viszontagságai ismeretlenek. (*Katona, Hist. Crít. IV. 592. l.*)

A töröknek hazánkban garázdálkodása folytán ez apátság különféle viszontagságokon esvén keresztül, *Ludányi* Péter által foglaltatott el; később női ágon *Cseh* János, ettől pedig *Dolgor* Tamás, végre 1556-ban *Babindali* György, mint *Cseh* Anna férje, birtokába jutott a kegyúri joggal együtt. Ez az apátságot *Ludányi* György *nyitrai* kanonoknak adomá-

nyozta ; de ezt *Oldh* Miklós, esztergomi érsek, 1557-ben szent-ségtörő élete miatt megfosztván az apátságtól, az 1656-ban a *nyitrai* káptalannak adományoztatott, s minden jövedelmével együtt annak birtokai közé kebleztetett.

A ludányi apátok közül emlithető 1611-ben *Felistáli* Pál Dávid, egyszersmind szkalkai apát s vácsi püspök, 1633—1638-ban *Zongor* Zsigmond. (*Szvorényi az i. h. és Elench. Arch. Cam. 1770. eszt.*)

A sz. Benedek rendiek eltávozta után az apátsági egyház amnyira bomladozásnak indult, hogy a nyitrai káptalan azt, kegyúri jogánál fogva, mint amúgy is oly kicsinyt, hogy a nép bele nem férhetett, szét akarván bontatni, 1711-ben gróf *Batthyán* József bibornok, primás, esztergomi érsek engedelmével szétszedette, s az ekkép nyert anyagot új plebánia ház építtetésére fordította.

A templom sz. *Kozmás* és *Demjén* vértanúk emlékére szentelt főoltára, a templom fa tornyából levett kis haranggal s a többi egyházi készlettel s öltözetekkel együtt, a plebánia templomába szállíttatott.át. (*Czindár I. 266. l.*)

21. §.

MÁRIAVÖLGY.

A Pálosok bold. Szűz Máriáról címzett kolostora.

A Pozsonytól éjszakfelé másfél, Stomfa mezővárostól fél mértföldnyi távolságban fekvő bájdús völgyben létezett, hajdan az ottani *boldogságos Szűz Mária* csodatevő szobráról ország-szerte híres, I. remete sz. *Pál* szerzetesei zárdája, melyet 1377-ben I. Lajos király alapított és *Vöröskő* vára hatósága alól kivévén, dúsan javadalmazott, s különféle kiváltságokkal díszesítván, határait az óvári várnagy által kitéfuzta; e kolostornak ajándékozván a szomszéd *Besztercze* helységet is. Ezen völgy azóta *Mária völgynek* neveztetik. Lajos király ezen alapítványát 1384-ben *Mária* királyné, 1406-ban *Zsigmond* király is megerősítette. (*Act. Paul. Thal. 1. cs. 1. 4. sz.*)

E kolostorban laktak egész a pálos rend föloszlatásáig a rend tartományi perjelei vagy főnökei, a helynökekkel együtt; míg a rend a máriavölgyi kolostor keletkeztekor azonnal terjedelmes fekvő birtokokat szerzett a máriavölgyi kolostor számára, részint a királyok s egyes személyek bőkezű adakozásaiból, részint vétel útján. Így 1381-ben *Prodár* Miklós, pozsonyi polgár, *Reizer*, máskép *Reismühl* (sebes malom) három kerekű a *Stomfa* folyón létezett malmát 9 font dénáron, mindenikét 6 zsoldba (Solidus = 12 kispénz azaz dénár) számítva, eladta a máriavölgyi pálosoknak; továbbá e pálosok ugyanott még egy más 4 kerekű *deszkamalom* nevű malmot is birtak, egy *Ludasrét* nevű réttel együtt. S ezen szerzemények birtoklását 1429-ben Zsigmond király is helybenhagyta. (U. o. 2. cs. 1. 3. sz. — 3. cs. 1. 3. sz.)

1471-ben *Ilona*, néhai *Rozgonyi* György leánya, a pozsonyi gróf, később ismét Imre, *bazini* és *szentgyörgyi* gróf, özvegye, a máriavölgyi kolostornak adta Pozsonyban a *Hosszú utcában* birt szabad nemes udvarának (Weismönchen-haus) felét az abbani ker. sz. *János* kápolnával együtt, 60 arany forinton; másik felét pedig *Rozgonyi* László, Rozgonyi Sebestény fia, ajándékozta a pálosoknak, s I. Mátyás király e házat 1472-ben minden teher alól fölmentette; 1492-ben pedig Cziczelle, *Waxgiesser* pozsonyi polgár özvegye, s ennek fia *Gáspár* az említett kápolnának ajándékozták a pozsonyi *Hohenaj* nevű szőlőhegyen birt szőlőjök felét. (U. o. 4. cs. 1. 2. 4. 5. 8. sz.)

Ezen még a rend eltöröltetése után is sokáig *fehér barátok házának* nevezett nemes udvar igen sok viszontagságon ment keresztül. Mert tűz emésztvén föl, a pálosok azt 1537-ben *Kisterevényei* Ferencznek azon föltétel alatt adták bérbe, hogy azt kijavíttassa, s ha a rend káptalana helybenhagyja, mindenkorra birhassa; ellenkező esetben ő és örökösei mindaddig birhassák, míg az atyákkal kiegyenlíthetik a ház kijavíttatása iránti kérdéseket. Ezek azonban e nemesudvart 1550-ben *Filetyncei Pálczán* Péternek, *János* nevű öcsésének, és *Dorottya* húgának adták át évenkénti 20 forint bérért örökös hűbérül, míg az 1567-ben vissza nem adatott a pálosoknak.

1591-ben a pozsonyi polgárok e házat erőszakosan támadták meg, s e hatalmaskodási tettnek, mint állították, oka a tiltott *italok mérése* volt, s az ebből a várossal keletkezett pör

még 1650-ben is folyt, míg végre I. Lipót király a szerzetnek 1688-ban védlevelet adott, s e szabad nemes udvarnak a menhelyi jogon kívül, minden bor- és sörmérési kiváltságot engedélyezett.

1674-ben Surányi *Sigray* Ferencz, a boldogult atyja János által a máriavölgyi szerzeteseknek e nemes udvar kápolnájában minden pénteken följánlandó szentmisére hagyományozott 2000 forintot oly hozzáadással tette le, hogy a ház újra építtessék, s a még fenmaradandó összeg kamatra adassék ki, s hogy e jótékonyság elismerésül a ház kapuja fölé az alapító neve és ezíme véssessék.

1712-ben a pálosok és gróf *Zichy* Péter közt egyezkedés kötöttet, melynélfogva a nevezett grófnak megengedettett, hogy saját, a pálosok nemes udvarával szomszéd, házában *imoldi* (oratorium) állíthasson a pálosok kápolnájába nyíló ablakkal, s ez engedélyért a gróf arra kötelezte magát, hogy a nevezett kápolna fentartására annyi forintot fog évenként fizetni, míg életben marad, a hány éves lesz; örökösei pedig, ha e kedvezményben részesülni kívánnának, évenként 30, vagy egyszer mindenkorra 500 forintot tartozzanak letenni. — Végre e szabad nemes udvar 1807-ben csere útján 35,000 forint összeg erejéig a vallásalapnak adatott át; ez pedig 1833-ban, mint szabad nemes udvart *Fischer* kereskedőnek adta el. (*U. o.* 4. cs. 9. 15—19. 21. 23. 29. 31. 37. 38. sz. — *Pozsony és környéke* 1865. 112. l.)

Ezekén kívül a máriavölgyi pálos kolostor több más fekvő javakkal és polgári telkekkel birt mind saját szomszédságában, mind Pozsony vármegye területén. Ezek közé tartozik *Péter bazini, és szentgyörgyi* grófnak 1515-ben tett adományozása, melynél fogva a nevezett kolostornak javára elhúnyt Kristóf bátyja által tett végrendeleti intézkedése kárpótlásául a Pozsony vármegyei *Borostyánkő* várhoz tartozott *Besztercze* (Bisztrice) nevű birtokát, megtiltván azonban a várat illető erdőségbeni vadászatot, örökös alamizsnául annak ajándékozta. Idő jártával ezen helység a *Salm*, később a *Pálffy* grófok birtokába jutott, mint ez kiderül egy a pozsonyi káptalanak 1696-ban kelt intőleveléből, melylyel gróf *Pálffy* Miklóst fölszólítja, hogy azon birtokot a közbeeső idő folytán belőle húzott jövedelemmel együtt adja vissza a máriavölgyi szerzete-

seknek; mely intés után nem sokára a *Pálffy* grófok ellen csakugyan királyi végrehajtási parancs is adatott ki, míg végre gróf *Pálffy* János Antal nejével született *Nádasdy* Teréz grófnővel együtt *Besztercze* helység birtoklására nézve, atyja bizonyos fogadalma fejében, 18,000 forint kárpótlásban egyezett meg a pálosokkal.

Szintén ily pörbe keveredett a pálos szerzet a *Pálffy* családdal a *Stomfa* mezőváros területén birt telkei miatt, mivel a pálos rend 1648. tiltakozott gróf *Pálffy* Pál ellen, ki a *Wojakowszky* Gáspár stomfai harminczados özvegye Magdolna által *Stomfa* mezőváros területén volt, s nekik hagyományozott szőlejét, kertjét, szántóföldjeit, rétjét és kőből épült házát, jogtalanul elfoglalta. (U. o. 3. cs. 4. sz. — 8. cs. 1. 8. 10. 11. sz.)

A Pozsony vármegyei *Hodos* helység területén is birtak néhány birtokrészt a pálosok, melyeket nekik II. Lajos király adományozott 1520-ban kelt adománylevelével, *Lőrincz*, *Hódosi Ferencz* János fia, magvaszakadta következtében. Ugyanazon évben a fentdicsért király megengedte a máriavölgyi pálosoknak, hogy a Pozsonytól nem messze a Duna mentében volt *Maierhof* nevű helyen malmot építtethessenek; de egyszersemind őket a saját termékeiktől járandó hajóvám alól is fölmentvén, ruházatra évenként 20, s mindennap fölajánlandó szentmisére szintén 20 forintot utalványozott nekik, s ezen adománynak folytatását rendelte *Mária*, az özvegy királyné 1527-ben.

1542-ben a máriavölgyi pálosok ünnepélyesen beiktattak a Pozsony vármegyei *Nagy-Lócz* helység határában birt birtokrészeikbe, melyeket magyarbéli *Csorba* János végrendelete szerint 50 forintért zálogban birtak.

Továbbá a *Pratsa* helység határabani szőlőhegyen is voltak szőleik, melyek egyikét 1588-ban esérében vették át *Balog* Mihálytól egy a récsei szőlőhegyen birt szőlejükért, úgy szintén *Pratsán* gróf *Nádasdy* Ferencztől is birtak 3180 forintért zálogban egy birtokrészt; a másik ugyanott létezett birtokrészükért pedig 1663-ban *Szegedy* Ferencz váci püspök a máriavölgyi kolostornak mind a két *Búron* és *Újfaluban* zselléreket adott.

1591-ben *Fejérkövy* István, nyitrai püspök, a mária-

völgyi pálosoknak, új adománylevél útján, nemes udvarhelyet ajándékozott több másokkal együtt *Réce* mezővárosban, hol pinezējők, borsajtójuk és serfőző házuk volt.

1671-ben *Lipchak* György Ferencz, récei plebánus, a máriavölgyi pálosoknak ajándékozta saját a stomfai szőlőhegyen birt szőlőjét egy másik récei *Valtingernek* nevezett szőlő fejében, míg életben leend; de halála után ez is a pálosokra essék vissza. (*U. o. 5. cs. 1. 2. sz. — 6. cs. 1. 2. sz. — 7. cs. 1. sz. — 8. cs. 3. sz. — 12. cs. 1. sz. — 15. cs. 2. sz.*)

1518-ban *Waldstein* Zsófia grófnő, *Péter*, bazini és szentgyörgyi gróf özvegye, a *mertfalvai*, máskép *Szent-Erzsébet* Pozsony vármegyében keblezett pusztán őt illető birtokjogát a máriavölgyi kolostorra ruházta át; 1521-ben pedig *Benedek*, néhai *Chenkey Chenkei* Imre fia, ugyanottani birtokrészét eladta a kolostornak 200 forinton.

1638-ban *Psarevezky* pálos szerzetes a máriavölgyi kolostorra ruházta a vele nem osztozott, végrendelet nélkül meghalázott fivére után őt illető birtokjogát a Pozsony vármegyében keblezett *Grinava* helységbeni 3 szőlőre, 5 rétre és köből épült házra. Ezen adományozást 1640-ben *Losy* Imre, esztergomi érsek, is helybenhagyta saját tisztartójára, a nevezett *Psarevezky* Györgyre vonatkozólag.

1689-ben előfordul egy a grinavai *Aizenberg* (Vashegy) nevű szőlőhegyen létezett, *Kossovics* Tamás által ezen pálosoknak hagyományoztatott, de *Bornemisza* János által erőszakkal elfoglaltatott, szőlő említése.

1646-ban *Veresmarty* pozsonyi kanonok az itteni pálosoknak, tőlük 251 arany fejében *Nagy-Udvarnok*, és *Kürt* helységek közt zálogban birt 40 hold földet hagyományozott, s egyszersmind elengedte nekik 50 forint adósságukat.

1655-ben *Magyary* Mihály, bezeni plebánus, 1200 forint Győrben szerzett házát 12 örökösen évenként fölajánlandó szentmisére a máriavölgyi pálosoknak hagyta.

1657-ben *Hatvany* János, gróf *Listy* köpcsényi jószágigazgatója, szintén nekik hagyományozta *Hidegkút* határában 10 forintért zálogban birt szántóföldjét.

1673-ban *Kapus* Éva Rozina is nekik ajándékozta *Galíng-Pihetnek* nevezett, a *Dévényi* szőlőhegyen birt, szőlőjét.

Végre 1724-ben a máriavölgyi pálosok átengedték Ma-

rianka helységben bírt néhai *Dulayé* volt házukat Mária Franciszkának, néhai *Turóczy* Gáspár ezredes özvegyének. (U. o. 1. cs. 14. sz. — 10. cs. 1. 2. sz. — 11. cs. 1. 2. 5. sz. — 14. cs. 2. 4. 9. 14. sz.)

Végre még a *máriavölgyi* kolostornak jutott különféle hagyományokat; szentmise-alapítványokat; a templom fölszerelésére ajánlott adományokat; kiváltságokat, és ajándékokat kell elsorolnunk. 1470-ben a rend káptalana azt rendelte, hogy jótevőért, a *bazini és szentgyörgyi* grófokért, a *máriavölgyi* kolostor templomában sz. *Katalin* oltáránál minden szombaton énekes szentmise mutattassék be az Istennek. (*Eccl. Cam.* 51. cs. 16. sz.)

1535-ben kelt I. Ferdinand király védirata a *bazini és szentgyörgyi* grófok ellen, mivel a szerzetesek területén megengedték az *érczbánya*-szervezést.

1591-ben *Rudolf* király a szerzeteseknek a kolostoruk közelébeni halmon ültetett szőlőjüket fölmentette a *tized-tartozás* alól, s ezen tizedmentesítést 1691-ben I. Lipót király is megerősítette.

1508-ban *Kristóf, szentgyörgyi és bazini* gróf, az oltári szentség előtt tartandó lámpához megkívántató olajra 100 forint alapítványt tett.

1644-ben *Köszeghy* János esztergomi nagyprépost a kolostornak 12 forintot hagyott.

1648-ban *Lippai* György esztergomi érsek a Csehországban 7086 forinton eladott ökrök árából, melylyel a *welechradi* apát maradt adósa, 5086 forintot a *máriavölgyi* pálosoknak engedett át, hogy ez összegből saját élelmezésükre valamely a *Lajtha* folyamoni malmot szerezzenek meg.

1654-ben *Walticher* Mark, óvári harminczados, az egyház és oltárok ékesítésére 1000 forintot hagyományozott.

1656-ban *Gorup* Ferencz, novii püspök, gróf *Nádasdy* Ferencznél letett 500 arany és 100 császári taller pénzéből 1000 forintot a *máriavölgyi* pálosoknak hagyományozott.

1657-ben *Magyary* Mihály bezeniczi plebánus évenkénti 12 misére 1000 aranyban lefizetendő forintot hagyományozott.

1660-ban *Czobor* Orsolya grófnő, *Kéry* János özvegye, a *máriavölgyi* kolostor templomában levő *bold. Szűz Mária* szobrának egy aranyfüggőt, s fiának *Kéry* Jánosnak is egyet ha-

gyott, hogy ez annak árán, a hol akar, egy oltárt állíttasson, azon kötelezettséggel, hogy rajta hetenkint egy szentmise-áldozat ajánltassék föl az Istennek.

1662-ben *Hang Anna* Mária, néhai *Keczer János*, pozsonyi polgár özvegye, 2000 forintos hagyománya fordul elő.

1664-ben *Svella György*, pozsonyi kanonok, 500 forintot, miseruhára új fekete reverendáját, és más magán személyeknél kamatozó pénzeit hagyományozta szentmisékre.

1665-ben gróf *Csáky Ferencz* a *Szentgyörgyi* Ferencz, váci püspök, által a máriavölgyi pálosoknak hagyományozott 600 rénes forintot kölcsön veszi.

1681-ben gróf *Csáky László* a máriavölgyi kolostornak egy szekeret ajándékozott 6 lóval; továbbá 50 akó 434 forint értékű *bort*, és a hordóknak 440 forintra becsült árát adta neki. megigérvén egyszersmind 1688-ban, hogy 600 forint adóssága fejében 4 fejer hintóslovat, nagy bársonynyal bevont, s ezüsttel diszesített hintót, és 100 forint értékű gabonát fog nekik küldeni.

1719-ben előfordul egy *Rauscherfélé* 6000 forintnyi hagyomány említése. (*U. o. cs. 5. 12. sz. — 13. cs. 1. 5. 13. sz. — 14. cs. 3. 5. 6. 10. 11. 12. 16. 18. 21 sz.*)

Miután a pálos szerzetet II. József császár eltörülte, Mária-völgye a vallásalaphoz csatoltatott; ettől pedig *Schwarzenberg* Frigyes herceg vette meg az egykor híres *Fuggerek* által is birt helységet, s most annak birtokában van. *Schwarzenberg* herceg a zárdát nyári lakhelylyé alakította át, s különféle érdekes tárgyak, fegyverek, néprajzi czikkek, képek, könyvek s régiségek gyűjteményét foglalja magában, melyeket a *Landsknecht* neve alatt mint író is ismeretes hercegtulajdonos sokféle utazásai és hadjáratai közben szerzett.

Az épület körül terjedelmes konyhakert, és gyümölcsös terül el. Az épület mögött van a hajdani gót izlésben épült magasnégysegletű toronynyal bíró templom. Ennek oltára számos faragványnyal van ékesítve, s ezek közt a már említett, sz. *Mária kép* a helységnek és vidékének nagy hirt szerzett, s századok óta még most is nagy sokaságú búcsújárók becses ereklyéje.

A templomba a Pozsony felőli völgy szorosból széles faszor vezet, a helység előtti völgy szoros közepét pedig öreg hársfákkal

beültetett tér foglalja el; a fák között *Szűz Mária* életére vonatkozó sz. képekkel festett kápolnácskák állanak, melyek a főkápolnához vezetnek, s ennek belseje kúpos boltózatalt fődött rotundát képez, melynek falai a hajdan itten talált, s jelenleg a helység templomában őrzött csodátevő Máriakép történetére vonatkozó képekkel vannak befestve; egyszerű oltára mögött van ama híres „*Mária kutjának*“ nevezett vasráccsal bekerített vízforrás, melynek kintű friss vize az ide évenként Kisaszony napján számosan összeseregleni szokott nép által csodás hatásúnak tartatik. — E forrás a *Maholányi*-féle alapítványból tartatott fenn. — Most az egyháznak plebánusa van, s összes híveinek száma 670.

A kolostor helynökei közül a következők neveit nyomozhattam ki: 1544-ben György, — 1580-ban *Gyimesy* Kristóf, — 1647—1652. *Jászky* József, — 1666. *Soos* Mihály, — 1682 *Klanchich* Miklós, — 1698. *Majthényi* Pál. — Perjel volt 1724-ben *Rajecsics* József. (*Act. Paul. Lad.* 14. cs. 3. sz. — *Eccl. Cam.* 51. cs. 25. és 26. sz. — *Act. Paul. Thal.* 4. cs. 15. sz. — 8. cs. 4. 6. sz. — 9. cs. 11. sz. — 13. cs. 2. sz. — 14. cs. 17. sz. és *Eccl. Cam. irreg.*)

22. §.

N O S Z T R A.

A pálosok Nagyboldogasszony vagy Miasszonyunkról címzett kolostora.

Ezen a Duna mentében Esztergom irányában emelkedő hegyek között Hont vármegyébe keblezett, a latin „*Mária Nostra*“ (Miasszonyunk) elneveztetéstől *Nosztrának* nevezet faluban létezett pálos kolostort, mind az egykorú okiratok, mind az írók egyhangú tanúsága szerint, I. *Lajos* király alapította, midőn 1352-ben a kolostornak javadalmazásul bő jövedelmet biztosított, kitűzván az e jövedelemhez mért oda telepedni tartozott szerzetesek számát is.

A kolostor javai közé tartoztak Bars vármegyei *Csatta*, és *Gém* (Génye?) falvak határaitban kitűzött birtokrészek, az *Ipoly*

felé folyó esermelyeni malom, a kolostornak Hont vármegyei *Toronyán* volt földje, *Bottyán* helységgel együtt, s a Hont vármegyei *Szobon* szedetni szokott adó, melyet 1382. az ifjabb királyné *Erzsébet* és férje *Lajos* király ajándékozott a szerzeteseknek, s melynek beszédhetése végett *Hunyady* János kormányzó 1453-ban Szobon egy szabad telket adott a pálosoknak.

Ezen adományozásokat 1388-ban Zsigmond, 1439-ben Albert; 1456-ban utószülött László; 1498-ban II. Ulászló királyok is megerősítették.

1473-ban Hollós *Mátyás* király a nosztrai pálosoknak védlevelet adott; 1504-ben csudai *Tóth* István és *Klára* esztergomi *Magni* János özvegye, a Bars vármegyei *Csuda* pusztát szelő *Kis-Garan* folyón birt malmukat ajándékozták nekik. (*Benger. Chronot. M. S. LXXVI. fejt. Registr. Paulin 166. 171. ll. 8. sz. 175. l. 4. sz. — 174. l. 1—3. 6. 8. 11. sz.*)

Miután Soliman, török császár, Budát elfoglalta, a nosztrai szerzetesek az ellenségtől félélemből *Vissegrád* várába menekültek, s ott 1526-ban csekély számú földmivelőkkel bámulatos vitézséggel védték magukat a török hadsereg ellen. Minde mellett kényszerülvén odahagyni csaknem két századig háborítlanul birt kolostorukat, s templomukat 1535. után, midőn *Bálint* a rend egyetemes főnöke abban általános káptalant tartott (*Cod. Dipl. X. 6. 231. l.*), de melyet nem sokára a vad török iszonyúan elpusztított, máshol kerestek lakást.

Ez alatt 1570—1580-ig a kolostort mellékleteivel együtt a *Forgách* grófok birták zálogban; azonban a templom s kolostor egész 1712-ig szétrombolt állapotban maradt; midőn *Széchenyi* György esztergomi érsek bőkezűségéből, annak 17,000 forintnyi vég hagyományából a templom és kolostor helyreállíttatott, s *Nosztra, Csatta*, s a kolostor *Toronya* nevű földje annak visszaadtván, egyszersmind Pozsony vármegyei *Scharzbach*; Nógrád vármegyei *Maros, Beleg, Nagy-Lóc*, továbbá *Garan-Mikola, Gyékényes* és más helységek adományozásával biztosítottatott annak fenmaradása. (*Benger. az i. h. — Registr. Paul. 166. és 176. 5. sz. s. Miscell.*)

A szerzetesek ekkor kedvezőbb viszonyokba jutván, legelőbb is *Kurpesz* Pál perjelük alatt minden gondjukat épületeik helyreállítására fordították. Ugyanis 1711-ben elmozdítván a romokat, két emeletes kolostort építettek, a díszesen helyreállí-

tott templomot két tornynyal ékesítették ; 1728-ban *Staudinger* János budai orgonamester által készített orgonát szereztek, s az erre következő évben egészen elkészült, 8 oltárral diszesített, templomot gróf *Eszterházy* Imre primás oldalkanonokja gróf *Berényi* Zsigmond által kisasszony hava 14-kén *Nagyboldogasszony* emlékére fölszenteltették. (*Benger, az i. h. M. Sion. IV. 839. l. — Act. Conv. 1. cs. 46. és 48. sz.*)

A kolostori épületek ezen helyreállíttatása után a szerzetesek 1735-ben jogaik teljes élvezetébe is azonnal visszahelyeztettek. A kolostorban 1779-ben 24 áldozár, 10 újonez, 12 szolgáló testvér volt egész 1782-ig, midőn II-dik József császár ez egyetlen magyar eredetű rendet eltörölte ; birtokait a vallásalaphoz csatolta, mely egyszersmind az 1787 óta plebániaegyházzá alakíttatott templom kegyura. A kolostor 1809-ben a nemes fölkelő sereg kórházává, 1854 óta pedig női fegyenczházzá alakíttatott sz. *Vincze* leányai, a *szürke nénék*, fölügyelete alatt ; a helybeli plebánus pedig, ki mellé épen ezen okból káplán rendeltetett, a fegyház lelkésze.

A kolostor alapíttatása utáni első elöljárók közül csak a következőket találtam följegyezve : 1369-ben *Endre* volt Perjel, és rendfőnök-helynök ; 1419. *Ferencz* zárdafőnök helyettesként, 1560-ban *Máté* ugyanazon czimen fordul elő. (*Act. Paul. Elef. 4. cs 1. sz. — Miscell. et Elench. Paul.*)

A kolostor helyreállíttatása óta perjelek valának :

1711—1715. *Kurpesz* Pál (*M. Sion az i. h. — Act. Conv. 1. cs. 27. sz.*)

1721— — *Schaimon* László. (*Act. Conv. 1. cs. 23. sz.*)

1727. 1728. *Podhoránszky* Özséb. (*U. o. 37. és 45. sz.*)

1729. 1730. *Rozgon* Ambrus. (*U. o. 11. cs. 5. sz.*)

1732— — *Hávor* Mihály, perjel s tartományi főnök. (*U. o. 2. cs. 5. sz.*)

1732—1734. *Kopnyi* János. (*U. o. 2. cs. 8. sz. — 11. cs. 11. sz.*)

1739—1741. *Simony* József perjel és *Paksy* Lajos elöljáró. (*U. o. 2. cs. 22. és 23. sz.*)

1742— — *Hávor* Mihály. (*U. o. 46. sz.*)

1747— — *Leteney* Pál. (*U. o. 57. sz.*)

1750— — *Paksy* Lajos. (*U. o. 62. sz.*)

- 1752— — *Donyi* Gellért, perjel és tartom. főnök.
(*U. o. 3. cs. 4. sz.*)
- 1753— — *Koszik* Pál. (*U. o. 9. sz.*)
- 1754— — *Simonyi* József. (*U. o. 4. cs. 1. sz.*)
- 1756— — *Dónyi* Gellért. (*U. o. 4. cs. 14. sz.*)
- 1757— — *Moser* Boldizsár. (*U. o. 4. cs. 21. sz.*)
- 1768— — *Ország* Lőrincz. (*U. o. 11. cs. 9. sz.*)

23. §.

S Á G H.

A prémontrei szab. kanonok rendnek a dicsőséges Szűz Máriáról címzett prépostsága.

Ságh, napjainkban igénytelen mezőváros Hont vármegyében, az *Ipoly* folyó mentében, fekszik, s ezért neveztetett *Ipoly-ságh*nak, mely a hason nevű, vagyis *Sághi* család birtoka volt, egy a nyitrai káptalan által 1318-ban kiadott osztályozási okmány tanúsága szerint, melynek értelménél fogva *Ságh* helység egyrésről *Sághy* Dávid, és ennek fiai, más részről ugyan csak *Sághi Bede* gróf közt osztatott föl. (*Act. Jes. Neos. 3. cs. 43. sz. 2. §.*)

A történetírók *Istvánfy* nyomán azt állítják, hogy itt a prémontreiek előtt a sz. *Benedek* rend szerzetesei laktak, s ezt *Geisa* királynak 1075-ben kelt okleveléből következtetik, és lakhelyökül a közel levő „*tótos Hradsi*“ nevű halmot tűzik ki, hol, véleményök szerint, a tatárjárásig tartózkodtak. (*M. Sion. I. 827. l.*) — Mi a véleményeknél többre becsülvén a biztos adatokat, csak a *prémontreiekről* szándékoznunk tüzetesen értekezni.

A prépostság alapításának éve biztosan meg nem határozható; de annyi bizonyos, hogy alapítója alkalmasint IV. *Béla* király uralkodása első éveikben a híres *Hunt Páznán* családból származott *Márton* bán volt, ki különböző időben egész 1245-ig a monostornak, mint annak kegy- és védura, *Ságh* és a *Benedek*, esztergomi érsek által 1275-ben visszatért *Leand*; továbbá *Egek*, és *Dóba* helységeket; *Dolmod* (Dalmad) *Iva*, *Ha-*

czoe (Haczocz) *Huznoy* (Huznocz,) *Nádus*, és *Gen* földeket, valamint *Nék* felét és *Toőoch* (Tobold) szigeten volt birtokrészét javadalmazásul részint ajándékozta, részint végrendeletileg hagyományozta.

Ezen adományozást IV. *Béla* király, megtűjtván a monostornak a tatárjárás folytán elvesztett kiváltságait, 1265-ben megerősítette. Ugyanezt ismételte 1270-ben V. *István*, ki egyzersmind az erre következett évben az Ipolyon általa készítettett híd vámját ajándékozta a monostornak, mely adományt 1343-ban *Erzsébet* királynő is megerősített, s helybenhagyott. (Czinár. II. 54. l. — *Eccl. Cam.* 31. cs. 50. sz. — 46. cs. 1. sz. — *Cod. Dipl.* IV. 3. 276. sz. — V. 2. 301. sz. — *Hevenes. MM. SS. EE. K. XVIII. sz.*)

Ezen prépostság birtoka volt még a már elsorolt javakon kívül *Tesmág* (hajdan Tismogh) falu, melyet 1270-ben V. *István* király adományozott a prépostságnak, hozzá járulván 1282-ben *László* király megerősítése is; *Pecsenicz*, *Alsó-Almás*, *Alsó-Palojta* helységek, s *Lipócz* és *Olvár* püszták.

1272-ben V. *István* király, neje kérésére, *Lőrincz* prépostnak ajándékozta azon földet, melyen azelőtt a királyi erdők csőszei laktak, s *Zoulun* *Mihály* gróf által be is iktattatta őt annak birtokába; a *sághi* és *palojtai* vámot pedig a monostornak adta; szintén ily kiváltságot engedélyezett a monostornak 1357-ben I. *Lajos* király, hogy annak népei és jobbágyai, a préposton kívül, semmi más bíró hatósága alá se tartozzanak. Továbbá ide tartozik még a *sághi* vám engedélyezésének *Hunyady János* kormányzó által 1446-ban és *Hollós Mátyás* király által 1473-ban történt megerősítettése.

Végre igen sokat tön a prépostság jövedelmei szaporítására a hatalmas *Hunt-Páznán* család, melynek egyik ivadéka *István*, *Mohud* fia, a *sághi* káptalannak ajándékozott 1288-ban két eke alá való földet *Prosa* másképp *Pousa* (Parassa) helységében; a *Páznán* család másik ivadéka pedig *Benedek*, *Moth* fia, 1291-ben az esztergomi sz. *Lőrincz* templom temetője előtt fekvő palotáját az ahhoz tartozó földekkel együtt adta a *sághi* egyháznak alamizsna fejében, valamint 1298-ban ugyanazon *Hunt-Páznán* családbeli *Lambert* mester az általa a *sághi* egyháznak okozott károk pótlása fejében a már említett *Hont* vármegyében fekvő *Olvár* pusztát ajándékozta a *sághi* monostor-

nak. (*Czinár az i. h. — Eccl. Cam. 31. cs. 32. 53. sz. — 32. cs. 75. 96. sz. — Cod. Dipl. V. 1. 92. l. — 3. 111. l. — VI. 2. 159. l. — Eccl. Cam irreg. inter praeposit. — MM. SS. Wagneriana.*)

Asághi prépostság továbbá a királyok bőkezűségéből többféle szabadalmakban és kedvezésekben részesült. Így V. *István* király a sághi egyház kegy- és véduri jogát kizárólag magának és utódainak tartotta föl 1270-ben, s ezen jog tekintetéből a prépostság népeit s jobbágyságait kizárólag a király birói hatósága alá rendelte. (Hiteles.) Ugyanezen jogot, mely 1272-ben a *Hunt-Páznán* nemzetségbeli Miklósnak ítéltetett, László király anyjának a királynőnek erősítette meg, 1275-ben pedig a sághi egyház népeit minden gyűjtés- és követelésektől, s erőszakos szállásolásoktól menteknek nyilvánította. Hitel. (*Eccl. Cam. 31. cs. 33. 34. 35. sz.*)

1405-ben Zsigmond király *Sághon* minden vasárnap héti vásár-, *Nagyboldogasszony* ünnepén, s az ez ünnepet megelőző s követő napokon országos vásár tarthatást engedélyezett. Hitel. (32. cs. 2. sz.) s az országos vásár tarthatási engedélyt *Hollós Mátyás* király 1489-ben Gyümölesoltó Boldogasszony ünnepére is kiterjesztette; sőt a prépostság több tekintélyesebb birtokain, és ugyan *Palojthán sz. Márton, Egegen sz. Péter széke* és sz. *Péter s Pál* apostolok évünnepén is megengedte az országos vásár tarthatást. (*A rosnyói levéltárból.*) — 1407-ben Zsigmond király, a prépostság meg levén ürülve, a mezővárosnak *pallos-jogot* adott. Hitel. (*Eccl. Cam. 32. cs. 6. sz.*)

Ezenkívül a sághi prépostság *hiteles hely és pecsét* kiváltságával is birt, s ennek használatában volt már 1295-ben, sőt 1281-dik évben kelt azon oklevele, melyben *Albei, Ivánka* fia, palásti birtokát *Lévdának* és fiainak 5 arany márkáért átengedi. Zöld selymen függő pecséttel. (*M. Sion. I. 832. l.*) Ugyanezen kiváltságának nyoma megvan 1498-ban is, midőn az országos rendek budai gyűlekezete 13-dik czikkében kijelentetik, hogy a gömöri lakosok ezt minden végrehajtásaik alkalmával használhatják. (*Czinár II. 55. l.*)

Azonban az ennyi adománynyal s kedvezéssel kitüntetett sz. helyre bekövetkeztek a vész napjai is, és az I. Ulászló király alatt az országban kitört pártviszályok s belháború forrongása közben sok viszontagság terhesült reá. Ugyanis 1444-

ben Gyarmathi *Balassa* Balázs fiai, Zsigmond, István és György, megtámadván a monostort, azt bevették, s azt, *Bálint* prépostot kanonokjaival együtt kizárván ezelláikból, erőddé alakították át, a prépostság jobbágyságait rablánczra fűzvé, részint *kétkői* várukba hurezoltatták, részint Lévára hajtották, Ságbot kirabolván fölgyújtották, de a prépostság palojtai birtokát is elfoglalták s letartóztatták, ekkép a monostornak 8000 forint kárt okoztak, mint egy a rosnyói káptalan levéltárában őrzött okmány tanusítja.

Alig kelt az elpusztított hely lábra, már is két évvel később új csapás érte, midőn 1446-ban Pál *prépost* alatt *Cseh* László, a lévai vajda fia, és *Fisy* László magyar, és cseh katonáikkal a monostort szentségtörőleg megtámadván, az ajtókat feltörték, az egyházi öltözeteket, az oltárterítőket, zászlókat, 11 ezüst megaranyozott kelyhet, az ezüst megaranyozott ampolnákat és füstölőket, mise- és más könyveket, kiváltságleveleket s más okmányokat elrabolták vagy pecsétjeiktől megfosztották; a monostortagjait megverték, s ruhaikat leszaggatták, és a jobbágyságok teljes kirablása után a monostortól és jobbágyságtól elrablott jószágnak és marhának Lévára hajtásával a monostornak 16,000 arany forint kárt okoztak. (*A Garan melléti sz. Benedeki levél.*)

Sok idő múlt el, míg ezen tömérdek rablás, és zsarolás okozta károk helyreíttetek, s csak a még 1510-ben is élt *Fegyverneki* Ferencz prépost alatt állíttathatott egészen helyre a monostor, mint e prépostnak jelenleg a ságbi templom egyik tornyán ajtó rekesztékül használt sírköve hirdeti. Erre e sz. hely még 1552-dik évig virágzott. De ez évben a *herélt Ali basa*, Drégely várát ostrommal hatalmába kerítvén, a többi várakkal együtt a ságbi monostor is a vad török kezére került, s fölgyújtatván, végpusztulásra jutott, több kanonokja is megilkoltatván.

Az ezen iszonyú csapás alól még életökkel menekült kanonokok a Garan melléki sz. Benedek benczés apátságba menekültek némely megmentett egyházi készletekkel és irományokkal együtt. Az elpusztult, s lakói által elhagyatott monostort a törökök erőddé változtatták át, melyben kapitányok parancsoltak, kik közül *Thúry* György a törököket elűzte. (*M. Sion. I. 827—836. ll.*)

A ságbi prépostsági egyház és mellék kápolnáinak jutott

különös kedvezményekről a következő adatok tanúskodnak. 1299. kelta római szent szék búcsúengedélye mindazok számára, kik bizonyos ünnepeken e templomot, és a mellé csatolt sz. *Péter* és sz. *Margit* kápolnákat meglátogatván, ugyanott meggyónnak és áldoznak. (Hiteles függő pecsétetes okm.)

1519-ben *Somi* Gáspár, *Somi* Józsa mester temesi gróf fia, Leo pápának 1521-ben kelt jóváhagyásával a *sághi* egyháznak adományozta a *budai* Nagyboldogasszony temetőben építtetett sz. *László* kápolna kegy- és véduri jogát.

Végre 1536-ban *Zsófia*, *Péli* Antal deák neje, az esztergomi káptalan előtt készített végrendeletében a *sághi* templom oldalán anyja *Frusina* néhai *Thúróczy* János özvegye által építtetett *Szent-Háromság* kápolna részére a *sághi* prépostnak és káptalanának hagyományozta *Felső Thezer* (Teszer) birtokát. Hitel. (*Eccl. Cam. 31. cs. 40. sz. — 34. cs. 15. sz. és irreg.*)

A *sághi* prémontréieknek 1552-ben történt elűzetése után a prépostság birtokaival együtt 1583-ban különféle világi áldozároknak adományoztatott, kik közül első volt *Telegdy* Miklós pécsi püspök, s ennek köteleességévé tétetett, hogy a prépostság jövedelmei egy harmadát az utolsó szerzetes prépostnak, *Poklostóy* Mátyásnak adja át évenként, míg az életben leszen. (Hiteles.)

1625. körül *Lipót* király a prépostság javai egész jövedelmét a zágrábi káptalannak adományozta 3 évre, oly föltétellel, hogy azt székesegyházuk kijavíttatására fordítsák.

1653. körül *Szelepcsényi* György, akkor nyitrai püspök, volt *Ferdinand* király új adományozása nyomán, az utolsó javadalmazott *sághi* prépost, és pedig a prépostság birtokai egész jövedelmének élvezésével. — Ez azonban esztergomi érsekké nevezetvén, I. *Lipót* királynál kieszközölte, hogy a *sághi* prépostság javait a *besztercebányai jezsuitáknak* adományozta 1688-dik évi karácson hava 28-án kelt leiratával. A jezsuiták a még romban hevert épületeket, a mennyire szükségeltetett, helyreállították; jelesül a régi gót izlésű templomot 1734-ben 24,400 forint költséggel romjaiból fölépítettek, s két toronynyal díszesítették. Jézus társasága megszüntetése után *Mária Terézia* királynő 1776-ban a rosnyói és besztercei püspökségeket állítván föl, a prépostság birtokait ezek káptalanai között osztotta szét, melyeket azok mostanáig birnak.

A sághi prépostok névsora:

- 1244-dik évben *Roland*. (*Cod. Dipl. IV. I. 351. l.*)
 1258— — *Albert*. (*Győri tört. s rég. füz. III. 284. l.*)
 1262— — *Joakim*. (*Cod. Dipl. IV. 3. 100. l.*)
 1263— — *Lukács*. (*Wenczel. Új Okmt. III. 42. l.*)
 1264. *Roland*. (*Act. Jes. Neos. 3. cs. 6. sz. 8. §.*)
 1270—1277. *Lőrincz*. (*Cod. Dipl. V. 1. 60. l. — Eccl. Cam. 31. cs. 36—39. sz.*)
 1281—1300. *László*. (*Cod. Dipl. VII. 5. 266. l. — X. 3. 276. l. — M. Sion. I. 836. l. — III. 296. l. — M. Tud. Érték. II. 472. l.*)
 1308— — *Bálint*. (*Eccl. Cam. 31. cs. 41. sz.*)
 1311. 1313. *Lőrincz*. (*Cod. Dipl. VIII. l. 531. l.*)
 1323— — *Ivánka*. (*U. o. 2. 687. l.*)
 1332—1359. *István*. (*Cod. Dipl. VIII, 4. 279. 419. 437. l. — IX. 1. 541. l. — 2. 539. 596. ll. — 3. 121. l. — Eccl. Cam. 31. cs. 43—62. sz. — 53. cs. 2. sz.*)
 1360—1367. *János*. (*Cod. Dipl. IX. 3. 522. l. — 4. 104. l. — Eccl. Cam. 31. cs. 63. sz.*)
 1367—1370. *Gergely*. (*Cod. Dipl. IX. 620. l. — Eccl. Cam. 31. cs. 64. sz.*)
 1370—1381. *Jakab*. (*C. Cod. Dipl. IX. 5. 430. — Eccl. Cam. 31. cs. 65. sz.*)
 1384—1400. *János*. (*Eccl. Cam. 31. cs. 66. sz. — 32. cs. 1. sz. — M. Sion. I.*)
 1402—1414. *Tamás*. (*Cod. Dipl. X. 4. 451. l. — X. 5. 355. 531. ll. — 8. 453. l. — Eccl. Cam. 32. cs. 2. 5. 7. 8. 11. sz.*)
 1414— — *Gergely*. (*Cod. Dipl. X. 5. 535. l.*)
 1415—1435. *László*. (*U. o. X. 6. 231. 484. 589. 646. ll. — X. 7. 180. 413. 610. 802. ll. — Eccl. Cam. 32. cs. 13—32. sz.*)
 1436—1440. *Bálint*. (*Cod. Dipl. X. 7. 805. l. — XI. 176. 351. l. — Eccl. Cam. 32. cs. 33—39. 46. 53. 63. sz.*)
 1440—1472. *Pál*. (*Eccl. Cam. 32. cs. 67—101. sz. — 33. cs. 2. 4. 9. sz.*)
 1473—1484. *György*. (*U. o. 33. cs. 10. 15. 19. 21—23. sz.*)
 1486—1500. *János*. (*U. o. 33. cs. 26. 29. 30. 37—53. sz.*)

1500—1505. *Kalundai Imre.* (U. o. 33. cs. 59. sz.)

1506—1534. *Fegyverneki Ferencz*, a monostor helyreállítója, ki 1510-ben Franciaországból új rend-szabályokat hozott. (*Eccl. Cam.* 33. cs. 59. 69. sz. — 34. cs. 3—14. sz. — 42. cs. 24. sz. — 46. cs. 22. sz.)

1537— — *Nagy Luchei Lipcsey Orbán.* (*Act. Jes. Neos.* — 3. cs. 30. sz.)

1551—1557. *Lázár.* (*Pray. Dipl. Sacr. MS. II.* 29. l. — *Act. Jes. Neos.* 2. cs. 23. sz.)

1561—1577. *Poklostóy Máté*, utolsó szerzetbeli prépost. (*Eccl. Cam.* 34. cs. 18. 22. 24. 25. sz. — *Kovach. Form. Sol. Styli.* LXXXIV. l.)

1583— — *Telegdy Miklós*, pécsi püspök. (*Eccl. Cam.* 34. cs. 27. sz.)

1586. 1588. 1603. *Diotalevi Ferencz.* (U. o. 28. 30. sz.)

1604— — *Verancz Faustus*, csanádi püspök. (*Kovach. Rer. Hung. Script. minor. II.* 432. l.)

1610. 1611. 1612. 1615. *Ruber Pál*, kinek Bakos János önként engedte át a prépostságot. (*Eccl. Cam.* 34. cs. 31. sz. — *Act. Jes. Neos.* 1. cs. 10. sz. — 13. cs. 64. sz.)

1614. 1616. *Novák Miklós*, eszterg. kanonok. (*Act. Jes. Neos.* 8. cs. 7. sz. 2. és 5. §.)

— — — *Domitrovich Péter*, zágrábi püspök. (*Schmitth. Ep. Agr. III.* 198. l.)

1627. 1632. 1633. *Lósy Imre*, nagyvárad püspök. (U. o. és *Eccl. Cam. irreg.* — *Act. Jes. Neos.* 13. cs. 70. 72. sz.)

1634. 1638. 1640. *Böthi Miklós*, szerémi püspök. (*Szvorényi S. D. S.* — *Eccl. Cam. irreg.* — *Act. Jes. Neos.* 3. cs. 18. sz.)

1643— — *Kopcsány Mihály*, szerémi püspök. (*Eccl. Cam.* 34. cs. 33. sz.)

1644— — *Jakosith György*, szerémi püspök. (*Schmitth. Ep. Agr. III.* 242. l.)

1648— — *Püsky János*, választ. váci püspök. (*Szvorényi az i. h.*)

1688— — *Gubasóczy János.* (*Eccl. Cam. irreg.*)

A többiek, mint kormányzók, a besztérczebányai jezsuita társodai igazgatók közt fordulnak elő.

Jelenleg czíme érdemes egyházi férfiaknak adományoztatik.)

24. §.

SELMECZ.

Bányaváros és egyházi épületei.

Selmecz szabad királyi bányaváros Hont vármegyében fekszik, s legrégibb Magyarország bányavárosai közt. Ősrégi neve *Vannia*, alkalmasint az egykor e vidéken lakott *Quad* nép *Vannius* királyának neve után, kit a Krisztus utáni 51-dik évben a rómaiak elűztek e környékről. Innét származott tót *Bana* és magyar *Bánya* (*Selmecz-Bánya*) neve. De német *Schemnicz*, hajdan *Sebnicz* nevét is használták a Százországban Csehország határán jelenleg is létező ily nevű hely lakosai, kik vagy még a tatárjárás előtt, vagy utána nem sokára, a bányaművelés előmozdítására jöttek oda. (*Kachelman: Geschichte der Ungar: Bergstädte; Henszlmann Arch. közl. V. 143. l.*)

A város legelső alapját, Korabinszky állítása szerint, magasabb helyen, a morvák vetették meg 745-dik év körül. Királyi városi szabadalmakkal csak II. Endre király ajándékozta meg 1217-ben, mire nemsokára bányaművelési szabályokat is kapott. Később, a szászok bejöttékor, a lakosok azon alantabb helyen, melyen most is áll a város, kezdtek építkezni. Itt vannak első nyomai a fölépített várnak, és az ennél még régibb, a XIII. században divott építészeti idomban emeltetett, de három század múlva az újabb lábra kapott modorban átalakított sz. *Mihály* főangyalról czimzett, temetői kápolnának, melynek számára 1480-ban bizonyos *Zigenpacher* Mihály tett alapítványt.

Kolinovics véleménye szerint e helyen *templomosok* laktak volna.

A gyakrabban ismétlődött földrengések miatt, melyek még 1350- és 1443-ban is hevesebben törtek ki, a város alantabb vidékére lehúzódott polgárok ott sz. *Miklós* püspök és vértanú emlékére építettek kápolnát és kolostort, melyet 1275-ben, az V. István király által nekik adományozott kegy-

úri joguknál fogva Péter perjel és tartományi főnök személyében, a városi hatóság beleegyezésével, *Haleman* nevű bíró alatt, a hozzá csatolt *Banai boldogságos Szűzről* czimzett plebánia templommal együtt, *Renald* plebánus által sz. *Domonkos* szerzeteseinek adtak át. Hitelesített másolat függő ily köriratú pecséttel: S. CIVIVM DE SCHEBCL. (*Cod. Dipl. V. 2. 245. l.* — *Henszlman az i. h. — Eccl. Cam. 51. és 1. sz.*)

E banai kolostor előfordul Ferarius ily czimű munkájában is: De rebus Hungariae Provinciae Ordinis Praedicatorum 1637. 511. l.; — azonban, nem tudván Banának Selmeczezi ugyanazonosságát, azt helytelenül az Epirusban levő *Bano* mezővárostól származtatja.

1442-ben e templom a hagyomány szerint leégett, s a *dömések* elszegényedvén, miután telkeiket részint elzálogosították, részint eladták, a templomot és omladozó kolostort odahagyván, eltávoztak. Ezen plebánia-egyháznak *Anderko* János bíró 1456-ban 60 arany forintot ajándékozott a benne létezett sz. *Pál* oltára számára, az erre következő évben pedig *Zigenpacher* János, szintén városbíró, a *Krisztus szentséges Teste* oltára előtt égő lámpa fentartására évenkénti 4 arany forintot biztosított. (*Kachelmann az i. h. 60. l.*) Azonban a nevezett szerzetesek eltávozása valószínűleg később történt; mert még 1477-ben is *Scheubappel* Lőrincz, mint e kolostor perjele, fordul elő, kinek kormánya közben *Körndel Görig*, a selmeczi kamara grófja, sz. *Miklós* egyházának a *Minden szentek* oltáránál följajánlandó szentmisékre 400 magyar forintot ajándékozott, és egy jól megaranyozott 12 márka értékű ezüst keresztet adott. (*Kachelmann az i. h. 106. és 107. ll.*)

1492-ben bizonyos *Keusch* Gilgus a templomnak, és kolostornak 70 forintot, s az ugyanottani sz. *Jeromos* kápolnának ékszerait, s 710 forint és 43 denárra becsült különféle butorait hagyományozta. (*U. o. 121. és 122. ll.*); de egy 1489-ben kelt szerződési okmány értelmében is a *Schebneczen alapított* sz. *Miklós* kolostor káptalana malmát *Sutoris* *Benedek* Istvánnak, és fiainak oly föltétel alatt adta bérbe, hogy évenként 8 forintot tartozzék fizetni, a malmot kijavítani, és a kolostor számára örölni (*Act. Jes. Schem. 2. cs. 44. sz.*) Végre csak 1515-ben kelt Ulászló királynak azon kiváltságot szente-

sítő okmánya, melynél fogva a városnak adományozott gyámúri jog az egyházi javadalmakrai kijelölésre megerősített. (*Act. Jes. Neosol. 14. cc. 11. sz.*) Ezekből önkint következik, hogy e szerzetesek alkalmasint a mohácsi ütközetig Selmezen maradtak.

1532-ben Mária, magyar királyné, már akkor Belgiumban lakván, az eredetileg két tornyú *Nagyboldogasszonyról* címzett templomot, valamint a kolostort is újra fölépíttette, s ebbe szállíttatta át sz. *Erzsébet* ispotályának lakosait, melyet 400 forint tőke kamatjával, s több földbirtokkal javadalmazott. — I. *Lipót* király e templomot 1677-ben az építményekkel együtt a *jezsuitáknak* adományozta; de az épületek 1680-ban ismét leégtek. — Jézus társaságának feloszlatása után 1776-ban a templom és kolostor a *kegyesrendi* atyáknak adott át; ezektől pedig a városa származván át, jelenleg a város német ajkú lakosai egyházául használtatik. (*Korabinszky 663. l. — Henszlmann az i. h.*)

E templomnak három oltára van, melyek egyike, a főoltár, a sz. *kereszt* oltára; a mellék-oltárok egyike pedig az olajfák hegyén imádkozó *Jézus*, a másik *Xaveri* sz. *Ferencz* emlékére van szentelve. (*Act. Jes. Schemn. 1. cs. 16. sz.*)

A régi vár közepén hajdan *Mária* temploma állott, melyet Severin szerint (*Commentatio historica*) a *templomosok* építettek volna; de melyet a polgárok 1559-ben erődde alakítottak át; ugyanezen változás érte a török uralom folytán a sz. *Erzsébet* kórház és a mellette létezett sz. *Erzsébet* kápolnát is. E kápolna keleti oldalán még több sirrat látható, mint *Cerndeli* kamaragrófé, ki 1471-ben, és *Renátus* Györgyé, ki 1516-ban halt meg.

A város főterén áll a sz. *Katalin* plebánia-templom (eleinte kápolna), melyet a tót ajkú katolikus hívek használnak. Ezt 1444-ben a királyi haszonvételek bérlői újra építtették, 1500-ban fölszenteltetett, 1656-ban pedig réztetővel másodszor födezték be. E templomban a főoltárnál a *kisded Jézust tartó Mária*, ezenkívül sz. *Katalin* és *Borbála* szobrai, a mellék-oltárokon pedig sz. *Ignác*, *szent kereszt*, sz. *János* evangelista, a *fájdalmas Szűz* és sz. *Apollónia* képei láthatók.

A sz. *Erzsébet* kórház és a régi vár között van a XV. században épült *hegyeni bold. Szűz Mária*, vagy *Havi Boldog-*

asszony kápolnája, melyhez 1564-ben torony építettett. Végre a városház mögött Beatrix királyné által az 1498-ban épült sz. *Anna* kápolna látható. E kápolnának az 1510-ben pusztított ragály alkalmával *Vogelweider* Endre, budai polgár, *Börzsönyben* 4 szőlőt hagyományozott egy házzal, szántóföldekkel, rétekkel és egy halastóval együtt, boldogult neje Borbála lelke üdvéért följánlandó szentmisékre. (*Kachelm. III. 137. l.*)

E szent épületekhez sorolható még a kelet felé emelkedő halmon, melyről a legszebb kilátás nyílik a városra, 1744. és 1751. között bizonyos jezsuita által a polgárok adakozásaiból építettett *kálvária*, melyre több a Megváltó szenvedése főmozzanatait ábrázoló állomások között jufhatni föl. Ezen állomások közepén van a *tótok* temploma a *fájdalmas Szűz* és *Jézus szíve* kápolnájával; a halom tetején pedig a németek temploma, s e mögött a *Krisztus sírját* tartalmazó kápolna áll. (*Henszlmann i. h. — Act. Jes. Schemm. s Korabinszky.*)

1442-dik évi május 24-dikén *Rozgony* Simon, egri püspök, mivel Erzsébet királyné, Albert király özvegye, nem nevezte ki őt esztergomi érsekké, az Ulászló királyhoz szított Lévai Czeh Lászlóval szövetkezett. E kegyetlen pártvezér pedig Selmecz városát, miután a templomokat és a kolostort kirabolta, s minden okiratot elorzott, és megsemmisített, folygújtatta. (*Bel. Notit. IV. 576. l.*) — Ezért Hollós Mátyás király 1479-ben kelt rendeletével megújította Selmecz városának elveszett szabadalmait és kiváltságait, hogy tudniillik pörös ügyeit csak saját bírái előtt tárgyalhassa, vásári czikkei, sártói az egész országban mindenütt mentek legyenek minden vámfizetéstől, hogy végre a bányaművelésre megkívántató fát a királyi erdőkben ingyen vágathassák és égethessenek belőle szentet. (*Kachelmann az i. h. 110. és 111. ll.*)

a) Jézus társaságának székháza.

Jézus társasága hithirdetői (missionarii) 1649-ben III. Ferdinánd király uralkodása közben, *Lippai* György, esztergomi érsek, pártfogása következtében, telepedtek le Selmeczen, hol Lipót király 1677-ben átadatta nekik az előbb nem katolikusok által használt Mária templomot, a kamara-épület közelé-

beni megrongált dömés kolostorral együtt, oly föltétel alatt, hogy a templomot helyreállítsák, s a kolostort újra építvén és székházukká alakítván át, abban iskolát nyissanak, s e végre a királyi pénztárból 1678-ban 4000, 1688-ban pedig különösen a templom helyreállíttatására részletekben fizetendő 4500 forint utalványoztatott nekik. Ezen adományozással a plebánia körébeni *lelkipásztorkodás* is összekapcsolatott, ezért 1703-ban a jezsuiták, és a város közt szerződés kötöttet a város által kibéreltetni szokot *plebániatized* iránt, bizonyos meghatározott föltételek alatt. A plebánia átadását pedig, *Keresztély Ágost* szász herczeg, bibornok, esztergomi érsek meghagyásából, *Petróczy Tamás* apát plebánus eszközölte 1710-ben. (*Act. Jes. Schemn. 1. cs. 4. 19. 31. 35. sz. — 2. cs. 2. sz. 1. §. 5. 17. sz.*)

Ekkép Jézus társasága állandósíttatván a városban, a magánosok több terjedelmes fekvő birtokot adtak neki. Így 1716-ban kelt a Hont vármegyei főbíró, és esküdt végrehajtó parancsa *Grosschmid* Kristófnak a *lissói* szőlőhegyen létezett szőlőjére és borsajtójára nézve 1288 forint erejéig, melyekkel ez a jezsuitáknak tartozott.

1717. *Privitzer* Pál, selmeczi polgár, a városi tanács előtt két a jezsuiták által birt ispotály földjeivel szomszéd szántóföldjét eleserélte a jezsuiták által neki örökre átengedett szántóföldért.

1729-ben báró *Sternbach* József fő kamaragróf a jezsuitáknak ajándékozta az ezeknek székháza mellett feküdt, minden polgári tehertől ment, *Lempach*-féle házat.

1747-ben *Kirschner* Mátyás a jezsuitákra ruházta át a *Vogelhubl* nevű hely alatt feküdt, az egyház földjével szomszéd, földjét egy *Stollan Máte* nevű hely alatt birt rétért.

1771-ben *Meerwald* István a jezsuitáknak adta el lissovai szőlejét 430 forinton. (*Act. Jes. Schemn. 2. cs. 1. 41. 42. 48. 49. sz. — 3. cs. 4. sz.*)

Ezekon kívül a jezsuiták még más polgári birtokokat is szereztek, melyeket a város különféle lakosainak adtak bérbe. Így 1743-ban selmeczi mészárosok bérbe vették tőlük a *széles hegyet* két réttel együtt évenkénti 100 forint- és 12 nyelvért 20 esztendőre.

1747-ben a jezsuiták bérbe adták *Gallaner* Györgynek a

Havi Boldogasszonyhoz tartozott kertet hat esztendőre évenkénti 15 forintért.

1752-ben ugyanazok két évre bérbe adták az egész „*Schindberg*“ nevű hegyet *Karaska* Endre polgárnak évenkénti 30 forint bérért és tizedfizetés mellett, 1758-ban pedig ugyanazt ismét évenkénti 35 forintért adták bérbe.

Hasonló bérbe adás történt ugyanazon évben hét Selmecezen lakó zsellér számára, kik az egész *Hölczenhübl* nevű szántóföldet évenként fizetendett 30 forintért, tizedlerovás mellett, 3 évre vették bérbe, 1760-ban pedig további 6 évre terjesztetett ki e bérletük.

Végre ugyanazon évben bérbe adták a jezsuiták *Vanovich* Bálint polgárnak az úgynevezett *Száraz hegyen* birt két rétjüket, s ugyanannyi szántóföldjüket évenkénti 66 forint bérért 3 esztendőre. (*U. o. 2. cs. 51—57. sz.*)

A saját templomukban végzet lelkipásztorkodáson, s más egyházi szolgálatokon kívül a jezsuiták a város más templomaiban, sőt a várostól egy órányi távolságban fekvő *Szélakna* (*Windsehacht*), máskép *Siglisberg* nevű falu egyházában is hasonló buzgalommal működtek, hol rendszeren ketten laktak közülük, jöllehet sz. *Jeromos* szerzetesei is voltak ott. Mily díjazást kaptak s mily jövedelmök volt az egyes jámbor keresztények által tett alapítványokból, a következőkből látható.

1736-ban *Spatta* Ferencz, és neje Erzsébet átengedte 501 forint s 50 krajczárig terjedt követeléseit a jezsuiták *Nagyboldogasszonyról* nevezett templomának.

1749-ben *Geramb* József terítvényt állított ki, melynél fogva a sz. *Mihály* aknából őt illető, már 1558 forintra s 30 kr-ra szaporodott, jövedelem nagyobb részének ugyanazon templom javára fordíttatását fogadja.

1752. az ugyanazon egyháznak Jézus társaságából levő plebánusa, kántortanítója, és zenésze számára 1248 forint utalványoztatott.

1759-ben kelt *Glath* Anna Zsuzsanna, és a *Markini* örökösök gyámjai által kiállíttatott végrendeleti átruházó okirat, melynél fogva *Münich* Antalnak 100, *Görtner* Jánosnak 300, és *Gallaner* Gyögynek szintén 300 forintról szóló kötelezvényei a hátralevő 720 forint 15 kr. kamatokkal együtt a nevezett *Glath* Anna ajtatos hagyományai törlesztésére ugyan-

azon templomnak engedtetnek át. — 1760-ban a város *mészáros* czéhje 800 forintról szóló kötelezvényt adott át a nevezett templomnak az ugyanazon *Glath* Anna által hetenkint örökösen följánlandó szentmise áldozatra tett 1000 forintos alapítványa fejében.

1765-ben csábrághi és szittnyai gróf *Koháry* Miklós 1000 forint alapítványt tett egy ugyanazon templomban hetenkint bemutatandó szentmise áldozatra.

1716-ban a jezsuiták által addig kapott *failleték*, ölét 2 forint 30 krba számítva, készpénzdijazásra változtattatván, 1740-ben ennek fejében 300 forint utalványoztatott nekik.

Végre 1731-ben a jezsuitáknak 1222 rénes forint fizetett ki két, a sz. *Anna* templomban hetenkint följánlandó, szentmisére. (U. o. 1. cs. 25. 43. 57—59. sz. — 2. cs. 12. 27. sz. — 4. cs. 37. 39. sz.)

A jezsuiták selmeczi székháza főnökének *Gruber* Antalnak 1744-ben azon kérést tartalmazó folyamodására, hogy engedtetnék át a jezsuitáknak egy *Szélaknán* a bányai kamarához tartozó, a sz. *Katalin* plebániában létezett sz. *József* templomhoz csak néhány lépésnyire eső, türes ház, néhány jezsuita lakásává fordíthatás végett, Mária Terézia királyné 1748. évi június 5. kelt legfelsőbb leiratával az ottani, a koronára visszasett *Galli*-féle házat, s egy ott építendő kápolna szervezésére 500, annak föntartására pedig évenként 50 rénes forintot utalványozott s a lámpáróli gondoskodást a bányai kamara kötelességévé tette. Azonban az erre hiteztető czimen azon házba behelyezett két atya, sőt maga a rend ellen is ünnepeles tiltakozást nyújtott be a városi tanács a *Garan* melléki sz. Benedek káptalana előtt, mivel a sz. *Katalin* plebánia-egyház jogkörébe avatkozott, a tót ajku lakosok gyermekeit keresztelés végett az ő Nagyboldogasszony egyházába követeli vitetni, s a város kegyúri jogainak világos csonkításával a többi templomok jövedelmeiről sem ad számot. De ezen viszály, a jezsuiták ellentiltakozása, s a város tiltakozásának visszavonása után, barátságos egyezkedés útján egyenlített ki.

1754-ben *Krecsmai* János a sz. *Ferencz* akna tizenhatod-résznének felét alapítványul ajánlotta föl a nevezett *Szélaknai* két atyának állandó föntartására. (U. o. 2. cs. 7. 15. 19. 22. 24. sz.)

Ezen kívül Selmecezen még a következő szent emlékek léteztek: A *bold. Szűz Máriának* a polgárok által a főtéren állíttatott szobra; *Krisztus halálküzdelmének* és a *fájdalmas Szűz anyának* társulata, mint *Funnák János Béla* bányai becslőnek ezen szent emlékekre 1730-ban tett vég hagyományaiból kiderül. (U. o. 4. cs. 6. 35. sz.)

A selmeczi székház főnökei közül följegyezvük a következők: 1731-ben *Miller József* — *Secau Honorius*, — 1742-ben *Pirolt Ignác*, — 1744-ben *Gruber Antal*, — *Manugen Károly*, — 1752—1757 *Majerl Benedek*, — 1757-ken *Taborszky János*. (U. o. 1. cs. 10. 21. 22. 23. 43. 47. 51. sz. — 3. cs. 18. 21. sz.)

b) A sz. Jeromos remete rendjének szélaknai vagy siglisbergi zárdája a sz. Józsefről címzett templommal együtt.

Ezen, a sz. Ágoston szerkesztette szerzetes szabályokat követő, b. *Pisai Péter* alapította szigorúbb tartályos atyák testvérségét, melyet X. Ince pápa 1694-ben szentesített, *Siglisbergába*, máskép Szélaknába (*Windschacht*) a selmeczi bányászok hívták meg, s honosították, 1733-ban 5684 forint 25 krnyi összeget gyűjtván össze, mely, az esztergomi érsek 1734-ki beleegyezése kieszközöltetvén, egy 1735-dik évi sz. Mihály hava 3-dikán kelt királyi rendelettel utalványoztatott is. (*Act. Conv. Siglisb.* 1. cs. 12. sz. — 3. cs. 21—33. sz. — 7. cs. 2. sz.)

Ezen remete-rend *Bécsben* és alsó austriai *Schönbachban*; karantániai *Visacz-* és *Orttenburgban* sz. *Jeromos* egyházánál, hol 1743. a pünkösdi ünnepek alatt tartatott a rend első tartományi káptalana; továbbá Bajorország fővárosa *München* sz. *Anna* templománál; *Tirolban* sz. *József*; végre *Teich* és *Kreuberg* községekben létezett, s mindezen testületek egyetemes helynöke (*Vicarius Generalis*) 1764. sz. Mátéről nevezett *Ede*, 1775-ben sz. *Rózsáról* nevezett *Kandid* vala.

Az egyes zárdák főnökei: határozóknak (*Definitores*), helynököknek (*Vicarii*) kormánysegédeknek (*Assistentes*) s perjeleknek nevezettek. E rend szerzetesei engedelmességet, szegénységet és szüzességet fogadtak. A zsolozsmát éjjel s nappal

énekelték naponként hét óráig; majdnem folytonosan bőjtöltek, s tartózkodtak a húsételtől, ostromozták, és másképp is sanyargatták magukat.

Az 1770-ben alakult szélaknai zárdá számára a szerzetesek száma nem szabattott ki, hanem 1782-ben 13 áldozár, 3 nevendék, két szolgáló testvér; 1783-ban 13 áldozár, egy nevendék és 3 szolgáló testvér volt e zárdában. A zárdá egész javadalmazása 14,252 forint vala s ezenfölül, egy kertet kivéve, semmi ingatlan birtoka sem volt. (U. o. 2. cs. 4. 8. sz. — 4. cs. 1. 5. 7. 10. 14. sz.)

Ezen zárdá sz. József egyházát azonban a római pápák többféle bücsű-engedélyekkel tüntették ki, mint: 1737-ben XII. Kelemen — 1751—1758 XIV. Benedek — 1769-ben XIII. Kelemen és 1776. VI. Pius az egyház napjára, a megholtak lelkeire alkalmazható, s más ünnepnapokra engedett bücsút adtak neki. (U. o. 3. cs. 2. 3. 4. 11. 15. 17. és 18. sz.)

De a bányai pénztár s a lakosok jámborsága is különféle jótéteményekkel tüntette ki a zárdá iránti kegyeletét. Így 1756-ban bizonyos Bódog (*Felix*) barát a bányai pénztárnak igen hasznos, 7200 forint jövedelmet hajtó, vízgépetszerkesztett, ezért a zárdának 200 forint jutalom utalványoztatott.

1760-ban báró *Mittrovszky*, főkamaragróf, a zárdá templomában létezett sz. Anna templomnak 3 évi javadalmazást adott.

1765-ben a bányai kamra e szegény szerzeteseknek fára évenkénti 30 forintot utalványozott; 1767-ben pedig kifizette a bányászok által a zárdá fölépíttetésére gyűjtött 6000 forintot.

1776-ban a templom szentélyének és új toronynak építtetése rendeltetett.

Végre 1779-ben a bányászok e zárdának egy kukszát, vagyis egy bányának 128-ad részét ajánlották föl. (U. o. 1. cs. 4. sz. — 5. cs. 1. sz. — 7. cs. 4. 8. 25. sz. — 9. cs. 1. 3. sz.)

Szentmisékre *Francean* János 100; a *Lanzer* család 150; *Hampl* György 350; *Huszár* 100; *Salvay* János plebánus 1000; *Dubrovsky* család 100; *Rédei*, és *Lemon* családok 600; *Draschiánszky* Antal sebész 500; *Lemberger* 400; *Goller* Márk 125; *Hellensteiner* Antal 500; és *Glaus* született *Pelzl* Borbála 100 forint alapítványt tettek. (U. o. 1. cs. 6. sz.)

A sz. József templom, mely plebánia-egyházzá szervez-

tetett, belső fölszereléséhez tartoztak a prágai *Jézuska*; a *fájdalmas szűz anyja*; és *lorettoi Boldogasszony* felöltöztetett szobrai. — A sz. ereklyék közül e templomban tiszteltettek: sz. *József* köpönyegének egy darabkája; valamint mantuai sz. *Márk* sz. *Jeromos* rendi szerzetes köpönyegének egy része; sz. *Anna* csontjaiból; sz. *Kamill* ingéből; *Jézus Krisztus* keresztfájából; úgy szintén azon gyölesből, melybe a kisded *Jézus* takartatott; sz. *Kelemen* vértanu és sz. *Brigitta* csontjaiból, kinek nevéből volt elnevezve a római Jeromosiak zárdája, egy-egy részesecske. (U. o. 3. cs. 21—33. sz.)

Ezen 1786-ban megszüntetett és 1780-ban plebánia-iskola s hivatal-épületté alakítottatott zárdának perjelei valának:

1757-dik évben. Sz. Bódogról nevezett *Fülöp* (*Pöck János*). (U. o. 2. cs. 19. sz.)

1758—1761. Sz. Józsefről nevezett *Taddé*. (U. o. 5. cs. 4. sz.)

1762—1765. Sz. Endréről nevezett *Kázmér*. (U. o. 4. cs. 21. sz. — 8. cs. 30. sz.)

1765—1767. Sz. Bernárdinról nevezett *Onufrius*. (U. o. 4. cs. 15. sz. — 7. cs. 1. sz.)

1768. 1769. Sz. Józsefről nevezett *Hiláron*. (U. o. 4. cs. 13. sz.)

1770. 1771. Sz. Bódogról nevezett *Fülöp*. (U. o.)

1772—1774. A keresztre feszítettettről nevezett *Dávid* (*Nebeklovsky Ferencz*). (U. o. 1. cs. 11. sz. — 5. cs. 9. 16. sz.)

1775—1777. Sz. Bódogról nevezett *Fülöp*. (U. o. 2. cs. 4. sz. — 3. cs. 21. sz. — 5. cs. 15. sz.)

1777. 1778. Az Isten anyjáról nevezett *Gellért*. (U. o. 5. cs. 12. sz.)

1779—1782. A keresztre feszítettetett Jézusról nevezett *Dávid*. (U. o. 3. cs. 31. 32. sz.)

1783—1785. Sz. Ferenczről nevezett *Illés*. (U. o. 1. cs. 14. 15. sz. — 2. cs. 6. sz.)

1785. 1786. Urunk születéséről nevezett *Fortundt*. (U. o. 2. cs. 8. sz.)

25. §.

SZAKOLCZA.

Szabad királyi város egyházi épületeivel együtt.

E Morvaország határainál, Morva folyó mellett, Nyitra vármegye szélén, fekvő város hajdan Nyitra várához tartozott, s Bél állítása szerint (*Not. Hung. Nov. IV. k.*) már a népvándorlás előtt a magyarokat megelőzőtt morváknak, ezek után a tótoknak volt lakhelye, kiktől kapta volna, Szerdahelyi (*Topogr. 30. l.*) véleményeszerint, *Szalka* (*Skalicze*), mely szó a mi nyelvünkön sziklát jelent, a milyenen áll, nevét. Kevésbé valószínű azonban Bél másik véleménye, hogy e hely már II. Béla király ki itt született, korában fallal lett volna bekerítve, mivel akkortájt még ily erődtítmények nem is divatoztak, s e hely még a XIII-dik században is pusztaságnak nevezetetik, mint tanusítja II. Endre király 1217. kelt okmánya, melylyel e helyet *Tamásnak* Nyitra vármegye főispánjának adományozta, és csak ennek fiai *Sebus* és *Sándor*, *bazini* és *sz. Györgyi* grófok, népesítették azt be.

Az idézett okmányban e szavak olvashatók; „*terram quamdam nomine Zakolcza rudem et desertam, sitam in confinio Regni versus Boemiam, — contulimus.*“ — Ez okmányra következett IV. Béla királynak másik 1256-ban kelt adományozási oklevele, melynél fogva e földet, határai kijelölésével, *Kozmás* és *Achilleus* grófoknak adta a tatárok elleni Sajó folyónál vívott szerencsétlen ütközetben és az ország határának Frigyes osztrák herceg elleni hős védelmében kifejtett vitézségükkel szerzett érdemeik jutalmazásául. Mindakét adományozást 1515-ben Ulászló király megerősítette helybenhagyásával. (*Podhra-czky, Tud. Gyűjt. 1829. V. 23. l. — N. R. A. 76. cs. 66. sz.*)

Az e városnak engedményezett szabadalmak alapját I. Lajos király vetette meg, midőn azt 1372-ben kelt kiváltságos okmányában *Zakolcza szabad királyi helységnek* nevezte, s azt, mint írja „*more et institutione aliarum Civitatum regalium mu-*

ris, munitionibus et operibus lapideis ac moenibus circumdando; firmando muniendo et vallando“ hozzá csatolván azon engedményt, hogy polgárai és zsellérei a királyi kincstárt illető fizetéstől, s más adóktól és gyűjtésektől mind addig szabadok és mentek legyenek, míg a városfalak s más erődítmények elkészülnek; hogy továbbá saját természetmányaiktól, javaiktól, s ártuiktól az egész országban ne tartozzanak *harminczadot* és *vámost* fizetni, sőt a vidéki minden hét *negyedik napján*, azaz *csütörtökön* náluk tartatni szokott héti vásárokra piacuzkon megjelenő kereskedők is, de csak a *hétivásár napján*, mentek legyenek ezen tartozásoktól.

Ezen hétivásárt Lajos király 1377-ben *minden vasárnap* is rendelte megtartatni. — Az országos vásárok megtartását pedig 1390-ben Zsigmond király rendelte *Minden Szentek ünnepe*n s 1402-ben az *Áldozó Csütörtök előtti* legközelebbi vásárnap, még pedig 15 nap hosszat. — A királyok ezen kiváltságleveleit 1439-ben Albert, 1464-ben, I. Mátyás, 1534-ben I. Ferdinand királyok is megerősítették. Egykorú másolat. (*Cod. Dipl. XI. 300. l. — N. R. A. 1087. cs. 2. sz.*)

Zsigmond király, Stiborichi Stibor erdélyi vajdát túlságos kedvezményekkel halmozván el, és Vág mentében számos földbirtok adományozásával gazdagítván, 1398-ban még Szakolcza város irányábani szavatolásra fölhatalmazó okmányt is adott neki. (*U. o. 321. cs. 28. l.*)

Stibor vajda fia, az atyja által Szakolczán építtetett s 12 beteggel népesített *kórodának* 1431-ben bizonyos falut a város 17 arany forint évenkénti bérletével együtt; a kóroda áldozárának pedig a sz. *György* kápolna melletti szántóföldeket, és egy gyümölcsös kertet adományozott egy malommal együtt örökös birtokul. (*Eccl. Cam. 54. cs. 7. sz.*)

Később Szakolcza, jóllehet szabad királyi város kiváltságával birt, érdemdíjazásul más magán személyek uralma alá jutott. Így 1565-ben II. Miksa király legfelsőbb parancsot adott ki, melyben határozottan megtiltja Seratyna Bernát nevű morvának az érdemdíjazásul már őseire átírt Szakolcza város polgárainak bármely szabadalmaikkal ellenkező szolgálatra kényszeríttetését, vagy kiváltságaik bebizonyítására szoríttatását, annál inkább fogságba hurczoltatását. (Hiteles.) Egy másik 1568-ban ugyanazon Seratynához intézett parancs pedig meg-

hagyta neki, hogy elfoglalásaival hagyjon föls jogai védelmére a Pozsonyban tartandó *nyolczas törvényszék* előtt jelenjék meg. (U. o. 966. cs. 31. sz.)

Szakolcza város, *Ottokár* cseh király, trencsényi *Csák* Máté, és bizonyos *Giskra* cseh rablóval szövetkezett *Pongrácz* crőszakos garázdálkodásai s dulakodásai, úgy szintén a *Bocskay*, *Bethlen*, *Rákóczy* és *Tökölyféle* lázadások országos csapásai folytán, sok viszontagságot állott ki. Ezekhez járultak az 1621-ben környékén vívott ütközet (*Korabinszky* 710. l.) gyászos eredményei, s mintha mindez nem lett volna elég a polgárok tönkre tevésére, magában a városban is iszonyú pártviszály és erőszakoskodás dúlt a polgárok és ottani birtokos nemesek közt, a városi tanács mikénti választása miatt. Ezért I. Lipót király a város régi kiváltságai alapján meghatározott, 28 pontba foglalt, szabályokat tett közzé a városbíró és tanács megválasztása, a polgárok jogainak és szabadalmainak megóvása, a belső biztosság és városi ügykezelés rendezése ügyében, s az ezen értelemben 1686-dik évi pünkösöd hava 29-dikén kiadott kiváltságlevelet III. Károly király is megerősítette 1720-dik évi Kisasszony hava 14-kén. (*Lib. Reg.* 18. k. 370. l.)

A város régi, 1382 óta használatban volt, pecsétjén három szögű címeren a hármás bérczfölötti kettős kereszt, s a címeren kívül az Anjou-ház liliomai láthatók. (*Podhraczky* az i. h.)

A város fő- s legrégibb temploma, mely 1631-ben szenteltetett föl sz. *Mihály* főangyal emlékére, a hagyomány szerint, 1021-ben építtetett volna *Prunis* János szőlőműves által. Mint plebánia-egyház azonban csak 1629 óta mutathat föl anyakönyveket; a kegy- és védőri jog pedig a városé. A templom orgonáját, *Korabinszky* állítása szerint, II. Ferdinand király készítette. Egyik oldalán a temetőben építtetett sz. *Anna* kápolna van; hajdan pedig sz. *György* kápolna is volt mellette, melyben gróf *Erdődy* új oltárt emeltetett. A város többi egyházi épületeit szerzetesek bírták, s egyrészt jelenleg is bírlák, úgy mint:

a) A ferencziek és irgalmas barátok.

A szentséges Megváltó tartományabeli szigorúbb tartályos sz. Ferencz rendi szerzetesek legelőbb 1467-ben telepedtek le

Szakolczán, s jelenleg is van a „*Fájdalmas Szűz Anyáról*“ czimzett kolostoruk; tanítanak az elemi iskolákban és saját szerzetes nevendékeiket a hittudomány I. és II. évfolyamában oktatják; de az Esztergom főmegyei plebánusokat is segítik a lelkipásztorkodásban. Jelenleg a házfőnökün s ennek helyettesén kívül 13 atya, 8 nevendék, s 4 szolgáló testvér működik a kolostorban.

Az irgalmas barátok kolostorát a kórházzal együtt 1796. herczeg *Batthyány József* bibornok, primás, esztergomi érsek alapította, s azóta tagjai a betegápolással foglalkoznak, és pedig a perjelen kívül heten.

b) Remete sz. Pál szerzetesei székháza.

A pálos szerzeteseket, egy 1672-ben kelt, alapítvány-levéll értelme szerint, a város fogadta kebelébe, átadván nekik a reformátusok imoláját, melyet a pálosok saját, sz. Pál első remetéről czimzett, templomukká alakítottak át. Ezenkívül a város házat is adott a pálosoknak ideiglenes székházul, valamint iskolát és plebániát mellékleteikkel együtt. — Ekkép a pálosok letelepedvén, lassankint több telket szereztek a város területén, nevezetesen 1676-ban Révay Mihálylyal szerződést kötöttek, melynél fogva ez a pálosoknak engedte át minden birtokát, úgymint: az *Aranyay* Pálnál 300 forintért elzálogosított két negyedtelkü szántóföldjét, úgy szintén a berenési uradalom *Chropó* nevű helységében létezett négy féltelkes jobbágytelkeit oly föltétel alatt, hogy a szerzet e birtokot árverés útján 100 német-talléron váltsa meg, és birhassa 30 évig.

1700-ban némely kölcsönféle viszonos követelések iránt egyezkedés kötött egyrésztől *Erdődy* Borbála grófnő, gróf *Czobor* Adám özvegye és ennek fia, *Czobor* Mark, másrésztől gróf *Löwenburg* János Jakab között azon föltétel alatt, hogy *Czobor* Borbála grófnő a szakolczai pálos szerzeteseknek 1500 forintot fizessen.

1705-ben *Vajay Pál* végrendeletileg a szakolczai pálosoknak hagyományozta *Egbelli Szabadkai*-féle házát fél *Szokolovszky*-féle telek szántófölddel, s ennek mellékleteivel

együtt. (*Protoc. Paul. 850. l. — N. R. A. 1623. cs. 6. sz. — 1635. cs. 24. sz.*)

Azonban a pálos szerzetesek első lakhelyüket odahagyván, 4000 forinton, székházzá alakíttatás végett, a *Huszár*-féle házat vették meg, s e házat a város 1714-ben minden polgári teher alól fölmentette; de a szerzet, miután *Huszár János Zsigmond*, a nevezett ház tulajdonosa, e 4000 forintból 2000 forintot minden hónapban az Istennek följánlandó egy szentmise áldozatrai alapítványul elengedett, az e 2000 forintróli biztosító iraton kívül, *Huszár János*nak ama 2000 forintból még ki nem fizetett 1000 forintról szóló kötelezvényt adott. (*Protoc. Paul. az i. h.*)

1722-ben *Erdődy Borbála* grófnő, gróf *Czobor* özvegye, e pálosoknak 3000 forintot hagyományozott. (*Lib. R. Saec. T. 19. 71. l.*)

Jézus társaságának megszüntetése után a pálos szerzetesek vették át az iskolák kezelését, s azokban mindaddig működtek, míg *II. József* császár a pálos szerzetet is megszüntetvén, Szakolezáról szintén távozni kényszerültek e szerzet tagjai.

c) A karmeliták zárdája sz. Lipótról címzett egyházukkal együtt.

A szakolezai egykori karmelita zárdát *Kollonics Lipót* bibornok, primás, esztergomi érsek alapította, kinek segítségével e szerzetesek 420 rénes forinton a *Ritter-Pasz* (Vitézköz) máskép *Pratak* utcában 1699-ben egy a *Pogrányi* ház melletti épületet vettek még s alakították át zárdává. Erre átadatott nekik a régente ágostai hitvallásúak *Szent-Háromság*ról címzett temploma, mely később sz. *Lipót* emlékére szenteltetett föl. — Itt engedélyt nyervén valamely *Lorettó* kápolna építhetésre a szentmise följánlás, az Isten ígéje hirdetése, a szentségek kiszolgáltatása tüzetett ki, alamizsna kéregetés mellett, kötelességükké. (*Act. Carm. Szak. 1. 2. 4. és 6. sz.*)

E szerzetesek zárdájuk nagyobbítására és illő föntartásukra több szakolezai házat szereztek meg. És ugyan 1701-ben a már fent említett *Pogrányi* házat vették meg 1000 forinton; egy má-

sik ugyan azon utczában létezett ház birtokába *Muszarovics* Imre szerzetes végrendelete nyomán jutottak, más négy házzal, és bizonyos az iskolák mögötti *Gurgasz*, továbbá *Slovencsik*, *Procsaski*, *Lonczi* féle házak részeivel, s a *Pogrányi* és *Kovalovszky* egész házakkal együtt, melyeknek birtokába 1712-ben iktattattak be. Továbbá a zárdá *Czobor* Márk gróftól is kapott egy a *Dubova-utczában* 1000 forintot vett házat, melyet azonban a zárdá perjele 1727-ben *Szalóky* Zsigmondnak eladott. (U. o. 21. és 30. sz.)

De a külvárosokban is különféle házak és telkek jutottak a zárdá birtokába. És ugyan: 1703-ban báró *Recziczky* Gáspár a karmelitáknak kert szervezésre egy szántóföldet ajándékozott egy kis halastóval, úgy szintén egy másik halastavat; ezenkívül 120 szentmisére 2000 forintot, és 600 forint érdemdíjazásul nyert összesen kívül malmán szabad öröklést hagyományozott; ékszereit pedig zárdá a kölcsönös segédelmével építtetett *Lorettó* kápolnában *boldogságos Szűz* szobra fölékítésére a karmelitáknak adta.

1705-ben *Madocsányi* László és *Madocsányi* Éva, *Huszár* József neje, a „*Menyhártna*“ nevű helyen létezett elhanyagolt halastavat ajándékozták a karmelitáknak egy réttel együtt.

1707-ben báró *Recsiczky* Gáspár egy szabad telket zálogosított el náluk 50 forintért, *Bokros* Éva pedig 1708-ban bizonyos rétet.

1710-ben *Salix* Pál Ernő 24 szentmisére egy szántóföldet adott nekik át alapítványul.

1736-ban *Gaube* József a szakolczai szőlőhegyen birt szőlejét *Kárász* Zsigmond dékánnak adta el 55 forintot; 1754-ben pedig az ugyanazon *Kárász* által a karmelitáknak 24 szentmisére hagyományozott két szőlő pinczével, szőlő gunyhóval, és présházzal együtt a zárdának átszolgáltatattott.

1758-ban *Ordódy* Rózália, *Salix* János özvegye, végrendeletet tévén, ebben a zárdának szentmisékre 250 forintot készpénzben, 450 forintot telkekben, nevezetesen egy a felső kapunál birt majorságot réttel és szőlővel együtt hagyományozott.

Végre 1769-ben *Kvassovszky* Zsigmond szentmisékre bizonyos földet adományozott ugyanannak. (U. o. 8. 9. 13. sz. — *Elench.* 16. 17. 18. 30. 36. 44. 46. sz.)

A magánosok által szentmisékre a karmelitáknál készpénzben tett alapítványok e következők; 1719-ben *Lichtenstein* Mária Antonia hercegnő, *Czobor* gróf neje, 1324 rénes forintot ajándékozott nekik, az erre következő évben pedig lelke nyugalmára 200 szentmisét alapított; 1722-ben *Lonszky* Éva magáért, és meghalt férjeért 100 forintot tett le; — 1723-ban *Gudics* Imre szentmisékre 300 forintot alapított — 1730-ban *Korona* György és Pál, 1731-ben *Hávor* Éva, 1734-ben *Pongrácz* született *Kéry* Katalin mindenik 100 forintot alapított szentmisékre. E legutóbbi évben *Lonszky* hasonló célra 200 forintot szánt, — 1740-ben *Herberth* Magdolna Borbála özvegy 200, — 1742-ben *Szlovacsek* László 500 rénes — 1743-ban *Novóta* János és neje *Czingel* Zsuzsanna 200, 1745-ben *Klempay* János Gáspár 1000, — 1749-ben *Hanticsek* Péter Antal 200, — 1755-ben *Schepapovits* István 100; 1761. pedig 600 forintot alapítottak szentmisékre. — Végre 1771-ben *Gersics* János végrendeletileg szentmisékre, és a nepomuki sz. János oltára előtti lámpára 1000 forintot hagyományozott. Ered. (U. o. 26. 29. 31—34. 36. 38—41. 43—48. és 51. sz.)

A II. József császár alatt föluszlatott zárda tartományfőnökei, vagy helynökei, perjelei és gondnokai közül előfordulnak:

1699-dik évben. Sz. Remigről nevezett *Kolumbán*, gondnok. (Act. Coll. 4. sz.)

1701— — Szűz Máriáról nevezett *Adolf*, tartományfőnök. (U. o. 2. sz.)

— — — Sz. Terézről nevezett *Ferdinand*, helynök. (U. o.)

1720— — Szűz Máriáról nevezett *Ernö*, tart. főnök. (U. o. Elench. 27. sz.)

— — — Az Angyalokról nevezett *Szelestény*, perjel. (U. o.)

1722— — A b. anyáról nevezett *Placidus*, perjel. (U. o. 28. sz.)

1727— — Sz. Katalinról nevezett *Vincze*, perjel. (U. o. 30. sz.)

1734— — Sz. Annáról nevezett *Jódkim*, perjel. (U. o. 33. sz.)

- 1734— — Sz. Inczéről nevezett *Mark*, perjel. (U. o. 34. sz.)
- 1740— — Sz. Mátéről nevezett *Taddé*, perjel. (U. o. 38. sz.)
- 1743— — Sz. Lipótról nevezett *Bálint*, perjel. (U. o. 40. sz.)
- 1749— — Sz. Annáról nevezett *János*, perjel. (U. o. 43. sz.)
- 1755— — Krisztus születéséről nevezett *Tamás*, perjel. (U. o. 45. sz.)
- 1764— — Ker. sz. Jánosról nevezett *Brunó*, perjel. (U. o. 47. sz.)
- 1766— — Sz. Máriáról nevezett *Jeremiás*, perjel. (U. o. 48. sz.)
1775. 1777. A kisdéd Jézusról nevezett *Brokárd*, perjel. (U. o. 52. sz.)

d) Jézus társasága Xaveri sz. Ferenczről címzett társodája.

Jézus társaságának Szakolczán lakó tagjairól, mint a nagyszombati társoda hitküldéireiről, 1659-ben történik legelőször említés *Szelepcsényi György* kalocsai érsek alapítványi levelében, melynél fogva Jézus társasága Szakolczáni megalapításáról intézkedik. Az erre következő évben, befogadván a polgárok a Jézus társasági atyákat városukba, közöttük, és a város közt szerződés kötött, melynél fogva a jezsuitáknak szállásul a város átengedte a városháznak a *Bársonyi* ház felőli részét, melyben lovtáron és pitvaron kívül két szomszéd szoba, átellenben konyha és pineze volt; ezenkívül megengedett nekik, mindazonáltal a város kegyúri joga sérelme nélkül, a sz. *Mihály* templomnak sekrestyéjéveli használata, valamint a szószékeni hitszónoklat, hitelemzés és a többi lelki szolgálat gyakorlása. Ezuttal egyszersmind elhatározta a tanács, hogy a *Fanny* Ferencz által nekik adományoztatott két szőlő átadása is a jegyzőkönyvbe iktattassék. (*Act. Coll. Jes. Szakol. 4. cs. 73. sz.*)

A többi jezsuiták által Szakolczán történt házmegszerzések

ily rendben következtek: 1662. kelt *Peristey* János vesztenicz plébánosnak Endre öcséséveli egyezkedése, melynél fogva az őket nagyanyjuk *Erzsébet* halála után a város főterén illető ház fele a Jézus társasági atyákra szálljon át, az ezeknek *Baychy* Endre által hagyományozott 300 forint fejében, és pedig örök jogon egy szőlővel és szántható földdel együtt.

1665-ben Drasti *Borziczka* Janka, néhai *Kubiczi* Venczel özvegye, két szakolczai házat ajándékozott mellékleteivel együtt fiának *Kubiczi* Venczelnek, Jézus társasága fogadalmazott tagjának; ez pedig azokat a Jézus társasági székháznak adta át.

1667-ben *Boka* Anna, *Holgyi* Gáspár neje, 700 forintnyi összeg lefizetése után, szakolczai házat a jezsuitáknak engedte át.

1675-ben *Graculi* Dániel a *Ritterpach*, máskép *Patak* utczában létezett apai házat egy *Ukor* nevű réttel együtt 270 forintért örök áron a jezsuitáknak adta el.

1685-ben *Aranyosy* Mária a főtéren *Révay* Katalin, *Osztrovicz* Mátyás neje, háza, és a *Loránt*-féle üres telek közötti házat a Jézus társoda alfőnökével *Fugati* Endrével egy másik, az említett *Patak* utczában volt, *Simonovics*-féle házért, 200 forint, és a kert ráadásával együtt elcserélte.

1687-ben *Simonovics* Anna, *Gericzy* Mihály neje, végrendeletileg a *Körmendi*-féle házzal szomszéd házat, többi javainak pedig, férje végrendelet nélküli kimulása esetére, felét a sz. *Ferencziek* kolostorának, negyed részét a jezsuitáknak, másik negyed részét a helybeli egyháznak hagyományozta.

1688-ban *Baichi* Mária, előbb *Hubaczka* György, akkor tájt *Vellegi* Ferencz neje, a Jézus társasági társoda és *Loránt*-féle ház között birt házat *Ukor* nevű rétével együtt, a Jézus társasági társoda igazgatójának *Sennyjeinek* adta el 1300 rénes forinton a szavatolási teherrel együtt.

1689-ben *Madocsányi* László és neje *Recziczky* Éva a jezsuitáknak adták el 850 rénes forinton a köztéren létezett összeomlott, s polgári terhektől mentesített *Loránt*-féle házukat, mely az *Orosztonyi* és *Hubaczky*-féle házak közt feküdt.

1693-ban ezen *Hubaczky*, mint a jezsuita társodával szomszéd, és *Orosztonyi*, végre *Jeszenszky*-féle házakat, hol a jezsuita társoda van, mellék-kerttel együtt, mint a társoda, tem-

plom és tanoda építésre fordítandó telkeket a város, 200 forint lefizetése után, a polgári terhektől mentesítette.

1716-ban *Tajnay* László és Gáspár Sándor eladták a jezsuitáknak saját, előbb *Osztrósczi*-féle, házukat 2500 forinton, s minthogy e ház a tanoda építésre szereztetett meg, azt a város 1726-ban a *Loránt*-féle házzal együtt a polgári terhek alól fölmentette. (U. o. 1662-diki 2. cs. 34. sz. — 1665. 2. cs. 1. sz. — 1667. 5. cs. 7. sz. — 1675. 2. cs. 70. sz. — 1685. 5. cs. 4. sz. — 1687. 2. cs. 53. sz. — 1688. 5. cs. 2. sz. — 1689. N. R. A. 76. cs. 30. sz. — 1693. Act. Jes. Szak. 6. cs. 15. sz. — 1716. és 1726. 6. cs. 8. és 9. sz.)

A jezsuiták jobb javadalmazására alapítójuk *Szelepcsényi* György érsek és más magán személyek bőkezű adakozása több ingatlan nagyobb s kisebb birtokot is ajánlott föl. A nagyobb fekvő birtokok közt első helyen említendő a *Trencsén* vármegyében keblezett *Bán* vár és uradalom minden hozzá tartozó javakkal együtt. Ezen uradalmat a fentdicsért *Szelepcsényi* érsek az *Illésházy* gróf családtól birta 32,000 forint összegért zálog fejében; de azt 1685-ben a *Bebravai* malommal együtt hasonló jogon a szakolczai jezsuitáknak hagyományozta. A szakolczai társoda ez uradalom békés birtokában volt 1705-dikig; de ekkor gróf *Rákóczy* Ferencz birtokába jutott; nem sokára azonban visszaadatott a jezsuitáknak. — 1730-ban ezen uradalom *Kis-Neporácz* faluval együtt 90,000 forint lefizetése után gróf *Illésházy* Józsefnek visszaadatott.

Ugyanazon esztendőben *Stegner* Mátyás a *holicsi* uradalom birtokait, melyeket ő a *Czoborok* jogával 98,516 forintért birt, nevezetesen: *Radosócz* mezővárost, *Lopasov*, *Oresko*, *Veszka*, *Vidován*, *Vlozkován*, *Morsidla* és *Tövisfalva* helységeket a *Szelepcsényi*-féle alapítványi 93,000 rénes forint összegért, melyet gróf *Illésházy* József a társodának a *báni* uradalomért fizetett, bizonyos föltételek alatt átengedte. (U. o. 1. cs. 4. 15. 16. sz. — 3. cs. 3. 6. 9. 33. sz.)

A többi polgári, a szakolczai jezsuitáknak ajándékozott vagy eladott telkeket, úgymint: *szőlőket* és *kerteket* illetőleg a következők jegyezhetők föl: 1660-ban *Tamig* Ferencz két, a szakolczai szőlőhegyen birt, szőlejét alapítványul a jezsuitáknak ajándékozta. — 1673-ban gróf *Czobor* Ádám a *holicsi* uradalomhoz tartozott *Chvoynicza* folyóni *moczidlai* malom 20 forint

bérét bizonyos időre a szakolczai székháznak adományozta. — 1678-ban *Ciracskov* Anna, *Csanády* János özvegye, a szakolczai jezsuitáknak adta el gyümölcsös kertjét 90 forinton, 87 denáron; szántóföldjét, mindazonáltal a szavatolás terhe alatt, 26 forinton; egyszersmind 30 forint bánatpénz tűzvéni ki, melyből 15 forintot a sz. *Mihály* egyháznak, a másik 15 forintot a társoda templomának szánta.

1689-ben a jezsuitáknak megengedettett, hogy a *strazniczi* szőlőket, és pedig $\frac{1}{3}$ a felső hegyi (Horni Gore), $\frac{3}{4}$ -et az alsóhegyi (Dolni Gore) nevékből művelhessék hat évi mentesség mellett. — 1690-ben *Dovoszlay* János, és neje *Hubacsék* Zsófia a felső kapu mögött a *Geroczi*-féle és a jezsuiták major-sága között fekvő kertjét 95 forinton, *Barinay* György pedig *Kalmanovszka* nevű a *Krzivem* Kutye-nek nevezett mezőségen birt szántóföldjét 130 forinton adta el a jezsuitáknak. — 1692-ben *Geréczy* Endre a jezsuiták által hagyományi jogon birt, de később neki eladott majorját a rajta volt csúrral együtt 300 forinton a jezsuitáknak eladta. (U. o. 2. cs. 94. sz. — 4. cs. 8. 11. sz. — 6. cs. 4. 30. sz. — 7. cs. 7. sz.)

A szakolczai jezsuiták későbbi akár vétel, akár adományozás útjau nyert szerzeményei a következők: 1710-ben I. József király jóváhagyta a Bazin városnál kamatozásra kiadott néhai *Gucser* Dániel János, volt dojtsi plebánus, által a szakolczai jezsuitáknál két szegény tanuló ifjú eltartására s lelke üdvéért örökösen mondandó szentmisékre tett 3000 forint alapítványt. (Hitel.)

1713-ban Megyesi *Mednyánszky* Borbála, néhai *Recsiczky* Gáspár özvegye, a jezsuitáknak ajándékozta egy a szakolczai határban létezett kertjét és elpusztult szőlejét. — 1715-ben *Buzsa* János az *unyini* határban birt szőlejét a jezsuitáknak ajándékozta oly föltétel alatt, hogy annak negyed része hitvesének Erzsébetnek sajátja maradjon, míg él. — 1719-ben *Rozboril* János, plebánus *Unyinban*, *Kneska hora* (paphegy) nevű halmon birt szőleje ötödrészt végrendeletileg a szakolczai jezsuitáknak hagyományozta. 1724-ben a fent nevezett özvegy *Buzsa* Erzsébet az említett negyedrészt szőlőt évenkénti egy akó mustért s negyedrészt gyümölcséért átengedte a jezsuitáknak. (Eredetije.)

1734-ben *Molindes* Ferencz Jézus társasága austriai tartományának főnöke, a szakolczai társodának 1250 forintot aján-

dékozott. — 1738-ban a jezsuiták *Petrovics* Jánostól 100 forinton egy szántóföldet vettek meg. — 1740-ben *Biskupics* Mihály egy szántóföldrészt engedett nekik át. — Ugyanazon évben megengedettett a jezsuitáknak, hogy fölállithassák az *Aelszer* Anna Katalintól 650 forintot megvett *gyógyszertárt*.

1742-ben *Buchticz* István szakolczai *Syrokempoly* (széles ugar) *Marsinay* Ferencztől 170 forinton megvett szántóföldjét 30 forint fölfizetéssel a társodának engedte át. — 1745-ben *Mosony* Pál a város határában birt rétjét 155 forinton a jezsuitáknak adta el. — 1746-ban a társoda *Mahacsó* Mártontól megvette annak fél negyed telek szántóföldjét 165 forinton. Ugyanazon évben *Zaruba* Mátyás, és neje a társodának 200 forintot ajándékoztak.

1750-ben *Polovics* Mihály a társodának adta el rétjét 70 forinton. — Ezeken kívül a szakolczai jezsuitáknak volt *Viszoke Dluhe* nevű szőlejük egy város alatti kerttel, melyek *Reviczky* birtokjoghoz tartoztak.

Mind a társoda, mind a *Bánon* lakott hitküldérek *vám- és harminczad*-mentességet élveztek mind *Bánról* Szakolczára vagy viszont, mind Morvaországból szállíttatott tulajdonukra nézve.

Végre előfordúl még bizonyos *Horváth-Thurzó* Ilona által a jezsuitáknak tett Szerdahely nevű falut terhelő 19,800 forintnyi hagyomány, valamint az is megemlítettik, hogy e nevezett helység a nagyszombati Jézus társasági társodának volt 9000 forinton elzálogosítva. (*U. o. 1. cs. 3. sz. — 2. cs. 2. 14. 49. 99. 101. 102. sz. — 4. cs. 26. 42. 51. 70. 81. sz. — 6. cs. 2. 17. 18. 19. 27. 28. sz.*)

Miután a jezsuiták Szakolczáni letelepedésük óta előbb ugyan a sz. *Mihály*, nem sokára ezután, amint fent említettük, a sz. *Háromság* templomot kapták meg ideiglenesen az isteni szolgálat tartására; saját templomuknak, melynek alapjait már 1693-ban lerakatta *Széchenyi* György esztergomi érsek, fölépítetéséről gondoskodván, 1714 körül a várostól ki eszközölték a megkívántató kövek utalványozását, s a városi téglá-égetőbeni téglá égethetési engedélyt, s azonnal hozzá fogtak az építéshez. Ez építés előmozdítására 1718-ban *Bernernő, Rézner* Boldizsár özvegye, minden ingó és ingatlan vagyonát hagyományozta. Ekkép a templom 1724-ben végkép elkészülvén,

Xaveri sz. *Ferencz* emlékére, mellékoltáraival együtt, *Ghilányi* György tinnini fölszentelt püspök által fölszenteltetett; de hangjai csak 1728-ban szenteltettek föl ker. sz. *János* és Xav. sz. *Ferencz* emlékére. (U. o. 4. cs. 1. 2. 40. 42. 46. sz.)

Ezen 1773-ban mfegszüntetett, eleinte csak *székháznak* főnökei, később *társodának* igazgatói, a következők valának:

1674-dik évben. *Hanula* Jabab, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 33. sz.)

1677— — *Pérnay* László, székház-főnök. (U. o. 7. cs. 7. sz.)

1688— — *Csernyánszky* János, székház-főnök (N. R. A. 76. cs. 25. sz.)

1697. 1700. *Csernyák* Imre, székház-főnök. (Act. Jes. Szak. 5. cs. 5. és 30. sz.)

1701— — *Pécsy* Ferencz, székház-főnök. (U. o. 2. cs. 7. sz.)

1710— — *Ravasz* Ferencz, társoda-igazgató. (U. o. 1. cs. 23. sz.)

1716— — *Fabiankovics* János, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 4. sz.)

1717— — *Borza* Mihály, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 32. sz.)

1729— — *Garaizsly* János, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 50. sz.)

— — — *Knop* Károly, társoda-igazgató. (U. o. 6. cs. 16. sz.)

1736— — *Páter Kontil*, társoda-igazgató. (Act. Jes. Szak. 2. cs. 40. sz.)

1740— — *Sztankay* Pál, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 15. sz.)

1742. 1743. *Zarubal* Berthold, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 103. sz. — N. R. A. 1636. cs. 13. sz.)

1746— — *Jób* Gábor, társoda-igazgató. (Act. Jes. Szak. 3. cs. 58. sz.)

26. §.

V A G Ú J H E L Y .

Hajdan sz. Ágoston szabályozott kanonokrendi, most lelkipásztorkodással összekötött, boldogságos Szűz Mária születéséről címzett, prépostság.

A Nyitra vármegyében Vág vize jobb partján, a történeti nevezetességű *Beczko* és *Temetvény* várakkal szemközt fekvő *Vágújhely* mezőváros hajdan „királyi helység” vagy „a *vágújhelyi királyi birtok*” néven vala ismeretes s IV. Béla király által 1263-ban a pannonhalmi sz. Márton apátságnak ajándékozott; V. István király, IV. Béla király fia, és utódja pedig 1271-ben *Lőrincz* szörényi bánnak és dobokai grófnak ajándékozta azt örökös birtoklási joggal, a fent említett apátság óvástétele daczára. IV. László azonban 1273-ban visszaadta a nevezett apátságnak, miből hosszas pör keletkezett a sz. Márton apátság és a fentidézett gróf örökösei között, melynek ki menetele ismeretlen.

A XIV-dik század vége felé *Vágújhely* a hirneves bolondóczy *Stibor* erdélyi vajda birtokába került a szomszéd helyekkel együtt. — *Stibor*, lengyel eredetű levén, I. Lajos király korában jött hazánkba, s annak udvarában eleinte királyi apród, később Mária királynő s Zsigmond király tántorithatatlan hive, s legvitézebb hadvezére volt, főleg a király elleni lázadások folytán. Ezért Zsigmond király őt nejével *Dobrochnával* együtt annyi kegyeivel halmozta el, hogy *Beczko*, *Csejthe*, *Jókeő*, *Berencs*, *Újvár*, *Korláthkeő*, *Holics*, s még igen sok falu különösen 36 várnak, s az egész *Vág folyónak* ura, *Trencsén* és *Pozsony* főispánja, a Zsigmond király alapította *Sárkányrend* vitéze, s erdélyi vajda volt, de e méltóságról aggkora miatt leküszönt és 1414-ben meghalt. — Ugyanezen 1414. évben *Stibor Vágújhelyen a szent Ágoston karingeseknek nevezett. szabályozott kanonokjai rendje számára, a boldogságos*

Szűz Mária születéséről címzett prépostságot alapított, s abban Péter prépostot 12 szabályozott kanonokkal letelepítette; javadalmazásul pedig a prépostságnak *Pobedim* és *Bassócz* Nyitra vármegyében a *Vág* mentében fekvő helységeket adományozta. Ezekhez 1431-ben az ifjabb Stibor, az előbbinek fia, még *Andód* falut csatolta. (*Czinár az i. h. II. 195. — Jedlicska: M. Sion. V. 168—179. 181.*)

1534-dik év körül Raskai *Zubor* Ilona, *Bánffy* Ferencz özvegye, kinek családja jutott, a *Stibor* család kihalta után, a beczkói uradalom birtokába, a prépostnak *Révfaluban* egy telket, és *Balk* nevű szabad nemes udvart ajándékozott.

1538-ban *Bánffy* László a prépostnak ajándékozta bizonyos szőlő felső részét, melynek alsó részét később a prépost szerezte meg.

1605-ben *Konrády* György elzalogosította *Sáry* Miklós-nak 150 forintért az alsó malmot.

1611-ben *Bánffy* János elzalogosította *Vizkelety* Tamás-nak *Pobedim* falu felét, melyet gróf *Széchenyi* György esztergomi kanonok, mint vágújhelyi prépost, 2000 forinton váltott vissza.

1648-ban III. Ferdinand király biztosította *Nádasdy* Ferencznek, és *Drugeth* György grófnak, s a többi, *Bánffy* családból származott beczkói földesuraknak a prépostság kegy- és védúri jogát.

1651-ben *Györgyevits* prépost egy elidegenített malmot visszaszerzett, kertet vett, és szervezett, a prépostság más javait is visszanyerte, s megkezdte az új prépostház építtetését, melyet *Haskó* prépost fejezett be végképen.

1666-ban *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek a beczkói uradalomban levő *Bihary*-féle birtokrészt 5000 forinton megvette, s egy havonként bemutatandó szentmisére azt a prépostnak hagyományozta.

1698-ban *Lippai* Miklós prépost *Andód* prépostsági birtokot 4000 forinton eladta *Kannicz* grófnak, s e birtok vissza sem szereztetett többé. (*M. Sion az i. h. 183—187. l.*)

Ezen jelenleg is javadalmazott, érdemes világi áldozárok-nak adományoztatni szokott, már kelekeztekor lelkipásztori hivatalal egyesített s plebánusi jogokkal fölruházott, prépostság, alig egy századra alapíttatása után, sokféle viszontagságokon

ment keresztül. Ugyanis, az Árpádházi királyok férfiágának magvaszakadtával, hazánkban kitört belviszályok folytán, a monostor templomával együtt szétromboltatván, csak a *Bakács* Tamás bibornok, primás, esztergomi érsek engedélyéből országszerte gyűjtött kegyes adományokból építtethetett föl ismét 1514-ben, s ekkor a két esztergom főmegyei *Mátyás* és *Márton* nevű áldozárok által birt prépostsági javadalom 1534-ben visszaadatott a sz. *Ágoston* rendi szabályozott kanonokoknak. De ismét nem élvezhették sokáig békében; mert a mohácsi ütközet után, szétűzetvén békes lakosai, utolsó Ágoston rendi prépostjuk *Lachus* vala, mire a javadalmat a kegyurak uradalma foglalta el.

1570-ben, a *Bánffy*ak pártfogásával, a protestánsok tola-kodván bele, egész 1605-ig bitorolták. — Ekkor azonban a katolikusok visszaszerezvén a prépostságot, azóta folyvást világi áldozárok választattak prépostokul.

1729-ben, a templomot tűz dűlván föl, báró *Révay* Béla prépost 1000 forintot áldozott helyreállíttatására; a tornyot pedig 4000 forint áldozattal újra építtette. — 1734-ben a prépostság felső malma visszaszereztetett. — 1744-ben gróf *Révay* Antal prépost a templomnak új egyházi öltözeteket szerzett.

Ez után báró *Gabelkhoven* Antal prépost negyven évig viselvén a prépost és plebánus hivatalt, részint saját gondatlanságával, részint környezete könnyelműségével roppant károkat okozott a prépostságnak; mert a *bassóczi* malmot 4000 forinton elzálogosította, több jelentékeny földet elvesztegetett, a megtartott földeket igen rosszul művelte, úgy annyira, hogy a prépost jövedelmei egészen leapadtak.

1825-ben karancsberényi gróf *Berényi* Antal, szintén szerencsétlen gazdasági rendszabályai folytán, csaknem prépostsága egész ideje alatt gondnokság alatt volt; és az 1848-diki forradalom előtt *Kopácsy* József esztergomi érsek engedélyéből éjszak Amerikába ment hittérítőnek, s a buffalói egyházmegye *Rochester* nevű helységében három éven át dicséretesen működött. Ekkor visszatérvén hazájába, 1852-ben lemondott a prépostságról.

1853-ban lett utódja monostori *Barinyay* József, a jelenlegi prépost, ki a templom festményeit kijavíttatta, az egészen elromlott orgonát megújíttatta, a templom házát egy emelet-

tel bővítette; a prépostság kastélyát belől egészen megújította, a majort és felső malmot, melynek teteje leégett, cseréppel fűdette be; a *bassóczy* elzálogosított malmot saját költségen visszaváltotta, a prépostság vendéglője szalmafüdelét lehor-datván, azt cseréppel fűdette, a tagosítást végrehajtotta, s méltán nevezhető a prépostság jótévőjének s helyreállítójának. (U. o.)

A prépostság figyelmet gerjesztő, művészileg épült tor-nyával a mezőváros keleti részén, magasabb helyen álló tem-ploma, mely egyszersmind plebánia-templom is, a *boldogságos Szűz Mária születése* emlékére lőn a monostor alapítója, *Stibor* vajda, által Istennek 1414-ben följajánlva, 1423-ban pedig fiától még nagyszertűbben, mint előbb volt, fölépíttetve, mint a torony alatti csarnokában olvasható gót fölírat tanúsítja. A templomon túlnyomó a gót izlés, mit hosszú szűk ablakai s magas külső támoszlopai is bizonyítanak, keleti oldalának falába egy mé-lyen beillesztett emberfő körája szemlélhető, melyet a nép *Stibor* vajda arca ábrázolatának tart.

A templomot hét oltár ékesíti; a főoltárt a karjain a kis-ded Jézust tartó boldogságos *Szűz Mária* életnagyságú fából készült dűsan aranyozott szobra díszesíti, melynek helyén egykor más értékesebb ércszobor díszlett; de ez a háborúk viszontagságai között egy alkalommal Morvaország *Koricsán* nevű mezővárosába szállíttatván, a prépostok minden törekvé-sei daczára, többé vissza nem került. A templom falzata, úgy mint a szentély, telve van fresko-képekkel, és pedig a szen-télyben az egész lorrettói litánia, angyaloktól tartott fejér sza-lagokra festett kék betűkkel, igen helyesen van kifejezve.

A tágas hajó boltívezete négy nagy oszlopon nyug-szik, melyeket *Hasskó* Jakab prépost emeltetett, ki a tem-plomot mindkét részén 1672-ben hat öllel tágitotta, s annak javítására és csinosítására annyit áldozott, hogy méltán ne-vezhető a templom másod alapítójának. A hajóban levő hat oltár közül legnevezetesebb az evangéliom részén levő sz. *Pál* oltára, melynek XIV. Kelemen pápa búcsüengedélyt adott; de ennek érvényessége az egykor itt virágzott *Sz.-Háromság* tár-sulat feloszlásával szintén megszűnt. Ezenkívül a hajóban vannak még sz. *Mihály* főangyal, a *sasvári boldogságos Szűz Mária*, a *fájdalmas Szűz anya*, sz. *Péter*, és sz. *Anna* ol-tárai.

A hajóoszlopon, s az ezeket környező falakon három sorozatú freskók vannak, és pedig a hajó középrészén a legfelsőbb sorban mindkét oldalról a *próféták*, a másodikban az *apostolok* életnagyságú sikerült gypsfaragványokban kifejezett alakjai, a négy oszlopon pedig a 4 evangélista mellképei szemlélhetők, míg a hajó két oldalán jobbra az Üdvözítő életéből vett jelenetek festvék.

Az orgonát gróf Révay Antal prépost szerezte; ezt a jelenlegi prépost Barinay József 1854-ben kijavíttatta; de ez nem sokára egészen bomladozásnak indulván, 1866-ban egészen új, 22 változatú orgonával váltotta föl.

A 15 öl magas *tornyot* gróf Zichy Ferencz prépost 1838-ban fejr bádoggal fűdette be; de egy század múlva bomladozó állapotba jutván, 1846-ban újra kellett azt építtetni, s ekkor a torony a helybeli nemes földbirtokosok adakozásaiból *órá*t is kapott, melynek javítási költségeit a község viseli. A toronyban 5 *harang* van, s ezek legnagyobbika 24 mázsás.

A vágújhelyi prépostok névsora :

- 1414-dik évben. Péter. (*M. Sion. V. 180—183.*)
 1431—1439. Márton. (*Cod. Dipl. XI. 109.277.*)
 1414— — Márton és Mátyás, esztergom főmegyei
áldozárok. (M. Sion. az i. h.)
 1534— — Venczel, sz. Ágoston rendi. (*U. o.*)
 1538— — Lachus, utolsó sz. Ágoston rendi. (*U. o.*)
 — — — Monoszlói Miklós. (*Nagy Jós. Nyitra megye*
leirása I. 3. 142. l.)
 1557—1561. Felvári vagy Földvári György. (*Péterffy*
Concil. II. 19. l.)
 1570— — A protestánsok bitorolták. (*Nagy Jós.*
u. o.)
 1609—1629. Dubovszky György, később csanádi püspök
 (*Szvorényi. — Pray Dipl. Sacr, MS. II. 29.*)
 1624—1649. Széchényi György, esztergomi kanonok.
 (*M. Sion. az i. h. — Szvorényi, — Nagy Jós. u. o.*)
 1649—1666. Györgyövecs Lukács. (*M. Sion az i. h.*)
 1666—1695. Hasskó Jakab, eszterg. kanonok. (*U. o.*)
 1695—1718. Zombori Lippai György. (*U. o.*)
 1719—1738. Báró Révay Béla, pozsonyi kanonok. (*U. o.*)

1738—1744. Vásonkői gróf *Zichy* Ferencz, esztergomi kanonok. (U. o.)

1744—1780. Gróf *Révay* Antal, pozsonyi kanonok. (U. o.)

1781—1785. Keresztszegi gróf *Csáky* Miklós. (U. o.)

1785—1825. Báró *Gabelkhoven* Antal. (U. o.)

1825—1852. Karancsberényi gróf *Berényi* Antal. (U. o.)

1853 — — Monostori *Barinay* József. (U. o.)

27. §.

Z E B E G É N Y.

A sz. Mihályról címzett benczés apátság.

Ezen *Szebegényi*, és *Szübegényinek* is írt apátság Hont vármegye déli szélén a Duna bal partján, Dömös helység átellenében emelkedő, maiglan *Zebegénynek* nevezett, halmon létezett, valószínűleg már IV. Béla király korában. Alapítója ismeretlen, csak annyi bizonyos, hogy *Henrik* zebegényi apát már 1342-ben a rend Visegrádon tartott egyetemes káptalanán jelen volt. Az apátság kegy- és védúri jogát *Papy* Miklós fia *Lőrincz* gyakorolta; ennek magvaszakadtával pedig 1396-ban *Zsigmond* király, új adományozás nyomán, *Trentul* Miklós-, János-, és Lászlónak adta kegyúri jogát.

1483-ban a zebegényi monostor, nem tudhatni, miféle balesemény következtében, az oda hagyott, és apát nélküli monostorok sorában fordulván elő, IV. *Sükösd* pápa azt *Zsigmond* pécsi püspöknek adományozta. Az apátság ezen világi főpapnak történt adományozása arra mutat, hogy ez apátság, oda hagyatván a szerzetesek által, már a mohácsi ütközet előtt megszűnt. (*Eccl. Cam.* 55. cs. 19. sz. — *Schmitt. Ep. Agr. I.* 281. l. — *Koller, Ep. Quinqueecl. IV.* 432. l.)

A hegy Dunára eső oldalában még jelenleg is láthatók három *bárlang*, vagyis hajdan *benczések* által lakott remetelak romjai, melynek egyikében még a jelen században is lakott egy remete; a másikba most a *zebegényi* templom van beillesztve;

a harmadik már a nagymarosi területbe esik. — Jelenleg e *Havi Boldogasszonyról* czimzett templomocska, a *Nagymaros* mezővárosi plebánia fiókja, tartja fenn az egykori apátság nevét. (*M. Sion*, IV. 835. l. — *Schemat. Cleri. A. Dioec. Strig.* — *Rómer, Archeol. közl.* VII. 137. l.)

Az említett *Henrik* apáton 1342-ben, és a fent nevezett *Zsigmond* pécsi püspökön kívül 1483-ban még a következők fordulnak elő: 1629-ben *Érsekújváry* Farkas, — 1638-ban *Baghy* József, — 1648-ban *Luzsénszky* János, — továbbá *Zádory* Mihály, 1741-ben *Károlyi* Lőrincz győri nagyprépost. — 1814-ben *Köszeghy* József, csanádi örkanonok, később püspök, — 1850-ben *Fogt* József, besztercebányai olvasókanonok. De ez utóbbiak mind csak czimzetes apátok, miután Zebegény jelenleg az ó-budai korona uradalomhoz tartozik. (*Szvorényi Synops. Decret. Synod.* — *Eccl. Cam.* 31. cs. 20. sz.)

II.

AZ ESZTERGOMI EGYHÁZTARTOMÁNYHOZ
TARTOZÓ PÜSPÖKMEGYÉK.

II. FEJEZET.

SZÉKESFEJÉRVÁRI

(HAJDAN VESZPRÉMI)

EGYHÁZMEGYE.

1. §.

SZÉKESFEJÉRVÁR.

**Királyi város a bold. Szűz Mária székes-egyházával
és sz. Imre, s sz. Anna kápolnáival.**

Székesfejérvár szabad királyi város Buda fővárostól dél-
felé mintegy nyolcz órányira esik, s lapályos és mocsáros sik-
ságon, valamely hajdani, némelyek szerint *Antianának* (*Topo-
graph. Regn. Hung. 237. l.*), mások szerint *Floridánának*
(*Schönviszner Hist. Sab.*) nevezett, római gyarmat romjain,
(milyenek a budai kapu tornyában látható föliratú kövek, a
római uralom más jelvényeivel együtt), épült föl, és az ország
legrégibb városainak egyike. — *Alba*, azaz *Fejér* néven, melyet
már a régi krónika is megemlít, midőn *Árpád* fővezérnek
Svatopluk meggyőzése és eleste után a város közelében levő
szőlőhegyek fölött kiemelkedett *Noë* nevű hegyeni táborozását
leírja, lőn az első magyar lakosok előtt ismeretessé; vagy ma-
gas falainak fejérbbe színe miatt (*Thuróczy László Hung. 35. l.*);
vagy mivel a *fejér kúnok* építették. (*Podhraczký. Chron. Bud.
40. l.*) *Székesfejérvárnak* (*Alba regális*) pedig azért neveztetett,
mivel a magyar királyok első, és főszékhelye volt, s a *királyi*
méltóság jelvényei benne őriztettek.

Az alantabb helyeken építkezni szokott őseink szokása szerint fallal kerített, s váracsasal megerősített város, sánczárkokkal s mocsárokkal övedzett, ezért a tatárok dúlásától megmenekült bel- és külvárosra oszlott.

A város polgárai kiváltságaikat, mint IV. Béla királynak 1237-ben kelt megerősítő okmánya tanúsítja, magától I. sz. István királytól kapták, s minthogy a többi magyar honi városok kiváltságai megadásánál ezekre, mint zsinórmértékre, történik hivatkozás, önkint következik, hogy ez volt az ország legelső- és fővárosa. (*Tud. Gyűjt. II. 49. l.*) — 1320-ban Tamás esztergomi érsek meghagyta, hogy e város polgárait, IV. Béla királytól nyert kiváltságaik értelmében, se nemesek, se várnagyok adófizetésre ne kényszerítsék. (*Cod. Dipl. VIII. 7. 126. l.*) — Ehez járúl Zsigmond királynak 1421-dikben kelt kiváltságos levele, melyben minden vámot szedő helyen tudatja, és elsorolja a *polgárok mentességét*; úgy szintén Albert királynak 1438-ban kiadott okmánya, melyben a fejérvári polgároknak V. István királytól engedményezett kiváltságaikat, az egy kincstári illeték kivételével, megerősíti s sz. *István királynak* a városon kívüli *Julia* szigétét is említi. (*Cod. Dipl. X. 6. 376. l. — XI. 66. l.*) — 1485-ben a káptalan, a sz. Miklósról czimzett prépost, és a sz. Istvánról nevezett keresztes lovagok beleegyezésével, szabályoztatott a máshol termelt bornak a városba hozatala, s e szabványt 1693-ban Lipót király is megerősítette. (*Act. Jes. Comar. 3. cs. 58. sz.*)

A váracsban, vagyis a falakon belől, volt a *veszprémi* püspök palotája, melyet a polgárok elfoglalni s letartóztatni merészelve, II. Endre király 1291-ben vizsgálatot rendelt ellenök. (*Cod. Dipl. IX. 7. 709. l.*) — Ugyanitt létezett a sz. Péter köz, melyben az ugyanottani templom temetője mellett Chere Bálint fejérvári polgárnak és nejének Margitnak háza vala; ezek pedig e házukat 1471-ben Domonkosnak, később *Kalmandich*, vagy Kálmán *Chehy* János, 1478-ban *Orbán* sz. Miklósról czimzett prépostnak, 400 arany forinton eladták. (*N. R. A. 392. cs. 23. 24. sz. — Eccl. Caal. 40. cs. 1. 2. sz.*) Továbbá szintén a falakon belől volt a sz. Bertalan köz, hol az idézett 1478-dik évben Margit, néhai *Fekete* Mihály özvegye, saját nemes telkét a pálosok *csatkai* kolostorának adományozta. (*Paulin. Papaens. 3. cs. 6. sz.*) Ugyanott létezett az *Olasz-*

utca és *Bíró*, máskép *Polgár* utca, s egy ebben létező ház a *Sámbokon* lakott pálosoknak ajándékoztatott. (*Acta. Paulin. Sambok. 2. et 3. sz.*) Végre 1437-ben a váraacs külvárosában létezett sz. *Erzsébet* köz is fordul elő. (*Cod. Dipl. X. 7. 903. l.*)

Az ezen várost díszesítő szent épületeket, sőt más városok hasonló épületeit is fölülmúlta nagyszerűségben, fényben és gazdagságban, a *Basilika*, melyet sz. *István* első királyunk uralkodása kezdetén a bold. *Szűz Mária* tiszteletére alapított, és az 1003-ban meggyőzött Bolgár vezértől *Keántól* elvett zsakmányból ékesített, s részint maga, részint *Gizéla* királyné közreműködésével arany oltárokkal, keresztekkel, kelyhekkel, aranszövetű s drágakövekkel tündöklő főpapi öltönyökkel s egyéb nagy értékű ajándékokkal fölszerelt. (*Chron. Bud. Podhraczkyndl 66. és 67. ll.*)

Az egyház ékszerait és kincseit (melyeknek 1600-ban föl-vett jegyzéke olvasható a *Magyar Sion. havi lapban I. év 711. l.*) Bonfin, ki ez egyházban többször megfordult (*Decad. II. libr. I.*) ekép írja le: „Az egész csodálatra méltó értékű *marványzattal* díszes mű, melyben *koczkás kövezetű padolat*, *nagyszerű oszlopzatok*, legtisztább aranyból és ezüstből készült gyönyörű *képekkel* ékesített *oltárok* láthatók, úgy szintén *királyi kápolnák* és többnyire *síralakú emlékek*, ezenkívül némely *drágakövekkel* s *gyémánttal* kirakott *czimerek* és *táblák* szemlélhetők, sőt a *Krisztusnak asztala* fölött emelkedő *csücsös ívezetű szenttár* pazarlásig van *drágakövekkel* s *aranynyal* ékesítve, nem hiányozván a különféle *szent-edények* sem, melyek közül számos *kristályból*, legtöbb *myrha-*, sok *onix-köböl*, több *porfirból* és *alabastromból*, sőt *gyémántból* is van. — Ezekhez hasonlókat ír Hartvik sz. *István* 1836-ban kiadott életiratában a 67. lapon.

Ezen fölséges templom nagyszerű épülete, mely homlokzatával nyugotnak fordult, oly terjedelmes vala, hogy a *Ferencziek* sekrestyéjétől éjszak féle majd egész a *bástyaig* mintegy száz lépésnyi hosszával, s 50 lépésnyi szélességével húzódott, oldalai a *püspöki lakon* belől és kívül vonulván el. A *bazilikának*, melyhez jobbról I. *Lajos*, balról I. *Mátyás* király kapcsoltak *kápolnáikat* *sírboltjaikkal* együtt, *főkapuja* ott vala, hol jelenleg a *belvárosi kút* áll. Szemközt ezzel a *királyi palota* diszelgett, s e

mellett állott a Székesfejérvárott született sz. *Imre* herczeg kápolnája, melyet atyja sz. *István* azon helyen építtetett, hol jelenleg a plebánia-épület van. — A *Mátyás* király által építtetett kápolna szomszédságában létezett az ugyanesak sz. *István* király alapította *prépostság*, melynek nyoma fönmaradt egész 1805-ig, midőn annak egyik részét *Milassin* püspök lehordatta, a másik oszlopokon nyugvó részét pedig *Vurum* püspök tartotta fön. (*Tud. Gyűjt. 1818: régi Székes-Fejérvárról jegyzetek. VI. 40—43. ll. — Topogr. Hung. 240. l.*)

A templom belsejében annak több szent kápolnája és oltára diszelgett. Egy 1376-ban kelt, a sz. *Istvánról* czimzett kereszteslovagok, és székesfejérvári káptalan közt történt határújtási okmány nyomán, (In Transsumpto Capituli Poson. Anni 1426.) e káptalani egyházban a következő oltárok léteztek: a sz. *Péter* apostolé, melynek gondnoka akkortájt *Antal*; sz. *János* evangelistáé, melynek gondnoka *György*; a bold. Szűz *Máriáé*, melynek gondnoka akkor és még 1378-ban is *Tamás* áldozár vala. (*Act. praepositur. irregistr. — és Cod. Dipl. IX. 7. 400—403. ll.*)

Magában a basilikában, vagy a hozzá csatolt *Lajos* király kápolnájában volt sz. *Imre* oltára, melynek *Erzsébet*, az öregebb királyné, végrendeletében 1380-ban a *Meed* nevű királynői helységet hagyományozta. (*N. R. A. 1525. cs. 72. sz.*) 1430-ban említettik a templom oldaláni szent egyiptomi *Mária Magdolna*, a prépostság udvarhelye részén pedig szűz sz. *Afra* kápolnája; úgy szintén sz. *Ágota* oltára, melynek gondnoka *Nicolai* Endre, és sz. *György* vértanú oltára, melynek gondnoka *Mesztegnyei Demeter* vala. (*Fejér. Cod. Dipl. X. 7. 269. l.*) — 1467-ben az említett sz. *Magdolna*, egy budai ház birtokában levő, kápolnának gondnoka *Karus Péter* Székesfehérvári kanonok, 1512-ben pedig székesfehérvári *Mihály* kalocsai prépost volt. (*Eccl. Caal. 39. cs. 42. sz. 40. cs. 9. sz.*)

Az 1480- és 1486-dik évben előfordúl a templomon kívüli éjszaki oldalon épített sz. *Anna* kápolna is, melynek alapítója s gondnoka a helybeli prépost *Domonkos*, ezután pedig *Madochai* Gergely fejérvári kanonok vala. A nevezett prépostnak illetőleg kápolnának *Keresztúri* Imre és neje *Margit* a fejérmegyei Sárviz folyó mellett létezett *keresztúri* birtokrészét 300 magyar arany forintért, és a lelkek üdvéért mondandó szent-

misékre hagyományozták. (U. o. a prépostsági irományok közt.) Ezen, Mátyás király meghagyásából 1486-ban kelt, birtokátadási és ezzel együtt a székesfejérvári sz. Istvánról czimzett keresztes lovagok rendháza által kiadott birtokbaiktatást hitelesítő, a város levéltárában levő, okmány tartalma olvasható a székesfehérvári püspökmegye 1858-dik évi papi névtárában a 20—25-dik lapig. Ezen gót alakú, több oszlopon álló kápolna, a sz. István székesegyház szomszédságában legjobban karban még jelenleg is létezik.

A fent említett sz. Imre hercegről czimzett fejérvári várkápolna gondnokai közül ismeretesek: 1356-ban *Péter*, kinek Pál nevű testvére ó-budai alvárnagy volt; 1378-ban pedig *Imre*. (Hevenessi MM. SS. I. 256. l. és Cod. Dipl. IX. 7. 400—403 ll.)

Ezen legértékesebb adományokkal és legnagyobb kedvezésekkel kitüntetett székesegyházban *koronáztattak* a magyar királyok; ebbe ajánlották föl *diadalmi jelvényeiket* és az ellenségtől elvett zsákmányt, s midőn *holt testeik benne lettek nyugalmat*, lelkeik engesztelő áldozatául roppant kincsekkel halmozták el, melyeket a királyi vérokonok, s a nemzet más tagjainak bőkezűsége is gyarapított. Sz. Istvánt, s Aba Sámuel kivéve, itt koronáztattak meg majd valamennyi királyaink I. *Ferdinandig*, ki utolsó fogadta ott az ország szent koronáját; de több királyné koronázása is ott történt.

A székesfejérvári templom sírboltjába pedig következő királyaink és királyi hercegek temették: sz. *Imre* herceg, sz. *István* első királyunk, *Kálmán*, *Álmos* herceg, II. *Béla*, II. *Geiza*, III. és IV. *István*, III. *Béla*, III. *László*, I. *Károly*, I. *Lajos*, *Albert*, *Hollós Mátyás*, II. *Ulászló*, II. *Lajos*, és *Zápolya János*. (Tud. Gyűjt. az i. h.)*

Az e főegyházra halmozott királyi jótékonyság, kegyelet- és kiváltságnak megfelelték a római pápáknak engedményei is, melyek közé tartozik a székesfejérvári templomnak IV. Incze pápa által 1249-ben engedélyezett negyvennapos búcsú a bold. Szűz Mária, és azon szent királyok valamennyi

*) A királyok sírjairól tüzetesen értekezik Szvorényi (*Uj Magyar Musaeum* I. 428. l.) Kubinyi, Vahot (*Magyarország és Erdély képekben* I. 48. l.) — Érdy (*Székesfejérvári sírok*) és Paner János „Értekezse“ az ottani fölfedezett királyi sírboltokról. 1849. 1855. és 1860.

tünnepein, kiknek testeik benne nyugosznak. (*Wenczel, Új Okmánytár II. 132. l.*) — Egyébiránt a templom ezen kiváltságait legjobban kiemeli IV. Béla király 1254. kelt oklevelében e szavakkal: Circa Albensem Ecclesiam intenti, nec immerito, utpote ubi *Solium Regni et corona conservatur*; et ubi Reges Hungarie *Sacro Consecrationis munere perunguntur*; ubi nostrorum etiam Antecessorum Sacra Corpora requiescunt.“ (*Cod. Dipl. IV. 2. 231. l.*)

Az is bizonyos, hogy már alapíttatásakor, de később is a székesfejérvári egyházat királyaink *ingatlan birtokkal* is javadalmazták. Így II. Endre királynak 1229-ben kelt kiváltságos, Zsigmond király által 1396-ban és 1399-ben megerősített okmányából kitetszik, hogy ez egyház a sz. király, alkalmasint István, adományából Somogy megyei Telki helységben 27 szállást (mansiones) és földeket nyert, melyek négy eke alá való szántóföldre, 20 hold rétre, 60 kapás művelt, 4 kapás elhanyagolt szőlőre és mintegy 65 hold erdőre rúgtak. (*Hit. átírat. N. R. A. 276. cs. 36. sz. 1. §.*) — Sőt, hogy magánosok is megtisztelték ez egyházat fekvőbirtokkal, kitűnik a Zsigmond király által 1427. *Rozgonyi* István székesfejérvári grófnak kiadott azon engedélyéből, hogy a nevezett gróf saját, és családja *sinjául* a fent nevezett egyházban helyet választhasson, ott *oltárt* emeltesse, s annak *birtokot* adományozhasson. (*Ered. Eccl. Cam. 54. cs. 5. sz.*)

Székesfejérvár főtemplomát és városát különféle viszontagságok érték. Ugyanis 1318-ban iszonyú tűz pusztította el a templomot, mire I. Károly király azt önfedéllel fűdette be, s új pompás oszlopokon nyugvó ivezettellel ékesítette. Azonban, mind e biztosítékok daczára, a templom 8 év múlva, 1328-diki vi-rágvasárnap előtt harmadnappal újra, lángok martalékává lön; önfűdele leolvadt, s az egyetlen a *sekrestye fölött*, melyben a *szentek ereklyéi* tartattak, emelkedő tornyon kívül, egészen leégett; mire ismét öntetővel fűdetett be. (*Topograph. Hung. 245. l. Cod. Dipl. VIII. 3. 237. l. — Thűróczy II. C. 91. és 94. Schwandtnernél.*)

A város 1490-ben I. Miksának a győzelem által neki bős-zült katonái által, az egy templomi kincs megmentésével, elpusztíttatván, 1543-ban a török által elfoglaltatván, 1601-ben a keresztények által visszafoglaltatván, a nagyhirű székesfejér-

vári Mária-egyház újra leégett; erre ismét a vad török fészkelvén be magát a városba, végkép leromboltatott, falai a bástyák kijavítására fordítottak; de 1702-ben a bástyák egészen lebontatván, a templom rommá változott. Azóta még itt-ott látszott egy kis fal, s három oszloptalapzat, melyek egyikén a szószék vala; végre I. *Mátyás* király kápolnájának maradványai a mostani püspöki udvarban, hol 1789-ig a németek számára tartatott isteniszolgálat, voltak láthatók; de 1800-ban e maradványok is eltűntek. Jelenleg még csak három gömbölyű kekeszsinű marványoszlop e nagyszerű épület minden maradványa. (*Lad. Thúróczy az i. h. 49. l. — Topograph. Hung. 246. l. — Tud. Gyűjt. az i. h. 42. l.*)

A hajdani nagyszerű basilika helyét jelenleg a szent István emlékére szentelt székes- és egyszersmind plebánia-egyház pótolja. Ezen, a város közepén emelkedő dombon, hol hajdan temető vala, az ennek közepén létezett, s a jezsuiták által plebánia-templomul használt, sz. *Jakab* kápolna helyébe épült templom, 1758-tól kezdve, 10 éven át készült el, és sz. *István* s *László* királyok és sz. *Imre* herceg szobraival díszített homlokzatával nyugotra néz, 25 öl hosszú, 13 öl s 5 láb széles, három nagyszerű boltívezetre van osztályozva, homlokzatát két szép magas, bádoggal fűdött torony, ezeket pedig aranyozott kereszt ékesíti. A templomban sz. *István* király koponyájának Mária Terézia királyné által ajándékozott ereklyéje őriztetik. Hat harangja egyikét III. Béla király ajándékozta 1195-ben a Fejérváron létezett sz. kereszttről nevezett lovag-rendnek; de, mint fölirata mutatja, a háborús időkben elásatván, III. Károly király alatt 1725-ben földaláltatott, s az 1831-diki epe-mirigy közben újra öntetett. A másik, melynek fölirata: *Ambros Sebastianus de Dalmata, Praeceptor Alb. 1380.* alkalmassint a keresztsek hasonnevű főnökétől készíttetett, s 1790-diki sz. Iván hava 21-dikén egy, hajdan a jezsuiták birtokában volt, kertben ásatott ki a földből. (*Bővebben Schematismus Cleri Albareg. Anni 1837. — Religio 1847. — Nefelejts: a székesfejérvári székes- és plebánia-egyháznak százados ünnepére 1868.*)

a) A prépostság, káptalan és örkanonokság.

A székesfejérvári egyháznak a többi egyházak előtti alapítottságát tekintve, a hozzá csatolt papi szent testület, vagyis *társaskáptalan* szintén sz. István alapítványa, melyet a pápák és királyok is jeles jogokkal és kiváltságokkal tüntettek ki. Így : közvetlenül a *római szentegyház* hatósága alá tartozván, maga választotta magának prépostjait, a király engedelméből, s a pápa megerősítésével, és prépostjai főpapoknak (praelatosoknak) neveztettek. Ezenfölül a prépost 1366-dik évtől fogva a *püspöki jelvények* használhatási jogával bírván, a csak jelenlétében megtörténhető koronázási ünnepélyen, a főesperes tisztét teljesítette, gyakran a királyi alkorlátnok-hivatalt is viselte.

A káptalan *hitelesített pecséttel* bírván, teljes hitelességet élvezett, s olvasó kanonokja, dékánja és mesterkanonokja is volt. A kanonokok száma *negyvenre* rúgott, s ezek közül 17 mindig az egyház mellett tartozott lakni. E kanonokok, IX. Gergely pápa rendeletéből, a karban „*fekete lebényt*“ (cappa) viseltek, s testületökből minden „*nős pap*“ örökre ki vala zárva. (*Fej. Cod. Dipl. III. 2. 387. l.*) — 1430-ban csak 34 kanonok volt. (*U. o. X. 7. 269. l.*) De a káptalan a nép által, különben az egyháznak vagy fejedelemnek fizettetni szokott, adókat is húzta. (*Schemat. Cleri. Alb. 1842. 16. 17. ll. — Lad. Thúróczy 48. l. — Eccl. Cam. 40. cs. 44. sz. — Theiner Vet. Monum. II. 81. l.*)

Hogy pedig e káptalan több ingatlan javak és kiváltságok birtokában s használatában volt, a következőkből kitünik : 1229-ben II. Endre király a káptalan jogait s birtokait a pannonhalmi főapát által pör útján keresett *tized* tartozás alól fölmentette, az apátnak és kolostora egyházának ezen tized helyett a királyi jövedelmekből 10 ezer darab sőt rendelt évenként Pozsonyban kiadatni. Másolat. (*Eccl. Cam. 39. cs. 30. sz.*)

1277-ben IV. László király a káptalannak a három *Baics* helység földjét adományozta. (*Cod. Dipl. V. 2. 381. l.*) — II. Ulászló király ugyanazon káptalannak évenként kiszol-

gáltatandó 100 arany forint értékű *sót* adományozott. (*Prépostsági nem rendezett iratok közt.*)

1342-dik év körül *Wáli* Imre a pesti hegy várában létezett udvarhelye telkét *Facamér* székesfejérvári prépostnak és rokonainak 150 márka ezüstön eladta. (*N. R. A. 860. cs. 38. sz.*) Ezen káptalan birta a Buda közelében létezett *Gyógy* földet, melyet 1350-ben *Telman* néhai budai bíró fiának *Péternek* adott bérbe élte fogytáig. (*Cod. Dipl. IX. 2. 254. l.*)

1424-ből fennmaradt a *Nyn*, *Gaan* és *Megyer* birtokokkal határos *Kas*, a *székesfejérvári* és *budai* káptalan, s a sz. *Miklósról* ezimzett prépost, és *vértes-keresztí* apát között felosztott birtok határjárási okmánya. (*N. R. A. 1557. cs. 27. sz.*) Hasonló határvetési okmány létesült 1426-ban a székesfejérvári káptalanak *Szárzabady*, és *Ingván* (fejérmegyei), és a sz. *Istvánról* ezimzett keresztes lovagok monostorának *Szent-Királyföldre* nevű birtoka között a káptalan által a nevezett monostortól visszakövetelt, a sz. *György* templom, és *Szárzabady* között fekvő birtokrész miatt. (*Act. Jesuit. Comar. 3. cs. 35. sz. 16. l.*)

Egy 1451-ben kelt okmány szerint a székesfejérvári káptalan joghatósága alá tartozó *Noë* helységbeli nemesek jobbágysai a basilika főoltárának, s ez oltár gondnokának évenként hat márka viaszkot, a *Noë* helységbeli plebánus pedig a székesfejérvári *al-örkanonoknak* a szentelt olaj, és kriszma átvételekor 12 beles viaszgyertyát tartozott adózni (*Ered. Eccl. Cam. 39. cs. 40. és 43. sz.*)

1542-ben a káptalan következő birtokai soroltatnak el, úgy mint: *Vinyola* (*Vilonya*), *Kovácsi*, *Nána*, *Chatár*, *Rosthár*, (*Rostás*) *Veszprémmegyében*: úgy szintén *Nagy-fyle* (*Füle*) *Attya*, *Chor*, *Sz. Mihály*, és *Ságh*, melyek mind *Fejérmegye* területén valának. (*N. R. A. 1018. cs. 58. sz.*)

Egyébiránt egy 1622-ben kelt okmány azt tanúsítja, hogy *II. Ferdinand* császár a *székesfejérvári prépostság* birtokait, melyek a *veszprémi várparancsnoksághoz* tartoztak, *Zichy Pálnak*, a *veszprémi vár főkapitányának* adományozta. (*Eccl. Cam. irregistr.*)

Végre a prépostság javai közé soroltatnak 1716-ban a következő jelenleg is a káptalan birtokában levő *Fejérmegyében* fekvő helységek: *Sóskút*, *Ettyek*, *Sukoró*, *Pákozd* és

Gyűró, melyeket több ideig átiratási czímen a komáromi jezsuiták kezeltek. (*N. R. A.* 971. cs. 23. sz. — *Act. Jesuit. Comar.* 3. cs. 32. és 51. sz.)

A szent korona, és az ország ékszereinek, úgy szintén az egyház kincseinek és kiváltságainak védelme, és őrzése a káptalan *örkanonokjának* gondoskodására és föltügyelésére volt bízva, s ezen örkanonokságnak nevezett méltóságot a prépost szokta erre alkalmas személynek adományozni, mint III. Incze pápának 1198-ban a préposthoz intézett levele bizonyítja. (*Hist. deductio Michaelis Szvorényi* MM. SS. a *N. R. A.* közt. 1814. cs. 226¹/₂ sz.) Egyébiránt a sz. korona örének méltóságát az 1498-dik évi 25. törvényezikk két ország-zászlósra ruházta át.

Ez örkanonokság ingatlan javakban dús javadalmazást kapott, ilyen vala 4 fekvő birtok: *Dürgicse- és Akaliban*, a *Lovas, Kékkút* és Szala vármegyei *Ságh* falubani birtokrész, tovább *Bonya, Szent-Miklós, Boldogasszonyfa, Merenye, Gelle, Zala, Csehi, Inam, Kisfalu, Fonó, Taszár*, mindakét *Dobsza* és *Petend* helységek; az *Öszödi* birtokrész; a *Vade* és somogymegyei *Hetény*; végre a tolnavármegyei *Várony* puszták. E birtokok nagy részét 1612-ben *Jankovits* Endre örkanonok Enninghi *Török* Istvánnak Hunyad vármegye örökös grófjának adta bérbe e sajátságos föltételek alatt, úgymint: egy évre 192 forintért, egy sz. Györgykor lefizetendő selyemdunyháért, ugyanazokat veszprémvármegyei *Lovas* pusztá hozzáadásával élete fogytaig évenként az előrebocsátott határnapon lefizetendő 200 forintért, egy selyemdunyháért, és egy pár csizmaért. (*N. R. A.* 1163. cs. 38. sz. és 1814. cs. 227. sz.) Ezekhez járult még *Kis-Bér* helység *Nagy-Bér* pusztával együtt, mely hajdan (1613—1621.) néhai *Herovits* örkanonok által *Seey* Jánosnak adatván el, annak visszafoglaltatását 1634-ben *Lippai* György veszprémi püspök *Zichy* Pálra, a győri vár alkapitányára, bízta, s visszafoglaltatván, 1702-ben *Matussek* Endre örkanonok, egyszersmind választott püspök és győri nagy-prépost birtokában maradt annak élete fogytaig. (*Lib. reg. Eccles.* III. 455. l. — *Act. Jesuit. Jaurin* 2. cs. 13. sz.)

A székesfejérvári basilikára a mindent elpusztító, s még a királyok sirjait sem kimélő *török* által mért csapás a kápta-

lant is egyiránt sujtotta. A kanonokok, mihelyt a gyászos emlékü *mohácsi* ütközet szerencsétlen kimeneteléről értesültek, a templom kincseivel és az ország nyilvános okirataival más-hova menekültek. Ekkép történt, hogy még, Révay Péter tanúsága szerint, a 17-ik században a *pozsonyi sz. Márton* társas templomában őriztetett a székesfejérvári káptalan két pecsétje, jegyzőkönyvei, tanúvallomásokkal és bizonyítványokkal telt két ládája s egyházi öltözetei, a törökök pedig a még hátra-maradt kincseket 1543-ban gyalázatosan elrabolták.

A *káptalan* terjedelmes birtokai ezentúl részint a szomszéd várak mellé csatoltattak, részint királyi adományozás révén magán családok birtokába jutottak. A *prépostság* birtokai és méltósága érdemes egyházi férfiaknak adományoztattak, 1777-ben pedig a tizeddel együtt a boldog emlékü *Mária Terézia* királyné által a nagyterjedelmű veszprémi püspökmegyének az egész fejérvári vármegyére, s Pilis vármegye nagy részére kiterjedt részéből alapított új *székesfejérvári püspökség* javadalmazására fordítottak, s e püspökmegye első püspökévé *Nagy Ignác* neveztetett ki. Ez alkalommal az előbbi *társaskáptalan* hat kanonokból álló székesegyházi káptalanná alakítottak, 1841-ben pedig a kanonokok száma nyolcz tagban szabattott meg. Végre az *örkanonokság* 1804-ben összeírt terjedelmes birtoka 1807. a *kegyes rendi* atyák föntartására adományoztatott. (*Schemat. Cleri. Albareg.* 1842. 4. 18—20 és 28. ll. — *Lib. R. Eccl.* VI. 427—429. ll. — *N. R. A.* 1814. cs. 227. sz.)

Névsora

I. a székesfejérvári prépostoknak.

1022-dik évben. *Konrád.* (*Vita S. Gerard. Alb. Carol.* 316. l.)

1082— — *Fábián* királyi al-korlátnok (*Pray Specim. Hierarch.* I. 276. l.)

1093— — *Katapan.* (*Hartvic. Vita S. Steph. Budae.* 94. l.)

1111—1113. *Felicián.* (*Cod. Dipl.* VII. 4. 59. l.)

1138— — *Katapan.* (*Schemat. Cler. Albareg.* 1842. 21. l.)

1176— — *Gergely.* (*U. o.*)

1190—1198. *Katapan* mester, királyi korlátnok, később egri püspök. (*U. o. és Eccl. Cam. 42. cs. 33. sz.*)

1198— — Névtelen, G. bettível jelölt, talan *Gutifréd*. (*Schemat. i. h.*)

1203—1204. *Péter*, királyi korlátnok, később győri püspök. (*Cod. Dipl. V. 1. 292. l. Schem. az i. h.*)

1207—1209. *Róbert*. (*Cod. Dipl. III. 465. l. és Schem. az i. h.*)

1212—1217. *Tamás*, kir. korlátnok, később egri püspök. (*Schemat. i. h.*)

1218— — C. bettível jelölt névtelen. (*U. o.*)

1221— — *János* mester. (*Ungar. Magaz. II. 172. l.*)

1229— — *Pál*, *János*. (*Act. praeposit. irregestr.*)

1230— — *Miklós*, al-korlátnok. (*Schemat. i. h.*)

1231— — *Péter*. (*Cod. Dipl. VII. 1. 227. l.*)

1233. 1240. *Mihály*, a király korlátnoka, ki ellen iszonyú kihágásai miatt Gergely pápa vizsgálatot rendelt. (*Schem. i. h. — Cod. Dipl. III. 2. 319. l. IV. 1. 180.*)

1241—1243. *Benedek*, kir. korlátnok, később kalocsai, végre esztergomi érsek. (*U. o.*)

1244— — *Farkas* al-korlátnok. (*Katona Hist. Crit. VI. 41. l.*)

1247—1251. *Achilles*, al-korlátnok, később pécsi püspök. (*Schmittth. Ep. Agr. 1. 165. l. és Schemat. i. h.*)

1252—1254. *Lindvai Bánffy Tamás*, később kalocsai és bácsi érsek. (*U. o. és Cod. Dipl. VI. 2. 379. l.*)

1255—1257. *Smaragd* mester, al-korlátnok. (*Eccl. C. irreg. prépostság iratt. közt. — Cod. Dipl. IV. 2. 430. l. — VII. 4. 119. l.*)

1257—1258. *Péter*, al-korlátnok. (*Schemat. i. h.*)

1259— — *Benedek*, korlátnok. (*Cod. Dipl. IX. 7. 659. l.*)

1259—1261. *Pál*, al-korlátnok, később veszprémi püspök. (*Schemat. i. h.*)

1262— — *Smaragd*, al-korlátnok. (*U. o.*)

1262—1267. *Farkas*, al-korlátnok. (*U. o. Koller Ep. Quinqueeccles. I. 205. l. — Cod. Dipl. IX. 7. p. 674. — XI. 431. l. — Wenczel, Új Okmt. III. 58.*)

1268—1277. *Borsi Demeter*, a pápa káplánja, a király

al-korlátnoka. (*Schemat. i. h. — Cod. Dipl. V. 2. 378. l. VII. 1. 358. l.*)

1277 — — *Benedek*, al-korlátnok. (*Cod. Dipl. V. 2. 423. l.*)

1277—1278. *Tamás*, al-korlátnok, váci püspök és pilisi gróf. (*Schemat. i. h.*)

1278 — — *János*, al-korlátnok, később kalocsai érsek. (*U. o.*)

1279 — — *Miklós*, al-korlátnok. (*Schmitth Ep. Agr. I. 203. l.*)

1287 — — *Antal*, később zágrábi püspök (*Schemat. i. h. 23. l.*)

1289—1294. *Tivadar*, al-korlátnok, később győri püspök. (*Cod. Dipl. VI. 1. 53. l. — VII. 5. 480. l. — Schemat. i. h.*)

1297—1301. *Gergely* mester al-korlátnok. (*Cod. Dipl. VI. 2. 68. l.*)

1304—1305. *Tamás*, később esztergomi érsek. (*Podhr. Chron. Bud. 231. l.*)

1307—1321. *János* mester, al-korlátnok, kükküllői főesperes. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 227. 250. 344. 369. 492. 561. l. és 2. 50. 215. 253. 336. ll.*)

1322—1323. *László* mester, al-korlátnok, később zágrábi püspök. (*Katona Hist. Crit. VIII. 462. l.*)

1323—1330. *Endre* mester, al-korlátnok, ki az oláhok elleni háborúban elesett. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 401. 499. ll. — VIII. 3. 56. 188. 237. 274. ll. — XI. 431. l. — Schmitth. Ep. Agr. 262. l. — Eccl. Cam. prépost. iratt.*)

1331—1335. *Tatamér*, al-korlátnok. (*Cod. Dipl. VIII. 3. 237. 430. 528. 684. ll. — 4. 171. — IX. 1. 350. 464. ll. — 2. 75. — 7. 75. l. — Eccl. Cam. 39. cs. 34. sz. — Schmitth i. h. I. 286. — Clar. Pos. 60. cs. 7. 8. sz. — 61. cs. 8. sz. — N. R. A. 860. cs. 23. sz. — Anal. Scep. I. 411. l.*)

1356—1372. *István*, Lajos király káplánja, apostoli követ, később zágrábi püspök. (*Schemat. i. h. 24. l.*)

1372 — — *György*. (*N. R. A. 1541. cs. 39. sz.*)

1374—1375. *Imre*. (*Clariss. Poson 56. cs. 28. l. — N. R. A. 1541. cs. 63. l.*)

1376—1395. *Zudar János*, egyházjogtudor. (*N. R. A.*

1541. cs. 84. sz. — 1542. cs. 22. 45. sz. — 1543. cs. 44. sz. —
1544. cs. 14. sz. — *Cod. Dipl. X. 2. 286. l.)*

1396— — *Smaragd* mester, al-korlátnok. (*Cod. Dipl. X. 2. 283. l.)*

1406—1409. *Miklós*, később kalocsai érsek. (*Schemat. i. h. 24. l.)*

1410—1440. *Benedek*, apostoli jegyző, később győri püspök. (*Schemat. i. h. — Koller. Episc. Quinqueecl. III. 318. l. — Cod. Dipl. X. 5. 694. 7. 269. l. — XI. 352. l. — N. R. A. 324. cs. 32. sz. — Eccl. Cam. 39. cs. 34. sz.)*

1447—1469. Sz. Györgyi *Bodó Miklós*, kir. korlátnok. (*Schemat. i. h.)*

1474—1494. *Domonkos*, ki sz. Miklósról címzett prépostból székesfejérvári Boldogasszony prépostja, ebből szerémi, innét nagyvárad, végre erdélyi püspökké lőn. (*Schemat. 1858. 25. stb. — Eccl. Cam. 39. cs. 44. sz. — 40. cs. 4. 5. sz. — Mus. Nat. M. SS. Cod. T. — Eccl. Cam. irreg. Zörck alatt. — Schemat. Alb. 1842. 24. l.)*

1495—1501. *Frangepani György* gróf, veszprémi püspök, korlátnok, azután n.-várad püspök és utóbb kalocsai érsek. (*Schem. 1842. 25. l.)*

1501—1504. Bethlenfalvi *Turzó Zsigmond*, a király titoknoka, később nyitrai, azután erdélyi, végre nagyvárad püspök. (*U. o.)*

1505— — *Esztergályos Péter*. (*U. o.)*

1505—1513. Graborjai *Berizló Péter*, később veszprémi püspök, főkinestárnok, Dalmatia és Slavonia al-királya. (*Knauz, budai kápt. Reg. 92. sz. — Registr. 92. sz. — Szvorényi. Syn. Decr. Syn. 191. — Schemat. i. h.)*

1516— — *Bebek Imre*. (*M. Sion. II. 97. l.)*

1517—1543. *Kretsmár Lőrincz*, Miksa herceg tanítója, a mohácsi csata szemtanúja, később szepesi prépost. (*Schemat. i. h. — Eccl. Cam. — M. Sion. IV. 289. l.)*

1529. 1530. 1541. *Várallyi Szaniszló*, a király titoknoka, később pécsi püspök, végre szepesi prépost. (*Koller, Ep. Quinqueecl. V. 264. 279. 301. II. M. Sion. V. 674—675.)*

1549— — *Ugody Ferencz*, csanádi püspök, ki a törökök által megkárosítottván, kárpótlásul nyerte e prépostság birtokait. (*Schemat. 1842. 26. l.)*

1553—1561. *Keuess* Endre, egyszersmind veszprémi püspök. (U. o.)

1572—1601. *Kutassy* János, a nagyszombati papnevelde igazgatója, 1587-ben pécsi püspök, és az esztergomi érsek-ség kormányzója, főkorlátnok, és királyi helytartó; 1592-ben győri püspök, 1596-ban kalocsai, végre esztergomi érsek. (U. o.)

1613—1621. *Herovits* Mátyás, egyszersmind esanádi püspök. (U. o. *Eccl. Cam.*)

1621—1631. *Nagy* György, pozsonyi kanonok. (*Schem. i. h.* 26. l. — *Eccl. Cam.* 40. cs. 15. sz. és 42. cs. 32. sz. — *Szvor. Synops. Decret. Synod.*)

1636—1638. *Kaposy* János, egyszersmind székesfejérvári örkanonok, és a vasvári káptalan prépostja. (*Schemat. i. h. és Eccl. Cam.* 40. cs. 16. 17. sz.)

1638—1652. *Szalay* János, egyszersmind veszprémi olvasó kanonok, s a káptalan tagja. (*Schemat. i. h.*)

1652—1668. *Pallovits* István, olvasó kanonok Veszprém-ben. (*Schemat. i. h.*)

1668—1684. *Szákony* János, egyszersmind veszprémi prépost. (U. o.)

1684—1687. *Kuzmits* Péter, skardonai püspök s tihanyi apát. (U. o. és *Eccl. Cam.*)

1687—1692. *Miller* János Ferencz, apostoli jegyző, császári udvari káplán, végre trieszti püspök. (*Schem. i. h. és Eccl. Cam.* 40. cs. 40. sz.)

1693—1703. *Barnabeisi* Felix János, prisztinai püspök. (*Schem. i. h. — Eccl. Cam.* 40. cs. 40. sz.)

1703—1729. Római sz. birodalmi gróf *Nesselrode* Vilmos, Ferencz, János, Bertram, később pécsi püspök. (*Schem. i. h. — Eccl. Cam. — Clar. Pos.* 56. cs. 28. sz. — *N. R. A.* 1541. cs. 63. sz.)

1729—1777. Gróf *Nesselrode* Bertram, Ferencz, az előbbi unokaöccse, egyszersmind léodeni kanonok. (*Schem. i. h.*)

II. Az örkanonokoknak.

1249-dik évben. *Akus*, a királyné korlátnoka. (*Wagner, Anal. Scepus, I.* 294. l.)

1256 — — *Mátyás*. (*Kaprin. H. Dipl. I.* 472. l.)

- 1263—1272. *Feliczián* mester. (*Wenczel. Uj Okmánytár III. 27. l. — Szvorényi i. h. N. R. A. 1814. cs. 226¹/₂. sz.*)
- 1299— — *Gál*. (*Történelmitár II. 177. l.*)
- 1301— — *István*. (*Szvorényi i. h.*)
- 1305— — *Vincze*. (*U. o.*)
- 1309— — *Kolin*. (*U. o.*)
- 1323— — *János*, mester. (*Eccl. Cam. 39. cs. 32. 33. sz.*)
- 1328— — *Baldzs*, al-örkanonok. (*Szvorényi i. h.*)
- 1340—1370. *János*, mester. (*Cod. Dipl. IX. 1. 464. l. — Szvor. i. h.*)
- 1370— — *Olmódi Zudar*. (*Szvorényi hist. deduct.*)
- 1371—1374. *János*, mester. (*Cod. Dipl. IX. 4. 640. l.*)
- 1374— — *Márton*. (*U. o. 624. l.*)
- 1396— — *Mátyás*. (*Cod. Dipl. X. 2. 383. l.*)
- — — *Péter*. (*Szvorényi i. h.*)
- 1406— — *Henrik*. (*U. o.*)
- 1413— — *Dávid*. (*N. R. A. 23. cs. 51. sz.*)
- 1439— — *Palócz György*. (*Szvorényi i. h.*)
- 1439— — *Zeech Dienes*. (*U. o.*)
- 1447— — *Bodó Miklós*. (*Eccl. Cam. 39. cs. 39. sz.*)
- 1459—1481. *Sáry Péter*, mester. (*N. R. A. 481. cs. 12. sz. — 1728. cs. 36. sz. — Eccl. C. 39. cs. 45. sz.*)
- 1526— — *Gherendi Miklós*. (*Szvorényi i. h.*)
- 1526— — *Ujlaky Ferencz*, mester. (*Kovach. form. sol. styli XLIV. l.*)
- 1527—1543. *Oláh Miklós*. (*Szvorényi i. h. — Eccl. C. 40. cs. 10. sz.*)
- 1563—1579. *Esztergomi Ferencz*, orvostudor, és pozsonyi kanonok. (*Pray Hier. I. 12. — Eccl. Cam. 39. cs. 34. 35. 56. sz.*)
- 1598— — *Draskovics Mátyás*. (*Pray i. h.*)
- 1612—1616. *Jankovich Endre*, pozsonyi kanonok. (*Eccl. Cam. 39. cs. 56. sz. — 40. cs. 14. 28. sz.*)
- 1636—1638. *Kaposy János*, egyszersmind prépost. (*U. o. 40. cs. 16. 17. sz.*)
- 1641—1662. *Gorup Ferencz*. (*U. o. 39. cs. 61. sz. — 40. cs. 19. 21. sz. — Szvorényi i. h.*)

1675— — *Salvucy Octavius*, ércsi sz. Miklósról nevezett prépost. (*U. o. 39. cs. 47. sz.*)

1685—1710. *Matussek Endre*, győri kanonok. (*U. o. 39. cs. 48. 50. 61. sz. — 40. cs. 36. és 39. sz. — Szvorényi i. h.*)

1711—1729. Gróf *Nádasdy László*. (*U. o. 39. cs. 58. sz. — 40. cs. 36—39. sz. — Szvorényi i. h.*)

1741—1746. Gróf *Dolberg György*, Vilmos, az ágostai egyház nagyprépostja. (*Eccl. Cam. 40. cs. 12. sz. — N. R. A. 1163. cs. 38. sz.*)

1744—1804. Gróf *Edling Rezső*, római sz. birodalmi herceg, előbb gorciei püspök. (*Szvorényi i. h.*)

a) A sz. Péter plebánia-templom.

A város bástyákon belőli sz. épületek közé tartozott hajdan a sz. *Péter* apostolról czimzett templom és plebánia is. E templom a főegyháztól mintegy 200 lépésnyire állott, néhai *Lang Ádám* könyvkötő háza vidékén, a fekete sas vendéglő mellett dél felé. Alapítója ismeretlen, de a hagyomány szerint IV. Béla király alatt szenteltetett föl, s a királyok koronázása alkalmával benne volt szokás az *arany-sarkantyús vitézeket* föl-avatni. (*Tud. Gyűjt. 1818. VI. 43. l.*)

Magyarország földírása (*Topographia. Hung. 244.*) szerzőjének azon állítását, hogy ez egyház mellett társas *káptalan* is létezett, valamint *Thuróczy László* azon állítását is, (*51. és 52. ll.*) hogy az I. Lajos király által a Boldogasszony templomához csatolt kápolnában is alapított Lajos neje Erzsébet királyné társas *káptalant* s ezt sz. *Péter* káptalanának nevezte, kénytelenek vagyunk mindaddig az alaptalan sejtelmek sorába utasítani, míg biztosabb nyomaira nem akadunk. Az előbb idézett szerző második balvéleménye pedig az, hogy III. Béla király e templomban koronáztatott s temtetett el. Egyébiránt ez egyház eseményeiről semmi bizonyost sem tudunk,

c) A Mária tartományhoz tartozó sz. Ferencz rendi szerzetesek sz. Imre hercegről czímzett kolostora és temploma.

Abban minden régi író megegyez, hogy e zárdát 1280-ban IV. László király építtette, vagy legalább helyreállíttatta. A Ferencziek mostani háza hajdani zárdájok helyén áll; de eseményeiről hosszasabban értekezni nem lehet az ezekről adatok teljes hiánya miatt. Annyi azonban bizonyos, hogy midőn Solimán császár 1543-ban Székesfejérvárt ostrommal foglalta el, a törökök ez egyházat s kolostort is kirabolták, s a templomot fegyvertárukl használták; midőn pedig 1688-ban a város visszafoglaltatott a törököktől, a sz. Ferencziek előbb a hajdani prépostság épületébe helyeztettek el, de két év múlva hajdani zárdájuk romjaiba tértek vissza, s most is ott vannak, mint-hogy I. Lipót király 1690-ben királyi jogával azt újra megalapította. A mostani templom és zárdá alapja 1720-ban jötevők adakozásaiból vettettet meg; 1730-ban pedig mindakettő teljesen elkészült. (*Schemat. Provinc. S. Mariae. Ord. Minor. reform. S. Francisci 1851. 134. l. — Lib. Reg. Eccles. III. 79.*)

d) A karmeliták zárdája s temploma.

A kármelhegyi sarus rend tagjai, csak a törököknek Magyarországból kiszorítása után, hivattatván Németországból Magyarországra, e szerzetesek 1688-ban a város közepén kaptak kolostort templommal együtt; de ki volt alapítója, vagy előmozdítója e zárdának, s mily védszentről nevezett? nyomába nem juthattam. Azonban mennyire megnyerték e szerzetesek csakhamar sikeres működésükkel s ernyedetlen vallásos buzgalmmal az egész város lakosainak bizalmát és szeretetét, tanusítják a rövid idő alatt több ezer forintra szaporodott e zárdának följáránlott szentmise-alapítványok, melyek 1730—1783-ig a kincstári levéltárban elsorolvák. (*Act. Conv. Carmel. Albareg. a. 1—50. sz.*) Ugyanez utóbbi évben eltörülttétvén a karmelita-rend székesfejérvári háza, a második székes-

fejérvári püspök, *Milassin* Miklós, királyi engedélyt eszközöl-
vén ki, a karmeliták zárdáját s templomát a megyéjébeli neven-
dék *papok neveldéjévé* alakította át 1801-ben, s papnevendékeit
ugyanazon évi sz. András hava 17-dikén ez új *papneveldébe*
ünnepélyesen bevezette. (*Schemat. Cleri. Albareg. 1842. 100. l.*)

E zárdának a fentemlitett alapítványok elsorolásában
részint *elnökök*, részint *perjelek* neve alatt megnevezett fő-
nökei:

1730-dik évtől 1737-dikig Sz. *Bertholdról* József, elnök.

1740—1743. *Angelin*, elnök.

1745—1747. Sz. *Katalinról* Máté, elnök.

1746— — Sz. *Illésről* Berthold, elnök.

1750— — Sz. *Mórról* Zsigmond, elnök.

1753—1754. Sz. *Angyalokról* aquinói Tamás, elnök,

1755—1756. Sz. *Bertholdról* Szilvér, elnök.

1756—1758. Sz. *Basziliszsászáról* Julián, helynök.

1762. 63. 64. 67. 69. Sz. *Erzsébetről* Sebestény, perjel.

1764— — Sz. *Péterről* Endre, helynök.

1765—1768. Sz. *Imréről* Sebestény, helynök, később

perjel.

1768—1769. Sz. *Mártonról* Gellért, elüljáró.

1777—1779. Sz. *Józsefről* Ede, perjel.

1780—1783. Sz. *Erzsébetről* Tivadar, perjel.

e) A pálosok székháza, később jezsuiták társodája,
végre cisztercziták székháza Nepomuki sz. János-
ról címzett templomával.

A *Cisztercziták* jelenlegi közép-tanodával összekötött
nagyszerű székháza körülbelől ugyanazon téren áll, melyen haj-
dan az I. remete sz. *Pál* szerzetes rendjébeli remeték laktak. Mi-
kor telepedtek le, s ki volt alapítójuk Székesfejérvárott? nem
tudhatni; bizonyos azonban, hogy, mint a *Tholdi* ház fiókja, már
1447-ben létezett székesfejérvári székházuk; 1479-ben pedig
egyrészt vétel, másrészt ajándékozás útján a *csatkai* pálos
kolostor sajátjává lön. A törökök kiűzetése után e kolostor,
1688-ban két atya helyezettvén bele, helyreállíttatott; de
ezek semmire sem tudván menni, a ház gondozása a sz. Fe-

rencziek zárdájára bízott. (*Benger. Chronotaxis MS. kam. levéltár. V. fejez. IX. sz.*)

A pálosok után nemsokára, az ifjúság oktatása végett, a *Jézus társasági atyák* vették át a székházat. Ezeknek a *Nep. sz. Jánosról* nevezett templom építésre 1745. a *török mecset* telke adatott át, és az ezen telek s a szomszéd Horváth Zsigmond ház közötti utczával együtt, 48 ölnél hosszabb, s 32 ölnél szélesebb téren, *Vánossy Antal* Jézus társasági atya gondoskodván a szükséges költségekről, a most cisztercziták által használt székház épült. (*Schemat. Cleri Albareg. 1842. 106. l.*)

Ezen kívül a *jezsuiták* a Buda külvárosban is kaptak telket majorság, magtár, csűr, és zsellérházak szervezése végett; kertül pedig a *Moha* felé vivő út mellett, hol *sz. József* kápolna állott, nemes udvart, két zsellérházat, ugyisintén négy szántóföldet és rétet nyertek ajándékba azon szöllővel, mely hajdan a basáé volt, s egy régi toronnyal együtt. Ezen királyi parancs következtében történt adományozásról *Mária Terézia* királynőnek kiadott alapítványi okmánya csak 1752-dik évi sz. Jakab hava 6-án szolgáltatott ki. (*Hit. ered. Act. Jesuit. Alb. 1. sz.*)

1692-ben a Jézus társasági atyák jobb ellátatásául bizonyos mennyiségű *kenyérrészlet* (*U. o. 19. sz.*) — 1695-ben 15 darab *só*, és 20 *öl* tűzifa évenkénti járadékul s 365 évnegyedes részletekben fizetendő forint rendeltetett, (*U. o. 20—22. sz.*) 1701-ben 25 *akó bortizedjök* elengedtetett, s csak ezen esetre hagyatott helyben (*U. o. 23. sz.*), 1703-ban Scheidenstüll *Károly* volt a székház főnöke. (*Act. Jesuit. Jaur. 23. cs. 43. sz.*)

1751-ben *Leichamschmid Éva* Katalin, született *Holla-brück*, a székháznak alapítványul 400 forintot utalványozott, föntartván magának élete fogytáig a kamathúzást saját eltartására. (*Ered. U. o. 26. sz.*) — 1752-ben *Horváth-Simoncsics Rozália* bárónő, néhai Várkonyi báró *Amadé* Antal özvegye, a székesfejérvári Jézus-társasági *missiót* rendelte általános örökösévé. (*Hit. Lib. R. Eccl. V. 455.*) — 1764-ben *Ibellaker József* Jézus társasági tag, lemondván az őt illető jogokról és jövedelmekről, azokat a székház *könyvtárának* ajándékozta. (*Act. Jesuit. Alb. 16. sz.*) Végre 1770-ben *Khorn* Lipót a társaság iskolákban tanító tagjainak 4000, a templom és kápolna ékesítésére 400 forintot, 1200 forintot pedig kamatozó tőkéstől a tanulóknak jutalmazására hagyományozott. (*U. o. 18. sz.*)

Eltörültetvén 1773-ban a *Jézus* társasága, ismét sz. *Pál* *remetái* hivattak meg, s 1776-dik évi Mindszent hava 24-dikén tinnepélyesen beiktattattak a székház s minden a jezsuiták-tól a város határában birt ingatlan javak birtokába. Nekik adat-tak át az iskolák is 5 tanár és hitelemző díjaztatásával, s tárgy-jegyzék mellett minden ingóság és egyházi készlet 1777-dik évi böjtmás hava 22-dikén.

Ezen újra alakított intézet a székházhoz délre csatolt *Nepomuki sz. János* templommal együtt, melyben sz. *Alajos* és a *lorétomi bold. Szűz Mária* kápolnája, *Xaveri sz. Ferencz* és sz. *Kereszt* oltára vala, bőven javadalmaztatott, és minden szük-ségekkel felszereltetett; mert a templomnak Kelemen pápa által engedélyezett búcsún kívül Ő Fölsége Mária Terézia ki-rályné a templom föntartására 1000, a hitelemző díjazására 300 forintot kegyeskedett engedélyezni; bizonyos *Khorn* Li-pót pedig ugyancsak a templomnak 1000, a sz. *Alajos* kápolna földíszítésére 500 az oltári szentség előtt égetendő lámpa-világra 500, az *Alajos* ajtatosság megtartására 300, — az iskolák föntartására 1200 forintot; bizonyos *Krapszky* József a lorétomi kápolna lámpájára 200 forintot áldozott, ezekhez járult *Penner* Regina 500 forintos hagyománya.

Sajátságos azonban, hogy II. József császárnak az előbbi-hez hasonló alapítványi okmánya a *jezsuiták* székházának, az is-kola, a templom, s a templom javadalmaztatásának, s a külvárosi teleknek a *Paulinusok* részére megtörtént átadásáról csak 1783-dik évi Boldogasszony hava 24-dikén, következőleg köz-vetlen a pálosok szerzete ugyanazon évi böjtmás hava 20-di-kán bekövetkezett eltörültetése előtt, tétetett közzé a kincstári levéltárban őrzött eredetije szerint. (*Act. Conv. Paulin. Albareg. 1—19. sz. — Schemat. Cleri. Albareg. i. h.*)

A pálosoknak Székesfejérvárról távozta után a templom a német ajkú hivek használatára engedtetett át; a székház pe-dig *éllelmzési* raktárrá fordíttatott, végre a középtanoda világi tanárookra bízott. 1813-dik évi sz. Mihály hava 21-dikén mindezen helyiségek a zirczi *csiszterczita rend* gondjára bíz-at-tak, kik egész mostanáig kezelik ugyanott az iskolai ügyeket. (*Schem. i. h.*)

f) A sz. Miklósról czimzett bástyákon kívüli prépostság.

A „*Gaja vize*“ és „*Sárviznek*“ nevezett vizek közötti szigeten létezett hajdan a *kis prépostságnak* hitt sz. *Miklós* czimű prépostság (*Tud. Gyűjt. 1818. 44. l.*), melynek testülete, Pázmán Péter véleménye szerint, *világi áldozárokból* állott; azonban Fuchshoffer Monasteriologiájának kiadója azt a sz. *Ágoston* szabályait követő *karinges szabályozott kanonokok* prépostságai közé sorolja. (*Czindr. C. l. II. 199. VII.*) Ez állításának bebizonyítására idézi az 1499-dik évről szóló királyi jövedelmek jegyzékét, melyek között előfordul a „sz. *Miklós gyolcsosai*“ utczája nevezet, minthogy e szabályozott kanonokok Magyarországon fekete köntösük fölött gyolcs karinget szoktak viselni, ezért *karingeseknek* vagy *gyolcsingeseknek* (superpelliceati et linteati) neveztettek. De ha, mint valószínű, ez utczá nevezete alatt a *gyolcsot szövő takácsok* értetnek, kik sz. *Miklós prépostsága papjainak gyolcsot szoktak szőni*, nincs ok reá, hogy a prépostság világi papjait sz. *Ágoston rendi* szerzetes kanonokokkal helyettesítsük, még pedig annál kevesebbé, minthogy ilyenek, mint sz. *Ágoston remetéi*, amúgy is léteztek a másik külvárosban.

A sz. Miklós prépostsága alapítójáról, s keletkeztéről, nem lévén ezen ügyet fölvilágosító adataink, keveset mondhatunk; csak annyi bizonyos IV. Incze papának 1244-ben a sz. Miklós prépostjához intézett leveléből, melyben a prépostság igen szűk jövedelmei miatt *lelkipásztorkodással járó javadalmat* adományoz neki, hogy e prépostság a 13-dik század elején már létezett. (*Cod. Dipl. IV. 1. 356. l.*)

Hogy e prépostságnak fekvő *birtoka* is volt, több a 18-ik századtól kezdve fenmaradt okmány tanusítja, melyek szerint e prépostság birta a mostani Somogy vármegyei *Kás* pusztá egyik részét, a többi az 1424-ből meglevő határjárási okmány szerint a *székesfejérvári és budai káptalanok*, s a *vértes sz. kereszt*i apátság birtoka vala. (*N. R. A. 557. cs. 27. sz.*)

1471-ben *Chere Balint* fejérvári polgár Margit hitvesével együtt a sz. *Péter* negyedbeni házukat (*l. II. Fej. 1. §.*)

a sz. Miklós prépostjának *Domonkosnak* és unokatestvérének *Jánosnak*; ez pedig 1478. bátyja utódjának *Orbán nevű* sz. Miklósról címzett prépostnak adta el 400 arany forinton. (*U. o.* 292. cs. 23. 24. sz.)

1485-ben *Kolgyári Miklós* a *Nyúl* helység szőlőhegyén birt szőlőjét *Istvánnak*, a sz. Miklós egyház prépostjának, mint az ugyanott alapított sz. *Briccius* püspök oltára gondnokának, 20 forinton adta el. (*Hit. Eccl. Cam.* 40. cs. 3. sz. és *Elenchus. Eccl. Cam. irreg.*) Egyébiránt, a prépostság jövedelmeit illetőleg, ezeknek 1543-dik évi részletes jegyzéke föltalálható Hevenessi kézírata közt. (*MM. SS. I. 161. et 162.*)

A már eddig megnevezett prépostokon kívül előfordulnak még: 1430-ban *Briccius* (*Cod. Dipl. X. 7. cs. 269*); 1485-ben *István* (*Act. Jesuit. Comar. 3. cs. 58. sz.*) 1495-ben *Zathmáry Görgy*, a király titoknoka. (*MM. SS. Mus. Nat. — Cod. Dipl. IX. 14.*); 1512-ben *Szatmáry Péter*; 1527-ben *Bebek Imre*; végre 1686-ban *Zenarolla János Pál*. (*Eccl. Cam. irreg. — Kovachich. Script. rer. hung. minor. I. 64. l.*)

g) A sz. István királyról címzett kereszteslovagok rendháza.

A jeruzsalemi keresztelő sz. *János* keresztes lovagjai által Magyarországon birt többi rendházak közül, úgy látszik, az esztergomi után *székesfejérvári* házuk volt a legkitünőbb. E rendházat, mely hajdan a „*Rácz-városnak*“ nevezett külvárosban Palota felé, a *Jancsár-kút* nevű víztől nem messze, állott, *Martírius* esztergomi érsek kezdte építeni; de ez, alig épülvén föl a ház fele, meghalt; azonban *Eufrozina*, (kit mások hibásan Zsófiának neveznek) II. Geiza király neje, III. Béla király anyja, saját és boldogult férje lelke tüdvére a félbenszakadt épületet befejezte, sőt több ingatlan birtokkal javadalmazta, mint III. Béla király megerősítő 1193-ban kelt okmányából kitetszik, melyben az e rendháznak a királyi haszonvételi joghoz tartozó szabad dénárokat is oda ajándékozta egész 60 gira erejéig. A király e megerősítési okmányát IV. Ince pápa is 1251-ben kelt apostoli iratával szentesítette. (*Eccles. Caal 42. cs.*)

33. sz. hit. dtiratban. — Schmitth A. *Episc. Strizgon. I. 66. és Ep. Agr. II. 101.*)

A Béla király e megerősítési okmányában elsorolt, egy részben alább megemlített javakon kívül, 1238-ban IV. Béla király is megerősíti a jánoskeresztesek e rendházának *Salochi* sóban adományozott ezer girát, a *királyletei* piac és útvám két részét, a különféle vármegyékben fektűt ingatlan birtokokat, *Győrben* birtokolt némely fürdőt, a nádort és a vármegyék főispánjait illető *sértés-tized* alóli mentességet, továbbá az *Esztergomban* birt fürdőt; *Zickvan* föld birtokát mellékleteivel együtt és más kedvezményeket. (*Cod. Dipl. IV. 1. 104.*)

1272-ben V. István király (nem pedig mint Fejér (*Cod. Dipl. II. 184.*) írja: IV. István király 1170-ben azt rendelte, hogy a székesfejérvári keresztesek egyházának, melyben *Eufrozina*, III. Béla király anyja, teste el van temetve, jobbágai minden *vám- és gyűjtéstől* mentek legyenek, s egyik országzászlós se merészeljen náluk *erőszakkal megszállni*. (*Acta. prae-pos. irregistr.*) — Ide tartozik még I. Lajos királynak 1377. kelt megerősítő (*Cod. Dipl. IX. 5. 123.*) és Hollós Mátyás király 1482-ben kelt kiváltságos levele, melyben a székesfejérvári kereszteseket fölmenti a *királyi hivatalnokok törvényszéke alól, és a vám- s adófizetéstől*. (*Czindár. i. h. II. 138.*), úgy szintén I. Ferdinand király a rendháznak a királyok által engedményezett kiváltságait megerősítő okmánya. (*Eccl. Cam. irreg.*)

Ezen rendház jogos birtokai között III. Béla király idézett 1193-dik évben kelt kiváltságos levelében említetik a székesfejérvári vármegyébe keblezett *Diós* föld is. Továbbá e rendház sajátja vala a *Kiestő* nevű halas tó is, melynek Jakab, *Halm* István fia, által történt birtoklása ellen a keresztesek 1422-ben tiltakozást nyújtottak be a törvényszékhez (*Cod. Dipl. X. 6. 492. l.*), úgy szintén *Timár* helység is, melynek *Rozgonyi* Zsigmond és István által történt elfoglaltatása és *Csókakő* várához csátolása 1424-ben megtiltatott (*U. o. 635. l.*); míg 1437-ben Zsigmond király intő levele nyomán a rendház újra be nem iktattatott e birtokba (*U. o. 861. l.*), nem mulasztván el 1523-ban Zerdahelyi *Imreffy* Mihálynak az e várhoz tartozott javak átadása alkalmával is a *Timár* birtokra nézve ellent mondani. (*N. R. A. 1564. cs. 52. sz.*)

A Fejérvár megyében keblezett *Archa* helységben is volt e rendháznak birtokrésze, melyet 1430-ban Albert Eörsi *Wyckele* elfoglalt; de melybe mindenmellett 1436-ban beiktattatott. (*Cod. Dipl. X. 7. 301. és 835. l.*) Továbbá *Neste*, a fejérvári vár külvárosa sz. *Erzsébet* közében lakott Mihálynak, Illés fiának, özvegye 1437-ben az *Iszka* szőlőhegyen létezett szöllejét a kereszteseknek hagyományozta. (*U. o. 903. l.*)

Hogy e keresztesek *Bodaik* (hajdan Bodajth) helységet is birták, tanusítja 1460-ban a kalocsai és budai káptalan előtt történt tiltakozásuk a csatkaai pálosok ellen, kikre Guthi *Ország* János paranesnok az ottani erdő egy részét átiratta (*Róka. Episc. Vespr. 275. l.*); úgy szintén ugyanazon kereszteseknek néhai *Rozgonyi* János gróf özvegye Dorottya ellen megindított ügyében 1483-ban kiadott birói végzésirat az egyik szerzetes testvéren elkövetett hatalmaskodás, vagy megverés, és a nevezett helység lakosai adójának elvétele, s az azoktól kicsikart kettős vámszedés, továbbá a *Bodajt-vize* nevű folyón létezett malom összerombolása, végre az ottani erdőnek az *igari* és *csurgói* lakosok (*Rozgonyi* jobbágysai) által történt kivágatása miatt. (*Hit. N. R. A. 1558. 4. sz.*)

1534-ben e rendház *Tamás* mester, az esztergomi sz. *Erzsébet* ápolda igazgatója adományozásából Pest vármegyei *Czirák* falu birtokába jutott, a János király által kiadott elismervény szerint. (*MM. SS. Hevenessi, Podhraczkynál.*)

A keresztes lovagok birtokainak a rendházak elöljárói, sőt az aurániai perjel által is bitorlott elidegenítési joga több hasonló tiltakozásokra adott okot, nevezetesen bizonyos *Börök* határai közt fektűt, s a már említett Guthi János által Batyáni *Alapi* Endre és fiai részére átengedett pusztá, úgyszintén fejérvármegyei *Archa* és *Fir* helységeknek ökürdi Balak János javára: végre 1461-ben maga az aurániai perjel szentgyörgyi Székely Tamás által fejérvármegyei *Gerendás* falunak *Porkoláb* Ferencz számára történt elidegenítése miatt, mindannyiszor tiltakozással léptek közbe a keresztesek. (*Czindár. i. h. II. 138.*)

Végre megemlíthető még az *al-csúthi* szőlőhegyen fektűt „*Új-szőlő*” nevű szőlő adományozása, melyet 1490-ben *Ilona*, néhai *Bodmér* István, később *Loczi* Pálnak özvegye, végrendeletileg hagyományozott a sz. Istvánról címzett székes-fejérvári keresztesek egyházának. (*N. R. A. 1558. cs. 54. sz.*)

Ezen *hiteles hely* kiváltságával birt rendház elöljárói már keletkeztekor majd *parancsnokoknak*, majd *perjeleknek* nevezettek, tehát mindenestre téves Czinár (a többször idézett Monasteriologiában) előforduló azon véleménye, hogy csak akkor nyertek *perjel* tekintélyt, midőn *Aurándt* világiak kezdték kormányzók neve alatt igazgatni. — Ezen elöljáróknak az okmányokból kiderített névsora a következő:

1238-dik évben. *Donát*, parancsnok (praeceptor). (Cod. Dipl. IV. 1. 141.)

1264— — *Istán* vagy *Ostán*, parancsnok. (U. o. IV. 3. 243. — VII. 5. 243.)

1269— — *Tesselin*, perjel és ör. (U. o. IV. 3. 539.)

1275— — *Fényeshegyi* (de Monte Claro) *Húgó*, parancsnok. (Eccl. Caal. 42. cs. 41. sz.)

— — — *Vilmos*, perjel, és ör. (Cod. Dipl. V. 2. 297.)

1324—1390. *Donát*, fejérvári, és sz. kereszti parancsnok, egyszersmind a rend alperjele. (Eccl. Cam. 11. 33. 36. sz. — Cod. Dipl. VIII. 4. 129. 464. — IX. 2. 254. 524. — 7. 175. 246. 301. 331.)

1370—1372. *Albertin*, parancsnok. (Eccl. Caal. irreg. és 42. cs. 33. sz. — Cod. Dipl. IX. 4. 372. 451.)

1375— — *Baudán*, parancsnok. (Cod. Dipl. IX. 7. 371.)

1376— — *Albertin*, parancsnok. (U. o. IX. 5. 122.)

1378— — *István*, parancsnok. (U. o. IX. 5. 303.)

1382— — *János*, perjel. (U. o. IX. 7. 467.)

— — — *Bubek Imre*, parancsnok. (Act. praepos. irreg.)

1392—1395. *Baldwin*, vagy *Bald*, parancsnok. (Cod. Dipl. X. 2. 83. 268.)

1404—1416. *László*, parancsnok. (U. o. X. 4. 333. — 5. l. 225. 445. 708. sz.)

1412— — *Sabdy Miklós*, parancsnok. (U. o. 383. és 6. 236.)

1423— — *István*, parancsnok. (U. o. X. 6. 590. l.)

1426— — *Albert*, perjel. (U. o. X. 6. 837. — Act. praepos. irreg.)

1428— — *Tamás*, parancsnok. (Cod. Dipl. X. 6. 943.)

- 1433— — *Dalmadi* Sebestény mester, alparancsnok. (U. o. X. 7. 495.)
- 1435—1437. *Kelkedi* Tamás, parancsnok. (U. o. 727.)
- 1460—1461. *Guthi Ország* János, parancsnok. (*Czindr i. h.* 138. l.)
- 1469—1487. *Simontornyai* István, parancsnok. (*Eccl. Cam.* 43. cs. 8. 9. sz. és *irreg* 43. cs. 11. sz. — *N. R. A.* 1558. cs. 4. sz.)
- 1512— — *István*, parancsnok. (*Act. Paulin. pápa.* 4. cs. 7. sz.)
- 1512—1519. *Zabadi* Miklós, parancsnok. (*Hevenes. T. LXXVIII.* 444. 110. l. — *Act. praeapos. irreg.*)
- 1534—1551. *Dalmadi* Sebestény mester, perjel. (*Czindr i. h.*)
- — — *Delmády* Sylvester, perjel. (U. o.)

h) A Dömések sz. Margitról czímezett kolostora.

A sz. Domonkos alapította szerzet, vagy máskép hit-hirdető atyáknak hazánkban ez egyik első kolostora Székesfejérvárott már a 13-dik század elején létezett, mint *Bors* főispán özvegyének Annának 1231-ben kelt végrendelete tanúsítja, melynél fogva a jámbor özvegy e kolostornak a többi közt 80 márkát és egy piros pejlovat hagyományozott. (*Ered. hit. Eccles. Caal.* 47. cs. 12. sz.)

Valljon a város falain belül, vagy kívül létezett-e? nem bizonyos; de 1247-ben *Ferarius* (510. l.) is említi, s ismeretes, hogy 1388-ban e kolostorban tartatott a rend tartományi káptalana. (*Cod. Dipl. X.* 1. 478. l.) 1506-ban *Endre* nevű perjel fordul elő. (*Theinernél i. h.* 1. 573.) Azonban Fejérvárnak a törökök által 1543-ban történt elfoglaltatása, és elpusztítása óta, mely alkalommal a dömések, úgy látszik, odahagyták e kolostort, a többé helyre nem állított zárdának minden nyoma elenyészett.

i) A város többi monostorai, s templomai.

Székesfejérvár nyugotra eső külső környékén, a „*Sziget*“ és „*Újváros*“ közt, létezett a sz. *Mihály* főangyal emlékére épült sz. *Ágoston remete* rendje zárdájának, vagy perjelségének temploma. (*Tud. Gyűjt. 1818. VI. 44.*), melynek viszonyosságairól, s megszüntetéséről semmi adataink sincsenek.

Ugyanezen külváros keleti részén létezett a sz. *József* plebánia temploma; az „*Új- vagy Bemöz-városban*“ pedig a püspöki kertetől az „*Eget-város*“ felé állott a sz. *Márton*-templom, melyben a királyok megkoronáztatásuk után a koronázási esküt szokták letenni.

A keresztes lovagok rendháza s a „*Jancsár-kút*“ vizér közelében is fűdöztettek föl valamely kolostor romjai, mely valószínűleg a Pázmán Péter által Péterffyhez készített toldalékban említett *apáczáké* volt, mint Ferrari (551-dik lapon) a sz. *Domonkos* rendjéből megjegyzi, s 1305 után épülhetett, noha régiebbnek kellett lennie, miután — a Margit-Legenda szerint, — sz. *Margit* az atyjától, és rokonaitól egyházi készletek szerzésére neki adott pénzt ezen kolostornak küldte.

Ezekon kívül a külvárosban (talán a feljebb 1. §-ban említett szigeten) egy sz. *István* király emlékére szentelt kápolna (*Korabinszky 738. l.*), és valamely ismeretlen helyen 1376-ban sz. *Borbála* temploma volt (*Cod. Dipl. IX. 4. 623.*); végre 1376-ban előfordul sz. *Márk evangelista* kolostor neve de miféle szerzeté volt? még eddig nem lehetett kinyomozni. (*Act. praepos. irreg.*)

2. §.

P I L I S.

Sz. I. Pál remetéinek sz. Lászlóról címzett kolostora.

A Vissegrád fölötti *Kékes* nevű hegyen dél felé, a királyok vadászat közbeni használatára, egy kőből épült vadász-

lak létezett, melyet III. Endre király 1290-dik év körül sz. *László* templomává alakíttatott át, s itt *István* atya, az I. sz. Pál remete-rend harmadik tartományi főnöke, korában a Buda fölötti sz. *Lőrincz* kolostor helynöksége hatósága alá rendelt pálos-zárda épült. (*Benger Chronot. Mmss. 62. fej.*)

Mi jutott e kolostornak alapítványul és fentartási javadalomul? nem ismeretes; mindazáltal annyi bizonyos, hogy *Boros-Jenő* falu határában létező *Sumul-mál* másképp *Barátkazel-nek* nevezett hegyen szölejük volt az ottani pálosoknak, melyet 1351-ben *Erzsébet* királynénak, ki azt az ó-budai apáczáknak adta, 14 budai számitás szerinti giráért eladták. (*Ered. függő pccs. Act. Mon. V. Bud. 20. cs. 5. sz.*)

1358-ban Lajos király ezen remetéknak alamizsna fejében egy a *Kékespataka* nevű sz. *Endre* királyi falu határán átfolyó csermelyen létezett malmot ajándékozott, s e malom területét a *vissegrádi várnagy* hatósága alól mentnek nyilváníttotta. (*Ered. Act. Paulin. Pest. 8. cs. 1. sz.*) Egy másik *Szód* falu határában a *Rákos* patakon létezett malmot 1458-ban bizonyos *Cristel* Tamás sz. *Endre* helységbeli zsellértől cserébe kaptak, egy ott birt szőlőrészért, melyet bizonyos *Nysai* János, ki azt elfoglalta, 1460-ban *Erzsébet*, Mátyás király anyja parancsára, adott nekik vissza. (*Act. Arch. Paulin. Capsa. 151¹/₂*).

Birták még e kolostorbeli pálosok a *Buda várában* az olasz utca végéni úgynevezett „*Szombathelyen*“ Pankotay Miklós, és Tögyártó Máté házai közt létezett fél házat, s ennek elejét a bolttal, és pinczével együtt, melyet 1493-ban *Alaghi Beken* Dienes örökös alamizsna fejében szent-misékre ajándékozott nekik. (*N. R. A. 1017. cs. 65. sz.*)

E remetelak további viszontagságairól semmi adat sem jutott el hozzánk, csak perjelei közül ismereteseek: 1351 fr. *Sebestény*, 1413. fr. *Gergely*, s 1493 fr. *Mihály*.

3. §.

PILIS SZ. KERESZT.

A Pálosok rendháza.

Ezen az I. sz. Pál remete szerzetének ősatyja *Özséb* által 1250-ben Szántó közelében a Pilis hegy tövében épített zárda, melynek romjai most is láthatók, az első tartományi főnökök székhelye, s mint ilyen, a többi rendházak feje volt, míg a pálosok Buda fölötti sz. *Lőrincz* kolostora föl nem épült, melynek azontúl perjelség czime alatt alá volt rendelve. (*Benger. i. h. 88. fej.*)

A pilis-sz.-kereshti pálosoknak javadalmazás fejében IV. Béla király *Illéskő* földét ajándékozta, s ezen adományozást 1289-ben László, 1291-ben Endre, 1325. Károly királyok is megerősítették. Továbbá birtak telket *Csön* (talán az esztergomvármegyei Cséven); házat *Esztergomban* és *Budán* a Mindszent utczában, a pilisi földnek egy részét, melyet 1274-ben László király ajándékozott nekik, s megerősítette ez adományozást 1292-ben Endre, 1335-ben Károly, s 1369-ben Lajos király is. — Volt ezenkívül egy *rétjük* István, *Iván* fiának, adományozásából, mint ezt Lajos király 1364-ben kelt rendelete másolatában állítja, végre több *szántóföldjük és erdejük*, mint az 1393-ban kelt határjárási okmányból kitetszik. (*Eccles. Cam. irreg. Elench. Jurium. Ordinis. — Miscell. Paul. és Act. Paul. Pest. 6. cs. 2. sz.*)

E kolostort az első csapás 1282-ben érte, midőn az *Oldamir kún* vezér elleni háborúban maga a magyar sereg dűlta föl azt; de ezúttal helyreállítatván előbbi kedvező állapotára vergődött. Az utolsó csapást pedig a mohácsi csatavesztés után, a török mérte e kolostorra, mely többé helyre sem állíttatott.

E kolostor sirboltjában nyugodtak a három első tartományi főnök, úgymint: boldog *Özséb*, *Benedek* és *István* hamvai (*Benger i. h. 88. fej.*); perjelei közül pedig ismeretesek: 1297. *Lőrincz* 1421. *Frigyes*; 1425. *Endre*. (*Schmitth. Ep. Agr. I. 229. l. Cod. Dipl. X. 6. 376. l. Miscell. Paulin.*)

4. §.

S A M B O K.

A keresztelő sz. Jánosról czímzett prémontréi prépostság, később pálos kolostor.

Ezen a Budától nyugot felé 3 mértföldnyi távolságra eső, talán a, Kéza krónikája szerint, Franciaországban keblezett kampániai grófoktól származott *Sambuk* családtól hajdan úgynevezett *Sambok*, jelenleg *Zsámbék* nevű helyen létezett eredetileg *prémontréi* kanonok-rendi keresztelő sz. Jánosról czímzett monostor, vagyis prépostság alapítóitúl a Szolga-Győry *Kövárdy* grófok elődei neveztetnek, és pedig különösen *Smaragd* gróf (1255—1257) székesfejérvári prépóst, a király alkorklátnoka, s kinevezett kalocsai érsek, úgyszintén ennek öcsesei *Gihel* és *Egyed* grófok, kiknek elseje e monostornak *Répdás* falut mellékleteivel, és szabadosaival, *Zewren* (talán *Sze-recsen*) földet erdeivel, legelőivel és rétjeivel; továbbá az egész *zsámbéki* határ harmadrészét, s az ottani erdő felét szőlőkkel együtt; *Perbálon* két eke alá való földet rétestül; a *sághi* és *seregélyesi* földek felét legelőstül; *Esztergomban* két, a keresztetek házával szomszéd, nemes telket; *Egyed* gróf pedig a Győr-, Fejér-, Veszprém vármegyékben fekvő *Szerdahely* és *Pátka* pusztákat bérese-, szolgálók- és szabadosokkal együtt, kiket *Péna* nevű meghalt, s a monostor templomában eltemtetett néhai nejével kapott; a *Czirczben* birt földjei egy részével, s a malmot, más két a *Peith* folyón birtokolt malmával együtt adományozta volt, mely adományozásukat IV. Béla király is helyben hagyta 1258-ban. (*Eccl. Cam. irregistr. és Miscell.*)

Azonban e monostor lakóinak ezen adományozás útján kapott birtokai egy részében később történt háborgattatásáról tanúskodik *Miklós* nádornak 1346-ban kelt *Szerdahely* és *Pátka* puszták iránti odaitélő levele a határok megvizsgálásával együtt, valamint Pál országbirónak a következő évben *Répdás* falu birtoklása fölött *Löszes* István, és *Pericz* János,

mint hamisított okmányok előmutatói, ellen kiadott ítélete. Ezen ügyök azonban 1361-ben kiegyenlítettvén, a Fejér-, később Somogy vármegyei *Báránd* pusztá adományozását nyerték a monostor lakosai. (*Miscell. Paulin. irreg.*)

A *prémontréi* kanonokok nem sokáig élvezhették javaik birtokát. Mert a *samboki* monostort IV. Sükösd pápa, Hollós Mátyás király óhajására, 1475-ben a *pálosoknak* adományozta, minek következtében 15 pálos atya iktattatott be a monostor birtokába, mint Gábor bibornok s egri püspöknek 1479-dik évben kelt jelentéséből kitetszik; de *Gralfi* Angyal patai főesperesnek és Turoni Kelemen, esztergomi papnak, kiket ugyanazon bibornok küldött ki ezen, és egy másik *Chúthon* létezett monostor javítására, tüzetes jelentése is tanúsítja, minthogy ezek azt írják, hogy a *samboki* monostort a *prémontréiek* odahagyták, s birtokai elhanyagoltattak és eltékozoltattak. (*Benger Chronotax. MMSS. 99. fej. Act. Paul. Conv. de Pest. 19. cs. 45. sz. de Chúth 1. cs. 1. sz. és: Miscell.*)

Jöllehet pedig a *prémontréi* rend a keresztelő sz. János monostor elfoglalása és visszatartása, úgy szintén e monostor javainak, mint melyek az alapítvány értelmében ős időktől fogva őt illették, elvétele miatt a *Pálosok*, nevezetesen: Balla-Sz-Miklósi *Mihály* püspök, és Váradi *Endre*, a kolostor perjele ellen 1511-ben tiltakozást nyújtott be, s ezen tiltakozást 1520-ban *Ferencz*, sághi prépost, mint egyetemes rendvizsgáló ismételte: (*Act Paul. Pápaens. 1. cs. 1. sz. Czinár. II. 58. — Miscell. irreg.*) mindazonáltal e törvény előtti jogóvásnak semmi sikere sem lőn. Mert nemcsak Mátyás király az általa a *samboki* monostor birtokába helyezett pálos rend védelméről, s a monostor által birt jogok biztosításáról gondoskodván, 1482-ben a *Pátka* és *Szerdahely* puszták birtokát a tizeddel együtt a *pálosoknak* adományozta (*Eccl. Caal. irreg.*); hanem Ferdinand király is a győri vár kapitányához intézett rendeletével, és János király 1527-ben védelmi okmányt adott a *pálosoknak* *Pátka* pusztára nézve (*Miscell. és Acta. Paulin. Registr. 310. l.*); sőt a magánosok által számtalan véghagyománynyal gazdagított pálos rend új ingatlan birtokokat is szerzett.

1511-ben a *samboki* perjel, *Tamás* az Ó-Buda fölötti Fejér-templom perjele, és *István* pilisi apát közt a *Födémes*

puszta miatt keletkezett pörben egyezkedés létesült. (*Extract. Act. Conv. de Chuth. és Alb. Eccles.*)

Ugyanazon évben *Kewbly* Benedek, a sz. János kolostor remetéje, minden vagyonát örökös joggal e kolostornak hagyományozta, úgy mint: 14 s $\frac{1}{2}$ arany forintot, melyekkel *Hedervári* István eladott lovakért adósa maradt, más 533 arany forintot kész pénzben, egy szinarany részt, egy lovat, többféle ingó tárgyakat és ruhákat, melyeket az említett István elfoglalt, tehát tőle vissza kellett szerezni. (*Knausz, a budai káptal. Registr. 145. l.*)

1513-ban Nemes Márta, *Galyai* László özvegye, Galyán, (Galla?) és *Csépeni* (Komárom vármegyében) birtokrészét a monostornak ajándékozta. (*Miscell. Paulin. irreg.*)

1523., 1524. és 1534. a szerzet *Ilona*, néhai Wapakewi *Onory* László özvegyétől végrendeletileg örökös szentmisére a székesfejérvári olasz- és biró-utczában létezett házaik kapta. (*Act. Paulin. de Sambok 2. cs. 1—4. sz.*) Sőt annak is van nyoma, hogy a fejérmegyei *Vért* helység, most puszta, szintén e kolostor birtoka volt. (*Miscell. Paul. 619. sz.*)

Midőn a keresztény vallás bösz ellensége, a török, 1526-ban hazánkba tört, e prépostság végső inségre jutván, a pálos atyák által oda hagyatott, s többé helyre sem állíttatott; ezért azóta csak czíme szokott érdemes egyházi férfiaknak adatni. — A hajdani monostornak minden nyoma eltűnt; de a *prépostsági templomnak* a mostani sz. koronához tartozó *Zsámbék* mezőváros halmán láthatók nagyszerű romjai. Ohajtható, hogy ez ékes, részint román, részint góth, a 13-dik, és 14-dik században dívott izléssel épült műemlék eddigi elhanyagoltatása helyett nagyobb gondnal mentetnék meg az utókornak.

A monostor névszerint kinyomozhatott *prépostjai*, *perjel*-*ei* és *perjelhelyettesei* közül a következők említhetők:

I. Mátyás király korában *György* prépost. (*Kovach. form. sol. styli. 324. l.*)

1511. dik évben. *Várady* Endre, perjel. (*Kovach. i. h.*)

1534— — *Bálint*, perjel-helyettes. (*Paulin. Pápa. Registr. 310. l.*)

1554— — *Baldzs*, perjel-helyettes. (*Act. Paulin. Caps. 598. sz.*)

1625— — *Pereszegy* Márton, prépost. (*Eccl. Cam.* 67. cs. 140. sz.)

1660— — *Kisvárdai* Mihály, esztergomi kanonok, prépost. (*Eccl. Cam.* 39. cs. 16. sz.)

1669— — *Szegedy* Ferencz, prépost. (*Schmitt. Ep. Agr.* III. 278. l.)

5. §.

A VÉRTES SZ. KERESZTRÖL

czímzett benczés apátság.

A *Vértesnek* nevezett hegység szélső nyugoti vonalán levő, mindenfelől sűrű erdőség övezte, jelenleg gróf *Eszterházy* birtokához tartozó *Ondód*, másképp *Pusztavám* faluhoz, a Moor mezővárosba vivő úton, félóránnyira eső térségen hajdan a sz. Benedek-rendiek által lakott, *Sz. Keresztről* czímzett, apátság nagyszerű monostora díszlett.

E monostor alapítójának nevé, s keletkezésének kora ismeretlen; valószínű mindazáltal, hogy a templomnak még látható romjai a 14-dik századnál nem régiebbek, s alapítója a hatalmas *Rozgonyi* család valamelyik ivadéka vala, minthogy ez egész vidék a *Rozgonyiak* birtoka, s a templom *kegyúri joga* e család sajátja vala, s egy az 1450-dik évben kelt okmány szerint *Rozgonyi* János iktatta be, kegyúri jogánál fogva, *Ferencz* apátot. (*Eccles. Caal. irreg.*)

A mily bizonytalan ez apátság keletkeztének kora, szintoly kevéssé ismeretesek, vagy még talán valahol homályban rejtkeznek azon okmányok, melyek ez apátság birtokairól, vagy viszontagságairól fölvilágosítást nyújthatnának. — Csak is annyit találtam fölöle följegyezve, hogy I. Mátyás király 1478-ban kieszközölte IV. Sükösd pápánál, miszerint e *vértessz. kereszti* apátság, a gyászos időviszonyok miatt szerzetes személyek hiányozván benne, a *székesfejérvári sz. Margitról* czímzett dömés atyák zárdájával egyesíttessék. (*Theiner i. h. II. 455.*) Ez egyesítésnek ellent mondott ugyan *Mihály*, az akkori pan-

nonhalmi főapát 1538-ban, s a dömések János nevű perjelét az ottani malom eladásától, *Eurs Domonkost*, és Nagy Miklóst annak megvételeitől a székesfejérvári keresztesek gyülekezete előtt eltiltotta (*Czinár. i. h. I. 277.*); azonban a főapát e tiltakozása az ország, és a részint odahagyott, részint összerombolt kolostorok siralmas állapota miatt, úgy látszik, sikertelen volt.

E kolostorok közé tartozott a *vértessz.-kereszti* apátság is, mely hajdan igen ékes későbbi román izlésben épült monostor nyomaira mutat, melynek fejez színű metszett köveit még a múlt században egyrészt a szomszédságában lakott nép magán használatára széthordta; másrészt a gróf Eszterházy család, földesúri jogánál fogva, az ősi tatai birtokán építtetett új templomok anyagát elhordatta egész a pannonhalmi főapátnak Salgó-nak (1722—1768) közbejött tiltakozásáig. Ily fosztogatás példánya a *csákvári* kertben emelt siremlék, melyen e fölírás olvasható: „Hoc monumentum, e vetustis structurae gothicae ruderibus in apricum prolatum, M. Anna e Comitibus Pálfiis marito optimo Joanni Bapt. Eszterházy dicavit 1796.“

Az említett tiltakozás folytán, az uradalom szigorúan megtiltván minden hasonló rombolást, és elhordást, láthatók valának a templomnak, főleg a szentélynek még eléggé ép falai a hajdan megtörtént fölszenteltetés nyomaival együtt, s a mint magam is több mint 30 év előtt láttam az oszlopoknak és oszlopfőknek, a boltíveknek, szögletköveknek, s más sárkány és hasonló költött állatok legtisztábban vésett ábráival diszesített ékítményeknek töredékei. (*Czinár, i. h. — Rómer. A. Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat 1860. 54—56.*)

E monostor apátjai a következők valának:

1419-dik évben. *Mihály.* (*Cod. Dipl. X. 6. 238. l.*)

1450— — *Ferencz.* (*Eccl. Caal, irreg.*)

1479— — *Dienes.* (*Eccl. Caal. 22. cs. 2. sz.*)

6. §.

MOOR ÉS BODAJK.

K a p u c z i n u s o k z á r d á i.

A Székesfejérvártól két órányi távolságra fekvő *Moor* helység hajdan, IV. László király adományozása következtében, az egri székesegyház birtoka, s már akkor igen népes vala. 1327-ben Károly király, *Csókakő* vára használatára, a Heves vármegyei *Goruld* helység és a *Hidvégen* szedetni szokott vámért *Moor* helységet az egri püspökséggel cserélte ki. (*Cod. Dipl. V. 3. 199. l.*)

A török megszállás folytán *Moor* helység az esztergomi érseknek 100, a török császárnak 35, török földes urának pedig minden telek szántóföld után 1 forint adót fizetett; ez utóbbinak ezenkívül minden telek után két szekér fát, két szekér szénát, egy pint vajat, minden természetményének tizedét természetben, végre 35 lakott háztól 5 forintot tartozott fizetni. (*M. Sion. II. 185.*)

A törökök kifizetése után, helyreállíttatván az ország előbbeni állapota, a *csókakői* uradalom a hajdan hozzá tartozott *Moorral* együtt (15. században a *Rozgonyiak* birtoka) a *Hochburg* grófi család jogos birtokává lőn, s ekkor *Hochburg*, született *Hartman* Janka grófnő 1695-dik évi bőjtelő hava 26-dikán készített végrendeletében a sz. *Ferencz szabványait* követő *kapuczinus* atyákat telepítette *Moorra*, kik a zárdá első főnöke *Wilibald* atya közreműködésével ott zárdát és templomot kaptak, melyet 1701-ben Széchényi Pál kaloesai érsek szentelt föl. E templomnak *Baumgartner* Norbert, a szerzet tagja, által művészeti izléssel festett főoltár képe a *Szentháromság*ot ábrázolja.

A zárdá bejáratánál jobbról szerafi sz. *Ferenczet*, balról sz. *Guntert*, sz. István rokonát, ábrázoló paizs látható e fölirattal: „SanCtVs GVntherVs, CognatVs SanctI StepánI RegIs, ab hIs ILLVstrIssIMIs ConsortIbVs ereCtVs.“ (1744); a paizs alján pedig a *Wunschwitz* báró és *Lamberg* grófi család, mint földes-

uraság, czímerei szemléltethetők ez aláíráttal : „Joannes Antonius Cajetanus Liber B. de Wunschwitz et Maria Anna Barbara nata Comitissa de Lamberg“. Az étteremben levő zeneszerkezettel bíró óra Vörös Bonaventura magyar kapuczinus műve. (*Urasági levéltár, és Rómer. A Bakony 40. l.*)

Ezen zárda a mezőváros magasabb pontján igen kellemes fekvést, s tágas kerttel bír; a benne működő atyák száma 4 és 6 közt változó, míg a ház körüli foglalkozásokat négy fráter végzi. Az ottani szerzetesek, a szerzet más kolostoraival váltakozva, szerzetes növendékeket is szoktak befogadni, kik a náluk *Lectornak* (fölolvasónak) nevezett tanár fölügyelete alatt állnak.

Van még Moorott az ezen zárdában lelkipásztorkodással foglalkozó kapuczinusoktól távolabb eső úgynevezett *magyar templom* is, mely 1788-ig plebánia egyházul szolgált. E templom plebánus-helyettese is a kapuczinus zárdafőnök; a kegyúri jogot pedig a báró *Luzsénszky*, és gróf *Lymberg* családok, mint ottani földesurak, gyakorolják. (*Schemat. Cleri. Albar.*)

Moor mezővárostól alig egy órányi távolságra van egy igen bájos völgyben a már Árpád vezér, később III. Henrik császár korában, a szláv *Vodok* (viz) és *Bodok* (patak), a németek által pedig „*Maria Wudeknek*“ mondott, most Bodajk nevezett, a boldogságos Szűz Maria esodatevő képe miatt a nép előtt kegy-, vagy búcsújáró hely; minthogy ott már a legrégebb időben, talán a IX. században, vagy a hagyomány szerint, sz. *István király* kezdeményezése nyomán, a Kalvária-hegy tövében boldogságos Szűz Mária kápolnája létezett.

Ezen mezővárosba, mely hajdan a székesfejérvári sz. Istvánról czimzett kereszteslovagok birtoka vala, s a törökök kiűzése után I. Lipót császár által bizonyos *Haas* nevű katonai főelelmi igazgatónak adományoztatott, már ezen *Haas* özvegye szándékozott 1695-dik év előtt a *kapuczinusokat* letelepíteni. Azonban, a Hochburg grófi család levén Bodajk birtokosává, a *Szentkútról* (hol most fürdő létez, melynek vize a tóba foly) nevezett, a kálvinisták által elfoglalt, és 1697-ben földig lerontott kápolnát a *moori kapuczinusok* helyreállították, s fölépítették. Miután pedig a pápától Sarlós-Boldogasszony ünnepére teljes búcsú-engedélyt nyertek e kápolna számára, ugyanaz a fent említett *Wilibald* s utódjai *Konstancz* és *Eligius* zárdafőnökök

esedezésére az egyházi hatóság engedelmével 1737. a moori zárdába kebleztetett be.

Ezen templom fölszerelésére sokat áldozott *Kollonich* Lipót esztergomi érsek, és a *Hochburg* grófi család utódai; 1736. gróf *Berényi* György, Bodajk akkori földesura, s más magánosok adakozásaiból a Kalvária-hegyen keresztet, és állomások (statiók) készítettetek.

A mostani *Segítő-Boldogasszonyról*, kinek képe a passai minta után festetett, czímzett templom a fentnevezett gróf *Berényi* György költségén 1741-ben épült föl, s az orgonát *Zichy* Imre, oltárokat és tornyot gróf *Hochburg* Katalin s más jötevők készítettvén, a reá következő évben szenteltetett föl. Az alapítványi okmányt pedig *Karancs-Berényi* gróf *Berényi* Maria Anna, született *Hochburg* grófnő, adta ki 1749-diki böjtmás hava 13-dikán a templom, és négy kapuczinus atya, és egy szolgáló fráter számára 1744-ben épült zárda biztosítására, s ez alapítványi okmány évenkénti javadalmazásul 50 pozsonyi mérő rozsot, 15 mérő tiszta búzát, 400 font marhahúst, 200 font sót, 100 font vaját, 70 font gyertyát, 30 akó bort és két hizott sertést utalványoz a zárda számára.

Ezekon kívül *Trip*, született *Auersberg* bárónő, a vadász által lakott uradalmi házat örökösen a templomnak ajándékozta az egyházfi lakásául. 1758-ban *Rösler* Ferencz vértess kapitány végrendeletében, lelke üdvére mondandó szentmisékre, egész 5300 forintra rugott vagyonát e templomnak hagyományozta, melynek sirboltjában kívánt eltemettetni. Többet áldoztak még készpénzben 1778-dik évig *Luszénszky* Erzsébet báróné, született *Berényi* grófnő; *Zichy* Teréz grófnő, született *Luszénszky* bárónő, gróf *Niczky* és *Schmidegg* László gróf özvegye. (*Urad. levéltár és Act. Abolit Ord. Capuc. kam. levéltárban*, 1—7. sz. *M. Sion* II. 111—120. 190—202.)

A templom kegyura most a magyar királyi ministerium. II. József császár által 1788-ban megszüntettetvén e fiók kapuczinuszárda, a kapuczinusok által elhagyott épületben jelenleg a plebánus lakik két káplánjával, miután az 1789-ben beiktattatott *Gál* Ferencz első plebánus székfoglalása óta világi papok végzik a lelkipásztori teendőket.

7. §.

B Ó T H.

Sz. Móriczról címzett apátság.

Az Al-Csúth- és Ettyekkel határos gróf *Sándor* birtokához tartozó *Bóth* pusztában emelkedő halmon az újabb korból származó templom áll, alkalmasint azon helyen, melyen egykor a sz. Móriczról címzett apátság diszlett. Mely szerzet tagjai lakták, mikor keletkezett s ki alapította ez apátságot? nem tudhatni; de III. Ince pápának 1198-ban kelt Hedervári Saul kalocsai érsekhez intézett leveléből kitetszik, hogy ez érsek a többi között e *bóthi* egyházat is a kalocsai prépostságnak adományozta. Későbbi időben ez egyház mellett *Nazarénus* szerzetesek léteztek, kiket 1766-ban slavniczai báró *Sándor* Antal helyezett be jámbor bőkezűséggel e magányba; de Mária Terézia rendelete nyomán, 10 évi ottléttük után, e szigorú szerzetesek visszatértek Olaszországba, honnét ide jöttek volt. Jelenleg csak ez apátság címének adományozása tartja fenn annak emlékét. (*Schemat. Cleri. Alb.*)

8. §.

É R C H.

Sz. Miklósról címzett, előbb ciszterczita apátság,
később sz. Ágoston remetéi monostora.

A Budától öt mértföldnyire eső Duna melletti Ercsi helységben 1260-ban *Tamás* nádor sz. *Miklós* püspök s hitvalló emlékére szentelt, eredetileg a tatárjárás előtt *karthausiak* által birt, apátságot alapított vagy állított helyre a *ciszterczita* szerzet számára, melynek viszontagságairól azonban az utókorra

semmi tudósítás sem jutott el. 1499-ben pedig ez apátságban, perjelség czím alatt sz. *Ágoston* Remete-szerzete telepedett le; de ismét ismeretlen, kinek pártfogása alatt, s mily eredménnyel? valószínűleg azonban ezek a következő század elején odahagyták a kölostort, miután ez apátság a szerzetten kívüli egyháziaknak adományoztatott.

Ugyanis 1523-ban mint apát *Balázs*, a pécsi káptalan olvasó kanonokja, fordul elő, ki ez évben új királyi adományozás értelmében kapta meg Eresi helységét. 1537-ben *Illés*, 1671-ben *Saluci* Octavius győri kanonok volt eressii apát. Egyébiránt, más hasonló intézetek sorsáról ítélve, a mohácsi csata után nemsokára kétségkívül ez apátság is végkép elpusztult, annyira, hogy még romjai sem láthatók, s azóta csak czíme adományoztatik érdemes egyháziaknak. (*Eccl. Cam. irreg. — MM. SS. musaei nat. 1223. sz.*)

9. §.

A Duna szigetein hajdan létezett apátságok, prépostságok és templomok.

A főváros közelében levő szigetekeken kívül, melyekről a „Budapest helyrajzi története“ czimű munkában értekezttünk, a többi valamivel távolabb esőket, mint: a sz. *Endre* (hajdan *Rozs*), és a *Csepel* szigetet (hajdan a király nagy szigete) vévén tekintetbe szent épületeikkel, a mennyiben azoknak emléke hozzánk eljutott, legelőbb találkozzunk:

A sz. *Miklós*-ról nevezett *Chuchnisi* (Chuchasnak is, vagy inkább *Csukás*-nak mondható) prépostsággal, mely hajdan, mint tudós Czinár (Fuxhoffer Monasteriologiájában II. 13.) írja, a *prémontréi* szabályozott kanonokoké volt. Mert a pápai tized beszédése jegyzékében (I. Károly király korában) ez olvasható: „Item D. *Henricus* Abbas Monasterii S. Nicolai de *Chuchas* prope Budam in Insula iteratus dixit, quia de suo vacante beneficio non satis fecit, nisi de duabus marčis, et deberet duas in festo Nativitatis B. M. V. et de alia in festo OO. Sanctorum“.

Nézetem szerint Chuchas helyett *Csukást* kellene írni, azaz: csukában bővelkedőt, a mint csakugyan ilyen a Duna sz. *Endre* szigete táján, hol jelenleg is létező *Monostor* nevű helység,

s e nevet kétségkívül az ott létezett Monostortól kapta, melynek czímét most is szokás adományozni; jöllehet a *Monostor* általános név, mely a *Szűz Máriáról* czímzett *keresztes lovagok* házából is származhatott, kik, mint Róbert veszprémi püspököknek III. Honorius pápához 1216. intézett levéléből (*Theiner. Monum. I. 4.*) kitetszik, a (talán sz. *Endre*) szigeten, II. Endre király adományozása folytán, s a püspök beleegyezésével egy rég elpusztult monostorban helyezkedtek el. (*Czinár. II. 174.*)

Létezett továbbá a Duna egyik (de nem tudhatni melyik?) szigetén sz. *Jakabról* czímzett apátság, mely a *cziszter* rendé vala. Ez apátság említettetik a rendnek 1374-dik évrei ismertetésében; ezért a történetírók úgy vélekednek, hogy ugyanazon évben keletkezett; de minden egyéb viszonyát homály fűdi, s jelenleg csak czíme adományoztatatik. (*Schemat. Cleri. Albar.*)

A Duna másik (hajdan „*A nagy királyi sziget*“), máskép *Csepel* nevű szigete, e nevet, Béla király névtelen jegyzője állítása szerint (*XLIV.*), *Árpád* vezérnek e szigeten tartózkodott *Sepel* nevű lovászmesterétől kapta. E szigetet régen kezdtek az 1440-ben a törököktől félélemből *Keve* (most *Ráczkeve*), nevű városba bevándorolt ráczok lakni. A *Keve* város pedig nevét *Kevétől*, azon kúnok vezérétől nyerte, kik a negyedik század vége felé e vidékre törve, s a Dunán átevezve, *Matrin* és százsz *Detrik* római vezérekkel, *Potentiaána*, most *Érd* nevű helyen megütköztek, de iszonyu veszteséggel megveretvén, ugyanott eltemetettek, s azóta e vidék száz halomnak neveztetett. Azonban *Ráczkeve* még *Kis-Keve* és sz. *Ábrahám*-telke neveken is fordul elő az ott, sz. *Ábrahám* patriárka emlékére, emelt ősrégi templomtól neveztetvén így.

Ugyanis Mátyás király 1458-ban az ott lakott rácz nemzetiségű polgárok és zsellérek javára nyílt parancsot tett közzé, melyben meghagyta, hogy senki se merje őket, régi mentességek ellenére, melyet máskor mint *Keve* szabad királyi város polgárai élveztek, az országban kereskedés végett széthordott áru- és kereskedelmi cikkeiktől szedendő *harminczad*- vagy *vám*-követeléssel terhelni. (*N. R. Act. 1553. cs. 104. sz.* *)

*) Mások, azt állítván, hogy e ráczok a német bánáti ezred *Kubin* nevű helységéből vándoroltak ki ide, e várost sokkal helytelenebbül *Kubinnek* nevezik.

Ezen ráczok, miután a nevezett sz. Ábrahám-egyház már 1320-ban a magyaroké vala, 1487-ben ugyanott a *bold Szűz Mária* emlékére építettek templomot. (*Győri. tört. és régész. füzetek* III. 290—296. ll.)

Ezenkívül megvan még az ezen szigeten hajdanában létezett *Bessenyő* és *Őr-Sziget* helységek nyoma is. Ugyanis *Otto* király 1306-ban megerősítette azon kiváltságlevelet, mely szerint *Henrik* bán ezen, *Werner* gróf budai bíró és ennek fia *László*, mint *Walter* bíró gyilkosai által elfoglalt, falvakat, *Endrének*, ez utóbbi fiának visszaadta. E levél *Ó-Pesten* függő pecsét alatt adatott ki. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 199.*)

Ezen szigeten létezett még a sz. *Pantaleon* vértanuról czimzett, máskép „*Pentele-monostornak*“ nevezett apátság, s innét származott a Duna tulsó partján levő *Pentele* község neve is.

Ennek apátja 1238-ban *Endre* volt, ki más *Odornuki* nemzetségbeliekkel együtt pört indított *Péter* gróf, *Pousenek* fia ellen, az általa *Odornuk* várához tartozott két folyó közt fekvő bizonyos birtokrész erőszakos elfoglalása miatt. (*Act. Jesuit. Jaur. 16. cs. 23. sz.*) — 1401-ben ismét *Endre* nevű apát fordul elő. (*U. o. 31. cs. 6. sz.*)

E monostor, mely nem tudhatni, melyik szerzeté volt; a tatárok által szétromboltatván, azt IV. Béla király *Surányi* Gábor mesternek ajándékozta; de mivel ez több éven át helyre nem állította, 1263-dikban kelt oklevele értelmében elvette tőle, s *Fülöp* esztergomi érseknek és utódainak adományozta, minden hozzátartozó egyházi és világi jogokkal együtt, oly föltétel alatt, hogy azt ismét szerzetesekkel törekedjék népesíteni. (*Cod. Dipl. IV. 1. 142, és 3. 144.*) — Azonban ez apátság, mily viszontagság folytán? ismeretlen, nemsokára a *veszprémi sz. Katalinról* nevezett apácák birtokává vált. De *László* király megsemmisítván ezen adományozást, az apátság birtokait 1277-ben a fentnevezett *Surányi* családdal egynek látszó *Gabriani* családnak adta vissza, mit *Károly* király is megerősített. Végre 1414-ben az apátságot *Almásy* Mihály birta, míg annak védőri joga újra vissza nem adatott az *esztergomi* érseknek. (*N. R. A. 1532. cs. 36. sz. és Schem. Cleri Albareg.*)

III.

WESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE.

III. FEJEZET.

VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE.

1. §.

VESZPRÉM.

Püspöki város szent épületei.

A Székesfejérvártól nyugot felé hat mértföldnyire látszó város, a karantánok és alsó Pannonia lakosai megtérése történetének névtelen írója szerint, hajdanta *Occabunak*, később *Eziló* nevű birtokosa nevéből *Hezilsburgum*- vagy *Wezilsburgum*-nak (Eziló vára) *Veszprémnek* neveztetett, s már a Krisztus utáni 866-dik évben sz. *Mihály* főangyal nevére felszentelt keresztény templommal díszlett. (*L. Róka, Vitae. Veszpr. Praesulum, Posen. 1779. 8. l.*) Bizonyos azonban az is, hogy a németek „*Weis-Brunn*“ (Fejér kút)-nak nevezték s innét származott, Béla király névtelen jegyzője állítása szerint, a vár és város magyar *Beszprem* és *Veszprém* neve.

Ezen a keletre *Sárvíz* vizébe ömlő *Séd* csermely mentébeni püspöki város, a körülötte levő síkságtól erődtítmény alakú közsiklák által levén elkülönözve, várnak nevezett halommá magasodik. E várban van a püspök és káptalan székhelye. A püspökséget sz. *István* első király alapította, 1009-ben kiadott alapítványi okmányával, melyben a püspököknek adományozza a neje, b. *Gizéla* közreműködésével, általa emeltetett sz. *Mihály* főangyalnak szentelt templomot a király lelki üdvére, úgy szintén *Veszprém*, *Fejérvár*, *Colon*, melyet Fejér (*Cod. Dipl. I. 289.*) *Corten*-nak nevez, és *Vissegrad* városokat minden templo-

maikkal, kápolnáikkal, czimeikkel és határaikkal, ugymint: *Kany, Osi, Beren, Marczalfő*, és az *Úrhid* melletti *Tiley* falvakkal, minden Somogy, Fejér, Szala, Veszprém és Pilis vármegyékben birt mellékleteikkel, és javadalmaikkal együtt. A veszprémi egyháznak ezen javadalmait László király 1082-diki terjedelmes kiváltsági okmánya értelmében számos helység és azokhoz tartozó földek adományozásával nagyszertien gyarapította. (*Pray. Spec. Hierarch. Hung. I. 260—277. — Eccles. Cam. 63 cs. 1. sz.*) — IV. Béla király pedig sz. István királynak fentemlitett alapítványlevelét 1257-ben kiadott ünnepélyes okmányával megerősítette. (*Cod. Dipl. IV. 2. 430.*)

1401. János eörsi prépost, a veszprémi székesegyházban általa készíttetett oltárnak saját és *Endre* segusdi egyházkezületi főesperes testvére lelke üdvére egyházi öltözetet, misekönyvet, zsolozsma-könyvet, kelyhet, úgy szintén *Kis-Sárberényben* és *Chopahon* (Kopak), levő három szőlejét, egy *budai* házat, s a veszprémi várban fél telket ajándékozott. (*Act. Jesuit. Jaurin. 7. cs. 38. sz.*)

Legtöbbet tőn pedig e sz. *Mihály* egyház diszesítésére *Gizéla* királyné, s más királyi, és fényes nemzetségből származott személyek. A királyné arany koronát ajánlott föl Istennek a templom számára, 1020-ban pedig sz. *György* vértanu emlékére kápolnát építtetett, mely a püspök és egyik kanonok háza közt, 42 láb hosszú, 10¹/₂ láb széles, 12 láb 8 hüvely magas vala, s egy vagy több század multával kétségkívül megújítatván, még most is tünteti elő a régi falán diszlett festmények némely nyomait, mint tornácza boltívezetén 4 apostol képét, a többi nyolcz képének, és az oltár falán a boldogságos *Szüz*, s sz. *János* képe némi maradványait. — Ennek körülményesebb előadását lásd: *Ipolyi Magy. régészeti Repertoriumában: (Arch. Közl. II. 202.)*

A veszprémi püspökök a királyné korlátnoká méltóságával, és a királynék koronáztatása jogával diszesíttetek föl III. *Incze* pápának 1216-ban kelt rendelete és III. *Honórius* pápának 1221-ben kiadott ezen rendeletet megerősítő apostoli irata, valamint László király 1276-ban kelt, *Zsigmond* király által 1426-ban megerősített kiváltságos levele értelmében, s egyszersmind évenkénti 500 gira díj engedélycztetett számukra. (*Cod. Szécs. Mus. Nat. 1. k. 33. sz. — Róka. Praes. Veszprim. 104. l. és Eccles. Cam. 63. cs. 18. sz.*)

1265. körül *Pál* püspök több *gira aranyport*, és egy királyi arannyal s drága gyöngyökkel kirakott, 500 márkára becsült, kardkötőt ajándékozott a királynak, mely ajándékot, jóllehet némely királyok hadi szükségére kérték, mégis ingatlan javakkal igyekeztek viszonzni. (*Schem. Cler. Dioec. Veszprim. 1841. 6.*)

1294-ben III. Endre király az egyháznak Somogy, Veszprém és Szala vármegyék területéni jobbágyságait a királyi udvarbírák hatósága és törvényszéke alól fölmentette.

1297-ben *Máté* néhai István király aranyművese (ötvöse) *Zárberényi*, előbb Salamon *Felch* fia sajátját, ennek magva szakadta után, ugyanazon király által neki adományozott birtokrészét a veszprémi egyháznak és káptalannak hagyományozta. (*Wenzel, Új. okmt. V. 116.*)

1342-ben Erzsébet királyné, fia Lajos király, parancsára mindazt, a mit *Fád* helységben halastavakban, telkekben és szántóföldekben birt, a veszprémi egyháznak visszaadta. (*Schmith. Ep. Agr. I. 231. 280.*)

Ezen székesegyháznak, melynek főoltára alatt újabb építési izlésű ajtaján kívül, gót boltívezetű három hajós, 41 láb hosszú, és 22 láb széles kápolna van (*Arch. közl. 202. l.*), nemcsak az 1241-dik évi közinségben a tatár, hanem a hazai ellenség is roppant károkat okozott, s az ennyire megrongált egyházat I. Lajos király 1360. körül helyreállította és magas tornyot építtetett hozzá; *Újlaki Lőrincz* pedig jövedelmet biztosított az egyháznak, melyben 21 oltár volt, s ezek egyikének, a sz. *János* és *Pál* apostolok oltárának, gondnoka 1438-ban *Domonkos* nevű vala. (*Top. M. R. Hung. 134. l. — Korab. i. h. — Cod. Dipl. XI. 197.*)

Az 1552-ben a törökök által lerombolt és lóistállóvá alakított templomot 1630-ban *Sennyei* István püspök helyreállította; de az a belzavarok folytán 1704-ben újra végkép szétromboltatván, gróf *Eszterházy* Imre püspök romjaiból ismét fölépíttette 1723-ban, s harangokkal is felszerelte; végre *Koller* püspök (1762—1773) nemcsak márvány főoltárt készíttetett, hanem aranyozott 8000 forint értékű szentségházat is csináltatott reá hat nagyszerű gyertyatartóval és egyházi öltözetekkel együtt; végre a sz. *György* kápolnát is megújíttatta. (*Az i. h. és Schem. Cler. Veszprim.*)

A vörös bársony miseruhán *Vettesi* Albert püspök ékes himzetű kiterjesztett szárnyú madarat jelző czimere látható, s e püspök emlékét dicsőíti a papnevelde melletti bástyán olvasható ezen fölirat is: „In Deo faciemus virtutem Albertus Eps. W. me fieri iussit“ (1467), mely miseruhá a sekrestyében őriztetik. (*Rómer, a Bakony. stb. 191. l.*)

A sz. *Mihály* főangyal egyházával kétségkívül egykorú székesegyházi káptalanon kívül hajdanában még kisebb, vagyis a *veszprémvári minden szentekről* címzett társas káptalan is létezett, melynek ép úgy, mint amannak, saját temploma is volt; de ennek viszontagságai egészen ismeretlenek lévén, emléke csakis a prépost czím adományozásával tartatik fenn. (Az idézett. *Schemat. 1841. 10. és 29.*) E társas káptalan prépostja 1425-ben *Péter* nevű vala. (*Act. Jesuit. Jaur. 23. cs. 10 sz.*)

Van még Veszprémben a *Mária-tartománybeli sz. Ferencziek-nek sz. István első királyról* címzett zárdája is, melyet eredetileg 1681-ben *Sennyey* István püspök építtetett, de később a megyés püspökök, s káptalanbeliek bőkezűsége tágitott, s kolostorra alakított. (*Schem. prov. hung. S. Mariae stb. 1851. 153. l.*)

Szintügy saját, a *bold. Szűz Mária és sz. Imre emlékére* szentelt, templommal bir a *kegyes iskolák* gróf *Volkra Otto* keresztelő János által 1711-ben oda telepített rendje is, mely a városban az egykori Szentháromság egyház romjain építkezett, s alsó gymnasiuma van.

Ezenkívül következő kápolnák léteznek a város területén: A sz. *Anna*, sz. *László* király és sz. *Kereszt* kápolna a temetőben; továbbá a *keresztény szeretet* leányainak nevezett apáczáké a *Paulai sz. Vinczéről és bold. Szűz Máriáról* címzett iskolai épületben; a betegápolóban pedig a szentséges *Megváltó és Paulai sz. Vincze* kápolnája, melyek kegyura a megyés püspök. (*Topogr. M. R. Hung. — Familiae Cleri reg. Scholar. Piar. 1853. — és Schemat. Cleri. Veszprim. 1855. 23. l.*)

a) Az apáczák veszprémvölgyi kolostora.

A vár meredek sziklák által megszakasztott nyugoti szárnya alatt tágas térség vagy völgy látszik, melyen a *Séd* csermely lejt keresztül, s a hány rom látszik, ugyanannyi val-

lások épület nyoma mutatkozik. E völgyben több helyütt, valamint *Mihalecz* György kertjében is több ülnyre nyúló, majd a földből kiálló, majd ismét fűvel benőtt falak láthatók ablakok s ivetek nyomaival, vagy ezek nélkül. (*Rómer. Bakony. stb. 192 l.*) Itt hajdan, ha hitelt adhatunk a régibb írók igen gyér jegyzeteinek, több mind szerzetes, mind apáca, úgy mint: sz. *Vazul* rendi, *Csiszter* és *Dömés* kolostor létezett. Ennélfogva nem érdektelen nyomozni, mi látszik az eddig felföldözött okmányok nyomán igaznak s alaposnak, mi kevesbé valószínűnek?

A Veszprém-völgyben alapította apáca-kolostor első nyoma sz. *István* első királyunknak a *bold. Szűz Máriáról* címzet kolostor számára 1025-ben görög nyelven kiadott okmányában fordul elő, melyet *Kálmán* király latin nyelven 1109-ben megújított; ennél fogva általános hitelre talált, hogy ezen alapítvány a sz. *Vazul* rendi görög apácák számára történt.

Ezen apácák javadalmazásul kapták *Sagarbren* (Sárberény) falut 48 házhelylyel, és 6 halászszal; a Duna melletti *Sanaton* (Sándor) helységet 30 házhelylyel, 20 udvari zsellérral; az *obadai* révet, piacsvámot, 60 szántóvetőt, s a Duna mellett 12 halászt, 3 ácsot, 2 kovácsot, egy üvegest és egy esztergályost; *Polosnikon* és *Mámán* hat nádat; *Obadán* 70 köpi méhet, 6 vinczellért; továbbá *Santant* és a Szentháromság szigetét, s több más javakat. (*Kamarai levélt. Ered. és Cod. Dipl. I. 312. l.*)

Ezen apácák helyét más, Magyarországra a következő század vége felé költözött, *csiszterci* rendiek váltották fel; de bevezettetésük éve ismeretlen. A tudós *Czinár. (i. h. 118. l. XXVIII.)* ugyan ezen rend házai közé számítja: a *Veszprém-völgyi apátság*ot, ekép értekezvén: „Ezen apátság létezése is az imént megnevezett szent kereszti kéziratban levő névsorok hitelességén alapul, melyekkel megegyezőleg *Pázmán Péter* ez apátság alapítását az 1184-dik évre teszi. Erről *Heimbis* röviden írja: És a mieink (tudniillik a csiszterek) ezen háza *veszprém-völgyinek* neveztetett, s több századon át létezett, végre a mohácsi csata után a többivel hasonló sorsra, s végpusztulásra jutott. — Azonban világos, hogy itt nem apácák értetnek, kiknek kolostorai nem viselték az apátság címét; hanem szerzetesek testületéről van szó; hogy pedig ily szerzetes testület

a veszprémi völgyben valaha létezett, azt sem Heimbüß idézett szavaiból, melyek egyszerűen csak az ő rendjének házáról szólnak; de abból sem lehet következtetni, hogy, mint Czinnár állítja, Pázmán Péter azon apátság alapíttatását 1184-re teszi; mivel Pázmánnak Péterffy-nél előforduló toldalékában az esztergomi érsekmegye zsinatához csupán a sz. *Katalinról* címzett veszprémvölgyi dömés-apácza zárda említettik; az 1184-diki alapítványi év pedig helyesebben a *cziszterciek pilisi apátságára* vonatkozik. Ennélfogva, de még más okokból sem lehet az egyházi javadalmak czimeinek szokásos adományozásából, a mennyiben ezek a Pázmán Péter szerzette névsorokon alapúlnak, következtetni, hogy ily intézet hajdan okvetlenül a bennök állított czím alatt, vagy helyen létezett.

Sz. István királynak Kálmán király által megújított alapítványi oklevelét 1296-ban hitelesen lemásoltatta Lodomér esztergomi érsek. 1330-ban végre, némely vátozásokkal, s bővítésekkel, átiratta Károly király s már ekkor az okmányban *Sárberény* falu, melynek sz. *Mártonról* címzett temploma vala, 54 házhely s ugyanannyi szőlő; *Mama*, hol sz. *Mihályról* címzett templom létezett, szántó-vetőkkel; *Sándor*, *Kensa* (Kenese), hol sz. *Mihályról* címzett templom említettik, *Cytm* (Csetény), *Vámos* 10 házhelylyel; *Poluznik* (Palazsnak) 8 házhelylyel; *Podrug*; *Szigethes* kikötővel és révvámmal; *Tykus* (azaz: Szigetfő) udvarhelylyel; *Obada* sziget; *Zanthos* (Szántó) Dunántúli falu, 30 házhelylyel; *Syld* sziget tok halászzattal; *Sorlous*; *Girinther* 30 kézműves lakhelylyel, és *Madocha* rév viza-halásztanyával fordul elő. (*Cod. Dipl. VII. 2. 38—42 l. VIII. 3. 430. l. Act. Jesuit. Jaur. 23. cs. 10. sz.*)

Ide sorozható még Tamás fiának *Imrének* 1400-ban történt adományozása, mellyel *Tamási* helység felét ez apáczáknak ajándékozta; úgyszintén Kövágörsi *Miske Pál* nevű fia fiának Mátyásnak bevalló levele, melynél fogva 1402-ben *Zárberényben*, *Bosok*, *Egyházzamárd*, és *Palaznakoni* birtokrészét, férfi örökös nélküli meghalálózása esetére, a székesfejérvári keresztesek káptalana előtt örökre a veszprémvölgyi apácákra iratta át. (*Hist. Act. Jesuit. Jaur. 48. cs. 41. sz. 23. cs. 4. sz.*)

Hogy ezen apácák még más javakat is birtak, a következő adatok bizonyítják: 1274-ben *Floriána*, *Wygandi* Lambert özvegye, *Balafalvi* Benedek gróf leánya, a veszprémi káp-

talan előtt a veszprémvölgyi apácza-zárdának hagyományozta *Kenese* helység határában létezett, a zárdá földjeivel határos, birtokát egy malommal és *Pentek* nevű szolgájával s fiaival együtt, ki szabaddá nyilváníttatván, a templomnak negyed denár értékű viaszkot tartozék évenként adni, s ezért a véghagyományozó úrhölgy a kolostor védnöknőjévé választatott. (*Cod. Dipl. V. 2. 228. l.*)

1281-ből fen van Pálnak, a veszprémi egyház éneklő kanonokjának, bevalló levele, melynek értelmében *Ancsák* Gál és Sándor, a veszprémi egyház jobbágynak, a *Balatha*-völgyben létezett, de reá szállott 10 hold szántóföldjét a kolostornak ajándékozta. (*Act. Jes. Jaurin. 2. cs. 23. sz.*)

1318-ban a székesfejérvári káptalan bizonyítja, hogy a veszprémvölgyi apácza inségtől kényszerítettén, *Ursi* (Örsi) birtokrészüket szántóföldekkel, rétekkel, erdőkkel, és a *Balaton* tava melletti halásztanyával, úgy szintén *Okolon*, *Sukkurenden* (Sukurón?) *Kezemenken*, *Sceuleuseun* (Szölösön), *Telekfeun* (Telekfőn) és *Nogzeeken* (Nagyszéken) létezett birtokrészeiket is eladták a veszprémi püspöknek. (*U. o. VIII. 2. 190.*)

1394. beiktattatnak az apácza *Csetén* Fejérvármegyében fekvő helység birtokába, melyet Mária királyné újra adományozott nekik. (*Act. Jes. Jaur. 31. cs. 3. sz.*)

1407-ből fenmaradt ezen apácza egy kiadványa *Desev* fia László ellen, mind azon károkról és erőszakoskodásokról, melyeket ez az apácza *Szentgerch* (Sz. György) és *Szigethfő* (vagy Tikos) nevű birtokaikon elkövetett. (*Eccl. Cam. 47. cs. 16. sz.*)

1429-ben iktattattak be az apácza törvényesen *Part-Madocsa*, úgy szintén két eke alá való föld, s a Dunabani viza-halászat, és bizonyos ottani sziget birtokába. (*Act. Jesuit. Jaurin. 16. cs. 5. sz.*)

1437-ben pedig tolnavármegyei *Kertvél* és *Kormó* birtokába iktattattak be. (*U. o. 12. sz.*) — Végre 1489-ben kelt Mátyás királynak a határmérést ítéletileg megszabó rendelete a *Szent-György*, máskép *Szántó-Sz.-Péter* és Fejérvármegyei *Fővén-Zárhon* szigeti birtokuk iránt. (*U. o. 27. cs. 66. sz.*)

Az ezen apácza által engedélyezett mentességek, és jótétemények közé a következők tartoznak: 1210-ben *Róbert* veszprémi püspök visszaadta az apácza által a már sz. István

király kora óta gyakorlott; de az erre vonatkozó kiváltságlevelük tüzvész alkalmával elveszván, *János* püspök által (1172—1202) tőlük elvont tized-szedhetési jogát. Hasonló az apácák által Péter püspök alatt (1275—1290) elvesztett tized-szedhetési joguk, *Lodomér* esztergomi érsek közbenjárására, 1280-ban ítéletileg visszaadatott az apácáknak. (*Cod. Dipl. III. 1. 103. — V. 3. 515. l.*)

Más jótéteményben részesítette ezen apácákat IV. Béla király, midőn *fát* utaltványozott nekik a Bakonyból templomuk újra építhetésére; 1367-ben pedig *Lajos* király szintén *fát* utaltványozott nekik a Bakonyból udvarhelyök kijavítására és kolostoruk újbólépítésére. (*U. o. VII. 1. 362. l. — IX. 4. 44. l.*)

1275-ben László király nekik ajándékozta *Tykus* falubani udvari jobbágyságait. Ugyanazon király 1276-ban, a kolostor, az ország zászlóainak folytonos beszállása miatt, véginségre jutván, négy, úgymint: *Kenese, Sandor, Mama* és *Beren* helységben fölmentette az apácákat minden denár és élelemszerszedés alól. — Ugyanazon király 1277-ben nekik ajándékozta *Tykus* helységben a királyi *adót*. — 1330-ban *Károly* király visszaadta nekik a *szigetfői* révet. — 1364-ben *Lajos* király megtiltotta, hogy az általuk bevitt *élelemszerektől* vám vétessék. — Ugyanazon évben *Konh* Miklós nádor visszaitélte nekik *Syld* szigetet a viza-halászzal együtt. 1382-ben *Gara* Miklós nádor az apácákat beiktattatni rendelte *Szigetfő*, más-kép *Tykus*, föld birtokába. Végre 1390-ben *Zsigmond* király az apácák fölötti *ítélést* saját törvényszékének tartotta fön. (*U. o. V. 2. 256. 328. 394. ll. — VIII. 3. 453. l. — IX. 3. 419. l. — 7. 235. 447. ll. X. 1. 591. l.*)

Továbbá a veszprémvölgyi apácák kiváltságos-leveleket is birtak VIII. és IX. Bonifác pápáktól; *Csanád* esztergomi érsektől; s I. *Lajos* és *Zsigmond* királyoktól, melyekben a *bold. Szűz Máriáról* címzett veszprémvölgyi apácák minden előbb nyert jogai, szabadságai, s mentességei megerősítetnek. (*U. o. VII. 4. 254. — VIII. 4. 580. — IX. 4. 502. — X. 2. 199. és 6. 677. l.*)

Ezen *bold. Szűz Máriáról* címzett cisztercerzi apácák *kolostora*, mely tatárjárás közben kétségkívül nagy inségre jutott; de azután ismét helyreállított, a mohácsi gyászos vészig létezett; azon országos csapás után pedig a még életben ma-

radt apácák más sz. Domonkos rendi apácákkal együtt *Körmendre* menekültek, hol még 1610-ben is laktak, s Körmen-
den a sz. István király adományozásából előbb birt, de az or-
szágos zavarokban, és a törökök pusztításai folytán elidegení-
tett javaik birtoklásába 1582-ben, új királyi adományozás kö-
vetkeztében, a visszafordulás jogánál fogva, visszahelyeztettek.
(*Eccl. Cam. irreg. — Act. Jesuit. Jaurin. 18. cs. 60. sz. 20. cs. 12. sz.*)

A kolostor apátnői közül ismeretesek:

- 1210-dik évben *Stella*. (*Act. Jesuit. Jaurin. 7. cs. 43. sz.*)
 1224— — *Margit*. (*U. o. 10. cs. 2. sz.*)
 1274. 1280. 1296. *Agnes*. (*Cod. dipl. V. 2. 228. l. — 3. cs. 515. l. — VI. 1. 38. l.*)
 1317. 1318. *Katalin*, *Afra* perjelnővel. (*Act. Jes. Jaur. 23. cs. 5. sz. Cod. dipl. VII. 2. 190. l.*)
 1330— — *Vyld*. (*U. o. VIII. 3. 431. l.*)
 1342— — *Judit*. (*U. o. VIII. 4. 580. l.*)
 1355— — *Agnes*. (*U. o. X. 6. 677. l.*)
 1373— — *Rusinta* (*U. o. IX. 4. 502. l.*)
 1396. 1400. 1444. *Dorottya*. (*Act. Jes. Jaur. 2. cs. 12. sz. — 23. cs. 4. sz. — 35. cs. 2. sz.*)
 1425— — *Rozália*. (*U. o. 23. cs. 10. sz.*)
 1526— — *Thuli Katalin*. (*U. o. 19. cs. 46. sz.*)
 1556. 1571. 1589. *Mindszenti Veronika*. (*U. o. 7. cs. 44. sz. — 18. cs. 43. sz. — 20. cs. 57. sz. — 23. cs. 3. 7. sz.*)

b) A Veszprém külvárosi apácza-kolostor.

A veszprémvári külvárosban létezett sz. *Domonkos*-rendi szűz sz. *Katalin* vértanu emlékére szentelt nőzárdá templommal együtt. Ferrari Zsigmond (*De Rebus Hungar. 534. és 543. l.*), Plodius után indulva, hibásan teszi e kolostor keletkeztét az 1221-dik vagy 1222-dik évbe, tehát a dömés szerzetnek Magyarországban letelepedése első éveibe, midőn azt állítja, hogy a dömés-szerzetnek Veszprémben két, úgy mint egy a szerzetesei, másik az apácák számára, ugyanazon védszent czíme alatti kolostora létezett Veszprémben. De e veszprémi nőzárdá alapít-

tatását valamivel későbbben történtnek tanúsítja azon okmány, melyet *Bertalan* püspök, püspöki működése közben, (1227--1238) kiadott (*Pray. MM. SS. Diplom. Sacr. 53. sz.*); mert ez okmány szerint a nevezett püspök, templomot építtetvén sz. *Katalin* szűz vértanu emlékére, sz. *Domonkos rendi apácza-testületet* is szervezett mellé, s annak javadalmazására évenként 16 gira ezüstöt rendelt kifizettetni, ezenkívül *Leveld*, *Meneka* (Menyeke?), *Chytur* és *Jutos* (Jutha?) falvak jövedelmeit, a *kéri* tizedből 400 kopét, és 4 markát ruhára, az *Euse* (Eösi?) majorból száz juhot bőrlőtözetre, és a beteg zárdanók enyhülésére; a *polozniki* majorságból 50 esőbőr bort, s ugyanannyit a *káli* majorból, összesen 17 markára rügő jövedelmet ajándékozott. Ezen adományozást évenkénti 16 marka jövedelemig IV. Sándor pápa 1260-ban megerősítette. (*Theiner i. h. I. 242. l.*)

Mivel pedig Ferrarius azon állítása, hogy ezen nőzárdával együttesen létezett a veszprémi völgyben más, a *dömés atyák által lakott, kolostor is*, semmiféle okmány által sem bizonyítható be, és épen nem hihető, hogy ezen atyáknak szintén saját szűz sz. *Katalinról* czimzett templomuk lett volna, azt kell elfogadnunk, hogy a *dömés atyák* csak annyian laktak ott, a mennyien szükségeltettek az apáczák lelkiekbeni gondozására, és a templomban végzendő isteni szolgálat megtartására. Egyébiránt egy 1507-ben kelt okiratról bizonyos, miszerint a *dömés atyáknak* 25 forinton adatott el egy, *Vámosi* nagy rétnek nevezett, az apáczák kolostorának rétével határos telek. (*Rómer, a Bakony 193. l.*)

1241-ben a tatárok özönölvén el, és iszonyúan pusztítván Magyarországot, e kolostor apáczái, odahagyván zárdájukat, *Dalmátországba* menekültek. E menekült apáczák közül, kiket *dömés szerzetes atyák* is kísértek, megnevezvék: *Egizia*, *Simon* bán leánya, *Krisztina*, *Ilona*, *Margit* és *Maristella*. *Ilona* néne *Jadrába* (Zárába) menvén ott a bold. Szűz *Mária* magas partról, vagy *Meltáról* nevezett kolostorát alapította; a többi négy pedig *Nona* városban szervezett kolostort a bold. Szűz *Mária* templomával együtt. (*Cod. Dipl. IV. 1. 232. l.*)

Mihelyt Magyarország a tömérdek kiállott viszontagságok után ismét helyreállítatott, a szerzetes rendek is kijavították s elfoglalták előbbi lakhelyeiket, mi annál bizonyosabb a

veszprém-külvárosi dömés apácza-kolostorra nézve, mivel IV. Béla király, ünnepélyes fogadása következtében, 1245 körül ezen kolostorba vitte négy éves leánykáját, *Margitot*, s azt a később ugyanott eltemettetett b. *Ilona* gondviselésére és fegyelmezésére bizta. Az itt hét éven át neveltetett szűz sz. *Margit* 1252-dik év körül más apáczákkal együtt a dömés apácza számára a *Nyulak szigetén* ujonnan építtetett nőzárdába költözött át. (*Rupp, Budapest, 62—80. ll.*)

Ezen apácza, a törököknek gyakrabbi hazánkba törése következtében, nagyobb viszontagságokkal látogatván, mint *Ferrarius* írja, 1566-ban a szigetvári vész után, odahagyták a *Nyulak*, most *Margit* szigeten zárdájukat, s *Körmendre* menekültek, hol, úgy látszik, más kolostorbeli ciszterciei apáczákkal folytatták klastromi életüket egész az 1605-ben hazánkban pusztított *Bocskay* lázadásig, mely alkalommal, futásban keresvén menekülést, biztosabb helyekre vonultak. A béke visszatérvén hazánkba, a még életben maradt apácza ismét visszatértek *Körmendre*, s ott, egynek kivételével, mind elhalván, mind a két zárda fekvő birtokai 1625-ben részint *Dallos* Miklós győri püspöknek, részint *Zichy* grófnak adományoztatnak; 1629-ben pedig azoknak gondviselése és kormányzása *Sennyei* István veszprémi püspökre bízott. (*Ferrari, i. h. 543. l. Eccles. Cam. 47. cs. 18. és 21. sz.*)

1639-ben e birtokok, melyek adományozásáért a szombathelyi dömések folyamodtak, a *Jézus társasága* győri társodájának adattak át. E társoda 1748-ban a veszprémi völgyben a hajdani nőzárda közelében fekvő *Marha dehelónak* nevezett téren, egy sz. *Margit* kápolna építése végett, téglaházat építtetett; azonban e tér a mezővárosi községnek, melynek sajátja vala, adatott át. (*Act. Jes. Jaur. 20. cs. 1. sz.*)

2. §.

A L M Á D.

Bold. szűz Máriáról czímzett benczés apátság.

Az almádi bold. *Szűz Máriáról* czímzett benczés apátság alapíttatásának s keletkeztének, annak régisége miatt, minden

emléke annyira elenyészett, hogy még azt sem tudhatni, hol létezett? ha csak a mostani *Almádi* nevű szalavármegyei pusztát nem vesszük ugyanazon helynek, melyen valaha állott.

A kolostor jötevőjéül *Sol* nevű gróf említettik, ki 1227-ben kelt végrendeletében a Nagy-Vásony közelében fekvő *Verustou* (Vöröstó) pusztát 3 szőlővel, két eke alá való földdel, cselédeivel, erdejével, malmával, s minden egyéb mellékletével együtt ezen apátságnak hagyományozta, Almádot pedig öregebb leányának s nejének, más fekvő birtokokat végre a *templomrendi* lovagoknak, és a családjából származott tagoknak hagyta (*másolat N. R. A. 1094 cs. 2. sz.*). Ezen okmányt ugyanazon évben István zágrábi püspök, *Sol* gróf rokona, is megerősítette, a hagyományozott tárgyakat örökre átadván az egyik örökösnek, Benedek apátnak. (*Czinár, Kerchelich szerint Hist. Eccl. Zágráb. I. 321.*)

Ezen Zalavármegyében keblezett apátság, mely egyszerűs mind hiteles hely vala, minden további viszontagságai teljesen ismeretlenek, az egyet kivéve, hogy bizonytalan évben *Konrád* (*Cod. dipl. VII. 4. p. 264.*), 1342-ben *Mihály* volt e kolostor apátja; 1427-ben pedig *Ferencz*, crojei (?) püspök s veszprémi segédpüspök vala kormányzója. Midőn végre a barbár ellenség betörései folytán a kolostor elpusztult, az apátságot annak birtokaival, s ezek közt *Megyer* és *Váhus* zalavármegyei földekkel együtt a Czobor-család egyik tagja foglalta el; I. Ferdinánd király pedig azokat Laki *Bakich* Péter gondviselésére bizta oly föltétel alatt, hogy annak egész jövedelmét évenként mostoha fia, a Bécsben iskolába járó *Czobor* Pál nemes ifjú, taníttatására tartozzék fordítani. (*Czinár c. l. p. t. 254.*) Erről bővebben értekezik szopori Nagy Imre. (*Győri történelmi és régészeti füzetek, III. kötet, 54—65. l.*).

3. §.

B A B O L C S A

bold. szűz Máriáról címzett benczés apátság.

Ezen, a mostani *Babolcsa* mezőváros Somogyvármegye közelébeni térségén hajdanában létezett apátság eredetéről s

viszontagságairól, az idevágó adatok hiánya miatt, nem lehet-
vén tüzetesebben értekezni, csak azon keveset jegyezzük föl,
a mit Czinár többször dicsért művében (I. XLI. sz.) megemlít,
írván: „Alsó Pannónia nevezetesebb mezővárosai közé sorolja
Ptolomaeus a *Cariniana* völgyet, mely, Bombardus kiadója
véleménye szerint, ugyanaz *Babolcsával*. — Miután a magya-
rok Pannoniát elfoglalták, keletkezett a babolcsai apátság,
melynek alapítója, alapíttatásának kora, sőt maga czíme is
ismeretlen. — A mohácsi csata után 29 évre Babolcsa *Báthory*
Endre kezébe jutott, s e fényes család örököseinek birtokává
lön. A Báthoryak Babolcsájukat védelmezték a török ellen;
de az 1664-ben mégis IV. Mahomet hatalmába jutott, ki ott
úgyannyira fölforgatott minden szentet és nem szentet, hogy
a kolostor és templom romhalmazzá változott. A *luteránusok*
a régi apátság templomát valószínűleg imaházukká alakították,
s minthogy ezt alattomban királyi helybenhagyás „sőt a király
tudta nélkül tették, az elvétetett tőlük.“

A Drávához közel a Rinya csermely partján fekvő Ba-
bolesza mezőváros apátja 1348-ban *János* nevű vala, később,
tudniillik 1701-ben *Bachich* Péter fordúl elő, mint babolesai
apát, s ennek javára nyomozás tartatott, s egyedül ebből tudjuk,
hogy az apátságnak Somogyvármegyében több mint harmincz
falu vala sajátja, s ezek nevezetesebbjei: *Babocsa, Csokonya,*
Visonta, Ujlak, Gergetes, sz. György, sz. Király, Ujnép, Kom-
lós, Péterhida, Vizvár, Zsitfa, Háromfa stb.

A törökök kiűzetése után Babocsa a *Nádasdy* és *Rinds-*
maul családokbeli világi birtokosokra szállt, később a *Végh*
család sajátjává lön, végre legújabbán *Somssich* János vette
meg. (*Eccel. Caal.* 31. cs. 18., 19. sz. — *Csorba Somogyvár-*
megye 144. l.). — Jelenleg Babocsa mezővárosnak *Nagy-*
boldogasszonyról címzett temploma van, s régi plebániája, a
Veszprém püspökmegyei papi névtár szerint, a XIV. századból
való.

4. §.

B A D A C S O N Y I

I. remete sz. Pál rend szerzeteseinek, sz. Imréről
címezett, rendháza.

Vajjon a *Badacsony* név valamely hajdani hely saját neve volt-e, vagy már eredetileg azon egész bortermő vidékre kiterjedt-e, mely Balaton tava nyugoti partjáig terjed? nem szándékunk tüzetesen tárgyalni; de csakugyan létez *Badacsony-Tomaj* nevű, Zalavármegyében keblezett, a tapolczai esperességhez tartozó helység, sz. *Imre* herczeg emlékére szentelt plébánia-templommal, melynek fiókjai gyanánt fordulnak elő (*Schemat. Cler. Dioec. Vespri.*), a badacsonyi szőlőhegyen látható sz. *Anna* és sz. *Donát* kápolna, sz. *István* király egyháza romjaival együtt. E helyen hajdan a *pálosok* sz. *Imréről* címezett rendháza létezett, mely egyike vala a veszprémi püspök-megyében keletkezett első nyolcz pálos kolostornak. — *Pázmán* Péter bibornok szerint 1268-ban alapíttatott volna, jöllehet, *Pál* veszprémi püspök (1257 — 1274) rendelete nyomán, már 1263-ban laktak benne a pálosok. Egyébiránt keletkeztéről és viszontagságairól semmi biztos adataink sincsenek. (*Benger Chronol. MM. SS. V. feje. XIX. sz.*)

5. §.

B A K O N Y

bold. szűz Máriáról címezett csisztercezi apátság, és
sz. Jakabról címezett Pálos kolostor.

A *Bakony* erdő szélén, Veszprémvármegyében, Vásárhely mezőváros fölött, Nagyszőlős falu, és a nemes boráról híres *Somlóhegytől* egyenlő távolságban levő cserjék között, valamely

kolostor nagyszerű romjai láthatók, melyekben szerzetes lakok, templom és más építmények is kivehetők, s ezek a hajdan létezett bold. *Szűz Máriáról* czimzett „*Bocconio*“, máskép *Buktati*, s minthogy a Bakony Somlyóhegyhez közeli szélén vala egy 1279-dik évben kelt okmány szerint, *Bakony-Sumlának* is nevezett hajdan híres Apátságnak maradványai, melyet III. Béla király 1182-ben a *csisztercei rend* számára alapított. (*Czinár, II. p. 81.*)

Az okmányok, melyekből megtudhatnók, milyenek voltak ezen *Bocconi* (bakony - somlyói) apátság viszontagságai, s mikor pusztult el ezen kolostor? épen nem elegendők az apátság viszonyai földterítésére. Valószínű mindazáltal, hogy ezen a tatárjárás közben nagy veszélyben forgott monostort a trencsényi *Csák Máté* által I. Károly király ellen Magyarországra hitt, itt rablásra vetemült, és Somlyó várába magukat hosszabb ideig befészkelte eseh rablók sem kimélték meg; ha ennek következtében még egészen el nem pusztult is, a mohácsi gyászos ütközet után minden esetre végkép leromboltatott, s megszűnt létezni. (*U. o.*) -

Ez apátságtól valamivel beljebb, magában a Bakonyban, s a veszprémi püspökmegye területén, létezett hajdan a sz. *Jakabról* czimzett kolostor, mely a *pálos* szerzeteseké vala. Ezen zárda neve előfordúl a pálos szerzetnek, Pál *veszprémi* püspök 1263-ban kiadott Rendelete folytán, készült évkönyveiben, s jöllehet e kolostor alapítójának neve s alapíttatása éve ismeretlen, valószínűleg azonban egyike volt a pálos szerzet hazánkban keletkezett első kolostorainak, talán 1218-dik év körül keletkezett, midőn az ország főurai II. Endre királyt Palestinába kísérték. (*Benger az i. h. Cap. V. XI. sz.*)

6. §.

B A K O N Y B É L

sz. Móricz vértanúról czimzett beeli benczés apátság.

Sz. *Gunter*, a bajorországi sz. *Móriczról* czimzett *Alsó-tölgyi* (Untereich) monostorban fogadalmas bencze, b. *Gizela*

királyné rokona, Veszprémvármegyének *Gerencze* patak átszelte völgyében, nyugatra a zirczi apátsághoz közel, természeténél fogva szellemi magába szállásra alkalmas helyet szemelvén ki, sz. *István* király, a jámbor szerzetes kérésére, sz. *Moricz* és vértanu társai emlékére, a mostani *Bakonybéli* apátságot alapította 1037-ben kelt okmányával, ekép fejezvéen ki jámbor szándékát. „Igitur inter cetera, in illo loco, qui *Bel* dicitur, in Sylva *bocon*, quia divino cultui videbatur mancipari valde idoneus, sub titulo *B. Mauriti*i, Christi Martyris, monasterium incepti construere, quod et per Dei adjutorium consummavi, regiis quoque munificentis, sicut potui, donavi“ stb.

Javadalmazástól e monostornak adományozta: a *Királyné* piacza és *Zill* helységnek, úgyszintén *Árpás*nak a Rába folyó révén, valamint *Kamarin* (Komárom) révén és piaczáni vámját, *Modosa* kikötőjében a szabad *halászatot*, *Zelyren* és *Nanduron* 7 vizát és *Teneren* az egész halászat jogát. A monostornak adományozott falvak pedig ekkép soroltatnak el: *Cuppan* (Koppan), *Panarad*, *Árpás*, *Magos* (Margócs), *Quiar* (?), *Nyúl*, *Okol* és *Poloznik* (Palaznak), a jobbágysággal együtt. A *Bakonyban* pedig a monostornak szabad faizás, az apát sertéseinek szabad makkoltatása, és a kitűzött helyeken elejtett vadak fele engedtetett át az apátságnak.

A monostor jogai- s kiváltságaiul a következők emlittetnek: A monostor minden *püspöki joghatóság alól ment*, szerzetesei szabadon választhassák apátjukat, s a megválasztott apát szenteltessék föl, és *növendékeit* azon püspök által avattathassa áldozárokká, ki neki tetszik, az apát *püspök-főveget*, *gyűrűt* és *pásztorbotot* használhasson, s az apátság alá rendelt *nép*, és az oda vándorolt *zsellérek*, bármelyik püspökmegyéhez tartoznának is, bor-, gabna- s marhadézsmaát ne a püspöknek, hanem az apátnak fizessenek, általában az apát szabadon gyakorolja a monostor birtokaiban minden jogát és kiváltságait, minden, *akár főpap, akár országzászlós*, vagy bárki más beavatkozásának kizárásával. (*Eccles. Cam. 42. cs. 11. a. sz.* — *Czinár l. c. I. p. 159.* — *Béla k. 1246-ki erősítő levele az I. Károly k. 1330-ki hit. dtiratban.*)

Mennyiben gyaporodott ezen monostor időjártával ingatlan javakban s más jogokban, kitetszik a következő adatokból. 1135-ben II. Béla király adományozó levelet adott ki a mo-

nostor részére az *Utori* tó kerítette *Zalamandi* földekről, a *Noszlopi*, *Thes*, *Zelck*, *Viendurna*, *Kajar*, máskép *Hongun* pusztákról, Balaton mellett 8 jobbágytanyáról, két *Vértysbeni* szőlőről, 3 *Csepel* szigeti szőlőművesről a szőlőkkel együtt, végre a *Geun* pusztáni egy eke alá való földről. (*Act. Jes. Jaur.* 19. cs. 46. sz. 2. §.).

A győri káptalan által a XIII. század vége felé végzett vizsgálat szerint pedig az apátság több lefolyt századon át *hiteles* *pecséttel* kiténtetett *hiteles hely* kiváltságával is birt.

1256-ban IV. Béla király ez apátságot, *bírói egyezkedés* nyomán, megerősítette *Endréd* föld birtokában.

1286-ban *László király* biztosította az apátságot a *révkomáromi* sorompó- és révvám-, sz. *István* és IV. Béla királyok által neki engedélyezett, jövedelem harmadrésze további meg-hagyásáról.

1292-ben III. Endre király az apátságnak ajándékozta udvari jobbágyainak Zalavármegyében a Balaton mellett fekvő *Thoyon* (Tagyon) földjét. (*Wenzel, Uj Okmánytár* V. 39. sz.)

1469-ben az apátság *Ganna*, *Polány* és a veszprémmvármegyei *Borsád* javakat is birta.

1525-ben az apátság elcsesélt *Gerencsér* birtokát a *veszprémi apáczák* *balatonkajári* jószágáért, s ugyancsak *Kajáron*, *Pápán* és *Móriczhydán* malma, a *pázmándi* szőlőhegyen pedig szőleje volt.

A monostorhoz tartozott a sz. *Gellért* szirteni *Szűz Mária*, és a sz. *Magdolna* kápolna, mely utóbbira, s annak javaira és más neki tett adományokra nézve, 1230-ban IX. Gergely pápának megerősítése is érkezett.

Továbbá e monostorhoz tartozott egy más, a bakonybani *Manth* hegy tövében létezett sz. *Keresztről* elismert kápolna is, melyet a hozzá tartozó földdel együtt Endre király ajándékozott 1232-ben a kolostornak, s melyet egy századdal utóbb *Miklós* apát János kolduló szerzetesnek ajándékozott remetelak építhetése végett. (*Czinár c. l.* — *Wenzel, Uj Okmt.* I. 165—177-dik sz. — II. 177. sz. és IV. 180. sz.)

E monostor nevezetesebb eseményei közé tartozik, hogy a velencei sz. *György* benzés kolostorból Magyarországra jött, s itt sz. *István* király által fia sz. *Imre* herceg neveltetésével megbízott sz. *Gellért*, később a *beci* remeteségbe lépett, s ott 7 évet töltvén, *csanádi* püspökké neveztetett, a szerzetes élet

kiváló példáját hagyván hátra Beelen; végre 1047-ben (*L. Rupp, Budapest stb. V. fejt. 1. §.*) a pesti, (később róla elnevezett Gellért) hegyről ledobatván, a vértanúi babért is kivivta. — A fentemlitett sz. *Gunter* pedig, sz. István által a királyi udvarba hivattatván, hogy a királyi udvar zajától menekülhessen, Csehországba ment, s ott Prágához nem messze, a legsűrűbb *Rinchnach* nevű erdőségbe rejtezett el, hol 1045-ben meghalálozván, a *brzenovi* monostorban temettetett el. (*Czindár, c. l. p. 160. 161. **).

E monostor sokféle változásokon és viszontagságokon ment keresztül. A XIV-dik században, az 1351-ben választott *György* apát alatt, némely okmányaival együtt leégett; a XVI-dik század elején *Mihály* apát, nem tudhatni miért, szerzetes társak nélkül élt; de II. Ulászló parancsára kénytelen volt a kolostort visszaállítani, s ugyanezen király a *bakonybéli* apátság kegyúri jogát a *pannonhalmi sz. Mártonról* címzett *főapátságnak* adományozta, ennek nyomán 1512-ben *Jakab* apátot a főapát nevezte ki, s 1648 óta az apátok mindig a *főapátság* szerzetesei közül választottak. Azonban a bakonybéli monostor, a mohácsi ütközet után, s a belzavarok folytán, véginségre jutván, annak helyreállítása 1665-ben kezdődött; de csak 1757-ben fejeztetett be *Pirnecker* Emilián atya kormányzása alatt; a templom már 1753-dik évi sz. Jakabhava 31-én, a főoltár 1758-diki karácson hava 13-dikán szenteltetett föl.

1786. után a monostor ismét leégett, 1787-diki Boldogasszonyhava 20-dikán pedig az apátság eltöröltetett; de 1802-ben a sz. Benedek renddel együtt ismét helyreállíttatott. Jelenleg e monostorban az apáton kívül három szerzetes lakik, kiknek egyike perjel és jószágkormányzó, a másik lelkiatya, a harmadik plebánushelyettes. (*Czindár, c. l.*)

A bakonybéli apátság apátai és kormányzói jegyzéke:

1086-dik évben *József*, apát. (*Czindár, c. l. I. p. 161.*)

III. Béla király alatt (1173—1196.) *Jakab*, apát. (*Cod. dipl. V. I. p. 320.*)

*) A monostortól nem messze léteznek a néphagyomány által egy az erdőbeni *Borostyánkútjánál* sz. Gunternek tulajdonított *remetesség* nyomai, s a nép ama kutat ájtatosságból századok óta látogatja. (*U. o.*)

1204. 1206. Péter, apát. (*Czinár, c. l. Wenzel, Uj Okmt. I. 51. sz.*)

1235— — Márton, apát. (*Cod. dipl. IV. 2. p. 526.*)

1242 — — Miklós, apát. (*Ibid. V. I. p. 320. 321.*)

1256— — Jakab, apát. (*Schmittth. Episc. Agr. I. p. 174.*)

— — — György, apát. (*Czinár, i. h.*)

1258— — Miklós, apát. (*Cod. dipl. V. I. p. 321.*)

1263— — Demeter, apát.

1301— — Herwik(?) apát.

— — — Leo, apát.

— — — Tamás, apát.

} *Czinár, i. h.*

1322. 1330. Jakab, apát, a király káplánja. (*Mon. Tyrn. f. 20. 2. sz. — Eccl. Cam. 42. cs. 11. a. sz.*)

1330— — László, apát. (*Schmittth, 1. h. I. 281. l.*)

1333— — János, apát. (*Czinár, i. h.*)

1337. 1341. 1342. Miklós, apát. (*Eccl. Cam. 42. cs. 11. sz. b. — Cod. dipl. VIII. 4. 222. 606. ll.*)

1348— — Pál, apát. (*Czech. dipl. Com. Jaur. M. S. III. 34.*)

1351— — György, apát, ki alatt a monostor leégett (*Czinár, i. h.*)

1354— — Péter, apát.

— — — István, apát.

1375— — Pál, apát.

— — — János, apát.

} *Czinár, i. h.*

1408—1412. Márton, apát. (*Eccl. Cam. 42. cs. 12. sz. Mon. Tyrn. 20. cs. 3. sz. — Arch. közlöny V. 59. sz.*)

1412— — Endre, apát, a spalatói érsekség kormányzója. (*Eccl. Cam. 42. cs. 12. sz. Mon. Tyrn. 20. cs. 3. sz. — Arch. közlöny V. 59. sz.*)

1415. 1449. Mihály, apát. (*Czinár, i. h. — Eccl. Cam. 42. cs. 12. sz. a. 36. cs. 69. sz. — Mon. Tyrn. 20. cs. 4. sz.*)

1450-1458. László és

Gergely, milkovi püspök, a jüvedelmet húzó apátok. (*Czinár, i. h.*)

— — — Dienes, apát, esztergomi érsek, kormányzó. (*Czinár, i. h.*)

1469— — László, apát. (*Czinár, i. h.*)

1471— — *Bálint*, a pápa káplánja és Magyarországbani követe, mint jövedelmet húzó apát. (*Czinár, i. h.*)

— — — *László*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1475— — *Vidfy Miklós*, kormányzó. (*Czinár, i. h.*)

1504— — *Mihály*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1506— — *Balázs*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1508— — *Jakab*, apát, ki alatt a monostor kegyúri joga a sz. Márton főapátságnak adatott. (*Czinár, i. h.*)

1512. 1525. 1527. *Jakab*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1542— — *Benedek*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1548. 1550. *Csanádi János* apát, később pannonhalmi főapát. (*Czinár, i. h.*)

1558.—1563. *Pécsváradi László* apát, egyszersmind pannonhalmi főapát. (*Péterffy Conc. II. 32. l.*)

1582— — *Bykoli László*, apát. (*Czinár, i. h. 162. l.*)

— — — *Fehérkövy István*, kormányzó. (*U. o.*)

1611—1630. *Baksay István*, apát, győri kanonok, egyszersmind sz. Jakabról ezimzett lebényi apát. (*U. o.*)

1633.—1638. *Kopcsányi Mihály*, győri kanonok, később pozsonyi prépost és váci püspök, apát. (*Szvorényi Syn. Decr. Eccl. Cam. 23. 9. sz. — Czinár, i. h.*)

1648— — *Damjansevich György*, pálos szerzetbeli apát. (*Czinár, i. h. 163. 164. l.*)

Ettől fogva a pannonhalmi főmonostorból választattak apátok:

1659— — *Benedek*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1665— — *Olasz István*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1665. 1672. *Krakoványi János*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1673— — *Simonsics Gellért*, apát. (*Czinár, i. h.*)

1693— — *Göncz Selestény*, apát, ki az elpusztított, s helyre nem állított apátságnak csak címét viselte 1709-ik évig. (*Czinár, i. h.*)

1709—1730. *Vidlics Ferencz*, apát. (*Czinár, i. h.*)

— — — *Pirneker Emilián*, a jószág kormányzója és perjel, ki a monostor fölépíttetését befejezte. (*Czinár, i. h.*)

1768—1781. *Graczer* Zoërd, apát. (*Czinár, i. h.*)

1784— — *Novák* Krizosztom, a rend 1802-dik évi helyreállítatásakor. (*Czinár, i. h.*)

1817—1824. *Taucher* Ágoston, mohácsi plebánus. (*Czinár, i. h.*)

1832—1839. *Guzmics* Izidor, apát. (*Czinár, i. h.*)

1845— — *Sárkány* Miklós, apát. (*Czinár, i. h.*)

7. §.

B U C H A

bold. Szűz Máriáról címzett benczés apátság.

Ezen, hajdan a zalavármegyei Kapornak mezővárossal határos *Bucsá* helységben volt, apátság egykori létezését egyetlen fennmaradt írásbeli emlék tanúsítja, tudniillik XXII. János pápának 1333-dik évben ezen bucsai bold. *Szűz Máriáról* címzett monostor apátjához intézett apostoli irata, melyben a pápa megbizza, hogy a sz. Márton monostornak, annak apátja által minden tilalomellenére elidegenített, javait, nem tekintve bármely büntetést, és lemondást, az idegenektől foglalja és adja vissza sz. Mártonnak.

E monostornak, melynek mind keletkezte, mind viszonyosságai ismeretlenek, nagyszerű romjai a *Bucsány erdőnek* nevezett erdőségben az előbb említett *Bucsá* helység határában, mint mondják, egész a múlt század végéig láthatók valának, melyek között sok ideig laktak remeték, s ezek egyike az ott emeltetett egyik keresztre ráillesztette a bold. *Szűz Mária* képét, melynél magától meggyúlt világot vettek észre, ennek következtében, nehogy e képnek, melynek csodálatos hire sok népet édesgetett oda, az egyház által nem helyeselt tisztelete babonáskodássá fajuljon, a kép onnét elvitetvén, a *kapornaki* apátság templomában helyzetetett el. (*Czinár, i. h. I. 294.*) Jelenleg *Bucsá* a *Szent-László-egyháza* plebánia fiókja.

8. §.

C S A T Á R

**bold. Szűz Máriáról, és sz. Péter apostolról címzett
benczés apátság.**

A Zalaegerszeg és Kapornak mezővárosokhoz keletre egyenlő, mintegy órányi, távolságban fekvő Zalavármegyébe keblezett *Csatár* (hajdan Chibari, Chitár és Kathar pusztá) helységben virágzott a *Jáki* Márton zalavármegyei főispán által 1138-ban II. *Béla* király és ennek fia Gejsa engedélyével alapított, sz. *Péter* apostol emlékére szentelt, csatári apátság.

Ezen apátság javadalmazásul a következő adományokat kapta: négy eke alá való földet, 12. tanyával (egy eke alá való földre 3 tanyát számítva), és az apát szolgálatára rendelt emberekkel, úgyszintén szabadosokkal együtt (kiknek tartozásaik is elsoroltatnak); továbbá a *Zala* s *Ferteji* (Fertő) nevű pusztát egy eke alá való földdel s 3 tanyával; a *galavi* pusztát 10 tanyával, *Ilon* pusztát egy eke alá való földdel, 3 tanyával és malommal együtt; *Czernütz* (Csernecz) földet; ezeken kívül *Chitáron* két; *Bezdrádon* (Bezeróden) öt szőlőt kapásokkal együtt; *Treipinben* egy szőlőt, és szőlőművest stb.; végre 200 lovat, ugyanannyi ökröt, és sertést, s 1500 juhot a birká-sokkal együtt.

Ezen javadalmazást szaporította a fentnevezett főispán neje *Magdolna*, e monostornak ajándékozván saját és férje üdvére, *Mura* nevű pusztát, melyet férjétől menyasszonyi ruházatra kapott, két eke alá való földdel s kilencz tanyával, ugyanannyi lóval, 10 sertéssel s tiz méhkaptárral; a *Ferde* nevű pusztán 160 juhot a juhászokkal együtt, továbbá *Sagan* nevű pusztát, úgy szintén két komornyikot, egy takácsot, egy szakácsot és négy szolgát; *Bogotán* öt szőlőt a kapásokkal együtt, *Racoliánban* (Rokolányban), és *Koloson* egy-egy szőlőt kapásával együtt. — Az ezen adományokra vonatkozó okmányokat egész terjedelmükben Róka tette közzé (*Vitae Veszprim. Praesulum* 48—55 l.) című művében, s ebből vette át *Czinár* (c. l. I. 237. és 238. ll.)

Ezen apátságba, mely később a *bold. Szűz Mária* czímen lön ismeretessé, a *latin nyelvi Szűz Máriáról* (*S. Mariae de latina*) nevezett jeruzsalemi templomból az ott a templomrendi keresztes lovagok előtt megalapíttatott sz. Benedek-rendi szerzetesek telepíttettek, mint III. István királynak 1166-ban kelt, a a fentnevezett *Márton* főispán és bizonyos *Dobicának* e monostor számára tett alapítványát megerősítő okmánya tanusítja, melyben ugyanezen király *Vido*, *Dobica* fia, kérésére, Zala pusztát, s magát a monostort, továbbá egy Zala másik részén fekvő, és végre egy harmadik *Cuchinius* nevű pusztát adományozta a benczéseknek. (*Róka, i. h. 65. l.*)

Vidót, a *Gutkeled* nemzetségből származott *Pethed* fiát, ki a csatári monostornak kegyura vala, sajátságos esemény birta reá, hogy e monostornak ily terjedelmes birtokokat adományozzon. Ugyanis, a zalai sz. Adorján kolostornak 1263-ban kelt bizonyítványa szerint, *Vido* egy ízben megszorulván, a monostor *Bibliáját*, mely említett kegyúri jogánál fogva az ő gondviselése alatt volt, egy vasvári *Farkas* nevű zsidónak 70 markáért elzálogosította, s minthogy ez elzálogosítás folytán a Biblia eltévedt, *Mura* folyó melletti, a sz. Mihály egyháznál létezett, birtokát, valamint a somogyvármegyei Laploch- (talán Labód)-bani birtokrészét is, testvérei személyes beleegyezésével, a monostornak adta át mintegy kárpótlásul. (*Cod. Dipl. IV. 3. 179. l.*)

A mohácsi vész következtében elszegényedett, elpusztult, és lakosai által oda hagyatott csatári monostor állapota a legszomorúbbra változott. Ez alkalommal *Péter* Monyorókerék vár ura, ezen csak 15 zsellér szolgálatára és 3 forint évenkénti jövedelemre silányult apátságot, melynek kegyúri joga most is a monyorókeréki gróf *Erdődy* család elsőszülötti javadalmának sajátja, 1544-ben (apát gyanánt) *Ferencz* nevű áldozárnak adományozta, kész pénzzel megfizetni nem birt neki tett szolgálatai jutalmazására. De e Simon bűn miatt a kinevezett apát ugyan minden javadalmától, az adományozó pedig kegyúri jogától megfosztatott Oláh Miklós esztergomi érsek rendelkezéséből. (*Péterffy, Conc. hung. II. 29. l. — Czindár i. h. 239. 240. ll.*)

Az apátságnak, melynek apátjától 1642-ben *János Ferencz* neveztetik (*Act. Eccl. irreg inter Praeposit.*) temploma

a mult században *Schachi* Dezső apát által új toronynyal ékesítetvén és újon szereltetvén föl, jelenleg a „*szeplőtelenül fogantatott bold. Szűz Mária*“ emlékére szentelt plebánia-templom, mely *Raisp* apátnak (*Act. arch. Cam. Conventus in Csatár 36. sz.*) történelmi leírása szerint, egyrészt úgy látszik, a *Valiczka* mellett emelkedő halmon létezett kastély romjaiból, másrészt a hajdani összeomlott templomnak régi időkben maga a kastély udvarán kiásott, és az *Erdődy* grófok *botfai* kastélyába szállíttatott, rommaradványaiból épült.

Ez új templom építésére és ékesítésére, sirhelyet is mellette választván magának, igen sok gondot fordított *Lendli* Benedek apát, ki a templom számára dúsán aranyozott ezüst kelyhet s egyházi öltözeteket szerzett s 400 forintot hagyományozott, végre kitézött sirja fölé kápolnát is építtetett, melyben 1781-ki karácson havában temettetett el.

A helyreállíttatott monostor apátjai közül névszerint említetnek: 1714—1716. *Sigray* János; 1721—1746. *Schachi* Dezső; 1746—1770. *Bajer* József Zsigmond; 1774—1781. *Lendli* Benedek; 1782-ben *Raisp* Antal. Miután pedig ez apátság 1786-ban II. József császár parancsára a vallásalaphoz csatoltatott; de 1790-ben ismét visszaállíttatott, *Laky* János, ennek halála után *Sibrik* József, ezután *Plájer* János pinkamiskei plebánus valának apátjai. (*Act. Conv. Csitár 4., 5., 13., 22., 32. és 33. sz. — Czinár, i. h. 240. l.*)

9. §.

C S A T K A

bold. Szűz Máriáról czímzett pálos kolostor.

A Zircztől észak felé egy órányi távolságra fekvő veszprémvármegyei, most *Lichtenstein* herczeg birtokában levő, *Csatka* faluskában egykor terjedelmes pálos kolostor díszlett, mely *Kont* Miklós nádort vallotta alapítójául.

E kolostort legelőször említi János veszprémi püspök 1357-ben kelt levelében, melyben az ottani pálosokat fölmenti két eke alá való földjüknek a veszprémi egyházat illető tized-

járulék fizetése alól. *Ered. (Pápa, Paulin. 10. cs. 3. sz.)* — Két évvel később az alapító *Konth* az általa „Az *irgalmasság anyja*“ emlékére emeltetendő *csatкаи kolostorban* lakó pálosoknak, saját és szülői s maradékai lelki üdvére szolgáló, örökös alamizsna fejében oda ajándékozta a *Peyth* folyón állott *Andrásmalma* nevű malmot (*Act. Paulin. Csatk. 8. cs. 1. sz.*) — Ezek megtörténvén, 1361-ben kiadatott az *Alapítványi Okmány. (Benger Chronot. MS. V. fej. XXVIII. sz.)*

Javadalmazásúl ingatlan javakban, vagy más jötevők s pártfogói bőkezűségéből ezen kolostor birta a *Koromlya* és *Zechfölda* pusztákat, s ez utóbbin két kerekű malmot; *Pichordon* egy részt és szőlőket, *Székesfejérvárott* és *Tatán* nemes telket; *Budán* több házat; *Thenon* telket és malmot; *Csatka*, *Kúth*, *Eösi*, *Nilkai*, *Varsán*, *Sándor*, *Alsók*, *Nyulas* és *Pázmán* helységek szőlőhegyein szőlőket (*Protocoll. Paulin. 473. l.*), több más fekvő javakat.

Mikor jutottak a *csatкаи* kolostornak, melyet Szentiványi (*Dissert. paralip. 112. l.*) hibásan *Chonkának* nevez, mint helynökségnek, mely alá a *porvai* perjel tartozott, birtokába az emlitett, s más javadalmak, s mily más jótéteményekkel halmoztatott el? a következő adatokból látható.

1372-ben I. Lajos király e pálosokat fölmentette a telkeiktől járt kilenczed fizetése alól. (*Act. Paulin. Csatk. 10. cs. 4. sz.*)

1374-ben kolostoruk alapítójának *Konth* Miklósnak özvegye a *Thenő* (*Thama*?) birtokán folydogáló *Inatha* csermelyeni malomhelyét nekik ajándékozta. (*U. o. 8. cs. 2. sz.*)

1395-ben *Katalin*, néhai *Nénai* László özvegye, *nilkai* birtokán egy szőlőt adományozott nekik. (*U. o. 9. cs. 1. sz.*)

1397-ben Zsigmond király helybenhagyta azon adományozást, melynél fogva *Miklós* mester somogyvármegyei *Gyüingh* (*Gyúgy*?) birtokát, és *Budán* a sz. Miklós utczában birt házat anyjának, néhai *Konth* Miklós özvegyének, ez pedig a *csatкаи* pálosoknak ajándékozta. *Ered. (U. o. 3. cs. 2. sz.)*

1398-ban a *csatкаи* pálos atyák behelyeztettek két, a többször említett *Konth* Miklós özvegye által neki ajándékozott, teleknek birtokába, melyek egyike *Buda* várában a sz. Miklós templom legközelebbi szomszédságában, a másik a külvárosban az I. Lajos király által az ottani pálosok kolostorának ajándékozott

sz. Pál udvarhelye, és *Jakab* budai polgárnak a bástyákon kívül a Duna felé fekvő majorsága szomszédságában vala. (U. o. 3. cs. 3. sz.) — 1400-ban *László* és *Imre*, *Bertalannak*, néhai *Konth* Miklós fiának, fiai a csatkaai templomnak ajándékozták Buda várában az említett sz. *Miklós* kolostornak, hol *öseik valának eltemetve*, éjszaki oldalán birt udvarhelyöket. (U. o. 4. sz.) Ezen régente *Konth*-féle házakról több olvasható *Rupp. Budapest IV. fejj. 23. §-ban.*)

Továbbá e kolostor birt még a Buda fölötti sz. *Lőrincz* kolostor körül is egy nemestelket, melynek Maki *Tolnay* Pál és *Dinnye* László által merészelt erőszakos megtámadtatása, és *Péter* perjel megbecstelenítése miatt 1411-ben nyomozási rendelet adatott ki. Ered. (U. o. 5. sz.)

1422-ben *Katalin*, néhai *Bag* Imre özvegye, valameunyi ékszerait a csatkaai kolostornak hagyományozta. Ered. (U. o. 10. cs. 3. sz.)

1435-ben *Paznai* Mihály, Pál és László *Nyulaiban* birt szőlőjüket e kolostornak adományozták. (U. o. 9. cs. 2. sz.)

1436-ban kelt *Zsigmond* királynak a csatkaai kolostor jobbágysai számára kiadott védlevele. Ered. (U. o. 10. cs. 4. sz.)

1450-ben *Kulesán* Kelemen *Alsokon* birt szőlejét e kolostornak hagyományozta. (U. o. 9. cs. 3. sz.)

1454-ben *Zeke* György *Eősiben* birt *Cherzelem* nevű szőlejét hasonlóképen e kolostornak hagyta. (U. o. 4. sz.)

1455-ben *Gara* László nádor *Csatkán* birt szőlejét a kolostornak ajándékozta. (U. o. 1. cs. 2. sz.)

1460-ban a *székesfejérvári* sz. *István* rendházi keresztesek a kalocsai és budai káptalanok előtt eltiltják a csatkaai pálosokat guthi *Ország* János ugyanazon keresztesek parancsnoka által nekik ajándékozott *Bodajth* (Bodaik) erdőrészt használatától. (*Róka, Vita Praesul. Veszprim. 275. l.*)

1471-ben *Koromlay* Miklós végrendeletet készített e kolostornak hagyományozott ezüst szereiről, lovairól, szántásra alkalmas ökreiről, edényeiről, a vetőmagról és kiváltságokról. (U. o. 5. cs. 9. sz.)

1478-ban *Margit*, néhai *Fekete* Mihály özvegye, boldogult férje, és saját lelke üdvére, e kolostornak ajándékozta *Székesfejérvárott* a város falain belüli sz. Bertalan utczában birt nemes telke felét, míg ő maga él, minden tartozás és teher alóli

fölmentéssel együtt; e telek másik felét pedig később *Kermendi* Pál eladta neki 123 magyar forinton. (U. o. 3. cs. 6. sz.)

1480-ban a fentemlitett *Koromlay* Miklós *Koromla* nevű birtokát, föntartván magának annak, míg él, használatát, az ottani malom felének kivételével, a csatukai kolostornak hagyományozta. (U. o. 5. cs. 10. sz.)

1481-ben *Sergar* György *Sándor* nevű *Sándorvölgyében* létezett szőlejét e kolostornak adományozta. (U. o. 9. cs. 5. sz.)

1492-ben *Bálint* áldozár *Kúth* helység szőlőhegyén birt szőlejét ugyanannak ajándékozta. (U. o. 7. sz.)

Hazánknak a mohácsi ütközetre következett siralmas állapota folytán e kolostor is templomával együtt elpusztult s tiresen maradt. Ezért jószágainak birtoklása, a törökök kiűzetése után, a *pápai* pálosokra szállott. Rómer Flóriánnak állítása szerint (*A Bakony stb.* 92 l.) a hajdani ékes *góth izlésű* építési modorra mutató templom romjai még láthatók, melynek vésett köveiből és oszlopaiból, a mennyiben a szomszédvani nép által még el nem hurczoltattak különféle használatra, kivethető, hogy a templom 112 öl hosszú, a középhajó 15, a két szélső hajó pedig 10 láb széles vala.

A kar északi oldalán czimer is látható ezen fölirással: IACET SVB HOC TVMVLO. EGREGIVS. VIR NICOLAVS. AKACIVS. DE ZENTHLELEK QVIOBYT. XIII. DIE APRILIS. ANMO. DNI M. CCCCC. XVI.)

Ezen oldaláni torony ajtaja *góth* alakú, melyhez van építve a kolostor, s ennek töredékei ide s tova szórva hevernek. A délkeleti halmon egy régi kápolna nyoma látszik, s az alattai kút bőven szolgáltatott vizet a szerzeteseknek.

Jelenleg *Csatka* helység *Sarlós Boldogasszonyról* (ad B. M. V. visitantem) czimzett temploma a szomszéd *Súr*, *Zichy* gróf birtokához tartozó helység fiókja.

A csatukai helyettesek és perjelek névsora a következő:

1398-dik évben. *Endre*, perjel. (*Act. Paulin. Csatk.* 3. cs. 3. sz.)

1404— — *Balázs*, perjel. (*Act. Paulin. Papaens.* 10. cs. 5. sz.)

1409— — *Tamás*, helyettes. (U. o. 6. sz.)

1411. 1425. *Péter*, perjel. (*Paulin Csatk. 3. cs. 5. sz. és Paulin. Pest. 16. cs.*)

1429— — *Benedek*, perjel. (*Act. Paulin. Pest. 16. cs.*)

1466. 1482. *Tamás*, helyettes. (*U. o. 4. cs. 6. sz. és 5. cs. 12. sz.*)

1471— — *Ferencz*, helyettes. (*U. o. 5. cs. 9. sz.*)

1504— — *Simon*, helyettes. (*U. o. 5. cs. 33. sz.*)

1504— — *Gergely*, helyettes. (*U. o. 32. sz.*)

1512— — *Welegi Gáspár*, helyettes. (*U. o. 4. cs. 7. sz.*)

10. §.

C S O R G Ó

sz. Margitról czímzett templom — és sz. János keresztes lovagok rendházával.

Somogyvármegyének a sz. györgyi határőrezred földjével érintkező véghatárán fekvő, Festetics gróf birtokához tartozó, *Csorgó* nevű mezővárosban hajdan majd a templomi, majd a jeruzsálemi keresztelő sz. Jánosról nevezett keresztes lovagoknak létezett sz. Margitról czímzett rendházuk.

Mielőtt a Jánoslovagok telepedtek le Csorgón, a *templomlovagoknak* volt ott szállásuk, mely mint Rajcsányi szemelvényeiből értestülünk, legalább is több mint tizenhét helységet birt javadalmazásul; de a *templomlovagok* itt nem sokáig tartózkodtak, mert már egy 1226-ban kelt okmányból kiténik, hogy Csorgón ép úgy, mint Székesfejervárott, Esztergomban, Orachán és Keszthelyen *betegápoló testvérek* vagy *János-keresztes lovagok* léteztek, kik a szentmártoni apáttal a somogyvármegyei tized miatt kitört pörtük eldöntését választott bírákra bízta (Czinár, az idézett helyen II. 141. és 163. ll.), holott másutt még ekkor léteztek a templomlovagok.

Miután a *templomlovagok* rendje 1308-ban eltöröltetett, V. Kelemen pápa, 1312-ben kihirdetett apostoli iratánál fogva, azt rendelte, hogy „a jeruzsálemi *templomlovagok*“ rendje, mes-
tereinek és többi tagjainak különféle gonosz tévelyei és ocsmány

kihágásai, s förtelmes elvetemültsége miatt, megszüntettetvén, annak valamennyi javai, melyekkel maguknak a rendmestereknek és tagoknak Franciaországban 1308-diki mindszenhavában történt elfogatásakor birtak, örökre a sz. *János betegápolóinak*, vagyis Jánoslovagoknak adományoztassanak, kivéven az aragoniai várban, Portugalliában és Majorka szigetén létezett javaikat. Egy 1454-diki másolat szerint. (*Eccl. Cam. 42. cs. 43. sz.*)

Az egész *betegápoló keresztes vitézek* vagy *János-lovagok rendjének* (tehát e rend Csorgóban letelepedett tagjainak is), melynek eredetét és Magyarországbani letelepedése óta működését röviden ismertettük a „*Budapest helyrajzi története*“ című munkánkban (*I. fej. 6. §.*) a pápák és a magyar királyok által juttatott különös kedvezések, és adományozások közül megemlíthetők a következők:

1182-ben III. Lucius pápa megengedte a rendnek, hogy azon meghalálozott rendtagokat, kiket némely főpapok nem engedtek templomaikba temettetni, saját rendházaik templomaiban bárhol, — ha a meghalálozott nem volt az egyházból kiközösítve — eltakaríthassák, s a nekik engedményezett temetőket akármely áldozár fölszentelhesse. Hit. (*Eccl. Com. 43. cs. 24. sz.*)

1217-ben II. Endre király, e vitézrend nagy pártfogója, s kegyelője, a szent földről visszatérte előtt, a rend *jeruzsálemi házának*, melynek akkori mestere (főnöke) Éleshegyi (Montaigne) *Gvarin* vala, kinél a király szent földrei hadjárata közben személyesen megszált, s a kiosztandó alamizsnát is neki kézbesítette, ajándékozta a *Sopron-Bobothnak* nevezett helyi vámjövedelmét, megengedte, hogy a határőrhelyeket kivéve, mindenütt szabadon árulhasson sőt, úgyszintén neki ajándékozta bizonyos, a királyi kanászoknak a *Dráva* vize és János keresztes vitézek *Chorgo* birtoka között fekvő földjét, s eházat egyszersmind az egy király által kitűzött bírón kívül, minden, más bíró törvényszékétől fölmentettnek nyilvánította, I. Károly királynak 1322-ben kelt megerősítő okmánya szerint, melyet a székesfejérvári káptalan hiteles másolatban 1349-ben tett közzé. (*U. o. 42. cs. 35. sz.*)

1247-ben IV. Ince pápa tiltó levelet adott ki, melynél fogva meghagyja, hogy a *Jánosvitézeket* valamennyi egyházakban

tartandó gyűjtéseikben senki se merje akadályozni. Hit. (U. o. 43. cs. 25. sz.)

1405-ben Zsigmond király *Chorgo* mezőváros polgárainak és zselléreinek kiváltságos levelet adott ki, melyben mindazon szabadságokat és kiváltságokat engedlményezi nekik, melyekkel a somogyvármegyei *Segusd* mezőváros bir. Eredeti. (U. o. 5. sz.)

Ezeken kívül a *csorgói* parancsnok *Bélavár* várnagya czimét birta. *Bélavár* hajdan *Thuróc* vármegyében keblezett királyi szabad helység levén, jelenleg a *Révay* család birtoka, s mivel nem messze esik tőle *Blatnicza*, régente a templomvitézek sajátja, ezek megszüntetése után, szállt át a *Jánosvitézekre* a *Bélavár* fölötti joghatóság és várnagy czim. (*Czinár II. 141. l.*)

1370-ben *Baudenus* auraniai perjel és *Dubicza* főispánja *Lindvai* István és *János* mestereknek bizonyos a *chorgói* rendházhoz tartozott birtokon hű szolgálataik jutalmául hármast, úgymint: vérontás, erőszakoskodás és tolvajság fölötti bírói hatóságot adományozott, oly föltétel alatt, hogy e birtok bérlete fejében évenként 14 marka jó denárt és egész tizedet tartozzanak fizetni. (U. o.)

Ezen, a *Jánosvitézek* által, ha nem előbb, mindenesetre azoknak a törökök által elfoglalt *Rhodus* sziget melletti általános megveretése, s az országot pusztító törökök uralma folytán, odahagyott, rendház parancsnokai közül a következők nevei ismeretesek:

1275-dik évben. *Boraldi* Húgó, itt és *Udvarhelyen*. (*Eccl. Cam. 42. cs. 41. sz.*)

1357— — *Altanyz* Vilmos. (U. o. 42. cs. 36. sz.)

1366—1376. *Széphegyi* (De bello monte) *Rajmond*. (U. o. 38. 39. 40. sz. és 43. cs. 2. sz.)

1376— — *Széphegyi* és *Uj Udvarhelyi* *Arnold* és

— — — *Altarczi* Vilmos. (U. o. 43. cs. 1. sz.)

1377. 1384. *Rajmond*, mint fent. (U. o. 43. cs. 4. sz.)

11. §.

E N Y E R E

bold. Szűz Máriáról czímzett Pálos kolostor.

A Zalavármegyében keblezett Sümegh mezőváros közelében terül el *Tüttös-Erenye* nevű puszta, a hajdani *Tötös-Encreh*, máskép *Enyere* falu, melyben a *türjei prémontrei* rend-káptalan előtt 1339-ben kelt alapítványi oklevél szerint *Enerehi* Tamás, János és Péter nemesek *I. sz. Pál remete-rendjét* telepítvén le, a **bold. Szűz Mária** emlékére kápolnát építtettek, s az oda telepített *Pálos szerzeteseknek* ugyanazon faluban két tanyát, hátrákkal elkülönözött szántóföldet, rétet, erdőt és szőlőt adományoztak illő javadalmazásul, s ez alapítványt *I. Lajos* király 1337-ben királyi helybenhagyásával szentesítette. (*Act. Paul. de Enyere* 1. cs. 1. és 2. sz.)

Ezen, Szentiványi Márton (*Dissert. paralip. Cat. XLVII.*) állítása szerint, az eörményesi tartományfőnök - helyetteség alá rendelt kolostor kegyura a *Kanizsai* család volt egy 1405-ben kelt okmány szavai szerint, melyekkel *Kanizsai* György Vasvármegye főispánja, mint kegyúr ezen, mint mondja, *elődei által* alapíttatott kolostornak örökös alamizsna fejében bizonyos birtokot adományozott. (*Róka az i. h. 224. l.*)

A többi e kolostornak adományozott javak ezek: *Nyavalád* helység, *Ikland* puszta, *Nagy-Görbön* rét s legelő, *Keresztúron* szántóföldek, *Kis-Vásárhelyen* egy Marczal folyóni malom. És pedig, most zalavármegyei *Nyavalád* falut, akkor saját pusztájukat, *János, Marcsali* vajda fia, és ennek fia *István* adományozták szentmisékre a pálosoknak, s ez adományozást 1459-ben Mátyás király is megerősítette. (*Act. Paul. Tüskev. 2. cs. 53. sz.*)

1524-ben *Sythe* Miklós a zalavármegyei *Keresztúr* falu határában birt két szőlejét szintén nekik ajándékozta szentmisékre. (*Act. Paulin. de Enyere. 6. cs. 2. sz.*)

1651-ben *Tömerkényi* Mihály, az enyerei kolostorban volt

pálos szerzetes *Győrben* birt félházát és somogyvármegyei *Görbőbeni* birtokrészét a szerzetnek ajándékozta. (U. o. 5. cs. 4. sz.)

Az *enyerei* pálos kolostor eseményeinek, a mennyire az adatok nyomán lehetett, rövid vázlata után, még csak azt említtem, hogy e kolostor első perjelétől 1339-ben *Pétert*, 1459-ben *Pált*, 1480-ban *Simont* találtam följegyezve, s hogy e kolostor is osztozott a többi kolostorok sorsában, melyeknek épületeit a török zsarnokság földülta, szerzeteseit szétverte, kincseit elrabolta, birtokait elpusztította, miután a fentnevezett *Tömerkényi*. pálos is örökségét már nem az *enyerei* kolostornak, melynek nem volt perjele, hanem az egész szerzetnek, hagyományozhatta, s az *enyerei* kolostor birtokait már a XVII-dik század elején a pápai kolostorból kiküldött helyettesek *Zajecz János*, *Skotniczky Alfonz*, *Kelcz Miklós* és mások kezelték. (*Act. Paulin de Enyere* 1. 2. és 3. cs. *de Tüskevár* 2. cs. 53. és 58. sz.)

12. §.

H A H Ó T H

szűz sz. *Margit vértanúról* címzett benczés apátság, és a pölöskei szűz sz. *Katalin vértanúról* nevezett dömés nőzárdá.

A Nagy-Kanizsa mezővárostól észak felé négy órányira fekvő zalavármegyei völgybeni szomszéd *Alsó- és Felső-Hahóth* két helységben létezett hajdan a *hahóthi* szűz szent *Margit vértanúról* címzett apátság, melynek alapítója a *Hohold* nemzetségbeli *Buzádnak* fia, *Arnold* főispán volt, mint II. Endre királynak 1234-ben *Arnold*, az ott megnevezett rokonainak kérésére kiadott, okmánya tanúsítja. Ez alkalommal ezen kolostornak adományoztattak : az alapítónak a tolnavármegyei *Kuholyban* és *Szántón* birt birtokrészei, továbbá *Edelinben* három eke alá való szántóföld ; a *pöliskei* (most pölöskei) sz. *Mihály* pusztán (most sz. *Mihályfalván*) 50 hold ; *Scikmond*

földjén három eke alá való föld, a *kegyúri jog* az alapítónak *Arnoldnak*, valamint *Keled* és *Ponyth* családoknak, s ezek utódainak engedtetvén át, az oda *temetkezhetési* kiváltsággal együtt. (*Cod. Dipl. III. 2. 408. l.*)

Ezen apátság viszontagságai ismeretlenek levén, az ottani apát csak 1557-ben említetik, mire a törököknek azon vidékeni dulakodása folytán egészen elpusztult; az országnak helyreállíttatása után is pusztán maradt egész 1642-dik évig, midőn királyi kézre kerülvén, *Husvéth* Ambrus lemondása után, *Berkes* Péter apátnak adományoztatott, jöllehet a *Sárkány* család az apátkineveztetési jogot magának követelte, mint a mely örökösödési nyomon őt illetné.

Erre több királyi kineveztetés útján lett apátkövetkezett, mint 1716-ban *Bonacsina Venancz*; 1755-ben *Scachi* Péter; 1761-ben *Jankovics* István; 1785-ben *Rosty* János; 1794-ben *Hertelendy* Gáspár; *Nedeczky* Károly; 1801-ben *Horváth* János; 1808-ban *Szvorényi* Mihály; 1814-ben *Ruszek* József.

Azonban 1772-ben az apátság kegyúri joga új királyi adományozás után a tolnai *Festetics* grófi családra rubáztatott, s azóta a hahóthi apátok egyszersmind *keszthelyi* plebánusok szoktak lenni. (*Czinár, az i. h. I. 298. l. — Tud. gyűjt. 1818. VII. 1—24. ll.*)

A Hahóthtól észak felé két órányi távolságban fekvő, már fentnevezett, a *Bánfyak* birtokához tartozó *Pölöske* helységben, jelenleg a *szent mihályi* plebánia főkegyházában is létezett egykoron egy *százszent Katalin* vértanúról címzett sz. *Domonkosrendi nőzárda*, melyet szintén e följebb említett s a régi írók véleménye szerint, az *alsó-lindvai Bánfy* nemzetségből származott *Arnold* főispán alapított 1234-ben, mint Pázmán Péter bibornok, *Szentiványi* s mások állítják. (*L. Topogr. M. R. Hung. III. k. 5. §. — Ferrári a már i. h. IV, 5. fej. 543. l. — Tudom. Gyűjt. a már i. h.*)

13. §.

J A S Z T

sz. György vértanúról címzett benczés
apátság.

A mostani *Jásd*, a régi iratban *Jást*h és *Jászt* néven előforduló, falu Veszprémvármegyében a zirczi monostor és Bodajk mezőváros közötti vidéken fekszik, s hajdan a sz. György vértanúról címzett benczés apátság széke volt, melyet Szentiványi véleménye szerint (*Dissert. paral. catt. LIV.*) 1164-ben *Ujlaky Lőrincz* herczeg alapított. Azonban, ez apátság viszonyosságai teljesen ismeretlenek lévén, azokról csakis azon kevés adatokat említhetjük meg, melyeket a tudós Czinár Mór tett közzé ezen hajdan sz. *benedekrendi* apátságról a pannonthalmi főapátság dús levéltárából.

1332-ben a *jászt*i apát XXII. János pápa parancsára *Odo circhi* (zirczi) apáttal és bizonyos veszprémi örkanonokkal, a somogyi, sz. Márton pannonthalmi monostorát illető, tized ügyében kiküldött közbiróként működött a tizedet megtagadó *Pousa* nevű segusdi plebánus ellen. 1419-ben pedig János *Ujlaki* László bán fia *Galos* nevű pusztáját adta cserébe mellékleteivel együtt a *jást*hi sz. Györgyről címzett apátság Inothában létezett nagy malmáért. (*Czinár II. 283. l.*)

Az apátság templomának és monostorának fenn vannak ugyan még most is némely falmaradványai; de, védszentjének sz. Györgynek neve egészen eltűnván, jelenleg az apátságnak csak *Boldasszonyról* nevezett *jászt*hi apátság czíme adományoztatik. Azonban a nép a hajdani templom romjai mellett *bold. Szűz Mária kápolnához*, vagyis az ottani „szent kút” nevű forráshoz számosabban szokott betegségeiből felgyógyulása reményében zarándokolni. (*Schemat. Cler. Veszpr. 13. és 35. ll.*)

14. §.

J E N Ő (Tüskevár)

sz. Mária Magdolnáról címzett pálos kolostor.

Veszprémmegyében hajdan két *Jenő* nevű helység létezett, a mint létez jelenleg is, úgymint: a Vásárhely mezőváros közelébeni *Kis-Jenő* falu és az onnét távolabb eső *Nagy-Jenő* pusztája; régente azonban *Nagy-Jenő*, a mostani *Torna* patak mellett levő *Tüskevár* mezővárossal azonos, s mint *pálos* kolostor széke a fentnevezett *Kis-Jenővel* határos vala. — Mivel pedig Szentiványi hibásan állítja, hogy *Nagy-Jenőn* *György* pálos szerzetes 1266-ban építtetett klostromot, Benger Chronotaxis című kéziratában (V. fejelet. LVII. sz.) Szentiványi ellenében megmutatja, hogy ezen általa említett építkezés 1452-ben *Kis-Jenőn* a sz. Miklós című templomnál történt. *)

A *pálosok túskevári* székháza úrbéri könyve szerint ezen 1310 körül épült székház alapítói a *Tornay* nemes urak valának, kik eredetileg a *bold. Szűz Mária*, a székház helyreállítására és nagyobbitására után sz. *Mária Magdolna* védnöksége alá helyezték azt. 1321-ben *Miklós* győri püspök, kinek egyházmegyéjéhez tartozott akkor *Jenő*, így a kolostor is, ennek további javadalmazásul szántóföldeket, réteket, szőlőket, malmot és juhokat adományozott, ki tehát nem lehetett, mint Fejér az 1311-dik évről megjegyzi, (*Cod. Dipl. VIII. 7. 101. l.*) a kolostor eredeti szerzője. (*Act. Arch. Conv. Jenő. 18. cs. 1. sz.*) S ez időtől fogva a *nagy-jenői* vagy *túskevári* plebánia XXII. János pápa (1314—1334) helybenhagyásával a kolostor s templom tulajdon javadalmává lön. (*U. o. 1. cs. 34. sz.*)

Ezen helyettség czímével kitüntetett kolostor birtokához tartozott: a szomszéd Tornán tizenkét 1393-ban *Gara*

*) *Tüskevár* ezen nevét alkalmasint azon korban kapta, midőn Veszprémvárost a törökök bírván, a környékbeli nép a régi kolostorba, mint a törökök támadásai elleni védvárba, szokott menekülni, s a környékeni bozótból összehordott tüskebokrokkal sövényezte magát körül a védelem könnyítése végett. (*Benger az i. h. CXXIX. fejelet.*)

Miklós által adományozott hold föld, (*U. o. 1. cs. 19. sz.*) továbbá a Veszprémvármegyében keblezett *Botfölde* vagy *Vidép* falu, melyet *Vásónyi* Ernő adományozott *Zsigmond* király 1399-ben kelt *beiktatási rendelete* mellett a kolostornak; a *kis-jenői* szőlőhegyen *Aranyos-szőlő* nevű, a *vásárhelyi* szőlőhegyen *Barát-szőlőnek* nevezett szőlő, végre *Nagy-Jenőn* szántóföldek, rétek és egy malom. (*Act. Conv. 18. cs. 9. sz.*)

A mohácsi vész után a kolostor elpusztult s annyira elhagyott állapotban maradt, hogy még 1658-ban a *nagy-jenői* lakosoknak megengedettett a töröktől félelem miatt elhagyott klostromban menhelyeket építeni azon kötelezettséggel, hogy a szerzet somlyói szőlőjét műveljék. Lassankint azonban hozzá fogott a szerzet a kolostor helyreállításához, mely új javadalmazást nyervén, a szerzetesek perjelükkel együtt 1720-ban visszahívtak, s újra megerősítettek birtokaikban, e kolostorra ruháztatván az örményesi kolostor birtokai is a kis-vásárhelyi malommal, s midőn a kolostor új szerzetesekkel szaporított meg, *Fejér* Pál tartományi főnök fáradozása folytán, *Rokolyán* helység birtoklása is.

A kolostornak ezen korszakbani birtokai az 1764-dik évi térkép-összeírásban ekép soroltatnak el: egy elég terjedelmes *kert*, két *istálló*, *magtár*, újon épült *majorsági ház*, ettől 2000 lépésnyi távolságban levő két kerekű újon épült *malom*, ennek átellenében *halastó*, a kolostor körül 30 láncz *rét*, a *Somlyó* hegy alatt 53 hold szántóföld, végre a *somlyói* és *kis-jenői* szőlőhegyen *szőlők*.

A templom a völgyben a *Torna* patak mentében volt, s e templom sirboltjának fölnyitása és idegeneknek abba temettése ellen 1780-ban a pálosok tiltakoztak. A *plebániának* a kolostorhozi visszaesatoltása már 1767-ben elrendeltetett, s ezen már most sajátja számára a kolostor több magánosoktól szőlőket szerzett, úgymint: 1778-ban *Tóth* Lászlótól egy szőlőt a *kis-jenői*, másikat a *somlyói* hegyen vett meg 300 forinton; a harmadikat ugyanott 1781-ben a *Molnár* család tagjaitól vásárolta 700 forinton. (*Act. Conv. 1. cs. 37. 39. 40. sz. — 18. cs. 9. és 10. sz.*)

II. József császárnak a szerzetes rendek eltörlését rendelő parancsa folytán 1784-ben e kolostor is megszüntettetvén, a kolostor és szerzetesei további viszontagságai ismeretlenek.

A helyreállított kolostor perjelei, vagy házfönökei
névsora:

1720-dik évben. *Huszár István*, helynök. (*Act. Conv. 6. cs. 254. sz.*)

1720— — *Radovány Özséb*, helynök a rend határozója. (*U. o. 7. cs. 303. sz.*)

1723. 1725. *Martinkovich Jeromos*, házfönök. (*U. o. 6. cs. 255. sz. — 7. cs. 309. sz.*)

1730— — *Tallian Péter*, házfönök. (*U. o. 1. cs. 10. sz.*)

1744—1747. *Mártony Vidor*, perjel. (*U. o. 4. cs. 193. 197. sz.*)

1745 } — — *Kontár József*, házfönök. (*U. o. 7. cs.*
1746 } *318. sz.*)

1748—1750. *Maczonkay Kristóf*, perjel. (*U. o. 5. cs. 230. 231. 329. sz.*)

1751—1757. *Horhi Imre*, házfönök. (*U. o. 1. cs. 19. 24. sz. — 2. cs. 113. 115. 119. 203. 275. sz.*)

1758— — *Vincze József*, házfönök. (*U. o. 6. cs. 280. sz.*)

1759— — *Toronyi N.*, házfönök. (*U. o. 2. cs. Toldal.*)

1761— — *Antal Pál*, házfönök és rendhatározó. (*U. o. 6. cs. 281. sz.*)

1761— — *Jenei Márton*, házfönök. (*U. o. 7. cs. 336. sz.*)

1762-1764. *Bektán Bertalan*, perjel. (*U. o. 2. cs. 239. 338. sz.*)

1764—1767. *Keresztes József*, perjel. (*U. o. 1. cs. 30. sz. — 3. cs. 123. 124. sz.*)

1768—1770. *Kecskeméthy József*, perjel. (*U. o. 3. cs. 126. 129. sz.*)

1771—1772. *Kuszlics Mihály*, perjel. (*U. o. 3. cs. 133. sz.*)

1773— — *Jenei Márton*, perjel. (*U. o. 13. cs. 13. sz.*)

1774— — *Damián Fülöp*, perjel. (*U. o. 7. cs. 359. sz.*)

1775— — *Kuszlics Mihály*, perjel. (*U. o. 19. cs.*)

1776. 1778. *Jenei Márton*, perjel. (*U. o. 3. cs. 137. 138. 145. sz.*)

1777— — *Kecskeméty József*, perjel. (*U. o. 7. cs. 342. sz.*)

1779—1782. *Czimegh* Mark, perjel. (U. o. 3. cs. 148. 152. 153. sz. — 19. cs.)

1782. 1783. *Némethi* Elek, perjel. (U. o. 3. cs. 155. 221. sz.)

1784— — *Kiss Boldizsár*, perjel. (U. o. 1. cs. 41. sz.)

15. §.

K A P O R N A K

a szentséges Megváltóról címzett benczés apátság.

Ezen Zalavármegyében létező hajdanta majd *Copornuk*, majd ismét *Caparnuch* néven előforduló, a XII-dik században bizonyos *Wolser* vagy *Wolfer*, *Cuzin* atyja, alapította, és építette monostornak előbb *Bencz* főispánra, ezután a *Cádor* nemzetségből származott *Mártonra*, végre, a tizesbirák tanácsa ítéllete nyomán, III. *Béla* királyra szállott *kegyúri joga* II. Endre király által 1212-ben a nevezett *Márton* fiainak Mihálynak és Henriknek, s ezek utódainak adományoztatott, tulajdonkép visszaadatott. (*Cod. Dipl. III. 1. 125. l. és IX. 7. 645. l.*)

Az Ausztriába keblezett *szent kereszt*ről címzett apátság levéltára egyik okmányából arról értesültünk, hogy a sz. *gothardi* ciszter apát a pilisi apáttal együtt a *kapornaki szentséges Megváltóról címzett benczés* monostorba meghivatott, s az 1217-ben a szerzetesi fegyelem megszilárdítására ugyanott tartatott káptalanon jelen volt. — Továbbá IX. Gergely pápa 1237-ben egy válasziratot adott ki a kapornaki apát és káptalannak a veszprémi püspök ellen benyújtott azon panaszos iratára, hogy a veszprémi püspök jogtalan zsarolásokat és látogatásokat viz véghez a monostorban, s midőn hosszabb ideig számos személylyel tartózkodott ott, tizedet csikart ki, sőt kiközösítési végzést hirdetvén ki ellene, a szerzetes atyákat börtönbe záratta. S a fönntemlitett pápa megnevezett leiratával e bajokat orvosolta is. (*Koller, Hist. Eppatus Quinqueecl. II. 107. l.*)

Az apátság többi viszontagságai nem tudvák; csak annyit

bizonyos, hogy a XIV-ik századbéli zavaros idők folytán az apátság javai magánosok kezeibe jutottak. Ezért az 1567-diki 51-dik, és az 1575-dik 17-dik országgyűlési törvényezikben az ország rendei azoknak visszaadatását, s míg elvesztett hitelességi joga helyreállítatik, a „*föltámadt Krisztust*“ ábrázoló pecsétjének a monostor jegyzőkönyvével együtt a *vasvári káptalan* székházabani őriztetését rendelik, e káptalanra bízván a kiváltságok kiadatását is. (*Jerney tört. tár. II. 100. l.*) A *vasvári káptalanból* a kapornaki monostor nyilvános levéltára, mint az 1751-dik évi 8-dik törvényezikk tanusítja, Zalavárra szállíttatott. (*Czinár az i. h.*)

A *kapornaki apátság* jelenleg is valóságos javadalmazott apátság, mely érdemes egyházi férfiaknak szokott adományoztatni. A legutóbbi időben, néhány évig üresedésben lévén, a *Jézus Társaságának* adományoztatott, mely azt mostanáig bízván, egypár év óta minta-gazdasággá alakította át.

A kapornaki apátok közül a következők nevei ismereteseek:

1267. 1280. *Jakab.* (*Cod. dipl. VII. 5. 353. 451. ll.*)
 1323. 1328. *Henrik.* (*U. o. VIII. 6, 67. l. — Eccl. Caal. 42. cs. 1. sz.*)
 1385-dik évben. *Bernát.* (*Cod. Dipl. IX. 5. 510 l.*)
 1397—1399. } *Ferencz.* (*N. R. A. 154. cs. 54. 65. sz. —*
 1416. } *1547. cs. 22. sz.*)
 1446-dik évben *István.* (*N. R. A. 1553. cs. 2. sz.*)
 1463— — *István*, streverii püspök, az apátság kormányzója. (*Eccles. Caal. 42. cs. 2. sz.*)
 1515— — *Gergely.* (*Czinár az i. h.*)
 1524. 1532. *Sárvári Antal*, mester. (*Eccles. Caal. az i. h.*)
 1557. 1558. 1562. *Zyli Albert.* (*Pray Dipl. Sacr. II. 929. sz. — Péterffy Conc. II. 32. l. — Acta Paulin. Örmény 2. cs. 22. sz.*)
 1568— — *Mezőlaký Ferencz*, előbb zalavári apát, s ez meghalván, az apátságot Miksa király foglalta el. (*Eccl. Caal. irreg.*)
 1629 } — — *Nagyfalvay Gergely.* (*Szvorényi Syn. Decr. Synod.*)
 1630 }

- 1636} — — *Szent-Gály* Miklós, sidi plebános. (*Eccles.*
 1638} *Cam. 42. cs. 3. sz. és Szvorényi az i. h.)*
 1648} — — *Philippasich* Péter. (*Szvorényi az i. h. —*
 1656} *Act. Jes. Jaur. 24. cs. 9. sz.)*
 — — — *Gálos* Gergely, s ennek visszalépése után
 1676 — — *Tormády* Péter, a vasvári káptalan pré-
 postja. (*Eccles. Cam. irreg.)*
 1678 — — *Gálos* Gergely, nagy-horpácsi plebánus.
 (*Act. Paulin. Prohibit. 17. sz.)*
 1699. 1721. *Kazó* István, vasvári prépost, később vá-
 lasztott belgrádi püspök és pécsi nagyprépost. (*U. o. és 42. cs.*
27. sz.)
 1733 — — *Békássy* Ferencz. (*U. o. 42. cs. 4. sz.)*
 1751. 1761. 1762. *Kecskés* László. (*U. o. irreg. és 42.*
cs. 5. 7. sz.)
 1763 — — Ungerschütz gróf *Berchtold.* (*U. o. 9. sz.)*

16. §.

K A P O S F Ö,

másképp sümeghi sz. Benedekről címzett benczés
 apátság.

A Somogy vármegyébe keblezett *Kaposvár* mezőváros közelébeni *Kaposfő* (régente Copus-few) pusztá területén létezett hajdan a sz. *Benedekről* címzett prépostság, melyről a tudós Czinár Mór Pázmán nyomán azt állítja, hogy a sz. *Benedek* rendjéé volt, mely rendnek némely monostora a benczések által nem igen szokásos prépost czímet használta.

A sümeghi sz. Egyed monostor, Katona István által ok-adatoló történetében közzétett, bizonyítványa (*Fejérmél, Cod. Dipl. IV. 2. 159. l.*) nyomán, e prépostságot 1252-ben *Mózes* és *Sándor* „a Nagy Moys fiai, alapították, kik ősi javaikból e monostornak négy helységet adományoztak örökösen, úgy-mint: *Mogorfalvát*, hol e monostort sz. *Benedek* emlékére épít-tették, *Keményvölgyét*, *Scennát* és *Poczipthát*, melyek mind a

Kapos folyón túl egy körben feküdtek (hol ma is sz. *Benedek* falu van), és pedig valamennyi mellékleteikkel és haszonvételeikkel együtt, csak egy nemes telket egy eke alá való szántófölddel, és az ott lakó néptől évenként járó királyi haszonvételt tartván fen maguknak.

Ezen adományozást 1254-ben ismét másikkal szaporították, melynél fogva somogyvármegyei *Páth* birtokukat, hol sz. *Kozmás* és *Demjén* vértanúk emlékére templom épült, ugyanazon monostornak ajándékozták. (*Czindár az i. h. I. 309. l.*)

E monostor, mely biztos tudomás szerint a szomszéd apátságok egyikének, előbb a sümeghi sz. *Egyed*, azután a silisi sz. *Jakab*, vagy a remeteségi sz. *Jakab* apátságnak vala alá rendelve, még a XVI-dik században is teljes fényében diszlett; mivel 1550-ből előfordul *Mihály* prépostnak a zalai sz. Adorján kolostor káptalana előtti tiltakozása a saját, Körös vármegyei *Gerecs* nevű birtokán lakott *Geréczy* Zsigmond által ellene merészelt elfogatási és javainak erőszakos elrablási kísérlete ellen.

A töröknek kiűzetése után, jöllehet a szerzetesek rég oda hagyták a monostort, mindig valóságos javadalmazott prépostok neveztettek ki, a milyen volt 1701-ben *Fürstenbuschi* Ferencz Godofréd, pécsi kanonok, 1711-től 1719-ig pedig *Glavinich* Sebestény. (*Eccl. Cam. irreg. — és u. ő. 55. cs. 22. sz.*)

17. §.

K E S Z T H E L Y

hajdan Minorita sz. Ferencz rendi szerzetesek, boldogságos szűz Máriáról, és sz. Osvaldról czímzett, társháza.

A Balaton tava legszélsőbb déli partján kellemes sikságon fekszik a Festetits grófok mezővárosa *Keszthely*, melynek neve már 1244-ben előfordul. E mezővárosban a terjedelmes urasági kastélyon és az ott néhai gróf *Festetits* György alapí-

totta, ezért Georgiconnak nevezett, a legújabbán ismét helyreállíttatott, s újra szerveztetett gazdasági tanodán kívül, van egy hajdanta Minorita, most Mária-tartománybeli sz. Ferencz rendi szerzetesek társháza, mely a boldogságos szűz Mária emlékére levén szentelve, s ódon góth idomban építve, méltó a régész egész figyelmére.

E kolostor alapítója *István*, erdélyi vajda, később nádor vala, ki e kolostort 1397-ben fölépítvén, Zsigmond király által halálra ítéltetett, s annak templomában temettetett el, mint egyik olvasható e fölírat tanusítja: „Hic est sepultura magnifici Domini Stephani Vajvodae et Regni Palatini. Anno Domini 1397.“ (*Schemat. Prov. S. Mariae Ord. Min. S. Franc. 1851. 34. l.*)

A kelet felé épült egy hajóju egyház 22 ölnél hosszabb, szélessége pedig a szentélytől 57, ivezete alatt 80 lábnyi, ivezetét 16 lábnyi távolságban 8 szögletű oszlopok támogatják oldalain. Homlokzatát legtisztább góth idomban készült alakok ékitik, melyeknek hatását azonban fölötte megzavarja e templom újabb korban dóriai idomú oszlopokon nyugvó előcsarnoka. Úgy látszik, hogy e templomot a régi kolostorral hozzáépíttetett alacsony góth idomu folyosó kötötte össze. (*Ipolyi, Archeol. Közl. II. 210.*)

E társház viszonyait s viszontagságait némüleg földerítető semmiféle okirat sem lelhető föl egész a XVI-dik századig, csakis annyi bizonyos, hogy a töröknek hazánkban való lakodása folytán 1552-ben e társház is elpusztult. (*Schemat. fr. Min. Prov. Mar. 1851. 61. l.*); de, mikor állíttatott ismét helyre, s mikor tértek abba vissza a szerzetesek? ismét nem tudható meg; annyi azonban bizonyos, hogy mint székház (*Residentia*) csak 1723-ban kebleztetett a sz. Ferencziek *Máridról* czimzett tartományába. (*Schemat. az i. h. 61. és 91. l.*)

Az 1727-dik és 1729-dik, s következő évekből fenmaradt okiratok nyomán e kolduló szerzetesek, mentek levén minden tehertől s tartozástól, téglaházzal, szabad faizással, és halászat-tal birtak, ingatlan javaik pedig több a *keszthelyi* határban levő, *Andorkó* Erzsébet, és *Zsid* falu határában *Borda* János által hagyományozott rétből, továbbá egy más *Kapitánrétnek* nevezett, 1738-ban nekik ítelt kaszálóból, egy *Kamándon* *Varga* György és *Madarász* Ilona által nekik hagyott, végre egy *Bakács* Teréz által a *Felső-Tomay* hegyen nekik hagyományozott

szőlőből állottak. Szent mise alapítványokra, s alamizsna fejében pedig több magános személyek hagyományoztak nekik bort és pénzüsszegeket. (*Act. Franc. Keszthely. Elench. 4—54 tétett.*)

1711-ben Keszthelyen gymnasium állíttatván, ebben a tanítás a sz. Ferencz rendi szerzetesekre bízott. Azonban e társház, melynek eltöröltetése már 1786-ban kimondatott, II. József császárnak 1788-dik évi sz. György hava 16-dikán kelt rendeleténél fogva, feloszlattatott, temploma plébánia-egyházzá nyilváníttatván, világi áldozároknak adatott át; a gymnasium-bani tanítással pedig a *prémontrei* szabályozott kanonokok bíztattak meg. (*Schem. az i. h. 107. és 111. ll.*)

18. §.

K Ö v. K Ö V E S K Ü T,

sz. Mária Magdolnáról címzett pálos kolostor.

A zalavármegyei Keszthely mezővárostól egy órányi távolságra eső *Kő-* vagy *Köveskút* nevű helyen hajdan pálos kolostor létezett, mely azonban semmiesetre sem zavarható össze egy másik Tótország határán volt, jelenleg *Kő* és *Keve* nevű helylyel a Duna mellett, hol sz. *Jerne* prépostsága s káptalana létezett, 1229-ben pedig *Ugrin*, vagy *Ugolin* kalocsai érsek püspökséget alapított, mely most egy és ugyanaz a *diakóvári* püspökséggel, sem pedig más, Pázmán, Szentiványi, Bél és Kátóna s mások szerint a Tisza mellett a Szerémségben diszlett sz. *István* első vértanúról címzett hasonnevű prépostsággal. (*Benger, Chronot. MS. V. Fej. LXV. sz. — Jerney, Történelmi tár. II. 61. l.*)

Ezen *kői* pálos kolostor alapítójának neve s keletkezése éve ismeretlen; de, mint a pálos rend évkönyvei s Gyöngyösy állítja, III. Pál veszprémi püspök 1263-ban kelt leveléből bizonyos, ez évben már létezett. Továbbá megvan *Péter* mesternek, a veszprémi egyház olvasó kanonokjának 1307-ben kelt *birtokba vételről* tanúskodó levele, melyben ez alapítványba a káptalan beleegyezett, melynél fogva Kelemen, Barnabás fia, az ábrámi káptalan jobbágya, a köveskúti szerzeteseknek bizo-

nyos szőlőt ajándékozott, végre az *István* bibornok szerpap által e sz. *Mária Magdolnáról* czimzett kolostornak 1475-ben kiadott *búcsút* engedélyező levele is megvan mindakettő eredetiben. (*Benger az i. h. és Act. Convent. egyetlen cs. 1. és 2. sz.*) A kolostor többi viszontagságai teljesen ismeretlenek.

19. §.

S Z E N T L Á S Z L Ó

karinges szabályozott kanonokok sz. Lászlóról
czimzett prépostsága.

A somogyvármegyei *Bolhás* és *Tarány* helységek közt, Csurgó mezővárostól kelet felé van *szent László* nevű, a Festsitts grófok birtokához tartozó pusztá, hol valószínűleg romok léteznek, melyeken sz. *Ágoston* rendje szabályozott kanonokjainak régi monostora állott.

E monostorról semmi sem mondható más, mint a mit *Czinár Mór* Fuxholfer Monasteriologiájának kiadója (II. k. 197. l.) Fejér Okmánytárából (*Cod. Dipl. IX. k. 7. 469. l.*) ekép idéz: „E prépostság emlékét egy 1382-ben kelt birói idéző levél tartja fenn, melyből kitűnik, hogy Endre a karingesek rendje sz. *Lászlóról* czimzett egyházának prépostja, *Ulászló*, a pannonhalmi sz. Márton apátság kormányzója által, a II. Béla adományozásából őt illető somogyvármegyei adótized és harmad ügyében törvényes, idézés útján, Jakab szépesi gróf, országbiró elibe idéztetett.

29. §.

L E V E L D

a karthausi rend sz. Mihály főangyalról czimzett
zárdája.

A Veszprém várostól nyugat felé mintegy két órányi távolságra, az arra vezető országútban fekvő, *Városlőd*, másképp *Lövöld* helységben létezett hajdan ezen *zárdá*, melyet 1378-ban

Lajos király 12 szerzetes és két nevendék számára alapított és *Heulgh* királyi váron kívül neki a veszprémvármegyei *Leveld*, a győrvármegyei *Nyúl* helységeket, a zalavármegyei *Tapolcza* mezővárost, s több falut adományozott, a nevezett helyek plebánia-egyházainak *kegyúri jogával* együtt javadalmazásul. Ezekhez járult még *Karád* helység birtoka is, melybe a zárdá a Zsigmond király által 1391-hen kiadott bizonyítvány szerint a *Barbach* helységet ért csere fejében iktattatott be. (*Cod. Dipl. IX. 5. 239. l. és X. 8. 332. l.*)

Még többet is adományoztak ezen karthausiaknak magánosok, mit a rend a jótevőkérti könyörgéseivel s más jó tetteinek velőki megosztásával törekvők meghálálni. Így a perjel és határozó tanácsosai 1389-ben néhai *Gara Miklós* nádor özvegyét, az általa zárdájukra árasztott jótéteményeiért, 1463-ban pedig *Erzsébetet*, Mátyás király anyját, testvérülettökbe avatván, minden jótetteik és könyörgéseik érdemeiben részesítették. (*N. R. A. 1529. cs. 3. és 15. sz.*)

Azonban a zárdá fekvő jószágai s más javai birtokában több ízben súlyosan háborgattatott, mint tanusítja a sümeghi kolostor káptalanának 1470-ben kelt, a nádor parancsára bizonyos *Gyúg* helységben tartózkodott *Boldis Pál* jobbágya által a leveldi karthausiak Somogy vármegyei *Szamard* birtoka ellen elkövetett erőszakoskodások fölött megtartatott vizsgálatróli jelentése; ugyanczintén a pozsonyi káptalannak, az ország helytartója által a királyi táblához intézett idézésére, 1548-ban kiadott jelentése azon *Podmaniczky* Rafael által a karthausiak zárdáján elkövetett erőszakoskodásról, melynél fogva a zárdá *borait* elrabolta, két lovát, melyeket a zárdá eselédjei vezettek, elhajtatta a zárdá veszprémvármegyei *Vanyola* birtokáról, a *Kis-Levelden* lakott zárdajobbágyok sérelmével, ezeknek 90 darab szarvasmarháját eloroztatta. (*Act. Claris. Pos. 51. cs. 41. sz. és Eccl. Cam. 53. cs. 15. sz.*)

Midőn a XVI-dik század első tizedeiben, az országnak a törökök betörése elleni védelmére szükséges eszközöket a szent helyek egész készsége szolgáltattak, a leveldi zárdá is Ferdinánd királynak 500 forintot adott kölcsön a háború okozta költségek fődözésére, mely 500 forintról a király 1529-ben kötelezvényt is adott a zárdának, melyben annak egyszersmind

elengedte a zárda birtokaitól fizetni kellendett fél forint háborúrai segélyt. (*Eccl. Cam. 53. cs. 11. sz.*)

Végre az e vidéknek 1552-dik év körül a törökök által történt elpusztíttatása, s e zárdának földülése után, az ebből máshova menekült karthausiak perjele, a zárda javai megmentéséről gondoskodásból, a leveldi zárdának Balaton tava körül fekvő birtokait 1554-ben *Keveß* Endre veszprémi püspöknek 90 évre bérbe adta, s e bérletet 1557-ben Ferdinand király is megerősítette. (*Eccl. Cam. irreg.*)

A leveldi zárda perjelei valának:

1370. 1372. 1389. *János.* (*Czech. Dipl. Cam. Jaur. MS. II. 115. l. — N. R. A. 1529. cs. 3. sz.*)

1397— — *Péter.* (*Cod. Dipl. X. 7. 144. l.*)

1416— — *Leonard.* (*Clar. Pos. 56. cs. 46. sz.*)

1419. 1429. *Ágoston.* (*U. o. 56. cs. 58. l.*)

1454— — *Mihály.* (*Collect. Hevenes. MS. XLVII. k. 68. l.*)

1470— — *Szerafin,* (*Clar. Pos. 51. cs. 41. sz.*)

1533. 1534. 1548. *Péter.* (*Eccl. Cam. 53. cs. 12. 14. sz.*)

1554— — *László.* (*U. o. irreg.*)

21. §.

MURA-SZ.-KERESZTI

benczés apátság.

A Murának Drávába szakadásánál, hol jelenleg a zalavármegyei *Kolatszég* helységgel határos *Keresztúr* falu fekszik, a *szent Keresztről* czimzett Mura melletti benczés apátság létezett.

Ezen apátság alapítójáról, javadalmazásáról és alapítása évéről semmi bizonyos adattal sem bírunk, annyi mindazáltal bizonyos, hogy 1347-ben már létezett, miután ezen évben *Mihály* nevű apátja fordul elő.

Valószínű továbbá, hogy e monostor alapítója az alsó-lindvai *Bánfy* család valamelyik tagja volt, s javadalmazásul *Jakabfalva* (alkalmasint a zalavármegyei *Jakabfa*); *Mersel* (talán a somogyvármegyei *Merse*), és *Vertegh* (hihetőleg *Baranya vármegyei Vertik*) birtokokokat kapta *Gara nádornak Pál* apát ellen 1377-ben kiadott idézési parancsa szerint, mint azon évenkénti két márka új dénárból, bizonyos számú sertésből s mennyiségű gabnából és ruhából állott járulékot is, melyet *alsó-lindvai Bánfy István* örökösei *Istvánföldének* nevezett birtokuktól járó hűbér fejében *Demeter* apát alatt a monostornak minden évi sz. Márton napján, a zalai kolostornak 1427. 1434-ik kelt bizonyítványa szerint, kiszolgáltatni rendelték. (*N. R. A. 1542. es. 10. sz. — 1549. cs. 5. sz. — 1550. cs. 16. sz. — 1551. cs. 51. és 77. sz.*)

Ez apátság, melyhez 1788 óta a *keresztúri* plebánia hivatal teljesítése van csatolva, jelenleg is a valóságos javadalmazott apátságok közé tartozik, s apátjai közül ismeretesek: 1648-ban *Matkovics Mihály* zágrábi kanonok, ez után *Navatei báró Jani Nándor* Jakab, 1694—1718-ig *Benedek*, másképp *Salisi* Rezső benczés. (*Czinár, az i. h. I. 270. l. — Szvorényi, az i. h. — Eccl. Cam. irreg.*)

22. §.

ÜRMÉNYES

bold. Szűz Máriáról címzett pálos kolostor.

Az ezen Zala vármegyében keblezett kolostorral foglalkozó iratokban *Ürményes* (régente *Ewrmenes*, *Hermenyes*), helyett *Örvényes* (régente *Ewrwenes*, *Erwenyes*) nevezet fordul elő, mely elnevezés, sejteti velünk annak egykori székhelyét. Ugyanis Zala vármegyében két különböző *Örvényes* nevű hely van, úgymint a Tihany közelébeni *Örvényes* falu, és a Kapornakhoz nem messze eső *Örvényes* pusztá, s véleményem szerint e pusztán létezett a tárgyalás alatti pálos kolostor, jóllehet a pálos szerzet sorjegy-zékében mint Kanizsához közel *Szent Mária Magdolna* cím

alatt létezett említettik, Szentiványi pedig (az i. h. XLVII. fej.) azt állítja, hogy Elek sziget irányában állott, mire azonban Benger (*Chronot. MS. V. fej. XLII. sz.*) azt jegyzi meg, hogy a Szentiványi által említett kolostor e szóban forgótól egészen különböző, s más kolostor volt. Egyébiránt nincs ok rá, miért ne lehetett volna a bold. Szűz Máriáról czimzett örvényesi kolostornak Sz. Mária Magdolna is védszentje.

E kolostor egyike vala a pálos rend veszprémi püspök-megyében alapított nyolcz első kolostorának, ezért azt Pál püspök is említi 1263-ban kelt levelében, jóllehet Pázmán annak keletkezését az 1266-dik évre teszi. (Benger, i. h.)

A kolostor birta Örvényes falut, mely úgy látszik székhelye volt, (most azonban pusztá); s e birtokba a kolostor 1381-ben újra helyezettett be, továbbá sajátja volt: Németfalva helység, a zalavármegyei Szent-Péter-Úr, Bakónak, Bagota és Rokolán helységek határaiban egyes birtokrészek, melyek birtokában I. Ferdinand király új adományozással megerősítette a kolostort; ezenkívül birták Fényesháza helységet (mely most pusztá), Kehidán malmot és szőlőt, Barátságziget pusztát, mind Zalavár megyében, és három budai házuk is volt. (Protoc. Paulin. 521. l.) E birtokai nagyobb részét a kolostor az eredeti javadalmazás fejében, a többit későbbi királyi és magán adományozás útján szerezte.

(1480-ban Erzsébet *Bewgethei* (Bögötei) Benedek neje néhai Csipkeréki János özvegyének Ilonának Vasvármegyében keblezett Csipkerék birtokát terhelő jegyajándékát és hozományát a kolostornak hagyományozta, s e fölött a szomszéd kápornaki monostor káptalanja bizonyítványt adott ki. (Act. Conv. 9. cs. 2. sz.)

Végre 1593-ból fenmaradt az örményesi szerzeteseknek egy magyar nyelven fogalmazott folyamodása, melyben bizonyos úrhölgnél esedeznek szent-péter-úri régóta a kolostor birtokához tartozó javaikért, úgyszintén a törökök rohanásai ellen megerősített kolostort őrző hajdúk számairai élelemszerkért, végre a náluk tartandó káptalant illető egy hordó borért. (Eredeti u. o. 8. cs. 3. sz.)

E kolostor viszontagságairól, míg tartomány-helyettségig megისტeltetéssel bírt, s az enyerei kolostor felügyelete alá tartozott, épen semmi, azon időszakból pedig, melynek folytán

sok csapás érte, igen kevés történelmi adat jutott el hozzánk, s ezek röviden a következők.

A törökök betörése közelgetvén, János király 1530-ban védlevelet adott ugyan a kolostornak, sőt a nagy-vázsonyi, samboki, porvai, nagy-jenői kipusztult kolostorok fekvő javait, s a sümeghi sz. Péter kolostor javai egy részét is az *örvényesi* kolostorra ruházta át: mindazáltal, midőn a keresztény religió dühös ellensége, a török, azon vidéket is mindenfelé pusztította, az 1576-dik év után a pálos szerzetesek is az utolsó általános káptalant tartván, s ezen *Ternavi* Istvánt választván utolsó örményesi helyettesé, az örményesi pálosok is kényszerültek oda hagyni kolostorukat és *Bécsújhelybe* menekültek. Jóllehet pedig *Ernö* főherczeg 1580-ban úgy intézkedett, hogy az örményesi pálos szerzetesek, a bekövetkezendő kiegyezkedésig, békés birtokában hagyassanak, a kolostor egyrészt a királyi kincstár által elfoglalt, másrészt magánosoknak bérbe adott javainak, melyek jövedelmei a várak megerősítésére fordítottak, végre mégis e kolostor javai a nagy-jenői pálos székház birtokaihoz csatoltattak. (*Benger, az i. h. — Act. Conv. 1. cs. 2. §. 9. sz. — Protoc. Paulin. az i. h.*)

Az örményesi kolostor tartományi helyettesei:

1460-dik évben. *István.* (*Act. Conv. Tüskev. 2. cs. 54. sz.*)

1498— — *Lőrincz.* (*Act. Conv. Örvény. 5. cs. 4. sz.*)

1530— — *Pyskothi Tamás.* (*Act. Conv. 3. cs. toldal.*)

1540— — *Lőrincz.* (*U. o.*)

1540. 1554. 1558. 1559. *Szegedi Balázs.* (*U. o. 5. cs. 5. sz.*)

1559—1563. *Simon.* (*Eccl. Cam. 51. cs. 22. sz. Act. Conv. 2. cs. 1. sz. — 9. cs. 4. sz. — 8. cs. 3. sz.*)

1565— — *Mihály.* (*U. o. 4. cs. 4. sz.*)

1569. 1573. *György.* (*U. o. 9. cs. 5. sz. — 4. cs. 5. sz.*)

1576. 1578. *Ternavi István.* (*Benger, az i. h.*)

23. §.

F E L S Ő - E Ö R S

a sz. Agoston rend sz. Mária Magdolnáról címzett,
most világi áldozárok prépostsága.

A Veszprém mezővárostól egy órányi távolságra Zala-vármegyébe átlépő utas előtt legelőbb tűnik föl *Felső-Eörs* falu, mely a hajdan ott létezett prépostságról híres; de mily szerzeteseké volt, az írók különféle véleményekre oszlanak. Pázmán Péter nézete szerint azt a sz. *Agoston szabályát követő jeruzsálemi szent sár kanonokjai* lakták; Szentiványi pedig bizonytalannak hiszi, világi- vagy szerzetes papoké volt-e? — E kétes ügyben tehát úgy hiszem mind a kettő véleményét megegyeztethetőnek, ha elfogadjuk, hogy e monostor a fent nevezett sz. *Agoston-rendi* kanonokok számára alapított ugyan, kiknek monostorai azonban nem *prépostság*, hanem *kanonokság* címet használtak; de egy századdal utóbb a többnyire káptalanokból prépostokká választott *világi áldozárookra* bízott.

A prépostság keletkeztét Henszlmann Imre, magyar tudós társasági levelező tag, a XII-dik századba teszi (*Acad. Értesítő*; 1847. 33. l.) a még most is létező, óromán építésre mutató templom igen nevezetes homlokzata, és igen ékes alakú tornya s kápolnájának, mely, mint hiszi, *Gizéla* kápolnája, falfestményei miatt, noha a prépostság a régi iratokban csak 1257-ben emlittetik először. Alapítójának neve nem tudatik; de az bizonyos, hogy később a gróf *Batthyányi* család nevezvén ki a prépostokat, az gyakorolta a kegyúri jogot.

1431-ben Zsigmond király a *felső-eörsi sz. Mária Magdolnáról címzett prépostság* jogait és kiváltságait e szavakkal erősítette meg: „Minthogy a tiszteletes férfiú, *János* veszprémi prépost úr, a mi magasságunk elibe járulván, fájdalomosan terjesztette elő Fölségünknek, mint vesztek el, s vannak jelenleg is elidegenítve már régen, tudniillik országunk bizonyos főpapjai, orszáگزászólásai és nagyjai által a minket illető tiszte-

let ellen támasztott zavarok alkalmával, (ügymint: 1401-ben, midőn az országnagyok a királyt *Siklós* várában fogva tartották) a nevezett egyháznak helybeli, ugyanazon egyház *földjeiről, birtokairól, birtoklási jogairól szerkesztett okmányai*; ezért szükségesnek látta esedezni, hogy mi neki, és fentnevezett egyháznak hathatós orvoslást szolgáltatassunk. (Schmith, *Ep. Agr. II. 22. sz.*)

A prépostság birtoklási jogára vonatkozólag említettik két a veszprémi várhely alatt nyugot felé birt telek, úgy szintén *Badacson* nevű helyen 14 hold szántóföld, egy a Veszprém vármegyei *Kadártha* nevű falu határában volt rét-tel együtt, mely birtokrészeket 1471-ben adott a veszprémi káptalan cserébe az eörsi prépostnak Zala vármegyei *Chopak* helység határában birt telkéért.

1493-ban beiktattatott az eörsi prépost a neki *Hollós János* által ajándékozott fejérvármegyei *Dinnyés-Mád* birtokba.

Végre 1539-ben a prépost *Barabont* család tagjaival a felső-eörsi szőlőhegy *Zemerczés, Kishegyalja* és *Cheri szőlő* nevű helyein volt szőlőjét ugyancsak az eörsi szőlőhegy *hági-gyep* nevű részén létezett hat holdas szőlőért cserélte el. (*Act. Jesuit. Comar. 3. cs. 73. és 74. ll.*)

Az eörsi prépostság többi viszontagságai ismeretlenek; de bizonyos, hogy, az igaz hit ellenei és a törökök zaklatásainak következtében, megfosztatván javadalmaitól, tönkre jutott. Ezentúl is mint javadalmas valóságos prépostság említettik; azonban hajdani fényének emléke csak *templomának* maradványaiban van fenn, mely eredetileg három hajóval bírván, román építészetre, de oldalain és boltozatában ettől eltérő építészetre mutat s nyugot felé fordult homlokzatának főéke a sokféle ékitményekkel diszitett torony, mint Eitelberger Rezső leírása (*Mittelalt. Kunstdenkm. stb. I. 80—*), és Ipolyi Arnold (*Magyar régészeti Repertorium az Archeol. Közl. II. 205. l.*) tanúsítja.

A felső-eörsi prépostoknak többnyire Szvorényi Mihály által (*Synops. Crit. hist. Decret. Synod. 1807, 194 l.*) följegyzett névsora a következő:

1257-dik évben. *Benedek.* (*Wenzl, Új Okmt. II. 199. sz.*)

1317. 1318. *Márton.* (*Cod. Dipl. VIII. 2. 190. l.*)

1347— — *György,* veszprémi kanonok.

- 1401 és 1407-dik évben. *János*, székesfejérvári kanonok. (*Act. Jesuit. Jaur. VII. 37. sz. 9. §.*)
- 1409— — *János*, veszprémi kanonok. (*Szvorényi, az i. h. és Act. Jesuit. Comar. 3. cs. 73. sz.*)
- 1418— — *Agocs Elek*. (*Szvorényi, az i. h. és Act. Jesuit. Comar. 3. cs. 73. sz.*)
1431. 1437. *Vasvári László*, veszprémi kanonok. (*U. o.*)
1456. 1457. *Ujfalvi Ferencz*, fejérvári kanonok. (*U. o.*)
- 1458— — *Daráni Jakab*, veszprémi kanonok. (*U. o.*)
- 1471— — *Ujfalvi Endre*, veszprémi kanonok. (*U. o.*)
1489. 1493. *Darani Jakab*, veszprémi kanonok. (*U. o.*)
- 1497— — *Ujfalvi Ferencz*, fejérvári kanonok. (*U. o.*)
- 1513— — *Statilius János*, a király titoknoka. (*U. o.*)
- 1518— — *Stanski János*. (*Szvorényi, az i. h.*)
- 1539— — *Zepsi Bálint*, veszprémi kanonok. (*Szvorényi, az i. h.*)
- 1550— — *Rezi Gál*, veszprémi kanonok. (*Szvorényi, az i. h.*)
- 1606— — *Köntös György*, (*Szvorényi, az i. h.*)
1611. 1617. *Köntös János*, egyszersmind dömölki apát, végre sopronyi plebánus. (*Eccl. Cam. irreg. inter preposit.*)
- 1636— — *Sobri Márton*, győri kanonok. (*Szvorényi, az i. h.*)
- 1648—1672. *Berdóczy György*, 1667-ben győri kanonok és rosoni püspök. (*U. o. és Eccl. Caul. 56. cs. 41. sz.*)
- 1672—1687. *Dvornikovics Mihály*. (*Szvorényi, i. h. és Act. Jesuit. Comar. 3. cs. 73. sz.*)
1696. 1697. 1700. *Böjtös István*, pápai plebánus. (*U. o.*)
- 1707— — *Platsleger Nándor*. (*Szvorényi, az i. h.*)
- 1716— — *Rumarskirch Frigyes*. (*Szvorényi, az i. h.*)
1728. 1734. *Biró Márton*, veszprémi kanonok. (*Szvorényi, az i. h.*)
- 1745— — *Horváth István*, községi plebánus. (*Szvorényi, az i. h.*)
1752. 1762. *Bezerédy Ferencz*, a duna-szigeteni sz. Jakab apátja. (*U. o. és Act. Jesuit. Comar. 9. cs. 60. sz.*)

1775. 1776. *Gloszer Gábor*, kalocsai kanonok. (*Szvorényi, az i. h.*)

1780—1806. *Szegedy János*. (*Szvorényi, az i. h.*)

1806— — *Fuchshoffer József*. (*Szvorényi, az i. h.*)

24. §.

P Á P A

Gyümölcsoltó Boldogasszonyról címzett pálos kolostor.

Ezen Veszprém vármegyei Pápa mezővárosában keletkezett pálosok (fejér-barátok) kolostora alapítója *Csáky László*, az ottani vár kapitánya, s ezen, — különben *Eszterházy* birtok — földesura, ki 1628-ban, állítólag, ugyanazon szerzet egykori kolostorának romjain a *hosszú-utcában* állott, előbb minden polgári kötelezettségtől mentesített polgári házat 100 talléron megvevén, azt az ujonnan oda szállíttatott pálos szerzeteseknek ajándékozta, mellé a *Gyümölcsoltó Boldogasszony* (*Mariae Anunciatae*) emlékére templomot építtetett. Eredeti Okmány (*Act. Conv. Pap. 1. cs. 4. sz.*). — 1645-ben ugyanazon Csáky a szerzetes atyáknak ajándékozott lovaik legelőjéül egy a mezőváros *Borsosgyőr kapuja* előtti legelő kertet, melynek másik részét gróf *Eszterházy István*, a pálosok majorjának szomszédsága miatt, már előbb nekik adományozta. (*U. o. 8. sz.*)

Ezen a pápai *középtanoda* (gymnasium) vezetésével megbízott és helyettség (vicariatus) címével földiszítottett pálos kolostor több más ingatlan javakkal is birt, ugymint: nemes telkekkel *Győrben*, és *Pápán*, házakkal, *malommal* és *szőlőkkel* s *szőlőtizeddel*. Ezekhez tartozik a Tolna vármegyei *Tengőd* falu, és az akkortájt pusztá, most veszprémvármegyei *Eösi* helység, melyeket a kolostor 1738-ban 3000 forintért a pozsonyi káptalan előtt *Eszterházy Pál* herczegre iratott át.

1718-ban e kolostor szerzetesei vétel útján a Veszprém vármegyei *Thema* pusztán két telket, és pedig egyet *Győrffy* Somától s *Ferencztől*, másikat pedig *Szy* Györgytől szereztek, valamint a Veszprém vármegyei *Csajág* helység is sajátjuk vala. (*Registr. Paulin. Pap. 400. és 401. ll.*)

Győrben az *úri-utczában* volt a szerzetnek egy *Gorup Péter* által saját bátyjától *Gorup Ferencz* novii püspöktől kapott, 1667-ben a pálosoknak átengedett „*fejér báránynhoz*” czimzett vendégfogadója.

Pápan 1685-ben *Poldányi* Gergely végrendelete végrehajtásakor *Szűcs* Mihálynak az *új-utczában* létezett házát öröklötte.

1695-ben *Derseovich Mária és Erszébetnek* a *Kristóf-utczában* volt házát kapta a kolostor azoknak halálozása esetére.

1711-ben *Kolmár Éva* a mezőváros piaczn volt boltját minden ingóságaival együtt a pálosoknak hagyományozta.

1769-ben *Larentsits Julianna, Kolczár-Szabó Balázs* özvegye, ugyanottani házát a kolostornak adta el 200 forinton.

1770-ben *Horváth Anna, Rohovitz, másképp Szeredi-Borbély János* özvegye, a *hosszú-utczában* volt házát *Kis-Eörsön* birt szölejével együtt örökös szentmisékre e pálosoknak hagyományozta.

1772-ben *Sárközy Gábor* házát, és az *irgalmas barátok* majorja szomszédságában volt majorságát 2000 forintért a kolostornak eladta.

1774-ben *Ilona, Farkas-Szabó Mihály* özvegye, a győri *Kristóf-utczában* létezett házát adta el 250 rénes forintért, és két mérő buzáért.

Végre 1780-ban *Horváth Zsuzsánna, Németh József* özvegye, a *víz-utczában* birt házát hagyományozta a pápai pálosoknak. (*U. o. 398. l. és Act. Conv. 1. cs. 18. 20. 25. 54. 56. 57. 59. 62. ll.*)

Malmokat birt e kolostor: egyet *Vásonyban* két kerékre, másikat *Pingva* vizen *Alsó-Csatáron*, mely hajdantan *Niczky Mózes*é levén, a kolostor birtokába 1731-ben jutott. (*Registr. Paulin. Pap. 405. és 407. ll.*)

A szerzet által szerzett szőlők a *vásárhelyi, kis-jenői, badacsonyi, kis-eörsi, huszonyai* és *nagy-somlyói* szőlőhegyeken voltak. — Kis-Jenőn 1664-ben tornai *Gögös Imre* Tornán létezett *Bálint-szőlő* nevű szölejét a pápai kolostornak hagyományozta; *Sörös Pál* pedig *Felső-Szölőnek* nevezett szölejét 40 talléron ugyanannak eladta.

Badacsonban 1669-ben *Légrády István* ajándékozott, 1670-ben pedig *Meszöly Endre* adott el e kolostornak egy szölet 100, 1680-ban *Nagy Zsuzsánna, Lovász Péter* özvegye,

12 forinton, végre 1690-ben *Konya* György engedte neki szőljét 40 talléron. Ide tartozik a *Hoffman* Pál, veszprémi püspök, által 1658-ban a pápai pálos-helyettesnek adományozott *kis-görbei* bordézsma. (U. o. 403. és 406. ll.)

Ezen birtokokon kívül, az országnak a törököktől visszafoglaltatása után, helyreállított pápai kolostornak adatottak át a pálos szerzet *nagy-vásonyi, csatkai, enyerei, porvai és samboki* a törökök közeledtekor szerzetesek által pusztán hagyott és többé helyre nem állított kolostorainak összes birtokai.

A pápai kolostor történelmi eseményei közé tartozik, hogy 1732-ben a kolostorra még egy emelet építtetett, 1736-ban pedig *Völcsy* György évenként följajánlandó 60 szentmisékre 1500 forintot hagyományozott. A pálos szerzet, II. József császár parancsára, eltörülttven, a pápai kolostor javai a vallásalaphoz csatoltattak; a templom és a székház pedig a szentelt edényekkel, és egyházi készlettel együtt az 1802-ben I. Ferencz király által helyreállított sz. Benedek-rend pannonhalmi fő-apátjának adatott át.

Az átadási okmányhoz mellékelt leltárból kivehető, hogy a templomban: a *bold. Szűz Mária* fő- és egy kis oltára, ezeken kívül sz. *Anna*, sz. *József*, sz. *Pál*, sz. *István* és *megholt hívek* oltárai léteztek, melyek közül négy az orgonával, és többi szükséges készletével együtt 1748-ban az ott eltemetett *Acsády* Ádám veszprémi püspöknek, mint a templom építetőjének, alapítványából készült. Végre ugyanazon leltár szerint a templomnak 4 harangja, s nagy ajtajánál *nagy feszülete*, és *kő-szobrai* vannak.

Ezen templomban virágzott a *rózsa-füzér* vagy *szentolvasó* társulat is, melynek XII. Kelemen pápa 1738-ban teljes bűsesít engedélyezett, s a templom sirboltjában temettetett el 1776-ban *Daróczy* Francziska, *Csúzy* Gáspár neje. (*Act. Conv. Pap. 1. cs. 30. 33. 72. sz. — 8. cs. 57. 63. sz. — 9. cs. 53. sz.*). — Jelenleg a *benczés* rend 1802. évtől fogva bírja az ottani közep-tanodát.

A pápai pálos kolostor helyettesei és perjelei :

1) Tartományi főnök-helyettesek.

1628. 1638. *Skotniczky* Alfonz, eltűljáró, később helyettes.
(*Act. Conv. 1. cs. 4. sz. Registr. Paul. 405. l.*)
1653. 1658. 1660. *Kelcz* Miklós. (*Act. Conv. 7. cs. 17. sz. 8. cs. 14. sz. — Regest. 406. l.*)
1662. 1663. 1665. *Nagg* Imre. (*Reg. 393. és 406. l.*)
1667—1672. *Berzeviczy* Lajos. (*Reg. 393. 403. 406. l.*)
1673—1679. *Pap* Imre. (*Act. Conv. Pap. 1. cs. 17. sz. — 2. cs. 23. sz. — 5. cs. 8. sz. Conv. Örmény. 3. cs. Toldal.*)
1680—1681. *Nagy* Imre. (*Conv. Pap. 7. cs. 3. sz. Rebest. 393. 401. ll.*)

2) Perjelek.

- 1688-dik évben. *Nádasdy* László. (*Conv. Tüskev. 4. cs. 172. sz.*)
1702— — *Bolla* Ágoston. (*U. o. 2. cs. 86. sz.*)
1712. 1713. *Huszár* István. (*Registr. 393. 400. ll.*)
1715. 1717. *Csúzy* Zsigmond, rendhatározó. (*Paul. Pap. 8. cs. 39. sz. Reg. 400. l.*)
1718— — *Karlóczy* Lajos. (*Paul. Pap. 5. cs. 15. sz.*)
1723— — *Blaskovics* Imre. (*Paul. Tüskev. 2. cs. 89. sz.*)
1731. 1732. *Vukovics* Pál. (*Paul. Pap. 7. cs. 29. sz. — Act. Jes. Jaur. 25. cs. 11. sz. 231. l.*)
1733. 1734. *Simony* József. (*U. o. 10. cs. 22. 23. sz.*)
1736—1741. *Orosz* Ferencz. (*U. o. 2. cs. 90. 93. 95. 97. 105. 108. — 1. cs. 35. sz. — 3. cs. 23. és 35. sz.*)
1746— — *Toronyi* Ferencz. (*U. o. 2. cs. 111. sz.*)
1747. 1748. *Hiláron* Márton. (*U. o. 8. cs. 83. sz. — Eccles. Caal. irreg.*)
1754— — *Gyaloghy* János. (*U. o. 9. cs. 7. sz.*)
1765— — *Bekran* Bertalan, perjel. (*Paul. Pap. 1. cs. 52. sz.*)
1767— — *Márton* Jeromos. (*U. o. 5. cs. 40. sz.*)

- 1773— — Némethy Imre. (*Paul. Pap. 9. cs. 46. sz.*)
 1778— — Podhorszky Lőrincz. (*U. o. 9. cs. 56. sz.*)
 1783— — Országh Lőrincz. (*U. o. 9. cs. 65. sz.*)
 1784— — Némethy Elek. (*U. o. 9. cs. 67. sz.*)

25. §.

SZENT - P É T E R

a pálosok, sz. Péter apostolról címzett, kolostora.

Minthogy a *Szent-Péter* nevű helyek számosabbak, néhány a Somogy és Zala vármegyékben, *szent Péter* apostol nevéen, biztos adatok nyomán, létezett kolostor helyiségének tüzetesebb meghatározása gondosabb nyomozást igényelvén, nem lehet mellőznünk tudós Czinár Mórnak Fuxhoffer Monasteriologiájában közzé tett ide vágó jegyzeteit.

Legelőbb is a *Szent-Péter-Úr*, vagy röviditetten *Petur* Zala vármegyében kapornakhoz délfelé közel fekvő helységben egykor létezett s czime szerint jelenleg is adományoztatni szokott apátságról azt írja (*I. 300. l.*), hogy az a sz. *Benedek* rendé volt; csakhogy hibásan állítja azt az innét távol eső Somogy vármegyei *Iharoson* létezettnek.

A másik a *Jánoskeresztesek Szent-Péterje*, melyet ismét hibásan helyez a Zala vármegyei *Csatár* közelébe, idézvén III. István királynak 1166-ban kelt okmányát, melyben Vidnek, *Dobica* fiának, megengedi, hogy *Zala* pusztát a nevezett kolostornak ajándékozza; sőt erre nézve Czinár kétségét nyilvánítja (*II. 139. l.*), valjon e szentpéteri zárda ez utóbbi *Szent-Péteren*, vagy az előbbi *Szent-Péter-Úron* létezett-e? — Mi azonban a tudós szerző kétségét eloszlathatónak hisszük, ha azt mondjuk, hogy ezen Jánoskeresztesek kolostora *Zala Szent-Péter*, a Zalabér és Szent-Gróth mezővárosok között fekvő faluban volt.

Az előbbiektől különböző volt a Nagy-Kanizsa mezőváros alatt, e mezőváros és Iharos-Berény közt Somogy vármegyében fekvő *Szent-Péter*, másképp *Pogány-Szent-Péter* falu, hol, mint a *remete sz. Pál* szerzet évlapjai tanúsítják, szintén lé-

tezett hajdan *pálos* kolostor, mely hajdan *Stregen*ch-, *Strigencz*-, *Strigocz*-, *Németh*- és *Péterfalva*, s Kanizsa közelébeni *Szent-Péter* neveken is fordult elő.

Az ezen *Szent-Péter* falu *Stregen*ch halmán fekvő pálos kolostor alapítója s keletkezésének éve egész biztossággal ki nem nyomozható; annyi azonban bizonyos, hogy a XIV-dik század vége felé s pedig hihetőleg a *Kanisai* család valamelyik tagjának bőkezűségéből keletkezett, és pedig mind a *Strigenc*h falu 1381-dik évben kelt határjárási okmányából, mind pedig Lajos királynak 1382-ben kiadott e határjárási okmányt megerősítő leveléből, melyben az is előfordul, hogy e helységet *János* az esztergomi egyház nagyprépostja, és a *Kanisai* család tagjai adományozták a *szentpéteri* szerzeteseknek. A köznyelven *Stregen*ch-Sz.-*Péter* földje egy részét 1390-ben *Némethy* Tamás; *Szent-Péter* falut pedig *István*, néhai *Kanisai* János fia, ajándékozta 1408-ban a *szentpéteri* kolostornak. (*Act. Conv. Paulin. S. Petri. 1. cs. 1. 2. 3. sz. — 3. cs. 2. sz.*)

A többi e kolostor javára nemes telkekben tett adományozások a következők: 1410-ben *Kanisai* István a szomszédokban volt *szent Pál* nevű birtoka jövedelmeiből a mindennapi szentmisére 40 forintot, és a *szentpéteri* jobbágynál szokásos borgyűjtést a sz. Péter kolostornak utalványozta.

1416-ban *Orsolya* Pechkei Péter fiának, Mátyás mesternek neje, és Bertalan nevű fia somogyvármegyei *Nemph*i falujokat a kolostornak ajándékozták.

1425-ben a fentnevezett *Kanisai* István ugyanannak *Paldon* (Pathon?) egy jobbágytelket, és halastavat adott.

1454-ben kelt *szentgyörgyi* Tamás aurániai perjelnek a *szentpéteri* pálosok számára kiadott védlevele czeknek *Oltarcz*, *Horváthi*, *Marky*, *Valkonya*, *Lakos*, *Haraszi*, *Alsó*- és *Felső-Kütfő* és *Büky* birtokok fölötti jogaikról *Pál* lindvai bán fia, és bárki más ellenében.

1501-ben *Kanisai* László a sz. Péter kolostornak adományozta Ulászló király jóváhagyásával *Saar*, *Kervár* és *Chene* között a *Péterfalva* közelébeni halmon létezett vasmegyei *Péterfalva* és *Gyarmányosfalva* nevű birtokait.

1510-ben *Kanisai* János *páldi* birtokrészét a sz. Pál közelében alapított sz. Péter kolostor nevére iratta át 300 arany forintért, mintegy alamizsna fejében.

Vége 1525-ben *szentendrei Dezső* Vince e kolostornak hagyományozta somogyvármegyei *Magósd* falujáiban (most puszta) birtoka felét szentmisékre. (*Act. Paul. sz. Pé. 1. cs. 4. és 30. sz. — 2. cs. 7. sz. — 4. cs. 2. és 10. sz. — 5. cs. 4. sz. 8. cs. 9. sz.*)

Az ezeken kívül e kolostor saját birtokához tartozott földek, javak és gazdasági készletek közül említhetők e következők: *Imre*, a Strigench közelébeni sz. *Pálfalva* bírāja, szentmisére a kolostornak adományozta a *szentpéteri* határban volt *Nagygyep* hegyen létezett szőlőjét, a *Pály* patakon malmát, a sz. *Pál* apostolról nevezett temető oldalábani pinczejét, és halálózása esetére másik, a *Strigench* patakon malmát.

1409-ben *Kaniso* János fia ugyanannak ajándékozta a szomszéd somogyvármegyei *Inke* falu határában birt malmát.

1417-ben *Margit*, néhai *Kanisai* Miklós özvegye, szintén egy a szomszéd somogyvármegyei *Varaszló* faluban létezett malmát adta, hetenkint a sz. Anna oltáránál följajánlandó, szentmisékre e kolostornak.

1454-ben *Kapos* Kelemen *szentpéteri* házat egy szőlővel együtt, *Serkes* pedig és ennek fia egy szőlőt hagyományoztak neki.

1457-ben maróczhelyi *Meder* Mihály áldozár a szomszéd somogyvármegyei *Path* határában birt szőlőjét hagyta a kolostornak végrendeletileg.

1477-ben szenterzsébeti *Forster* György a *paldi* határban folyó *Patak* csermelyre épített malmát a somogyvármegyei sz. Péterfalva közelébeni sz. *Péter* kolostornak ajándékozta.

1490-ben *Angyal* György a *Budavár* külvárosábani Héviznél tartózkodása közben a *Kendratho* és *Vaslik* szőlőhegyeken birt 3 szőlőjét ugyanannak adományozta.

1499-ben *Dienes*, tartományfőnök-helyettes, a kolostor somogyvármegyei *Iháros-Berény* felé terjedő halastavát átengedte berényi *Nagy* Balázsnak, ki ismét a tó felét visszaadta a kolostornak.

1521-ben *Sukoróti* Tamás a somogyvármegyei *Sukoró* helység *Kerékhegynek* nevezett szőlőhegyén három szőlőt hagyományozott szentmisékre ugyanannak.

1524-ben *Laky* László, halálra ítéltetvén, Lajos király jóváhagyásával, zalavármegyei *Iklód* és somogyvármegyei

Keresztúr helységeiben birt nemes telkét a *felső-laki Szárkaské* nevű szőlőhegyen volt szöleivel együtt e kolostornak hagyta. (U. o. 1. cs. 12. 25. 27. sz. — 2. cs. 1. sz. — 4. cs. 6. sz. — 6. cs. 1. sz. — 7. cs. 3. sz. — 8. cs. 1. 5. 6. 7. sz.)

E kolostor is *Helyettes* czímmel tiszteltetett meg, s mint Szentiványi írja, a *szakácsi* sz. Domonkosról czímezett perjel joghatósága alá tartozott. De különféle kedvezésekben is részesült; mert a „*Kanisza közelébeni Németh-Szent-Péter kiváltságos kolostora*”-nak neveztetett; Zsigmond király pedig 1412-ben adómentességet adott e kolostor tagjainak minden odaszállított tárgyaktól. Ezen kiváltságokhoz járult a rend egyetemes főnök-helytartója által 1413-ban a kolostornak adott védlevél úgy szintén a veszprémi segéd-püspök által a *Stregen*ch halmon épült kolostor sz. Anna és sz. Erzsébet oltárainak 1450-ben engedélyezett búcsú; végre a templom helyreállítására, vagy nagyobbitására 1433-ban László, *Kanisai* István fia, hagyományozta 600 arany forintnyi akkor tájt roppant pénzösszeg, és egy gyöngyökkel kirakott diszmente.

Nem hagyhatom még érintetlenül azon sajátságos körülményt, hogy a szomszéd sz. Pál helység plebánusai húzták hajdan a *szentpéteri* lelkipásztori jövedelem egy részét, miből gyakran viszálykodás, s kölcsönös tiltakozás fejlődött ki, mint az 1452-ben tartott hivatalos nyomozásból kitetszik. (U. o. 1. cs. 5. 6. 15. 17. sz. — 8. cs. 2. sz.)

A török zsarnokság, széltiben elpusztítván Somogyvármegyét, a *szentpéteri* kolostor sem kerülhette ki a többi egyházi intézmények szomorú sorsát; hanem e kolostor is, — melynek helyettesét 1453-ban Miklós, 1511-ben János említették, a XVI-ik század ötödik tizede körül elpusztult, s kiforgatott birtokaiból, melyek egy része a rend által visszaszerzetetvén, a még fenmaradt kolostorok közt osztatott el, mint ezt tanúsítja a Ferdinand király új adományozása folytán 1563-ban az *örményesi* kolostor számára kiadott beiktatási parancs *Szent-Péter* falu, és a *Szent-Pál* falvi vám felének birtokába. (U. o. 1. cs. 19. 30. sz. — 5. cs. 8. sz.)

26. §.

P O R V A

Sarlós boldogasszonyról (B. M. V. visitantis)
czíMZETT pálos kolostor.

A Veszprém vármegyében Zircz mezőváros szomszédságában létező *Porva* faluban is volt I. remete sz. Pál szerzeteseinek kolostora, melyet a XV-dik század elején *Gara László*, mint makói bán alapított, s mely javadalmazásúl, s föntartására Veszprém vármegyében, *Ujfalu* és *Szúr*, Győrvármegyében *Szemere* és *Menfő*; Komáromvármegyében *Mak* helységeket kapta; ezenkívül *Pápán* házat, és telket, a Tapolcza vizén Pápa közelében két *malmot* nyert örökös adományúl, s ez alapítványra I. Ulászló király 1441-ben új adományozási okmányt adott ki. (*Act. Conv. 1. cs. 3. sz.*)

1456-ben az imént említett *Gara László*, már mint nádor, e kolostorra tovább is árasztotta jótéteményeit, megengedvén a pálos szerzeteseknek, hogy föntnevezett malmaik alatt még más „*köles-malomnak*“ elnevezett malmot is építhessenek. (*U. o. 2. cs. 1. sz.*)

Ezen a porvai kolostor viszontagságairól reánk maradt igen silány adatokon kívül épen semmit sem tudunk annak eseményeiről, csak hogy 1482-ben *Albert* nevű perjele volt. Annyi azonban bizonyos, hogy keletkezése után egy századra, hazánk inségei folytán, megszűnt, s már 1546-ban elpusztultnak mondatik, ezért az arra vonatkozó levelek is ez év után mind az egész rend nevében adattak ki, mely ez alatt királyi engedélyt nyert a porvai kolostor s más kolostorok megmenett birtokjogának föntartására, s az elidegenített javak visszaszerzésére. Ennek következtében helyeztetek vissza, I. Ferdinánd király új adománylevele nyomán, 1563-ban az örményesi pálos szerzetesek két fentemlített malmuk, és a *pápai Kristóf utczában* birt házuk birtokába. (*U. o. 2. cs. 2. 3. sz. — 4. cs. 1. sz. és Act. Conv. Örmény. 2. cs. 2. sz.*)

27. §.

R A J K

a prémontréiek bold. Szűz Máriáról címzett
prépostsága.

A Zalavármegyébe keblezett Nagy-Kanizsa mezővárostól észak felé mintegy három mértföldnyire fekszik a *Rajki* család birtokához tartozó *Alsó- és Felső-Rajk* falu, hol hajdan, mint Magyarország földrajzának (*Topographia R. H. 123. l.*) írója állítja, az alsó-lindvai *Bánffy* család által a boldogságos Szűz Mária tiszteletére *prémontrei szabályozott kanonokok* számára 1239-ben alapítottatott *prépostság* létezett.

1289-ben *Buzád* mester, *Chák* bán fia, a *Bánffy* családali vérrokonsága miatt, a rajki prémontrei monostort ünnepelesen a magáénak, és Frigyes öcscséjének ismerte, ezért annak védelmét és fentartását rokonának *Ochus* főispánnak engedte át. Ennélfogva *Benedek*, *csornai* prépost, kihez e monostor, mint a csornainak fiókja tartozott, *Waltert*, mint választott rajki prépostot, a fentnevezett *Ochus* főispánnak, mint e monostor alapítójának, terjesztette föl. E monostor azonban, hosszabb ideig levén a gradeki prémontrei monostornak alá rendelve, csak 1516-ban került ismét vissza a csornainak felügyelete alá. (*Cod. Dipl. VIII. 5. 483. l.*)

Ennyi van e monostorról följegyezve a Czinár Mór kiadta Monasteriologiában (*II. 49. és 50. ll.*), melyekhez még csatolható az, hogy később Zsigmond király mindakét *Rajk* helységet Szent-Benedekkel együtt, melyek e monostornak kétségkívül eredeti javadalmazásul adományoztattak, hű szolgálataiért *Széchy* Miklósnak adományozta, noha ezen adományozás szorosabban a *Széchynek* adott *védúri jogról* is érthető, mivel e monostor a mohácsi csata után elpusztulván, s a *prémontrei* kanonokok által odahagyatván, 1557-ben *Chányi* Akost el kellett tiltani a monostor birtokainak bitorlásától, mi semmi esetre sem történhetett volna, ha akkor a *Széchy* család birtokolja azokat.

A prépostok közül 1275-ben *Péter* nevű említettik; az

országnak a török iga alóli fölmentése után e prépostságnak csupán czime adományoztatván érdemes egyházi férfiaknak, II. és III. Ferdinand királyok alatt *Andreisi* Ferencz esztergomi kanonok, 1638-ban *Gorup* Ferencz, 1648-ban *Hauser* Ambrus; végre 1715-ben *Szörény* László, nyitrai kanonok, fordul elő, mint czimzetes rajki prépost. (*Cod. Dipl. V. 2. 299. l. — Eccles. Cam. irreg. és Szvorényi Syn. Decr. Synod.*)

28. §.

R Á T Ó T H

a prémontréi kanonokok bold. Szűz Máriáról
címezett prépostsága.

Veszprémtől s a Bakony erdőségtől nem messze észak felé fekszik *Rátóth* helység, melyben hajdan az 1255-dik év körül a rátholti *Gyulafy* család prépostságot alapított, s ebbe a prémontréi szabályozott kanonokrendet telepítette. E prépostság eleinte a *lutomislei* prémontréi monostor, később a *luchonisi* káptalan fiókja volt, s csak 1516-ban rendeltetett a csornai prépostság felügyelete alá.

E prépostság javadalmazásáról, birtokairól s viszontagságairól az utókorra semmi biztos adat sem jutott el; ennél fogva egyedül Bél (*Not. Hung. M. S.*) ide vonatkozó jegyzéke idézhető, mely szerint a több üdvös vízforrással bíró kisdud helység környékén kétféle romok láthatók, egy részről ugyan a falu közelében kettős temploméi, másrészről egy magasabb halmon, mint mondják, a *Gyulafy* család lakásainak dűledékei rémlenek. A kettős templom romjai ugyan két egyenlő hosszúságú és tágasságú hajójú, s egyetlen tornyú templom-maradványokra mutatnak, melyek egyikét a reformátusok alakították, midőn szabad vallásgyakorlatot nyertek, templomukká.

A XVI-dik században hazánkban dúlt belzavarok, s polgári villongások következtében, e prépostság — 1420—1436-ig *Tamás* levén a prépost (*Act. Clar. Poson.*) — üresen maradt, s noha a monostor birtokai a zabrdovici prémontréi káptalan-

nak adományoztattak, még sem lehetett többé remélni, hogy ott az isteni szolgálat helyreállítható.

1644-ben ráthóti *Gyulafy* Kristóf, Csobáncz várának s várörségének főkapitánya, védúri jogánál fogva, ezen szerzetes férfaitól s javaitól megfosztatott prépostságot *Gorup* Ferencz választott novii püspöknek s veszprémi kanonoknak adományozta. Az ősrégi *Gyulafy* család magvaszakadtával e prépostság birtoklási és kegyúri joga az *Eszterházy* herczeg családra szállott; ennek következtében 1670-ben *Eszterházy* László, pozsonyi kanonok, 1689-ben ennek öcsese Ádám neveztetett ráthóti préposttá. De így sem sikerülvén, az igen megcsökkenett jövedelem miatt, a *prémontréi* rendnek ottani visszaállíttatása, a jelen század elején *Paintner* Mihály, győri kanonok, és győri sz. *Adalbert*-ről címzett prépost, neveztetett ráthóti préposttá. Jelenleg azonban a prépostság kegyura herczeg *Eszterházy*, fogadásból egyesítvén e prépostságot a *kis-mártoni* sz. *István* király és sz. *Rhadegund* királynéről címzett prépostsággal, az a *kis-mártoni* plebánusoknak szokott adományoztatni. (*Czinár, az i. h. 11. 50.—52. ll.*)

29. §.

S Z I L I Z

sz. Jakabról címzett benczés apátság.

Somogy vármegye székhelyével, Kaposvár mezővárossal, határos *Zselicz-Szent-Jakab* nevű falu, melyben hajdan ezen sz. *Jakabról* címzett apátságot *Atha* vagy *Acha*, azaz: *Otto*, Somogy vármegye főispánja, később Magyarország nádora, 1061-ben a sz. Benedekrend számára alapította, s mely a karantánok ellen, a *Crescimír* Dalmát király, vagy mások szerint *Zvonimir*, horvát herczeg, által küldött segédhadakkal győzelmesen vívott ütközetből visszatért *Salamon* király és *Geisa* herczeg jelenlétében szenteltetett föl 1065 körül. (*Fej. Cod. Dipl. I. 398. l. — Csorba Somogy vármegye 197. l.*)

Az apátság helyét *Czinár* ekép írja le (*az i. h. I. 214. l.*): „Az apátság fekvése egy Kaposvár fölötti halmon mindenfelől

igen kellemes. A Szigeth felé vonuló országúton fölfelé haladó előtt tágas, egészen szőlővel beültetett fensik tárul ki. A csupa szőlők közötti halom szegélyén s a *Kapos* folyó partjához közel mutatkoznak az apátság temploma és monostorának romjai, s egy 1776-ban arra utazott vándor azt állítja, hogy a templom északi falán, annyi idő sokféle viszontagságai daczára, még tökéletesen kivehető szentek festett képeit látta.

Ezen apátság tehát, mint a szomszéd *Zselicz sz. Pál, Zselicz-Kislak, Zselicz-Kisfalud* helységek nevei is tanusítják, Somogyvármegyében létezett, nem pedig Zalavármegyében Kapornak közelében, annál kevesebbé Bars vármegyében, mint némelyek, talán az ott létező *Zsellész*, vagy *Zeliz* nevű helység neve után indulva, vélekedtek.

Mily bőkezűséggel gondoskodott az alapító ez apátság javadalmazásáról, s mily szerzeményekre tett ez apátság szert később ingatlan javakban, fényesen tanusítják a következő irodalmi emlékek, melyek többnyire a nemes Szerdahelyi *Ders* (másképp *Dersfy*) nemzetség tagjai, és mellék ágú rokonai, s az apát közti pörös kegyúri jogokat tárgyalják. Ilyen a *Dersi* nemes urak, és a *Geur* nemzetség közt, az őket örökösödés nyomán egyiránt illető, fentidézett kegyúri jog gyakorlása iránt kitört viszálykodásban, 1329-ben Károly király előtt létrejött egyezkedési okmány, melynek értelmében megalapított, hogy szükség esetére a néptől szedendő pénzbeli tartozások három részre osztatván, ezek egy részében az apát részesüljön; az apátot a nemesek válasszák, s terjeszszék föl a veszprémi püspöknek; *Ormán* falut (most pusztá) és *Zseliz* (most sz. *Jakab*) helységet az ő tisztjeik felváltva kezeljék. A másik egyezkedés *Kemudi Jakab* fiai *Miklós* és *Konrád*, s Szerdahelyi *Ders* fia *Miklós* közt, az őket kegyúri joguknál fogva illető ugyanazon javak kezelése ügyében, 1356-ban a pécsi káptalan előtt kötöttetett. (*Eccles. Cam. 21. cs. 38. és 39. ll.*)

De hogy a birtoklási jog iránt is pörre került a dolog az apát és a *Ders* család között, bizonyítja az országbíró által 1376-ban kiadott végrehajtási rendelet az apátság e birtokaira nézve: *Ormán, Szent-Borbás, Borchkonch* (talán *Borjancz*), *Lokocza* (talán *Lok*), *Mogdán, Gudesi, Budak, Halási, Huruskolch, Bach, Paton, Budich, Gerenda, Zseliz* s a *Kaposton* túl *Apáthi, Keresztes-Sz.-Miklós*; három malom, továbbá: *Gerencs-*

mellék, Filtelek, Gelyenfalva, Forkozlaka, Thadfalva, Magyarfalva, Galusfalva, Veresalma, Sz.-Tamás, nem különben: Chabán, sz. Balázs egyháza, Chomorlaka, Sz.-Luka, János-laka, Kalozfalva (Somogyban), több másokkal. Ezen végrehajtási parancs *Tamás* apát részére *Ders Miklós* és fiai, továbbá *Szerdahelyi Péter* fia *Mihály*, *Gyulai Miklós* és *Kemendi Konrád* fiai ellen, ezeknek tiltakozása mellett, adatott ki. Eredetije (u. o. 40. sz.).

Végre a *Ders* család kizárólagos, az apát által a sz. Benedekrend számára követelt, kegyüri joga megalapítására 1386-ban kelt *Mária* királynénak végitéleti okmánya. Az esztergomi káptalan hiteles másolata. (N. R. R. 13. cs. 44. sz.); ugyszintén *Zsigmond* királynak 1422-ben a királyi személy-nök előtt kelt végitéleti oklevele *Mátyás* apátnak *Imre, Ders János* fia, más *Zerdahelyi János* fia, és *Ders György*, néhai *Ders Márton* fia, ellen megindított pörében; mely végitéletben, előmutattatván *Gewr* nemzedéke, tudniillik *Ders Saul* mester utódai, s másoknak az e jogot illetéktelenül bitorló *Opowr* főispánnali egyezkedése, melyet IV. Béla király is 1242-ben megerősített, továbbá *Chepán* apátnak 1299-ben történt adományoztatása, ugyszintén a *Miklós* apát, és *Ders* mester által némely jobbágyok mentessége iránti 1320-ban adott kiváltságok, végre *Balázs* apát az *óvári* fiuk s kegyurak *Thakony* (talán *Tatony*) birtoka fölött 1329-ben kelt bérlet-levele, ezen hosszú és békés gyakorlat szentesítette kegyüri jog, hozzájárulván 1438 *Albert* király megerősítése is, oda ítéltetett a *Ders* családnak. Hiteles más. (Eccl. Cam. 21. cs. 41. sz.) Ezekhez járul a *Ders* család tagjai által 1500-ban az egymás közt megtartandó kegyüri jogról kiadott *térítvény*. Hitel. más. (U. o. 43. sz.)

A törökök elfoglalván a XVI-dik század közepe táján a *Dersfy* család birtokjogához tartozott *Kaposvár* erődöt, s ennek egész környékét elpusztítván, *Zselicz* falu is monostorával együtt a törökök zsákmányává vált; a monostor birtokai pedig, kivéven a királyi kincstár birtoklási joga alá került *Zselicz, Lakócsa, Tóth-Ujfalú, Sz.-Borbás* és *Potony* helységeket, a *Dersfy* családdal vérokon *Eszterházy* család sajátjává lettek. (Csorba, az i. h. 199. l.)

Jelenleg a *zseliczi sz. Jakab* apátság a jövő század eleje óta, másik, a *sümeghi sz. Egyed*, apátsággal egyesítettvén

mint valóságos, javadalmas apátság adományoztatik érdemes egyházi férfiaknak.

Az apátok névsora:

- 1282-dik évben. *Sifrid. (Eccl. Cam. 21. cs. 41. sz.)*
 1299— — *Chepan (István). (U. o.)*
 1320— — *Miklós. (U. o.)*
 1323— — *Dethmár. (Clar. Pos. 43. cs. 3. sz.)*
 1329—1337. *Balázs. (Eccl. Cam. az i. h. és Pray, Diatribe.)*
 1376—1379. *Tamás. (Eccl. Caal. 21. cs. 40. és 41. sz.)*
 1417— — *Máté. (Clariss. Pos. 63. cs. 29. sz.)*
 1421—1426. *Mátyás. (U. o. 63. cs. 33. 34. 38. sz. — 56. cs. 52. sz. — Eccl. Cam. 21. cs. 41. sz.)*
 1425— — *Tamás. (Eccl. Cam. 21. cs. 42. sz.)*
 1437— — *Mátyás. (Clar. Pos. 56. cs. 57. sz.)*
 1443— — *Balázs. (U. o. 56. cs. 61. sz.)*
 1451— — *Endre. (Eccles. Cam. 21. cs. 65. sz.)*
 1452— — *János. (Clar. Pos. 46. cs. 38. sz.)*
 1615— — *Pápay János, a vasyári káptalan örkanonokja, az egyesített apátságokba iktattatott be. (Eccl. Cam. 21. cs. 44. sz.)*
 1633— — *Simandy István. (U. o. irreg.)*
 1638— — *Gyöngyösy Mihály. (Szvorényi Syn. D. Syn.)*
 1690. 1693. *Pock Lőrincz, sopronyi plebánus. (Eccl. Cam. 21. cs. 45. és 46. sz.)*
 1725—1736. *Kontor István, tribuniczi választott püspök, győri örkanonok. (Act. Franc. Kis-Mart. 1. cs. 44. sz. — Eccl. Cam. irreg.)*
 1747. 1750. *Gyöngyösy György. (Topogr. Hung. 124. l. — Act. Franc. Varad. 1. sz.)*
 1770— — *Gróf Herberstein Károly, a laibachi püspökség segédpüspöke. (Eccl. Cam. irreg.)*
 1783—1818. *Szabó Endre, esztergomi kanonok és novii választott püspök. (Decret. Archiv. 1784. Mart. — M. Tud. Érték. I. 60. — Czínár I. 214. l.)*

30. §.

S I M E G H

sz. Egyedről czímezett benczés apátság.

A Somogy vármegye igali járásában fekvő Somogyvár területéni *Sumich* nevű helyen 1091-ben sz. *László* király, saját és elődei lelke váltságául, a *Szentháromság* tiszteletére, sz. *Péter* és *Pál* apostolok, s sz. *Egyed* hitvalló emlékére monostort alapítván, ebbe más sz. *Egyedről* czímezett, a franciaországi *flaviusvölgyi* kolostorból meghitt, sz. *Benedek*-rendi szerzeteseket telepített, s ezek kormányzását *Odiló* apátra bízta.

Az alapítványi 1091-ben kelt oklevélben az ezen monostornak adományozott javadalmakat is meghatározza e szavakkal: „*Sumich* területével együtt a helybeli templom, *Patria* nevű szállás a cselédekkel és területével, a *kádárok* (*Pincinatorum*) szállása; a sz. *György* szállás; a *szekeresek* szállása; a *szőlőművesek* szállása, 30 *szőlő* kapásaival együtt; 60 *szőlő*-nek fele a kapásokkal; 300 *zsellér*- és száz *katona* háza. (*Fej. Cod. Dipl. I. 468. l.*)

Ez alapítványi oklevél és II. Paskál pápa rendelete nyomán a *sumichi* monostor annyira amaz említett franciaországi sz. *Egyed* monostor alá rendeltnek tartotta magát, hogy csak az abban képezett újonczokat bocsátotta a fogadalmak letételére, s apátjául csupán francia nemzetbelit fogadott el. Azonban Imre király e visszaszokást a magyar nemzet becsületével össze nem férhetőnek hívén, 1204-ben megparancsolta a *sumichi* benczéknek, hogy magyart fogadjanak el apátul; de ezek, vonakodván a király parancsának engedelmeskedni, Imre király *Bernát* spalatói érseket nevezte kormányzójukká. Mily sikere volt III. Ince pápa mind a királyhoz, mind *Bernát* érsekhez a király ez intézkedése ellen intézett levelének, nem jutott tudomásunkra; de annyi bizonyos, hogy a pápa a *sü-meghi* sz. *Egyed* monostort 1211-ben saját védelme alá fogadta, s a királyoktól nyert kiváltságait és mentességeit apostoli

tekintélyével megerősítette. Azonban azt is tudjuk, hogy e monostor káptalana már 1255-ben *országos hiteles* hely kiváltságával birt. (*Katona Hist. crit. IV. 735. — V. 126. — Czinár, az i. h. I. 224. és 225. ll.*)

1210-ben az ezen kolostor apátja *Gilbert* és a pannonhalmi sz. Márton apátja *Uriás* közt különféle, a *tized* miatt fölmerült, surlódások oly egyezkedés által intéztettek el, hogy a sümeghi apát a *bortizedből*, a mennyi évenként a szerzetesek használatára a sümeghi pinczébe szokott vitetni, 80 Somogy vármegyei csőbör („hydrias?”) bort elhordathasson, a többiben és a *sümeghi sz. Egyed* egyház más pinczéiben sértetlen maradván a sz. Márton egyház tizedszedési joga.

Ezenkívül a *Sümegh* mezővárosban létezett sz. Péter kápolna tizedszedési joga iránt fölmerült kérdésre függőben maradván, e vagy ama részt illesse-e a tized? a másik vitás kérdésre nézve, valjón a sümeghi egyházhoz tartozó *szobodí* szállás tizede ugyanezen templomot illeti-e? esküvel erősített meg a sz. Márton egyház Szobodira kiterjedő tized-szedési joga.

Egyébiránt *Hillibert*, sz. Egyed apátja, meg nem szűnván a sz. Márton egyháznak, az ő pusztái-, csürei-, pinczéi-, jobbágyai- és az említett sz. Péter kápolnához tartozó hiveitől, s minden egyéb a sümeghi monostort illető tárgyaktól tizedszedhetős jogát ostromolni, egy 1215-ben kelt ez ügybeni tünepélyes okmányban teljesen elismertetett a sz. Márton egyháznak e tizedhezi joga, s annak 1238-ban Dienes nádor által oda is íteltetett. — Ezen egyezkedések egész, a főapátsági levéltárból lemásolt, tartalma olvasható Czinár Mór gyakran idézett kiadványában.

E sz. *Egyed*, a mohácsi csata után hazánkba tört törökök azon vidékeni pusztításai közben feldúlt, és üresen maradt, később a zseliczi sz. Jakab apátsággal egyesített, s ezentúl csak czimúl adományoztatni szokott apátság viszontagságai teljesen ismeretlenek. Ezért még csak a fenmaradt irodalmi emlékekben előforduló apátok neveit iktatjuk ide:

1091-dik évben. *Odilo*. (*Cod. Dipl. I. 468.*)

— — — *Péter*. (*Czinár, I. 223.*)

1106— — *Hugó*. (*Pray M. S. Dipl. Sacr. I. 16. l.*)

1210— — *Gilbert*. (*Czinár, I. 225. l.*)

- — — *Hillibert.* (U. o. 226. l.)
 1215 — — *Herveus.* (U. o.)
 1254 — — *Beatus.* (M. Sion, II. 679. l.)
 1303, 1331. *Jakab.* (Cod. Dipl. VIII. 1. 146. és 546. l.)
 1376, 1378. *László.* (Cod. Dipl. IX. 5. 299. l. és 7. 375. l.)
 1400 — — *Pál.* (Clar. Pos. 63. cs. 23. sz.)
 1506 — — *Chaholy Péter*, javadalmazott apát. (Czinár, az i. h. 228. l.)
 1511 — — *Gergely.* (U. o.)
 1542 — — *Pereghi Albert*, pécsi és székesfejérvári sz. Miklósróli prépost, kir. tanácsos és magy. kincstári felügyelő. (Eccl. Caal. irreg.)
 1615 — — *Pápay János*, vasvári örkanonok, egyszerű smind zseliczi sz. Jakab-apát. (Eccl. Caal. 21. cs. 44. sz.)

31. §.

S I M E G H I

vagy remeteségi, sz. Jakab apostolról címzett,
 benczés apátság.

Ezen remeteségnek, mely alkalmasint Somogy vármegye egyik, most *szent Jakabnak* nevezett, helységében létezett, lakosai a sz. *Benedek-rend* fogadalmas remetái valának, minők nemcsak a külföldön, de az irók tanúsága szerint, Magyarországon is léteztek még a mult században is. E remeteség alapítójának II. Endre király tartatik s e király kiváltságos levele tartalmát Czinár Mór közli Fuxhoffer Monasteriologiájában (I. 255. l.) a pannonhalmi főapátság levéltárából ily szavakkal: „Endre Isten kegyelméből stb., hogy mi országunk állandósága és saját lelkünk s fiaink lelki üdvére, úgy mint: *Uriás* a sz. Mártonról címzett sz. pannonhalmi apát és szerzetes társai javára a némelyek gonosz akarata, és irigysége következtében elégettetett, és földült „remeteségi sz. *Jakab kápolnát*“ a fentnevezett apát és szerzetesei által újra fölépítettük, és azt a sz. *Márton* monostornak örökös birtoklási joggal adományoz-

tuk. És hogy ugyanazon kápolna mellett lakhassanak, és élhessenek *szereztesek és remeték*, nekik adtuk a sümeghi polgárok s udvari jobbágyaink és hűbéreseink földjéből a hivtünk Miklós mosonyvármegyei főispán által kijelelendő két eke alá való földet olyképen, hogy a fent megnevezett minden állapotú emberek után 80 hold földet adattunk át. Kelt stb.“

E *remeteség* apátság neve alatt fordul elő IX. Gergely pápa 1237-ben kelt apostoli iratában, melyben a *váradi, tihanyi és remeteségi*, a *pécsi és veszprémi* püspökmegyékbe keblezett apátoknak meghagyatik, hogy a *bistriai sz. Endréről* czimzett apáton elkövetett gyilkosság szerzőire szabott büntetést kihirdessék.

Az ottani lakosok állítása szerint az erdős vidéken még jelenleg is láthatók e *remeteség* némely nyomai, úgymint egész egymástól külön álló remetelakok, a régi toronyban pedig még a múlt század végén is függött egy ősrégi harangocska. E *remeteségi* apátság is kétségkívül akkor pusztult el, midőn a Somogy vármegyében létezett többi *benczés* monostorokat földülta a törökök vadsága.

32. §.

S Z A L A

sz. Adorján vértanúról czimzett *benczés* apátság.

Bribin szláv vezér, a keresztény vallásra térvén, 840-dik év körül a Keszthelytől másfél mértföldnyire eső, régente *Salle-*, és *Sellének*, később *Szalának* nevezett mocsáros térségen a *Szalavár* erődöt, melytől az egész vármegye nevét kapta, építtette, s benne templomot emeltetett, melyet 850-ben *Luitbold* sóvári érsek az Isten-anya *Mária* és sz. *Adorján* ugyanott eltemettetett vértanú emlékére szentelt fel; s melyben 865-ben *Halvin* sóvári érsek ünnepelte Krisztus Urunk születése évnapját, 870-ben pedig *Methodius*, a szlávok apostola, szláv-görög isteni szolgálatot rendszeresített.

Ugyanezen helyen sz. *István* király, helyreállíttatván a régi épületet, vagy magát az erődöt alakítván át kolostorrá,

sz. *Benedek-rendi szerzetesek* számára 1019 monostort alapított, s azt a hozzá tartozó *pathai sz. György*, és *rakolyáni sz. Lőrincz* kápolnákkal együtt *Modest győri*, és *Bonipert pécsi püspökök* által földszenteltette. (*Magy. Akad. Értesítő. 1847. 90. l.*)

Sz. István király, az ugyanazon évben kiadott alapítványi okmány tartalmánál fogva, e monostor első egyházilag fölavattatott apátjának, *Péternek*, megengedte, hogy a fentnevezett sz. *György* és sz. *Lőrincz* kápolnák fentartása mellett, több kápolnát is építtethessen és főpapi diszjelvevényeket használhasson; ezenkívül javadalmazásul több fekvő birtokot adományozott neki tizedeikkel, és halastavakkal együtt, úgy mint: *Tiscia* (Tissina?) falut sz. *Adorján* templomával együtt, *Rada*, *Sniger*, *Szalavár*, *Chaz*, *Borul*, *Cendy* (Csente?), *Nimigh*, *Bessynew* (Besenyő), *Fizek* helységeket 12 eke alá való szántóföldekkel, továbbá a Szala folyó melletti *Chan* és *Chorgó* mezővárosok piacz-vámját, a Koloni falu jövedelmét, vámját, a *Chepel* szigeten viz- és hidvámot, s a királyi ménes csikai tizedét, a királyi kincstárból a szerzetesek ruházatára 200 rőf finom posztót, végre, az *elsorolt falvak tizedén* kívül, a következő *halastavakat*: *Podgródban* a Fejértavat, egy kisebb halastavat *Madacsán* vizahalászatra, a Dráva mentébeni város halastavait, *Pókán* és a szigeten, Dráván 12 font viaszt, 12 rókabőrt és 200 nyes bőrt. (*Koller, Episc. Quinqueecl. I. 81. l. Eccl. Cam. 68. cs. 32. sz.*)

Ezekhez a király 1024-ben kiadott véd- és biztosító okmányában még hozzá csatolta, hogy semmiféle apát- vagy kolostornak sem szabad, királyi jóváhagyás nélkül, a *tizedet* vagy birtokokat kezéből kibocsátani; hogy a fentnevezett kápolnák papjai az apát gyűlésein jelen legyenek; a monostor népei fölött csak a király vagy apát által kijelelt bíró ítélhesen; *szabad piaczt* engedélyezvén a kolostor szerzeteseinek hétfőn *Barand*, pénteken *Szalavár* községekben; a balatini (Balaton?) viz szigetein halastavakat adván nekik, a templom közelébeni *Balavár* és *Murulnak* nevezett erdőkkel, s az ott tartózkodott 12 halászszal együtt; valamint a *bliskei* halastavat is a monostornak adományozván több más itt nevezett falvakkal, pusztákkal, földekkel s erdőkkel együtt. (*Katona. Hist. Crit. I. 313. l.*)

E nagyszerű adományozás nyomán a többi királyok is szentesíteni igyekeztek az e monostornak elődjük által engedélyezett jogokat és kiváltságokat. Ugyanis sz. László király meglátogatván e monostort, 1091-ben azt rendelte, hogy az apát a monostor és annak népei szabadok és mentesek legyenek az adószedők, minden akár élelemszerekre, akár dcnárookra vonatkozó zaklatásaiktól.

1328-ban Károly, 1347-ben Lajos, 1417-ben Zsigmond királyok pedig a monostornak minden elődeik által adományozott jogait s kiváltságait megerősítették, melyek már 1252-ben, de az 1256-ban tartott nemzeti zsinaton is szentesítettven, s a veszprémi püspök és az apát között a plébániák határai, és az *Eulicz, Komár, Karos, Galambok, Rodna, Zubar, Rakolyan, Pacha, Ygricz és Rajk* községekben szedetni szokott bor- és gabnatized-illeték fölött fölmerült súrlódás alkalmával az apátság javára döntetvén el, végre 1371- és 1471-ben mindenkorra biztosítottak. (*Fejér, Cod. Dipl. IV. 2. 55. l. VIII. 3. — Czindár I. 190. 191. — Eccles. Cam. irreg.*)

Lajos király 1347-ben kelt okmányával megerősítette az atyja Károly király által a kolostornak kiadott kiváltságos levelet, mely a sz. *Adorján* egyházához építtetett bold. *Szűz Mária* kápolnáját földülta borzasztó tűzvész alkalmával a többi sz. István, László s más királyok által a monostornak adott, s e kápolnában tartott de elégett [kiváltságselevelekkel együtt, megsértült. (*Schmitt, Ep. Agr. I. 294. l.*)

A mohácsi csata után, a törökök Kanisa környékét tűzzel, vassal pusztítván, e monostor is, szerzetesei vagy meggyilkoltatván, vagy más biztos helyekre menekülvén, üresen maradt. Ekkép lassankint a monostori épületeknek nyoma is elenyészvén, ezen birtokaitól megfosztatott apátságnak csak czime szokott érdemes egyházi férfiaknak kitüntetésül adományoztatni, míg 1715-ben a sz. *Benedek* rendnek vissza nem adatott, és az ausztriai *Göttweichi*, a még megmaradt javak birtokába beiktattatott, kolostorba nem kebleztetett.

Ezen apátság, a szalavári apátság javai birtokát átvevén, monostor építtetésre más a Szala folyó tulsó partjání egészségesebb *Szala-Apátinak* nevezett, helyet szemelt ki; 1751-ben *hiteles-helyi* kiváltságát is visszanyerte, s 1770 óta az eddig csak az apátság czimét viselő *Göttweichtól* különbözö valósá-

gos javadalmazott apát iktattatott be e hajdan oly híres apát-ság birtokába. (Czinár, az i. h. 192. l.)

Az apátok névsora:

1019. 1024-dik évben. Péter. (Koller Ep. Quinqueecl. I. 81. Eccl. Cam. irreg.)

1091— — István. (Katona Hist. Crit. I. 313.)

1252. 1256. 1263. Balázs. (Péterfy, Conc. I. 86. — Schmitt, Ep. Agr. I. 173. — N. R. A. 1502. cs. 7. sz.)

1328— — György. (Cod. Dipl. VIII. 3.)

1347— — Miklós. (U. o. IX. 1. 460.)

1370. 1371. László. (U. o. Ind. 388. l. — Czinár, 187. l.)

1381— — Miklós, a király káplánja. (Act. Paul. Örmény. 1. cs. 1. sz.)

1422— — Ferencz. (Cod. Dipl. X. 6. 481. l.)

1430— — Kapornay Miklós. (Eccl. Cam. 31. cs. 29. sz.)

1471— — Péter. (Czinár, I. 191. l.)

1501— — István. (U. o. I. 99.)

1508— — Thurzó Gergely. (Eccl. Cam. 58. cs. 11. sz.)

1557— — Mezőlaki Ferencz, egyszersmind kapornaki apát. (U. o. 53. cs. 17. sz.)

1558— — Kalmanczay Gergely. (Kovách, form. sol. styli LXV. p.)

1561. 1562. 1568. Mezőlaki Ferencz. (Eccl. Cam. 22. cs. 26. sz. Act. Jes. Tyrn. 4. cs. 2. sz.)

1611— — Vasváry Endre. (Szvorényi, Syn. D. Syn.)

1629— — Nagyfalvay Gergely. (U. o.)

1638. 1648. Rohonczy István. (U. o.)

1653— — Losy Mihály, sárvári plebánus. (Eccl. Cam. 22. cs. 30. sz.)

1675. 1676. Radonay Mátyás Ignác. (Eccl. Cam. irreg.)

— — — Patachich György, bosnyai vál. püspök, kir. tanácsos, utolsó czimzetes apát. (U. o.)

1715— — Ludwigsdorf Emilián, göttweichi apát, ki a bekeblezett szalai monostor apátjává kineveztetett. (U. o.)

- 1719— — *Godofréd*, göttweichi és szalavári apát.
(*U. o.*)
- 1770— — *Schaukögl* Orbán, első fiók-apát. (*Czinár*,
I. 192. l.)
- 1774— — *Janske* Domonkos. (*U. o.*)
- 1802—1831. *Schlichtinger* Farkas. (*U. o.*)
- 1831—1847. Az apátság üres volt. (*U. o.*)
- 1847— — *Engelbert*, göttweichi apát. (*U. o. I. 192.*
és 193. ll.)
- 1862— — *Schwertfeger* Engelbert, göttweichi apát,
királyi tanácsos. (*U. o.*)

33. §.

T I H A N Y

**bold. Szűz Máriáról és sz. Ányosról címzett
benczés apátság.**

Országszerte ismeretes a Balaton tava által a *füredi* kénforrás közelében képzett Szala vármegyéhez tartozó *Tihany* nevű bájos félszigeten, ugyancsak a Balatonból 40—50 ölnyi magasságra emelkedő vulkáni sziklán diszlő *tihamyi benczés apátság* temploma s monostora, honnét csaknem az egész Balatonon át a legszebb kilátás nyílik a szomszéd vármegyék Balaton parti tájaira, míg a templom éjszaki fala oly visszhangos, hogy mintegy 260 ölnyre egy egész hős verset értelmesen, s tisztán visszhangoztat.

Szintoly nevezetes sajátsága e félszigetnek, hogy rajta a Balaton tavával hason alakú s fekvésű, ép ezért *Kisbalatonnak* nevezett kisebb tó létezik, az északfelé nyúló meredek sziklában pedig több a legkeményebb kőbe vájt üregek, vagyis *remete lakásoknak* nevezett remete hajlékok vannak, melyek az okmányokban *Vruske* és *Uruzkeu* neveken fordulnak elő, mit némelyek *Üreskönek* mondanak; de valószínűbb, hogy *Oroszkőnek* kell érteni, minthogy alkalmasint görögszertartású remetéik laktak ezen üregekben, melyekben kemény kőbe vájt mindenféle alakú kápolnák, jelesül IV. Kelemen pápának

1266-ben kelt apostoli irata szerint, sz. *Mihály*, sz. *Domonkos*, sz. *Mária Magdolna* és *Erzsébet* kápolnái, továbbá csupa kemény sziklából vésett oltárok, ülőhelyek s asztalok láthatók.

A mult század közepe táján ezen cellák egyikében, a sziklába vájt sírgödörből, két férfivázát emeltek ki; de koporsónak semmi nyoma sem volt. Két hajlék szélesebb, melyek egyike a sz. Benedek szabályai szerinti *imola* (oratorium), másika a *káptalan terem* (Capitulum). A bemenet balján van az imola sziklából faragott oltárasztallal, melynek közepén a szentek ereklyéi befogadására kellő mélyedés látható. Ezen imolából két ajtóüreg nyílik, melyeket egy sziklaoszlop választ el egymástól, s innét juthatni a nevezett oratoriumba, hova a szerzetesek istenies beszélgetésre s imádságra gyűltek. Ezenkívül még egy más imola is egészen ép, melyből egy magán cellába lehet jutni. — 1270-ben itt egy *unizkoi* sz. *Miklós* perjelség létezett, melynek perjele *Salamon* nevű vala. (*Cod. Dipl. V. 1. 79. l.*) Bővebben értekezik e tárgyról tudós Rómer Flórián, derék régiségbuvárunk, az archeologiai közleményekben (*VII. k. 138—145. sz.*).

A *tihanyi* monostor alapítója I. *Endre* király volt, ki 1055-ben kelt ünnepélyes alapítványi okmányában e helyet, melyen *Szűz Mária* és sz. *Ányos* püspök s hitvalló temploma alapíttatott, határaival együtt sz. *Benedek*-rendének adományozta, továbbá bizonyos számú művelt és pörlag földeket, szőlőket, ugárokat, szolgálakat 40 szállással együtt, szolgálókat, lovakat, bivalókat, juhokat, sertéseket s méheket, templomi készleteket is ajándékozott nekik, szőlőművesekkel, csikósokkal, halászokkal, lovászokkal, juhászokkal, malmokkal s molnárokkal, végre különféle mesteremberekkel együtt. (*Koller, Episc. Quinqueecl. I. 143. l. — Eccles. Cam. 23. cs. 16. l.*)

A monostornak IV. Kelemen pápa 1266-ban kelt, s Lodmér esztergomi érsek által 1298-ban újra kihirdetett apostoli iratában elsorolt, részint egészen, részint egy részben szerzett, fekvő birtokai a következők: Azon hely, melyen a monostor van, *Uruzkő*, sz. *Mihály*, sz. *Domonkos*, *Mária Magdolna* és *Erzsébet* kápolnaival; ezenkívül a következő helységek: a Tihan félsziget bemenetelénél fekvő *Apáthi*, melynek egykori temploma romjai még most is láthatók, továbbá: *Kövesd*, *Udvári*, *Dörgicse*, *Váson*, *Philepp*, *Urskal* vagy

Köveskál, Tusok, Berénd, Szöllös, az Apácza-Somló melletti Szöllös és a Veszprém közelébeni Szöllös; Kodork (most Kadárka), Szántód, Szupok, (most Csopak), Lapa, Döz, Jóka melletti Ság, Chihal, Kap, Baránd Tolna közelében; Fod, Bezenyő, a Szűz Mária kápolna kegyúri jogával, Homok és Kolon; a Balaton tó fölötti kikötő, úgyszintén a következő puszták: Aszófő, Örvényes, Papfőka a sz. Mihály templom kegyúri jogával; Ujlak, a sz. Margit kápolna kegyúri jogával; a Füred fölötti Kék; Arács, Szántód, Száraztó vagy Szárszó; a Firegh melletti Giznao, Teleki, Gamás; a Bucsák melletti Martos, Úrkúta, végre Loszka sziget és Mortunus tó mellékleteivel. Ezekhez járul a simeghi és tolnai piacvám harmadrésze a rév-pénzzel együtt, valamint a veszprémi piacvámnak a királyt illető része fazekakban és élelmi szerekben. (Czinár, az i. h. I. 167. és 168. sz. — Történ. tár. II. 120. l.)

A fentemlitett pápai okmányban elsorolt birtokokon kívül, a monostor sajátja volt még *Aranyos* helység 5 szállással, 3 eke alá való szántóföld és 5 a Dunán létezett halásztanya, melyeket *Dávid*, magyarországi herceg, 1095-ben, sz. László király jóváhagyásával, adományozott a monostornak. (Czinár, az i. h. I. 168. l.) II. Endre király pedig 1211-ben, a monostor valamennyi eddig elősorolt jogait megerősítvén, 1213-ban *Tamás* [nevű] pusztát adományozta a monostornak. (Új Okm. tár. I. 61. sz. sz. — Cod. Dipl. VIII. 5. 177. l.) — Erre 1276-ban IV. László király a monostor *apáthi* nevű, ugyanazon szigeten, melyen a monostor vala, létezett faluját, mindennemű *denár- és élelem-gyűjtés* alól mentesítette, s e szabadságot 1283-ban megerősítette. (Eccl. Cam. 23. cs. 16. sz. a.) — 1288-ban *Lodomér*, esztergomi érsek, az esztergomi főegyházban létezett sz. *Lucza* oltár plebánusa és a tihanyi apát közt *Urkuta* földje miatt kitört pört eldöntötte és kiegyenlítette. (Cod. Dipl. V. k.) — 1298-ban III. Endre király megerősítette II. Endre királynak adománylevelét, melynél fogva *Patka* és *Füred* helységeket a monostornak ajándékozta. (Cod. Dipl. VI. 2. 147. l.)

A magyar királyok által ezen apátság irányában tanúsított többi kedvezmények közé sorolható a II. Endre király által 1233-ban a szerzeteseknek engedélyezett azon szabadság, hogy 1000 darab (zuano) *sót* akárhol adhatnak el azon

gyöngyökkel és drágakövekkel ékesített *arany serlegérti* kárpótlásul, melyet a király keresztes hadjáratára indultakor vett át a szerzetesektől, s ezen szabadalmat a király külön okmánynyal adományozta nekik, vagy tulajdonkép annak adományozását megerősítette. (Az okmány másolata *Eccl. Cam.* 23. cs. 20. sz. tartatik a kincstári levéltárban). — 1417-ben pedig Zsigmond király *pallos-jogot* adományozott a monostornak. (*Cod. Cipl.* X. 5. 737. l.)

Ezen apátság egyrészt a belzavarok és a törökök hazánkba betolakodása; másrészt apátjainak tékozlása, és jogaik védelmébeni hanyagsága miatt, a monostor elpusztulásán kívül, még más különféle viszontagságokon is ment keresztül annyira, hogy az apátok, külföldieknek engedvén át a monostor területét, birtokaikat is alig tudták a hatalmas urak kapzsiságától megóvni.

Az 1279. és 1283-dik évek között III. Péter, veszprémi püspök, a *csaknem egészen pusztulni indult* apátságot Lodomér esztergomi érsektől két *Sermen* nevű faluért, és *Wylle* s *Tholnuk* plebániák tizedéért szerezte meg oly kikötéssel, hogy *Endre* apát, hajdani alárendeltetése jeléül, 10 marka súlyú viaszgyertyát tartozzék a zsinat színe előtt az esztergomi egyháznak följánlani. (*Róka, Praesul. Vespri.* 149. sz.)

1393-dik év körül, az okiratok tanúsága szerint, az apátság birtokai annyira elharácsolattak, hogy alig lehetett az isteniszolgálat végzésére néhány szerzetest eltartani, ezért Mátyás király minden hűbérelést és elidegenítést érvénytelennek nyilvánított. (*Czinár* 169. l.)

A mohácsi gyászos ütközet után, szétesolván a szerzetesek, a monostor ismét üresen maradt, s birtokai a *Tihánvárnak* adományoztattak, melyeket a XVII-dik század elején szerzett vissza *Herovics* Mátyás csanádi püspök és székesfejevári prépost *Vincze Páltól*, Tihánvár kapitányától. Sőt 1684-ben maga a monostor is várrá alakíttatott és kétszer foglaltatván el, a lángok martalékává vált. (*Czinár u. o. és Archeol. Közlem.* 1861. II. 207. l.)

1701-ben *Regondy* Rajmond, az alsó Ausztriában keblezett *altenburgi* társház apátja, a *tihamyi apátságot*, — a császári pénztárba hadi költségek fejében lefizetett 20,000 forinton visszaváltván, — visszaszerezte a sz. *Benedek* rendnek, s jogot

nyert a tihányi monostorbai apát nevezésre. Azonban az általa kinevezett *Kayser Amand* tihanyi apátnak minden törekvése daczára sem sikerülvén az apátság javainak megkísérlett visszaszerzése, 1710 után *Much Placidus*, altenburgi apát, saját társháza nevében, a *tihanyi apátságot* minden telkeivel és mellékleteivel, a barmokat kivéve, *Göncz Szelestény* főapátnak adta el 20,000 forinton. (*Czinár, az i. h. 170. l.*) Azonban, midőn a főapát át akarta 1716-ban venni az apátságot, a magyar királyi kincstár, az ezen vételre ki nem eszközöltt királyi jóváhagyás hiánya miatt, ehhez járulván az esztergomi érseknek Ágost szász herczeg bibornoknak 1717-ben benyújtott tiltakozása is (*Eccl. Cam. 23. cs. 18. sz.*) mind az említett eladás, mind a templomi ékszerek és egyházi öltözetek elhurezoltatása ellen, a királyi pénztár részére lefoglalta azt, és csak két év múlva, miután a főapát 3500 forintot fizetett neki, kézbesítette ez apátságot a főapátnak. Ekkor azonban, *Vilibald* apát hiába fogván pörbe az apátság birtokainak, birtoklási jogaik igazolása végett, többnyire újabb adományozásra, és elévülésre hivatkozó, bitorlóit, az apátság egész birtoka csupán *Tihany* mezővárosra, s mintegy 15 részint falura, részint pusztára s kisebb birtokrészre olvadt le. (*Czinár, az i. h. 170. és 171. ll.*)

Az apátság inségei közé számíthatók *Rákóczy* hadainak benne elkövetett garázdálkodásai is. Ugyanis 1706-ban *Thurnai Ányos*, a sz. Benedek-rend *tihanyi* monostora fölavattatott szerzetese, *Rákóczy* Ferencznél panaszolkodott, hogy katonái a kolostort kirabolták, a lakosok pedig iszonyú károkat tesznek a rendnek, ezért apátja nevében kérte *Rákóczyt*, hogy a félsziget várában kormányzó tábornoka által szoríttassa alattvalóikat az őket illető tized önkéntes beszolgáltatására, s ne engedje a szerzeteseket megrövidíttetni jogaikban, és a félszigeten őket illető javadalmakban, hanem védje őket. Eredeti a kincstári levéltárban. (*Eccl. Cam. irreg. iratai közt.*)

A templom és monostor helyreállíttatását 1684-ben az altenburgi benczések kezdték meg, s *Vilibald* a templomot a régi siralag fölé építtette, melyben az apátság alapítójának *I. Endre királynak márvány síremléke* látható a bele vésett apostoli kereszttel. És csak ezen attemplom egyetlen épületmaradványa a régi eredeti egyháznak. A mostani 1730—1792-ig elkészült templomnak hármaz 27 láb, s 8 ujj hosszú, s 23 láb,

és 6 ujj széles hajója van. E hajókat egymástól 3, összesen 6 oszlop választja el, melyekre keresztivezet nehezedik.

Az apátságot II. József császár 1787-ben megszüntette; de I. Ferencz magyar király a többi benczés fiókapátságokkal 1802-ben ismét helyreállította. Jelenleg *Simon* Zsigmond apátja kormányja alatt a monostort a perjel, alperjel, lelkiatya, a plebánus-helyettes és 2 áldozár, tehát mindössze 6 szerzetes lakja. (*Czinár, az i. h. 171. és 172. ll. — Arch. Közl. 1861. II. 207. l. — Schemat. Ord. S. Bened. 1869.*)

Az apátok névsora:

- 1055-dik évben. *Lázár.* (*Cod. Dipl. I. 388. l.*)
 1091— — *Péter.* (*U. o. 468. l.*)
 1181— — *Egyed.* (*Czinár. I. 169. l.*)
 1205— — *Uros.* (*U. o.*)
 1211— — *Demeter.* (*Cod. Dipl. III. 1. 110. l.*)
 1221— — *János.* (*Czinár, az i. h.*)
 1231— — *Lőrincz.* (*Czinár, az i. h.*)
 1251— — *Pál.* (*Cod. Dipl. IV. 2. 115. l.*)
 1260— — *János.* (*U. o. VII. 5. 353. l.*)
 1264—1271. *Jeromos.* (*U. o. IV. 3. 483. l. — V. 1. 78. s 170. ll. — V. 2. 77. 170. ll. — VI. 2. 110. l.*)
 1274— — *Kozmás.* (*Czinár, az i. h.*)
 1275—1283. *Endre.* (*Cod. Dipl. V. 2. 296. l. — Eccl. Cam. 23. cs. 16. sz. a.*)
 1288. 1289. *Tamás.* (*Cod. Dipl. V. 3. 421. l. — Új Okmtár IV. 349. l.*)
 1293. 1296. 1297. *Rajnald.* (*Cod. Dipl. VI. 2. 87. és 147. ll. — IX. 7. 720. l.*)
 1297— — *György.* (*U. o. VI. 2. 110. l.*)
 1304. 1307. *Tamás.* (*U. o. VIII. 7. 35. l. — Paul. de Köves. 1. cs. 1. sz.*)
 1312— — *Pál.* (*Eccl. Cam. 39. cs. 61. sz.*)
 1322—1337. *Tamás.* (*Cod. Dipl. VIII. 7. 139. l. — Eccl. Cam. 39. cs. 32. sz. — U. o. irreg. — N. R. A. 1508. cs. 21. §. 1.*)
 1348— — *György.* (*Cod. Dipl. X. 6. 295. l.*)
 1350—1356. *Berthold,* ki alatt az apátság hiteles hely volt. (*Czin. az i. h. — Eccl. Cam. irreg.*)

1358—1365. *János*. (*Cod. Dipl. IX. 2. 664. l. — 3. 179. l. — Czinár, az i. h.*)

1367— — *Miklós*. (*Czinár, az i. h.*)

1381—1387. *György*. (*U. o. — Cod. Dipl. X. 1. 169. és 219. ll. — 2. 71. és 155. ll.*)

1388— — *János*. (*Eccl. Cam. 23. cs. 19. sz.*)

1389—1402. *György*. (*Cod. Dipl. X. 1. 224. és 503. 707. ll. — Clar. Pos. 64. cs. 24. sz. — 56. cs. 54. sz. — Tört. tár II. 199. — Eccl. Cam. irreg.*)

1410—1429. *Demeter*. (*Czin. az i. h. — Cod. Dipl. X. 5. 363. l. — 6. 295. l. — 7. 148. l.*)

1453—1466. *László*. (*Czinár, az i. h.*)

1480— — *Dankházi Bálint*, kormányzó. (*Act. Clar. Pos. 61. cs. 45. l.*)

1500— — *Simon*, a jövedelmet húzó apát (*Comendatarius*). (*Czinár, az i. h.*)

1505. 1509. *Tamás*, moldvai püspök, a jövedelmet húzó apát. (*U. o.*)

1520— — *János*, calipolii püspök, a jövedelmet húzó apát. (*U. o.*)

1525— — *másik János*, szerzetes apát. (*U. o.*)

1613—1621. *Herovits Mátyás*, választott csanádi püspök, székesfejérvári prépost, ki *Vincze Pál*, tihanyvári parancsnoktól, visszaszerezte az apátság birtokait. (*Eccl. Cam. irreg. inter praeposit. et Paul. Papaens. 8. cs. 5. sz.*)

1630. 1643. *Ramocsaházy Mihály*. (*Szvorényi Syn. Dioec. Syn. — Czinár, az i. h.*)

1650— — *Mokripodári Jácint*, dömés, scopii püspök, királyi tanácsos, a jövedelmet húzó apát. (*Czinár, az i. h.*)

1676— — *Kamerinoi Salvuci Octav*, előbb ercsi sz. Miklós apát és székesfejérvári örkanonok. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1684—1687. *Kuzmich Péter*, győri nagyprépost, scardonai püspök. (*Eccl. Cam. 40. cs. 25. sz. — Czinár, az i. h. 170. sz.*)

1691—1703. *Telekessy István*, csanádi püspök, győri örkanonok, a jövedelmet húzó apát. (*Czinár, u. o.*)

1701— — *Regondy Rajmond* az altenburgi társház apátja. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1710— — *Kayser Amand*, az előbbi által kinevezett apát. (*Czinár*, 170. l.)

1711— — *Much Placidus*, ki az apátságot minden mellékleteivel együtt eladta a pannonhalmi főapátnak. (*Czinár*, 107. l.)

1719—1739. *Grassó Villibald*. (*Czinár*, az i. h. 171. 172 ll.)

1740—1760. *Lécs Ágoston*, ki a leégett templom és kolostor fölépíttetését befejezte. (*Czinár*, az i. h.)

1760—1787. *Vajda Sámuel*. (*Czinár*, az i. h.)

1816—1832. *Horváth Pál*. (*Czinár*, az i. h.)

1837—1850. *Bresztyenszky Adalbert*. (*U. o.*)

34. §.

T Ü R J E

bold. Szűz Máriáról címzett prémontréi prépostság.

Türje, Szala vármegyében keblezett *Simegh* mezővárostól nyugot felé két óranyi távolságra fekvő mezőváros, hajdan a boldogságos Szűz Mária üdvözléséről, vagy Gyümölcslő Bol-dogasszonyról címzett *prémontréi prépostság* székhelye vala, s jelenleg is az, csakhogy a *csornai* prépostsággal van egyesítve. E prépostság előbb a győri püspökmegyéhez tartozott, Hugo évlap-író *Foerla*, Pázmán *Jurle* (Turle helyett), az okmányok *Thurie* és *Thyrle* néven említik; mely Layruelius tanusága szerint a *telezi* prépostság fiókja volt.

A csornai prépostság 1857-ben kiadott névkönyvében ugyan e prépostság alapíttatása 1184-dik évben *Thyrlei Lambert* gróf, sz. László király *Zsófia* nővére fia, tehát sz. László unokája által történnék mondatik. Egyébiránt e prépostság egy 1230. és 1299-ki oklevélben *Jurle* név alatt-mint hiteles hely említettik (*Századok*, 1869. 38. és 39. l.); más 1241-ben kelt beiktatási okmányból pedig (*M. SS. Hevenesi T. R.* 61. sz. 290. l.) bizonyos, hogy azt *Dienes*, sz. gellérti bán

alapította. *Dienes* bánt bőkezűségében gyámolította saját nővére *Ákus* 1255-ben, később pedig sz. *gellérti Fülöp* mester, ki 1335-ben *Bessenyő-Szent-György* helységet ajándékozta a prépostságnak. (*Czinár, az i. h. II. 62. l.*) — A XV-dik század vége felé a prépostság birtokai közt említetnek *Bagota* (Barany ?) és *Hettye* (talán Hettyefei) falvak, és a sz.-gíróthi (groti) malom is Szala vármegyében. (*N. R. A. 1602. cs. 11. sz.*)

A mohácsi gyászemlékü csatáig a türjei prémontréiek, úgy látszik, háborítatlanul szolgáltak az Istennek; de ez után, a törökök garázdálkodván az országban, szomorú helyzetbe jutottak; sőt még ennél is szomorúbb állapotba döntötte őket, mint Vinonczy *Santich Mátyás* prépostnak az 1638-ban tartott zsinathoz benyújtott folyamodásából kitetszik, az új hithez pártolt berekszői *Hagymási* család kegyetlensége. Ugyanis *Hagymásy* Kristóf és Euszták 1541—1545-ig a monostort, az egyes lakokat, magát a temetőt, és sz. *Anna* templomát is földig lerombolták, később *Hagymási* Kristóf és Miklós a monostort minden birtokától megfosztották, gazdatisztját *Németh Györgyöt* 1605-ben börtönbe csukták, sőt Csabi Miklós nevű szolgájuk által *Újlaky* Lajos veszprémi püspököt, s egyszerűsmind türjei prépostot Simegh várában lefejeztették, a sz. *Gróth* mezővárosi adó felét erőszakkal bitorolták, s ez által évenként 200 tallérnál több kárt okoztak a prépostságnak. (*Czinár, az i. h. 63. l.*)

Az ennyi viszontagság után fölvirágozott prépostság I. Lipót magyar király kegyességéből éledt föl újra. Mert Lipót király 1699-dik évi márczius 5-dikén *Schöllingen* Ferencz perneci apátnak esedezésére, s gróf *Battyáni* Ádám, magyar országbíró, közbenjárására a türjei prépostságot, a visszahe-lyeztetési jognál fogva, visszaadta a prémontréi rendnek, és 1703-ban ugyanazon perneci apátnak adományozta, ezért a türjei prépostság élén 1741-ig a perneci apátok álltak; ekkor azonban, a perneci monostor szerzetesei megszorulván, a türjei prépostságot a csornaival, s minden ezekre birt jogaikkal együtt a gradiskai apátságnak engedték át, s a türjei prépostságnak 1786-ban történt megszüntetéseig csak ennek címét használták. I. Ferencz király azonban 1802-ben a türjei prépostságot visszaadván a prémontréieknek, azt a csornai prépostsággal egyesítette; azóta a türjei prépostságnak ugyanazon pré-

postja van a csornaival. (*Schemat. Ord. Praem. Praepos. Csorn. 1854.*)

A templom a déli oldalához épített monostorral együtt valamivel emelkedettebb, többi környezetétől természetes sánczárkot pótoló völgy által elkülönült, magaslaton áll, közelében most rétekké s káposztás kertté alakított hajdani halastavak nyomai láthatók. — A templom régi téglából készült építmény, melynek boltívezetét két oszlop tartja, s mind a nép mind a szerzetesek használatára elégséges. Főoltára fölött az *angyal üdvözölte boldogságos Szűz Mária képe* látható, s a templom ajtajától bal oldalán kápolna is van, mely a majorság közelébeni (Chortis vagy Curtis) nevű udvarba, hol a hajdani romjaiban heverő monostor állott, egy kissé benyúlik, s hajdan sekrestye lehetett. A lelkipásztori foglalkozásokat, mióta a rend visszakapta a prépostságot, a prémontréiek végzik. (*Czinár, az i. h.*)

Az első századokban létezett türjei prépostok nevei ismeretlenek lévén, a későbbi időben ezek fordulnak elő az okiratokban :

1469—1483-dik évben. *Endre.* (*Eccl. Cam. 34. cs. 45. sz. — N. R. A. 35. cs. 32. sz.*)

1559. 1562. *Syrkei Mihály.* (*U. o. 50. cs. 32. sz. — Paul. Örmény. 2 cs. 2. sz.*)

1605— — *Ujlaky Lajos,* veszprémi püspök. (*Czinár, az i. h.*)

1611— — *Telekesy István.* (*Szvorényi Syn. Decr. Syn.*)

1623— — *Körössy Balázs.* (*Eccl. Cam. 56. cs. 31. sz.*)

1637. 1638. *Vinonczí Santich Mátyás.* (*Paul. Tüskev. 59. sz. — Szvorényi.*)

1657—1660. *Tolnay Ferencz.* (*U. o. Paul. Tüskev. 8. cs. 9. sz. 19. l.*)

1667. 1673. *Prodinszky Mihály.* (*U. o. 71. sz.*)

1677— — *Salvuci Octavius.* (*U. o. 8. cs. 9. sz. 20. l.*)

1683— — *Dvornikovics Mihály.* (*Paul. Tüskev. 85. sz.*)

1703— — *Schöllingeni Ferencz,* perneci apát. (*Schem. Praep. Csorn.*)

1739— — *Lipót,* perneci apát. (*Paul. Pápa. 8. cs. 72. sz.*)

1754— — *Nolbek Ráfáel,* egyszersmind csornai prépost. (*Eccl. Cam. irreg. inter. Praeposit.*)

35. §.

Ú J - U D V A R

ker. sz. János jeruzsálemi lovagrende társháza.

A hajdani latin „*nova curia*“ nevet a magyarok *Új-Udvarnak* nevezték; de Lipszky tárgymutatója szerint Szala vármegyében két ily nevű helység van, és pedig az egyik Nagykánisához nem messze fölfelé; a másik Dobronok és Turnische mellett Csáktornya mezőváros fölött, ettől 7 mérföldnyi távolságra, mely *Hlapichinának* is nevezetik. Pázmán Péter bibornok ezen állítása: „de nova curia, máskép *Újudvar* Csáktornya vára mellett létezett 1177-ben“ épen nem vonatkozik Korabinszky azon megjegyzésére, hogy Újudvar a *kiskapornaki* járásban fekszik; mivel a Nagykapornak mezőváros közelében levő Kiskapornak falu a Pázmán által említettől igen távol esik. Hogy Pázmán Péter a Csáktornya szomszédságában, mások pedig, nevezetesen Jerney (*a káptal. és konv. tört. történelmi tár II. 122. l.*), a Kanizsa fölötti Újudvar helységet tartja az egykori keresztes barátok társháza székhelyének, épen nem dönti meg azon véleményt, hogy a kérdéses társház, a máskép *Hlapichinának* nevezett *Újudvar* faluban volt, miután ennek közelében léteztek az aurániai perjel birtokai, és pedig annál inkább, minthogy *Széphegyi* Arnold ki 1376-ban Újudvar, és a szomszéd Chorgó parancsnoka volt, azon megtiszteltetésben részesült, hogy *Baudoni Kornútnak*, a negyedik aurániai perjelnek, mint a Jánoslovagok Magyarországon és slavoniában főnökének helyettesévé lön. (*Eccl. Cam. 43. cs. 1. sz. és 1. a.*)

Ez újudvari Jánoslovagok társháza alapítójának neve, valamint alapíttatásának kora is egészen ismeretlen, sőt még védszentjének neve sem tudatik. De hogy *hiteles hely* volt, azt 1344-ben kelt bizonyítványa tanúsítja, melyben elismeri, hogy *Zechi Péter* bizonyos ügyben a vármegyei bíróság elibe idéztetett. Tehát e társház minden esetre a kisebb hitelességgel bírt társházak közé sorolható. (*Jerney, az i. h.*)

36. §.

V Á S Á R H E L Y,

**bold. Szűz Máriáról, és sz. Lambertről czímzett
benczés, később prémontréi apácza-zárda.**

Vásárhely mezőváros a Somlyó hegy tövében Veszprém vármegyében fekszik, s ezt IV. Béla király a nyúlak szigetén lakott apáczáknak adományozta. Később ugyanoda, nem tudhatni, mikor s ki által? sz. *Benedek*-rendi apáczák telepítették, kik II. Ulászló király koráig maradtak ott. De mivel a szerzetesi szabályokkal ellenkező életet éltek, s viseletük botrányos, és a monostori magányt meggyalázó volt, a II. Gyula pápa által 1512-ben ez ügy megvizsgálására kiküldetett bíró *Gosztonyi* János, győri püspök, ítéletet tartalmazó okmánya által onnét elmozdítottak, s máshova szállítottak; helyettök pedig példás életű prémontréi apáczák telepítették a somlyó-vásárhelyi zárdába. (*Eccl. Cam. irregestr.*)

Ugyanezen alkalommal e prémontréi apáczáknak adományoztatott *Somlyó-Vásárhely* mezőváros, *Szász* (Barany?), *Kisszölös*, *Cheruz* (?) *Lovas* Veszprém vármegyei helységekkel együtt. — Ezenkívül a „kis Jézust tartó boldogságos Szűz Mária“ képével ékes *hiteles pecsétet* is kaptak.

1553-ban a törökök ismételt támadásai elől a *Móriczhi-dán* lakott prémontréi apáczák is az erődök által védett somlyó-vásárhelyi monostorba menekültek, s egész 1594-ig ott húzták meg magukat. Ekkor azonban, a törökök Győrt is elfoglalván, mind a két monostor apáczái Nagyszombatba a sz. Klára-rendi apáczákhoz költöztek, s eltartásuk fejében addig birt javaik jövedelmét is azoknak engedték át.

A, ha nem előbb, mindenesetre II. József által megszüntetett prémontréi apáczák birtokai a vallásalapozhoz csatoltattak. (*Jerney az i. h.*) Jelenleg a *somlyó-vásárhelyi* sz. *Lambertről* czímzett, mind *apátság*nak, mind *prépostság*nak csupán czime adományoztatik érdemes egyházi férfiaknak. *Somlyó-Vásárhely* mezővárosban pedig sz. *István első vértanúról* czímzett plebánia templom, a somlyói szőlőhegyen sz. *Rozália*, és sz. *Margit* kápolna van, melyek kegyura a vallásalap. (*Schemat. Cleri Vespri.*)

37. §.

V Á S O N Y

szent Mihályról címzett I. remete sz. Pál rendi
társház.

Veszprémtől dél felé mintegy két órányi távolságra van a Bakony erdő közelébeni Zichy grófok birtokához tartozó Nagy-Vásony mezőváros, hol 1483 körül *Kinizsi Pál* mester, temesi gróf s az ország alsó részeinek főkapitánya, s II. Ulászló király alatt országbíró, Belgrádnak a törökök általi megszállásakor híres hős, saját és családja tagjai lelki üdvéért I. remete sz. Pál szerzetesei számára nagyszerű társházat építtetett sz. *Mihály főangyal* emlékére szentelt templommal együtt, melyben holta után el is temettetett. (*Benger, Chronot. MS. CXXXI. fej.*) A híres hős márvány sírkövének egyik töredéke az uradalmi pajtában őriztetik. (*Rómer Flor. érték. a győritört. és régész. füzetekben. II. k. 56—67. ll.*)

Ezen vásonyi társházat az említett *Kinisi* és ennek ipa adonyi *Magyar* Balázs, dalmát-horvát- és tótországok bánja, a zárda alapíttatása évétől kezdve, különféle fekvő birtokokkal bőven javadalmazták. Ugyanis 1483-ban a társháznak a mezőváros határában kétszáz hold, *Besserének* nevezett szántóföld, Bakony erdőben *Hassághnak* nevezett kaszáló és a köpárkányzatú halastó fölötti, a társház körül elterjedt, erdő, ugyanazon *Hassághon* és *Gyertyánkúton* levő szántóföldekkel együtt, ez utóbbi 1489-ben, adományoztatott, hozzájárulván Mátyás király jóváhagyása, a királyi haszonvételekkel, és a törvényes birtokba helyezettetés. (*Acta Paul. de Vásony 1. cs. 1. sz. — 6. és 23. sz.*)

1486-ban az ottani pálosok adománylevelet kaptak egy veszprémvármegyei *Chepel* faluban létezett házról s két telek szántóföldről, 1487-ben bíróilag behelyeztettek a szalavármegyei *kis-szőlői* birtokrészbe. Ezekhez járult a *Kinisi* által történt *Karakó* helység és *Myrath* vasvármegyei pusztá adományozása Mátyás király jóváhagyásával, és a már nevezett

Magyar Balázsnak 1483-ban közbejött beleegyezésével. (U. o. 3. cs. 11. sz. — 5. cs. 4.—6. sz., és 6. cs. 1. sz.)

A többi e társháznak magános személyek által történt adományozások az *Agyaglik* birtokra, a nevezett *Chepelre*, *Dobron* és *Lehért* jószágokra vonatkoznak. — Ugyanis 1495-ben réchei *Magyar* Benedek a vásonyi társháznak *Chepelen* két nem művelt telket, *Chepeli* Simon pedig 1518-ban ugyanott két telket, vagyis nemes udvart adományozott, s ezt nagy Lajos király jóváhagyása mellett a fejevári keresztesbarátok káptalana előtt bevallotta.

1509-ben a vásonyi pálosoknak ajándékozta, *Benigna*, az alapító *Kinisi* Pál özvegye, és *Kereki* Gergely beleegyezésével, kanichatzi *Myslenovich* Márk a szalavármegyei *Dobron* falut.

1511-ben *Benigna*, *Kinisi* Pál özvegye, nekik adományozta veszprémmegyei *Lehért* és *Agyaglik* birtokait az ott létezett malommal együtt. Ez adományozást pedig II. Lajos király 1520-ban helyben hagyta, I. Ferdinand király 1542-ben megerősítette.

1520-ban *Arathy* János *Lehért*en birt *Zarkaháza* nevű nemes udvarát a vásonyi pálos társháznak adta el 200 forinton.

Továbbá a vásonyi pálosoknak volt szőlőjük is *Szent-Györgyön*, melytől a *szent-balázsbarlangi* plebánus túlságos, vagyis kettőztetett adót szedett, valamint a *herendi* szőlőhegyen is birtak két szőlőt, végre birtak a *Marczal* folyóni rév-vámot. (U. o. 2. cs. 4. sz. — 3. cs. 12. 14. 15. sz. — 4. cs. 8. sz. — 7. cs. 6. sz. — 9. cs. 4. sz.)

Az alapító *Kinisi* Pál által kész pénzben ajándékozott 800 forintot a vásonyi pálosok 1497-ben a *thaladi* sz. *Feren*-*cziek* útján kapták meg, 1519-ben pedig 100 arany forintot a fentnevezett *Chepeli* *Simon*, mint a meggyilkolt fivéréért őt illető hűbért, fizetett le a társháznak. (U. o. 3. cs. 16. sz. — 9. cs. 2. sz.)

A vásonyi társház már 1500-ban kieszközölte II. Ulászló királynál, hogy a vasvármegyei adószedők, Mátyás király kiváltáságos levele értelmében, *Karakó* helység lakosait minden követeléstől megkíméljék; 1520-ban pedig *Kalamár* Mihálynak s másoknak bíróilag megtiltatott a *lehérteni* *Zarkaháza*

nevű nemes udvar elidegenítése, sárolí *Pósa* Istvánnak viszont annak elszajátítása. — Azonban a nemsokára bekövetkezett gyászos emléktű török garázdálkodások, és a két egymással vetélkedő Ferdinánd és Zápolya János királyok alatt az országban dúlt polgári belmozgalmak folytán magányos személyek által történt zaklatások veszélyeztetvén a vásonyi társházat, a pálosok, nem érezvén magukat elégségeseknek jogaik védelmére, előre gondoskodtak védelmükről. Ekkép eszközöltek I. Ferdinánd királynál 1528-ban védlevelet, melynél fogva *Kacziáner Jánosnak*, s a többi kapitányoknak megtiltatott hadcsapataiknak a pálosoknál elszállásolása, s meghagyatott, hogy a pálos szerzeteseknek, és az ő jobbágyaiknak ne engedjék katonáikat valamely kárt tenni, vagy sérelmet követni el rajtuk.

Hasonló királyi rendeletet adott ki ugyanazon király a pálos szerzetesek védelmére 1548-ban deveçseri *Choron* Endre, vásonykői *Horváth* Péter és Gáspár, s *Kolos* János ellen, kiknek még 1552-ben meghagyta Miksa főherczeg egyik rendeletében, hogy a kolostortól erőszakosan elfoglalt tárgyakat visszatérítsék. (*U. o. 1. cs. 8. és 9. cz. — 2. cs. 2. sz. — 7. cs. 4. sz.*)

Hogy pedig a pálos rend ezen ingó, s ingatlan birtokrablásoknak gátot vessen, azok egy részét önmaga vette át, és az *örményesi*, később *pápai* kolostorokhoz csatolván, a vásonyi társházat, melyet, úgy látszik szerzetesei 1560 után odahagytak, saját védelme alá vette. Mert már 1549-ben az örményesi pálosok birták az *agyaglíki* malmot, melyet *Barbély Endre* molnárnak, s pápai polgárnak oly föltétel alatt adtak el, hogy a malmot helyre állítván, kolostoruknak az első 8 évben évenként 70 köböl, azontúl minden évben 100 köböl búzát adjon, s ezen malom birtokába az örményesi pálosok 1563-ban be is iktattattak. De a vásonyi Horvátok tovább is bitorolván az ottani pálos társház birtokait, ellenök Veszprém vármegye bizonyító, a nádornak pedig inté levele adatott ki az ottani malom és halastó bitorlása, s a pálosok javai elharácsolása miatt 1613-ban, erre pedig 1616-ban a vármegyei törvényszéknek a pálosok javára hozott ítélete, 1617-ben a II. Mátyás király által rendelt végrehajtás következett az

odahagyott társház számára, a Horvátok ellentállása dacára.

Jelenleg Vásony mezőváros éjszaki részén mind a *vásonykői* várnak, melynek valamint mellékleteinek birtokába is 1650-ben gróf *Zichy* István iktattatott be, mind magának az egykori pálos társháznak romjai láthatók alantabb, egy árok által, (mely talán a hajdani halastó maradványa) elkülönzött helyen.

A társház perjelei közül csak *Barnabás* 1520, és *Bálint* s *Pál* említettnek 1525 körül. (*U. o. 1. cs. 12. 13. 15. 20. sz. 3. cs. 30. 33. 45. sz. — 7. cs. 4. sz. — és Paul. Örmény. 2. cs. 2. sz.*)

38. §.

Z I R C Z

bold. Szűz Máriáról címzett czisztercezi rendű apátság.

A Veszprémtől éjszak felé mintegy két mérföldnyi távolságra eső *boldogságos Szűz Máriáról* címzett zirczi eziszterczita apátság székhelyét, mely a hagyomány szerint, a hajdani magyar királyok birtoka volt, *Curte*, azaz: nyaraló név alatt a krónikákban és kéziratokban *Zirch*, *Stirz*, *Scire*, *Scirioch*, *Csircz*, *Cirejum* stb. elferdített neveken találjuk följegyezve.

Ez apátság alapításának, az írók egyhangú állítása szerint, bizonyos és meghatározott éve 1198; de annál bizonytalanabb alapítójának neve. Fuxhoffer Monasteriologiájában (*Czinár II. 123. l.*), úgy látszik, onnét következteti, hogy *Imre* király volt ez apátság alapítója, mivel *Thüröczy* krónikája tanúsága szerint, az apátság székhelye a magyar királyok magán birtoka lévén, másnak nem tulajdonítható az apátság alapítása, mint a királyi család valamelyik tagjának, s mivel az ős templom romjai közt talált, jelenleg az újonnan épült egyház főajtaja mellett belől a falba illesztetve látható kövön a következő fölírás van: „IN. NOIE. PATS. ET FILII. ET. SPS. STI. HOC. ALTARE. FVNDATV. E. F. AIMERIC. REGE. W. GARINO.“ — Azonban e föliratból csak az tü-

nik ki, hogy *Imre* király alapítója volt ugyan a templom valamelyik oltárának; de épen nem derül ki, hogy ő alapította a templomot és monostort is, s minthogy *Czinárnak* ezen értelmezése helyett: „*Hoc altare fundatum est fundatore Aimerico rege Ungarorum*“, szintűgy elfogadható *Katona* történetírónk ezen megfejtése is: „*Hoc altare fundatum, et factum (sub) Aimerico, Rege Ungarino*“; azért át nem látható, mi okon támadhatja meg valaki *Katona* történetírót, kit *Czinár*, a föliratban előforduló E és F betűk értelmezése miatt, figyelmetlenségről s hanyagságról vádol, holott pedig *Czinár* érvei sem oldják meg, ki alapította tulajdonképen a jöllehet csakugyan *Imre* király korában alapítottatott zirczi apátságot?

Javadalmazásúl az apátság a monostor területén kívül a következő birtokokat kapta: *Solly*, *Olaszfalu*, *Németh-Tevel* és *Polány* falukat; *Nagy-Tevel*, *Usal* és *Ivanczháza* veszprémmegyei; *Előszállás*, *Karácsonszállás*, és *Venyng* fejérvármegyei pusztákat. Ezekhez járult, részint vétel, részint zálog útján, a veszprémmegyei: *Berénd*, *Koppán* és *Akli*, és pedig a két utóbbit a szomszéd bakonybéli sz. *Móricz* apátságtól szerezte meg a zirczi monostor.

1396-ban a zirczi szerzetesek *Miklós* apátjuk korában a székesfejérvári jánoslovagok káptalana előtt cseréltek a veszprémvölgyi apáczákkal, mely csere következtében az apáczaak bizonyos *Sándor* nevű szölejükét adták a zirczi monostornak, e monostor elhagyatott és a *zegvári* nemesek által elpusztított az apáczaak zárdájával határos *Menyeke* nevű birtokaért.

Egy 1489-ben kötött szerződés értelmében *János* és *Péter szentgyörgyi* és *bazini* grófok visszaadták a zirczi monostornak győrvármegyei *Derch* nevű *Péter* zirczi apát által 1468-ban nekik 500 arany forinton eladott birtokát. (*M. M. SS. Hevenes. H. H. XXXII. k. 409. és 411. ll.*) De ezen falut *Péter* apát nem sokára, és pedig még ugyanazon 1449-ki évben *Tamás* győri püspökkel egy másik veszprémmegyei *Ságh* helységért cserélte el. (*Czech. Dipl. Com. Jaur. MM. SS. III. 150. l.*)

Miféle viszontagságokkal kellett a zirczi monostornak küzdenie a mohácsi ütközetig, nem tudhatni; de ezentúl hasonló sorsban kellett osztoznia a többi elnyomott, és szerzeteseik által pusztán hagyott kolostorokkal. Legelőbb is *More* László, ezután *Bakics* Pál foglalta el. Ennek halála után *Zápolya* Já-

nos az apátság valamennyi birtokát a kegyúri joggal együtt 1538-ban *Podmaniczky* János és Ráfael testvérekre bízta.

Egy évtized múlva a monostort templomával együtt borzasztó tűzvész hamvasztotta el. 1552-ben pedig, elfoglalván a törökök Veszprémet, az apátság javai a *pápai* és *palotai* várakhoz csatoltattak. Azonban I. Ferdinánd király 1563-ban és I. Miksa király 1575-ben, a mennyire a törököktől visszafoglaltathattak, *Palota* várának hős védelme miatt, *Thury* Györgynek adományozta, s illetőleg az ő fivéreinek 8000 forintért elzálogosította. (*Eccl. Cam. irreg.*)

A XVII-ik század elejétől kezdve áldozárok által igazgatott apátság végre 1659-ben ismét a ciszterczita szerzetesek, tulajdonkép *Kohlweiss* Máté *lilíomvölgyi* ciszter apát birtokába jutott, ki erre újra ciszterczita rendi apátot helyezett bele, s ez a *Thury*aknak lefizette a zálogpénzt, s így visszaváltotta az apátság javait. 1700-ban a zirczi apátság *Kallert* Henriknek, a Sziléziában keblezett *henrichoviai* apátnak, adatván el 31,000 forinton, egész a jelen század elejéig ennek fiókja maradt. — Ez alatt a Zirczre telepített németek az ő templom romjai alatt két kápolnát építvén, Zirczen új, 13 házból állott, gyarmat alakult, mely ugyan a Rákóczyféle belzavarok alatt fölgújtatott; de 1712-ben helyreállíttatott.

1725-ben új székház épült, melyben az oly sokáig száműzött szerzetesek ismét állandóan letelepedtek; 1727-ben új monostort építettek, 1734-ben azt fallal kerítették be; 1732-ben pedig az új templom építéséhez fogtak, s azt 1745-ben két toronynyal ékesítvén befejezték. Végre 1814-ben, Dréta Antal apát, kifizetvén a *henrichoviai* monostornak minden tartozásukat, a külföldiektől függés megszűnt, mire a *zirczi*, *píli* és *pásztói* apátságok mindenkorra egyesítették. (Mindez övében olvasható ez egyesült apátságok 1852-dik évi névsorában.)

Az ősi apátsági nagyszertű egyház, mint a *Topographia Hungariae* Magyarország földrajzában (*III. könyve XI. §-ában*) olvasható, a *Szentháromságnak* levén szentelve, épen ezért három roppant nagyságú ablakkal, s ugyanannyi oszloppal volt ékesítve. Ezen eredeti 1732-ben szétbontott egyház örökös emlékéül az egyik oszlop meghagyatott, s ennek fejeze tére sz *Imre* szobra helyzetett két nemtővel (*geniussal*), kiknek

egyike vértjén e fölírást mutatja: „1198 fundata, 1526 ex-
crata“; a másik pedig ezen évjelzeti verset tartja: „CanDIDA
reDeCorata Laetor.“ (1751.) A hajdani monostor némely nyoma
végre az ős templom déli oldalán vehető észre, hol jelenleg a
székháznak a bakonyi erdő legkiesebb völgyében vízforrástar-
tókkaal ékített kertje terül el.

Az apátok névsora:

1199-dik évtől 1230-dik évig. Miklós. (*Schemat. Abbat. Zircz, Pilis et Pásztó 1852.*)

1287— — Gergely. (*Cod. Dipl. VIII. 3. 117. l.*)

1296. 1298. Jakab. (*Ibid. VI. 2. 176. l. — IX. 7. 718.*)

1332— — Odo. (*Schemat. cit.*)

1380. 1396. Miklós. (*Act. Jes. Jaurin. 8. cs. 2. sz. — Cod. Dipl. Index. 395. l.*)

1421— — Endre. (*U. o. X. 6. 376. l.*)

1450. 1468. 1489. Péter. (*Koller Ep. Quinqueecl. IV. 336. — Collect. Heven. H. H. XXXII. k. 411. l.*)

1609—1616. Monoszlay Mihály, győri kanonok. (*Sche-
mat. az i. h.*)

1629— — Bolerázy István, nyitrai kanonok. (*Szvoré-
nyi S. D. S.*)

— — — Böjthe Miklós, esztergomi kanonok. (*U. o.*)

1648— — Héderváry János, pozsonyi kanonok.
(*U. o.*)

1659— — Báró Revisnye, győri kanonok. (*U. o.*)

1660—1678. Újfalusy Márton, ki meggyilkoltatott.
(*Eccl. Cam. irreg.*)

— — — Braun Zsigmond. (*Schem. az i. h.*)

1700— — Kallert Henrik, egyszersmind henrichovi
apát. (*U. o.*)

1702. 1722. Ackermann Tóbiás. (*U. o.*)

— — — Niklas Antal. (*U. o.*)

1725—1732. Regnard Gergely. (*U. o.*)

1732—1749. Wiesner Gollért. (*U. o.*)

1749—1763. Rieger Kandid. (*U. o.*)

1763—1778. Hascke Szilárd. (*U. o.*)

1778—1792. Velczl Mark. (*U. o.*)

1793—1814. *Glogel* Szilárd, utolsó a henrichovi cziszterek közül. (*Schem. az i. h.*)

1814—1823. *Dréta* Antal, egyszersmind pilisi és pásztói apát. (*U. o.*)

1826—1857. *Villax* Ferdinand, mint elődje. (*U. o.*)

1859— — *Rezutsek* Antal, mint elődje. (*U. o.*)

MAGYARORSZÁG
HELYRAJZI TÖRTÉNETE
RUPP JAKABTÓL.

I. KÖTET MÁSODIK FELE.

A PÉCSI, GYŐRI, SZOMBATHELYI, NYITRAI, BESZTERCZEBÁNYAI
ÉS VÁCZI EGYHÁZMEGYÉK.

IV. FEJEZET.

PÉCSI EGYHÁZMEGYE.

1. §.

P É C S

szabad királyi város sz. Péter apostolról címzett
székesegyházával.

Pécs szabad királyi város, Baranya vármegye székhelye, híres termékeny szántóföldjei, dús vízforrásai és kellemes fekvése miatt. A rómaiak *Sopianának* nevezték, s székhelye vala az úgynevezett *valériai* Pannoniának, melyen keresztül vonult az *Aquincumba* (Ó-Budára) vivő országos út. — A magyarok e város *Pécs*, hajdanta *Piets*, *Peuche* és *Peuthe* nevét a szláv *Pet*, mi nyelvünkön annyi mint *Öt*, szóból idomitották; szintűgy a németek is *Quinque Ecclesiae*, vel *basilicae*, *Fünfkirchen* nevét öt templomától, vagy inkább a székesegyházhoz építtetett 5 kápolnájától származtatták.

Salagius („De statu Eccl. Pannon.“) című munkájában azt írja, hogy *Pécsett* már nagy Konstantin császár korában, püspökség szerveztetvén, virágzott a keresztény religió, mit még inkább bizonyít a székesegyház tornya mellett maig létező római téglából készült földalatti kápolna, vagy is a keresztény hit terjedése első századaiban isteni szolgálatra használni szokott *síralag* (catacumba), ugyancsak az első századok

síralagjaiban szokásos festményekkel, úgymint: *Krisztus* szentséges nevének a görög X és P betűk összetevéséből keletkezett névrentő (monogramma) jelével *✠* (*L. Zádori Ján. A római katakombák 118. l.*), sz. Péter és Pál apostolok képével, a bárkából galambot kibocsátó Noé, a három sz. Király, és Jónás próféta története ábrázolásával. Ezekhez járul 13 kereszténynek ugyanott felfödözött sírja. (*Haas Mihály: Baranya Emlékirat 222—223. ll.*)

Megszűnván a rómaiak uralma, e környéket, melynek ős lakosai Pannonok valának, fölötte zaklatták a vadnépek. Végre azonban *Privina* (Bribin) a szlávok vezére, és ennek fia *Hezil*, buzgó terjesztői levén a keresztény hitnek, azt ismét annyira megszilárdították, hogy Luitprand (vagy Luidpold) sóvári érsek 853-ban fölszentelhette az „öt templomú“ (5 basilicas *) székesegyházat. (*Haas Mih. u. o. 133. l.*)

A keresztény hit ez örvendetes elterjedését még inkább előmozdította s annak pécsetti maradandóságát biztosította sz. István király 1009-dik évi kisasszonyhava 23-dikán kelt oklevelével, melynél fogva Pécssett az Isten dicsőségére, és minden szentjei tiszteletére *püspökséget alapított*, s mint az alapító-okmány zárszávaiban mondja „*szent Péter apostol emlékére*“ állított, első püspökké *Bonipertet* tűzvéni ki, s kijelölvé a püspökmegye határait, hogy tudniillik: *Zemogrytól* (Földvártól) kezdve egész *Thapeonig* (Tápéig), más részről *Ozórától* a *Száva* folyóig, továbbá a *Lupa* (talán Kupa, vagy Koppány), *Kapus* (Kapos) folyókig; végre *Almás* vizéig, a *Kuarok* (Kőárok) patakig terjedjenek, tehát a Dunától kezdve a *Száva* folyónál végződő határokat szabta ki neki. (*Koller, hist. Episc. Quinqueecl. I. 62—72. ll.*)

Ezen alapítványi okmány nyomán bizvást sz. István királynak tulajdonítható a Mecsek hegy tövébeni várban létező, közönségesen Péter királynak tulajdoníttatni szokott, sz. Péter egyház építtetése és alapíttatása. Ezt azonban épen nem lehet a most is létező székesegyházról érteni, és pedig nemcsak azon kornak kezdetleges szegényes, s kevesebb tartós építési

*) *Basilikáknak* a középkorban kisebb, a főrangúak sírboltjaiul készült, épületek is neveztek, mivel a basilikák, vagy nagyobb-szerű templomok mintájára szokták azokat építeni. (*Gloss.*)

módja miatt; de azért sem, mivel a sz. István építtette egyház, Salamon király ünnepélyes megkoronáztatása közben, 1064-ben *Thuróczi* krónikája (47. fej.) és *Bonfin* tizedei szerint, (Dec. II. 3. k.) valamennyi közelében volt épületekkel együtt hirtelen lángba borulván, egészen leégett.

Ezen eredeti egyház és oszlopainak némely nyomai a püspöki palotától egész a székesegyház déli ajtajáig nyúló tér egyengetése alkalmával földözttettek föl, melyek az ős keresztény építmények, és sz. István s Péter királyok korában divottak építési modorával teljesen megegyeznek, tehát Péter király sírját is itt kellene keresni. A jelenleg létező székesegyház építtetése pedig a XII-dik század vége felé III. Béla király korában divott, ó-román építészeti idomra mutatván, Henszlmann tudósunk véleménye szerint, 1180- és 1200-dik évek közé sorolható, noha némely részei a későbbi román építészeti modor jellegét árulják el. (*Archeol. Közl. IV. 78. l. — Magyarorsz. régészeti emlékei I. k. 3. l.*)

Péter király sírjáról a Magyarország földrajzának írója (3. k. 14. fej. 4. §.) ezeket jegyzi meg: „Annak (az eredeti egyháznak) jobb oldalán van a német királyhoz méltó sírbolt, melyben Péter el akart temettetni. Ezen királyi sírbolt bemenetelén a sírkő ötlík szemtünkbe, melybe Péter király élete és viszontagságai olvashatók bevésve.”

Helyesebben értekezik ezen nem eléggé bizonyos tárgyról Koller (*az i. h. I. k. 127. l.*) e szavakkal: „A síralagba belépők, s azonnal jobbra térők a déli oldal szegletén az ívezet alatt négyszög alakú metszett kövekből készült nyílásra talál-
nak, melyben 11 láb hosszú, 6 és $\frac{1}{2}$ láb széles folyosóba juthatni, hol léteznek ugyan vésett alakzatok, de melyek korántsem Péter király életét s viszontagságait, hanem inkább Sámson és Hercules tetteit ábrázolják.

A püspökségnek és székesegyháznak sz. István király által tett adományozásokat megerősítették, s gyarapították Radó nádor, III. Béla, és II. Endre királyok is, és pedig az első az egyháznak négy földművest, a Kapos folyón túli Kana helységben két vinczellért, s a Duna mellett egy egész falut adott, egyszersmind a Dráva folyó fölötti sz. Mihály templomot az ottani egyház gondviselésébe ajánlotta, valamint a Száva fölötti sz. Demeter zárdát, és az általa visszaszerzett

javakat is Mór püspök ideiglenes birtokával együtt, azt rendelve, hogy holta után teste ugyanazon sz. Demeter templomában takaríttassék el. (*Koller az i. h. I. k. 131—132. l.*)

III. Béla király a pécsi székesegyháznak elődei által engedményezett kiváltságokat és szabadalmakat megerősítvén és megtoldván, azt rendelte 1190-ben, hogy az egyház népe, valamint polgára és gyarmatosa se tartozzék akár a királynak, akár az országnagyoknak a netalán megrendelendő *gyűjtést* fizetni; hanem csak a püspököt, és az egyházat illető tartozásait köteleztessék, de ezeket 20 marka büntetés alatt, leróni, s e bündij fele az egyháznak, másik fele a vármegye főispánjának jusson; továbbá, hogy ugyanazoktól, szintűgy 20 marka büntetés alatt, senki se merjen árúvámot követelni, hogy az egyház birtokai menttek legyenek *a király és az országbíró bírói hatósága alól*, s csak a püspök előtt fogathassanak pörbe; e jogért mindazáltal az egyház évenként 30 friauli verettü márkát tartozzék Baranya vármegye főispánjának fizetni, hogy a püspök a *folyók és hidak vámjai*, valamint a nyestbőrök tizedét is húzza, s a népek és zsellérek mindenike bármely gabnanemtől, a bortól, malmoktól, ménestől, bárányoktól, sertésektől, méhektől és baromfiaktól a püspöknek tizedet szolgáltatasson; végre az egyház tizedétől sem az udvari grófot huszad-, sem a vármegyei grófot századrész ne illesse, az egyház javai se lefoglalás, se elévülés alá ne eshessenek, s azokon a zászlosok egyike se szállásolhassa be magát. (*Koller az i. h. I. 293—304. ll.*)

1235-ben II. Endre király, az előbbi királyok adományozásait elsorolván és megerősítvén, a püspökséget a Dráván túl a zágrábi püspökségtől elválasztó határokat kitzúte, és pedig a következőkép: a *Lysniche*, máskép *Volkó* folyón felül, onnét lefelé a Szávaig, mely a püspökség területét bezárja, innét *Posegát* megkerülve és a megyébe visszatérve, a Dráva folyó fölött, s éjszokról a Drávába ömlő Olma folyóig. Végre Endre király a püspökségnek adományozta a királyi udvarnokok *Boda* nevű, — a baranyavármegyei királyi madarászok és peczéreik *Narad* nevű, és a Tolna vármegyében lakó királyi martius bértfizetők *) *Maza* nevű földjét. (*U. o. II. 90—93. ll.*)

*) A martiusi bértfizetők (marchidati) a martius hónaptól melyben az általok bizonyos mennyiségű gabnában és denárokból fizet-

Azon szoros viszony miatt, melyben az eleinte csupán a püspöknek alárendelt város a sz. Péterről címzett székesegyházhoz állott, eseményeik és viszontagságaik is együttesen sorolhatók el.

1015-ben sz. István király a város felső részén sz. Péter egyháza mellett vasárnap, az alsó városban pedig szerdán engedte meg a hetivásár tarthatást. (*Haas az i. h. 133. l.*)

1043. és 1046-dik évek közt sz. Péter székesegyházát, a keresztények ellen *Ovo* (Aba), *Endre* és *Levente* herczegek neve alatt kitört üldözés folytán, iszonyú sanyargattatás érte, sz. László király 1093-ban kelt okmánya e szavainak tanúsága szerint „*Peuche ecclesiastice sedis ecclesia, priorum pastorum illicita vicissitudine turbatur*“. Alold pedig ezen üldözésről 1046 azt írja: „*Presules et Clericos occidunt*“. Végre Kézai Simon szavai: „*Hungari per omnia loca incipiunt rebellare, occidentes uno tempore theutonicos et latinos*.“ (*Koller, az i. h. I. 129. l.*)

1064-ben *Salamon* király másodszor e székesegyházban koronáztatott meg, s az erre következett éjjel, mint már említettük, tűz tüvéni ki, ez a templomot elhamvasztotta. (*U. o. 300. l.*)

1303-ban a székesegyház szentélye megújítatott, a főoltár fölötti ezen fölirat bizonyysága szerint: „1303 labore Magistri Demetrii lapicide.“ (*U. o.*)

1345-ben VI. Kelemen pápa a sz. Péter és Pál apostolok ezen egyházát nagyobb ünnepeken meglátogató hiveknek évenként 40 napi bűcsüt engedélyezett, az egyház pedig újra leégett. (*U. o. II. 493. l.*)

1355-ben VI. Incze pápa a püspöki vár északi részén I. Miklós püspök által, ki ott is temettetett el, építtetett „*boldog-ságos Szűz Mária aranyozott kápolnájának*, melynek gondnoka 1523-ban János mester volt (*Clariss. Poson. 60. cs. 45. sz.*) a kijelölt ünnepekre bűcsüt engedélyezett (*U. o. III. 63. l.*), melynek azonban jelenleg alig van valamely nyoma. E kápolnában 8 oltár volt, úgymint: sz. István és László királyok, boldog Imre herczeg, b. Márton hitvalló, sz. Livius vértanú, b. Do-

tetni tartozott bérletet szedette be tőlük a király, nevezettek mar-chidátusoknak.

rottya szűz vértanú, sz. *Erzsébet*, és b. Magdolna oltárai. A másik sz. *Móricz* kápolnája vala, melyet *Henrik* püspök építtetett, s mely Megyer faluban birt egy rész birtokot. (*Koller* IV. 174. l.) Létezett még sz. *Endre* kápolna is sz. *Ilona* oltárával, melynek *Erdödi* Tamás után 1487-ben *Polnár Mark*, 1526-ban pedig *Mihály* kanonok vala gondnok lelkésze (*N. R. A.* 1019. cs. 6. sz.); továbbá a sz. *Katalin*, és a *halottak* kápolnája, (*Collet*, 317. s 436. ll.); végre előfordul az 1514-ben egy budai házbirtokában volt *szenstháromság* kápolnájának említése. (*Act. Domin. Pest.* 1. cs. 3. sz.)

1367-ben *Lajos* király, *Vilmos* püspök kérésére, V. Orbán pápa helybenhagyásával, Pécssett, a hittudományi kart kivéve, *tudomány-egyetemet* alapított, mely, mint Istvánffy írja, 2000 tanuló népesítette tudományos intézet egész a mohácsi gyászos ütközetig virágzott.

1498-ban *Zsigmond* püspök, a székesegyház diszesítésére törekedvén, a városból a várba jövőknek átmenetet nyújtó tornyot építtetett, mely csak 1819-ben bontatott le földig, az ajtó fölötti kölapba vésett évvvers szerint, ezen kívül a templom néhány *ívezetét*, s építményét is e püspök készíttette, s javíttatta ki, és azt *Jakab* sz. Benedek rendi egy egész év hosszat magánál tartott olasz szerzetes által különféle festményekkel ékíttette. (*U. o.* IV. 378. l.)

Zathmáry György püspök (1505—1521), *Oláh* Miklós-nak, ki titoknoka volt, állítása szerint (*I. k.* 1763. 37. l.), igen sok gondot fordított a székesegyház és város diszesítésére, a püspöki lak azon részét, mely a templom tornyához a déli oldalon ért, fölépitette, az imáandó *oltári szentség* kápolnájában pedig csodálatos szépségű oltárt készíttetett.

Már a gyászos emlékü mohácsi ütközetet a törökök betörései előzték meg, ezen országos szerencsétlenség után pedig a törökök iszonyúan pusztították Pécs egész környékét a Balaton tavaig, magát a hőiesen ellentálló polgárok által védelmezett, ezért sikertelenül ostromlott várost fölgújtották: de a várban létezett nagyszerű templom sértetlen maradt. — A kanonokok a *templomnak* már előre félretett kincseit biztosabb helyre szándékoztak szállítani; de kényszerültek azokat *Báthory* nádornak, kivel ütközben találkoztak, átadni, s miután, ez a kincsek nagy részét magának tartván meg, kérték őt,

hogy legalább a többbit adja vissza, Báthory még azt is követte tőlük, hogy adjanak neki bizonyítványt, miszerint az egész kincset visszaadta nekik, kénytelenek voltak ugyan jogtalan követelését teljesíteni; de mihielyt Pozsonyba értek, a pozsonyi káptalan előtt elmondták ez ügy valódi állását, míg végre 1528-ban bizonyítványt adhattak Báthorynak, hogy csakugyan visszaadta a tőlök erőszakkal elvett kincseket. (*Koller V. 152. 182. 213. ll.*)

E zilált viszonyok közt Pécs *Zápolya* János birtokába jutott. I. *Ferdinánd* király azonban, kihez, úgy látszik, inkább szítottak a város német lakosai, 1528-diki február 6-dikán kelt kiváltságos levelében, a város bírása *Schweiler*, máskép *Pohom* Farkas kérelmére, a polgároknak II. Ulászló és II. Lajos királyok által engedményezett kiváltságokat, hogy tudniillik azok az egy forintos adó kivételkor 200, a fél forint adó kivételkor pedig 100 forintot fizessenek, a többbit erődítményeik jó karban tartására fordíthassák megerősítette. Mindemellet a város *Zápolya* uralma alatt maradt egész 1541-ig, midőn a polgárok, Solimán török császár új támadásait vitézül visszavervén, *Ferdinánd* királynak tették le a hűség-eskü. Azonban 1543-ban a törökök negyed ízben pusztítván Magyarországot, a várbeli helyőrség, melyre a király a vár védelmét bizta, gyávaságból és tétlenségből odahagyván a várat, a várost átadta az ellenségnek, melyⁿ alkalommal *Szaniszló* püspök, saját javai förládozásával székhelyéről távozni, a szerzetesek és apácák pedig életveszély közben kényszerültek menekülni. (*Haas Istvánffy után az i. h. 241. l. — Koller V. 208. 262. 268 ll.*)

A várost a magyar nemzet, a hagyomány szerint hajdanta birt terület nagysága és a *Bécs* és *Pécs* nevek közti hasonlatossága miatt, Bécshez szokta hasonlítani. A falakkal és bástyákkal bekerített városnak négy kapuja volt, és pedig nyugot felé a *szigeti*, délnek a *siklósi*, keletre a *budai*, észak felé az új, máskép *kaposvári*, vagy vaskapu. A belvárosban észak és nyugot között, a *római rommaradványokon* épült s tornyokkal erősített várban díszleg a sz. *Péterről* czimzett székesegyház s a közelében fekvő kertben fakadó forrás mintegy 40 malmot hajt, szőlőhegyén pedig legjobb bor terem. (*Haas 246—249. ll.*)

A székesegyház oltárai közül említettük a sz. *János evangélista* oltár, melynek 1532-ben *Pál* deák volt gondnoka (*Koller. V. 223. l.*), és a sz. *Jakab* oltár, melynek gondnoka *István*, 1408 körül pedig *Pál* vala. (*U. o. III. 297. l.*)

A törökök által 1543 után építtetett imolák, vagy mecsetek száma tizenkettőre rúgott, s ezek egyike jelenleg a főtért díszesíti, a másik toronynyal (minarettel, ékített mecset azon helyen állt, hol most a városi kórház van. Ezeken kívül még három egykori mecset létezik, melyek egyike puskapor-rakhelyül, a másik kádár műhelyül, a harmadik raktárul használtatik. A Székesegyház pedig, melynek négy szélső szegletén ugyanannyi csonka torony áll, s román idomu ablakai vannak, gabna- és fegyvertárul, fürdőül és istállóul, vagy dervis-zárdául alakíttatott át a törökök által. Egyik tornyának villámrongálta felső részét 1631-ben a törökök javították ki.

1701-ben az egész templom helyreállításához fogtak; de *Rákóczy* hadai 1704-ben lerontván azt, *Nesselróde* püspök újjította meg, azonban a javítás négyszögű faragott kövekből csak 1831-ben fejeztetett be egészen, hossza 216, szélessége 130 láb; bizonyos *Weinbert* 1814-ben öntötte nagy harangja 69 mázsás és 53 fontos; hajója 67 láb magas, s ennek közepén 18 lépcső vezet le a siralagba, 15 pedig föl a szentélybe, 10 oltára mind márványból készült. Gyönyörűek alabastromból készült sz. *Mihály* és sz. *Sebestény* szobrai, valamint a szintén alabastromból készült gróf *Eszterházy* püspök által szerzett kép, mely *Ádámot* és *Évát*, az *Üdvözítő* születését, szenvedését és föltámadását ábrázolja, továbbá a *Krisztus szentseges teste*, a *boldogváros Szűz Mária* és a sz. *Imre* kápolnában létező siremlékek. Az egyik toronyban a templom levéltára, és értékes szent edényei őriztetnek. (*U. o. 300—308. II.*)

A dicső emléktű *Mária Terézia* királynő 1780-dik évi január 21-diken kelt Rendeletével *Pécset szabad királyi várossá* nyilvánította oly föltétel alatt, hogy a város 62,888 forintot, s 80 denárt tartozzék fizetni a papságnak, melynek a város megerősítésére szükséges költségeket kellett szolgáltatni. Ezen időtől fogva a püspökséggel egykorú, az egész városra kiterjedt plebánia két, 1790-ben pedig négy plebániára osztatott fel, s ezek egyike a sz. *Péter* székesegyházi, egyzersmind plebánia-templom; a másik belső plebánia, a bol-

dogságos Szűz Mária tisztulása, vagy *Gyertyaszentelő Boldogasszony* emlékére szentelt plebánia-templomhoz tartozik.

A külvárosi plebániák egyike a sz. *Ágostonról* czimzett budai külvárosi, a másik a szigeti külvárosban sz. *Ferencz* sebeiről czimzett *Ferencz* rendi szerzetesek temploma melletti plebánia. (*Schemat. Cleri. Dioec. Quinqueecl.*)

a) A keresztelő sz. Jánosról czimzett prépostság.

A székes káptalanon, és ennek sz. *Péterről* czimzett nagyprépostján kívül, a várban *keresztelő sz. Jánosról* nevezett kisprépostság is létezett, melynek azonban sem alapítójáról, sem alapíttatása koráról biztos adatok nem jutottak az utókorra. E kisprépostságnak társas 10 vagy 12 tagból állott káptalana is volt, míg a székes káptalan 40 tagból állott.

E társas káptalan, az ország védelmére bizonyos számú katonatartási kötelezettséggel, a következő javadalmakat bírta: *Herend, Gergelyfalva, Kisújlak, Chath, Leős, Tóth-Bedmér, Abon, Abolma, Egres, Rew, Beka, Torok* és *Keskend* helységek határaiban egyes birtokrészeket, és *Boda, Vargyas, Gyöd* és *Lengyel* falvakat egészen. Ezen fekvő javakat 1511-ben a *Budavári sz. György* téren létezett saját házában lakott *Herendi* Miklós prépost *Bertalan* auraniai perjelnek, a tőle kölcsön vett 3000 arany forintért, elzálogosította, ez pedig, a zálogba adott birtokok ki nem váltatván, *Thah* Jánosra ruházta át, ki is az erre következett évben, Ulászló király parancsára, e javak birtoklásába beiktattatott. (*Haas az i. h. 291. és 292. ll. — Koller V. 26. és 29. ll.*)

Az e társas egyházat ékesítő oltárok közt előfordúl a *bold. Szűz Mária*, és *Szűz sz. Margit* oltára. E két oltárra vonatkozólag egyezkedés történt, melynek értelmében *János*, *Szűz sz. Margit* oltára lelkész gondnoka, az ezen oltár birtokához tartozott *kert* egy, 10 arany forintra becsült, részét hason értékű kehelyért, és egyházi öltözetért a *Szűz Mária* oltára gondnokának, *Máténak*, a sz. Jánosról czimzett társas káptalan kanonokjának engedte át, 1489-ben *Megyeri* Endre levén ott a gondnok. Ezen egyezke-

dést 1465-ben János püspök is írásilag helybenhagyta. (*Koller IV. 129. 130. 445. ll.*)

A mit följebb a sz. Péterről czimzett székesegyházra a töröknek hazánkban garázdálkodása közben súlyosult viszonytagságokról említettünk, ugyanaz alkalmazható e kisprépostságra is; mert birtokaitól megfosztatván, s a kanonokok által oda hagyatván, alig maradtak föl némely romjai. Mindazáltal jelenleg, mint javadalmazott valóságos prépostság, adományoztatik a pécsi káptalan valamelyik tagjának.

Néhány kisprépost névsora:

- 1333-dik évben. *Tamás.* (*Koller II. 386. l.*)
 1334— — *Jóakim.* (*U. o. 438. l.*)
 1415— — *Endre.* (*Chartular. Miller nemz. mus. 15. k. 198. l.*)
 1445— — *Endre,* később pécsi püspök. (*Schemat. Cler. Quinqueecl.*)
 1461 előtt *Glavinai Pál,* s ennek lemondása után
 — — — *Miklós,* a püspök kamarása. (*Koller IV. 82. l.*)
 1474 előtt. *Zsigmond,* később pécsi püspök. (*Schemat. Cler. Quinqueecl.*)
 1495— — *Tamás.* (*Schmitth, Ep. Agr. II. 158. l.*)
 1511— — *Herendi Miklós.* (*Koller, V. 26. l.*)
 1689— — *Gróf Nádasdy Miklós,* zágrábi kanonok. (*U. o. III. 57. l.*)
 1696— — *Skerlecz Miklós.* (*U. o. 215.*)
 1697— — *Nyáry György.* (*U. o. 241.*)
 1700. 1703. *Nagy-éri Ravasz István.* (*U. o. 339.*)

b) Sz. Benedekről czimzett benczés apátság.

Ezen szent épületnek, melynek mind temploma, mind monostora rommaradványa még 1776-ban látható vala a püspöki kert mellett, eleinte, mint Pázmán Péter névsorozatában, melyben ez apátságot már 1076-ban létezettnek mondja, állítja, a város falain belül kellett állania.

E monostor alapítójáról semmi bizonyost sem tudunk, noha némelyek véleménye szerint *Salamon* király lett volna alapítója; mert, mint mondják, *Salamon* király jól tudván, hogy atyja *Endre* két nagyszerű monostort alapított, többi elődei, a magyar királyok, pedig számos püspökséget, monostort, templomot állítottak, sőt látván, hogy saját nádora *Archá*, vagyis *Ottó*, és *Péter* gróf is utánozták az addig uralkodott dicső királyok példáját az ily vallásosság sugallta művek létesítésében, nem is képzelhető, hogy *Salamon*, a legvallásosabb királyok fia, és unokája, a vallásosság ily műveinek létesítése nélkül, kormányozta volna az országot, ezen kívül pedig semmi sincs az országban, a mi tanusítaná, hogy e keresztény király vallásosságának valamely emlékét hagyta az utókorra.

Ezeket előre bocsátván, *Czinár* többször idézett kiadványa nyomán (*Monast. Fuzh. I. 216. l.*), minden egyéb forrás hiányában, nem mondhatunk többet ez apátság eseményeiről, s viszontagságairól; mindazáltal azt hisszük, hogy az országnak, a török megszállás szülte zilált állapota közben, a város többi vallásos épületeivel együtt ez apátság is elpusztult, s többé helyre sem állíttatott. Azóta ez apátságnak csak czime adományoztatott, melyet 1686-tól kezdve *Kandorf* *Andrián* Miklós, 1696-ban *Augustits* Tamás, zágrábi kanonok viselt. (*Lib. R. Eccl. II. 541. és III. 241. ll.*)

Létezett még *Pécsett* hajdanta, ha csak ezzel nem ugyanaz, más, a *Szentháromságról* címzett, benczés kolostor is, melynek javadalmas *IV. Sükösd* pápa által kinevezett apátja 1480-ban *Antal* megarai választott püspök vala. (*Koller, IV. 423. l.*)

c) A sz. Vinczéről címzett dömések, vagy hithirdető szerzetesek kolostora, és a Szent-Lélekről címzett dömés apáczák zárdája.

A *Pécsett* létezett sz. Domonkos rendi szerzetesek kolostora a főtér felé, a jezsuiták gymnasiumától, mely az egykori *Lajos* király alatt létesült Tudományos Academia helyén állott, nem messze állhatott, hol annak alapját, s faragott kö-

veit még a mult században is lehetett látni. Ezen kolostor már 1283-ban létezett (Szentiványi szerint 1238-ban épült), mint-hogy ugyanezen évben hagyta meg IX. Gergely pápa e dömés kolostor perjelének és szerzeteseinek, hogy a bosnyai székes-egyház építésében, és a keresztényhit terjesztésében gyámolítsák ezen egyházat. (*Ferrari 525 l. — Topogr. Hung. 272. és 274. ll.*)

E kolostor régi viszonyairól ennél több adat nem jutott az utókorra; sőt a városnak a törököktől visszafoglaltatásáig, mely idő alatt kétségkívül elpusztult, s üresen hagyatott a szerzetesek által, sehol sem történik róla említés. Ekkor azonban a visszatért dömések, kik a mohácsi ütközet előtt nagyszerű székházzal bírtak, a török mecesetben tartván az isteni szolgálatot, az ennek szomszédságában volt szűk, előbb Horváthféle házban kényszerültek meghúzni magukat. Visszatértök után -a zágrábi káptalannál esedeztek segélyzésért újra fölépitendő templomuk számára. (*Act. Domín. Quinq. 6. és 21. cz.*) A török mecesetet pedig 1770-ben Klimó püspök engedelmével magtárrá alakították. (*U. o. 28. sz.*)

E szerzetesek a város falain kívül az 1714-ben és 1743-ban ez ügyben történt mellékes vizsgálat, s később egyes jámbor hívek által tett adományozások következtében, több földet bírtak, úgymint: a meceset melletti telken kívül, hol a püspök lovardát építtetett, az úgynevezett *Aranyos* szőlőhegyen több szőlőjük; a Siklós felé vezető út mentiben 60 hold szántóföldjük; *Ürögön* malom-állásuk, s mintegy 8 hold földjük; a *patacsi* határban, valamint a város külterületén is rétjük; végre özvegy *Petrovics Ilona* által, ki boldogult férje és fia holt teste mellé, a főoltár oldalán temettetett el, a kolostornak hagyományozott házuk és szőlőjük volt. (*U. o. 6., 21. és 30. sz.*)

Ezekhez sorozhatók a több jámbor hívő által szentmise-áldozatok bemutatására tett ájtatos hagyományok, nevezetesen: a már említett özvegy *Petrovics Ilonáé*, *Budai Orsolyáé*, *Zängl Ferdinándé*, a bécsi sz. *Mihály* egyház karnagyáé, *Pavich Antalé*, *Rabenberger Éváé*, *Vtsuluts* Erzsébeté, *Banck-lár Károlyé* és *Wejdes Jánosé*; továbbá *Mokus György* szegzárdi kereskedő egyezkedése, melynél fogva kötelezte magát

hogy a szerzetbe lépő fiának 1000 forintot fog kifizetni. (U. o. 5. 6. 8. 29. 30. sz.)

A házi isteniszolgálatról gondoskodáson kívül a szerzetesek magukra vállalták a „*Havi Boldogasszony*“ vagy Havas-hegyi Mária kápolnabani isteniszolgálat tartását is. E kápolnát a polgárok fogadalomból kezdték építtetni a közelgető járványos mirigy Isten általi elhárításának kiesdése végett, s a dömés szerzetesek hitszónoka által kéregetésből 1696-ban összegyűjtött 800 forint alamizsnából 1699-ben be is fejezték annak építését. Ezen kápolna föntartására 160 lépés nagyságú telket, és a gabnatizedet tüzték ki; melyhez ezen, és a *Xaveri sz. Ferencz* kápolna föntartására járult *Buday Orsolya* 5 forintnyi hagyománya. (U. o. 24. 28. és 30. sz.) Jelenleg a „*Havi Boldogasszony kápolna*“ a *Buda külvárosi* plebániához tartozik.

Ezen helyreállított, s helynökségi tisztelettel diszesített dömés kolostornak, melyet II. József császár megszüntetett, helynökei és perjelei a következők voltak:

1713-dik évtől 1715-dik évig *Vasary Péter*, helynök. (U. o. 30. sz.)

1717 — — *Lendvay Lajos*, házfőnök. (U. o.)

1718 — — *Guetzman Ágoston*, helynök. (U. o. 6. sz.)

1720 — — *Kapucsi György*, egyetemes helynök. (U. o. 28. sz.)

1725 — — *Stephanics Máté*, helynök. (U. o. 30. sz.)

1726—1729. *Pfrencczinger Krispin*, helynök. (U. o. 6. sz.)

1729 — — *Házy József*, helynök. (U. o. 12. sz.)

1731 — — *Patonay Tamás*, helynök. (U. o. 30. sz.)

1742. 1743. *Sicca Berthold*, helynök. (U. o.)

1752—1761. *Zeyringer Antal*, helynök. (U. o. 5. sz.)

1762. 1763. *Dürsch János*, perjel

— — — és *Jellen Lajos*, helynök. (U. o.)

1763—1768. *Poppin György*, helynök. (U. o.)

1769. 1770. *Ország Endre*, egyetemes helynök. (U. o. 29. sz.)

1770. 1772. *Zombory Péter*, helynök. (U. o. 28. és 5. sz.)

1775. 1776. *Kolthay László*, helynök. (U. o. 28. sz.)

1788 — — *Finck Hermann*, helynök. (U. o. 33. sz.)

A másik, tudniillik „*a szent Lélekről*“ címzett ugyanazon szerzetbeli apácza zárda a város bástyáin kívül létezett, s ennek alapítója és alapíttatási éve szintén ismeretlen.

1461-ben *Dienes* bibornok, esztergomi érsek, az ezen zárda perjelnöje s apáczái által a városban lakott némely törhölgyek ellen az ő helynöke előtt indított sérelmi és verekedési pör megvizsgáltatását és eldöntését *Péter* pécsi olvasó kanonokra bízta. (*Koller, IV. 80. l.*)

1470-ben kelt II. Pál pápa apostoli levele, melyben helybenhagyatni rendeli azon eszerét, melynél fogva János pécsi püspök a *Patacs*on püspöki javadalmához tartozott birtokrészt minden mellékleteivel, s jövedelmével együtt e zárda perjelnöjének, és apáczáinak adta más a városban létezett birtokrészért, valamint azon vételt is, melynél fogva ezen apácza *Megyer* falut ugyanazon püspöktől ezer magyar forinton megszerezték. (*U. o. IV. 173. l.*)

Hogy ezen apácza a dömések szerzetéhez tartoztak, mind *Ferrarius* bizonyítja, mind a *Rómában létezett sassiai Szent-Lélek szálloda társulat* levéltárábani okiratok tanúsítják, hogy Pécsen léteztek ezen társulathoz tartozó apácza, kikre a szegények, betegek és lelenczek gondozása volt bízva. E zárda perjelnöje 1497-ben *Dorottya* nevű volt, ki a nevezett társulatba bekebleztetett. (*Római Magyar Regestrák, Történ. tár IV. 237. sz.*)

d) A karmeliták sz. László királyról címzett zárdája.

A kármelhegyi boldogságos Szűz szerzetesei azon érve-
léssel támogatott kérésére, hogy egész Magyarországon, egyet
kivéve, sehol sincs kolostoruk, XI. Gergely pápa megengedte,
hogy a Vilmos pécsi püspök által Pécsen nekik ajándékozott
és kitzított helyet elfogadván, azon templomot építhessenek és
egyéb letelepedhetősökre megkivántató hajlékokat, a plebánia-
egyház jogainak minden csorbitása nélkül. (*Koller, III.
131. l.*)

Ezen engedély nyomán *Vilmos* pécsi püspök tekintendő
a karmeliták temploma és zárdája alapítójának, mire e szent

hajlékok nemsokára elkészültek. Ezenkívül ugyan még más 1409-ben kelt okmányt is birunk, melyben *Eberhard*, zágrábi püspök, mint a pécsi püspöki szék akkori megürülése folytán, a pécsi püspökmegye kormányzója, neveztetik az ottani karmelita zárda alapítójának; mi azonban épen nem érthető a karmeliták letelepítéséről, hanem inkább ezen püspöknek a karmeliták iránt tanúsított bőkezűségéről, melylyel *Eberhard* püspök az inséggel küzdő zárda szerzeteseinek nemcsak szükségeselelméről gondoskodott, hanem azt ki is javíttatta, és fölszerelte. Sőt *Eberhard* püspök a karmeliták perjelét az egyházi téren szerzett bokros érdemei miatt segédpüspökké is avatta. Az általánosan tisztelt perjel két ezüst kupát és egy lovat is kapott a zárda templomában eltemettetett két katona barátaitól; a megrongált zárda helyreállíttatására pedig az elhunyt katonák egyike, *Satelpoger Márton*, 15 arany forintot ajándékozott holta előtt. (*Koller*, III. 302. és IV. 283.)

Azonban időjártával a karmelita szerzetesek áhitata, szerzetesi szelidsége, alázatossága és szigorú erényessége annyira hanyatlott, hogy a németországi rencjőkbeli az előljárásság által küldött német perjelt nem merték befogadni, mint a pécsi polgároknak a karmeliták tartományi főnökéhez intézett levelének e szavai tanúsítják: „Mivel azonban teljes lehetetlen, hogy ő (tudniillik a perjel), vagy bármely más alkalmas szerzetes oly magyarakkal, kik jelenleg a zárdában intézkednek, a zárdában tartózkodhassék elsorolható kihágásaik skicsapongó viseletük miatt — minthogy semmiféle németet sem akarnak befogadni.“ — Egy másik *Vit* segédpüspök által a karmeliták főnekeihez intézett levélben az egymást kivont karddal üldöző karmeliták kihágásai, kellő orvoslás végett, rendre elsoroltatnak; ennek következtében végre a rokonaik házaiba szétment karmeliták a zárdabani visszatérésre szoríttattak. (*Koller*, IV. 265—267.)

1462 körül e pécsi sz. Lászlóról czimzett zárda szerzetesei, kiknek akkor tájt *Frank* Konrád, ezután pedig *Parihanter* János volt perjelük, élelemben hiányt szenvedvén, a bibornokot megkérték, hogy könyörülvén zárdájukon, orvosolja irgalmasan élelembeni szükségüket, s a már fentidézett *Vit* segédpüspök az igazán megtörődött s meggyónt bűnösök számára, ha zárdájuk templomát húsvétünnepén, vagy más ünnepeken

ajtatosan meglátogatják, búcsút engedményezett nekik. (*U. o.* 270. és 273. *ll.*)

E zárda egyéb viszontagságai s viszonyai ismeretlenek, de hogy a törökök megszállása előidézte országos inségben e zárda is elenyészett, kétséget sem szenved.

e) A pálosok Szentháromságról címzett társháza.

A közvélemény szerint szentnek hitt *Radonay* Mátyás pécsi püspök 1694-ben I. remete sz. Pál szerzeteseinek a törököktől visszafoglaltatott Pécs város budai kapuja szomszédságában székház építtetésre alkalmas helyet tűzvéni ki, *Mitrovczanin* Györgynek 46 ölnyi hosszu, s 43 ölnyi széles házhelye a hozzá tartozott egyéb telkekkel, melyen kereskedők bódéi valának, valamint az e házhely után járó szántóföldekkel és szőlőkkel együtt 1698-ban a Caraffa elnöklété alatt kiküldött bizottmány által elkülönöztetett, s a Pálos szerzeteseknek, a kialakított vételárnak készpénzbeni lefizetése után, általadatott. Azonban az ezen ügyben kiállított okmányok, az 1702-ben kitört forradalom folytán, a város borzasztóan földúlátván és elpusztítatván, elraboltattak és szétszórattak. (*Benger, Chron. XCIII. feje. és Act. Conv. 1. cs. 1—3. sz.*)

Az ekép Pécsen saját pénzükön vásárolt helyiségeken letelepedett pálosok egyik, vagy a törökök, vagy a rácok által építtetett templomot a katholika egyház szertartása szerint átalakítván, a *Szent-Háromság* tiszteletére fölszenteltették, s annak török minaret alakú tornyát alacsonyabbra változtat-tak. A négy szerzetes atya, úgymint a házfőnök, két hitszó-nok, és lelkiatya által elfoglalt székház alacsony hajlékai, és építményei egy emeletté idomítottak. A később Pécsre küldött még néhány szerzetes atya eleinte, lelkipásztorok hiánya miatt, a peterdi és szaszi plebániákon működött, mint plebánus helyettes, vagy más távolabb eső különféle helyeken tartott missiókat, s a pécsi társházban működött atyákat is segítette. (*Act. Paul. Conv. Quinqueecl. 1. cs. 11. sz.*)

Az eleinte minden alapítványt nélkülöző pécsi társház-

ban működött atyák letelepedésök első éveiben a szerzet tartománya gyámolításából kapott *Harcz* nevű kis, a hajdani sz. *György*, vagy *Györgyin*, a törökök által régen földig lerombolt, kolostor birtokához tartozott falu jövedelméből élődtek. A *györgyini* klastrom birtokához tartozott azonban *Magócs* falu, és *Hosszútó*, *Nagy-Hajmás*, *Gyene* és *Györgyén* puszta is, mely uradalmat a királyi kincstár 1719-ben kelt rendeletével visszaadta a pálos szerzetnek. *)

Azonban a pécsi pálos társház lassankint más birtokokat és kedvezményeket is szerzett egyes magánosok jótékonyaságából. Ugyanis 1705-ben *Karácsony* Anna Mária, Pavics Mihály özvegye, átadta a pálosoknak 150 forintért a köhid mellett *Árpád* felé fekvő kertjét. — 1718-ban *Kasó* István pécsi nagyprépost nekik adományozta a város határában birt szántóföldjeit, és *Kesző* határában birt rétjét. — 1740-ben gróf *Perényi* Zsigmond pécsi püspök az ottani pálosok társházát minden közös és magán teher alól fölmentette. — Hogy pedig a pécsi pálosok *Zomba* és *Patlan* puszták birtoklására is jogot tartottak, tanusítja azoknak 1717-ben *Vallis* tábornok, és *Gindl* s *Monasterli* urak ellen mind ezen puszták, mind *Harcz* puszta bitorlása miatt törvényesen nyilvánított tiltakozása. — 1774-ben továbbá a pécsi pálosoknak a városban majorsági épületek, a siklósi külvárosban terjedelmes kertjük s szántóföldjük, sz. *Donát* szőlőhegyén szőlőjük, az erdőben rétjük és a *szent kútnál* házuk volt. (*U. o. 1. cs. 5. 11. 17. 21. 25. sz. és 3. cs. 8. sz.*)

E társház, melyben 1717-től fogva *Válszalag* társulat is volt, s mely 1735-ben a tartományi főnök által perjelségre emeltetett, 1785-ig virágzott. Ekkor azonban királyi rendelet folytán megszüntettetvén, jelenleg az *Úr színe változásáról* (*Transfiguratio Christi*) czíMZETT temploma a pécsi *lyceum*

*) Ez uradalom a *Bodó* család alapította *bold. Szűz Máriáról* czíMZETT minoritáké vala, kiknek 1517-ben X. Leo pápa meghagyta, hogy az e család által a kolostornak hagyományozott arany és ezüst általuk a kolostor nagy hátrányára elzálogosított ékszereket visszaváltsák, és a váltásárgénzt kölcsönző *Bodó* Ferencznek adják át. (*Koller, V. 40. l.*)

egyháza. Ezen társház főnökei, később perjelei e következők valának:

1703—1713. *Reischer* Simon, házfőnök. (*Act. Conv. 3. cs. 6. sz.*)

1719—1721. *Gerdinics* József, házfőnök. (*Benger, Chronot.*)

1733— — *Tolnay* Miklós, perjel. (*Act. Ord. Praed. Quinqueecl. 47. cs. 30. sz.*)

1734. 1735. *Orosz* Ferencz, házfőnök. (*Act. Conv. 1. cs. 10. sz. és Eccl. Cam. irreg.*)

1743— — *Bogovics* Gellért, perjel. (*U. o. 1. cs. 19. sz.*)

1744— — *Gerdinics* József és

Kopp Endre, helynök. (*U. o. 20. sz. — Jesuit. Quinqueecl. 4. cs. 38. sz.*)

1760— — *Siskovics* János, perjel. (*Act. Paul. 23. sz.*)

1774— — *Gindl* Gáspár, perjel. (*U. o. 24. sz.*)

1782— — *Szeckl* Lipót, perjel. (*U. o. 26. sz.*)

1785— — *Nyitray* Samu, perjel. (*U. o. 27. sz.*)

f) A jezsuiták boldogságos Szűz Máriáról czímzett társodája.

Pécsett még a törököknek ottani uralma alatt, úgy mint a XVII. század első éveiben, létezett a *Jézus társasági atyáknak küldérsége* (missio) a világi áldozároknak a lelkipásztorságban segítségére. (*Haas az i. h. 257—259.*) Ezen küldéreknek adták 1620-ban *Matulier* Péter és *Mohácsi* Katalin saját házuknak a jezsuiták kisdud lakával szomszéd telkét (*Act. Colleg. Jes. 9. cs. 36. sz.*); 1689-ben *Vitinghofeni* János is adott át a jezsuitáknak atyai nagybátyja kegyes hagyományából 100 forintot; *Foklich* Ferencz tanácsos pedig a sz. Orbán hegyen birt 5 pászta szőlejét hagyományozta nekik; 1692-ben ismét királyi kegyből két völgyet nyertek örökös birtokul, melyek egyike *Hactizman*, másika *Tobakpíri* nevű töröké volt. (*U. o. 1. cs. 5. sz. — 7. cs. 10. sz. — 8. cs. 1. sz.*)

A Pécsett működött Jézus társasági atyák lángbuzgalomáról és ügyességéről meggyőződven gróf *Széchenyi* György,

esztergomi érsek, e rend számára társoda építtetéséről gondoskodott, s 1694-ben alapítványi okmányt állított ki 50,000 rénes, a gróf *Draskovich* Pálnak kölesön adott 60,000 forint tőkéből e végre levonandó forintról; a kanizsai kincstári uradalom igazgatósága pedig a török temetőkhöz volt köveket engedte át e célra.

Ekkép a törökök által építtetett templom mellé imola emeltetett a *boldogságos Szűz Mária* tiszteletére, az ennek átellenében levő ház *papnövelde*, egy másik a vár felé eső ház *finnövelde* szándékoltatott átalakíttatni; a *Társoda* és iskolák számára pedig már 1690-ben *Brumbergi* báró Miglius Tullius, királyi biztos által a várból a főtér felé húzódó szántóföldek és rétek adattak át a jezsuitáknak azon biztosítással, hogy ezek nem levén elegendők, *Porger* Antal Péter háza is nekik fog adományoztatni. (*U. o. 1. cs. 2. 8. és 10. sz.*)

A jezsuiták ezen nekik adományozott telkek birtoklásbani biztosítása végett I. Lipót király 1699-ben az előre bocsátott alapítványról, úgymint: a székházról a *boldogságos Szűz Mária* templomával és temetővel, továbbá a város kebelében *társoda és papnövelde* építésre szánt házhelyekről, s térekről, a *szigeti* külvárosban létezett *Xavéri sz. Ferencz* kápolnáról, s más telkekről királyi helybenhagyási okmányt adott ki, melyben egyszersmind a jezsuitáknak minden közterhektől mentességet engedményezett. (*U. o. 8. cs. 4. sz.*)

Ugyanezen alkalommal a jezsuiták *Jocsinik* Margittól is a dömések társházához közel a budai kapu előtt általa birt telkeket és házat kaptak; *Matkovich* Bertalantól és *Varga* Marktól pedig ugyanazon kapun kívül fekvő bizonyos telkeket szereztek 55 forinton; a budai kincstári igazgatóságtól *Megyer* pusztán 20 hold földet nyertek; néhai *Kovács* Mátyás *Katalin* és *Ilona* leányaitól egy az *Üreg*h folyón birt malom negyed-részt; a budai kapun kívül pedig egy majorsági földet kaptak, melynek közepén *Bitevy P.* háza állott, szántóföldekkel, kerttel és szőlővel együtt.

Ezekon kívül *Üreg*hen a szigeti út mellett, s a siklósi kapun kívül 42 hold, *Árpád* területén 30 hold, *Szabolcs*on 44 hold szántóföldet, a *Piritsma*, vagy *Munkád* völgyben 70 lánecz kaszálót, a sz. *Gábor*, *Altumbauri*, sz. *József*, sz. *Orbán*, sz. *Anna*, sz. *Ignác*z, sz. *Xavér* szőlőhegyeken mindössze 176

kapás szőlőt szereztek részint királyi adományozásból, részint egyes jötevők adakozásából, tized, s minden más tartozástól mentességgel együtt. (*U. o. 1. cs. 1. sz. — 4. cs. 11. sz. — 6. cs. 3. sz. — 8. cs. 4. sz. — 9. cs. 8. és 38. sz.*), mely mentesség a jezsuiták sz. *Rókus* és sz. *Xavérndli* társodájuknak telken lakó zselléreikre is kiterjesztetett. (*U. o. 5. cs. 16. sz.*).

A későbbi telekszerzések s adományozások e következők: 1700-ban a jezsuita társoda *Tapashti* Endrétől az *ireghi* szőlőhegyen 10 pászta szőlőt vett 18 talléron, *Pavics* Antaltól pedig a város *Periczerna* nevű völgy melletti területén ugyanannyi hold szántóföldet 50 forinton. 1701-ben *Graff* Endre eladta a jezsuitáknak saját rétjét 20 forinton; 1702-ben a jezsuiták megvették 1500 forintért a Baranya vármegyei *Gercsény* falut, hol templomot is építettek a *boldogságos Szűz Mária* tiszteletére. 1705-ben *Angelich* György a *Makar* hegyen birt szőlejét a jezsuitáknak ajándékozta; *Semolianovich* Lukács atya pedig ugyanott birt szőlejét, és 200 forintot készpénzben hagyott a templom szükségéi fűdőzésére; 1764-ben *Fribesiz* János a vár fölötti *Aranyhegynek* nevezett szőlőhegyen volt két szőlejét azon föltétel alatt engedte át a jezsuitáknak, hogy ezek *Teréz* nevű leányának évenként 200 forintot fizeszenek, és szentmiséket ajánljanak föl az Istennek. Végre 1766-ban *Mitterpocher* Lajos a jezsuitáknak 3000 forintot hagyományozott. (*U. o. 1. cs. 20. sz. — 8. cs. 5. 6. 9. sz. — 9. cs. 1. 2. 6. sz. — 4. cs. 13. és 23. sz.*)

Ezen a Jézus társasági atyák által a városban és a városon kívül oly bőven birt ingatlan javak a társoda és az akkori állítólagos jogaihoz kérlehetlenül ragaszkodó pécsi püspök, gróf *Nesselrode* Vilmos, közt folytonos izetlenséget és porlekedést idéztek elő. A pörösködésre okot adott a minden tized, s más tartozástól mentesített jezsuiták szőlőiken erőszakal megvett *bordézma*, és a jezsuiták birtokához tartozó telkeknek a püspök általi igénylése, úgyszintén a káptalan által visszaküvetelt *plebániatelek* és a *Gercsényen*, s a hozzá tartozott *Farkasfa* földjén, valamint *Árpádon* is igénybe vett tized, végre az *Ocsárdon* annak földesura gróf *Battyán* Lajos által jogtanul gyakorlott bormérési jog megszüntetése. Ezért *Cserkó* István, a Jézus társasági társoda igazgatója, már 1714-ben Károly királyhoz folyamodott védelemért a rend jogainak a

a püspökség által történt hasonló sértegetései ellen, s Károly király 1724-ben csakugyan védlevelet adott a jezsuitáknak a püspök ellen a sz. *Lucza* szőlőhegyen birt szőlőjük dézsma-mentessége biztosítására. 1731-ben pedig megtiltattott a püspöknek bizonyos hold földön tégláégetőt, vagy az ehhez szükséges fészert, vagy bármely más épületet állítani. Mi lett azonban e pör végeredménye, az okiratokból ki nem vehető. (*U. o. 1. cs. 4. és 12. sz. és N. R. A. 48. cs. 40. s 41. sz.*)

A jezsuiták gondoskodtak az *illir* elemi iskoláról is, és ennek fejében 1721-ben *Makar János* Lipót a városban egy házat ajándékozott nekik. (*Act. Coll. Jesuit. 4. cs. 12. sz.*)

Megszüntetettvén Jézus társasága, annak fekvő javai a tanulmányi alaphoz csatoltattak, a sz. *Rókus* kápolna melletti székház telkei pedig 383 forint 44 $\frac{1}{3}$ denárért a városnak adattak át. (*Act. Coll. Jesuit. 9. cs. 42. sz.*)

A Jézus társasági társoda főnökei és igazgatói a következők valának:

1659-dik évben. *Ravasz Ferencz*, házfőnök. (*U. o. 1. cs. 2. sz.*)

1702. 1703. *Koller Ferencz*, házfőnök. (*U. o. 5. cs. 2. sz.*)

1713— — *Zungo Xav. Ferencz*, házfőnök. (*U. o. 8. cs. 12. sz.*)

1714— — *Cserko István*, házfőnök. (*U. o. 5. cs. 12. sz.*)

1717— — *Somalovics Pál*, házfőnök. (*U. o. 4. cs. 43. sz.*)

1719— — *Genova Miklós*, házfőnök. (*Eccl. Cam. 48. cs. 37. sz.*)

1724. 1725. *Szilágyi István*, házfőnök. (*Coll. Soc. Jes. 8. cs. 32. és 35. sz.*)

1731— — *Piacsevics Jakab*, házfőnök. (*U. o. 4. cs. 13. sz.*)

1737— — *Kraus Sebestyén*, társoda-igazgató. (*U. o. 8. cs. 41. sz.*)

1742— — *Kisóczy Mihály*, társoda-igazgató. (*U. o. 4. cs. 27. sz.*)

1744— — *Köszeghy János*, társoda-igazgató. (*U. o. 4. cs. 38. sz.*)

1748. 1749. *Szabó István*, társoda-igazgató. (U. o. 8. cs. 46. és 47. sz.)

1750—1752. *Árvay György*, társoda-igazgató. (U. o. 4. cs. 25. sz. — 5. cs. 19. sz.)

1754— — *Litkey Nándor*, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 15. sz.)

1755— — *Novoz ker. János*, társoda-igazgató. (U. o. 4. cs. 34. sz.)

1757—1759. *Havor János*, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 12. sz.)

1760— — *Türk József*, társoda-igazgató. (U. o.)

1764—1766. *Pejacsevich Ferencz*, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 12. és 40. sz.)

1768—1770. *Vajkovics Imre*, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 27. és 38. sz.)

1770— — *Reviczky Antal*, társoda-igazgató. (U. o. 6. cs. 3. sz.)

1772— — *Hegyi József*, társoda-igazgató. (U. o. 2. cs. 39. sz.)

g) Pécs város többi kolostorai, templomai és kápolnái.

Azon egyházi épületek közé, melyek Pécs város diszei valának, tartozott még sz. *Ágoston remete szerzete* zárdája, vagyis *perjelsége*, mely hajdan, mint bizonyos adatok tanúsítják, *Buda* külvárosban létezett; de ki, és mikor alapította, ki volt védszentje, még eddig nem sikerült kinyomozni, valamint viszonyait és viszontagságait is homály fedi. E perjelséget kétségkívül a törökök pusztították el, midőn annak templomát mecsették alakították. — 1713-ban gróf *Aichinger József* törekvése következtében, sz. *Ágoston remete-szerzete* visszatért egykori zárdájába, s ekkor temploma sz. *Ágoston* emlékére szenteltetett föl; de e templom szűk székházától, mely jelenleg a plebánus laka, több lépésnyi távolságra volt. E szerzet eltűrtetvén, perjelsége is végkép eltűnt. (*Czinár II, 218. l.*)

Ugyanazon külvárosban létezett a „*Minden-Szentek*“ temploma is, mely a törököknek pécsetti garázdálkodása közben, a többi templom mind megszentéstelenítettván, egyedül hagyatott meg a katolikusoknak, a törökök elűzése után pedig egy ideig székesegyházi használatot. Ezen templomnak *Pavich József* az atyai ősi jogából őt illető 86 forint és 75 denár részletét hagyományozta szentmisékre. (*Schem. Cleri. és Act. Jes. Quinq. G. cs. 17. sz.*)

Az ezen külváros plebániájához tartozó „*Havi Boldogasszony*“ templomon kívül, melyet fentebb a dömések társházáról részletekben említettünk, előfordul még ugyanott a szőlők között levő sz. *Bertalan* kápolna, mely 1740-ben a Bertalan, remete által gyűjtött kegyes adományokból épült. (*Schem. Cleri Quinqueccel.*) Egy 1506-ban kelt okmány szerint pedig Pécsen egy ugyanesak sz. *Bertalanról* czimzett plebániatemplom is létezett hajdan, s ennek 1324-ben *Péter* nevű áldozár vala lelkésze. (*Koller, II. 335. l.*) Ezen templomban *Ferdous Boldogasszony oltár* is volt, és a fentemlített okmány értelménél fogva II. Gyula pápa az ezen oltár gondozásával megbízott káplánságot, mely *Nezmeli Antal* halála által megürült, *Nzyungghzonthgorgh* Endrének adományozta. (*Koller, V. 17.*)

A Sziget nevű külvárosban pedig a *Korody* család alapítványából 1301-ben a sz. *Ferencz rendi kisebb testvérek* társháza és temploma létezett (*Topogr. R. A. 272. l.*) egész 1543-ig, midőn a szerzetesek a török előli menekülőkben odahagyván a társházat, ez elpusztult. E társház említették egy 1401-ben kelt okmányban, melynél fogva IX. Bonifác pápa azoknak, kik *Virágvasárnap* és *Gyümölcsoルト-Boldogasszony* ünnepén e templomot meglátogatván, annak föntartására segélyt nyújtanak, a szokott föltételek teljesítése után, *Portiunkula búcsút* engedményezett. (*Koller, III. 226. l.*)

Jelenleg ennek helyén a sz. *Lászlóról* nevezett tartománybeli sz. *Ferenczielnek* van társházuk, a sz. *Ferencz sebéiről* czimzett templommal együtt, mely 1687-ben *Dyngen* Frigyes tábornok, s térparancsnok bőkezűségéből épült, 1760-ban tagasbittatott, s plebánia-egyházzá szerveztetett. E plebániához tartozik a gróf *Nesselrode* püspök által 1720 körül a kórházban a török mecsetből átalakított *nepomuki sz. János* ká-

polna, melyben e püspök holt teste van eltemetve, továbbá a szőlők között levő *Xaveri sz. Ferencz* és *sz. Donát* kápolnák. (*Schem. Cleri Quinqueecll. 16. l., és Provinc. s Ladisl. 1858, VII. sz.*)

Továbbá volt Pécssett, a *kapucinusok* templomán kívül, mely jelenleg az 1796-ban idetelepítettett „*Irgalmas barátoké*“ s *sz. Sebestény* emlékére van szentelve, *sz. Erzsébetről* czimzett *szegény-ápolda* is, mely hajdan kétségkívül a *jeruzsalemi sz. János keresztes lovagok* társháza s betegápolója vala. Erről csak annyi jutott el az utókorra, hogy gondnoka *Gál* nevű volt, ki azonban remete *sz. Pál* szerzetesei Buda fölötti *sz. Lőrincz* kolostorába lépván, az ekép megürült gondnokságot IX. Bonifác pápa 1393-ban bizonyos *Miklós-Lukácsnak* adományozta, s hogy 1532-ben *Thard Mihály* mester ezen ápolda gondnoka azon békebiroság egyik tagjául emlittetik, melyet a *János pécsi székesegyházi kanonok*, s helynök, és *Pál* a *sz. János evangelista egyháza* ugyancsak *sz. János evangelista oltárának* gondnoka közt bizonyos adósság, kártétel és sérelem miatt fölmerült pör kiegyenlítésére az ország nádora által küldetett ki. (*Koller, III. 210. és V. 224. l.*)

2. §.

A P O R

bold. Szűz Máriáról czimzett sz. Agoston szabályozott kanonok rendje prépostsága.

Tolna vármegyében *Szegszárd* mezővárostól északnak két mérföldre fekszik az *Apponyi* grófok hűgyészi uradalmához tartozó *Apor* helység. E helységben hajdan a karingeseknek, vagy vászonszalagosoknak nevezett *sz. Ágoston* rendje szabályozott kanonokjainak „*boldogságos Szűz Máriáról*“ czimzett *prépostsága* létezett.

E prépostságot, annak alapítóját, viszonyait és viszonagságait Pázmán Péter, s a többi írók hallgatással mellőzván, csak annyit tudunk róla, hogy *Apor, KUSD* (Kövesd) és *Csemerkény* helységeket birta. (*N. R. A. 1507. cs. 38. sz.*), s hogy egykor

Brictius, 1334-ben *Mátyás*, ezután *Endre*, a következő évben a rend tartományi főnöke, 1405-ben pedig *Pál* volt prépostja; ennek elmozdittatása után végre *Demjény*, előbb keresztúri prépost, lön az elmozdított prépost utódja. (U. o. 1515. cs. 13. sz. — *Koller*, II. 412. és 430. ll.)

Hogy a prépostsági templomnak elég tágasnak kellett lennie, onnan is kitetszik, mivel az egykori templomnak jelenleg létező faragott kövekből épült szentéiye oly terjedelmű, hogy az 1300 lélekből álló mostani katolikus község is elfér benne. (*Czinár*, II. 200. l.) Most már e prépostságnak csak czíme adományoztatik érdemes egyházi férfiaknak.

3. §.

B A I C H

Minden-Szentekről czímzett pálos társház.

A Baranya vármegyében keblezett Tóthfalu (hajdan Remete-Tóthfalu) helység északi határán emelkedő hegyek völgyében létezett egykor Remete sz. Pál szerzetének *Baichi* társháza, melyet 1283 körül *Siklósi* Gyula fia *Miklós* gróf *Mindenszente*k tiszteletére alapított, és építtetett, noha az akkori *Szent-Háromság*ról czímzett *siklósi* apát tiltakozott ellene.

A pálos rend ősrégi levéltárába beiktatott minden e baichi társháznak engedményezett egyes kiváltságok, és 1394-től egész 1505-ig adományozott házak sorának jegyzéke szerint 1410-ben *Gara* János, a nádor, fia e társház templomának ajándékozta a *Harsány* hegy nyugoti részén az út mellett létezett földeket, s erdőséget, és ezeket egyszersmind a jobbágyok általi használattól elkülönítette.

Ezekhez tartozik a már említett *Tóthfalu* helység és egy 1483-ban *Mátyás* király által a pálosoknak ajándékozott ház *Soklyóson* (Siklóson), később pedig ezekhez járult a Baranya vármegyében keblezett *Vék* (talán a mostani Vékény) falu, melyet 1525-ben *Kanisai* Dorottya, *Perényi* Imre nádor özvegye, királyi jóváhagyással adományozott e társháznak szentmise-alapítványul.

Jöllehet e társháznak, melynek perjele 1334-ben *Demeter* nevű atya vala, úgyszintén kőből épült tornyának egész romjai még a múlt században is láthatók valának, mindazáltal e társháznak, melyben a szerzetesek egész 1542-ig laktak, további viszontagságairól semmiféle adatot sem bírunk. (*Act. Paul. in Baich 1. cs. 3. 9. és 10. sz. — 2. cs. 1. és 2. sz. — Protoc. Paul. 631. l. — Benger Chronot. V. fej. 13. sz.*)

4. §.

B A T A

szent Mihályról czímzett benczés apátság.

Bata, Tolna vármegyei mezőváros a Sárviz patak Dunába szakadásánál: alacsony, és mocsáros helyen fekszik, s az e mezőváros határában, talán a mezőváros melletti hegyen, hajdan létezett benczés apátság alapítójául 1158 óta sz. *László* királyt tisztelte.

Az ezen apátság javadalmozásaül adományozott javak közé tartoztak: *Bata*, *Nyárad*, *Apáthi* és *Haj* helységek, melyek miatt egy részről a kalocsai érsekkel, másrészt a pécsi püspökkel s káptalannal keveredett pörbe az apát, ki 1337-ben a pápához folyamodott az említettek által tőle elvett *Nyárad* mezőváros, hat falu s más javak visszaszerzése végett. Ennek következtében XII. Benedek pápa bíróságot küldött ki az említett kalocsai érsek által elfoglalt, és 20 évig bitorlott 300 ezüst márka értékű *Apáthi*, másképp *Nodyarki* falu, úgyszintén az általa, hasonlóképp elsajátított és visszatartatott *Nyárad* falu, továbbá a megyéjebeli *Bocoloczi* Egyed, és *Curnisci* István világiak által, kik a monostort szabadalmaitól, kelyheiktől, ékszereitől és egyházi kellékeiktől, végre aranyától, ezüstjétől általjában falvaitól, szőlőitől, halastavaitól, s pusztáitól megfosztották, a monostor ellen elkövetett erőszakoskodások miatt kezdett pörbeni ítélet hozásra. (*Koller, II. 310. és 465. ll.*)

Hasonló pör folyt 1457-ben az apát, és a pécsi püspök közt is a *Bata*, *Apáthi* és *Haj* helységektől követelt, 4000 forintba becsült, dézsma miatt, melyről III. Kalliszt pápa azt ren-

delte, hogy János bibornok rövid úton intézze el azt. (*U. o. III. 426. l.*)

Azon kedvezmények közé, melyekben ez apátság részesült, sorozható, hogy a püspöki hatóság alól kivétetvén, közvetlenül az esztergomi főegyház hatósága alá rendeltetett, mely apátság e kiváltságát 1400-ban IX. Bonifác pápa megerősítette. (*U. o. III, 221.*)

A Hervója János, Zsigmond király főhatósága ellen felázadt spalatói vezér, ellen küzdött, de a csatában elfogott, és lánczra veretett *Gara János* fogadalomból ezen monostorban hagyta roppant súlyú vas lánczát, melybe bilinesltetett volt, Krisztus szentséges vérének dicsőségére, mely a hagyomány s néphit szerint egy parányi szelet hússal együtt egykor a szent ostyában látszott. (*Thuróczy IV. R. 16. fejt.*)

Itt tartózkodott II. Lajos király is a mohácsi gyászos ütközet előtt, s nevezte a magyar sereg fővezéreivé *Tomory Pált*, és *Zápolya Jánost*.

A mohácsi csata egész hazánkra gyászt hozott szomorú kimenetele után a *batai* monostor szerzetesei, a futásban keresvén meneküléseket, sz. Mihály hava 1-ső napján *Hollós János* herceg, s más főurak s vagyonos polgárok által ajándékozott egyházi öltözetekkel együtt odahagyták a monostort, s *Alsók* mezővárosba értek, hol *Máté* a pannonhalmi főapát, küldöttei vették át, biztosabb megőrizhetés végett, az egyházi öltözeteket. Ezért, a törökök visszaveretése után, sz. *Ferencz* rendi szerzetesek végezték Bata mezővárosban a lelkipásztori teendőket. Az egykori benezés monostor romjai pedig vagy az ottani nádasokba, és sásokba merültek el, vagy mások szerint még néhány évvel előbb egy halmon láthatók valának; de azóta földig szétbontattak, és szerte hordattak. (*Czindár, I. 228—230. ll.*)

E monostor sz. *Benedek* rendjebeli apátaira, a mohácsi ütközet után, világi áldozárok következtek, s ezek közül legutolsó volt *Kollonics* Zsigmond bibornok, ki 1751-ben meghalálózván, az apátság birtokai a szomszéd *Bataszéle* mezővárossal együtt, örökös alapítványúl a bécsi *Mária Terézia* nemes nevelőnek adományoztattak, s azóta az apátságnak csak czime szokott adományoztatni érdemes egyházi férfiaknak.

Az apátok névsora:

- 1340-dik évben. Cseh *Velisláv*. (*Eccl. Cam. irreg.*)
 1402 — — *János*, s ez hamar elhalván (*Cod. Dipl. X.*
 4. 185. l. és *Act. Abbat de Tihany.*)
 1403 — — *Móricz*, pécsváradi szerzetes. (*Cod. Dipl.*
X. 4. 185. l. és Act. Abbat de Tihany.)
 1407 — — *László*. (*Cod. Dipl. X. 4. 624. l.*)
 1480 — — *Léárd*. (*Koller, IV. 428. l.*)
 1492 — — *Vincze*, (*Act. Claris. Poson. 61. cs. 46. sz.*)
 1508 — — *Miklós*. (*Eccl. Cam. 58. cs. 11. sz.*)
 1535 — — *Mihály*. (*U. o. 67. cs. 46. sz.*)
 1558 — — *Gradeczi Horváth* másképp *Stansith György*.
 (*Eccl. Caal. 29. cs. 1. sz.*)
 1613 — — *Siskovics György*. (*Eccl. Cam. irreg.*)
 1617 — — *Zlatinay György*. (*Czinár, I. 230. l.*)
 1629. 1639. *Veresmarty Mihály* pozsonyi kanonok, ki
 a Pozsonyban dühöngő mirigy alkalmával 1639-ben ez iratot
 tette közzé: „Intő és tanító levél, melyben a régi keresztény
 hitben a *bataikat* erősíti apáturok“. (*Szvorényi Syn. Decr.*
Synod. — Czinár, az i. h.)
 1660 — — *Podhragyay István*. (*Eccl. Caal. 29. cs.*
10. sz. 5. §.)
 — — — *Pálffy Tamás*. (*Schmitth. Ep. Agr. III.*
268. l.)
 1668 — — *Czikulinyi Ferencz*, ki törvényesen nem
 lévén beiktatva, az apátság
 — — — *Jani János* birtokában maradt, s ez meg-
 halván, (*Eccl. Caal. 29. cs. 4. sz. — 30. cs. 26. sz. c.*)
 1694—1726. *Navatei báró Jani Jakab*, *Ferdinand*,
Mura szentkeresztii apátnak oly kötelezettséggel adományozta-
 tott, hogy személyesen *Batán* lakják *). (*U. o. 29. cs. 9. 11. 14.*
17. 18. 31. 35. stb. sz.)

*) Erről tudós *Czinár Mór* azt írja *Fuxhoffer Monasteriologiájá-*
ban, hogy *samandriai püspök* lévén 1690-ben *batai* apáttá választá-
 tott, 1704-ben pedig *Rákaczy* bősé parthívei által saját lakán irgal-
 matlanul agyonverettet; de hibásan, mert a magyar királyi kincstári

1728—1751. *Kollonits* Zsigmond bibornok, bécsi érsek, ki Batán új templomot építtetett, s annak fentartására 1500 forintot alapított. (*Czinár, az i. h. I. 231 l.*)

5. §.

C Z I K A D O R

Boldogasszonyról címzett cziszterczita, és zecki sz. Benedekről címzett apátság.

A *czikadori*, Baranya vármegyében keblezett, jelenleg már nem létező helyen volt *boldogságos Szűz Máriáról* címzett apátságot föl nem kell cserélni egy másik Tolna vármegyében előforduló *Czikónak* nevezett helyen létezett.

E *czikadori* apátság volt a *cziszterczita* rendnek első monostora Magyarországon, mely 1142-ben, II. Gejza király alatt, de bizonytalan, kik által alapított; azonban, mind az említett király, mind annak utódai által javadalmaztatott, miután első szerzetesei boldog Konrád, szent Lipót osztrák örgróf fia, törekvése nyomán az ausztriai szent Keresztről címzett monostorból küldetvén oda, a monostorban letelepedtek.

E vagyonos és nagyszerű monostor az akkori okiratokban különféle neveken fordul elő. Mert 1212-ben *Sekudvor* később *Sicodor*, majd ismét *Stekdor* s olykor *Cicada* néven említetik. Mivel továbbá a XIV-dik és XV-dik századból fennmaradt okmányokban *Zek* és *Zech* (mi egynek látszik a mostani *Székkel*) néven is fordul elő, e névhasonlatosság miatt az

levéltárban létező 1694-től egész 1726-ig szóló okmányok szerint, mint Szala vármegyei *Mura szentkereszti apát* 1694-ben Batára helyeztetvén át, ugyanott 1726-ig élt. Azonban ennek *Jani Ferencz* nevű öcsese szerémi püspök volt, s ennek 1701-ben megigértetett ürülése esetére az apátság (*Eccl. Caal. 29. cs. 8. sz.*); de ez apátság valóságos birtoklására el nem jutott; tehát a *Czinár* által *Jani Jakab*-ról följegyzett gyászos esemény legfőljebb erre érthető.

írók különböző véleményre oszlanak ez apátság meghatározásában.

Ugyanis *Thúróczy* (*Chron. 4. R. 32. sz.*), a *Czikador* nevet *Zek*, és *Udvar* (Székudvarrá) összeolvadásából keletkezettnek híven, a *zeki* és *czikadori* monostort egynek tartja. Koller pedig (*III. 419. l.*) ekép nyilatkozik: „Tehát egyik, vagy másik helyen kellett léteznie, úgymint: vagy a mostani *Bataszéken*, mely véleményem szerint *Czikador*, vagy a mostani *Széken* (s ilyen jelenleg Baranya vármegyében két egymással szomszéd hely vagyon, tudniillik: *Magyar- és Némethszék*), ha a névhasználatosságból lehet okoskodni.“ S ez utóbbi értelmezést fogadja el, *Haas* prépost, (később szathmári püspök) is, a *czikadori* monostor székhelyének *Bataszéket* állítván, hol, mint mondják, sokkal több rommaradvány létez, mint *Széken*. Azonban bizonyos, hogy a *zeki* apátság hajdan sz. *Benedek* rendjéé, ellenben a *czikadori* a cisztercitáké, tehát két egymástól különböző apátság volt. (*Czindár, II. 89. és 90. sz.*)

Elégnek hisszük azonban ez oly régi és földterítő adatok hiánya miatt annyira homályos ügyet érinteni, nehogy a bizonytalan sejtelmeket új, talán még csekélyebb fontosságúakkal szaporítsuk.

A monostor nevezetesebb eseményei közé tartozik, hogy két 1231-ben és 1236-ban kelt okmányban a *czikadori* apátok említése is előfordul, kik egyikét IX. Gergely pápa a szentek sorába iktattatni kért *Bánfi* Lukács esztergomi érsek erényei és élete fölötti nyomozással bizta meg, a másikat pedig teljhatalmú követetül küldte Kálmánhoz, IV. Béla király öcséséhez, a ruthének fejedelméhez, ki ellenséges indulattal viseltetett a templom és betegápoló jánoslovagokhoz (*Czindár, az i. h.*), valamint azon körülmény is, hogy 1367-ben, *Henrik* pilisi apát, bizonyos Australisnak nevezett *Frigyes* szerzetest helyezvén be erőszakkal *Czikadorba*, *Endre* *czikadori* apátot apátságától, s némely javaitól megfosztotta, elfogatta s bilincsekbe veretve *Colomantius* *passani* püspökmegyebeli Szent *Keresztről* nevezett apáthoz vitette, s V. Orbán pápa azt rendelte, hogy ez ügy előleges vizsgálat után intéztessék el. (*Koller, III. 101. l.*)

Jóllehet pedig *Lippay* György, esztergomi érsek, a monostorukból tova menekült szerzeteseket 1653-ban birtokaikba visszahelyeztetetteknek nyilvánította, mindazáltal az apátság, a törökök által akadályoztatván, majd semmi jövedelmet sem kaphatott, ezért azontúl csak czime adományoztathatott az erre kiszemelt férfiaknak.

A *zeki benzés* monostor valószínűleg a mostani *Szék* nevű hegyes helyen állott, mint az itt előre bocsátott adatokból kivethető, jóllehet oly terjedelmes templomának, hogy annak két harmada minden a megyében volt plebánia templomot föltül múlt nagyságával, Védszentje, s magának a monostornak alapítója is teljesen ismeretlen.

1450-ben V. Miklós pápa *Imrét*, e monostor apátját, ki előbb a váci püspökmegyében keblezett sz. *György* benzés monostor apátja levén, néhány a monostor falai közé tala kodott *gürög*, a keresztény hit ellensége, közül kettőt az erőszaknak erőveli visszatartása közben, másik kettőt pedig fegyveres kézzel üldözvén, futásukban sajátkezüleg meggyilkolt, ezen becstelenítő szennyfolttól, minthogy önvédelemből történt, fölmentette. (*Koller*, III. 390. l.)

1456-ban III. Kalliszt pápa IV. László király kérelmére, fölhatalmazta e királyt, hogy a budai *boldogságos Szűz Mária* egyházát társas káptalannal bíró prépostsággá alakíthassa, s e végből a *zeki* monostort e prépostsággal egyesíthesse. (*U. o.* 416. és 418. ll.) Jóllehet pedig a budai *Nagyboldogasszony* egyháznak ezen szándékolt társas egyházzá alakíttatása meg nem történt, mindazáltal a *zeki* monostor sz. Benedek rendjétől elvétellett és megszüntettetett, mi azon körülményből is kitetszik, hogy Mátyás király 1460-ban azt rendelvén, miszerint a *zeki* monostor egy másik pannonhalmi monostorral együtt a zágrábi püspökségről lemondott *Tamás* püspöknek enged tessék át, 1463 körül a *zeki* monostor csakugyan átadatott *Tamás* püspöknek. Azonban e püspök igen súlyos és sokféle kihágásokkal levén terhelve, a király azt parancsolta, hogy ő érje be a pannonhalmi apátsággal; a *zeki* apátság pedig *Demeternek*, az előbbi váradi püspöknek, adassék át. (*Koller*, IV. 67. 69. 105. 205. ll.)

A *czikadori apátok* közül névszerint ezek említettnek:
1341. 1353. évben. *Tamás*. (*Cod. dipl. a tárgymutatóban* 394. l. — *Eccl. Caal.* 53. cs. 6. sz.)

— — — *Berthold*. (*Koller*, III. 99—101. l.)

1367 — — *Endre*. (*Koller*, III. 99—101. l.)

1426. 1429. *Imre*. (*Eccl. Caal.* 31. cs. 21. sz. — 53. cs. 6. sz.)

1446 — — *Debrenthei*, (*Brenthei*) *Tamás*, ezen, és egyszersmind a sz. Márton apátság javadalmas apátja, nyitrai püspök. (*Fessler Geschichte* V. 633. l.)

6. §.

F Ö L D V Á R

szent Ilonáról címzett sz. Benedek rendi apátság.

A sz. *Ilonáról* címzett földvári apátság a Duna partján igen alkalmas helyen létezett hajdani *Anamatia* nevű római örállomáson, mely sz. István királynak 1009-ben kelt okmányában *Zemogny* szláv néven fordul elő, II. Béla király által, alkalmasint Ilona jámbor hitvесе emlékének megörökítése végett, sz. *Ilona* címmel alapított.

Az apátság alapításának éve meg nem határozható az alapítványi okmány hiánya miatt, minthogy azt *Kalán* (1186—1218-ig) pécsi püspök, püspöki joghatóságának, mely alól *Béla* király e monostort mentesíteni akarta, fentartása végett, elsikkasztotta. Ezen a püspök, és az apát között pörtárgyává vált körülményt földeriti III. Incze pápának 1199-ben a váci és csanádi püspökökhöz, és a siriciai apáthoz intézett ez ügy megvizsgálását nekik meghagyó levele. (*Koller*, I. 306. l.)

Az apát ugyanis panaszt emelt a püspök ellen, hogy ez a monostort a megyés püspöki joghatóság alól mentesítő kiváltáslevelet s a Rómába utazni készült apát római útjára szánt pénzt erőszakkal elfoglalta, az apátot a *czikadori* ciszterczita monostorban börtönbe záratta, és midőn ez ügyét az apostoli szentszékekhez föllebbezte, meg sem jelenvén, őt kiközösítette.

Erre viszont *Kalán* püspök a pápához küldött ügyvivője által azt válaszolta, hogy a kettős kiváltság-hamisításról vádolt és elmarasztalt, nem fölebbezett, de nem is tiltakozott apátot méltóságától megfosztotta, és bűnbánattartás s vezeklés végett a nevezett cikadori kolostorba küldte; de az apát, onnét megszökvén, nemcsak saját monostorát erőszakkal megtámadta, hanem bizonyos a püspökhöz tartozó egyházat saját hiveitől megfosztott, s a megvert lelkészeket saját házaikból kiűzte, ezért kiközösített; de a kiközösítetést semmibe sem véve, nem iszonyodott isteni szolgálatot tartani, a monostor javait elrabolni s elharácsolni.

Mi lett azonban a pápa által kiküldött bíróság eljárásának végeredménye? nem jutott el az utókorra, csak annyi bizonyos, hogy a pápa az apátot feloldozván a kiközösítetés bűne alól, a megyés püspöke iránti kellő tisztelet megadására utasította, a püspöknek pedig a végítélet kihirdetéseig hallgatást parancsolván, meghagyta, hogy a monostorból elvitt tárgyakat adja vissza.

A mi egyébiránt a földvári monostornak a megyés püspök joghatósága alóli mentességét illeti: a monostor ezen 1400-ban *Bálint* püspök által megtámadtatott kiváltsága meghagyatván, az, valamint több más kolostor is, helyeselt és békés gyakorlat nyomán elismert szokásból, közvetlenül az esztergomi érsekség joghatóságának lett alárendelve, s a földvári monostor ezen kiváltságát IX. Bonifác pápa is megerősítette. (U. o. III. 220. l.)

1499-ben II. Ulászló király (okmányában hibásan sz. *Péterről* címzett apátságnak irván) ezen sz. *Ilonáról* nevezett apátságot *Péter* kalocsai érseknek, kinek már Mátyás király adományozta volt, de egyelőre ennek testvéröccse (a Varadról nevezett) Pál birta azt élte fogytaig, adományozta, és pedig a kalocsai érsekségnek teljes elpusztultsága tekintetéből, minden hozzá tartozott javaival és jövedelmeivel együtt javadalmozástul. (Koller IV. 467. l.)

A földvári apátság egy 1630-dik évi leltár szerint a következő, előbb az egri püspökmegyében létezett, *Saar* apátsághoz tartozott, fekvő javakat birta: *Duna-Földvár* és *Kömlöd* falvakat, a Tolna vármegyébe keblezett *Kér*, a Somogy vármegyei *Akolás* és *Révfa*lu, a Fejér vármegyei *Karácson-Szál-*

lás, Kunfalu, Előszállítás és Pázmánd pusztákat. (Eccl. Caal. 31. cs. 10. sz.)

A nemsokára ezután belső- és külső ellenség által földült apátság és szétrombolt monostor katonai erődül használtatott, melyet 1705-ben *Rákóczy* hadvezére *Bothián* végső erőmegfehezítéssel sikertelenül ostromolt, míg végre, a császári hadsereg onnét nagyrészt kivonatván, elfoglaltatott a kurucz hadak által. (*Czinár, I. 236. l.*)

Nem sokára ezután Földváron a megyés püspöki joghatóság alól mentesített, s közvetlen az esztergomi érseki joghatóság alá rendelt plebánia állittatott, mely azonban 1775-ben saját püspöke joghatósága alá visszabocsáttatott; az egészen elpusztult sz. *Ilonáról* czimzet apátsági templom helyett pedig óáró *Mednyánszky* László apát már 1725-ben új, a *Szent Kereszt föltaláltatásáról* czimzett templomot építtetett. Végre *Mária Terézia* királyné az apátság fekvő birtokait 27,000 forintnyi a kincstárba fizetendő váltságdíjért a *József-Károly* féle nemes lovagok társodájának szánta; e legfelsőbb szándéka azonban végre nem hajtatván, azokat 1769-ben a *Jézus társasága* által kezelt nagyszombati *Tudományegyetemnek* adományozta,

A plebánia templomon kívül Földváron más sz. *Annáról* czimzett templom is van, mely Földváron a kapisztrán sz. *János* tartományabeli sz. *Ferencz rendi* szerzeteseké. Ezen templomot 1735-ben kezdték építeni, a sz. *Ferencziek* kolostora pedig 1750-ben épült föl.

E két templomon kívül Földvárrott két kápolna is létező, melyek egyike 1733-ban a pusztító mirigy dülése közben sz. *Rókus* emlékére, a másik pedig 1763-ban *nepomuki* sz. *János* tiszteletére épült. (*Czinár, I. 236. l. — Schemat. Cleri Quinqueecl.*)

Az újabbkori apátok névsora:

1623. 1630-dik évben. *Vasváry* György, egyszersmind sári apát. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1638— — *Szelepcsényi* György. (*Szvorényi Syn. Dicec. Syn.*)

1648— — *Posgay* Miklós. (*U. o.*)

1672— — *Sebestyén Endre*, pozsonyi kanonok. (*Eccles. Cam. irreg.*)

1688— — *Jaszlóczy Jakab*. (*U. o.*)

1713. 1725. *Báró Mednyánszky Ferencz*, László esztergomi kanonok. (*U. o. 58. cs. 15. sz. és irreg.*)

1737. 1738. 1747. *József örgróf, hesszeni herceg*, ágostai püspök. (*U. o. 31. cs. 11. sz. és irreg.*)

1747— — *Kovács Pál*, nagyvárad kanonok. (*Act. Conv. Franc. Varad. 1. sz.*)

Jelenleg az apátságnak csak czime adományoztatik.

7. §.

G O T H O

boldogságos Szűz Máriáról czímzett csiszterczita apátság.

Ezen, máskép „*gothoi tisztes völgyi*“-nek nevezett monostor Magyarország határán a *Dráva* (noha az okmányban *Szávának* van írva) folyó mellett létezett, s a pécsi püspökmegyéhez tartozott; de most már minden nyoma elenyészett. A monostor alapításának éve nem található föl az okiratokban, de alapítója alkalmasint a *Gara* család valamelyik tagja volt, mert II. *Pius* pápa 1460-ban a *pécsváradi* apátnak meghagyta hozzá intézett levelében, hogy ezen *cziszterczita rendi Orbán* apát halála által megürült, a törökök portyázásai, s az apátok helytelen és rendetlen kormányzása miatt javaiban s jogaiban fölötté megfogyatkozott apátságba fogadja, és iktassa be apátul *István* sz. Ferencz-rendi minorita szerzetest, kit *Alexandrina* thosnai hercegnő, néhai *Gara* László nádor özvegye, azt állítván, hogy őt illeti az apátság *kegyúri joga*, mely eddig el nem törültetett, ajánlott, s mutatott be apátul. (*Koller IV. 55.—58.*)

István apát halála után *Vit* karmelita szerzetes, a pécsi püspök segédpüspöke, s bodoni fűlszentelt püspök, volt 1467-ben „a *gothoi tisztes völgy*“ monostora kormányzója,

mint tanusítja ennek egyik levele, melyben *Kálmán* általa megkeresztelt, s megtérése után *Mihály* keresztnévű zsidót a hívek szeretetébe ajánlja. (U. o. 344. l.)

Vitnek utóda *Miklós* lőn az apát méltóságban, ennek halála után pedig *János* lett apát VI. Sándor pápának jóváhagyásával, ennek a maróthi préposthoz intézett levele nyomán, melyből arról is értesülünk, hogy ennek megválasztatása *Ujlaky Lőrincz* herczeg jóváhagyásával történt, s hogy tehát a *gothoi* apátságnak, mely 3 vagy 4 szerzetest tartott el, kegyúri joga a *Gara* családról az *Ujlakyakra* szállott át. (U. o. 463.—466. ll.)

8. §.

GYULA (máskép BARANYA)

sz. László királyról címzett remete sz. Pál rendi kolostor.

Pécshez három mértföldnyire a *Gyula* puszta és *Olasz* falu közt a Mohács felé vivő országot mellett egy hajdan híres kolostor rommaradványai láthatók. E kolostor alapítója, az 1292-ben kelt, Lajos király által 1363-ban megerősített eredeti alapításokmány szerint, *Konrád* mester, *Óvári István* fia volt (ki más iratokban *Jeur* nemzetségbelinek mondatik), s ez az általa építtetett kolostort több fekvő birtokkal javadalmazta. (*Koller* III. 228, 232. ll. — *Conv. de Gyula* 1. cs. 2. sz. 3. cs. 2. sz.)

Ezen birtokok egyike *Szent-Aga* falu minden mellékleteivel, mely a Baranya vármegyei *Olaszi*, *Hatságy* és *Hedre*, máskép *Dergesche* (talán a Szala vármegyei *Dörgicse*) falvakból szakasztatott ki. Ehez járultak később *Szent-László*, máskép *Szenháza*, vagy *László földje* és *Remetefalva* (talán a mostani Remete) Somogyvármegyében.

E kolostor különféle pörbe keveredett a nevezett *Szent-Aga* helység határai és *Bálint* sz. *Szabináról* czimzett bibornok, s pécsi püspök a kolostor közelében fekvő birtoka miatt, minthogy ezt mind a kolostor, mind a püspök sajátjának hitte, s jogot igényelt reá.

Erről tanúskodik a pécsváradi monostor káptalanának 1393-ban kelt Zsigmond királyhoz intézett fölterjesztése, mely elsorolja a püspök emberei, és jobbágysai által a sz. László kolostor népein és zsellérein elkövetett erőszakoskodásokat, hogy tudniillik a püspök szándéka szerint, s elnézésével, és a püspök iroda igazgatója Andiesi György mester parancsára, a püspök jobbágysai a kolostor némely rétjei sövényét és árkait elrontván, azokat lelegeltették, az erdőt folygyújtották; a szőlők kerítéseit lerombolván, a szőlőtökéket kiszaggattatták, a a fiútket leszedették, a kenderet és zabot elgázoltatták, s a *Szent-Aga* helységbeli lakosokat megvervén, a kolostor behajtott marháit erőszakosan elhajtották.

Ezen 1396-ban megindított pör, a pörös birtok határa kitűzésére új határjárás tartatván, 1402-ben *Gara* Miklós nádor végítéletével úgy döntetett el, hogy a pörös földtér a kolostornak ítéltetett oda; Bálint püspök pedig bizonyos mennyiségű kárpótlási pénzösszeg fizetésében marasztaltatott el; mi lett azonban, minthogy Bálint püspök a pápához fölebbezte ügyét, a pör további eredménye? nem tudhatni. (*Act. Conv. de Gyula* 1. cs. 1. sz. — *Koller*, III. 216—228. ll.)

A pécsváradi monostor káptalana ama fölterjesztésében *Salamon* királynak 1058-ban kelt Gyula helységet illető kiváltsági és határjárási okmányára hivatkozik, mely szerint *Salamon* király, úgy látszik, kápolnát építtetett ott, s ez ép azért „*Salamon szeré*”-nek neveztetett, és e kápolna sértetlen maradt még akkor is, midőn VI. Sándor pápa 1472-ben megengedte a pálosoknak, hogy régi templomukat szétbontván helyébe újat építtethessenek, mely sz. Lászlón 1487-ben *Tamás*, a pálos rend egyetemes vezérfőnöke alatt, csakugyan föl is épült. (*Act. Conv. de Gyula* 3. cs. 2. sz. — *Koller*, III. 233. és 235. ll. — *Benger*, *Chronot.* V. fej. XII. sz.)

Más jötevők bőkezűségéből a gyulai sz. László kolostor a következő javak s telkek birtokára tett szert. 1395-ben *Lajos* király *Lászlófölde* vagy *Südfő*, özvegy *Lukács* Ilona által 50 marka denárért a kolostornak lekötött, helységet *Gara* Miklósnak, ez pedig a pálos szerzeteseknek ajándékozta. 1487-ben *Dacsó* Lénárd Baranya vármegyei *Almás* falut a pálosoknak adta el. — 1502-ben *Endre* festő Pécsen a sz. Tamás utczában birt házát ajándékozta nekik. — 1504-ben

Nagyvati Fábian pécsi házat a pálosoknak adta el 50 forintért. Végre 1515-ben *Mihályfy* László *Hasságyon* létezett birtokrészét a pálosoknak ajándékozta. (*Act. Conv. de Gyula 3. cs. és a Toldalékban.*)

Azonban a mohácsi ütközet, mint a többi kolostorokat, úgy a gyulai sz. László kolostort is véginségbe sodorta; mindazáltal a pálosok még is megmaradtak a kolostorban egész Pécs városnak 1543-ban történt török kézre jutásáig; a kolostor birtokai pedig, mint az 1553-dik és 1559-dik évi okiratokból kiderül, a *Bornemisza*, *Gyulay* és *Erdélyi* családok birtokába kerültek, kiknek birtoklási jogát azonban I. Ferdinánd király 1560-ban érvénytelennek nyilvánította. (*U. o.*)

A kolostor főnökei:

1377-dik évben. *János*, helynök. (*Act. Conv. Kőszeg. 2. cs. 3. sz.*)

1398— — *Ferencz*, helynök. (*Act. Conv. Gyula. 3. cs.*)

1400—1402. *István*, helynök. (*U. o. 1. cs. 8. és 13. sz.*)

1403— — Ugyanaz, perjel. (*Koller, III. 239. 240. ll.*)

1403— — *Balázs*, perjel. (*Act. Conv. 1. cs. 1. sz.*)

1542— — *Péter*, helynök. (*U. o. 2. cs. 2. sz.*)

9. §.

G Y Ű D

boldogságos Szűz Mária temploma.

A gyüdi templom, jelenleg a *Batthyány* grófok birtokához tartozó *Siklós* mezőváros plebániája fiókegyháza, eleinte a *bold. Szűz Mária* kápolnája volt Gyüd (máskép Mária Jud) faluban, melyet, az oltár baloldalán függő tábla tanúsága szerint, 1148-ban *II. Gejsa* király alapított, midőn pedig a török e vidéken befészkelte magát, török mecsetté alakíttatott át, végre midőn Kálvin követői birtokolták e kápolnát, a *bold. Szűz Mária*, a nép hite szerint, legszebb szűz alakjában ismételve megjelent *Tamás* és *Miklós*, siklói katolikus, és *Köpi* János reformatus lakosoknak s számos betegen, és veszélyben forgó emberen segített.

1736-ban özvegy gróf *Batthyány* Eleonóra, született *Strattman* grófnő, a mostani templomot építtette, és a *siklósi* sz. Lászlóról címzett tartománybeli sz. *Ferencz* rendű kolostornak adta át kegyúri jogánál fogva; 1772-ben a templom mellé kisdud ház is épült egy szerzetes atya, és egy szolgáló testvér számára. (*Act. abol. Resid. de Gyüd. — Magy. Sion, III. 761. l.*)

1760-ban gróf *Batthyány* Károly ezen a közel, és távol lakó nép által igen látogatott templomban a *bold. Szüz Mária* kegyelem képe főoltára előtt örökösen égő lámpára évenkénti 20 forint alapítványt tett; 1782-ben pedig *Konrád* József sz. György hava 13-dikán kelt végrendeletében 200 forintot hagyományozott a templomnak. (*U. o.*)

A mostani szerzetesház 1773-ban készült el teljesen; de 1788-ban II. József császár e székházat is megszüntetvén, biztosai a templom igen szép arannyal s ezüsstel himzett miseruháit, csaknem két mázsányi aranyát s ezüstjét elvitték, mire hosszú ideig a siklósi zárda felügyelete alatt két szerzetes atya végezte benne az isteni szolgálatot.

Végre *Scitovszky* János pécsi püspök 1846-ban ismét saját elüljáróval (*Residens*) bíró sz. *Ferencz*-rendi székházat állított helyre Gyüdon, s azt okiratilag megerősítette. Ebben az elnökön s ennek helyettesén kívül egy áldozár, és szerzetes testvér lakik. A templomnak két bádoglemezzel fődött tornya van, s a *Scitovszky* János pécsi püspök által 1845-ben tartott egyházi látogatás alkalmával „*Kegyelemhelynek*“ vagy *Bucsjáróhelynek* nyilvánított. A templom főoltára végre 1862-ben, alapjától kezdve megújítatván, mintegy ötödfélezer forintnyi költségen márványból állíttatott, s pünkösöd hava 25-dikén avattatott fel. (*Schemat. Cleri Quinqueecl. — M. Sion, III. 763. l.*)

10. §.

IRUGHEGY

sz. Jakabról címzett, és Patachi boldogságos Szűz Máriáról címzett remete szent Pál rendi kolostorok.

Pécs város nyugoti vidékén két egymással határos falu terül el, úgymint: *Patacs*, s *Magyar- és Németürög*, hajdan *Irugh*. E két helyen egykor remete sz. Pál szerzeteseinek volt kolostoruk, és pedig Patacsen *boldogságos Szűz Máriáról*, *Ürögön* sz. *Jakabról* címzett templommal.

A pálos rendnek magyarországbani legelső kolostorát 1225-ben *Bertalan* pécsi püspök (1219—1252) az *Irughegyen* építtette, s egyszersmind e szerzetesek életmódját is megszabta. (*Annal. Paulin.* 2. k. 2. fej.)

Az ezen kolostornak, részint alapítványi okmányok, részint magán adományozás útján, javadalmazásul adott birtokok, mint azokat *Achilles* pécsi püspök 1252-ben kelt levelében elsorolja és megerősíti, a következők valának: *Irugh* faluban egy *malom* udvarral s egy egész telek *Grangiának* nevezett *Patacs* falu határában fekvő földdel, az alapító által ajándékozott szőlők *Irughmálon*, *Tenquesen* és *Votulon* a *Cuest* patak körül, s máshol; továbbá *Arus* jobbágy által harmadrészben ajándékozott házakból, szőlőkből, malomból, szántóföldekből, s kaszálókból állott birtok, nevezetesen több hold föld a *Mogusd* hegy alatt, *Both* földe mellett, *Potoch*, *Mounith* és *Irugh* patakok mentében, *Heme* és *Bugar* földek szomszédságában, s *Potoch* falu közelében, úgyszintén *Both* és *Alberti* földek, végre az *Irugh* patak fölött, *Ketedhalmán* és másutt létezett kaszálók. (*Koller*, II. 139. és 312. ll.)

E közben *Kelemen*, *Potochi Albert*, a püspök hűbéres nemese, fia *Antal* és *Pál* fiaival együtt lelke üdvére a püspök *Patacs* falujában templomot építvén a *boldogságos Szűz Mária* tiszteletére, az *irugbi* pálos szerzetesek, attól tartván, hogy

ürügghi magányukban az ellenséges betörések és rablások miatt nem lakhatnak sokáig, nehogy a szomszéd patacsi *boldogságos Szűz Mária* emlékére készült templomhozi ideiglenes távozásuk, s átöltözködésük miatt, az *irugghi* klastrom és sz. *Jakabról* czimzett templom más szerzetesek kezébe jusson, László pécsi püspököt, az említett Achilles utódját, megkérték, hogy engedje nekik át örökös birtokul az *irugghi* sz. *Jakabról* czimzett remeteséget, s erősítse meg őket annak birtokában. László püspök egész készséggel teljesítette kérésüket 1315-ben kiadott megerősítési okiratában, melyben egyszersmind az ottani cselédséget minden uri tartozás és követelés alól mentesítette. Az eredeti függő peeséttel bíró oklevél a kincstári levéltárban van. (*Act. monast. de Patacs. I. sz.*)

Hasonló megerősítő oklevelet adott ki 1332-ben László püspök, melylyel elődje Achilles fentemlített engedményeit megerősítette, és 1334-ben, melylyel helyben hagyja a fentnevezett *Kelemennek* a *Patacs*on *boldogságos Szűz Mária* emlékére épített templomnak átadatását a pálos szerzeteseknek, kiknek *irughoni* tartózkodásuk veszélylyel járt, valamint bizonyos telek földnek egy másik *Patacs*on létezett telek szántóföldérti elcserelését, azon kikötéssel mindazáltal, hogy a sz. *Miklósról* czimzett plebánia-egyház (most sz. *Miklós* pusztá) lelkesze, azonjövedelmi járulékoknak, melyeket a *boldogságos Szűz Mária* templomával kaplatott volna, kárpótlásául, a pálosok által addig *Enesten* Fodor szölcje szomszédságában, és az út mellett birt szölejüket, a *Nadstegnek* nevezett kaszálóval együtt, örök birtokul átvehesse.

Továbbá a pálosokat 1336-ban, *Péter* vezérfőnök-perjeljük sürgetésére, a XXII. János pápa által e végre kiküldött bíró *Tatamér*, székesfejérvári nagyprépost, a pécsi s a többi püspököknek valamint az országzászlósainak és főrendjeinek Visegrádra gyülekeztek, ugyanoda rendelte és kieszközölte, hogy a pécsi egyháznak addig szerzett földjeiktől s szöleiktől járó *tized-kötelezettség* alól országos végzés által mentesíttessenek. A pálos szerzet ezen hármassal kiváltságát 1369-ben I. Lajos király tüzetesen elsorolta és megerősítette. (*Acta provinc. Monast. de Patacs 23. sz. — és Koller, II. 355. s 461 ll. — III. 104. l.*)

Ekép az *irughi* pálosok, a *patacsi* templom birtokába is behelyeztetvén, a következő birtokokat szerezték meg: 1351-ben *Apor* mester, a *Poch* nemzetségbeli *Tadenkai* Luchardi fia, hitvesével s Péter és János fiaival együtt a *boldogságos Szűz Máriáról* czimzett kolostor szerzeteseinek ajándékozta *Telek-szőlőnek* nevezett, a templom és kolostor közelében északra fekvő szőlőjét, és ez adományozást egy évtized múlva a pécsi káptalan a kiváltságosak közé sorozta.

1361-ben *Balázsi* Lukács e kolostornak ajándékozta *patacsi* szőlőjét.

1371-ben *Ferencz*, Demeter tímár fia, és neje Jakab, Demeter és Péter fiaik adósságait magukra vállalván, és néhai *Jakab* bírónak özvegye a pécsi káptalan előtt a *patacsi* pálosoknak 8 márka dénárón eladták az *Irugh* folyón birt *malmuk* felét, 1375-ben pedig Domonkos özvegye, *Magor* úrhölgy ugyanazon káptalan előtt az említett malom másik felét is ezen szerzeteseknek adta.

1391-ben *Erzsébet* úrhölgy *patacsi* szőlője egy részét eladta az ottani szerzeteseknek 16 forinton.

1403-ban *Benedek*, Tamás fia, a pécsi káptalan hűbéres jobbágya, ugyanazon káptalan előtt a *patacsi* határnak a püspököt illető részében birt szőlőjét egy erdőrészzel együtt a *patacsi* kolostornak a káptalant illető részen létezett szőlőjéért, a kölcsönös szavatolás kikötése mellett, cserélte el.

Ugyanazon évben *Szenthefi* Sebestény, *Benedek* Sebestény fia, *Ferencz*, Demeter fia, és más *patacsi* lakosok a kolostornak ugyanazon határban szőlőt, kaszálót és 16 hold földet hagyományoztak.

1408-ban *János* pécsi szabó a *patacsi* pálosoknak *Irugon* 3 hold szántóföldet ajándékozott.

1409-ben *patacsi* *Megyery* Balázs, örököse nem lévén, a *boldogságos Szűz Máriáról* czimzett *patacsi* kolostornak hagyományozta minden ingatlan birtokainak felét, s az, *Gergely*, a sz. *Miklós* egyház plebánusa, pört indítván e miatt ellenük, csakugyan az oda tartozott nemes udvartelekkal, malommal, kerttel és minden egyéb haszonvételével együtt a kolostornak ítéltetett; ez ítélet következtében pedig a pálosok e fekvő javak birtoklásába törvényesen beiktattattak.

1412-ben *Gergely* és *Pál* István fiai, mohácsi polgárok, a pécsi káptalan előtt örökösen a *bold. Szűz Mária* és sz. *Jakab* templomoknak ajándékozták bizonyos, határokkal kijelölt, rétjüket.

Ugyanazon évben *János*, a pécsi székesegyházban létező aranyozott *boldogságos Szűz Mária* kápolnája olvasára, elese-
relte a patacsi templom szerzeteseivel, kölesönös szavatolási kötelezettség kikötésével, a pálosok kertje megett birt két hold *szántás alá való földjét*, más a pálosok által birtokolt 4 hold földért örök birtoklási joggal.

1482-ben *Bertalan* aranyműves pécsi polgár, Budán tartózkodván, a budai káptalan előtt, pécsi kőből épült házat 400 arany forinton eladta a patacsi pálosoknak.

Végre 1512-ben *Balázs*, valkói főesperes, pécsi kanonok, a pécsi káptalan előtt, a sz. *Jakabról* czimzett egyház pálos szerzeteseinek ajándékozta örökös alamizsna fejében az *Okor* völgyben *Okorvíze* folyón állott két kerekű malmát. (*Act. monast. az i. h.*)

A sz. *Jakabról* czimzett egyház pálos szerzeteseinek a római egyház főpapjai és áldozárai által engedélyezett kedvezmények közé tartoznak azon *bucruk*, melyeket 1386-ban *Bálint* pécsi püspök és sz. *Szabináról* czimzett bibornok, s ennek utódja *Endre*; 1453-ban pedig György Vilmos Péter és Prosper, két püspök és bibornok, továbbá 1457-ben *János*, sz. Angyalról czimzett bibornok és az apostoli szentszék magyarországbani követe, végre 1498-ban *Zsigmond* pécsi püspök ezen templomot meglátogató és annak építését elősegítő, vagy az annak számára szükséges kelyhek, könyvek, s más ékszerek megszerzésében résztvevő hiveknek engedményeztek. (*U. o.*)

1533-ban Zápolya János király a sz. *Jakab* egyház pálos szerzetesei birtokrészét három év tartamára minden *adózástól* s más a királyi kincstárnak fizettetni szokott tartozásoktól kivételesen fölmentette, s őket minden birtokaikkal együtt védelme alá fogadta. (*U. o.*)

A pálos szerzetesek a mohácsi ütközet után, a nyughatatlan török uralom alatt is, kolostorukban maradtak egész 1543-dik évig, melyben Solimán, török császár, elfoglalván az addig védfalul szolgált *Eszék* és *Siklós* várakat, a

pécsi környéket is megtámadta, s ennek következtében a szerzetesek kényszerültek odahagyni lakhelyüket.

A mi ezen korszakban a szerzeteseknek a püspök birtoklási jogaival összekevert jogait illeti, 1628-dik évtől kezdve egész 1703-dikig, különösen *Patacs* és *Irugh* helységekre vonatkozólag, midőn az új püspök *Radonay* Mátyás Pécsen beiktattatott, több ízben tiltakoztak a pálosok és esedeztek, hogy kolostoraik a szerzetnek adassanak vissza, míg végre 1720-ban gróf *Nesselróde* püspök alatt követeléseik érvényítése és tisztába hozatala megállapíttatván, részint egykori birtokaiknak természetbeni visszaadása, részint hasonértékbeni megtérítése kimondatott, de mikép hajtattott e végzés végre? nem tudatik. (U. o.)

Az irughi sz. Jakabról ezimzett kolostor perjelei valának:

1252-dik évben. *Antal*. (*Koller*, II. 140. l.)

1332— — *Mihály*. (U. o. 355. l.)

1333— — *Márton*. (U. o. 408. l.)

1334— — *Móricz*. (U. o. 428. l.)

1409— — *Demeter* (U. o. III. 300. l.)

A többi ismeretlen.

11. §.

KÖSZEGH (máskép BATINA)

a Szentséges megváltóról ezimzett pálos társház.

A Dunaparra nyúló Baranya vármegyei *Köszegh*, máskép *Batina* regényes fekvésű magyar-német-rác falu az átellenében fekvő *Bezdan* mezővárostól alig egy mérföldnyi távolságban fekszik, s a falunak Dunaparton levő hegyéről igen szép a kilátás a baranyai, drávántúli és bácsi vidékekre; szőlőhegyei közt egy római védvár őmladékai látszanak. Verancz utazási leírása szerint hajdan az *Orbasy* családnak itt volt vára; I. remete sz. *Pál* szerzetes rendének pedig regényes fekvésű társháza, melynek azonban sem alapítója, sem alapíttatási éve nem tudatik.

A vár, melynek kőbástyái még látszanak, „*Leányvár-nak*“ neveztetik, minthogy hajdan bizonyos *Márta* nevű vörös hajú leány bírta, ki nemesak jobbágynak, hanem a Dunaréven átjárókon is égbekiáltó zsarolásokat vívén véghez, bevádoltatott Mátyás királynál, ki azonnal poroszlókat küldött érte. Márta a poroszlók elől menekülendő, négy lovas hintájával oly sebesen vágatott el Leányvárból, hogy mindenestől az alatta folydogáló Dunába zuhant; holt teste a vörösmarti révnél fogatván ki, a pannon fekvő helység Márta vörös hajától — *Vörösmartnak* neveztetett. (*Haas Baranya földirati stb. 1845. 330. és 331. ll.*)

A *Kőszeg* vár alatt feküdt pálos társház 1334-ben, midőn perjele *Imre*, 1377-ben, melyben perjele *Mihály*, és 1484-ben, mikor perjele *Gáspár* volt, emlittetik. (*Acta Conv. 1. cs. 2. 3. és 4. sz.*)

Az ezen társháznak javadalmazásul jutott javak közé tartozott a Baranya vármegyei hajdan falu, jelenleg pusztá *Csatár*, melyet azonban a pálos rend, egy 1409-ben kelt egyezkedés nyomán, *László* mesternek és *Istvánnak*, *Zektei* *Herczeg* Péter fiainak, engedett át, kik viszont cserében a rendnek szántóföldeket és halastavakat, továbbá 4 malomállításra alkalmas helyet, és pedig kettőt a *kőszeghi* kolostor számára, az előbb a Dunába szakadt *Sártó* folyón, a másik kettőt pedig a *Szent-Keresztről* czimzett társház számára a *Duna Bodrogh* nevű szigetén, adtak át azon joggal, hogy az ő szőlőhegyeiken négy, minden úri tartozástól ment, szőlőt birhassanak, végre arra is kötelezték magukat, hogy mindakét kolostornak évenként két hatvan itezés tömlő bort adnak. (*U. o. 7. sz.*)

Ezen adományozást 1457-ben egy másik követte, melynél fogva *Lőrincz*, *szent-lászlói* *Tamás* fia, a *Kőszegh* vár alatt alapított „*Szentséges Megváltóról*“ czimzett kolostornak a hasonló Bodrogh vármegyében keblezett *Szent-László* faluban másfél telek földet adományozott 60 hold szántható ugaral. Eredeti. (*U. o. 2. cs. 2. és 3. sz.*)

1497-ben néhai *Herczeg* *Miklós* özvegye, *Anna* és fia *Ferencz* a pálosoknak ajándékozta a *kőszeghi* határban bírt *Thebegény* nevű halas tava felét. (*U. o. 3. cs. 6. sz.*)

1450-ben a *Szentséges Megváltó* templomának *Columna*

Prosper bibornok, 1470-ben pedig Olivér bibornok szerpap teljes bucsút engedélyezett.

1464-ben *Hollós Mátyás* király saját, és atyja *Hunyady János*, s anyja *Szilágyi Erzsébet*, úgyszintén bátyja *László* lelkeik nyugalmaért hetenkint az Istennek bemutatandó négy szentmise áldozatra évenként 150 forint ára sőt rendelt a közszeghi pálos kolostornak kiszolgáltatatni. Eredetije a kincst. levéltárban, s ezen utalványozást 1493-ban II. Ulászló király is megerősítette. (U. o. 3. cs. 1. 2. és 5. sz.)

1505-ben *Orsolya*, Herczegh György özvegye, és György, *Herczegh* Bernát fia, két örökös szentmisére évenként 4 hordó bort rendelték kiadatni *Veresmart* helység szőlőhegyi termőstükből a közszeghi pálosok élelmére s ruházatára. Eredetije (u. o. 9. sz.)

Ezen társház, melynek végső viszontagságai hihetőleg ugyanazok, mint valának az előbb már ecsetelt *irughi* és *patacsi* kolostorokéi, nem tévesztendő össze a pálosok másik zágrábi püspökmegyei *Alsó-Batinán* létezett kolostorával, melynek 1462-ben *Ambros Verőcze* vármegyei alispán oly föltétel alatt hagyományozta végrendeletileg a *Thavarg* és *Demeter* nemesek által neki 80 arany forintért zálogba adott Pozsega vármegyei *Habinth* birtokot, hogy elengedvén e 80 forintból 20 forintot, a többi 60 forintot, ha vissza akarnák e zálogbirtokot váltani, a nevezett kolostorban tartózkodó szerzeteseknek tartozzanak kifizetni, kik azonban a visszaváltás idejéig a nevezett birtokot megtartsák és annak jövedelmét élvezzék. (*Koller*, IV. 88. l.)

12. §.

M A D O C S A

szent Miklósról címzett benczés apátság.

A madocσαι benczés apátságot Tolnavármegyében a Földvártól keletnek másfél mérföldnyire fekvő Madoesán 1145-ben *Bikachi* Magnus, királyi főtárnokmester saját, és utódai temetkezési helyéül, II. Gejsa király jóváhagyásával, sz. *Miklós* hitvalló tiszteletére alapította.

II. Gejsa király a fölépült benzés monostor apátsága főtartására Tolna vármegyei vára *Kormó*, úgy szintén *szent-eggyedi*, és más udvarnokai *Madochának* nevezett földjét adományozta a Duna egy részével és a *Kurtwel* (Körtvélyes) nevű gázlóval, s annak vámjával a Duna mellett, meghatározván egyszersmind a határokat is. (*Fejér, Cod. Dipl. II. 121. l.*)

E monostor, melyben 1225-ben, a pápa rendeletére, a sz. Benedek egyetemes káptalana tartatott, a megyes püspök hatóságától mentesítve, s közvetlenül az esztergomi érsek hatósága alá vala rendelve. (*Czinár, I. 269. l.*)

A kegyuri jogot majd a *maróthi* herczegek, majd mások, a XV-dik században pedig *Máté, machoviai* herczeg, gyakorolta, s ép ekkor tájt az apátok gondatlansága, és hanyagsága miatt a monostor igen megfogyatkozott, annak fekvő javai el valának tékozolva, s pusztulásnak indultak. Ezért IV. Sükösd pápa 1474-ben ezen a György apátnak, (mely néven 1433-ban az első, 1458-ban a másik apát fordul elő) meghalálózása által megürült apátságot *Gyulai* Gergely, Nagyvárad püspökmegyei áldozárnak, adományozta tíz évre, mint javadalmazott apátnak, a szerzetesektől elhagyott, ezért omladozó épületek fölépítése és kijavíttatása végett. (*Koller, IV. 394. l.*) 1703-ban *Miller* János esztergomi kanonok fordul elő, mint madocsai apát. (*Act. Jesuit. Jaur. 31. cs. 57. és 73. sz. — 35. cs. 10. sz.*)

A madocsai monostor végső viszontagságait homály fűdi. 1721-ben gróf *Nesselrode* pécsi püspök Bohus kanonok által egyházilag megvizsgáltatta a apátsági templomot, s *Bohus* kanonok jelentése szerint akkor már a tető nélküli apátsági templom román izlésben faragott kövekből épültnek találtatott s a szentélyen kívül, és a majdnem 10 ölnyi hosszaságú oldal-kápolnáktól köpillérek választották el a templom hajóját, a templom 14 öl hosszú és 10 öl széles vala, a napnyugotnak fordult 8 lábnyi szélességű főajtónak küszöbei ékes metszetűek, mind a két tornya faragott kőből volt összeállítva, s ezek közti homlokzata szerkezete nagyszerűségével nem kevésbé emelte az ékes építmény díszét. — Innét 30 lépésnyi távolságra igen ékes, kerek ivezetű szentélyre mutató, kápolna létezett, mely hét ölnél hosszabb, s mintegy öt ölnyi széles levén, a helyét hitvallásúaknak szolgált templomul.

A múlt század végén e templom romdűledékeiből a Madocsaival határos *Bölcske* helységnek, melynek Madocsa fiókegyháza, plebánia temploma, 1802-ben végre a plebánialak építtetett; azonban az apátság templomának még meg van egy harangja, melyet a madocsai lakosok használnak.

Jelenleg *Madocsa* néven két, úgymint: *Szent-Lélekről* és *boldogságos Szűz Máriáról* címzett apátság ezime adományoztatik, holott semmiféle okiratból sem bizonyítható be, hogy akár az egyik, akár a másik valaha létezett volna.

13. §.

MARÓTH

boldogságos Szűz Máriáról címzett prépostság.

Mostanában ugyan a pécsi püspökmegyében Maróth nevű hely sehol sines; de a hatéves tizedfizetések jegyzékében előfordul a „*morodi* egyház“ neve. Ha tehát azt nyomozzuk, mely tájon, s mely helyen létezhetett a „*boldogságos Szűz Máriá*“-ról nevezett maróthi egyház, melyről bizonyos, hogy azt *Maróthi János*, makói bán, jóllehet meg nem határozható, melyik évben? alapította, azon eredményre jutunk, hogy a Szerémségben létez egy a *Zava* (Száva) és *Bazán* folyók által képezett sziget, mely valószínűleg nem más, mint a *Bacuntiusféle*, máskép *Boszutnak* nevezett sziget s jelenleg is a pécsi püspökmegyéhez tartozónak tekintetik. E szigeten pedig most is van *Morovich* nevű hely, melyen valamely régi vár rommaradványai láthatók, s a *Morod* és *Maroth* nevekkal könnyen fölcserélthetett. (*Koller, III. 313. l.*)

Midőn a magyarok keresztény vallásra tértek, Cinnamus tanúsága szerint, a *chalisiusoknak* nevezett dalmát öslakosok, a segédseregekkel egy hadtestet képezvén, többnyire Mózes törvénye szerint éltek, később a *Manichaeusok*, vagy *patarénusok* tévelyeit fogadták el. És e hitetlenek maradványai laktak a fentemlített *Bacuntius*, vagy *Boszut* szigeten, s egész a XV-dik századig tartózkodtak ott.

Az ezen szigeten tartózkodott patarénus eretnekek, sőt még nagyobb számú pogányoknak is könnyebb megtéríthetése

végezt XXIII. János pápa 1415-ben *Maróthi* János, makói bán, az ottani plebánia-egyház alapítója kérésére, megengedte, hogy ez egyház főlelkésze azontúl *prépostnak* neveztessek, s a többi azon szigeten létezett egyházak lelkészei annak felügyelete alá legyenek rendelve úgy, hogy ez őket összegyűjthesse, kihágásait megróhassa és fenyithesse, számukra a szentelt olajat és krizsmát ő szerezzze meg és oszthassa el közöttük, végre azok a mindenkori pécsi püspök joghatósága alól egészen menttek legyenek; a lakosok pedig, kik addig tizedet nem fizettek, ha sikerülne őket tizedfizetésre bírni, azt a prépostnak tartozzanak fizetni; ez pedig a tized 400 arany forintba becsült negyed részét évenként a többi egyházak önálló lelkészei közt osztsa el. Eredetiben.

Még ugyanazon évben a fentnevezett pápa a *maróthi* prépostot, és az egyháznak — melynek kegyúri-jogát a nevezett *Maróthi* János és testvérei gyakorolták, és ott már őseik családi sirboltjukat választották — szolgálatában levő egyes személyeket az esztergomi érsek minden joghatósága, felsőbbbsége és látogatása alól mentesítvén, közvetlenül a pápának tartotta fenn a fölöttöki joghatóságot; a prépostnak pedig nemcsak a szentelt olaj és krizsma használatát, nemcsak a templomok, kápolnák és oltárok fölszenteltetése, az egyházi öltözetek és készletek megáldása, hanem a bérmlás szentsége kiszolgáltatásának jogát is engedményezte. Eredetije (*N. R. A. 1525. cs. 5. 6. és 8. sz.*)

Mily birtokai voltak e prépostságnak, ismeretlen. Mivel azonban ezek a királyi birtokokkal határosak, sőt azokkal annyira össze valának keverve, hogy olykor a maróthi királyvár várnagyai és emberei a prépostság javait is a királyi birtokok közé számították s elfoglalták, az egyház nem csekély kárára, Hollós Mátyás király, *Bodó* Miklós, az akkori prépost kérésére, határjárást tartatván, mind a prépostnak, mind az egyháznak visszaadatta birtokait.

Végre VI. Sándor pápa, Zsigmond pécsi püspök folyamódására, meghagyta, hogy mivel a prépost, a törökök gyakori betörései miatt székhelyén nem lakhatván, saját javait nem meri, de nem is képes védeni, a prépostság valamennyi fekvő birtoka a püspökség javadalmával egyesítessek. (*Koller, III. 457. és 500. l.*)

14. §.

M O N O S T O R.

Szent-Lélekről czimzett sz. Benedek rendi
apátság.

Ezen apátság alapítójáról, alapíttatási koráról s viszonyairól, minden biztos adat hiányozván, felőle keveset mondhatunk. Annyi azonban bizonyos, hogy, említése a XV-dik században előfordulván, már a XIV-dik században kellett léteznie. Pázmán Péter ez apátságot a sz. *Benedek* rendi apátságok közé számítja, és a pécsi püspökmegyében keblezettnek mondja. Czinár pedig (*Monasteriologia Fuxhofferiana* I. 286. l.) azt állítja, hogy Baranyavárral határos helyen létezett, hol délfelé jelenleg is van *Monostor* nevű németek által lakott elég nagy helység, minthogy, mint írja, a magyar királyi kincstár, melynek birtokához e *Monostor* falu tartozik, 1776-ban templomot kezdvén ott építtetni, a napszámosok ásás közben egy terjedelmes föld alatti üregre bukkantak, s azt hitték, hogy itt a szerzetesek kincse van elásva; de hivatalos vizsgálat után sirboltuak találtatott az üreg, melyben egymás mellett szerzetesek holt tetemei fekvének, s fejceiken, a hajak még épek levén, a benzéseknél szokásos pilis látszott.

A XV-dik század elején *Monostor* helységet, s ennek más a *Szent-Lélekről* czimzett egyháza fekvő javait a *Berzethei* család bírta. De ezek 1428-ban, Mihály mester, *Mikolai* István fia, vallomása nyomán, *Berzethei* László és Pétertől birói végrehajtás útján elfoglaltatván, a benzés rendnek visszaadattak. (*N. R. A.* 1521. cs. 9. sz.)

Föltehető, hogy ez apátság, melynek apátja 1511-ben *László* vala (*Knauz, a budai káptalan, Regest.* 84. sz.) a mohácsi vésznapiig sértetlenül fenmaradt; de, a szerzetesek a törökök elől menekülvén, ezért szétoszolván, idegen majd szerzetes, majd világi áldozárok, ha nem birták is azt, legalább annak czímét viselték, mely még jelenleg is szokott adományoztatni. Az ily apátok közül ismeretesek:

1675-dik évben. *Jano Ferencz. (Schmitth. A. Eppi Strigon. II. 159. l.)*

1688— — *Kosztka István, nyitrai kanonok. (Eccl. Caal. 31. cs. 16. sz.)*

1709— — *Lacza János, győri kanonok. (U. o. 17. sz.)*

1722— — *Török Ágoston, sz. Pál rendi, udvari káplán, catarói püspök. (Eccl. Cam. irreg.)*

1723— — *Jarosch Pál. (U. o.)*

15. §.

P É C S V Á R A D

boldogságos Szűz Máriáról és sz. Benedekről czímzett benzés apátság.

Pécsvárad mezőváros Péctől egy mérföldnyire a *Mecsek* hegy tövében, regényes hegy, s erdő övezte csaknem igéző vidéken fekszik és mintegy 2000 magyar, német és rácz lakosa van. Itt létezett hajdan a majd *váradinak*, majd (az alkalmassint egykor itt létezett vasbányáktól) *vashegyinek* nevezett híres pécsváradi benzés apátság, és a monostor fölött állott világi apát vára, ki, a monostor megszűntével, annak javadalmát bírta.

Ez apátságot és monostorát sz. István király a *boldogságos Szűz Mária* és sz. *Benedek* tiszteletére az 1000-dik évben alapította és kezdte építtetni, mint a sz. király e szavai tanúsítják: „Circumscripto nostre donationis ante nostram Coronationem fuit assignata prius quam fundamentum foderetur. Quinto decimo vero anno ab Incarnatione Domini MXV.“ Az alapítványi okmány tehát 1015-dik évben tétetett közzé, és szenteltetett föl a monostor temploma *Esztre*, az első apát, nem sokára ezután kalocsai érsek által.

Javadalmazásúl a monostornak 41 falu adományoztatott 200 katonával annak védelmére, 12 lovassal, s az apát szolgálatára kellő eselédekkel, valamint a szükséges kézművesekkel, s munkásokkal együtt; továbbá két kápolna is adatott annak

át, melyek egyike, *Sz. Péterről* levén czimezve, a kolostorral össze volt kötve; a másik pedig közönségesen *Fejértemplomnak* neveztetett.

Ezeken kívül a monostornak azon kiváltság engedtetett, hogy annak népe csak az esztergomi érsek, és az apát joghatósága alá tartozzék az egyházi ügyekben, a világiakban pedig csupán az apáttól függjön; továbbá, hogy hetenkint két héti vasárt tarthasson, úgymint: vasárnap a sz. Péter kápolna mellett, szerdán pedig alszegen, hogy a „*szabad dendrók*“ harmadrésze a szerzeteseknek adassék sarukra, úgyszintén előszámláltatik az alapítványi okmányban az erdők jövedelme, a monostornak adományozott malmok, az oltárok felszerelése s más készletek, a monostornak adott lovakkal, tehenekkel, juhokkal, sertésekkel és kecskékkal együtt. Végre szigorúan megfiltatott a főpapoknak, vezéreknek, grófoknak stb. az apát engedelme nélkül az apátság birtokábani letelepedése. (*Koller, I. 74. — 81. II. — III. 270. l.*)

E szent István király által engedményezett kiváltságokat új szabadalmakkal gyarapította a cseh származású *Damoslaus*, alkalmasint ugyanaz, kit, nem akarván a magyarok visszafogadni az általuk elűzött *Péter* királyt, *III. Henrik* császár a magával hozott Péter király hada vezérévé rendelt, szaporította sz. László és II. Béla király is. Azonban mindezen becses *kiváltság-okmányok eredetije a templom nagybecsű készletével* együtt a keresztelő sz. *János* melletti hajlékban őriztetvén, a másolatok kivételével, egy iszonyú, II. Gejsa király korában kigyuladt, tűzvész alkalmával porrá égett. Ezért 1158-ban II. Gejsa király az említett kiváltságleveleket megújította s megerősítette.

Ezen megerősítő okmányból kiderül, hogy a fentnevezett *Damoslaus* hadvezér a monostort sz. *Benedek* oltára számára ezüst *ereklyéket* rejtő *táblával*, s a szomszéd *Mindenszentek* templomában egy *ezüst oltárral*, mely alá holt teste takarított, utóbb azonban onnét kivétetvén, a keleti templom *szent kereszt* oltára alá helyeztetett át, és két pusztaival ajándékozta meg. Sz. László király pedig 200 („mansio“) *szállást* *) aján-

*) *Mansus*, vagy *mansio* akkor tájt Németországban körülbelül 12 holdból álló tanya volt, melyet a magyarok többnyire szállásnak, olykor tanyának is neveztek.

dékozott a monostornak, mi öt pusztát képez; továbbá átengedte annak viaszgyertya- és tömjén megszerzésére a *Holtovon* esütörtökön tartatni szokott hétivásár piacsvámját; s a *Zona* folyó melletti szombati piacsvámot; végre az e monostorban, mint legbiztosabb menedékhelyen, elrejtett vak Béla herezeg, később a királyi trónra emelt II. Béla a monostor szerzeteseinek nadrágokra és lábbeliekre a *Tolna* mezővárosbani piacsvámot, és 3 szőlőt s 3 szállást adományozott. II. Gejsa királynak ezen I. Károly király által is 1323-ban megerősített kiváltság szentesítő okmányát 1403-ban IX. Bonifác pápa átírta, és szintén megerősítette. (*Koller, III. 266—280 l.*)

Végre a magyar királyi kincstári levéltárban van IV. Béla királynak is egy a II. Endre király által ezen apátság-nak engedményezett kiváltságokat megerősítő-okmánya (*Eccl. Cam. 53. cs. 44. sz.*)

A monostor jövedelmeihez tartozott, a jobbágyok által hűsvét és karácson ünnepei körül beszolgáltatni kellett adózásokon és ajándékokon kívül, mint az egy részről Ferencz és Domonkos, a római szentegyház bibornokai, s a pápa ő szentsége kamarásai, más részről a pécsi püspök küldöttei által 1439-ben végzett birói nyomozásból kiderül, a *Pécsváradon* s *Babarchon*, és a *budai* kerületben termelt bor- és gabonatized.

Ennek következtében, II. Pius pápának 1459-ben kelt apostoli irata tanúsága szerint, hosszas pör keletkezett a pécsvárad apát és az *esztergomi káptalan* közt, a *budai Sassad* hegyi, és ehez tartozott *újmadli* és *gombamáli* bortized, különösen a *Nyelvegh* pusztától járó tized miatt. E pör eldöntése végre mind a két pörlekedő fél beleegyezésével, mint választott bíróra, *Dienes* bibornokra és esztergomi érsekre bízott, s olykép történt, hogy az apát az esztergomi káptalannak fizetendő 100 márká tiszta ezüst birságra ítéltetett. (*Koller, III. 373—376. ll. — IV. 44—48. ll.*)

A mongol pusztításkor földült monostor újra fölvirágzott; de a töröknek hazánkban lakodása közben az országos hitellességi kiváltsággal birt pécsvárad monostor is elpusztított Pécs elfoglalása után, s azontúl világi áldozárok viselték az apátság czímet s birták, noha ritkábban, fekvő javait is;

jelenleg azonban, mióta annak fekvő javait Mária Terézia királyné 1777-ben a magyar királyi Tudományegyetemnek adományozta mindenkorra, csupán az apát czime adományoztatik érdemes egyházi férfiaknak.

A pécsváradi apátok névsora :

1000-dik évben. *Esztre* (Anastasius), később kalocsai érsek. (*Czindár, I. 184.*)

— — — *Bonifác*z, vértanú. (*U. o.*)

— — — *Ganfréd*, s ez meghalálózván, (*U. o.*)

1158— — *Péter*, Thuros gróf fia. (*Koller, I. 204. l. — III. 268. l.*)

1224— — *Miklós*. (*Act. Jesuit. Jaur. 10. cs. 2. sz.*)

1252— — *Favus*, később pannonhalmi főapát. (*Fej. Cod. Dipl. IV. 2. 129. l.*)

1274— — *Benxus*? (*U. o. V. 2. 172. l.*)

1322— — *Lambert*. (*Schmitth. Ep. Agr. I. 253. l.*)

1323— — *Miklós*. (*Koller, III. 268. l.*)

1329— — *Dethmár*, egyszersmind a király káplánja. (*Cod. Dipl. VIII. 3. 350. l.*)

1330. 1342. *Miklós*. (*U. o. és 4. 606. l.*)

1379. 1385. *Domonkos*. (*Cod. Dipl. X. 1. 690. l.*)

1391. 1401. 1403. *Sylvestri* (Erdős) Imre. (*U. o. X. 4. 188. l. — Koller, III. 207. és 266. l.*)

1409— — *Péter*. (*Cod. Dipl. X. 4. 768. l.*)

1420— — *János*. (*Eccl. Cam. 30. cs. 3. sz.*)

1438—1460. *Péter*, előbb sümeghi sz. Egyedről címzett apát. (*Koller, III. 373. — IV. 63. és 302. — Bel. Notit. Hung. nov. III. 208. l.*)

1465— — *János*, pécsi nagyprépostból lett javadal-mazott apát. (*Koller, IV. 127. l.*)

1466— — *Osvald*, zágrábi püspök, ez apátság kór-mányzója. (*Koller, IV. 152. l.*)

1526. 1528. 1529. *More* László. (*Engel, Mon. Hung. 224. l. MM. SS. mus. nation. lit. Reg. et Prælat. 94. sz. — Koller. V. 219. l.*)

- 1531 — — *Endre*, egyszersmind a váci sz. Jakab kolostorban sz. Ágoston remete szerzete perjele. (*Eccl. Cam. irreg.*)
- 1611 — — *Zefrunich Márton*. (*Szvorényi, Syn. Decret. Syn.*)
- 1629 — — *Ivanczy János*, tinnini püspök. (*U. o.*)
- 1648 — — *Mihályi István*. (*U. o.*)
- 1655 — — *Fejérpataky Mátyás*, ez pedig lemondván,
— — — *Szalay István*. (*Eccl. Cam. irreg.*)
1657. 1660. *Bartok István*. (*Eccl. Cam. 30. cs. 4. sz. — Schmitth. Ep. Agr. III. 269. l.*)
- 1677 — — *Fenesy György*, s ennek lemondása után
1687. 1702. *Jany Ferencz*, szerémi püspök. (*Eccl. Cam. 30. cs. 7. sz. 16. és 26. cs.*)
- 1702 — — *Grimani Ferdinand* bibornok. (*Eccl. Cam. irreg.*)
- 1711—1732. Gróf *Czinczendorf Fülöp*, kalocsai kánonok. (*U. o. 30. cs. 19. sz.*)

16. §.

P O S E G A

tisztesvölgyi (*Honestæ vallis*) cziszterczita apátság,
és sz. Péterről címzett prépostság.

A *cziszterczita* rend *fényesvölgyi* (*Clarae Vallis*) gyülekezetéhez tartozott bocconiai monostorából a *posegai tisztes völgynek* nevezett helyre telepített gyarmatának monostora, mely, mint az írók vélekednek, a pécsi püspökmegyéhez tartozott, Pázmán Péter tanúsága szerint 1332-ben alapított (*Czinár, II. 118.*)

Ezen monostor egykori létezéséről semmi más adat nem tanúskodik, mint XI. Gergely pápának 1234-ben kelt levele, melyben e monostor apátjának és káptalanának meghagyta,

hogy Pernestinus J. az apostoli Szentszék követének kívánatára rendeljenek egy időre saját testületükből a kalocsai érsek által a bachi határban betegek és szegények ápolására alapított szálloda igazgatására és gondozására, két erre alkalmas szerzetest (*Koller, II. 75. sz.*). Egyébiránt ez apátság czime jelenleg is adományoztatik.

Posega, a rómaiak ott léte alatt *Bosiana*, Illyrország felé Száva és Dráva folyók közt fekvő mezővárosban, hajdan sz. Péter apostolról czimzett prépostság létezett társas káptallal. Ezen lelkipásztorkodó áldozárok számára alapított prépostság keletkeztéről s viszonyairól az akkori írók semmit sem jegyeztek ugyan föl; de az bizonyos, hogy a XIII-dik század elején már létezett. Ezért csak Kollernek a pécsi püspökmegye történetében e prépostságról följegyzett némely adatait fogjuk elsorolni.

1264-ben előfordúl az okiratokban *Orbacz*, mint a sz. Péterről czimzett posegai társas egyház prépostja, kit IV. Orbán pápa *paduai kanonokká* nevezett ki, s egyszersmind neki az esztergomi érsekmegyéhez tartozott, lelkipásztor nélkül volt *susoli* sz. *Kereszt* és sz. *Magdolna* egyházakat adományozta.

1331-ben a posegai sz. Péter társasegyház prépostja panaszt emelvén XXII. János pápa előtt, a pécsi püspök, és ennek utódai ellen, hogy ezek elődeit megfosztották azon joguktól, melynél fogva ők adományozhatták egyházuk kanonokságait, s egyéb javadalmaikat, XXII. János pápa ez ügy elintézését a pannonhalmi főapátra, és más egyházak prépostjaira bízta.

1333-ban, 1334-ben és 1349-ben *Endre* nevű volt a posegai prépost.

1353-ban a nevezett Endrének halála után a pécsi püspök *Montilhoi Péter* dömösi kanonokot nevezte posegai préposttá, kit a fentnevezett pápa megerősített méltóságában.

1383-ban *Miklós* posegai prépost Erzsébet és Mária királynék udvari káplánja vala, kinek, és *Bubek* Detrik, horvát és slavoniai bánnak, kezeibe tették le a *Jadraiak* a hűség esküt.

1459-ben *János*, 1479-ben *Péter* fordul elő az okiratokban, mint posegai prépost. (*Koller, II. 186. 188. 404. 415. II. — III. 59. 193. II. — IV. 277. és 415. II.*)

1536-ik év körül, Istvánfy szavai szerint, törökök, traciai segédcapatok és más csak zsákmányért katonáskodó népek indulván ki *Nándor-Fejérvárból* (Belgrádból), az egész határos környék elfoglalása után, a csekély őrsereg védte *Posega* várat is véletlenül megtámadván, bevették, s a várostól mintegy ezer lépésnyire létezett sz. *Péter* egyháza káptalanán rajta törtek, minnek következtében a kanonokok, átkelvén a Dráván, Pécs felé biztosabb helyekre menekültek; azon egész környék pedig e vad népek hatalmába került.

17. §.

R U D I N A

sz. Mihályról czímzett benczés apátság.

A Pozsega vármegye szélén feküdt hajdani *Rudina* helységben egykor sz. *Mihályról* czímzett benczés apátság létezett; de most mind a helységnek, mind az egykori monostornak nyoma végkép elenyészett. Ki alapította, s mikor építtette e benczés monostort, bizonytalan; de hogy a XIV-dik század elején *Endre*, a posegai társas egyház prépostjának, ki alkalmasint a *IIédervári* család egyik tagja, s a helység földesura vala, gyámsága alatt létezett, okiratok tanúsítják.

Ez apátság birtoka vala *Krapina* és *Zelna* (alkalmasint *Zelina*) hajdan Pozsega vármegyéhez tartozott helységek, most pedig *Krapina* Varasd, *Zelina* Körös vármegyébe van keblezve. E helységeket 1333-ban *Miklós* rudinai apát Imrének, *Sylér* gróf fiának és utódainak adta bérbe a bosnyai káptalan előtt évenkénti 4 ezüst márka verónai dénárért, és e bérletet 1335-ben az akkori apát *Péter* is megerősítette. Azonban a már említett *Endre* posegai prépost, mint a rudinai apátság kegyura, a fentnevezett Syleri Imre fiai Miklós, Péter és János ellen pört indított a följebb említett két helység visszaserzésére azon okból, hogy az ő tudta és jóváhagyása nélkül adtak bérbe. Ezért Lajos király országbírája végítéletének tanúsága szerint 1343-ben ezen pör a posegai társas káptalan-

hoz tétetett át végrehajtás, és új határjárás megtartása végett, s e káptalan jelentése nyomán a pör tárgyát képező javak, úgymint a *Krapinai*, *Odolyai* fiak földeivel határos földek, a rudinai egyháznak, a *bélai* egyház, *Bekei fiai*, *Velykei* Tamás, és Imre, *Syleri* fiai földeikkel határos szőlői a fölperesnek visszaadattak. (*Eccl. Cam. 31. cs. 15. sz.*)

A *Tamás* apátnak, ki a batai monostor kormányát vette át, halála által megürült *rudinai* apátságot 1504-ben a hely földesura *Hédervári*, mint a rudinai apátság kegyura, ajánlására, s II. Gyula pápa parancsára, *Gibólt* Mihály fia *István*, a pécsi megye papnevendéke, kapta bizonyos föltételek alatt javadalmazásul (*Koller, IV. 513. és 514.*)

Hasonlókép 1524-ben VII. Kelemen pápa is, a posegai sz. Péterről czimzett társas egyház örkanonokjához intézett levelében, a *rudinai* apátságot, melynek kegyúra akkortájt *Hédervári* Ferencz vala, *Földvári* István javadalmazott apát kimúlása után, *Desőfy* Miklós pécsi papnevendéknek, kit saját püspöke ajánlott, tiz évre adományozta javadalomkép oly föltétel alatt, hogy e 10 év eltelte után szerzetes ruhát tartozzék öltetni, a szerzetesi fogadalmakat letenni, s az apátság jövedelmének harmadrészét a monostor épületei kijavítására, vagy szegények élelmezésére fordítani, és csak e föltételek teljesítése után vehesse át, mint apát, a monostor kormányát. (*U. o. V. 74.*)

16. §.

S I K L Ó S.

szent Háromságról czimzett benczés apátság.

Siklós Baranya vármegyében fekvő régi, hajdanta nevezetes mezőváros, Pécestől 4 mérföldnyi távolságra, mintegy negyedfél ezer többnyire magyar lakossal, s egy fölötté emelkedő régi várral, melyről nem tudni, ki építette, miután Gara azt csak kijavíttatta. E várban ült fogva az 1399-dik év végén, és az 1400-dik év elején *Zsigmond* király, kit az országos rendek sok törvénytelen tettei miatt *Visegrád* várába zártak; de *Gara*

Miklós, saját fiát és testvérét Jánost adván a rendeknek kezesül *Siklóstra*, saját várába vitte el Zsigmond királyt könnyebb fogságra.

A Gara család kihaltával Siklós vára *Hollós János* hercegre szállott; ennek halála után özvegyére, s midőn ez újra férjhez ment, későbbi férjére, *Brandenburgi György* határgrófra. *Brandenburgi György* után Siklós *Perényi Imre* birtokává lőn, ki az akkor kitört német hitújítás nagy barátja lévén, azt minden erőmegfeszítéssel terjesztette; 1543—1687-ig Siklós török járom alatt nyögött; később *Caprara* lőn ura; ennek halála után a gróf *Batthyányi* család nyerte el, s a várat egészen fölépítvén, annak bástyaát is helyrehozta. (*Tud. Gyűjt.* 1824. 12. k. — *Cod. Dipl.* X. 2. 571. l.)

Az e mezővárosban egykor létezett *Szent-Háromságról* címzett sz. Benedek rendi apátság alapítójául némely írók *Gyula bánt* állítják; de alapíttatása koráról, s a monostor birtokairól biztos adataink nincsenek; csak Pázmánál olvassuk, hogy 1249-ben ez apátság már virágzó állapotban volt.

A *Szent-Háromságról* címzett apát említése legelőször 1283-ban fordul elő az okiratokban, midőn tudniillik azt találjuk följegyezve, hogy a siklósi (másképp *schuklósi*, vagy *soklyosinak* is nevezett) *Szent-Háromságról* címzett apát tiltakozott a *Miklós* gróf, *Siklósi Gyula* fia, által *Baichon* alapíttatott pálos kolostor építtetése ellen.

Ezen *Gyula Bán* nemzetségéből származott Miklós gróf fia *Péter* mester 1303-ban nyilvános okmányt adott ki, melyben kijelenti, hogy a siklósi Szent-Háromság monostort, sz. Benedek rendjétől a szerzetesi fegyelem meglazulta miatt, elvevén, a *ciszterczita* rendnek, nevezetesen az Ausztriában levő *Sz.-Keresztről* címzett monostornak adományozta. Valjon ezen szándék a monostor javai bitorlásának okából, mint tudós Czinár gyanítja, keletkezett-e? nem tudni; annyi azonban bizonyos, hogy ezen adományozás akár a szerzeteseknek a szerzetes fegyelemrei visszatérte, akár a megkivántató felsőbb jóváhagyás megtagadása miatt, érvényre soha sem jutott. (*Cod. Dipl.* VIII. 7. 33. l.)

A siklósi apátnak fentemlített tiltakozásából is hosszú pör s többféle hatalmaskodási tény fejlődött ki, melyeknek csak a *Márton* apát, és Miklós, Siklósi Pál fia egy, s a *baichi*

pálos kolostor között más részről, 1392-ben létre jött egyezkedés vetett véget, midőn Siklósi Miklós, kinek elődei a Szent-Háromság kolostor templomában vannak eltakarítva, e monostornak két *Nechech* és *Dido* nevű halastavat adományozott. (*N. R. A. 1512. cs. 29. sz.*)

Siklós vára 1543-ban a törökök hatalmába jutván, a siklósi apátság és monostor is megszűnt, s az apátság czime már a XVII-dik század elején világi áldozároknak szokott adományoztatni.

1689-ben helyreállítván a vár, az apátsági monostor romjai az elpusztult templommal együtt sz. *Ferencz* rendi szerzeteseknek adattak át, s jelenleg ezek kezelik a *siklósi Szent-Háromságról* címzett plebánia templomban a lelkipásztorkodást.

Ezenkívül a *Siklóstól* egy mérföldnyi távolságra fekvő *Vokány* helység határában, a Szent-Háromságnak nevezett pusztán, léteznek egy ugyanazon apátsághoz tartozott „*Szent Benedek-rendi remeteség*” romjai, melynek maradványait, egy 32 ölnyre terjedő épületet, kúttal együtt, és az ettől körülbelül 108 lépésnyi távolságra levő 16 öl hosszú, 9 öl szélességű templomot még a mult század végén is lehetett látni. (*Czinár, I. 276. l.*)

A sz. Benedek-rendi apátok közül előfordúlnak az okiratokban: 1392-ben *Márton*; 1414-ben *Tamás*; 1432-ben *Péter*; 1515-ben *Balázs*. (*N. R. A. 1512. cs. 29. sz. — 1522. cs. 4. sz. — Czinár, I. 275.*) Az egyházi rendből pedig részint javadalmazott, részint csak címzetes apátok valának: 1622—1632. *Babóthy* Ferencz, esztergomi kanonok, s a pozsonyi Sz. Mártonról címzett egyház *Mindenszentek* oltárának gondnoka (*Eccl. Cam. irreg.*); — 1638-ban *Bielavi* Tamás; 1648-ban *Beny* János (*Szvorényi Syn. Dioeces. Syn.*); — 1671. és 1675-ben *Kasza* Ferencz; 1700. *Jager* Márton (*Eccl. Cam. irreg. és 54. cs. 27. sz.*); — 1709-ben *Mikos* Ferencz, győri kanonok. (*Eccl. Cam. irreg. sub Czikador.*)

19. §.

S Z E G S Z Á R D.

A Szentséges Megváltóról címzett benczés apátság.

A Tolna vármegyei kellemes síkságon fekvő, délről és északról hegyek által övedzett *Szegszárd* nevű helyen keletkezett az I. Béla király 1061 körül alapította *szentséges Megváltóról* címzett benczés apátság, melyről Thúróczy (*Chron. II. 46. fejt.*) e szavakkal emlékezik meg: „Hic enim Bela erat calvus et in Colore brunus, propterea suum Monasterium ad suam dispositionem *Zewkzard* appellavit.“

Ezen bő jövedelemmel és szép jogokkal s kiváltságokkal javadalmaztatott apátság a jelesebb egyházi javadalmak közé számíttatott; mert szabadosai, vagyis a sárközi kerületben lakott hűberés (praedialis) nemesei is voltak. Ezek közé tartoztak a Solt vármegyébeni *faiszi* nemesek, kik egyedül tartották meg hajdani kiváltságaikat.

Ezen apátság javai közé tartozott, több elhagyatott puszta kivül, 28 helység (jelenleg csak *Szegszárd, Grabócz, Möss, Faisz, Agárd, Eöcsény, Nyamád, Nyánya*) tartozik az uradalomhoz), akkor az apátság száz lovast tartozott a király seregéhez állítani (1498-dik évi 20. czikk. — *Danielik Emlékkönyv. II. 371.*); de a megyés püspök hatósága alól is mentesítve lévén, egyedül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott. (*Koller, III. 158. l.*)

A krónika elbeszélése szerint *Willerm* apáttal 1074-ben az a nevezetes esemény történt, hogy ez nyomába jutván, miszerint *Vid* az akkor tájt épen a szegszárdi monostorban tartózkodott *Salamon* királyt rábeszélte, hogy az ép akkor a szomszédban vadászattal foglalkozott *Gejsa* herceget elfogatóván, tolassa ki szemeit, egy emberét küldte hozzá kipuhatólni, nem tart-e valamely veszélytől, s midőn visszatért embere által értesült, hogy *Gejsa* vezér nem is sejtí az őt fenyegető veszélyt, az apát maga, világi ruhába öltözve, lóra

patlant, s a herceget mély álomba merülten találván, fölverte álmából, ekép az őt fenyegető veszélytől megmentette.

1305-ben pedig *Endre* apát maga bizonyítja, hogy midőn *Mihály* esztergomi érsektől, kihez egyházi ügyekben utazott, visszatért, s hajón Visegrádig jutott, az ott tartózkodott csehek elfogván őt, sokáig fogva tartották. (*Koller, II. 244.*)

A mohácsi gyásznapi után elpusztított monostort 1560-ban *Horváth Márk*, szigetvári főkapitány, *Tural-Bég*, a szegszárdi várkapitány, elleni gyűlöletből, fölgújtotta. Ugyanezt tették 1598-ban ismét keresztény katonák, kiknek zsold helyett zsákmányul ígértetett.

Az 1776-dik évi egyházi látogatás jegyzőkönyvének tanúsága szerint, *Trauthson János József*, bécsi érsek, szegszárdi javadalmazott apát, a hajdani apátság templomának romjai fölött új gót idomu templomot építtetett, melynek oldalán boltozott sekrestye volt, s e mellett léteztek azon kápolna romjai, melyben, mint mondják, az apátság alapítója *I. Béla* király hamvai nyugvának. (*Danielik, az i. h. II. 372.*)

1703-ban *Károly* király, ezen a szerzetesi ügyekben az apát-választási jog kivételével, mely az egyetemes káptalannak tartatott fenn, a pannonhalmi sz. Márton főapátja hatósága alá rendelt apátságot azon 40 ezer forint fejében, melylyel a magyar király *Pázmán Péter* bibornokok tartozott, s melyeket *Pázmán Péter* az általa alapított *nagyszombati* tudományegyetemnek hagyományozott végrendelítet, ama 40000 forint kamatjával fölszaporodott 50 ezer forintnyi értékben a nagyszombati egyetemnek adományozta oly föltétel alatt, hogy a törvényes apát halála után azonnal annak birtokába lépessen. (*Eccl. Cam. irreg.*)

Végre 1777-ben *Mária Terézia* királynő, a már egy évvel előbb természetes megyés püspöke hatósága alá visszahelyezett apátságot a nevezett, e közben előbb *Budára*, azután *Pestre* átszállított, tudományegyetemnek adományozta, és adatta át örökös birtokául.

A szegszárdi apátok névsora a következő:

1074-dik évben. *Willerm.* (*Chron. II. 52. fej.*)

1266— — *Tóbiás.* (*Topograph. Hung. 264. l.*)

1305— — *Endre.* (*Koller, II. 244. l.*)

1330. 1342. *Benedek.* (*Schmitth. Ep. Agr. I. 281. l. — Cod. Dipl. VIII. 4. 606. l.*)

1365— — *László*, egyszersmind pannonhalmi főapát. (*Cod. Dipl. X. 4. 4. 184. l.*)

1369— — *Otto.* (*Eccl. Cam. 53. cs. 42. l.*)

1382. 1385. 1396. *Miklós*, a pápa káplánja. (*U. o. és Koller III. 219. l.*)

1403— — *János*, oppelni herceg, Wladislawi püspök, a pápa által rendelt javadalmazott apát. (*Cod. Dipl. X. 4. 184. l.*)

1429— — *Bálint.* (*U. o. X. 7. 120. l.*)

1447— — *Zsigmond.* (*M. Bel. Not. Hung. n. III. 208. l.*)

— — — *Ascianus*, Mária sz. Vitről czimzett bibornok, s ez meghalálózván. (*Koller, IV. 516. l.*)

1505— — *Péter*, sz. Cíjékről címzett áldozár-bibornok, a pápa által rendelt javadalmazott apát. (*Koller, i. h.*)

1517— — *Mihály*, s ez lemondván (*Czinár, I. 212. l. — Eccl. Cam. 53. cs. 42. sz.*)

1519— — *János*, az utolsó szerzetes apát. (*U. o.*)

1611— — *Kály Péter*, egyszersmind csornai prépost. (*Szvorényi Syn. Dioec. Syn. és Eccl. Cam. irreg.*)

1638— — *Sümeghy János.* (*Szvorényi Syn. és Eccl. Cam. irreg.*)

1642— — *Telegdinus G.* (*U. o.*)

1698—1719. *Mérey Mihály*, választott végliai püspök, ki a Rákóczyféle fölkelésbe keveredvén, végtére kegyelmet nyert. (*U. o.*)

1723. 1743. 1750. Falkensteini gróf *Trauthson János*, József. (*U. o. és 21. cs. 37. sz. — Topograph. Hung. 264. l.*)

Ez volt az utolsó javadalmazott apát; azóta csak czime szokott adományoztatni.

20. §.

V A S K A

szent Mártonról címzett benczés apátság.

Vaskának neveztetett hajdanta a Dráva folyó innenső partján Siklós mezővárostól délnek körülbelül egy órányi távolságra eső hely, mely a mostani, polgárilag a Baranyával határos Verőcze vármegyéhez tartozott, de egyházilag a pécsi püspökmegyébe keblezett, *Dráva szent Márton* falu területén lehetett, miután ott csakugyan még most is láthatók némely rommaradványok. A vaskai sz. Márton nevet a szomszéd Dráván túl fekvő Verőcze vármegyébe keblezett, a zágrábi püspökség hason nevű, uradalmától kapta.

Ezen uradalomra vonatkozik IV. Béla királynak 1255-ben kelt végítéletet tartalmazó okmánya a néhai *Borich* bán fia Pál által *Fülöp* zágrábi püspök ellen az őt, mint állítá, örökség utján illető, Dráva mentében fekvő sz. Márton földje vissza-szerzése végett, a törvényszék előtt indított pörben; mivel pedig *Fülöp* püspök bebizonyította, hogy azt *Rembaldtól* a jánoslovagok szállodája főnökétől, szerezte, fölmentetett, a fölperes pedig, mivel hamisított okmányt nyújtott be, s ennek alapján kezdte a pört, jószágvesztésre ítéltetett. — Ugyanazon évben kelt IV. Béla királynak azon kiváltságlevele, melyet a zágrábi püspök többi népeivel hasonló jogokat élvező *Vaska közelébeni sz. Márton* népei számára adott ki, s melyet IV. László király is megerősített 1275-ben. E kiváltságlevél 1615. a csazmai társas káptalan levéltárából iratott át. Hiteles más. (*N. R. A. 1531. cs. 13. sz.*)

IV. Béla király ezen végrehajtást rendelő okmányában csak sz. Márton földje említettván, nem pedig az apátság is, e körülmény arra mutat, hogy az apátság akkor még nem létezett; de határozottan meg sem állapítható meg, mikor s ki által alapíttatott? Mindazáltal, habár több századon át épen semmi adat sem létez, vagy talán még valamely levéltár poros iratai közt hever oly régi jegyzet, mely ezen apátság viszontagságait

földeirithetné, a legújabb korban mégis van némely ezen apátság siralmas állapotáról tanúskodó okmány, melyből kiderül, hogy ezen *Dráva Szent-Márton* faluban létezett apátság eleinte a *zágrábi* püspök egyházi joghatósága alá tartozott, később azonban a *pécsi* püspök joghatósága alá került, s a következő pusztákat birta: *Matheussenutz* (Matyasócz), *Benedikovác* (Beniscencze), és *Oressgie*, melyekben alig férhetett meg 3 telkes gazda; az apát azonban azt vitatta, hogy *Velika*, *Losgie*, *Ottok*, *Dravicza*, *Dergniak*, *Radich* (Radikocze), és *Farkasenuczy* is az apátság birtokához tartoztak; de lakosaik a törökök gyakori dulakodásai, a rablók sokszoros rájuk törései, s a Dráva folyó többszöri kiáradásai miatt véginségre jutottak, s ennek következtében, az apátság gazdátlan levén, egészen elpusztult. A törökök kiűzetése óta azonban az apátság helyreállítván, javadalmaival együtt adományoztatni szokott.

A régi apátok neveinek semmi nyoma sem levén föllelhető, csak a törökök kiűzetése óta nevezett apátok neveit jegyezhetjük fel. Ezek pedig a következők: 1687-dik évtől egész 1703-ig *Bluenbergi Fiorini Antal*; 1708—1717-ig báró *Zehenter Károly József*; 1723—1726-ig *Acsády Ádám*, ez után *Pfűtscher B.*, ki 1768-ban meghalálózván, a királyi kincstárra szállott, melynek a jobbágyok, míg az apátság üresedésben leend, évenkénti 300 forint bérletfizetést ajánlottak. 1816-ban az apátság *Klinger György*, a veres esillagos lovagrend áldozára, sz. *Zsigmondról* czimzett prépost, s a budavári királyi palota sz. *Zsigmondról* czimzett egyháza plebánusa, sz. *István Jobbjának* öre, neveztetett ki vaskai apáttá; ennek utódjává 1837-ben *Rudolf Vince*, szintén vörös esillagos lovagrendi sz. *István Jobbja* ereklyéjének öre, sz. *Zsigmond* egyháza prépostlelkésze lön. — Ez 1865-ben meghalálózván, az apátság jövedelme néhány évig a vallásalap gyarapítására fordítottatott. 1868-ban pedig az apátság *Mihálovics József*, esanádi czimzetes kanonok-, és Temesvár gyárvárosi plebánusnak adományoztatott. (*Eccl. Cam.* 31. cs. 26. és 27. sz. — 68. cs. 5. sz. — *Urb. et Conscr.* 137. cs. 20. és 21. sz. — 140. cs. 18. sz. — 153. cs. 39. sz. — 177. cs. 7. sz.)

V. FEJEZET.

GYÖRI PÜSPÖKMEGYE.

1. §.

G Y Ö R

szabad királyi város Nagyboldogasszonyról
címezett székesegyházával, és a szent Adalbertről
címezett prépostsággal.

Győr, hajdan kiváltságos mezőváros, jelenleg szabad királyi város, a *Duna* jobb partján terül el a *Rába* és *Rábcza* folyók torkolatánál, s a rómaiak egykori uralma alatt felső Pannonia határát képezvén, a hason nevű folyótól *Arabó*, más-kép *Arrabona*- és *Adrabonának* neveztetett; lakosai pedig akkor tájt az *Araviskok* valának, következőleg a régibb írónak, mint: *Bonfinnak*, *Timonnak*, s másoknak azon véleménye, hogy itt valaha a régi *Bregetium* város létezett, alaptalan; mert e város a mai *Zichy* gróf birtokához tartozó *O-Szőny* mezőváros helyén létezett. — A XI-dik században azonban *Javarinum*, vagy *Jaurinumnak*, egy pozsonyi káptalan levéltárában létező XVI-dik századbeli okmány szerint pedig, *György* nevű szent életéről híres áldozár neve után, *Geurnumnak* is kezdték nevezni latinul, míg a németek a régi Arabó név után képzett *Raab*, a magyarok pedig a *Györgg* áldozár nevéből képzett *Ggör* nevét fogadták el s tartották meg egész mostanáig. (*Katanch. Orb. antiq. VIII. fej. Magy. Sion, I. 793. l.*)

Győr területe igen alkalmas lévén a hely megerősítésére s véderődök általi biztosítására, már a rómaiak több gyarmatot telepítettek a Duna innenső partjára, ezért Pannoniát az erre alkalmas helyeken készített táborhelyekkel és váracsokkal igyekeztek a barbár népek támadásai ellen biztosítani, s ugyanezt ismételte IV. Béla király a tatárok betörései ellen a középkorban. A győri várat az úgynevezett káptalan-dombon, hol a püspöki lak, s a székesegyház van, 1271-dik év körül V. István király építette, s abba *királyi polgárokat* telepített, kik a többi polgarokkal hasonló szabadalmakat élvezvén, a káptalannak csak két dámvadat tartoztak új év napján felajánlani, s a káptalan Mosony vármegyei *Védény* birtokára boros hordókat szállítani. — Miksa és Rudolf királyok uralkodása közben 1567 körül, ezen a káptalan birtokához tartozott hely várrá alakíttatván, sánczokkal, fallal és bástyákkal kerítettett be s kapukkal szereltetett föl; a káptalanbelieknek pedig a már említett várdombon tűzettek ki lakhelyek. (*A felszabadítási irományok között N. R. A. 1788. I. 19. sz.*)

Akáptalannak a vár előtti földjén letelepedett lakosok, vagy, mint akkor nevezték vendégek, IV. László királynak 1273-ban kelt kiváltságlevele értelmében a következő szabadalmakat élvezték: semmiféle kihágás, még lopás esetében sem tartoztak a főispán törvényszéke alá, s a királyi és kamarai gyűjtésekhez csak félannyival tartoztak járulni, mint mások. A várlakosok ezen szabadalmait a későbbi magyar királyok is megerősítették az 1285. 1323. és 1455-dik években azon körülmény tekintetbe vételéből is, hogy a győri egyház *Erzsébet* királynénak utószülött László király anyjának, ezen fia kisdéd kora folytán, biztos menhelyet nyújtott. — Lassankint azonban a győri vár e királyi lakosai különféle kényszermunkára szorítottak és különféle zsarolásokkal zaklattattak; ezért, miután gróf *Draskovich* György, győri püspök, 1649-ben őket a többi polgarok testületétől elkülönöztette, és a káptalan többi jobbágyaival hasonló bánásmódban részesíttette, kénytelenek voltak a királyi táblához folyamodni orvoslásért, mint a győri káptalan és Győr mezőváros közt 1736-dik évtől egész az 1743-dik évig folyt felszabadítási pöriratokban előforduló felelésekből kiderül. (*U. o.*)

Domonkos bíró azon panaszára, hogy a helybeli polgárok, s vendéglakosok házassági, vagy más ügyeikben az ország falvaiba menvén letartóztattak, Lajos király 1361-dik évi keresztelő sz. János ünnepe nyolczadában védlevelet adott ki számukra, melyben meghagyja, hogy az országbani bírák ne merjék a győri lakosokat börtönbe záratni; hanem azokat törvényes bírájok által idéztessék meg. Egyszerű másolata (*u. o.*).

A XVI-dik századbeli iratok szerint a győri vár nagyobb részét a XVI-dik században királyi adományozás útján a *Hedervári* család bírta, melynek ott jobbágysai is voltak; de e család férfi ága 1650-ben kihalván, a győri vár egyik részének birtokjoga leány ágon a *Viczay*akra szállott át. (*U. o.*)

1531-ben I. Ferdinand király *Bakics* Pálnak, a huszárok kapitányának, meghagyja, hogy a *győri káptalan tizedszedhetési* jogát ne engedje megsértetni, annak népeit szabadalmaik ellenére ne szorítsa kényszer-munkára, *Abdán* elfoglalt birtokaikat és jövedelmeiket a vámokkal együtt visszaadja, s a győri lakosokat ne gátolja a bormérésben. (*Czech, Dipl. Com. Jaur. MM. SS. III. 146. l.*)

- 1609-ben II. Mátyás király Győr mezővárosnak újra országos vásártarthatási jogot engedményezett sz. *Péter széke*, sz. *György* vértanú ünnepein, *Nagyszerdán*, *Úrnapján*, *Kisasszony-és sz. Erzsébet* ünnepén; III. Ferdinand király pedig 1650-ben kelt kiváltságlevelével megengedte, hogy a sz. *György* vértanú ünnepén tartatni szokott országos vásárt sz. *Ilona* királyné (pünkösdi hava 12-dikére eső) évnapjára tehesse át a város. (*N. R. A. 1788. cs. 19. l.*)

El nem hallgathatók itt a Győr városára több ízben súlyosodott kemény csapások. Ilyen gyászos esemény volt a káptalanvárnak 1265-ben alkalmasint a tatárokkal egyesült *Bosnya* király seregei által történt elfoglaltatása és földulatása; 1529-ben *Lamberger* császári várparancsnok a várat és várost fölgyújtatván, az ágyúkat Bécsbe vitette. (*Schem. Cleri Jaur. 1845. 68. l.*) 1594-ben pedig *Hardek* és *Perlín* császári, később fejvesztésre ítélt, parancsnokok, Győr mezővárost *Sinan* török basának gyalázatosan átadták (*Topogr. R. Hung. 1750. 144. l.*)

1626-dik évi kisasszony hava 19-dikén a Pestről fölfelé húzódó törökök, minden akadály nélkül bemenvén Győrbe,

számos lakost kegyetlenül agyonverték, igen sok lakost pedig rabszolgaságba hurczoltak el magukkal, s e szerencsétlenség oka bizonyos *Körtvélesy* hanyagsága volt, ki a komáromi várparancsnok által a törökök közeledésére figyelmeztető éjjel még elég jókor Győrbe küldött levelet elmulasztotta közzétenni. (*Czech, az i. h. 388.*) E súlyos bajhoz járult 1627-ben a Duna iszonyú kiáradása, mely Győrt egész szomszédságával együtt véginségre juttatta. (*Czech, u. o. II. 391. l.*)

Győr város lakóinak Magyarország királyai által engedményezett egyéb szabadalmai, valamint az oly sok belzavar, és külellenség okozta viszontagságai egész terjedelmökben olvashatók néhai *Czech János*, magyar királyi kinestári tanácsos, kézírataiban, melyekben e munkás férfiú s jeles tudós, még mint Győr város polgármestere, mindazt, mit Győrről, mint szülőföldéről, nevezetesen bárhol felfödözött, a legnagyobb gondal följegyezte, és e becses s dús tartalmú kéziratát a magyar Academiának, melynek levelező tagja volt, hagyományozta, mely e becses irodalmi kincs levéltárában őrizi.

Végre megemlíthető még Győr mezőváros *szabad királyi várossá* emeltetésének ügye, mely 1736-ban indittatván meg, a városi közönség a káptalan és királyi kinestár közt különféle terhek megváltása iránti hosszas tárgyalások után, csak 1743-ban intéztetett el, mire a felszabadítási kiváltság-okmány még ugyanazon évben kiadatott. (*N. R. A. az i. h.*)

A vár és helyőrség felügyelése gondjával s védelmével megbízott nevezetesebb férfiak közül a következők neveit találtam följegyezve: 1489-ben *Kövesy Pál* várnagyét; 1530-ban *Nagy Balázs* és *Ambrusét*, kik mindketten várnagyok valának; 1529-ben *Lamberger Kristófét*, ki várparancsnok volt; 1537-ben *Bakics Pálét*, ki a huszárok tábornok-főkapitánya, várnagy és a győri püspökség kormányzója vala; 1550-ben szent-ágotai *Porkoláb Mártonét*, mint várnagyét; 1567-ben *Salmis Egyed* főkapitányét; 1569—1579-ig orbovai *Jakosthy Ferenczét*, mint alkapitányét; 1589-ben *Spinola Octaviusét*, mint a várőrség német katonái kapitányáét; 1621-ben *Preiner Jánosét*, mint várparancsnokét, 1626-ban *Pázmán Ferenczét*, mint a várőrség vajdájáét, és 1647-ben *Zichy Istvánét* mint a várőrség kapitányáét. (*Czech, az i. h. III. 5. 123. 128—133. 343. 364. ll. — Kovachich, Script. rer. hung. min. II. 408. l.*)

— *MM. SS. mus. nat. 1223. sz. — és Hevenes. B. B. B. VII. k. 35. l. — Act. Jesuit. Jaur. 23. cs. 54. sz. — 24. cs. 43. sz.)*

A várbeli királyi polgárok, és a külső mezőváros lakosainak bírái valának: 1326-ban *Szoldos* György, és 1361-ben *Domonkos*, Miklós fia, külső bírák; 1375-ben bizonyos *Petheus*, és 1384-ben *Mihály*, a várbeli királyi polgárok bírái; 1539-ben *Szaniszló*, 1582-ben *Dalos* Pál mészáros; 1583-ban *Mészáros* Benedek; 1588-ban *Torkos* János; 1589-ben *Kapsa* Balázs; 1645-ben *Barbély* Ferencz, és 1650-ben *Szakony* János, a külső mezőváros bírái. (*Czech, az i. h. II. 205. 301. ll. III. 351. l. — MM. SS. mus. nat. 1223. sz. és N. R. A. 1788. cs. 19. sz.)*

A győri püspökségnek szintügy, mint az akkor hat tagból állott káptalannak, és a *Nagyboldogasszonyról* címzett székesegyháznak alapíttatása sz. *István* első apostoli magyar királynak tulajdoníttatik, s a székesegyház építtetése 1001. évre tétetik több író által. (*Magy. Sion, III. 179, 180 ll.*); mások azonban úgy vélekednek, hogy a mostani templom építtetése 1033-ra esik (*Károlyi Spec. Eccl. Jaur. 147.*), minthogy a székesegyház északi oldalán maiglan is látható egy réz táblán régi ízléssel festett kép, melyen sz. *István* király vánkoston térdelve templomot ajánl a magyarok Nagyasszonyának, s a vánkoston e szám olvasható: MXXXIII *).

*) A képet részpártázat körzi; de ez sokkal nagyobb, mintsem a képhez illenék, annyira, hogy a kép és pártázat közt a falnak jó része már távolról is látszik, s a következő kőbe vágott fölírást mutatja: MATER DEI MEMENTO MEI 1960. Azonban Károlyi Lőrincz e szavakat helytelenül ekép olvasta: „*Matri Dei in Coelos assumptae 1046*“, s a templom ünnepélyes felszenteltetésére, mely 1046-ban Péter király alatt történt, vonatkoztatta; pedig a képen sz. *István* fölött angyal lebeg, ki kezében paizst tart, s azon Magyarország czímerét, hol a kettős kereszt már koronás 3 bérczre van kitűzve, tehát e kép a XVI-dik századnál régiebb nem lehet, sem a győri székesegyházra nem lehet vonatkoztatni, mivel itt sz. *István* felajánl ugyan Máriának egy templomot, mely alatt 1033 olvasható; de az ott lerajzolt templom alakja, s egész külseje olyan, hogy abban az egykori győri székesegyházra senki sem ismer rá. Ellenben a győri püspökök közt első *Modestus* hivatalos okmányok szerint 1019-ben már püspök volt és a győri püspöki széken ült; azért mindenesetre azon írók (*M. Sion, III.*

A Péter király alatt fölszentelt e székesegyház eredeti szerkezetének minden nyoma eltűnt; mert a mostani egyház szerkezete a XII-dik, vagy XIII-dik századbéli részint román, részint gót izlésre mutat. És pedig a székesegyház első újtójától 1244-ben, és 1263. *Omodé* püspök említettetik; 1483-ban *Dóczy Orbán* püspök is sokat költött a templom ékítésére. De az 1594-dik évi török támadás után fegyver- és gabnatárrá alakíttatott, s csak *Pethe Márton* és *Napraghy Demeter* püspökök állították ismét helyre, s adták vissza eredeti rendeltetésének; 1660-ban pedig, mint a tornyán és ajtain levő fölíráások tanúsítják, *Széchényi György* püspök átalakította, végre gróf *Zichy Ferencz* püspök mostani nagyszerű állapotába helyezte, s a mit e buzgó főpásztor végre nem hajthatott, vagy azóta rajta megromlott, azt *Simor János* püspök 1863—1865-ig teljes diszszel létesítette, s kijavíttatta. (*Győri tört. s régész. füz. I. 272—277. — Ipolyi Religio. 1860. 41. sz.*)

A székesegyház, *Károlyi Lőrincz* által fent idézett munkájában elősorolt, hajdanában negyven oltára, s oltárgondnokai között előfordúl: sz. *Mihály* oltára, melynek gondnoka 1523-ban és 1525-ben *Ethei László* volt (*Eccl. Cam. 42. cs. 31. sz. — Magy. Sion, III. 246. 261. ll.*); sz. *Tamás* oltára, melynek lelkészgondnoka 1520-ban *Barnabás* győri kanonok volt (*Magy. Sion, III. 244. l.*); sz. *Ágoston* oltára, melynek *Antal, Norápi György* fia, a pannonhalmi sz. Márton monostor káptalana előtt *bezi* birtokrészét és a koronczai határban birt erdeje egy darabját adományozta, (*Czech, az i. h. III. 327. l.*); sz. *Kálmán* vértanú oltára, melynek lelkészgondnoka 1520-ban *Révkomáromi Pál* vala. (*M. Sion, IV. 175. l.*)

A jelenleg létező oltárok, az idézett *Károlyi Lőrincz* szerint, a következők: 1. A *Nagyboldogasszony* főoltára, melyet *Matusek Endre* győri nagyprépost készíttetett. 2. A gróf *Heister Sigibert*, győri parancsnoktábornok által készíttetett csodatevő *Boldogasszony* oltára. 3. Szent *Anna* oltára, melyet *Kallóczy Miklós*, győri olvasó kanonok emeltetett. 4. A három szent király oltárát *Ferenczfy János*, sz. Adalbertől czimzett prépost, csináltatta. 5. A sz. *Borbála* oltár, melyet *Berdóczy György*

167—181.) véleményéhez kell csatlakoznunk, kik a püspökség alapíttatását, és a székesegyház alapköve letevését 1001-re teszik.

kanonok készítettett. 6. *A nepomuki sz. Jánosé*, gróf Thurn Antal kanonok áldozataiból készült. 7. *Sz. István vértanút Gorup* Ferencz kanonok bőkezősége emelte. 8. *Jézus Krisztus ostromoztatása*-oltára, melyet Nagy Mihály sz. Adalbert prépostja csináltatott. 9. *A sz. József és Rozálié, Matusek* Antal, és *Telekessi* István kanonokok adományaiából készült. 10. *A fájdalmas Boldogasszonyét, Hochburg* János, győri élclmezési főbiztos, 1676-ban alapította. 11. *Sz. Katalinét, Matkovics* Mihály kanonok, és 12. *a szent kereszt oltárát, Lacza* János örkanonok alapította.

A székesegyház oldalán van a „Szent-Háromság” imádására, Ujlaky Ferencz püspök 1538-ban kelt levele, de a szentély zárkövén látható Hédervári családi czimer tanúsága szerint is, egy *Hederváry* János püspök által építtetett kápolna, melynek lelkész gondnoka 1407-ben *István* győri kanonok, 1426-ban más *István* keresztes lovag vala. (*Károlyi, az i. h. — Czech, az i. h. III. 45. l.*)

Ezen kápolnát a mostani herczeg-primás, esztergomi érsek *Simor János*, mint győri püspök, 1861-ben roppant költséggel és műértő izléssel helyreállíttatta, sz. *István*, sz. *László*, sz. *Imre* és *Erzsébet* képeit ábrázoló festett ablakokkal ékesítette, különösen annak oltárát, melyre e székesegyház azelőtt a sekrestyében őrzött főkincsét, sz. *László király* koponyáját, a régi művű ezüst ereklyetartóban ünnepélyes körmenettel áthelyezte, s hajdani gót idomu alakjába visszaállíttatván, ritka díszszel s fénynyel újíttatta meg. A székesegyház keleti oldalán levő másik kápolna pedig a XVIII-dik század közepe táján nepomuki sz. *János*, sz. *Rókus*, sz. *Fábián* és *Sebestény* emlékére épült. (*Schem. Cler. Jaur. 1869. 9. l.*)

A székesegyház alatt 4 síralag van, melyekben, a püspökök és kanonokok holt tetemein kívül, a gróf *Zichy* és *Hédervári*, s az-ez utóbbitól származott gróf *Viczay*, s több más kitűnő családok elhunyt tagjai nyugosznak a halál álmát. — A bádoglemezzel fődött toronyban öt harang függ, melyek legnagyobbikát *Füle* Tamás kanonok, a másodikat *Hetesi Pethe* Márton, a harmadikat II. gróf *Draskovics* György, győri püspök öntette. Ezen egyház harangozóit V. István király 1270-ben minden gyűjtési tartozás alól mentesítette. (*Czech, az i. h.*

III. 25. l.) A templom külső falába több római kő van beillesztve. (*Károlyi az i. h. 3—10. ll.*)

A székesegyház legnevezetesebb s becsesebb kincse az előbb a sekrestyében őrzött, 1861 óta a *hedervári* kápolnában tisztelt fentemlitett sz. *László* király *koponya-ereklyéje*, mely, hiteles hagyomány nyomán, Nagyváradon az ottani templom sekrestyéjében őriztetett sz. *Ágota* karjával együtt; de ennek tornya szerencsétlenül összeomolván, annak romjai közül kivétetett, s Győrbe vitetett. (*Pray MM. SS. Dipl. Sacr. 105. sz.*) Ezek ereklye egy *koponyából* áll, mely művészileg készült Fej, s ebben van sz. *László* koponyájából egy ereklye, vagyis koponyája egy része, a fön aranyozott korona díszleg, a nyakról pedig 100 arany értékű arany érme függ e felirattal: „*Sigismundus III. D. G. Poloniae et Sveciae rex*“, és egy tokeza, melyben egy érme van e felirással: „*Ungariae Thaumaturgo S. Ladislao, Belae I, Ungariae Regis sanctissimo filio, e Regis Poloniae filia nato, Stephanus Telekessy, Episcopus Agriensis, aetatis suae octuagesimo, voto praesentavit, Anno Christi. 1714, die 25 Junii*“. Egy másik kettős arany lánczon kürt, és gót művi ereklye-tok függ, melynek egyik felén a *lorétomi* boldogságos Szűz, a másikon „*a 3 sz. király*“ ábrázolata szemlélhető. (*Károlyi az i. h. — M. Sion. I. 236. — Ipolyi magyar ereklyék.*)

A székes-egyszersmind plebánia-egyházon kívül létezett meg az alsóvárosban is, a püspökséggel egykorú, sz. *István vértanuról*, kit a város védszentjévé választott, czimzett plebánia templom, melyben a sz. *Kereszt*, *Szent-Lélek*, sz. *Péter*, sz. *Briccius*, sz. *Kálmán* és sz. *Dorottya* oltárok díszlegtek. E plebánia templom még 1592-ben is a katolikusok birtokában vala; de az eretnekek erőszakkal elfoglalták a katolikusoktól. (*Czinár I. 94. — II. 153. l.*)

Egy a pozsonyi káptalan levéltárában őrzött VII-dik századi okirat szerint ezen kívül még sz. *Benedekről* és sz. *Adalbertől* czimzett plebánia egyház is volt Győrött. Sőt e szentről czimzett egyháznak, melynek hajdanta prépostja és 4 kánonokból állott társas káptalana volt, temetőjében sz. *Ábrahám*-ról czimzett kápolna is létezett, mely még a székesegyház előtt épült. (*M. Sion, I. 793. l.*)

A székesegyházi káptalan, melyet sz. István király 6 kanonokkal alapított, a káptalani jegyzőkönyv nyomán, a XVI-dik században 34 kanonokból állott; de Győrnek török kézre jutásakor Sopronyban kényszerült magát meghúzni, s az 1597-diki 39-dik törvényezikkel engedélyt nyert, míg Sopronyban leend, a püspökmegye területén végrehajtásai és kiadványai szabadon teljesíthetéseire; az 1599-dik 42-dik törvényezikk nyomán pedig előbbi Győrvárosbani lakhatás- és hatósági jogát is visszakapta.

1366-ban II. Kálmán püspök a káptalanba keblezte a *Krisztus testéről*, vagy *szentséges Megváltóról* czimzett *papóczy* prépostságot, s a papóczy prépostnak az örkanonok után engedett a karban helyet, a káptalanban szavazatot, holott előbb az egykor társas káptalan élén állt, később szintén a káptalanba keblezett sz. *Adalbert*ről czimzett prépost, ki *kisprépostnak* nevezetett, képviselte, régi hagyományos szokás nyomán, a távol volt, vagy máskép akadályoztatott nagyprépostot a káptalan kormányában s a *papóczy* prépostot mind a karban, mind a káptalanban megélőzte.

A fentnevezett sz. *Adalbert*ről czimzett társas prépostság a hagyomány szerint, ott állott, hol most a *kálváriahegy* van; de ezen az idők viszontagságai közben elpusztult társas egyháznak még csak nyoma sem fedezhető fel. Az 1570—1580-dik évek körül e káptalan jövedelmeihez tartozott az egész püspökmegye tizedének, a bortized kivételével, negyed része, s a szentmise áldozathozói szükségletekre 15 akó bor; a sekrestyésnek hetenkinti szentmisére 20 forint járt; az *orgonista* fizetése 16 forint vala, míg a templom javítására évenként annyi tűzetett ki, a mennyi szükséges vala, csak a templom födelezésére tűzetett ki évenként 16 forint, s ezt mind a püspök tartozott kiszolgáltatni. (*MM. SS. mus. nat.* 2007. — *M. Sion*, I. 793. l.)

1527-ben I. Ferdinand király elődje, II. Lajos, kiváltságlevelét, melylyel a sz. *Adalbert* egyház jobbágyait a kamarát illető haszon fizetése alól fölmenti, megerősíté. — 1348-ban ezen egyház prépostjául bizonyos *Gyuke*, 1550-ben *Welyke* Mark, egyszersmind sz. Jánoslovag, 1569-ben és 1580-ban *Mathessy* István egyszersmind Lébenyi apát említetik; 1710-ben prépostja *Nagy* Mihály egyszersmind győri kanonok vala, ki Mosony vármegyei *Hegyeshalom* falu tizedjogát az uradalommal

együttesen birta. (*Czech, az i. h. III. Index, és 3v. 334. ll. — N. R. A. 1004. cs. 59. sz. Act. Jesuit. Jaur. 13. cs. 9. sz. 5. és 6. §.*)

a) A jeruzsálemi sz. János keresztes vitézei győri társháza.

Ezen társháznak alapítójáról, s alapíttatása koráról az írók semmit sem jegyeztek fel; de Czinár Mór tudósunk Fuxhoffernek általa kiadott Monasteriologiájában (*II. 150. l.*) III. Ince pápának 1209-ben kelt leveléből, melyben a győri püspököt meginteti, hogy a jánoslovagoktól, s azok szolgálataitól a nevezett rend kiváltságai és az ország általános szokása ellenére, tizedet ne követeljen, azt következteti, hogy a jánoslovagrendi keresztes barátok már 1209 előtt léteztek Győrött. (*Fej. Cod. Dipl. III. 1. 84. l.*), s akkor még, miután a sopronyi jánoslovagok társháza csak 1214-ben épült, Győr megyében más ilyenmű társház nem volt.

II. Endre királynak 1228-ban, s IV. Béla királynak 1238-ban kelt okmánya szerint az előbb *templomvitézek* által birt javak minden részletezés nélkül együttesen a jánoslovagoknak adományoztatván, az ezeknek győri társházukhoz tartozott fekvő javak közé soroztatik *Con*, a mostani Győrtől Soprony felé 3 mérföldnyire fekvő *Kóny* falu, és a Győrtől azon halmon fekvő fürdő, mely hajdan vár volt. (*Fej. Cod. Dipl. III. 1. 84. l. és VII. 4. 77. l.*), s minthogy csakugyan valószínű, miszerint e fürdő a győri jánoslovagoké volt, bizonyos, hogy a jánoslovagok birtak 1260-ban egy a Győr és baráthi falu közt fekvő majorságot, a győri káptalan és a baráthi udvarnokok közt kötött azon barátságos egyezkedés nyomán, melyben a jánoslovagok ezen majorsága, mint velük határos fordul elő, s melyet a lakosok most is „*Jánospap országának*“, a határjárási okmányok pedig „*keresztes barátok*“ majorjának neveznek. (*U. o. VII. 5. 328. l.*) *Kóny* helységnek az eltörült templomvitézekről a jánoslovagokrai szállását 1491-ben II. Ulászló király is megerősítette. (*Czech János gyűjteményéből.*)

A *Baráthföldi* faluban létezett templom számára 1759-ben a pápa búcsút engedélyezett, s itt, valamint *Liczló* pusztán is, a jezsuitáknak 1748-ban *Weisz* Jánosnak bérbe adott koresmájuk volt. (*Act. Jesuit. Jaur. 33. cs. 10. sz. — 35. cs. 107. sz.*)

Hogy a jánoslovagoknak magában Győr városban is voltak zsellérei, kitetűszik V. István király 1271-ben kelt kiváltságleveléből, melyben az ottani királyi zselléreket, nevezetesen a jánoslovagok népeit a győri várba telepítette, s azokat a győri főispán joghatósága alól mentesítvén, az általuk választott, s a király által megerősített ispán hatósága alá rendelte. E rendeletet 1295-ben III. Endre király is megerősítette. (*Cod. Dipl. VI. 1. 348. l.*)

Ezenkívül a győri jánoslovagok társháza a határos *écsi* és *nyuli* szőlőhegyeken több szőlőt birt; de más fekvő javai nem ismeretesek: hogy azonban csekélyek voltak, kiderül I. Mátyás királynak 1468-ban kelt leveléből, melyben e nagy király „a bűn és büntetéstől feloldoztatás végett“ buzgóságból meglátogatván a Győrött alapított keresztelő sz. *János* templomot ugyanazon szentnek évünnepeén s megtudván, hogy csekély jövedelemmel bir, 3, akkor tájt ugar-, a temetővel és a nevezett templom udvarhelyével szomszéd-, telkét minden kivétel és adó alól örökre mentesítette. Ezen kedvezményt a király elődje, III. Endre, Inceze pápa által megerősítettett, engedménye nyomán, adta a keresztéseknek azon kikötéssel, hogy valamint az előtte élt, úgy az utána leendő magyar királyok üdvéért hetenkint egy szentmise ajánltassék fel a rendtemplomában. Ezen kiváltságlevelet II. Lajos 1524-ben és I. Ferdinánd király is 1527-ben megerősítette. (*Czeh kézírataiból*).

Továbbá e társház birta *Gyara*, *Varasd*, *Fad* és *Galavit* helységeket, melyeket 1512-ben *Bertalan*, aurániai perjel, adományozott *Zabadi* Miklósnak, a győri jánoslovagok társháza parancsnokának. (*Hevenessi MM. SS.*)

Azonban Rhodus szigetnek, mint a jánoslovagok főszékhelyének, Solimán török császár által 1522-ben történt elfoglaltatása után, a hazánkbeli jánoslovagok is elnyomatván a többiekkel, a győri jánoslovagok is kipusztultak, ezért a mohácsi ütközetre sem hívtak meg; hanem fekvő birtokaik mások kezeire jutottak, jelesen a fentnevezett *Kóny* falut is

I. Ferdinánd király a győri tanodai ifjúság tartására fordította, melyet *Mark* parancsnok *Sükösd*, a győri vár tisztartójának, a püspök és káptalan nevében benyújtott tiltakozása ellenére, *Sibrik* Máténak 1530-ban előre bérbe adott. (*Czech gyűjtem.*) Az 1559-diki okiratok szerint pedig a jánoslovagok vagyonát Márk, győri nagyprépost, bírta. (*U. o.*) 1538 körül a városon kívül létezett templom 1592-ben már romjaiban hevert. (*Koller, Ep. Quinqueecl. VI. 357. l.*)

A győri jánoslovagok társháza parancsnokai közül említetnek; 1491-ben *Simon* (*Czech gyűjtem.*); 1512-ben *Zabadi* Miklós, egyszersmind a jánoslovagok fejevári, és sz. *Erzsébet*-ről címzett esztergomi társházának parancsnoka. (*Czech Dipl. Com. Jaur. MM. SS. II. 277. l.*); Márk, a rend jogainak erélyes védője; 1550—1559-ig *Welyke* Márk, győri nagyprépost, sz. *Adalbertről* címzett kisprépost és a jánoslovagok címzetes parancsnoka (*U. o. 344. és 345.*); végre szebeni *Lysti* Sebestény, kit az előbbinek 1559-ben történt halála által megürült jánoslovag parancsnok címmel *Oláh* Miklós esztergomi érsek diszesített. (*MM. SS. Hevenes. LXX. k.*)

b) Jézus társasága sz. Ignácrról címzett temploma és társodája.

II. Ferdinánd magyar király már 1624-ben eltölte, hogy az ifjúság kellő oktatására, és az ősi katolikus hit terjesztésére Jézus társasági atyákat fog Győrbe telepíteni. Ezen jámbor szándékát előbb *Dallos* Miklóssal, kinevezett győri püspökkel, ez által pedig *Lamorunami* Vilmos jezsuita atyával közlőtte a végre, hogy Győrött a köztéren a székesfejevári kapu felé társoda építésre alkalmas helyet szemeljen ki. Ez megtörténvén, II. Ferdinánd király alapító okmányt adott ki, melyben 1627-ben Jézus társaságának javadalmazásul a *veszprémvölgyi apáczák boldogságos Szűz Máriáról* címzett apátságát adományozta, ennek *Körmenden, Szombathelyen* és *Pápán* birt fekvő javaival, s mivel Jézus társasága, a török zsarnokság súlyosulván azon vidékre, e javak birtokába nem juthatott, az apátság kormányzását *Dallos*

Miklós püspökre bízta, s az ezen apátsághoz tartozott ékszereket, s más ingó javakat is annak adatta át, 1529-ben pedig az apátság kormányával ezek is *Sennyei* István veszprémi püspökre szállottak.

Ezen alapítványhoz járult 1627-ben, a káptalan tiltakozása daczára, társoda és tanoda építés végett, a *Stahel* Tamástól, s *Mereő* Jánostól, úgyszintén *Grebechy* Gergely leányától, *Ilonától*, *Dallos* János nejétől, megszerzett házhelyek adományozása. Eredetije a kincst. levéltárban.

1638-kán ugyanazon király a *lébenyi* sz. Jakabról czimzett apátságot is a jezsuitáknak adományozta, s erről és a fentnevezett apácza apátságról adománylevelet adott ki, mire még ugyanazon évben, s a reá következőben mindakét apátságnak átadása következett.

Mindazáltal a jezsuiták letelepítésének állandósítását leginkább biztosította 1634-ben gróf *Széchenyi* György veszprémi püspök, ki a Jézustársasága iránt máshol is tanusított bőkezűségénél fogva, 50,000 forintot ajándékozott; 1684-ben pedig, mint kalocsai érsek, nemes ifjak számára a jezsuiták felügyelete alatti neveldet is alapított Győrött, s erre azon 35,000 forintnyi összeget szentelte, melylyel gróf *Eszterházy* Pál nádor tartozott neki, s mely, zálog fejében, Kőhalom mezővárosra és Felső-László falura vala irva. (*Heven. Gyűjt. V. k. 47. l.*) — *Jesuit. Jaur. 1. cs. 1. és 15. sz. — 2. cs. 36. sz. — 31. cs. 8. és 9. sz. — 35. cs. 45. sz.*)

A jezsuiták által magában a városban, s annak területén szerzett birtokok közé tartozott 11, az iskola, templom és társoda nagyobbbitára szükségelt, házhely, melyek, a püspök s káptalan, és a jezsuiták tartományi főnöke közt 1642-ben létesült egység nyomán, a király helybenhagyásával, a jezsuitáknak átadattak, s a *szigeten* létezett kertekkel együtt minden polgári tehertől mentesítették. (*U. o. 24. cs. 32. és 94. sz.*) — 1656-ban *Rusich*, máskép *Chiser* Márk eladta a jezsuitáknak 100 császári talléron Győrött birt házát, ugyanazon évben *Philippovich* Péter, kapornaki apát, szintén Győrben birt házát adta el nekik 550 magyar forinton; Lakatgyártó Zsófia, *Ekechy* István özvegye, pedig győri házát 100 talléron a jezsuitákra iratta át; 1665-ben ismét *Jagosics* Mihály Győrött birt szegletházát 1000 forintért és 100 akó borért engedte át a jezsui-

táknak; 1713-ban *Bogovits* Erzsébet, *Szabady* János özvegye, a győri határban birt szántóföldjét 8 rénes forinton adta el a jezsuitáknak. (U. o. 24. cs. 1. 8. 9. 12. sz. és 36. sz.)

Az egyéb jezsuitákra Győrött átruházott birtoklási jogok a következő okmányokban jegyezték föl: 1649. és 1651-ben történt a győri jezsuitáknak *Pataháza* helységben fekvő birtokrészek adományozása, és pedig az egyik birtokrészt *Káldy* Katalin, *Kelecsényi* István és amannak öcsese *Zsófia*, *Fabiankovics* Gáspár neje; a másikat pedig *Káldy* Ignác jezsuita ajándékozta az esztergomi káptalan előtt a győri jezsuitáknak. (Czech, *Dipl. Com. Jaur.* III. 150. és 166. ll.)

1662-ben kelt *Gorup* Ferencz, novii püspök, bevalló levele, melynél fogva Székesfejér vármegyében fekvő *Perkáta* nevű birtokát nem sokára tetteleg is, Tolna vármegyei *Tape* faluját, és *Szent-Agata* fejevármegyei pusztáját halála esetére lelke nyugalmaért a jezsuitáknak ajándékozta, s egy évre reá e birtokok átadása is megtörtént. Ugyanazon évben kelt ugyanezen *Gorup* püspök bevalló levele, melynél fogva *Tengelicz*, *Fekete*, *Kájmád*, *Mede* (Medina), *Kápolna*, *Agárd*, *Gencz-hida*, *Jövégh*, *Bicza*, *Kajdács*, *Bikád* és *Apáthi*, részint Fejér, részint Tolna vármegyében fekvő birtokai örökös birtoklási jogát a győri jezsuita társodának adományozta. (Hiteles.) — 1663-ban *Gorup* püspök e társodának ajándékozta Mosonyvármegyébe keblezett *Kemlei* (Horváth-Kemle) faluját a *Lippay* János és György, s *Miskey* József uraktól szerzett nemes udvarhelylyel együtt.

1665-ben *Tarczy* János a Győr vármegyei *Sövényháza* helység határában birt öt illető birtokrészt, vagyis a majorság negyedrészt, a társodának adta. — 1710-ben Péter, *Gányi* Péternek Judit nevű nejével, *Pázmán* Ferencz leányával, nemzett fia ugyanazon *Sövényháza* faluban, és Győr vármegyei *Ujfalva* s *Szapud* pusztákon öt illető birtokjogát e jezsuita társodának adta el 40 rénes forintért s tíz köböl búzáért.

1724-ben *Salomváry* János a veszprémi káptalan előtt készült végrendeletében több más hagyományokon kívül, a győri jezsuitáknak, saját és szülői lelki üdvére, *Balatonfőkajaron* 7 egész telket hagyott. (U. o. 1. cs. 16. sz. 2. §. — 2. cs. 17. és 26. sz. — 22. cs. 1. sz. 4. §. — 24. cs. 2. sz. — N. R. A. 955. cs. 53. sz.)

Ezekén kívül a győri Jézus társoda időjárával más fekvő javak birtokába is jutott, nevezetesen birta *Markó és Chatar* helységeket, *Menyeke* pusztát a szomszéd *Vámos* falubani közbirtoklással, úgyszintén a Veszprém vármegyei *Pirosalma-főrtés*nek nevezett csárdával együtt; továbbá sajátja volt *Vörösberény* s *Kajár* falu, *Akaratya*, *Csitény*, *Sándor*, *Máma* pusztákkal együtt, mely utóbbiak apácza birtokok voltak; *Juthas* és *Padragh* falvak felét. Mindezek miatt 1749—1756. évek között határigazítási pöre volt a szomszéd birtokosokkal, úgymint: gróf *Zichy János*- és *Istvánnal*, a *pápai* pálosokkal, s több másokkal, a nevezett birtokok megtámadása és károsítása miatt. (U. o. 8. cs. 15. és 29. sz. — 25. cs. 1—4. sz.)

De szőleje is több helyütt volt a győri társodának. Ugyanis 1670-ben *Sennyey* István, veszprémi püspök, a társoda Győr vármegyei *Nyúl* falu szőlőhegyen birt, *Gallowics* István, papóczi prépost által a társodának hagyományozott, szőlejét minden teher alól mentesítette (eredetije a kinest. levélt.), s e fölmentésre 1672-ben a királyi helybenhagyást is kieszközölte. Eredetije u. o.

1671-ben gróf *Eszterházy* Ferencz és neje született *Tököly* Katalin bevallják, hogy a győri társodának adományozták 3 a Győr vármegyei *Menfő* pusztá szőlőhegyén birt szőlejeket, és pedig minden tehertől mentesítéssel együtt. Eredetije u. o., s ugyanazon évben kieszközölték az e mentességhez megkívántató királyi jóváhagyást is. Ered. (U. o. 1. cs. 3. 6. sz.)

Egy 1752-ben kelt, a bormérési jogra vonatkozó, okmány szerint a veszprémi káptalan pört indított a győri jezsuiták ellen, mivel a semmi belső telki joggal sem bíró társoda a *veszprémi* apáczák elpusztult zárdája mellett bort méretett, s azt tovább is folytatta, mely pör eredménye azonban ismeretlen. (U. o. 2. cs. 32. sz.) Kedvezőbb volt a társodának a győri káptalan, és polgárok közt 1627-ben létrejött barátságos egyezkedés, melynél fogva az abdai hidon a városba szállítandott bor vámmentesnek nyilvánított. (*Czech, az i. h. II. 391. 393. ll.*)

A fentemlített *Gorup* püspök és más magánosok által a társoda és templom számára történt pénzbeli adakozásokról a következők jegyezhetők föl: 1663-ban kelt ugyanazon *Gorup* püspök bevallási okmánya két láda ékszerrel, melyeket *Rumy* Judit, *Eszterházy* Dániel özvegye, a tőle kölcsön fölvelt 5000

magyar forintnyi tőke biztosításául zálogba adott át neki, s melyeket ő a győri jezsuitáknak, és sz. *Ferencz* rendi szerzeteseknek oly kikötéssel engedett át, hogy ez összegből 3000 forint a beneczésék *pannonhalmi* monostora, a dömések *szombathelyi* és a sz. *Ferencz* rendiek *sopronyi* kolostora, a fennmaradt 2000 forint pedig a *győri* kolostorok közt egyenlő részletekben osztassék fel. Hitel. (U. o. 18. cs. 38. sz.)

1729-ben előfordul *Eder* Tobiás és neje *Katalin* 1000 forintnyi a társodának szánt hagyományuk említése, mely 1000 forint hagyomány tőke $\frac{5}{100}$ kamatját az özvegy holta napjáig magának tartotta fenn. (U. o. 36. cs. 33. sz.)

Ugyanazon évben *Faber* Ulrik Jézus társasági ujonez 200 forintnyi örökségét a jezsuiták győri templomának hagyományozta. (U. o. 24. cs. 24. sz.)

1741-ben a *Lajtha híd* (Bruck an der Lajtha) városi tanács és a győri jezsuiták közt egyesség kötöttet 1500 forintnyi tőkéről, melyet *Mikner* József egy társodai zenész tartására hagyományozott alapítványul a társodának. Ered.

1743-ból pedig egy végrendelet létezik, melynél fogva *Gindl* Balázs Ferdinand 500 forintot hagyott a győri jezsuiták templomának egy nagy harang öntésére oly kikötéssel, hogy bárki családjából meghal, annak valamennyi haranggal harangozzanak. (U. o. 1. cs. 19. és 20. sz.)

Mennyit fordítottak a győri jezsuiták sz. *Ignác*zról czimzett templomuk ékítésére és illő fölszerelésére, tanusítják az általuk az illető kézművesekkel e tekintetben kötött szerződések, nevezetesen a *harangöntővel* 1726-ban; a *kőművessel* 1731-ben 24 forintról szóló, a *szobrászszal* 1748-ban a szószékre nézve 565 forintról szóló, a *festővel* 1753-ban 1550 forint iránt, s a *kőfaragóval* 1756-ban kötött szerződések; 1757-ben pedig 400 rénes forinton *orgonát* szereztek. (U. o. 35. cs. 109—114. sz.)

De a *búcsú* engedélyek sem hiányoztak, melyeket a jezsuiták templomának 1648—1755. évek között a pápák *Sarlós Boldogasszony*, vagy *Mária Erzsébetnélí látogatása*, sz. *Szaniszló*, sz. *Ignác*z évünnepeire, és 7 oltára védszentjei év napjaira adtak. (U. o. 33. cs. 7. sz.) — Továbbá a társodában a 7 *fájdalmú Boldogasszony* társulata is létezett. (MM. SS. Mus. nat. 1223. sz.)

Jézus társaságának 1774-ben végrehajtott feloszlása után a társoda bérházzá alakíttatván, minden válogatás nélkül bárki lakhatott benne, később a *győri* püspökmegye papnevendékei elhelyezésére engedtetett át, míg a káptalan-dombon építtetni kezdett *papnevelde* fölépült, erre nyilvános tánczteremtül és színi előadásokra használtatott; végre az 1802-ben I. Ferencz király által újra fölélesztetett sz. *Benedek* rendnek adottát a nagyszerű, s ékes sz. *Ignác*zról czimzett egyházzal együtt. Erre még ugyanazon év Mindszent havában *Mollik* Tamás hittudor, s érdemesült hittanár Budán, Egerben és Győrben, mint házfönök és tanodai igazgató, öt sz. *Benedek* rendi szerzetessel elfoglalta az átvett monostort, mely jelenleg is a szent *Benedek* rendiek székháza. (*Schem. Ord. S. Bened. 1869. 19. l.*) A *benczések* győri székházáról bővebben ír *Czinár* Mór. (*Monast. Fuzh. I. 318. l.*)

A győri Jézus társasági társoda igazgatói névsora:

1634—1637. *Belleczy* Péter, házfönök. (*Act. Jesuit. Jaur. 13. cs. 10. sz. 7. §. — 15. cs. 1. sz.*)

1638—1642. *Zombori Lippai* János, házfönök. (*U. o. 13. cs. 20. sz. — 23. cs. 21. sz. — 29. cs. 3. sz.*)

1642—1646. *Thüróczy* Illés, házfönök. (*U. o. 22. cs. 56. sz. — 23. cs. 39. sz.*)

1647— — *Jörger* Ferencz, házfönök. (*U. o. 15. cs. 1. sz. 37. sz. C.*)

1663— — *Tissinger* János, házfönök. (*U. o. 15. cs. 1. sz. 77. §.*)

1669—1670. *Tarnóczy* István, házfönök. (*U. o. 23. cs. 23. sz. — 24. cs. 65. sz.*)

1677. 1678. *Callovics* Antal, házfönök. (*U. o. 22. cs. 62. sz. — 26. cs. 8. sz.*)

1679. 1680. *Elvanger* Ferdinánd, házfönök. (*U. o. 13. cs. 21. sz. — 24. cs. 42. sz.*)

1687— — *Schretter* Károly, házfönök. (*U. o. 10. cs. 24. sz.*)

1697— — *Scherhagl* Miksa, házfönök. (*U. o. 34. cs. 1. sz.*)

1699. 1700. 1702. *Cseles* Márton, házfönök. (*U. o. 23. cs. 14. sz. — 10. cs. 25. sz. — 13. cs. 31. sz.*)

1713— — *Rast István*, házfőnök. (*MM. SS. mus. nat.* 1223. sz.)

1722—1727. *Haslinger Ferencz*, igazgató. (*Act. Jes. Jaur.* 11. cs. 51. sz. — 22. cs. 48. sz. — 28. cs. 39. sz. 4. 6. §§.)

1725— — *Martini Jakab*, igazgató. (*U. o.* 18. cs. 51. sz.)

1727—1730. *Veicht Lipót*, igazgató. (*U. o.* 13. cs. 22. sz. — 28. cs. 39. sz.)

1731—1733. *Grim Ádám*, igazgató. (*U. o.* 11. cs. 2. sz. — 26. cs. 14. sz. — 34. cs. 6. sz.)

1735. 1736. *Petz Fülöp*, igazgató. (*U. o.* 10. cs. 18. sz. 16. cs. 19. sz.)

1737. 1738. *Leitner Ádám*, igazgató. (*U. o.* 3. cs. 31. sz. 23. cs. 17. sz.)

1738— — *Ribics Ferencz*, igazgató. (*U. o.* 18. cs. 46. sz.)

1741—1744. *Petz Fülöp*, igazgató. (*U. o.* 18. cs. 52. sz. — 28. cs. 41. sz. 5—43. §§. — 34. cs. 25. sz.)

1745— — *Török* (máskép *Türek*) *Ignác*, igazgató. (*U. o.* 18. cs. 49. sz.)

1746—1751. *Szegedy* ker. *János*, igazgató. (*U. o.* 13. cs. 1. sz. — 19. cs. 30. sz. — 23. cs. 18. sz.)

1753. 1754. *Hellmayer Miklós*, igazgató. (*U. o.* 14. cs. 39. és 46. sz.)

1756. 1757. *Koller István*, igazgató. (*U. o.* 13. cs. 30. sz. — 23. cs. 57. sz.)

1760—1762. *Thüröczy József* (*U. o.* k3. cs. 23. és 31. sz. — 12. cs. 26. sz.) és

— — — *Kéry Bálint* igazgató. (*U. o.* 12. cs. 24. sz.)

1762. 1763. *Schmitt Miklós*, igazgató és az „*A. Eppi. Strig. és Ep. Agr.*“ történelmi művek érdemes szerzője. (*U. o.* 19. cs. 37. sz. — 32. cs. 33. sz.)

1765—1767. *Poch Mátvás*, igazgató. (*U. o.* 23. cs. 59. sz. — 28. cs. 1. és 11. sz.)

1768— — *Valther Pál*, igazgató. (*U. o.* 36. cs. 9. sz.)

1771— — *Szluha* nep. *János*, igazgató. (*U. o.* 28. cs. 4. sz.)

c) A sarutlan karmelhegyi szerzetesek „szent István királyról“ címzett temploma és társháza.

A boldogságos Szűz Mária karmelhegyi rendje, vagy egyszerűen karmelita rend a XII-dik század második felében keletkezett. Ugyanis a keresztes-hadjáratok folytán kalábriai Berthold, *Limoges* gróf fia, (Salamon magyar király házának mellékágábóli rokona) mint keresztes vitéz a csata hevében az Istent győzelemért kérte, megfogadván, hogy, ha a keresztes had győz, hálából szerzetes életre szentelendi magát. A jámbor keresztes vitéz imáját az Úr meghallgatta; mert a keresztesek egy döntő csatában győztek. Berthold tehát, egy pillanatra sem késvén fogadalma teljesítésében, azonnal lerakta fegyverzetét, s a *Karmel* hegyére zarándokolván, maga és néhány hozzá csatlakozott társa számára 1156-ban néhány czellát épített, melyek utóbb kolostorra alakíttattak át a mellő épült templommal s toronnyal együtt. (*Ioan. Phoc. Compendiaria descript. castror et urbium ab urbe Antiochia usque ad Hierosol. Venet. 1733.*)

Berthold, mint e kolostor elöljárója, híven betöltött kötelességei öntudatában hűnyván el, utódja *Brocard* lón, kinek kérésére *Albert*, jeruzsalemi patriarka, 1209-ben az alakuló társulatnak 16 cikkből álló szabályzatot adott, melyet III. Honorius pápa 1224-ben megerősített. 1238-ban bretagneiai *Alán*, a szerzet ötödik perjele, tanácsára a karmeliták átjöttek a Szentföldről Európába, hol igen gyorsan terjedtek a szerzetesek mindenfelé, s IV. Inceze pápától a szerzet új szabályzatot nyert *Stock* Simon vezérfőnök (generális) alatt és *kolduló szerzetnek* nyilváníttatott.

A XV-dik században a karmeliták egy része, igen szigorúaknak tartván az eredeti szabályokat, IV. Jenő pápától kieszközölte, hogy hetenkint háromszor húst ehessen, együtt étkezhessék, a majdnem örökös hallgatásra ne köteleztessék, s a zárdában és ennek területén szabad óráiban sétálhasson.— De a másik rész, üdvösebbnek tartván a IV. Inceze pápa szentesítette eredeti szabályokhoz ragaszkodni „tartályos“ (stric-

tioris observantiae) néven különvált a többiektől. V. Miklós pápa jóváhagyása folytán *Soreth* János vezérő a karmelitarend női ágát alapította. És e *karmelita apáczák* egyik kolostorából eredt a karmelita rend leghatásosabb javítása *cepedai sz. Teréz* fáradozásai következtében 1515—1583-ig. — Sz. Teréz ugyanis az *Albert*, jeruzsalemi patriarka, által szerkesztett eredeti szabályokhoz néhány még szigorúbb szabványt adott, különösen a *sarutlanságot* (valódi lábbeli helyett sandale viselést) sérthetetlen törvénynyé emelte. Így oszlottak ezentúl a karmeliták két testületre: a *sarus* (calceati), és *sarutlanokra* (discalceati).

Hogy Magyarországon már hajdanta laktak karmeliták Pázmán Péter bibornok egy 1434-ben kelt, s az esztergomi káptalan irattárában őrzött pápai okmányból következteti. A *sarutlan karmeliták győri társháza* gróf *Széchenyi* Pál kalocsai érsek, és *Dvornikovich* Mihály váci püspök bőkezűségéből keletkezett. (*Thuróczi László* 167. l.)

Ugyanis már *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek, 50,000 forintot hagyományozott egy Magyarországon alapítandó sarutlan karmelita zárda építésére; de utóda gróf *Kollonich* Lipót bibornok ez összeget két részre osztotta, hogy belőle *Győrött* és *Szakolezán* telepíttessenek le a sarutlan karmeliták. Ebből, és az említett *Széchenyi* Pál adományából fölépülvén az alsó város délnyugoti részén a Rába folyam melletti terjedelmes karmelita zárda, 1714—1724-ig a csinos karsu toronnyal diszelgő, a rend római templomának mintájára építettett, sz. *István király* emlékére szentelt templom is elkészült, mely 1797-ben kijavítottatott, s azóta lényeges módosítást nem nyert egész a legújabb időkig: de 1861 és 1862-dik évben az akkori győri püspök *Simor* János bőkezűségéből, és a jámbor hívek kegyes adományaiból teljesen, még pedig meglepő diszszel megújítottatott és fölszereltetett. (*Szentiványi Dissert. Paralip. Rer. Memorab. Hung.* 196. l. — *Religió* 1862. II. félév, 17. sz.)

Ezen karmelita társház javadalmazását és jövedelmét illetőleg csak annyit tudunk, hogy *Pozsony* város váralatti részében *Frank* János és neje *Rutkay* Zsuzsanna házat birta, melyet ezek a fentnevezett *Dvornikovich* Mihály váci püspöknek a tőle kölesün vett 8000 forint biztositékál zálogba ad-

tak, ez pedig a győri karmelitáknak adományozott hetenkint Istennek följánlandó két szentmisére, s hogy e ház 1701-ben adatott át sz. Pálról nevezett *Godofréd* perjelnek, és melyet előbbi birtokosának Franknak halála után a királyi ügyész elfoglalván, azt a karmeliták 1707-ben maguknak visszaadatni kérték. — Jelenleg a társházban a perjelen, *Juriga* Antal on, kívül 7 áldozár és 8 világi szerzetestárs él a szerzet szigorú szabályai szerint. (N. R. A. 361. cs. 22. sz. — 1454. cs. 11. sz.)

d) Az orsolya apácák sz. Annáról címzett temploma és zárdája.

Győr belvárosi plebániája területén van még az Orsolya-apácák sz. Annáról címzett temploma és zárdája. Ezen apácákat 1726-ban *Neupauer* Anna, győri polgár özvegye, telepitette Győrré a helybeli leánykák nevelésére, és oktatására, s biztosításukra kellő alapítványt tett. (*Thüróczy László* 167. l.)

E zárdáról, melynek temploma a győri püspökök, káptalan és hívek kegyes adományaiból épült föl sz. *Anna* tiszteletére, minden egyéb adat hiányában, csak azt jegyezhetjük fel, hogy e zárdának 1736-ban az akkori pápa XII. Kelemen sz. *Orsolya* vértanu szűz évnapjára teljes búcsút engedélyezett. (*Act. Jesuit. Jaurin.* 33. cs. 6. sz.); 1758-ban pedig született B. *Maholányi*, özvegy *Oneil* Judit Antonia grófnő 1000 rénes forintról szóló alapítványlevelet adott át, melynek kamatjából évenként *salesi* sz. *Ferencz* évnapján énekes szentmisét tartoznak Istennek följánlatni. Ered. (*Eccl. Cam.* 58. cs. 35. sz.) — Az apácák összes száma 25, kik a 4 elemi osztályban 500 leánykát oktatnak.

e) A többi Györött létezett s létező egyházi épületek.

1) A Mária tartományhoz tartozott sz. *Ferencz* rendi szerzetesek sz. *Erzsébetről* czimzett kolostora és egyháza egykori létezése, valamint az is bizonyos, hogy mind a templomot, mind a kolostort a győri polgárok építették, s hogy e kolostor a külvárosban, az ottani jánoslovagoknak a kolostor-utczában volt társházuk közelében, állott. De mely évben épült e kolostor, ki nem nyomozható, hogy azonban igen régi volt, abból is kitetszik, mivel omladozó félben levén, sienai János, Erzsébet királyné gyóntatója, törekvései következtében 1301-ben helyreállíttatott; 1555-ben pedig ismét mint elpusztult kolostor fordul elő a Máriatartomány irataiban; végre, az okiratok tanúsága szerint, 1618-ban, de már ekkor a vár területén épült sz. *Ferencz* rendi klastrom fölépíttetésére a *tatai* javak négyévi bérletéből 250 forint utalványoztatott.

Ezenkívül a sz. *Ferencz* rendi szerzeteseknek a szomszéd *győri sziget* faluban is volt székházuk, mely azonban, királyi jóváhagyás nélkül építtetvén, nem sokára megszüntetett, a városbani társházat pedig II. József császár szüntette meg. (*N. R. A.* 994. cs. 10. sz. — *Schemat. Cleri Dioec. Jaur.* 1869. 110. l. — *Schemat. Ord.* 1851. 17. 64. 67. 71. 91. l. — *Czech, Dipl. Com. Jaur.* MM. SS. III. 345. l.)

2) Továbbá létezett még a város falain kívül sz. *Jakab*-ról czimzett templom is, mint az 1641-ben e szentnek templomát annak évnapján meglátogató hivek számára az akkori pápa által engedélyezett búcsúokmány tanúsítja. (*Act. Jesuit. Jaur.* 33. cs. 5. sz.)

3) Szintúgy volt Györött a sz. *Domonkos* rendi, vagy mint máskép neveztettek „*Híthirdető atyáknak*“ is társházuk, és pedig a győri társház volt ezen, még a sz. alapító Domonkos életében 1225-ben Magyarországra telepített dömések hazánkban *legelső* zárdája, minthogy a magyar származását, és pedig, közhiedelem szerint, a híres *Hedervári* család ivadéka,

Pál atya, Bolognában a szerzetbe lépven, s a bolognai egyetemen egyházjog-tudorrá avattatván, Theodorik első tartománybeli perjel s 1229. évtől fogva a kúnok apostola alatt, ezek *Membrons* (Boriz) nevű fejedelmét több ezer alattvalójával együtt megtérítette, s Győrött alapított már 1221-ben legelőbb zárdát szerzetes társai számára. (*Kachelmann: Geschichte der ungarischen Bergstädte III. B.*)

Hol állott e társház? biztosan meghatározni már most nem lehet, ha csak a várfalaknak 1820-bani szétbontása közben fölfedezett fölszentelt templom nyomai nem mondhatók a régi dömés-templom maradványainak.

E győri dömés társház hírét igen emelte az 1336-ban szent élet hírében meghalt *Demeter* bán fia, *Móricz*, és ennek testvér öcsese *Károly*, kik mindaketten a *Csáki* nemzetségből származván, a győri dömés társházban működtek, mint egyszerű szerzetesek, Isten dicsőségére és embertársaik lelki üdvére. Azonban e kolostor elpusztulásáról az írók mindannyian hallgatnak. (*Thüröczy László 171. l. — Ferrari 521. M. Sion, I. 793. l. — Schem. Cleri Dioec. Jaur. — Szentek élete Zsihovics Ferencz. II. rész 242. és 243. ll.*)

4) Győr *Nádorvárosnak* nevezett külvárosában az egykori majorságok közt 1789-ben alapított plebánia temploma, mely sz. *Kamill* emlékére van szentelve, hajdan a lelliai sz. *Kamill* által 1584-ben alapított, s V. Sükösd pápa által 1586-ban jóváhagyott „*Betegszolgák*“, vagy *a jó halál atyái*, röviden „*kamillánusoknak*“ nevezett, s Rómából Győrbe telepített szerzetesek temploma volt a mellette létezett kolostorral együtt. E szerzetesek betegápolással foglalkoztak; de II. József császár megszüntetvén 1784-ben ezen Magyarországon egyetlen kamillánus-szerzetes házat, székháza plebánialakká alakíttatott. — Ugyanezen külvárosban van az 1718-ban állíttatott *Kalváriadomb* 3 kápolnával és 7 állomással. (*Schemat. Cler. Jaur. 1869. 22. és 110. ll.*)

5) Az *Újvárosnak* nevezett külvárosban szintén „*Urunk színe változásáról*“ címzett plebánia temploma van, mely 1841-ben szenteltetett fel ünnepélyesen. Ehez tartozik az ott létező 1771-ben *Mollartz* nevű orvos által alapított kórház a mellette levő *Szent-Háromságról* címzett templommal együtt. (*U. o.*)

6) Győrvárosnak jeles műkincese a püspöki székházban levő *Dóczy* Orbán püspök által 1487-ben építtetett, *Simor* János, akkori győri püspök, által 1858-ban ritka műizléssel a legjelesebb műértők közreműködésével helyreállíttatott kápolna.

Szintoly diszes a nagyobb papneveldében levő *Nagyboldogasszony* kápolna, melyhez járúl a vármegye házában létező szintén „Nagyboldogasszonyról” czimzett kápolna.

7) Végre Győr szigetén a sz. *Sebestény* vértanúról, és sz. *Rókus* hitvallóról czimzett régi plebánia-templom van, mely 1864-ben tetemesen tágasbittatván, egészen megújíttatott és toronnyal diszesíttetett. Ugyanezen plebánia területén van a Győr akkori püspöke, most az ország hercegprimása, *Simor* János által több mint 100,000 forintra rúgó saját költségén legnemesebb román izlésben építtetett, fölszerelt és alapíttatott püspöki kórház, és kisdédóda gyönyörű *Krisztus Urunk születése* emlékére szentelt templommal együtt, melyet Győrnek ez egykori lángbuzgalmú főpásztora 1862-dik évi mindszent hava 12-dikén adott át a *szereket testvéreinek*, máskép *Páli sz. Vince leányainak*, vagy *szürke nénikéknek*, kiknek egy része a betegeteket ápolja, másik része a kisdédóvással, s az iskolában gyermekek oktatásával foglalkozik. (*Schemat. Cleri Jaur. 1869. 23. és 107. ll. — Religio 1862. II. félév. 268. l.*)

Ezekén kívül a sz. *Annáról* czimzett magyar- és a *Szent-Háromságról* czimzett német kórháznak is saját temploma van.

2. §.

A PANNONHALMI

szent Mártonról czimzett sz. Benedek rendi főapátság.

A királyi hitbuzgóság és vallásos kegyelet ezen Győrtől két mérföldnyi távolságra fekvő, régisége és kiváltságai tekintetéből, nagyszerű, s kiváló emlékének első alapját, Inchoffer véleménye szerint, már nagy *Károly* császár vetette meg, kinek korában, az avarok meggyőzetése után, a keresztények ott kápolnát építettek, minthogy sz. *Márton*, római hadsereg-

beli vitéz ezredes fia, a *Pannoniának* nevezett hegy tövében létezett *Sabaria* (Győr-szent-Márton) nevű helyen született, mint még pogány gyermek korát is ott töltötte, miután pedig Olaszország *Pavia* városában (Ticinum) keresztényhitre térván, megkereszteltetett, szülőföldére visszatérve, Pannon halmára szokott járni imádkozni, ezért, *Hartvik* tanúsága szerint, e hely *szentnek* (sacer mous Pannoniae) neveztetett.

E rövid, sz. *Márton*, később turoni püspök, szülőhelyéről, s az emlékére Pannonhalmán építettett kápolnáról előre bocsátott ismertetéssel tökéletesen megegyeznek az egykoru, s közelebbi írók bizonyosságai, valamint a régi okmányok tartalma is.

Ugyanis Béla király névtelen jegyzője azt írja, hogy *Árpád*, és magyarjai sz. *Márton* hegye alatt tábort ütván, a *sabariai* forrásból enyhítették szomjukat, s fölmenvén a hegyre, a mint *Pannonia* földje bájos vidékét meglátták, örömrre fakadtak, onnét pedig a *Rába* és *Rábcza* mellékére menván, az ottani szláv és pannon népeket, s ezek országait meghódították.

IV. Béla király határjárási okmányában ekép nyilatkozik: „*Pannonia* szent hegye, melyen sz. *Márton* monostora fekszik, a hegy körüli földet bírja, innét határa *Sabáriáig* terjed, hol, mint mondják, sz. *Márton* született s ott a völgy közepén szent forrás van, mely *Panzsa* (Pannosa) erének mondatik *), és ez más forrásokkal együtt sz. *Willibald* egyháza csermelyt képez, melyet *Panzsának* hívnak, s innét *Éch* faluig nyúlik lefelé — megjegyzendő pedig, hogy az előbb nevezett helységek mind közel fekszenek a sz. Pannonhalmra tövéhez.“

Sz. István király is említi a *Pannonia* fölötti hegyen létező sz. *Márton* monostort. — Sz. László király megerősítő kiváltságlevelében ezt írja: „Legelső majorság *Pannonia*, hol a monostor fekszik.“ — Végre a pápák apostoli irataiban mindig első helyen áll „A *Sabáriában* levő sz. *Márton* egyháza“.

*) E *Panzsaér*, mely hajdan a Pannon hegy alatti Sabáriához tartozott, jelenleg a Pannonhalmra tövébeni Sabária helyére építettett, a sz. Mártonhoz fél mérföldre eső *Ravasz* helységhez tartozik.

De sz. Márton e születéshelye iránti minden kétséget eloszlat alább említett *Valfer* grófnak 1157-ben a *güssingi* (német-újvári) monostor részére kiadott alapítványlevele, melyben ezt írja: „A Quizinne nevezett helyen monostort építettem, melyet a sz. *Pannonhalmán* levő sz. *Márton* monostor alá rendeltem, a hely szentsége, és az irántai kegyelet, s sz. *Márton* pártfogása miatt, ki, hogy azon helyen született, dicsőségének tartja *Pannonia*.“ — Megemlíthető még itt Dankó Józsefnek a „*Magyar Sion*“ című havi iratban (V. k. 896—917. ll.) közzétett értekezése, ki nagy tudományos készüllettel megezőfolván az ellenkező vélemény mellett küzdő írók érveit, föladatául tűzte ki bebizonyítani, hogy sz. *Márton* szülőhelye csakugyan a *Pannonhegy* alatti régi *Sabária* (vagyis *Győr* sz. *Márton*), *Hartvik* püspöknek sz. *István* életiratában előforduló e szavaira hivatkozván: „Mivel *Pannonia* dicsősége sz. *Márton* püspök ottani születése, kinek, mint védszentjének, érdemei miatt is, a *Krisztushoz* híven ragaszkodó férfin (sz. *István* király) a szent püspök telke mellett, azon helyen, mely *szent hegynek* mondatik, s melyet sz. *Márton*, míg *Pannoniában* lakott, imádkozási helyéül tűzött ki, az ő nevéből czimzett monostort kezdett építtetni.“

Ezekből meggyőződhetünk, hogy a *Pannonia* néven ismert majorság a hegy tövében létezett, s ezen nevét a hegytől kapta, hol sz. *László* király, valamennyi főrendiek közbejöttével, országgyűlést tartott, s hol a hegy oldalában királyi palota volt, melyben *Kálmán* király 1095-ben *Buillon* Godofréd, lotharingiai herceg követeit fogadta; hogy továbbá csakugyan itt volt sz. *Márton* szülőhelye a *Tarján* és *Écs* faluk közt feküdt *Sabaria* a hasonló nevű forrással, a *Panzsa-érrel* együtt. E hely egész tatárjárásig a *Sabaria* néven létezett és csak ez után épült helyére *Győr-Szent-Márton* mezőváros.

Ennélfogva ezen *Sabaria* egészen más, és különböző volt a Vas vármegyében levő *Sabaria* (Szombathely) püspöki mezővárostól, mely helytelenül, s alaptalanul tartatott sz. *Márton* szülőföldének, midőn az 1638-ban Szombathelyre telepített dömések a püspöki város külvárosában állott sz. *Márton* kápolnát átvették. (Czinár I. 23—32. ll.)

A *Fuxhoffer* Monasteriologiája tudós kiadójának, mint a pannonhalmi főmonostor dús levéltára örének, *Czinár* Mórnak

jeles értekezései fonalán tovább indulva, a pannonhalmi sz. Márton főapátság viszonyairól számos érdekes adatokat kell megemlítenünk.

Ezen a sz. *Benedek* rendi szerzetesek számára szánt monostor legelső alapját a 996-dik év körül *Gejsa* vezér rakatta, melyen fia sz. *István* a monostor és templom építtetését befejezte. A monostor az egyházzal együtt a Pannonhegyet képző három halom egyikén épült föl, és pedig azon, mely a IV. Béla király korában Pannosinak, a nép által *Panzsdónak* hitt csermely völgyéből emelkedik az ég felé, míg a másik halmon a *boldogságos Szűz Mária* legújabbán gyönyörűen diszesített 3 oltárú kápolnája áll, melyneksirboltjában a kimult szerzetesek temettetnek el, a valamivel magasabb harmadik pedig kalvaria-hegygyé alakíttatott át.

Az apátság ünnepélyes alapítványlevelét sz. *István* király az 1001-dik évben adta ki, mely jelenleg létező legrégebb eredeti okmány a pannonhalmi főmonostorban ép oly gondosan őriztetik, a mily nagy tiszteletben tartatik. Ezen alapító-okmányban a monostornak, melyet sz. *István* fogadalomból, s a *Kupa* somogyi gróf ellen kivívott győzedelemérti halából alapított, ugyanazon kiváltság adatik, minőt a sz. *Benedek* rendnek kaszinóhegyi (Monte-cassinoi) apátsága élvez az egyházi joghatóság tekintetében, valamint a megyéspüspök joghatósága alóli mentesség is biztosíttatik; javadalmazásul pedig minden a majorságoktól, földektől, falvaktól, gabnaterméstől, vámoktól máskép a helybeli püspököt illető *tized* adományoztatik, végre szabad apátválasztási jog engedtetik, ki előtt egyedül menjen valamennyi apátok közül a kar, s ki, mint a püspökök, színes czipőben ajánlhassa föl Istennek a szentmisét; ezekhez csatolva a monostornak adományozott helyek minden tárgytól járó tizedei a pozsonybani adó harmadrészével.

Szintoly bőkezűnek tanusította magát e monostor irányában sz. *László* király, ki a monostornak többféle sz. edényt és öltözetet, s könyveket, valamint pusztákat és falukat, melyek egyes részeit már sz. *István*, s más királyok adományoztak neki, ajándékozott, nevezetesen: *Pannonia* pusztát, hol a monostor vala, *ruohti* birtokot erdejével együtt, *Hasság*, *Himudi* (most Nyalka), *Lazy*, *Vuosin* (most Varsány), *Weihna* (most Vénye), *Karci*, *Weinic*, *Ereku* tavastúl együtt; a duna-

partoni *Fizeg*, *Almás*, *Tümürdi* (Tömörd), *Dinna* (Dinnye), *Kenesa* nevű helyeket a *Miruth* tóval együtt, továbbá a *Szeles* erdőbeni pusztát sertés hizlalásra 30 kanász-szállással, és 300 sertéssel együtt, s több a lakosokéival vegyes helyeket, mint 20 cselédszállást, 7 malmot, 131 szolgaszállást, gyümölcsös kertet, két tavat és erdőt, 140 cselédesaládot, 30 halásztanyát, 80 vinczellérszállást, 138 szakács, sütő, esztergályos és más kézműves lakást.

II. Béla király (1137-ben), a sz. *Márton* egyháznak elődei által tett adományozásokra hivatkozva, a szerzetesek eltartása végett hét sószállító vámmentes hajót adományozott a sz. Márton monostornak, átengedvén annak a Pozsony vármegyei *Fok* adója tizenharmad részét, s megerősítvén a király bírósága alá tartozást, és bizonyos *Hoda*, *Nulos* (Nyulas) és *Szeleus* (Szölös) földekre vonatkozó adománylevélét. — Ezenkívül a *Dávid* főapát (1131—1135) által megújítatott templom fölszenteltetése alkalmával a *Ravasz* és *Tarján* közötti földet ajándékozta a monostornak.

II. Gejsa (1148 körül) visszaadta a monostornak a sz. István király által annak ajándékozott, de Kálmán király és ennek fia István király által a monostortól elvett *Geurin* (Győr) városban fogandott vizák harmadrészét.

II. Endre király (1223-ban) megerősítette a sz. István és László királyok által a monostornak adott okmányokat.

IV. Béla király a monostor által Csallóközben birt *Dyenes* (Dénesd) helységet a Pozsony vármegyei gróf hatósága alól mentesítette, s a főapátság jobbágyait minden gyűjtés és követeléstől szabadoknak nyilvánította, csupán felgyűjtésre kötelezvén őket. (*Wenzl. Új okmt. III, 129. sz.*)

Mindazáltal legnagyobb méltóságra és hirre tett a sz. Márton monostor szert 1500-ban II. Ulászló király alatt, midőn *Máté* örökös főapátta, és a káptalan elnökévé választotta, s minden szabadalmait és kiváltságait, melyeket a rend a királyok és pápák kegyéből élvezett, visszaszerezte és azoknak szentesítését megnyerte. Mert valamint már 1103-ban II. Paskál pápa azt rendelte, hogy a püspök ne mutathassa ott be az apát meghívása nélkül a szentmise áldozatot, ne merjen kiközösíteni és zsinatra hívni ottani áldozárokat; mindezt,

mind más hasonló kiváltságokat a többi pápák sem mulasztották el apostoli tekintélyökkel megerősíteni, sőt 1506-ban II. Gyula, 1514-ben X. Leo pápák még gyarapítani is.

Ezekben kimondatott a főapátnak a saját rendjebeli valamennyi apátságok fölötti elsősege, és püspöki joghatósága, az rendeltetvén, hogy minden harmadik évben tartassék káptalan, két szerzetes valamelyik tudományegyetemre küldessék, hogy a rend a szent *Jusztináról* czimzett gyülekezet kiváltságait élvezze, a főapát a lelkiekben csak az apostoli szentszéknek legyen alárendelve, s a lelkiekben püspök gyanánt intézkedjék, a *beeli* (bakonybéli), és *bélai* apátságok fölött gyámúri jogot gyakoroljon a többi intézkedéssel együtt, az egyházi büntetések és fegyelem alól fölmenthessen, a szabványokat és rendeleteket megerősítse, továbbá a lelkiekben általános helynököt és ügyhallgatót nevezhessen, a kisebb egyházi rendeket föladhassa, az oltárokat és harangokat fölszentelhesse, minden egyházi áldást jogosan végezhesen.

Ekép II. Ulászló király ezen okmányával véget vetett azon káros visszaélésnek, melynél fogva csaknem az 1400-dik év óta, az akkori zavaros viszonyokban divattá vált csupán javadalmazott (Commendatarii) apátok vagy kormányzók kinevezése s a monostorok élére állítása, kik inkább az apátság birtokai jövedelmének szaporítására, mint a szerzetesi fegyelem ápolására s föntartására fordították figyelmüket. De egyszersmind helyreállítván a valóságos, egyszersmind főapáttá, mint a többi apátságok elöljárójává előmozdított apátnak szabad választhatási jogát, valamint az egyes monostoroknak is visszaadván a szabad apát választhatási jogot, megszüntettetett minden további szabályellenességet.

A rend ezen üdvös megújítása, Máté főapát böles törekvései nyomán, létesítettett ugyan; de a mohácsi gyászos ütközet után az ország szívében garázdálkodott törökök zsarnok uralma folytán ismét sokféle visszaélés kapott a rendben lábra. E bajok lassankint orvoslását megkezdte I. Ferdinand király, ki 1529-ben a pannonhalmi főapátságnak IV. Béla, V. István és I. Károly királyok által a főapátság népeinek az ország bármiféle rendes bírāja ítélete alóli mentessége iránt engedményezett kiváltságát megerősítette, (*Eccl. Cam. 24. cs. 23. sz.*), folytatta III. Ferdinand király, ki az idők viszontag-

ságai közben szétszórta sz. Benedek rendi szerzeteseknek előbbi állapotukbai visszahelyeztetését ünnepélyesen közzé tett okmányban biztosította.

Jelenleg a *pannonhalmi sz. Mártonról* címzett főapát, a főapát joghatósága alá tartozván, mint főkapátságok, a *tihanyi, bakonybéli* és *dömölki* apátságok valósággal, a sz. keresztről címzett *telki*, és a sz. Margitról címzett *bélai* apátságok pedig csak címleg — az országgyűlés felsőházában közvetlenül a püspökök után bir ülés és szavazati joggal, s egész 1848-dik évig *Füssön* nemtelenekből is nevezhetett praedialis nemeseket (hűbéres nemeseket), kiknek főispánjuk vala.

Mit juttatott a pannonhalmi főapátságnak az eddig elsoroltakon kívül akár fekvő javakban, akár más kedvezményekben a királyok és egyesek jótékonysága? s melylyek voltak viszontagságai? a következőkből érthető.

1146-ban *Henrik* gróf neje *Chutus* (Szala vármegyei) *Apáthi* pusztát ajándékozta az apátságnak, mely azt 1535-ig birta is; de a kezelés nehézsége miatt, *Nagy-Écs* és *Nagy-baráthi* falukért egy részét, és *Kulcsod* s *Kismegyer* helységekért egészen elcserélte. (*Czinár, I. 64. l.*)

Ugyanazon évben *Furkó* nevű vendég a király jóváhagyásával *Thati* majorságát (udvarhelyét, 3 szőlejét, rétjét és szántóföldjeit); ha pedig leánya örökös nélkül halna el, *wammai* majorságát is a pannonhalmi monostornak hagyományozta. (*U. o. I. 65. l.*)

1152-ben bizonyos *Margit* temetésére a monostornak két *Ehudi* és *Seka* nevű családot hagyományozott 8 ökörrel, 10 tehénnel és 100 birkával együtt, oly személyeket, kik a sz. *Márton* templomnak évenként sz. Mihály ünnepén 12 rőfös szőnyeget tartozzanak fizetni; *Ráfaél* apátnak pedig 1000 szentmise följánlására arany lánczot hagyott. (*U. o.*)

1157-ben *Valfer* gróf *Güssing* (Németújvár) falu, és egy Győr körüli *Dunasziget* birtokosa, e sziget kopár hegyén a *boldogságos Szűz Mária* tiszteletére-monostort építtetett, és ezt „a sz. *Márton* monostornak adta át, minthogy ennek dicsősége sz. *Márton* ottani születése, és az apátot itt főapátnak nevezvén a szerzetesek eltartására *Podgrad, Csegge, s Giormoth* pusztákat jelöli ki a monostor javadalmául. — Ugyanazon időben

Adalbert, II. Gejsa királynak *Roger* sicilai királyhoz küldött követe, sz. Márton monostorának hagyományozta *Philes*, *Druk*, *Svesla* és *Heulichin* pusztákat *Jakkal* együtt, s valamennyi könyveit. (U. o. I. 66. l.)

1213-ban Endre király, a rusznyákok elleni hadjáratral levén elfoglalva, az *Uriás* apát és a *pozsonyi polgárok* közt fenforgott pör megvizsgálását az ugyanazon évben meggyilkolt *Gertrud* királynéra, és annak fivérére *Berthold*, kalocsai érsekre, bizta, kik *Sztara* és *Udvorcs* földeket, s az okozott *károk* fejében 35 marka kárpótlást ítéltek oda sz. Márton egyházának. Hasonlóképen nyerte meg a veszprémi püspök által igénybe vett *Somogy vármegyei tized* miatt indított pörét ugyanazon apát épen azon idő körül. (U. o. I. 70. l.)

1220-ban *Miklós* nádor végiteletileg a sz. Mártoni főapát sajátjának ismeri el *Sown* helység szántható, és berkes részét, s a *Fen* helységbeni telkeket. (*Wenczl, Új okmt. I. 91—94.*)

1225-ben Endre király a pannonhalmi apátságnak adományozta *Günew* (Gönyű) földjét szántóföldekkel, és a *szolga-györi* várjobbágyok 6 szállásával, s két dunai szigetet a halászatjoggal együtt, midőn a több év előtt (1222) leégett, de *Uriás* apát által helyreállított sz. Márton templom és monostor fölszenteltetésén jelen volt. (U. o. 114. és 123. ll. — s *Czinár, I. 72. l.*)

1230-ban Endre király az apátságnak ajándékozta az apát által újra építtetett sz. *Jakab* kápolnát, s a szerzeteseknek 80 hold földet utalványozott. (*Wenczl, i. h. I. 161. l.*)

1231-ben ugyanaz sz. Márton egyházának javadalmazásul adományozta a *szolga-györi Billa* földet malmokkal, kaszálókkel, s a benne lakott várszolgákkal együtt. (*Czinár, I. 78. l.*)

1237 ben *Uriás* apát *Ság* falu 16 szállását szerezte meg ugyanazon egyháznak, s a szállások lakosai, mivel magukat szabadosoknak tartották, a nádor ítélete nyomán, leborotvált fejekkel adattak át *Uriás* apátnak. (U. o.)

1240-ben bizonyos *Chuntey* helységbeli *Herruch*, örököse nem levén, ezen majorságot minden mellékleteivel, és a Dunában birt halászatával együtt sz. Márton egyházának hagyományozta. (*Wenczl, Új okmt. II. 68. l.*)

1258-ban *Favus* apát *Elek* gróftól *Dyonis* (Dénesd) földet 2 szolgálával, s egy szabadossal 304 ezüst márkán, s két évvel előbb *Eörs* földet 200 márkán szerezte meg. (*Czindár*, I. 80. l.)

1260-ban ugyanazon apát a *Szegliget* nevű balatoni, előbb a Szala várhoz tartozott, de attól rég elszakasztott, s *Ogicz* bán, utóbb *Calánnus* gróf, által birt, de ennek örökös nélküli elhunytával IV. Béla király fiára, *István* herczegre, szállt szigetet minden mellékleteivel együtt *István* herczegtől oly föltétel alatt kapta, hogy az ottani hegyen várat építtessen. De midőn a vár két év múlva elkészült, annyira megtetszett a királynak, hogy a szigetet visszavette, s helyette a Szala vármegyei *Bok*, a nyitrai várhoz tartozott *Vág* és *Dudvág* közötti *Debrethe*, és a Somogy vármegyei *Alma* földeket adta a monostornak. (*U. o.* 80. és 81. ll.)

1262-ben bizonyos *Pikud* nevű úrhölgy, elveszítvén erőszakosan meggyilkolt fiát, minthogy más örököse nem volt, a király jóváhagyásával *Tamási* és *Péterd* birtokait oly föltétel alatt ajándékozta a sz. Márton monostornak, hogy ha a monostor közelében akarna tartózkodni, ez őt élte fogytaig élelemmel és ruházattal tartozzék eltartani. (*U. o.* 81. l.)

1263-ban IV. Béla király az elődei által a sz. Márton monostortól elsajátított, följebb az 1157-dik év alatt említett boldogságos Szűz Máriáról czimzett „*Quizin*“ máskép *güsingi* (most a vasvármegyei *Német-Újvár*) {monostorért a sz. Márton monostort kármentesítette. Mert e király hálásan emlékezvén meg, hogy midőn a tatárok által üldöztetve, minden segítségtől megfosztottan, a tengerparti vidékekre menekült, Uriás főapát 800 marka ezüsttel segítette őt; a nevezett monostorért esere fejében sz. Márton egyházának ajándékozta a Vág vize partján létezett *Újhely* nevű birtokát az ottani rév- és piaczámmal együtt, valamint *Lubou*, és *Szerdahely* s *Patvarics* Nyitra vármegyei majorságait. (*U. o.* I. 78. és 81. ll.)

1267-ben *Konrád* gróf, *Gughi Kulcsey* fia, felesége a veszprémi boldogságos Szűz Máriáról czimzett apácza kolostorban fátvölt öltvén, *Gughon* birt földjét és házait a sz. Márton monostornak ajándékozta. (*U. o.* 84. l.)

1271-ben kelt a győri káptalan bizonyítványi okmánya, melynél fogva tudatja, hogy *Tamás*, hantai prépost, *Nyulas*

földet a sz. Márton apátságnak adta el. (*Wenczl, Új okmt. III. 162. l.*)

1292-ben III. Endre király a sz. mártoni monostornak adományozta a Somogy vármegyei (?) *Tabb*, és sz. *Miklós* falvakat ott lakott udvarnokaival együtt. (*Czinár, 84. l.*)

1301-ben a sz. mártoni várat, III. Endre király kimultával megszűnván az Árpád nemzetség, a király választás miatt egymás ellen küzdő magyarok pártoskodása közben, a zavargók szállották meg; de az özvegy királynénak atyjához Albert császárhoz visszaszállítása végett erős hadsereggel Budára vonuló *Landerberch*, Iván gróf közreműködésével, azt ostrom alá fogta, s elfoglalta. (*U. o. 85. l.*)

1358-ban Klára, *Kathl* István leánya, bizonyos, Bársonyos mellett létezett, *Hosszutelek* nevű földet magának akarván elsajátítani, *Sziffrid* apát a legerélyesebben ellenszegült, és a bíróság kívánatára önmaga két nemessel átöltözvén, övét megoldatta, s mezitláb, azon kor szokása szerint földet hintve fejére, a hely színén megesküdt, hogy a pör alatt levő föld emberemlékezet óta sz. Márton egyházáé volt. Ennélfogva Lajos király neki ítélte azt oda.

Hasonló eskületétellel szerezte meg ugyanazon apát a monostornak *Ság*, *Nyulas*, *Kisravazd* földeket, a *csütörtökhelyi* vámot, s a *Szent-Lőrincz*, *Ravazd*, *Semiensuka*, *Chichol* (Csi-csó) és *Füss* határai megalapíttatását bírói végzés útján eszközölte ki; az *Alsók* szőlőhegyeni szőlőknek hegyi jogát, a *pozsonyi* város és Dunavám jövedelmeit egyezkedés útján biztosította, s a *Hasság*, *Sikátor* és *Fizegtőre* vonatkozólag tiltakozásával a jogtalan birtokosok birtoklási jogát megingatta; végre Lajos királytól oly okmányt eszközölt ki, mely bármely a monostornak káros elidegenítéseket, cseréket és kötelezettségeket érvényteleneknek nyilvánította. (*U. o. 89. l.*)

A XV-dik század elején a pannonhalmi sz. Márton apátság jövedelmei a győri, vagy veszprémi püspökségek jövedelmei felével fölrőknek becsültettek, mivel e püspökök minde-nike 50, a pannonhalmi apát pedig 25, a Pozsonyvár védelmére megkívántató lándzsás tartására tekintetett képesnek. (*Kovachich, Supl. ad vestig. Comit. II. 374. l.*) — Ugyanezen század végén a pannonhalmi apátság több püspök által föl-

szerelt egész banderium felét, azaz: 200 lova tartott ott kiállítani, míg az ország primása akkor négy annyi fegyveres szolgáltatott a haza közös védelmére. (*Czindár I. 98. l.*)

1512-ben a sz. Márton monostorában tartott káptalanban nyolcz monostor egyesült, úgymint: a *pannonhalmi sz. Márton*, a *pécsvárad*i boldogságos Szűz Mária, a *szegszárdi* Szentséges Megváltó, a *bathai sz. Mihály* főangyal, a *sümeghi sz. Egyed*, a *zalavári sz. Adorján*, a *Garan melletti sz. Benedek* és a *beeli sz. Mór*icz apátságok, s e szövetség célja e monostorok fentartása, a sz. Benedek szabványa szerinti szertartás egyenlősége, a káptalanok évenkénti megtartása, és a látogatások, az apátok képességeik, és kötelmeik szerinti választásának módja, a gazdálkodás mikénti kezelése, s több eféle vala. (*U. o. I. 103. és 104.*)

1535-ben a pannonhalmi most már főmonostor I. Ferdinand királytól *Hegymagos*, *Apáthi*, *Lesencze*, *István*d falvi, és Szala vármegyei *Szent-Mártonföldje* puszta birtokáért azok terhes és semmi jövedelmet sem hajtó igazgatása miatt esérébe kapta a Komárom vármegyei *Kulcsod* falu birtokát, és a *nagybaráti*, *nagyécsi* falusi, s *Kismegyer* pusztai részbirtokokat, melyek a felosztatott *thúróczy* társház sajátjai valának. (*U. o. 111. l.*)

1537-ben Ferdinand király a paunonhalmi főmonostornak, új adományozás útján, a Győr vármegyei *Gönyő*, *Ság*, *Táp* és sz. *Miklós* helységeket adta a monostornak irányában különféle belháborgások közt mindig állhatatosan megőrzött hűsége tekintetéből, és a lázadó *Török* Bálint által jövedelmeikben okozott károk némí kárpótlása fejében. (*U. o. 109. és 110. ll.*)

A pannonhalmi sz. Márton monostor, a mohácsi vésznapra következtet belmozgalmak folytán, véginségre jutván s szerzetesei által — kik csak több évtized múlva tértek vissza — odahagyatván, az ottani vár várnagyai gondviselésére bízott, kik a monostor birtokainak igazgatását is átvették s azok jövedelmei a Zápolya ellen viselt háboru szükségleteire fordítottak.

Ily várnagyok valának: 1530 előtt *Tompa* István és *Dély* Farkas; 1533-ban *Laki* Balázs, ki erőszakoskodásai miatt nem sokára elmozdittatván, *Bakics* Pál a huszárok tábornok főkapitánya lön utódja, ezt pedig 1546-ban *Nyilkai*

Mihály tudós váltotta fel. A vár védelmére pedig, az esztergomi érsek 1542-ben 50 lovast, és ugyanannyi gyalog katonát rendelt. — Mely inséges állapotban tengődött akkor tájt a monostor gazdasági ügye, eléggé következtethető azon körülményből, hogy 1533-ban az apát kényszerült a monostor legbecsesebb ékszereit, mint: sz. *István* kelyhét tányérával, 3 más ékesített kelyhet, az ezüst füstölőt, és kezét 200 magyar forinton, 1539-ben pedig a *Gelléren*, és *Tarcsalon* birt szántóföldeket 14 forintot ért búzáért, minden forintot 14 pozsonyi mérő búzára számítva, elzálogosítani. (U. o. 110. és 111. ll. — *Eccl. Cam. irreg.*)

A főapátság kormányzója Fejérváry István korában (1567—1592) a monostor a várőrségi katonák gondatlanságából leégett, melynek helyreállítására adósságot kellett tenni, s ismét igen sok földet zálogba adni, de a templom értékes készlete is, talán biztosság tekintetéből, Nyitrára vitetvén, mivel senki sem kérte vissza, ott maradt. (U. o. 115. l.)

1593-ban sz. Jakab hava 30-dikán sz. *Márton* várát, melyet *Pál* főapát vitézül készült védelmezni, a várőrség s *Zádory* János várkapitány gyávasága, ha nem árulása, következtében a törökök megadás által kezökre kerítették. Ez időtől fogva sz. *Márton* mezőváros a törököknek évenként 80 forintot, 40 szekér ugyanannyi császári tallerra becsült szénát, 30 pint vajat, 15 mérő búzát, ugyanannyi árpát, 30 a spahik, vagy a hol szükséges lenne, a törökök szolgálatára használandó forspont szekeret, 19 forint császári adót, 3 akó fejérvári aszalt szilvát, ugyanannyi diót, 4 akó bort, s más különféle ajándékokat tartozott szolgáltatni. A zsellérek a telkes jobbágyok robotjának negyedrészt kézi munkáját voltak kötelesek végezni. (U. o. 116. és 117. ll.)

Magyer Placid főapát (1647—1665) kormánya közben, a várőrség gondatlanságából tűz támadván, a monostor a várral, templommal, s minden házi felszereléssel együtt leégett, s annak helyreállíthatására ismét több pusztát és falut kellett elzálogosítani; de 1683-ban a törökök újra megjelenvén, *Karamustafa* nagyvezér hadserege ismét fölgyújtotta a nagynehezen helyreállított monostort. (U. o. 127. l.)

1704-ben a panuonhalmi monostorba *Forgách, Rákóczy* hadseregének vezére, szállott, ki a szerzeteseket nagy büszkén meg-

hívtá a szomszéd *Koronczó* mellett vivandó csata szemlélésére; de a császári hadsereg vezére *Heister* győzött az ütközetben. Egy évre ez ütközet után Rákóczy katonái a monostort kirabolták, s a szerzetesekkel irgalmatlanul bántak, mire 7 szerzetes részint mirigyben, részint rémületből elhalt. (U. o. 131. l.)

1770-ben Dániel főapátot a királyi fölség, egyrészt kiváló személyes tulajdonai miatt, másrészt a pannonhalmi monostornak a többiek fölötti elsősege tekintetéből, saját személye, s utódai számára „*Méltóságos*“ czimmel diszesítette föl. — Az erre következett évben pedig *szent István király jobbjának ereklýje* Bécsből Budára szállittatván, sz. *Márton* egyházában a nép köztiszteletére kitétetett, s fényes ünnepeýességgel fogadtatott. — 1775-ben pedig maga a fölséges kiráýnő, *Mária Terézia*, szerencsétlette a monostort legmagasabb látogatásával. (U. o. 134. és 135.)

1786-ban II. József császár ez évi sz. András hava 14-dikén kelt rendeletével a pannonhalmi főmonostort megszüntetvén, annak minden ingó, s ingatlan birtokát a vallásalaphoz csatolta, és a politikai biztosok által minden vagyonát összeiratván, a szerzeteseket *lelkipásztorkodásra*, vagy az *iskolákban tanításra* alkalmaztatta; a monostor házi levéltárát pedig a budai kincstári levéltárba; az úgynevezett országos levéltárt a győri káptalan levéltárába szállittatta; Kolínovies kéziratái a magyar királyi tudományegyetem könyvtárának adattak át, s jelenleg is ott vannak; a monostor pénz- és éremgyűjteménye Bécsbe vitetett; végre a lelki joghatóság a szomszéd püspökök között osztatott fel az egyházak földirati fekvése szerint. (U. o. 138. és 139. ll.)

Azonban József császárnak bekövetkezett halála után azonnal előre lehetett látni, hogy a nemzet polgárisodásával s alkotmányával egykorú sz. Benedek rendnek ily módon történt felosztatása és elnyomatása épen nem fog sokáig szó nélkül hagyatni. Mert a rend visszaállittatásának követelése már az 1790-diki országgyűlésre beadott sérelmek közé soroztatván, *Ferencz* király trónra lépte után tústént megígérte, hogy a rendet ismét vissza fogja állítani; de a franczia háborúk akadályozván őt ígérete teljesítésében, végre *Dániel* főapát sürgetései, és a pápa közbenjárásának is igénybe vétele nyomán, 1802-dik évi sz. György hava 25-dikén kelt királyi ok-

iratával az 1786-ban élvezett jogaival együtt visszaállította sz. Benedek rendét, s mivel Dániel főapát e közben meghalt, *Novák* Krizosztomot, addig sz. Móríczról czimzett beeli apátot, nevezte ki a pannonhalmi sz. *Mártonról* czimzett monostor főapátjává. (U. o. 139. és 140. ll.)

A főapátságnak, Péterffy által 1290-dik évből származtatott régi pecsétje ily fölíratú: SIGILUM. CONVEN. SCI. MARTINI DE MOTE (ügy) PANNONIE. E pecséten három igen rozszant boltív alatt álló szerzetes ábrája van, kiknek középsője, a többinél magasabb alakú, csuklyával fűdött fejjel, két kezével nyílt könyvet tartva, egy földetlen fövel előtte álló fiatal szerzetest látszik oktatni. Ezen pecsétet a főapátság, mint hiteles hely, nem használta; hanem visszanyervén csaknem a XVII-dik század eleje óta elhanyagolt hiteles helyi kiváltságát 1723-ban, mint előbb, úgy most is a következő fölíratú s jelvű pecsétet használja: — S. CAPITVLI + S. MARTINI + DE SACRO + MONTE + PANNONIAE + : O : S : B :. A pecséten széken ülő püspök füveges apát, fölemelt jobbajával áldást osztva, balkezében pásztorbotot tartva, lábaival heverő sárkányra hágyva ábrázoltatik, jobbtől föllemelt kehelylyel térdelő angyallal, balról földetlen fövel álló fiatal szerzetessel, s amaz fölött madár, ez utóbbi fölött csilag látszik. (U. o. I. 85. és 133. ll.)

A régi Gejsa vezér által építtetni kezdett, sz. István király által befejezett sz. *Mártonról* czimzett egyház és monostor állapotáról, s viszontagságairól ennyit jegyeztem fel a többször idézett Czinár említett jeles művéből. A templom külseje egyszerű vágott kövekből szerkesztett épület volt, keskeny ablakokkal, s két fából gyártott kis toronynyal. Különféle építési izlésre mutató belsejében pedig egy a *szentély alatti kápolna*, két oldalhajóval birt főhajó, a sz. *Benedek* és *boldogságos Szűz Mária* kápolnája, 8 gót idomú ívezettel összekötött oszlop van, melyek fejein akant helyett cser- vagy semmi levél sem látható; a szentély mögött négy hamuszínű márvány *pillér* látszik, melyeket sz. *István*, és sz. *László*, középett pedig sz. *Márton*, de lónélküli szobra díszesít. Kisoltára öt van, az alsó templom oltára fölött a *keresztén függő* üdvözítő szemléltethető. A hagyomány szerint a balszárnyoni szobákban gyakran hosszabb ideig lakott az ajtatosságát végző sz. *István* király,

s a templom egyik fülkejében levő márvány borítékú, s márvány zsámolylyal ellátott székből gyakran volt jelen a szentmise áldozaton.

Azonban *Ipolyi* Arnold jeles régiség bűvárunk (*Archeol. Közl. II. 198. l.*) véleménye szerint, e szék inkább a zsolozsmára megjelent *főapát*, vagy a káptalanban elnöklő széke lehetett. Említésre méltó még a kincstárban őrzött öltöny (köpönyeg), mely b. *Gizela* királynénak, sz. István király nejének tulajdonítottatik, s különösen azért nevezetes, mivel ablakjára, ábráira, s bizanti izlésű szerkezetére nézve hasonló sz. István király koronázási palástjához; anyaga és művészete, s színezete ettől egészen eltér, finom sötétiszínű gyapjúszövet, hasonló legfinomabb női kelméinkhez, melyre az alakok s ábrák színnyomattal alkalmazvák, az alakzatok körvonalai sötét-vörös barnás színekkel, a gyöngyök rajzai fejr színnel, mitha a sajátlagi sz. István palástnak himezési mintául szolgált volna. Ezen palást a műtörténetre, különösen a byzanti műipar történetére, nézve igen érdekes, s habár másképp már nem a legjobb állapotban van, de kegyelettel őriztetik, s kitűnő figyelmet érdemel. (*U. o. 197. l.*)

A templom jobb szárnyán az ajtónál sirbolt van, melyben a XVIII-dik századig az áldozárok temetettek el, s ebben több sírkő látható, melyek egyike, függőlegesen a falba illesztett márvány, s *Siffrid* főapátot álló alakban ábrázolja e sirirattal: „Anno 1365. V Idus martii Sigfridum abbatem coetus fratrum tumulavit, istud qui claustrum laudabiliter reparavit. — Ennek átellenében más utódja II. *László* apát számára befalazott márványlap van e sirirattal: „Anno Domini 1372 in die S. Martini obiit Abbas Ladislaus Cudar.“ (*U. o. I. 90. l.*)

A templom, sokféle viszontagságokon esvén keresztül, úgy mint tűzvészeken főleg I. Endre király korában a *Vatha* lázadás közben, és a XVI-dik és XVII-dik századokban földrengéseken, és zivatorokon; 1137-ben, 1146-ban és 1206—1244-ig gyakran megújított, végre 1486-ban gót izlésben egészen újra építettett; mostani alakját pedig 1828-ban, s a következő években nyerte *Pachh* János primási építész felügyelete alatt, midőn új 24 ölnyi magasságú tornya épült az erkélyét tartó 16 oszloppal, és az ajtaja fölötti homlokzat készült, mely a trónon ülő religió alakját ábrázolja több más

a főmonostor alapítását, és megszüntetése utáni helyreállítását tárgyazó alakokkal.

A templomhoz van kapcsolva a *monostor*, mely a XII—XIV-dik századokban újjátartott meg *Uriás* és *Siffrid* főapátok alatt, *Sajghó* Benedek apát pedig 1723-ban tetemesen megnagyobbította. A monostor *Engel* és *Packh* jeles építésszek által építtetett, oszlopokkal, festményekkel és szobrokkal ékített könyvtárt és levéltárt is tartalmaz. A könyvtárt már sz. *László* király 72 kötettel gazdagította, miután a *Vatha* lázadás folytán és tatárok által sokat szenvedett, a rendnek 1802-ben történt helyreállítatásakor 76,000 kötetből állt; azonban ösnyomtatványai nincsenek, hanem 1468—1500. nyomtatott könyvekkel bír. A könyveken kívül kép-, kö-, kagyló-, különféle természettani, érme- és régiséggyűjteménye is van.

Levéltára, melynek legrégibb *magyar okmánya* 1553-ból való, a *házi* jogai védokmányait tartalmazó, és az *országos* iratokból áll, mely utóbbiak a szerzetesek hiteles helyi gondviselésére bízott szerződések, végrendeletek, nemességi levelek. De a levéltárt is sok viszontagság érte; mert a mohácsi vésznep után *Tarcsy* Albertre bízott, kinek mivel azt 1558-ban a monostornak épen visszaadta, sz. *Mártonban* birt szőlejét a monostor hálából mind a dézsmától, mint a tizedtől mentesítette. 1593-ban a levéltár, úgy látszik, *Bécsben* volt elrejtve, mivel a monostor értékes holmije ugyanott *Henkell* Lázárnál volt letéve; III. *Ferdinand* király alatt a *győri* várban; a rendnek 1786-ban történt feloszlatása után *Budán* a királyi kincstári levéltárban őriztetett, az országos pedig a *győri* káptalan levéltárába szállíttatott. Jelenleg ismét mindakettő a monostor levéltárában őriztetik.

A sz. Mártonról czímzett apátok és főapátok névsora.

(Czinár és a kamarai levéltár okmányai nyomán.)

- 1001-dik évben. *Esztre* (Astricus-Anastasius), apát.
- 1030—1036. Szent *Mór*, később pécsi püspök, apát.
- 1055— — *Lázár*, apát. (*Eccl. Cam.* 23. cs. 16. sz.)
- 1091—1103. *I. Péter*, apát.
- 1117. 1121. *Déda*, apát.
- 1131—1151. *Dávid*, apát.
- 1151—1157. *Ráfael*, apát.

- 1157—1176. *Rajnald*, apát.
 1180—1187. Ilyen apát.
 1188—1190. *II. Péter*, apát.
 1190—1192. *Balázs*, apát. (*Lib. Privil. mont. Pan.*)

18. l.)

- 1192—1204. *I. János*, apát.
 1106— — *Benedek*, apát.
 1206—1244. *Uriás*, apát.
 1244—1252. *Salamon*, apát.
 1252—1265. *Favus*, apát.
 1266—1281. *Bonifác*, apát.
 1281—1300. *Hermann*, apát.
 1300—1301. *I. Miklós*.
 1302—1306. *Imre*, apát.
 1306—1308. *Jakab*, apát.
 1308—1309. *II. János*, apát.
 1309—1316. *I. László*, apát.
 1317—1324. *II. Miklós*, apát.
 1325— — *Rezső*, apát. (*Lib. Coll. Eccl. III. k. 99. l.*)
 1334—1355. *Vilmos* (*Hamern Villerm*), apát.
 1355—1365. *Siffrid*, apát.
 1365—1372. *II. László*, apát.
 1372—1377. *Domonkos*, apát.
 1377—1379. *Fejér Ulászló* herceg, kormányzó.
 1379—1381. *I. Pál*.
 1381—1399. *István*.
 1400—1405. *Marsali Dózsa* (*Theodorus*), apát.
 1405—1422. *János*, oppelni herceg, vladislavi

püspök.

- 1410— — *Konrád* apát, kormányzó (*Eccles. cam. irreg.*)

- 1422—1436. *Dombói III. Miklós*, apát.
 1436—1446. *Hedervári László*, kormányzó.
 1446—1460. *Brentei Tamás*.

1460—1477. *Domonkos*, székesfejérvári sz. Miklósról
 címzett prépost, kormányzó.

1477—1483. *Pyber Benedek*, budavári várnagy, kór-
 mányzó.

1492— — *II. Tamás*, kormányzó (*javasalmazott commendator.*)

1500—1534. tudós *Tolnai Máté*, a király jegyzője, s korlátnok, apát, utóbb főapát.

1513— — *Zakariás*, apát. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1535—1542. *Györi I. Mihály*, főapát.

1542—1550. *Nyári Ferencz*, kormányzó.

1550—1556. *Chanadi III. János*, főapát.

1556—1562. *III. László*, főapát.

1562—1566. *Bóchi Tordai Péter*, kormányzó.

1566— — *IV. János*, főapát.

1567—1592. *Fejérvölgy István*, kormányzó.

1593—1596. *Eöcheni Baranyai II. Pál*, főapát.

1597—1601. *Kutassy János*, kormányzó.

1602—1638. *Scharffenbergi Himmelreich György*, kormányzó.

1638—1646. *Pálffy Mátyás*, főapát.

1647—1666. *Magger Placid*, főapát.

1667—1683. *Genchy György Egyed*, főapát.

1684—1688. *Simonsich Máté Gellért*, főapát.

1689—1692. *Rumer Márton*, főapát.

1693—1699. *Lendvay II. Placid*, főapát.

1699—1708. *Karner II. Egyed*, főapát.

1709—1722. *Göncz Szelestény*, a *bold. Szűz Mária* kápolnája szerzője, melyben el van temetve.

1722—1768. *Sajghó Benedek*, főapát.

1768—1801. *Medgyesi Somogyi Dániel*, főapát.

1802—1829. *Novák I. Krizosztom*, főapát.

1829—1841. *Kovács Tamás*, főapát.

1842—1865. *Rimely Mihály*, főapát.

1865— — *Kruesz II. Krizosztom*, (Sz. András hava 16-dikán választatott).

3. §.

C H O R N A

sz. Mihály főangyalról czímzett prémontréi
prépostság.

A Győrtől nyugotnak három mérföldnyi távolságra fekvő *Csorna* mezővárosban jelenleg is létező sz. *Mihály* főangyalról czímzett prépostság alapítója az *Oslí* gróf család vala, nevezetesen 1180 körül *Istrán* és *Lőrincz* testvérek, az *Oslí* gróf nemzetségből származott gróf *Chornai* Lőrincz fiai, állították, s több fekvő birtokkal bőkezűleg javadalmazták e prépostságot. Ezen javadalmazást még inkább szaporították ezen, s az e nemzetségből keletkezett *Kanizsai* családnak több egyes tagjai, sőt más magános jötevők is. (*Czinár II. 10.*)

1226-ban *Endre*, Sopronyi Konrád fia, a csornai egyháznak adományozta *Rabakuz* (Rábaköz) nevű földjét. 1228-ban kelt *Endre* király végítéleti rendelete, melynél fogva bizonyos a sopronyi várhoz tartozott de *Oslí* grófok által a csornai prépostságnak adományozott földet oda ítélte a prépostságnak. — 1230-ban *Oslí* Mihály gróf, Csorna ura, örökös alapítványul a csornai egyháznak hagyományozott *Csornán*, *Boludon* (Beled) és *Péten* több birtokrészt *Osliban* létezett szőlőkkel, és egy három kerekű malommal együtt; továbbá *Pusztá-Horpács* (most Lédecz) falut; a csornai piacsvámot a templomi használatra szükséges lámpák és tömjén megszerzésére; ennek fiai *Benedek*, és *Tamás* pedig évenkénti öt ezüst márka járulékot hagtak ugyanazon egyháznak sóban.

Hasonló alapítvány-levelet állított ki 1265-ben *Mark* áldozár, Pál papnak fia, 120 hold szántóföldről *Edwen* (Edven). — 1278-ban *Miklós*, a sopronyi sz. *Mihály* egyház plebánusa, azon kötelezettséggel hagyományozta végrendeletileg *Wolfon* birt szőlejét a csornai egyháznak, hogy abban temetessék el. Eredeti. — 1281-ben pedig gróf *Oslí* Móríc a csornai egyháznak örökös alamizsnául végrendeletében *Zebunében* (?) egy malmot, és nemes telket hagyott. (*Ecel. Cam. 35. cs. 23. 24. 25. 27. 29. sz. — 37. cs. 79. sz.*)

A többi csornai monostornak részint a *Kanisai* család által, melyhez e prépostságnak később a királyra szállott kegy- és gyámúri joga tartozott, részint más családok által juttatott adományok közül az okiratokban e következők fordulnak elő: *Gyarmath* falu, és a Győr vármegyei *Baráthi* helység fele két, úgymint Áldozócsütörtök, és sz. Egyed ünnepeáni országos, minden szerdán pedig heti vásár tarthatási joggal, II. Ulászló királynak 1504-ben kelt kiváltság levele értelmében. Hitel. másol.; a Szala vármegyei *Karathföldre*, máskép *Kis-Kolcz*, melyet 1373-ban *Kanisai* István, zágrábi püspök, a fentemlített *Gyarmath* helységért cserébe adott, örökös alapítványt tevén a sz. *Mihály* oltára előtt tartandó folyvást égő lámpára, és egy minden hétfőn ugyanott följárandó szentmisére.

1412-ben Zsigmond király megerősítette az 1399-ben kelt adománylevelet, melyet *Kanisai* János, esztergomi érsek, *Miklós* királyi főtárnok és *István* királyi főajtónálló mester testvérek állítottak ki 1404-ben *Baráthi*, *Mege* és *Gyarmath* helységekről, a két elsőt ugyan vétel, az utolsót csere útján adván át a monostor *Karaczföldre* nevű birtokáért a csornai monostornak. E helységeket ugyanis *Gergely*, *Osl* gróf fia, más kincseken kívül, szentségtörő kézzel rabolta el a csornai prépostságtól, és sajátította el magának; de a fentnevezett 3 testvér örökös alamizsnául a fentemlített módon a prépostságnak adományozta azokat. (MM. SS. *Heven FF. XXII. k. 37. l.*)

A prépostság sajátja vala egy *Viczai* György által *Horpácson* neki ajándékozott telek; a Fertő tava körül létezett *Sorald* falu, melyet *Osl* Miklós, *Bandhegy* helység, melyet a vaaghai nemesek adományoztak a csornai egyháznak, az *Ostfy* és *Viczay* nemes urak által ajándékozott birtokrészek Csornán; egy *Loosi*, Gáspár, *Beled* fia által 1439-ben a prépostságnak hagyott szőlő, s a *hevei* majorság, melyet Vilmos gróf, *Fraknói* János fia, adományozott a prépostságnak.

Ezekhez járul a monostornak a *Gergely* mester, asszonyfalvai *Osl* fia által birt Soprony vármegyei *Maglocsa* nevű birtokrész birtoklásába 1420-ban történt törvényes beiktatása, s egy *chói* birtokrésznek ugyanazon évben a monostor számarai odaitéltetése; végre a *Kanisa* család által IX. Bonifác pápának 1400-ban kelt helybenhagyása mellett a csornai egyháznak ajándékozott *Szil* falutól járó tized. (*Czindr II. 10.*

— *Eccl. Cam.* 35. cs. 36. 41. — 36. cs. 16. sz. — 37. cs. 12. sz. — *Cod. Dipl.* IX. 7. 340. l. — X. 6. 265. és 287. ll.)

A csornai prépostságot ugyan a római szentszék is több kedvezményekben részesítette; mert mind Incze, mind Márton pápa megerősítette az elődei által a prémontréi sz. *Norbert-től* sz. Ágoston szabálya szerint alapított szabályozott kanonok rendnek intézményére vonatkozó apostoli iratokat, melyeket 1293-ban Lodomér, esztergomi érsek lemásoltatott, mind II. *Gyula* pápa 1507-ben tüzetesen e rend javára adott ki apostoli iratot. (*Eccl. Cam.* 35. cs. 30. sz. — 37. cs. 20. sz. — *Cod. Dipl.* V. 2. 362. l.)

De a magyar királyok is különféle kiváltságokkal tüntették ki a prémontréi kanonok rendet. Ugyanis Zsigmond király Kanisai János, esztergomi érsek, kérelme folytán a csornai prépostságot 1393-ban *hiteles, saját országos hitelű pecséttel bíró helylyé* nyilvánította, s miután a monostor megszentségtenítettvén, e pecsét, a monostor levéltárából együtt a *Kanisaiak* kaposvári birtokán őriztetett, II. Ulászló király 1495-ben, a megyei nemesség kérésére, a monostornak visszaadta a pecsétet; de a hiteles helyiségi kiváltsága is helyre állíttatott az 1574-dik évi 32-dik törvényezikk értelmében.

A pecséten sz. *Mihály* főangyal alakja látszik e fölirattal: „S. Conventus de Chorna Oslonis“. (*Jernei tört. tár.* II. 91. l.)

Ugyancsak Zsigmond király 1399-ben beleegyezett, hogy a csornai prépostság *Bardthi* birtoka fölmentessék a *tized és kincstári haszon* fizetés alól (*MM. SS. Heven. XXII. k.* 89. l.); 1405-ben pedig kiváltságlevelet adott a csornai prépostnak, melyben ezt fölhatalmazza az egyháza javain tartozkodók fölött bírói joggal. (*Eccl. Cam.* 35. cs. 43. sz.)

II. Ulászló király korában a csornai monostor szabályos kanonokjainak száma megesőkkenvén, Gergely prépost folyamodására 1502-ben *Péter*, a római szentegyháznak, a fürdőbeni sz. *Czirjékről* czimzett, bibornoka, s a pápa követe megengedte, hogy *Gergely* prépost monostorába bármely más magyarországi szerzetes-rendből 12 tagot fogadhasson be, s ezek ott letehessék a szerzetesi fogadalmakat. (*Róka Praesul. Vespr.* 297. l.)

Ugyanazon király 1510-ben az egész prémontréi rendnek megengedte, hogy minden egyes prépostság maga választhasson magának prépostot, föntartván mindazáltal magának a királyi kegyúri jogot. (*Eccl. Cam. irreg. inter praeposit.*)

Végre 1520-ban II. Lajos király a csornai prépostnak és monostornak *pallósjogot* adományozott. Ered. (*Eccl. Cam. 36. cs. 66. sz.*)

Miután a katholika hittal ellenkező Németországból behozott új hit követői 1570-ben megtámadták a csornai monostort, és erőszakkal elfoglalták annak birtokait, a prémontréiek közül senki sem akarván elfogadni a csornai prépostságot, az *Galamboki Máté* esztergomi kanonoknak adományoztatott, s egész 1702-ig világi áldozárok kezében maradt. De 1702-ben, mint 1294-től kezdve a *zabrdovici* prémontréi apátság fiókja, ennek íteltetett oda, s herczeg *Eszterházy* Pál nádor közbenjárása következtében az alsó Ausztriában keblezett *Perneki* monostor-prépostjának, *Schöllingeni* Ferencznek adományoztatott; de a perneki monostor megszorúlván, s szűkölködő állapotba jutván, a csornai prépostságai jogát 1710-ben a morvaországi *hradischovi* apátságnak engedte át a csornai prépostságot terhelő 59,000 forint váltságdíj összegért. (*Czinár, II. 11. és 12.*)

A monostor régi összeomlott templomát 1658-ban *Szent-tamásy* Máté, czimzetes csornai prépost, újra fölépíttette, és lakását egy emelettel megtoldván, a monostort is tágasabbá és díszesebbé tette. Azonban 1786-ban II. József császár megszüntetvén a prémontréi rendet, s vele a csornai prépostságot is, a rend tagjai elszéledtek, míg I. Ferencz király 1802-dik évi martius 12-dikén e prépostságot teljesen helyreállította, megengedvén a monostor káptalanának, hogy, a prépost meghalálózván, saját kebelökből jelölhessenek ki hármat, a királyt illetvén a prépost-kinevezési jog.

Jelenleg Csornán, minthogy a hajdani sz. *Ilonáról* czimzett plebánia templom 1790-ben leégett, az isteni szolgálat a prépostság *Nagyboldogasszonyról* czimzett templomában tartatik. (*U. o. és Schemat. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 98. l.*)

A csornai prépostok névsora:

1226-dik évben. *István.* (*Cod. Dipl. III. 2. 96. l.*)

1278. 1280. *István.* (*Eccl. Cam. 37. cs. 63. és 79. sz.*)

- 1288-dik évben. *Endre.* (U. o. 35. cs. 27. sz.)
 1293—1295. *Benedek.* (U. o. 30. sz.)
 1323— — *Pál.* (U. o. 32. sz.)
 1337— — *István.* (U. o. 34. sz.)
 1350— — *Simon.* (U. o. 28. sz.)
 1370— — *György.* (U. o. 35. sz.)
 1399. 1400. *Endre.* (U. o. 39. sz. — *Cod. Dipl. X. 2.*
649. sz.)
 1402— — *Gergely.* (*Eccl. Cam. 35. cs. 42. sz.*)
 1404— — *Antal.* (*Czinár II. 11. l.*)
 1405— — *Endre.* (*Eccl. Cam. 35. cs. 43. sz.*)
 1409—1439. *Antal.* (U. o. 35. cs. 38—56. — 36. cs.
 3—24. sz. — *N. R. A. 7. cs. 30. sz. Cod. Dipl. XI. 184.*
360. sz.)
 1445—1451. *Pál.* (*Eccl. Cam. 36. cs. 28—38. sz.*)
 1452—1453. *Bertalan.* (U. o. 39. sz.)
 1454—1456. *Pál.* (U. o. 41. 43. 45. sz.)
 1457— — *György.* (*Eccl. Cam. irreg.*)
 1458—1481. *Pál.* (U. o. 36. cs. 46—55. sz. — 37. cs.
 3—10. sz. — *N. R. A. 7. cs. 24—27. sz.*)
 1485—1500. *Apatócsi Gergely.* (*Eccl. Cam. 36. cs. 39.*
59. sz. — 37. cs. 11. sz. — Pray, Hierar. I. 147. l.)
 1500— — *Endre.* (*Eccl. Cam. irreg.*)
 1502—1506. *Gergely.* (*Eccl. Cam. 37. cs. 13—17.*
76. sz.)
 1508— — *Sebestény.* (U. o. 77. sz.)
 1508. 1510. *Nyilkai Albert.* (U. o. 21. 22. sz.)
 1535— — *Kaposi Péter.* (*Czech, Dipl. Com. Jaur.*
MM. SS. III. 334. l.)
 1542— — *Imre.* (*Eccl. Cam. 37. cs. 23. sz.*)
 1562. 1564. 1570. *Kamonczay Gergely.* (*Act. Jes. Tyrn.*
4. cs. 2. sz. — Eccl. Cam. 30. cs. 63. sz. — Czindár, II. 11. l.)
 1574—1593. *Galamboki Máté,* esztergomi kanonok.
 (U. o.)
 1589— — *Lepes Bálint.* (*Act. Jesuit. Jaur. 14. cs.*
44. sz. 1. §.)
 1608. 1611. *Kály Péter,* egyszersmind szegszárdi apát.
 (*Róka Pros. Vesp. 398. l.*)

- 1629— — Szent-Andrásh István, erdélyi püspök. (*Szvorényi, Decr. Synod.*)
- 1652— — Simandy István, erdélyi püspök. (*Ecccl. Cam. irreg. int. Praeposit.*)
- 1653—1676. Szent-Tamásh Máté, vál. erdélyi püspök. (*Ecccl. Cam. 37. cs. 25. 26. sz. — N. R. A. 1858. cs. 60. sz.*)
- 1676—1679. Sebestény Endre. (*U. o. 63. sz. és irreg. int. praeposit.*)
- 1680—1702. Jany Ferencz, szerémi püspök. (*U. o. és Czindr, II. 11. l.*)
- 1702— — Schöllingeni Ferencz, perneki apát. (*U. o. és 37. cs. 80. sz.*)
- 1711— — Sanci Róbert. (*U. o.*)
- 1736—1738. Barthodeiszky Zsigmond. (*U. o.*)
- 1754— — Nolbek Ráfaél, egyszersmind türjei prépost. (*U. o.*)
- 1786-dik Kameniczky Ágoston. (*Czindr, II. 12. l.*)
- 1802— — Harsányi István, egyszersmind horpácsi prépost. (*U. o.*)
- 1811— — Buday Ágoston, egyszersmind horpácsi, türjei és jánoshidai prépost. (*U. o.*)
- 1820—1857. Gyöngyösh Pál, egyszersmind horpácsi, türjei és jánoshidai. (*U. o.*)
- 1858— — Szenczy Imre, egyszersmind horpácsi, türjei és jánoshidai prépost. (*U. o.*)
- 1860— — Simon Vincze, egyszersmind horpácsi, türjei és jánoshidai prépost. (*Schem. Ord. Praem. Praepos. Csorn.*)

4. §.

H A N T A

sz. Mihály főangyalról címzett prépostság.

A hajdan Györ vármegyéhez tartozott, jelenleg Veszprém vármegyébe keblezett *Hanta*, Kis-Bér mezőváros szomszédságában fekvő, falu páduai sz. Antalról címzett temploma

jelenleg a kis-béri plebánia fiókegyháza; de hajdanta sz. Mihályról czimzett prépostság volt. (*Schem. Cler. Diœc. Jaur. 1869. 83. l.*)

Ki, és mikor alapított Hantán prépostságot? nem tudható meg; de annyi bizonyos, hogy e prépostság IV. Béla király korában már létezett; valamint abban is egy véleményen vannak az írók, hogy *világi áldozárok* birták e prépostságot, ezért Jerney Jánosnak (*Történelmi tár. II. 57. l.*) azon semmiféle alapra sem támaszkodható véleménye, hogy e prépostság *prémontréié*ké lett volna, el nem fogadható.

A hantai prépostság részint javadalmazás fejében kapott, részint más czímen idő jártával szerzett több fekvő javak birtokába jutott. Ilyen volt a IV. Béla király által adományozott Mosony vármegyei *Nyulas* akkor falu, most mezőváros, s miután ez adományozást 1270-ben István király is megerősítette, Tamás prépost Nyulast az erre következő évben a győri káptalan törvényes bizonyosága előtt eladta a pannonhalmi apátságának. (*Wenczl, Új okmt. III. 142. és 162. sz.*)

Később a hantai prépostság, IV. László király 1277-ben történt adományozása nyomán, *Etthey* föld (Komárom?) birtokába jutott, melyen hajdan a Veszprém vármegyei Szolga-Győr vár népsége, és a királyi hirnökök laktak; ezenkívül ugyanazon királytól kapta a hantai templom tőzsomszédságában feküdt *Beyr* nevű három majorság földjét, s több más ajándékokat, 1282-ben pedig Erzsébet királyné birtokain is különféle adományozásokat, melyeket 1326-ban Károly király is megerősített. — Végre a hantai prépostság birta a *Rozgonyi* István gróf által 1489-ben neki átengedett *Azár* pusztát is. (*Eccles. Cam. 35. cs. 19. sz. 1. és 2. §. és 20. sz. — M. Történelm. tár az i. h.*)

Egyébiránt a hantai, egész a törököknek hazánkba töréseig fennállott, prépostság viszonyai és viszontagságai teljesen ismeretlenek lévén, annak emléke csupán hiteles pecsétjében, melyet mint hiteles hely használt, maradt fenn. E pecsét sz. *Mihály* főangyalt álló, és lándzsájával a sarkányt átszűrő alakban ábrázolja. — Ezenkívül e prépostságnak a Hantával határos Nádasd pusztán még 1858-ban létezett egyetlen emléke, a prépostsági templom egyik fala, is végkép eltűnt. (*M. történ. tár II. 57. l. — Rómer, a Bakony 37. l.*)

A prépostok közül névszerint előfordúlnak :

1253-dik évben. *Smaragd*, hantai s pozsonyi prépost.
(*Cod. Dipl. IV. 2. 177. l.*)

1271. 1277. 1278. *Tamás*, egyszersmind választott fejérvári prépost, a király alkorlátnok. (*Wenczl. Új okmt. III. 162. sz. — Cod. Dipl. V. 2. 378. és 429. ll.*)

1290. 1294. *Pál*. (*Wenczl. u. o. V. 12. sz. — Cod. Dipl. V. 2. 288. l.*)

1313. 1317. 1319. *Tamás*. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 499. l. és 2. 101. l.*)

1365— — *Miklós*. (*Cod. Dipl. IX. 3. 468. l.*)

1489— — *Chepeli Benedek*, a győri egyház helynöke.
(*Collect. Heven. MM. SS. XXXII. k. 411. l.*)

1520— — *Ferencz*. (*Rómer, az i. h. 37. l.*)

5. §.

HEGYI, másképp BORSMONOSTRAI

Szűz Máriáról címzett ciszterczita apátság.

A Kőszeg közelében levő *Kethely* (Mannersdorf) Soprony vármegyei mezőváros melletti hegyen szervezett ciszterczita apátságot a *Bors* nemzetségből származott Domonkos bán alapította 1195-ben kelt alapítványlevelével, melyben javadalmazásul *Meynhart*, *Babaduri*, *Prezne* (Prössing), *Michsa*, *Zaka*, *Ukas*, *Baran* és *Dag* (Dägensdorf) majorságokat tűzte ki névszerint, s ezek mellé 300 márka ezüstöt, 100 ökröt, 50 tehenet, 1000 juhot és 10 cselédszállást adományozott az általa épített monostornak. Ezen alapítványt még ugyanazon évben megerősítette III. Béla király, és pedig az ajándékozott tehenek és szállások szaporításával együtt, megemlítvén a *Menersdorf*, *Stroblsdorf*, *Prossing*, *Münchhof* (Barátmajor Vas vármegyében), *Barastorf*, *Puczlstorf* és *Dag* helyeket; (*Eredeti je. Eccl. Cam. 26. cs. 1. 2. 3. sz.*) 1204-ben III. Incze pápa is szentesítette ezen alapítványt. Hitel.

Az alapító Domonkos bán fia *Bors* gróf 1223-ban az atyja alapította monostornak szánta saját, és szülői lelki üdvére *Sumuld*, *Stanch* és *Dunazel* helységeket a szigettel együtt; mivel pedig *Pons* mester azt állította, hogy e javakat vétel útján ő bírja, ezek helyett *Mixa*, *Fluecendorf* (Flanschendorf) helységeket, s *Heteser* helység felét adta a monostornak. Eredeti.

E javadalmazást, II. Endre király 1224-ben örökös alalmazásul 1000 Sopronyban kiszolgáltatandó kősóval, és valamennyi az apátság *Meinhart*, *Laz-tay*, *Preszicze*, *Miske* helységeiben, s máshol szedetni szokott csöbörrel, végre a *menharti* és *miskei* piaczvámmal gyarapította. Hitel. másol. — 1225-ben kelt kiváltságlevelében pedig jóváhagyta az apátság alapíttatását és Domonkos bán, s fia adományozásait, melyekkel ezek „azon magas hegyet, melyen a monostor épült, *Menyhárt* és *Lasztay* helységeket, *Repcze* vize, *Sydan*, *Gathal*, *Rakathia* és a sz. *Agata* templom mellett létezett földekkal együtt“ a monostornak ajándékozták, valamint neki adta a szabados vagyis úgynevezett füstpénz dénárokat, azon egyház valamennyi népeitől beszedendő pénznehezéket és csöbröket, végre ugyanazok minden tartozásait és taksáit, fölmentvén őket egyszersmind minden idegen bíró hatósága alól. A levéltári átiratban (*Eccl. Cam. 26. cs. 4. 6. 7. 9. sz.*) — Ezen adományozásokat megerősítette IV. Béla király; 1270-ben V. István, és 1317-ben I. Károly, ki a monostort a sopronyi gróf különös pártfogásába ajánlotta. (*Cod. Dipl. VIII. 2. 42. 84. ll. s Eccl. Cam. 26. cs. 15. sz. és 28. cs. 55. és 65. sz.*)

Az apátság egyháza gyámuri jogának az alapítóról másokra szállását a következő okmányok derítik föl. 1237-ben a *Miskouch* nemzetségből származott *Bors* gróf végrendeletet készített, melyben, Endre király helybenhagyásával, egy másik hasonló *Scobothkath* pusztá felől, hova szabad jobbágyokat telepített, és *Lokath* pusztáról, valamint *Tomlovh*, *Hirrich* és *Pel* helységekről kiadott intézkedését megerősíti, ezenfelül pedig *Heteser* falu, és a *Soyov* vize mentében birt pusztáiról, az ugyanazon folyón szedendő hidvám feléről, végre az Esztergomban sz. Pál közelében létezett földjéről s egy cselédjéről, úgyszintén *Dobus* és *Pulany* helységekről akép rendelkezett, hogy mindezek eladatván, az érettők bejövendő pénzüszegből 300 forint a Mária hegyeni monostornak utalványoz-

tassék ; az apátság *gyámúri jogát* pedig, vele együtt ki fogván halni családja, Béla királynak adta át. Eredet. (*Eccl. Cam. 26. cs. 11. sz.*)

Ide tartozik még *Chak* sopronyi grófnak, a *Chak* nemzetségből származott *Gug* fiának adományozása, ki hozzá fogott a monostor építéséhez, s azon reményben, hogy, fölépítvén a monostort, Béla királytól megnyeri annak gyámúri jogát, ugyanott magának, nejének és fiainak sirboltot is készíttetett, s míg sopronyi gróf leend, a *Fertou* vámjövédelme felét a monostornak engedte. Eredet. (*u. o. 47. cs. 46. sz. A.*) — Azonban Béla király a gyámúri jogot 1268-ban *Lörincz* sopronyi grófnak, és utódainak adományozta, s jöllehet 1275-ben IV. László király e gyámúri jogot más *Lörincz* mesternek, az *Aba*, másképp *Atyna* nemzetségből származott Péter gróf fiának, és az ő örökösének, s utódainak adományozta, de 1289 körül az ezen *Lörincz* által árutakon szerzett gyámúri jogot *Demeter* és *Mihály* grófoknak, a fentnevezett *Lörincz* sopronyi gróf unokáinak, visszaadta ; Károly király 1324-ben az eredeti, *Lörincz* sopronyi grófnak jutott, gyámúri adományozást erősítette meg. (*U. o. 47. cs. 46. sz. B. es C. — Cod. Dipl. v. 3. 460. l.*)

Az alapító *Bors* család a magyar királyok által megerősített és szaporított adományozásához sorolhatók több magán személyek birtokjoggal járt adományai, és az apátság iránt bőven tanusított következő kedvezményei :

1224-ben bizonyos *Pessai Etul* e monostornak ajándékozta *Baranya* vármegyei ? *Chuzar* nevű pusztáját, melyen 300 hold föld, s két szántóvető volt, fiaival együtt, és melyet a nevezett *Etul* Imre királytól kapott ajándékba e királynak tett hű szolgálata jutalmazásául. (*Czindár, II. 106. l.*)

1254-ben bizonyos *Trumpach* a monostornak lelke üdvére egy *malmot* ajándékozott. (*Cod. Dipl. VII. 1. 302. l.*)

1265-ben *Iván*, barani *Farkassy* fia bevallotta, hogy *Szala* vármegyei *Baran* nevű negyedfél eke alá való földjét a monostornak adta el 20 marka bécsi denáron. Hitel. (*Eccl. Cam. 26. cs. 13. sz.*)

1269-ben kelt a győri káptalan előtt *Lambertnek*, *Keychi* István sopronyi jobbhágy fiának bevallása, melynél fogva bizonyos 150 holdnyi földet a monostornak ajándékozott. Hitel. másol. (*U. o. 18. sz.*)

1270-ben megerősítette V. István, 1277-ben pedig IV. László király IV. Béla királynak adományozását, melynél fogva *Sidan* (talán a mostani Zsidány) földje felét a monostornak adta. (*Cod. Dipl. IV. 38. l. és V. 1. 31. l.*); III. Endre király pedig 1291-ben e birtokra vonatkozó védlevelet adott a kolostornak. (*Eccl. Cam. 26. cs. 33. sz.*)

1276-ban *Pero* sopronyi polgár *Klimpa* nevű helységet Sopron megyében a Conventnek azon föltétel alatt hagyományozta, hogy az apát három szegény árvát évenként 9 talentummal segítse. (*Századok, 1869. 321. l.*)

1279-ben gróf *Nyéki Lőrincz* ez apátságnak, melyben atyja vala eltemetve, adományozta Vas vármegyei *Limbach* birtoka felét, mely Németország határán feküdt. Ered. (*Eccl. Cam. 28. sz.*)

1285-ben ugyanezen apátságnak *Miklós* nádor, néhai *Henrik* bán fia, *Lasztey* nevű faluját ajándékozta, s erre vonatkozik III. Endre királynak 1297-ben kelt *védlevele*. (*U. o. 26. cs. 29. és 34. sz.*)

1286-ban bizonyos *Franch* Frankonau közelében feküdt rétje felét a kolostornak adta. Ered. (*u. o. 30. sz.*)

1303-ban Homonnai *Drugeth* János nádor, s egyszerűsmind sopronyi és mosonyi főispán, *Zadan* nevű IV. László király által egykor neki adományozott falut a monostornak ajándékozta. (*Czinár, II. 107. l.*)

1314-ben *Imre*, Egyedy Miklós fia, *Egyed* faluja (most mezőváros) felét a monostornak adta, 1420-ban pedig Zsigmond király ugyanott bizonyos birtokrészbe a monostort beiktatni parancsolta. (*Cod. Dipl. VIII. 1. 549. l. és X. 2. 251. l.*)

1323-ban kelt *Kakas* Miklós bizonyítványa, melyben tudatja, hogy *Pulai* Miklós a *Zohúznak* nevezett *Pál* gróf egy János nevű rokona meggyilkoltatásáért vérdíjúl Pulán birtalmát a Bors monostori egyháznak adományozta. (*Eccl. Cam. 27. cs. 4. sz.*)

1325-ben a győri káptalan egy okmánya szerint *Endre* mester, *Gergely* mester fia, Soprony vármegyei *Hidegség* és *Homok* nevű birtokait e monostornak ajándékozta. (*Cod. Dipl. VIII. 3. 128. l.*)

1329-ben *Ukurvdi* Péter, sopronyi polgár, végrendeletében *Onbusch* (a németek által Spanfurtnak nevezett) Soprony vármegyei birtoka felét a bormonostrai monostornak hagyományozta. *Eredetije*; s e hagyományt egy évvel utóbb I. Károly király helybenhagyta. (*Eccl. Cam.* 27. cs. 8. sz.)

1330-ban *István* mester, Vas vármegyei főispán, 3 lánzföldet, és egy nemes telket engedett át a monostornak a Soprony vármegyei *Lochman* helységben, miután ezeket Domonkos *Gerungi* fia a monostornak hagyományozta. Ered. (*u. o.* 9. sz.) — 1381-ben pedig bizonyos *Frank* és *Franklói* Mihály a Mária hegyi monostorában létezett sz. Kereszt oltárának ugyanazon *Lochman* helységben egy malmot ajándékoztak (*u. o.* 80. sz.); egy másik ugyanott létezett malmot pedig 1385-ben bizonyos *Fridlin* adott el az apátnak 73 font szerezsen denáron. A vasyári káptalan hitel. másol. (*u. o.* 37. sz.) — Végre bizonytalan évben bizonyos *Iván* nevű királyi katona ugyanott birt 3 majorját adta a monostornak. (*U. o.* 63. sz.)

1332-ben *Kakas* Mihály Soprony vármegyei *Kethely* birtokát hagyományozta a monostornak. (*U. o.* 10. sz.)

1359-ben *Péter*, *Kali* Fridlin fia, lelke üdvére Soprony vármegyei *Leuter*, másképp *Lebnik* birtokát mellékleteivel együtt a monostornak adományozta; Zsigmond király pedig ezen adományt 1380. 1393 és 1400-ban jóváhagyta. (*U. o.* 19. sz.)

1360-ban *Septe* Márton *Septe* (Vas vármegyei *Süpte*) falubani birtokrészét végrendeletileg a monostornak hagyta. Ered. (*u. o.* 25. cs. 27. sz.)

1388-ban a *Chyak* nemzetségből származott *Zentiváni* János fia, Ferencz, a győri káptalan előtt készült végrendeletében *Zentiváni* birtokrészét 3 ekével, 70 lánzföld kaszálóval, a *Rába* folyó melletti erdővel, s a *Rapcza* folyóni malommal együtt oly föltétel alatt hagyományozta a bormonostrai apátságnak, hogy ha nemzetségéből valaki életben maradna, e birtokrészt 1000 denártalentomért visszaválthassa. Hitel. másol. (*u. o.* 39. sz.)

Hasonló végrendeleti intézkedést tett ugyanazon *Chak* nemzetségből származott Ferencz sz. *Ivánon*, és *Ujfaluban* létezett birtokrészei iránt 1395-ben. (*Cod. Dipl.* X. 2. 333. l.)

1433-ban *Kőszeghi* Miklós, rákosi várnagy özvegye, *Chavor* nevű *kőszeghi* határban birt szőlejét a monostornak ajánlódokozta. (*Collect. Heven. B. B. B. VII. k. 45. l.*)

1472-ben Mátyás király e monostornak védlevelet adott. (*Eccl. Cam. 27. cs. 122. l.*)

Végre 1497-ben kelt a vasvári káptalan előtt néhai *Odvári* Mátyás özvegye *Anna*, *Chuhtel* Márton és *Mögelsdorfi* György, s Gáspár vallomása, hogy a nevezett *Odvári* Mátyás, és annak fia *Orbán* a Soprony vármegyei *Odvar* másképp *Udvar* helységbeni birtokrészüket örökös alamizsnául oly föltétel alatt hagyományozták a borsmonostrai apátságnak, hogy ha a végrendelkező Mátyás leányai fiukat szülnének, ezek e birtokrészt illő becsár szerint visszaválthassák. Hitel. (*Eccl. Cam. 24. cs. 134. sz.*)

E Mária hegyi apátság jogainak legbuzgóbb védői a római pápák valának, névszerint III. Incze, V. Kelemen, IX. Bonifác és XII. Benedek (1198—1404), kik nemcsak valamennyi ez apátságnak a királyok által engedményezett kiváltságokat szentesítették; hanem e legutóbbi még a *permeki* apátnak is meghagyta, hogy az apátság javainak és jövedelmeinek erőszakos elsajátítóit azok visszatérítésére szorítsa, s ha vonakodnának, őket kiközösitse az egyház kebeléből. Hitel. (*Eccl. Cam. 28. cs. 46. 49. 50. 52. sz.*)

III. Incze pápa 1207-ben az apátság: *Sattelbach*, *Mulchberch*, *Miscendorf* (Miske), *Grasental*, *Baransdorf* és *Dögen-dorf* birtokai számára védlevelet adott ki, megtiltván bárkinek is akár a szerzetesek szántóföldjeitől, melyeket saját kezeikkel, vagy saját költségökön művelnek, akár takarmányaiktól, akár barmaiktól tizedet követelni, vagy kicsikarni. (*Wenczl, Új okmtár I. 53. és 54. sz.*) — Hasonló védlevelet intézett ez apátság javai számára 1230-ban IX. Gergely pápa az esztergomi érsekhez, meghagyván neki, hogy a monostort védelmezze minden annak a gonosz emberek által okozott sérelem vagy rablás általi károsítása ellen. (*Czinár, II. 108. l.*)

De a királyok és más magán személyek is szintoly bőkezűleg adományoztak e monostor számára különféle jótéteményeket s hasznokat. — Ugyanis 1270-ben V. István király ez apátságnak adományozta a Soprony vármegyei gabna és más tárgyak tizedének huszad részét örökös alamizsnául, s e

királyi adományt 1326-ban megerősítette Károly király is, ki 1334-ben azt is meghagyta *Lorand* mesternek, Soprony és Vas vármegyék főispánjának, hogy a vármegyében minden tizednek huszad részét az apát számára szedesse be. (*Cod. Dipl. V. 1. — 40. l. — VIII. 3. — 65. l. — Eccl. Cam. 27. cs. 11. sz.*)

1335-ben *Drugeth* Villerm nádor az apátságot minden saját használatára beviendett élelemszerektől vámfizetés alól fölmentette. (*Eccl. Cam. 27. cs. 12. sz.*)

1339-ben *Leusták*, Vas vármegyei főispán, az apátság népeit fölmentette a *Fyles* és *Zokon* helyeken szedetni szokott vámfizetés alól. Ered. (*u. o. 14. sz.*)

1353-ban I. Lajos király az apátságot, a főispán, nádor és országbíró törvényszékét kivéve, minden nemes bíróság hatósága alól mentesítette, Ered.; s e kiváltságot II. Ulászló 1515-ben, I. Ferdinánd király 1553-ban ünnepélyes kiváltságlevéllel erősítette meg (*u. o. 27. cs. 16. sz. — 28. cs. 5. 7. 23. sz.*); de Zsigmond király is fölmentette 1392-ben a monostor népeit és jobbágyait, a saját apátjáén kívül, minden más bíróság hatósága alól. (*U. o. 27. cs. 43. sz.*)

1357-ben kelt a *kincstár* haszon beszedeinek bizonyossága, melylyel elismerik, hogy az apátság e tartozás alól fel van mentve. (*U. o. 27. cs. 17. sz.*)

Végre 1360-ban Kálmán, győri püspök, Felső *Laztay* helység tizedét és huszadát a monostornak adományozta. (*Liter. abbatiae LIII. k.*)

Az apátságnak jutott egyházi kedvezmények közé tartozik a győri püspöknek az apát és a monostor számára 1275-ben kelt engedélye, melynél fogva joguk volt *Monatlan* (?), *Presznicz*, *Kethel*, *Laztay* és *Mixa* helységekben, *kápolna*-hatóságot szervezni. Ered. (*u. o. 25. sz.*) — 1277-ben pedig a nádor megerősítette *Péter* néhai sopronyi polgár, s bírónak adományozását, melynél fogva sz. *Jakab* egyházát, és *Klingenbach* nevű falut az apátnak ajándékozta. Hitel. más. (*U. o. 27. sz.*)

Mily gyakran zarándokoltak a jámbor hívek a *boldogságos Szűz Mária* borsmonostrai képéhez, kiderül Erzsébet, az ifjabb királyné 1380-ban Visegrádon kelt leveléből, melyben megtiltotta a gyakori csodákkal kitüntetett szentek ereklyéi látogatására *Mária* hegyére összeseregelni szokott néptől akár

jötte- akár mentekor valamely vámot szedni. (*Cod. Dipl. IX. 5. 406. l.*)

A törököknek 1530-ban e vidékre törésekor a szerzetesek szétűzetvén, s a monostor földig leromboltatván, e nagyszerű alapítvány idegen kezekre jutott, és pedig 1567-ig *Majláth* Gábor birta, kinek *Ferdinand* király azt csak ideiglenesen adományozta; később *Kanisai* Orsolya, *Nádasdy* Tamás nádor özvegye, kezébe jutott, míg végre 1680-ban herczeg *Eszterházy* Pál a monostor helyét vissza nem adta a szerzeteseknek, s ezt jelenleg a *liliovölgyi* (Lilienfeld) ausztriai apátság birja, mely két ott tartott áldozár által kormányoztatja mind a lelki, mind a gazdasági ügyeket. — A mostani kolostor a hajdani monostorból alakítottatott át, s mellette van a sz. *Györgg* vitézről czimzett plehánia templom. A hely maga „*klastromnak*“ neveztetik; a németek pedig „*Kloster Marienburgnak*“ hívják. (*Czinár, II. 110. és 111. ll.*)

A máriahegyi, máskép kethelyi apátság apátjai s
kormányzói:

- 1222-dik évben. *Konrád*, apát. (*Cod. Dipl. III. 367. l.*)
 1223— — *S.* (talán *István*), apát. (*Czinár, II. 109. l.*)
 1231— — *Illés*, apát. (*Eccl. Cam. 47. 12. sz.*)
 1265. 1268. 1270. *János*, apát. (*Eccl. Cam. 26. cs. 13. 17. 20. sz.*)
 1272— — *Keresztély*, apát. (*U. o. 23. sz.*)
 1277— — *Lénárd*, apát.
 1279— — *István*, apát. (*Cod. Dipl. VII. 3. 217. l.*)
 1284— — *G.* (talán *György*), apát. (*U. o. IV. 171. l.*)
 1298— — *Keresztély*, apát. (*Cod. Dipl. VI. 2. 126. l.*)
 1317— — *Fredmann*, apát. (*Czinár, az i. h. 109. l.*)
 1320— — *Domonkos*, apát. (*U. o.*)
 1325. 1326. 1327. *Jakab*, apát. (*U. o. és Eccl. Cam. 27. cs. 5. 6. sz.*)
 1330—1336. *Márton*, apát. (*U. o. és Eccl. Cam. 27. cs. 8. 10. 11. sz.*)
 1339—1346. *Henrik*, apát. (*Eccl. Cam. 27. cs. 13. sz.*)
 1349—1353. *Péter*, apát. (*Czinár, II. 109. l. — Cod. Dipl. Ind. 392. l.*)

1353. 1359. 1361. *Simon*, apát. (*Eccl. Cam.* 27. cs. 18—24. sz.)

1369—1373. *János*, apát. (*U. o.* 28—33. sz.)

1373. 1381. *Domonkos*, apát. (*Cod. Dipl. az i. h.*)

1381-kig *Keresztély*, apát. (*Czin. II. 110. — Cod. Dipl. IX. 5. 515. l.*)

1381— — *Lippold*, apát. (*Czinár, az i. h.*)

1385—1418. *Miklós*, 1398-ban a köszeghi nemesek és polgárok által, kik a szerzeteseken erőszakoskodtak, s drágaságaikat elrabolták, elűzetvén, helyibe *János* prémontréi csemésztetett be apáttá. (*U. o. és Eccl. Cam.* 27. cs. 37—101. ll.)

1421—1431. *Pál*, apát. (*Eccl. Cam.* 27. cs. 79. 85. 86. sz.)

1433— — *Miklós*, apát. (*Coll. Heven. MM. SS. VII. k. B. B. B.* 45. l.)

1449. 1453. 1455. *Bertalan*, apát. (*Czinár, az i. h. — Eccl. Cam.* 27. cs. 105. 109. 113. 114. ll.)

1469—1472. *Léárd*, apát. (*U. o.* 115. 117. 122. sz.)

1473—1474. *Endre*, apát. (*U. o.* 124. sz.)

1475— — *Graveneki Udalrik*, kormányzó. (*U. o.* 123. sz.)

1476— — *Pál*, apát. (*U. o.* 125. sz.)

1479— — *Mihály*, apát. (*U. o.* 128. sz.)

1489— — *Henrik*, apát. (*Vzinár, II. 110. l.*)

1495— — *János*, apát. (*Eccl. Cam.* 27. cs. 131. l.)

1496—1500. *Bálint*, apát. (*U. o.* 132. 135. 139. ll.)

1503—1516. *Zakariás*, apát. (*U. o.* 137—139. sz. — 28. cs. 1—7. sz.)

1522— — *Polidor*, apát. (*U. o.* 28. cs. 9. sz.)

1524—1525. *Henrik*, apát. (*U. o.* 28. cs. 10. 11. sz.)

1528. 1529. *Czirák György*, apát. (*U. o.* 78. sz.)

1548. 1549. 1555. *Mihalevitz Endre*, kormányzó. (*U. o.* 12. 13. 17. 30. sz.)

1555— — *Horváth Endre*, apát. (*U. o.* 31. és 32. sz.)

1557— — *Mihalevitz Endre*, apát. (*U. o.* 33. 34. sz.)

1559—1565. *Szentgyörgyvári István* apát, és a pécsi sz. *Endre* kápolna grófja. (*U. o.* 35—38. sz. és 56. cs. 11. sz.)

1580— — *Mihály*, kormányzó. (*U. o.* 28. cs. 40. sz.)

6. §.

H O R P Á C S

sz. Péter apostolról czímezett előbb sz. Ágoston rendi, később prémontréi szabályozott kanonokok prépostsága.

A Sopronytól délkeletnek három mérföldnyi távolságra fekvő *Horpács* helységben, mely jelenleg a *Szécsényi* grófok birtoka, hajdan sz. Péter apostolról czímezett prépostság létezett, mely eleinte sz. Ágoston rendi karinges szabályozott kanonokok sajátja volt nemcsak Schier Sükösd állítása, hanem azon 1295-ben kelt okmány szerint is, melyben *Miklós* nevű sz. Ágoston szabályozott kanonok rendi prépost fordul elő. (*Cod. Dipl. VII. 2. 183. l.*)

Czinár Mór tudósunk (*Monaster. Fuchof. II. 21. l.*) e prépostságot kizárólag a *prémontréi* szabályozott kanonokénak vitatja, s ez állítása bebizonyítására a prémontréi rend Húgó nevű évlap írójára hivatkozik, ki ezt írja: „Győrtől (melyet a nép Ráabnak nevez) 4 mérföldnyire feküdt a *horpazi* prépostság, régente a Scheidi, Layruelius által Schirmuninak nevezett, prépostság fiókja; de az egyetemes káptalan 1516-ban a *gradicinak* rendelte alá. A rendtől egy század óta elsajátított, noha czímlag a mieink által birt Horpáczt *Schöllingeni* Ferencz, perneki apát, *perneki* rendtársaiknak szerezte meg.“ Ugyanesak Czinár Mór azt is megemlíti, hogy időjártával, midőn Csorna a kiváltás jogánál fogva a gradici apátság fiókjává lőn, a horpácsi prépostság czíme annyira egyesítettett a csornai prépostban (1710 körül), hogy a prépost csornai és horpácsi prépostnak írta magát, s írja jelenleg is.

Ezen érvek ugyan kétségtelenné teszik, hogy Horpácson prémontréi kanonokok voltak; de ezért azoknak véleménye sem utasítható vissza, kik azt írják, hogy Horpácson sz. Ágos-

ton rendi kanonokok laktak; mert elég példa van rá hazánk történelmében is, hogy bizonyos rend számára alapított monostorok később más rendnek birtokába jutottak. Épen így szállhatott az eredetileg valószínűleg a XIII-dik, nem pedig XIV-dik században, nem tudni ki által? a sz. Ágoston rendi szabályozott kanonokok számára alapított horpácsi prépostság időjártával a *prémontréi* kanonokokra.

A prépostság birtokairól nincsenek biztos adataink; Czinár Mór mindazáltal azt hiszi, hogy a Soprony vármegyei *Kövesd* (Giesing) falu e prépostság birtoka volt, melyet Széchenyi György, esztergomi érsek, kiváltván, a budai papnevelőnek ajándékozott.

Horpácson még most is létezik sz. Péter és Pál apostolokról czimzett templom, mely valamivel magasabb helyen áll, s mellette láthatók még a hajdani hozzátartozott kolostor nyomai. Ezenkívül a *Szécsényi* gróf családnak is van ott esinos kastélya az *Örző angyalról* czimzett kápolnával. (*Schem. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 67. és 97. ll.*)

Horpáctól fél mérföldnyire fekszik *Keresztény* (villa *Christiana*) nevű falu, melyben hajdan a *templomlovagoknak* (Templáriusoknak) volt lakhelyök, mint kiderül *Gellért* testvérnek a templom lovagokháza káplánjának, és a *Keresztény* falvi ház paranesnokának leveléből, s mások irataiból, melyeket ezek, mint a bizonyos *Márton* horpácsfalvi lakos, és *István* horpácsi prépost emberei közt fölmerült pörben választott békebírák, állítottak ki 1226-ban a prépost embereinek ártatlanságáról szóló bizonyítványúl.

A templomlovagok megszüntetése után e helység a sopronyi betegápoló jánoslovagokra, ezekről pedig a *Nádasdy* családra szállt, végre *Kollár* Ádámnak, a császári könyvtár igazgatójának adományoztatott. (*Czinár, II. 147. 170. ll.*)

7. §.

KIRÁLYHELY v. KIRÁLY-UDVAR

(„locus regalis“)

boldogságos Szűz Máriáról címzett cziszterczita
apátság.

Ezen apátság rajzában egyetlen útmutatónk Fuxhoffer, kinek ez apátság neve — s keletkeztefelőli és azon rendről, melynek tagjai, véleménye szerint, azt lakták, tüzetesen kifejtett érveit ismételni fogjuk itt.

Heimbis tanúsága szerint bizonyos, hogy Magyarországon létezett hajdan „*királyhelyi*“ című apátság; de az apátság alapítójának neve és alapíttatási éve, melyet az írók a XIII-dik század végére 1272—1282 közötti évre tettek, ismeretlen. A *királyinak* nevezett *hely*, melyet jelenleg a magyarok *királyi udvarnak*, a németek *Königshofnak* hívnak, a *Lajta* folyó partján, *Bruck* várostól, hol 1696 ban *Széchenyi* György, esztergomi érsek, a sz. *Ágoston* rendi kanonokoknál hat magyar újoncz eltartására, és szentmisék bemutatására 10,000 forintnyi alapítványt tett (*Eccl. Cam. 46. cs. 36. sz.*), alig egy negyed mérföldnyi távolságra fekszik, s e helyen *Cyperon* nevű királyi kastély diszlett, melybe Kálmán király *Godofrédet*, a Magyarországon átvonulni kívánt keresztes hadsereg vezérét, meghívta békeséges értekezletre. (*Katona hist. pragm. I. 515. l.*) Mert ezen *Godofréd* lotharingiai herczeg, s ennek öcsese *Baldwin*, Jeruzsalembe mentükkor Kálmán királyhoz küldetvén, *Tollenburg* (azaz *Bruck*) város alatt ütöttek hadseregükkal táborn, ott, hol a *Lintæ* (*Lajtha*) folyó képezi Magyarországnak határát.

Ezen királyi udvartól, vagy *Cyperon* kastélytól, mely most *Königshofnak* hivatik, mintegy ezer lépésnyi távolságra, a *Lajta* folyó partján, hol mocsár nyoma van, még a múlt század végén is látszottak az apátsági monostor romjai, melyet valószínűleg az Árpád házi királyok valamelyike (talán Kún László) alapított és javadalmazott. — A mohácsi csata után az

apátság állapota hanyatlott, míg azt később birtokaival, s kiváltságaival együtt az ausztriai sz. *Keresztről* címzett *cziszterczita* apátság vissza nem szerezte a rendnek.

Czinár ugyan azon véleményben van, hogy mindezekből még egész biztossággal meg nem határozható, valjon a „*királyi udvar*“ név az úgynevezett „*királyi helyet*“ = *Königshofot* illeti-e csakugyan, valjon a *boldogságos Szűz Máriáról* címzett *királyhegyi* apátsághoz tartoztak-e a fentemlített monostor romjai, s valjon végre ezen apátság eredetileg a cziszter rendé volt-e? annyi mindazáltal bizonyos, hogy ez apátság czíme most is adományoztatik, s jelenleg *Rách* salesi Ferencz, a sopronyi társas-káptalan olvasó kanonokja, és a sopronyi sz. Mihályról, és Szent-Lélekről címzett egyházak plebánusa, viseli azt.

8. §.

K I S M Á R T O N

sz. Ferencz rendi társház, és sz. Ágoston rendi apácza-zárda.

Kis-Márton nevű (a németek által *Eisenstadtnak* nevezett), Soprony fölött mintegy két mérföldnyire legbájosabb és termékenyebb vidéken fekvő, város az úgynevezett szabad királyi városhoz, és az *Eszterházy* herczegesalád tulajdonához tartozó várból, s várhegyből alakult.

A XV-dik század lettüntével a városban sz. *Fülöp* és *Jakab* apostolok emlékére épült plebánia templomot, a városnak leégése után, 1618-ban a polgárok saját költségükön helyreállítottak, mire az 1629-ben sz. *Márton* emlékére szenteltették fel.

Ezenkívül létezett itt Mária tartománybéli sz. *Ferenchezek* számára sz. *Mihályról* címzett templom és kolostor, melynek már a XV-dik század elején (1414?) mint sz. *János* evangelistáról címzett, a *minoriták* számára építtetett templomnak, *Kanisai* István főajtónálló mester, és ennek fia *László*, mint Kis-Márton akkori földesurai, örökös alapítvány fejében, sz. *Györgyön* egy nemes

telket adományoztak kaszálóval, szántóföldekkel, *Szarvók* vára adójával, és évenkénti 40 kő sóval együtt. (*Eccl. Cam. 53. cs. 9. sz.*)

A városi kórházban is van a boldogságos *Szűz Máriáról* czimzett, s a temetőben egy özvegy *Fromwald* Magdolna költségén készült kápolna.

A vár és a hegy területén pedig herczeg *Eszterházy* Pál, az egykori nádor, 1655-ben alapított saját nagyszerű palotájában plebániát 1660-ban a *szeplőtlenül fogantatott Szűz Mária* emlékére szentelt templommal együtt; a hegyen pedig az akkori herczeg *Eszterházy* 1772-ben építtetett templomot, mely 1803-ban *Mária látogatása*, vagy „*Sarlós boldogasszony*“ emlékére szenteltetett fel, s e mellett van az úgynevezett *kalváriahegy*, vagyis több emeletes épület, melyre csigalépcsőn juthatni fel, s ezt is ugyanazon herczeg építtette 1705-ben 10 kápolnával együtt.

1760-ban ugyancsak az akkori herczeg *Eszterházy* Pál Antal bőkezűségéből épült az „*írgalmas barátok*“ paduai sz. *Antalról* czimzett *társháza*. Van még ott a *Szent-Keresztről* czimzett kápolna is, mely alkalmasint előbb az ottani plebaniagyház *vala*. (*Schem. Cler. Dioec. Jaur. 1869. 39. 100. és 104. ll.*)

Ezeket előre bocsátván a *Kis-Mártonban* jelenleg létező egyházi épületekről: még a hajdan e városban létezett, de megszüntetett kolostorokra vonatkozókat soroljuk el. Ily kolostor volt a hegyen hajdanta előbb a *minoriták*, később szintén a *Mária tartománybeli sz. Ferencziek* *társháza*; a királyi városban pedig a sz. *Ágoston rendi apácák* zárdája.

A Kis-Mártonnal határos, az ottani várhoz tartozó, *Kis-höflein* falu területén a már említett *Kálváriát sz. Apollonia*, és *Vilgefortis* szűzek s vértanúk kápolnáival együtt fölépíttetvén *Eszterházy* Pál herczeg, 1711-ben alapítványlevelet állított ki az oda telepített *Mária tartománybeli sz. Ferencz rendi szerzetesek* számára, kikötvén, hogy 8 áldozár, s 2 szerzetes testvér lakjék ott, s az áldozárok egyike naponként egy szentmisét ajánljon fel Istennek, a különféle jötevők által nekik nyújtandó alamizsna fele pedig a szerzeteseket illesse, másik fele a *Kálvária* jó karban tartására fordíttassék. — Ugyanazon herczeg 1713-ban az ott égő lámpa világ fentartására szükség-

ges olajra 50 forintot utalványozott. (*Acta Francisc. Kis-Márton. I. cs. 4. 5. 17. sz.*)

A mi pedig e társház ingatlan birtokát illeti: egy az 1743-dik évi telek-okmány szerint bizonyos 217 forintra, 30 krra becsült házat, s több szőlőt szerzett, nevezetesen 1713-ban *Thonói* Bódog-Jakabtól, a sebensteini uradalom tisztartójától, egy a templomvölgynek (*Kirchthal*) nevezett helyen volt kis szőlőt vett; 1715-ben pedig bizonyos Juliána nevű *Lindauer* János özvegyétől egy másik szőlőt kapott ajándékba kertté alakításra, 1718-ban *Payerl* Ferencztől vett a templomnak 47 forinton a már említett templomvölgyben fekvő szőlőeskét, egy másikat ugyanott 1721-ben *Männer* Lipóttól 40; egy harmadikat 1731-ben *Franck* Páltól 150, egy negyediket 1732-ben *Frühwirth* Jánostól 120 forinton szerzett meg ugyanott; végre 1733-ban *Hammer* Jánostól egy *Kishöfleinban* létezett szőlőt vett meg a társház 300 forinton. (*U. o. 23. 26. 27. 30. 31. 37. sz.*)

Ezekén kívül a kolostor még a következő jótéteményekben s kedvezményekben részesült, nevezetesen szentmisékre hagyott alapítványokban: 1724-ben *Pellato* Domonkos hercegi kéménysöprőtől 500 forintnyi alapítványt kapott; báró *Ebergényi* László tábornok 1726-ban 1000 forint alapítványt hagyományozott a kolostornak; *Kontor* István választott tribunicus püspök, győri örkanonok és a győri püspökség üressége közben általános püspökhelyettes, a szerzeteseknek engedélyt eszközölt ki az esztergomi érsekmegyéből alamizsna gyűjtetésre; végre 1719-ben XI. Kelemen pápa 6 évre *Mária szeplőtelen fogantatása* ünnepén teljes búcsút engedményezett egyházuknak; 1733-ban pedig XII. Kelemen pápa házi főpapjától 100 napi búcsút eszközöltek ki a szerzetesek azon hívek számára, kik a kálvárián levő sz. kereszt ereklyével bíró feszület előtt áhitatosan imádkozni fognak. (*U. o. 3. 36. 44. 60. sz. és 3. cs. 54. sz.*)

Mivel a hívek naponta számosabban sereglettek a *kálváriahegyeni* kápolnába, melyben a *boldogságos Szűz Máriának* a nagyhöfleini fürdőtől 1712-ben abba átszállított képe tiszteltetett, egyre szükségesebbé vált a sz. Ferencziek kolostorának tágitása, és a szerzetesek számának szaporítása. Ezért a kolostor alapítója, herceg *Eszterházy* Pál, 1751-dik Karácson-

hava 14-dikén kelt rendeletével, a sz. Ferencziek testületének addigi kolostora rozzant, és szűk levén, új kolostor építhetés végett a hercegi kertnek a mostani kolostor épület irányában az úton túl fekvő részén tűzött ki helyet, e helyett a kishöfleini határból két kis házhelyet és négy a kishöfleini községtől 843 forinton szerzett a kismártoni kert mellett feküdt szőlőrészt csatolt a hercegi kerthez, kikötvén azt is, hogy az új kolostorban 24 áldozár szerzetes lakjék. (U. o. 1. cs. 19. sz.)

Az ekép nagyobbított társház számára egyes jötevők ismét több alapítványokat tettek szentmisékre, nevezetesen 1753-ban *Rimlin* Borbála 4500 forint tőkét tett le alapítványul; 1773-ban *Steiner* Fülöp tanácsnok 500; 1777-ben *Klein* Borbála 200; végre 1790-ben *Kauschitz* Mátyás 240 forintnyi alapítványt tett le. (U. o. 9. 13. 34. és 47. sz.)

A sz. Ferencz rendi szerzetesek e társháza egész 1786-ig virágzott; ekkor azonban II. József császár hatalomszava ezt is megszüntette; de a *kalváriahegy* kápolnáit, melyekben több szent ereklye, úgymint: *Kapisztrán* sz. János köntöse, sz. *Orbán*, *Szelestény* és *Victoria* csontjai egyes részei őriztettek, meghagyattak a hívek használatára. József császár halála után mindazáltal azonnal helyreállíttatott a kolostor is.

A társház főnökei közül előfordúlnak: 1725-ben *Kirkay* Lajos; 1749-ben *Barilics* Miklós; 1761-ben *Palkovics* Godofréd; 1766—1767-ben *Lubics* Bernát; 1775—1776-ban *Kudler* Paskál, 1776-ban *Raicha* Lénárd; 1779 és 1780-ban *Lang* Miksa, 1785-ben *Astl* Rogér. (U. o. 1. cs. 29. 43. sz. — IV. cs. 5. 6. sz. és *Monast. Kismart.* 1. cs. 10. sz.)

Jelenleg a társházban 8 atya és 4 szerzetestárs működik, s végzi az isteni szolgálatot a kolostorral összekötött sz. *Mihály* főangyalról czimzett templomban s a kalvárián. (*Schem. Cleri Dioec. Jaur.* 1869. 100. l.)

A sz. Ferencz rendi szerzeteseken kívül hercege *Eszterházy* Pál bőkezűségéből sz. *Ágoston* szabályozott kanonok *rendjebeli apáczáik* is telepíttettek Kismártonba. Ugyanis a nevezett herceg leánya *Krisztina*, a fentemlített apáczáik Ausztriában keblezett *Kirchberg* nevű városa kolostorában 1672-ben fátyolt öltött, ezért a herceg 1678-ban a *kismártoni* belvárosban 15,000 forint alapítvány-tőkét tevén le, a sz.

Ágoston rendi apácák számára ugyanott építtetett zárdába más 6 apácát hitt be a kirschbergi zárdából, és mivel később ezeknek száma szaporodott, 1712-ben újra 15000 forintnyi alapítvány-tőkét tett le a zárda fentartására. (*Act. Monial. Kismart. I. cs. 1. sz. és VIII. cs. 1. sz.*)

Ezen zárda helyisége iránt 1687-ben az apácák csereegyezkedést kötöttek a várossal, melynek erejénél fogva az apácák a köztéren *Kitzl* Mátyás és *Leinwather* Mihály háza mellett feküdt házuk negyedrészt a városnak engedvén át, helyette a kolostor-utczában a zárda, és *Pauer* Mihály háza mellett létezett házat kapták cserébe a hozzá tartozott telkekkel együtt, mindazáltal a polgári terhek viselésének föltétele alatt.

Ehez a város 1690-ben még szabad legeltetést toldott öt tehén számára, *Széchényi* György esztergomi érsek pedig 1694-ben az apácák élelmezésére 10000 rénes forintot utalványozott. Azonban, jóllehet a város 1730-ban az apácákat a neki elengedett 600 forint tőke fejében a polgári terhektől menteseknek nyilvánította, a magyar királyi helytartótanács mégis, mivel e mentességre királyi jóváhagyást nem eszközöltek ki, 1744-ben azt határozta, hogy az apácák tartoznak a polgári terheket viselni. (*U. o. I. cs. 7. 11. 22. 30. sz.*)

Az ezen zárdának jutott *szentmise* alapítványokra és más kedvezményekre vonatkozólag pedig megemlíthető, hogy herczeg *Eszterházy* Pál 1692-ben hetenkint Istennek följajánlandó 3 szentmisére tett örökös alapítványt, *Hock* Henrik Kristóf pedig ugyanazon évben e végre 2000 forint tőkét ajánlott föl; bizonyos *Völcssey* szintén adott 1739-ben e célra 500; *Singer* Mária Augustina apácza 1743-ban 20, a lámpa fentartására pedig 10 forintot hagyományozott. — 1761-ben *Mayerhoffner* Rozina egész ingó és ingatlan vagyonát az apácázárdának hagyományozta, 1776-ban *Fetter* Erzsébet, fogadalma letétele alkalmával, 500 forintra rügott örökségét szintén annak hagyta. — Végre 1762-ben *Kampmüller* Ignác, Mária Terézia királynő gyóntatója, végrendeletében egy a fölséges ausztriai császári család kincstárában létezett *boldogságos Szűz Mária lepléből* lemeteszt, s üvegbe zárt ereklyéről emlékezik, mely a kismártoni apácáknak adatott át. Ered. (*U. o. I. cs. 10. sz. — IV. cs. 1. 2. 4. 6. 12. 33. sz. és IX. cs.*)

1768-diki Kisasszonyhava 2-dikán a város egy része, s ezzel az apácák zárdája és temploma is leégvén, gróf *Zichy* Ferencz, győri püspök, azt rendelte, hogy az apácák a herceg *Eszterházy*féle *lackenbach*i várban helyeztessenek el; de e rendelet megváltozván, az apácák a herceg *Völgyfalva* (Czillingdorf) nevű helységébe szállítottak, 1769-ben pedig, helyreállítván klostromjuk, visszavittettek Kismártonba.

József császár 1786-ban ezen zárdára is kimondván a megszüntetést, 1787-ben a királyi ügyek igazgatója és *Eszterházy* Miklós herceg közt egyezkedés történt a zárdához tartozó hercegi 30000 forintnyi, a császár rendelete nyomán már most a vallásalaphoz tartozni kellett, alapítvány, és az apácza *Krisztina* hercegnőnek más kolostorba fogadtatása iránt. (*Éred. u. o. I. cs. 39. 40. 41. 49. sz.*)

Ezen zárdá templomában, melyben a *sz. Ferencziek* szokták az isteni szolgálatot tartani, a *sz. József* és *boldogságos Szűz Mária* emlékére szentelt főoltáron kívül, mely 1707-ben szenteltetett föl, még: *sz. Magdolna, boldogságos Szűz Mária, sz. Ágoston, Taddé Judas, sz. Antal* és *Monika* mellékoltárok s léteztek. (*U. o. I. cs. 1. sz. s IX. cs.*)

A kismártoni apácza-zárda főnöknői:

1678. 1690. *Molárti* Anna, Borbála Renáta. (*U. o. I. cs. 1. sz. és VIII. cs. 1. sz.*)

1693—1728. *Krisztina* Jozéfa, herceg *Eszterházy* Pál leánya. (*U. o. I. cs. 12. sz. — II. cs. 22. sz. — VIII. cs.*)

1709 — — *Andrásy* Klára Magdolna, dékánkö. (*Eccel. Cam. irreg.*)

1729—1762. *Tournon* Amália Eleonóra grófnő, főnöknő. (*U. o. I. cs. 21. 26. sz. — III. cs. 32. sz. — VIII. cs. 2. sz.*)

1765—1781. *Tarnóczy* Amália Teréz, főnöknő. (*U. o. I. cs. 40. 41. 47. sz. — III. cs. 33. sz. — VIII. cs.*)

9. §.

KOPPÁN-MONOSTOR

boldogságos Szűz Máriáról czímzett sz. Benedek
rendi apátság.

A Komáromon túl fekvő Újszöny faluval nyugot felől határos *Monostor* nevű puszta, hol a Duna jobb partján még a XVII-dik század végén is látszottak az egykor ott létezett sz. *Benedek* rendi apátság monostorának romjai.

Ezen a régi okmányokban majd *Kapan*, majd *Kathpan* és *Kothpan* neveken előforduló, de később *Koppán-Monostor* néven ismeretes apátság eredetéről semmi bizonyos adat sem fedezhető fel; de az esztergomi káptalannak egy 1259-ben kelt kiváltságleveléből az derül ki, hogy akkor a *Catpan* nemzetségből származott János fia, Miklós gróf, volt a catpani monostor gyámura, következőleg e főnemes család valamelyik tagja alapította a XII-dik század vége felé, vagy bizonyosan a XIII-dik század elején ezen monostornak nevezett apátságot. (*Czinár I. 284. l. — II. 232. l.*)

Azonban ez apátság viszonyairól, s viszontagságairól a régi iratokban igen keveset találunk följegyezve. — 1407 körül az *Eörs* falubeli *Chudor* nevű esztergomi érseki nemesek, e monostor halastava zsilipeit szétrombolván, a szerzetesek élelmére ott tartott halakat kibocsátották, s a monostor földjéből egy darabot elfoglaltak, melyet a gadóczy *Csudor* család tagjai 1480-ban visszaadtak. 1519-ben pedig az apátot a sz. Márton apátság káptalana iktatta be *Zomzó* (most *Czonezó*) puszta birtokába.

A hazánkba betört törököktől félélemből a szerzetesek által odahagyott apátságot 1537-ben cösényi *Baranyai* Mátyás, a tatái vár parancsnoka, foglalta el a halászati jog reá eső részével együtt, melyet azonban 1540-ben I. Ferdinánd király a főapátnak, mint valamennyi sz. Benedek rendjebeli apátság védnökének, visszaadni rendelt.

E közben, meghalálozván gadóczi *Farkas* Márton, kinek I. Ferdinand király az apátság javait holta napjáig adományozta, *Fejérkövy* István, veszprémi püspök, és javadalmazott főapát, ez apátságot 1581-ben a *Bessei* és *Sabariai* nemeseknek, s *Balogh* Mihálynak adta zálogba 600 forintért, és e kapott pénzt a pannonhalmi vár kijavítására, s a leégett sz. Márton monostor helyreállíttatására fordította.

Nem sokára azonban a monostori apátság a komáromi várhoz csatoltatván, a *Zichy* grófok birtokába jutott, s a főapátok nem bírták többé visszaszerezni.

Újabb időben az apátság birtokának a Duna és a komáromi vár felé fekvő része ezen vár legvégső erősítési vonalává alakíttatott; czime pedig „a boldogságos Szűz Máriáról nevezett Komárom fölötti monostori apátság“ néven adományoztatik érdemes egyházi férfiaknak, mely czimet jelenleg jeles nyelvtudósunk *Bitnicz* Lajos választott bosoni püspök, szombathelyi nagyprépost, a Magyar Academia tiszteletbeli tagja, viseli. (U. o. I. 285. és 286. ll. és *Schemat. Cleri A. Dioec. Strig.* 1869. 14. l.)

E monostor egykori apátjai közül előfordúlnak:

1385-dik évben. *Herke* Endre. (*Czinár*, I. 100. 102. 285. ll.)

1407 — — *Lajos*. (U. o.)

1503. 1509. *Balázs*. (U. o.)

1519 — — *János*. (U. o.)

1705 — — *Lacza* János. (*Act. Abbat. Borsmonost.* 28. cs. 69. sz.)

10. §.

LAKFALVA (Wandorf)

sz. Farkasról czímzett remete sz. Pál rendi
társház.

A Soprony várossal határos *Lakfalva* helység a régi iratokban majd Wandorf, majd ismét *Wondorf* és *Bondorf* neve-

ken fordul elő, s most az agfalvi plebánia-egyház fiókja. Ezen Soprony város birtokához tartozott helységben, miután V. Miklós pápa 1454-ben a győri püspöknek meghagyta, hogy ne akadályozza egy a város területén sz. *Farkas* emlékére építtetni szándékolt imola fölállíttatását, e szentnek emlékére templom épült, melynek a nevezett pápa, Frigyes császár kérésére, *hordozható oltár* tartási jogot engedményezett. Az e templom mellett emelkedett két halmot Soprony városa, mint a hely földesura, 1482-ben a templommal együtt a *remete sz. Pál rendi szerzeteseknek* ajándékozta.

Az e szerzeteseknek adományozott térség határaiúl a város nyugotra az ott csergedező patakot, délnek a városból *Léber* nevű szőlőhegyen keresztül Lakfalvára nyúló országutat tűzte ki, s az ezen szerződéstől netalán visszalépendő félre 100 arany bánatpénzt szabott. Ez adományozást 1483-ban Orbán, győri püspök, megerősítette. (*Act. Conv. Wand. I. cs. I. 2. sz.*)

Az itt keletkezett *pálos* társháznak juttatott ingatlan javak és kedvezmények közül említést érdemel leginkább *Kertes* (Baumgarten) nevű helység, mely Sopronytól észak és nyugot közt csaknem egy órányi távolságra fekszik. Ezen helységben ugyanis 1475-ben *Graveneg* Udalrik, és ennek fia grófok remete sz. Pál szerzetesei számára a *boldogságos Szűz Mária* emlékére szentelt templomot és kolostort építtettek, a szerzetesek javadalmazására pedig egy majorságot adományoztak e kolostornak szántóföldekkel és rétekkel, továbbá az *Aranyhegy* és *óvárhegyi* szőlőhegyeken két szőlőt, 3 a falu alatt létezett halastavat, *Somfalván* (Schaden- vagy Schattendorf) egy malmot, a *ruszti* és *megyesi* hegyeken 3 szőlőt a hegyvám-mal együtt, végre Sopronyban 3 házat, melyek egyike bérház lévén, a kolostornak évenként 100 tallér jövedelmet hajtott. Ezen adományozást III. Ferdinánd király erősítette meg 1638-ban.

A kolostornak jutott kedvezmények közül megemlíthető a győri püspökhelynök által a kertesi templomnak 1486-ban engedélyezett *búcsú*, és II. Ulászló királynak 1493-ban kelt védlevele a kolostor némely zaklatói, nevezetesen *Marary Péter*, királyi udvarnok, ellen.

A kertesi pálos társház még ugyanezen évben egészen leégvén, *Kertes* helység az *arany-* és *óvárhegyen* a kolostor által birt két szőlővel együtt, az e kolostort alapította *Graveneg* Udalrik gróf leánya *Erzsébet*, néhai *Topli* Kristóf özvegye, közbenjárása folytán, 1525- és 1526-ban a *lakfalvi* pálos társház birtokába jutott. — De a Vas vármegyében létezett *monyorókeréki* pálos kolostor is, végkép elpusztulván, *Karácsfalva* (Karácsfa = Hagerndorf) helységgel együtt, mint a monyorókeréki kolostor ismertetésében említendjük, 1637-ben a lakfalvi társházra szállott. (*Act. Conv. de Baumg. et Wandorf. 1. cs. 6. sz. — 2. cs. 1. és 2. sz.*) Végre annak is van nyoma, hogy e pálos társház 1658-ban *Csún* (Sándorf) helységet megszerezte egy *ottovai* malommal, és Soprony külvárosában birt házzal együtt. (*U. o. 3. cs. 4. sz.*)

Azonban a XVI-dik században e vidéken is pusztitván a törökök, a lakfalvi pálos társház lángok martalékává lőn és elpusztult; birtokai pedig, miután a szerzetesek elszéledtek, idegen kezekbe jutottak. Így 1557-ben Ferdinánd király az elpusztult társház *Medgyes* helység aranyhegy nevű szőlőhegyén birt elhagyatott szőlejét *Vadafalvai* Dávidnak adományozta azon egy föltétel alatt, hogy utódai a pálos rendnek tizedet adjanak e szőlő terméséből.

1558-ban *Szegedy* István, az ausztriai *újvárosi* (bécsújvárosi) pálos kolostor helynöke, megintette a *sopronyi* lakosokat, hogy a kolostor javait és jogait ne tartóztassák le, s ne bitorolják tovább. Hasonló tiltakozást nyújtott be a pálos rend 1566- és 1579-ben a lakfalvi pálos társház *Kertes* birtokának visszatartóztatása miatt *Oláh* Miklós, esztergomi érsek, és *Oláh* Ilona ellen. — 1570-ben Károly főherczeg a sopronyi tanácsnak meghagyta, hogy a wandorfi elpusztult pálos társháznak az aranyhegyen birt, de a tanács által *Szentgyörgyi* Gábornak bérbe adott szőlejét adja vissza a szerzetnek. (*U. o. 1. cs. 4. sz. — 2. cs. 3. 5. 8. 11. sz.*)

A XVII-dik század elején *Kertes* helységet a gróf *Eszterházy* család bírta, midőn, a lakfalvi és sopronyi határok miatt pör keletkeztvén, 1610-ben *Simon*, zágrábi püspök a pálos rend nevében szerződést kötött Soprony várossal, melynél fogva a város a lakfalvi, akkor már helyreállított pálos társháznak, kertje alatt birt földjéért *Haselsachenben* négy hold

földet adott. Mindemellett a pör véglegesen csak 1666-ban fejeztetett be olyképen, hogy a város a pálos társháznak 50 évre 50 öl égő fát engedett át a városi erdőből, mint I. Lipót királynak 1669-ben kelt, és Szelepesényi György, esztergomi érseknek, 1670-ben kiadott megerősítési okmányából kitetszik; — *Kertes* falut illetőleg pedig a pálos rend már 1615-ben tiltakozott annak gróf *Eszterházy* Miklós által történt zálogba adása ellen; de miután ez 1618-ban lekötölte magát, hogy a szerzetnek *lázszéri* birtokából évenként 16 akó bort és 32 köből buzát fog adni, 1667-ben gróf *Eszterházy* Pál és *Nagy Imre* a lakfalvi társház (1667—1670) perjele az országbíró előtt barátságos egyezkedésre léptek, melynek értelmében a nevezett gróf *Kertes* faluért, az ahoz tartozott, egyébkint is a szerzet birtokában volt, szőlők kivételével, 8000 forint lefizetésére kötelezte magát, kikötvén egyszersmind, hogy bekövetkezendő halála évnapján saját, és családja üdvéért 5 szentmisét ajánljanak fel Istennek a szerzetesek. (*U. o. I. cs. 5. 10—12. sz. — 2. cs. 13. 17. 21. sz.*)

Helyén leszen itt a helyreállított lakfalvi pálos társháznak, melynek perjele 1639- és 1640-ben *Osvald* nevű pálos vala, (*Act. Conv. Monyorok. 59. és 60. sz.*), többi szerzeményeit elsorolni. 1667-ben ugyanis *Gorupp* Ferencz a győri káptalan előtt a lakfalvi pálos társháznak 14 fél és 1 egész jobbágytelket adott el *Alsó-László* és a Soprony vármegyei *Kethely* helységek határaiban, s az utóbbiban egy nemes udvarhelyet is, a két helység közt birt, *Tábor* kastélyhoz tartozott, malmával együtt, melyekre 5000 forintnyi tőke teherrel gróf *Nádasdy* Ferencznek volt joga, 4000 forintért oly kikötéssel, hogy a szerzetesek hetenkint szentmiséket tartozzanak Istennek bemutatni. — Ezen javakat 1676-ban gróf *Eszterházy* Pálnak adta át a pálos rend, s a gróf viszont kötelezte magát, hogy az ezen javakat terhelő 5000 forint tőke kamatait fizetni fogja a rendnek, vagy magát a tőkét rója le.

1669-ben a fentnevezett gróf *Nádasdy* Ferencz 3000 forintnyi, de nála hagyandó tőkét kötelezett le a lakfalvi pálos társháznak örökös, naponként felajánlandó szentmisékre oly föltétel alatt, hogy a nála hagyott 3000 forint tőke évenkénti kamatja fejében mind ő maga, mind *Keresztúr* várabani utódai évenként 300 mérő kétszeres buzát szolgáltatassanak a társház-

nak. — Ezen évenkénti 300 forintnyi járandóság terhét *Keresztúr* várának következő ura, gróf *Draskovics* Miklós, nem akarván magára vállalni, I. Lipót király azt rendelte, hogy a lakfalvi társháznak e pénzösszegnek teljesen megfelelő kárpótlás adassék.

Gróf *Draskovics*nak utódja *Keresztúr* vára birtokában gróf *Eszterházy* Pál lön, ki 1675-ben a gróf *Nádasdy*-féle 3000 forintnyi alapítványt önként elvállalta; de Pálnak atyja gróf *Eszterházy* Imre is 1681-ben az ezen összegből reá eső részt a pálos rendnek engedte át oly kikötéssel, hogy abból 1000 forint a lakfalvi pálos társháznak adassék át; 1000 forint pedig az örökös nélkül kimúlándó gróf *Eszterházy* Gáspárnak tartassék fenn a lakfalvi pálosok zálogos örökösödésével. (*U. o. 3. cs. 6. 7. 9. 10. 11. 16. sz.*)

A lakfalvai pálos társház ezután még egy egész századon túl virágzott; de II. József császár a pálos rend többi kolostoraival ezt is megszüntette. — Jelenleg Lakfalván, mint az *agfalvi* plebánia-egyház fiókján, sz. *István* király emlékére szentelt templom van. (*Schem. Cler. Dioec. Jaur. 1869. 33. l.*)

11. §.

LANZÉRI (Lanzээр)

kamaldoli szent Mihályról címzett remeteség.

A sz. *Benedek* rend szigorúbb szabályaihoz ragaszkodott, sz. *Romuald* szerkesztette szabványok szerint élt remeték *Lanzéren* (most *Lanzséren*) a következő czímet használták: „A *lanszéri vár* közelében levő *koronahegyi kamaldoli testvérület* sz. *Mihályról* nevezett remetesége.” — E remeteséget 1701-ben a Sopron alatti sz. Márton mezőváros közelében Ausztria határain fekvő *Lanzsér* (a német *Landsee* szó nyomán) mezőváros hegyének csücskén herceg *Eszterházy* Pál neje alapította, 12 szerzetes eltartására 15,000 forint alapítványtőkéét téven le, azon kötelezettséggel, hogy e szerzetesek különösen az *Eszterházy* családért imádkozzanak naponként, a család üdveért egy szentmise-áldozatot mutassanak be az Istennek, s az alapító-

nőnek szabad legyen néhány tisztességes személylyel, ennek holtá után pedig utódai nejeiknek a remeteségbe bemenni; s legalább a zárlaton kívül ebédelni. Ezen alapítvány-tökén kívül az uradalmi erdőből évenként 260 öl fát is utalványozott. (*Act. Camald. Lanz. 6. sz.*)

E remeteség ingatlan javairól, s a többi jótéteményekről, melyekben részesült, csak annyi jutott el hozzánk, hogy a Somogy vármegyei *Gyaloka* falu határában volt egy birtokrésze, mely később *Ratkay* József sajátjává lőn, és két *kis háza*, melyek egyike halászház, a másik majorsági épület vala, továbbá hercege *Eszterházy* Antal megengedte neki 1750-ben bizonyos háromszögű 50 öl hosszú, 20 öl széles *halastó* használatát, végre 1713-ban *Schenk* Tóbiás által a szerzeteseknek javadalmazásukon felül Landzeri uradalmából 6 mérő búza, ugyanannyi rozs, és 12 akó bor évenkénti rendes járadékot utalványozott. (*U. o. 4. 6. sz. 2. tét. és 48. sz.*)

A szerzetesek kedvezőbb helyzetének, s élelmi gondoktól ment életmódjának eszközzésére sokat lendítettek a részint készpénzben tett, részint végrendeletileg biztosított alapítványösszegek, melyek mintegy 10000 forint tőkére emelkedtek, s egyes jámbor hívek kegyes indulatából szentmise-áldozatok bemutatására szenteltetvén 1707-től egész, 1780-ig egyre szaporodtak.

Ezek közé tartoznak a *Rohrer* István, Boldizsár és János által tett 810 forintra emelkedett szentmise alapítványok; valamint *Lezeny* Borbála özvegy; *Leydl* Endre, és neje született *Kayser* Zsuzsanna; *Prägl* Mátyás és hitvese Katalin; *Taschner* Mihály; *Draskovits* Magdolna grófnő; *Righetti* József; *Pernhardt* Mátyás megholt neje Borbála üdvére; *Algay* Józsefnek egy szerzetes eltartására, s czella építésére; *Ladrusack* János, blumaui molnár; *Vestermayer* József, budai lakos; *Händler* Zsuzsanna és fiai; *Niklos* Anna Mária, kismártoni szappanosnő; *Hassinger* Mihály; *Roth* Vid; *Kéry* Orsolya, néhai *Zichy* Ádám özvegye; *Polányi* Justina, *Rattky* Dániel özvegye; *Biró* Márton, veszprémi püspöknek szentmiséken kívül a remeteség templomában sz. *Benedek* és sz. *Romuald* oltárai fölállítására; *Stipsitz* József; *Eisenberger* Sibilla; *Weinberger* született *Carlovitz* Katalin; *Straus* Erzsébet; és *Mittermann* Pál szentmisékre felajánlott alapítványai. (*U. o. 10—35. sz.*)

Ezen remeteség, melynek temploma romjai még láthatók, 1782-ben megszüntettetvén, annak vagyonából a derecskei anya-egyházról 1788-ban elkülönzött Lánzsér mezővárosban helybeli káplánság szerveztetett; de ez 1805-ben plebánia-egyházzá alakíttatott át. (*Schem. Cleri. Dioec. Jaur. 1869. 58. l.*)

E remeteség perjelei közül névszerint előfordúlnak: 1712—1714-ig *Aranyszágú* (Chrisostomus) *János*, egyszersmind zoborhegyi és szepességbeni perjel, (*Camald. Lechnitz, C. L. cs. 12. sz. és C. cs. 20. sz.*); — 1718-ban *Ágoston*; 1724-ben *Steinl* Ferdinánd, egyszersmind lechnitzi perjel; (*u. o. C. cs. 21. sz.*); — 1726-ban *László*; — 1736-ban *Ádám*; — 1738-ban *Pál*; — 1741-ben *Jácint*; — 1743-ban *Pál*; — 1747-ben *Bódog*; — 1749—50-ben *Damiáni Péter*; — 1751-ben *Don Kázmér*; — 1756-ban *Zsigmond*; — 1761-ben *Sándor*; — 1761—1762. *Zsigmond*; — 1764-ben *Damiáni Péter*; — 1765-ben *Don Efrém*; — 1766-ban *Zsigmond*; — 1767—1770-ben *Don Efrém*; — 1780-ban *Sándor*. (*Act. Camald. Lanz. 4. 6. 10. 12. 19. 23—25. 27. 29. 30. 33. 36. 37. 45.*)

12. §.

L É B É N Y

szent Jakab apostolról címzett sz. Benedek rendi
apátság.

A Mosony vármegye legszélsőbb keleti részén fekvő, jelenleg gróf *Zichy* birtokához tartozó, *Lébény* (hajdan *Lyben*, a németeknél *Leiden*) helységben egykor apátság létezett, melyet Endre királynak 1208-ban kelt helybenhagyási okmánya szerint *Phocon*, máskép *Poth* mosonyi^{*)}, *Chepan* (István) bácsi grófok, és *István* Mór grófnak, testvéröknek fia, mind-

^{*)} Ez tulajdonkép *Ernönek* nevezetett; de mivel Konrád császár és I. Endre s Salamon magyar királyok közt küldöttségben járt el, a németek *Pothnak* (Bothnak), mi magyarul küldöttet jelent, neveztek el. (*Chron. Bud. Podkradczkynál 115. l.*)

annyian *Hederváriak* alapítottak 1208 körül, s azt *Lyben*, és a vele határos *Szent-Miklós* majorságokkal javadalmazták. (*Eccl. Cam.* 30. cs. 57. sz.)

Ezen királyi megerősítő okmány nyomán *Lyben* helység, *Sándor* és *Szerafin* grófok kimúltával, a királyi kincstárra szállván, időközben más idegenek birtokába, később ismét a király birtokába jutván, végre Endre király bátyja, Imre, által a nevezett *Phocon* és *István* grófoknak, különösen *Hedervári* Saul, kalocsai érseknek adatott vissza; ez pedig Lébeny falut *Gatal*, a nép nyelvén *Teluk* birtokkal, a *boldozormai*, *báni*, *sassoni* révvel, *Yuhol*, *Sár*, *Nosztroy*, *Onduch* és *Bernel* pusztákoni birtokrészekkel a lébenyi monostornak adományozta. A pécsi káptalan által 1359-ben átiratott másolatban. (*Act. Jes. Jaur.* 14. cs. 43. sz.)

Ezen alapítványt 1214-ben *Beutho*, győri polgár 4 ökörrel, egy eke alá való földdel, 7 lóval, 4 tinóval és egy miszkönyvvel szaporította.

1226-ban *Serafin*, Somosi fia, a győri káptalan előtt bevallotta, hogy ő *Saul* nevű rokonával együtt *Monyorókerék*, a lébenyi apát földjével határos, földjét az apátnak, és a lébenyi egyháznak adta el 12 márka ezüstön.

1230-ban *Sasuna*, Vasardnak fia, ugyanazon káptalan előtt szintén bevallotta, hogy apai, 5 eke alá való földből és egy malomból állott, örökségét a lébenyi apátnak nyolcz és fél márkaért eladta.

Bizonytalan évben IV. Béla király visszaadta az apátságnak az attól elidegenített *Beugen* és *Sassun* falvakat.

Végre egy 1231-ben az apát, és *Tóth* gróf fia közt folyt, s az apát javára eldöntetett pör irataiból kiderül, hogy a lébenyi apát Mosonyban is birt egy nemes telket. (*Cod. Dipl.* III. 2. 95. 220. 474. 488—490. és IV. 1. 199. ll.)

Ezen apátságnak fölötté sok kárt és sérelmet okoztak oly emberek, kik a XV-dik és XVI-dik század folytán nem átallozták, minden jog és méltányosság daczára, az apátság javait elragadozni. Így 1394-ben *Gergely* apátnak az ország nádorához benyújtott tiltakozása folytán, *János* néhai Simon bán fiának meghagyatott, hogy ne merészelje a monostor *Rábcza* nevű faluját, mely hűbérül adatott neki az apátság által, tovább bitorolni, s annak hasznát és jóvedelmét húzni;

1421-ben pedig Zsigmond király szigorúan megparancsolta Mosony vármegye karainak és rendeiének, hogy az apátot védelmezze *Vitézi* Tamás bitorlásai s támadásai ellen.

Hasonló óvatossággal járt el az apát 1430-ban, midőn *Zsigmond* királyt a törvény útján letiltatta az apátság sz. *Miklós* és *Hosszúfalu* birtokainak elidegenítésétől, *Vöröskői Volfarth* Pált pedig azoknak elfoglalásától.

Ide sorozható ugyanazon királynak 1432-ben kelt, Mosony vármegye karaihoz és rendeihez intézett, parancsa, melyvel meghagyja nekik, hogy tartsanak vizsgálatot, miért mulasztotta el Simon, *Zeleneki* János bán fia, kinek a lébenyi apát hűbérbe adta a Rabeza folyón *Sövényháza* falu mellett birt halastavát, a bérletfizetést? (*Czech. Dipl. Com. Jaur. MM. SS. III. 290. l.*)

A mohácsi ütközet után *Weteszlavecz*i Boldizsár deák az apátságot minden javaival együtt elfoglalta; de I. Ferdinand királynak 1539-ben kelt parancsa nyomán, pörbe fogatván, rajta vesztett.

Az apátságnak ezen, és az előbbi korban birt ingatlan javai közt említetnek még: *Szent-Barabás*, *Patalon*, *Tátöny* és *Nádasd* Somogy-, *Csarnotta* és *Szava* Baranya vármegyében, továbbá I. Mátyás királynak 1478-ban kelt megerősítő okmánya szerint *Metsér*, *Bán*, *Saston*, *Juhal*, *Nostyoch*, *Onduk* és *Berzel* helységek a *Duna*, *Rábeza* és *Lajtha* folyókoni halászatjoggal. (*Czech. Dipl. Cottus Jaur. MM. SS. II. 395. l.* — *Czinár*, I. 251. 252. ll. — *Eccl. Cam. 30. cs. 58. sz. és irreg. Act. Jesuit. Jaur. 13. cs. 9. sz. 1. §.*)

Az Alemannok, később törökök betörései folytán feldúlt, s elpusztult lébenyi monostornak, mely az *óvári* uradalomhoz csatoltatott, helyreállítatására *Baksay* apát jelentékeny pénzösszeget hagyományozott végrendeletében. Ezért 1631 után a győri püspökre bízott, hogy ez apátságot annak jövedelméből helyreállítsa. Azonban II. Ferdinánd király, Pázmán Péter bíbornok, esztergomi érsek, s primás közbenjárása következtében, az apátságot a Jézus társasága *győri* társodájának adományozta, s Jézus társasága III. Ferdinánd király 1638-dik évi böjtmás hava 15-dikén kelt parancsa nyomán törvényesen beiktattatott annak birtoklásába.

A Jézus társasági atyák, mint a templom főajtaján olvasható fölírat tanusítja, az apátsági templomot megújították, s csak azután építettek maguknak is alkalmas székházat. Az újabb román ízlésben épült, most sz. *Margit* Szűzről czimzett, hármass ívezettel s két toronynyal ékítettett plebánia-templom, kivéven újabbkori műnek látszó ívezetét, egész épségében áll most is. De a monostor többi alapfalai is megvannak, s még most is használható pinczét képeznek. (*Czinár, az i. h.* — *Eccl. Cam. 30. cs. 61. sz. — írreg. — Schem. Cler. Dioec. Jaur. 1845. 125. l. — Act. Jes. Jaur. az i. h.*)

A sz. Margitról czimzett plebánia-templom 1862—1864-ig belsejében egészen az eredeti építészeti ízlés szerint állíttatott helyre, s 1864-dik évi sz. Mihály hava 4-dikén ünnepélyesen megáldatott. (*Schem. Cler. Jaur. 1869. 53. l.*)

A hagyomány szerint ezen templomnak, melynek a pápák 1635—1699-ig többféle búcsút engedményeztek, egy Jeruzsalembe készült négy láb magasságú, öt láb szélességű oltára volt, mely az *Úr Jézus Krisztus* e földön töltött élete főbb eseményeit elefántesontból vágott alakokban ábrázolta. Ez oltárt a jezsuiták a pannonhalmi sz. Mártonról czimzett főmonostornak ajándékozták; de midőn II. József császár a sz. Benedek rendet megszüntette, e ritka becsű műkincs egy értékes elefántesont egy kissé megsérült feszülettel együtt árverés útján leghitványabb áron, 20 s egynehány forinton harácsoltatott el. Azt mondják ugyan, de helytelenül, hogy e hazánkban páratlan becsű oltár jelenleg a pécsi templom szentélyét ékesíti. (*Czinár, az i. h.*)

A lébenyi apátoknak a régi iratokban feltalálható nevei:

1229. 1231. *Lothard* vagy *Léndárd*. (*Cod. Dipl. III. 2. 486. l.*)

1382— — *Miklós*. (*Act. Jesuit. Jaur. 13. cs. 5. sz. 2. §.*)

1394— — *Gergely*. (*Cod. Dipl. X. 2. 249. l.*)

1396. 1398. *Péter*. (*Czech, Dipl. Com. Jaur. MM. 88. III. 302. l. — Act. Jesuit. Jaur. 31. cs. 1. sz. 2. §.*)

1400. 1421. *Simon*. (*Czinár, I. 251. l.*)

1430. 1432. 1436. *Bertalan*, egyszersmind győri prépost.

(*Czech. Dipl. Com. Jaur. MM. SS. III. 92. és 920. ll.*) — (*Act. Jesuit. Jaur. 13. cs. 6. sz. 57. §. 15. cs. 1. sz.*)

1478. 1489. *Simon.* (*U. o.*)

1501— — *Mihály.* (*Jes. Jaur. 14. cs. 46. sz.*)

1548— — *Miklós.* (*Eccl. Cam. irreg.*)

1569— — *Ghymesí Forgách Ferencz.* (*U. o.*)

1571. 1580. 1587. *Mathéssy*, győri prépost, később váci, végre esanádi püspök. (*Act. Jes. Jaur. 10. cs. 10. sz. — 13. cs. 5. és 6. sz.*)

1587—1637. *Baksay István*, a király titoknoka, később győri kanonok, s míg tanulmányait elvégezte, az apátságot nagybátyja *Himmelreich Tibor*ez kormányozta. (*Eccl. Cam. irreg. — Czinár, az i. h. — Szvorényi Sin. Decr. Synod. — Acta Jes. Jaur. 10. cs. 11. sz. — 13. cs. 5. sz. 3. és 4. §. — 16. sz. 9. §. — 10. sz. 4. §. — 14. cs. 3. 4. 51. sz. — 15. cs. 1. sz.*)

1632— — *Tóth János*, helyettes kormányzó. (*Act. Jes. Jaur. 21. cs. 29. sz.*)

1647. 1648. *Ingere* (helyesebben *Jörger*) *Ferencz*, a győri Jézus társasági társoda igazgatója. (*Szvorényi, az i. h. — Act. Jes. Jaur. 15. cs. 1. sz. 37. §.*)

Jelenleg csak ezíme adományoztatik.

13. §.

M A J K

**boldogságos Szűz Máriáról czímzett prémontréi
prépostság, később nepomuki sz. Jánosról czímzett
kamaldoli szerzetes remeteség.**

A régi okiratokban *Mojk* és *Mik* neveken is előforduló Komárom vármegyébe keblezett, Tata mezővárostól mintegy két mérföldnyire fekvő, Oroszlány helységgel szomszéd *Majk* puszta eleinte *boldogságos Szűz Máriáról* czímzett *prémontréi* prépostság volt, mely a természet kitűnő kedvezményeivel, úgymint: sűrű eszererdővel, kellemes italú vízzel, halban, rákban és teknős békában bővelkedő halastóval, s malmokkal

vala fölszerelve. (*Korabinszky, Geogr. Lex. 394. l. — Czindár, II. 44. l.*)

E prépostság, alapítója egészen ismeretlen levén, alapításának kora megelőzi az 1252-dik évet, minthogy IV. Béla királynak épen ezen évben a thüróczi prépostság számára kelt alapítványlevelében e prépostság is meg van említve. Layrnelius, a prémontréi kanonokrend évlap-írója szerint e prépostság a sz. Istvánról czimzett, később a *luchoni* monostor fiókja vala, végre Hűgő, *kamaldoli* szerzetbeli évlap író állítása szerint, a *csornai* prépostság felügyete alá rendeltetett. Pecsétje egy 1281-dik évben kelt okiraton a kisdud Jézust karjain tartó boldogságos Szűz Máriát ábrázolja álló alakban, e fölirattal: „*Sigillum Capituli de Maik*“ miből az következtethető, hogy e prépostság monostora országos hitelességű hely volt.

Mikor szűnt meg e prépostság, a régi iratokból meg nem tudható; de annyi bizonyos, hogy a múlt század elején romjain a kamaldoli remeterend remetesége állott. A prépostok közül János fordul elő 1281-ben, kinek utódja Ambrus nevű vala. Czime jelenleg is adományoztatik. (*Czindár, az i. h.*)

Ki telepitette az egykor majki prépostság rommaradványaira a *kamaldoli* rendet, egész biztossággal nem lehet meghatározni; bizonyos azonban, hogy e jámbor szándék végrehajtására sokat tettek Kéry Ádám és trakostyáni Draskovich Lipót grófok, kik a Veszprém vármegyei Somlyó hegyet szánták egy *nepomuki* sz. János emlékére alapítandó remeteségre.

Ugyanis Kéry Ádám gróf 1731-ben a Somlyó hegyen épült várát a hozzá tartozó telkekkel együtt, kivévén az ottani szőlőket s azok tizedét, továbbá a bányajogot és más járadékokat, melyeket az uradalomnak tartott fenn, lelke üdvére Lászlónak, a kamalduli remeterend perjelének, ajándékozta; ezenkívül kötelezvényt adott neki 1000 aranyról, hogy ennek kamatjából hetenkint örökösen egy szentmise ajánltassék fel az Istennek. Hiteles; gróf Draskovich Lipót pedig a *Farkaserdőnek* nevezett erdőben volt „*kapopási* malomnak“ nevezett, és másik két a *Fejérvíz* nevű patakon birt malmát balastóval, és ténylegeltetéssel együtt a kamaldoliaknak

adományozta. Eredetije. (*Act. Ereni Majk. 11. cs. 2. sz. — C. cs. 2. sz.*)

Azonban a remeteség föllálltatása egészen más helyen létesült, mint e jámbor alapítók, kik *Somlyó* hegyet szánták e ezélra, tervezték. Ugyanis gróf *Eszterházy József*, horvátországi bán, kétségkívül egyetértve a nevezett jótévőkkel, kik, úgy látszik, nem vontak vissza adományukat, saját *Majk* nevű gesztési uradalmához tartozott pusztáját adta 3 malommal együtt a *kamaldoli* remetei rendnek, hogy ott nepomuki sz. *János* tiszteletére új remeteséget építsenek, s adománya örökös alapítványul szolgáljon az ott Istennek följajánlandó szentmisekre. Eredetije; és ezen adományozást *Károly* király 1738-ban kelt helybenhagyási okmányával megerősítette. (*U. o. C. cs. 1. sz. és J. cs. 1. sz.*)

Hogy ezen ekép szentesített alapítvány, egyes jótévők bőkezű istápolása folytán, tetemesen szaporodott, a következő adatokból kiderül. Ugyanis 1732-ben *Czinczendorf*, született *Draskovich* grófnő, a remeteség, és czellái építésére 1600 forintot adott a kamaldoliaknak; 1736-ban *Schmidek* Frigyes neje, született *Széchenyi* grófnő, 2000 forintot ajánlott föl nekik, s hetenkint felajánlandó 2 szentmisét alapított; 1737-ben *Neuhauser* József 1000 forintot ajándékozott a kamaldoliaknak azon kötelezettséggel, hogy évenként 52 szentmisét ajánljanak fel az Istennek; 1740-ben gróf *Zichy* Miklós és neje *Berényi* Éva grófnő 2000; végre ismeretlen évben *Dietrichstein*, született *Salm* hercegnő, 1000 forint alapítványt tett számukra. (*U. o. 11. cs. 6. sz. — M. cs. 2. 7. 10. sz. — 1. cs. 11. sz.*)

Fekvő javakban a remeteség 1732-ben *Beszovics* Lukácstól és ennek nejétől *Vajos* Katalintól a *senteni* szőlőhegyen szőlőt; 1737-ben *Gellért* Pétertől, és *Losonczy* Juliannától, annak nejétől „*Felső-Malom*“ nevű malmot kapott; 1741-ben báró *Zichy* Ádám a kamaldoliaknak végrendeletileg évenként 300 Istennek bemutatandó szentmisére több fekvő birtokot hagyományozott; 1742-ban gróf *Eszterházy* József országbíró ugyanazoknak *Tata* mezővárosban egy telket adott; 1757-ben *Nagy* Mária *Lászlót*, a majki remete gyarmat igazgatóját s főnökét, felhatalmazta, hogy *Nagy* Mária halála esetében házáról, 3 kertjéről és 3 szekrényéről tetszése szerint intézkedjék.

(U. o. 11. cs. 7. sz. — C. cs. 7. sz. — K. cs. 1. sz. — 12. cs. 13. sz. — M. cs. 20. sz.)

Ezekhez járultak a mintegy 12—13 ezer forintba szaporodott *szentmise-áldozatokra* tett alapítványok, úgymint: 1741-ben gróf *Eszterházy* János, és neje gróf *Berényi* Borbála; — ugyanazon évben gróf *Gyulay*, született *Falussy* Borbála; — 1744-ben *Bokor* László, nyitrai kanonok; — 1745-ben *Nagy* János, Nyitra vármegyei főjegyző; — 1749-ben néhai *Baranyay* Imre, és neje *Lengyel* Borbála; — ugyanazon évben *Baranyay* János tábornok; — és *Simonyi* László nényei plebánus; s *Szemerey* Anna; — 1757-ben *Berényi* Tamás; — 1764-ben *Nagy* János özvegye, — és *Hartvigh* Rozália; — végre 1775-ben *Jankovics* Antal, királyi tanácsos özvegye, *Fekete* Julianna alapítványa. (U. o. M. cs. 4. 5. 6. 8. 11. 21. sz. — 12. cs. 17. 37. 41. sz.)

A majki remeteség perjelsége szorgalmazott alakíttatása csak 1770-ben, és 1771-ben nyerte meg a győri püspök és a bibornokok gyülekezete szentesíttetését; de 1782-ben már megszüntettetett II. József császár által. — A remeteség főnökei közül névszerint előfordúlnak: 1731-ben *László*; 1736-ban *Demeter*; 1752-ben *Radossány*; 1757-ben *László*. (U. o. 11. cs. 2. sz. — C. cs. 4. sz. — K. sz. 2. sz. — M. cs. 20. sz. — N. cs. 1. és 2. sz.)

14. §.

MÓRICZHIDA

szent Jakabról címzett prémontréi prépostság.

Marczaltó mezőváros fölött a Rába, és Marczal folyók közt fekszik a Győrtől negyedfél mérföldnyi távolságra eső, Győr vármegyébe keblezete *Móriczhida* helység, a Soprony-vármegyéhez tartozó s a Rábán túl levő *Árpás* falu átellenében. A *Móriczhida* nevet e helység *Móricz* mestertől, Nyitra vármegyei főispántól és országbirótól, minthogy *Móricz* gróf alapította öcsésével *Mark* gróffal együtt e prépostságot, és a Rába folyón *Móriczhida*, s *Árpás* közt ős idők óta létezett hid-

tól kapta; ép ezért e prépostság „*rábai monostor és egyház*“, vagy „*Árpás rév, Árpás-ér és rábáni Árpás*“ neveken is fordul elő az okiratokban.

Az 1251-ben kelt alapítványlevél értelménél fogva a fentnevezett Mórícz gróf e monostornak több fekvő javakat, ezek közt a Győr vármegyei később *Kapi* János által elfoglalt, de 1409-ben a monostornak végítélet útján visszaadott *Kapi* helységet; ezenkívül 3 eke alá való szántó földeket, erdőket, malmokat, szőlőket *), melyek határai is kijelöltetnek, egy fél erdőt, két *Rába* vizéni malmot, s az ottani hidvámot, egy *Tápán* a Tapoleza vizen létezett malom két részét, *Théten* és *Pokon* szántóföldeket, *Sard* vizén halásztavat, *Baráti-Sokoróban* szőlőt, a Somogy vármegyei *Chaba* helység határában 28 szőlőt, a *Cyerrhidának* nevezett erdőt stb. adott javadalmazásul. — Miután pedig ez adományozásnak a helyszíneni megvizsgálására kiküldött *Favus* pannonhalmi sz. Márton monostori apát csakugyan úgy találta, hogy mind-ezen birtokok átadattak a prépostságnak, azt IV. Béla király 1263-ban megerősítette. (*Cod. Dipl. IV. 2. 85. és 3. 122. l.*)

1403-ban Miklós, Móríczhidai János bán fia, a monostornak, melyben őseinek hamvai nyugvának, egy Móríczhida fölött feküdt majorságot ajándékozott, oly kikötéssel, hogy ez benépesítettén, *Szent-Jakabfalvának* nevezessék. (*Czech. Dipl. Cam. Jaur. MM. SS. I. k. 297. l.*)

A *Répart* és a *Rába* fölötti *hid* már az 1086-diki iratokban előfordul, ezért a fentemlített 1251-ben kelt alapítványlevélben e *hid* a nagy Mórícz gróf *régi hidjának* neveztetik, e szavakkal: „úgy szintén azon *hidnak*, mely minket (tudniillik Mórícz grófot) illet“; s e hidvám miatt hosszas, több éven át tartó pör folyt a *bakonybéli* apát és a *móríczhidai* prépost közt. Jelesül 1370. 1377 és 1409-ben a sz. *Jakabról* ezímezett móríczhidai prépost e *hidnak* régi helyéről elmozdittatása, s a *béli* egyházat illető ványa miatt a nádori törvényszék elibe idéztetett.

*) Azon korban egy eke alá való föld 260. 1200 négyszögöltre számított, hold földből állt; de e szám időjárástól lassankint csökkent, annyira, hogy később egy eke alá való föld csak 130, sőt végre 78 holdnyi vala. (*Lásd M. Sion. III. 716. l.*)

1436-ban a *béli* apát újra törvényesen beiktattatott *Árpás* falu egy ottani három kerekű malom és egy *móriczhidáni* 5 népesített, és 1 pusztá telket magában foglaló, a sz. *Jakab* egyház irányában volt utcaza birtokába. Végre 1464-ben a móriczhidai prépost törvényesen letiltatott ugyanazon *Árpás* falu földjainek lefoglalásától, s visszatartóztatásától, minthogy azon falu sz. István első király adományozásánál fogva a *béli* sz. Móriczról címzett egyházra szállott. (*Rómer, Győri füzet. III. 31—54. ll. — Czinár, II. 47. és 48. ll. — Diplom. Kovácsics, II. k. 414. l.*)

A „Magyar történelmi emlékek. VI. 35.“ számában előfordúl egy XI-dik században kelt okmány másolata a *béli* sz. Móricz apátság Árpáson lakott jobbágysai tartozásairól, mely az alárendeltetési, és egyszersmind családi viszony sajátosság példánya. Ugyanis e szerint a földművelőknek nem volt szabad más helységből nőt venni, sem leányaikat más helységbe feleségül adni; továbbá termésüknek felét az apátnak tartóztak adni, a nekik maradt feliből pedig 10 pozsonyi mérőt a lovaknak abrakul, 10 rőf vásznat a szerzeteseknek fejér ruhára kellett beszolgáltatniok, árpából malátát voltak kötelesek készíteni, s más az élelem és ruházat megszerzésére szükséges munkát végezni. (*Rómer, az i. h.*). Ebből kitetszik egyszersmind, hogy a *sörítal* már akkor szokásban volt Magyarországon, s alkalmasint „*Árpás*“ helység neve is innen eredt.

Miután 1263-ban *Demeter*, bakonybéli apát, az árpási uradalomnak a győri káptalan által elfoglalt részét visszakövetelte, a *Rába* folyóval szigeteket képező csatornán létezett két kerekű malom az apátnak ítéltetett, a másik 3 kerekű a folyón magán volt malom pedig a szigettel együtt a győri káptalannak, mely egyébként is Móriczhidán minden gabna, bárány, méh stb. tized negyed részének birtokában volt, hagyott meg, s jelenleg mindezt a móriczhidi földesurak, a bakonybéli apát, s a sz. Jakabról címzett préposton kívül a győri káptalan bírja.

A móriczhidi prépostságnak, mely, mint az 1436. 1438. és 1563-ban kelt okmányok tanúsítják (*Czech kézirati jegyzék a M. Akad.*) a csornai prépostságtól függött, szerzetesei a mohácsi csata után elszéledvén, az általuk üresen hagyott mo-

nostorban *ugyanazon rendbeli apácák* telepedtek le. De e prémontreí apácák is *Zolyomi* Margit főnöknőjük kormánya alatt 1553-ban, a törökök gyakori betöréseik miatt, a sz. *Lambertről* czimzett prémontreí apácákhoz menekültek az erőddel birt *Somlyó-Vásárhelyre*; midőn pedig a törökök 1594-ben Győrt ostrommal vették be, itt sem levén biztosságban, a somlyóvásárhelyiekkal együtt *Nagyszombatba* menekültek a törökök elől az ottani sz. *Klára rendi* apácákhoz, mire ezeknek jobb javadalmaztatásukra 1601-ben a somlyó-vásárhelyi apácák javai adományoztattak; az üresen maradt *móriczhidai* monostor pedig lassankint romba dőlt. Azonban, az 1633-dik évi úrbérjegyzetek szerint, később a móriczhidai monostor fekvő birtokai is visszacatapultak, kiegyenlítettven az e javakat letartóztató *Török Istvánnali* pör, a *nagyszombati* klarissáknál tartózkodott prémontreí apácáknak *Török János* által. (*Czech. Dipl. Cottus Jaur. mm. ss. I. 332. l. és III. 331. l. — Schem. Cler. Jaur. 1845. 77. 78. ll.*)

A Rába és Marczal folyamok közt most is létez sz. *Jakabról* czimzett, a régi, ó románizálásban, vagy már az átmenetiben készült templom alapfalaira épült szentegyház, melyben, mint mondtam, egy 1403-ban kelt okmány tanúsága szerint *Móriczhidi* János fia Miklós van eltemetve. A móriczhidi plebánia 1789-ben *Árpásra* helyeztetett át, a moriczhidi egykori plebánia pedig annak fiókegyházává lőn. Az egyetlen 27 láb magasságú ívezetű, s két tornyú templom a múlt században divott idomban, némely vágott kőből alkotott részeit kivéve, téglából épült fel újra, csak a szentély, és a déli rész maradványa a régi templomnak. (Erről bővebben értekezik: *Rómer Flórián (a Győri történelmi és régészeti füzetek, II. k. 358—372. ll. és III. k. 31—54. ll.)*)

A móriczhidai prépostok közül névszerint előfordúlnak:

1370-dik évben. *Simon.* (*Czinár, II. 47. és 48.*)

1377— — *Benedek.* (*U. o. és Czech. Dipl. Com. Jaur. MM. SS. II. 422. l.*)

1390. 1409. 1414. 1420. *János.* (*Czin. i. k.*)

1436— — *Albert.* (*U. o.*)

1455— — *Pál.* (*U. o.*)

- 1464— — *Péter.* (U. o.)
 1489— — *Miklós.* (Czech, Dipl. Com. Jaur. I. 297. l.)
 1516— — *Benedek.* (Eccl. Cam. 50. cs. 31. sz.)
 1557— — *István.* (Czech. Dipl. Com. Jaur. I. 313. l.)

15. §.

N I Z S I D É R

Nagyboldogasszonyról címzett remete sz. Pál rendi
 székház.

A hajdani *Peiso*, később Fertő tó északi partján fekvő, Mosony vármegyébe keblezett, 1332-ben *Agnes*, III. Endre király özvegye által, az esztergomi sz. *Adalbert* egyháznak ajándékozott (Cod. Dipl. VI. 2. 336. l.) *Nesider*, máskép *Nizsider* mezővárosban bizonyos *Hamerla* György bőkezűségéből I. remete sz. *Pál* rendje szerzetesi telepedtek le. Ugyanis *Hamerla* György 1686-ban a vasvári káptalan előtt bevallási okmányt adott ki, melynek erejénél fogva *Nizsideren* birt nemes udvarhelyét, és *Gálos* mezővárosban 20 telek földet adományozott a pálosoknak oly feltétel alatt, hogy ezek gróf *Draskovich* Miklós országbirónál elhelyezett 2600 magyar forint tőkéjéből és a halála után nekik hagyatékából kifizetendő 400 magyar forintból *Nizsideren* kis templomot építsenek, s ott egy áldozárt tartozzanak tartani szentmise-áldozat felajánlás végett, és egy szerzetes társat. Ered. átir. (Act. Conv. *Nesider.* 10. sz.)

Míg a templom építés ügye tárgyalatott, 1688-ban egy részről az esztergomi érsek, más részről mások akadályokat gördítettek a templom építés és a pálosok bevezettetése elé, főleg azért, mivel *Nizsider* mezőváros rövid idővel előbb a „budai Jézus társasági atyáknak” adományoztatván, ezeknek birtoka; de az alapítványozó családja is, névszerint *Erzsébet*, *Hamerla* Simon leánya, és a megholt végrendelkező *Hamerla* György nővére, néhai *Ravasz* Ferencz özvegye, és ennek fia *István*, nyitrai kanonok, 1689-ben az alapító, mint még velők

osztatlan vérrokon, végrendelete ellen, jelesül a pálosoknak *Nizsideren, Gáloson* és máshol ajándékozott fekvő birtokok hagyományozására vonatkozólag, törvényesen tiltakoztak. (*U. o. 11. 12. és 17. sz.*) Azonban ezen akadályoknak véget vetett I. Lipót királynak 1689-ben kelt, a boldogult *Hammerla* György alapítványát, a megnevezett fekvő javak adományozását és több pálos atyának a *nizsideri* székház birtokába helyeztetését, megerősítő okmánya. Hit. függő kir. pecséttel. (*U. o. 21. sz.*)

Az első alapító példája más jámbor embereket is rábirt, hogy jámbor szándékukat a nizsideri pálosok számára följajlanlott több fekvő birtok-, s készpénz adományozásával tanusítottak. Ennek következtében a pálosok a *Hammerla* György által Nizsideren nekik ajándékozott nemes udvaron kívül, melyen székházat és templomot építettek, ugyanott 3 szőlőt; a *Gáloson* nekik ajándékozott birtokrészen kívül az egykor gróf *Nádasdy* Tamásféle szőlőt birták, s ehez 1711-ben *Siberg* Tamás, ottani plebánus, még saját szőlejét csatolta; a *Nizsider* mezővárosi tanács pedig 1771-ben a templom nagyobbitására egy házat engedett nekik át.

Bizonyos meghatározott napokon Istennek felajánlandó sz. misékre 1707-ben *Ruskovich* Márk Ferencz, pandorfi plebánus, 400 forint alapítványt tett le; 1747-ben ismét *Viszkelety* József pálos rendtárs hagyományozott nekik ugyanazon czélra 400 forintot oly föltétel alatt, hogy a tőke kamatja, míg életben leend, őt illesse; 1761-ben *Reinwalt* Ferencz Mihály szintazon czélra 400; — 1764-ben *Ruehielt* József, és neje 1000; végre 1779-ben *Nunkovics* Endre, Mosony vármegye alispánja, szintén 1000 forintot hagyományozott a nizsideri pálosoknak. (*U. o. 1. cs. 12. 31. 34. 35. — 2. és 3. cs.*)

A II. József császár által megszünttetett nizsideri *székház főnökei* közül névszerint a következők ismeretesek:

1697— — *Ivancsics* Ferdinand, kormányzó. (*U. o. 1. cs. 8. sz.*)

1715. 1719. 1721. *Gallovit* Mihály, perjel. (*U. o. 1. cs. 17. 19. 20. sz.*)

1725— — *Turkovics* Béla, helyettes perjel. (*U. o. 1. cs. 22. sz.*)

1754— — *Pregsfeld* Severin, perjel. (*U. o. 1. cs. 24. sz.*)

- 1764— — *Schöffmann* Özséb, perjel. (*U. o. 1. cs. 31. sz.*)
 1770. 1771. *Mindl* László, perjel. (*U. o. 1. cs. 32. és 33. sz.*)
 1778—1782. *Mahr* Jakab, perjel. (*U. o. 34—36 sz. — 3. cs.*)
 1784— — *Kugler*, perjel. (*U. o. 3. cs.*)

16. §.

S O P R O N Y

szabad királyi város egyházi épületeivel.

Soprony szabad királyi város, a rómaiaknak e vidékeni uralma folytán, felső Pannoniához tartozott, és *Julia Scarabantianak*, az emlékköveken pedig „*Municipium flavium Augustum Scarabantianak*” neveztetett, mivel *Flavius Vespasian* császár társvárosi jogokat engedményezett polgárainak.— Ezen a *Vindobonából* *Petovióba* (*Pettau*) vezető római országút mentében feküdt várost a *Bojus* (bajor) nemzet lakta, s a XV-dik *Apolináris* nevű római dandár állandó táborhelyéül használta.

III. *Henrik* császár (1041—1056) *Sopronyt* ostrom alá fogta, s egészen feldúlta; de ismét helyreállítatván, polgárainak *Nándor-Fejérvárnál* a *bessenýők* és *bolgárok* ellen tanúsított kiváló vitézsége jutalmául, *Salamon* király *Sopronyt* szabad királyi városi kiváltságokkal díszesítette fel. De a XIII-dik században II. *Ottokár*, cseh király ismét feldúlta, IV. *Béla* király és utódai azonban az újra felépült várost ritka kiváltságokkal tüntették ki, s német gyarmat települvén le benne, a várost pusztá helynek („*Oedenburgnak*”) nevezte el.

A városnak régebben engedményezett kiváltságai közé tartozik: a IV. *Béla*, és ennek fia V. *István* királyok által engedményezett *Fertő* tava révámjának fele, s a város e kiváltságát IV. *László* király 1277-ben megerősítette, megtoldván azt a *Soprony vármegyei országzászlósok* és *ispánok joghatósága* alóli *mentességgel*, valamint azon szabadalommal is, hogy a *polgárok ügyei évenként sz. György napján választandó saját*

sáfaraik, vagy bíráik által ítéltessenek el; továbbá a győri püspököt Soprony vármegyében illető gabna tized huszad részével. (*Fejér Cod. Dipl. V. 2. 397—401. ll.*)

III. Endre király megerősítette 1292-ben a sopronyi polgároknak IV. Béla és V. István királyok által engedményezett kiváltságokat, s ezenkívül *János*, Soprony és Vas vármegyei főispánt, főkapitányukká nevezvén, az oda rendelt ijaszokat a polgároknak engedte át; 1297-ben pedig a polgárokat, egészen a székesfejérvári és budai polgároknak engedélyezett kiváltságok szerint, minden saját kereskedelmi áruiktól akár a Dunán, akár az ország más folyóján fizetendő vízvámtól mentesítette. (*Wenczl. Új Okmtár. V. 14. sz. 173. és 174.*)

1339- és 1340-ben I. Károly király a fentemlített, eleinte csak 10 évre engedményezett, *Fertő* taváni révvám felét előbb két, később még 4 esztendőre meghosszabbította.

Végre Zsigmond király 1402-ben a polgároknak *áru megállító jogot* (*Jus stapulae*), s több más kereskedelmi kedvezményeket engedélyezett. (*Cod. Dipl. VIII. 4. 372. és 440. ll. — X. 4. 108. l.*)

A hely sáfarai, vagy bírái közül névszerint előfordulnak: 1327-ben a *Bullernek* nevezett Miklós gróf; 1329-ben *Detrik*; 1366-ban *János*; 1385-ben *Smuchensenigh* (?) *János* polgármester, és *Agendorfer János* bíró. (*U. o. VIII. 3. 177. és 392. ll. X. 1. 265. l.*)

A hatalmas erődítményekkel biztosított, ezért *Miksa* császár, később *Rákóczy* hadseregének vitézül ellentállott város hírét még inkább emelte III. *Ferdinánd* királynak, úgy szintén II. *Ferdinánd* király nejének, *Eleonóra* királynénak, végre I. *Lipót* király nejének *Eleonóra Magdolnának* ott történt megkoronáztatása, valamint az 1553-, 1622-, 1625-, 1635-, és 1685-ben ugyanott tartatott országgyűlések is nevelték e város nevezetességét.

Ezeket előre bocsátván, azon szent épületek ismertetéséhez fogunk, melyek hajdanában *Sopronyt* ékesítették, s jelenleg diszesítik, s melyek fekvését a városkapukkal, köztérekkel s utcákkal együtt az általunk többször idézett *Korabinszky* részletesen írja le. — A sopronyi egyházi épületek legrégiebbike:

a) A jeruzsalemi keresztelő szent Jánosról nevezett keresztés vitézek, ugyancsak keresztelő szent Jánosról címzett, társháza.

A Soprony bécsi külvárosi utcájában egykor létezett *jánoslovagok* társházának temploma jelenleg is létezik, s belől egyszerű gót izlésben épült keresztelő sz. János kőszobrával van ékesítve, kívülről pedig egykoru, de csonkított torony díszesíti azt. — A Jánoslovagok társházát a templom ajtaja feletti e felirat szerint: „A *CLCCXIIIj*“ 1214-ben alapította valamely ismeretlen jótevő, ha csak azt nem tételezzük föl, hogy maguk a polgárok alapították.

1250-ben a sopronyi várban lakott polgárok a jánoslovagoknak egy tornyot engedtek át több házzal, és egy nemes telekkel együtt, melyek birtoklása miatt pör keletkezett a polgárok és a jánoslovagok közt; de a jánoslovagoknak átengedett torony őrzését IV. Béla király mind magára, mind az országra, mind a várra nézve igen előnyösnek hívén, jóváhagyta annak átengedését. (*Cod. Dipl. IV. 2. 62. l.*) — Ha sonló adományozólevelet adott ki a jánoslovagok számára a *Bobethnek* nevezett *Suprum* kapuban (talán a mostani bécsi kapu) II. András király, s ezen adományozást 1267-ben IV. Kelemen pápa is helybenhagyta. Hit. más. (*Jesuit. Sopron. 17. cs. 60. sz.*)

Ezen társház, mint a székesfejérvári sz. *István* királyról címzett keresztés lovagok háza fiókja, a *magyar királyok gyámúri* joghatósága alá tartozott, s több fekvő javakkal birt, mint ezt tanúsítja Hollós Mátyás királynak ezen betegápoló jánoslovagok számára 1472-ben kiadott védlevele *Miklós* bosnya király támadásai ellen a jánoslovagok *Bü* (most Bő mezőváros) és Soprony vármegyei *Keresztény* nevű birtokát illetőleg. Eredetije. — Ugyanezen király 1486-ban másik általános védlevelet is adott ki a jánoslovagok számára. (*Act. Jesuit. Soprony. 2. cs. 5. és 9. sz.*) — Továbbá *Gyánt*, *Varasd* és *Fad Tolna*, *Halászi* alkalmasint Mosony vármegyei helységeket birtokolta e társház, melyeket az aurániai perjel ajándékozott

1512-ben *Zabadi* Miklósnak, a sopronyi jánoslovagok parancsnokának. (*U. o. 1. cs. 8. sz.*)

1535-ben *Lanius* Kristóf a sopronyi jánoslovagok társháza szomszédságában létezett kertjét *Patha* Jánosnak, a sopronyi társház főnökének ajándékozta; midőn pedig később a város ezen kertet házépíttetésre elfoglalta, *Miksa* király azt 1564-ben kelt parancsával a jánoslovagoknak visszaadatta. (*U. o. 1. cs. 17. és 28. sz.*)

Továbbá a társház lakóinak Hollós Mátyás király 1483-ban mind áruiktól, mind személyeiktől fizetendő adó- és vámmmentességet engedményezett, s e kiváltságot 1593-ban Rudolf király is megerősítette. (*U. o. 19. sz.*)

A templom ezen felirata:

„Ann. Dni. N. MCCCCLXXXIII¹⁴“

azt tanúsítja, hogy a sopronyi jánoslovagok temploma 1484-ben megújított.

A jánoslovagok Sopronyban 1577-ig maradtak; de ez éven túl az ős katholikus hit hanyatlásával szokássá válván az egyháziak birtokainak és jogainak világiak általi megtámadtatása s bitorlása, a jánoslovagok elszéledtek. Erre a sopronyi jánoslovagok háza birtokait 1636-ban *Révay* Judit, gróf *Nádasdy* Ferencz anyja, *Draskovich* György, győri püspöknek adományozta; az erre következő évben pedig ideiglenesen e javadalom *Jézus társaságának* adományoztatott.

Gróf *Nádasdy* Ferencz ugyan tiltakozott 1640-ban a jezsuiták ellen, mivel ezek ezen keresztelő sz. Jánosról czimzett, a város falain kívüli szélmalom-utczában létezett javadalomba a Nádasdyak gyámuri joga sérelmével behelyezkedtek; de 1641 és 1650-ben kelt átengedési levelében azt a jezsuitáknak ajándékozta azon kikötéssel, hogy a gyámuri jog a *Nádasdy* családot illesse, s e családnak a jánoslovagok társházában szabad pinczéje, és a vámos számára elegendő szállása legyen, az alattvalókra pedig semmiféle teher se rovatassék. — Ezen 1644-ben Ország Nádor, és 1669-ben Lipót király által erősített adományozás magában foglalta *Bü* és *Keresztény* helységeket, *Szalassa* pusztát, az ezeken szedetni szokott vám harmadrészét, s egy az iskola telkén létezett kis házat; ezenkívül 28,000 forint alapítványi tőkét az alapítóért felajánlandó szentmisékre; de egyszersmind fentartatik, ha a jezsui-

ták megszüntettetnének, a keresztes barátok pedig visszahoztattnának, ezeknek a nevezett javadalomrai joga. (*Topogr. Hung. — Jes. Sopron. 1. cs. 2. 27. 30. 38. sz. — 2. cs. 2. 4. sz. — IV. cs. 5. és 6. sz.*)

A jánoslovagok temploma és társháza tehát a jezsuiták birtokába, ezek felosztása után, a tanulmányi birtokába került. Később b. Meskó Jakab megvette, és megújította, miután pedig az újra alapított *sopronyi társas káptalának* engedtetett volna át, II. József császár bezáratta azt, de 1790-ben ismét visszaadatott a templom eredeti rendeltetésének. (*Czinár, II. 148. l.*)

A jánoslovagok sopronyi társházának parancsnokai.

(*Praeceptores.*)

- 1278-dik évben *Rhodián.* (*Cod. Dipl. VII. 4. 179. l.*)
 1298— — *Demeter.* (*Jerney, tört. tár. II. 113. l. — Eccl. Cam. 46. cs. 58. sz.*)
 1300— — *Péter.* (*U. o.*)
 1325— — *Lőrincz.* (*U. o.*)
 1357. 1358. Sopronyi és gorai *Albertin.* (*Eccl. Cam. 42. cs. 36. sz.*)
 1422— — *Lőrincz.* (*Jes. Sopr. 2. cs. 43. sz.*)
 1471— — *Kopachi Miklós.* (*U. o. 2. cs. 30. sz.*)
 1487— — *Albert.* (*U. o. 1. cs. 13. sz.*)
 1512— — *Zabady Miklós.* (*U. o. 1. cs. 8. sz.*)
 1533. 1538. *Dalmady Sebestény.* (*U. o. 1. cs. 7. sz.*)
 1535— — *Patha János.* (*U. o. 1. cs. 27. sz.*)
 1577. 1578. 1587. *Esztergomi Ferencz.* (*U. o. 1. cs. 4. 15. 20. sz. — 2. cs. 14. sz.*)
 1611. 1614. *Paloszticzay Endre,* mester. (*U. o. 1. cs. 26. sz. — Czinár, II. 148. sz.*)

b) Jézus társasági társoda és a sz. Györgyről címzett templom.

A jezsuitáknak az egykori jánoslovagok társházába és keresztelő sz. Jánosról címzett temploma birtokába iktattatása alkalmával 1636-dik évi szent Mihály hava 11-dikén Eszter-

házy Pál nádor jelenlétében a város és Jézus társasága között szerződés kötött, melynél fogva a város Jézus társaságának társoda építhetés véget két házat adott át, úgy mint : a *Krisztus szentséges teste* társulatát, és egy másik a külváros „*homokgödör*“ (Sandgrub) nevű utcájában létezett *templomháznak* (Kirchhaus) nevezett házat, s egy ennek szomszédságában fektött szőlőt, azon kikötéssel mindazáltal, hogy az első házban az igazgató, vagy lelkiatya mindig egyike legyen Jézus társasága tagjainak ; ha pedig Jézus társasága megszűnnék, e ház visszazsalljon Jézus szentséges teste társulatára. Hitel. (*Jes. Sopron. 5. cs. 5. sz. — 13. cs. 29. sz.*)

Ugyanazon korban többféle adományozások történtek a jezsuiták számára. Ugyanis 1640-ben *Lony Mihály*, a vasvári káptalan prépostja, a sopronyi sz. *Erzsébetről* címzett kórházhoz tartozott *Rákos* (Groisbach), Soprony vármegyei, s a győri püspökség területén létezett, mezővárosbani elpusztult malmot ; — 1642-ben pedig *Chemý János*, sopronyi harminczados, egy ugyanazon hely határában volt *Saty* nevű hegyen birt szőlőt ajándékozott a jezsuitáknak. (*Jes. Soyron. 17. cs. 29. sz. — 2. cs. 73. sz.*)

1643-ban III. Ferdinand király jóváhagyása mellett a *cziszterczita rendtől* elvett *pornói* (Pernau) *apátság* adományoztatott a sopronyi jezsuitáknak. — Ez alkalommal Jézus társasága még a következő szerzeményekre tett szert. 1650 körül *Draskovszk* György, győri püspök, a többi között a jezsuiták sopronyi társodájának végrendeletileg alapítványul 40,000 forintot hagyományozott ; *Valticher* Mark, óvári harminczados, pedig *szent Margit* nevű birtoka negyedrészt hagyta nekik. — 1671-ben a jezsuiták *Hedli* Mátyástól 600 forintért a sopronyi Aranyhegy nevű szőlőhegyen 3, a *ruszti* szőlőhegyen szintannyi szőlőt szereztek. (*Ered. u. o. 9. cs. 14. és 63. sz. — 6. cs. 18. és 52. sz.*)

E közben elhatároztatván, hogy a *jezsuiták* a belvárosba költöznek át, ezek oda hagyták külvárosi lakhelyüket, s I. Lipót királynak 1675-ben kelt adománylevele nyomán, a belvárosi sz. György nevű utcában létezett sz. *György* templom visszafoglaltatott az eretnekektől, és a vele szomszéd *Vitnyedy* István jegyző házával együtt a jezsuitáknak adatott át társoda és gymnasium építésére. Hitel. (*U. o. 5. cs. 2. sz.*). Ez ado-

mányozást több ugyanazon utcában létezett háznak megszerzése követte.

Legelőbb is 1677-ben *Türk* János és neje adták el a jezsuitáknak a fentemlített *Vitnyedy* házzal szomszéd házukat 255 forinton és a 12 császári tallér borpénzen.

1691-ben Jézus társasága *Szubits* Ábrahámától és *Prisze-man* Egyedtől, *közép-tanoda* építés végett, egy a sz. György temploma mellett létezett házat vett meg 2500 forinton, s annak polgári terhektől mentesítése végett a városnak 200 forintot adott át. Ezen vásárlást pedig 1692-ben a király is jóváhagyta. Hitel.

1693-ban *Gross* Mark, sopronyi polgár, ugyanazon utcában létezett házát olykép hagyományozta nekik, hogy az eladatván, árából 200 forint a gondnoknak adassék át.

1694-ben *Volmuth* Sámuel, és ennek neje a fentnevezett *Prisze-man*féle ház mellett birt házukat 2500 rénes forinton eladták a jezsuita társodának.

Végre 1695-ben, a jezsuitáknak a városi tanácsesal kötött szerződése nyomán, a sz. *György* utcában létezett három, úgymint: az egykori *Vitnyedy*, *Eisler* és *Török*féle ház a társodára, másik három pedig, úgymint az ugyanott állott egykori *Nádasdy* és *Káldy*féle s a wándorfi külváros Újtelep (Neustift) nevű utcájában volt *Ranchi*féle ház egy részt nemes ifjak neveldejévé, más részt majorsággá alakíttatván át, 2000 forintnak a városi pénztárba fizetése után, minden rendes és rendkívüli tehertől mentesítettetett. Másol. (u. o. 6. cs. 45. 46. 57. sz. — 5. cs. 1. sz. és 2. cs. 67. sz.). Hasonló tehermentességet eszközöltek a jezsuiták később, és pedig 1755-ben a *Volmuth* és *Szubich*féle házak számára is. (U. o. 6. cs. 64. sz.)

Ezekhez csatolhatók a Jézus társasági társoda által ugyanezen idő folytán más magán személyektől ajándéktul nyert, vagy vétel útján szerzett fekvő birtokok, s más kedvezmények. Ugyanis 1861-ben *Landenberg* Antal házának hatod-résztét a hozzá tartozó szántóföldekkel, rétekkel és szőlővel együtt a jezsuitáknak hagyta.

1687-ben a jezsuita társoda *Szelepcsényi* György kálócsei érsektől Rákoson egy malmot kapott.

1693-ban rüsei *Nattl* Lipót *harkáni* nagyobb rétvét a jezsuitáknak hagyományozta, vagy helyette 500 forintot.

1728- és 1729-ben *Roy*s Ferencz, a jezsuita társoda igazgatója, a *Bü* helységbeni udvarhely szükségére *Babos* Istvántól, és *Gergely* Mártontól 3 rétet vett meg 125 és 50 forinton, egy negyediket pedig *Antal* Jánostól 40 forinton.

1752-ben a jezsuita társoda *Strausz* Menyhérttől egy a „*Remete*“ (Klausner) nevű szőlőhegyen létezett szőlőt vett meg 374 forinton, melylyel *Strausz* a társodának tartozott; 1733-ban pedig *Reisinger* János Mihálytól egy a *Kreitzorn*nak nevezett hegyen volt szőlőt vásárolt 175 forinton. (U. o. 7. cs. 5. sz. — 18. cs. 49. sz. — 6. cs. 57. sz. — 2. cs. 5. és 24. sz. — 6. cs. 39. és 20. sz.)

A társodának jutott többi kedvezmények és hasznok, vagy megszorítások közé a következők sorozhatók: Miután 1677-ben a társoda igazgatója a harminczadosok- és vámosoknak minden a társoda irányában megkísértett követelésektől leltitását kieszközölte, 1680-ban *Széchenyi* György a társoda nagyobbítására 5000 forintot engedett át alapítványúl. Ered.

1712-ben gróf *Eszterházy* Pál 1000 forint alapítványt tett le a pozsonyi és sopronyi gymnasiumban a boldogságos *Szűz Mária* szeplőtelen fogantatása ünnepén évenként elmondandó és kinyomtatandó imákra.

1754-ben a magyar királyi helytartó tanács azt rendelte, hogy a jezsuita társodában, a társoda szőlőiben termelt boron kívül, semmiféle bor ne méressék, de hordókban se árultassék. A város pecsétje alatti másolat.

1761-ben a társoda, egy a várossal kötött egyezkedés nyomán, lemondott harmadrész vámbirtokáról, s azt a városnak adta át: a város viszont kötelezte magát, hogy a társodának útjavítás fejében évenként 250 forintot fog fizetni, s a *büi* és *keresztényi* lakosoktól nem fog vámot szedni. (U. o. 2. cs. 6. sz. — 5. cs. 21. sz. — 19. cs. 67. sz. — 6. cs. 12. sz. és 2. cs. 82. sz.)

Jézus társaságának feloszlattatása után annak birtokai a tanulmány-alaphoz csatoltattak; a sopronyi társoda *keresztényi* birtoka pedig, jöllehet a gróf *Nádasdy* család, Jézus társasága megszűntetése esetére, ezen helységei birtokjogát fentartotta; még is *Kollár* Ádám volt jezsuitának, a bécsi császári könyvtár felügyelőjének, adományoztatott. (*Czinár, az i. h.*)

A sz. György vitézről, s vértanúról czimzett jezsuita templom, (mely 1789 óta plebánia-templom) 1779-ben Mária Terézia királynő által, VI. Pius pápa beleegyezésével, 1779-dik évi mindszenhava 1-ső napján ujonnan alapított „*társas káptalannak*“, mely a nagyprépostból és 5 kanonokból áll, adott át; a társoda pedig a kanonokok lakásait jelöltetett ki. A *társas káptalan* javadalmazására pedig a városban előbb létezett 17 oltárnokság, vagy egyszerű javadalom birtokai s alapítványai fordítottak.

A sopronyi Jézus társasági társoda főnökei és igazgatói
névsora :

1637. 1639. Dobronok György, házfőnök. (*Schmitth. Ep. Agr. III. 208. l. és A. Ep. Strig. 128. l.*)
- 1641— — Pacsot Ferencz, házfőnök. (*Jes. Sopr. 1. cs. 32. sz.*)
- 1647— — Holgyi György, házfőnök. (*U. o. 4. cs. 2. sz.*)
- 1654— — Nedeczky Ferencz, igazgató. (*U. o. 8. cs. 3. sz.*)
- 1659— — Kopeczky János, igazgató. (*U. o. 1. cs. 31. sz.*)
- 1662— — Paulovics János, igazgató. (*U. o. 2. cs. 18. sz.*)
- 1665— — Rukel Zsigmond, igazgató. (*U. o. 4. cs. 2. sz.*)
- 1668— — Kún Dávid, igazgató. (*U. o. 2. cs. 21. sz.*)
- 1671— — Knifecz György, igazgató. (*U. o. 4. cs. 2. sz.*)
- 1674— — Füssinger János, igazgató s pornói apát. (*U. o. 2. cs. 40. sz.*)
- 1677— — Buchel György, igazgató. (*U. o. 1. cs. 24. sz.*)
- 1681— — Kecskeméty János, igazgató. (*Act. Jes. Gins. 4. cs. 6. sz.*)
- 1684— — Gribóczy Mihály, igazgató. (*U. o. Sopr. 5. cs. 19. sz.*)
- 1685— — Hastal János, igazgató. (*U. o. 6. cs. 1. sz.*)

1691. 1692. 1701. *Zanger János*, igazgató. (U. o. 5. cs. 9. és 18. sz. — 6. cs. 14. sz.)
- 1702— — *Holczmayer Ferdinánd*, igazgató. (U. o. 5. cs. 10. sz.)
- 1708— — *Höcklinger Ferencz*, igazgató. (U. o. 2. cs. 90. sz.)
1718. 1719. *Martin Jakab*, igazgató. (U. o. 4. cs. 24. sz.)
1724. 1726. *Kunyogi (Cugnioth) János*, igazgató. (U. o. 2. cs. 29. sz. — 4. cs. 2. sz.)
- 1727— — *Roys Ferencz*, igazgató. (U. o. 2. cs. 30. sz.)
- 1730—1732. *Cserkó István*, igazgató. (U. o. 4. cs. 3. sz. — 8. cs. 3. sz.)
- 1738— — *Némethy Ferencz*, igazgató. (U. o. 4. cs. 26. sz.)
- 1744— — *Szabó István*, igazgató. (U. o. 4. cs. 15. sz.)
1752. 1753. *Reinwald Ádám*, igazgató. (U. o. 2. cs. 14. és 19. sz.)
- 1761— — *Csernel László*, igazgató. (U. o. 7. cs. 102. sz.)
- 1768— — *Klaus Ignác*, igazgató. (U. o. 4. cs. 4. sz.)

c) A sz. Mihályról címzett és a Szent-Lélekről nevezett városfalon kívüli plebánia-egyházak.

Soprony külvárosának a sz. Mihály kapu és utcza közelében levő halmán jelenleg is léteznek a sz. *Mihály* főangyalról, és a *Szent-Lélekről* címzett plebánia-templomok. A sz. Mihály templomot, az ősi hagyomány szerint, III. Frigyes német császár építtette, midőn Sopronyt zálogban birta, és pedig 1482—1489-ig, mely évek a templom több helyein följegyezvők; mindazáltal e templom alapíttatásának, valószínűleg a polgárok közreműködésével, már két századdal előbb kellett történnie, miután már 1278-ban *Miklós*, 1317-től 1320-ig pedig *János*, mint a sz. Mihály templom plebánusai fordulnak elő az okiratokban. (*Cod. Dipl. VII. 4. 179. l. — VIII. 2. 101. l.*)

E plebánia adományozásai a következő években is említetnek az okmányokban. Midőn ugyanis *Csepreg*h János tudós *Miklós*nak, e templom igazgató lelkészének, halála után, ugyanannak igazgató lelkészévé neveztetett, a *gyámúri jog* a városnak biztosított. (U. o. X. 3. 114. l.) — 1534-ben Ferdinánd király *Pereghi* Albert, pécsi prépostnak, adományozta az e templomban létezett *szent kereszt* oltára oltárnokságát; 1553-ban pedig ugyanazt *Pacha* Jánosnak, az ottani plebánusnak adta. (Eccl. Cam. 46. cs. 40. és 41. sz.)

1637-ben Jézus társaságának sopronybani letelepítése után, *Dobronok* Péter, a jezsuiták házfőnöke, hitelesen följegyezte a sz. *Mihály* templom számára mind ezen, mind más sopronyi templomok már említett egyszeri javadalmait, vagy oltárnokságait telkeikkel, s minden egyéb jövedelmökkel együtt, s ez összeírásban: *Krisztus szentséges teste*; sz. *Kereszt*; sz. *Katalin*; *Mária születése*; sz. *Miklós*; sz. *Három király*; sz. *Rupert*; továbbá sz. *Farkas*; sz. *Dorottya*; *keresztelő* sz. *János*; és sz. *Borbála* oltárai neveztetnek meg. (Jes. Sopron. 6. cs. 44. sz. — *Schmitth*, Ep. Agriens. III. 208. l.)

Midőn azonban Luther vallástüjtása naponta mindinkább terjedt, a város Luther tanaihoz pártolt lakosai oly hatalomra vergődtek, hogy sz. *Mihály* templomába rontván be, azt erőszakkal elfoglalták, a javadalmazott oltárnokok oltárait összerombolták és megégették, a szentek ereklyéit nem tudni, hová? elvitték, mint ezt tanusítja a Püsky János, győri püspök, fölterjesztése következtében Ferdinánd királynak 1651-dik évi kasszonyhava 25-dikén Aszalay István országbíróhoz küldött parancsa nyomán történt vizsgálat, és az e végre kiküldött bizottmány ugyanazon évi sz. *Mihály* hava 16-dikán kelt jelentése. (Eccl. Cam. 46. cs. 43. és 45. sz. — Jes. Sopron. 18. cs. 7. sz.)

A protestansok ezen erőszakoskodásainak eredménye ismeretlen levén, annyi bizonyos, hogy a sz. *Mihály* templom, a katolikusok közreműködése folytán, visszaadatott a katolikusoknak, s ezek által helyreállíttatott, mely alkalommal 1677-ben *Kelecsy* Péter, győri kanonok, előbb sopronyi káplán és oltárnok, a sz. *Mihály* templomban *Szentháromság*, *boldog-ságos Szűz Mária* és *ker. sz. János* oltárt készíttetett. (Vidák, Magy. Acad. Értesítő. 1847. 159. l.); 1691-ben pedig *Vitál*

Endre elismerte, hogy neje, született *Somogyi* Mária egy a sz. Mihály templomban építtetendő oltárra 500 forint hagyatékot szánt. (*N. R. A. 1838. cs. 126. sz.*)

A templom belsejében az ívezet közepén sz. *Veronika* ábrázolata látható az izzadságtörölő kendővel; a többi egyházi ékszerek közt pedig több régi kelyhe, és egy kézi keresztje van e felirattal: „*Frater X. Cristofforus X. rab. X. 192. X.*“

Ezekon kívül a templom belsejében több 1481 és 1558-dik évi sírkő szemlélhető; valamint a templom falát kívülről is 1595, 1631, 1637, 1643 és 1674-dik éveket előtűntető német betűkkel jegyzett feliratú sírkövek ékesítik, melyeken előfordúl nemes *Nagy* Tamás, Kanizsa ostroma közben császári biztos; 1637-ből pedig starzingi *Starzer* Mihály, II. Ferdinánd király tanácsosának, neve is. — A templom tornya nyolczszög alakú erkélylyel van ellátva, s az ebben levő nagy harangon 1489-dik év olvasható. — E templom mellett egy régi, hajdan a mészárosok vallásos használatára szolgált kápolna van oszlopos homlokzattal, melyen egy faágba harapó sárkány szemlélhető. (*Vidák, az i. h.*) E templom 1863- és 1864-ben belől és kívülről egészen megújítatván, 1864-ik évi Mindszent hava 2-án szenteltetett fel ünnepélyesen.

A *Szent-Lélekről* címzett templom az előbbinek szomszédságában áll, s ódon egészen fenmaradt tornya homlokzatán építtetése évét (1221) a következő felirat tünteti elő: „*a. d. m. du. XXI. ha. capella. aedificavit thomas torhost*“.

A templom többi része későbbi korra mutat. (*Vidák, az i. h.*)

d) A Mária tartománybeli sz. Ferencz rendi szerzetesek Nagyboldogasszonyról címzett temploma s társháza.

E sz. Ferencz rendi szerzeteseknek a városi tanácsház piacát díszesítő társházát, metszett kövekből ékes gót idomban épült tornyu templomával együtt, az ős hagyomány szerint, 1340-dik év körül a városi tanács buzdítása nyomán egy szegény kecskepásztor építtette azon roppant kincsből, melyet e pásztor a város falain kívüli egyik halmon szarvaival turkált

kecske által kivájt földben talált; azért a templom egykoru homlokzatán létező czimeren csakugyan a térdelve imádkozó pásztor, s mellette kecskék alakjai szemlélhetők. (A sz. *Ferenecz rendi Mária tartomány levéltárából 1851-dik évi névkönyve 24. l.*)

A templom régibb részét különféle alakokkal ékesített 4 oszlop, s egyszerű, de kőből készült szószerk diszesíti, melyből a hagyomány szerint sz. *Kapisztrán János* is szónokolt. E templomban továbbá több régi, sas és sárkány alakokkal diszesített, *síremlék* látható, míg az újabb sírkövek az *Eszterházy, Viczay, Fenessy, Cziráky, Széchenyi, Peteházy*, s más nevezetes magyar családok emlékét örökítik meg. Az egyik három levelű két csillag ékítette növényt ábrázoló emlékkövön az 1491-dik évszám látható, s a közhiedelem szerint a templom tágasbitása korát jelenti.

A templom ezen része és a sekrestye közt egy régibb építmény létezik, mely „*halotti kápolnának*“ neveztetett, később azonban a „*lorettói kápolna*“ helyét pótolta, s ezen kápolnát különféle állat-alakok ékesítik; 1769-ben pedig *Kósa Jenő* tartományi főnök intézkedéséből e kápolnában sz. *Borbála* tiszteletére 9 napi ájtatosság alapított. — Ugyanezen templomban végeztettek a fentemlített királyok és királynők koronázásai. (Viddk, az i. h. 157. és 158. ll. — Act. Conv. 50. sz.)

E sz. Ferencz rendi társház, melyben 1344-, valamint 1629- és 1632-ben is a tartományi káptalan tartatott, a pozsonyi kolostorral együtt igen megrongálta az 1590-ben pusztított földrengés. (Schem. Prov. Mar. 1851. 26. és 67—69. ll.); de még nagyobb veszély érte e kolostort a belvárosban 1667-dik évi sz. András hava 28-dikán dúlt tűz alkalmával. (Czinár, az i. h. I. 320. l.)

E társház több fekvő javakkal, és más az isteni szolgálat illő megtartására, s a szerzetesek élelmezésére magán személyek által bőven nyújtott adományokkal birt. — Nevezetesen 1493-ban *Kamisa László* a sopronyi társháznak ajándékozta örökös birtokjoggal a néhai nemes *Satler Zsigmond* által Soprony vármegyei *Kyulew* (Küllő) faluban birt birtokrészeket mellékleteikkel és malmokkal együtt, kivévén a nevezett

Satlernek báró *Gravenek* Udárik által 1472-ben adományozott nemcs udvarhelyet. (*Act. Conv.* 80. sz.)

A XVII-dik században e társház a *Kolaisz* és *Draszpurch* családoktól a *keresztúri* szőlőhegyeken fektűt szőlőket kapott. (*U. o.* 38. sz.)

A *Küllön* birt birtokrészekén kívül a sopronyi sz. Ferencziek társházának *Péterfalván* is voltak ingatlan javai, melyeket egy a *Nyék* folyón létezett két kerekű malommal együtt *Pongrácz* Mihály adott el nekik 500 magyar forintón. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1635-ben *Becher* János Márton, sopronyi gyógyszerész, a társháznak 400 német forint alapítványi tőkét adott át olaj szerzésre, és az örökös *lámpavilág* fentartására. Ered. (*Act. Conv.* 32. sz.)

1704-ben a magyar királyi kinestár évenkénti 100, már II. Ferdinánd király által a sopronyi sz. Ferenczieknek engedményezett, forintot utalványozott a kolostornak *marhahúsrá*. (*U. o.* 80. sz.)

1730-ban *Horváth* Julianna 5 köböl búzát, és a *Viss* nevű hegyen birt szőleje felét hagyományozta a sopronyi Ferenczieknek. (*U. o.* 78. sz.)

A győri püspökmegyebeli kolduló szerzetes rendeknek 1771-dik évi sorozata szerint, midőn a sopronyi sz. Ferencz rendi társházban 20 áldozár, 7 nevendék és 9 szerzetes társ lakott, a kolostor ő felségétől évenként 2 mázsa *sót*, herczeg *Eszterházytól* 12 mérő, a győri püspöktől pedig ugyanannyi gabonát és 4 akó bort, végre *Festetich* Páltól 6 mérő búzát, s ugyanannyi *rozst* kapott. (*U. o.* 68. sz.)

De tetemes pénzösszegeket is juttattak e sopronyi társháznak egyrészt az ország nevezetesebb családai, kik annak templomában szereztek maguknak sirokat, másrészt oly magán személyek, kik a kolostor temploma számára lelkeik tiúvéért szentmise alapítványokat tettek, vagy hagyományoztak végrendeleteikben különféle adományokat. 1662-ben a Ferencziek tartományi főnöke a halottak kápolnájában, vagyis a templom sírboltjában családí sírboltot engedményezett a Budavár 1686-dik évi ostromlása közben elesett gróf *Eszterházy* Mihály-nak, s nejének, és örökőseinek. (*Ered. u. o.* 45. sz.)

1703-ban várkonyi *Amádé* Éva, előbb néhai *Récsey* György, később *Sennyei* Albert özvegye, végrendeletében úgy intézkedett, hogy ezen utóbbi boldogult, és a sopronyi Ferencziek templomában eltakarított férje hamvai mellé temetessék feloszlandó teste, s ugyanott ajánltassanak fel lelke nyugalma s szentmisék; ezen célra pedig *Bellavich* Gábor a szigorúbb tartályú sz. Ferencziek tartománya egyetemes gondnokának 1716-ban vele közlött tervezete szerint 3000 forintnyi alapítványt tett. (*U. o. 2. és 29. sz. — Eccl. Cam. irreg.*)

1717-ben *Straus*, született *Dulmávis* Dorottya, ugyanott óhajtván eltemettetni, végrendeletileg 200 forintot hagyott az ottani Ferenczieknek. (*Act. Conv. 25. sz.*)

1766-ban Anna Mária, *Steiner* Fülöp, sopronyi tanácsnok, neje, megholt férjének számára a Ferencziek társházában nyervén sirt, 1000 forintot tett le alapítványul. (*U. o. 14. sz.*)

1768-ban a sopronyi Ferencziek megengedték néhai *Széchényi* Antal gróf özvegyének, hogy a templomuk sírboltjában nyugvó férje földi maradványai fölé síremléket állíttasson felirattal együtt. (*U. o. 48. sz.*)

1777-ben *Edmond* Magdolna bárónő végrendeletében ugyanottani temetésére és szentmisékre 1000 forintot hagyományozott. (*U. o. 74. sz.*)

Ismeretlen esztendőben csupán szentmisékre hagyományoztak: *Jó* Miklós 1300; — *Hosszútóty*né, *Eszterházy* Dániel özvegye, 1000; — báró *Meskó* Ádám 100 rénes forintot. (*U. o. 41. és 78. sz.*)

1631-ben *Szalay* Krisztina, *Ivó* Pál özvegye, évenként 10 forintot adott a társháznak. (*U. o. 38. sz.*)

1682-ben *Ghilányi* György, a királyi pozsonyi kinestár tanácsosa, néhai Gáspár fiaérti szentmisékre 150 forint alapítványt tett. (*U. o. 82. sz.*)

1701-ben a fentnevezett *Amadé* Éva 1000 forintnyi alapítvány tökézt ajánlott fel a kolostornak; 1710-ben pedig *Kolonich* Zsigmond, váci püspök, évenkénti 60 forint adományozásra kötelezte magát. (*U. o. 1. és 81. sz.*)

1716-ban *Engel* Lipót 3000, *Uzovits* Klára, *Niczky* Pál neje, 200. (*U. o. 47. 51. sz.*)

1726-ban *Ebergényi* László tábornok szentmisékre 1000 forint alapítványt tettek.

1739-ben *Trimelli* úrhölgy a városnak kölcsönzött 500 forintot a társháznak hagyta.

1740-ben *Huberti* Péter, ezredes 600; 1761-ben, *Voss* János Károly 1000; 1762-ben *Viczay* grófnő, született *Ebergényi* bárónő 500 forintot hagyományoztak e Ferencziek társházának. (U. o. 11. 12. 13. sz.)

1769-ben *Barkóczy* Zsuzsanna grófnő, néhai gróf *Széchenyi* Antal özvegye, a gróf *Czirák* Györgynél kölcsön fejében elhelyezett 1000 forintnyi tőkéjét szintén e kolostorra ruházta át. (U. o. 26. sz.)

1772-ben *Németh* nevű kapitány 20 évenkénti szentmisére 500 forint alapítványt tett. (U. o. 3. sz.)

1775-ben *Blasovszky* József, a város polgármestere, a keresztelő sz. János oltáránál felajánlandó szentmisékre 2200 forintról szóló kötvényt adott át a kolostornak. (U. o. 53. sz.)

1782-ben *Rosenwasser* Marianna 100; végre 1792-ben *Viczay* Jób grófné 200 forintot hagyott a társháznak. (U. o. 60. és 34. sz.)

A sz. Ferencz rendi szerzeteseknek 1787-ben történt feloszlatása után, a templom az *elemi iskolák* számára végzendő isteni szolgálatra engedtetett át, egy év múlva pedig világi célokra használtatott; a társház pedig már 1780-tól egész 1795-ig Soprony vármegye pénz- és levéltárául, és megyeházul használtatott; ekkor a vármegye, gróf *Széchenyi* Ferencz házáat vevén meg e célra, 1801-ben már elárvereltetni szándékolta; de a vármegye karai és rendei kérelmére a sz. Ferenczieknek adatott vissza; mivel azonban ezek nem tudtak miből élni, 1802-ben a középtanoda vezetésére Sopronyba letelepített sz. *Benedek rendi szerzetesek* székházává alakíttatván át, a templom is e szerzetnek jutott. 1849-ben, a sopronyi gymnasium 8 osztályú főgymnasiummá alakíttatván, azóta a sz. Benedek rendiek birják a sz. Ferencziek egykori társházát, mint székházat; a templom pedig a tanuló ifjúság isteni szolgálatára használtatik, s mivel magyar hitszónoka is van, 1826 óta magyar templomnak neveztetik. (*Czirák*, I. 321. l.)

A gymnasiumban a sz. Benedek rend 13 tagja tanít; ezeken kívül egy lelkiatya, s egy magyar hitszónok, ki egyzersmind a templom őre, végzi az isteni szolgálatot. És így a

székházban, a házfönökön kívül, 14 sz. Benedek rendi áldozár lakik.

Az egykori sz. Ferencz rendi társháznak a szerzet irataiban előforduló házfönökei a következők valának: 1610-ben *Rudinay* János; 1656-ban *Talián* Ferdinánd; 1658 és 59 ben *Diunics* Menyhért; 1660-ban *Fejérváry* Eleázár; 1661-ben *Cziráký* Ambrus; 1662-ben *Kovács* Ambrus és *Delney* Péter; 1663-ban *Litoreritsky* László; 1676-ban *Cher* Sylvester; 1682-ben *Paulisich* László; 1710-ben *Pataky* Bonaventura; 1716-ban *Pekarovits* Sámuel; 1725-ben *Cziffery* Ádám; 1730-ban *Orchovszky* Leo és *Imre* Bernát; 1739-ben *Pallotynits* Benedek; 1743-ban *Fejéregyházy* Tódor; 1746-ban *Riedl* Henrik; 1759-ben *Hoffeneder* Bódog; 1766-ban *Straus* Pacifik; 1771-ben *Nagy* Dániel; 1772-ben *Frank* Kassián; 1786-ban *Czinél* Placid. (*Act. Conv. Sopr. 3—82. sz.*)

e) A dömések társháza, sz. Orsolya apáczák zárdája, és a szentséges üdvözítő leányai kolostora.

1) A sz. *Domonkos* rendi szerzetesek sopronyi székházáról, minden egyéb adatok hiányában, csak a győri püspökmege egyházi névsorában feljegyzett rövid ismertetést közölhetjük.

A dömések sopronyi székházát 1674-ben *Batthyányi* grófnő, monyorókeréki gróf *Erdődy* György özvegye, alapította; de e székházat a polgári belküzdelmek folytán, a mellette létezett kápolnával együtt tűz emésztette meg. Azonban a sopronyi katolikus hívek szeretetadományaiból a ház a templommal együtt fölépülván, rendes társházzá alakított 1787-ben, s a perjelen kívül 4 áldozár és 1 rendtárs lakván benne, a sz. Benedek rendnek Sopronyba telepítéséig, úgy látszik, az iskolákban is e dömések működtek. A legutóbbi évtizedben, helyreállítatván, az akkori győri püspök, most hercegprimás *Simor* János közreműködésével, a szigorú szerzetesi fegyelem, de a templom is egészen megújítatván, jelenleg a perjel, s más két áldozár, és 3 nevendék lakik benne. (*Schem. Cleri Dioec. Saur. 1869. 32. és 163. ll.*)

2. A sz. *Orsolya* rendi apácák zárdáját eredetileg 1747-dik évi pünkösdhava 15-dikén szintén a belvárosban *Nigl*, született *Gängl* Anna Mária, polgárnő alapította. Időjártaival a zárda jövedelme gyarapodván, főleg boldog emléktű Mária Terézia bőkezűségéből biztos állásra jutván, a zárda mindinkább emelkedett.

Az újabb korban annyira szaporodott az apácákhoz iskolába járó leánykák száma, hogy a tantermek nem voltak elégségesek a leánykák befogadására; az apácák tehát az öregebb gróf *Széchenyi* Pálné által gyűjtött 17000, — *Flandorffer* Ignác sopronyi kereskedő közbenjárása folytán kiadott sorjegyekért begyűlt 18000 forint, az akkori győri megyés püspök jelenleg hercegprimás *Simor* János és más hívek adakozásaiból több mint 100,000 forintnyi költséggel megvásárolván a szomszéd házat, annak helyén szép és tágas iskola-házat építtettek, s a zárdai épületnek utczára szolgáló két emeletes szárnya között egészen új, és tágasabb gót idomú, s kereszt alakú templomot emeltettek, melynek a *szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária* emlékére szentelt fő-, a sz. *Angela* és sz. *József* emlékére ajánlott két mellék oltára, és a szószék a fentemlített akkori megyéspüspök *Simor* János hercegprimás nagylelkű bőkezűségéből készült, s általa 1864-dik évi kisasszonyhava 28-dikán szenteltetett fel ünnepélyesen.

Jelenleg a sz. Orsolya apácák számra 43-an leányneveldét, s mintegy 120 belső nevendék számára belső, — a városi több mint 400 leányka számára külső négy osztályú elemi tanodát, ezenkívül varró-iskolát, végre tanítónő képezdét vezetnek; és így a nevelés és tanítás terén a lakosság teljes bizalmát és ragaszkodását bírják. (*Schemat. Cler. Dioec. Jaur. 1869. 105. l. és Kathol. Néplap 1864. II. félév. 37. sz. 294. l.*)

3. A *Szentséges Megváltó leányait*, máskép a *Szentséges Megváltóról* címzett apácákat Győr akkori püspöke, most hercegprimás *Simor* János telepítette Sopronyba saját az új utczában levő kolostorra átalakíttatott házába, s mihelyt a ház számukra kellőleg felszereltetett, 1863-dik évi sz. András hava 29-dikén ünnepélyesen beiktatta az apácákat, kiket ő felsége *Karolina Augusztá* özvegy császárné 200 forintnyi kegyes adománnyal örvendeztetett meg. Az apácák azonnal kisdiedőát nyitottak házukban; de egyszersmind árva leánykákat

is nevelnek, magán házakban betegeket ápolnak, később a városi Vöss-féle árvaház kezelését is átvették, és dús áldással működnek. Saját házukban a főnöknőn kívül 24-en, a Vöss-féle árvaházban pedig a főnöknőn kívül négyen teljesítik magasztos hivatásukat. (*Schem. Cleri. Dioec. Jaur. 1869. 108. és 109. ll. — Kath. Néplap 1864. I. félév. 38. l.*)

17. §.

STOCZING

a serviták temploma és székháza, a Szűz Máriáról
címzett lorettói templomával.

Kismárton fölött mintegy egy mértföldnyire Ausztria határán fekszik *Stoczing* nevű, most Eszterházy herceg egyik uradalmához tartozó falu, hol *Stoczingi* Rupert által építtetni kezdett, s 1582—1595-ig elkészítettetett templom létezett. És e templom gondozására báró *Stoczing* János Rezső 1629-ben a *boldogságos Szűz Mária szolgáinak*, vagy egyszerűen *servitáknak* nevezett szerzeteseket hívta meg, kiket 1610-ben *Conzága* Anna Juliána, mantuai hercegnő, Ferdinánd ausztriai főherceg neje, hitt be Olaszhonból Németországba, s legelőbb is Bécs Rossau nevű külvárosában telepített le.

Miután a fentnevezett báró *Stoczingban* fölépítette a kolostort és templomot, a *boldogságos Szűz Mária* képét a szomszéd *Loretto* helységbe, mely most mezőváros, vitette át és 1644-ben az ugyanott építtetett új templomban helyeztette el. — Ez megtörténvén, 1648-ban a nevezett *stoczingi* báró Hornstein és Seibersdorf örökös ura, s ennek neje *Erzsébet*, született *Loosi* bárónő alapítványlevelet adtak ki, melynek értelménél fogva a servitákat beiktatták a *Stoczing* melletti *lorettói boldogságos Szűz* temploma, és az e mellé építtetendő székház — ; *Stoczingban* pedig a *keresztelő* sz. János, és sz. János *evangelista emlékére* szentelt egyház és kolostor birtokába helyezték be.

A szerzetesek javadalmazására e jámbor házaspár *Stoczingban* és *Pordányban* (Praedersdorf) $\frac{5}{4} \frac{2}{3}$ szőlőt; a lorettói kápolna fölött fekvő 5 holdas szántóföldet; *Seibersdorf* határában 8 kaszás rétet; *Stoczingban* gyümölcsös-kertet és majort adományozott, 18 tehénnel, 40 birkával, 15 sertéssel és 20 ül fával együtt, melyet a lakosok ingyen tartoztak a kolostorba szállítani. — Ezen adományozást III. Ferdinánd király 1649-ben kelt okmányával, a lorettói kolostor számára tett újabb adományozást pedig 1655-ben kiadott rendeletével megerősítette, megengedvén egyszersmind a szerzeteseknek, hogy 300 akó bort az ausztriai területen adhatnak el. Az első okmány másol. a második ered. (*Act. Serv. Stocz. A. cs. 7. és 8. sz.*)

Ezen később több földbirtokkal szaporított alapítvány fejében a serviták köteleztettek mind a stoczingi, mind a lorettói plebániában a lelképásztori teendőket végezni, s hetenkint 4 szentmisét felajánlani az Istennek.

Ezen alapítványt gróf *Nádasdy* Ferencz, ki a stoczingi uradalmat örökölte, *Lorettóban* új templomot, és tágas kolostort építtetvén, nemcsak megerősítette, hanem tetemesen gyarapította is 1656-ban, midőn mind a két plebánia számára alapított 6 szerzetes számát tizenkettőre emelte, s a szerzeteseknek az uradalom részéről évenként kiszolgáltattatni szokott gabnajarulékot, és az uradalom által nekik ajándékozottat 6 szőlő értékét készpénzre változtatván át, 10,300 forint alapítványtőkét tett le, ezenkívül 389 évenként Istennek bemutatandó szentmise áldozatra 4004 forintnyi tőkét adott át a szerzeteseknek. Ered. függő pecséttel. Ezen alapítványokat 1665-ben I. Lipót király is megerősítette. (*U. o. D. cs. 1. 11—14. sz.*)

De a servita gyarmatnak számos más jötevője is találkozott, kik tetemes pénzösszegeket és fekvő birtokokat ajándékozván neki egyházi épületek felállítására, s illő felszerelésére, egyszersmind a szerzetesek eltartásáról, s biztosításáról is tehetőségük szerint igyekeztek gondoskodni.

A servitáknak ajándékozott ingatlan birtokok neveztetsejci: a *Streble* János, *feketevárosi* (Purbach) plebánus által 1660-ban egy borsajtóval és réttel együtt hagyományozott szőlő; úgyszintén az 1662-ben *Wermuth* Kristóf, kismártoni

bíró; 1668-ban *Borsich* Pál, *sirczi* lelkész; 1682-ben *Ivanchiz* Mark, *nagyhöfleini* plebánus; végre 1761-ben *Manhart* Éva Terézia által a servitáknak végrendeletileg hagyott szőlők. (U. o. E. cs. 3. 43. sz. — J. cs. 10. sz.)

Az egyházi építmények és oltárok elkészítésére, s kellő felszerelésére, szentmisékre és az alapítók sírboltjai fentartására, a szerzeteseknek juttatott adományok közül nevezetesebbek a következők: 1652-ben III. Ferdinánd király megengedte a servitáknak, hogy kolostoruk építésének befejezésére szeretet-adományokat gyűjthessenek. Ered.

1653-ban *Vlahovits* János, pordányi plebánus, a servitáknak két ezer forintot hagyott.

1668-ban gróf *Draskovits* Miklós az általa állíttatott oltároknál felajánlatandó szentmisékre 1500 forintnyi alapítványt tett; s ugyanezen alapító gróf *Draskovits* kívánatára a szerzetesek beleegyezésével a *fájdalmas Szűz főtársulata* kápolnája építtetett, melyet *Buccellani* Károly az e czélra felajánlott 500 forintból felékesített.

1669-ben ugyanezen gróf *Draskovits* és neje, született *Nádasdy* Krisztina grófnő 1500 forintnyi alapítványt tette le szentmisékre, ezenkívül 2 oltárt készíttetett, gróf *Nádasdy* pedig megígérte, hogy azokra hat, 18 márka ezüstöt nyomó, ezüst gyertyatartókat készíttet, végre mind a kettőjük számára sírboltot is csináltattak a serviták templomában.

1676-ban *Caesar* János szentmisékre 500 forintnyi alapítványtökét tett le, s ez alapítványon a szerzetesek két, — úgymint: egy *Kéthelyen*, és egy *Pordányban* létezett, malmot vettek és építtettek újra.

1691-ben herczeg *Eszterházy* Pál kijelentette, hogy a *lorettói* templomban saját költségén új főoltárt fog csináltatni ott, hol a *szeplőtlenül fogantatott boldogasszony* szobra van; s tudatta a szerzetesekkel, hogy a következő évben a *boldogságos Szűz* másik, az erdőben létező, szobránál le fog tétetni, egy sz. *Jóakim* emlékére általa építtetni szándékolt kápolna alapköve.

1709-ben *Wolf* Mária két aranyozott ezüst kupát és kehely, vagy szentségtartó készíttetésre 30 forintot ajándékozott a servitáknak.

1718-ban *Brenner János Mátyás* atya 2500 forintot hagyományozott végrendeletileg a kolostornak oly föltétel alatt, hogy holta napjáig a kolostorban tartassék, és halála után a lorettói kápolnában temetessék el.

Végre 1749-ben *Csáky Ilona* grófnő 12,500 forint alapítványi tőkét adott át, *Falk Lőrincz* pedig a templom tornya fölépítésére 400 forintot hagyott a servitáknak. (U. o. D. cs. 16. sz. — E. cs. 1. 2. 6. 43. 62. sz. — F. cs. 3. 35. sz. — G. cs. 48. 50. 61. sz. — H. cs. 5. sz. — U. cs. 102. sz.)

A *stoczingi* és *lorettöi* templom, és kolostor eredetét, s viszontagságait legjobban deríti fel azon történelmi értekezés, melyet *Hölczl Vazul* Mária egyetemes vezérfőnök a lorettöi levéltárban őrzött kézírataiból 1765-ben szerkesztett *Pucz Peregrin* Mária, a servita szerzet kórmánytanácsnoka, mint *stoczingi* plebános-helyettes.

Ez értekezés nyomán a *Stoczingban* tisztelt *Szűz Mária* szobor köből volt faragva, s a kisdéd Jézust karjain tartó Máriát ábrázolta. E szobrot a *feketevárosi lakosok* készítették; de az 1683-ban Bécsét ostromló török sereg feldúlván a feketevárosi templomot, e Mária szobrot a föld alá rejtették a feketevárosiak, később pedig megtalálván azt, előbb egy szomszéd fára alkalmazták, az 1714-dik évben pusztított mirigy alkalmával pedig a *Stoczing és Lorettö közötti úton*, hol a „*fájdalmas Boldogasszony*nak“ is létezett egy kápolnája, sz. *Sebestény és Rókus* emlékére kápolnát emelvén, önféjüleg ebbe vitték, megfestették, s azt terjesztették felőle, hogy csodatevő szobor; a plebánus ellenben azt onnét el akarta mozdíttatni; de minden ebbeli igyekezete meghiúsult. Ekkor a püspök nyomozást rendelt, melyből kiderülván, hogy a szobor csakugyan csodatevő, a *stoczingiak* maguknál akarták a szobrot megtartani, ellenben a serviták a lorettöi templomba kérték azt átszállíttatni. Innét pör keletkezett, mely a serviták részére döntetvén el, a *Máriaszobor* 1747-ben az új, vagyis a lorettöi templomba szállíttatott. (U. o. B. cs. 23. sz.)

Azonban a lorettöi templomot nemcsak a törökök dúlták fel, hanem annak kegyes adományokból eszközölt helyreállíttatása után az 1781-dik évi kisasszonyhava 8-dikán kiütött tűz is nagy kárt okozott benne, míg a kolostor véginségre jutván, s 1786-ban II. József császár által megszüntetvén,

herczeg *Eszterházy* Miklós 1808-ban plebániát nem alapított *Lorettóban* és *Stoczingban*. (U. o. G. cs. 52. sz. — *Schemat. Cler. Dioec. Jaur.* 1869. 36. 40. és 110. ll.)

A lorettói *társház*, és stoczingi servita *székház* megszüntetése után 1806-ban átadatási okmány készítettett, melyhez a vallásalap által herczeg *Eszterházy* Miklósnak mint *Lorettó* és *Stoczing* földesurának kézbesítettett épületek leltározása is van csatolva. E szerint a lorettói kolostorépületben földszint 9 szoba létezik a mellék helyiségekkel s 3000 akó bor eltartására alkalmas pince; az első emeletben pedig 29 szoba, és könyvtár-terem foglaltatik; a kolostor mellett major is van egy magtárral, kertészlakkal, borsajtóházzal, s több gazdasági épületekkel. A templomhoz $20\frac{1}{2}$ hold szántóföld, 7 hold kaszáló, $5\frac{3}{4}$ hold erdőske tartozik, s mindez fallal van bekerítve. — A stoczingi székház-épületben pedig földszint 3 szoba van a mellék-helyiségekkel, 200 akó bor eltartására alkalmas pince, s 2 tehénre való istálló, az első emeleten pedig 5 szoba és ebédlő terem foglaltatik. Ered. (*Act. Serv. Stocz. A. cs.* 1. sz.)

A lorettói templomot a következő oltárok ékesítették: 1. A *szeplőtelenül fogantatott Szűz* főoltára. 2. A *fájdalmas Boldogasszony* főtársulata oltára. 3. Sz. *Peregrin*. 4. Sz. *Taddé* apostol. 5. Sz. *Sebestény* és *Rókus*. 6. *Mindenszentek*. 7. Sz. *beniti Fülöp*. 8. Sz. *István király*. 9. *Nepomuki sz. János* oltárai. — A templomban továbbá *orgona* és *4 harang* van; a mezővároson kívüli temetőt kökerítés zárja el; a templom mellett egy *boldogságos Szűz Mária* emlékére épült kápolna is díszleg, melynek fölszenteltetési évnapja a sz. kereszt feltalálása utáni vasárnap tartatik.

Stoczing helységben, — mely hajdan a pordányi anyagyház fiókja vala, s mint ilyen 1644-ben a lorettói egyház fiókjává tétetett, minthogy csak félórányi távolságra esik hozzá, később azonban szintén önálló plebániává szerveztetett; — szintén létezik templom, *keresztelő sz. János* és sz. *János evangélista* főoltárával, a boldogságos Szűz Mária képével, és két mellékoltárral. (U. o. U. cs. 278. sz. — *Schem. Cler. Dioec. Jaur.* 1869. 40. l.)

A stoczingi székház és a lorettói társház perjelei:

1657-dik évben. *Manhardt* Pál Mária. (*Act. Serv. Stocz. 2. cs.*)

1667— — *Carl* Róbert Mária. (*U. o. J. cs. 3. sz.*)

1669— — *Barragan* Gáspár M. (*U. o. U. cs. 102. l.*)

1677— — *Peschler* Benedek M. (*U. o. E. cs. 4. sz.*)

1679— — *Carl* Róbert M. (*U. o. J. cs. 9. sz.*)

1684— — *Imre* M. (*U. o. F. cs. 42. sz.*)

1686— — *Ignácz* M. (*U. o. F. cs. 27. sz.*)

1690— — *Anreiter* Arkangyal M. (*U. o. A. cs. 19. sz.*)

1691— — *Riedmayer* Remig M. (*U. o. A. cs. 19. sz.*)

1694— — *Ignácz* M. (*U. o.*)

1696. 1697. *Auer* Lukács M. (*U. o. E. cs. 5. sz. G. cs. 52. sz.*)

1698— — *Lausch* Taddé M. (*U. o. U. cs. 44. l.*)

1699— — *Zeisler* Narciss M. (*U. o. E. cs. 5. sz.*)

1705— — *Lochmayer* Fortunát M. (*U. o. A. cs. 19. sz.*)

1712— —

Manhart Benignus M. (*U. o.*)

1722— — *Aranyaszájú* (Chrisostom) János M. (*U. o. E. cs. 7. sz.*)

1726— — *Eisenberger* György M. (*U. o. U. cs. 117. l.*)

1731— — *Wolff* Antal M. (*U. o. E. cs. 12. sz.*)

1732— — *Hueber* Manett M. (*U. o. E. cs. 7. sz.*)

1735. 1736. *Hofhhauser* Román M. (*U. o. E. cs. 15. és 17. sz.*)

1741. 1742. *Weilharter* Sándor M. (*U. o. 18. és 19. sz.*)

1743— — *Höltzl* Vazul M. (*U. o. A. cs. 20. sz.*)

1745— — *Spaier* Benedek M. (*U. o. C. cs. 11. sz.*)

1746. 1747. *Kratzer* Benedek M. (*U. o. E. cs. 21. és 22. sz.*)

1749— — *Hazel* Hugo M. (*U. o. E. cs. 43. sz.*)

1750. 1752. *Gebhardt* Narciss M. (*U. o. B. cs. 22. sz. — G. cs. 9. sz.*)

1755— — *Völckl* Tamás M. (*U. o. E. cs. 43. sz.*)

1758— — *Kratzer* Benedek M. (*U. o.*)

1760. 1761. *Stremmer* Bertalan M. (*U. o.*)

1763 — —	<i>Hopf</i> Eliseus M. (U. o.)
1765 — —	<i>Lechner</i> Remig M. (U. o.)
1768 — —	<i>Cunz</i> Arnold M. (U. o.)
1769 — —	<i>Keresztély</i> M. (U. o.)
1770 — —	<i>Kampmiller</i> Szaniszló M. (U. o.)
1772 — —	<i>Rögler</i> Manó M. (U. o.)
1775 — —	<i>Lechner</i> Remig M. (U. o.)

18. §.

T A T A

szent Péter és Pál apostolokról címzett benczés apátság.

A Dunától délnek egy órányi távolságra eső hajdani királyi várhoz tartozott *Tata* mezőváros, jelenleg gróf *Eszterházy* birtok, Komáromtól két mérföldnyi távolságra fekszik, s e mezőváros nyugoti részén létezett hajdan a sz. *Péter* és *Pál* apostolokról címzett benczés monostor, melyet *Deodat*, Apuliából származott sz. Szeverinói gróf, alapított és építtetett.

Deodat gróf levén ugyanis a sz. Adalbert, prágai püspök, által Esztergomban megkeresztelt sz. *István* király keresztatyja, kit sz. *István* kegyeletből *Tatának* nevezett; midőn Gejsa vezér e helyet *Deodat* grófnak adományozta, a *Tata* név a gróf ezen, mivel örököse nem volt, az általa ugyanott alapított monostornak hagyományozott birtokára is átszállott. *Deodat* gróf ezen végrendeleti hagyományát egy 1263-ban kelt okmányban IV. Béla király s később IV. László király is megerősítette, s az előbbi megerősítésre úgy látszik IV. Sándor pápának 1260-ban Béla királyhoz intézett levele adott okot, melyben a királyt megkérte, hogy *Istvánt*, *Máté* fiát, ki *Tata* falut 1250 körül elfoglalván, bírói ítélet után sem bocsátotta ki kezei közül, annak visszaadására szorítsa. (*Czindár, az i. h. I. 196. l.*)

Kapott-e ezen apátság, s miféle más birtokot, és jövedelmet eredeti javadalmazás fejében *Tata* helységen kívül? az

alapítványi okmány hiányában, ki nem nyomozható; de hogy később más fekvő javakkal is birt, kiderül azon 1388-ban kelt beiktatási okmányból, mely szerint Péter apát Alsó- és Felső-falu helységek, valamint Tatán a bánya jog, szántóföldek és malom birtoklásába törvényesen bevezettetett. (*Mus. Nat. MMSS. Cod. VI. 6. sz.*); valamint István nádornak leveléből is, melynek értelménél fogva, az általa a monostortól elidege-
nített sz. Miklós és sz. Margit földjének a monostorhoz tartozott részét, a „Mesterrétének“ nevezett kaszálóval együtt, lelkiismerete unszolására, a monostornak visszaadta. (*Fej. Cod. Dipl. X. 2. 88. l.*)

I. Mátyás király, ki kedvtöltésből gyakran tartózkodván a terjedelmes vadás erdei, és különféle halai miatt híres Tatán, azt több épülettel ékesítette, a tatai egyház gyámúri jogát 1460-ban a híres Rozgonyi család tagjainak, nevezetesen János erdélyi vajdának, s királyi főtárnokmesternek, és Renaldnak, s Osvaldnak, a székelyek grófjának, adományozta. (*Eccl. Cam. 31. cs. 9. sz.*)

Az ottani vár Tata, II. Lajos II. végzésének 14-dik cikkében a királyi asztal birtokához csatoltatván, 1622—1655-dik évek közt 100 lovas tartására köteleztetett, és kijavított; mindemellett később a törökök által elfoglaltatván, szétromboltatott; 1707-ben pedig Rákóczy párhiveitől elvételét, míg végre 1727-ben gróf Eszterházy Józsefnek adományoztatott volna. (*Schem. Cleri Jaur. 1845. 175. l.*)

A földig leromboltatott monostor romjai a múlt század végén még láthatók valának a területén létezett hévizű „barát-fördőnek“ nevezett tó körül, és „a papkút“ nevű forrás mellett.

Ezenkívül Tatán sz. Jánosról czimzett templom is létezett, melynek gondnok lelkésze 1387-ben János nevű áldozár vala; ezenkívül előfordul még 1338- és 1388-ban Péter; 1419-ben Lajos; 1465-ben László; végre 1707- és 1709-ben Tarrody János, győri kanonok. — A tatai sz. Péter és Pál apostolokról czimzett monostor apátjai pedig előfordulnak. (*Czinár 198. l. — Acta Paul. in Csátka 3. cs. 1. l. — Cod. Dipl. — Eccl. Cam. 31. cs. 30. sz. — Eccl. Cam. irreg. Czika-tor cím alatt.*)

Most ez apátságnak csupán czíme adományoztatik. — Jelenleg Tata mezővárosban sz. *Kereszt földmagasztaltatásáról* czimzett, gróf *Eszterházy József* által 1751-ben építtetett, plebánia-templom létez.

Gróf *Eszterházy Miklós* 1764-ben a *kegyes iskolák* atyái számára Tatán házát adván, és jövedelmet tűzvéni ki, 1765-ben e rendet telepítette oda, melynek székháza mellett *kalasanczi sz. József* emlékére templom is épült, mely 1841-ben megnagyobbíttatván, egészen újjá alakíttatott. A kegyes iskolák tanítórende pedig 1848-ig 6 osztályú gymnasiumot vezetett, s e mellett finövelvét is tartott; most azonban csak alsó gymnasiuma van. (*Schem. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 100. l.*)

Tata *tóváros* nevű külvárosában gróf *Eszterházy József* a Tata környékén lekipásztorkodó papság segítségére 1744-ben társházat építtetett a *kapuczinusok* számára. 1746-ban elkészülvén a társház, és a hozzá sz. *Imre* tiszteletére csatolt templom, a kapuczinus atyák ünnepélyesen behelyeztettek a zárda és templom birtokába, jelenleg 8 szerzetes áldozár, 8 bölcészettanuló növendék s 6 szerzetestárs lakik a kolostorban. (*Schem. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 102. sz.*)

A várban is van egy 1821-ben épült *Szent-Keresztről*, a grófi kastélyban serafikus sz. *Ferenczről*, a kálvárián pedig *keresztelő sz. Jánosról* czimzett kápolna. (*U. o. 88. és 89. ll.*)

19. §.

W I M P Á C Z

**boldogasszony szeplőtelen fogantatásáról czimzett
minorita templom és társház.**

*Wimpác*z (*Wimpassing*), máskép *Himpécznek* is nevezett, helység Austria határán *Loretto* mellett fekszik. E helységben *Weiteneki Püchler Szilárdka*, *Hornsteini* és *Seibersdorfi* báró özvegye, 1590-ben sz. *Ferencz* rendiek számára társházat alapítván, 6 sz. *Ferencz* rendi szerzetest telepített le, kiket azonban 1628-ban az austriai tartományból behívott *Minoriták* váltottak föl.

Az újra építettett tágabb kolostorban két annyira szaporítottván a minorita szerzetesek száma, a Hornsteini és Seibersbergi báró család egyik tagja, *Stoczing János* Rezső, alapítványi oklevelet adott ki 1650-ben ezen kolostor, és a vele összekötöttetett plebánia biztosítására, melyben a kolostor, és plebánia javadalmátul évenkénti 300 forintot, 36 öl fát, 5 mérő búzát, ugyanannyi zabot és kölest tűzött ki; a *gyámúri* jogot pedig magának, és családjának tartotta fenn. Ez alapítványlevelet *Püsky János*, győri püspök elfogadta és megerősítette. Hitel. eredet. (*Act. Conv. Capsa 113. 1. 2. sz.*)

Az 1638-ban Bécs ostromlására vonult törökök által fölgújtatott, s földig lerombolt kolostor helyreállíttatására gróf *Széchényi György*, esztergomi érsek, 1694-ben 10,000 rénes forintot adott a szerzeteseknek, s ez adományt 1695-ben I. Lipót király is megerősítette. — De I. József király is tetemes könyöradománynyal járult e kolostor fölsegélésére, midőn 1707-ben annak számára a gmundeni sóbányából évenként 16 mázsa só taltványozott. Még számosabbak valának más magánszemélyeknek részint telkekben, részint szentmisékre felajánlott készpénz - alapítványokban e kolostornak juttatott adományozásai.

Jelesül 1708-ban *Pöschl Éváé*, ki szölejét és egy tehenét hagyta; 1721-ben *Schuster Miklós* Antalé, ki 500; 1723-ban *Fritz Kandid* atyáé, ki 100; 1727-ben *Schmidt János* Péter plebánusé, ki 800; 1730-ban *Wernardini Anna*-Sidoniáé, és *Luschicz Endre*, pusztá-somorjai plebánusé, kiknek mindegyike 200 forintot hagyományozott e társháznak.

Ezen kívül 1732-ben *Guettnier Katalin* örökös, a nepomuki sz. János oltáránál felajánlandó, énekes szentmisére 50; 1740-ben *Unkrechtsberger Antal* 500; 1743-ban *Schulcz János* somorjai plebánus 100; 1751-ben *Kauschitz Mátyás*, újfalusi (neufeldi) plebánus, 240; 1752-ben *Stelle György*, előbb reisenbergi plebánus, 1000; 1756-ban Föslai *Meyer József* 100; 1762-ben *Eder István*, és *György wimpácsi* polgárok, 100; 1765-ben *Prattenecker István*, és neje *Magdolna*, 100; 1766-ban *Hypcsák János*, *Schäffer Teréz*, és *Mayer Teréz* 50 és 100; 1768-ban *Herrenreiter József* 1000; 1772-ben *Unger Boldizsár* örökösei 100; 1773-ban *Pavoschell Mátyás* 70; 1774-ben *Häppl Katalin* 100 forintot hagytak a wimpácsi

minoritáknak; végre 1766-ban *Schrett* Borbála szentmisékre, és az örököslámpára 1000 forintot ajánlott fel. (*U. o.* 3—29. sz.)

II. József császár megszüntetvén e zárdát, a hozzá tartozott épületek és készletek leltározásából, és herczeg *Eszterházy* Miklósnak, mint Wimpáczi földesurának, történt átadásából kiderül, hogy e kolostorban földszint 9 lakszoba, és tágas étterem volt minden mellék helyiségekkel együtt, valamint 2000 akó bor eltartására alkalmas pince és sajtóház, mintegy 1000 pozsonyi mérő gabna befogadására elégséges magtár is létezett, végre, hogy a major és kert is kövel vala bekerítve. (*Act. Serv. ad Stoczing A. cs. 1. sz.*)

Jelenleg Wimpáczon a szeplőtelen Szűz emlékére szentelt templom, és egy *boldogságos Szűz Máriáról* czimzett kápolna van; a plebánia gyámura herczeg *Eszterházy*. (*Schem. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 40. l.*)

20. §.

A győri püspökmegyében létező egyéb egyházi épületek.

a) A Mosony vármegyei *Magyar-Óvár*, kellemetes síkságon, az innét nem messze Dunába szakadó Lajta partján fekvő mezőváros, s Mosony vármegye székhelye, ősrégi várral birván, már *Salamon* királynak gyakran szolgált több ideig lakhelyül; de később is gyakran szálltak meg benne a királyok. E városnak saját pecsétje is volt e körirattal: „S. OVA-RIENSIS. REIPUBLICAE.“ 1354-ben Erzsébet királyné I. Károly király neje a Magyaróvárra telepített gyarmatosainak (mint akkor nevezték vendégeinek) királyi polgároknak engedményeztetni szokott szabadalmakat adományozott. 1521-ben II. Lajos király Magyaróvárt Anna nővérének, midőn ez Ferdinand császárhoz ment férjhez, mások szerint saját nejének Máriának ajándékozta. (*Bel. Const. Hung. geogr. 129. l. — Cod. Dipl. IX. 2. 324. l. — Szerdahelyi Gabr. Topogr. 42. l.*)

A magyaróvári igen jól megerősített várban hajdan a *boldogságos Szűz Máriáról* czimzett kápolna létezett, mely látogatóinak 1473-ban *Stark*, 1479-ben pedig *Gábor*, apostoli szék követei, és *Benedek* nikapolyi püspök búcsút engedélyeztek (*Eccl. Cam. f. 45. Nr. 35—37.*), de a törökök 1529- és 1683-ban a várat feldúlván, e kápolnát is tüzzel pusztították el; később a vár ismét izmos bástyákkal erősítettet meg, végre mindazáltal magtárrá alakíttatott át. Jelenleg a Lajta melletti halmon levő négyszögépület az uradalom igazgatóságához tartozó hivatalnokok lakhelye.

E vár átellenében gróf *Széchenyi* György, esztergomi érsek, a *kapuczinusokat* telepítette le, egy számukra építtetett templom melletti zárdába. De a *kapuczinusok* feloszlatván, a templom és klostrom a sóhivatal számára foglaltatott le.

E mezővárosban néhai *Albert* szász-teszeni herceg 1818. felsőbb gazdasági tanintézetet alapított, melyet Magyaróvárnak néhai *Krisztina* főhercegasszony után mostani földesura, *Albert* főherceg is mindekkoráig buzgón pártfogol.

Ugyancsak Magyaróvárrott néhai *Zsidanics* István, Mosony vármegye főadószedője, 1739-ben a kegyes tanítórend számára székházat kezdett építtetni, s ernyedetlen buzgalommal gymnasiumot törekvők létesíteni. — E fáradhatlanul buzgó férfiú alapítványa időjártával több áldozni kész pártfogó, főleg az újabb időben ő es. kir. Főnsége, *Albert* főherceg, *Nunkovics* Endre, s Mosony vármegye karai s rendei bőkezűségéből folyvást gyarapodott, úgy annyira, hogy a magyaróvári székház jövedelmeiből jelenleg is 4 osztályú algymnasium tartatik fenn, melyben a kegyes tanítórend 8 munkás tagja működik az ifjúság nevelésére, és tanítására. (*Schem. Dioec. Jaur. 1869. 99. l. — A magyar- és erdélyországi kegyes tanítórend névkönyve 1865. 13. l.*)

E székházon kívül Magyaróvárrott régi, sz. *Gothard* püspökről czimzett plebánia-templom, továbbá a kórházban, és a vármegyei betegápolóban is csinos kápolna van. Ugyanis Mosony vármegye közönsége tágas *betegápolót* építtetett Magyaróvárrott, és ennek gondozását az 1865-dik évi pünkösdhava 25-dikén abba ünnepélyesen beiktattatott *páli* sz. *Vincze* leányaira, vagyis szürkenénékre bízta, kik azóta öten, a köz-

bizodalmat és szeretetet bírva, ápolják e betegápoldában a betegeket. (*Schem. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 108. l.*)

b) A Mosony vármegyei *Boldogasszony* helységben, mely *Mária rétje* (Mariae pratum) neve után is ismeretes, híres búcsújáró hely van, melyre messze földről szokott a hívő nép összegyülekezni Mária kegyelemképéhez. E helységben herceg *Eszterházy* Pál 1670-ben a régi ott létezett, de már igen megrongált Nagyboldogasszonyról címzett templomot alapjairól nagyszerűen újra építtetvén, miután az *Mária születése* emlékére fölszenteltetett, mellé tágas kolostort emeltetett, s a kellő alapítványról is gondoskodván, a Mária tartománybeli sz. *Ferencz* rendi szerzeteseket telepítette e kolostorba, kik is azóta ernyedetlen buzgalommal végzik az 1860-ban teljesen elkészült s fölszerelt templomban a lelkipásztori teendőket; de egyszersmind a tartomány bölcészetet tanuló nevendékeit is képezik sz. hivatásukra. A kolostorban a társház főnökén kívül 9 áldozár, 10 bölcészetet tanuló nevendék, és 4 szerzetes társ van. A ház főnöke egyszersmind plebánus-helyettes is.

c) *Fraknó* Soprony vármegyei helységben gróf *Eszterházy* Miklós alapított a XVII-dik század közepén társházat a *serviták* számára, s ezeknek kellő javadalmaságukról is gondoskodván, az ottani Nagyboldogasszonyról címzett templomban az isteni tisztelet illő tartását, és a lelkipásztori teendőket is rájuk bízta a győri püspök. Azóta mind a Nagyboldogasszonyról címzett anya-, mind a sz. *Rozáliáról* nevezett újtelki főkegyházban a *serviták* tartják az isteni tiszteletet, s jelenleg a perjelen és plebánus-helyettesen kívül két áldozár működik, mint káplán, a *fraknoi* anya- és az újtelki főkegyházban. (*Schemat. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 104. l. — Schemat. Ordinis Servonum. B. M. V. 1864. VI. l.*)

d) A Soprony vármegyei *Füles* helységben, melynek régi sz. *Lőrincz* vértanuról címzett plebánia-temploma van, az uradalmi kastélyban *boldogságos Szűz Mária*, a szőlőhegyen sz. *Sebestény*, *Rókus* és *Rozália* emlékére szentelt kápolna is levén, 1863-ban vásonkeői gróf *Zichy* Henrik, és neje született *Meskó* Iréne bárónő *Paulai* sz. *Vincze* leányai, vagyis a *szürke nénék* számára zárdát építtetett, s ebben a „*szeplőtelen Szűz*“ emlékére szentelt csinos kápolnát szereltetett föl. Miután e zárdát mindenkorra biztosító javadalommal is bőkezűleg

ellátta, 1863-dik évi Kisasszony napján sz. Vincze leányai ünnepélyesen beiktattattak a zárda és ennek alapítványa birtokába, s azóta 3 szürke néne a kisdédóvással, és leánykák nevelésével foglalkozik benne. (*Schemat. Cleri Dioec. Jaur. 1869. 107. l.*)

e) A Mosony vármegyei *Rajka* helységben szintén elemi iskolával összekötött kolostor épülvén több jótevő szeretet-adományaiból, ebbe 1865-dik évi sz. Mihály hava 24-dikén helyeztettek be ünnepélyesen a *szürke nénék*, s azóta négyen leánykák nevelésével foglalkoznak. (*Schemat. Cleri. Dioec. Jaur. 1869. 108. l.*)

VI. FEJEZET.

SZOMBATHELY EGYHÁZMEGYE.

1. §.

SZOMBATHELY

püspöki mezőváros a sarlós Boldogasszonyról
címezett székesegyházzal és káptalannal.

Szombathely püspöki mezőváros, *Sabaria* vagy *Savaria*, és *Claudiana Augusta* neveken ismert hajdani római gyarmat, mely Tiberius Claudius császár parancsa nyomán telepedett le, akkor tájt a *Pojovárok*, Bojus- vagy bajor népek ezen pusztá vidékére; de mihelyt a gyarmat szervezkedett, s Tiberius Claudius császár tiszteletére *Claudiana Augustának* nevezte-tett, alkalmas fekvése miatt felső Pannonia császári helytartó-jának s kormányzójának székhelyévé avattatott a rómaiak által, és néhány író állítása szerint *Ovidius Naso*, a latin alagyaköltők példánya, sírja miatt is híresé lön.

Jelenleg Szombathely Vas vármegye, katolikus püspök, és székes káptalan székhelye, melyet a németek az itt kiásott számos római épületek romtöredékei miatt *Steinamangernek* hívnak. E város az alatta elfolyó *Gyöngyös* (*Ginsium*) és *Perenth*, a Rába vizébe szakadó csermelyek partjain fekszik, s belőle hajdan több római országút vezetett Bécsbe (*Vindobonába*), *Pettauba*, *Carnuntumba*, (hajdan híres római város a mostani sz. Petronell) környékén és *Aquincumba* (*Obudára*).

Ugyanezen városban szenvedtek vértanúságot Diocletian császár uralma folytán (284—305) a keresztény hit állhatatos megvallása miatt sz. *Kerény* (Quirinus) sziszeki püspök, és sz. *Rutilus*; — 445-ben Krisztus után *Attila*, a hunnok királya, elfoglalván Szombathelyt, annak lakosai Olaszországba menekültek, 455-ben pedig földrengés döntötte romba e várost, melyet a magyaroknak pannoniábani letelepedtök után, sz. István király az általa alapított győri püspökmegyébe keblezett be; 1241-ben azonban a tatárok végkép összerombolták az egész várost.

A szombathelyi lakosoknak II. János, győri püspök, mint földes urok által egy 1407-ben kelt kiváltságlevelében engedményeztetett, s általuk élvezett szabadalmak a következők valának:

A bíró és esküdtek csak 200 tiszta arany forintot, vagy ugyanannyi értékű szereket tartozván 100 forinttal együtt sz. György ünnepe nyolczadában fizetni a püspöknek évenként, minden más adózástól, vagy gyűjtéstől fölmentettek; a püspök várnagyai csupán gyilkossági, lopási és rablási ügyekben bíraskodhattak és fogathatták el a polgárokat, s ez esetben a birság két harmada őket, egyharmada pedig a városbírót illette; a püspök borainak, évenként Szombathelyen történni kellett eladásán kívül, annak borai bizonyos megszabott időben a kitzüött csapszékekben szabadon mérhettek, és adathattak el; az év többi részében azonban a polgárok szintén szabadon mérhettek bort.

Ezen kiváltságokat 1525-ben szelestei *Gosztonyi* püspök is megerősítette; mivel pedig ugyanezen évben villámsujtás következtében iszonyú tűz keletkezvén, a mohácsi ütközetben később elesett győri püspök *Paksy* Balázs egy másik megerősítési okmánya szerint, Szombathelyen számos épület, s ezekkel együtt a város ezen, és más régibb kiváltságlevellei is hamuvá égtek, I. Ferdinánd király 1534-ben nemcsak amaz előbbi kiváltságokat megerősítette; hanem a polgárokat minden adó- és vámfizetés alól is fölmentette; a mezővárost pedig akkor, átíratási czímen laki *Bakich* Pál királyi lovas testőr kapitány bírta. — A polgárok e kiváltságait 1567-ben II. Miksa, 1578-ban Rudolf, 1610-ben II. Mátyás királyok is megerősítették.

Ezekhez járult 1635-ben II. Ferdinand kiváltságlevele, melynél fogva a szombathelyi polgárokat e király minden kincstári adó alól fölmentette, azon kikötéssel mindazáltal, hogy a polgárok évenként 40 forintot költsenek, és pedig ebből sz. Márton ünnepe hajnalán ugyanezen szentnek templomában a város bírása, és esküdtei az ünnepélyes szentmisét éneklő helybeli plebánusnak 5 magyar forintot ajánljának az oltárra, 5 forintot a szegények közt oszszanak el, 10 forintot az oltárok és egyházi öltözetek javítására adjanak, a hátralevő 20 forintot pedig a templom jó karban tartására fordítsák, s a győri püspöknek, mint földesuroknak, engedelmeskedjenek.

A hajdani szombathelyi vár, melynek némely nyomai a mostani püspöki székház megett láthatók, és maga a mezőváros birtokjogáról, s viszontagságairól még a következők említhetők meg. II. Ulászlónak magyar királylyá koronáztatása után *Miksa* császár, III. *Frigyes* császár fia, a magyar koronára tartott jogai kivívására Magyarországra törvén, Szombathely mezővárost elfoglalta, s a győri püspöknek csak az 1491-ben helyreállt béke után adta vissza *Sz.-Grót*, *Kürmend*, *Márványkö* és *Kostel* helységekkel együtt.

1533-ban, a győri püspökszék, a mohácsi csatában elesett püspöke *Paksy* Balázs kimulta miatt, egész 1530-ig ürességben maradván, *Batthyán* Ferencz királyi tanácsosra iratott át érdemdíjúl a szombathelyi várhoz tartozott *tized*. — E várhoz tartozott pedig, egy 1590-ben szerkesztett kincstári összeírás szerint, Szombathely mezővároson kívül, *Rákos* mezőváros is, és *Perénth*, *Újfalu*, *Zira*, *Himód*, *Sanath* s *Püspöki* helységek, *Sz.-István* és *Sorok* pusztákkal együtt. Végre 1704-ben, a belvillongások folytán, *Rákóczy* Ferencz vezénylő tábornoka Szombathely mezővárost a várral, és hozzá tartozott telkekkel együtt kiraboltatta.

Szombathely főtemplomát, a mostani székesegyházat, 1665-ben Széchényi György győri püspök építtette a vár területén a *boldogságos Szűz Mária Erzsébetnélí látogatása*, vagy magyarul *Sarlós Boldogasszony* emlékére a templom ajtajánál levő sz. *Ambrus*, *Ágoston*, *Jeromos* és nagy *Gergely* egyházatnitók szobraival, és kötornyával együtt, melyben 3 harang és óra van; de a harangoknak csak egyike régi, a másikat 1672-ben *Herold* Boldizsár, a harmadik a boldogságos Szűz

Mária, sz. *Floridán* és *Donát* képeivel ékesítettett harangot 1740-ben *Montel* Jakab, bécsújhelyi harangöntő, öntötte.

Ugyanezen főpap építtette föl csaknem romjaiból a püspök lakot is, mint ezt tanusítják a belső kapu fölött látszó G. S. A. C. betűk (azaz: Széchenyi György, kalocsai érsek), és az ugyanottani 1669 évszám, a külső kapu fölött pedig 1679 évszám, és ez érsek neve olvasható családi ezimerével együtt, melyen a csőrében gyűrűt tartó madár látható ábrázolva.

Az újonnan alapíttatni szándékolt szombathelyi püspöki székre már 1740-ben *Forgách* Pál; Károly király halála után pedig 1743-ban Mária Terézia királynő által gróf *Zichy* Ferencz, a győri püspök segédpüspöke, volt kijelölve, s ez utóbbi, Szombathely 1749-ben leégvén, mint a sz. *Flórián* oltáránál olvasható évvrs hirdeti, a székesegyházat megújította; de ezenkívül 1772-ben az országos tanodai rendszer szerint szervezett, ezért Mária Terézia királynő által helybenhagyott, gymnasiumot is szervezett szombathelyen, s annak vezetését az ottani sz. Ferencz rendi szerzetesekre bízta.

A püspöki szék végleges megalapíttatása azonban csak 1777-ben történt meg, s ekkor felsőszopori *Szily* János, győri nagyprépost, szenteltetett föl első szombathelyi püspökké.

Ez új püspökmegye a Győr és Veszprém vármegyei katolikus egyházközségek egy részéből, Vas vármegye egész területéből, Zala vármegye zalaegerszegi, és régente a zágrábi püspökmegyéhez tartozott Murán túli járásaiból szerveztetett; a püspöknek javadalmazásul a győri püspökség szombathelyi, és szalai uradalma adatott át a tizeddel együtt. A káptalan a préposttal együtt hat tagban, a papnevendékek száma harminczben alapíttatott meg.

Szombathely és vidéke bővebb leírása föllelhető *Schönvisner* István, „*De Antiquitatibus, et historia Sabariensi*“ 1791. czímű jeles munkájában.

a) A sz. Mihályról címzett hajdani vasvári társas-, most vasvár-szombathelyi székes káptalan.

A hagyomány szerint a győri püspökmegyében, a győri székes káptalanon kívül, sz. István kora óta létezett más, tudniillik a *vasvári társas* káptalan is, melynek III. Béla király a XII-dik század végén *Szentmihályfalva* helységet, és *Lapsa* nevű pusztát adományozta, s II. Endre király atyjának III. Bélának ez adományozását nemcsak megerősítette 1217-ben, hanem másik 1224-ben kelt okmányában *Pacson* nevű helységgel töltötte meg, s egyszersmind a vasvári káptalannak más magán személyek által juttatott adományozásokat is megerősítette.

Az utolsó Árpád, III. Endre király, halála után kitört belháborgások folytán *Vasvárt* 1311 körül az I. Károly királlyal szövetkezett austriai seregek foglalták el; de *János, Henrik* bán fia, azt trenesényi *Csák Máténak* adta át; ez alatt pedig a társas káptalan temploma és levéltára csaknem egészen lángok martalékává lett. *Zsigmond* király alatt azonban, helyreállítatván a káptalan, a kanonokok száma már tizenkettőre szaporodott, mint egy a káptalan, és Vasvár között a *Rába-Bereknek* nevezett erdő iránt 1440-ben kötött szerződésből kiderül. — Később a kanonokok száma lassankint hatra, utoljára négyre apadt le.

A mohácsi ütközet után, a törökök részéről mindinkább közeledett veszély miatt, az 1578-diki országgyűlés 20-dik törvényczikkében azt rendelte, hogy a vasvári káptalan pecsétjével és jegyzőkönyvével együtt az ellenség betörései ellen biztosabb *Szombathelyre* helyeztessék át, minthogy birtokai úgy is többnyire a Rába folyó körül vannak, s nehogy, a törökök adózása alá kerülhető káptalanbelieknek a törökökhöz közellétük miatt, az ország lakosainak a káptalan által őrzött kiváltságlevelei s más okmányai az ellenség által elhordassanak. 1579-ben Vasvárott Draskovich győri püspök által megyei zsinat tartatott.

Az ekkép újra szerveztetett szombathelyi-vasvári káptalan irányában nemcsak *Széchenyi György*, akkortájt kalocsai

érsek, hanem *Keresztély August*, a győri püspökmegye kormányzója is, tanusította jótékonyágát; mert az előbbi 12,000 forintot hagyományozott e társas káptalannak, az utóbbi pedig 1715-ben a szombathelyi kanonokokat minden adózás és úri tartozás alól fölmentette. Végre 1777-ben megalapíttatván a szombathelyi püspökmegye, az addig társas káptalan székes-egyházi káptalanná alakíttatott, mely hivatalos iratokban „szombathelyi-vasvári káptalannak” neveztetik, (*Schönwisner*, az *i. h.*), és pecsétjén e feliratot használja: SIGILLVM CAPITVLI CASTRI FERREI RENOVATVM. An. 1588. (*M. Tört. tár. II. 79. l.*)

A vasvári társas káptalan prépostjai névsora:

- 1282-dik évben. *Tamás*. (*Theiner. Vet. Monum. I. 350.*)
 1299— — *Miklós*, mester. (*Cod. Dipl. VI. 2. 217. l.*)
 1316— — *Bors*. (*U. o. VIII. 1. 600. l.*)
 1317— — *Endre*. (*U. o. VIII. 2. 101. l.*)
 1332— — *Endre*, mester. (*U. o. VIII. 3. 664. l.*)
 1359— — *Jodok*. (*Schönv. 370. l.*)
 1379— — *István*. (*Cod. Dipl. IX. 5. 348. l.*)
 1384— — *Mihály*. (*Schönv. az i. h.*)
 1391— — *György*. (*U. o.*)
 1398— — *János*. (*Cod. Dipl. X. 2. 597. l.*)
 1462. 1467. *Tamás*, egyház-jogtudor. (*Schönv. az i. h.*
 — *Eccl. Cam. 55. cs. 28. sz.*)
 1488— — *László*. (*Act. Paul. in Lád. 1. cs. 60. sz.*)
 1532— — *Thasnádi Gábor*. (*Eccl. Cam. 42. cs.*
25. sz.)
 1538— — *Sitkei Mihály*. (*Schönv. az i. h.*)
 1542— — *Szombathelyi György*. (*U. o.*)
 1548— — *Velykei Mark*. (*U. o.*)
 1551— — *Fejérvári Zondi Balázs*. (*U. o.*)
 1562— — *Körmendi Karol János*. (*U. o.*)
 1570— — *Antal*. (*U. o.*)
 1571— — *Galambos Máté*. (*U. o.*)
 1585. 1600. *Ujlaky Lajos*. (*U. o.*)
 1604. 1608. *Csemetei István*. (*Eccl. Cam. irreg. — Róka*
Pracs. Vespri. 389. l.)
 1615— — *Göntös János*. (*Schönv. az i. h.*)

- 1616— — *Telekesy István. (U. o.)*
 1630— — *Győry István. (Szőrényi Syn. Decr. Synod.)*
 1638— — *Kaposy János. (U. o.)*
 1639— — *Lőnyi Mihály. (Schönv. az i. h.)*
 1648. 1652. 1658. 1660. *Tolnay Ferencz, szendrői püspök, s jáki apát. (U. o. és Act. Conv. Paul. Monyorók. 71. sz.)*
 1679—1688. *Tormásy Péter. (U. o.)*
 1689—1699. *Kazó István, később kapornaki apát is. (U. o. és Eccl. Cam. irreg.)*
 1702—1731. *Schäki Ferencz. (Schönv. az i. h.)*
 1732—1745. *Orosz Pál. (U. o.)*
 1746—1753. *Foký Benedek. (U. o.)*
 1754. 1755. *Gróf Batthyány József. (U. o.)*
 1756. 1757. *Szabek Károly. (U. o.)*
 1758—1679. *Hajgató Péter. (U. o.)*

**b) A Mária tartománybeli sz. Ferencz rendi
 szerzetesek sz. Erzsébetről címzett temploma és
 társháza.**

Ezen Szombathely mezőváros külnegyedében létezett hajdan *kórház*, s a szigorúbb tartályos sz. *Ferencziek* 1360-ban *Kálmán* győri püspök által alapíttatott *kolostora*, *Senai János*, a Mária tartomány akkori főnöke, és a királyné gyóntatója törekvései folytán, *társházzá* szerveztetett. További viszonyairól csak az 1430-dik, és 1531-dik évi iratokban fordul elő említés, midőn a Székesfejérvárott tartott káptalanban főnök választatván számára; e társház a győri sz. Ferencz rendi őrség felügyelete alá rendeltetett, mint az 1533-ban Váradon tartott káptalan jegyzőkönyve tanúsítja, midőn e társház főnöke *Szent-kereszt* Mihály atya vala. (*Schönv. az i. h. 257. l.*)

Ezen elég korlátolt adatokon kívül e társház viszonyairól, s viszontagságairól épen semmi adat sem jutott el hozzánk; annyi azonban bizonyos, hogy a XVI-dik század közepén, a törökök garázdálkodván Szombathely vidékén, e társház is

elpusztult, mi *Kósa* Jenő atyának régi kéziratai szerint 1557 előtt történhetett, mint a vasvári káptalan jegyzőkönyveiből is kiderül, minthogy ezek szerint 1557-ben *Gregoriane* Pál, győri püspök, a szombathelyi barátok kolostora úgy is romjainban hevervén, egy hajdan ehez tartozott *Nagy-szapu rétnék* nevezett kaszáló használatát öcsésének Ambrusnak adományozta azon föltétel alatt, hogy évenként egy forintot oszszon el a szegények közt. E társház azonban még más ingatlan javaikat is birt, melyek közül egy *Szőkeföld* nevű telek is említetik. (U. o. 316. l.)

Miután az elpusztult társház mintegy 80 évig hevert romjaiban, *Sennyei István*, győri püspök, Magyarország főkorlátnok, azt egy 1630-ban a szombathelyi tanácsához intézett rendeletével a sz. Ferencz rendi tartományának visszaadta, a szerzetes atyákat ünnepélyesen beiktatta, s a társházat ismert bőkezűségével ismét helyreállította; 1633-ban pedig a templomot hozatván rendbe, azt sz. *Erzsébet*, II. Endre magyar király leánya, emlékére a főoltárral együtt fölszentelte.

1715-ben a mezőváros, és külnegyede nagy része leégvén, e tűz a kolostorhoz kapcsolt templom tornyát is megromgálta; de a kolostor sértetlen maradt.

1726-ban a már említett *Sorok* pataknál létezett *Nagy-szapurét* nevű kaszáló, s két mellette volt szántóföld, a győri püspök által nyújtatni szokott évenkénti alamizsna fejében, a társháznak adatott át.

1730-ban a kolostorhoz új szárny építtetett; 1731-ben *Keresztély August*, akkori győri püspök 4, ennek utódja *Szentgyörgyi Adolf* pedig 2 mellékoltárt szentelvén föl, 1759-ben a társházat újra kezdték építeni a szerzetesek s 1766-ban a templommal együtt kedveltőbb alakban fölépíttették. (U. o. 317. 333—337. U.)

c) A dömések sz. Mártonról címzett társháza.

A szombathelyi sz. *Domonkos* rendi szerzetesek társháza *traskostyáni Draskovich* György, győri püspök, kegyességéből épült föl, midőn ez 1638-ban sz. Mártonnak Szombathelyen, hol

némely írók hibás véleménye szerint sz. Márton született volna *), létezett templomát, az e mellett volt plebániálakkal, s az ehez tartozott telkekkel, és egy a *Gyöngyös* folyón a felteza kapuján kívül állott 3 kerekű malommal; végre a templom egész készletével együtt a sz. *Domonkos* rendi szerzeteseknek adományozta azon kikötéssel, hogy ha valamely viszontagság következtében e szerzet, minden visszatérhetési remény nélkül, fel találna oszlattatni, mindez az előbbi plebánia, most a szombathelyi vár székes, és egyszersmind plebánia templomára szálljon. Ezen adományozást még ugyanazon évben III. Ferdinand király megerősítette. (*Schönnv. az i. h. 321. l.*)

Az ugyanekkor szerkesztett leltári jegyzőkönyv szerint a döméseknek következő templomi készlet adatott át: „hét ezüst, egy réz, mind megaranyozott kehely, két ezüst, öt réz, szintén megaranyozott kehelytányér, egy nagy, egy kis ezüst kereszt; egy aranyozott szentségtartó; egy aranyozott réz áldozó kehely; két cin ámpolna; négy réz esengetyű; egy római misekönyv; négy miseing: két vállkendő; két öv; három oltárterítő; egy sávolyos szövet; egy oltárfüggöny; egy fehér selyem miseruha stólaival és karfüggővel; más zöld sávolyos szövetből miseruha szintén stólaival és karfüggővel; egy vörös attaliai szövetű miseruha stólaival és karfüggővel; egy hosszú lepel az oltárra; három len kéztörő; öt kehely fődő lepel; egy himzett ostyakendő lenből; két pár réz gyertyatartó; egy selyem ostyakendőtartó három kehelyfedővel, egy ostya kendővel, és két kehelytörővel, egy török szőnyeg.“ (*U. o. 322. l.*)

Az e kolostor javára tett alapítványok közül említhető *Gorup* Ferencz, novii választott püspöknek bevallása 534 aranyról, és 100 tallérról, melyeket, saját elismerése szerint, *Kürti* Jácint, e társház perjele, és egyszersmind a rend biztosa előtt 1659-ben e döméseknek hagyott végrendeletileg, később gróf *Nádasdy* Ferencznek adott kölesön, 1675-ben pedig a szombathelyi döméseknek engedett át örökösen.

*) Hogy sz. Márton születéshelyét nem Szombathelyen, mint *Schönvisner* is vélekedik, hanem a másik, egykor Pannonhalma tövében létezett, de a tatárjárás alatt végkép eltűnt Sabáriában, kell keresni, azt följebb az V. fejezet 2. §. alatt elsorolt érvekkel mutatuk meg.

E társház nevezetesebb eseményei közé tartozik, hogy 1695-ben *Vaszari* Péter, e kolostor perjele volt, a dömés rendnek Magyarországon egyetemes biztosa, és apostoli gyóntatója. (*Eccl. Cam. 51. cs. 8. sz. és Eccl. Cam. irreg.*)

Miután e dömések másfél századig különféle viszontagságok közt működtek a szombathelyi társházban, II. József rendelete nyomán 1788-ban kolostorukat oda kényszerülve hagyni, széteszlották, s *Vasvár* mezővárosban telepedtek le. Mivel azonban megengedettett nekik, hogy minden templomi és kolostori készletüket magukkal vihessék, sőt a társházukhoz tartozott telkeket, és annak jövedelmeit is egészen megtarthassák, egy év múlva mind templomukat, mind kolostorukat visszaszerezték, s azóta háborítatlanul bírják. Jelenleg Szombathelyt a perjellel együtt négy, Vasváron ugyanannyi áldozár van; a szombathelyi Gimnásiumban pedig prémontréi szabályozott kanonokok működnek. (*Schönn. az i. h. 323. l. — Schem. Cler. Dioec. Sabar. 1836. 120. és 122. II.*)

2. §.

B O R C H I

sz. Benedek rendi, sz. Benedekről címzett,
apátság.

Valamint több más, úgy ezen hajdan létezett apátságnak alapítója, keletkezte, de még elpusztulásának kora sem ismeretes; sőt maga a *Borchi* név is végkép kiveszvé, és semmiféle földabroszon sem levén följegyezve, az írók különféle véleményben vannak maga ez apátság neve, és egykori helye iránt is. Ennélfogva csak röviden tárgyalandjuk ez apátság egykori székhelyét, nehogy egészen kimaradjon névsorozatunkból.

Néhai Paintner Mihály, novii választott püspök, és a magyar királyi kancellária előadó tanácsosa, az egyházi régiségek ernyedetlen nyomozója, megmutatta, hogy a *borchi* nevű apátság Vasvármegyében, és a *győri*, később az ebből is képzett szombathelyi püspökmegye területén létezett. Ennélfogva tel-

jesen alaptalan Fenicz János, egykori *bárkányi* plebánus, véleménye, ki azt következteti a bárkányi plebánia Nógrád vármegyei Mátraverebély főkegyháza területen látható templomromokból, hogy a *Borchi* nevet *Bárkány* névre változtatta a nép; mivel e romok nem a borchii, hanem a *grábai* egykori prémontréi monostor maradványai, mint kétségtelenül tanúsítja V. István, ifjabb királynak *Kuttason*, *Barkan* és *Thor* földekről szóló 1265-ben kelt adománylevele, melyben világosan meg van említve, hogy *Barkan* földje határos a grábai monostor földjével. De azon írók véleménye sem bizonyítható be, kik azt sejtik, hogy *Borchi* egy, és ugyanazon hely volt a Győr vármegyében Győrtől egy mérföldnyire a Rabcza folyó partján fekvő *Börcs* (*Runderthum*) nevű helységgel. (*Czinár*, I. 287. l. — II. 252. l. — *Cod. Dipl.* IV. 3. 292. l.)

Ezek után elő kell adnunk tudós Czinár Mór véleményét, ki, a mint már előbb mondtuk, az elavult *Borchi* név helyett a sz. *Benedek* nevet hiszi elfogadhatónak, miután tapasztalásból tudjuk, hogy több hely, elvesztvén előbbi nevét, temploma védszentjének nevét kapta. Ennélfogva e jeles tudósunk azt tartja, hogy a régi *Borchi* nevű hely egészen megfelel a híres sz. *Gothardi* ciszterczita monostor székhelyétől három mérföldnyire a *Mura* patak mentében fekvő sz. *Benedek* helység fekvésének, és így könnyen megtörténhetett, hogy a hajdani *Borchi* falu most sz. *Benedek* helységnek neveztetik.

Nem lehet ugyan eléggé döntő érvekkel bebizonyítani, hogy Czinár ezen véleménye, jóllehet valószínű, a többi írók véleményén felül áll; de annyi bizonyos, hogy Magyarországnak *Plaschneck* által készítettett kitűnő földabrosza szerint csakugyan keresetők sz. *Gothardtól* dél felé, mintegy 3 mérföldnyire, de nem, mint Czinár vélekedik, a távolabb eső *Mura* patak partján, a sz. *Benedek* nevű apátság rommaradványai.

3. §.

D Ö M Ö L K

szent Benedek rendi, boldogságos Szűz Máriáról
czímzett apátság.

Vas vármegyében Pápatól, és Szombathelytől majdnem egyenlő távolságban Nemes- és Pör-Dömölk helységek között fekszik *Kis-Czel* nevű mezőváros a *boldogságos Szűz Mária* csodatevő képét tartalmazó templommal, a hagyomány szerint II. Béla király által alapíttatott benézés apátság székhelyén; mely király ugyanis a *Saag* nevű hegyen lakhelyet építtetvén, az építéshez segédkezet nyújtott *Lökének* (Lukácsnak) és *Mikének* (Mihálynak) *Mesteri*, ugyanazon hegy alatt létezett, pusztát adományozta a nemességgel együtt.

Ezen, úgy látszik, egészen alig befejezett épület rendeltetéséről semmi bizonyost sem tudunk; kétségtelen mindazáltal, hogy később ezen hegy alatt benézés monostor keletkezett, s ugyanott, jöllehet „A Magyarországbani Mária Czel eredetének” nyomtatásban megjelent történeti vázlata az apátság alapíttatási évétől az 1446-dik évet állítja, már hajdan létezett a *boldogságos Szűz Mária* csodatevő szobra, s a nevezett király által fallal bekerített hegy alatt már 1252-ben volt monostor, mint tanúsítja azon egyezkedés, melyet *Jakab*, a *demunki boldogságos Szűz egyházának* apátja, egyháza gyámuraival, *Merse* fiaival, és Mártonnal, *Papa* fiával, a *Kamund* nevű földre vonatkozólag kötött. (*Czinár, az i. h. I. 174. l.*)

Ezen nagyszerű szerkezetű monostor viszontagságairól egész a mohácsi tütközetig, mely után a többi egyházi intézményekkel hasonló sorsban osztozott, épen semmi biztos adat sem jutott el hozzánk. — Egyébiránt most is meg van a templom a szerzetesek lakhelyeikkel együtt, melyekben azonban 1739-ig, minthogy az apátság majdnem valamennyi fekvő birtoka elidegeníttetett, az apáton kívül csak 2, vagy 3 szerzetes lakott; a *boldogságos Szűz Mária* csodatevő szobra pedig, a monostornak törökök által történt elpusztíttatása alkalmával, nagyobb

biztosság végett a pannonthalmi főapátság *Dénesd* nevű Pozsoly szomszédságában fekvő birtokára szállíttatott. (U. o.)

A XVI-dik század óta a dömölki (vagy mint másképp nevezik) *kiscelli* apátság a pannonthalmi, sz. Mártonról czimzett, főapátság fiókja levén, Sajghó Benedek (1722—1768) főapát *Koptik* Odót, a stiriai sz. Lambertről czimzett beneczés monostor fogadalmazott tagját, nevezte dömölki apáttá, ez pedig, magával hozván a nagyeczei csodatevő boldogságos Szűz Mária mását, tudniillik faszobrát, a *pórdömölki* legelő közepén fenyőfából egy kised kápolnát gyártott, s e mellett 1739-ben magának földalatti lakot készített. E kápolnát 1745-ben gróf *Erdődy* György, a magyar királyi udvari kincstár elnöke, saját költségén boltozattal erősíttette meg, és kőfallal keríttette be. Az említett Mária szobrot pedig az akkori győri püspök 1745-dik évi sz. András hava 17-dikéről kelt, s kihirdettetett rendeletével, mint kegyelem- és csodatejes szobrot, a keresztény hitek köztiszteletére kitehetőnek nyilvánította, végre XIV-dik Benedek pápa e kápolna számára teljes búcsút engedményezett. (U. o. 175. l.)

Ezen, a kisebb társházak közé soroltatott, apátság hiteles hely is volt, miután Pál országbirónak a *Niczky* család ügyében 1335-ben kelt teljhatalmat osztó levelében is előfordul a „Demelchi társház“ említése. (M. Tört. tár. II. 93. l.) — Sz. Benedek rendje II. József császár által, 1787-ben feloszlatatván, e dömölki apátság, a pannonthalmi főmonostorból küldött helyettesek által kormányoztatott, s ezek törekvései folytán a monostor a templommal együtt fölépült, s mióta a sz. Benedek rend 1802-ben visszaállíttatott, újra nagyszámú hitek látogatják a templomot. E monostorban az apáton kívül, ki jelenleg *Petheő Döme*, 4 szerzetes lakik, kiknek egyike perjel, a másik lelkiatya, a harmadik hitszónok, a negyedik plebánus helyettes *Kisczell* mezővárosban. (Czinár, az i. h. 178—179. ll.)

A dömölki monostor ismert apátjai:

1252-dik évben. *Jakab*. (Czinár, II. 176. l.)

1321 — — *János*. Cod. Dipl. VIII. 6. 51. l.)

1348 — — *Miklós*. (Czinár Mór, az i. h. 176. l.)

1410 — — *Sebestény*. (U. o.)

1457. 1459. *János*. (U. o.)

1516. 1538. *Bálint*. (U. o.)

1619— — *Keöntheös* János, örsi prépost, sopronyi plebánus, javadalmazott apát. (U. o.)

1622— — *Vizkeleti* János, kit Bethlen Gábor nevezett ki. (U. o.)

1622. 1629. 1637. *Dianesevics* György, javadalmazott (Commendatarius), később valóságos apát, s egyszersmind szent Mártoni plebánus. (U. o.)

— — — *Seifrid* Imre. (U. o.)

1662— — *Györry* László, a sz. Márton monostor perjele. (U. o.)

1672 előtt *Diener* Benedek. (U. o.)

1678-ig *Posgay* Béla. (U. o.)

— — — *Miskolczy* Bernát. (U. o.)

1698— — *Karner* Egyed. (U. o.)

1723—1735. *Csatay* Jeromos. (U. o. 177. l.)

1739— — *Koptik* Ódó. (U. o.)

— — — *Mákóczg* Imre. (U. o. 178. l.)

1783—1787. *Nemes* Gáspár. (U. o. 179. l.)

1832— — *Wekerle* Godofréd. (U. o.)

1838—1846. *Gácsér* Leo. (U. o.)

4. §.

SZENT GOTTHARD

cziszterczita „boldogságos Szűz Máriáról“ címzett apátság.

Vas vármegyének Austria határán levő legbájosabb, s termékeny völgyében, melyet a Rába, és Lapincza vizek szelnek keresztül, alapította III. Béla király 1183-ban a czisterczita szerzet számára a sz. *Gotthardról* címzett apátságot, szerzeteseinek mindazon szabadalmakat engedményezvén, melyekkel e rend Franciaországban, hol „a három forrási“ (Clarae vallis) nevű apátság virágzott, birt.

Az apátságnak ezen király által adományozott terjedelmes földbirtokok közé csak Vas vármegyében 28 falu tartozott, nem számítva többi Szala vármegyében birt javait; továbbá

Imre királynak 1198-ban kelt megerősítő okmánya szerint bizonyos *Simon* az apátságnak *Bothián* pusztát, s más birtokrészeket ajándékozott cselédekkel együtt, *Lőrincz* gróf egy eke alá való földet szintén béresekkal együtt, *Hencho* gróf egy szőlőt adott, s mások más fekvő birtokokat adományoztak, melyeket a rend az *új vár* területén a szent kút körül birt (MM. SS. *Hevenesi E. k. V. sz. 9. l.*) — 1221-ben II. Endre király megerősítette az apátságnak *Bánfy* István által, mielőtt ez a ciszterciata rendbe lépett, tett adományozásokat. (*Cod. Dipl. III. 1. 329. l.*)

I. Károly király Vas vármegye ispánjainak, s többi tisztviselőinek megtiltotta az apátság szabadalmi megsértését azon sajátságos kikötéssel, hogy az apát, a monostor, és ezek alattvalói tisztelettel tartozzanak elfogadni, forgásba hozni, és felváltani a magyar kinstár által veretett érezpénzt, nehogy szabadalmaikat, ha ezt nem tennék, nem a király, hanem önmaguk sértenek még. — I. Lajos király az országos bírákhoz 1347-ben intézett levelében tudatja velök, hogy a sz. *gotthardi* monostor, valamint annak bárhol létező birtokai, és jobbágysai a király, mint valóságos gyámurok, védelme alá tartoznak, s hogy a jobbágysokat semmiféle bíró, hanem egyedül az országbíró idézheti maga elibe; (*Heimb — és Fej. Cod. Dipl. — Czindár, II. 94. és 95. ll.*); 1355-ben pedig e monostort felmentette a *kincstári nyereség* fizetése alól. (*Cod. Dipl. IX. 2. 370. l.*)

A monostor körül időjártával mindegyre gyarapodott és népesedett sz. *Gotthard* mezőváros annyira, hogy híres vásárokat tartott. — Ennek következtében az apátság is gyarapodott ugyan anyagi jólétben; de a szerzetesi fegyelemben hanyatlott; ezért a fölöttei *gyámúri jogot* más idegenek bitorolván, sok kárt okoztak neki. Ugyanis 1391-ben *Széch* János mester, az egykori *Széch* nádor fia, *Zsigmond* királytól saját és testvéröccse *Miklós* és *Péter*, s valamennyi utódai számára, a szerzetesek jogainak könnyebben védelmezhetése ürügye alatt, kieszközölte a gyámúri jog adományozását.

Azonban mily galádul élt vissza ezen család e magauak kiesengett gyámúri joggal, tanúsítja a sz. *gotthardi* templomnak *Széchi* Tamás, ez után *Miklós*, *Tamás*, és *István* által elkövetett szentségtörő megrablása, valamint az apátság

birtokain volt jobbágyok, sőt plébánosokkali embertelen bánásmód is. Ezen bajoknak véget akarván vetni, miután *Széchi Miklós* a gyámúri jogot *Zékel* Jánosnak, ez ismét *Széchi Tamás*nak adta át, *Hollós Mátyás* király, 1380-ban, főgyámúri jogánál fogva, a gyámúri jogot *Henrik*nek, ciszterczita rendi szerzetesnek, adományozta, s rendelte átadatni. De a király e rendeletét, a *Széchiek* fondorkodásain kívül, a törököknek magyarországbai betörése hiúsította meg, míg végre a *Széchi* család 1528-ban a gyámúri jog elvesztésére, s ez apátság jövedelmeinek 20 éven át jogtalan bitorlása miatt 40,000 forint kártérítésre ítéltetett. (*Czinár, az i. h. 95. és 96. ll. — Fejér, Cod. Dipl. X. 3. 104. l. — Eccl. Cam. 23. cs. 24—26. sz.*)

Hogy az elpusztult, s üres monostoron annál sikeresebben legyen segítve, az apátság 1550 körül a stiriai *Rundbani* apátságba kebleztetett be, s annak szerzetesei közül kapott apátokat. Ilyen volt *Acház* Miklós, kit 1557-ben *Margit*, *Széchi Tamás* leánya, *Salmis* Miklós gróf neje, a katona laktanyává alakított monostorból elűzött; sőt e ravasz asszony eselszövényeivel arra bírta *Miksa* királyt, hogy ez neki már akkor özvegynek, *Ungnad* Ádámnak és nővérének *Erzsébet*nek, *Thurzó* nejének, adta az apátságot 20,000 magyar forintért zálogba 1565-ben 12 esztendőre. (*Czinár, az i. h. 96. és 97. ll. — Eccl. Cam. 23. cs. 34. és 40. sz.*) — De ezentúl is zálogba adattak 1629-ben az 1570-ben *Limbach* grófnő által erőszakkal elfoglalt apátság javai *Poppel Évának*, *Battyány Ferenc* özvegyének, és pedig, egy 1638-dik évben kötött egyezkedés szerint, a zálog újra 25 évre hosszabbított meg; 1654-ben pedig keresztszegi *Csáky Lászlónak*, Pápa vára kapitányának, és nejének *Battyány Magdolnának* zálogosítottak el az apátság javai, a gyámúri jog adományozásával együtt. (*Eccl. Cam. irreg. és 23. cs. 42. 49. sz.*)

Végre *Széchényi Györgg*, esztergomi érsek, *Csáky Lászlónak*, az apátság javai utolsó bitorlójának a fentnevezett *Széchi Margit* unokái közül 1695-ben lefizetvén 24,000 forintot, s az apátság adományoztatását *I. Lipót* királytól saját maga számára kieszközölvén, 1699-ben pedig unokaöccsének *Széchényi Pál*, veszprémi püspöknek, engedvén át, az apátság birtoklása a világi kezekből visszaszállott az egyházra. — Erre az apátság eleinte a ciszterczita rendnek ajánlatott oly kikötéssel,

hogy ez 40,000 forintot fizessen az aradi vár helyreállítására. De a ciszterczita rend ez ajánlatot visszautasítván, gróf *Kolovich* Lipót, esztergomi érsek, 1699-ben a kívánt összegnek kívül még 10,000 forintot ajánlott a törököknél rabzolgaságban sinlődött keresztények kiváltására; s ennek következtében 1700-ban az apátság, és fekvő javai birtoklásába törvényesen beiktattatván, az apátságot örökös birtoklási joggal *Jézus társaságának* engedte át, melynek igazgatói azonnal át is vették az apátság birtokait, s jöllehet Széchényi Pál, kalocsai érsek, ez ellen tünnepélyesen tiltakozott, mindazáltal a jezsuiták joga ismertetett el.

Ezen kiegyenlítés és törvényes elintézés daczára I. József király, Széchényi Pál, kalocsai érsek, halála után, az apátságot báró *Pilati*, olmüci kanonoknak; III. Károly király pedig 1723-ban *Csáky* Imre bibornoknak, és ennek kimúltával, a *plebánusok általános pénztárát* előbb az apátságot átvevő biztosságnak kézbesítettván, 1743-ban visszaadta a *ciszterczita* rendnek, és pedig az e rend Austriában levő sz. *keresztről* czimzett monostorának örökös birtokul, azon kötelezettséggel, hogy ez a sz. *Gotthardi* monostort állítsa helyre, és ott folyvást 12 szerzetest tartson. (*Czinár*, 97. és 98. ll. — *Fej. Cod. Dipl. az i. h. — és Eccl. Cam. irreg. és 23. cs. 51. 53. 55. és 56. sz.*)

A visszaadás föltételei teljesítése végett *Róbert* apát 1740-ben a hajdani nagyszerű idomú monostor és templom helyén, mely utóbbi kereszt alakban 297 láb hosszú, 138 láb széles vala, új templom és monostor alapjait rakatta le, mint-hogy, mint *Istvánfy* írja, *Tieffenbach*, Ferdinand király kapitánya, hogy a *Bocskay* seregébeli hajducsoportokat elrettentse, a legszebb templom alapját aláásatván, s kénkövel töltetván meg a hézagokat, a hajdani felgyújtott épületet szomorúan beverő romokba döntette. (*Czinár*, az i. h. 95. és 98. ll.)

A sz. gotthardi monostor apátjainak régi iratokban

föllelhető nevei:

1217-dik évben. *István*. (*Czinár* I. 240. l.)

1337 — — *Roger*. (*Cod. Dipl. VIII. 6. 164. l.*)

1381 — — *Simon*. (*Eccl. Cam. irreg.*)

- 1389— — *István.* (U. o.)
 1460. 1480. *Scholl* Henrik. (*Sartor. Cis. Bist. 1134. l.*
 — *Féj. Cod. Dipl. X. 3. 104. l.*)
 1527— — *Seredy* Gáspár. (*Eccl. Cam. 23. cs.*
 27. sz.)
 1550— — *Betha* János, a király orvosa, runai szerze-
 tes. (*Czinár, az i. h. 96. l.*)
 1656. 1657. *Achácz* Miklós, runai szerzetes. (U. o. és
Eccl. Cam. 23. cs. 37. sz.)
 1570— — *Bertalan*, egyszersmind runai apát. (*Eccl.*
Cam. 23. cs. 42. sz.)
 1616— — *Máté*, egyszersmind runai apát. (U. o.
 43. sz.)
 1609— — *Ramocsaházy* Mihály, pozsonyi kanonok.
 (U. o. 44. sz.)
 1669— — *Kelemen.* (*Cod. Dipl. v. z. i. h.*)
 1699— — *Marián.* (U. o.)
 1700— — *Széchenyi* Pál, kalocsai érsek. (*Eccl. Cam.*
irreg.)
 1710— — *Báró Páláti* János Antal, olmtüezi kanonok.
 (U. o.)
 1719— — *Szent-Gotthard* Mihály, kethelyi plebánus.
 (U. o.)
 1723— — *Csáky* Imre, bibornok. (U. o.)
 1740— — *Robert.* (*Czinár, az i. h. 98. l.*)

5. §.

J A K

sz. Benedek rendi sz. György vitézről, s vértanu-
 ról czimzett apátság.

Ugyancsak Vas vármegyében Nemetújvár mezővárostól Szombathely felé 3 mérföldnyi távolságban fekszik *Ják* helység, melynek halmán egy hajdani benczés apátság temploma látható. Ez apátság alapítója a *Vercellini* nemzetségből száрма-

zott *Jáki* nagy *Márton* gróf volt, noha a közvélemény sz. István királynak tulajdonítja e monostor alapíttatását. A monostor építtetésének kora meg nem határozható; de az ékes román ízlésben épült templom, Eitelberger véleménye szerint, a XIII. század elejére mutat; a győri történelmi és régészeti füzetekben (*III. k.*) közlött okmány szerint 1256-ban szenteltetett fel. Egy századdal később ez apátság gyámúri jogát bizonyos *Kopoz* birta, mint egy 1325-ben végzett nyomozás jegyzőkönyve tanúsítja. (*Eccl. Cam. 53. cz. 1. sz.*)

Ezen apátságot megemlíti *Máte*, a pannonthalmi sz. Márton apátja, egy 1515-ben kelt levelében, melyben a *jáki* apátot megfeddi, hogy egy szökevény szerzetest, a szabályok ellenére, elbocsátó levél nélkül befogadott monostorába.

Az apátságnak akár javadalmozás fejében, akár más czímen kapott ingatlan birtokai közé terjedelmes fekvő javak tartoztak, jelesen: *Magyar-Keresztes* és *Tótfalva* helységek, egy a *Pinka* folyón állott malom, és a *keresztesi* s *Vashegy* magaslatokon szőlők, melyek még jelenleg is az apát sajátjai. (*Czinár, I. 246. és 247.*)

Ez apátság elpusztulása is a Kőszegnek 1532-ben történt elfoglalását követte gyászos török uralom korszakába esik, midőn a monostor feldúlott, a templom pedig, szétveretvén a szerzetesek, lángok martalékává lőn. Az ekkép odahagyott monostor javait jószágkormányzók kezelték, mint kiderül *Mader*-Antal, a pozsonyi vörös csillagos lovagrend főnöke, és budai sz. Zsigmondról címzett prépost, 1745-ben történt bevallásából, mely szerint gróf *Erdődy* Gábor, akkor tájt *jáki* apát, *Szilson* János Mihályt, vagy annak fiát Károly Augustot tette az apátság, minden számadási terhelés nélkül, kormányzójává, azon kikötéssel mindazáltal, hogy az apátság jövedelmeit az elpusztult templom építésére fordítsák, a ki csakugyan a templom mind a két tornyát fölépítette. (*Eccl. Cam. 22. cs. 18. sz.*)

Ezen legdiszesebb alakban egészen faragott kövekből épült, igen jó állapotban tartott, homlokzatával nyugotról keletnek fordult templom, mely halmon lévén, kimagaslik a faluból, román idomban, de különféle időben épült, három hajója van, melyek középsője magasabb, s észak felé nincs ablaka. Sokkal nagyszerűbb mindazáltal homlokzata két, és pedig

3 emeletes, tornyával, hol a bemenetet mindkétfelől, a bécsi sz. István templomáéhoz hasonló főajtó fölé nyúló, ékes kőoszlopok tartják. A bemenet oldalait *Jézus Krisztus*, és a 12 apostol szobrai körzik az *Atya Isten*, sz. *Anna a kis Máriával*, s az oroszlánt megölő *Sámson* alakjaival együtt, végre a homlokzat legfelsőbb részén a boldogságos *Szüz Mária* szobra látható. A főoltár fölött a dárdáját az oroszlán torkába szegző sz. *György* vitéz szemlélhető. — A templom legszebb része a szentély. E templomhoz volt építve a monostor, mely a múlt században szétszedetvén, anyaga az apátlak építésére fordítottatott. Ehez közel van a déli részen egy elhanyagolt kápolna. A még most is valóságos apátság gyámúri joga a monyorókeréki *Erdődy* család fiatalabb ágabeli öregebb testvért illeti, s ez által adományoztatik. (*Czinár, I. 246. l. — Arch. Közlem. II. 211—220. l. — Eitelberger, Mittelalterl. Kunstdenkmale I. 83. l.*)

6. §.

K Ö S Z E G

szabad királyi város Jézus társasági társodájával
és sz. Jakabról címzett templomával.

A hazánk egyik legszebb részén, Vas vármegye északi határán, Sopronytól 4 mérföldnyire a *Gyöngyös* folyócska jobb partján, gyönyörű termékeny halmoktól övedzett völgy ölében fekvő *Kőszeg* királyi város, alsó várával együtt, a XIII. század közepén *Henrik* bán, és annak fia *János* nádor által alapított, s nevét kétségen kívül a falvai fölött emelkedő hegyágazat keleti fokán létezett, most csak egyes csekély rommaradványokban meglevő, *ó háznak* nevezett, felső várától *Kőszegtől* nyerte, mely régi okmányainkban *Küzig*, *Kuszug*, *Kewszeg*, *Keuseg*, *Günzig*, *Gunza* nevezettel emlittetik. (*Fejér, Cod. Dipl. VIII. 3. 279. l.*)

A *kőszegi felső*, vagy *ó-vár* építésének eredetét, okmányok teljes hiánya miatt, meg nem lehet határozni. Lasius a felső várat az avar királyok lakhelyének tartja; Horváth Mihály, kitűnő történetírónk pedig, Béla király névtelen jegyzőjének

szavai szerint, (58. fej.) azt állítja, hogy *Zsolt* fejedelmünk, az ország határszélei védelme tekintetéből, Vas vármegyében egy várat építtetett, mely *Kőszeg* nevet nyert (*Magyarorsz. tört. I. 86.*).

Azonban nem bizonyos, valjon Béla király névtelen írója az oroszok (Rutheni) által épített vár alatt csakugyan *Kőszeg* várát, s az általa említett *Guncil* hid alatt *Gyöngyös* (Günz) folyócskát, vagy inkább a tekintélyesebb *Lajta* folyót értette-e? melynek közelében ma is létez *Gundelsdorf* helység. (*Chernel, Századok. 1869. 99. l.*)

Okmányilag *Kőszeg* vára legelőbb egy 1248-ban kelt okiratban fordul elő, mely szerint IV. Béla király *Herbord* grófnak, *Ost* fiának, ki a Frigyes császár hatalmába esett, *Kuszugh* várát vissza foglalta, vitézségejutalmául a Dráván túl létező *Razna* birtokot adományozta. (*Fejér Cod. Dip.. IV. 2. 31. l.*)

1263-ban IV. Béla király a kőszegi két várat *Omode* győri püspök rokonainak Mórícz és János grófoknak védelmére bizta, s az e felett kelt okmányban Vas vármegyei *Kyzug* nevű új várat említ, folytatólag pedig azt jegyzi meg, hogy Mórícz és János grófok a felső hegytetőn létezett régibb várban tornyot építtettek. (*U. o. IV. 3. 114. l.*)

Az 1276-ban János tárnokmester által a sydani birtok iránt a máriahegyi (borsmonostori) klostrom apátjával folytatott pör megszüntetése végett kiadott okmányban „*Bullo gunzbani várnagyunk*“ emlittetik. (*U. o. VII. 5. 424. l.*)

Egy a kőszegi levéltárban levő, a vasvári káptalan előtt 1279-ben kelt, osztálylevél másolatja szerint, *Miklós* bán és *Iván* mester, *Henrik* bán fiai, *Borostyánkő*, *Leucca* (Léka), *Kusig* (*Kőszeg*), és sz. *Vid* várakban, s az ezekhez tartozó birtokokban barátságosan megosztottak. *Kőszeg Doroszló* (Durislay) faluval *Iván* mesternek jutott osztályrészül.

Ezen osztozó testvérek, a hazánkban mintegy egy századig virágzott azon hatalmas Németújvári (Comites de Güsing) család ivadéakai valának, kiknek a XIII. század végső tizedeiben jelentékeny bár, de kárhozatos szerep jutott. Különösen Németújvári *Iván*, *Kőszeg* birtokosa, garázda tetteivel a kőszegi vagy *Ó-vár* végvesztét okozta.

Ugyanis V. István megkoronáztatása után Iván testvéreivel, s több országnagyokkal, kik a IV. Béla és V. István között kitört villongások főizgatói valának, a király boszújától tartván, 1270-ben Ottokár cseh királyhoz Prágába menekült, s *Kőszeg* várát annak védelme alá helyezte. Mivel pedig István hiába követelte az elrablott kincsek és átszökött országnagyok kiadatását, 1270-ben hadat indított *Ottokár* ellen, s a kétes kimenetelű csata után békét kötött Ottokárral, melynek egyik feltétele vala, hogy Ottokár a hozzá menekült hűtlen főurak által birtokába jutott *Kőszeg* és *Szent-Vid várakat* visszaadja, s a hozzá futott főurakat ne pártfogolja.

De az élnök Ottokár nemcsak a várakat vissza nem adta, hanem a honáruló főurakat is pártfogolván, őket felhatalmazta, hogy *Kőszegből* és más határszéli várakból gyakorlott rablásaikat tovább is folytathassák a vidéken. Ezen hitszegést megtorlandó V. István király, seregeivel Austriába csapott, s e hadjárat alatt István hű emberei *Kőszeg*et visszafoglalták. (*Cod. Dipl. V. 1. 99. l. — V. 1. 70. 113. 100. és 234. ll. — Szalay László 2. k. 85. l. — Horváth Mih. i. h. I. k. 442. l.*)

IV. László király alatt Németújvári Iván, mint függetlenül uralkodó kényúr, újra megvetve minden hatalmat, *Kőszeg* várából sarcolva, gyűjtogatva, öldökölve fosztogatta a gyöngébbeket, annyira, hogy a „*Historia Australis pars plenior*“ „ragadozó farkasnak“ nevezte őt. — Sőt Iván, a király tudta nélkül, *Albert* osztrák herczeggel hadat viselt, s tartományait tüzzel vassal pusztította. Ezért *Albert* herczeg, 1289-ben a hatalmaskodó kényúr ellen indulván, annak többi birtokaiva *Kőszeg*et is elfoglalta, s az elfoglalt alsó várba várnagyú *Emerberg Berchtold*ot helyezte be. (*Katona VI. 986. — Fejér Cod. Dipl. V. 3. 482. — Szalay 2. 104. — Horváth Mihály I. k. 4. 67. — Lichnovszky 1. 481.*)

III. Endre király *Albert* herczeget felszólította, hogy a Magyarországhoz tartozó Németújvári Ivántól elfoglalt várakat adja vissza, s mivel *Albert* tagadólag válaszolt, Endre király 1291-ben Székesfejérvárott országgyűlést tartván, a rabló váraknak leromboltatása határoztatott el. — Erre Endre Austriába tört 80,000 fegyveressel, s már Bécset ostromolta, mire 1291-dik évi augusztus 28-dikán béke kötöttetett, melynek

nyomán *Kőszeg vára*, s a Nemetújváriak erősségei az ország birtokába visszaadattak; de oly föltétel alatt, hogy a rablások meggátolása végett lerontassanak. Ennélfogva a *kőszegi* felsővár, mint rablófészek, szintén leromboltatott, s többé fel sem épült. Ezentúl az alsó vár, és az e körül keletkezett város lépett előtérbe. (*Fej. Cod. Dipl. VI. 1. 180. 236. és 201. ll. — Katona VI. 1070. és 1241. ll. — Századok i. h. 100—105. ll.*)

Mint I. Károly királynak 1328-ban kelt kiváltságleveléből tudjuk, *Kőszeg*et már I. Károly király korában több rendbeli, ekkor már Károly király által is megerősített, kiváltságokkal tüntették ki alapítói, nevezetesen: *Kőszeg* lakosai minden a nép nyelvén *rugának* neveztetett tartozás alól fölmentettek, minden akár kisebb, akár nagyobb vérontás, vagy gyilkosság fölött fölmerülő ügyeiket saját, évenként választható bírájuk intézte el; a városból, vagyonuk és személyök sérelme nélkül, szabadon költözködhettek ki, mihelyt az eladott házaiktól és szöleiktől járó 12 denár lelbért lefizették; minden kepe gabnától két denárt fizettek, a bortized azonban szüretkor a sutyíróról mustban szedetett; a városba ment nemesek a városban szabadon maradhattak, s a polgárok ebez hasonló joggal bírtak; ha valamely végzésben egyet nem értettek a polgárok 12 esküdtjökkel, az ügyet Sopronyba kellett föllebbezni, hol az a *Kőszeg*ivel egyenlő jog szerint döntetett el; a polgároktól, régi szokásaik szerint, semmiféle vám sem követeltetett, a sertésektől nem tartoztak tizedet adni; a *plebánust* és *bíró*t a polgárok választották, s ebben a várnagy nem akadályozhatta őket; végre saját a piacra vitt áruiktól semmit sem tartoztak fizetni helypénzül, sem az e kiváltság keltétől számított 3 éven át, bármely gyűjtésre nem szoríttathattak. Hitel. másol. függő pecséttel. — Ezen megerősítő okmányt 1344-ben I. Lajos király is helybenhagyta. (*N. R. A. 1507. cs. 18. sz.*)

Helyén leszen itt, mielőtt a *Kőszeg* mezővárosnak a többi magyar királyok által egész annak a szabad királyi városok közé iktattatásáig engedményeztetett többi szadalmakat és kiváltságokat elsorolnók, *Kőszeg vára*, s a *kőszegi* uradalomnak, s mellékleteinek az országos érdemeket szerzett férfiak részére közbejött elzálogosításait és adományozásait is megemliteni.

1392-ben Zsigmond király már két *Köszeg*nek nevezett várat említ, melyeket bizonyos *Eldersborh*nak adott 4400 arany forinton zálogba, ez *Gara* Miklós nádornak engedett át azonnali visszaváltás, s ugyanazon jogoni megtartással. Hitel.; sőt még ugyanazon évben mind a két várat a fallal bekerítettett várossal, és Veszprém vármegyei *Cheznek* várral együtt *Gara* nádornak adományozta. (*N. R. A. 1512. cs. 25. és 26. sz.*)

1393-ban ugyanezen király kiváltságot engedményezett néhai *Gara* Miklós nádor fiainak, Miklósnak és Jánosnak, *zsidóknak* behozatalára *Köszeg* mezővárosba Német- és Cseh-országo**k**ból, s más külföldi tartományokból, s ezeknek az ő saját szerrartásaik és szokásaik szerinti megadóztatására. Ezen kiváltságot ugyanazon király 1406-ban, V. László király pedig 1455-ben újra megerősítette *Gara* László számára. Hitel. (*U. o. 1513. cs. 9. sz.*)

Megváltozván Zsigmond király halála, és austriai Albertnek, ki e várat a *Rozgonyi* családnak adományozván hirtelen kimúlt, s Erzsébetnejét özvegyen hagyta, kimúltá után Magyarországon a viszonyok, viszálykodás keletkezett a magyar korona birtokáért a lengyel Ulászló és László, *Erzsébet* özvegy királynő, kisdede között; ennek folytán Erzsébet, biztosítani akarván fiának az ország birtokábani örökösödést, a Visegrádról elorozott sz. koronán kívül, *Köszeg* várát Sopronnyal, s más szomszéd helyekkel együtt elzálogosította *Frigyes* császárnál.

1441-ben kelt Ulászló király adománylevele, melynél fogva *Köszeg* vára s mezővárosa minden mellékletével együtt *Gara* László hűtlenségi bűne miatt visszaszállván a koronára, *Palóczy* Simonnak és guthi *Ország* Mihálynak, s ezek örökösének adományoztatott, a magtalanság esetére, kölcsönös örökösödési joggal; ha pedig mind a kettőnek mindkétneembeli utódai elhalnának, ez adomány birtokjoga *Ország* Jánost, Mihálynak öcsését, és *Palóczy* Pétert s Jánost, a fentnevezett *Palóczy* Simon törvényes testvéreit, fogta illetni. Hitel. (*N. R. A. 396. cs. 46. sz. és 633. cs. 6. sz.*)

1459-ben az ország főpappjai, zászlósbai és főurai jótállási okmányt adtak ki *Alexandrina*, özvegy *tesseni* hercegnő, úgy szintén Jó**b**, néhai *Gara* László nádor fia, s *Anna*, ugyanannak leánya biztosítására az iránt, hogy Hollós Mátyás király, néhai László bátyjának meggyilkoltatása miatt minden boszúról

lemondván, nekik, mint ígérte, szívből megbocsátott, sőt jogos birtokaikat is, melyek közé tartozott *Kőszeg*, *Lánzsér* és *Rohoncz*, *Frigyes* római császártól, habár fegyveres erővel kellene is, vissza fogja szerezni és nekik visszaadni. Ered. (*N. R. A. 1530. cs. 24. sz.*)

1461-ben *Kanisai* Miklós és *László* szövetkeztek *Rozgonyi* János és *Rinolddal*, s megigérvén, hogy egész tehetségökkel védelmezni fogják a *Lazenburgi* vár átellenében levő várakbani javaikat, és segíteni fogják a *Rozgonyiakat* az *Albert* király által, mint főlebb említettük, nekik adományozott *Kőszeg* vára visszaszerzésében, ha a *Rozgonyiak* viszont biztosítják őket, hogy az *Austriában* levő *Mithendorf* várat vissza kapják. (*U. o. 21. cs. 93. sz.*)

Miután *Hollós Mátyás* király diadalmas hadseregével *Kőszeg* várát, és a kőszegi uradalmat *Frigyes* császártól vissza foglalta, 1490-ben *Hollós János* herczeggel, a király fiával, békés egyezkedés kötött, melynek 5-dik czikke azt rendeli, hogy a kőszegi uradalmat élete fogytáig *János* herczeg bírja. (*U. o. 1526. cs. 45. sz.*)

1492-ben *II. Ulászló* király a kőszegi várat a mezővárossal, és minden egyéb mellékleteivel együtt *Stetembergi báró Pruschinek* *Zsigmondnak* és *Henriknek* ajándékozta, kiknek fáradozásai nyomán létesült a *Frigyes* császár és *II. Ulászló* király közötti béke; de az adományozáshoz azon föltételt kötötte, hogy az adományt nyertek, a királynak teendő hűségi cskü mellett, közös országi terheket viselni, s a győri püspöknek tizedet adni tartozzanak. Hitel. (*U. o. 1595. cs. 18. sz.*)

1537-ben *I. Ferdinánd* király *Kőszeg* várát, s a mezővárost minden mellékletével együtt, jutalmul annak *Soliman* török császár által ellene intéztetett ostroma alkalmávali hősvédelméért, *Jurissith* Miklósnak adományozta. (*Lib. R. I. 259. l.*)

E közben azonban *Kőszeg* vára s mezővárosa (talán az ellenkirály *Zápolya* János által) monyorókeréki *Erdődy* Péterre iratván át, ez 1544-ben a vasvári káptalan előtt ünnepélyes tiltakozást tett le *Kőszeg* várának, s mezővárosának bárkinek, nevezetesen a fentnevezett *Jurissithnak* történt, adományozása ellen. Hit. (*N. R. A. 458. cs. 5. sz.*) — Azonban, mint az alább idézendő 1564-ben kelt okmányból kiderül, *Jurissith* tovább

is Kőszeg birtokosa maradván, ezen tiltakozás eredménytelen maradt.

Ezentúl a kőszegi uradalom különféle, több részre történt mányoztatások és elzálogosittatások következtében, sok viszonytagóságokon esett keresztül. Egyik birtokosa *Nádasdy* Tamás volt, kinek a polgárok ellen, a várhoz tartozó hegyjog miatt, indított pörében II. Mátyás király 1609-ben a polgárok javára tiltó rendeletet menesztett Vas vármegye alispánjához és szolgabírájához. (U. o. 1607. cs. 31. sz.) — Később ez uradalmat *Nádasdy* Kristóf birta, majd ismét ennek özvegye *Choron* Margit sajátja volt, kinek 1611-ben meghagyatott, hogy, miután ismét Austriának lőn ez uradalom elzálogosítva, az austriai háború elhárítására, 1438 forintot, 7 petákot és 16 polturát fizessen két izben. (U. o. 51. sz.)

1616-ban II. Mátyás király Kőszeg várát, s a kőszegi uradalmat, melyet előbb a fentnevezett *Choron* Margit 80,000 forint fejében zálogul birt, 221,253 forint és 30 kr. összegért, minden krajczárt 8 magyar fillérben számítva, Rima-Széchy *Széchy* Tamásnak kötelezte le, mindazáltal a város, a gensdorfi malom, és az egyházak gyámúri jogai kivételével. (U. o. 15. cs. 9. sz.)

1647-ben rendeltetett, hogy a több ideig az osztrák főhercegség által birt kismártoni Kőszeg, Borostyánkő, s Szarvkö várak, és uradalmak Magyarországra a mindkét részről kiküldött biztosok által visszakebleztetvén visszaadassanak jelen, jogaikat és kiváltságaikat bebizonyító, birtokosaiknak. (Act. publ. Cam. Arch. f. 2. 18. sz.)

1669-ben a *Széchy* család tagjai, nevezetesen Péter, György és Gáspár grófok, Demeter, a fentemlített *Széchy* Tamás fiának, fiai, megosztóván atyjok birtokain, *Széchy* Péternek, kinek javai, mivel Tököly pártjához szitott, a királyi ügyek igazgatója által elfoglaltattak, de a király megkegyelmezvén neki, visszaadattak a családnak, halála után is birtokában maradtak a kőszegi uradalom egyik részének, miután egy 1685-ben kelt okmányból kiderül, hogy a kőszegi uradalom ezen része *Széchy* Julianna grófnőnek, ipolykéri *Kéry* Ferencz nejének, adatott át. (N. R. A. 351. cs. 36. és 44. sz. — 1011. cs. 50. sz.)

Hogy azonban ugyanakkor gróf *Draskovics* Miklós, és gróf *Széchenyi* György, kalocsai érsek, is birták e javakat, kitetszik a magyar királyi kincstárnak 1676-ban kelt válaszából a *köszegi* polgároknak ugyanazon gróf *Draskovics* ellen hozzá benyújtott folyamodására, mivel e gróf a polgárokat megakadályozta saját földjeik használatában, s tőlük jogtalanul hegyvámot és tizedet követelt; de kitetszik ez gróf *Széchenyi* György érseknek 1684-ben legfelsőbb helyre benyújtott folyamodásából is, melyben azt kéri, hogy oltalmaztassék birtokában a fentemlített gróf *Draskovics* és a *Nádasdy* örökösök ellen. (U. o. 959. cs. 22. sz. — 999. cs. 19. sz.)

A múlt században a *köszegi* vár és uradalom utolsó birtokosa herczeg *Eszterházy* Pál volt, mint az e herczegnek azon uradalom birtokábai beiktattatása ellen 1695-ben a királyi ügyész által intézett tiltakozás tanusítja, minthogy e birtokba helyezés sérti a királyi ügyek igazgatója, és gróf *Széchy* Péter, s *Köszeg* városa közt 1681-ben kötött szerződést. — Erre 1710-ben a *köszegi* uradalomnak herczeg *Eszterházy* Miklós által eszközölt átadása következett a herczeg fiának Mihálynak részére. (U. o. 668. cs. 22. sz. — 371. cs. 6. sz.)

A mi pedig *Köszeg* mezővárosnak a magyar királyok által engedményezett szabadalmakat és kiváltságokat illeti: miután már I. Lajos király fölmentette e mezővárost a „*kincstári nyereség*“ fizetése alól, meg kell említenünk I. *Ferdinand* királynak 1533-ban és II. *Rudolf*nak 1600 kelt kiváltságlevelét, melyben *Köszeg* lakosai minden bárhol az országban fizetendő harminczadvám, s más adózások alól mindenkorra fölmentetnek, (U. o. 960. cs. 2. sz. — *Lib. R. 4. k. 301. l.*) továbbá a II. *Miksa* által 1564-ben engedett azon kiváltságot, melynél fogva *Köszeg* mezőváros mentesítettik minden addig az úrbér szerint fizettetni szokott *gyűjtéstől*, (önkéntes kivetéstől), úgy szintén minden tizedtől, a kimért bor jövedelmétől tartozástól, melyért addig *Jurissith* Miklósnak évenként 600 forintot tartoztak a polgárok fizetni. (N. R. A. 1443. cs. 5. sz.)

Hasonló kedvezményekben austriai *Frigyes* császár is részesítette e mezővárost, mint annak ideiglenes ura, jelesen fölmentette a lakosokat a saját határukban termelt bor- és gabnától, valamint a saját használatukra vett, vagy eladott áruktól vámfizetéstől, s a mezőváros e kettős kiváltságát III. *Ferdinand*

király 1647-ben és 1648-ban megerősítette, s egyszersmind törvényes kiváltságlevelet bocsátott ki, melylyel a kőszegi polgárok közönségét a többi *szabad királyi városok* sorába iktatta be. (*Lib. Reg. 8. k. 75. l.*) — Végre 1692-ben I. Lipót király Kőszeg városának sz. *Egyed* napjára országos vásártarthatási jogot engedményezett. (*U. o. 14. k. 167. l.*)

Ezeket előre bocsátván a város eredetéről, viszonyairól, s kiváltságairól, már most előadjuk az ottani

Jézus társasága sz. Jakabról címzett társodája viszonyait.

E társodának alapíttatása számos hasonló intézmények érdemdús létesítőjének *Széchényi György*, kalocsai érseknek, mint még győri püspöknek, köszönhető, kinek 1666-ban I. Lipót királyhoz ez ügyben benyújtott kérését e király 1674-ben kegyelmesen teljesítette. (*Act. Soc. Jesu Güns. 1. cs. 16. és 20. sz.*)

A királyi helybenhagyás megérkezvén, *Széchényi György*, mint győri megyés püspök, szerződést kötött Kőszeg városával, melynél fogva a város a kebelében építtetendő Jézus társasági társoda számára a sz. *Jakabról* címzett templomot átadta Jézus társaságának a plebánia épülettel, s a közben eső térséggel, és erre következő 3 kisebb házzal, úgy mint: *Frankovich János*, *Csirip Endre* és *Zombori* házával együtt, minden polgári terhektől örökös mentességgel 1500 rénes forintért feltartván mindazáltal magának, a rend netaláni feloszlatása esetére, az elővásárlási jogot. A királyi ügyész pedig lemondott azon 32,000 forintnyi összegről, melyben a város 1673-ban elmarasztaltatott, valamint a fentemlített Jézus társasági társodára átengedett házak telektartozását is elengedte, s minden bormérési jogról letett; a város viszont arra kötelezte magát, hogy a bor, élelemszerek s a társoda más szükségletei behozataláért, és a tüzi faizásért járó tartozást a társodának engedi át. — Ezen szerződés királyi megerősítése 1678-ban, a Jézus társasági atyák törvényes behelyeztése pedig 1679-ben történt meg. (*U. o. 1. cs. 1. és 22. sz.*)

Jóllehet a város kijelentette, hogy a jezsuiták menttek minden tartozástól, mégis a jezsuitákat az 1680-ig megvett több szőlőktől, szántóföldektől és rétektől járulék fizetésére szorította, magát a szükséges faizást is később a társodától megvonta, továbbá a városnak 3000 rénes forint adóssága, s az ettől több éven át nem fizettetett kamat fejében 3 évre bérbe adott, utóbb a társodának 4000 rénes forinton eladott malommal a rendnek 500 forint kárt okozott, sőt a társodára hegyvámot és még más terheket is rótt. Ezért a társoda pört indított a város ellen, mely csak 1722-ben egyenlítettett ki egy mind a két rész között a királyi kincstári bizottmány jelenlétében létrejött egyezkedés által. (U. o. 1. cs. 3. 17. és 25. sz.)

1684-ben Széchényi György, már akkor kalocsai érsek, és a győri püspökmegye kormányzója, alapítványlevelet adott ki e társoda számára, melyben a társodának ajándékozta az általa a királyi kincstártól 26,063 forint készpénzen megvásárolt Soprony vármegyei *Lépesfalva* és *Klempa* helységeket, továbbá a gróf *Batthyányi* Kristóf Vas vármegyei *Visflak* és *Tauka* nevű falvaiba beruházott 13,000 forintot, úgy szintén *Karácsfalva* Vas vármegyei helységet, melybe gróf *Erdődy* Sándor helyett 9460 forintot ruházott be, végre készpénzben 2000, mindössze tehát 50,523 forintra rúgó összeget. Ered. (U. o. 1. cs. 23. sz.) — Mindezen alapítványokat, melyeket gróf Széchényi György a községi társoda javára tett, már mint esztergomi érsek, 1694-ben kelt okmánya értelmében, a gróf Draskovich Pál özvegyénél volt 60,000 forintnyi tőkepénzéből még 10,000 forint alapítvány összeggel szaporította. (U. o. 27. sz.)

A Tököly szervezte belmozgalmak folytán *Tököly* biztosai a községi jezsuitákat lakhelyükből kiűzván, ezek mind birtokaikon, mind ingó vagyonukban sok kárt szenvedtek, míg végre 1684-ben újra visszahelyeztettek a fentemlitett alapítvány értelmében nekik adományoztatott sz. *Jakabról* czimzett magyar templom, s a városon kívül létezett kápolna, úgy szintén a tanoda épület, valamint a szőlők, és helységek birtokába is. (U. o. 1. cs. 26. l. — 4. cs. 68. l.)

A többi izetlenkedések közt, melyekkel a Jézus társasági atyáknak meg kellett küzdeniük, följegyzendőnek hittük,

hogy, a vasvári káptalannak 1719-ben kelt bizonyítványa szerint, *Szamaróczy* Pált, a kőszegi társoda igazgatóját, a sz. *Gottthardi* apátságából, melyet, mint a gróf *Kollonich* Lipót esztergomi érsek által 1700-ban a kőszegi Jézus társasági társodának adományoztatott javadalmat, báró *Piláti* Antal, olmüezi kanonok a sz. Gotthardi apát halála után, minden ellenmondás nélkül elfoglalt, a megholt apát öccse, b. *Piláti* János, erőszakosan kiűzte. (U. o. 4. cs. 71. sz.) Hasonló izetlenségek közé tartozik a kőszegi társoda igazgatójának a vasvári káptalan előtt 1720-ban nyilvánított tiltakozása Kőszeg városnak különféle jogtalan követelései ellen, jelesen a néhai *Matusek* püspök által a templombani szószék megaranyoztatására a városnál letétett 200 rénes forint kegyes alapítványnak ki nem szolgáltatása, s továbbá a város azon eljárása miatt, hogy ez a szerződésileg lekötelezett tűzi fát sem adja ki rendesen; ezenkívül az igazgató követelte a Saugrabennek nevezett, végrendeletileg a plebánia egyháznak hagyományoztatott, de a város által 500 forintért a társodának eladatott szőlőnek a plebánia templom számárai visszaterítettését, valamint azon a társoda szomszédságában volt háznak, melyet 1700-ban *Kaczor* Anna, *Simon* János özvegye, *Kaczor* Judit, *Erdős* János és *Kaczor* Éva, *Meszlényi* Benedek hitvесе, a társodának 1300 forinton, és 9 forint ára seren eladtak, minden tehertőli mentesítését addig, míg az iskolák benne lesznek. (U. o. 1. cs. 29. sz. — 2. cs. 21. sz.)

1743-ban a város azon végzést hozta, hogy a társoda gyógyszerháza ment legyen minden tehertől oly föltétel alatt ha a gyógyszerek a bécsi árszabást túl nem szárnyalják, s a szegény betegeknek ingyen szolgáltatik gyógyszer. (U. o. 1. cs. 28. sz.)

Ezekon kívül a Jézus társasági társoda számos ingatlan javakat szerzett többnyire magán személyektől részint adományozás részint vétel útján. — Nevezetesen: 1678-ban *Somogyi* Endre egy darab szántóföldet adott a társodának téglaház építtetésre. (U. o. 2. cs. 11. sz.)

1687-ben *Gimbelmayer* Simon, és *Gimbelmayer* Mihály fiai, s *Mária* leánya a társodának egy a város *Sziget* nevű külvárosban létezett házat ajándékoztak kerttel és a „*mészgödörök*“ (*Kalchgruben*) nevű halmon birt szőlőeskéjükkel együtt lelkök

nyugalmára, s haláluk esetében tisztességes eltakarítatásra.
(U. o. 51. sz.)

1688-ban a székház bizonyos a külvárosban birt kertjét átengedte *Erdős* Jánosnak és nejének *Szvetics* Máriának cserébe ezeknek a *Lutson*, vagy *Sziget* külvárosban létezett kertjökért. (U. o. 1. sz.)

Ugyanazon évben *Nagy* István a város területén birt kertjét és csürét eladta a jezsuitáknak 140 forintért, és 10 forintára serért. (U. o. 2. sz.)

Ugyanazon évben a város 3 a külvárosban létezett kertet cserélt el a társodával ennek a felső külvárosban birt egész házáért, és 4 a *Karankrab* szőlőhegyen birt fel pászta szőlőért, melyeket *Kimpel* György hagyott örökös hagyományúl a társodának. (U. o. 4. sz.)

1691-ben *Somogyi* Ádám *Felsőpulyán* birt szőljét 33, 1692-ben *Dunst* Pál a *Karankrab* hegyen fektűt 3 akót termő szőljét 312 forinton és 40 forint serpénzen, ugyanazon évben *Kosi* Miklós a *Pogány* hegyen volt szőljét 115 rénes forinton, másik a *Gergelyölgyben* létezett szőljét pedig 65 forinton adták el a társodának. (U. o. 3. cs. 72. sz. — 2. cs. 42. sz. — 4. cs. 51. sz.)

1693-ban *Szőke* János és Erzsébet, *Tiborcs* László neje, úgy szintén néhai *Szőke* Pál fiai, és leányai a kőszegi társodának adták el 324 magyar forinton valamennyi a *Szőke* családot illető birtokot, úgymint: egy nemes udvartelket, 3 népesített, és 2 parlag telket *Felsőpulyán*, egy *Dörfl* helység hegyén létezett szőlőt, a *Soprony* vármegyei *Kőhalom* mezőváros határában birt rétjeit, azon joggal együtt, hogy a jezsuiták e családnak valamennyi, másoknál elzálogosítottatott javait kiválthassák és örökös joggal birhassák. (U. o. 2. cs. 29. sz.)

Ugyanazon évben *Horváth* Katalin, néhai *Horváth* Pál özvegye, akkor *Pap* Péter neje, 57 forinton, s 10 denáron zálogba adta a társodának 99 évre *Felsőpulga* faluban birt házát a hozzá tartozott kerttel és földdel együtt, előbbi férje halála után ugyanott birt javait pedig 104 forintért a társodának engedte át. (U. o. 4. cs. 59. sz.)

1698-ban *Újváry* Samu eladta a jezsuitáknak a kőszegi határban birt 3 30 holdas telek szántóföldjét, és 11 kaszás rétjét. (U. o. 2. cs. 7. sz.)

1708-ban *Kaschauer* Erzsébet, *Mega* Jakab özvegye, adta el a társodának a *Karankrab* hegyen birt másfél akót termő szőlejét 74 forinton. (U. o. 30. sz.) — Ugyanazon évben *Grublyák* Erzsébettől, *Beleznay* Ferencz özvegyétől, vett meg a társoda az előbbivel egyenlő terjedelmű szintén azon hegyen létezett szőlőt 76 magyar forinton, harmadfél rőf posztón, s 10 forintára seren. (U. o. 41. sz.)

1712-ben a város adott el a társodának egy 4 akót termő, a *disznóároknak* (Saugraben) nevezett hegyen feküdt szőlőt, melyet *Philip* Mihály a plebánia-templomnak hagyományozott, 500 forinton. (U. o. 16. sz.)

1719-ben *Kozma* György a társodának 3, a *felsőpulyai Dolcza* hegyen birt, szőlejét, és az *Alsó-Csázmán* nevű csárda mellett létezett másfél hold szántóföldjét engedte át 142 forinton. (U. o. 3. cs. 1. sz.)

1720-ban *Rajky* Judit egy hold a *Felsőpulya* helység határában létezett *Alsó-Garbó* csárdánál fekvő szántóföldet adott el a társodának 20 forintért. (U. o. 2. cs. 74. sz.)

1722-ben *Hemeczberger* Endre 25 rénes forinton adott el a társodának 3 hold szántható irtásföldet a községi határban keblezett *Bedőcz-halastó* (Steyergraben) nevű csárda területén. (U. o. 2. cs. 5. sz.)

1725-ben *Szomp* Rozália, *Ringbauer* Mátyás neje, eladta a társodának 290 forintért a város határábani *Királyhegy* hegyen, s a *Fordulóhelynek* és *Vízfogóveremnek* nevezett csárdánál birt másfél akót termő szőlejét és gesztenyését. (U. o. 2. cs. 17. sz.)

Ugyanazon évben *Platz* Henrik adta el a társodának a *Karankrab* hegyen birt egy akót termő szőlejét 60 forinton. (U. o. 44. sz.)

1730-ban *Schadek* Jánostól vett a társoda 40 forinton, és 2 forintára seren egy félakót termő szőlőt gyümölcsössel együtt. (U. o. 45. sz.)

1733-ban *Prikosics* János adott el a társodának 58 forint két holdnyi *Felsőpulyán* birt szántható földet, (U. o. 30. sz.)

1735-ben *Cseszko* Judit, előbb *Kovács* Ferencz, akkor pedig *Gombos* Imre neje, *Felső- vagy Nemespulyán* létezett birtokrészét és ugyanott volt két holdnyi földét adta el 240 rénes frton

a társodának; ugyanazon évben *Szilágyi* Boldizsár ugyanazon helység *Dolcza* hegyén birt 3 hold szőlejét 300 forinton engedte át a társodának. (U. o. 31. sz. — és 5. cs. 18. és 32. sz.)

1737-ben ugyanezen *Szilágyi* 241 forinton és 49 denáron a társodára iratta át *Felsőpulyán* *Kuzmics* Györgytől végrehajtási úton birt telkét. (U. o. 3. cs. 40. sz.)

1762-ben *Fest* Samu a város határában birt két eke alá való szántható földjét 75 rénes; — 1763-ban pedig *Szegedy* Antal alezredes egy *Felsőpulyán* létezett parlagon hevert jobbagytelkét egy kerttel, és 2 réttel együtt 450 forinton adta el a társodának, (U. o. 2. cs. 10. sz. — 3. cs. 38. sz.)

1765-ben a társoda *Somogyi* Mihály, Erzsébet és János testvérektől 2 rétet vett meg 480 forinton, és 7 forint, 20 dénár értékű seren. (U. o. 2. cs. 18. sz.)

Elmellőzvéen más a társoda által tett csekélyebb értékű szerzemények elsorolását, záradékul még csak a következőket említjük meg.

1684-ben rimaszéchi *Széchi* Péter gróf, nem lévén örököse, végrendeletet szerkesztett, melynél fogva fekvő birtokait rokonainak hagyván, a többi hagyományok közt a kőszegi jezsuitáknak 1000 tallért hagyott két hetenkint felajánlandó szentmise áldozatra. (U. o. 5. cs. 38. sz.)

1694-ben *Nagy* György László végrendeletében minden ezüstjét, és 100 aranyat hagyományozott a Jézus társasági társoda templomának. (U. o. 2. cs. 100. és 101. sz.)

Ugyanazon évben *Ginter* Pál, végrendeletet készítvén vagyonáról meghalálózása esetére, a Jézus társasági templom örökös lámpája fentartására 300 forintot alapított, megfogadván, hogy míg él, e lámpát saját költségen fogja fentartatani. (U. o. 4. cs. 79. sz.)

A kőszegi Jézus társasági társoda igazgatói:

1692-dik évben. *Sisczay* Imre. (Act. Jes. Gins. 3. cs. 62. sz.)

1692—1695. *Kossetich* György. (U. o. 2. cs. 8. sz. — 3. cs. 39. 56. sz. — 4. cs. 79. sz.)

1696 — — *Garaizsky* János. (U. o. 4. cs. 8. sz.)

1718 — — *Ravaszy* Ferencz. (U. o. 1. cs. 16. sz.)

1718. 1720. *Szamaróczy Pál.* (U. o. 1. cs. 11. 19. 29. — 3. cs. 5. sz.)
- 1724— — *Spangar Endre.* (U. o. 2. cs. 62. sz.)
- 1732— — *Leeb János.* (U. o. 5. cs. 35. sz.)
- 1735— — *Simeghy János.* (U. o. 2. cs. 73. sz.)
- 1735— — *Hunyady György.* (U. o. 2. cs. 76. sz.)
1737. 1741. *Mechtler Ferdinand.* (U. o. 1. cs. 31. sz. — 5. cs. 1. sz.)
1743. 1744. *Sztankay Pál.* (U. o. 1. cs. 28. sz. — 5. cs. 32. sz.)
- 1750— — *Rottl Simon.* (U. o. 2. cs. 19. sz.)
- 1752— — *Faludy Ferencz.* (U. o. 5. cs. 20. sz.)

7. §.

L É K A

sz. Ágoston remete rendje mirai sz. Miklósról és
tolentinói sz. Miklósról címzett perjelsége.

Léka (latinul *Leuca*, németül *Lockenhaus*) mezőváros Vas vármegyében Kőszegtől Austria felé körülbelül egy mérföldnyire fekszik. E mezővárosban 1655-ben gróf *Nádasdy* Ferencz országbíró, s a mezőváros és ennek irányában emelkedő halmon levő vár akkori földesura, a sz. Ágoston rendi remetékét telepitette le, s nekik mirai s tolentinói *Miklós* Szentek emlékére kolostort alapított, 20,000 forintot szánván a szükséges építkezésre, és alapítványtúl, mely nekik egy 1662-ben kelt királyi rendelet szerint több részletben volt kifizetendő. Ezen adományozást 1670-ben *Syrot* Caesareus perjel alatt a nevezett gróf és a szerzetesek közt kötöttett szerződés követte azon javadalmaszítás fölött, melyet a gróf a szerzeteseknek adományozott földbirtokban, egy malomban, és szőlőkben biztosított számukra. (*Czinár*, II. 213. l. — *Eccl. Cam. irreg.* 46. cs. 30. és 34. sz.)

Az 1784-ben megszüntetett kolostornak, melynek sz. *Miklós*-ról címzett temploma jelenleg plebániaegyház, viszonyairól csak annyit tudunk, hogy a kolostori karban a *boldogságos Szűz*

Máriának egy ősrégi, hajdan a *röthi* templomban létezett, csodatevő képe volt; de mivel a lutheranusok e kép tiszteletben tartását nem akarták tűrni, azt a *röthii* templomból kidobták, míg végre *Ambrosi* Mihály, községi polgár, a képet megmentvén és megóván a megsemmisítéstől, bizonyos *Schmauchler* 1709-ben azt visszaadta a nyilvános tiszteletnek. — A gróf *Nádasdy* család, melyhez később a *Draskovics* család is csatlakozott, e kolostor templomában igen diszes sírboltot tartott fenn, melyben a nagyszerű koporsók közt szintén a *boldogságos Szűz Máriának* egy szobra van, s ez az *Apáttói*, akkor gróf *Kéri* birtokában volt, vár kápolnájában tiszteltetett, de a protestansok ezzel is illetlenül bántván, azt egy kútba dobták; e kolostor alapítója azonban azt a sírbolt oltárára illesztette. (*Czinár, II. 214. l.*)

8. §.

MONYORÓKERÉK

Remete sz. Pál rendi boldogságos Szűz Máriáról
címzett társház.

Hajdan Ják és Németújvár közt, hol most a *Monyorókerék* (Eberau) mezőváros melletti *Kolom* nevű helység van, e kolostor helyén sz. *Bricciusról* nevezett plebánia templom létezett. — E mellett *Ellerbach* Berthold 1473-ban kolostort kezdett a *boldogságos Szűz Mária Erzsébetnélí látogatása* (Sarlós Boldogasszony) tiszteletére építtetni a remete sz. Pál rendi szerzeteseknek. Mivel azonban *Ellerbach* a megkezdett művet be nem fejezhette, jámbor özvegye Borbála folytatta a kolostor építtetését, s azt végre is hajtotta. Ekkor, a pálosokat behelyezvén, kieszközölte *Demeter* győri püspöknél, hogy a templom ne mondassék sz. *Briccius* plebánia-templomának, hanem *boldogságos Szűz Mária* kápolnájának nevezessék, s tartassék.

Az *Ellerbach*-féle alapítványhoz járult a Vas vármegyei *Karácsonfalva* (másképp *Karácsfa*) helység adományozása, melyet *Ellerbach* János és László is megerősítettek, s a kolostornak 1482-ben egyszersmind két a *Vashegy* nevű halmon léte-

zett szőlőt, és egy két kerekű malmot ajándékoztak. Miről a vasvári káptalan előtt bevalló levelet is állítottak ki az átadási és határjárási okmányokkal együtt. (*Act. Conv. Monyorókerék. 91. sz.*)

1484-ben *Schuch* János, hajdan a sz. *Briccius* egyház plebánusa, a Vashegyen birt *Keötzernek* nevezett szőlejét e kolostornak hagyományozta. 1499-ben Monyorókeréki *Ellerbach* János Vas vármegyei *Hassas* (Hasós) helység tőkéletes felét, egy ugyanottani halastóval együtt végrendeletileg szintén a pálosoknak hagyta; másik felét pedig ennek öcsese *István* hagyományozta nekik. Mivel azonban *Ellerbach* János azt vallotta be, hogy *Bakács* Tamás bibornoktól, s esztergomi érsektől sok birtokot, és 40,000 forintot vett el, *Bakács* Tamás magának követelte ezen helységet, sőt az *Ellerbach* család *monyorókeréki*, *veresvári* és *keremendi* várainak is a hozzájuk tartozott mezővárosokkal, majorságokkal, helységekkel és pusztákkal együtt, saját nevére és *Erdődy* Bálint Péterre és *Jánosrai* átruháztatását is kieszközölte a pozsonyi káptalan előtt átíratási ezimen. (*U. o.*)

1519-ben *Therjek* Péter két Vasvármegyei *Sz.-Mártoni*, három Szala megyei *Bócszföldi*, és három *Sz.-Mihályi* jobbágyát, két Vas megyei *Töttösi* pusztát telkével együtt, kir. jóváhagyás mellett, végrendeletileg a pálosoknak hagyományozta. (*U. o.*)

1593-ban *Karansebesi* Mibály, nápolyi (?) püspök, a monyorókeréki boldogságos Szűz Mária egyházat bizonyos ünnepeken meglátogató, vagy annak építésére valamely jó tettet művelő híveknek búcsút engedélyezett. (*Hitel. más. Eccl. Cam. 54. cs. 13. sz.*)

A töröknek hazánkban siralmas dulakodása, s a belzarok folytán bekövetkezett sajnós viszonyok közt *Tamás*, a pálos rend főperjele, kénytelen volt *Karácsfa* helységet gróf *Zrinyi* Miklós, királyi főtárnokmesternek, és *Sziget* vár kapitányának örök áron eladni; ez pedig a monyorókeréki kolostort lerontván, s a szerzetesek javait, és jogos vagyonát elfoglalván, temérdek kárt okozott a pálos rendnek, mint tanúsítja *Zegedini* Istvánnak, az Austriában keblezett bécsújhelyi pálos kolostor helynökének, 1568-ban a vasvári káptalan előtt törvényesen kiállított tiltakozási okmánya, de a fentemlített főperjeltől halálos megfélemlítéssel kiesikart eladási bevallásnak

egy évvel később történt visszavonása is. Mindezek daczára 1562-ben gróf *Zrinyi Miklósnak* a kolostor, és minden ahoz tartozott birtokbai törvényes beiktattatása mégis megtörtént. (*Act. Conv. 2. 3. 4. sz.*)

Sőt gróf *Zrinyi Miklósnak* Szigetvár védelmébeni dicsőséges eleste után, sem élvezhette a pálos rend nyugalmasan jogos birtokait s vagyonát; mert, a monyókeréki kolostor helyreállítása nagyobb költsékezést igényelvén, a rend 1614-ben szerződést kötött gróf *Erdődy Tamással*, melynél fogva a helyreállítatandó kolostort a hozzátartozott birtokkal együtt évenkénti 70 magyar forintért, és 10 köből búzáért 3 évre bérbe adta, és e bérletet 1617-, 1620- és 1623-ban ismételte részint a bérlet lerovása mellett, részint enélkül; csakhogy gróf *Erdődy*, és annak örökösei semmit se idegenítsenek el a szerzet birtokaiból, s jogaiból, és a *Karácsfa* helységi lakosokra nézve a szerzet joghatóságába ne avatkozzanak. Ez uttal a szerzet, nagyobb biztosság végett, az egyházi készletnek *Császárvár* erődjébe szállíttatásáról is gondoskodott. (*U. o. 8. 10. 15. 17. 24. 26. 28. sz.*)

Azonban a rendnek mindezen óvatossága sem használt; mert 1624-ben ismét kénytelen volt a rend a bérlő *Erdődyek* ellen, a szerzet javainak megkísérlett elcsajátítása miatt, törvényes orvoslást keresni, s a vármegye végzést is hozott, melylyel azoknak visszatéríttetését rendelte, ehez járult *Ferdinand* királynak 1625- és 1631-ben az *Erdődyek* ellen a rend *Karácsfa* birtokának megtámadása miatt kiadott védlevele.

Végre a szerzet véget óhajtván vetni ez örökös pörlekedésnek, 1637-ben a rend egyetemes tanácsa azt végezte, hogy ezen a *lakfalvi* pálos kolostorhoz csatolt birtokot az üresen állott monyorókereki kolostorrai jogával együtt öregebb gróf *Erdődy Györgynek* 15,000 rénes forinton eladja, a pápától kieszközlendő engedély, és a szavatolás terhe a rendet illetvén. Ennek köveztében a rend e pörös birtokot 1656-ban a nevezett *Erdődy Györgynek* csakugyan el is adta, oly kikötéssel, hogy ha a rend a szavatolást eszközölni vonakodnék, akkor 5000 forint a rendnek maradjon a nevezett gróf lelke gróf nyugalmára, a többi 10,000 forintért pedig a gróf elegendő kárpótlást szerezhessen magának a rend javaiból.

Ezen elidegenítés 1657-ben a csakugyan fölvett pénz-

összegért, melyen a pálos rend a Soprony vármegyei *Patfalva* (Prodersdorf) helységet szándékozott megszerezni, tetteg végrehajtatott; 1659-ben pedig, mint a szerzetre nézve előnyös, a tridenti szent zsinat bibornok-gyülekezete megbízó levele nyomán, Széchényi György, akkori győri püspök, által is helyen hagyatott. (*U, o. 38. 39. 41. 53. 75. 76. 78. sz.*)

Jelenleg a monyorókeréki templom a pornói alesperes kerülethez tartozó *szentpéterfalvi* anyaegyház fiókja, s gyámura az *Erdődy* gróf család.

9. §.

NÉMETÚJVÁR

sz. Benedek rendi „boldogságos Szűz Máriáról”
címezett apátság, és sz. Agoston remete rendi
perjelség.

A sz. Gothárdtól észak felé körülbelöl egy mérföldnyire fekvő *Németújvár* (máskép *Güssingnek*, hajdan *Gissing*, *Quisin*- és *Kussennek* is neveztetett) mezővárosban sz. *Benedek* rendi szerzetesek laktak, kiket *Walfer* gróf telepített az ott számukra, „boldogságos Szűz Mária” emlékére építtetett monostorba, s ezt a pannonhalmi sz. *Mártonról* címzett apát felügyelete alá rendelte 1157-ben kelt adományozási okmányánál fogva, mely a főapátság levéltárában hitelesített másolatban létezik. (*Czinár, I. 243. l.*)

III. Béla király azonban ezen a szerzetesek számára készült helyet, mivel örödményre igen alkalmas volt, várrá alakíttatta át, s másoknak, nevezetesen *Demeter* grófnak, adományozta, azon ígérete ellenére, hogy a templom építésre alkalmasabb helyet fog kiszemelni. Ezért III. Honorius pápa II. Endre királyhoz 1225-ben intéző levelet intézett, s a váci püspöknek, és a váradi s földvári apátoknak meghagyta, hogy a királyt komolyabban figyelmeztessék atyja ígéretére. Ennek következtében végre 1263-ban sikerült kieszközölni, hogy IV. Béla király a sz. Mártonról címzett monostornak, az ezen monostor által a tatárjárás közben neki kölcsönözött 800 tiszta ezüst márka tekintetéből, a *németújvári* várért cserébe *Vágúj-*

hely királyi helységet adományozta a Vágh folyóni révvámmal, és az ottani piaczpénzzel együtt, továbbá *Vágszerdahely* helységet és *Patvarócz* Nyitra vármegyei falut minden jövedelmükkel együtt, sőt később ezen falvak tizedét is neki adta. (U. o. 244. és 245. ll.)

A monostor helyébe emelt várat *Iván* gróf birta, ki 1280-ban Austriát és Magyarországot zaklatván rablásaival, a királyt őt kiverte, s a németújvári erődöt *Lőrincz*, szerémi hercegnek adta; midőn pedig később Németújvár ismét vissza szállt a koronára, II. Lajos király azt 1523-ban *Batthyány* Ferencz dalmát bánnak adományozta, s azóta egész mostanáig a Batthyány család sajátja. (U. o. 245. l.)

A monostor és templom meredek a síkságból egyedül emelkedett hegyen állott, melyre igen nehéz feljutni. A hajdani templom még jelenleg is áll, melyet jámbor alapítója *Mindenszentek*, főleg a „boldogságos *Szűz Mária*“ emlékére szánt. Egyetlen oltára fölött *Mária menybefölvételése* látható, míg *Mindenszentek* ábrázolatai színezett képeken s faragványokon szemlélhetők e fölirással: „Magnus Valferus, magna de stirpe prognatus, Magnae Deiparae nobile ponit opus.“ — A templom mellett még a XVIII-dik század végén is megvoltak a szerzetesek tető nélküli épületei. Jelenleg ez apátságnak csak czíme adományoztatik. (U. o.)

A hegyen lakott sz. *Benedek* rendi szerzeteseken kívül idővel magában a mezővárosban sz. *Ágoston* remete rendjének is volt zárdája; de ki, mikor, és melyik szent tiszteletére alapította, nem tudhatni; csak annyi bizonyos, hogy 1519-ben *Lőrincz*, Bosnia hercege, e zárdának *Aránd* helységet ajándékozta, *Batthyány* Ferencz pedig 1526-ban a németújvári kapu mellett kőtornyot építtetett, mely alkalmasint ezen sz. *Ágoston* rendi templomhoz tartozott; de e zárdá megszűntéről sincsenek adataink. Jelenleg e mezővárosban sz. *Ferencz* rendi társház kormányozza az ottani plebániát, mely már 1666-ban létezett, és sz. *Jakab*ról czimzett temploma van. (Czinár, II. 210. l. — Schem. Cleri Sabar. 1836. 45. l.)

10. §.

P A P Ó C Z

Krisztus szentséges testéről, vagy a szentséges Megváltóról címzett prépostság, és sz. Agoston remete rendi boldogságos Szűz Máriáról címzett perjelség.

A jelenleg Vas-, hajdan Győr vármegyében keblezett *Csorna* és *Dömölk* között mind a kettőtől hasonló toválságra fekvő *Papócz* helység egykor e kettős egyházi intézmény székhelye volt. Mind a két intézetet *Gelsei* Margit, a *Nádasdy* nemzetségből származott *Chapuni* László leánya, *Magyar* Pál özvegye, alapította 1360-ban.

E jámbor hölgy az első egyházat, melyet 1365-ben világi áldozárok társas káptalanává, vagyis prépostsággá szervezett, s a vasvári prépost joghatósága alól mentesítettet, *Papócz*, *Miklósfalva*, *Sebes* és *Ekli* helységeken, s máshol kitéfűzött birtokrészekkel, valamint a Rába folyóni malmokkal is javadalmazta, magának, s holtá után a mindenkori *győri* püspöknek tartván fel a gyámúri jogot oly kikötéssel, hogy ez mindenkor a győri kanonokok egyikét avassa az ottani 4 kanonok prépostjává. — A másik egyháznak *Kálmán*, győri püspök, beleegyezésével *Papócz*nak egy harmadát hagyományozta a piacsvámmal és malmokkal együtt, továbbá *Sebus* helységet, s *Miklósfalva* felét hagyta a *hosszupataki* és *fulpachi* hegyvámmal együtt örökös alamizsnául. (*Proces. Fisci R. 352. sz. AA. alatt 100. l. és CC. alatt 106. l. — Cod. Dipl. IX. 3. 65. és 175. l.*)

Ezen adományozást ellenezte *Areliai* Ferencz jogtudor, bibornok, s a pápa alkorklátnoka, kitől az alapító úrhölgy 1370-ben alapítványa megerősítését kérte; és pedig azon okból, mivel a sz. *Agoston* rendi remetéknek, szabványaik értelmében, helységeket, házakat, s más birtokokat

nem szabad szerezni, sem megtartani. De a prépostság alapítása ellen is volt e bibornoknak kifogása, minthogy *Margit* úrhölgy azt szabta meg, hogy, ha az általa alapított egyházak egyike valamely birtokát elidegenitené, az a másikkra szálljon. Ennélfogva azt javasolta a bibornok *Margit*nak, hogy a remetéknek tett alapítványát vonja vissza.

Az alapító úrhölgy e visszavonásba beleegyezett ugyan; de alapítványához ragaszkodva, 1371-ben a győri káptalan által Papóczra küldetett kanonokok előtt élő szóval kijelentette, hogy *Papócz* helység harmadrészét egy 4 kerekű malommal és a piaczámmal, melyből az időnként oda rendelendő tanulóknak 40 denár adassék, továbbá *Écs* pusztát, *Sz.-Miklós-falva* felét, a Soprony vármegyei *Sebus* helységben másfél malmot, *Úrréte* nevű rétnek felét, a Győr vármegyei *nagyécsi*, és *páznáni* hegyvám felét örökös birtokul a *boldogságos Szűz Mária* melletti sz. Ágoston rendi remetéknek adományozta oly kikötéssel, hogy, ha a fegyelemszabályokba ütköznék, ha az Ágoston rendiek birtokjoggal bírnának, s azokat meg nem tarthatnák, e javak is a szentséges *Megváltó* prépostjára szálljanak. (*Cod. Dipl. IX. 4. 267—356. ll.*)

Az apostoli szentszék részéről, úgy látszik, megszűnván a beavatkozás, az alapító úrhölgy a fent jelzett esztendőben a szentséges *Megváltóról* nevezett egyház prépostja számára új alapítványlevelet állított ki, melyben *Papócz* két harmadrészét, a piaczámmal, s a Rábáni fördővel és malommal együtt, továbbá a *Miklós falvái* pusztát egy malommal, *Szent-Miklós* helység felét, a *Két-Páli* falut, és *Sebus*; *Gyak*, és *Viczafölde* pusztákat, *Nagyécsen* és *Páznánon* egyes birtokrészeket adományozta a prépostságnak. Ez adományozás szentesítésére László király 1455-ben *Máté* prépostnak, tehát az egész káptalannak új adományozó- és beiktatási okmányt adott ki. (*Process. Fisci R. 352. sz. DD. alatt 115. l. — Czech. Dipl. Com. Jaur. MM. SS. II. 134. l. és III. 53—58. ll.*)

Ezen birtokjogi közösség és birtok szomszédság miatt, melyhez az alapító úrhölgy által 1361-ben szintén mind a két monostornak adományoztatott Pilis vármegyei *Tinye* helység is tartozott (*Mon. Vet Bud. 31. cs. 21. és 23. sz.*), e két egyházi intézmény közt gyakran merült fel pörlekedés, melyet *Bonitisi Bertalan*, az apostoli kamara ügyésze, a pört 1439-ben

a remeték javára döntvén el, elhárított, s 1456-ban Campanus bibornok, az apostoliszenszék követe, kiegyenlített; mire Mátyás király mind a két félnek hallgatást parancsolt 1475-ben. (*Czinár, II. 217.*) — Azonban 1514- és 1515-ben más pör keletkezett a szentséges Megváltóról czimzett papóczi prépost, és a pannonhalmi sz. Mártonról nevezett apát között, egy a prépost által *Nagyécsen* szervezett halastó miatt, melyet az apát, szétromboltatván a töltéseket, erőszakkal kísérelt meg elsajátítani. (*Czech. Dipl. Com. Jaur. MM. SS. III. 333. l.*)

E két szentegyházon kívül Papóczon még sz. *Lőrincz* vértanuról czimzett plebánia, és sz. *Miklósról* nevezett templom is létezett, melyek az alapító úrhölgy által javadalmaztatván, egy 1363-ban a boldogságos Szűz Máriáról czimzett sz. Ágoston rendi perjelséggel kötött egyezkedés nyomán, *György* nevezett plebánusnak adattak át. (*Proc. Fisci R. 352. sz. BB. alatt 103. l.*)

A sz. Ágoston rendi perjelség a XVII-dik század elején *Sárvár* mezőváros plébániájával egyesítettett, s a plebániára nézve egy 1773-dik évi mindszenhava 18-dikán kelt királyi rendelet szerint meghagyatott a gyámúri jog a gróf *Nádasdy* családi uradalomnál; de a *perjelség* gyámúri joga a magyar királynak tartatott fenn. A perjelség később *Papócz* egy harmad részével, és *Szent-Péter* birtokával az újonnan alapított szombathelyi székes káptalannak adományoztatott javadalmazásul; a „szentséges *Megváltóról*“ czimzett *papóczi* prépostság adományozása végre, a jámbor alapító úrhölgy szándékához képest, a *győri* megyés püspöknél hagyatott, ki azt, szintén az alapítónő szándéka szerint, a győri kanonokok egyikének szokta adományozni, s az általa e prépostságra kitűzött kanonokot ő felségének a királynak terjeszti fel megerősítés végett. A prépostság jövedelmének egy része azonban a Győrött 1857-ben szerveztetett, s 1858-ban megnyitott *kisapárvévalde* fentartására fordítatik. (*Czinár, az i. h. — MM. SS. Mus. nat. Miscell. 509. l. 10. sz.*)

A sz. Ágoston rendi perjelség elpusztult kolostorának, melynek szentek képeivel ékesítettett falai még a mult század végén is láthatók valának, maradványai széthordattak ugyan; de néhány szobája még most is lakható levén, használtatik is, sőt még egy téglából épült kápolnája is megvan. (*Czinár, az i. h.*)

A szentséges Megváltóról címzett papóczy prépostok

névsora:

- 1348-dik évtől 1382-ig, *István*, győri kanonok. (*Cod. Dipl. IX. 3. 603. l. — Pocess. Fisci R. LL. 286. l. — Czech, Dipl. Com. Jaur. MM. SS. I. 395. — II. 108. — III. 36. l.*)
 1424. 1429. *Gergely*. (*Cod. Dipl. X. 6. 639. l. és 7. 129. l.*)
 1432— — *László*. (*Eccl. Cam. irreg. Praepos. közt.*)
 1438. 1439. *Gergely*, nikoviai (?) püspök. (*Cod. Dipl. XI. 155. 364. l.*)
 1455— — *Máté*, győri kanonok. (*N. R. Proc. III. k. 237. l.*)
 1514. 1515. *Ferencz*. (*Czech, Dipl. sat. III. 333. l.*)
 1533— — *Tolnai Mátyás*, kanonok. (*Czinár, I. 110. l.*)
 1541— — *Andronikai Tranquillus*, a király titoknoka. (*Eccl. Cam. 35. cs. 4. sz.*)
 1565— — *Kermendy Kálmán*, győri kanonok. (*Process. Fisci R. EE. 127. l.*)
 1592— — *Ankerreith Ádám*. (*Czech. Dipl. III. 356. l.*)
 1615— — *Nagyfalvy Gergely*. (*Eccl. Cam. 35. cs. 11. sz.*)
 1632— — *Vasváry György*. (*Act. Jes. Jaur. 17. cs. 2. sz.*)
 1638. 1640. *Nyéki Vörös Mátyás*, győri kanonok. (*U. o. 12. sz. — Szvorényi Syn. Dioec. Syn.*)
 1658. 1659. *Matkovics Mihály*, győri kanonok. (*Mus. Nat. MM. SS. 1223. sz. — Eccl. Cam. irreg.*)
 1671— — *Galloovich István*. (*Act. Jes. Jaur. 1. cs. 6. sz.*)
 1699— — *Telekessy István*. (*Schmitth, Episc. Agr. III. 344. l.*)
 1701. 1731. *Gróf Erdődy László*, győri kanonok. (*Process. Fisci R. 352. sz. FF. 128. l. — Act. Priuat. Praep. Bozok. 51. sz.*)
 1738— — *Milkovics János*. (*Eccl. Cam. 35. cs. 14. sz.*)
 1772. 1774. *Schogg Kristóf*. (*N. R. Process. III. 204. cs. Paul. Tüskev. 19. cs.*)

A boldogságos Szűzről címzett sz. Ágoston rendi perjelek
névsora :

1367-dik évben. Péter. (*Process. F. R. 352. sz. LL. 286. l.*)

1430— — Miklós. (*Eccl. Cam. 35. cs. 1. sz.*)

1573— — Szlatáryi Péter, győri kanonok. (*Process. F. R. MM. 293. l. — Róka, Praes. Vespr. 367. l.*)

1580— — Loosi Viczay Tamás. (*Eccl. C. 35. cs. 9. sz.*)

1607— — Telekesy István, egyszersmind sárvári plebános. (*U. o. 10. sz.*)

1638— — Káldy Mihály. (*Process. F. R. L. alatt 242. sz. Eccl. Cam. 35. cs. 12. sz.*)

1641— — Nyéki Vörös Mátyás, előbb papóczi prépost. (*U. o.*)

1736— — Kondoray Pál, egyszersmind sárvári plebános. (*Process. F. R. 195. l. 10. sz.*)

11. §.

PECZÖL

sz. Benedek rendi „az angyalok királynéja
születéséről“ címzett apátság.

A Vasvármegyében keblezett Ikervártól három negyed mérföldnyire Gyöngyös folyó partján fekvő Peczöl helységben, valószínűleg a XV-dik században, a sz. Benedek rendi szerzetesek számára alapított apátság létezett, melyet, mint valószínűs javadalmas apátságot, az Erdődy grófok szoktak adományozni.

Egyébiránt ezen monostor alkalmasint Apáthi, a Kőszeg és Szombathely között ugyanazon folyó partján fekvő helységgel együtt a dűsgazdag jáki apátság fiókja volt, melyben, mint távolabb eső birtokában, a jáki apátság, lelki és világi ügyei vezetése végett, úgynevezett *Grangiát* (egyházi gazdasági) kormányzást szervezett. Ennélfogva e fiók kolostor

is a jáki és több más szomszédságban létezett apátságok székhelyeivel hasonló sorsban osztozott, midőn Solimán török császárnak Kőszeg ostromától 1532-ben visszatért hadserege e vidéken minden kolostort tüzzel s vassal pusztított el. Ez alkalommal a peczüli fiók kolostor is világi kezekbe, nevezetesen a híres *Segelbachnak* birtokába, jutott, kinek e vidéket kellett a törökök rablásai ellen oltalmaznia; ezért jutalmul az austriai házból származott királyok által *Segelbachnak*, és utódainak adományoztatott; ezekről pedig az e vidéken birtokos gróf *Erdődy* családra szállott.

Ha ezen tudós *Czinár Mór* által (I. 305) néhai *Dese Pál*, egykor a szombathelyi Lyceumban történelem tanára, értesítése nyomán elsorolt adatok valóságban alapúlnak, nem látható át, mikép lehettek az *Erdődy* grófok, mint *Czinár* és *Korabinszky* állítják, ez apátság *alapítói* is, holott annak már a törököknek hazánkba törése előtt kellett léteznie, ha csak azt nem fogadjuk el, hogy az *Erdődy* család már a XV. század végén, vagy legalább is nem sokkal előbb, mint a mohácsi ütközet történt, létezett ezen vidéken. — 1725 körül a peczüli, előbb a *kenészi*, később megszűnt plebánia egyházhoz tartozott fiók templomból anyaegyházzá lőn. (*Schem. Cleri Dioec. Sabariensis 1836. 66. l.*)

12. §.

P O R N O

cziszterczita rendi „sz. Margitról” címzett apátság.

A Vas vármegyében, Monyorókerék fölött alig egy mérföldnyi távolságra, a *Pinka* folyó partján fekvő *Pornó* (Pernau) helységben cziszterczita rendi szerzetesek telepedtek le a számukra *Ják* nemzetségből származott *Chepanus* (István) bán által 1233 előtt, mely évben II. Endre király ezer kő sőt ajándékozott nekik, emeltetett apátsági monostorban, melyhez az alapító templomot is építtetett.

E közben István, Magyarország nádorának, Istvánnak, egyetlen fia, 1221-ben a sz. *gothardi* apáthoz illant el, s ez őt

atyai szeretettel fogadván, és a szerzetbe avatván, az új szerzetes II. Endre király beleegyezésével egész apai örökségét a sz. gothardi monostornak hagyományozta. E hagyományból alakult meg később a *pornói* apátságnak, mint a sz. gothardi apátság, vagy mások szerint a franciaországi cziszterczita rend fényesvölgyi (Claraevallis) gyülekezete háromkúti anyaház fiókjának, javadalma; a gyámúri jog pedig bizonyos *Kopozt*, ki a jáki apátságnak is védura volt, illette. (*Czindár*, II. 116. l. — *Eccl. Cam.* 53. cs. 1. sz.)

A *pornói* monostor is földulátván a mohácsi gyászos csata után a törökök által, s a cziszterczita rendtől elvétetvén, idegen kezekbe került; de 1531-ben *Verancz* Antalnak adományoztatott oly föltétel alatt, hogy ha, az egyházfegyelmi szabályok által kiszabott időközben nem nyerhetne apostoli fölmentvényt, a cziszterczita szerzetbe tartozzék lépni. *Verancz* azonban időközben károlyfejérvári préposttá és pécsi püspökké neveztetett, s megtartván előbbi javadalmait is, a *pornói* apátság székhelyét 1552 körül sánczokkal és bástyákkal kerítette be, s ezeket katonai őrsereggel, és védesapattal szerelte fel.

Végre ezen apátság javait, nehogy az alapító szent szándéka ellenére, világi kezekbe kerüljenek, az austriai házból származott királyok 1643-ban a *sopronyi Jézus társasági társodának* adományozták, ennek megszüntetése után pedig II. József császár azokat a tanulmányalaphoz csatolta.

Jelenleg a monostornak, mely még a múlt században az urodalmi tisztartó lakásául használtatott, még csak nyoma sem látható; mert 1799-ben a monostor lebontatván, egyedül temploma hagyatott meg, mely körül néhány ottani lakos háza van. A gyámúri jogot a fűnséges *Este* főherczeg család gyakorolja. (*Czindár*, II. 116. és 117.)

A *pornói* monostor 1531 óta ismeretes apátjainak névsora:

1531-dik évben. *Verancz* Antal. (*Czindár*, az i. h.)

1535— — *Bressany* Polidor. (*Eccl. Cam. irreg.*)

— — — *Benalisi* Ferencz. (*U. o.*)

1540— — *Lőrincz*, székesfejérvári prépost. (*U. o.*)

— — — *Kozlyth* Péter, s ez lemondván

1551— — *Verancz* Antal, esztergomi kanonok. (*Kovach. Script. min. II. 392. — Koller, Episc. Quinqueecl. V. 333. l.*)

1556— — *Body* György, választott csanádi püspök. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1558— — *Forgách* Ferencz, választott nagyvárad püspök. (*U. o.*)

1593— — *Gabrin* Antal. (*Eccl. Cam. 21. cs. 48. és 49. sz.*)

— — — Az apátság birtoka a zágrábi káptalannak adományoztatott. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1605— — *Langenfelsi Lang* Ferdinand. (*U. o.*)

1615—1637. *Draskovich* György, vácsi, később győri püspök. (*Eccl. Cam. 21. cs. 53. sz.*)

1648— — *Hölgyi* György, a sopronyi jezsuita-társoda igazgatója. (*Szvorényi. Syn. Decr. Synod.*)

13. §.

V Á T H

a serviták, szentkút melletti székháza.

A Vas vármegyében keblezett *Surány* és *Vép* falvaktól egy, Szombathelytől észak és kelet között két mérföldnyi távolságban fekvő „*Váthi-Szent-Kút*” nevű helységben egykor a servitáknak (Mária szolgálóinak) volt székháza, melybe a helység földesura, gróf *Nádasdy* Tamás, telepítette 1734-ben a szerzeteseket, miután, az ugyanezen év sz. Iván hava 17-dikén kelt alapítvány-okmány szerint, a saját költségén építtetet templomot egész egyházi készletével együtt átadta nekik, s letevén 20,000 forintnyi pénzösszeget, arra kötelezte őket, hogy 7 szerzetes számára elégséges kolostort építsenek, és bizonyos napokon szentmise áldozatot mutassanak be az Istennek. (*Acta Conv. Vath. 1. cs. 1. sz.*)

Tűzötte ki a jámbor alapító a serviták javadalmozására valamit ingatlan javakban? nem tudjuk; de hogy más magán személyek, többnyire szentmisékre, több alapítványt tettek, a székház iratai tanúsítják. Ezek szerint ugyanis

1736-ban *Perger* Mátyás végrendeletileg a kálvárián létezett Szent-Kút mellett építtetendő kápolnára 300, szentmisékre pedig 100 ftot hagyott; 1744-ben *Horváth* Erzsébet, *Festetics* neje, egy servita szerzetes eltartására, és szentmisékre 3000 forintot hagyományozott; 1750-ben *Pázmándi* Ferencz, vasvári kanonok, végrendeletileg úgy intézkedett, hogy saját Szombathelyen birt háza, két hold szántóföldje, és erdőcskéje egyiránt osztassék fel holta után a szombathelyi dömések, és váthi serviták között; 1766-ban *Horváth* János egy szerzetes tartására és szentmisékre 1500 forintról szóló kötelezvényt adott a váthi servitáknak. (U. o. 2. cs. 1. 2. 11. 27. sz.)

A többi magán személyek által a székház alapíttatásától fogva 1779-ig szentmisékre tett alapítványok jegyzéke a következő: *Belatinczi Ebergényi* Eszter, *Viczay* Jób özvegye, 3000, palini *Inkey* Boldizsár, Szala vármegye alispánja, 3000 forint alapítványi összeget tett le, s ugyanő 1755-ben a Szala vármegyei *Nagy-Récsén* a 3 szent király: *Gáspár*, *Menyhért* és *Boldizsár* emlékére építtetendő servita kolostorra is alapítványt egy egész jobbágytelket, kertet, 10 hold földet, 6 szekér szénát adott át szabad legeltetés és faizással együtt e szent célra, ezenfelül készpénzben is 8000 rénes forint tőkét kötött le a szerveztetendő kolostor számára. — A váthi servita székház számára továbbá gróf *Viczay* Mihály gróf *Draskovics* Terézia hagyatékából 1000, — ezenkívül *Polányi* Judit 600; *Kuperling* Ádám 500; *Niczky* János 300; *Pirkmayer* Anna 200; *Polonyay* Zsuzsanna, *Dániel* Zsigmond özvegye, 150; *Makáry* György, ikervári plebánus, 150 forintnyi alapítványtőkét hagyományoztak. — 100 forintnyi összeget ajándékoztak: *Somogyi* Pál sajtoskáli, *Márton* Ferencz bűjei, *Horváth* György nagyöblöni, *Söptej* Endre pathai, *Konecz* János niczki plebánusok; *Pirkmayer* Márton serfőző, *Pálfy* János, *Niczky* Ádám, *Dekán* János és *Pulay* Anna Mária, *Takács* Pál neje, végre 50 forintot ajánlottak fel *Sidó* Imre és ennek özvegye *Bolla* Julianna. (U. o. 2. cs. 3—32. — 6. cs. 2. és 5. sz.)

A váthi servita székháznak, annak II. József császár által történt feloszlattatásáig, volt főnökei közül a következők jegyezvék fel:

1740. 1743. *Dongó* Gellért Mária. (Act. Conv. abol. Vath. 2. cs. 3—31. sz.)

- 1744— — *Kern Sarcander Mária. (U. o.)*
17481—757. *Dongó Gellért M. (U. o.)*
1760. 1762. *Putz Peregrin M. (U. o.)*
1765— — *Kinast Victorin M. (U. o.)*
1766— — *Kitel Julián M. (U. o.)*
1778. 1779. *Polikarp M. (U. o.)*
1780— — *Julián M. (U. o.)*
1786. 1788. *Salamon István M. (U. o.)*
-

VII. FEJEZET.

NYITRA PÜSPÖKMEGYE.

1. §.

NYITRA VÁROS

és a nyitrai püspökség egyházi épületeivel együtt.

A mindenfelől bájos síkságból emelkedő halmon épült, s szintén Nyitra nevű folyó által felső és alsó városra osztott *Nyitra* város Magyarország legrégibb városai közé tartozik. Mert már a rómaiaknak Pannoniára kiterjedt uralma közben a sarmatjászok, később a quád- és markoman néptörzsek lakván benne, azt erős várral szerelték fel, s ekkor a markomanok, vagy marahánok fejedelmeinek székhelye volt.

A Nyitra vidékét lakta nép keresztény hitre terését az egykoru írók a 396-dik évben történtnek állítják, midőn *Fritigildis*, a markomanok királyának neje, ismerni óhajtván a keresztény religiót, sz. *Ambrus*, majlandi püspökhöz, követet küldött dús ajándékokkal, s miután ez meghalt, férjével együtt fölvevén a keresztség szentségét, sz. *Ambrus* utódja, *Simplician* püspök, által kicszközölte, hogy sz. *Ambrus* tanítványa, *Sunnia*, mint Markomania első püspöke, Nyitrán székesegyházat, és áldozár-társulatot szervezett. Azonban ezen üdvös keresztény vallásos intézményt az e környékre rontott hun-avarok és sarmaták egy pár századdal később feldúlván,

az ottani népeket csak nagy Károly császár közreműködésével sikerült ismét *Uroľf*, lorchii (laureacum) érseknek a keresztény vallásra teríteni, és ott püspökségeket szervezni; ezek egyike volt ismét a *nyitrai* püspökség, melynek püspöke, II. Jenő pápának 826-ban kelt egyik levele szerint, sz. *Alevin*, vagy *Alkuin* vala, miután, míg *Runhár* passauai püspök a morva nép megtérítésén fáradozott, *Privina* a *Moymár* fejedelem által Nyitrára behelyezett, de *Nasticz* morva herczeg által, ki Nyitrát unokájának *Zventibaldnak*, mint a markomanok királyának, adta át, onnan elűzetett, morva hadvezér már 823-ban templomot építtetett Nyitrán, melyet *Adalrá*m sóvári (juvaviai, vagy salzburgi) érsek szentelt fel ünnepélyesen sz. *Emerán* püspök és vértanú emlékére.

Azonban a passauai püspök Nyitrát egész Morvaországgal együtt saját megyéjébe keblezte be; de a *bojovár* vagy *bajor* németek, és püspökeik uralmától minden áron menekülni törekvő morvák igen nyomasztó háborúba keverték az egész vidéket, melynek folytán *Radislaw*, morva fejedelem, meg akarván akadályozni a keresztény religiónak azon tájakon teljes hanyatlását, *Mihály* konstantinápolyi császártól hittanítót kért. Ennek következtében 863-ban a Mihály császártól küldött hittérítők, *Cyryll* és *Methód* megérkeztek Morvaországba, s ezen utóbbit végre 880-ban VIII. János pápa, akkor tájt *Vichin* levén nyitrai püspök, püspökké szentelte, s a már fentnevezett *Zventibaldnak*, vagy *Svatopluknak*, ki 871-ben az úgynevezett nagy Morvaországot szervezte, mint a morvák érsekét, ajánlotta.

Svatopluk 894-ben meghalálózván, az *Árpád* vezér alatt Pannoniába érkezett magyarok, *Svatopluknak* szintén *Svatopluk* nevű fiát, és ennek szövetségesét, *Arnulf* császárt, hadal támadták meg. *Arnulf* császár a hozzá menekült nyitrai püspököt, *Vichint*, korlátnokává és passauai püspökké nevezte ki. E közben *Arnulf* császár 899-ben meghalálózván, a magyarok a morva nemzetet meghódították, s várait szétrombolták; de Nyitrán épen nem akadályozták sz. *Emerán* templomában a keresztény isteni szolgálatot. (*Vurum Episcopatus Nitriensis, eiusque Praesulum memoria 1835.*) Ezen időtől fogva a nyitrai püspökség megszűnt, s csak a *káptalan* maradt

ott, melynek később egyik prépostja *Besztert*, máskép *Bisztrít*, 1034-ben a Vatha-féle lázadásban gyilkoltatott meg.

Azonban a nyitrai székesegyházat Gizéla királyné megújíttatván, a bajor, és noricumai püspökök pedig előmozdítván a keresztény religió terjesztését, a 9 kanonokból állott káptalan folyvást megmaradt Nyitrán, s egy ízben maga sz. István király is három nap dicsérte a nyitrai káptalannal együtt Istent a zsolozsma énekléssel, mint írják az egykorú írók, a nélkül azonban, hogy a nyitrai püspökséget csak egy szóval is említenék; mert az ezen korbeli püspökök sorában csak 1133-ban fordul elő, mint első püspök, *Miklós*. Ebből kiderül, hogy a nyitrai püspökséget a nagy prépostságból, mely javadalom a nyitrai káptalanban 1779-dik évig hiányzott, II. Béla király alapította, II. Gejsa és I. Lajos királyaink bőkezűsége pedig új javadalmazással gyarapította. (*Pray, Hierar. 1776. I. 359. 364. ll. — Schem. Cleri Dioec. Nitr. 1829. 7—15. és 21—23. — Hormayr u. Mednyánszky Taschenbuch für die vaterländ. Gesch. 1822. 192. l.*)

Nyitra vára, melynek várnagyai közül 1445-ben György *Zalonai* János fia; 1470—1480-ig *Kóth* Péter; 1544-ben *Hathalmay* György *Porkoláb* Bertalan alhadnagygyal, 1620-ban *Litassy* János fordul elő az okmányokban. (*N. R. A. 1552. cs. 107. sz. — 1703. cs. 32. sz. — Nagy Nyitra és környéke 3. 87. és 110. ll.*), az alatta levő, máskép *Nitravának* és *Nitriának* is nevezett mezővárossal együtt eleinte, mint már említettük, a *markomanok* fejedelmének székhelye volt, később nagy *Morvaország*hoz tartozott. Itt tolatta ki szemeit *Vazulnak*, sz. István király unokaöccsének a Gizéla királyné által oda küldött Sebus; 1064-ben pedig vitézül védelmezték e mezővárost a polgárok az országos rendek által trónvesztettnek nyilvánított Salamon király ellen, ki IV. Henrik császár által gyámoltatván, Nyitrát *Báthor Opos* vezére által támadtatta meg hadseregével. (*Bonfin, II. Tíz. IV. k. 173. l.*)

E várhoz több ingatlan javak tartoztak, melyek egy részit 1262-ben IV. Béla király *Zochud* grófnak és *Serefel* testvéreinek s ezek örököseinek; 1275-ben pedig László király az oda tartozó *Zalakus* nevű elpusztított földet bizonyos *Rolánd* (talán *Elefánti*) grófnak és ennek jobbágynak ajándékozta. (*N. R. A. 1713. cs. 24. és 35. sz. — 1671. cs. 4. sz.*)

1141—1160-ig uralkodó II. Gejsa király a nyitrai kórháznak az ottani piacsvámból évenként 200 fillért rendelt kifizettetni; ugyanezt rendelte III. Béla király 1183-ban kelt ünnepélyes kiváltságlevelével; a nyitrai piacsvám harmadrészét pedig a *Nyárhíd* és *Zobor* felé volt hidvám, a *turczi* kapuvám, a helybeli vásárbírók által beszedendő harmadrészével együtt mindenkorra a *nyitrai egyháznak* adományozta; valamint azt is megengedte, hogy 3 sószállító hajót tarthasson, melyek ugyanazon szabadalmakkal birjanak, minőket a *bistria*i monostor hajói élveznek a sóérti menetelben, és sószállításban akár *Orod*, akár *Szeged* felé. Az esztergomi káptalan 1226-diki hiteles átirata. (*Eccl. Cam. 7. cs. 1. sz.*)

Csaknem ugyanazon időben kelt III. Béla királynak *Vicku* főispánhoz intézett rendelete, melyben meghagyja neki, hogy a nyitrai püspököt helyezze be a *Bana* helységi *tized*, és vám birtokába, mely a püspöknek a királyi alországbíró előtt kezdett pörében legújabbán a püspöknek ítéltetett oda. Az esztergomi káptalan átirata János püspöknek 1312-dik évben kiadott hiteles másolatában. (*U. o. 3. sz.*)

1248-ban IV. Béla király a Nyitra mezőváros- és várbeli polgároknak oly szabadalmakat engedményezett, minőkkel a székesfejérvári polgárok bírtak; mivel a nyitrai polgárok a tatárjárás közben, hősiesen védvén magukat, a vadtatárokat vitézül visszaverték, ez által nemesak a király, hanem az oda menekült más vidékiek életét is megmentették, s a Dalmátországba menekült királynak kísérő csapatot adtak. Jelesül megengedte nekik, hogy az időnként körülkből, s általuk szabadon választott sáfár, vagy bíró ítéljen 12 esküdttel minden polgári pénz- vagy főbenjáró ügyeikben, a polgárok ne tartozzanak idegen, úgymint: udvari vagy vármegyei bírák törvénytiséke előtt megjelenni; hanem ha netalán bonyolódottabb ügyekben ökmaguk nem tudnának intézkedni, vagy a királyi országos bíró, vagy a királyi főtárnokmester törvénytiséke elé főlebbeztessenek ügyeik az igazság kinyomozása, és kiszolgáltatása végett; valahányszor szükség leend, az ország ellenségei ellen 12 katonát állítsanak ki körülkből, kik a király zászlója alatt fognak küzdeni; továbbá a király minden *kedden* tartható szabad heti vásárt engedett nekik, hogy az e hetivásárokra jövők-menők árúikkal minden vámoltatás nél-

kül jelenhessenek meg, s távozhassanak el; végre a király a nyitrai királyi vendégeknek (vagyis ott letelepedett külföldieknek) királyi földeket ajándékozott, meghagyván, hogy *Endre ispán Ivanche* fia segítse őket a nyitrai káptalan hiteles tanúsága mellett e földek törvényes birtokba vételében. Erre *Endre* főispán jelentése következett, a birtokba helyezettetésről, a városi földek határjárásának kitzítésével. (*U. o. 7. cs. 56. l.*)

1271-ben *Ottokár* cseh király Nyitrát tüzel-vassal dúlta fel. — 1296-ban III. *Endre* király az addig élvezett szabalmaitól megfosztatott várost *Paskáz* nyitrai püspöknek ajándékozta. — A mostani püspöki várkastélyt gróf *Erdődy* Ádám László, nyitrai püspök, (1706—1736) építtette. (*Horm. és Mednyánszky, az i. h. 197. l.*)

Az I. Károly király irányában tanusított hűség miatt *Csák* Máté borzasztóan dühöngött *Nyitrán*; mert, elfoglalván hosszú ostrom után Nyitrát, azt egészen feldúlta, János püspököt bilincsre verte, s mindenfelé rabolván, még a sz. *Zoerard* és *Benedek* ereklyéit tartalmazó ezüst szekrényt is elorozta. Ezen iszonyú gonosz tette miatt a Kalocsán tartott püspöki zsinat *Csák* Mátét kiközösítette; de a hatalmas rabló vezér Nyitra várát, míg élt, megtartotta. (*Nagy Jós., Nyitramegye helyírása 3. füz. 108. l.*)

Nevezetes az is, hogy *Hollós* Mátyás király 1458-ban a nyitrai egyház irányában birt királyi gyámúri jogot, a püspök választási teljes joggal együtt, guti *Ország* Mihálynak, királyi országbírónak, és fiainak Jánosnak, Gáspárnak és Lászlónak adta át ezek életének tartamára, Eredet. (*Eccl. Cam. 7. cs. 7. sz.*), hogy továbbá ugyanazon király az ellene összeesküdt *Vitéz* János, esztergomi érsek, által 1471-ben a magyar trón elfoglalására az országba meghítt, és 20 ezer főből állott hadsereggel Nyitraig nyomult *Kázmér* herceget, II. *Kázmér*, lengyel király, fiát, miután az érseket maga iránti engedelmeségre szorította, s *Kázmér* herceget övéi cserben hagyták, az országból kiparancsolta. (*Bonfin. IV. tiz. III. k. 444. l. s másol.*)

A mohácsi csata után Nyitra polgárai *Zápolya* Jánoshoz szítottak, s ennél az alattomban *Ferdinand*hoz szított, s miután ezt nevével együtt ő koronázta meg Székesfejervárott, nyíltan

Ferdinand pártjára állt püspökük *Podmaniczky István*, különösen pedig ennek utódja gróf *Thurzó Ferencz* püspök ellen, ki 1544-ben bethlenfalvi *Thurzó Elek* végrendelete értelmében lépett Nyitra vára birtokába, panaszt nyújtottak be a II. Ulászló és II. Lajos által megerősített, de a belvillongások folytán elégett szabadalmaik és kiváltságaik megsértése miatt, s orvoslást kértek tőle a következő pontok iránt, hogy a püspök őket *borainak* pinczébe helyezésére, a pinczéből kihúzására, és szekerekre rakására; lekaszált szénája petrencékbe gyűjtésére és behordására szorítja; hogy minden koesi sóból a püspök cselédei ket darab sót maguknak követelnek, és szednek el tőlük; hogy, ha a polgárok valakit a törvény útján börtönbe zárnak, azt a püspök tisztjei a börtönből elvivén, a várbeli tömlőczbe zárják, s kényők kedvők szerint szabadon bocsátják, hogy ha valamelyik polgár gyermek nélkül hal meg, habár testvérei s rokonai lennének is, annak vagyonát és házát a püspök pecsételteti le, és foglalja el; hogy végre a várost éjjel-nappal saját kapuőreik által kell védelmezniük. (*Eccl. Cam. 7. cs. 55. 56. 57. ll. — N. R. A. 646. cs. 39. sz. — 1703. cs. 33. sz.*)

1550-ben kelt Bakács Tamás esztergomi érseknekj beiktatási, a nyitrai káptalanhoz intézett, okmánya, melyben meghagyja, hogy a káptalan az ottani püspököt *Thurzó Ferencz*et törvényesen helyezze be a *dümsödi sz.* Margitról czimzett prépostság birtokába, minthogy e prépostságot Ulászló király adományozta a nyitrai püspöknek kárpótlásul *Richo* váráért, és a Trencsén vármegyei *Buche* (Bicsa) nevű mezőváros fejében, melyet e király *Imreffy Mihálynak* ajándékozott, az általa *István*, moldvai vajdának, adományoztatott erdélyországi *Chicho* várért. (*Eccl. Cam. 7. cs. 9. sz.*)

Ezentúl a nyitrai polgárok a *Thurzóra* következett *Bornemissza Pál*, és ennek utóda *Mosóczy Zakariás* püspökök kormánya alatt tartós békét és nyugalmat élveztek, 1632-ben pedig *Telegdy János* püspökkel szerződést kötöttek, melynél fogva a püspök elismerte, hogy elődei némely részben megcsonkították a polgárok szabadalmait és kiváltságait, s megígérte, hogy kiváltságaikat visszaszerzi, sőt átengedte nekik a városi kapuvám, a piaczi helypénz, és a bormérés jövedelmeinek felét; ezenkívül menteknek nyilvánította őket a püspök borai pinczébe szállíttatásától, és kihúzásától, valamint a széna

gyűjtéstől is mindaddig, míg II. és III. Ferdinand királyoktól kieszközlik valamennyi IV. Béla királytól kapott szabadalmaik és kiváltságaik megerősítését.

Azonban *Bocskay*, *Bethlen*, *Tököly* és *Rákóczy* párthi-veitől Nyitra polgárainak igen sok viszontagságot kellett szenvedniök, különösen *Rédey* Ferencz, Bocskay pártvezér, 1606-ban elfoglalván Nyitra várát, abban több ideig zaklatta a lakosokat.

1663-ban a török elfoglalván Érsekújvárt, Nyitra várát is bevette a várkapitányok gyávasága miatt; de a következő évben *Souches* osztrák tábornok a polgárok segítségével azt ismét visszafoglalta. — 1665-ben Nyitra várát, melynek Érsekújvár felé megerősíttetését I. Lipót király gróf *Czobor* Ádámnak hagyta meg, (*N. R. A. 1208. cs. 47. sz.*), *Tököly* foglalta el; de rövid ideig birta. — 1670—1679-ben *Pálffy* Tamás, nyitrai püspök, a romokká vált várost romjaiból fölépítette. — 1696-ban a polgárok is több házat építettek fel de adósság terhelve őket, s az adót nem lévén képesek megfizetni, házaikat kénytelenek voltak potom áron elvesztegetni. 1704-ben *Bercsényi*, *Rákóczy* fővezére, Nyitrát a püspök jóvelmével együtt elfoglalta. — 1708-ban pedig *Rákóczy* másik fővezére, és a vár kapitánya *Révay* Gáspár, a felkelőkre szerencsétlen kimeneteli trencsényi ütközet után, Nyitra várát átadta az osztrák hadseregnek. — 1738-ban Nyitrán borzasztó mirigy pusztított; 1748-ban pedig egész Nyitra területét sáskák tették tönkre. (*Nagy, az i. h. 110—114. ll.*)

a) A szent Emeránról címzett székesegyház.

A várban létező sz. *Emeránról* címzett Székesegyház, egy XIII-dik századból maradt misekönyv szerint, 1238-ban készült el egészen. (*Cod. Dipl. IV. 1. 132. l.*) Időjártával azonban, sokféle viszontagságok folytán, igen megrongáltatván, *Telegdy* János püspök (1622—1644.) a templomot megnagyobbította; *Korompay* Péter püspök (1686—1690) föltárt, szószerket és káptalani kart készíttetett bele, (*Nagy, az i. h. 90. l.*); gróf *Erdődy* László püspök pedig (1706—1736) egészen helyreállítatván azt, új föltárral, 5 mellékoltárral,

márvány falazattal, festményekkel, lépcsőkkel, magasabbra építettett toronynyal, és 1731-ben toronyórával ékesítette.

A templomnak 3 ivezete van, s ezek egyikén *Jézus Krisztus* keresztrőli levételének, *Szelepcsényi* György, akkori nyitrai püspök, rendeletéből, s költségén *Pernegger* János által 1662-ben festetett képe van ábrázolva. Ezen oltár mögött egy ősrégi kincstárul használt kápolnában őriztetnek sz. *Zoerárd*, *Benedek* és *Emerán* ereklyéi, kiknek, mint Nyitra megye véd-szentjeinek, évünnepe sz. *Jakab* hava 17-dikén tartatik meg. E kápolna szomszédságában van a sekrestye, melyből márvány lépcsők vezetnek a templomba, s melynek falait szép vésmények, és a püspökök arczképei díszesítik.

1684-ben *Szelepcsényi* György, már mint esztergomi érsek, végrendelete 2-dik pontjában a saját költségén fogadalomból sz. *Anna* emlékére készíttetett márvány oltárnak *Kaisza*, *Köszeg*, *Ürmény*, *Lehota* és *Babot* helységeket hagyományozta oly föltétel alatt, hogy az ezen oltár gondozására a káptalan által kineveztetendő oltárnok az ő lelke nyugalma havonkint egy énekes szentmisét ajánljon fel az Istennek. (N. R. A. 1443. cs. 12. sz.)

E székes templomban számos püspök, névszerint: *Bornemisza* Pál, előbb veszprémi, később erdélyi, végre mint Erdélyből száműzött, a nyitrai püspökség kormányzója, és Magyarország királyi helytartója (meghalt 1579-ben); *Mosóczy* Zakariás, előbb nagyváradi, később nyitrai püspök, a magyar törvénykönyv végzéseit gyűjteményének szerkesztője, (meghalt 1587-ben) siremlékei láthatók. — A sz. *János* oltár mellett két márvány sírkő szemlélhető, melyek egyikét *Mosóczy* utódja, *Fejérvölgyi* István, előbb veszprémi, utóbb nyitrai püspök, végre kinevezett esztergomi érsek 1588-ban készíttette, a másik sokkal régibb s e kolostori feliratot tartalmazza: „*Gregorius pater et Episcopus noster*“; mert II. Gergely püspök sz. *Ferencz* rendi szerzetesből lön 1486-ban nyitrai püspökké, s megyéjét 1492-ig kormányozta.

A középső hajóban van a főoltár márvány szentségtartóval, melyen a szentséges *Megváltó*, és több Szentek szobra látható. A szentélyben van a püspök trónja, és a kanonokok kara; ezen régi székes, a káptalanba kebleztetett s annak átadatott templomban a következő oltárnokságok léteztek: sz. *Tamás*

apostol; sz. *Ilona*; sz. *László* király; szerafikus sz. *Ferencz*; paduai sz. *Antal*; sz. *Anna*; sz. *Borbála*, és *Mindszentek* oltárnokságai. A püspök adományozásától függő oltárnokságok pedig sz. *Margit*; sz. *Miklós*, melynek alapítója 1511-ben nemes *Keez* György, *Lánghy* Mátyás fia volt, s melyhez *Pokolföldje* pusztá tartozott; továbbá *Sz.-Kereszt*; xavéri sz. *Ferencz*; sz. *József*; sz. *György*; sz. *József* és nepomuki sz. *János* oltárnokságai. (*Schem. Cler. Dioec. Nitr. 1829. 34. és 199. II. — Kam. Levélt. jegyzők. 1774. 180. I.*)

A székes templomnak két orgonája, s püspöki imolája van; ez alatt pedig *Lépass* Bálint, nyitrai püspök, később kalocsai érsek, és a győri püspökség kormányzójára vonatkozó felirat olvasható 1611-ből. — A magas sudár toronyban 7 harang függ, melyek legnagyobbika 1600-ból, legrégiebbike, melyet *Podmaniczky* püspök szerzett, 1525-ből való. A torony alsó részében van a káptalani levéltár és könyvtár. (*Magy. Sion. II. 420—426.*)

b) A sz. Ferencz rendi szerzetesek társháza.

A nyitrai sz. Ferencz rendi szerzetesek kolostora eredetileg a város falain kívüli *Kövesd* nevű hegyen 1248 körül, nem tudható, kinek bőkezűségéből? keletkezett; de a tatárjárás és a szenvedély vakította emberek különféle háborgásai után a szerzetesek több gyülekezeteiben kapta szabványait, míg végre a kolostorhoz esatolt templom társházi templomnak nyilvánított, s megengedett, hogy sirboltja is legyen. (*Schem. fratr. min. Prov. Mar. 1851. 9. I.*)

1441-ben ghimesi báró *Forgách* János Péter e kolostort, nem tudni, mi okból? feldúlta, s a szerzeteseket szétűzte. A pápa, ezen hatalmaskodás megtorlására, az esztergomi érseknek, és a nyitrai prépostnak megparancsolta, hogy *Forgách* ellen hatalmaskodási pört indítsanak. E pörnek azonban, úgy látszik, nem volt kívánt eredménye; mivel az elpusztult kolostor javai a pozsonyi sz. Ferencz rendi társháznak adat- tak át, mely a *barátmalomnak* nevezett malomtól 60 szapu tisztabúzá, s a nyitrai kolostor földjén lakott 16 zsellértől évenként ugyanannyi forintot kapott. (*U. o. 38. I.*)

Ezen gyalázatos erőszakoskodást a kolostornak új, a törökök által 1552-ben történt, elpusztíttatása követte. Ennek folytán e kolostor, úgy látszik, hosszú évek során át romjaiban hevert, míg végre 1630-ban *Telegdy* János, kalocsai érsek, s egyszersmind nyitrai püspök, oda hagyván a szerzetesek számára úgy sem eléggé biztos lakást, a felső püspöki városban a szigorúbb tartályos sz. *Ferencziek* számára új kolostort építtetett, sz. *Péter és Pál* apostolok emlékére Istennek szentelt templommal együtt, és azt a sz. Ferencz rendi Mária tartományba keblezte. Azonban a törökök, 1663-ban ismét megtámadván Nyitrát, e Ferencziek kolostorát elfoglalták, s a szerzeteseknek lakhelyül az esztergomi káptalan házat tűzték ki. (U. o. 61. 69. 137. ll.)

Visszatérvén a béke, a sz. Ferencz rendi szerzetesek is visszatértek házukba, azóta nyugodtan éltek szent hivatásuknak, s átvevén az 1787-ben alapított felső városi plebánia gondozását a lelki pásztori teendőket ernyedetlen buzgalommal végzik. (*Schem. Cler. Dioec. Nitr. 1829. 47. l.*)

c) A kegyes tanítórend sz. László királyról címezett társháza s temploma.

A nyitrai kegyes tanítórend társházát, a sz. *László* királyról címezett tágas és szép két tornyú templommal, mely egyszersmind az alsó városi ősrégi plebánia egyháza, és nemes ifjak nevelésére szánt neveldével együtt 1701-ben *Mattyasovszky* László, nyitrai püspök, és magyar királyi főkorlátnok, alapította a kegyes tanítórend számára oly kikötéssel, hogy a nemes finövelében az ifjakat neveljék, a 6 osztályú gymnasiumban pedig tanárok legyenek. A nemes finövelde később megszüntetvén, annak alapítványából ösztöndíjak osztatnak, a gymnasium pedig 8 osztályú nyilvánossági joggal bíró középtanodává alakítottatott át. Többet e társház viszonyairól sehol sem találhattunk. (*Schem. Cler. Dioec. Nitr. 1829. 124. l.*)

d) A sz. Vincze leányai, vagy a keresztyén szeretet szűzei.

A kegyes tanítórend társházához közel az utcza túlsó részén van a nép nyelvén szűrkenéneknek nevezett sz. Vincze leányai kolostora, és páli sz. *Vinczéről* czimzett temploma, melyet néhai *Palugyai* Imre püspök, összevásárolván több kisebbszerűi polgári házat, 1854 körül kezdett építtetni, s már előre több jámbor szűzet neveltetett a gráci anyaházban, hogy mihelyt az épület elkészül, azonnal elegendő számmal legyenek magyar származású szűzek, kik a leánykákat hazánk nyelvében is oktassák. Hogy pedig a püspök ezen alapítványa az általa Nyitrán tapasztalt többféle szükségleteknek is megfeleljen, az épület egyik szárnyát 4 osztályú elemi nótanoda-, varró iskola-, és kisedődvá vá rendeztette, s ezen szárnyban van 14 szürke néne lakása is, középett van a templom, az épület túlsó szárnyában pedig kórház, és élemedett munkára képtelen öreg férfiak, s elkülönözött nők számára szánt ápoloda. A nagylelkű alapító ugyan meg nem érte nagyszerű alapítványa megnyittatását; gondoskodott mégis róla, hogy az halála esetére egészen az ő terve szerint létesüljön. E jótékony intézet ünnepélyes megnyittatása 1861-dik évi sz. Mihály hava 8-dikán történt.

e) A többi kisebb egyházi épületek.

Nyitrán régóta léteztek, s jelenleg is több kisebbszerű egyházi épületek léteznek. Jelesül a felső városban a vármegye házában a *Krisztus Urunk születéséről* — a városházban a sz. *Keresztről*, a papneveldeben sz. *László királyról* — Zoborhegyen sz. *Orbánról* czimzett kápolna van; az alsóvárosban pedig sz. *Mihály* főangyal, — a püspöki kórházban sz. *József*, — a Nyitra folyó fölötti Kövesd hegyen a *boldogságos Szűz Mária*, — Párutcza külvárosban sz. *István király*, — a Csermán és Párutczai szőlőhegyen szinte sz. *Orbán*, — a kálvária halmona *Jézus sirja*, — a temetőben a halottaiból föl-

támadt Jézus, végre Kövesd hegynél még sz. Háromság, és sz. Anna emlékére szentelt kápolnák léteznek. (*Schem. Cleri. 1829. 46. és 47. ll.*)

2. §.

B E C Z K Ó

vár és mezőváros sz. Ferencz rendi szerzetesek
társházával.

A Trencsény vármegye déli határát képező Vág folyó partján, Vágújhely mezőváros átellenében, a síkságból emelkedő magas, és meredek sziklán levő *Beczko* (máskép *Bolondóc*, vagy *Bolondvár*) építtetését a néphagyomány Zsigmond király korában az egész Vág völgye leghatalmasabb urának, stiboriczi *Stibor* vajdának, tulajdonítja. Mivel azonban Béla király névtelen jegyzője azon várak közt, melyeket a Pannoniába jött magyarok, Nyitra elfoglaltatása után, a slávoktól elvettek, *Blundus* nevű várat is említ, mely névből a *Bolondóc* név is származtatható, — ha csak a későbbi hagyománnyal tekintetbe nem vesszük *Stibornak* beczkóni udvari bolondját, kit *Buczkonak* hívtak — önkint következik, hogy már *Stibor* előtt is kellett ama meredek sziklán valamely erődnek állania, és csakugyan már 1228-ban létezett e szikla alatt *Beczko* nevű hely, miután Jakab, az akkori nyitrai püspök, a *beczkói* őt illető bortized negyedrészt a *szalkai* sz. Benedek rendi apátságának ajándékozta; de létez IV. Béla királynak is egy 1268-ban az akkoron királyi várban, *Beczko* várában, bizonyos basthi *Hamod* Jakab Vazul számára kiadott okmánya. Később e hely birtoka a *Chák* nemzetségből származott iszonyú Trencsényi *Máté* kezeibe jutott; ez pedig I. Károly király alatt meggyőzetvén, s családja kimúlván, I. Lajos, Károly király fia, lón *Beczko* urává, ki azt 1379-ben *Bánffy* Miklós hű emberének adományozta; azonban bizonyos, hogy már 1388-ban *Stibor* volt *Beczko* ura. (*Hormayr és Mednyánszky Taschenbuch 1823. 196. és követk. ll.*)

Ezen a legfőbb méltóságokra emelt, s dúsgazdaggá vált *Stibornak* (mely név sláv keresztnév, s ugyanazonosnak látszik a *Tiborcz* névvel) élete eseményei közül a legérdekesebbeket már az I. fejezet 26. §-ban a vágújhelyi prépostság leírása közben említettük meg.

Mellőzvéen tehát itt, minthogy semmiféle okirattal sem bizonyítható be, mindazt, a mit *Stibornak* alattvalói iránti kegyetlenségéről, valamint Beczkó vára építtetése, és *Stibor* iszonyú halála körülményeiről a népmonda terjesztett el, csak azt hisszük megjegyzendőnek, hogy e hatalmas úrnak szintén *Stibor* nevű egyetlen fia volt örököse; ennek egyetlen leánya *Katalin* pedig alsó-lindvai *Bánffy* Pál királyi főlovászmesterhez menvén férjhez, Beczkó vár birtoka ennek családjánál maradt egész 1646-ig, midőn e családnak is magva szakadt.

1599-ben a törökök *Ibrahim* budai basa vezérlete alatt az egész Vág völgyet elpusztították; de az újonnan megerősített Beczkó várat nem valának képesek elfoglalni. A *Bocskay*- és *Bethlenféle* dúlakodások folytán Beczkó vára biztos menhelyül szolgált a környékbeli nemes családoknak. Azonban, a beczkói uradalomhoz tartozott javaknak a *Bánffy* család több tagjai közt történt felosztása után, a beczkói vár előbbi fényétől megfosztatván, lassankint homladozni kezdett, csupán a levéltár őrzésére fordítatván figyelem. Végző csapás Beczkó várát az 1729-ben a várban kiütött tűz alkalmával érte, miután e tűz az egész várat feldúlta. Jelenleg még az egykori festmények némely nyomai láthatók az étteremben, s a kápolnában ker. sz. *János*, és sz. *Mihály* ábrái, végre a *Stibor* család köbe vésett czimere. (*U. o. az i. h. és B. Mednyánszky: „Maler. Reise auf dem Wagflusse“ 89—92. ll.*)

A sz. *István* királyról czimzett, 1400-ban Beczkó mezővárosban alapított plebánia templomán kívül, melyben 1659-ben az evangélikusok a sirboltokat erőszakosan fölbonították, és a holttesteket kidobták (*Eccl. Cam. 54. cs. 25. sz.*), láthatók a mostani kórház udvarán némely romjai az ifjabb *Stibor* által 1430-ban alapított pálos kolostornak. (*Benger Chronot. V. fej. XXI. sz.*) — Jelenleg azonban az Üdvöztetőről czimzett magyarországi sz. *Ferencz rendi* tartomány szerzeteseinek van Beczkón *társháza*, melyet 1690-ben *Haskó* Jakab, vágújhelyi prépostból lett nyitrai püspök, de a püspökségről

lemondván, ismét vágújhelyi prépost, építtetett a sz. *Józsefről* czímzett egyházzal együtt, miután gróf *Balassa* az általa 1678-ban megkezdett kolostornak 3000, a szerzetesek eltartására pedig 6000 forintot hagyományozott végrendeletileg. (*N. R. A. 1175. cs. 1. sz.*) — Most e szerzetesek részint a helybeli plebánust, részint a környékbeli Esztergom- és Nyitra egyházmegyei plebánusokat segítik a lekipásztorkodásban. (*Schem. Ord. s Franc. 1854. 22. l. — Schem. Cleri Nitr. 1829. 57. és 128. U. — B. Mednyánszky: Malerische Reise. 92. l.*)

3. §.

FELSŐ-ELEFÁNT

remete sz. Pál rendje keresztelő sz. Jánosról
czímzett temploma, s társháza.

A Nyitra vármegyében keblezett, Nyitra és Nagy-Tapolcsán mezőváros között, mind a kettőtől egyenlő távolságra, fekvő *Felső-Elefánt* helységben hajdan remete sz. *Pál* rendi társház létezett, melyet *Elefánti Deseő* fia Mihály mester alapított 1369-ben, mint egy ugyanazon évi a nevezett *Deseő* által e szerzeteseknek adományozott földek, elefánti erdőről és malmokról kelt határjárasi okmányból kiderül, valamint I. Lajos királynak a nevezett szerzeteseknek, a zobori társház törvényes bizonyossága jelenlétében, a fentemlített javadalombai beiktattatásáról kiadott levele is tanúsítja. (*Act. Paul. Elef. 1. cs. 2. sz.*)

E kolostor javadalmazására, és az ottani szerzetesek állapotának javítására több nemes család adományozási levele is adatott ki. Így 1406-ban néhai *Kolár* Péter leánya, *Borbála*, dobozi *Bánffy* Endre neje az elefánti szerzeteseknek hagyományozta *vicssápi*, és *apáthii* nemes udvarhelyét 6 telek földdel együtt szentmisékre oly kikötéssel, hogy, ha netalán holtá után rokonai e bevallásának érvénytelenítettését eszközöznék, azok a szerzeteseknek tartozzanak 600 arany forintot

lefizetni; s e végintézkedésre 1496-ban királyi jóváhagyás is következett. (U. o. 7. cs. 53. sz.)

1415-ben ghymesi *Forgách* Péter, Nyitra vármegye főispánja, a pálosok elefánti kolostora templomában a *Szent-Háromság* oltárát alapította, s azt rendelte, hogy ugyanott temetessék el; az oltárnok javadalmazására pedig Bács vármegyei *Mankócz* nevű birtoka felét ajándékozta a pálosoknak; ugyanezen birtok másik felét pedig 1457-ben ghymesi *Forgách* Felicius, és Albert, mint az elefánti pálos kolostor gyámurai, adományozták ugyanazon kolostornak bizonyos kitűzött napokon felajánlandó szentmisékre. (U. o. és *Cod. Dipl.* X. 5. 647. l.)

1448-ban herbóthi *Liptay* Bálint Bars vármegyei *Cserenye* nevű faluját ajándékozta a pálosoknak; 1493-ban pedig II. Ulászló király a Nyitra vármegyében keblezett *Gethfalu* majorság felét adta nekik új adományozás czimen.

1491-ben *Elefánti* Benedek *Felső-Elefánt*, és szintén Nyitra vármegyei *Szalakusz* helységei, valamint az *Alsó-Elefánt* helység határai közt folyó Nyitra vizén állott malma felét hagyományozta az elefánti pálosoknak örökös alamizsna fejében. *Eredet.*

Végre 1506-ban *Kolár* Borbála, mint *Bánffy* Endre özvegye, több, mint feljebb említettük, már 1496-ban e szerzeteseknek ajándékozott telken kívül, újra 12 *Apáthiban* és egy *Vicsapon* birt telkét adományozta nekik örökös szentmisékre. (*Act. Paul. Elef.* 1. cs. 15. sz. — 3. cs. 11. sz. — 5. cs. 1. sz. — 8. cs. 2. sz.)

Továbbá az elefánti pálosok 1375-ben magától a kolostor alapítójától *Deseő Mihály* mestertől végrendeletileg *Elefánton* egy szőlőt, s a *Béd* helység határában folyó Nyitra vizén állott malmot is kaptak. *Eredet.* — Hasonló vizimalmot adományozott nekik 1437-ben *Apáthiban* vicsápi *Sándorf* Konrád. — 1500-ban kelt *Chaládi* Péter végrendelete, melynél fogva ez az elefánti szerzeteseknek *Khisolcz* pusztáérti váltságdíj fejében 2 hordó bort, és 100 szapu búzát hagyományozott, s kolostoruk templomában óhajtott eltemettetni. 1648-ban *Elefánti* Pál a kastélya fölött birt halas tavát a pálosoknak hagyta. (U. o. 1. cs. 22. sz. — 3. cs. 1. sz. c. és 11. sz. — 4. cs. 3. sz.)

Azonban az elefánti pálosok, az itt elsorolt birtokokon kívül, még több más fekvő javakkal is birtak. Ugyanis, a

pálos szerzetnek a kincstári levéltárban őrzött jegyzőkönyve (185. l.) szerint, az elefánti társház sajátja vala: *Felső-Elefánt* helység fele egy halastóval együtt, s több szőlő, szántóföld és rét; egyes birtokrészek *Szalakuszon*, *Fürészen*, vagy *Pilán*, egy malommal; úgy szintén *Porubán*, *Kelecsényben*, *Hunyórádon*, *Prassnócson* nemes udvarhelylyel, malommal, és 2 halastóval együtt; egyes birtokrészek *Vicsápon* nemes udvarhelylyel, *Apáthiban*, és *Szomorfalván*; végre több ház *Nyitrán* és *Galgócson*; *Somogyban* pedig szőlő.

A közelgető törököktől félélemből 1579-ben a pálos szerzet vezérfőnöke az elefánti kolostort *Mosóczy* Zakariás váci püspöknek adta bérbe évenkénti 400 forint bérletösszegért; az ottani szerzetesek jövedelmeit pedig, melyeket úgy sem hittek megtarthatóknak, a pálosok *Mária völgyi* kolostorához csatolta; de ezen birtokelidegenítés ellen az Elefánton volt szerzetesek 1582-ben tiltakoztak. Úgy látszik azonban, hogy az elefánti pálos társház, az élelmi szerek elfogyasztásán kívül, semmi nagyobb kárt sem szenvedett, ezért minden visszatért rövid idő múlva az előbbi állapotba, a némüleg megrongált kolostort is egészen kijavíttatta 1636-ban *Ivanovics* Pál helynök. (*U. o. 1. cs. 18. és 20. sz. — Benger, Chronot. V. fejj. XXXVI. sz.*)

Ezen II. József császár által megszüntettetett kolostorban avattattak az egész pálos szerzet nevendékei a bölcsészeti tanulmányokba, s itt volt rendesen a pálos szerzet magyar tartománya főnökének, és a tartományi helynöknek székhelye is. Az elefánti pálos társház templomában temették el: *Kupinics* Máté, tartományi főnök; *Motesiczky* János a vezérfő helynöke (*Vicarius Generalis*) és *Siley* Ádám, szintén helynök, mindannyi tudományban, és erényben kiváló férfiak. (*Benger. az i. h.*)

Az elefánti pálos társház helynökei, főnökei, és perjelei
névsora:

a) helynökök:

1589. 1591. *Brathulith* Simon, vezérfői helynök, és perjel. (*Act. Paul. Elef. 1. cs. 9. sz. — 9. cs. 9. 13. és 15. sz.*)

1609—1626. *Zajecz János*, vezérfői helynök, és perjel. (U. o. 1. cs. 3. 5. 9. 14. cs.)

1634—1637. *Ivánovics Pál*, helynök. (U. o. 8. cs. 4. sz. 9. cs. 19. sz. — 12. cs. 1. sz.)

1643—1651. *Petroviczy György*, helynök. (U. o. 1. 3. 6. 7. cs.)

1654—1658. *Skotniczky János* Alfonz, helynök. (U. o. 1. 9. 14. 16. cs.)

1659—1670. *Kelcz Miklós*, helynök. (U. o. 2. 3. 5. 7. 14. 16. cs.)

1662— — *Nagy Miklós*, helynök. (U. o. 14. cs. 14. sz.)

1671— — A fentebbi *Skotniczky*, helynök. (U. o. 1. cs. 67. sz.)

1672—1682. A fentebbi *Kelcz*, helynök. (U. o. 3. cs. 29. 30. sz.)

1677— — *Diósy Imre*, helynök. (U. o. 7. cs. 9. sz.)

1689— — *Skolni Sándor*, helynök. (U. o. 2. cs. 18. sz.)

1690—1691. *Vépi Imre*, helynök. (U. o. 7. cs. 26. sz. — 16. cs. 17. sz.)

1692— — *Kolocsányi Ádám*, helynök. (U. o. 7. cs. 22. és 24. sz.)

1693. 1694. A fentebbi *Kelcz*, helynök. (U. o. 2. cs. 26. sz. 7. cs. 32. sz.)

1694—1696. *Laddnyi László*, helynök. (U. o. 7. és 14. cs.)

1697— — A fentnevezett *Vépi*, helynök. (U. o. 16. cs. 17. sz.)

1697. 1698. *Túróczy Gergely*, helynök. (U. o.)

1698— — *Majthényi Pál*, helynök. (U. o.)

1700—1718. *Bolla Ágoston*, helynök. (U. o. 3. és 9. cs.)

1744— — *Ordódy István*, vezérfői helynök, és perjel. (U. o. 16. cs. 44. sz.)

b) Házfőnökök:

- 1687 — — *Bodor Ágoston.* (U. o. 1. cs. 24. sz.)
 1698 — — *Marocz Mihály.* (U. o. 18. cs.)
 1717 — — *Terstyánszky László.* (U. o. 2. cs. 34. sz.)
 1746 — — *Rakovszky Antal.* (U. o. 10. cs. 7. sz.)

c) Perjelek:

- 1383 — — *Mihály.* (U. o. 15. cs. 1. sz.)
 1393 — — *Péter.* (U. o. 4. cs. 5. sz.)
 1398 — — *Dienes.* (U. o. 1. cs. 5. sz.)
 1399 — — *György.* (U. o. 15. cs. 2. sz.)
 1411 — — *László.* (U. o. 4. cs. 6. sz.)
 1415 — — *János.* (U. o. 4. cs. 8. sz.)
 1425 — — *János.* (U. o. 15. cs. 4. sz.)
 1426 — — *Balázs.* (U. o. 9. cs. 1. sz.)
 1427—1428. *Sebestény.* (U. o.)
 1429 — — *Tamás.* (U. o. 9. cs. 2. sz.)
 1429 — — *Bertalan.* (3. cs. 1. c. sz.)
 1432 — — *László.* (U. o. 3. cs. 1. sz. g.)
 1438 — — *Brictius.* (U. o. 3. cs. 1. sz. f.)
 1439 — — *Endre.* (U. o. 3. cs. 4. sz.)
 1452 — — *Endre.* (U. o. 4. cs. 2. sz.)
 1469 — — *Péter.* (U. o. 2. cs. 4. sz.)
 1491 — — *Pál.* (U. o. 15. cs. 7. sz.)
 1496 — — *Bruman Máté.* (U. o. 3. cs. 6. sz.)
 1498—1505. *Benedek.* (U. o. 3. cs. 8. sz. — 16. cs. 2. sz.)
 1505 — — *Szegedi János.* (U. o. 3. cs. 10. sz.)
 1513 — — *Chanádi Albert.* (U. o. 3. cs. 16. sz.)
 1518 — — *Endre.* (U. o. 16. cs. 4. sz.)
 1540 — — *Baracska Pál.* (Act. Paul. Miscell.)
 1546 — — *Márton.* (U. o. 3. cs. 21. sz.)
 1548—1551. *Ferencz.* (U. o. 3. 5. és 16. cs.)
 1552 — — *Gergely.* (U. o. 3. cs. 13. sz.)
 1553. 1554. *Kelemen.* (U. o. 2. cs. 5. sz. — 3. cs. 15. sz.)
 1555 — — *Tamás.* (U. o. 3. cs. 17. sz.)
 1561 — — *Máté.* (U. o. 9. cs. 4. sz.)
 1562. 1563. *Lukács.* (U. o. 9. cs. 6. 7. sz.)

- 1589—1591. *Bratulith* Simon. (U. o. 1. cs. 9. sz. — 9. cs. 9. sz.)
- 1607— — *Frenetz* Tamás. (U. o. 15. cs. 11. sz.)
- 1609—1625. *Zajecz* János. (U. o. 1. 3. 5. 14. cs.)
1625. 1626. *Gergely*. (U. o. 16. cs. 9. sz.)
- 1650— — *Mátyás*. (U. o. 5. cs. 10. sz.)
- 1705—1708. *Volmuth* Bernát. (U. o. 3. 7. 9. cs.)
- 1711— — *Szily* György. (U. o. 14. cs. 21. sz.)
- 1711—1712. *Karlóczy* (másutt *Varsóczy*) Lajos. (U. o. 3. 7. 9. cs.)
- 1713— — *Veinoth* Endre. (U. o. 6. cs. 12. sz.)
1715. 1716. *Túróczy* Bertalan. (U. o. 7. cs. 45. sz. — 16. cs. 25. sz.)
- 1717—1719. *Bakay* Imre. (U. o. 2. 3. 16. cs.)
- 1719—1722. *Simony* József. (U. o. 2. cs. 3. sz.)
- 1724—1726. *Havran* Özséb. (U. o. 2. cs. 44. sz. — 4. cs. 3. sz.)
- 1727— — *Silley* Ádám. (U. o. 9. cs. 72. és 73. sz.)
- 1728—1731. *Tarneke* Mihály. (U. o. 4. cs. 14. sz. — 10. cs. 1. sz.)
1729. 1732. *Podhoránszky* Özséb. (U. o. 2. cs. 67. sz. — 4. cs. 16. sz.)
- 1732—1734. *Paksy* Lajos. (U. o. 2. cs. 54. 55. sz. — 16. cs. 81. sz.)
- 1734—1738. *Keresztes* János. (U. o. 2. 4. 16. cs.)
- 1744— — *Ordódy* István. (U. o. 16. cs. 44. sz.)
- 1745—1748. *Balcsarovics* Jakab. (U. o. 2. cs. 62. 63. sz. — 13. cs. 12. sz.)
1748. 1749. *Vajay* Jeromos. (U. o. 2. 5. és 6. cs.)
- 1749—1752. *Podhoránszky* Özséb. (U. o. 2. cs. 67. sz. — 4. cs. 33. 37. 39. sz.)
- 1752—1755. *Raffovics* László. (U. o. 2. cs. 68. sz. — 4. 6. 16. cs.)
1756. 1757. *Sztreszka* Márton. (U. o. 2. cs. 69. sz. — 4. cs. 44. sz.)
1760. 1761. *Horhi* Imre. (U. o. 6. cs. 24. sz. — 10. cs. 13. sz.)
- 1763—1768. *Szabó* Vincze. (U. o. 4. 5. 6. 16. cs.)

1768. 1769. *Némethy Imre.* (U. o. 4. cs. 49. sz. — 10. cs. 37. sz.)

1771—1776. *Kardos Lukács.* (U. o. 4. 10. 14. cs.)

1777— — *Boczó Endre.* (U. o. 14. cs. 38. sz.)

1784— — *Gál Lajos.* (U. o. 7. cs. 61. sz.)

4. §.

I L L A V A

mezőváros a Szent-Háromság rendje templomával, s kolostorával.

Illava mezőváros Trencsény vármegyében a Vág partján Trencsény fölött északra a *Malenicza*, és *Moitin* hegyek allján fekszik, s régi vára is van. E mezőváros hajdan királyi birtok vala, s *Léwának* neveztetett; később *Magyar* Balázs Hollós Mátyás király hős hadvezérének adományoztatván, ennek egyetlen leányával annak férjére, *Kinisi Pálra*, szállott. Utóbb bizonyos *Osztrosits* nevű horvát birtokába jutott. Ez azonban hűtlenségi vétségbe esvén, I. Lipót király 1693-ban Illavát gróf *Breuner* Sifridnek adományozta. (*B. Mednyánszky, Mal. Reise stb.* 74. l.)

Illava új birtokosa, a vár alsó részét földesúri kastélylyá alakíttatván át, annak felső, vagy belső részét, hol, a régi írók nyilatkozatai szerint, hajdan a *templomlovagoknak* volt szállásuk (*manseria*), a hozzá tartozott fekvő javakkal együtt átadta gróf *Széchényi* György esztergomi érseknek, ki egyébkint is e javakat ugyanazon *Breuner* Sifrid gróftól 80,000 forint tőke fejében zálogul bírta, oly föltétel alatt, hogy ott a *Szent-Háromság* rabváltó szerzetes rendje számára — Magyarorszában az első — kolostort építtesse.

Ez átengedés nyomán 1694-ben a nevezett szerzeteseknek a zálog idejének tartamárái behelyeztetéséről alapítványlevél állíttatott ki oly kikötéssel, hogy a fentnevezett pénzüsszezen más hasznot hajtó birtokok szereztessenek, míg a zálog ideje tart. *Eredetije függő pecséttel.* Ezen alapítvány-levélhez járult egy a gróf *Breuner*, és az illavai Szent-Háromság szerzetesei tárháza elnöke között kötött szerződés az uradalmat

illető természetények, és marhák mikénti kárpótlása, illetőleg megváltása iránt. Ezt még ugyanazon esztendőben a királyi helybenhagyási okmány, s a következő évben pedig a szerzeteseknek javaik birtoklásábai beiktattatása követte. (*Act. Trin. Illav. A. cs. 2. 5. 6. 20. sz.*)

Egy másik 1697-ben kelt szerződés nyomán *Breuner* gróf a Szent-Háromság szerzeteseinek a vár belső részében helyet tűzött ki, melyen templomot, és kolostort építhessenek, sőt kertet is szervezhessenek, s kötelezte magát, hogy a külső várban kútat fúrat a szerzetesek használatára. Eredetije függő pecséttel. Mindez 1699-ben végrehajtatván, ugyanakkor a királyi helybenhagyás is megadatott. Mivel továbbá *Jaklín* Balázs, nyitrai püspök, már 1695-ben megengedte, hogy a Szent-Háromság szerzetesei újonnan alapított székházukban kápolnát is szervezhessenek, 1701-ben a fáradhatlan szerzetesek letették az újonnan épülendő nagyobb szerű templom alapkövét is, és ez ünnepélyre *Breuner* Mária Borbála grófnő 100 forintot utalványozott. (*U. o. A. cs. 9. 10. 11. 12. sz.*)

A *Rákóczy*féle belmozgalmak folytán az illavai Szent-Háromság rendi szerzetesek nemcsak I. József császártól, hanem *Rákóczy* Ferencz fejedelemtől is *szabad menvédi* okmányt, ez utóbbtól azon felül az őket fekvő javaik jövedelméről biztosító *védlevelet* is kaptak. (*U. o. 13—15. sz.*)

Ezek után még többféle *Breuner* Mária Antónia grófnő gróf *Königseg* Miksa özvegye, és a *Szent-Háromság* rabváltó szerzetes rendje között kötött egyezkedés létesült; különösen a fekvő javak átadatása; az uradalom részéről hátralékok, és gazdasági készletek mikénti kiegyenlítése; a nagyobb körülárkolás; a kert kerítése; a gróf *Breuner* konyhájából vezető csatorna; a törvénykezési bírságok elintézése; valamint az uradalom részéről, az alapítvány értelmében, a szerzeteseknek továbbra is évenként kiszolgáltatandó 60 öl tűzifa, s több más ügyek rendezése iránt. Mindezen egyezkedéseket 1728-ban, és 1732-ben III. Károly király is megerősítette helybenhagyásával. Ered. függő pecséttel. (*U. o. A. cs. 18. és 19. sz.*)

Ekép a szerzetesek jogai biztosítván, s kolostoruk minden szükséglettel felszereltetvén, 1730-ban *Marczibányi* Imre, és ennek neje *Vrana* Judit átengedték a szerzeteseknek *Klobusiczon* birt halastavukat mindaddig, míg az vissza fogna

váltatni; 1748-ban pedig *Klobusiczky Éva*, *Pádcsek Endre* özvegye, az illavai kolostornak adományozta Klobusiczon birt *Klin* nevű szántóföldjét, oly föltétel alatt, hogy joga legyen a kolostor templomában sirt választani, s e föld véglegesen, csak a megváltás bekövetkezése után, adassék át a szerzetnek. (*U. o. C. cs. 1. és 2. sz.*)

A *Szent-Háromság* rabváltó szerzetes rendje illavai temploma számára szentmisékre tett alapítványok, és hagyományozások, vagy egyes magánszemélyek által e templomban eltakarítottasuk iránti végintézkedések a következők valának: 1701-ben gróf *Lippay Ferencz*, lefizetvén 100 forintot, 12 szentmisérei alapítványt tett; 1703-ban báró *Pfeffershoffen János* Tivadar 698 forintot hagyott szentmisékre; 1710-ben *Frideczky János*, illavai plebánus, 400 forintot hagyományozott a kolostornak, hogy, a plebánia templomban megtörténendett temetése után, a kolostor temploma sirboltjába szálltassék. 1718-ban *Reicheneder Mária* Margit 120 forintot hagyott szentmisékre; 1721-ben *Nothhelfer Ferdinand*, s ennek fia, *Athanáz*, *Szent-Háromság* rendi szerzetes ujoncz, 1000 forintot tett le alapítványul szentmisékre. — 1724-ben *Keller Erzsébet* 420, — 1733-ban *Kletterhammer Veronika* Polixena 600 forintot hagytak szentmisékre. 1735-ben *Balassa Krisztina* grófnő, *Szerényi Farkas* özvegye, 500 forint alapítványi tőkét adott át a szerzeteseknek szentmisékre. — 1771-ben bizonyos névtelen jötevő 1000; végre 1774-ben *Grill Antal* szintén 1000 forintot hagyott szentmisékre. (*U. o. B. cs. 1—10. sz.*)

Ezen a II. József császár által megszüntettetett, a vár belső területén ott, hol, mint feljebb megjegyeztük, egykor a *templomlovagok* szállása volt, létezett kolostornak építtetése a protestansok által félbeszakasztatván, csak 1753-ban fejeztethetett be; a *templom* pedig, melynek, mint említettük, alapköve 1701-ben tétetett le, csak 1719-ben készült el egészen, az 1722-ben befejeztetett tornyokon kívül. Ez alkalommal a kolostorban 4 áldozár, 25 szerzetes nevendék, és 4 szerzetes társ, mindössze tehát 33 szerzetes lakott. — 1720. kezdtek a kert falát rakni, s a kolostor tornya körülötte tetővel, együtt 1736-ban fejezték be; 1729-ben pedig a klobusiczi halastavat építették ki, és kerítették be a szerzetesek.

A templomban az 1766-ban megújított *nepomuki sz.*

János oltáron kívül, mely alkalmasint a főoltár volt, a régiiek helyébe két új mellék oltár készült, és pedig *König* Ferencz, és neje Teréz bőkezűségéből a brünni „boldogságos Szűz Mária” képével; a másik a kolostor tanácsnoka sz. Jánosról nevezett xaveri Ferencz atya adományából a *názáreti Jézus* tiszteletére; de 1773-ban *Herberstein* grófnő, *Motesiczky* özvegye, kérelmére helyébe sz. *Anna*, végre ennek helyébe sz. *Erzsébet* képe állíttatott. A templom készletei, és drágaságai közé tartozott: a sz. *Kereszt* egy részeskéje, továbbá *nepomuki* sz. *János*, és az 1780-ban, a *boldogok* sorába iktatott a Szentekről nevezett *Mihály* ereklyéi. (*Protoc. Conv. A. betű alatt. 2. fejf. 24—31. ll. — és 5. fejf. 115. l. s. 10. cs.*)

A templom sírboltjában nyugsznak: *Frideczky* János, bold. Szűzről czimzett rajki prépost, és illavai plebánu; *Gerenchiny* Márton, illavai plebánu, ki 1732-ben mult ki; *Czervenka* Mihály 1736-ban meghalt kaszai plebánu; az 1737-ben 70 éves korában meghalt *Hridusin* Teréz; az 1742-ben 37 éves korában kimúlt *Seidler* Anna Mária; az 1746-ban 63 éves korában meghalálozott *Marsovszky* Gáspár; az 1748-ban 32 éves korában meghalt *Podvaszky* Pál; az 1748-ban 60 éves korában kimúlt *Piacsek* András; az 1779-ben 60 éves korában meghalt *Piacsek* Teréz; végre az 1780-ban 30 éves korában jobb létre szenderült *Jankovics* Teréz hamvai. (*U. o. 13. fejf. 403. l.*)

Jelenleg, az illavai plebánia templom több év előtt leégvén, s csak tornyának levén némely romja látható, az egykori kolostor temploma plebánia egyház s főoltárán *Minden-szentek* képe szemlélhető, és egy *Szent-Háromság* kápolnája is van. Az egykori kolostor pedig, központi fegyházzá alakíttatván át, 1857 óta külön lelkészszel bír, ki a keresztet vivő *Jézusról* czimzett kápolnában tartja a fegyenczek számára az isteni szolgálatot.

A társházi elnökök, és elöljárók névsora:

1) Elnökök:

1695— — Az oltári szentségről nevezett *József*. (*Protoc. Conv. A. betű alatt 10. fejf.*)

1697— — Jézus Máriáról nevezett *József*. (*U. o.*)

- 1699— — Jézus Máriáról nevezett *Baldzs.* (U. o.)
 1703— — Jézus Máriáról nevezett *József,* s ez lemondván,
 — — — Sz. Bódogról nevezett *Miklós.* (U. o.)
 1709— — Sz. Ferenczről nevezett. *Kristóf.* (U. o.)
 1713— — Urunk feltámadásáról nevezett *István.*
 (U. o.)

2) Elöljárók (Ministri).

- 1713— — Szent-Háromságról nevezett *Konrád.* (U. o.
 és 2. fej. 26. 27. 28. 31. ll. — B. betű alatt 1—10. sz.)
 1716— — Urunk feltámadásáról nevezett *István.*
 (U. o.)
 1719. 1721. Szűz Máriáról nevezett *József.*) (U. o.)
 1722— — Urunk mennybemeneteléről nevezett *József.*
 (U. o.)
 1724— — A Szűz Máriáról nevezett *Jácint.* (U. o.)
 1729. 1730. A sz. királyokról nevezett *Márián.* (U. o.)
 1731. 1732. Sz. Józsefről nevezett *György.* (U. o.)
 1733— — Sz. Ferenczről nevezett *Kristóf.* (U. o.)
 1733. 1735. Sz. Ignácáról nevezett *Alajos.* (U. o.)
 1736— — Sz. János evangelistáról nevezett *Lajos,*
 s ez lemondván,
 1736. 1737. Sz. Kingáról nevezett *Szelestény.* (U. o.)
 — — — Az olt. Szentségről nevezett *István.* (U. o.)
 1744— — Sz. Lipótról nevezett *Bonaventura.* (U. o.)
 1753— — A fentebbi *István,* kinek legtöbb érdeme
 volt a tárház nagyításában és befejezésében. (U. o.)
 1756— — Szent-Háromságról nevezett *Cyprián.* (U. o.)
 1758— — Sz. Ignácáról nevezett *Román.* (U. o.)
 1759— — Gyertyaszentelőről nevezett *Narciss.* (U. o.)
 — — — Az Istenanyáról nevezett *Engelbert.* (U. o.)
 1765— — Urunk mennybemeneteléről nevezett *Leo.*
 (U. o.)
 1768— — A názáreti Jézusról nevezett *Frigyes.* (U. o.)
 1771—1773. Szentháromságról nevezett *Rupert.* (U. o.)
 1774— — Szűz Máriáról nevezett *Gáspár.* (U. o.)
 1777— — Sz. Mártonról nevezett *Krizolog.* (U. o.)
 1780— — Sz.-Háromságról nevezett *Keresztély.* (U. o.)

5. §.

K O L O S

szent Benedek rendi boldogságos Szűz Máriáról
címzett apátság.

Nagy-Tapolcsán mezővárostól kelet felé nem messze a *Tribest* hegy egyik kivölgyelésében fekvő *Kolos* helységben létezett egyike Magyarország legrégebb sz. Benedek rendi apátságainak; mert ez apátság említése előfordul már II. Endre király egyik 1225-ben kelt okmányában, melylyel a kolosi apátnak az apátsági jelvényeket adományozta (*Fej. Cod. Dipl. III. 2. 57. l.*); valamint I. Károly királynak egyik 1327-ben kelt okmányában is, melynél fogva Károly király *László*, kolosi apát, kérésére a nyitrai káptalannak meghagyta, hogy a kolosi apátot iktassa be törvényesen *Kolos*, *Glodna*, *Pechrus*, és *Kirnech* helységek birtoklásába, a mi, minden ellenmondás nélkül, meg is történt (*u. o. VIII. 3. 231. l.*); de az 1342-ben tartott egyetemes káptalan irataiban szintén megemlítetik, hogy *János* (már 1330-ban) kolosi apát, volt a káptalan végzéshezője (definitor); pedig e hivatalt csak a régi monostorok apátjaira volt szokás bizni. (*Czinár, Monast. Fuzhof. I. 262.* — *Nagy, Nyitra megye helyírása 3. 134. l.*)

Ki alapította az apátságot? épen nem nyomozható ki; az apátságot ért viszontagságokról pedig csak annyit tudunk, hogy trencsényi *Csák Máté* ezen apátságot is erőszakkal elfoglalta; de I. Károly király azt ismét helyreállította; a mohácsi ütközet után azonban, a polgári mozgalmak folytán, *Podmaniczky* rabló csapatai, szétűzvé a szerzeteseket, a monostort erődde alakították, és összerablott zsákmányaik tárházául használták. Ezért az 1547-dikben tartott országgyűlési 23-dik törvényczikk azt rendeli, hogy ezen a környékbeli nemességnek és lakosságnak ártalmas rabló fészek leromboltassék, s csak a templom, és szerzetes-apátság hagyassék meg. Azonban már a következő évben, a város szétromboltatván, maga

a monostor is romba dőlt, s romjai is széthurezoltatván, a mostani „*Mindenszentekről*“ czimzett plebánia-templomot, a plebánia-lakot, és kertet kerítik. (U. o.)

Az elpusztult monostor birtokait, nevezetesen *Nagy- és Kis-Kolos*, s *Jaslovicz* helységeket Miksa király a *nagyszombati* dömés apáczáknak adományozta. Ezek azonban, 1614-ben nagyszombati kolostorukat a *jezsuitáknak* engedvén át, Pozsonyba költöztek a sz. Klára apáczákhoz, kiknek kolostoruk II. József császár által megszüntettetvén, az egykori kolosi apátság fekvő birtokai a vallásalaphoz csatoltattak. Az apátság czime mindazáltal jelenleg is adományoztatik. (U. o.)

6. §.

N A H Á C S

a sz. Ferencz rendi szerzetesek temploma a sz.
Katalin hegyeni kolostorral.

A Mária tartománybeli sz. Ferencz rendi szerzetesek ezen kolostorát monyorókeréki gróf *Erdődy* Kristóf, s ennek neje, *Ungnad* Anna Mária, a Pozsony vármegyében keblezett, de a Nyitra vármegyei *Jókő* vári uradalomhoz tartozó, *Nahács* helység határában emelkedő sz. *Katalin* hegyen alapította 1618-ban sz. *Katalin* vértanú Szűz emlékére a *boldogságos Szűz Mária*, csodatevő erejéről híres, képét tartalmazó kápolnával együtt. Ered. (*Conv. S. Cath. Elench. 1. sz.*)

1645-ben *Rákóczy* katonái e kolostort mindenéből kifosztották, sőt ajtait, ablakait, kályháit, valamint a templom oltárait, s más egyéb szent és világi használatra szánt szereit is mind összezüzták, s elrontották. Ezért egy évvel később gróf *Erdődy* Gábor, és neje gróf *Amadé* Judit megfogadták, hogy a kolostort helyreállíttatják, és megnagyobbíttatják, s nemskára be is váltották adott szavukat. (U. o. 2. sz. *Schem. Ord. 1851. 73. sz.*) Azonban 1663-ban e kolostort a *tatárok*, később ismét a császári katonák felgyújtották s kirabolták. (U. o. 78. l.)

Fekvő javakban e sz. Ferencz rendi szerzetesek 1654-ben a fentemlítettett *Amadé* Judit özvegy grófnőtől egy telket kaptak, hogy kertet szervezhessenek maguknak; 1643. 1665. és 1687-dik években *Klagyivovics* Katalin; *Gardián* Mihály, és János, s *Letavanecz* Márton egy-egy rétét ajándékozott; 1754-ben *Sesácz'* Dorottya 50 forint, és 30 denár értékű szántóföldet, s rétét hagyott; *Szasznovicz* Dorottya pedig egy rétét hagyományozott nekik. (U. o. *Elench.* 3. 7. 8. sz.)

Élelmi szerekben 1752-ben gróf *Erdődy* György, míg életben marad, évenként 12 mérő búzát, 24 mérő rozsot, és 10 akó bort, biztosított számukra; 1741-ben *Janczovitz* János 20 mérő rozsot utalványozott nekik. Ezeken kívül 1760-ban megengedettett nekik, hogy az *Erdődy* uradalom a szükséges tűzifát szolgáltatassa ki a kolostornak. (U. o. 5. 10. 12. sz.)

A részint javadalmaztatás, és alamizsna, részint szentmisékre e kolostornak különféle jötevők által juttatott pénzüsszegek a következők: 1701-ben gróf *Erdődy* Kristóf, és György királyi főtárnokmester javadalmazásul 500 forint tőkét tettek le; 1728-ban gróf *Erdődy* József szentmisékre 100 forintot hagyott; 1736-ban gróf *Erdődy* László nyitrai püspök megígérte, hogy 877 forint tőkéből járó évenkénti 52 forint kamatot fog nekik fizetni, s kitűzte, hogy a kolostor temploma oltára előtt a sirbolt fölött készíttessék számára sir. 1756-ben a már fentnevezett *Erdődy* György s meghalt neje *Eszterházy* Terézia hercegnő által e kolostornak hagyományozott 1000 forintot szentmisékre rendelte fordíttatni.

1768-ban *Haller* Antónia grófnő, *Révay* Károly özvegye, e kolostornak 5000 forintot ajándékozott; 1778-ban *Labánszky* János 2000 forintot adott szentmisékre. Végre mások, névszerint: *Mráz* György, *Kremliczka* János, *Juska* György, *Adamecz* György és Márton, *Kaucz* Mária *Óváry* György özvegye, és *Klemkó* György kisebb pénzüsszegeket ajánlottak fel szentmisékre. (U. o. 2. 3. 4. 6. 7. 9. 11. 14. sz.)

Ezen társházról feljegyezhető még, hogy a sz. *Katalin* egyház az erdő közepén, hol a főoltár mögött a kar balján egy barlang van, melyben a néphit szerint sz. *Katalin* vértanú szűz egy ott remetéskedett fiatal báró *Apponyi* Jánosnak

megjelent volna, építtetett, s a nép ezen hitét több 1617—1678. évek közt ott történt csoda is élesztette. — A templomon kívül itt még 6 kápolna létezett a kolostor körül, s 1635-ben a sz. *Ferencz* övét viselők társulata alakult, és dívott egész 1786-ig, midőn a minden egyházi intézményt rombolni törekvő II. József császár parancsára e társház is feloszlatothnak nyilvánított. (*U. o. Elench. minden jelezés nélkül.*)

E kolostorban 1679. 1747- és 1753-ban a szerzet egyetemes káptalana tartatott, s e legutóbbiban a *Sz.-Katalin* kolostor „*Magukba szállottak*“ (Recollectorum), azaz : csupán, és egyedül Istennel, és az örökkévalósággal foglalkozni óhajtok zárdájának nyilvánított. Ezen társház főnökei (quardiánjai) közül ismeretesebbek valának : 1665-ben *Mikulics* Henrik ; 1762-ben *Preszatek* Kornél ; 1765-ben *Urbanovics* János ; 1766-ban *Adamovich* Januárus, 1769-ben *Rakovány* Theodóz ; 1780-ban *Hegyei* Vilmos, és 1783-ban *Korpassy* Mark. (*Schem. Ord. 81. 100. 101. ll.*)

7. §.

P O G R Á N Y

sz. Benedek rendi boldogságos Szűz Máriáról címzett apátság.

A Nyitra püspöki várostól mintegy fél mérföldnyi távolságra eső *Pográny* faluban hajdan híres sz. *Benedek rendi apátság* létezett, melynek, a helybeli plebánus tanúsága szerint, a Garan melletti sz. Benedeki apátsággal egykorú templomát és monostorát már 1075-ben I. Gejsa király építtette. Jelenleg a „*Mindenszentekről*“ címzett gót idomu szerkezetre mutató temploma plébánia-egyház. Mivel azonban bizonyos, hogy a templomoknak hason izlésbeni szerkezete majdnem néhány századdal később lön általánossá, önkint következik, hogy a mostani templom épen nem lehet egykorú az apátság keletkeztével. — A hajdankorban tehát kicsiny volt, s csak

miután plebánia egyháznak lön szánva, nagyobbított, és szereltetett fel úgy, a mint most van, hajóval, és 2 toronnyal. (*Czinár, I. 220. l.*)

A fentemlített pogrányi plebánus, kitől Fuxhoffer a múlt század végével e helyszínéről való közleményeket nyerte, *Palkovics János*, ritka képzettségű férfiú, kivált a franczia irodalom nagy kedvelője vala. E férfiú, ki folyvást nyomozta plebániája régiségeit, azt mondá, hogy az apát közvetlen a templom mellett lakott; de lakásának már akkor semmi más rommaradványai sem voltak meg, mint a plebánia udvarán földdel takart, s kiegyengetett alapok. *Drnovszky* Ferencz plebánus alatt pedig 1825 körül a plebánia kertből távolítottak el utolsó emlékei ama sz. épületnek, melyről a nép hagyományilag értesítve volt, hogy azok egy hajdan itt állott kolostornak rommaradványai valának.

Egyébiránt e kolostor a *Garan melletti* sz. Benedeki apátság főhatósága alá tartozott úgynevezett „*Grangia*“, vagy fiókmonostor volt, melynek alapítója, I. Gejsa király, a többi között *Pogran* nevű falujában saját udvarhelyét, és a sz. *Mártonról* czimzett kápolnát ajándékozta, s ez, úgy hiszem, egy és ugyanaz lehetett az apátsági templommal, melyet, mint akkor tájt divott, a jámbor alapító „a boldogságos Szüz *Mária*“ emlékére szenteltetett. A sz. Benedek rendnek megszünttetése után, noha a rend ismét felélesztetett, ez apátság nem állíttatott többé helyre; hanem csak czime adományoztatik. (*U. o. és M. Sion, 1865. 514—517. ll.*)

A templom *Drnovszky* plebánus buzgalmából csinosan helyreállíttatott; de most csak egy tornya van; sőt némelyek kétlik, hogy valaha két tornya lett volna. A templom szentélye régibb a hajónál; azonban az épület egyszerű modora, s a gyakori újítások a gót ízlést már igen kevésbé tüntetik elő.

8. §.

S O L N A

kiváltságos város szent épületeivel együtt.

Solna kiváltságos város, Felső-Trencsény vármegye főhelye, a tepliczi fürdőtől nem messze azon völgyben fekszik, melyen *Zsilincza* csermely áthömpölygetvén habjait, a Vágba szakad. E város már a vegyes házakból származott magyar királyok korszakában élvezett némely kiváltságokat, jelesen biráját szabadon választhatta. Zsigmond király alatt fallal kerítettett be, s e fal nyomai még most is láthatók. A Ferdinánd és Zápolya királyok közt a magyar korona birtoka miatt kitört küzdelem közben *Podmanin* János, és Ráfaél ama felvidék nagy részét erőszakkal elfoglalták; de I. Ferdinánd győztes serege elűzte őket. — *Thürzó* György, és *Illésházy* István védelme alatt Solna a protestánsok menhelyévé vált, kik ott 1610-ben zsinatot tartottak, s a plebánia templomot erőszakkal elrabolták a katolikusoktól, kiknek az 1673-ban visszaadatott. (*B. Mednyánszky, Maler. Reise 47. l. — Eccl. Cam. irreg.*) Egyébiránt e város most is magán viseli ódonszerűségét jelleget.

Az e városban hajdan virágzott egyházi intézmények közül első

a) Jézus társasága sz. Pál apostol megtéréséről
címezett temploma, és székháza.

A solnai Jézus társasági székházat *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek, alapította 1685-ben már halálos ágyán készített végrendeleténél fogva, melynek végrehajtása iránt egyezkedés jött létre *Kollonich* Lipót, akkor még győri püspök, mint teljhatalmú végrehajtó, és *Aboet* Ádám Jézus társasági tartományi főnök közt némely a Jézus társasága számára kitűzött kegyes hagyományok, és a Jézus társasági székház megalapíttatására szánt *Trencsény vármegyei roszinai*, és *csáczai* s többi a *Sztrecsen*,

és *Lietava* várakhoz tartozott, alább elsorolandó, fekvő javak iránt. Ezen alapítvány 1695-ben I. Lipót király jóváhagyásával is szentesítettén, a jezsuiták 1696-ban, herczeg *Eszterházy* Pál tiltakozása mellett, e javak birtokába törvényesen beiktattattak. Hitel. másol. (*Act. Jesuit. Soln. 1. cs. 8. és 10. sz.*)

A jezsuiták, még e törvényes beiktattatásuk előtt gondoskodván alkalmas lakhelyről, *Hanzeli* Györgytől, és ennek hitvesétől, *Szkalka* Borbálától, 1687-ben azok solnai a piacon létezett házát 2000 rénes forinton, a helybeli tanács előtti szavatolás terhe alatt, megvették székházzá alakittatás végett. (*U. o. 1. cs. 21. l.*)

1690-ben a jezsuiták öregebb *Csáky* István gróf, s országbirótól 500 forinton a Trencsén vármegyei *Terchova* helységben tartózkodott négy jobbágyot szereztek meg, kiket a nevezett *Csáky* István grófnak olgyanyi *Bakos* Zsuzsanna, előbb gróf *Wesselényi* László, később *Zay* Endre özvegye, zálogosított el 700 forintnyi tartozása fejében. (*U. o. 1. cs. 44. sz.*)

1691-ben a jezsuiták a városi közönségtől egy pusztát kaptak halastóvá alakittatás végett a *Na Studnickschok-nak* (hideg vizeken) nevezett térségen a székház felső részén forrás mellett. (*U. o. 1. cs. 36. sz.*)

1692-ben *Zaszkaliczky* Endre solnai lakostól egy a városon kívüli majorságot 232 talléron vettek csürrel, kerttel, és szántófölddel együtt. (*U. o. 1. cs. 31. sz.*)

Végre 1694-ben *Tamáty* Miklóstól 1400 forinton vettek egy, *Sztránovszky*től pedig másik házat, egy harmadik ház két harmadrészét pedig *Sztarinszky* István engedte át székházuknak 702 forinton. (*U. o. 1. cs. 17. és 25. sz.*)

A solnai Jézus társasági székház által későbbi időben történt ingatlan javakbani szerzemények közé tartoznak a következők:

1720-ban *Zlinszky* Mihály, solnai tanácsnok, és ennek neje *Bucoling* Katalin, *Szkalka-permajana* nevű zavodi határban bírt szántóföldjüket 300 forinton oly kikötéssel adták el Jézus társaságának, hogy, annak elidegenítettése esetére, az örökösödési jog őket illesse. (*U. o. 1. cs. 27. sz.*)

1724-ben Solna város közönsége, egy néhai *Sztranyay* Györggyel 1714-dik évi sz. András hava 19-dikén kötöttetett

egyezkedés nyomán, a piaczon *Kosseli*, és *Hanzély*féle házak közt állott házat a jezsuiták székházának adott el 550 rénes forinton, a polgári terhektől mentességgel együtt. Ered. (U. o. 1. cs. 37. sz.)

1730-ban *Eszterházy* Mária Terézia grófnő, gróf *Erdődy* György neje, Temesvármegyei *Túró* nevű helységet, és a Sztrecesen várhoz tartozott *Brezova* nevű majorságot, a gróf *Berényi* Imre, és *Ujfalusy* Pál közt kötött egyezkedés nyomán, 9600 forintban a solnai jezsuitáknak utalványozta; ezek pedig, a birtok átvétele után, 1756-ban a *Túró* helységben tartózkodott jobbágysággal szerződést kötöttek az ezek által a szántóföldektől szolgáltatandó tartozások iránt. (U. o. 1. cs. 55. sz. — 2. cs. 25. sz.)

Végre 1743-ban a jezsuiták nagyobszerű templom építhetés végett *Kossela* Ádámtól vettek 540 rénes forintot, és 27 forint értékű sörön egy házat. (U. o. 1. cs. 24. sz.)

Mindezt összeszámítva tehát a solnai jezsuiták részint alapítvány, részint készpénzen eszközölt szerzemény útján a következő fekvő javakat bírták: *Roszina*, *Porubka*, és *Polusze* helységeket; a *lietavai* várhoz tartozó birtok egy részét *Rajecz* mezővárosban, a *túróczy* havasokkal együtt, valamint jobbágyságot *Szvinnán*, *Sztranszkén*, *Visnoven*, és *Biczicán*; a *rajeczi* fürdő és malom egy részét *bormérési* joggal, és *Lengyel* Erzsébet, s *Krisztina* ottani birtokrészével együtt; továbbá a *Magura*, *Holya*, *Kamenyi*, és *Zhilavy* nevű havasokat; Solnán több szántóföldet, úgy szintén a *Kossela* Istvántól megvett *Zadubne* falut; a *terchovi* majorságot, és a roszinai bíró-ságot. (U. o. 1. cs. 39. sz. — 2. cs. 16. 38. 39. 48. 58. 62—64. sz. — és 3. cs. 96. sz.)

A Solnán szerzett házhelyek számára a jezsuiták 1722-ben, 1073 rénes forint átlagos váltásdíjt fizetvén le, a solnai tanácstól minden polgári terhektől mentességet szereztek maguknak, mindazáltal a *bormérési*, és *serfőzési* jog nélkül. E házhelyek pedig a *Hanzély*, *Tamásy*, *Stránszky* polgároktól szerzett házak, és a *Zaszkaliczky*tól megvett majorsági birtok valának, mint feljebb 1687. 1692. és 1694. évek alatt említettük. (U. o. 1. cs. 29. sz. — 2. cs. 23. sz.)

A Jézus társasági atyák által szervezett tanodára vonatkozólag megjegyzendő, hogy a város ezek igazgatójának éven-

kint 50 forintot fizetett, s a szentmise áldozatra használt bor árát megtérítette; a nyitrai püspök 1718-ban megengedte, hogy a jezsuita székház főnöke úgy, mint más helyek plebánusai, az igaz hitnek sérelmes könyveket elkoboztathassa; 1731—1736-ban pedig a király parancsára a magyar királyi helytartótanács rendelete intézkedett a sajtó alá bocsájtandó, s a külföldről behozandó könyvek előleges megvizsgálása iránt. (*U. o. 1. cs. 3. 48. és 50. sz.*)

A székház a megtérő sz. *Pál* apostol emlékére szentelt, hajdan 420 forintot, jövedelmező tőkével birt, templomában 7 oltár vala, úgymint: a sz. *Pál* apostol emlékére szentelt főoltár, s a *boldogságos Szűz Mária*, sz. *Alajos*, sz. *Kereszt*, sz. *Ignác*, xav. sz. *Ferencz*, és nepomuki sz. *János* emlékére szentelt mellékoltárok. A karon ékes orgona diszlik; a sekrestye fölött eséréppel fődött tornyocskák vannak, az evangéliumi oldalon pedig a sekrestye fölött csinos kápolna létezik a *boldogságos Szűz* oltárával.

E templomban hajdan a *halállal küzdő Jézus*, a tanuló ifjak közt pedig a *szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária* társulata létezett.

A székház irányában nagy jótékonytságot tanusított *Maker János*, Trencsény vármegye tiszti sebésze, ki a „ligeti”-nek (ad nemus) nevezett *Mária szobrot* állította, és annak fentartására évenként 20 forintot hagyományozott; de a solnai középtanodában tanuló ifjak segítésére is tetemes alapítványt tett.

A templomhoz csatolt székház diszes négyszögletű két emeletes épület, melynek 2 udvara, s minden szükséges helyiséggel teljesen felszerelt *tanoda* épülete volt. — A külső majornban 4 ökörré, s 8 tehénre kellő istálló vala, s ehhez csatlakozott a terjedelmes gyümölcsös kert, melyhez még egy másik, a Kosselifele kert tartozott egy igen régi csúrral. (*U. o. 3. cs. 96. sz.*)

Miután a régi már 1500. állott *Szent-Háromságról* czimzett plebánia-templom több év előtt leégett, azóta ez egykori jezsuita-templom használtatik plebánia templomul. Ezen kívül Solnán még a sz. *Ferencz* rendi szerzetesek sz. *Borbáláról* czimzett, továbbá Solnán kívül szintén régi sz. *István* király emlékére szentelt templom, a temetőben pedig a *lorettói bol-*

dogsdógos Szűz Mária, és sz. *Mária Magdolna* emlékére, végre a sóházban nepomuki sz. *János* emlékére szentelt igen diszes kápolna van. (*Schemat. Cleri Dioec. Nitr.* 1867. 41. l.)

A jezsuita székházat néhai *Vurum József*, nyitrai püspök, saját pénzén megszerezvén, azt, a Trencsény vármegyei szegény árvák gondozására, nagyszerű árvaházzá alakíttatta, s tetemes alapítvánnyal biztosítván annak fenmaradását „sz. *József árvaház*“ czimen 1833-dik évi mindszenzhava 4-dikén megnyitotta. Azóta leggondosabb felügyelet alatt számos árva fiú — s elkülönözött árva leány neveltetett s neveltetik a haza hasznos tagjává, nemcsak tökéletes elemi, hanem a zenére alkalmasak zenében, a lányok női munkákban is nyervén oktatást. Sőt a kik tehetségesek, a felsőbb iskolákba járásban is segítettnek, a többiek pedig, míg valamely mesterségben tökéletesen kiképeztetnek, folytonosan gondoztatnak, s mesterségök önálló megkezdésében is gyámolítottak.

A megszüntetett Jézus társasági székház főnökei:

1686-ban. *Jankovich György*. (*Acta Jesuit. Soln.* 2. cs. 33. sz.)

1686—1691. *Kosseticz György*. (*U. o.* 1. cs. 28. sz. — 2. cs. 56. sz.)

1692—1698. *Czernek Imre*. (*U. o.* 1. cs. 16. 25. 31. sz.)

1699— — *Kosseticz György*. (*U. o.* 1. cs. 36. sz.)

1714. 1718. *Kuty György*. (*U. o.* 1. cs. 30. sz. — 2. cs. 31. sz.)

1728. 1729. 1730. *Szuhay György*. (*U. o.* 1. cs. 56. sz. — *Act. Jes. Trencs.* 8. cs. 3. 9. sz.)

1733— — *Jankovics Károly*. (*U. o.* 2. cs. 54. sz.)

1745—1752. *Szamaróczy Pál*. (*U. o.* 2. cs. 15. 18. 20. 32. sz.)

1754— — *Szilhacsek Pál*. (*U. o.* 2. cs. 43. sz.)

1756— — *Szaly István*. (*U. o.* 2. cs. — 25. sz.)

1758— — *Olsavszky György*. (*U. o.* 2. cs. 26. sz.)

1760. 1761. *Tarnóczy Zsigmond*. (*U. o.* 1. cs. 15. 46. sz.)

1766. 1767. *Jurikovics György*. (*U. o.* 1. cs. 11. és 20. sz.)

1773— — *Szerdahelyi sal. Ferencz*. (*U. o.* 1. cs. 54. sz.)

b) A Megváltóról címzett tartománybeli sz. Ferencz rendi szerzetesek temploma, és társháza.

Solna külső városába 1704-ben telepített herceg *Eszterházy* Pál a legszentebb *Megváltóról* címzett magyarországi tartományból sz. Ferencz rendi szerzeteseket, s ezek tartására elegendő alapítványt tűzvé ki, legelőbb is templomot építtetett nekik sz. *Borbála* vértanu Szűz emlékére, ezután kolostort emeltetett számukra, mely 1730-ban készült el egészen.

E szerzetesek eredetileg a szomszéd lelkipásztorokat segítették a lelkipásztorkodásban, s az elemi iskolában tanítottak; a jezsuiták megszüntetése után pedig 4 osztályú közép-tanodát tartottak fenn, melytől azonban az 1849 óta hazánkra súlyosodott német rendszer megfosztotta őket. Azonban, hazánk alkotmányának helyre állta óta, amaz egész felvidéken nem lévén közép-tanoda, a sz. Ferencz rendi atyáknak a magyar kormány megengedte, hogy 4 osztályú közép-tanodát nyithassanak, melyben az igazgatóval együtt 6 szerzetes foglalkozik az ifjúság tanításával. Mindössze pedig a zárdában 10 áldozár, és 3 szerzetes társ lakik. (*Schem. Cler. Dioec. Nitr. 1867. 64. l. — Schem. Ord. S. Franc. Prov. SS. Salvatoris-*)

9. §.

S Z K A L K A

sz. Benedek rendi, sz. Benedekről, s minden szentekről címzett apátság.

Az egykor hatalmas trencsényi vártól nem messze, a Vág túlsó partján, a vár és tepliczi fürdő között meredek sziklaszorosok közt, melyektől a „*derupibus*“ a tótoknál *Skala*, mi annyi mint *szikla*, kisebbítve *Skalka* (sziklácska) nevért kapta az itt létezett apátság, *barlangok*, vagy *remetelakok*

találhatók, melyekben Gejsa vezér, sz. István atyja, korában a Lengyelországból hazánkba jött *Endre*, máskép *Zoërdard* nevű remete, és ennek tanítványa, a dalmát származású *Benedek* tartózkodott, s ez utóbbikat pogány zsványok, sok pénz sejtven nála, 1012-dik évben megölték, és a barlangból kihurczolván a Vágda dobták azon szikláról, melyen később román izlésű, két toronynyal ékítettett kisded templom épült a szent remete emlékére. (*Szentek élete III. Rész, Zsihovics Ferencz. 9. l.*)

E kinszenvedés megörökítésére alapított itt később Jakab, nyitrai püspök, által a sz. *Benedekről*, s *Mindenszentekről* czimzett sz. Benedek rendi apátság, és pedig, a báró Mednyánszky-féle levéltárban létező okmányok tanúsága szerint, az itt 1198-ban letelepített, és 26 évig szállást (mansiót) birt templomlovagok épülete romjain. (*Romer, A barlangokról. Arch. Közl. VII. 134. l.*)

Báró Mednyánszky Alajos (*Malerische Reise etc. 1826. 79. és 80. ll.*), e barlangok helyiségének pontos leírásán kívül, megjegyzi, hogy e barlangok egyike tágasabb kápolnává átalakított üreg, melyben egy oltárnak maradványai személhetők festményekkel együtt, innét lépcsőkön nyílt sirboltba, ebből jobbra elég hosszú, nedves, és sikamlós folyosón azon barlangba juthatni, melynek háttérében az e barlang egykori lakóját, sz. *Benedeket* ülő helyzetben ábrázoló kőszobor van, *Zoërdard*, sz. Benedek barátja, és mestere, azonban, miután egy ideig mindketten az elől létező barlangban lakván, együtt hirdették ama vidéken az Isten igéjét, Benedektől elválván, a Nyitra melletti *Zobor* hegyre ment, s ott 1010-ben halt meg. — Azon helyen pedig, melyről a zsványok a meggyilkolt sz. remete holt testét a Vágba lökték, gróf *Thurzó* György 1520-ban az ott már előbb állott sz. *Dorottya* emlékére román izlésben készült kápolnát kijavíttatta, s a „*Nagyboldogasszony*“ emlékére szenteltette fel. Azonban e kápolnának már csak romjai léteznek. (*Topogr. M. R. Hung. 424. l.*)

Az itteni apátság alapítását illetőleg *Jakab* nyitrai püspök két alapítványi okmányt állított ki, és pedig a kamarai levéltárban meglevő egyiket 1220-ban, melyet *Radetius* apát kérésére a pozsonyi káptalan átiratban törvényes hitelességű alakban 1563-ban adott ki; a másikat pedig 1224-ben, mely

egész terjedelmében olvasható (*Schmitthnél, Eppi Agr. I. 130. l. — Fejéernél Cod. Dipl. VI. 2. 98. l. — Czindár I. 258. l.; de a kamarai levéltárban is megvan.*)

Ez utóbbi okmányban az alapító püspök kijelenti, hogy a mindenható Isten tiszteletére, s boldog *Benedek* vértanu emlékére azon barlanghoz, mely a nép nyelvén *Szkalkának* neveztetik, s hol a barlang falán a szentnek vére látszott, sz. *Benedek*, és *Mindenszentekről* címzett templomot, és apátságot létesített; a szerzetesek élelmezésére hajdan *Mogoshoz* tartozott *Vyez* (Ujezd) földet, melyet az alapító püspök régen a nyitrai egyháznak ajándékozott, 7 ökörrrel, és két, *Márton* és *Zamboch* nevű béresekkal; Nyitrán 2 szőlőt két vinczellérrel, *Miklós* vinczellér fiaival, *Mikow*, és *Jowahimmal* együtt; 40 juhot ugyanannyi sertéssel; 100 kepe gabnát, vagyis a püspöki tized ötvened részét, és azon szkalai felszerelt majort adományozta, melyet az előbb plebániabeli áldozár, most szerzetes *Vihorlaus* birt volt, ezenkívül minden a szerzeteseket alamizsnával segítő kereszténynek a bűneiért reá rótt elégtételből 40 napot elengedett, végre a szerzeteseket feljogosította a hitszónoklásra, és gyóntatásra. (*Act. Jes. Trench. 4. cs. 43. sz. 2. §.*)

Az 1220-ban kelt első bővebb tartalmú okmány pedig, tudtommal, nem lévén még közzétéve, jónak láttam azt itt egész terjedelmében közleni: „Nos Jacobus, Dei gratia Episcopus, et Capitulum Ecclesie Nitriensis, omnibus, ad quos praesentes pervenerint litere salutem et orationes in Domino devotas. Notum facimus dilectionibus vestris. Quod ad honorem Omnipotentis Dei et Sancti *Benedicti* martyris in spelunca, quae vulgo *Skalka* dicitur. Ubi etiam Corpus (sanguis?) eiusdem Beati martyris usque in hodiernum diem in pariete spelunce dinoscitur esse et idem sanctus Martyr veneratur, Ecclesiam ad titulum beati *Benedicti* et omnium Sanctorum edificatam, volentes consilio et consensu fratrum nostrorum aut Capituli, Abbatiam secundum regulam s. *Benedicti* constituere, prout et constituimus Deo sic largiente, ad sustentationem eorum fratrum in eadem ecclesia Deo servientium, villas nostras *Vyozd*, et *Pekho* (Peicho) vocatas in Comitatu Trenchiniensi olim ad Magos pertinen, eidem Ecclesiae nostris sumptibus partim emptas, et iure etiam hereditario concernent,

ac aliam, quae ecclesie Nitriensis est, *Skalka* predium vocatum, eidem ecclesie ad sustentationem fratrum et ecclesie constitutionem dederimus et donaverimus, iure perpetuo, et irrevocabiliter tenend et possidend nil iuris nobis et proprietatis in his reservand, sed totum ius nostrum eidem Ecclesie conferend perpetuis duraturis temporibus; adjiciendo et hoc, quod singulis annis ex arce nostra Nitriensi ad usum fratrum, et Ecclesie *sex Boves, duodecim Larda, oves quadraginta*, ac *vigesimam* capetiam omnium *decimarum* frugum, et bladorum Ecclesie nostre Nitriensis et quartam partem de proventibus *decimarum*, vinorum de *Betzko*, de arendar autem decimarum nostrarum Ecclesie nostre Nitriensis singulos per annos currentis monete florenos *ducentos* eidem Ecclesie decernimus, et in futurum ex bonis nostre atque diete Ecclesie nostre, ad honorem Dei omnipotentis donavimus, dandas et persolvendas decernimus, delegamusque ob refrigerium animarum nostrarum et parentum. Ut autem hec sancta donatio rata et in posterum permaneant, et quod expressam ad notitiam perveniat singulorum eam fecimus quietari, et sigilli nostri ac Capituli Nitrien munimine roborari. Nitrie anno ab Incarnatione Domini *millesimo Ducentesimo vigesimo.*“ (*Act. Jes. Trench. 4. cs. 39. sz. 1. §. és 42. sz.*)

1238-ban IV. Béla király, Skalkába betérván, azt vette észre, hogy ez apátság nagy szükségét szenved, s nélkülözésekkel küzd; megszáván tehát annak inségét, bizonyos *Gesztes* nevű, a trencsényi várhoz tartozott, s egy e részben a várbeli gyarmatosoknak utalványozott, más részben a *borki* majorságban lakó várjobbágyoknak átengedett föld felét ez apátságnak adományozta, s ez adományozást I. Károly király is megerősítette 1328-ban (*u. o. 4. cs. 43. sz. 1. §.*).

1297-ben *Paskáz*, nyitrai püspök, mind a már említett *Jakab*, szintén nyitrai püspök, által a szkalkai apát számára 1224-ben tett alapítványt megerősítette, mind pedig azon cserét, melynél fogva ő a püspöki tized ötvened része helyett *Pálnak*, a szkalkai apátnak, és monostorának a monostor népei tizedét engedte át mindenkorra. Eredeti függő pecséttel. Ehez járult Károly királynak 1328-ban kiadott megerősítési okmánya. (*U. o. 2. §. és 44. sz. 1. §.*)

Az apátságnak részint alapíttatása alkalmával jutott, részint később szerzett birtokaihoz tartoztak *Apátfalva* vagy *Opatova*, és *Zliechova*, vagy *Zlehov* helységek is *Hrabova* pusztával együtt Trencsény vármegyében. *Zliechova* helységnek Lajos király 1354-ben azon kiváltságot is adta, hogy lakosai 10 évre fölmentettek minden országos munka, és tartozások fizetése alól, fát bárhol vághattak, s falujok határában egy mér földnyi térségre szabadon legeltethették barmaikat. (*U. o. 12. cs. 33. sz.*)

I. Ferdinand király 1528-ban kelt adománylevele értelmében az apátsági templom kegy- és gyámúri jogát *Podmaniczky* István, nyitrai püspöknek, és utódainak adta, s ezen adományozását *Thürzó* Ferencz, szintén nyitrai püspök, számára is megerősítette 1553-ban. (*U. o. 4. cs. 44. sz. 2. és 3. §.*) 1540-ben Zápolya János király a nevezett egészen elpusztult *Zliecho* helységet *Podmaniczky* Jánosnak és Ráfáel testvérének adományozta. (*Eccl. Cam. 30. cs. 48. sz.*)

Az apátok ezen helység bíráinak különféle kiváltságokat engedményeztek, különösen *Basan* apát 1337-ben *Pakald* nevű bírónak; *János* apát 1423-ban *Gergely* bírónak adott kiváltságokat; *Pál* apát 1429. az ottani bírónak átengedte a királyi haszonvételeket; végre 1655-ben *Lippay* Ferencz apát a bírókkal oly szerződésre lépett, hogy 20 akó bort tartozzának a monostorba szállítani, a malomtól hizott sertést, vagy 5 forintot fizetni évenként; a molnár pedig, mint addig, úgy azután is saját eszközeivel végezze a szükséges munkát; a juhoktól és méztől szokás szerint tizedet fizessenek; végre bármikor uraik, vagy ezek szolgálkai a faluba jövendenek, a többi lakosokkal együtt azokat 3 egymásutáni nap étellel s itallal megvendégléjk. (*Jes. Trench. 12. cs. 9. sz.*)

Azonban a skalkai szerzetesek birtokaik végett a szomszéd helységek földesuraival, határsértés, marhazálogolás, favágás, és más mind a két részről elkövetett erőszakoskodások miatt, igen sok pörbe keveredtek, mely pörök számos határjárásokat, és igazításokat idéztek elő az apátság, és a szomszédok birtokai között.

Ezek közül csak néhányat említünk meg példátul. 1424-ben kelt Gara Miklós nádor kiváltság-levele, melynél fogva *Zleho* János skalkai apát, és a *szamaróczi* közbirtokosok

számára *Szkalka* elkülönítettett *Szamarócz* helységtől. E kiváltságlevelet 1563-ban a pozsonyi káptalan adta ki *Radecius* apátnak. Ered. (U. o. 4. cs. 45. sz.)

1559-ben *Vizkelety* Tamás apát szerződésre lépett a *Borsiczky* család tagjaival a határvillongások, és a *Borsicz*, s az apátsághoz tartozó *Piecho* helységbeliek által kölcsönösen elküvettetett erőszakoskodások kiegyenlítésére. (U. o. 4. cs. 1. sz.) — 1608-ban ismét gróf *Illésházy*, és *Lépes* Bálint, a szkalkai apátság kormányzója, úgy szintén *Lépes* Bálint, az apátság administratora, *Bogady* Miklós, *S. Rakolubszky* István közt létesült egyezkedés az apátság *Apátfalva*, vagy *Opatova*, *Ujesd*, és *Piecho*, s más gróf *Illésházy* birtokai közt fölmerült határsértési viszály kiegyenlítésére. (Eccl. Cam. 30. cs. 56. sz.)

1586-ban *Radecius* István, egri püspök, (előbb szkalkai apát) ez apátságot a hozzá tartozott fekvő javakkal együtt *Zaluzky* János nevű titoknokának engedte át oly föltétel alatt, hogy az egyházi rendbe lépjen, az apátságban lakjék, ott semmit el ne idegenítsen; hanem törekedjék az elidegenítetteket visszaszerezni. Ered. (U. o. 4. cs. 33. sz.)

1626-ban gróf *Illésházy* Gáspár, mint Trencsény vár, és a trencsényi uradalom birtokosa, *Ujezd* helység lakosainak védlelet adott, nehogy Bethlen párthívei megkárosítsák őket. (U. o. 8. cs. 31. sz.)

1644-ben *Püsky* János, nyitrai püspök, a szkalkai apátságot a hozzá tartozott fekvő javakkal együtt, I. Ferdinánd király jóváhagyásával, a Jézus társasága *tencsényi* társodájának adományozta. (U. o. 4. cs. 40. sz. — 8. cs. 19. sz.) Egy évvel később az apátság egész alapítványát ugyanő az esztergomi érsekre ruházta, ki megigérte, hogy ez alapítványt saját vagyonából 50,000 forintnyi összeggel fogja szaporítani. (U. o. 30. cs. 59. sz.) Végre 1648-ban, az ország nádora előtt történt bevallásnál fogva, a nevezett püspök visszaadta az apátságnak, a régóta ahoz tartozott, de a püspökség által elsajátított, és a jobbágyság közt felosztott szántóföldeket az oda tartozó rétekkel, a sziklákoni monostor gyümölcsös-kertje mellett volt sziget- és hegyrészszel együtt, melyek egész a Vág partjáig terjedtek. (U. o. 8. cs. 22. sz.)

A szkalkai sz. *Endre*, és *Benedek*ről czimzett apátság-nak, és templomának számára, *Radecius* apát folyamodása következtében, a bibornokok 1560-ban 100 napi bűcsút engedményeztek minden ott sz. *István* vértanu, *Húsvét*-, sz. *György*-és *Pünkösd*-ünnepein töredelmesen meggyónt, és megáldozott kereszténynek számára. *Ered.* (u. o. 4. cs. 31. sz.) — 1682-ben pedig IX. *Gyula* pápa sz. *Elek* év ünnepére 8 éves bűcsút engedélyezett ugyanazon feltételek alatt. *Ered.* a halászygyűrűvel pecsételve. (U. o. 34. cs. 8. sz.)

A jezsuitáknak 1873-ban kimondott feloszlatása után a szkalkai apátság birtoka a királyi kincstárnak, 1780-ban pedig a tanulmányi alapnak adatott át, s most is ez kezeli e birtokot.

A szkalkai apátok közül a következők ismereteseek:

- 1272— — *Demjény.* (*Cod. Dipl. X. 3. 259. l.*)
 1291. 1297. *Pál.* (U. o. VI. 2. 98. l. — *Act. Jes. Trench.* 4. cs. 43. sz. 2. §.)
 1318— — *István*, Csák Máté parthive, ezért kiközösített. (*Arch. Közl. VII. 137. l.*)
 1328. 1337. *Bastán.* (*Cod. Dipl. VIII. 3. 288. — Act. Jes. Trench. 12. cs. 9. sz.*)
 1364— — *Demjény.* (*Act. Jes. Trench. 18. cs. 3. sz. 2. §.*)
 1381—1424. *Zlechoi János* (prépost). (U. o. 19. cs. 1. sz. 2. §. — 12. cs. 9. sz.)
 1429— — *Pál.* (U. o. 7. cs. 169. sz. 347. l.)
 1527— — *Vizlói Bordath György.* (*Eccl. Cam. irreg.*)
 1553— — *David Pál*, egyszersmind pécsi püspök. (*Act. Jes. Trench. 4. cs. 30. sz.*)
 1556—1559. *Vizkelety Tamás.* (*Eccl. Cam. 30. cs. 49. sz. Act. Jes. Trench. 4. cs. 1. sz. — 17. cs. 17. sz.*)
 1560—1578. *Radecz István*, egri püspök. (U. o. 4. cs. 31. sz. — 11. cs. 4. sz. — 17. cs. 9. sz. — 23. cs. 24. 27. 29. sz.)
 1586— — *Zaluzky János*, ez lemondván.
 — — — *Mosóczy Zakariás*, nyitrai püspök; ez leköszönvén,

— — — *Csermánszky Miklós.* (U. o. 4. cs. 33. 36. 37. sz.)

1590—1593. *Baranay Pál.* (U. o. 15. cs. 1. sz. — 16. cs. 3. sz. — 23. cs. 14. sz.)

1600— — *Nagy Marczell.* (U. o. 4. cs. 3. sz.)

1608— — *Lépes Bálint.* (U. o. 8. cs. 49. sz.)

— — — *Radovít Péter.* (U. o. 8. cs. 29. sz.)

— — — *Rényes István.* (U. o. 4. cs. 5. sz.)

1611—1630. *Felistáli David Pál*, váci püspök, szepesi prépost. (U. o. 4. cs. 3. sz. 4. §. — 8. cs. 30. 39. 64. sz. — 11. cs. 50. sz. — 14. cs. 13. 14. 31. 39. sz. — 15. cs. 1. sz. — 16. cs. 6. 31. sz. — 17. cs. 58. sz. — 18. cs. 21. 66. sz.)

1630—1643. *Püsky János*, esztergomi kanonok, 1644-től fogva nyitrai püspök. (U. o. 4. cs. 8. 15. sz. — 8. cs. 30. sz. — 9. cs. 11. 14. 15. 18. 26. sz. — 11. cs. 53. 55. sz. — 14. cs. 11. sz. — 17. cs. 28. 35. sz.)

A többi apátok nevei, kik a *Püsky János* püspök által 1644-ben a trencsényi jezsuitáknak adományoztatott *szkalkai* apátság átvétele után a *trencsényi* társoda igazgatói valának, alább a trencsényi jezsuita társoda leírása alatt fordulnak elő.

10. §.

TRENCSENY

vár, szabad királyi város, és egyházi épületei.

A már fentemlített bájairól híres Vág völgyet ékesítő helyiségek között leginkább kitűnik *Trencsény*, melynek nevét a régi írók bizonyos *Terentius* római hadvezértől származtatják, ki némelyek szerint a Krisztus utáni 140-dik év körül *Mark Aurél* császár uralkodása közben a markomannok ellen küzdött volna, mások szerint *Valentinián*, vagy hitehagyott *Julián*, más írók állítása szerint nagy *Konstantin* császár uralkodása folytán 306-ban volt a római sereg vezére, ezért a vár fölé építettett magas torony is *Terentius tornyának* neveztetett el. E vár a szlávoknak *Szvatopluk* királyuk, és *Arnulf* császár korában legerősebb meuhelyük volt; de a X-dik században Pannoniában elhelyezkedett magyarok által feldúlott. *Gejsa*

fejedelem, s ennek fia sz. *István* dús sikerrel terjesztették Trencsény környékén a keresztény hitet; IV. Béla király pedig a tatárjárás előtt ott lakott. (*Hormayr, és Mednyánszky, Taschenbuch stb.* 1820. I. 50. l.)

Az Árpád-ház kimúltá után a magyar koronáért küzdő fejedelmek korában esch *Wenczel* király, hogy a leghatalmasabb nemesek hajlandóságát megnyerje, *László* nevet vevén fel, 1302-ben *Trencsény várát*, s az egész *Trencsény vármegyét*, melyet a *Chák* nemzetségből származott Péter foglalt volt el, minden mellékleteivel együtt, ezen *Péter fiának*, a trencsényi Csák néven híressé lett *Máténak*, és örökösének adományozta örökös joggal. Ered. *N. R. A. 333. cs. 5. sz.*) — Azonban I. Károly király, diadalmaskodván e hatalmas főtrón, *Trencsény vára*, s a trencsényi uradalom ismét vissza szállt a magyar szent koronára. I. Lajos király a trencsényi várat, és uradalmat *Bebeck* Györgynek, Zsigmond király pedig 1429-ben, hitvese Borbála beleegyezésével, minthogy előbb ez birta Trencsényt, *Gara Miklós* nádornak adományozta. (*U. o.* 1883. cs. 88. sz.)

Miután Albert király a trencsényi várat *Cillej* Ulrik grófnak zálogosította el 15,000 arany forinton, V. László király 1454. beleegyezett, hogy az ország főkapitánya *Hunyady* János Trencsény várát *Cillej* Ulrik gróftól saját ajánlata szerint tulajdon pénzén, és pedig 13,000 arany forinton, váltsa vissza a királyi kincstár számára, s a megváltás végrehajtása után — a várak kapitányait, s más tisztviselőit fölesketvén a király iránti hűségre — ezen egész váltságösszeget a királyi jövedelmekből, vagyis a *szerémségi*, és *lippai* mivelés alatt levő földektől 1455-re járó kincstári bérletből téríttethesse meg magának. Hitel. másol. (*U. o.* 1524. cs. 23. sz.)

1434. Zsigmond király kiváltságlevelet adott a trencsényi polgároknak, hogy szabadon választhassanak maguknak *plebánust* a vár grófjai, és kapitányai ellen, kik a plebánus választási jogot maguknak követelték, vagyis inkább megerősítette a polgároknak ez ügybeni kiváltságát (*u. o.* 980. cs. 3. sz.). 1464-ben pedig *Hollós Mátyás* király, ki *Podiebráddal* viselt háborúja alkalmával hosszabb ideig tartózkodott Trencsényben, az ottani polgároknak mindenkorra elengedett a harminczadi adóból évenként 200 arany forintot, mi 300

magyar forintot tett. Ugyanezen kiváltságot 1528-ban Ferdinánd, 1567-ben Miksa király is megerősítette. Az *esztergomi káptalannak* 1591-ben kiadott átiratában. Hitel. másol. (U. o. 726. cs. 9. sz.)

Ugyancsak Hollós Mátyás király 1477-ben Trencsény várát minden birtokaival együtt, miután az királyi jóváhagyással, néhai özvegy *Francz Margittól* 6200 arany forinton visszaváltatott, *Zápolya* István szepesi grófnak, ez által pedig *Zápolya* Imre grófnak, az előbbi bátyjának adományozta mind ezen, mind más 7800, vagy 15,000 arany forintnyi váltságösszegért. Hitel. másol. (u. o. 1595. cs. 14. sz.) — 1490-ben Ulászló király hasonlóképp átiratta Trencsény várát *Zápolya* Istvánra, míg élni fog, s holtá után egyik fiörökösére ugyanazon pénzösszegért, míg végre ugyanazon király 1493-ban az egész trencsényi uradalmat örökre *Zápolya* Istvánnak adományozta a kitűzött 15,000 arany forint árért. (U. o. 1595. cs. 14. és 17. sz.)

Trencsény vár ezen új birtokosa az általa állandó lakhelyül választatott vár megerősítésére, biztosítására, és ékesítésére semmi költséget, s fáradságot sem kimélt, az egész erődöt izmos fallal kerítettette be; bástyákkal erősíttette meg; de a kemény s meredek kősziklából semmi erőmegfeszítéssel, s költséggel sem birt vizet előidézni. Történt azonban, a néphagyomány szerint, hogy a várban őrzött, különféle csaták alkalmával elfogott rabok közt egy *Fatme* nevű török hajadon is volt, kit *Omár* nevű török ifjú, mint jegyesét, mindenfelé nyomozván, e várban talált meg, s mivel *Fatme* szabadon bocsáttatását sehogy sem eszközölhette ki Zápolyánál, ki csak azon egy feltétel alatt ígérte meg *Fatme* szabadon bocsáttatását *Omárnak*, ha sikerülend neki vizet szerezni a vár számára; a török ifjú Törökországból hozott munkások segítségével több évi roppant munkával végre kivájván a 76 ölnyi mélységű kutat, mely még most is megvan a várban, szerencsésen megoldotta feladatát, s visszanyerte aráját. Azóta e kút a *sze-relem kútjának* neveztetett ez esemény emlékezetére. (*Hormayr, u. Mednyánszky stb. I. 72. l. — és Mednyánszky Maler. Reise stb. 86. l.*)

I. Ferdinánd király, uralkodása elején elfoglalván *Katzianer* hadvezére által Trencsény várát, ennek, és más

fiókjainak harminczad jövedelmét 48,000 forintért bethlenfalvi *Thurzó* Elek grófnak zálogosította el; 1538-ban a trencsényi uradalmat, melyet előbb *Zápolya* István birt, *Zápolya* János királynak, az előbbi fiának, szerződésileg visszaadta, ennek halála után pedig a fentemlített *Thurzó* Eleknek adományozta. Ez 1543-ban kelt végrendeletében, Trencsény vára fekvő javainak felét, és harminczadjövedelmet két leányának, Annának, és Erzsébetnek, magát Trencsény várát pedig, és a nyitrai püspökséget *Thurzó* Ferencznek hagyományozta. Ittel. másol. — Azonban *Thurzó* Ferencz, megelégedvén a nyitrai püspökséggel, e jogáról 1544-ben lemondott. Végre 1549-ben *Trencsény* vára és városa ismét a szent koronára szállott vissza. (*N. R. A.* 415. cs. 32. és 33. sz. — 496. cs. 3. sz. — 505. cs. 44. sz. — *Horm. u. Medny. az i. h.* 74. és 77. ll.)

1564-ben Miksa király Trencsény várát valamennyi hozzá tartozott birtokkal, és joggal együtt felső-lindvai *Széchy* Margitnak, néhai *Arcoi Pirry* gróf özvegyének, s ez özvegy örökösének adta át jelzálogi ezimen 65,000 rénes forintért 12 évre a szavatolási teherrel, s e 12 év lefolyván, a trencsényi vár erődtímenyei, épületei, s fölszerelése megvizsgáltattak, és ezek jó karban tartására a király a városnak engedte két esztendőre a helybeli harminczadjövedelmet. (*N. R. A.* 291. cs. 17. sz. — 381. cs. 16. sz.)

1582-ben kelt *Rudolf* király átiratási okmánya, melynél fogva *Trencsény* várát a szétrombolt *Szucha* várral, és *Bán* mezővárossal, s a hozzá tartozott *Brezolub*, és *Prusz* Trencsény vármegyei helységekkel együtt 60,000 tallér fejébeni zálogul 8 évre *Forgách* Imrére, és gróf *Zrinyi* Katalinra iratta, 1588-ban pedig 78,229 tallér fejében újra náluk hagyta 6 évre. (*U. o.* 131. cs. 5. sz.) — Mig ezek birták *Trencsény* várát, ez oly bomladozó állapotba jutott, hogy 1592-ben *Baranyay* Bálint kincstári tanácsost kellett kiküldeni a vár megvizsgálására. (*U. o.* 398. cs. 33. sz. és 1456. cs. 2. sz.)

1600-ban *Rudolf* király egész *Trencsény* várát, s mindazt, a mi hozzá tartozott, *Illésházy* Istvánnak, kire az már úgy is át vala 1595. és 1598. írva, 109,557 tallér fejében, valamint *Trencsény* vármegye főispáni hivatalát is örökös joggal ugyanannak ajándékozta. (*U. o.* 304. cs. 19. sz. — 659. cs. 50. sz.) Ez adományozás törvényesen végrehajtván, *Illésházy* István

még ugyanazon évben végrendeletet szerkesztett, melynek értelménél fogva a vár jövedelmét élte fogytaig nejének, *Pálffy Katalinnak*, magát a várat pedig *Illésházy Gáspárnak*, s ez utóbbi, és *Illésházy Ferencz* örökösének hagyományozta. (U. o. 533. cs. 56. l.)

1670-den gróf *Illésházy György*, s ennek neje *Forgách Mária* Trencsény vár felét a házzal, majorsággal, s más birtokokkal együtt zálogul kötötték le *Rákóczy* Ferencz hercegnek 47,000 tallér fejében; de már az erre következő évben sz. György hava 15-dikén I. Lipót király azon rendeletet küldte a magyar királyi kincstárhoz, hogy a fölségsértés büne miatt kegyelmet nyert *Rákóczy* hercegnek valamennyi fekvő javai, kivéven a királyi kincstárnak megtartatott trencsényi birtokot, a háború költségei megtérítésére ígért 350,000 tallérnyi pénzösszeg lefizetése után, visszaadattassanak. (U. o. 219. cs. 29. sz. — 763. cs. 59. sz.)

A vár várnagya, és parancsnokai közül a következők említetnek: 1403-ban *Bohussa*; 1414-ben *Palovetzi Mihály*; 1547-ben *Rechény László*; 1564-ben *Prozkovszky János*, kapitány; 1608-ban báró *Pfeffershofen János* ezredes, várparancsnok. (Eccl. Cam. 1. cs. 26. sz. — Act. Jes. Trench. 8. cs. 42. sz. — 19. cs. 01. sz. — 23. cs. 27. sz. — N. R. A. 983. cs. 2. sz.)

A hegy, és a Vágfolyó közt elterült város több királytól, úgymint: Károlytól, Lajostól, kinek évenkiut 20 márkával adózott, és Zsigmondtól különféle szabadalmakat nyert, s alkalmasint a szabad királyi városi nevet is Zsigmondtól kapta. Később a királyi kincstárnak 400 forint évenkinti járulékot fizetett, s minthogy ennek fizetését 1623-ban megtagadta, a királyi ügyek igazgatója számára a nádor idézőlevelet adott ki a trencsényi polgárok ellen. (U. o. 260. cs. 37. sz.)

A vár kapuján kívüli halmon áll az ősrégi plebaniatemplom, melyet a XVII-dik században a protestánsok foglaltak el, de mely 1693-ban *Mária születése* emlékezetére fölszenteltetett. Az e templom oldalán levő kápolnában van az *Illésházy* család sírboltja. E sírboltban látható *Illésházy Györgynek* szobra, melyet neje született *Thurzó Iona* emeltetett neki. *Trencsény* külvárosában sz. *Annáról* czimzett kápolna van, mely külön helybeli káplánnal bír; a vármegye házában pe-

dig, melynek fő termében az Illésházy grófok, mint e vármege örökös főispánjainak, arczképei láthatók, a *boldogságos Szűz Máriáról* czimzett kápolna létez. (*Schem. Cleri Dioec. Nitr.* 1829. 59. l. — *P. Medny. az i. h.* 87. és 88. ll.) — A plebánia-templomnál sokkal nagyobbserű, és ékeesebb

Az egykor Jézus társasági társoda, most a kegyes tanítórend székháza, s xaveri sz. Ferenczről czímzett temploma.

Magyarbéli *Bosnyák* Brigitta, *Terstánszky* Gáspár özvegye, már 1632-ben hagyományozta végrendeletileg saját, hajdan *Popelli*, vagy *Popellovszky* féle, házat a Jézus társasági atyáknak székház, és középtanoda állításra, mindazáltal az e házat illető polgári terhekkel együtt. Ennek következtében a *Lippay* György, esztergomi érsek által, III. Ferdinand király parancsára, Trencsénybe telepítettett Jézus társasági atyák 1649-ben ezen nekik hagyományoztatott házban helyezkedtek el. (*Act. Jes. Trench.* 2. cs. 10. sz. 11. §. — 33. 41. sz.)

E Jézus társasági atyák számára az alapítványi oklevelet 1650-ben adta ki Lippai György, esztergomi érsek, ki egyelőre 30,000 forint alapítványi összeget tett le, s *Récsén* 500 akó bort termő szőlőket adott át nekik újonczok tartására oly kikötéssel, hogy Trencsényben újoncz házat, iskolát, és templomot építsenek. (*U. o.* 36. cs. 9. sz.) — 1653-ban ismét más alapítványi okmányt adott ki a nevezett érsek 3 trencsényi, úgymint: *Prileszky*féle mészárszékkal összekötött — egész a várossal végeig terjedt *Fabricz*féle; végre a már említett *Popellovszky*féle házakról. (*U. o.* 1. cs. 2. sz.) Ezekhez járult 1654-ben az *Illésházy* György gróf, és ennek neje által ajándékozott ház, vagy nemes udvar, melyet a gróf *Bársony* Zsigmondtól vett meg nekik a templom számára, továbbá 3000 forint, melyek *Dobra*, *Tepla* és *Dubnicza* grófi birtokokra tábláztattak be, s erről a pozsonyi káptalan előtt alapítványlevelét állított ki. (*U. o.* 42. cs. 26. sz.) Ezen kívül az alapító 1660-ban a társoda, és 50 személy elhelyezhetésére alkalmas

próbaházra 51,000 forintot ajánlott fel, melyekből 41,000 a nevezett Illésházy javak, 10,000 pedig *Szamarócz* és *Piecho* helységek felszerelésére fordított, mely összeg a már fentemlített 30,000 forinttal, és az alapító ücsese Imre által *Récsén* vett udvarhelylyel, és szőlővel együtt 81,000 forint összegre szaporodott; s ez alapítványt I. Lipót király 1663-ban kelt okmányával helybenhagyta. (U. o. 1. cs. 1. és 2. sz.)

Ez alapítványokat megelőzte 1659-ben egy az alsó kapun kívül létezett *Botovszky* nevű kertnek megvétele, melyet *Tekenay* Anna, Kosztolányi Mihály neje, adott el a Jézus társasági társodának 150 forintért temetői használatra; 1660-ban pedig magának az alapítónak bevallása, melynél fogva, a templom és társoda nagyobbitása végett az előbb dennai *Fanczy* Jánosfele házat az esztergomi káptalan előtt a jezsuitáknak ajándékozta. (U. o. 2. cs. 102. és 116. ll.)

1604-ben *Széchenyi* György, esztergomi érsek, 80,000 forint, az árvai uradalom felszerelésére fordított tőkét ajánlott fel örökös alapítványul a Jézus társasági atyáknak felügyelete alatt *Trencsényben*, és *Lőcsén* a különösen e célra megszerzendő házakban szervezendő két fineveldére nemes ifjak neveltetése, és kiképeztetése végett oly kikötéssel, hogy a fent megnevezett alapítványi tőke száztól hatos kamatja évenként egyiránt osztassék fel a trencsényi, és lőcsei tápintézetek között. Ezen alapítványt I. Lipót király 1696-ban kelt legfelsőbb rendeletével szentesítette. (U. o. 42. cs. 10. sz. — N. R. A. 977. cs. 32. sz.)

A magán személyek által e társodának történt fekvő birtok eladások közül a következők jegyzékül: 1664-ben *Szamaróczky* György Szamaróczon birt *Podhlinycki* nevű földjét 16, *Szamaróczky* István pedig *Szkalkoveze* nevű földjét 17, és *Did-od-Orechovszkcho* nevű telkét 20, s *Na-Strani* nevű kertjét 4 forinton adta el a jezsuitáknak, fentartván magának a visszaválthatási jogot; ugyanaz 1670-ben *Szkalkovczom*, *Nakopacz*, *Pod-Floriskova*, és *Na-Did-od-Orechov* nevű földjeit örök áron adta el a jezsuitáknak. (U. o. 5. cs. 50. sz. 10. 13. 15. §§.) — 1668-ban Baranyay *Bogody* Miklós *Piechón* birt nemes udvarhelyét *Ruttkay* Miklós apátnak, mint a trencsényi társoda igazgatójának, 1800 magyar forinton adta el. (U. o. 20. cs. 22. sz.)

Nem csekélyebb értéket képviseltek ez ingatlan birtoknál a trencsényi Jézus társasági társoda által magán személyektől időjárástával megszerzett szőlők és telkek; így 1664-ben *Susich* Gergely, pozsonyi kanonok, végrendeletileg e társodának hagyta Pozsony vármegyei *Tót-Gurab* helység *Suller* nevű hegyén birt szőlejét; 1665-ben *Zeeman* János ugyanannak eladta *Récse* mezőváros *Ortleb* hegyén volt szőlejét 75 magyar forinton.

1683-ban *Paukovits* Miklós jezsuita, Pozsony vármegyei *Nagy-Senkvicz* *Novosád* nevű hegyén birt szőlejét ajánlotta fel ugyanazon társodának. — 1684-ben *Krajasitz* József, s ennek neje Borbála ugyanannak eladták ugyanott birt szőlejtük felét 48 forinton. — 1690-ben *Sperkovitz* Márton, és neje Margit az említett *Novosád* hegyen létezett szőlejüket 130 forinton adták el a trencsényi jezsuitáknak.

1691-ben *Primosits* Pál a *nagysenkviczi sz. Anna* templom mellett birt *Kozara* nevű szőlejét adta el nekik 310 forinton.

1702-ben *Forster* Pál *Récsén* birt szőlejét 300 rénes — *Leich* János, és neje Anna Mária pedig ugyanottani szőlejét 400 forinton adta el a trencsényi jezsuitáknak.

1705-ben *Fabri* Sámuel *Zablat* hegyen volt szőlejét *Morikorszky* Jánosnak kiadott 60 forintnyi tőkepénzével, s ennek két évi hátra maradt kamatjával együtt a trencsényi jezsuitáknak hagyományozta.

1710-ben ugyanazoknak adta el 440 forinton *Kralinovits* Antal, nagysenkviczi plebánus, ugyanitt birt szőlejét.

1629-ben *Biskusits* György, rosindoli lakos, nagysenkviczi *Poluselka* nevű szőlejét adta el ugyanazoknak 100 forinton. — 1730-ban *Orliczky* István, és *Manducs* Pál, nagysenkviczi lakosok, ugyanott birt kaszálóikat, mindenik 10 forinton adta el nekik. — 1731-ben a trencsényi jezsuiták *Keller* Józseftől, és nejétől *Ostrosky* Máriától megvették 110 forinton ezeknek *nagysenkviczi* *Novosád* nevű szőlejüket. — 1732-ben *Kolinovits* Katalin, nagysenkviczi lakosnő, alsó *Sidunkocznak* nevezett szőlejét 70, — 1744-ben *Kristoff* Ádám, paldi lakos, nagysenkviczi szőlejét 40, — 1750-ben *Zlatarits* Pál ugyanott *Novosádon* birt szőlejét 120, — végre 1752-ben a nagysenkviczi község *Domanszky* János, ottani bíró özvegyének két szőlejét

185 rénes forinton adta el a trencsényi jezsuita társodának. (U. o. 1. cs. 9. 14. 15. 18. 23. 24. 30—37. sz. — 36. cs. 65. sz.)

A többi ugyancsak a trencsényi jezsuita társodának eladott földek és háztelkek közt előfordul 1718-ban *Motesiczky* Miklós örökös bevallása, melynél fogva elismeri a Trencsény városi tanács előtt, hogy az ottani jezsuita társoda örökös joggal kapta *Sircsicz* családtól annak trencsényi kertjét, és *Humna* nevű majorságát, ez utóbbit oly kötelezettséggel, hogy az ottani kápolnát megújítja, s a jezsuiták abban szentmiséket ajánlanak fel Istennek. Hitel. másol. — Ugyanazon évben *Ruff* Imre a társoda szomszédságában volt zsellér házát 64 forinton, s 50 denáron; *Kubényi* Ádám hasonló zsellérházát 57; *Szadeczky* Miklós atyjától öröklött háztelkét 50 forinton adták el a társodának; a város pedig e telkeket 500 rénes forint lefizetése után minden polgári telhertől mentesítette. Ugyanazon évben szerzett a társoda *Vágújhelyen* egy házat 600 forinton.

1740-ben a város e társodának *Barsonya*, *Prileszky*, *Burian* másképp *Schelendorf*, tovább *Fancsi* és *Fabriczy*-féle házait mészárszék helyiséggel együtt, hol a templom és társoda létezett, minden polgári adó alól mentesítette. Hitel.

1762-ben *Ladislaides* Keresztély gróf *Illésházy* Józseftől szerzett Trencsény város határábani *Nad-Suchim-Dubom* nevű földjét elcsereelte a társodával.

1768-ban *Rajman* Éva, néhai *Trsztýánszky* István özvegye; továbbá *Rajman* Ádám fiai, s ugyanannak *Bozody* Miklós leányával nemzett leánya; végre *Jaszlinszky* Endre *Piechón* birt nemes udvarhelyöket 1200 forinton a jezsuita társodának adták el. (U. o. 2. cs. 6. 11. 12. 17. 18. 19. 20. sz. — 20. cs. 33. sz. — 37. cs. 22. sz.)

A trencsényi Jézus társasági társodának jutott kedvezmények, és jótétemények közé sorolhatók még e következők. 1684-ben IX. Gyula pápa a társoda xaveri sz. *Ferenczről* czimzett temploma sz. *Ignác* oltára számára búcsúengedményt adott oly feltétel alatt, hogy azon oltárnál mindennap ajánl-tassék fel szentmise a megholt hívekért, s a sz. *Ignác* kápol-nának gróf *Balassa* Bálint 3000 forintot hagyományozott 1678. — XI. Inceze pápa pedig 1697 „a kereszten haldokló

Jézus“, és „*a fájdalmas Szűz anyja*“ ugyanazon templomban törvényesen alapított társulatának engedményezett búcsúkat.

De a magyar királyok is több rendbeli kedvezményt tanúsítottak a trencsényi Jézus társasági társoda irányában. Ugyanis 1693-ban I. Lipót király e társodát, annak lakóit, és alattvalóit külön védlevéllel felmentette minden katonai terheletés alól, s e mentességet I. József király 1705-ben a *szkalkai* apátságra, 1708-ban az ottani társodára is kiterjesztette egy másik mentesítési okmányával. (U. o. 2. cs. 109. 110. 111. sz. és 34. cs. 7. 9. sz. — N. R. A. 1175. cs. 1. sz.)

1729-ben *Pálffy* gróf jószágkormányzója, *Jeszenák* Pál, és *Farkas* Gáspár megengedte a jezsuitáknak, hogy *Nagysenkviczen* az uradalmi fából borsajtóházat készíttethessenek; végre 1745-ben kis-krstyenei *Hunyady* Antal a jezsuiták próbaházának 1000 forintot ajándékozott. (U. o. 1. cs. 4. és 29. sz.)

Nevezetes még az is, hogy a jezsuiták *szkalkai* székházát, hol nyaratszaka a trencsényi társoda igazgatói, mint az ottani apátság birtokosai, tartózkodtak, 1704-ben a kápolnával, s *apáthfalvi* majorsággal együtt kirabolták, és onnét minden marhát elhajtottak a rablók. (U. o. 32. cs. 43. sz.)

1476-ban *Gyulai* Margit, *Hághi* Ferencz özvegye, a Trencsény városi plebánia-templom oldalán létező *Szent-Háromság* kápolnát alapította, s ezen oltár gondnokának, vagyis javadalmazott oltárnokának lakásul bizonyos a köhídon túli irtványt tűzött ki saját, boldogult férje, és utódai lelki nyugalma tette felajánlás czímen oly kikötéssel, hogy ott minden hét szerdáján a *megholtak lelkeikért*, minden pénteken *Krisztus Urunk szenvedése*, és minden szombaton a *boldogságos Szűz Mária* emlékezetére ajánltassék fel énekes szentmise. (U. o. 28. cs. 58. sz.)

Ezen oltárnokság gyámúri jogát I. Ferdinand király 1528-ban kelt védlevelében, a várbeli tisztek ellenében, a városnak tartotta fenn; 1556-ban pedig ezen oltár oltárnokának, és utódainak, királyi jogánál fogva, *Liburcsa* helységet adományozta egy nemes udvarhelylyel, és malommal együtt, azon világos kikötéssel, hogy ez oltár oltárnoka csak katolikus áldozár lehessen. Ezen adományozást 1586-ban *Komornýk*,

másképp *Panithy* Mihály saját Liburesán volt birtokrészével gyarapította 90 forintért; Ferdinand király pedig 1628-ban ugyanezen oltárnokságot, addigi oltárnoka *Lacza* Péter halála után, királyi gyámúri jogánál fogva, *Zongor* Zsigmond nyitrai kanonoknak adományozta. (U. o. 24. cs. 1. 5. 6. 11. sz.)

Azonban a lutheránus lakosok elfoglalván a plebánia-templomot, s nem engedvén meg a *Szent-Háromság* oltár használatát sem, a királyi ügyigazgatóság pört indított a királyi tábla előtt a város ellen, mely pör azonban 1651-ben egyezkedés útján egyenlítettet ki, melynél fogva a város lemondott ez oltárnokság fölötti gyámúri jogáról, s minthogy az oltárt el nem lehetett a betolakodott lutheránusok által bitorolt templomtól különözni, az oltárnoknak más, minden polgári teherrel mentesített, hely jelöltetett ki, melyen kápolna épülhessen; a város viszont kötelezte magát, hogy a kiváltság, és más okmányok, s az egyházi készlet visszaadásán kívül, az akkori oltárnok által birt jogos javadalmakat általadandja a királyi ügyésznek; végre a községnek új kápolna építhetés végett a *Prileszky*féle, polgári jogok alá esendő, ház tűzetett ki esere fejében; és a *Bársonyi* ház melletti mézsárszékkal, s *Fabriczi* Miklósféle kis házzal együtt a jezsuitáknak kézbesített. (U. o. 28. cs. 75. sz. 1. §.)

Ezen kápolnát *Szelepcsényi* György, mint a nyitrai püspökmegye kórmányzója, a trencsényi jezsuita társodának adományozta, mit I. Lipót király is megerősített 1659-ben kelt helybenhagyási okmányával. Mivel azonban később a plebánia-templom visszaadatott a katolikusoknak, a magyar király helytartótanács, a király parancsára, 1769-ben azt rendelte, hogy a Jézus társasági társoda ama hajdani, a templomhoz csatolt, a temető kerítésén belől romba dőlő *Szent-Háromság* kápolnát állítsa helyre, s az alapítvány szellemében minden héten a kitéüzött napokon mutassa be abban Istennek a szentmise áldozatot. (U. o. 28. cs. 22. és 48. sz.)

Jézus társasága feloszlattatván, a *szkalkai* apátság fekvő javai a tanulmányi alaphoz csatoltattak, s miután 1797-ben határaik megszabattak, 1799-ben gróf *Szapádry* Pálnak adattak bérbe. A jezsuiták trencsényi nagyszerű társodája, és a hozzá építtetett márvánnyal, jeles vésményekkel, dús aranyozással, értékes festményekkel diszesített *xaveri* sz. *Ferenczről* czim-

zett templom alapját 1652-ben *Lippay* György esztergomi érsek vetette meg, s 1657-ben ünnepélyesen felszentelte, de egészen csak 1715 készült el; mely ékes templom a társodával, próba házzal, 3 emeletes gymnasium épülettel, és igen becses könyvtárral együtt 1776-ban a kegyes tanítórendnek adatott át. A társoda átellenében gróf Széchényi György érsek háza volt, melyet a nagy érsek nemes ifjak *táp- és nevelő* intézetétől építtetett, és szerelt fel.

Ezen épületeken kívül nevezetesebbek még a *városház*, és az *Illésházy* grófok háza több családi arczképpel; a külvárosban pedig az *ágostai* hitvallásúak temploma. (*Mednyánszky, az i. h. 86—88. ll.*)

Az alsó kapunál 1301 óta a Mária tartománybeli sz. *Ferencz rendi* szerzeteseknek is volt Trencsényben társháza; de e szerzetesek, midőn a csehek, Zsigmond királylyal kitört viszálgódásuk folytán, a *Hussiták* által előidézett zavarok közben, Magyarországra betörték, odahagyván társházukat, az végkép elpusztult, s többé fel sem is épült. (*Schem. ord. Prov. Mar. 1851. 37. l.*)

A trencsényi Jézus társasági társoda igazgatói, kik egy-szersmind szkalkai apátok is voltak:

1648—1658. Zombori *Lippay* Ferencz. (*Act. Jes. Trench. 18. cs. 28. 49. 51. sz. — 2. cs. 34. 62. 63. 87. sz. — 5. cs. 82. sz. — 8. cs. 24. sz. — 10. cs. 39. sz. — 15. cs. 32. sz.*)

1658—1664. *Vid* László. (*U. o. 4. cs. 7. sz. — 5. cs. 50. sz. 10. §. — 8. cs. 27. sz. — 9. cs. 52. sz. — 11. cs. 41. sz. — 36. cs. 50. sz.*)

1665—1668. *Hanula* Jakab. (*U. o. 8. cs. 65. 76. sz. — 20. cs. 25. sz.*)

1668—1670. *Ruttkay* Miklós. (*U. o. 10. cs. 42. sz. — 16. cs. 20. sz. — 38. cs. 52. sz.*)

1672—1674. *Szarka* Gáspár. (*U. o. 38. cs. 6. sz. — 2. cs. 15. sz. — 10. cs. 46. sz.*)

1675—1677. *Csernyánszky* János. (*U. o. 5. cs. 66. sz. — 25. cs. 1. sz. — 26. cs. 4. sz.*)

1680—1681. *Skerlecz* Mihály. (*U. o. 7. cs. 94. sz. — 8. cs. 21. sz.*)

1682—1686. *Permay* László, egyszersmind a solnai székház elöljárója. (U. o. 15. cs. 20. sz. — 19. cs. 58. sz. — 20. cs. 40. sz.)

1690—1699. *Csákány* Imre. (U. o. 2. cs. 47. 49. sz. — 3. cs. 25. sz. — 10. cs. 36. sz. — 11. cs. 90. sz. — 16. cs. 52. sz.)

1700—1703. *Berzeviczy* Henrik. (U. o. 8. cs. 83. sz. — 12. cs. 59. sz. — 28. cs. 55. sz.)

1710—1712. *Kapy* Gábor. (U. o. 2. cs. 48. sz. — 4. cs. 17. sz.)

1713. 1715. *Horváth* Endre. (U. o. 8. cs. 23. sz. — 17. cs. 14. sz.)

1714— — *Szadeczky* Miklós. (U. o. 36. cs. 17. sz.)

1718. 1719. 1721. *Kiris* Ferencz. (U. o. 2. cs. 13. 115. sz. — 8. cs. 56. sz.)

1723— — *Vanovics* György. (U. o. 36. cs. 16. sz.)

1723—1728. *Csepelényi* Ferencz. (U. o. 5. cs. 72. sz. — 11. cs. 107. sz. — 20. cs. 30. sz. — 26. cs. 12. sz.)

1729—1734. *Vánosy* Antal. (U. o. 3. cs. 32. sz. — 8. cs. 3. sz. — 16. cs. 14. sz. — 26. cs. 15. sz.)

1742— — *Kazy* Ferencz. (U. o. 18. cs. 24. sz.)

1743—1747. *Imrikovics* György. (U. o. 2. cs. 5. 8. sz. — 5. cs. 23. 72. sz. — 20. cs. 32. sz.)

1745— — *Deller* Mátyás. (U. o. 4. cs. 11. sz.)

1752—1761. *Fodor* Mihály. (U. o. 11. cs. 19. sz. — 12. cs. 22. sz. — 28. cs. 4. 16. sz.)

1761—1763. *Preindl* Márton. (U. o. 4. cs. 24. sz.)

1763—1768. *Jaszlinszky* Endre. (U. o. 8. cs. 33. sz. — 11. cs. 84. sz. — 12. cs. 5. sz. — 20. cs. 33. sz.)

1769—1773. *Preindl* Márton. (U. o. 5. cs. 3. 5. sz. — 9. cs. 3. sz. — 3. cs. 3. sz.)

11. §.

Z O B O R

előbb sz. Benedek rendi, sz. Ipolyról címzett
apátság, később kamaldoli remeteség.

Nyitra város északi oldalán a síkságból hegy emelkedik ki, mely *Zwendibald* (Svatopluk) morva király hadvezérétől, *Zobortól*, ki Nyitrát, *Árpád*, a magyarok fejedelme, vezérei ellen vitézül védelmezvén, e hegyen felakasztatott, neveztetett el *Zoborhegynek*. *Svatopluk* pedig 893-ban, megfosztatván országától, e hegy egyik barlangjában, egészen ismeretlenül 3 remetével együtt egész haláláig szigorú életet élt.

Ez eseményről értesülvén sz. István király Zoborhegyen sz. *Ipoly* tiszteletére monostort alapított a sz. *Benedek rendi* szerzetesek számára. De e monostor alapittatása éve, valamint egyéb körülményei is, egykorú adatok hiánya miatt, ismeretlenek. Mivel azonban Magyarország nagy helyírásának szerzője Timon szerint azt írja, hogy e monostor első apátja Fülöp volt, kinek kormánya közben sz. *Endre*, vagy *Zoërand* 1010 ben mint remete nyugodott el az Úrban, ezen apátságnak 1010 előtt már léteznie kellett.

Jöllehet, az alapítmányi okmány hiányozván, nem tudhatni, mely fekvő javak tűzettek ki eredetileg ezen apátság javadalmazásául? mindazáltal több fekvő birtoka említették Kálmán király megerősítő kiváltság-levelében, melyet a király 1113-ban adott ki az apátság akkor tájt birtokához tartozott földek, és majorságok határjárásáról, s kiigazításáról, mely IV. Béla király által 1249-ben megerősítettett. (*Eccl. Cam.* 22. cs. 42. sz.)

Ez okmányhan előfordúlnak névszerint *Muchunge* (talán Mocsonok), *Yruchisol*, *Streca* helységek, *Lak* halastó; *Zumbse*, *Crali*, *Cupusd* (talán Köpösd), *Helmeth*, *Culcse*, *Forkos* (talán Farkaska) helységek; *Galgócz vára*; *Sybel*, *Spartach*, *Poszor*, *Cozman*, *Canocz*, *Trencsien*, *Radsye* (talán Radosna), *Late*

(talán Laaz), és *Prengra*, s több más, jelenleg már nem létező, vagy, mint régi okiratokban szokásos, elferdített nevű helységek, melyek, Katona oknyomozó története szerint, elsorolva Fejér Györgynél. (*Cod. Dipl. VII. 5, 84—90. ll.*)

Időjárástával ez apátság más ajándékokkal is gyarapodott; jelesül: 1240-ben bizonyos *Sanad Stoiszló* fia, *Sárfő* nevű pusztáját ajándékozta ez apátságnak; 1258-ban *Vincze*, nyitrai püspök, a *Bana* várbeli lakosok ellen e monostornak ítélte *Krakován* földrészt. (*Fej. Cod. Dipl. V. és VII. 1. 306. l.*)

1266-ban a thüróczi prépostság, és a zobori apátság közt, 1270-ben a pápa követe által is megerősítettett, esereszerződés jött létre némely helységek IV. Béla király által a *thüróczi* prépostnak adományoztatott tizede iránt. E szerződés szerint IV. Béla király azon kikötéssel hagyta meg a thüróczi prépostnak az ama helységekbeni tized szedhetési jogot, hogy a prépost a *zobori* egyháznak minden sz. András ünnepén az akkor folyamatban levő denárnemben 3 markát tartozzék az egri káptalan előtt fizetni. (*Czech, Dipl. Com. Jaur. MM. SS. 273—275. ll.*)

Ez apátság, mely országos hitelesség kiváltságával volt kitüntetve, birta a Bajmóc közeli fekvő *Divék* helységet is, melyet Domonkos apát kénytelen volt 1294-ben *Divéki* Istvánnak eladni (*Czinár, Suplem. 228. l.*); úgy szintén sajátja vala *Léva*, akkor tájt falu, most mezőváros fele, melyet a nyitrai káptalan 1340-ben határokkal különített el. (*Cod. Dipl. Toldal. 390. l.*); végre *Kér* helység is, melyet Tamás apát 1349-ben *Telegdy Csanád*, esztergomi érseknek adott át (*u. o.*). Ezen birtok-elidegenítések kétségtelenül tanúsítják ezen apátság elszegényedését, melybe nem tudni, mi okból jutott; mert fekvő birtokai valószínűleg Zsigmond, vagy, mint némelyek állítják, Mátyás király korában a nyitrai püspökség uradalmaiba kebleztetvén be, a szerzetesek által odahagyatott monostor, a XVII-dik század vége felé, a *kamaldolii* remetéknek adatott át.

A zoborhegyi benczés apátok közül ismereteseek: a XI-dik század elején *Fülöp*; 1111—1113 *Godofréd* (*Cod. Dipl. V. 1. 311. l. VII. 4. 57. l.*); 1240. *Tamás*. (*Cod. Dipl. V. 1. 306.*); 1249-ben *Favus*. (*U. o. 309. l.*); 1258-ban *Péter* (*U. o. 319. l.*); 1294—1297-ben *Domonkos*. (*U. o. V. 2. 325.*);

1330—1349-ben *Tamás*. (*U. o. VIII. 4. 606. l. — IX. 1. 704. l. — Czinár II. 228. l. — Schmitth Ep. Agr. I. 281. l.*); — 1349-ben *Péter*. (*Cod. Dipl. V. 1. 318. l.*); 1352-ben *Tamás* (*u. o.*); — 1395—1399-ben *Henrik* (*U. o. X. 2. 701. l. és toldal. 390. l.*); — 1403—1410-ben *Hinkó* nyitrai püspök, mint kormányzó. (*Eccl. Cam. 42. cs. 23. sz. — Cod. Dipl. X. 5. 57. l.*)

A kamaldoli rend remetéinek *Zobor* hegyrei telepítettését *Damiáni* Péter eszközölte, ki a legszigorúbb szabályok megtartására köteleztetett, Olaszország apennini hegysége közt fekvő *Camoldi* nevű helyen lakott remeték közt élt, és pedig 1691-ben, midőn *Jaklin* Balázs nyitrai püspök, és *Jaklin* Miklós közt 12 szerzetes számára szervezendő zárdára vonatkozó királyi szentesítés által megerősített szerződés kötött oly kikötéssel, hogy míg e szerzetesek számára kellő eltartás biztosíthatni fog, a *pilisi* apátság fordíttassék javadalmaztatásukra. Hiteles.

Az erre következő évben kelt az alapító *Jaklin* Miklós zálogosító bevallása, melynek értelmében ez a szerzeteseknek adományozta az alapítvány fejében *elefanti* birtokait, mindazáltal 10,000 forint összegéni visszaválthatási joggal. Ezen bevallást követte 1695-ben *Jaklin* Balázs, nyitrai püspök örökösei térítvénye, melynél fogva kijelentik, hogy ez alapítványt fentartják, s nevezett rokonnak hagyatékából 8000 forintot e célra fordítanak, és e térítvényt 1696-ban királyi szentesítés is erősítvén meg, a szerzetesek 1697-ben az alapítvány birtokába beiktattattak. (*Act. Ord. Camald. Zobor 1. cs. 1. 2. 7. 9. 10. 11. sz.*)

A kamaldoli szerzetesek által, további javadalmazástul s kedvezőbb állapotba helyzetetésül, magánosoktól részint alapítvány fejében, részint vétel útján szerzett fekvő birtokok közül említvük: egy *Nyitra* városban létezett ház, mely előbb *Beszna*k Taddéjé volt; de ettől, világos adósság fejében, végrehajtás útján bíróilag lefoglaltatott, továbbá a *nyitrai* és *nyitra-számbokrét*i határban volt szántóföldek, és erdők, úgy szintén a *darasi*, és *kis-apponyi* határban feküdt rétek; végre több *Némethi* György, *Birovsky* Miklós, *Gyurek* Mihály, *Vámos* Ferencz, *Szabó* István, nyitrai plebánus, *Kallstarfer*

Mátyás, *Homolya* Mihály, és *Hunyady* Antal által részint hagyományozott, részint eladott szőlő. (U. o. 2. cs. 1—28. sz.)

A többi alapítványok közt följegyezvük: 1704-ben *Vaddsz* Ferencz nyitrai kanonok a *Zobor* hegyen önmaga számára építtetett remetelak fentartására, és hetenkint felajánlandó két szentmisére 1000 forintnyi alapítványt tett. (U. o. 1. cs. 12. sz.)

1715-ben *Schrettl* János, és neje *Borbély* Katalin két havonkint az Istennek bemutatandó szentmise áldozatra 1248 forint tőkét kézbesített a szerzeteseknek örökös alapítványul. (U. o. 1. cs. 14. sz.)

1720-ban *Spatay* Gábor, jánosi apát, a nyitrai káptalan előtt bevallja, hogy *Rákóczy* Ferencz, a belzavarok folytán, egy alkalommal a remeteségben, és székházban levén, két remete eltartására, s ugyanannyi remetelak állíttatására 1000 forintot utalványozott. Hitel. (U. o. 16. sz.)

1738-ban *Podhorányi* Boldizsár, zoborhegyi szerzetes újoncz, szentmisékre 1000, a remeteség kerítésére pedig 48 forintot ajánlott fel a szerzetnek. (U. o. 22. sz.)

1744-ben *Hunyady* Antal a nyitrai „*Újhegy*“ nevű hegyen létezett, a kamaldoliak *Daras* felé fekvő szöleikkel szomszéd, szőlőit 400 rénes forintért havonkint felajánlandó 5 szentmisére a kamaldoli remetéknek adta át. (U. o. 23. cs.)

1751-ben *Bartakovics* László, nyitrai, 600 forintra becsült, házat 30 szentmisére a zoborhegyi remetéknek adta. (U. o. 25. cs.)

1755-ben a zoborhegyi remete atyák térítvényt adtak 400 gróf *Apponyi* Lázár által a remeteségnek utalványozott rénes forintról, arra kötelezván magukat, hogy ezen összegből 200 forintot a gróf *Apponyi* család számára, az ő templomuk oldalán készíttetendő sirboltra, a másik 200 forintot közsirbolt szervezésre fordítják, s ezenfelül 400 szentmisét fognak Istennek felajánlani. (U. o. 27. sz.)

1769-ben *Botka* Mihály nyugalmazott kapitány, ki a zoborhegyi remetéknél étkezett, tartása fejében, és 12 szentmisére 1000 forintnyi alapítványt tett, évenkénti gyászmisére pedig 500 forintot hagyományozott. (U. o. 37. sz.)

Ezekon felül a következő szentmisékre tett alapítványok fordúlnak elő: 1723-ban *Hunyady* Istváné, és *Antalé*, kik egy

hetenkint felajánlandó szentmisére 1000; 1728-ban *Ölbey József* káplányé, ki havonkint bemutatandó 12 szentmisére 100; ugyanazon évben *Rácsay János*, prisztinai püspöké, ki egy havonkint felajánlandó szentmisére 200; *Gyuracska Márton* nyitrai kanonoké, ki évenkint bemutatandó 30 szentmisére 850; 1730-ban *Bokor László*, szintén nyitrai kanonoké, ki 200; 1749-ben *Nozdroviczky István* választott katariai püspöké, ki havonkint végzendő egy szentmisére 200; 1755-ben *Gellért Klára*, *Szörényi Endre* özvegyeé, ki 12 szentmisére 200; 1756-ban *Hatala Ádámé*, ki 6 szentmisére 100; 1760-ban *Jankovich György*é, ki a szegényekért felajánlandó 70 szentmisére 1300 forintnyi alapítványt tett.

1763- és 1764-ben előfordul *Lehoczky Venáncz* perjel térítvénye, melyben kötelezi magát, hogy a *Bottyány Juliána* által 500 forint tőke letételével alapított 32 szentmisét fel fogja az Istennek ajánlani; 1766-ban *Hodossy György* 500 forintot ajánlott fel alapítványúl a halála napján évenkint bemutatandó énekes szentmisére; 1774-ben *Podhorczky Teréz*, *Medveczky Márton* özvegye, 1000 forintot adományozott ugyanannyi szentmisére. (U. o. 1. cs. 17. 18. 21. 24. 26. 28. 29. 31. 36. 38. sz.)

Ezen remeteségnek, II. József császár által történt megszünttetése, s birtokainak a vallásalaphoz csatoltatása előtt, míg fennállott, elüljárói közül a következőket találtuk feljegyezve: 1697-ben *Bódog Jánost*, mint zárdafönököt; 1714-ben *Kristófot*; 1763- és 1764-ben *Lehoczky Venánczot*; 1769-ben *P. Bélát*; 1778-ban *Anselmet*, mint a remeteség perjeleit. (U. o. 1. cs. 11. 13. 31. 37. sz. — 2. cs. 2. sz.)

VIII. FEJEZET.

BESZTERCZEBÁNYAI EGYHÁZMEGYE.

1. §.

BESZTERCZEBÁNYA

szabad királyi bányaváros szent épületeivel.

Ezen Kőrmöczbányától három, Selmeczbányától négy mérföldnyire eső, a Garan, és Besztercze folyó átszelte bájos völgyben fekvő várost a németek ősrégi, a vármegyének nevét kölcsönző, *Zólyom* nevű várról, és Zólyom nevű helységtől, *Újzólyom*nak nevezik, a tótok *Bánska-Bistriczának*, a magyarok *Beszterczebányának* hívják.

Beszterczebánya keletkezte II. Endre királynak korába esik, minthogy a hagyomány szerint ezen király telepített, jeruzsálemből viisszatérte után, bányaművelésre *szász gyarmatokat* hazánkba. Ezen Thuringiából hazánkba szállíttatott, s a Beszterczebánya szomszédságában létező *Urakvölgye* (Herngrund) nevű helyen, és más körülötte létezett viskókban elhelyezkedett gyarmatosok számát szaporította IV. Béla király 1255-ben, s többféle szabadalmakat adott nekik, melyeknél fogva e vendégeknek megengedte, hogy a *Besztercze* nevű új falu helyén várost építhessenek, adómentességgel birjanak, közszavazat útján választhassanak maguknak lelkipásztort, s ezt az esztergomi érseknek mutathassák be, bírójukat szabadon választhassák polgártársaik közül, párbaft vívthassanak egymással, s a szászok szokása szerint vértet hordthassanak,

vége szabadon kutathassák az érzereket, valamint érzésválasztásra kutakat fűrhaszanak, bányaacsatornákat áshassanak, s e végre az erdőket és folyókat használhassák. Ezen a német nemzetnek engedélyezett jogokat és szabadalmakat V. István király, és 1278-ban Kún László is megerősítette; III. Endre pedig a város határait bőven kiterjesztette Thürocz és Liptó vármegyék felé. (*Bel. Not. hung. nov. II. 412. 413.*)

I. Károly király korában, kiszabatkván a város határa, Besztercebánya *Sarufalva*, *Sz. Antal*, és mivel a bányászoknak *Urakvölgyébe*, s az Óhegységbe onnét kellett az élelmet hordani, *Élelemszállítókfalvának* (Kostführerdorf), Kosztivjarszkának nevezett, és más helységeket megszerezte magának; ekkép a város később *Sz. Jakab*, *Élelemszállítókfalva*, *Szászfalva*, *Rezsőfalva*, *Kinczelova* és *Németfalu* (Nemcze) helységek birtokosává lön. (*Korabinszky Geogr. Lex. 453. l.*)

Jöllehet e város a XIV-dik században a Huss követői által gerjesztett küzdelmekbe is bekeveredett, mindazáltal *Giskra* cseh vezér nem bántotta lakosait; 1465-ben pedig Mátyás királytól, ki 1478-ban a piac közepén köralakban kereskedelmi csarnokot építtetvén, a városban, és Zólyom városban hosszabb ideig tartózkodott, újra kieszközelték a lakosok kiváltságaik megerősítését. De II. Ulászló király is bőkezű volt a város irányában. (*Bél, az i. h. 416. l.*)

Mátyás király halála után, ennek *Krebs* Mária, boroszlói polgár leányával nemzett, természetes fia, *Hollós János*, Tótország, Liptó, és Oppeln hercege, birta az atyja által neki adományoztatott besztercebányai ezüst-, réz- és más érczbányákat, melyek iránt az 1490-ben kötött béke czikkeiben akkép intézkedett az ország főpapjai, zászlóssai, és főnemesei által, a háború elhárítása végett Budán megtartatott királyválasztó nemzetgyűlésnek az új király, II. Ulászló, által is szentesített 7-dik pontja, hogy *Hollós János* e bányákat élte fogytáig birja; de *Hollós János* e bányákat 1494-ben az ezekre vonatkozó okiratokkal, és bizonyos birtokokkal együtt örökös jogon 1400 arany forint évenkénti díjért, Ulászló király helybenhagyása mellett, *bethlenfalvi Thurzó János* *Krakó* városa polgármesterének, s *Thurzó János* fiának, *Györgynek*, és örökösének adományozta. (Eredeti okmány.)

Ugyanezen évben Hollós János más adományozási okmányt is adott ki, melynél fogva Zsigmond pécsi püspöknek, és e püspök öcsésének csáktornyai *Ernusth* Jánosnak örökös birtokjoggal visszaadta a beszterczebányai „*Új- és Ó-akna*“ nevű ércbányákat az ezekhez tartozott kőből épült házzal, és négy faluval, melyeket előbb *Ernusth* János, királyi kincstárnok birt, kinek Hollós Mátyás király 1469-ben 6000 arany forintért elengedte az ottani arany- és ezüst bányáktól a királyi kincstár illető jövedelmeket, és bányavámokat. Hitel. (*N. R. A. 1526. cs. 45. sz. — 1527. cs. 2. sz. — 483. cs. 34. sz. 5. és 6. §. — 1712. cs. 15. sz.*)

II. Lajos király 1516-ban, a városnak *vörös spanyol viasz* használhatási jogot engedélyezvén, 1524-ben annak kiváltságait is megerősítette, hogy tudniillik Beszterczebányán csak *német*, vagy német szülők gyermeke bírhasson polgári joggal házat; vidéki a városba eladás végett szállíttatott bort csak három nap múlva vihesse ki a városból; az *erdei polgárok* se mérhessenek a város kárára bányái, és malmai mellett sört, s árulhassanak húst; bort pedig csupán annak tulajdonosa csakis a piacon, vagy a körtérben; de sört a városban, a vidéki sör kivételével, minden háztulajdonos mérhessen; végre a város a bevitt árucikkektől saját használatára a szokott vámot szedhesse. (*Kachelmann Gesch. d. Bergstädte III. 144. 150. ll.*)

Ezen királyi rendelet következtében a bécsi kincstár 1582-ben a beszterczebányai bányakincstár főnökének szigorúan meghagyta, hogy tiltsa meg *Koblenczen* Boldizsár, és Venczel bérlőknek az általuk *Ernö* austriai főherczeg felső majorjában a város kiváltságai kijátszásával gyakorlott bór- és sörmérést. (*Acta Jesuit. Neosol. 7. cs. 36. sz.*) Ennélfogva egy századdal később a város, és az ottani jezsuiták közt, az ezek által gyakorlott korcsmáltatás miatt keletkezett pör alkalmával, a kamara grófság, mint a város jogainak védője, szintén tiltakozott a jezsuiták jogbitorlása ellen. (*U. o. 16. cs.*)

Mivel ekkép Beszterczebányán a német nemzet különös kiváltságokat élvezett, 1605-ben és a Bocskayféle mozgalmak után a városban letelepedett tót és magyar katolikusok is polgárjogot, és a tanácsbai felvételüket követelték. Ezen nemzetiségi, és vallási külön válásból többféle suriódás keletkezett s jöllehet ez új lakosoknak a királyi rendelet, s az 1608-ban

kelt 8-dik törvényezik is kedvezett, azt rendelvén, hogy a tanácsba magyarok, és tótok is boesáttassanak be, s e törvényezikk megszégí 2000 forint bánat pénzzel fenyittessenek meg (*Bel. az i. h. 423. l.*): mindazonáltal ezen a három nemzet közt kitört villongások csak 1680-ban egyenlítették ki, s ez egyezkedést az erre következő évben I. Lipót király is megerősítette. (*Act. Jesuit. Neosol. 7. cs. 35. sz.*)

Még más vizáلكodások is keletkeztek a tanács, és a község közt, a katolikusok, és ágostai hitvallásúak közt meg nem tartatott viszonzóság miatt a tanácsba történt választások alkalmával, továbbá a tanács által helytelenül kezelt polgári jövedelmek végett. Ezen villongásokat *Thurzó* György nádor egyenlítette ki, 1650-ben pedig *Pálfi* Pál szintén nádor megerősítette az egyezkedést. (*N. R. A. 1086. cs. 13. sz. és Act. Jesuit. Neos. 7. cs. 75. sz.*)

Beszterszebánya várost, Bél és Korabinszky tanúsága szerint, nevezetesebb eseményein kívül, különféle baj is érte. Nevezetesen 1500-, 1526- és 1762-ben *tűzvész* pusztította, s e hármás tűzvész másodikát, a helybeli fellázadt vájárók és bányszok idézték elő, a várost, nébány ház kivételével, mindenfelől felgyújtván, (*N. R. A. 42. cs. 10. sz.*), s ez alkalommal a város levéltára is egészen elégett.

1542-ben országgyűlés tartatott Beszterczebányán; 1546- és 1547-ben töméntelen *sáska* sereg pusztította el az egész vidéket; 1555-ben a városra rohant *törökök* gyűjtötták fel a várost; 1601. 1645- és 1679-ben a *mirigy* több ezer embert taszított a sirba; 1605-ben *marhadög*; ezután nem sokára a *Bocskaýféle* felkeltek betörése, és a *Thuróczból* átkelt-elleneséges csapatok támadása dűlta fel a várost, minthogy ezek *Rhédey* Ferencz vezérlete alatt a felgyűjtott várost bekerítvén, végkép kirabolták; 1608-ban a város *fallal kerített be*; 1619-ben *Bethlen* Gábor vonult be a városba, kinek vezére *Széchy* kisasszony hava 22-dikén kényszerítette a polgárokat városuk feladására; Bethlen Gábor fejedelem erre a város mostani „Rákhoz“ czimzett vendéglőjébe szállván, 1620-ban országgyűlést tartott, melyen Magyarország királyává kiáltott ki; 1644-ben *Rákóczy*, 1684-ben *Tökölyi* csapatai támadták meg a várost; végre I. Lipót király uralkodása közben, a minden bétűn tartatni szokott *hetivásárok* hozattak be.

Az ország több fallal, s bástyákkal bekerítettett, vagy máskép megerősített városai nyomán, Besztercebányát is az ott letelepedett gyarmatosok, ellenséges megtámadás elleni biztos menedékül magasabb helyre építvén, és ott várat is emelvén, szent épületek állításához láttak, s a már felépült templomokat falakkal kerítették be. Ugyanis két a német, és tót ajkú katolikus lakosok alkalmasint a temetőbeni kápolnáján, s a hajdani várnagy, a gót építészet nyomaira mutató, háza romjai fölött épült templomán kívül, szemlélhető a XVI. században készült *hajdani városház*, mely jelenleg *középtanoda épület*; továbbá a vár kapuja fölött magasló *töröktorony*, melyen a városnak négy, úgymint a *Garan, Besztercze, Szenicz* (Szénás) és *Udvarna* folyót elöttüntető czimere díszel, s 100 mázsás harang van, végre még egy kisebb torony. (*Archeol. Közl. VII. 10. 11.*); ezért a város peesétjébe is egy folyó fölött álló angyal van vésvé. (*Kachelmann, az i. h. 16. l.*)

A területére és szépségére nézve a bányavárosok közt első város területének közepén a felső vagy északi kaputól az alsóig tojásdad alakú, 32 több emeletű ház kerítette, piacz, az úgynevezett körtér (Ring) van, s e házak birtokosai, a többi bányavárosok szervezete szerint, kizárólagos bormérési, és koresmáltatási joggal bírnak. Az ezen hosszúkás körnek, megfelelő mellék „*Fürdő, Felső- és Alsó-; Ezüst, Garan, és Újköz*” nevű utcákat hasonnevű kapuk különböztették meg. Ezekben a szent épületeken kívül más nyilvános házak között látható: a *Rákvendéglő* szomszédságában a *püspöki székház*; a *bányászati kincstár háza*, és a hajdani *jezsuita társoda* közt a *városház*, a fürdőutczában a *vármegyeház*; ezeken kívül a felsőutczában a *kórház*; az alsó kapu előtt az *ezüstolvasztóház* 14 kemenczével, végre a *vár* és hajdan *jezsuita* most székestemplom irányában egy ősrégi, rézfödeltű, s órával ékesített *őrtorony*.

Nevezetes még a németek által *Rechennek* (retesznek) elneveztetett faleüsztatásra szolgáló *vízvezeték*, és a piaczoni *kút*; végre Besztercebányán született a tudós *Kollár Ádám* császári királyi könyvtárnok, s neveltetett *Bél* híres történetíró. (*Korabinszky, az i. h.*)

A boldog emléktű *Mária Terézia* császárné, magyar apostoli királynő, az esztergomi érsekség egyházi és világi

ügyeinek, az érsek székhelyétől igen távol eső vármegyékben könnyebb elintézése végett, némely az érsekmegyétől elkülönzött, és kihaláltatott kerületekből új püspökmegyét állított, s a püspök székhelyétől *Beszterczebányát* tűzvé ki, 1776-dik évi január 15-dikén alapítványi okmányt tett közzé, mely szerint Beszterczebányán prépostból, olvasó-, éneklő- és ör- s két mester kanonokból álló káptalan szervezett, az egyházmegye területétől egész *Zólyom-* és *Thúróc* vármegyét, Bars vármegye *szent-kereszt*i és *oszlányi* járását, Nyitra vármegyének pedig *Bajmóczy* járását rendelte azon meghagyással, hogy ez új püspökmegye költségén az Esztergom főmegyebeli, az ekkortájt Nagyszombatban létezett magyar Tudományos Egyetem melletti papnöveldeben folyvást 27 papnevendék neveltessék.

Az új beszterczebányi püspök eltartására szükséges javadalmazásul az addig az esztergomi érsek javadalmához tartozott Bars vármegyében levő *sz.-kereszt*i *uradalom* valamennyi fekvő birtokai rendeltettek az esztergomi érsek által a nevezett vármegyékben, s járásokban élvezett tizeddel, és az esztergomi káptalan negyedével, úgy szintén ezek valamennyi mellékleteivel együtt.

Az új egyházmegye első püspökéül Ungerschütz báró *Berchtold* Ferencz gróf, választott novii püspök, a szentséges Megváltó kapornaki apátja, és pozsonyi társas káptalan Nagyprépostja neveztetett ki. — Az újonnan alapított beszterczebányai székes káptalan javadalmazására pedig a királynő külön alapítványi okmányt adott ki, melynek értelmében e káptalan örökös javadalmazásául a Boldogasszonyról czimzett *sághi*, előbb a jezsuiták által birt, prépostság fekvő javait, a Hont vármegyében fekvő *Egegh* falut *Korbácz* pusztával; *Nádas* helységet *Herczeg* nevű majorsággal; *Pecsenecz* és *Almás* helységeket, végre a Boldogasszonyról nevezett *líptői* kerület tizedét adományozta valamennyi mellékleteivel együtt. (*Lib. R. Eccles. Arch. Cam. VI. k. 383—385. ll.*)

Ezek után a Beszterczebányán létező szent épületeket kell megemlitenünk, melyek elseje:

a) A várban levő Nagyboldogasszonyról címzett nagyszerű plebánia egyház a szent Borbála kápolnával, és Szent-Kereszt templomával együtt.

A *Nagyboldogasszonyról* (B. Mariae assumtae) címzett besztercebányai a várban levő plebánia-egyház keletkeztét Bél (II. 414. l.) az 1300-dik évre teszi; de Henszlmann tudós régészünk (*Archeol. Közlem. VII. 11. l.*) azt vitatja, hogy e templom főrészei inkább a XV., mint a XIV. században divott építési modorra mutatnak, miután a templom szerkezetén észrevehető építési módor különfélesége azt tanúsítja, hogy e templom többször újjátartott meg. Ennélfogva Bél állítása csak annyiban fogadható el, a mennyiben e templom építésének megkezdését a XIV. századba helyeztük, miután bizonyos, hogy e templom 1363-ban már létezett, minthogy ezen évben bizonyos *Karoli* Péter, besztercebányai polgár, István-nak, e templom plebánusának, 8 jobbágyot ajándékozott egy mészárszékkal együtt örökös birtokul. (*Act. Jesuit. Neos. 8. cs. 11. sz. 4. §.*) Semmi alapon sem védhető tehát Szerdahelyi Gábornak (*Magy. Topogr. 21. l.*) azon állítása, hogy e templomot bizonyos *Königsberg* Mihály alapította 1499-ben, ki ugyancsak azt sok kincessel gazdagította, s nagyszerű orgonával szerelte fel, miután az előre bocsájtott adatokból világos, hogy e *Königsberg* a templomnak csak újra építője, s helyreállítója volt.

1519-ben II. Lajos király az e templomban besztercebányai polgárokból alakult „*Krisztus szentséges teste*” társulata számára oly tartalmú kiváltságot adott ki, hogy az ottani bányákban dolgozó bányászok, és aknászok, a társulati isteni szolgálat élesztésére, és a fentemlített általuk épített *Nagyboldogasszonyról* címzett egyház javára magán áhitatból a saját fáradozásukkal nyerendő ezüst- és réz némely részét felajánlhassák, továbbá egyenkint is minden forint jövedelmük után évenként két dénárt ugyanazon templom építésére, és más felmerülendő szükségleteire adózhassanak, végre, hogy a városnak legyen joga e társulat hivatalnokait választani, kik e

jövedelmekről számot tartoznak adni. (*Act. Jesuit. Nos. 8. cs. 1. sz.*)

Mivel azonban e templom eredetileg a német polgárok sajátja vala, ezek, látván a *tót* nemzet folytonos szaporodását Beszterczebányán, hogy e főtemplom birtokát biztosítsák maguknak, 1776-ban I. Lipót királyhoz folyamodtak, esedezvén, hogy Lipót király e templom gondozására német nemzetiségű és születési gondnokokat, és áldozárokat rendeljen. Ered. (*U. o. 5. cs. 37. sz.*)

1764-ben nagyszalutnai *Heinzely* Ferencz, végrendeletet készítvén, ebben a városnál kamatozó 500 rénes forintnyi tőkéjét a német nemzet plebánia-templomának hagyományozta, ezenkívül ugyanannak 60 rénes forintot 7 lelke nyugalmáért évenként felajánlandó szentmisére; a beszterczebányai jezsuita szállodának 100; nagyanyjának, özvegy *Heinzely* Klárának, pedig 50 rénes forintot hagyott. (*U. o. 8. cs. 11. sz.*)

E templom mellékletei közül különös figyelemre méltó a sz. *Borbála* kápolna, melybe a templom északi fala nyugoti végén áttört köríves kapunyílás vezet. E kápolna belsejében még látható eredeti építészeti alakzata több művészileg faragott szentnek mellszobrával együtt. Ezen 1478-ban felszenteltetett kápolna alapítójának *Plathy* Miklós tartatik. (*U. o. 8. cs. 13. sz.*)

Legnevezetesebb itt a gót alakzatú oltár, mely igen művészileg levén szerkesztve, az 1504-dik évi kisasszony hava 13-dikát előtűntető felirata szerint, bizonyos Krakóból Magyarországba jött *Stoss* Vit nevű szobrász műve, s három ajtajú szekrényt képez, melynek közepén 3 fából faragott ember-nagyságot túlhaladó, úgymint: a *Kis-Jézust* tartó *boldogságos szűz*, sz. *Jeromos* az oroszlánnal, s a kezében kelyhet tartó sz. *Borbála*, e mellett a torony szobra látható, míg a jobb és bal ajtószárnyon 4 szentnek ábrája; az oltár feletti. rakvány közepén alól a *keresztre feszített Jézus* s ennek jobb és bal oldalán a boldogságos Szűz, és sz. *János* evangelista szemlélhető.

A kápolna előtt ércből öntött ékes alakú keresztelő medencze áll, melynek rézfüdele új, teste a régi; ez utóbbinak felső része tizenkét osztályú, vagy oldalú (tizenkétszög), mind-egyik oldalán két tornyocska közt emelkedő körív sekély

fülkét képez, melyben vagy emberi alak, vagy czimer látható, kilencz fülkében 9 apostol, és háromban ugyanazon czimer van, mely paizson ágaskodó egyszarvú állatot mutat. A medence ezen részén köröskörül futó felirat a következő: „In nomine sanctae, et individuae trinitatis, patri(s) et fili(i) et spiritus sancti amen, qui crediderit et baptisatus fuerit, salvus erit, ille est una salus (kereszt). Iste (Christus) est aqua vitae, fons salutis et gratiae, puteus benedictione(benedictionis), fortitudo fragilium, piorum firmamentum, remis. peccator. (remissio peccatorum).“ A felső rész alatta keskenyedő nyakgombba végződik, melyen a mű keletkezésének ideje 1475-ben van följegyezve, azután in következik a fölszentelési ünnepnapnak nevével. (*Arch. Közl. VII. 11—14. l.*)

A templom déli hosszfalához egy még eredeti alakjában fenmaradt kapuzat támaszkodik, melynek boltozata hafsugáros csillagot képez. E kapuzat nyugoti oldalán igen nagy fülke látható, melyben műértéki tekintetben, a középkorból Magyarországon reánk maradt legnevezetesebb szobrászati teremtmény, a domborművű *olajfakert* van.

Ez festészeti elrendezésében két főrésze oszlik, melyek egyikét, az előtérét, minden oldalán kidolgozott öt szobor képezi, a másik e mögött a háttér nagy dombormű, melyen számos emberi alak, és épület látható terjedelmes tájban. Csaknem az előtér közepén térdelve inádkozik az *Üdvözítő* jobbra fordulva egy jobbfelől álló köszikla tetején megjelenő angyal felé, ki jelenleg letört kezében a szenvedés kelyhét tartotta; az *Üdvözítő* lábánál 3 apostol *Péter*, *Jakab* és *János* alszik; a dombormű középterét az *olajfakert* növényzete képezi felfelé emelkedő távlati nézetben; a Megváltó feje fölött, jobbra a nézőtől, egy megfutamodó apostol vehető észre, kinek köpenyébe egy utána iramló poroszló kapaszkodik. Még feljebb látszik elnyúlni a kertnek fasövény kerítése. E kerítés közepén ajtó nyílik, melyen Krisztus elfogatása végett poroszlók tódulnak be nagy számmal, élőkön *Judás*, jobbjaiban erszényt, baljaiban lámpást tartva a poroszlók vezére karjába kapaszkodik, míg az ajtó jobb, és bal oldalán több türelmetlen fegyveres, nem várván be sorát, hogy az ajtón bemehessen, a kerítés sövényén keresztül igyekszik a kertbe bemászni. Túl a kerten, mi sajátságos, Jeruzsalem városa helyett, Besztercebánya

vára látszik. Az egész *Dürer* Albert modorában készült mű a XVI. század második évtizedénél régibb nem lehet. (*U. o. 14—16. ll.*)

1544-ben előfordul egy *Glockniczer* Farkas, és *Schilling* Frigyes közt néhai *Glockniczer* Pétermann, és Benedek pörös vagyona fölött kötöttett egyezkedési okmányban a sz. *Borbála* kápolna javára tett 500 forintos alapítvány említése. (*N. R. A. 1566. cs. 44. sz.*) — Egy másik 1000 aranyból állott alapítványt a *Glockniczer* örökösök tettek oly kikötéssel, hogy a város káplán-tartásra kamat fejében évenként egy aranyat tartozzék fizetni. (*Act. Jes. Neos. 8. cs. 14. sz.*)

1760-ban boldog emléktű Mária Terézia királynő meghagyta, hogy a Körmöczbánya városnál kamatozó 500 rénes forintos *Guthiféle* alapítványból e város 250, Beszterczebánya város szintén 250 forintot fizessen, s ez összegek kamatja a sz. *Borbála* kápolna épen tartására fordíttassék. (*Act. Jes. Neos. 8. cs. 2. sz.*)

A boldogságos Szűzről czimzett plebánia-templomon kívül a várban más, a *Szent-Kereszt* emlékére szentelt, templom is létezett a tót nemzet használatára. Ezen templom Bél véleménye szerint 1650-ben épült; de tudós Henszlmann régészünk azt következteti szerkezetének az elkorcsosodott gót építészeti modorra mutató alakjából, hogy a XVI. század közepén kellett épülnie. A templomnak két, ugyancsak két egész, és két féloszlop által elválasztott, hajója van. (*Arch. Közl. az i. h. 17. l.*)

1742-ben kelt *Prosnyák* született Kogler Anna ájtatos célokra szánt hagyományokról intézkedő végrendelete, melynél fogva 25 forintot a tót nemzet sz. *Keresztről* czimzett templomának, ugyanannyit a jezsuita társoda *xavéri sz. Ferenczről* czimzett szentegyházának, valamint az ugyanott szervezett tanulók Mária társulatának hagyományozott. Ered. (*Act. Jes. Neos. 8. cs. 16. sz.*) — Megjegyzendő még, hogy e templom, Korabinszky állítása szerint, 1781-ben egészen leégett.

b) A sz. Erzsébetről címzett templom, és kórház a Szentlélekről címzett, és más kisebb szentegyházakkal együtt.

A sz. *Erzsébetről* címzett kórház templomát Korabinszky Beszterczebánya legrégibb templomának tartja, s mindenesetre legalább is egykorú a várbeli Boldogasszony szentegyházával. E templom a város alsó kapujánál fekszik, s alkalmasint a kórházzal együtt, melyet a már említett *Károli* Péter 24 beteg ápolására 1363-ban alapított, építtetett; a magyar királyok pedig különféle jogokkal, birtokkal és kiváltságokkal ajándékozták meg.

Ezen jótékony intézet igazgatója választásában a kegy- és védúri jogot a városi hatóság gyakorolta; olykor mindazáltal magán személyekre is átszállított. Ugyanis 1466-ban Hollós Mátyás király kiváltsági okmányt tett közzé, melynek tartalma szerint *Jany* István beszterczebányai háza felét több fekvő birtokkal, s majorral, úgy szintén fürdőjét a *kórház temploma kegyúri jogával* együtt laki *Thúz* Jánosnak, ugyanazon háza másik felét pedig budai *Ernst* Jánosnak, s ezek utódainak adta el az esztergomi káptalan előtt 6200 arany forinton; 1470-ben pedig a fentnevezett *Thúz* saját félházát is ugyanazon *Ernst*nek adta el, királyi helybenhagyás mellett, 2000 forintért. (*N. R. A. 483. cs. 34. sz. 1—3. §.*)

Ferdinand király 1544-ben a kórház temploma kegyúri jogát a városnak adta vissza azon kikötéssel, hogy a város a kórház számára alkalmas igazgatót, és gondnokot választván (ki a helybeli plebánusnak tizedet tartozzék fizetni), ezt királyi helybenhagyás végett legfelsőbb helyre terjeszthesse föl, s Ferdinand király ez intézkedését 1573-ban Miksa király is megerősítvén, a város és kórházigazgató közt különféle surlódások keletkeztek. Mert a város 1557-ben a kórházi igazgatóság jövedelmeit 200 forinton bérbe adván, az igazgató 1575-ben bevádolta a várost temploma világiasítása, és szabad telke javainak a város által megkísértett bitorlása miatt; azonban az 1576-ban tartatott vizsgálatból az derülvén ki,

hogy e birtokokat az igazgató önként adta át a városnak, 1579-ben meghagyatott az igazgatónak, hogy ez térítse vissza a város által *Kubinyi* Jóbtól kölcsön vett, és a kórház, s az ehhez tartozott két malom kijavítására fordítottatott 300 aranyat kamatjaival együtt. (*Act. Jes. Neos. 2. cs. 11. sz. 2. §. — 8. cs. 4. sz. 3. §. — 6. sz. 2. 3. 5. §§.*)

1524-ben II. Lajos király e kórháznak, új adományozás czimén 22 besztercebányai jobbágytelket ajándékozott emlékeivel, és két malommal együtt. (*U. o. 8. cs. 7. sz. 1. §.*)

1528- és 1548-ban I. Ferdinand király megerősítette II. Lajos királynak a kórháznak új adományozás fejében adott bizonyos javakra vonatkozó kiváltsági okmányát, úgymint: 13 a kórház-utczában, valamint 5 hasonló a felső utczában, két a kórház alsó malma közelében lakott telkes gazda, végre a *Besztercze* folyón, a város mellett volt két malom oly szabadalommal adományozását, hogy ott, és a Garan folyón senki se merészeljen malmot állítani, a kórház malmaiban a lakosok, és polgárok gabnáját senki se merje örölni, hogy továbbá semmiféle vidéki molnár se merészeljen a város piaczaról, saját szükségletén kívül, gabonát szállítani, a városban más kórház ne állíttathassék; e városi kórházba pedig semmiféle csavargó, vagy idegen szegény fel ne vétethessék, hanem csakis a városban született személyek fogadtassanak be huszonnégyszázig. (*Lib. R. Eccl. I. k. 8. 19. 20. ll.*)

Az ezen kórháznak, melynek gondnoka hetenkint 2 forintot, és egy negyed búzát kapott, jutott jótétemények közé sorolható a *Széchényi* György, esztergomi érsek, által ezen, és a körmöczbányai kórháznak 1692-ben végrendeletileg hagyományoztatott 3000 forint (*Lib. R. Eccl. III. k. 114. l.*); 1756-ban pedig a boldog emlékezetű Mária Terézia császárné által a besztercebányai pénztár serföző háza részéről e kórház javára minden örlés alkalmával fordíttatni rendelt egy forint örlésdíj, s a szállításbér fejében járó 9 kr. (*Act. Jesuit. Neos. 8. cs. 30. és 59. sz.*)

A kórház igazgatói valának: 1576-ban *Steger* Ráfáel, 1579-ben *Trelich* Tamás, 1614- és 1616-ban *Novák* Miklós, esztergomi kanonok. (*U. o. 8. cs. 6. sz. 3. 5. §. — 7. sz. 2. 5. §. — Eccl. Cam. irreg.*)

A *Szentlélekről* címzett templom a felső kapunál a XVII. században az ágostai hitvallásúak által építtetett, s a német és tót ajkú hívek számára szereltetett fel. — Ezeken kívül van még a *kalváriahegyi* templom, a Garanon túl nepomuki sz. János emlékére szentelt kápolna, a vármegyeházban a *szenvedő Jézus* kápolnája. (*Korabinszky és Schemat. Cleri Dioec. Neos.*) — Végre az *Urak völgye* területén is áll *Moticskó* nevű helyen egy 1757-ben épült, *Nagyboldogasszonyról* nevezett, templom, mely a jezsuiták beszterczebányai plebániájához tartozott. (*Act. Jes. Neos. 8. cs. 8. sz.*)

c) Jézus társasági társoda, a xaveri szent Ferenczről címzett, jelenleg székesegyházzal együtt.

III. Ferdinand király egy 1637-ben kelt legfelsőbb rendeletével azt hagyta ugyan meg, hogy Kassán és Beszterczebányán Jézus társasága számára társodák állíttatván, a *bozóki* és *mislei* prémontréi prépostság fekvő birtokai a jezsuitáknak adassanak át; mindazáltal később a bozóki prépostság birtokait *Szelepcsényi* György esztergomi érseknek adományozta; ez pedig azokat, mint a bozóki prépostságot tárgyaló szakaszban említettem, a *Nagyszombatban* állítandó társoda, és papnevelde javadalmazására fordította. Ennélfogva a beszterczebányai jezsuiták javadalmazásáról máskép kellett gondoskodni.

Bizonyos ugyanis, hogy a Beszterczebányára, valamint Kőrmöczbányára és Selmeczre telepíttetett jezsuitákra a lelkipásztorkodás, és az ottani plebániák gondozása bízott, még pedig királyi adományozás nyomán; mivel III. Ferdinand király parancsolta meg 1647-ben lobkoviczi *Popel* Udahrik Ádám, az udvari kinstár tanácsosának, hogy a jezsuiták tartományi főnöke engedélyével két Jézus társasági áldozárt vezessen be Beszterczebányára, s azokat egyik ottani királyi épületbe telepítse le, eltartásukra pedig az előbbi *Schlegl* nevű beszterczebányai plebánus járandóságát utalványozza. *Eredeti okmány.*

Ezen királyi intézményre egy másik 1649-dik évi mind-szenthava 29-dikén kelt legfelsőbb rendelet érkezett a kamaragrófhoz azon meghagyással, hogy lelkipásztorkodás végett Besztercebányára négy, a selmeczi kamarához pedig két Jézus társasági áldozárt szerezzen, s ezek kellő eltartásáról gondoskodjék. E rendelet nyomán nem sokára Besztercebányán a kamara-épületben létezett pénztárnoki szállás adatott át a jezsuitáknak lakásul. (*Act. Jes. Neos. 3. cs. 45. sz. — 5. cs. 39. sz. — 7. cs. 48. 49. sz.*)

1650-ben bizonyos sonnaui *Ochs* Farkas a jezsuiták székházának egy kertet adott el örök áron 1000 forintért oly kikötéssel, hogy a társoda igazgatója, és annak utódai bér fejében évenként 1 forintot s 90 denárt fizessenek a besztercebányai kincstárkerület tisztartó hivatalának. *Eredeti okmány.* Ferdinand király pedig 1651-ben a jezsuiták jobb élelmezésére, a már szokásos élelmi járandóságon felül, még egy véka rozsot, egy hordó sert, és 4 font zsirt engedményezett; 1656-ban pedig *Steiffenegger* Márton Venczel bányatisztnek, a királyi kincstárból utalványozván a mérsékelt költséget, meghagyta a jezsuiták házának jó karban tartását. (*U. o. 7. cs. 25. 43. sz. — 5. cs. 38. sz.*)

Sokkal jelentékenyebb volt ennél Thurzó Elek, a kör-mőezi királyi kincstár főgrófja, alapítványa, melynél fogva, saját lelke nyugalma, Besztercebánya városának kamatozásra kölesün adott 10,000 magyar forint tőkepénzét a *Lőcsei* katolikus egyháznak és az ottani szegényeknek hagyta oly kikötéssel, hogy e tőke 500 forintnyi kamatja évenként a *Lőcsei* polgároknak, mint ez alapítvány végrehajtóinak fizetessék ki; mivel azonban e kamat *Lőcsén* egészen ellenkező célokra fordítottat, I. Lipót király 1661-ben azt rendelte, hogy ezen egész tőke a létesülendő *besztercebányai jezsuita társoda* javára fordíttassék. (*U. o. 8. cs. 21. és 48. sz.*)

Ugyanazon időben Lipót király a jezsuiták lakása melletti sz. *József* (most xavéri sz. Ferenczről czimzett székes) templomban egy, a helybeli királyi kamara tudtával és befo-lyásával, a jezsuiták által felfogadandott kántor-tanító eltartá-sára a kincstár jövedelmeiből évenkénti 175 forint járulékot utalványozott; e segélyezés azonban később havonkénti két forintra szállítatván le, a főnök folyamodására, nehogy a ta-

nuló ifjúság a közelgető hideg korszakban hiányt szenvedjen a fűtésre szükséges fában, úgy látszik, továbbra is előbbi érvényességében hagyatott meg. (U. o. 7. cs. 27. 46. sz.)

1716-ban a főkamagróf azt rendelte, hogy a besztercebányai kápolnai ének- és zenekar számára javadalmazásul a jezsuitáknak évenként 787 forint, 20 denár; a zenészeknek 240 forint, a tanítónak, szokott járandóságán felül, (ide nem értve a Thajobáni hitküldér számára 16 forintban rendszerezett lótartást) hetenkint két forint, s a fentemlített *Thurzóféle* tőke 1708-ra járó kamatja fizetessék ki. (U. o. 45. sz.) — Ezenkívül a városi tanács 1740-ben az elemi iskolák tanítójának fára évenkénti 20 rénes forintot utalványozott. (U. o. 3. cs. 59. sz.)

A jezsuita-templom irányában jótékonytságot tanusított *Vesselényi* Ferencz nádor, midőn 1668-ban bizonyos saját maga, és *Széchy* Mária grófnő által alapítottatott oltár számára a jezsuita székház főnökének 156 forintot adott át. (N. R. A. 721. cs. 26. l.) — 1707-ben dienesfalvi báró *Czirák* László, 300 rénes forintot biztosítván, megígérte, hogy ugyanazon templomban a *Szent-Háromságnak* szentelt oltárt fog állíttatni. Végre 1717-ben *Csernyák* Imre, Jézus társasági hitszónok, tanusítja, hogy *Miller* Fülöp Péter, jezsuita, udvari gyóntató atya I. Lipót császártól egy igen nagy értékű, császári sast ábrázoló, szentségtartót eszközölt ki a már fentnevezett *Vesselényi* Ferencz, mint annak tulajdonosa, halála után a jezsuiták besztercebányai székháza számára. (Act. Jes. Ncos. 7. cs. 24. 31. sz.)

Míg a Jézus társasági atyák Besztercebányán a számukra kitézött kincstári épületben laktak, 1677-dik évi mindszenthava 17-dikén kelt királyi leirat érkezett *Szelepcsényi* György esztergomi érsekhez azon utasítással, hogy az érsek a neki társul kijelölt bécsűjhelyi püspökkel *Lipóttal*, a sz. Jánosrend lovagjával, tegye meg a szükséges intézkedéseket a Besztercebányán szervezendő jezsuita-társoda létesítésére. *Eredeti okmány.*

1688-ban *Lipót* király az ottani jezsuitáknak teljes javadalmazásul a hajdan prémontréi kanonokrend *Gubásóczy* János prépost halála által megürült *sághi* prépostsága birtokait adományozta Jézus társasága harmadik kísérleti (tertia

probationis) intézménye fentartására, s az erre következő évben a jezsuiták csakugyan beiktattattak a sághi prépostság javai birtoklásába. (U. o. 3. cs. 22. 39. 47. sz.)

1694-ben Sághon évenként sz. Mátyás apostol, és sz. Imre herceg évnapján megtartandó országos vásár rendezett. (U. o. 5. sz.) Ezen időtől kezdve a besztercebányai jezsuita székház előljárói *társoda-igazgató*, s egyszersmind a *sághi* prépostság *gondnoka* címet használták.

Már most a jezsuiták javadalmazására tett többi adományozásokat kell elsorolnunk. Mert a besztercebányai jezsuita-társoda által a körmőczy királyi kamara pénztárából évnegyedekint húzott 255 forint 15 krajczáron kívül még a következő alapítványokra tett szert. 1710-ben *Újfalusy* Erzsébet bizonyos a besztercei plebánusnak kölcsön adott 70 forint s más *Ivanicz* Lénárdnál kamatozó 240 forint tőkéjét, megholt férje által a társodának hagyományozott 300 forint fejében, a jezsuitáknak adományozta. (U. o. 7. cs. 42. és 66. sz.)

1713-ban *Hevenessy* Gábor, Jézus társasági áldozár, akkép intézkedett, hogy 1000 forint tőkepénzének, mely bizonyos *Fischernek* volt száztól hatos kamatra kölcsön adva, fele kamatja a Jézus társasága besztercebányai harmadkisérleti házában jusson hasznos könyvek megszerzésére, másik fele pedig a hitelemzést tartó atyáknak adassék olvasók vásárlására; ha azonban Besztercebányán nem lenne harmadkisérleti ház, a tőke egész kamatja a társoda könyvtára szaporítására fordíttassék. Eredeti okmány. (U. o. 8. cs. 15. sz.)

1721-ben családi néven *Deining* Anna Mária vagyonát gyermekeinek és rokonainak hagyta, 30 forintot azonban a besztercebányai *haldoklók testvériségének* hagyományozott; 1726-ban pedig *Deining* Ferencz Jézus társasági tag, lemondván örökségéről, 300 forintot, és 6 ezüst kanalat a besztercebányai jezsuitáknak engedett át. (U. o. 7. cs. 67. sz. — 8. cs. 58. sz.)

1723-ban *Görgey* Imre, a kolosvári jezsuita társoda igazgatója, Besztercebánya városánál elhelyezett és *Roy* Ferencz atya által az ottani társodának átengedett 1000 forint tőkét kamatjával együtt, a besztercebányai jezsuitáknak szolgáltatta át. Eredeti okmány. (7. cs. 71. sz.)

1729-ben *Markiny* János végrendeletileg 2100 forintot hagyományozott a jezsuitáknak különféle ájtatos czelokra. (U. o. 8. cs. 55. sz.); 1742-ben pedig *Markiny* Jakab, szelmezi polgár, a *Krausz* János, beszterczebányai polgárnál volt, ki nem fizettetett 165 forint 38 krajczárnyi összeget a Beszterczebányán alapítandó *szegény tanulók* neveldejére rendeli fordíttatni, kikötvén, hogy családjára is legyen tekintet. (U. o. 12. sz.)

1742-ben *Khern* Ignác, a hadi pénztár hivatalnoka, maróthi *Paluska* Kristóftól tekejátékkal nyért 100 aranyat a jezsuita társodának ajándékozott kegyes czelokra. (U. o. 8. cs. 38. sz.)

1771-ben nagyszalattnai *Heinzely* Ferencz, végrendeletet tevén, a jezsuitáknak szent czelokra 660 forintot hagyományozott. (U. o. 10. sz.)

A már említett, az Urakvölgyében építtetett, *Nagyboldogasszony* templom alapítványi 1755-ben kelt okmánya értelmében az ugyanott lelkipásztori teendőket végző két Jézus társasági hitküldér a beszterczebányai királyi kincstárból 350, az ottani bányász testvérülettől, és elemi iskolától évenként 150 forintot kapott. (U. o. 8. cs. 9. sz.)

A beszterczebányai jezsuiták által szerzett ingatlan javak közé tartozik: egy *Pecsenics* nevű szőlőhegyen létezett szőlő, melyet *Mikoviny* Lászlótól 1500 forint becslési árán vettek meg. (U. o. 7. cs. 141. sz.)

Egyébíránt, mint a jezsuitáknál szokás, Beszterczebányán is van templomuk előtt 1719 óta, egy a *Szeplőtelen Szűz* szobrát tartó oszlop, melynek felállítására és fentartására I. Lipót király 1694-ben egykori örökös nélkül kimúlt *Kremniczer* András, a rézkohó sáfára, hagyatékából, a városnál tőkésített 1500 forint kamatját utalványozta olyképen, hogy e töke magánosoknál szervezendő gyűjtés által szaporíttassék. Ehez járult még 50 forint töke, melyet *Stephan* Márton János oly végre hagyományozott, hogy ennek kamatjából ez oszlop előtt folytonosan lámpa égjen. (U. o. 8. cs. 37. 51. 54. sz.)

A besztercebányai Jézus társasági, székház főnökei, társoda-igazgatói, s a sághi prépostság gondnokai névsora:

1659-ben *Veltin Jakab*, székház-főnök. (*Act. Jes. Neos.* 7. cs. 40. sz.)

1690— — *Markievicz Jakab*, székház-főnök. (*U. o.* 9. cs. 39. sz.)

1691. 1692. *Thun János*, székház-főnök. (*U. o.* 6. cs. 65. sz. — 7. cs. 63. sz.)

1694— — *Urfahrer Ferencz*, székház-főnök. (*U. o.* 3. cs. 5. sz.)

1694— — *Höffel János*, székház-főnök. (*U. o.* 7. cs. 114. sz.)

1697—1699. Ugyanaz, társoda-igazgató, s gondnok. (*U. o.* 9. cs. 42. sz. — 12. cs. 37. sz. — 13. cs. 69. sz.)

1702— — *Sennyei László*, főnök. (*U. o.* 9. cs. 40. sz.)

1702—1705. *Höffel János*, főnök. (*U. o.* 3. cs. 17. sz.)

1714— — *Huklmann Mihály*, főnök. (*U. o.* 12. cs. 19. sz.)

1721— — *Manigay János*, igazgató. (*U. o.* 15. cs. 24. sz.)

1728— — *Leuttner András*, igazgató. (*U. o.* 12. cs. 30. sz.)

1729. 1730. *Mitzke Frigyes*, igazgató. (*U. o.* 7. cs. 143. sz. — 9. cs. 57. sz.)

1731. 1732. *Gasztager Mihály*, igazgató. (*U. o.* 10. cs. 42. sz. — 11. cs. 42. sz.)

1736— — *Pammer Godofréd*, igazgató. (*U. o.* 4. cs. 25. sz.)

1739— — *Rainwalt Adám*, igazgató. (*U. o.* 11. cs. 48. sz.)

1741— — *Hajdler Xav. Ferencz*, igazgató. (*U. o.* 7. cs. 151. sz.)

1744— — *Mayerl Benedek*, igazgató. (*U. o.* 10. cs. 47. sz.)

- 1746— — *Blaskovics József*, gondnok. (U. o. 9. cs. 19. sz.)
- 1746—1750. *Mayerl Benedek*, igazgató. (U. o. 1. cs. 10. sz. — 2. cs. 11. sz. — 6. cs. 33. 54. sz.)
- 1747— — *Vaismayer József*, igazgató. (U. o. 7. cs. 104. sz.)
- 1749— — *Lapiny János*, igazgató. (U. o. 1. cs. 32. sz.)
- 1750— — *Greiner Ignác*, igazgató. (U. o. 9. cs. 8. sz.)
- 1757— — *Tarnóczy Zsigmond*, gondnok. (U. o. 6. cs. 24. sz.)
- 1758—1761. *Kendrey Gábor*, gondnok. (U. o. 6. cs. 37. sz. — 10. cs. 54. 60. sz.)
- 1762— — *Royz Ignác*, társoda-igazgató. (U. o. 11. 49. sz.)
- 1765— — *Knop Károly*, társoda-igazgató. (U. o. 9. cs. 5. sz.)
- 1766— — *Palics Ignác*, gondnok. (U. o. 1. cs. 7. sz.)
1766. 1767. *Mayerl Kristóf*, társoda-igazgató. (U. o. 6. cs. 6. sz. — 9. cs. 14. sz.)
- 1768— — *Tarnóczy Menyhért*, gondnok. (U. o. 3. cs. 35. sz.)
- 1769— — *Klauss Ignác*, társoda-igazgató. (U. o. 15. cs. 25. sz.)
- 1769—1771. *Baross József*, gondnok. (U. o. 3. cs. 37. sz.)
- 1771— — *Huszár József*, társoda-igazgató. (U. o. 9. cs. 11. sz.)
- 1772— — *Baross József*, gondnok. (U. o. 10. cs. 73. sz.)

2. §.

KÖRMÖCZBÁNYA

szabad királyi bányaváros sz. épületeivel együtt.

A Barsvármegyében keblezett, s a bányavárosok között első, Besztercebányától három, Selmeczbányától négy mérföldnyire, aranyban dús halmok közé rejtett *Körmöczbánya* város nevét némelyek *Kremesi* és *Kremen*, az ott bőven találkozó kovakő vend nevétől, mások a tót *Kramcze*, és *Kramnicza* szótól, mások ismét az első bányaművelők által ugyanott épített szatócsboltok *Krämer* német nevétől, végre többen a szászoknak hazájukban létezett *Krimnicz*, máskép *Crymich* nevű helységétől származtatják.

E környék legrégibb lakói a *Quadok*, és metanaszti *Jászok*, később tótok, a magyaroknak e hazába jötte után pedig Szászok valának, kik már 750—776 évek közt telepedtek le a szomszéd Garan folyó partján emelkedő, ép ezért *Szászkő*- (Sachsenstein-)nek neveztetett vár körül, s mint a bányászatban legjártasabb emberek, nem sokára Körmöczbányát állandó lakhelyükké alakították. (*Korabinszky, Bel. Hung. Nov. IV. 182. l.*)

A város keletkezése Kálmán király korába esik, ki 1100 év körül az akkor még helységnek többféle szabadalmakat, s némelyek véleménye szerint szabad királyi városi jogokat engedélyezett. Legelőször azonban a város említése egy 1342-dik évben I. Károly király által kiadatott rendeletben fordul elő. E király ugyanis, a pénzverési ügy újjá alakítója lévén, Körmöczön legelőször veretett *aranyokat*, s 1328-ban a szászokat különös szabadalmakkal tüntette ki. 1342-ben először említetik a II. Endre király uralkodása folytán zsidók által kormányoztatott „*régi körmöczi kamara*“, midőn *Károly* király a *körmöczi kamaragrófságot*, bizonyos *Ipoly* árvai várnagynak, minden a hét szomszéd vármegyére kiterjedő járulékaival s az esztergomi érsekség tizedével együtt, adományozta,

egy év alatt aranyban kifizetendő 800 markaért. (*Bel az i. h. 183. és 184. ll.*)

I. Lajos, Albert, Hollós Mátyás, II. Ulászló, és II. Lajos királyaink Körmöcz bányavárost kiváló kiváltságokkal ajándékozták meg, és hathatósan előmozdították a bányaművelést. Nevezetesen II. Ulászló király 1507-ben nyílt rendeletet intézett Magyarország karaihoz és rendeihez, melyben meghagyta, hogy ezentúl senki se terhelje *Körmöcz, Selmecz, Újbánya, Besztercze*, s más bányavárosok polgárait, lakosait, bányászait és bányavámolóit, azoknak az országos törvényszékek által is helybenhagyatott kiváltságai ellenére, bármely *adó és vám* követeléssel. Hitel. (*N. R. A. 29. cs. 76. sz.*)

Miután a híres *Thurzó* család, nevezetesen *János*, ki 1494 óta *Hollós Jánossal* bérben birta a besztercebányai réztüzletet, II. Ulászló király által a körmöczi kamara főfelügyelőjévé neveztetett, és György nevű fiával, s a *Fuggerekkel* 1502-ben minden bányát, s valamennyi körmöczi és selmeczi bányajövedelmet zálogba vett, (*Rupp, Magyarorsz. pénzci. II. 103. l.*) ; ugyanazon király 1515-ben kiváltságlevelet tett közzé, melyben e városok, valamint Besztercebánya lakosait is menteknek nyilvánította ugyanazon évi sz. Erzsébet évnapijától fogva minden rendkívüli díj, adó, vagy segélyfizetéstől az egy rendes bérilletéken kívül, melyet a *Thurzó* Györgyre történt átírás nyomán évenként a *zolyomi* várba tartoztak beszolgáltatni. (*N. R. A. 1878. cs. 140. sz.*)

Zsigmond király a bányavárosokat, jelesen a feleségének *Borbála* királynénak ajándékozott *Körmöczöt*, és *Újbányát* 1429-ben a Tótországban létezett *Szaploncza* várral, és számos, bizonyos *Kapy Poharos* magvaszakadtával a koronára visszaszállt, fekvő javakkal együtt *Gara* Miklós nádornak ; II. Lajos király pedig ugyanazokat 1522-ben az érczbányákkal, *Zolyom* várral, *Ó-Budával*, *Csepel* szigettel, és a rajta létezett *Keve* (Ráczeke) mezővárossal, végre a *marmarosi sóraktárakkal* együtt nejének, *Mária* királynénak, adományozta. *Mária* királyné pedig a körmöczi kamarát bethlenfalvi *Thurzó Elek*, királyi kincstárnoknak adta bérbe, ki az 1522-dik évre első januártól első februárig eső 2500 forintnyi összeget, a királyné nyugtatványa szerint, le is fizette. — Végre 1596-ban ifjabb *Thurzó* Bernát, végrendeletet alkotván, *Bajmócz* várát

a *körmöczi* bányákkal együtt unokaöcseinek, néhai *Thurzó* Elek fiainak, *Thurzó* Szaniszlónak, Miklósnak, Kristófnak és Eleknek hagyományozta. (U. o. 1883. cs. 88. és 89. sz. — 419. cs. 12. sz. — 433. cs. 3. sz.)

Megjegyzendő még, hogy *Körmöcz* város évenként sz. György és sz. Mihály napján 195 forintot (míg *Selmecz* és *Beszterczebánya* 203 forintot 20 krajczárt tartoztak fizetni) szokott *királyi évi adó* fejében Zólyom várába beszolgáltatni. (U. o. 1879. cs. 54. sz.); a *Rákóczy*féle fölkelések alkalmával pedig I. *Rákóczy* György, erdélyi fejedelem, irányában tanusított ragaszkodása miatt, 1644 a *Garan* melletti sz. *Benedek*ről nevezett káptalan előtt, a királyi ügyek igazgatója általi bűnvádi vizsgát kellett kiállania (U. o. 1459. cs. 6. sz.); de midőn a viszonyok megváltoztak, I. *Lipót* király 1667-ben megengedte *Báthory* Zsófiának, a fentnevezett *Rákóczy* György fejedelem özvegyének, hogy a *körmöczi pénzverdében* saját aranyából, s ezüstjéből 7000 aranyat, 60,000 császári tallért, és 100,000 forintnyi garasokat verethessen a pénzverési díj lefizetése, és bizonyos feltételek megtartása mellett. (U. o. 763. cs. 42. sz.)

A város külső alakját és terjedelmét illetőleg: alkalmasint *Zsigmond* király fallal kerítettette be a várost, mely, a többi bányavárosok mintájára, úgynevezett, 39 ház környezte, gyűrűvel bir, mely házak tulajdonosai német polgárok valának, s a *Hollós Mátyás*, és *Miksa* királyok által megerősítettett bormérési, és bolttarthatási jogot élveztek; de egyszersmind tartoztak a bányákat művelni.

Kapuja e városnak három van, úgymint: a felső-, alsó- és besztercei kapu, melyek elsején *Ferencz* társakormányzó, és *Mária Terézia* királyné *Körmöczre* jövetele emlékezetét örökítő felírás olvasható. — A gyűrűben levő középületek jelesbbjei: a *bányászati kamara*, a *pénzverde*, és az *érczvolvaszda*, a városház, a plebánia- és iskolaépület, és az érczhulldaház. A többi bányaműveléshez szükséges épület a gyűrűn kívül van, mint a *Türöcz vármegyéből* 10,000 ölnyre a zúzó- és más gépekbe vezetett, *Szászkővár* irányában a *Garanba* ömlő, vízvezeték is. (*Korabinszky*, *Bél. az i. h.* 187. és 188. ll.)

A belvároshoz a következő helységek s majorságok tartoznak: *Légentel*, *Vendfalva* (*Windisdorf*), *Schváb* (*Schwabenhof*), *Honeshaj* (*Lúcska*), *Koneschhaj* (*Konossov*), *Sz.-Ivánhegye* (*Berg*), *Blaufusz* (*Kékláb*) Bars vármegyében, Felső- és Alsó-Thurz (*Turcsék*), *Glaserhaj* (*Skleno*), Felső- és Alsó-*Stubnya* a fürdővel együtt *Türócz* vármegyében.

A város belső tanácsa 12 tagból áll, kik közül a bíró évenként Gyertyaszentelő Boldogasszony utáni vasárnap szokott választatni. A külső tanácsot pedig 24 polgár, és 2 népszószóló képezte. — A város pecsétjén sz. *Katalinnak*, kit a város védnöknőjévé választott, alakja látható bal kezével vértet, jobbjaival pedig lábai előtt kardot tartva; a pecsét felső részén fél kerék, s e fölött C. betű, alsó részén pedig a magyar czímer van bevésve az Anjou ház 5 lilomával. (*Korabinszky, és Bel. az i. h. 201. és 208. ll.*)

Körmöcz városát sokféle baj és szerencsétlenség érte; mert a *tatároknak* elűzetése után, kiknek közeledtét, a népmonda szerint, a várban tartatott pávák árulták el éjjeli lármájukkal, ismételt éhség, és mirigy pusztított a városban; 1270-ben IV. László király uralkodása közben, úgy szintén 1424—1433-ig, valamint a *Hussiták* háborgásai, végre 1526 után a *török* uralom folytán rablás, öldöklés, gyűjtogatás, és pusztítás sujtotta, gyakran, és pedig 1560-, 1690-, 1707-, 1716- és 1777-ben tűz hamvasztotta el a várost. De azon bajok sem mellőzhetők hallgatással, melyek a belzavarok folytán, a *Bocskay*, *Behtlen*, *Rákóczy* és *Tököly* felkelés közben 1605—1705-ig súlyosultak a városra, valamint a többszöri földrengés, és elemi csapás okozta károk sem hagyhatók említés nélkül. (*Korabinszky.*)

A középkorban szokás volt a városok alapíttatásakor, többnyire a város valamelyik oldaláni magaslaton várat vagy erődöt állítani, (mint a Rómaiaknak praetoriuma, vagy capitoluma vala), hova a lakosok veszély idején menekülhettek, s ezt az ellenség visszautasítása végett, közepére a főtemplomot építve, fallal, árkokkal, és védbástyákkal erősítették meg a lakosok, kik ott, a nyilvános isteni szolgálaton kívül, közös ügyeiket is intézték el. — Ugyanezen szokás következtében létesült Körmöczön is

a) A sz. Katalinról nevezett hajdan plebánia-templom.

A sz. Katalinról czimzett templom építtetése maga a város keletkeztenek idejére, Kálmán király korára, tehető; de több század múlva, 1470-ben Hollós Mátyás király uralkodása közben megújíttatván, tágasbbitatott. Ezen a vár közepén épült, s a mi sajátságos, csak két, szintén két oszlopon nyugvó, hajóval birt templom szélesebbnek látszik, mint hosszabbnak. Nyolcz szöges szentélyét 3 szárny zárja be, 3 ablak világítja meg, kívülről több támasz tartja. — A templom mindenik oldalán kápolna van, melynek egyike két emeletes, s befejeztetése évétől az 1485-dik évet tünteti elő.

A sekrestye ajtaja későbbi csücsives idomú. A szentélyben, melynek hevederein 1488. 1511. 1858. évszámok jegyzék fel, és a szentélyhez közel, a hosszhajóban csinos faragásokkal diszes faszékek állanak, melyek már a renaissance idejében, s még később készültek, úgy szintén a szentély déli fokán, közel a diadalívhez, látható, gyakorlott kézremutató domborművel ékesített sirkő is, mely két lerchenbergi *Fleischel*, úgymint *György* 1617-ben elhalt alkamara gróf, és az 1618. kimúlt *Farkas* (Wolfgang) emlékére készült, s ennek közepén a keresztfán függő Megváltó látható, alatta pedig a két elhunyt térdepel, és imádkozik, az egyik magyar zsinóros ruhában, a másik kurta spanyol köpenyben.

E heveder északi oldalán áll a szónokszék, mely ámbár csücsives idomú, ritkítja párját hazánkban, hol még e korból sem maradt fen szónokszék. E szószék a tulajdonképeni szék-ből, az ezt hordozó oszlopból és az ahoz a sekrestyéből vezető karzatból, s lépcsőzetből áll. A szék félemlernyi magas, kiszökő többszög, melynek minden oldala késő csücsives át nem törött mérművel bír; ennél még nevezetesebb az oszlop, melyen a szék emelkedik; mert ennek több henger-taggal ellátott lába hatszögű táblán (plinthus) áll, töve közepén sokkal erősebb, mint akár lába, akár kapitelje táján, melyet négy levélsor vesz körül. Az ajtó, mely a sekrestye lépcsőzetéből a szószékre visz, a hosszhajó falát töri keresztül, tehát itt a

tulajdonképeni székhez vivő kurta karzatra volt szükség, melynek kartámát szintén két csücsives félig áttört mérmű disziti. E kartám alatt, mint a bécsi sz. István székesegyház szószékén, látható egy ablakból kikandikáló férfi mellszobra; de ez hibásan tartatik az építész mellszobrának, miután ennek készítési modora a XVI. századé, nagy vászon galléra van, vas pánczéllal felruházott. Az egész szószéket, mint a mellszobor mellett olvasható évszám tanúsítja, 1860 kitatarozták, és befestették, még pedig igen kirívó festékekkel, mely kivált az emberi alaknál, s az azt körülvevő ablakkeretnél fölötte visszatetsző.

A templom később fegyvertárrá alakítottatott, a *Roth* és *Zoki* családok, s báró *Schmideg* Tamás sirboltjait tartalmazó templom nyugoti homlokzata elébe vastag falú tornyot építettek a lakosok 1577-ben; de ezt 1715-ben nevezetesen ki kellett tatarozni s javítani.

A váracsbán van még a tojásdad alakú sz. *András* kápolna és egy másik torony, melyen a város órája, benne pedig legnagyobb harangja létezik, s e toronyból szokták az örök az órákat hirdetni. (*Korabinszky, Bel. Not. Hung. Nov. IV. 208. és 213. ll. — Henszlmann, Arch. Közl. VII. 1—7.*)

b) A Nagyboldogasszonyról címzett plebánia-templom.

A város gyűrűterén, melynek éke az 1773-ban felszenteltetett *Szent-Háromság* oszlop, áll az 1557-ben épült, s először 1642-ben, azután 1769-ben megújított *Nagyboldogasszony* plebánia-templom, melynek két tornya, a templom utóbbi javítása alkalmával magasabbra emeltetvén, rézzel fedetett be. Ezt egykor az ágostai hitvallásúak bírták. (*Korabinszky.*)

c) A sz. Ferencz rendi szerzetesek temploma, és kolostora.

E kolostort sz. Ferencz sebhelyei emlékére a Szentséges *Üdvözítőről* címzett sz. Ferencz rendi szerzetesek tartománya számára a templommal együtt 1649—1653-ig *Lippay* György

esztergomi érsek építtette, s alapította. E szerzetesek, *Wesselényi* Ferenc özvegye jószág igazgatójának 1668. kelt nyugtája szerint, a nevezett özvegytől is húzták 60 forintnyi évi járulékot. (*N. R. A. 721. cs. 32. sz.*)

E templomban *lorétomi kápolna* is van. A zárdafőnökön, és ennek helyettesén kívül e kolostorban levő 8 szerzetes e templom lelkiekbeni gondozásán kívül a beszterczebányai püspök- és Esztergom érsekmegyei plebánusokat segíti a lelkipásztorkodásban. (*Schem. Or d.*)

d) Körmöczbánya többi szent épületei.

A váracs, és város templomain kívül van Körmöczön a külvárosban, s az alsó utczában levő, sz. *Erzsébetről* czimzett, a tótajkú hívek számára a XVI. század vége felé épült csücsíves templomka, mely ispotály-templomnak neveztetik. E templom, a már említett váracsbeli sz. Katalin templommal hasonló szerkezete miatt, egykorúnak mondható e sz. Katalin templommal. — Csekély kiterjedése, és szentélyének az osztatlan hosszahajóval egyenlő szélessége miatt imolának lehetne nevezni, ha a hosszahajó előtt a többi részszel egykorú torony nem állana. E templom mind északi, mind déli falán hiányzik az ablak; mert ezt későbbben áttörték, és a templomka tágíthatása végett ide nagyobb kápolnát építettek, s *ispotály* van hozzá csatolva, melyben 14 szegény ápoltatik.

Ezenkívül létezik még egy sz. *Józsefről* czimzett kóroda is, melyet *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek az e célra hagyományozott *tótprónai* birtokából alapított; ennek utódja *Széchenyi* György pedig 1721-ben nagyobbított, s ez 10 szegény és 22 nyomorék ápolására van felszerelve.

A *Zólyomtelek* nevű téren áll az 1772-ben épült sz. *Anna* kápolna, a városon kívül pedig az 1767-ben építtetett sz. *István* király kápolna, végre a *kalvária hegyen* a *Szent-Kereszt felmagasztaltatása* emlékére 1827-ben állíttatott kápolna van. (*U. o. — N. R. A. 1440. cs. 14. sz. — Henszlmann az i. h. 7. l.*)

3. §.

ÚJBÁNYA

szabad kir. bányaváros szent épületeivel.

Újbánya, a németek által *Königsbergnek* neveztetett szabad királyi, Bars vármegyében a Garan partján *Kupa*, *Rókahalom* (Füchsenhügel), és *Galamhegy* (Taubenberg) nevű hegyek közt, Selmecztől harmadfél, Körmöcztől 5 mérföldnyi távolságra fekvő bányaváros ha nem is épen egykorú a többi bányavárosokkal, de nem is sokkal később keletkezett; annyi bizonyos, hogy Károly király korában híres volt dús *arany* bányáiról. — I. Mária királynő, e várost igen kedvelvén, benne bányabíró, és aranybélyegező hivatalt állíttatott, s a város határát kiterjesztette; Mátyás király, melynek czimere itt látható, korában pedig még inkább gyarapodott. (*Bel az i. h. 219. l.*)

Ekkép *Újbánya* lakosai, bányáik dús jövedelmeiből meggazdagodván, mivel túlságos tékozlásra és fenytőzésre vették, bányáikat pedig könnyelmű kezelés által lassankint kimerítették, végre iszonyú földrengés, melyben 400 személy veszett el, betemette aknáikat, oly inségre jutottak, hogy jól lehet 1722 körül minden erejüket megfeszítették a régi érczerek felfödözésére, s helyzetök javítására, többé, a lakosok Szent-Kereszt mezővárosba menekülvén, kedvezőbb állapotra szert nem tehettek.

I. Ulászló király, és Erzsébet királyné, kis korú fia, László helyett az uralomért küzdvén egymással, *Újbánya* lakosai végre az utóbbihoz csatlakoztak; I. Mátyás király pedig, kiűzvén a cseheket Magyarországból, lassankint új erőre kaptak a lakosok. De a törökök 1664-ben véletlenül betörvén a városba, míg a polgárok egy része *Sz.-Kereszt* mezővárosba menekült, felgyújtották azt, és a bányákat, s ezekbe több mint 500 németajkú lakost fojtottak be. Ezek helyett tót lakosok telepedtek *Újbányára*. (*Korabinszky és Bel. az i. h. 219. l.*)

Ulászló király 1507-ben közzé tett, Körmöcz leírása közben említett azon nyílt parancsát, melyben a bányászokat, s a bányajövedelmek bérlőit s általában minden városi polgárt,

és lakost megtiltott, kiváltságaik ellenére, bármily adóval és vámmal terhelhetni, Újbányán is kihirdettette. (*N. R. A. 29. cs. 76. sz.*)

A város jövedelmeihez, melyeknek zálogos, valamint több más fekvő javaknak is tényleges birtokosa 1428-tól fogva lévai *Cheh* Péter vala, tartozott hajdan bizonyos a városon kívül létezett vámházban szedetni szokott vám is. Mivel azonban, a belmozgalmak folytán, e vámot a csehek sz. *Benedek* helysége, vagyis inkább a Garan melletti sz. *Benedek*ről címzett káptalanra szállították át, holott az máskép *Revistye* várhoz tartozott, nemcsak a körmöcziek támadták meg, és rabolták ki 1437-ben *Cheh* Péternek ezen vámházát, hanem a nevezett káptalan, és *Cheh* család közt is pör támadt, úgy annyira, hogy *Cheh* László, a fentnevezett Péter fia, 1464-ben a királyi törvényszék elé idéztetett. E pör 1495-ig tartott, midőn *Vajdasy*, máskép *Cheh* János Zsigmond fiával együtt, sőt maga Ulászló király is eltiltatott azon vámnak adományozása, eladása- és elzálogosításától; János Garan melléki apát-nak, és a káptalannak pedig megtiltatott ama vámház kérése. (*N. R. A. 253. cs. 10. sz. — 796. cs. 50. sz. — 798. cs. 1. sz. — 1658. cs. 27. sz.*)

A város tanácsa 12, többnyire polgárférfiakból állott, a jegyző pedig a nemesség közül választatott. A békebírák végre Körmöczről és Selmeczről hivattak meg. (*Bél. az i. h. 225. l.*)

Újbányának disze két temploma, melyek egyike a piacon magasabb helyen áll, és ez a *Kisasszony*, vagy *Mária születése emlékére* szentelt plebánia-templom, mely három durva négyszögű pillérekön nyugvó hajóju a két mellékeinél magasabb főhajóval, szentély zárása pedig a nyolczszög három oldalával bír, nyugoti homlokzata nincsen kiépítve, s a megkezdett tornyok alapjai, a hagyomány szerint, a föld alatt találtattak. A templom oly alacsony, hogy a főhajó csúcsíves falmezei alatt sem fért el csúcsíves, hanem csak kerek ablak, noha később a templom falait felemelték, melyek belseje törött kőből van építve: külsejét pedig jól faragott kőtáblak díszesítik. Ezen 1664-től fogva elhagyatott templom 1725-ben kijavíttatott. (*Arch. Közl. VII. 8.*)

A város másik, sz. *Erzsébet*-ről címzett kórházzal összeköttetett, a város déli részén fekvő, bőven javadalmazott templomkája annyiban a kápolnák neméhez tartozik, a mennyiben szentélyének szélessége egyenlő a hosszahajóéval, s diadalív sem választja el tőle; de másrészt a templomkák sorába lép azzal, hogy déli oldalára építettett sekrestyéje felett torony emelkedik. E templomkát a XIV. században bizonyos *Izienkel* vagy *Izennüinkl Hensmann* a bányajövedékek grófja építtette a kórházzal együtt. Zsigmond király e templomkának 1393-ban a kebelbeli bányabeszédők *Magaspart* (Hochstättten) nevű földjét adományozta jövedelmeivel együtt. (*Cod. Dipl. X. 2. 106. l.*)

Ezenkívül a fentemlített *Hensmann*, egy *Pensauroi* Lénárd, az esztergomi káptalan helyettese, által kiadott okmány szerint, *Budán* a sz. *György* templom szomszédságában létezett házat is birt, melyet 1391-ben e kórháznak, és a kórház gondnokának hagyományozott oly kikötéssel, hogy a ház évenkénti 100 forint béréből 40 arany forint a gondnoknak jusson a kórház templomkájában naponként felajánlandó szentmisére; a többi pedig a betegekre, és a kórház szegényeire fordíttassék. (*Arch. Közl. az i. h. és Rupp Budapest stb. 139. l.*) — A templomka ajtaja felett falba vésett czimer valószínűleg ugyanazon *Hensmanné* volt. — A török e templomkát mecsetnek használta; csak, midőn a török 1667-ben végképen elvonult Körmöczről, lett ismét keresztény egyházzá. Nevezetesen e templomkában még a középkor legegyszerűbb falfestésének nyomai.

Végre a kálvária hegyen az 1827-ben épült „*Szent-Kereszt felmagasztatásáról*” címzett kápolna van. (*Schem. Cleri Neosol.*)

4. §.

ZNIO-VÁRALLYA,

előbbb prémontréi, Boldogasszonyról nevezett
prépostság, később a jezsuiták birtoka.

Minthogy a torony alakban épült, s már régóta romjában heverő *Znio* vár Thúrócz vármegyében létezett, az e vár tövében alapított prépostság is közönségesen *thúróczi prépostság* néven lön ismeretessé. — Ezen várnak alapítója, Révaynak „De S. R. Hungariae corona“ című művében feljegyzett tanúsága szerint, bizonyos *Ivánka* volt, kitől a *Forgách* nemzetség származik. Ugyanis IV. Béla király *Ghymes* várát, mely után *Znio* (Thúrócz) vár épült, és pedig oly keményen erősített meg, és szereltetett fel, hogy I. Ferdinand király hadserege sem volt képes e várat a vetélytársa, *János* király, elleni küzdelemben feldülni, *Ivánka* fiának, *Andrásnak* adományozta azon hűsége jutalmául, melylyel a tatárok által tűzetett, s már csaknem utólért királynak fáradt lova helyett saját ügyesebb, és sebesebben vágató lovát adta át, minek következtében *András* testvére meggyilkoltatott. (*Bel. Notit. Hung. Nov. II. 349. és 350. ll.*)

IV. Béla király, visszatérván a tatárok által elpusztított országba, ezen menekülése emlékére 1252-ben aranypecsétes alapítvány-okiratot adott ki, melylyel ugyanott a prémontréi kanonokrend számára prépostságot alapított, s ennek javadalmazásául a *Salai* (Sellyei) rév- és hidvámot tűzte ki a *Vág* folyónak *Sempte* vartóli mentében egész azon mocsárokig, melyekbe a *Vág* lefoly; úgy szintén mind a két *Beke-Udvarch* nevű helységet, *Purad* (Pered), *Palatha* és *Chumboy* falvakat a *Boldogasszony* templommal együtt; továbbá *Borodnak*, és *Stroyka* helységeket, melyekbe a prémontréi kanonokok *András*, *Ivánka* fia, és *Mihály*, *Jákó* fia, főispánok által iktattattak be.

Ezenfelül a prépostságnak négy királyi szőlőműves-*Potok* és *Oloz* nevű helységek között létezett, -szállást, *Turuch-*

ban (Thüróciban), a *zoborhegyi* monostor apátjával cserélt 5 falu földjét a tizeddel, az ugyancsak Thüróc vármegyében *Blatnica* folyó partján létezett *Solumus* nevű falut ajándékozott minden járulékaival együtt; valamint Liptó vármegyében két *Scelech* nevű királyi helységet, a Győr melletti *Sokoroun*, *Ech*, *Sceulus* (Szölös), *Megyer*, *Barát*, *Niel* (Nyúl), *Tharián* (Tarján), s *Nagy-Megyer* falvakban lakott királyi vinczelléreket, végre *Kulchud* és *Negevén* helységeket az ott lakott, egykor *Galgócz* várához tartozott, zsellér népekkel együtt a prépostságnak adományozta, s ezek népeit egyszersmind a várak ispánjai hatósága alól mentesítvén, a királybírák hatósága alá rendelte. 1724-ki hit. másol. (*Act. Fund. Jes. Thur. 1. cs. 27. sz.* — *Czindár II. 58. sz.*)

Ugyanezen király 1266-ban a thüróczi egyháznak ajándékozta az Eger táján volt *Zutchan?* *Rachich*, és *Udvarnok* helységeket, megtiltván a zászlósoknak, és másoknak azokbani önkényes megszállását, és a monostor birtokain lakott népeket szintén felmentvén az ispánok hatósága alól. (*Czech, Dipl. C. Jaur. M. S. II. 273—276. ll.*)

1270-ben egy részről a zoborhegyi apát és monostor, s ennek kegyura *Sydi* Kozmás, más részről *Dániel* thüróczi prépost, s ennek káptalana közt oly egyezkedés létesült, hogy a zoborhegyi prépost a thüróczi tized szedhetési jogot a *Bol-dogasszony* ottani templomának engedte át. (*Act. fund. Jes. Thur. 1. cs. 23. sz.*)

1288-ban Kún László király a thüróczi monostornak adományozta a monostor prépostja, *Ivánka*, érdemei jutalmazásául, lelke nyugalma, *Scelneche* (Szelnicze) falut, melynek lakosait az ispánok hatósága alól mentesítette, s László király ezen, valamint *Szoczovech* falu adományozásáról kiállított oklevelét 1293-ban III. Endre király megerősítette. (*U. o. 28. sz.*)

Az előre boesátott adatok szerint a prépostságnak eredeti javadalmazásul birtokába jutott fekvő javai az idő viszontagságai folytán attól elidegenítettén, a prépostság, a magyar királyok jóvoltából, más több fekvő javakat kapott; de az ilyféle javak adományoztatásának korát többnyire alig lehet meghatározni. Azonban e később adományozott javak is különféle változásokon mentek keresztül.

Ugyanis I. Ferdinand király 1535-ben, a thüróczi prépostsághoz tartozott Komárom vármegyei *Kulchod* helységet, annak *Nagy-Bárdi*, és *Nagy-Loch* határában létezett járandóságaival együtt, valamint a Győr vármegyei *Megyer* pusztát is a prépostságtól elkülönítvén, a *pannonhalmi sz. Márton* monostor apátjának adta cserébe ennek *Istvánd*, és *Hegymagas-Apáthi* helységéért, és Szent-Márton földje (Szaladi) pusztájáért. (*Lib. Reg. Eccl. I. 14. l.*)

Az utolsó thüróczi prépost, *Majthényi Uriel* (1506—1541), kormánya közben kitört belzavarok folytán *Nyádry* Ferencz, elfoglalván *Znio* vára birtokát, azt 1534-ben 3500 magyar forinton *Révay* Ferenczre iratta át, kinek az erre következő évben a nevezett prépost prépostsága valamennyi fekvő javait átadta oly feltétel alatt, hogy neki évenként 300 forintot fizeszen. De I. Ferdinand király, a prépostságot előbbi állapotába akarván visszahelyezni, azt 1544-ben *Várdai Pál* esztergomi érsekre bízta oly meghagyással, hogy ez, kifizetvén a fent kitett pénzösszeget, egyezkedjék *Révay*val, miszerint *Znio* váráért a hozzá tartozó fekvő javakkal együtt, bizonyos feltételek kikötése mellett *Révay*t kielégítvén, egyszersmind *Mutnok*y Mihály nevű nemesnek a prépostság javait terhelő követelését a fentnevezett préposttal mind ennek eltartása, mind a nevezett monostor, és templom helyreállíttatása iránt megtartandó értekezlet után kiegyenlítvén, a prépostság ismét helyreállíttassék. Azonban a prépostság birtokainak ezen idegen kezekből visszaserzése nem sikerülvén egészen, I. Ferdinand király 1554-ben *Oláh Miklós* esztergomi érseknek meghagyta, hogy az akkor tájt özvegy *Pogány* Mária Anna, és *Illyés* Tamás birtokában 2200 forintnyi összegért zálogban volt *Znio* várát, *Sellye* mezővárost, s a prépostság többi birtokait a nerevelt pénzösszeget visszaváltsa, és annak békés birtokában maradjon.

Ezentúl a szerzetesek nélkül maradt prépostság fekvő birtokaival együtt (az egy csanádi püspök *Kolosváry* János kivételével) az egri püspökök, nevezetesen *Verancz* Antal, ennek lemondása után *Radeczi* István által kormányoztatott egész 1586-dik évig, midőn a király azt a jezsuitáknak adományozta. (*U. o. 17. 39. 70. 95. l.*)

A hajdan *Znio* várához tartozott fekvő birtokok közt az újabbkori okmányokban még a következő helységek fordul-

nak elő: *Polernyeka* és *Szelnicze*; *Nagy-Szoczóc*; *Szalka*; *Valcsa*; *Szlován*; *Lazán*; *Vriczkopole*; *Andrásfalva*; *Moskovacz*, és *Lesakov* Thúrócz vármegyében, továbbá: *Három-Szklecz* (Szlécs) mezőváros, és *Solomos* falu.

Znio mezővárosban, mint a prépost székhelyén, 1409-ben *Bernát* prépost egy ottani udvarhelyét egy telektérrel s többi járulékaival együtt 2 arany forint, két kappan és ugyanannyi torta évenkénti bérért *Mikis* Jánosnak adományozta.

1424-ben *Zsigmond* király a *Szlecsen* faluban lakott zseléreket a *Liszkán* volt híd javítási kötelezettségük alól felmentette.

1326-ban *Bálint* prépost a Liptó vármegyei *Szklecz* faluban, hol sz. *Mihály* templom létezett, más sz. *Simon* és *Judás* apostolokról neveztetett fiókegyházat építtetett. — *Majthényi* Üriel prépost pedig alsó *Szkleczen* birt nemes udvarhelyét jobbágytelkekre osztotta, s a jobbágyokat a szokott terhek alól felmentette. (*Act. Fund. Jes. Thur. 4. cs. 2. sz. — A. Res. Jes. 1. cs. 14. sz. — 4. cs. 17. 21. sz.*)

1586-ban *Rudolf* király a *Radécsi* püspök halála folytán megürült *znio-várallyai*, vagy thúróczy prépostságot *Jézus társasága* rendjének adományozta, jöllehet *Znio-Várallya* mezővárosban a jezsuitáknak már 1561-ben létezett, *Oláh* Miklós, esztergomi érsek közreműködése nyomán, *Sajdel* jezsuita igazgató vezetése alatt iskolájok, melyet azonban a jezsuiták egyrészt az ugyanott kitört iszonyú mirigy, másrészt az iskolának gyér látogatása miatt 1598-ban *Sellye* mezővárosba szállítottak át, még pedig a legkedvezőbb sikerrel. De később, *Sellye* mezővárost *Bocskay* hadserege foglalván el, s *Bocskay* a jezsuitákat száműzvé az országból, ezek Sellyéről 1615-ben *Nagyszombatba* távoztak, hol II. Mátyás király az egykori sz. Ivánról címzett templomot adta nekik.

Ugyanezen évben *Pázmán* Péter vevén át a thúróczy prépostság kormányát, *Znio-Várallyán* újra megtelepítette a jezsuitákat. Ennek következtében a nagyszombati társodából, honnét a jezsuiták előbb *Znio-Várallyára* hivattak, 4 jezsuita áldozár rendeltetvén ugyanoda, a jezsuiták 1637-ben törvényesen beiktattattak a thúróczy prépostság *znio-várallyai*, és *sellyei* uradalmi birtokába. (*Lib. R. Eccl. 1. cs. 128. l. — Act. Res. Jes. Thur. 2. cs. 5. sz. — Eccl. Cam. 39. cs. 11. 13. sz.*)

Rudolf király, a jezsuitáknak Znio-Várallyára telepítésük után, 1595-ben azokat többféle kedvezésben, és kiváltságokban részesítette; ugyanis számukra megerősítette a IV. Béla király által a prépostságnak* engedményezett kiváltságokon kívül azon egyezkedést is, mely, mint főlebb érintettük, 1270-ben a *zobori* apát, és thüróczi prépost között az ezen utóbbinak adományoztatott tizedére vonatkozólag kötöttet, valamint azon adományozást, melynél fogva a *tukorói*, és *nagyécsi* udvarnokok, s a *kulchudi*, és *negveni* keresztesek birtokai a thüróczi egyháznak adattak át; de helybenhagyta Kún László királynak, mint fentebb megjegyeztük, *Szelnicze* helysége vonatkozó adománylevelét, és Gara Miklós nádornak a thüróczi prépost, és a znio-várallyai plebánus közt szintén a tizedilletőség miatt keletkezett pörben hozott végítéletén kívül, a prépostságot illető *gabmatized* megtagadása miatt, a prépostság ellen fellázadt jobbágyok elítéltetésével végződött királyi biztosok eljárását is. (*Lib. Reg. Eccl. I. k. 163—182. és 187. ll.*)

Ugyancsak Rudolf király 1598-ban a thüróczi prépostságban lakó jezsuitákat mindenkorra felmentette a nemesi személyes felkeléstől azon kikötéssel, hogy, az országgyűlésen megszabandó általános kivetés szerint, minden alkalommal tartozzanak úgy, mint más birtokos nemesek, a prépostság birtokairól az általános és részletes hadjáratokra katonákat küldeni. (*Act. Res. Jes. Thur. 1. cs. 4. sz.*)

A XVII. század elején ismét a *Révay* családot találjuk, noha csak érdembérül átiratási ezimen, a *Znio-Várallya* mezővárosi uradalom, és járulékai birtokában; mert 1610-ben II. Mátyás király *Révay* Mártonnak adományozta a prépostság 4 helységét, *Valchát*, *Zohóczot*, *Mohóczot* (Thürócz), és a Nyitra vármegyei *Szalkát*, melyeket a belzavargás közben *Illésházy* István nádor 10,000 forint fejében, mint jelzálogot birt, s melyek ennek özvegye átengedéséből *Révay* Mártonra szállottak ugyanezen ezimen. (*Lib. Reg. Eccl. I. 232. l.*)

1641-ben a prépost, és a *Révay* család közt az út- és hidjavítás miatt, mely a prépost állítása szerint a *Révay* családot illette, hosszas pör keletkezett; tíz év múlva pedig *Révay* István, és *Dániel Palkovics* prépostnak adományozták minden-

korra a tőle kölesön vett 200 tallérért *Znio-Várallya* mezőváros vámjövödelmét; végre 1656-ban báró Révay Miklós az ugyanottani vámjövödelem öt illető részét is a nevezett prépostra iratta át 50 aranyban, minden aranyat 3 forintra, minden forintot 100 denárra számítva. (*Act. Res. Thur. 3. cs. 3—5. sz.*)

A Znio-Várallya mezővárosra vonatkozó nevezetesebb események közé sorozhatók a következők: 1643-ban Ferdinánd király e mezővárosnak *vásártarthatási* kiváltságot adományozott, hogy az előbbi királyok rendeletei szerint, évenként négy országos, s minden kedden heti vásárt tarthasson. — 1651-ben a prépost *Stekl Jánost*, és *Matuska*, másképp *Kalinka* Györgyöt, a mezőváros lakosait, minden robotváltságértől fölmentette. — 1682-ben előfordul *Znio* vár ostromlásának, és védelmének említése a *Deák Pál*, és *Füleky Márton* vezérlete alatt fellázadt gyalogok ellen. — 1717-ben a prépost *Chrachalla*, másképp *Wranka János* znio-várallyai lakosnak, 4 arany lefizetése után, a znio-várallyai határban *Duchonovszka* dűlőben birt fél telek két negyedét adományozta. — 1732-ben a prépost a mezőváros lakosainak, nyomorúságos állapotjuk tekintetéből, megengedte, hogy a szokott taksa lefizetése mellett, *sért* főzhessenek, és mérhessenek, és községi serházat állíthassanak, s ott a község számára *sért* főzethessenek, kivéven két, a tűz által feldúlt *templom* helyreállítatására fordítandó, csakis ezen esztendőre engedélyezett főzést. (*Act. Fund. Jes. Thur. 1. cs. 10. sz. — 3. cs. 23. sz. — 4. cs. 3. 4. sz. és Resid. Jes. 2. cs. 33. sz.*)

A thüróczi hiteles hely kiváltságával birt káptalan hivatalos pecsétjén a megkoronázottan széken ülő Istenanya szemlélhető a kisdéd Jézussal; körirata pedig a következő: I. H. V. MR. DNI. (In honorem virginis, matris Domini); szegélyén e körirat olvasható: S. CONVENTVS. BTE. M. D. CAST. TVRV. (Sigillum Conventus B. Mariae de Castro Turócz.)

Az 1569-dik évi országgyűlésen a háborúk viszontagságai közt okmányaitól megfosztatott prépostság helyreállítása is tárgyalatott, az 1578-dik évi országgyűlés pedig úgy intézkedett, hogy a káptalan *Révay* család birtokában volt jegyzőkönyve a pecséttel együtt az esztergomi főegyház káptalana

levéltárába tétessek, mi 1618-ban csakugyan meg is történt; 1785-ben pedig minden irománya, és pecsétje a *besztercebányai* káptalannak adatott át. (*Czinár II. 59. l.*)

A znio-várallyai, *Boldogasszonyról* czimzett prépostsági templomról 1712-ben *Fabiankovics* prépost a következő jelentést adta: „Öt oltára van, a karzat alatt kápolna létez, melyben az Úr koporsója tartatik; tornyocskájában 3 harang van; de ezek, a boltozat fölött levén, idővel veszélyeztethetik az épületet. — Ezenkívül a mezővárosban plebánia-templom (sz. *Miklós*) is van, melynek fiókja a *Lazani* egyházközség, továbbá egy sz. *György* emlékére szentelt, és *Szlecsenben*, s *Szelniczen* is létez templom. A jezsuiták székházához 3 major, több halastó, szántóföld, rét, juhakol, kert, a *gabnatized*, serház s pálinka-égető, és a vadászati jog tartozik.“ Egyházlátogatást Znio-Várallyán 1731-ben *Zichy* Ferencz, nyitrai főesperes, 1754-ben pedig *Ipolyi* Gáspár Boldogasszonyról czimzett radonai apát tartott. (*Act. Res. Jes. Thur. 2. cs. 5. sz. — 10. cs. 20. és 21. sz.*)

A mezőváros másik temploma a sz. *Miklósról* czimzett plebánia-templom, melyet, az 1731-dik évben tartatott egyházlátogatás iratai szerint, (1200 körül?) egyedül a plebánia-beli hívek építettek; de mely 1669-ben *Bársony* György atya által újra megáldatott. Ennek 3 oltára van, s a főoltár képe sz. *Miklós* püspököt ábrázolja. A templom jövedelme: a harangozástól 5 denár; a sírboltbani temetés helytől 6, a sírbolton kivülitől 3 rénusi forint; de több fekvő birtoka is van. — A plebános, ki az említett egyházlátogatás alkalmával *Katyo-vicz* Mátyás vala, szentmise-áldozatra 30, keresztelés alkalmával 15, avatásért szintén 15, menyasszony bevezetésért 25, házasság hirdetés-, és megáldásért 60 denárt kap, s több plebánia-földekkel bir. A tanító egyszersmind kántor is volt. Ez anyaegyház fiókjai *Valcsa*, és *Vriczkó*. (*U. o. 2. cs. 1. sz.*) — 1772-ben a plebános földjei 121 forint 10 krajczárt; palástlaja 101 forint, 80 krárt, a lakosoktól és zsellérektől járó párbére gabonában, s más természetnyekben 98 forint 90 krajczárt jövedelmezett; a prépostságtól, és a vármegyétől az érseki tizedtől járó tizenhatod rész fejében 29 forint 26 krajczárt; alapítványi misékre 48 forintot, mindössze 419 forintot 16 krajczárt húzott évenként. (*U. o. 10. cs. 14. 57. sz.*)

A mezővároshoz tartozik még a sz. György vértanúról címzett plebánia-templom, melyben *Szent-Háromság*, sz. György szobrával diszlő *boldogságos Szűz*; 7 *fájdalmú Szűz*; sz. János evangelista, és *Kereszt oltára* van. — 1751-ben e templomot villámsújtás hamvasztván el, annak helyreállíttatására kegyes adományok gyűjtettek. A plebánus jövedelme 1772-ben 391 forint, 44 krajczár vala. (U. o.)

A Znio-várallyán lakott thúróczi prépostok névsora:

a) Prémontréi rendbeli prépostok, s kormányzó püspökök.

1256— — *Gellért*. (*Schmittth, Ep. Agr. I. 169. 173.*)

1270— — *Daniel*. (*Act. Fund. Jes. Thur. 1. cs.*

23. sz.)

1283—1302. *Ivánka*. (*Bel. Not. Hung. nov. II. 351. — Cod. Dipl. VII. 3. 98. l. és 5. 359. 473. l. VIII. 6. 84. 144. ll. — X. 3. 277. l.*)

1313—1326. *Bálint*. (*Bel az i. h. — Act. Fund. Jes. 4. cs. 17. cz. — Cod. Dipl. VIII. 1. 532. l. — 2. 679. 485. ll. — 5. 94. l.*)

1345— — *Miklós*. (*Bel az i. h.*)

1348—1358. *Pál*. (*U. o. Cod. Dipl. IX. 1. 620. l. — 2. 131. 538. 711. ll.*)

1361— — *Zorárd*. (*Cod. Dipl. IX. 7—193. l.*)

1362—1372. *Egyed*. (*Bel az i. h. — Cod. Dipl. IX. 4. 157. l.*)

1377— — *Domonkos*. (*Cod. Dipl. IX. 5. 239. l.*)

1381—1390. *László*. (*Bel az i. h. — Cod. Dipl. IX. 5. 518. l. — X. 1. 554. l. — XI. 527. l.*)

1390— — *Pál*. (*Act. Res. Jes. Thur. 1. cs. 14. sz.*)

1399— — *László*. (*Bel az i. h.*)

1402— — *István*. (*Act. Res. Jes. Thur. 1. cs. 14. sz.*)

1409. 1411. *Bernát*. (*Act. Fund. Jes. Thur. 4. cs. 2. sz. — Cod. Dipl. X. 5. 204. sz.*)

1431. 1439. *István*. (*Bel az i. h. — Cod. Dipl. XI. 524. l.*)

1447— — *Endre*. (*Bel az i. h.*)

1469—1505. *Zorard*. (*Act. Res. Jes. Thur. 1. cs. 14. sz. és Fund. 2. cs. 1. sz. — N. R. A. 1555. cs. 44. sz. — Eccl. Cam. 39. cc. 2. sz.*)

1506—1641. *Majthényi Úriel* utolsó prémontréi prépost. (*Act. Fund. Jes. Thur.* 2. cs. 1. sz. 2. §. és 23. sz. — *Bel. az i. h.* — *Act. Res. Jes. Thur.* 1. cs. 26. sz. 4. §. — *Eccl. Cam.* 39. cs. 1. sz. — *N. R. A.* 10. cs. 63. sz.)

1554—1561. *Oláh Miklós*, esztergomi érsek a prépostság kormányzója. (*Act. Fund. Jes. Thur.* 4. cs. 20. sz.)

1563—1566. *Veráncz Antal*, egri püspök, a prépostság kormányzója. (*U. o.* 1. cs. 15. sz. — *Schmitt. Ep. Agr.* III. 38. l.)

1572—1578. *Radeczi István*, egri püspök, a prépostság kormányzója. (*Act. Fund. Jes. Thur.* 1. cs. 39. sz.)

1586 — — Az előbbi halála után a prépostság a várral együtt a nagyszombati jezsuitáknak adományoztatott. (*U. o.* 1. cs. 22. sz.)

1590 — — *János Miklós* jezsuita, mint prépost. (*U. o.* 1. cs. 25. sz. 2. §.)

1616—1637. A prépostság *Pázmán Péter*, esztergomi érseknek adományoztatott. (*Eccl. Cam. irreg.* — *Act. Fund. Jes. Thur.* 1. cs. 19. sz. — 3. cs. 1. sz. — *Eccl. Cam.* 39. cs. 9. sz.)

b) Jézus társasági prépostok, egyszersmind a nagyszombati társoda igazgatói, vagy a thüróczi székház főnökei.

1639. 1640. *Forró György*, nagyszombati társoda-igazgató. (*Act. Res. Jes. Thur.* 3. cs. 8. sz. — 11. cs. 64. sz.)

1640 — — *Révay Ferencz*, székház-főnök. (*U. o.* 2. cs. 9. sz.)

1640—1645. *Szednik János*, székház-főnök. (*U. o.* 3. cs. 10. 11. sz. — 5. cs. 24. sz. és *Fund.* 3. cs. 36. 38. sz.)

1647 — — *Keresztes István*, nagyszombati társoda-igazgató. (*Act. Jes. Res. Thur.* 3. cs. 40. sz.)

1648—1652. *Lucsics Mihály*, székház-főnök. (*Act. Res.* 1. cs. 28. sz. — 4. cs. 7. sz. — 5. cs. 37. sz. — *Act. Fund.* 3. cs. 33. sz.)

1650—1657. *Palkovics Márton*, nagyszombati társoda-igazgató. (*Act. Resid.* 3. cs. 19. sz. és *Fund.* 4. cs. 3. 37. sz.)

1654—1656. *Paulovitz János*, székház-főnök. (*Act. Resid.* 4. cs. 8. sz. — 5. cs. 27. sz.)

- 1660— — *Trinkely* Zakariás, társoda-igazgató. (*U. o.* 3. cs. 15. sz.)
- 1660—1666. *Rutkay* Miklós, székház-főnök. (*U. o.* 3. cs. 9. 11. 28. sz. — 4. cs. 9. sz. — 10. cs. 1. sz.)
- 1666— — *Vid* László, társoda-igazgató. (*Act. Fund.* 4. cs. 23. sz.)
- 1675— — *Gribóczy* Mihály, társoda-igazgató. (*Act. Res.* 1. cs. 7. sz.)
1675. 1677. *Rutkay* Miklós, székház-főnök. (*Act. Fund.* 3. cs. 32. sz.)
1668. 1669. 1678. *Stranovics* Boldizsár, székház-főnök. (*Act. Resid.* 1. cs. 11. sz. — 2. cs. 17. sz.)
- 1681— — *Banhy* János, nagyszombati társoda-igazgató. (*Act. Fund.* 1. cs. 13. sz.)
- 1684— — *Horváth* István, székház-főnök. (*Act. Res.* 1. cs. 10. sz.)
- 1685— — *Vid* László, nagyszombati társoda-igazgató. (*Act. Arch. Prim.* 23. sz.)
- 1686— — *Jurszka* Jakab, székház-főnök. (*Act. Res.* 3. cs. 28. sz.)
- 1697— — *Kecskeméty* János, székház-főnök. (*Act. Fund.* 1. cc. 24. sz.)
- 1698— — *Sennyey* László, nagyszombati társoda-igazgató. (*Act. Res.* 10. cs. 88. sz.)
- 1707— — *Polányi* György, Rákóczy Ferencz herczeg által rendelt prépostsági kormányzó. (*Eccl. Cam. irreg. inter. praeposit.*)
1710. 1712. *Fabiankovics* János, székház-főnök. (*Acta Res.* 2. cs. 25. 33. sz.)
- — — *Ravasz* Ferencz, székház-főnök. (*U. o.*)
1716. előtt *Badlacher* János, székház-főnök. (*U. o.* 10. cs. 63. sz.)
- 1717— — *Horváth* Endre, nagyszombati társoda-igazgató. (*U. o.* 10. cs. 88. sz.)
- 1724—1756. *Borza* Mihály, székház-főnök. (*Act. Fund.* 3. cs. 22. 35. sz. — 4. cs. 2. 4. 11. 16. 45. 56. sz. — *Act. Res.* 1. cs. 42. sz. — 10. cs. 4. 13. 69. sz. — 11. cs. 10. 18. 40. sz.)
- 1728— — *Mihalóczy* György, székház-főnök és alprépost. (*Act. Res.* 5. cs. 34. sz. — 10. cs. 9. sz.)

1736— — *Kazy János*, nagyszombati társoda-igazgató s prépost. (*U. o. 11. cs. 63. sz.*)

1752. 1755. *Szadeczky János*, székház-főnök (alprépost). (*Act. Fund. 1. cs. 18. sz. — Act. Res. 2. cs. 5. sz.*)

1756— — *Kunich Ferencz*, nagyszombati társoda-igazgató s prépost. (*U. o. 3. cs. 18. sz.*)

1761— — *Révay Lőrincz*, székház-főnök. (*U. o. 2. cs. 7. sz.*)

1765— — *Szilbacsek Pál*, székház-főnök (alprépost). (*U. o. 4. cs. 17. sz.*)

1771. 1772. *Schmalczér Ignác*, székház-főnök. (*Act. Fund. 1. cs. 38. sz. — Act. Res. Res. 10. cs. 57. sz.*)

IX. FEJEZET.

VÁCZI PÜSPÖKMEGYE.

1. §.

V Á C Z

püspöki mezőváros szent épületeivel együtt.

Vác, az ország fővárosától Budapeستől a Duna bal partján észak felé 4 mérföldnyi távolságra eső püspöki mezőváros nevét, a régibb történetírók állítása szerint, *Vat*, vagy *Vác* nevű, az e tájoni még akkor pusztá, és sűrű erdőség fődte helyen lakott remetétől kapta, jóllehet más írók úgy vélekednek, hogy az ottani *Verovác* csermelytől eredt később megrövidített *Vác* neve.

E remetéről még azt jegyezték fel a régibb írók, hogy midőn *Gejsa* vezér öcsésével sz. *László*val 1072-ben a *Vid* gróf ellenük felizgatta *Salamon* király hadserege általi megtámadtatás ellen védelmezni készült magát, *Vác* remete győzelmet, és a királyi trónrai jutást jósolt neki; s a mint erre *Gejsa* hadserege csatarendbe állítása iránt tanácskozott öcsésével *László*val, *László* egy angyalt látott, ki bátyja *Gejsa* fejére koronát illesztett. *László* közölvén e látmányt bátyjával, *Gejsa* megfogadta, hogy ha győzni fog, ugyanazon helyen templomot fog építtetni a *boldogságos Szűz Mária* emlékére, s minthogy, az akkori idő szellemében mindent csodákkal levén szokás összeköttetésbe hozni, *Gejsa* és *László*, *Salamon* elűzetése után egy

évre Vácra utaztok alkalmával tüzes ágancscsal épített szarvasra bukkantak, mely általuk úzóbe vetetvén a két erdő közötti halmon állapotodott meg, épen ezen halmot tüzték ki, melyen a megfogadott templom fölépíttessék. (*Bonfin és Bél, III. 112. l.*)

A Kis-Nógrád, Pest, Csongrád, és külső Szolnok vármegyékre, s az ezek közt elterült Kis-Kúnság a püspök joghatósága alá tartozott 73 falujára kiterjedt *váci* püspökség alapítójára nézve, az alapítványi okirat hiánya miatt, az írók véleményei eltérők. Ugyanis hazai krónikáink Béllal az 1074-dik évben trónra jutott I. *Gejsa* királynak tulajdonítják e püspökség alapíttatását. Mások ellenben, Pray állítása után indulva, azt vitatják, hogy még Gejsa király előtt alapíttatott, minthogy, mint írják, már I. Endre királynak a tihanyi apátság számára 1055-ben kiadott alapítványi okmányában *Kelemen*, mint püspök van aláírva, ki, mint vélik, *váci* püspök volt. Innét azt következtetik, hogy a *váci* püspökséget sz. *István* király alapította, miután valószínű, hogy Vác már ekkor nem sűrű erdőség fűdte, hanem népesített hely volt. Ez utóbbi véleményt örömet fogadnám el, minthogy a fentjelzett 1055-dik év megelőzi Gejsa király, s az általa építtetett templom megkezdése korát; mivel azonban a tihanyi apátság fentidézett alapítványi okmányában *Kelemen* egyszerűen mint püspök van aláírva, minden meghatározott székhely nélkül, mégis amaz első véleményhez kell csatlakoznom, mely Gejsa királyt mondja a *váci* püspökség alapítójának, míg más eredeti okmány nem merül fel az előbbi vélemény behozonyítására.

Azon helyen, melyen Gejsa és László ama szarvast látták, némely írók szerint, hajdan sz. *Péterről* czimzett kápolna létezett, s ugyanott lehetett a remetelak is, s épen ezen hely felel meg, mint némelyek hiszik, azon halomnak, melyen jelenleg a városon kívüli forrás mellett *Szűz Mária* kápolna áll. Más írók ellenben úgy vélekednek, hogy e kápolna *Mogyoród* közelében létezett, hol László és Gejsa testvérek sz. Benedek rendi monostort alapítottak. — Végre a Gejsa király által a *boldogságos Szűz Mária* emlékére építtetett templom azon helyen állott, melyen most a sz. Ferencz rendiek kolostora van. (*Podhraczký Chron. Bud. 144. 148. 153. ll. — Pray*

Hierarch. I. 390. — Deseric. hist. episc. Vac. — Bél az i. h. — Nagy, Tud. Gyűjt. 1818. IV. 3. és követk. ll.)

Az ezen templomban 1077-ben eltemetett Gejsakirály Vác város gyarapítására, és megerősítésére igen sokat tett, s a lakosoknak többféle szabadalmakat és kiváltságokat engedélyezett. De, mint Rogerius írja, 1241-ben Fekete vasárnap a városra rontott tatárok mindent elpusztítottak, s két nap dühöngvén a városban, a templom kincseit elrabolták, a bástyával erősített templomot szétrombolták, s a 30-nál több kanonokot a többi lakossal együtt, a templomba hányt tűzökkel kegyetlenül elégették. A tatárok távozása után Vácra telepedett új, német, és magyar lakosok, a várost helyre törekedvén állítani, a felső városban sz. *Mihály* főangyal, az alsóban pedig a *boldogságos Szűz Mária* emlékére szentelt templomot építettek, s e templom mellé püspök- és kanonoklakok is járúlván, a bástyákkal és falakkal bekerítettett, és 3 kapuval felszerelt mezővárost visszaállították előbbi alakjába, mialatt a püspök Pesten lakott. (*Nagy, az i. h. 9. l.*)

Egyébiránt Vác város magán birtokosok sajátja vala, mint I. Ulászló király 1440-ben kelt adománylevele tanúsítja, melynél fogva *Kolos* Jeromos, Némai Jakab fiának, hűtlenségi vétsége miatt az addig általa birt Vác várost *Harcha* Pálnak, *Saapi* János fiának, adományozta, mivel ez férfiasan küzdött Győr várának, a németektől visszafoglalásában, s a németek vezére, *Cillei* Ulrik gróf, elfogásában. (*N. R. A. 1665. cs. 68. l.*)

Azonban a magánosok ezen birtoklása mellett is Vác város már I. László király alatt minden tekintetben gyarapodott a püspökök bőkezűségéből; Hollós Mátyás király uralkodása közben pedig *Báthory* Miklós püspök, Olaszországból hozatott munkások által, nagyszerű templommal diszesítette, szép épületekkel, kertekkel és halastavakkal ékesítette a várost, szőlőket ültetett és a tudományokat előmozdította anynyira, hogy Galeoti tanúsága szerint, a városban virágzó *academiai gymnasium* működött a tudományok érdekében. De e jeles püspök a művészetet is ápolta; mert a hajdani püspöklak romjaiból egy igen becses márványszobor és egy kép ásatott ki, melyek egyike a kisdud Jézust karjain tartó boldogságos *Szűz Máriát* ábrázolja a *Báthoryak* czimerével együtt;

a másik hasonló képen pedig e felírás vala: „Ora pro nobis sancta Dei Genitrix virgo Maria; pax ingredientibus. Egregium hoc opus fecit fieri Andreas filius Andreae de Báthor.“ Az előbbi *Kamanházy* püspök félre tette; a másikat pedig 1815-ben a nemzeti muzeumnak ajándékozta. (*Nagy az i. h. 12. 13. — Bel. Not. Hung. nov. III. 131. l.*)

A káptalan birtoka vala a Somogy vármegyében keblezett, Sár folyó melletti, *Juth* nevű uradalom, mely hajdan a *Lyulya* hegyi sz. Lászlóról czimzett monostoré volt; de ez 1374-ben oda hagyatván szerzetesei által, a váczi káptalan sajátjává lön, s ez azt bizonyos feltételek alatt hűbérül nezdei *Bessenjö* Mátyásnak adományozta; 1407-ben pedig kezesség mellett *Marczaly* Miklóssal, és ennek öcsésével *Dienessel*, — mindazáltal a pannonhalmi apát tizenharmadrésze, és a székesfejérvári egyház jogának sérelme nélkül — *Pathlan* nevű Tolna vármegyei birtokukért cserélte el. — 1494-ben a váczi káptalan törvényesen beiktattatott a dunáni halászat birtokába a *Rozs* sziget csücsától a *Gödallyarévig*, úgy szintén bizonyos Nógrád- és Pestmegyében keblezett szigetek, és malmok birtoklásába, a királyi ügyész tiltakozása mellett. (*N. R. A. 596. cs. 40. sz. — 1725. cs. 30. sz. és 1559. cs. 11. sz.*)

Azonban Vác mezőváros 1530-ban *Rogendorf* császári hadvezér seregei által ostrommal elfoglaltatván, később *Zápolya* birtokába kerülván, a benne 1543-tól 1594-ig garázdálkodott török uralma alatt borzasztó viszontagságokat állott ki; mert e gyászos korszak alatt a káptalan megszűnt, tudományos intézetei elvesztek és püspöke, a váczi lakosok által neki évenként kifizettetett 500 forint, és királyi nyugdíjon kívül, minden jüvedelmétől megfosztatott. Később magyar őrsereg volt Váczon, s ennek kapitányai bormérési joggal birtak, de *Dóczy* Orbán kapitány e jogában háborított. Ezért 1609-ben *Thurzó* György nádor az őrségnek nádori parancsban meghagyta, hogy kapitányukat e joga gyakorlatában ne háborgassák. Ugyanezen *Dóczy* birta a szomszéd *Torda*, *Tóthújfalu*, *Bogdány* és *Megyer* neki csak kegyelemből átengedett, ezért tőle visszaváltható falvakat is. A *Rozs* sziget lakosai pedig, a *Gúthy* István által is kért monostori határt kérték maguknak meghagyatni. (*Nagy, az i. h. — Pray Dipl. Sacr. MM. SS. — N. R. A. 1666. cs. 48. sz. — 361. cs. 6. és 7. sz.*)

A XVII. század elején a reformáció tanai kapván lábra, *Bocskay* István sz. *Mihály* templomát, és a váci plebániákat erőszákkal elfoglalta; *Bethlen* Gábor pedig a várost 1620-ban a törököknek adta át, kik a várost még jobban megerősítették; mert a nagyszerű székesegyházat szétbontották, s annak anyagát bástyák építésére fordították, Duka felé ór- és figyelő tornyot állítottak, míg 1684-ben I. Lipót király hadserege által, és pedig épen sz. László király évnapján kiűzetek, de egy év múlva ismét visszatérvén, csak 1686-ban Buda visszafoglaltatása után pusztultak végkép el, a várost legsíralmasabb állapotban hagyván; mert az akkori püspök *Balogh* Miklós (1685—1689) visszatérvén, csakis gyászos romokra talált, s a *krompachi* malmot hagyván végrendeletileg a székesegyház helyreállítására, meghalálozott. Utódjának, *Dvornikovich* Mihály püspöknek, azonban több a város helyreállítására irányzott tervet sikerült végrehajtani. Ugyanis *Kálvin* követőit a sz.-endrei szigetre utasítván ki, 1700-ban a káptalant elélesztvén, a törzs kanonokon kívül ugyanannyi kanonokot nevezett, s a sz. *Domonkos* rendi szerzetet Vácra telepítette. (*Korabinszky stb.*)

Mennyire törekedtek az erre következett váci püspökök, kiknek második székhelyök *Nógrádon* volt, hol püspök helyettest tartottak *), bőkezűségükkel a város jóllétét esz-

*) *Nógrád*, vagy *Novigrád*, vagy *Neógrád* mezőváros, melynek magas sziklán épült ősrégi vára a gyászos tatárjárás után újra fölépítetvén, később *Giskra* Jánosnak a Hussita eretnek csehekkel utószülött László király halála után hazánkban üzött garázdálkodásai miatt, *Szilasy* Vincze váci püspök intézkedései folytán, még inkább megerősítettett, ennek utódja *Báthory* Miklós püspök bőkezűségéből pedig *Traguri* Jakab építész és szobrász által számos díszes alakzatú épületekkel gyarapítottatott, 30 lábnyi mélységű ugyanannyi szélességű árokkal kerítettett be, sőt kút is készítettett benne. — A mezőváros a mohácsi vész után majd I. *Ferdinand*, majd *János* királyt uralta, míg 1544-ben egész környékével együtt *Solimán* török császár hatalmába jutott. Azonban *Mátyás* főherczeg vezérlete alatt 50 év múlva *Pálffy* tábornok vitézsége által visszafoglaltatott. Ez a vár védelmét *Révay* András ezredesre bízta, ki 1605-ben kényszerült azt, nem lévén az őrségnek mit ennie, *Bocskay*nak átadni. Ez ismét a török kezére játszotta a várat, melyet azonban később a magyar királynak kellett engednie. — 1619-ben a vár *Bethlen* hatal-

közölni, mennyit áldoztak az isteni szolgálat díszének emelésére, kitetszik a következő adatokból. Az 1709-ben iszonyúan pusztított mirigy után, mely 3000 lakos közül 395-t döntött a sirba, 1714-ben *Kollonich* Zsigmond püspök a *kegyes iskolák* rendét telepítette le Váczon; 1713-ban a káptalan tagjait szaporította, s a reformátusokat a mostani *Kis-Vácra* utasítván, 1716-ban ott, hol jelenleg az írgalmas szerzet székháza van, papneveldét alapított.

1719-ben gróf *Althan* püspök kormányzása közben a sz. *Ferencz* rendi szerzetesek telepedtek le Váczon, 1725-ben pedig a kegyesrendiek társodáján és székházán kívül a *Szent-Háromság* szobra létesült.

Miután a város nagy része lángok martalékává lőn, gróf *Althan* Frigyes püspök s bibornok 1731-ben a mostani püspöklakot, és a *vörösház* nevű gazdasági épületet emeltette; 1740-ben pedig a nevelédkapok jobb eltartására 2000 rénesforintot utalványozott, melyeket, ép ezért *Kaló* Ferencz szászvári apát, s papnevelde igazgató a kincstár által kifizettetni kért a papnevelének. (*N. R. A.* 1467. cs. 19. sz.)

E tevékeny püspök utódja, gróf *Althan* Károly püspök, 1745-ben az alsó városban a sz. *Miklósról* czimzett, most pusztán álló, székes templomot építtette, s a várost felső, vagy német, és alsó, vagy magyar városra osztotta fel külön plebániával és bírósággal. — Ugyanez idő tájban keletkezett a forrás, vagy hét kápolna körüli *boldogságos Szűz Máriáról* czimzett templom, úgy szintén, az 1740-ben újra pusztított mirigy megszünte után a szent *Rókus* kápolna, és a *Chick* család által alapíttatott Kálvária. — 1757-ben „*Krisztus szentséges teste*” testvértülete alakult. — 1759-ben a városon kívüli hid épült

mába került, de a császár seregei nem sokára visszafoglalták és ismét helyreállították. — 1663-ban *Nadányi* várparancsnok Nógrád várát *Apaffy* Mihálynak árulta el; ez pedig titkos egyezkedés útján ismét a törökök kezére juttatta. Végre 1683-ban a törököknek Bécs alóli elűzése és folytonos üldöztetése után Nógrád is megszállt a török iga alól mindenkorra: de többé helyre nem állíttatván, jelenleg romjaiban hever. — A mezőváros *Nagyboldogasszonyról* czimzett templomát, ama gyászos tűzvész után, mely ez egész mezővárost a plebánia-épülettel együtt elhamvasztotta, *Althán* Károly váci püspök építtette; de csak gróf *Migazzi*, váci püspök fejezte be egészen építtetését. (*Schem. Uer. Vac.* 1835. 39. l.)

sz. *Kamill, Borbála, nepomuki János, Péter-Pál, Venancz és Taddé* szobraival.

1761-ben gróf *Eszterházy* Károly püspök, a Dvornikovich püspök által a felső piacon helyreállított és három kanonokkal szaporított káptalan házat, és a *Sz.-Mihály* új templomot kezdte építtetni; ugyanezen évben kezdetek meg a hetivásárok is.

1762-ben gróf *Migazzi* Kristóf, kinek a város helyreállítatásában, építésében és gyarapításában legtöbb érdeme van, ugyanazon helyen a római sz. Péter egyház mintájára nagyszerű székesegyházat építtette; a régi *papnevelde* házaiba az *irgalmas szerzetet* telepítette; a káptalant hat, a püspöki asztalról nevezett, új taggal szaporította, mire királyi megerősítést is nyert; 1777-ben az úgynevezett Teréziánusmot, vagyis Ludoviceumra szánt, újabb korban fegyintézeté alakított házat építtette; Kis-Vác felé *I. Ferencz*, és neje *Mária Terézia*, *II. József*, továbbá *Lipót* főherceg, úgyszintén *Mária Anna*, és *Krisztina* főhercegnéasszonyok 1764-ben Vácra jövetelének emlékére *Canevall* építész által készített *diadalkaput* állíttatott. (*Korabinszky és Nagy, az i. h. 17—20. ll.*)

Vége van még Vácson e század eleje óta a hajdani püspöklakban, melyben a jelenleg Pesten levő *angol kisasszonyok*, 1777-ben Budáról áthelyeztetvén, ideiglenesen laktak. országos „*siketnéma intézet*.” (*Rupp. Budapest 262. l.*)

A hajdani Vác város sz. épületei közé tartozott, az *I. Gejsa* király által a Dunaparton építtetett, s bástyákkal, fallal és árkokkal kerített *székestemplom*on kívül, hol a püspök és kanonok székhelye is volt, a keletre eső *betegápolda*, a *Szentlélekről* címzett templommal, és a szőlőhegyek közt létezett sz. *Orbán* kápolna is. — Jelenleg a város főtemploma

a) A székesegyház, vagy Nagyboldogasszony, és sz. Mihály emlékére szentelt basilika.

Ezen nagyszerű gróf *Eszterházy* Károly püspök által építtetni kezdett szentegyházat gróf *Migazzi* Kristóf püspök folytatta, és építtette fei egészen 1777-ben. A templom alapját mocsáros helyen 6 és 8 ölnyi mélységre rakatván le, 90 láb hosszú, 87 láb széles siralagot készíttetett, melyben a püspök-

kök, kanonokok és magánosok számára külön sirboltok vannak, s a templom közepéről 28 lépcső vezet bele. A templom csarnokát, melyre 9 lépcsőn juthatni, 12 korinthusi idomu 4 láb átméretű, 60 láb magas oszlop ékesíti, s az ezek feletti homlokzaton a következő latin felírás olvasható: „D. O. M. IN. HONOREM. ASSVMTAE IN. COELVM. VIRGINIS. ET. S. MICHAELIS. ARCHANGELI. — és: Christoph. Card. a Migazzi haec faciem, et Ecclesiam a fundo. erexit. — inceptum MDCCLXIII. — perfectum MDCCLXXVII.“

E felirat fölött hat szent szobor diszeleg, úgymint: a boldogságos Szűz, sz. József, sz. Péter, sz. Pál, sz. János és sz. Jakab apostoloké. — A templomba- és karrai bejárás 3 ajtón történik, s a templom jobb- és bal szárnyán két esonka torony emelkedik 126 lábnyi magasságra. A templom feletti kup 132 láb magasságú, az egész templom magassága pedig aljáról egész a kereszt csúcsáig 214 lábnyi; külső hossza 40, szélessége pedig 17 öl.

E székes- és egyszersmind magyar plebánia-templomnak 32 ölnyi hosszú, 14 ölnyi széles belseje, remek stílje, egyszerűsége mellett, nagyszerűségével lepi meg a belépőt. Mert hamuszintű márványból *Caneval* olasz építész tervezete szerint készült főoltárán bizonyos *Schmidt* szerzette feszület diszlik, melyen aranyozott kereszt látható, ez alatt pedig a következő szavak olvashatók: DEO SERVATORI SACRVM. A. M. DCC. LXXIV.

A világosság négy nagy ablakon hat a templomba, az ötödik ablak a karon van, s ezek mindegyikének magassága 30, szélessége 15 lábnyi. — A négy mellékoltár vörös márványból van vésve, s ezek kisebb, úgymint: *nepomuki sz. János*, és sz. *Miklós* püspök képeit ugyanazon *Schmidt*, a nagyobbakat pedig, úgymint: *Nagyboldogasszonyét*, és sz. *Mihály* főangyalét római művész festette.

A szószék feje márványból van vésve, s alatta *Althan* püspök-bibornok képe látható. Ennek átellenében van a püspök imolája, *Migazzi* bibornok ábrázolatával, s mind a két ábra mosaikművi mesterileg készült munka. A kart az orgonával 8 dóriai idomu oszlop tartja. — Végre a kup festményei, s a többi ékitmények szerzője *Maulperts* Antal híres művész. (*Korabinszky* 819. l. — *Nagy, az i. h.* 36—38. l.)

b) A sz. Domonkos rendi szerzetesek sz. Piusról
címzett kolostora, és temploma.

Vác városnak a török rabiga alóli felszabadittatása után Vácra sietett *Dvornikovics* Mihály váci püspök legelőbb is visszahívta az ott már hajdanta áldásosan működött sz. *Domonkos* (mások szerint *Ágoston*) rendi szerzeteseket, kiknek egykori sz. *Jakab*ról címzett templomát a törökök 1626-ban mecsették, kolostorát pedig, melynek perjele 1531-ben *András* vala (*Eccl. Cam. irreg.*) fürdővé alakították át. (*Schem. Cleri. Vac. 1835. XXIX. l.*) Ez után főgondja vala számukra a felső téren sz. *Mihály* temploma előtt kolostort építtetni, s 1699. a már előbb részökre kamatozásra kiadott 10,000 forintnyi összegén kívül, még 15,000 forintról szóló herczeg Eszterházytól birt kötelezvényt kézbesített e szerzeteseknek örökös alapítványul. (*A váci káptalan 1732-ben kelt átíratában.*)

Ezen alapítványt *Dvornikovich* püspök utódja gróf *Koltonich* püspök is megerősítette 1713-ban, s egyszersmind helyett tűzött ki a döméseknek kolostor és templom építhetőségét, végre egy a régi vár mellett létezett telket, és káposztás kertet is ajándékozott nekik. Ezen fekvő birtokot 1717-ben *Leslie* Vilmos püspök *Sor* nevű réttel, és egy *Kossbani* szántófölddel gyarapította. — 1734-ben *Arbay* János, váci nagyrépost, a dömés kolostornak örökösen átengedte a váci szőlőhegyen birt szőlőjét a mellette volt réttel, vagyis szilvással együtt. — 1746-ban gróf *Althan* Mihály püspök az örökösök nélkül elhalt néhai *Péja* Mátyás 3 szőlőjét, melyeket az általa újon építtetett sz. *Miklós* egyháznak szánt, lelke nyugalmáért Istennek felajánlandó szentmise áldozatokra, a dömések kolostorának adta át. Hiteles. (*Act. Domin. Vac. 1. cs. 2. 11. 16. sz.*) Végre 1753-ban *Orlich* Sabina, *Helly* János kapitány örököse, ezen öröksége harmadrészét, a dömés szerzetbe fölvelt fia részére, a dömés szerzetnek engedte át. (*U. o. 18. sz.*)

Ezekén kívül a váci dömések magánosoktól több fekvő birtokot szereztek készpénzen. Jelesül 1712-ben *Markó*

Istvántól, és ennek nejétől Katalintól megvették 30 rénes forinton e házaseledeknek a dömés kolostor szomszédságában volt pinezjőket és telköket. Ellenben ugyanazon évben a kolostor eladta egy másik, *Hedler* Lőrincz varga szomszédságában létezett, pinezjőjét 20 pár új saruért. — 1764-ben *Medve* Mihály a *Springer* nevű püspöki szőlőhegyen birt szőlejét adta el a döméseknek 50 rénes forinton, *Ábrahámfy* László pedig a *Grónár* nevű szőlőhegyen volt szőlejét 250 rénes forinton. Végre a váci dömés kolostor *Cselöte* pusztán is birt szántóföldeket; de nem nyomozható ki, miként jutott azoknak birtokába? (*U. o.* 7. 23. 27. 28. 31. sz.)

A váci döméseknél két, úgymint: a *rózsafüzér* és *vonagló* testvérulete is létezett, melyek elseje *Berkes* András püspök helynök 1720-ban kiadott engedélyével alakult, s ennek 1740-ben *Kerling* János, váci lakos a *Papvölgy* nevű szőlőhegyen birt szőlejét 46 rénes forinton; 1763-ban *Kolb* Ádám özvegye ugyanott volt szőlejét, végre 1766-ban *Trumolt* Béla ugyanazon hegyen létezett szőlejét 14 forinton adták el. A másik, vagy a *vonagló* testvérulete a dömések templomában volt oltárának XIV. Benedek pápa, az ezen oltárnál bizományos napokon felajánlandó halotti szentmisék esetére, 1749- és 1756-ban teljes búcsút engedélyezett. Eredetije. (*U. o.* 1. cs. 14. 26. 29. sz. — 4. cs. 3. és 4. sz.) — Ezen oltáron kívül volt a dömés templomban Ferari sz. *Vincze* oltár is, melynek felállítására 1782-ben *Örberstein* Mária Borbála, *Rayman* özvegye, a kolostornak 300 forintot adott. Ered. (*U. o.* 1. cs. 32. sz.)

Szentmise áldozatokra a dömések templomában, hova, a felső piacról eltávolítottatott régi sz. *Mihály* főangyalról czimzett templom megszűnte után, a felső plebánia is áthelyeztetett, 1745-ben *Lauggas* József, pétervárad i törzs sebész, 410—1757-ben özvegy *Báder* Katalin 50; — 1758-ban *Pauller* Mária Erzsébet 150 forintot hagyományozott. (*U. o.* 1. cs. 15. 24. 25. sz.)

A dömés kolostorhoz ennek alapítója által csatolt templomának, melyet később gróf *Althan* Károly megújíttatván nagyobbított, *Salbeck* Károly segédpüspök 1769-dik évi augusztus 6-dikán sz. V. *Pius* pápa emlékére fölszentelt, az 1774-diki Háromkirályok ünnepe éjjelén nagy sérülést okozott, a torony

pléh födelét, s az órát, és harangokat megemésztette tűzvész.
(*Schem. Cler. Vac. XXX. f.*)

Ezen 1785-ben József császár parancsára megszüntetett, s jelenleg sz. *Mihályról* címzett plébániává, melynek plebánusa a kisprépost, alakított dömés kolostornak perjele volt 1699-ben *Guelmon* Agoston; 1702-ben *Cuculi* József; 1712-ben *Piklmayer* Tamás, helynökök; végre 1745—1756-ig *Damiany* János vala igazgatója. (*U. o. 1. cs. 2. sz. — 2. cs. 11. és 16. sz.*) — A kolostor élemedett, s tehetetlen papok, és egy-két tanár lakásául használtatik.

c) A szentséges Megváltóról címzett sz. Ferencz rendi tartomány szerzeteseinek sz. Keresztről címzett székháza.

A szentséges Megváltóról címzett sz. Ferencz rendi tartomány szerzeteseinek váci, sz. Keresztről címzett székháza templomával együtt a város délre eső táján ugyanazon helyen áll, melyen a hajdani, mint említettük, I. Gejsa király várrá alakított falakkal kerített magaslatra építtette *Boldogasszony*, a barbár ellenség betörései által régóta lerombolt székesegyház diszlett. Ezen sz. *Ferencz rendi* székház és templom gróf *Althan* Frigyes bibornok, s váci püspök kegyeletes bőkezűségéből, füleki gróf *Koháry* István, országbíró s Hontvármegye főispánja kegyes adományaiból, és a jámbor hívek almisznájából épült fel 1719-ben.

A hajdani vár alapjai ásatása s az új építmény alapjának lerakatása közben a munkások több koporsóra bukkantak, melyekben mellkeresztekre találtak, minőkkel az elhunyt püspökök tetemeit volt szokás kitüntetni, sőt ez úttal *Báthory* sirjának márvány födelét is felfedezték; de fájdalom! az alapító *Gejsa* király sirjának felfedezésére semmi gondot sem fordítottak az illetők. A többi leletek közt *Báthory* püspök, és család két nagybecsű emléke is találtatott fel, melyeket, mint fentebb említettük, *Migazzi* bibornok vett magához, *Kamánházy* püspök pedig a nemzeti muzeumnak ajándékozott. (*Róka, Alt- und Neu-Waitzen.*)

Míg a Ferencziek székháza e történeti nevezetességű helyen 1726-ben teljesen fölépült, a szerzetesek egyik szomszéd házban tartózkodtak; de mihelyt székházuk elkészült, ugyanazon évi sz. Imre herceg ünnepén *Berkes* András nagyprépost, és püspökhelynök által székházukba ünnepélyesen bevezetettek. A templom első alapköve 1721-diki pünkösd hava 8-dikán tétetvén le, 1760-ban ez is teljesen elkészült, s 1766-dik évi sz. Jakub hava 27-dikén *Salbeck* Károly, felszentelt püspök s nagyprépost által, a *Szent-Kereszt* feltaláltatása emlékére ünnepélyesen felszenteltetett. Jelenleg a hajdani püspöki vár, és eredeti épületek romjainak alig látható némely nyoma. (*Schem. Cler. Vac. 1835. 18. 35. 139. l.*)

E székház, melyben a házfőnökön, s ennek helyettesén kívül 8 áldozár és 3 szerzetes testvér van, a váci püspök, és Esztergom főmegyei plebánusokat segíti a lelkipásztorkodásban az e vidéken divó magyar, német és tót nyelven. Hajdan e székházban volt a tartomány nevéndékeinek bölcsészeti tanfolyama is; de jelenleg a szerzetesek a szentséges Megváltóról, és Máriáról czímzett sz. Ferencz rendi tartomány számára szükséges posztó készítésével foglalkoznak. (*U. o. és Schem. Prov. Franc. SS. Salv.*)

d) A kegyesrendiek társodája, sz. Annáról czímzett templomával.

A váci kegyesrendi társodát gróf *Kollonich* Zsigmond bibornok, váci püspök alapította, midőn 1614-ben a „*kegyes iskolák*“ rendének néhány tagját Váczon letelepítette. Azonban a mostani társodának a templomhoz épült szárnyát *Berkes* András, általános püspökhelynök; a székesegyház terére néző szárnyát pedig eredetileg 12 árva fiu számára gróf *Migazzi* Kristóf építtette fel 1781-ben, s az erre következő évben a kegyesrendieknek ajándékozta, végre a társodának a kert felé fekvő részét a társoda-igazgató buzgalma létesítette. A kegyes rendiek e házban 1727-ben kezdtek lakni, s eleinte a püspökmegye papnevéndégeit oktatták a hittani tanulmányokban, és a reájok bizott plebániában a lelkipásztori teendő-

ket végezték. — Azonban 1785-ben megszüntettetvén Vácson a dömés szerzet, a kegyesrendiek iskoláikkal együtt a dömések üresen maradt kolostorába utasítottak; előbbi társodájukat pedig, sokat szenvedvén a háború viszontagságai következtében, csak 1796-ban kaphatták vissza. (*Schem. Cler. Vac. 133. l.*)

Althan Mihály Károly püspök 1745-ben a kegyesrendiek pénztára segítségével felépíttetvén a templomot is, sz. *Anna* emlékére szentelte fel az Istennek, s később a *Szent-Háromság* testvérületét szerezvén, a templom előtt *Szent-Háromság* szobrot állíttatott; a templom két tornyát pedig *Káló* Ferencz váci kanonok, szászvári boldogságos Szűzről címzett apát, és püspökhelynök építtette, valamint a templom homlokzatát is ugyanő diszította fel, ki e templom sirboltjában temettetett el, sirját pedig a kegyesrendiek hálából csinos siremlékkal ékesítették fel. — Mivel pedig a templom, világi czélokra használtatván, megszenteltelenített, ezt a kegyesrendiek jogos hajlékukba visszatérései alkalmával, *Zerdahelyi* Gábor újra ünnepélyesen felszentelte. (*U. o. 134. l.*)

Ezen társodában, melyben a rend tartományi káptalanai is gyakran tartattak, 1848 előtt bölcészeti tanfolyam, és nagy gymnasium volt; de 1859 után csak 4 osztályú közép-tanoda hagyatott, újabb időben azonban a rend újonczai képeztetnek, becses könyvtár, rajztanoda, nyelvészeti-, sebészeti- s érme-, valamint természettani-, fővészeti-, régészeti-, ó-pénz- és gépészeti gyűjtemény van. Az igazgatón, aligazgatón és újonczmesteren kívül 7 áldozár, két fogadalmazott növendék foglalkozik a tanítással s neveléssel, és 28 újoncz képeztetik a rend czéljaira. (*U. o.*)

e) Az irgalmas rendi szerzetesek társháza.

Az istenes sz. János alapította betegápoló irgalmas rend szerzeteseit Vácra *Migazzi* bibornok 1763-ban telepítette, s bőkezűen istápolta, az erre következő évben pedig társház és betegápolda építésre alkalmas telket tűzvén ki nekik, a szerzetesek hozzá fogtak az építéshez, részint saját vagyonukból, részint mások adakozásaikból tartván fenn magukat. Azonban alig fölépült

társházukat, és kórodájukat 1775-ben a terézianumi neemes ifjak neveldejének kényszerülvén átengedni, az *ó-papnevelde*, és *hajdani* prépostság épületei adattak át nekik, s e két épületet, *Kreuz* Abdon, a szerzet fogadalmazott tagja, törekvései folytán saját szükségleteikhez átalakítván, s mellé *boroméi sz. Károly* emlékére szentelt kápolnát építvén, 1780-ban elhelyezkedtek ez új házukban, melyet gyógyszerértárt és kórodát szerezvén benne, 1785-ben készítették úgy el, amint jelenleg van.

A társház személyzete a perjelen, és a ház lelkészén kívül: 3 gyógyszerészből, kiknek egyike alperjel, 2 betegápolóból áll, kik 12 beteget ápolnak. (*Schem. Cler. Vac. 1869. 122. l.* — *Schem. Ord. 1853. 42. l.*)

f) A kúti Boldogasszonyról címzett kisprépostság.

E kisprépostság nevét a város déli tájékáni malomból fakadó vízdús forrás mellé épült *Boldogasszony* kápolnától nyerte, mely ugyanezen helyen áll, hol egykor, a régi írók tanúsága szerint, I. Gejsának, és sz. Lászlónak ama jóslatszerű szarvas, és Vácz remete megjelent, s a hagyomány szerint sz. *Péter* temploma létezett.

E kápolnához 1770-ben verhenfelsi *Vürth* sal. Ferencz, váczi olvasó kanonok, prépostságot alapított, s e prépostság-gali első adományoztatásra *Vürth* Antalt, testvéröccse fiát jelelte ki. (*Schem. Cler. Vac. az i. h. 11. l.*)

Ezen prépostságot, melynek kápolnájához az úgynevezett 7 szenvedési állomás, röviden hét kápolna, mellett juthatni, s melyet főleg Mária neve napján igen sok nép szokta ünnepélyes körmenetben meglátogatni, *Károly Ambrus* főherczeg váczi püspök, később esztergomi érsek, 1808-ban a váczi sz. Mihályról nevezett felső plebániával egyházjogilag egyesítette.

2. §.

A S Z Ó D

a Szent-Keresztről nevezett prémontréi prépostság.

A Pesttől kelet felé 4 órányira egy lejtős halom oldalán *Galya* patak mellett fekvő *Aszód* mezővárosban hajdan *Osztmach*, később *Aszú*, most *Aszód* néven ismeretes *Szent-Keresztről* czimzett prépostság létezett. Azonban ki, és mikor alapította e prépostságot? nem nyomozható ki; de annyi bizonyos, hogy, Layrelius tanúsága szerint, a thürcezi prépostság fiókja volt, és Zsigmond király által a *Pochuk* családnak adományoztatott. (*Bel. Not. Hung. Nov. III. 150. l.*)

Időjártával e mezőváros birtokába a báró *Podmaniczky* család jutott, alkalmasint szintén a prépostsághoz tartozott *Rákospatak* mellett levő *Keresztúr*, és az aszódi halmokon túl egy mérföldnyire fekvő *Verseg* helységekkel, melyek most is a *Podmaniczky* család birtokai, és a *Kandó* családot uralta *Domony* faluval együtt. (*U. o.*)

Mikor, s mily viszontagság következtében vesztette el a prémontréi rend e prépostságot? nem tudhatni, sőt az sem bizonyos, valjon a Czinár Mór által (*Fuxhoffer Monasteriologiája II. 42. l.*) idézett 1542-diki országgyűlés 44-dik törvényezikke, melyben *Podmaniczky* János, és Ráfaél ha vissza nem térnek a törvényes királyt illető hűségre, s engedelmességre, és azáltaluk erőszakosan elfoglalt egyházi- és világi birtokokat mind vissza nem adják törvényes birtokosaiknak, a száműzöttek közé soroltnak, *Aszód* birtokára is vonatkozik-e? s mig Bél azt állítja, hogy *Aszódot* a *Podmaniczky*ak előtt az *Osztroluczky*ak birták, a kincstári levéltári okmányokból az derül ki, hogy *Aszód* hajdan a *Garay*ak birtoka volt, e család magvaszakadtával pedig I. Lipót király *Aszódot*, mint pusztát 1633-ban neezpáli *Justh* Juditnak, néhai *Osztroluczky* János özvegyének, adományozta ugyan, mindkét nemű örökösei számára, a királyi haszonvételekkel együtt; de ezen helytelen adományozás miatt 1717-ben *Olasz* Pál prépost pört

indított miatta, *Gallya* András ügyvédnek a pör megindítása esetére, 50 rénes forintot kötvén le. (*N. R. A. 1001. cs. 44. sz. és 285. cs. 19. sz.*)

Ezen kevés, talán az uradalmi levéltárból felderítendő, és kijavítandó adatok nyomán kiderülvén, hogy Aszódnak a Podmaniczkyakra szállott birtoka alig juthatott ezeknek 1717 előtt, még csak a prépostság viszontagságairól említendő, hogy I. Lipót király 1689-ben e prépostságot a jánoshidi prémontréi prépostsággal egyesítvén, azt Iospergi báró *Pflendler* Miksának, a zabroloviezi apátuak adományozta, *Mainers* Károly prépost akkor *Jánoshidán* tartózkodván. De amaz is kiűzetvén, az osztmachi vagy aszódi prépostságnak azóta csakis czímé adományoztatik. (*Eccl. Cam. 50. cs. 34. sz.*) — Czimét pedig a következők viselték: 1699-ben *Kovacsóczy* Mihály, esztergomi örkanonok (*L. R. Eccl. III. k. 282. l.*); 1714-ben *Zmeskál* László kapta meg, kinek az egykor *Garayak* birtokában volt *Herenye* is adományoztatott (*N. R. A. 373. cs. 26. sz.*); 1712- és 1717-ben *Olaszi* Pál, esztergomi kanonok (*Eccl. Cam. 39. cs. 27. sz.*); 1731-ben *Kuefstein* Ernő József, egenburgi plebánus; 1736-ban egki és hungersbachi gróf *Gundaker* András; 1771-ben *Rozgonyi* Ferencz; 1779-ben *Horty* Ignác; 1796-ban gróf *Csáky* László s mások többen viselték e prépostság czimét. (*L. Reg. Eccl. III. k. 597. l. — V. k. 66. l. — VI. k. 292. és 609. ll. — Coll. Eccl. 92. sz.*)

3. §.

B E S N Y Ó

Nagyboldogasszonyról nevezett kapuczinus társház. és templom.

Ezen kapuczinus társház, a *Gödöllő*, jelenleg a magyar királyi család által évenként gyakran lakott koronai mezőváros, közelébeni hegyes, és erdős helyen néhai gróf *Grassalkovichs* Antal, a magyar szent korona öre, és a királyi kincstár elnöke bőkezűségéből 1763 körül keletkezett. A társházhoz

építtetett lorétomi kápolna helyett az 1768-ban építtetni kezdett, s 1771-ben fölépült mostani templom készült, mely alatt diszes kápolna van az alapító család sírboltjával. E templomban az ugyanott találtatott *boldogságos Szűz Mária* kegyelemképe is tiszteltetik, melyhez kivált Mária ünnepein igen sok bűnös nép szokott zárandokolni gyónásának elvégzése végett. — E társházban, a házfönökön kívül, 6 áldozár, és 3 szerzetes testvér lakik, kik közül 3 vagy 4 áldozár az Isten ígését hirdeti magyar, német és tót nyelven, egy a gödöllői lelkészt tartozik segíteni a lekipásztorkodásban, a többi más egyházi foglalkozásokat végez. (*Schem. Cler. Vac. 1869. 121. l.*)

4. §.

GR Á B A, (máskép G A R A B)

prémontréi sz. Hubertről nevezett prépostság.

Layruehus, 1607-ben a prémontréi kanonok rend vezér főnöke, *Hugo*, a prémontréi rend évlapírója ellenében, helyesen állítja, hogy Magyarországon két *Grába* nevű prépostság létezett, melyek egyike, a turnai, vagy gradiesi prépostság fiókja, előbb az esztergomi érsek (most a rozsnai püspökmegye) területén; a másik, a thoursi, vagy thüröczyi prépostság fiókja, a váci püspökmegye területén volt. Ez utóbbi Grába a Nógrád vármegyében keblezett, a váci püspökmegyében levő *Szent-Iványi* plebániához tartozó, *Pusztá-Garab* pusztá vala, melyen nagyszerű monostor romjai fedeztettek fel, s jelenleg gonzagai sz. *Alajos* emlékére épült kápolna létez; tehát mindenesetre egészen más volt, mint az előbbi, északra Losonez fölött, amattól 7 mérföldnyire eső *Kalnóval* határos Garab faluban létezett prépostság, melyet a váczmegyei pápa naptár (1835. 16. l.) az előbbivel összekevervén, hibásan a váci püspökmegyéhez állít tartozottnak, Czinár Mór az ellenkezőt tanúsító alapos érvei ellenére. (*Czinár, Monast. Fuxh. II. 17. és 18. ll. — Schem. Cler. Vac. az i. h. .*)

Ezen prépostság keletkeztét, és viszontagságait sürű homály fedi; de elpusztulását mindenesetre hazánkra a XVI.

században súlyosult viszontagságok idézték elő. Annyi bizonyos, hogy 1343- és 1345-ben *Ambros* nevű prépostja volt, kinek részére, a rajta elkövetett erőszakoskodás megvizsgálására, nyomozó parancs adatott ki. (*Eccl. Cam. Praep. Alb. és 52. cs. 2. sz.*); hogy továbbá *Garab* pusztát, I. Lipót király király a sághi prépostsághoz tartozó besztérczebányai Jézus társasági társodának adományozta 1688-ban, s a Garabon létező sz. *Alajos* kápolna is a Jézus társasági atyáknak tulajdonítható. Végre a hagyomány szerint e *grdbai* prépostság időközben, nem ugyan birtoklására, hanem czimére nézve, a *nagyvárad*i sz. Istvánról nevezett prépostságra szállott, s e czímet csakugyan viselte 1715-ben *Helcker* Bódog, lucei prémontréi kanonok, s egyszersmind a nagyvárad i sz. István prépostság kormányzója; 1716-ban *Rákóczy* Gábor egri kanonok, 1726-ban sternfeldi *Schedoni* Boldizsár Antal, a Sileziában levő sachvici egyház dékánja; 1734-ben gróf *Hodich* Vincze, ezután *Ehinger* Lajos, mindkettő lucei prémontréi kanonok, és ezek utódai mintegy 50 évig. A prémontréi rendnek megszüntetése, és javainak kincstári ügyész általi elfoglaltatása óta pedig ezen prépostság czíme érdemes egyháziaknak adományoztatik. (*U. o. és Lib. R. Eccl. IV. k. 186. 243. 502. II. — V. k. 87. l.*)

5. §.

H A T V A N

prémontréi Szűz sz. Margit vértanúról (másképp sz. Mihályról) címzett prépostság.

A Mátrahegy tövében Pesttől északra öt mérföldnyire a Zagyva folyó mellett Heves vármegyében fekvő *Hatvan* mezőváros hajdan jelentékeny várral, és sánczokkal volt megerősítve; ezért Budának a törökök általi elfoglaltatása után gyakran háborgattatott, végre elfoglaltatván még inkább megerősített, 1596-ban Tiefenbach császári vezér serege által ostrommal visszafoglaltatott; de később ismét a török hatal-

mába jutván, végre 1678-ban újra a magyar király seregei által foglaltatván el, a legpusztultabb állapotban került vissza.

Hatvanban, mely hajdan az egri, akkor püspökmegyéhez, tartozott, régente híres prépostság létezett, melynek keletkeztét ugyan hiába nyomoznók, de alapítójának *Vancsa István*, esztergomi érsek (1242) tartatik. Azonban e prépostság többféle jogokkal és kiváltságokkal birt; mert, mint *Pázmán* Péter írja, minden más püspöki hatóság alól mentesítettén, egyedül az esztergomi érsek joghatósága alá rendeltetett. s országos hiteles hely kiváltságával is fel vala diszítve. (*Péterffy Conc. Hung. II. 290. l.*)

A régi írók azonban többféle *hatvani*, jelesül nagyhatvani (jelenleg majd *Boldogasszony*, majd sz. *Mihály* főangyal ezimmel adományoztatni szokott) prépostságokról emlékezvén, Czinár Mór tudós történetészünk többször idézett művében (*II. 19. l.*) azt állítja, hogy az idézett Pázmán bíbornok, nem tudván, a sz. *Mihályról* címzett prépostságot említve, meghatározni a helyet, hol e prépostság létezett, két egymástól különböző prépostságot értett, melyek egyike sz. *Mihály* ezimmel előtte ismeretlen *helyen*, másika *Hatvanban* előtte ismeretlen *ezimmel* volt. Ebből Czinár azt következteti, hogy két *hatvani* prépostság létezett, az egyik előbb a *jánoshidai*, később a *sághi* prépostság fiókja, sz. *Margitról* czimeztetett; a másik pedig, *Cothvan* néven a *strahovi* prépostság fiókja lévén, Somogy vármegyében feküdt, s ez lehetett *Boldogasszonyról* ezimezve. -- Annyi bizonyos, hogy a *nagyhatvani* prépostság eredetileg sz. *Margitról* czimeztetett, s egy és ugyanaz volt a jelenleg, alkalmasint Pázmán szavainak helytelen értelmezése nyomán, sz. *Mihály* ezimen adományoztatni szokott prépostsággal. Ugyanezt mondhatjuk a „*boldogságos Szűz Mária*“ címről is mindaddig, míg be nem lesz bizonyítható, hogy a Somogy vármegyei *Hatvanon* csakugyan létezett valaha ily ezimű prépostság.

Az 1273 körüli időből Kún László királynak egy X. Gergely pápához intézett levele ismeretes, melyben a *hatvani* sz. *Margitról* címzett monostor prépostja, és szerzetesei azon panasza fordúl elő *Lampert* egri püspök ellen, hogy a püspök egykori plebánia-templomjukat elfoglalta, s őket a saját fáradságukkal, és költségükön művelt puszták és szőlők termékeitől

tizedfizetésre kényszerítette, IV. Kelemen pápától nekik engedélyezett kiváltságaik ellenére, s hogy a püspök, e kiváltságlevél megmutatását követelvén, azt elvitte, magánál tartotta, és nekik vissza nem akarta adni. (*Pray. Hierar. Eccl. I. 205. l.*) — Ezen okmányból az is kiderül, hogy a hatvani egyház egyike volt a nevezetesebb egyházaknak; mivel a király e levelében annak prépostját, a prémontreieknél nem igen használt, *apát* czímmel tüntette ki.

A prépostság erre következett viszonyairól keveset tudunk; bizonyos azonban, hogy a helybeli közbirtokosok, s az egyház kegyurai közt a XV. században *Hatvani* nevű család tagjai fordulnak elő; mint *Hatvani* Mátyás, kinek özvegye, és más a prépostság birtokához tartozott Pest vármegyei *Besseney* falu erőszakos elfoglalói ellen 1468-ban a *leleszi* prépost, mint az akkortájt megütrült prépostság jogainak védője, tiltakozott. (*A leleszi levéltárból.*) — 1484-ben a *hatvani* prépostság kegyuri jogát Gáspár, néhai Mátyás, *Nagy-Hatvani* Menyhért fia gyakorolta, s ekkor történt a (talán *Alpári*) András deák, a budai királyi vár tiszttartója, és néhai Menyhért, egy másik *Hatvani* Menyhért fia közötti örökös bevallás, melynél fogva 1492-ben Ulászló király által is helybenhagyott bevallási okmány adatott ki a nevezett két bevallónak *Nagy- és Kis-Hatvan, Gödöllő* és más birtok felébeni kölesönös örökösödési jogáról. (*N. R. A. 635. cs. 4. sz. — 499. cs. 10. sz.*)

A törököknek I. Lipót hadserege általi kiűzetése után a király e prépostságot, előbbi állapotába szándékozván visszahelyezni, a *hatvani uradalmat Salmis* grófnak adományozta; ezért 1702-ben gróf *Koháry* István és *Roth* János, mint a Heves vármegyei *Horthi* uradalom, s a Nógrád vármegyei *Kökényes* és *Szántó* mezőváros közbirtokosai, megidézttettek, hogy *Salmis* gróf ellen követelt jogos igényeiket bizonyítsák be (*N. R. A. 1085. cs. 36. sz.*); mialatt *Salmis* gróf, folytonosan halogatván a prépost kellő eltartásának kegyeletes művét, az uradalom róla 1723-ban gróf *Stahremberg* Gundaker Tamásra szállott, ki arra 1729-ben királyi adománylevelet is nyert fiutódai, ezek kihaltával pedig, 150,000 kegyelemdíj lefizetése után, nőtódai számára is a királyi ügyész szavatolása mellett. (*U. o. 935. cs. 50. sz.*)

A prépostság eredeti, az idő viszontagságai következtében talán igen megcsökkent, javadalmazása teljesen ismeretlen levén, csak azon 1723-ban gróf *Stahremberg*, mint földesúr, és *Berkes* András, heracleai főlszentelt püspök, és váczi nagyprépost, mint hatvani prépost között a prépostnak *Hatvanban* létezett székháza- és egyéb jogai, s jövedelmeire vonatkozólag kötöttetett egyezkedés emlithető, melynél fogva a prépostnak megengedettetett, hogy székházul vehesse meg *Szent-Gotthardi* Mátyás házat, vagy, ha ez nem sikerülne, más az uradalmi terhektől ment épületet, a Herédből lefolyó patakon malmot, és az ottani legelőt 100 marha számára használhassa, a rét pedig a prépostnak maradt, továbbá az 5 s $\frac{2}{3}$ holdnyi prépostsági szőlő az uri kilenczed alól fölmentetett, valamint a prépostsági tóbani halászat és nádvágás is a prépostnak engedtetett át; a bormérési jog gyakorlását is megnyerte a prépost a lakosokkal egy időben, de nem ugyanakkor, midőn az uraság méretett bort; végre a prépostnak 294 hold szántóföld, rét, nádas és sásos adatott át telkekben. A kincstári levélt. (*Szerződés és egyezk. I. k. 73. l. 32. sz.*)

A prépostnak 1729-ben bekövetkezett halálakor a prépostság két, és pedig egy száraz, egy vízi malmot, egy majort, két szántás alá való 260 pozsonyi mérőt termő szántóföldet, 35 kapás szőlőt, s mintegy 30 szekér szénát termő rétet birt, midőn azt a királyi ügyész átvette. (*N. R. A. 975. cs. 10. sz.*)

E prépostsággal plebánia van összekapcsolva, melynek sz. *Adalbert* püspök és vértanúról czimzett temploma egyik hazánk legrégibb egyházainak, mely 1757-ben a kegyúr költségén megújítottatott, s melynek tornyába az egykor itt létezett dömés apácák földig lerombolt templomából két harang tétegett át; de ezenkívül ez apácákról semmiféle történeti adat sem jutott eddig napfényre. (*Schem. Cler. 1835. 13. l.*) — A plebánia-templom kegyura a földes uraság, és pedig gróf *Stahremberg* után legutóbb herczeg *Grassalkovits* Antal volt; jelenleg a Belga bank. — Végre 1729-től fogva *Hatvanban* *kapuczinus* zárda is létezett; de ez II. József császár megszüntette. (*L. R. Eccl. V. k. 89. l.*)

A hatvani prépostok névsora:

1327— — *Fülöp*, (sz. Margitról czimzett) prépost. (*Történ. tár. II. 96. l.*)

1345— — *Pál*, (sz. Margitról czimzett) prépost. (*Cod. Dipl. IX. 6. 20. l.*)

1638— — *Kisdý Benedek*, kinev. egri püspök (Bologasszonyról nevezett) prépost. (*Int. Neo. Reg. Cam. Arch.*)

1650— — *Sz. Benedek Ferencz*, eszt. kanonok (Bologasszonyról nevezett) prépost. (*U. o.*)

1667— — *Kalocsy Miklós*, győri kanonok. (*Eccl. Cam. irreg.*)

1687— — *Demka Márton*, prépost. (*L. R. Eccl. III. k. 15. l.*)

1692— — *Kondor János László*, prépost. (*U. o. 126. l.*)

1702— — *Báró Formentini János*, vindisgráci plebánus. (*U. o. 440. l.*)

1713—1729. *Borkes András*, heracleai püspök, (sz. Mihályról nevezett) prépost. (*U. o. IV. 119. l.*)

1729— — *Palics János*, (sz. Mihályról nevezett) prépost. (*U. o. 554. l.*)

1739— — *Maszár András*, (sz. Mihályról nevezett) prépost. (*U. o. V. k. 135. l.*)

1748— — *Carelli Ferencz Pál*, prépost. (*U. o. 336. l.*)

1777—1794. *Horvátovszky Soma*, prépost. (*U. o. VI. k. 591. l.*)

1794—1822. *Stettner Bernát*, remete sz. Pál szerzetéből prépost. (*Czinár, II. 20. l.*)

1824— — *Weiskopf Mihály*, prépost. (*U. o.*)

1847— — *Horváth Mihály*, híres magyar történetíró. (*U. o.*)

— — — *Janikovics Alajos*, prépost. (*U. o.*)

— — — *Tary Ferencz*, kalocsai (bold. Szűz Máriáról czimzett) kanonok. (*U. o.*)

6. §.

J Á N O S H I D A

prémontréi (sz. Jánosról címzett) prépostság.

Ezen Pestmegye kecskeméti járásában Nagy-Kátán túl keletfelé egy mérföldnyire a Zagyva partján levő *keresztelő sz. Jánosról* címzett, s a Zagyva hídján állított sz. János szobrától *Jánoshidainak* nevezett prépostság hajdan a jászói prépostság fiókja, és az országban létezett prémontréi vagyonosabb prépostságok egyike vala.

Alapítványi okmánya s más okiratai a hazánkban i. sz. asz török dulakodás, és beháborgások folytán részint elégvén, részint elraboltatván, keletkeztéről, s fejlődéséről semmi biztos adat sem található fel; mindazáltal, a csornai prépostság 1854-dik évre kiadott névkönyve nyomán levéltára néhány megmaradt okmányaiból kivehető, hogy 1186 körül III. Béla király uralkodása közben alapított; de alapítója ismeretlen.

A prémontréi rend 1294-ben tartott általános káptalana végzése szerint e prépostság a Csehországban keblezett leutomisli prémontréi prépostság fiókjává rendeltetett, később a Morvaországban létezett zabrdovici apátság felügyelete alatt volt egész a mohácsi vésznapiig. Mintán pedig I. Lipót király 1688-ban e prépostságot is fölmentette a török rabigája alól, ugyanezen király azt az utóbb bebizonyított jog nyomán *Mejners* Kázmér, prémontréi kanonoknak, s egyszersmind löcsei plebánusnak adományozta oly kikötéssel, hogy ennek halála után a zabrdovici apátok birhassák. (*Czinár II. 43. és 44. ll. — L. R. Eccl. III. 39. l. — Eccl. Cam. 50. cs. 33. sz.*)

A jánoshidai prépostságnak a törökök, és eretnekek által elfoglalt, s János király által 1535-ben, új adományozás néven fele részben *Pásztóty* Miklósnak adományozott, fekvő birtokai e következők valának: egész *Jánoshida* helység; *Alattyán* falu, *Tóth-Kér* és *Mizse* puszták, továbbá a Jánoshidához 5 mérföldnyire fekvő *Tisza-Jenő*, melyhez tartoztak a

jelenleg Prónayféle *Tóth-Almás*, és a most Orczyféle *Sászberek* helységek is, úgy szintén *Abony* hajdan pusztja (most mezőváros), s e birtokok részint Pest, részint Heves vármegyében valának elszórva. (*Czinár az i. h. — N. R. A. 959. cs. 11. sz.*) — I. Lipót király a fentnevezett *Mejners* prépostnak 1691-ben személye számára, és a prépostság birtokai visszaszerezhető-sére védlevelet is adott ki. (*L. R. Eccl. III. k. 110. l. — Eccl. Cam. 50. cs. 35. sz.*)

Ezen prépostságnak I. Lipót király által az *osztmach*, vagy *aszódi* prépostsággali eszközölt egyesítése, illetőleg ez egyesített kettős prépostságnak a hozzájuk tartozott birtokokkal együtt a zabrdovici apátok részére történt adományoztatása óta, *Mejners* Kázmérnak jánoshidi préposttá nevezetése után, a következők valának jánoshidai prépostok :

1702—1716. *Hajek* Engelbert, zabrdovici apát. (*Czinár az i. h. 44. l.*)

1716—1739. *Bartlit* Húgó, zabrdovici apát. (*L. R. Eccl. IV. k. 210. l.*)

1739—1772. *Matuska* Kristóf, kinek kormánya alatt 1771-ben kelt azon kir. adományozási okmány, melynél fogva e prépostság birtokai a zabrdovici apátnak adattak át. (*U. o. V. k. 127. l. VI. k. 297. l.*)

1773—1785. *Morave* Mihály az utolsó zabrdovici apát, ki Jánoshidát bírta; mert 1785-ben, a jánoshidai prépostság megszüntetettvén, fekvő javai a vallásalaphoz csatoltattak.

I. Ferencz császár végre visszaállítván a prémontréi rendet, a jánoshidai prépostságot a zabrdovicitől elkülönözte, és a *csornai* prépostsággal egyesítette. Ez egyesítés most is fennáll.

7. §.

KECSKEMÉT

mezőváros egyházi épületeivel.

Azon többnyire homokos, a Duna és Tisza közt elterülő nagy területű síkon, melyen eleinte a *metanasta*, vagy *sarmata jászok* vándor és rabló népsége lakott, fekszik a Pest

vármegyében keblezett, Pesttől, és Szegedtől egyenlő távolságra eső, *Kecskemét*, előbb mezőváros, (jelenleg szabad királyi város), melyet *Aranyhomokának* is neveztek, hajdan *Partiscumnak* hívtak. — E várost a fentnevezett jászok alapították, *Kecskemét* magyar nevét, mely a régi okmányokban *Guechke*, *Guecke*, *Gechke*, *Kecke* változatokkal fordul elő, a *kecske* szótól, minthogy lakosai számos kecskefalkát tartottak, tehát kecskések, kecsketenyésztők voltak, és a *mét*, az az: megy, *járat* ígétől kapta.

Kecskemét város ezen, és alább következő ismertetésében *Hornyik János*, e város főjegyzője, és a magyar Academia levelező tagja terjedelmes 3 kötetben e szerény czim alatt: „*Kecskemét város története 1860—1862*“ közzé tett munkáját követtük leginkább, minthogy e fáradhatlanul munkás férfiú nevezett munkájában hazánk történetét közbeszöve Kecskemét város ismertetésével, Magyarország keletkeztétől kezdve egész a jelenkorig, a *törökuralom* korának tüzetesen meghatározott leírásával együtt, a város okmányokban és levéltárából nagy gondnal, és tudományos készséggel állította össze. E munka nyomán Kecskemét városról a következő érdekes adatok említhetők meg.

A szomszéd dákokkal háborúba keveredett jászok, Krisztus születése előtt mintegy 30 évvel a Duna és Tisza közti sikon telepedvén le, *szabad-* és *szolga-jászokra* oszlottak, s ez utóbbiak, fegyvertelenek lévén, a nevezett sík vidék déli részén laktak. A szabadjászok pedig, változó szerencsével harczolván a rómaiak ellen, nagy Constantin császár korában a gótokkal, és e közben fölfegyverzett szolgajászokkal egyesülten iszonyú vereséget szenvedtek, míg végre *Árpád*, az e közben Pannoniában feltűlkerekedett magyarok fővezére, kinek korában *Kecskemét* valószínűleg már népesített hely vala, *Zalánt*, a keresztény hitet valló bolgárok vezérét meggyőzván, a Kecs kemét környékén lakott valamennyi népséget meghódította.

Az Árpád utáni harmadik század elteltével a mongolok által üzött kunok fejedelme *Kuthen* Magyarországra menekült, s a magyar király által barátságosan fogadtatván, népével ugyanezen vidéken telepedett le, mely ezentúl *Kunságnak* neveztetett. De az 1241-ben küzdött hazánkra nézve gyászos saájói csata után az országba tört *mongolok*, vagy *tatórok* majd

egész Magyarországot elpusztítván, IV. Béla király, a tatárok elvonulása után, tehetsége szerint helyreállította az ország állapotát, a királyi birtokokra telepedett udvarnokokat *szabad-községekké* alakította, idegen gyarmatosokat szállított az országba, a Bolgárországból kiűzött kunokat visszahívta, s fiát *Istvánt* nevezvén a kunok vezérévé, kun feleséggel háziasította össze.

Ily *szabad községek* ezen kiváltságos állapota, az írók véleménye szerint, IV. László királyig tartott. Ekkor azonban *Fürmín* Fülöp püspök a kunokat a keresztény vallás elfogadására szorítván, a mostani *Nagy-Kunság* tüzetett ki a kunok lakhelyétől. *Kecskemét* mezőváros akkor tájt a Kis-Kunsághoz tartozott, s mint független, és *szabad királyi község* fordul elő még *Zsigmond* király uralkodása közben is. De az 1745-dik évben történt új országos szervezés alkalmával Pest vármegyébe kebleztetett.

1439-ben *Zsigmond* király *Kecskemét* mezővárost *Csongrád* még akkor helységgel együtt *Szőrény*, *Börény*, *Orsova* és *Miháld* végvárak megerősítésére szükséges költségek megszerezhetése végett, *Káthay* Mihály fiainak, *Lászlónak*, *Mihálynak* és *Fülöpnek*, továbbá *Jakab* egri prépost, s *Mihály* borsodi főesperes, egri kanonoknak zálogosította el 2500 magyar forinton, s azóta *Kecskemét* megszűnt koronabirtok lenni.

Nem sokára ez után kecskeméti *Pero* János kapta meg örökös birtokul *Kecskemétet*, úgy látszik, *Hunyady* János bőkezűségéből. Azonban ugyanezen *Pero* özvegye és fiai *Miklós*, és *György* ugyanesak *Hunyady* Jánosnak engedték át *Kecskemétet* 5000 arany forinton, s *Hunyady* János halála után ennek fiai *László*, és *Mátyás* örökölték *Kecskemétet*; de *László* lefejeztetvén, *Mátyás*, mint király, *Kecskemétet* a családjához hű *Lábatlan* Jánosra iratta át 1458-ban szintén 5000 arany forintért; végre a nevezett *Pero* özvegye, s ennek fia *György* ugyanazon áron visszaváltotta *Kecskemét* birtokát. II. *Ulászló* király uralkodása folytán *Kecskemét* birtoka *Patocs* Bertalanra, később *Pásztóty* Ferenczre szállott, kitől leányágon a *Vay* család ered.

Az I. *Mátyás* király által csehekből szervezett *fekete sereg* *Kecskemétet* kirabolván, s annak egész környékén iszonyú kihágásokat, rablást és öldöklést követvén el, több a vá-

ros körül létezett birtok *Feketehalomnak* neveztetett; de II. Ulászló király uralkodása közben *Székely*, máskép *Dózsa György* is sok erőszakoskodást vitt véghez Kecskeméten és annak környékén, az 1526-diki gyászos emlékü mohácsi ütközet pedig az iszonyú török uralmat hozta a város nyakára. A törökök *Ibrahim* vezérlete alatt a városban gyűjtögettak, raboltak, gyilkoltak, és számos lakost rabszolgaságba hurcoltak el magukkal. Azonban a városnak a török, és tatár hadseregekkel 15 éven át (1591—1606) viselt küzdelmek által okozott viszontagságait végre megszüntette a magyar király, és törökök közt kötöttett *zsitvatoroki* békekötés.

A török uralom folytán *Kecskemét* mezőváros állandóan kiszolgáltatva a *váci* püspöknek járó tized fejében az 1602-ben 200 aranyra rügott pénzösszeget, míg 1654-ben a *váci* püspök helynöke 274 forinton, és egy perzsa szőnyegen adta bérbe *Kecskemét* város lakosainak a püspököt illető tizedet. De a tizenhatod részt is, mely 1653-ban 14 forintban volt megállapítva, rendesen megfizették a lakosok készpénzben mind a *katholikus lelkipásztornak*, mind az ugyanakkor befogadott helvét hitvallás papjának. A törököknek pedig a város különféle ezimen évenként 3000—4000, később 7000—8000 forintot adózott készpénzben; de természetiekben is a basa konyhájára 200 szekér fát, ugyanannyi szekér szénát szállított a basa lovai számára, ezenkívül tojást, vaját, mézet, sajtot is nagy mennyiségben tartozott adni, valamint a török tiszteknek szolgálatot, s a török ünnepeken ajándékokat szokott küldeni.

A lakosok nagyobb biztossága, és inséges állapotának enyhítése végett a királyok, a nádor, és más főméltóságokat bíró urak a polgároknak véd- és szabad menedék-leveleket adtak ki. Ily védlevelet adott ki 1564-ben I. Ferdinand király, meghagyván, hogy az egész országban senki se merje az ő embereiket, vagy birtokaikat megtartani, vagy ellenök ítéletet hozni; hanem, valamely panasz, vagy vád esetére a mezőváros főbirája és tanácsa ítéljen fölötte.

1632-ben gróf Eszterházi Miklós nádor adott a város lakosainak hasonló védíratot, melyben megfíltotta a polgároknak bárki általi megsértését, vagy zaklattatását, megparancsolván, hogy minden ily előforduló eset fölött a városi tanács intézkedjék.

1647-ben III. Ferdinand király meghagyta, hogy a kecskeméti lakosok, s ezek szolgálai, ha az élelem megszerzése végett áruikkal és élelemszereikkel utaznak, semmi más, hanem csak illető törvényes hatóságuk ítélő széke elé tartozzanak. (*L. R. VII. k. 528. l.*)

1655-ben gróf *Batthyány*, mint a Dunán inneni Magyarország tábornok-főkapitánya, a kereskedés végett Komáromba utazó kecskemétieknek menvédlevelet adott.

1677-ben *Koháry István*, *Fülek* vár kapitánya, meghagyja, hogy a kecskemétiakat senki se háborgassa, az addigi szokás ellenére, a Kiskunságban birt több majorságaiktól kivettelt *tized* miatt.

1681-ben I. Lipót király a kecskeméti lakosok számára a végvidéki várak kapitányaihoz, főispánokhoz, és királyi jövedelmek behajtóihoz menesztett védlevelében meghagyta, hogy „*Miután azok folytonos ökör, s más marhával, és tárggyakkal kereskedés által a királyi ügyek igazgatójának, s a királyi kincstárnak tetemes jövedelmet hajtanak*“, ez tüzletökben senki se merje őket, vagy barmaikat tartóztatni, elzárni, vagy bármikép megkárosítani.

1685-ben gróf *Eszterházy Pál* nádor az illető várak kapitányaihoz, és ezek alárendeltjeihez küldött védrendeletében megparancsolta, hogy senki se merje garázdálkodó katonaság beszállásával, és eltartásával az ügyis ez által végingésre jutott kecskemétiakat terhelni és zaklatni. — Hasonló védlevelet adott ki 1689- és 1693-ban I. Lipót király is, 1698-ban pedig savojai *Jenő* herczeg a kecskemétiak számára.

Kecskemét mezőváros felének a fentemlített *Pasztóty* családról több családokrai szállásáról a magyar királyi kincstár levéltárában időszerinti rendben a következő hiteles adatok lelhetők fel: *Zápolya János* király 1535-ben kelt adományozási okmánya értelmében, *Pasztóty Miklós* *Kecskemét* város felének birtokába törvényesen beiktattatott (*N. R. A. 959. cs. 11. sz.*), s ezt *Pasztóty Boldizsár* még 1556-ban is bírta; de az erre következő évben a mezőváros ezen felét I. Ferdinand király az *Izabella* királynő, és ennek fia *Zsigmond* pártjához, s a hűtlenségi vétségben elmarasztalt *Petróczy Péter* pártjához szított *Pasztóty Boldizsár* hűtlenségi vétsége miatt *Vizkelety Györgynek* és *Jakabnak* adományozta. (*L. R. II. k. 245. l.*)

1558-ban pedig ugyanazon király Kecskemét város *Pasztóty* Gáspár, Ferencz, Miklós és Lajos birtokában volt részét, ezek hűtlenségi vétsége miatt, saját titoknokának, *Liszt* Jánosnak, a nevezett testvérek által birt részét pedig *Sárkándy* Pál, egri várkapitánynak, kinek *Anna* nevű leánya *Vesselényi* Ferencz neje vala, adományozta. (*L. R. II. k. 375. l. — N. R. A. 13. cs. 8. sz.*)

Mivel pedig a belzavarok folytán más családok is csúsztak be különféle színek alatt a hajdan *Pasztóty*akhoz tartozott fél Kecskemét birtokába, ezen családokat, a királyi kincstár ügyésze panasza nyomán, *Kecskemét* város ezen hajdan az országos szent korona jogos birtokához tartozott felének megváltására, 1565-ben a nádori helytartó hivatal által megidézettek *Perényi* Bálint, *Pasztóty* Ferencz, *Balay* István, és *Gémes* Ferencz egy, — *Sárkándy* Pál özvegye *Nyáry* Krisztina, s ennek leányai *Sárkándy* Anna, és Erzsébet pedig más részről. (*N. R. A. 18. cs. 28. sz. és 935. cs. 33. sz.*) Azonban bizonyos, hogy ez idézés sikertelen volt, mivel egy 1572-ben kelt új királyi adományozási okmány nyal *Veseny* Gáspárnak s *Balay* másképp *Farky* Gergely egri királyi katonának adományoztatott Kecskemét e kérdéses fele egy része (*L. R. II. k. 716. l.*); 1577-ben pedig *Sárkándy* Anna az őt illető birtokrészt anyjára, *Nyáry* Krisztinára iratta át, a többi *Sárkándy* családbeli örökösök, s a *Vizkelety*, *Vesselényi*, *Osztrosich*, *Dóczy* és más osztályos atyafiak tiltakozása mellett. (*N. R. A. 13. cs. 10. sz.*)

1590-ben történt az országbíró előtt egy részről bédeghi *Nyáry* Krisztina, előbb *Sárkándy* Pál, később nagy-lucsei *Dóczy* Gábor özvegye, más részről *Vesselényi* Ferencz, és ennek második neje *Anna*, néhai *Sárkándy* Pálnak az imént nevezett *Nyáry* Krisztinával nemzett leánya kölesönös bevallása (*N. R. A. 677. cs. 183. sz.*); néhai *Veseny* Gáspár magvaszakadtával pedig ennek birtokrésze ugyanazon évben a királyi haszonvételekkel együtt *Rákóczy* Zsigmond egervári kapitánynak adományoztatott. (*L. R. III. k. 518. l.*) — Egy 1614-ben kelt királyi helybenhagyás nyomán Kecskemét város nyolczad része *Barjus* Borbála, néhai *Gémes* Ferencz, később *Fodoróczy* György özvegye által örökösen *Bosnyák* Tamás,

királyi főasztalnok, s Fülek vár kapitányára ruháztatott át. (U. o. V. k. 293. l.)

Miként lön Kecskemét mezőváros nagy része részint örökösen, részint ideiglenes birtokul a *Koháry* család sajátjává, a fentdicsért szerző Hornyk János ekkép ecseteli részletesen: *Bosnyák* Tamás valamennyi birtokát annak leánya *Balassa* Imrével férjezett leánya *Judit* örökölte; ettől származott *Judit* báró *Koháry* Istvánnak neje; *Koháry* István pedig, mint a magyar hadsereg fővezére, az 1664-ben *Léva* mellett vívott titkózetben elesvén, ennek elsőszülött fia, szintén *István*, tábornok és országbíró 1670-ben lett *Fülek* vár főkapitányává, s mint ilyen Kecskemét mezőváros *Vesselényi* útjéi és egy negyedrészt s a *Rákóczyakat* illető egy nyolczadrészét zálogba vette; e zálogbirtok pedig a *Bosnyák* családot illető egy nyolczad rész birtokkal együtt egész Kecskemét területének épen fele, melyet *Koháry* István öccsével, Imrével együttesen birt.

Ezen birtokrészeknek *Koháry* István részerei örökös biztosítására a következő adományozási okmányok adattak ki. 1679 körül kelt I. *Lipót* király adományalevele, melynél fogva hadadi *Vesselényi* Ferencz, és László, valamint nagybátori *Báthory* Gábor, *Koháry* *Judit* második férjének magvaszakadtával, *Rákóczy* Ferencznek pedig hűtlenségi vétsége miatt, ezek *Kecskeméten* volt birtokrészei, a királyi ügyész szavatolása mellett örökös joggal *Koháry* Istvánnak adományozta. (N. R. A. 221. cs. 36. sz.) — 1702-ben ugyanazon király Istvánnak adományozta mind a két ágoni örökösödési joggal, a többi fekvő javakon kívül, a hűtlenségi vétségben elmarasztalt báró *Vesselényi* Pál 1666 forinton Kecskeméten szerzett birtokrészét egy másik ugyanott 1694-ben 1500 rénes forinton megvett birtokrészszel együtt. (L. R. XVI. k. 255. l.) Ezen adományozásra következett 1711-ben *Eleonora* Magdolna királynénak hasonló adományalevele, melyet 1712-ben Károly király is megerősített. (U. o. XVII. k. 97. és 270. ll.)

Az eddig feljegyzettek szerint tehát a *Koháry* család a *Gémesi* később *Bosnyák*féle $\frac{1}{8}$, továbbá a *Rákóczy* Ferencztől 1676-ban zálog fejében kapott, 1731-ben *Koháry* Andrásnak (kinek Károly király 1736-ban pallosjogot is adott) adományozott $\frac{1}{16}$; a *Sáránd* utóbb *Vesselényi* család örökségé-

ből *Koháry* Istvánnak adományoztatott $\frac{1}{4}$, ki végre az örökös nélkül kimúlt *Báthory* Gábor $\frac{1}{8}$ birtokrészeket össze számítva, egész Kecskemét mezőváros kilencz tizenhatod részét bírta.

A *Koháry* nemzetség utolsó ivadéka gróf *Koháry* Ferencz vala, kinek egyetlen leánya *Antonia* 1815-ben *Ferdinand* szász-koburg-góthai herceghez ment nőül; *Ferdinand* herceg pedig 1827-ben Magyarországbán honfűsítettván, 1831-ben kelt királyi adomány-levél nyomán valamennyi *Koháry* javak örökösévé lön.

Erre az egész *Koháry* birtoknak Kecskemét mezőváros-bóli kikebleztetése sürgettetett a kecskemétiak által a vacsi pusztán tett fölszerelésekkel együtt, melyet a kecskemétiak 171,568 ezüst forinton váltottak meg; az egész a többi ördekletteket is illető megváltási összeg pedig 303,620 ezüst forintban, és 5 krajczárban állapittatott meg. De a város felszabadittatása, vagyis szabad királyi várossá emeltetése, mely 1848-ban kezdetett meg, de a belzavarok miatt félbe szakasztott, véglegesen csak 1857-dik évben eszközöltetett.

A XVII. században hazánkban dúlt zavarok folytán a kecskemétiak sok viszontagságot álltak ki. Mert nemcsak *Tököly* Imre 1683-ban felső Magyarországbán *Kuruczok* neve alatt dulakodó hadainak vezére, s főkapitánya *Vesselényi* Pál zaklatta, hanem főleg a reájok súlyosult török és tatár uralom szerfölött nyomta őket, miután, a minden telekre kivetett szokásos 20 forint hadi adón kívül, a törökök mindenféle túlságos szarvasmarha, és természetiekbeni adózást róttak rájuk, sőt még más sarczolásal, és megrablással is terheltettek. — A török kiűzetése után azonban II. *Rákóczy* Ferencz uralma alatt, úgy látszik, jobbra fordúlt sorsuk, s ezt esküvel erősített térítvénynyel is biztosították irántai és párthívei iránti hűségükről, és ragaszkodásukról. Eredetije. (*Act. Publ. Cam. Arch.* 29. cs. 16. sz.); *Rákóczy* Ferencz pedig 1708-ban kelt rendeletében megintette a kecskemétiakat, hogy a vaczi káptalant, a nekik feldúlt állapotuk miatt elengedett 750 forintnyi bérlet-pénz helyett, más módon igyekezzenek kielégíteni. Eredetije. (*N. R. A.* 1585. cs. 13. sz.)

Kecskemét hajdan több pusztát bírt, melyek közé tartozott *Szent-Király* is (*Contr. Cam. Arch. P. II.* 94. sz.); jelen-

leg pedig sajátja *Felső-Alpár* puszta, s *Pusztá-Szer* puszta fele — Mily viszonyban volt Kecskemét *Jakabszállás* pusztával, nem tudhatni; de egy 1669-ben kelt, s *Andráshy* Miklóshoz (talán jászkún kapitányhoz) intézett levél tanúsága szerint esedezett a mezőváros közönsége, hogy védje őket ezen puszta használatában bizonyos állítólag *jakabszállási*, tulajdonkép pedig *Varga* Miklós, füleki katona követeléseit ellen. Eredeti. (*N. R. A. 1453. cs. 14. sz.*) Továbbá bizonyos, hogy a kecskemétiak *Orgorán* pusztát bérben bírták a magyar udvari kincstártól; mivel 1675-ben a kincstárhoz folyamodtak, hogy ez védelmezze őket a kalocsai érsek ellen, ki azt állítja, hogy e puszta érseksége uradalmához tartozik. Eredeti. (*U. o. 19. cs.*)

Kecskemét mezővárosnak, több mérföldnyi síkságoni messze elterülő, marha legeltetés-, tenyésztés- és kereskedelemre igen alkalmas és kedvező fekvése miatt, már régibb idő óta voltak sz. *Lőrincz* vértanú, sz. *Gergely* püspök, és Szűz szent *Katalin* évnapjain tartatni szokott híres vásárai, s minthogy a törökök garázdálkodása, és pusztításai ezeket is félbeszakasztották, II. Ferdinand 1622-ben megengedte azoknak továbbra is megtartását. (*L. R. V. k. 509. l.*) Később ismét a törökök lázongók, rablók és ráczok összecsiszódulása a kecskemétieknek évenként mintegy 2000 forint kárt okozván, így a vásárokat megakadályozván, I. Lipót király 1676-ban újra fölélesztette a kecskeméti vásárokat. (*Hornyik.*) — Végre 1696-ban ugyan-ezen király azt rendelte, hogy e vásárokon semmiféle vidéki ember se merjen a kecskemétiak rovására akármiféle folyadékot itezéinkint, vagy kisebb mértékben mérni s eladni; a kecskemétieknek egyszersmind mindenféle marha behajtását és árulását engedte meg a többi városok szokása szerint. (*L. R. XV. 81. ll.*)

A Kecskeméten jelenleg létező *Burga-utca*- és *Kápolna-utczáról* megjegyzendő, hogy a város *Picsó* patak melletti része 300 év előtt *Burgundiának* nevezetett, s e szóból képződött a *Burga* név; mivel *Gizélának*, sz. István király nejeének anyja részéről nagyatyja *Burgundia* királya vala; a város nyugoti részén pedig több századon át a *boldogságos Szűz Máriának Homok-kápolnának* nevezett kápolnája állván, ettől az ottani kapu *Homok-kapunak* hivatott, s az innét a kápolnához

vezető utcza most is *Homok-utcának* neveztetik. Ezen kápolna 1794-ben leégvén, 1814-ben egészen eltávolított azon helyről, hol a mult század végén kiszáradt *Déllő* mocsár volt, 1835 óta pedig sétatérre alakítottát át.

A városnak régi, a XIII. századból származó, 1810 körül Kiskun *Halas* város birtokában feltalált pecsétje a város védszentjét sz. *Miklóst*, a 300-dik év körül pattarói, később nicaei püspököt tünteti elő; fején püspökféggel, jobbjában pásztorbottal, baljában könyvet tartva, oldalán pedig kecskefe látható e körirattal: S. CIVITATIS. DE KECHKEMETH. — Egyébiránt a „város nevezet alatt *szabad község*, vagyis kiváltságos mezőváros, milyen *Kecskemét* még a legközelebbi időben volt, értendő; az „*ugró kecske*“ jelképe pedig a mezőváros 1646-, 1666- és 1848-dik években készült pecsétjein is látható.

Kecskemét szent épületeihez, a mostani, *Althan Mihály* Károly váci püspök alatt (1735—1756) épült plebánián, s *Urunk Jézus Krisztus mennybemenetelének* emlékére felszentelt templomon, valamint az újabb időben keletkezett sz. *Erzsébet*, *Szent-Háromság* a temetőben épült, végre *Gyümölcsoltó Boldogasszony* a szőlőkön kívül épült kápolnáján kívül, legnevezetesebb

a) Szent Miklós püspök temploma a szentséges Megváltóról címzett sz. Ferencz rendi szerzeteseknek társházával.

Hajdan sz. *Miklós* egyháza volt *Kecskemét* mezőváros első, és egyetlen plebánia-temploma, mely úgy látszik, a *görög szertartású* híveké vala, ezért a latinok *Kecskemétet* eredeti görög nevén „*Egopolisnak*“ nevezték s a város védszentjéül is sz. *Miklós*, kit a görögök különösen tiszteltek, fogadtatt el, és ennek ábrázolata a toronyból függő érczapon szemlélhető, valamint a szomszéd *Ocsa*, *Bócsa*, *Kalócsa* helyek neveit is görög eredetűeknek tartja a tudós világ.

Elterjedvén *Kecskeméten* a helvét hitvallás, ezen a kálvinisták által elfoglaltatott templom visszaadatását kérelmez-

ték 1564-ben a katolikusok, s ezek, visszakapván 1637-ben a templomot, a jezsuiták kecskemétrei telepittetéséért folyamodtak; de *Forró* György, a nagyszombati Jézus társasági társoda igazgatója, oda utasította őket, hogy, nem lévén elegendő szerzetesei, adják e plebániát át a sz. *Ferencz rendieknek*; és ezen rend a szentséges Megváltó tartományához tartozott szigorúbb tartályos szerzetesei 1641-ben *Rákóczy* György erdélyi fejedelemtől harangot, az erre következő évben pedig *Achmet*, budai vezérbasától engedélyt kapván a feldúlt toronynak kőtámlákkal megerősítésére, 1644-ben *Lippai* György, esztergomi érsek, és *Hosszútóti* László, váci püspök, beleegyezésével letelepedtek Kecskeméten, s *Nazur Bég* török engedelmeiből 1653-ban a templom kijavításához fogtak, 1653-ban pedig e szerzeteseknek jutott a püspöki tized bérlete, mely 14 forintot jövedelmezett évenként.

A kecskeméti mindkét hitvallású egyházközség a béke és egyetértés, valamint a vallásos türelmességnek is szép példáját adta, midőn a katolikusoknak régi kőtemploma a sekrestyével, és a városon kívül újból épült kápolnája, valamint a kalvinistáknak is az előbbi mellett emelt fatemploma meghagyatott, s e két templomot csak sөvény különböztette el egymástól; 1658-ban pedig mindakét hitfelekezet közt barátságos egyezkedés létesült az iránt, hogy a kálvinisták ezen a katolikusok tornya alatt állíttatott gátot tovább folytathassák, a fatemplom körül létezett telek pedig a kálvinistáké maradjon, s általuk meghosszabbíthatassék, ez egyesség szigorú megtartására pedig mindakét fél ezer tallér bánatpénzzel kötelezte magát. — Azonban a két hitfelekezet közt fölmerült némely viszálykodás, valamint éhség, és mirigy okozta viszontagság után 1678-dik évi october 17-dikén borzasztó tűzvész hamvasztotta el, a mezőváros nagy részén kívül, nem csupán a katolikusok közből épült templomát minden készletével és a sz. *Ferencziek társházával*, s az iskolával együtt, hanem a kálvinisták fatemplomát is.

E súlyos csapás után mindezen helyiségek a sz. *Ferencz rendi* szerzeteseknek adattak át oly föltétel alatt, hogy a szerzetes atyák templomukat a székházzal, és iskolával együtt saját alamizsnájukból állítsák helyre. Ez alkalommal, gróf *Koháry* István földesúr nagylelkű közbenjárása következtében,

a két hitfelekezet templomai elkülönöztettek egymástól; mert a katolikusoknak meghagyatván saját templomuk a temetővel, a kálvinistáknak más, az előbbi templom teriméjével hasonló nagyságu tér tűzetett ki a város piaczn új templom építésre; 1679-ben peeig abban is megegyeztek, hogy a katolikusok a kálvinisták templomát kökerítéssel vegyék körül, mely kötelezettség alól azonban a katolikusok 1680-ban 2000 tallér készpénz lefizetésével megváltották magukat.

Kecskeméten a katolikusok közt hajdan többféle ájtatos társulat létezett, és pedig a tanulók közt „*Mária társulat*“, melyet 1661-ben gróf Vesselényi Ferencz nádor megerősített, ezen kívül az 1700-ban keletkezett *paduai sz. Antal*; az 1724-ben alakult „*Sz.-József*“; az 1725-ben létesült „*Vállszalag*“, az ugyanakkor szerveztetett „*Szent-Háromság*“, az 1737-ben alapított „*Szeraphikus sz. Ferencz*“, az 1771-ben állított „*Oltári Szentség*“ és „*kortonai sz. Margit*“ bűnbánó társulata. De a vallásos téren kiméletlen rombolásnak hódolt II. József császár valamennyit megszüntette.

A katolikus plebánia (most sz. Ferencz rendi) templom 1674-ből származott pecsétjén egy első lábaival hosszúkás keresztet tartó *kecske* látható, hátához közeledő csillaggal, s e körirattal: + GLORIAMUR. IN. CRUCE. CHRISTI.

Különféle viszontagságok folytán a szerzetes atyák száma csak házfönök helyettesre, és egy szónokra olvadt le; de a mirigy a zenészeket, és a kántortanítót is elragadván, a katolikus egyházközség 1709-ben a sz. Ferencz rend tartományi főnökhöz fordult s legalább egy szerzetes áldozár Kecskemétre küldetését kérte, 1719-ben pedig hivatalos bizonyítvánnyal elismerte, hogy a szerzetes atyák 1644 óta minden veszély közt lankadhatlan buzgalommal teljesítették kötelmeiket. — Ennélfogva 1772-ig csakis a sz. Ferencziek maguk végezték a lelkipásztori teendőket. Mióta azonban külön plebánia-egyház épült, azóta az e közben újra szervezett Vác egyházmegyei papságból választott plebánussal együttesen működnek a lelkipásztorkodás terén. — Jelenleg a sz. Ferencziek zárdájában a házfönökön kívül 9 áldozár, 4 nevendék és 2 szerzetes testvér van; az áldozárok részint hitelemzők az elemi iskolákban, részint a Vác- és Kalocsa egyházmegyei lelkipásztorokat segítik. (*Hornyk és Schem. Cleri Vac. 1869. 119. l.*)

b) A kegyes iskolák rendje társodája, és Szent-Háromságról címzett temploma.

Ezen újabbkori intézet alapítója esábrághi gróf *Koháry* István, országbíró s Hont vármegye főispánja, ki 1715-ben a hazai ifjúságnak a kecskeméti nagyobb gymnasiumban oktatására kegyesrendi atyákat telepített Kecskemétre, kik jelenleg egyszersmind a kegyesrendi magyar- és erdélyi tartomány számára I. és II. éves ujonczoikat is nevelnek. Templomuk, a *Szent-Háromság* tiszteletére van szentelve. — A társodában a házfönökön, s tanodaigazgatón kívül 9 áldozár és 4 nevendéktanár működik, s 36 ujonez képeztetik. (*Schem. Cler. Vac. 1869. 117. és 118. U.*)

8. §.

MOGYORÓD

benczés, sz. Márton püspökről nevezett, apátság.

A Gödöllő mezővárostól nyugot felé alig egy mérföldnyi távolságra Pest vármegyében fekvő *Mogyoród* (máskép *Monyoród*) falu hajdan sz. *Benedek* rendi apátság székhelye volt. Ezen apátságot, Bonfin tanúsága szerint, sz. *László* király bátyjával Gejsával, a Salamon király hadserege fölött a szomszéd halmon kivírt ütközet után, fogadásból alapította sz. *Márton* püspök emlékezetére. E hegy északi oldalán kellemes fekvésű halom földöntetett fel, mely a lakosok által jelenleg lakott völgy fölött van. Ezen halmon, melyben a sziklából víz fakad a völgybe, templom épült, melyben a csatában kimultakért gyász-istenitisztelet tartatott; az alapító pedig az ellenségtől elvett zsákmány javát ezen templomnak adta javadalmazásul, s ehhez Mogyoród majorság nem csekély jövedelmét csatolta.

Milyen fekvőjavadocat kapott ezúttal a monostor a sokkal később feldűlathott templommal együtt, nem tudhatni; csak annyi bizonyos, hogy, *Buda* várának a töröktől visszafoglalatása után, az apátság valamennyi fekvő birtoka a váci püspökségnek adományoztatott; az egykori szent épületek romjaiból gróf *Althan* Mihály Károly 1750-ben díszes templomot építtetett, melyhez gróf *Eszterházy* Károly püspök 1761-ben plebániát kapcsolt, és lelkipásztort adott. (*Schem. Cler. Vac.* 1869. 25. l.)

Ez apátság 1366-ban, mint a méltóságától megfosztott garabi apát ügyében az ugyanazon évben tartott egyetemes káptalanból kiadatott nyilvános levélből kitetszik, hogy már akkor nem sz. *Márton*, hanem sz. *György* vitéz vala védszentje, s minthogy ez alkalommal az egész országban létezett valamennyi apátot befogadta falai közé, tágas monostor lehetett. Jelenleg ez apátság, nem tudhatni, mily alapon, a *Boldogasszony* czímen szokott adományoztatni. — A mostani mogoródi templom pedig sz. *Mihály* főangyal emlékére van szentelve. (*Czindár Monast. Fuxh. I.* 221. l.)

A Budavár elfoglalatása óta kinevezett címzetes mogoródi apátok névsora e következő: 1690-ben *Gerznaticz* Gergely, pozsonyi plebánus; 1710—1711-ben *Kiss* János, esztergomi kanonok; 1755-ben *Horváth* János, kalocsai érkanonok; 1771-ben *Foglár* József, győri kanonok; 1775-ben *Fábián* József; 1796—1804-ben. *Schauer* Ferencz; 1811-ben *Frideczky* János. (*L. R. Eccl. III. k. 80. l. — IV. k. 21. l. V. k. 508. l. — VI. k. 281. 565. ll. — X. k. 88. 963. ll. — Eccl. Cam. irreg. — Dep. Oec. 1804. 8. cs. 151. sz.*)

9. §.

S Z O L N O K

magy. kir. kincstári mezőváros, a sz. Ferencz rendi társházzal, és Szent-Háromságról nevezett plebánia-templommal.

Szolnok (hajdan *Zaunuch*), Pesttől keletfelé 12 mérföldnyi távolságra a Zagyvának Tiszába szakadásánál terjedelmes

síkságon fekvő mezőváros, a védelemre igen alkalmas hely lévén, Istvánffy tanúsága szerint, már a magyaroknak ide jötté előtt, erődítmény volt, 1548-ban pedig gróf *Salm* által a törökök megtámadásai miatt háromszögű várrá alakíttatott át, alapjául agyag és pázsit, s ezek közé vegyített fűzfa használatván; délnek pedig széles, három tágas, és jól megerősítettett váracsot tartalmazó árokkal kerítettett be.

Várnagya akkortájt a hős lelkű híres vitéz *Horvatino-vics* Bertalan, ennek utóda pedig *Nyáry* Lőrincz volt, kinek csak mintegy 800 katonája, egy század spanyol, német, és cseh gyalogsága, s ugyanannyi lovassága állt rendelkezésére, az 1552-ben Szolnokhoz közelgetett, s a szomszéd síkságon táborot ütött török nagyvezér *Ahmet* ellen. Azonban csak a Nyáry vezérlete alatt volt megrémült hadsereg gyávasága miatt foglalta el a török a várat, s maga Nyáry elfogatván börtönbe záratott; de megvesztegetván őreit, szerencsésen elillant, s a magyarokhoz jutott.

Szolnok mezővárosnak akkortájt különféle földesurai voltak. Ilyen volt *Kapanyai* Miklós, ki 1367-ben Szolnok felét 56 forintért adta zálogba *Trencsik* Péter leányának Ilonának. (*N. R. A.* 258. cs. 6. sz.) — Később *Palócz* Antal jelenik meg a történetben, mint Szolnok birtokosa, kinek magvaszakadtával, I. Ferdinand király 1527-ben e mezővárost minden mellékletével *Felegházi* Miklósnak, és örökösének; ennek magvaszakadtával pedig 1530-ban devecseri *Choron* Andrásnak adományozta. (*L. R. I. k.* 2. 61. 139. 233. ll.)

Ferdinand, és Zápolya vetélytársak ellenségeskedései, s a törökök folytonos zaklatásai által felette összezavarodván Magyarország valamennyi viszonyai, a törvényesen szerzett jogok minden biztossága eltűnt; ennélfogva Szolnok mezőváros állapota is mindegyre ziláltabbá lőn. Mert Ferdinand király Szolnok akkori birtokosa *Palócz* magvaszakadtával, e mezővárost gróf *Perényi* Péternek adományozta; ellenben később Zápolya János, elfoglalván Szolnokot, azt *Verbőczy* Istvánnak adta; de Ferdinand, Verbőczynek ellene elkövetett hűtlenségi vétsége miatt, 1540-ben kelt új adománylevelével ismét *Perényinek* adta Szolnokot. (*N. R. A.* 336. cs. 18. sz.)

Később a *Henye* család szerepelt mint Szolnok mezőváros birtokosa; mert II. Miksa császár 1568-ban kelt visz-

szahelyezési parancsa azt rendelte, hogy néhai *Zeleméri Miklós* özvegye, *Margittal*, néhai *Henye* Miklósnak törvényes nejével *Dombay* Annával nemzett leánya visszahelyeztessék Szolnok mezőváros, mint állítá, ősi birtokába, melytől *Henye* Zsófia, néhai *Léndárt* Péter özvegye, őt erőszakosan megfosztotta. (U. o. 730. cs. 6. sz.)

Zápolya János kimúlta után, az ország a török borzasztó hatalma alatt sinlődővén, 1595-dik évi mindszent hava 2-dikán *Hazon* basa, temesvári beglerbég, levélben szólította fel *Báthory* Zsigmond, erdélyi fejedelmet, hogy ígérete- s kötelességénél fogva segédesapatokkal siessen *Szolnokba*, melyet a császári hadsereg ostrom alá fogott. (Act. publ. Cam. levélt. 45. cs. 31. sz. 36. §.) *)

A győztes császári és magyar királyi egyesült hadsereg vitézsége kiszorítván a törököket Szolnokról, e mezőváros *Rákóczy* Ferencz, erdélyi fejedelem, birtokába jutott, mire az egyesült Heves és Külső-Szolnok vármegye 1706-dik évi bőjt-más hava 13-dikán írott térítménynyel biztosította *Rákóczy* Ferenczet hűségéről, és ragaszkodásáról. Eredetije. — *Rákóczy* pedig még ugyanazon évben azon rendeletet adta ki, hogy Szolnokon alkalmas hely tűzessék ki *reformatus* imaház, és paplak építésre valamely birtokos nélkül maradt házban. Eredetije. (Act. publ. 29. cs. 19. sz. — N. R. A. 1584. cs. 20. sz.)

III. Károly király uralkodása közben, a magánosok szüntelen változó uralma alól felszabadult *Szolnok* mezőváros a királyi kincstárra szállván, míg előbb a lázadók által több ízben fegyverrel támadtatott meg, felgyújtatott, lakosai vagy fegyverrel pusztítottak ki, vagy elűzettek, ekkép földig leromboltatott, valahára boldogabb időkre virradt. Mert Károly király a visszatérésre, és házaik helyreállítására hajlandó lakosokat 1712-ben minden országos teher, vagyis minden fuvarozás, előfogat, a katonák számára robotolás, és a várban ingyen munka alól fölmentette, 1729-ben pedig vásártarthatási

*) E levél eredetije az úgynevezett „*Török-Jegyzőkönyvben*“ (1575—1663) foglaltatik, mely igen sok érdekes ismertetéseket tartalmaz a török viszonyokról. Ezen jegyzőkönyv 1853-ban, a bécsi császári királyi könyvtár különös megkeresésére, csakis áttekintés végett, a budai kincstári levéltárból a bécsi császári királyi könyvtárnak küldetett el; de annak saját használatára ott tartatott.

okmányt adott ki számukra, melyben megengedte, hogy évenként 4 országos vásárt tarthassanak, és pedig: sz. *Mátyás* apostol évnapján, sz. *Iván* hava első napján, sz. *Mihály* főangyal, s sz. *Imre* herceg évünnepein. (*L. R. XVII. k. 313. l. és XVIII. k. 162. l.*)

1723-ban *Lindenfels* főkapitány, és Szolnok vára főparancsnoka, minden a mezőváros lakosaivali surlódás elkerülése végett, felsőbb helyre folyamodott, hogy a mezőváros területének, és a szomszéd pusztáknak bérlete engedtfessék át a nemzeti katonaságnak. (*N. R. A. 909. cs. 18. sz.*)

1726-ban a magyar királyi kincstár szerződést kötött maróthi *Paluska* György aranysarkantyús vitézzel, és magyar királyi helytartósági tanácsossal, s e szerződés 3-dik pontja szerint átadta *Paluska* Györgynek *Szolnok* kincstári mezővárost minden járulékával, úgymint: vendéglőivel, mészárszékeivel, halászatával, bárhol alkalmazható serfőzdéivel, bérleteivel, kilenczedeivel, s tizedeivel, kivéven a Szolnok határában létezett malmokat, hidat, és királyi vámokat, melyek ő felsége használatára tartattak fenn, oly föltétel alatt, hogy a sóházban, vagy bárhol másutt a vár területén kívül soha senkinek se legyen szabad, egyedül a vár kivételével, míg ott tartózkodik, bármiféle italt mérni. (*Contr. et Trans. Cam. Arch. XI. k. 26. sz.*)

Továbbá gróf *Grassalkovits* Antal, magyar királyi kincstár elnök, 1763-ban kelt leveléből az is kiderül, hogy a kincstár bérbe szokta adni (mi ugyanezen évben ezer forintért adatott ki négy évre) *Szolnok* mezővárosnak a vámok, és Tisza fölötti hid királyi haszonvételeit azon kötelezettséggel, hogy a töltéseket jó karban tartsa. Eredetije. (*N. R. A. 1168. cs. 2. sz.*)

Egyébiránt *Szolnok* kincstári mezőváros nemcsak a Marmarosból Tiszán oda szállíttatni szokott só főpiacza vala, hanem, *Korabinszky* tanúsága szerint, a területén volt mocsárookban roppant mennyiségű tekenősbékát tenyésztvén, ezekkel még a mult században is nagy kereskedést űzött a külföldre. — Katholikus temploma a városnak kettő létez, melyek egyike *Gyertyászentelő Boldogasszony* (Mária avatása) emlékére van szentelve xavéri sz. *Ferencz*, nepomuki sz. *János*, és *Sarlós Boldogasszony* kápolnáival; a másik pedig

Szent-Háromság imadására szentelt plebánia- egyház a szent Ferencz rendi szerzetesek társ- házával.

A sz. Ferencz rendi szerzetesek társházához van csatolva Szolnokon a vad török 1686-ban történt kiűzetése, s uralmának hazánkban megszűntetése óta egész a jelen korig a lelkipásztorkodás, a sz. Ferencz rendi szerzeteseknek a keresztény hit fenntartásában, s a lelkipásztorkodásban szerzett bokros érdemei miatt amaz inséges idő folytán, midőn a vad török garázdálkodott hazánkban. De a mostani *Szent-Háromság* templom, és zárda alapjai a *Szentséges Megváltó* tartományabeli sz. Ferencz rendiek számára csak 1723-ban rakattak le, és csak 1752-ben készült el teljesen mindakét épület.

Azonban a szerzetesek nemcsak a városnak a pénzügy-ministeriuma vednöksége alatti plebániájában végzik a lelkipásztori teendőket, hanem 4 osztályú algymnasiumot is kezelnek 1834 óta, valamint az elemi iskolákban tanítanak, s a váczzi, egri, és nagyvárad-i lelkipásztorokat is segítik magyar és német nyelven egyházi ténykedésükben. Az előbbi évtizedekben saját tartományuk nevelőket a bölcsészeti tantárgyakban szintén itt képezték; de most ezeket máshol tanítják. — Jelenleg a házfőnöknő, s ennek helyettesén kívül 11 áldozár, és 3 szerzetes testvér működik e kolostorban. (*Schem. Cler. Vac. 1869. 120. sz.*)

10. §.

T H E N Ő

szent Ágoston szabályozott kanonok rendje sz.
Péterről címzett prépostsága.

A jeruzsálemi szent sir szabályozott, vagy keresztes kanonokjai rendét, melyet 1110-dik év előtt *Builloni* Godofréd többféle adományokkal, és kiváltságokkal tüntetett ki, ennek

öccse és utódja *Baldwin* pedig lovagokká avatott fel, az Afrikában működött sz. *Ágoston* alapította, ki őket testvéri szeretetre, imára, mérsékelt böjtölésre, gyakori olvasásra, vagyis tanulásra kötelezte számukra szerkesztett szabályaiban; a rend fenntartására pedig *elnökké* egy *áldozórt*, ki a fontosabb ügyeket intézte, és egy *prépostot* rendelt, kihez a fegyelem fölötti örködés tartozott. — Ezen szabályozott kanonokok *Ptolomaisból* elúzetvén Olaszország *Perusium* városába jöttek át, hol a rend nagymesterének székhelye vala. — 1484-ben VIII. Ince pápa arra szorította őket, hogy a rhódusi kereszt vitézek rendéhez csatlakozzanak. A lateranumi kanonokok szokása szerint fejr, de öt veres kereszttel diszesített, ruhát hordtak, és a sz. sir védelmére, a keresztényeknek a pogányok rabszolgaságából megváltására, s a pogányok elleni hadakozásra kötelezték magukat; későbbi időkben azonban csupán a szerzetes fegyelem megtartását tűzték ki feladatukká. (*Czindr II. 183—186.*)

A Heves vármegyében keblezett Szolnok mezőváros közelébeni *Tenő* pusztán létezett szabályos kanonokok, mint a régibb iratokban jártas írók állítják, szintén ezen rendhez tartoztak; de monostoruknak, jóllehet ennek romjai egykori nagyszerűségéről tanúskodnak, sem eredetéről, sem viszontagságairól nem birunk biztos adatokkal. Pázmány Péter nem tudván, valjon e prépostság világi áldozároké, vagy valamilyik szerzetes rendé volt-e? azt a váci egyházmegyében létezettnek írja, valamint azon földabrosz is a váci megyéhez számítja, mely báró *Pongrácz* György, váci püspök gondoskodásából 1672-ben készült. E földabroszon ugyanis *Tenő* a vele határos Heves vármegyei *Kengyel*, és *Szajol* pusztákkal Vác püspöksége határain belől fordul elő, és pedig annak az egri főmegyével határos nyugoti szélén. (*Schem. Cler. Vac. 1835. 17. l. — Czindr II. 191. l.*)

E monostor viszonyait némüleg földeriti III. Endre királynak 1299-ben kelt, s a budai káptalanhoz intézett törvényes birtokba iktatást rendelő parancsa, és a budai káptalannak e királyi parancs végrehajtásáról ugyanazon évben tett jelentése, hogy a váci püspököt törvényesen beiktatta bizonyos, Nógrád vármegyében keblezett, előbb bi-

zonyos *Tiburcz* fiait illető birtokrész birtoklásába, *Tiburcz* fiait pedig *Halászi* — Nógrád vármegyében keblezett, s nekik a püspök által ama fentebbi birtokrészért cserébe adott — helység birtokába. E két okmány arról értesíti az olvasót, hogy e helység régóta a *tenői* monostor birtoka, e monostor védszentje sz. *Péter* apostol, akkori prépostja pedig *Pál* mester volt, kinek beleegyezésével adatott a nevezett birtok cserébe bizonyos *Tiburcz* fiainak. (*Századunk* 1869. 42. 43. ll.)

Ezek szerint nem derülven ki, mikor, és kinek jótékony-ságából keletkezett ezen, kétségkívül még más fekvő birtokkal is javadalmaztatott monostor? csak annyi bizonyos, hogy e monostor 1299-ben még létezett; ezentúl pedig — ha csak a váczi püspök nem kármentesítette azt ama fentemlitett egyházi birtoknak magánosokrai átszállításáért, — e prépostságnak csupán czime maradt fenn, mely nemsokára ezután vidékieknek is adományoztatott, miután egy 1388-ban kelt *Legyen* nevű falura vonatkozó határigazítási okmány szerint, akkor thenői prépost István, váczi kanonok, vala, ki tehát a thenői prépostságnak csak czimét viselhette. (*Czinár, az i. h.*)

11. §.

T E R E C S K E

Boldogasszonyról czímzett sz. Benedek rendi apátság.

Terecske, a mostani *Tereske*, Vadkert mezőváros azon határjárasi okmánya szerint, melyben bizonyos *Veke* nevű a *tereeneskei* monostorhoz tartozó föld Vadkerttel határosnak mondatik, ettől dél felé körülbelül egy órányi távolságban, jelenleg, mint *Frideczky*, *Farkas*, és más nemes családok birtoka, Nógrád vármegyében fekszik, s Pázmány Péter tanúsága szerint hajdan sz. Benedek rendi monostor létezett benne, (a váradi Regestrum szerint már 1209. előtt); de nem bizonyos, sz. *Benedek*, vagy *Boldogasszony* emlékére volt-e szentelve? Keletkeztéről, alapítójáról, jogairól, birtokairól, s megszűntéről épen semmi adat sem jutott el hozzánk, — ha csak a hely-

ség mostani birtokosai nem nyújtanak családi levéltáraikból némely, az apátság megszűntére vonatkozó, adatokat. E monostornak, melynek most csak czime szokott adományoztatni, emléke azonban fenn van II. Pál pápa azon leiratában, melyben kedvelt fiainak, a *derecskei* apátnak, és a bozóki prépostnak, Országh Mihály nádor fogadása következtében, meghagyja, hogy építtessék fel, és adják vissza törvényes birtokosaiknak a minoritáknak *Szécsen* mezővárosbani szétrombolt kolostorukat. Az ottani templom az ókor jellegét tünteti elő, két tornya van, s nagyrészt a hajdani apátság templomát állítja szem elé. (*Czinár I. 29. II. 232. — Schem. Cler. Vac. 1869. 26. l. — Regestrum de Várad 9. sz.*)

12. §.

ZEER-MONOSTRA

**Boldogasszonyról címzett sz. Benedek rendi
apátság.**

Zeer, jelenleg *Pusztaszer* pusztája Csongrád vármegyében a Tisza jobb partján, Szegedtől délnek mintegy négy mérföldnyire fekszik, s Magyarország nevezetesebb helyei közé sorozható; mivel, Béla király névtelen jegyzője tanúsága szerint, *Árpád*, a magyarok fővezére, az egykor *Attila* hun király által elfoglalt birodalom visszaszerzése végett a Krisztus utáni 888-dik évben a magyar nemzetségek vezéreivel, s fegyveres népeivel e hazába jöven, Nagy-Kőrös területén ütött táborn, és miután az *Alpáron* lakott bolgár fejedelmet *Zalánt* kemény ütközetben meggyőzte, az egész Duna és Tisza közötti vidéket elfoglalván, *Körtvélyes* és *Gyümölcsény* erdők között telepítette le népét, s azonnal az ország szervezéséről gondoskodván, itt tartotta meg az *első nemzetgyűlést*, melytől e hely *Szernek* (hajdanta Zeerne) nevezetett, minthogy a szervezni, vagy rendezni igéből képzett *szer* (szervezés) törvény- és rendszerzést, megszabást jelent. — Ez ünnepélyes szervező nemzetgyűlés megerősítésére, a hét nemzetség főnök, vagy vezér

emlékéül, a Szer körül még most is látható hét halmot állította a nemzet *). (*Anonym. 40. és 41. feje. — Hornyik Pusztaszer története 1—8. ll. — Vasárnapi-Ujság 1861. 554—567. sz.*)

Árpád fővezér a Tiszától a Rózsa mocsárig, és a körtvélyesi erdtől az alpári homoksivatagig nyúló területet *Onodinak*, Ete atyjának ajándékozta, s ettől származott a *Kaldán* nemzetség; ettől pedig *Nána* gróf, zegri *Poysa* gróf fia, ki a nyúlzigeteni apácza zárdának 1266-ban több birtokot ajándékozván, e zárdá iránt mindig adakozónak tanusította magát. (*Rupp, Budapest 65. l.*) Ennek udvarhelye Szeren létezett, melyet a *Pózsafy* család birt. E család azonban örökös nélkül halván ki, annak fekvő javait I. *Mátyás* király 1475-ben, és ugyan Szer felét *Ország* Mihálynak, és fiának *Lászlónak*, másik felét pedig nádasdi *Ungor* Jánosnak, és öcseseinek *Lászlónak* s *Miklósnak* adományozta; jöllehet ezen adományozás ellen már 1467-ben tiltakozott *Mulathy Szalatiel*, neje, *Zeleméry* László leánya, nevében, úgyszintén 1472-ben *Pózsafy* György leánya, Anna is, tiltakozott ezen adományozás ellen. (*Hornyik az i. h. 19—24. ll. — N. R. A. 332. cs. 3. sz.*)

Ezentúl az akkori időben ingadozó, s nem egészen biztos jogviszonyok változásai közt a *Pózsafy*féle örökség birtokát majd többféle ágra oszlott rokonság révén, majd királyi adományozás nyomán, számos család igyekvék kezébe keríteni. Ily családok valának 1501 óta a *Zeleméry*, *Biszere*, *Mulathy*, *Gyulay*, *Dóczy*, *Parlaghy*, *Jakabházy*, *Zay*, *Liszthy*, *Viczmánydy*, *Magódy*, *Szent-Lőrinczy*, s más nemes családok. De e családok mindegyikének *Hornyik* János többször dícsért művében részletesen elsorolt *szereni* birtokszerzéseit egyenkint megemlíteni sem e munka kitűzött céljával meg nem egyez, sem annak keretébe be nem illeszthető. Ezért bővebb értesülés végett *Hornyik* János munkáján kívül (25—48. ll.) a kincstári levéltárra (*N. R. A. 394. cs. 28. sz. — 1426. cs. 28. sz. — 1426. cs. 2. sz. 1. 12. 18. §. és Portar. Conscript. 1549. 1560. 1561. 1564-ből*) utaljuk az olvasót.

*) E halmok mestani nevei: 1) *Kovácsné* halma, 2) *Sáregyházi* halom, 3) *Szárnýék* halom, 4) *Vesszős* halom, melyek mindenike Keeskemét város birtokán van; 5) *Kártyás* halom, 6) *Császárné* halma, és 7) *Lukas* halom.

Szer helységnek azonban, mely, aunnak valószínűleg 1630—1640. évekbe eső elpusztulása után, *Pusztá-Szer* néven fordul elő, főbirtokosa *Jakabházy*, máskép *Ötvös János* vala, míg egyes kisebb részeit más családok is birták, s ilyenek valának 1725-ig a *Bábay*, *Lasztóczy*, *Széky*, *Olasz*, *Deák*, *Kalócsa* és *Kecskeméty*, máskép *Csiba* család, kikkel *Jakabházy János*, sokféle viszálykodás után, barátságos egyezkedésre lépett. — De *Pusztá-Szer* pusztá egy részét *Kecskemét* város is birta már előbb, részint a vagyonosabb lakosok általi bérlése, vagy zálogba vétele, részint örök ároni megszerzése nyomán, barmaik legeltetése végett. (*Hornyk* 89--104. — *N. R. A.* 291. cs. 12. sz. — *Collat. Palat.* 334. l. — *L. R.* 12. k. 581. l.)

Erre nem sokára következett az egyes személyek által akár előbb, akár a török uralom folytán szerzett birtokjogoknak az e végre rendelt ügynevezett „*Új birtokszerzési bizottmány*“ előtti tárgyalása, s bebizonyítása; oly birtokoknak pedig, melyekre jogát több birtokos bebizonyítani képes nem volt, megváltása. E bizottmány működése következtében, 1726-ban *Pusztá-Szer* pusztá, minthogy a *Jakabházy* család fiágon kihalt, a koronára szállt, s monyorókeréki gróf *Erdődy György*nek adományoztatott; az adományozási okmány elkészültéig azonban egy évre a *Kecskeméti*eknek adatott bérbe 150 forinton. E közben, elkészülvén gróf *Erdődy György* számára a *mindszenti* uradalomra, s minden hozzá tartozó fekvő javakra, tehát *Pusztá-Szer* pusztára is vonatkozó adományozási okmány, oly kikötéssel, hogy ez uradalom gróf *Erdődy György* fiörököseire örökös joggal, a leányágra azonban 15,000 forintért átíratási joggal szálljon, 1733-ban ez adományozási okmány kiadatott. 1764-ben *Pusztá-Szer*t a *Kecskeméti*ek 20,000 forintért zálogba vették a felette eladósodott gróf *Erdődy Kristóftól*, 1772-ben a zálogbavételt újabb 25, 1792-ben ismét 30 évre hosszabbították meg. Azonban gróf *Erdődy Kristóf* a pusztán keresztül vezető göböljárást a legelső zálogbaadási okmányban, 150 forintot engedvén le a zálogösszegeből, különösen a *Mindszenti*eknek tartotta fenn, e föltétel nyomán *Pusztá-Szer* ezen, most *Kis-Pusztá-Szer*nek nevezett, része *Kecskemét*nek soha sem adatván többé vissza, a vele határos *Tömörkény* pusztához csatoltatott. (*L. R.* 20. k. 304. l. — *Hornyk* 74—86. ll.)

1803-ban gróf *Erdődy József*, Nyitra vármegye főispánja, az egész *mindszenti* uradalmat *Zichy Leopoldina* grófnőnek *Palavicini Károly* örgróf s tábornok özvegyének, és *Edvard* nevű fiának adta el 50,000 forinton, s ezen eladási szerződést 1804-ben I. Ferencz király 18,000 forint lefizetése után, de csak a fiagra szorított örökösödéssel, megerősítette. Ezen eladás végrehajtása előtt *Kecskemét* mezőváros közönsége, hogy az említett *Kis-Pusztá-Szer* nevű területnek a mindszenti uradalom új birtokosai által eszközendő visszaváltása esetére őket terhelendő költségeket elhárítsa, egy 1827-dik évi karácson hava 26-dikán kötött egyezkedés értelmében a *puszta-szeri rétségnak* nevezett egész területet, és az 500 hold földdel megtöltött *szárazföldnek* nevezett térséget átengedte a *Pallavicini* családnak; a *puszta Felső-Pusztá-Szernek* nevezett felső részét pedig örökös birtokjoggal magának tartotta meg. A *Jakabházy* örökösök végre 1830-ban törvényszéki ítélettel mozdítottak el követeléseiktől. (*Hornyik 84—86. ll.*)

Az egykori *Szer* helységről, melynek azonban most már semmi nyoma sem látható, és a jelenlegi *Pusztá-Szer* pusztáról, mely mellett a többi között *Körtvélyes* rét, és a roppant terjedelmű *Körtvélytó* mocsár is van, eddig a történet nyomán följegyzetteknél nem csekélyebb jelentőségű a hajdani *Szeren* létezett, az írók állítása szerint *szent Benedek rendi*, *Boldogasszonyról* czimzett, apátság története.

Ezen apátság alapításának éve ismeretlen, akár már a tatárjárás előtt első királyaink valamelyike alapította azt, első sz. királyunk őse, a dicső honalapító *Árpád* fejedelem, által itt tartott első *nemzetgyűlés* kegyeletes emlékeül, mi legvalószínűbb, de a tatárok elpusztították; akár a tatároknak hazánkbeli távozta után *Onod* és *Ete* vezérek ivadéka *Kalán* nemzetségéből származott *Pousa* fia (Pózsafi) *Nána*, a szermonostori kegyúr, ki gyermektelenül halt el, vagy ennek valamelyik őse állította helyre a tatárok által elpusztított monostort, mi annál hihetőbb, minthogy Pózsafi *Nána* azon 1274-ben kelt adománylevelében, melyben ő maga gyermektelen lévén „az ő szeri monostora illetményén kívül“ minden birtokát a nyúlzigeti apácza-kolostornak hagyományozza, magát egyenesen a szermonostor kegyurának vallja.

Szermonostrai apátul 1247-ben *Leontin* említettik IV. Béla királynak ugyanazon évben kelt azon okmányában, melyben e király *Leontin* apátnak meghagyja, hogy a szegedi polgárokat iktassa be az ő bőkezűségéből szerzett *Thapey* földbirtokába (*Czindr II. 232. l.*); jöllehet ezen *Leontin* IV. Béla király ezen okmányának, a Mátyás király által 1465-ben kiadott oklevélbeni átirata szerint, *Leontius Zewrawgi* (Szőregi) apátnak mondatik. (*M. Sion. V. 250. l.*)

A *szermonostrai apátság* legelőször II. Endre király 1233-ban kelt azon okmányában említettik, melyben e király a szeri egyházát a királyi kincstárból javadalmazza, a monostor évenkénti szükségleteire 1000 kősöt rendelvén adatni a királyi kincstár által. (*Cod. Dipl. III. 2. 319. l.*) E körülmény szintén azt bizonyítja, hogy ez apátság valamelyik Árpádházi király alapítványa. — Azonban I. Károly király, és a Hunyadiak korában, a régi okmányok szerint, ama nagy pusztaságon, mely még most is Duna s Tisza közén Pest, Kalocsa, Szeged és Kecskemét közt terül el, hajdanta számos népes helység, és monostor állott. Mert, mint a régi írók művei tanúsítják, *Felső-Pusztaszer* „kápolnatelkének” nevezett területén egykor a templomvitézek diszes társháza létezett (*Budapesti Szemle XIII. k. 129. l.*); ehez közel sz. Pál remetéinek népes *Pál monostora* diszlott, átelleni irányban a sz. Benedek rendiek *Péter monostora* virágzott; negyedik a Tiszánál — egymástól egyenkint alig 2—3 mérföldnyi távolban, helyzetükhöz képest keresztalakú, négyszöget képezve a benczések *Szermonostora* fénylett, valamint több mint: *Egyháza, Ágasegyháza, Bánegyháza* s más ily *egyháza* végzetű népes egyházközség volt, úgy annyira, hogy Pesttől Szegedig 23 pusztaság templom fala meredez ég felé, míg másik 23-nak romjai sem látszanak többé a sivatagon.“ (*Hornyk I. Pusztaszer 49. l.*)

Az egykori *Szermonostor* helyét a téglából épült templom homlokzatának romjai jelzik; a templom ablakai részint gót, részint hosszukás négyszög alakzatúak; az épület többi része már régen gazdasági czélokra fordítottatott. A keletfelé nyíló templomot környező alapfalak 24 ölnyi hosszúságra, 16 ölnyi szélességre nyúlnak; a torony a szentély mellett van. A monostor hossza 12, szélessége 6 ölnyi volt. Ez építményt az utolsó csapás a francia háborúk folytán érte,

midőn a templomnak még oldalfalai, a toronynak boltozata, és hegye is meg volt. Említésre méltó még e helyütt, hogy a jelen század elején a templomnak mesterséges kulcsa, kiásatván a földből, *Palavicini* grófnak, mint Pusztá-Szer földesurának, adatott át. (U. o. 91—93. ll.) — Jelenleg *Pusztá-Szer* pusztá a Vác egyházmegyei *Dócz* plebánia fiókja. (*Schem. Cler. Vac.* 1869. 99. l.)

NÉV- és TÁRGY-MUTATÓ.

A.

Abárd helység	158	Ákus, Dienes bán nővére . .	341
Abda birtok	420	Ákus-Palota (Pilis) birtok .	12
Aboet Adám, jezus társa- sági tartományi főnök .	614	Alamiznás Sz.-János. lásd: Szent-János	
Abolma helység	361	Alán, a karmelhegyi szerzet perjele	436
Abon helység	361	Alapi Endre	239
Abony hely. lásd: Obon .		Alattyán falu	706
Abony mezőváros	707	Albei, Ivánka fia birtoka .	177
Abrahámfy László	693	Albert király adományozá- sai	55
Abrahám-telke a Csepel szí- geten	255	Albert, osztrák uralkodó és hercege	53, 139, 557
Achilleus grófnak adomá- nyoztatott: Zakoleza föld	192	Albert főherceg óvári gaz- dasági tanintézete	533
Achmet, budai vezérbasa és nagyvezér	721	Albert, esztergomi várka- pitán	6
Acsa helység	136	Albert, jeruzsalemi patriarka	436
Adácsy Jakab; Bényi pré- post	127	Albert, száz-tesseni herceg, és lakása a pozsonyi várban	57, 533
Adalbert, II. Gejsa királynak Roger szicília királyához küldött követe	448	Al-Csúth helység	136, 137
Adalbert — lásd Szent- Adalbert		Alevin, nyitrai püspök . .	586
Adalrád, salezburgi érsek .	586	Alexandrine, özvegy tesseni hercegnő	559
Adamecz György és Márton	611	Algay József	490
Agárd birtok	431	Ali basa általi ostromlása a Ságbi várnak	178
Agendorfer János, sopronyi bíró	505	Alkuin, nyitrai püspök . .	586
Ágnes, III. András király neje	11, 133, 502	Alma (Somogy) föld	449
Agyaglik birtok	346, 347	Almád, bencés apátság 269,	270
Aichinger József	374	Almás (Barany) falu	389
Akademia Istropolitana Po- zsonyban	55	Almás (Alsó-) helység . . .	176
Akali (Szal.) birtok	224	Almás helység	445, 649
Akaratya puszta	432	Almás viz	354
Akli birtok	349	Almásy Mihálynak a Pentele Monostor tulajdona . . .	256
Akolás (Somogy) falu . . .	385	Álmos vezér	33
		Alpár föld	145, 715, 727
		Alpári András, Buda kir. város tisztartója	703
		Alsó-Almás helység	176

Alsó-Atrak (Nyitra) helység	108	Apáthi (Szala) puszta	447, 451
Alsó-Batina, Zágráb püspök megyei pálos kolostor	398	Apáthi (Tolna) birtok	431
Alsó-Csatári malom	312	Apáthi (Vasm.) helység	579
Alsó-Csázmán csárda	567	Apáthi, nemes udvarhely	598
Alsó-Elefant helység	599	Apáthi, lásd Hegymagas- Apáthi	
Alsó-falu helység	529	Apáttói vár kápolnája	570
Alsó-Garbo csárda	567	Apátur-Ludány helység	164
Alsó-Lóczi sörház és major	116	Apor mester adománya	394
Alsó-Ludány helység	164	Apor, Sz.-Ágoston kanonok- jai prépostsága	376
Alsó-Ozorócz helység	20	Apostolok (12) temploma	127
Alsó-Palojta helység	176	Apponyi grófok	138
Alsó-Rajk falu	320	Apponyi Jánosnak jelent meg Sz.-Katalin	611
Alsóki szőlő	284, 450	Apponyi Lázár gróf és csa- ládja	642
Althan Frigyes gróf, váci püspök	689, 691, 694	Apród Miklós háza Visseg- rádon	47
Althan Károly gróf, váci püspök	689, 696, 720	Arabo s Arabona, Győr vá- ros régi neve	418
Althán gr Mihály és Adolf alapítványa	156	Arács puszta	335
Alvinczy Éva, Orbán Pál neje	111	Aránd helység	574
Amadé Antal, sz.-györgyi telke	112	Aranyhomoka azaz Kecse- mét	708
Amadé báró, Antal özvegye Horváth-Simonchich	234	Aranyos helység	335
Amadé Éva	518	Aranyosy Mária háza	200
Amadé Judit grófnő	110, 111, 610	Arbai János, váci prépost	692
Amadé László, magyar költő	140	Arbonác János háza So- morján	140
Amadé, nádor	13	Archa helység	239
Ambrosi Mihály, községi polgár	570	Arcoi Pirry gróf özvegye Szécsy Margit	629
Ambrus, grábai prépost	701	Areliai Ferencz bibornok	575
Ancsák Gál s Sándor	265	Arnold főispán, a hahóthi apátság alapítója	290
Anderko János, selmeczi bíró adománya	183	Arnulf császár	586, 626
Andód (Nyitra) falu	206	Árpád, magyarok fővezére Kecskemét vidékén, 708, 727, 728	730
Andorko Erzsébet adománya	300	Árpád fővezérnek táboro- zása Székesfejérvár mel- lett	215
Andrásfalva helység	676	Árpád vezér Sz.-Márton hegye alatti táborozása	442
Andrássy Miklós, jászkún kapitány	715	Árpád fejedelem vezérei Zo- borhegyen	639
Angelich György	372	Árpád területi föld	371, 372
Angol kisasszonyok Váczon	690	Árpás falu	100, 274, 498, 501
Angyalok királynéja czimű peczöli apátság	579	Aszalay István hagyomá- nya a pozsonyi jezsuiták számára	73
Angyal György adománya	317	Aszód Sz.-Keresztről neve- zett prémontréi prépostság	698 707
Angyal Mátvás	133	Aszófő helység	335
Angyalok királynéjának emelt komáromi sz.-Fe- renczrendi templom	154	Atha (vagy Otto) nádor, a zselizi apátság alapítója	322
Apácaösvény (Nonnenbahn) utcza Pozsonyban	75		
Apaffy Mihály	689		
Apáthfalva (Trencs.) hely- ség	623, 624		
Apáthi birtok	323, 334, 378		
Apáthi (Bars) föld	145		

Attila, hunnok királya . . .	537
Auersberg bárónő ajándéka	252
Axmonné lámpára 400 frtot hagyományoz	85
Azár puszta	465

B.

Babarchi bor s gabona tized	405
Bábay család	729
Babindaly György	164
Babocsay Ferencz telke . . .	104
Babocsay Gáspár jezsuita öröksége	112
Babolcsai bencsés apátság	270
Babos István rétje	511
Babóth (Sopron?) helység . .	592
Bach birtok	323
Bacuntius-féle sziget	400
Badacson hely	309
Badacson-Tomáj helység . . .	272
Badacsonyi Pálos rendház . .	272
Bader Katalin	693
Bádon (Badin) föld	128
Bagota helység	306, 341
Bagyon (Székfejérv.) puszta	158
Baichi Mária háza	200
Baichi palos társház	377, 412
Baics helység	412
Bajmóczy vár Thurzó család- nak hagyományoztatott	222
Bajonfalvai, keresztes lova- gok birtoka	664
Bajóth falu	23
Baka majorság	7
Bakács Tamás, érsek és bi- bornok 12, 14, 82, 207, . .	145
Bakács Teréz	571
Bakács Teréz	300
Bakics Pál, a huszárok ka- pitánya 349, 420, 421, . .	537
Bakics Pál, pannonhalmi várnagy	451
Bakics Péter apát	270
Bakónak helység	271
Bakonybéli benczés apátság	306
Bakonybéli benczés apátság	273
Bakonyi cisztercei apátság és Pálos kolostor	272, 273
Bakony-Sumla apátság	273
Bakos Zsuzsanna, gróf Wes- selényi, később Zay En- dre özvegye	615
Baksay István, lébenyi apát	493
Balafalvi Benedek gróf	495
Balafalvi Benedek gróf	264

Balásfy Tamás, a pozsonyi Sz.-László kápolna gond- noka	80
Balassa Bálint adományo- zása	89, 124, 634
Balassa család erőszakos- kodásai	178
Balassa-féle telek Sz.-Győr- gyön	123
Balassa gróf adománya	598
Balassa Judith, Bosnyák Tamás leánya	713
Balassa Krisztina grófnő, Szerényi Farkas özvegye	606
Balassa Mária Sidonia, Fan- chy özvegye	111
Balassa Zsigmond erősza- koskodásai	129
Balassa Zsuzsanna, Pethe György, azután Konszky Gáspár özvegye	73
Balatha völgy	265
Balaton-kajári jószág 275, . .	431
Balavári erdő	330
Balay István és Gergely	712
Balázs kanonok, Erchi apát . .	254
Balázsi Lukács	394
Balduin, Godofréd lothrin- giai herczeg öccse	477
Bálint (Sz.-Szabináról czim- zett) bibornok	388
Bálint pécsi püspök	385, 395
Bálint, a pálos rend főnöke . .	173
Bálint, Sági prépost	178
Balogh Ádám alapítványa . . .	86
Balogh Katalin	109, 111
Balogh Mihály	168
Balogh Mihály, váci püspök . .	688
Bán helység	493
Bán mezőváros	629
Bán vár és uradalom	201
Bana, Selmecei városnak régí neve	182
Bana helység	588
Backlát Károly	364
Bandhegy helység	460
Bánffy család rokona Ockus főispán	320
Bánffy Tallowezi Boldizsár . .	148
Bánffy Endre neje, Kollár Borbála	598
Bánffy Ferencz özvegye	206
Bánffy László ajándéka	206
Bánffy Miklós és családja, beczkói birtokos	596, 597
Bánfi Lukács, esztergomi érsek	382

Bánfy (Alsó-Lindvai) nem- zetség	291	Basan Szkalkai apát	623
Bánfy család a Mura sz.-ke- reszti apátság alapítója	305	Bassócz (Nyitra) helység	206
Barabont család	309	Bataszék helység	382
Baran (Szalay) hely	468	Báthor Opos, Salamon ki- rály vezére	587
Baránd helység	330, 335	Báthory Gábor	714
Báránd puszta a samboki pré- postságnak adományoz- tatik	246	Báthory Endre birtoka	271
Baranyai (másképp Gyulai) remete Sz. - Pál kolostor	388—390	Báthory István vajda, sz.- korona - ör Vissegrádon	43—44
Baranyai Bálint	629	Báthory István neje Zsófia masoviaai hercegnő	47
Baranyay Imre és János tá- bornok	498	Báthory Miklós, váci püs- pök	686, 688 694
Baranyay Mátyás, a tatái vár parancsnoka	484	Báthory, nádor és a pécsi egyház kincsei	358
Barasdorf helység	466, 471	Báthory Zsigmond, erdélyi fejedelem	722
Barát (Győr) falu	674	Báthory Zsófia, I. Rákóczy György özvegye, és a kör- möczyi pénzverde	665
Barátfölde falu	428	Batina, lásd Alsó-Batina	
Baráthi (Győr) helység	460, 461	Batinai pálos kolostor és vár	396—397
Baráti falu Sz.-Márton tem- plomával	146	Battyán Ferencz, győri püs- pök	538
Barátkazel nevű Borosjenői szőlő	243	Batthyány Ferencz özvegye Poppel Eva	551
Barátok utcája Pozsonyban	71	Batthyány Ferencz, dalmát bán	574
Barátságpuszta	306	Batthyányi család, Siklós vár birtokosa	411
Barbach helység	303	Batthyányi gróf, az ország tábornok főkapitánya	711
Borbála királynénak adomá- nyoztatott Körmöcz- és Ujbánya	664	Batthyányi gr. család, a Fel- ső-Eörsi prépostság kegy- ura	308
Barbély Endre, molnár	347	Batthyányi grófnő, Erdődy gróf özvegye	520
Barbély Ferencz, győri bíró	422	Batthyányi grófok és Ele- onora, született Stratt- man grófnő	390—391
Barinay György szántóföldje	202	Batthyányi József bibornok, az irlalmas barátok alapi- tója Szakolczán	95, 165
Barinyay József, vágújhelyi prépost	207	Batthyányi Kristóf gróf bir- toka	564
Barjus Borbála	712	Batthyányi Lajos gróf	372
Barkan föld	546	Batthyány Magdolna. Csáky László neje	551
Barkóczy Ferencz, eszter- gomi érsek	14	Baudoni Kornut, Aurániai perjel	288, 343
Barkóczy Zsuzsanna grófnő, Széchenyi Antal özvegye	519	Baumgarten (Kertes) nevű helység	486—488
Barlok István hagyománya	89 105	Baumgartner Norbert, ka- puczinus szerzetes	250
Barnaas, a ferenczrendiek tartományi főnöke, III. An- drás király gyontatója	66	Bay Imre özvegye Katalin	284
Baros János pénzbeli ado- mánya	117		
Bars helység	147		
Bársony Zsigmond háza Trencsényben	631, 634, 636		
Bársonyi ház Szakolczán	199		
Bartakovics László háza	642		
Bartlit Hugó prépost	707		
Bartok István adománya	124		

Bayesy Endre hagyománya	200	Benedek, veszprémi püspök	136
Bazin, Modor s Sz.-György szab. kir. városok	121—126	Benedek, csornai prépost	320
Bazin helység Ottokár által feldúlattott	53	Benedek Moth fia adománya	176
Bazinban telepítettett kapuczinus atyák	124	Benedek remete Szkalkán tartózkodása	620
Bazini s sz.-györgyi grófok	121—124	Benigna Kinizsi Pál özvegye	346
Bebeck György, Trencsény vár ura	627	Beniscencze puszta	417
Bebravai malom	201	Bény (Kis) prémontrei kanonok rendi prépostság	126
Becher János Márton	517	Berchtold Ferencz gróf, első beszterezebányai pftspök	649
Beczko mezőváros	596—598	Bercsényi Miklós	108
Beczkoí sz. - ferencz - rendi társház	597	Bercsényi, Rákóczy fővezére	591
Beczkoí Sz.-István király plébánia templom	597	Berdőczy György, győri kanonok	423
Bedőcz-halastó (Saugraben) csárda	567	Berei föld (Somogy)	11
Bedy István telek Nagyszombathan	99	Beren falu	260
Beeli három forrásról nevezett apátság	35	Berend helység	335, 349
Beghrin-féle telek Sz.-Györgyön	123	Berény nevű birtok	23
Beka helység	361	Berényi Antal, vágújhelyi prépost	207
Beke-Udvareh helység	673	Berényi Éva grófné, Zichy gróf neje	497
Béla I. király a szegszárdi apátság alapítója	413, 414	Berényi György gróf	101, 252
Béla II. király alapítványai és adományozásai	65, 128, 384, 404, 405, 445, 517	Berényi Imre gróf	616
Béla III. király adományozásai	3, 9, 10, 19, 356, 540, 573	Berényi Mária Anna, született Hochburg grófnő	252
Béla III. király és a kapornaki apátság kegyuri joga	296	Berényi Tamás	498
Béla IV. király és Frigyes osztrák herceg közti háboru	52	Berkes András prépost, váci püspök helynök	693, 695
Béla IV. király adományozásai és alapítványai	3, 11, 19, 41, 42, 49, 92, 98, 128, 135, 136, 150, 192, 216, 244, 256, 416, 445, 449, 465, 556, 573, 587, 588, 622, 640, 644, 673	Berkes Péter hahóthi apát	291
Bélavár (Thürőcz)vár s helység	288	Bernát, a siúmeghi apátság kormányzója	326
Beleden birtok rész	459	Bernel v. Berzel puszta	492, 493
Beleg birtok	173	Bernernő, Rézner Boldizsár özvegye adománya	203
Beleznay Ferencz özvegye	567	Berszen birtok	12
Bellavich Gábor	518	Bertalan, auranai perjel	361, 428
Benczés rendi apátságok, lásd „Sz.-Benedek“ alatt		Bertalan püspök a veszprémi Domonkos rendi apácák alapítója	268
		Berthold, aquileai patriárka	36
		Berthold, kalocsai érsek	448
		Berzethei család	402
		Besnyő kapuczinusok társháza	699
		Bessenend helység	145
		Bessenő falu (Pest)	703
		Bessenyő helység a Csepel szigeten	256
		Bessenyő helység	330
		Bessenyő Sz.-György helység	341
		Bessenyő Mátyás	687

Beszák Taddé nyitrai háza	641	Blatnicza a templom-vitézek sajátja	288
Beszovics Lukács adomá- nya	497	Blaufusz majorság	666
Besztercze (Pozsony) hely- ség 165	167	Bliskei halastó	330
Besztercebányai jezsuiták- nak adományoztatott a sá- ghi prépostság	179	Bhmenau, lásd: Virágliget	
Besztercebánya sz. kir. vá- ros	644—649	Bobeth, régi kapu Sopron- ban	506
Besztercebánya mindenféle eseményei és nevezetes- égei	647—648	Bocoloczai Egyed	378
Besztercebányán püspöki székhely alakulása	648	Boeskay Deáki helységet Pozsony városnak aján- dékossa	142
Besztercebánya város sz.- épületei	650—656	Boeskay-féle betörés Besz- tercebányára	647
Besztercebányai Sz.-József most Sz.-Xav. Ferencz templom	657	Boeskay-féle dulakodások Beczkon	597
Beszttert, nyitrai prépost . .	587	Boeskay-féle lázadások . .	194
Bethlen Gábor és Nagyszom- bat város	101	Boeskay István Vácson és Nógrádon	687 688
Bethlen Gábor Vácson és Nógrádon	687 688	Boda, a királyi madarászok s pezérek földje	356
Bethlen Gábor besztercze- bányárai betörése	647	Boda falu	361
Bethlenfalvi grófok	144	Bodaik helység, a fejevári keresztes lovagok birtoka	239
Bethlen-féle lázadások . . .	124	Bodajk helység s az ottani kapuczinusok zárdája . .	250
Bethlen-féle dulakodások Beczkon	597	Bodmér István özvegye ado- mányozása	239
Beugen falu	492	Bodó család	369
Benthó, győri polgár	492	Bodó Miklós, maróthi pré- post	401
Bezenyő helység	335	Bódog (Felix) barát a bá- nyai vízgépnek szerkesz- tője	190
Bicsa (Trenčin) mezőváros	590	Bodor gróf adománya . . .	147
Bicza birtok	431	Bogady Miklós	624
Bida-Laczkovics ajándéko- zása	99	Bogdány helység	687
Bikachi Magnus, a madocsai bencés apátság alapítója	308	Bogdány Imre nagyszom- bati háza	116
Bikád birtok	431	Bogdányi Miklósnak eladott vissegrádi ház	47
Bille föld 5	20	Bogody Miklós udvarhelye	632 634
Binyócz (Poson) helység . . .	111	Bohussa, Trenesény vár- nagya	630
Biró Márton	490	Bok (Szala) föld	449
Biró uteza Fejérvárott	217	Boka Anna adománya . . .	200
Birovsky Miklós szőlője . . .	641	Bokor László, nyitrai kano- nok	498 643
Biskusits György	633	Boldis Pál jobbágya	303
Bistriai Szent-Endréről ezim- zett apátok	329	Boldogasszony helység (Má- ria rőtje)	534
Biszere család	728	Boldogasszonyfa (Szalad) helység	224
Bisztrit, nyitrai prépost . . .	587	Bolerász (Posony) falu . . .	99
Bitevy P. pécsi háza	371	Bolla Julianna, Sidó Imre özvegye	583
Bitnicz Lajos, szombathelyi nagyprépost és Koppan- monostori apát	485	Bolondócz vár, lásd: Beczkó	
Blank Julianna alapítványa	86	Bonipert, pécsi püspök . . .	354
Blasovszky József, sopronyi polgármester	519		

Bonya (Sütmegh) falu . . .	224	Bögötei Benedek neje . . .	306
Borbély (Szeredy) János . .	312	Bölcske helység . . .	400
Borchl, Sz.-Benedek rendi		Bórs (Runderthum) helység	546
apátság	545	Börzsönpi szőlők	185
Borda János rétje	300	Brain helység	145
Borjázcz birtok	323	Brandenburgi György, ha-	
Borich bán fia Pál	416	tárgróf, Siklós várának	
Boriz, lásd : Membrons . . .		tulajdonosa	411
Bornemissza család	390	Branyiki ház Pozsonyban	84
Bornemissza János	169	Bratka, lásd : „Baráti falu“	
Bornemissza Pál, nyitrai		Bregetium római város hely-	
püspök	590	zete	418
Borniuk viz	145	Brentano Károly neje . . .	154
Borodnak helység	673	Bresztován, másképp Zill	
Boros-Jenői Pálосok szőlője	243	falu	93
Borostyánkút remetesség . .	276	Breuner M. Antonia grófnő,	
Borostyánkő vár	556	Königsegg Miksa özvegye	605
Bors Anna grófnő	25	Brenner János adománya . .	525
Bors Domonkos bán ala-		Breuner Sifried gróf, Illava	
pitványa	466	mezőváros birtokosa 604,	605
Bors Ferencz szunyodi la-		Brezolub (Trencs.) helység	629
kos kertjei	85	Brezova nevű majorság . . .	616
Borsád (Veszpr.) jószág . . .	275	Bribin, szláv vezér	354
Borsich Pál lelkész	524	Brocard, a karmelhegyi ko-	
Borsicz helység és Borsicz-		lostor élüljárója	436
ky család	624	Bruck városba menekült	
Borsmonostrai cisztercita		nagyszombati Sz.-Klára	
apátság	466—474	apácák	101
Borul helység	330	Bruck városi Sz.-Agoston	
Bory Mihály adományozása	97	rendi kanonokok monos-	
Borziczka Janka házai . . .	200	tora	477
Bosnya király Győrótt . . .	420	Brumbergi báró, kir. biztos	371
Bosnyák Brigitta Terstyánsz-		Bubek Detrik, horvát s sla-	
ky Gáspár neje	631	voniai bán	408
Bosnyák Magdolna, Szak-		Buccellani Károly	524
rác Máttyás özvegye	104	Bucha beneczés apátság . . .	279
Bosnyák Tamás, Fülek vára-		Buchán puszta	109
kapitánya	713	Buesa János szőlője	202
Bosok birtokrész	264	Buda kerületbeni bor s ga-	
Bossány Boldizsár özvegye	108	bona-tized	405
Boszutnak nevezett sziget	400	Budai m. tudomány-egye-	
Bottfölde (Vidép) falu . . .	294	tem nyomdája	130
Bóth, Sz.-Móriczról címzett		Budai bold. szűz Mária egy-	
apátság	253	háza káptalani prépost-	
Bothián puszta	550	sággá alakíttatása	383
Boka Mihály mise alapít-		Budai Sz.-János lovagok	
ványa	642	háza Vissegrádon	46
Botovszky nevű kert	632	Budai Sz.-László kápolnája	179
Bottyán Juliána mise ala-		Budai Sz.-Péter s Pál pré-	
pitványa	643	postság	40
Bottyán helység	173	Budai szőlő	36
Bozók várnak fele a nagy-		Budai várban az esztergomi	
szombati jezsuitáknak ado-		Sz.-István prépostsági ház	8
mányoztatik	111	Budán a csatkaí pálosok házai	283
Bozók puszta	128	Budán az örményesi pálosok	
Bozók, prémontrei prépost-		házai	306
ság	128—131	Budára vitele alam. Sz.-Já-	
Bő mezőváros	506	nos lábszárának	61

Buda várban létezett Pilis Sz.-Lászlói-pálosok háza . . .	243
Budavári Herendi Miklós-féle ház	361
Budák birtok	323
Buday Orsolya	364
Budich birtok	323
Budoncz helység	49
Buillon Godofréd, lotharingiai herceg	443
Buken gróf fivérének adománya	65
Bulesui Sz.-Mária egyház . . .	10
Buller Miklós gróf, sopronyi bíró	505
Burián-féle ház	634
Buturian helység	36
Buzád fia Arnold, főispán . . .	290
Buzád mester, a Bánffy család vörököna	320
Buzsa Erzsébet szőleje	202
Bü helység 506, 507	511

C.

Cador család kegyúri joga . . .	296
Calánus gróf	449
Caneval építész	690, 691
Caprara, Siklós várának ura . .	411
Carinia nevű völgy	271
Cendy, lásd Csente	
Cerndeli kamaragróf sirirata Selmeczen	184
Chabán birtok	324
Chák soproni gróf, Gug fia, adománya	468
Chák Máté (Trencséni) 7, 16, 94, 142, 143, 194, 273, 540, 589, 596, 609	627
Chák nemzetségi Máté fia Péter	627
Chaládi Péter	599
Chalisiusok, és dalmát lakosok	400
Challon, kikötő	59
Chani, piaczmám	330
Chányi Ákos	320
Chapuni László leánya, Magyar Pál özvegye	575
Charle birtok	59
Chatár helység	432
Chatár (Veszpr.) helység	223
Chath helység	361
Chaz helység	330
Chéh György hagyományozása	99
Cseh Péter, László és János vámszedése Ujbányán . . .	671

Chehi János háza Fejérvárott	216
Chehi (Szalad) birtok	224
Chelézi Pál fia adománya . . .	65
Chemi János, soproni hereminczados	509
Chepan (István) bácsi gróf, a lebényi apátság alapítója . .	491
Chepel (Veszpr.) falu	345
Chepeli Simon adománya	346
Chere Bálint háza Fejérvárott	216, 236
Cherenye (Bars) falu	599
Cheri szőlő	309
Chernowelg szőlő	8
Cheruz helység	344
Chicho vár	590
Chick család alapítványa	689
Chihal helység	335
Chiser Márk győri háza	450
Chitur falu	268
Chladnuk helységi adó	145
Cholnoki birtok	23
Chomorlaka birtok	324
Chondol (Poson) birtok	59
Conteche föld	145
Chonu föld	145
Chopak helység	309
Chor (Fejérv.) helység	223
Chorgo, lásd : Csorgo	
Choron Endre	347, 721
Choron Margit, Nádasdy Kristóf özvegye	561
Chropó helység	195
Chubinszky Ján. udvarhelye . . .	157
Chuhel Márton adománya	471
Chumbay falu	673
Chuntay helység	448
Chutus Henrik gróf neje	447
Chuzar puszta	468
Chvichma malom	65
Cillei Ulrik gróf elfogása	686
Cillei Ulriknak Trencséni vár zálogba adatik	627
Ciracskov Anna kertje	202
Colon, a veszprémi püspök birtoka	259
Columbai Ferencz szerzetes, a pozsonyi Sz.-Katalin kápolna alapítója	79
Conzaga Anna Juliána, Mantuai hercegnő	522
Corvin János herceg, a visegrádi vár birtokosa	47
Costalmoz Dániel	111
Cozman gróf adománya	65
Cráz Sándor pénzbeli adománya	117

Crescoimir, dalmát király	322	Cserkő István, pécsi jezsui- igazgató	372
Cretet Teréz Sz.-Mise ala- pítványa	155	Csernecz föld	280
Csaba (Somogy) helység	499	Cservenyánszky György Sz.- Mise alapítványa	86
Caesar János	524	Cseszko Judith, Kovács Fe- rencz, ezután Gombos Im- re neje	567
Csajág helység	311	Csetény falu, a Veszpr. völ- gyi apáczák tulajdona	264 265
Csák bán fia Buzád mester	320	Csiba család	729
Csákány helység (Pozson)	36	Csicso helység	450
Csáky-féle ház Pozsonyban	89	Csillagos keresztes lovag- rend székháza Pozsony- ban	90
Csáky Ferencz s László ado- mányozásai	171	Csipkerék birtok	306
Csáky gróf, esztergomi ka- nonok	105	Csirip Endre községi háza	563
Csáky Ilona grófnő alapít- ványa	525	Csitári szőlő	280
Csáky Imre, bibornok	552	Csitény puszta	432
Csáky, István gróf ország- bíró	615	Csókakő várhoz csatolása	238
Csáky László, pápai várka- pítány, az ottani pálos ko- lostor alapítója	311, 551	Timár helységnek	238
Csáky László, prépost	699	Csókakői vár s uradalom	250
Csáky Pál neje, Czubor grófnő adomány	96	Csokonya falu	271
Családi Sz.-Pál remete ren- di kolostor	132	Csopak helység	335
Csallóköz sziget egyházi épületeivel	133—141	Csorba János végrendelete	168
Csanád, esztergomi érsek	366	Csorgói templom- és Sz.- János-keresztes lovagok rendháza	286—288
Csanády János özvegye	202	Csorgói piac-zám	330
Csarnotta (Barany) helység	493	Csorgó polgárainak és zsel- léreinek kiváltságos levele	288
Csatár pusztát Hercege Pé- ter fiának engedte át	397	Csorna prémontréi prépost- ság	459—464
Csatári bevezés apátság	280—282	Csornai Sz.-Ilonáról czim- zett pleb. templom	462
Csatka helység és ottani szőlő	283, 284	Csőpön Anna, a Moriczhidai apáczák főnöknője	100
Csatkai pálos kolostor	282	Csőtörtőkhelyi (Pozson) ki- rályi adó	36
Csatta helység	161, 172	Csuchmis nevű Monostor a sz.-endrei szigeten	254
Csege puszta	447	Csudar család tagjai	484
Cseh János és Anna hitvesek	164	Csukalfalva helység	59
Cseh László erőszakosko- dásai	178, 185	Csukar helység	59
Cseklézi erdőség	76	Csukar-Pakán, pozsonyi je- zsuiták birtoka	76
Cselöte puszta	693	Csún (Sándorf) helység	487
Csemerkény helység, az apori prépostság tulajdona	376	Csúthi, Sz.-Eustákról czim- zett prémontréi, később pálos kolostor	135—138
Csenkey Benedek birtoka	169	Csüzi Anna, Jambrekovics Mátyás neje adomány	105
Csente helység	330	Csvitinger János neje háza	116
Csép (Komárom) a samboki pálosok birtokrésze	247	Cuchini nevű puszta	281
Csepel nevű Dunasziget	255	Cuculi József	694
Csepel szigeten viz- s hid- vám	330	Curnisoi István	378
Csepel-szigeti szőlő	275		
Csepregi János, a soproni Sz.-Mihály templom lel- késze	514		
Csepregi József kertje	162		

Cyperon nevű királyi kastély	477	Dalmátország, a veszprémi Domonkos rendi apácák menhelye	268
Cyryll és Method hithirdetők	566	Dalos Pál, győri bíró	422
Czambert Ferencz, a pozsonyi Trinitarius templom lelkésze	87	Daliani János	694
Czech János kéziratai	421	Damiani Péter, Camaldoli helyen lakott remete	641
Czervenka Mihály, plébános	607	Damoslav cseh vezér adományai	404, 405
Czikador cisztercita rendi apátság	381	Dániel pannonhalmi főapát	453
Czillingdorf, lásd: Völgyfalva		Dániel, Benczés apát Vissegrád mellett	49
Czinczendorfon szület Draskovich grófnő	497	Dániel Zsigmond adománya	583
Czinfalva helység	106	Dávid magyarországi herceg	335
Czirák falu a fejevári keresztlovagok birtoka	239	Dávid, pannonhalmi apát	445
Czirák család siremléke Sopronban	511	Deák család	729
Czirák György gróf	519	Deák László-féle ház Vissegrádon	47
Czirák László báró adománya	658	Deák Pál, gyalogok vezére	678
Czirében föld a sámboki prépostság birtoka	245	Deáki (másképp Vág) faluban Benedek rendi szállás	141
Cziszterczita apátságok 35, 65, 233, 253, 255, 272, 348, 381, 387, 407, 466, 477, 549	580	Debretthe föld	449
Cziszterczita rendi iskolák Fejérvárott	235	Deininger Anna Mária és Ferencz adományai	659
Cziszterczita apácák kolostorai	65	Dekán János adománya	583
Czobor Ádám gróf	108	Dellő moesár	716
Czobor Ádám mocidzlavimalma	201	Dély Farkas, pannonhalmi várnagy	451
Czobor Ádám gróf özvegye, Erdődy Borbála	195	Demeter, bakonybéli apát	500
Czobor Márk gróf háza	197	Demeter bán fia, Csáki nemzetségből dömés szerzetes	440
Czobor Orsolya grófnő, Kéry János özvegye	170	Demeter, esztergomi érsek 12	17
Czobor Pál részére adomány	270	Demeter gróf	573
Czonezó pusztája	484	Demeter, váradi püspök és széki apát	383
Czubor Mária Regina grófnő adományozása	96	Dénesd helység	445, 449
Czudar László, pannonhalmi főapát sírköve	455	Dénesd (Pozsony) birtok	548
D.		Deodat gróf, Sz. István király keresztatyja	528
Dacsó Lénárd adománya	389	Derch nevű birtok	349
Dag (Dägendorf) hely	466	Dergniak birtok	417
Dágh falu	25	Ders s Dersfy nemzetség kegyuri joga	323
Dalos János neje, Grebechy Gergely leánya	430	Dersevicz Mária s Erzsébet	312
Dalos Miklós, győri püspök	269 429	Deseő Mihály, az elefánti palos kolostor alapítója	598, 599
Dalmad helység	175	Deseőfy Miklós, pécsi pannonvendék	410
		Detrik, soproni bíró	505
		Detrik Szász, római vezér	255
		Detrik, zólyomi főispán	10
		Dévén (Poson) helységben a pozsonyi jezsuiták birtoka	73
		Dévényi szőlő	76

Dido nevű halastó	412	Dóz helység	335
Dienes, esztergomi érsek . . .	405	Dragsitz alapítványa	86
Dienes, sz.-gellérti bñ, a tür- jei prépostság alapítója . . .	340	Draschiánszky Antal alapít- ványa	190
Dingen Frigyes tábornok . . .	375	Draskovics család sirboltja Lékán	570
Dinnye hely	445	Draskovich-féle 5000 forint tartozás	67
Dinnye László	284	Draskovics gróf neje, szüle- tett Nádasdy Krisztina grófnő	524
Dinyés-Mád birtok	309	Draskovics György, győri püspök 419, 424, 507, 509	543
Diosföld, a fejérvári keresz- tes lovagok birtoka	238	Draskovics Lipót gróf, és a Majki remeteség	496
Diósi szőlőhegy	104, 111	Draskovics Magdolna grófnő Draskovics Miklós gróf, Ke- resztúr várának tulajdo- nosa	489
Divék helység, a zabori apát- ság birtoka	640	Draskovics Miklós gróf, kö- szegi birtokos	562
Doba helység	175	Draspurch család	517
Dobóczy Miklós	158	Dráva-Szent-Márton falu s apátság	416, 417
Doborgászon a pozsonyi je- zsuiták birtoka	76	Dravicza birtok	417
Dobrochna, Stibor vajda neje	205	Dresneki Miklós adománya Dréta Antal, zirczi apát . . .	132 350
Dobrokútyai Lőrincz fia . . .	129	Drnovszky Ferencz, pográ- nyi plébánus	613
Dobron jószág	346	Drobelics Mátyás pénzbeli adománya	117
Dobsza helység	224	Drugeth György gróf a vágúj- helyi prépostság kegyura Drugeth György sirboltja . .	206 96
Dobus helység	467	Drugeth János Nádor ado- mánya	469
Dóczy család	728	Drugeth Nádor özvegy ne- mestelke Visegrádon	47
Dóczy Gábor özvegye, Nyá- ri Krisztina	712	Duhova uteza Szakolezán . .	197
Dóczy Orbán kapitány	687	Duboz víz	145
Dóczy Orbán, sz.-koronaörzö Visegrádon	43, 44	Dubrovszky család alapít- ványa	190
Dóczy Orbán, győri püspök Dóczy Orbán püspök által építtetett győri kápolna . .	423 440	Dulnavits Dorottya, Straus neje	518
Dolgor Tamás	164	Dunaföldvár falu	385
Domanszky János, n.-senk- viezi bíró	633	Duna Szigeten létezett apát- ságok, prépostságok és templomok	254—256
Dombay Anna	722	Dunazel helység	467
Domica apátság alapítója . .	281	Dusman helység	135
Domonkos, fejérvári prépost	218 237	Dürnbach József pénzbéli adománya	117
Domonkos, győri bíró	420	Dvornikovics Mihály, váci püspök	437, 688 692
Donner Ráfael, és sz.-Már- ton szobra a pozsonyi fő- templomban	60		
Dorog helység	4		
Doroszló falu	556		
Dovoszlav János kertje . . .	202		
Dózsa György, másképp Szé- kely	710		
Dögendorf birtok	471		
Dömés rendi kolostorok, lásd : Szent - Domonkos alatt			
Dömölk, Sz.-Benedek rendi apátság	547		
Dömösi Sz.-Margit prépost- ság	33, 590		
Dörgicse birtokrész	224, 335		
Dörgicse falu	388		

E.

Ebeczky-féle ház Léván . . .	163	Eligius, Bodajki zárda fő- nök	251
Ebed föld a Galgócz várhoz tartozott.	11	Ellerbach Berthold és János a Monyorókeréki Sz.-Má- ria templom alapítója 570,	571
Ebergényi bárónő	519	Előszállás puszta	349
Ebergényi Eszter adománya	583	Emerberg Berthold, községi várnagy.	557
Ebergényi B. László, tábor- nok	480, 518	Endre I. király alapítványai	334
Eberhard, a templom vité- zek vára	138	Endre II. király kedvezmé- nyei s alapítványai 146, 222, 328, 356, 506, 540, 580, 644	731
Eberhard, zágrábi püspök, a pécsi püspökség kor- mányzója	367	Endre III. király hadjárata	557
Éch falu	442, 674	Endre (III.) király adomá- nyozásai és kedvezmé- nyei	53, 261
Écs puszta	576	Endre herceg bőkezűsége .	164
Écei (Nagy-) halastó	577	Endre, másképp Zoerard, szkalkai remete	620
Edeci puszta	146	Endre a fejérvári a Dömések kolostora perjele	241
Eder István adománya	531	Endre, Pentele - monostor apátja	256
Eder Tobiasz hagyománya . . .	433	Endre, tihányi apát	336
Edmond Magdolna bárónő .	518	Endréd föld	275
Effner, született Amon Ka- talin alapítványa	86	Engel Lipót	518
Egbelli Szabadkai-féle ház	195	Engel, pannonhalmi építész	456
Egek helység 175, 177	649	Enyerei család, és pálos ko- lostor	289
Egres helység	361	Eörs falubeli Chudor, esz- tergomi érsek nemesek . .	484
Egyed falu	469	Eörs, lásd Örs s Ewrs alatt	
Egyed gróf, a sámboki pré- postság alapítója	245	Eösi helység	311
Egyed Esternek Nagy-Lak nevű birtoka	11	Epel, esztergom-megyei föld	11
Egyházzsamárd jószág	264	Erbocher Jakab vagyonát a jezsuitáknak ajándékozza	77
Ehinger Lajos, prépost	701	Ércsi Sz.-Miklósról címzett cisztercita apátság, ké- sőbb Agostoni monostor .	253
Ehrenfeld Erzsébet mise ala- pítványa	155	Erd, vagy Potentiana hely	255
Einberger Orsolya alapít- ványa	86	Erdélyi család	390
Eisenberger Sibilla	490	Erdődy Ádám, nyitrai püs- pök	589
Eisenreich Anna, pozsonyi Clarissa-apáca	67	Erdődy Balint, Péter, János és Tamás	571
Eisfort Mihály háza Po- zsonyban	89	Erdődy Borbála grófnő pénzbeli adománya . . .	196
Eisler-féle ház Sopronyban	510	Erdődy Gábor grófnak jáki apátsága, és e család gyámri joga	554
Ekechy István özvegye Zsó- fia győri háza	430	Erdődy Gábor gróf és neje Amadé Judit grófnő . . .	610
Ekli helység	575	Erdődy gróf család a Monyo- rókeréki vár tulajdonosa .	281
Eldersborh és a községi vár	559	Erdődy gróf családja a pe- czöli apátság birtokosa .	580
Elefánt, lásd Felső-Elefánt			
Elefanti Benedek hagyomá- nyozása	99		
Elefanti Deseő, a hasonnevű pálos kolostor alapítója .	598		
Élelepszállítókfalva (Kost- führerdorf) hely	645		
Eleonóra és Eleonóra Mag- dolna királynénak koro- náztatása Sopronyban . . .	505		

Erdődy grófok sajátja Felső-		Esztergomban udvarnokai föld	136
Ludány helység	164	Esztergom közös fürdői	19
Erdődy György gróf özve-		Esztergomi ferenczrendi ko-	
gye, szül. Batthányi	520	lostorok	27—29
Erdődy György grófnak		Esztergomi fő - káptalannak	
Galgócz helység adomá-		adományozott Garam mel-	
nyoztatik	143	léki apátság	148
Erdődy György grófnak ado-		Esztergomi főkáptalan Nagy-	
mányozott Pusztaszer	729	Szombatba lett költözése	6
Erdődy György, László, Kri-		Esztergomi fürdők a fejevári	
stóf és József grófok ado-		keresztes-lovagoknak ado-	
mányai	611	mányoztatnak	238
Erdődy György gróf, és a		Esztergomi hajóvám	10
pozsonyi kalváriahegy	91	Esztergomi jezsuiták társo-	
Erdődy György gróf neje		dája	31
Eszterházy	616	Esztergomi keresztes lova-	
Erdődy György gróf, kincs-		gok	18—22
tári elnök	548	Esztergomi latin lakosok pe-	
Erdődy György gróf	572	csétje	5
Erdődy Kristóf és József		Esztergomi piacztér	10
grófok, és a mindszei ura-		Esztergomi Sz.-Adalbert fő-	
dalom	729	egyháza	9—14
Erdődy Kristóf gróf a Sz.-		Esztergomi Sz.-György pré-	
Katalin hegyi sz.-ferencz-		postság	16—17
rendi kolostor alapítója	610	Esztergomi Sz.-István vör-	
Erdődy László, nyitrai püs-		tanu prépostság és tem-	
pök	591	plom	6—8
Erdődy László gróf, dömsi		Esztergomi Sz.-Tamás pré-	
prépost	34	postság	15 16
Erdődy Péter és Közseg vá-		Esztergomi telek, a samboki	
ros	560	prépostságnak birtoka	245
Erdődy Sándor gróf	564	Esztergomi templom lovagok	23
Erdődy Tamásnak háziol-		Esztergomi Agoston-remete	
tára és más ritkaságai		perjelség	24 25
Galgóczon	144	Eszterházy család síemléke	
Erdődy, született Eszterházy		Sopronyban	516 517
grófnő alapítványa	86	Eszterházy család Kertes ne-	
Ereku hely	444	vül helységnek birtokosa	
Ernö, ausztriai főherczeg	307	487, 488	489
Ernst János besztercei és		Eszterházy Daniel ajándéka	111
éreczbányai háza	646	Eszterházy Dániel özvegye	518
Érsekújvár várra alakítta-		Eszterházy Dániel özvegye,	
tása	8	Rumy Judit	432
Erzsébet királyné, utószül-		Eszterházy Ferenc és neje	
lott László király anyja	419	Tököly Katalin	432
Erzsébet, I. Mátyás király		Eszterházy gróf család a vér-	
anyja	303	tes-sz.-keresztí apátságna	
Erzsébet, Lajos király neje		birtokosa és síemléke	249
adománya	173	Eszterházy gróf, pécsi püs-	
Erzsébet királyné háza Vis-		pök	360
segrádon	46	Eszterházy herczeg a rátothi	
Este főherczeg a pornói apát-		prépostság tulajdonosa és	
ság gyámura	581	kegyura	322 324
Esztergom várnak ostrom-		Eszterházy János gróf, és	
lása a török által	13	neje Berényi Borbála	498
Esztergom város és szent		Eszterházi Imre, primás,	
épületei	3—32	alam. Sz.-János kápolná-	
Esztergom város pecsétje	5	ját építtette Pozsonyban	61

Eszterházy Imre gróf érsek, a nagyszombati Orsolya- apácázárda s templom alapítója	118	Eszterházy Pál herceg öz- vegye a lanzséri kamal- doli remeteség alapítója .	489
Eszterházy Imre, érsek, a po- zsonyi Sz.-Orsola zárdá- nak alapítója	80	Eszterházy Pál herceg ná- dornak a Kis-Mártoni tem- plom- és kolostorra tett alapítványai	479 481—483
Eszterházy Imre gróf, bibor- nok más alapítványai 89 90	95	Eszterházy Pál és Miklós herceg, községi birtoko- sok	562
Eszterházy Imre, Antal és Gáspár grófok	489 490	Eszterházy Pál herceg le- ánya Krisztina, kis-már- toni apáca	481
Eszterházy Imre gróf, vesz- prémi püspök	261	Eszterházy, a pápai földesur adománya	311
Eszterházy József gróf, hor- vátországi bán és ország- bíró	497	Eszterházy M. Therezia gróf- nő, Erdődy György gróf neje	616
Eszterházy József grófnak a tatai vár adományoztatott Eszterházy József gróf a ta- tai kapuczinusoknál ala- pítványa	529 530	Esztre, első pécsváradi apát Etthey föld	403 465
Eszterházy Károly gróf, vá- ezi püspök	690 720	Etul (Pessai) Imre adománya Etttek (Fejér) helység 158 Eufrozina II. Geiza király neje III. Béla király anyja 237	223 238
Eszterházy László és Ádám, ráthóti prépost	322	Eusidin István fivére hagyo- mánya	146
Eszterházy Miklós gróf a ta- tai kegyes iskolák alapí- tója	530	Ewrs helységi föld	65
Eszterházy Miklós gróf a frankói serviták alapítója Eszterházy Miklós herceg, loretiói s stoczingi föld- es úr	534 526	Ezilő birtokos és vára	259
Eszterházy Miklós herceg adományozásai	108 483	F.	
Eszterházy Miklós nádor, és a nagyszombati jezsuiták zárdája s temploma	107		
Eszterházy nádor Pozsony- ban alapítja az ottani loré- tomi boldogasszony ká- polnát	70	Faber Ulrik, jezsuita újoncz Fabián József, mogyoródi apát	432 720
Eszterházy özvegy, született Nyáry Krisztina	101	Fabiankovics Gáspár neje	431
Eszterházy Pál gróf alapít- ványai	162, 511 711	Fabiankovics Znió-várallyai prépost	679
Eszterházy Pál herceg, a solnai ferenczrendi kolo- stor alapítója	619	Fabri Samuel szőlője	633
Eszterházy Pál herceg, a Boldogasszonyi szent-fe- renczrendi templom ala- pítója	534	Fabrizi-féle ház Trencsény- ben	631, 634 636
Eszterházy Pál herceg ala- pítványai Stoczingban	524	Fadd helység	261, 428 506
Eszterházy Pál herceg	473	Faisz (Solt) helység	413
		Faiszi nemesek kiváltságai Fakamér, székesfejérvári prépost	413 223
		Falk Lóráncz	525
		Fanchy Borbála, Balassa Zsigmond özvegye	129
		Fanchy György, János s Pál 129	130
		Fanchy János-féle ház Tren- csényben	632 644
		Fanchy Pál özvegye	111
		Fancesal falu	99
		Fanny Ferencz adományo- zása	199

Farkas Ádám kertje . . .	163	Fényesháza helység . . .	306
Farkas Gáspár . . .	635	Ferdinand I. király kedvez-	
Farkas Márton . . .	485	ményei és adományai 100,	
Farkas Páznán fia . . .	146	125, 127, 319, 359, 537,	
Farkas-Szabó Mihály özve-		562, 635, 654 . . .	710
gye . . .	312	Ferdinánd II. király enged-	
Farkasenczei birtok . . .	417	ményezései és adományo-	
Farkasfűj pusztja . . .	158	zásai 99, 100, 429, 430 . . .	538
Farkashida (Posony) helység	112	Ferdinánd III. királynak	
Farky, máskép Balay Ger-		megkoronáztatása . . .	505
gely . . .	712	Ferdinánd III. király alapít-	
Fatme nevű török leány . .	628	ványai és adományai 74,	
Fedémes birtok . . .	137	93, 108, 156, 420, 562, 656,	
Fegyverneky Ferencz, sághi		657, 678 . . .	711
prépost . . .	178	Ferdinánd Szász - Koburg-	
Fejér barátok háza, lásd:		Góthai herceg neje Ko-	
Weismönchenhaus . . .		háry Antonia grófnő . . .	714
Fejéregyház falu . . .	99	Ferencz József király . . .	135
Fejérkői vár . . .	121	Ferencz király és a pannon-	
Fejérkői István, veszprémi		halmi Sz. - Benedekrendi	
püspök . . .	485	főapátság . . .	453
Fejérkövy István, nyitrai		Ferenczrendi Sz.-Antal ko-	
püspök adománya . . .	163	lostor Csallóközben . . .	134
Fejérpataky Mátyás, eszter-		Ferenczrendi szerzetesek Sik-	
tergomi kanonoknak, sz.		lóson . . .	412
misékre tett alapítványai	103	Ferenczfy János, győri Sz.-	
Fejérvár város, a veszprémi		Adalbertől címz. prépost	423
püspök birtoka . . .	259	Fertő nevű pusztja . . .	280
Fekete nevű birtok . . .	431	Fest Samu . . .	568
Fekete sereg és halmok . .	710	Festetics grófi család kegy-	
Fekete-Báthory Eufrozina,		úri joga Hahóthon . . .	291
nyulszigeti főnöknő . . .	106	Festetics György gróf ala-	
Fekete István hagyománya		pitotta gazdasági tanoda	
és háza . . .	162	Keszthelyen . . .	299
Fekete Mihály özvegye . .	216	Festetics neje, Horváth Er-	
Feketeviz nevű patak Ba-		zsébet . . .	583
zinban . . .	123	Fetter Erzsébet . . .	482
Felch fia Salamon . . .	261	Fige vize . . .	145
Fel-Csúth helység . . .	136	Filleu Jakab adománya . .	111
Felekházy Miklós . . .	721	Fillelek birtok . . .	324
Felső-Alpár pusztja . . .	715	Filu vize . . .	145
Felső-Elefanti, pálos kolos-		Fináczy Károly háza Po-	
tor . . .	133	zsonyban . . .	84
Felsőfalú helység . . .	529	Firmin Fülöp püspök . . .	709
Felső-Ludány helység . . .	164	Fischer kereskedő Pozsony-	
Felső-Órsi prépostság . . .	308	ban . . .	167
Felsőpuljai szőlők és telkek		Fisy László erőszakosko-	
. . .	567	dásai . . .	178
Felső-Rajk falu . . .	320	Fizek helység . . .	145, 330
Felső-Ihezer birtok . . .	179	Flanschendorf helység . .	467
Felső-Tomay szőlő . . .	300	Fleischel (Lerchenbergi) sir-	
Fenessay család siremléke		kő . . .	667
Sopronyban . . .	516	Flenezendorf helység . . .	59
Fenész György, egri püspök		Fod helység . . .	335
adománya . . .	125	Fodoróczy György . . .	712
Feniczy János, bárkányi plé-		Foglár József, mogyoródi	
bánus . . .	546	apát . . .	720
Feniosaunicza föld . . .	145	Fok hely adója . . .	445

Foklich Ferencz tanácsos	370	Fribeisz János	372
Folmár Gáspár neje	111	Frideczky János, mogyoródi apát	720
Fonó (Sütem) helység	224	Frideczky János, illavai plébános	606 607
Forgách nemzetség származása	673	Friedig Mátyás egész vagyonát a jezsuitáknak adományozza	77
Forgách, Rákóczy hadseregének vezére	452	Frigyes császár és Kőszeg vár 559, 560	562
Forgách Ádám, galgóczi birtokos	143	Frigyes III. császár a sopronyi Sz.-Mihály templom alapítója	513
Forgách Balázs által megsebesített II. Károly király	49	Frigyes osztrák herezeg és IV. Béla király közti háború	52
Forgách gróf vissegrádi, sz.-Endre nevű kolostor birtokosa	50	Fritigildis Markoman királynő	585
Forgách grófok a nosztrai pálos kolostor birtokosai	173	Fromwald Magdolna alapítványa	479
Forgách Ferencz bibornok sirboltja	96	Frühwirth János	480
Forgách János Péter hatalmaskodása	593	Frusina, Thuróczy János özvegye	179
Forgách Imre	629	Fugger család és Körmözbánya	664
Forgách Péter, nyitrai főispán; Felicius és Albert	599	Fuggerek, hajdan a Máriavölgyi helység birtokosai	161
Forgách Zsigmond özvegye Pálffy Katalin grófnő	99	Füle, lásd : Nagy-Füle	
Forgách Zsigmond nádor, és Ádám grófok sirboltja	96	Füleky Márton, gyalogok vezére	678
Forkozlaka birtok	324	Füles helységben paulai Sz. Vincze leányai	534
Forró György, a nagyszombati Jezsuita társoda igazgatója	717	Füley Tamás, győri kanonok	424
Forster György	317	Fülöp, esztergomi érsek	256
Forster Pál szőlője	633	Fülöp, zágrábi püspök	416
Födemes pusztja	246	Für helység	239
Földvár, Sz. - Benedekrendi apátság	384	Füred helység	335
Földvári templomok és kápolnák	386	Fürstenbuschi Ferencz kaposfői prépost	299
Földvár István, rudinai apát	410	Füss (Bars) helység	450
Földvár Mihály, pénzbeli ajándéka	109		
Fötéss család	158		
Föven-Zárhon sziget	265		
Fraknoi János gróf	460		
Fraknoi servita rendi templom	534		
Francean János alapítványa	190		
Francz Margit	628		
Frank János és neje pozsonyi háza	437		
Frank Konrád, kannelita perjel	367		
Frank Pál	480		
Frank Tamás a pozsonyi Sz.-Lőrincz templomban szent misét alapított	81		
Frankovich János kőszegi háza	563		
		G.	
		Gabelkhoven Antal, vágújhegyi prépost	207
		Gabriani család	256
		Gaj helység	145
		Gál Ferencz, bodajki plébános	252
		Gál Péter Zágrábban táplálta a nagyszombati Sz.-Klara apáczákat	101
		Gál a pécsi szegény ápoloda gondnoka	376
		Galamboki Máté kanonok, csornai prépost	462
		Galavit helység	428

Galgóczi Sz.-Ferencz rendi templom és társház . . .	143	Geisa II. király alapítványai és adományozásai 18, 390	588
Galgóczy János, lelkéri apát	161	Geisa fejedelem 3, 4, 6, 626	684
Galla a samboki pálosok birtokrésze	247	Gejsa herczeg, a pannonhalmi monostor alapítója .	444
Gallaner György	186	Gejsa herczeg elleni erőszakoskodásai Salomon királynak	413
Galli-féle ház Szélaknán . .	188	Gejsa I. király mint a váczipüspökség alapítója. 685	686
Gallovis István, papóczi prépost	432	Gejsa herczeg, a mogyoródi benzés apátság alapítója	719
Gallya András, ügyvéd . . .	699	Geitheni malom	136
Gálos mezőváros földjei . .	502	Geletnek helység	147
Galos puszta	292	Gelle (Stímeg) birtok . . .	224
Galusfalva birtok	324	Gellért Klára, Szörényi Endre özvegye	643
Galyai László özvegye ajánléka	247	Gellért Péter adománya . .	497
Gamás puszta	335	Gelsei Margit, Magyar Pál özvegye, a papóczi kolostorok alapítója	575
Gängl Anna, lásd: Nigl . . .	375	Gém (Génye?) helység . . .	172
Ganna jószág	275	Gémes Ferencz	712
Gányi Péter	431	Gen földje	175
Gara család, a gothói apátság alapítója és kegyuri joga	387 388	Genczhida birtok	431
Gara család, Siklós várának tulajdonosa	411	Geramb József pénzbeli adománya	187
Gara János, nádor fia, adománya	377	Geresén falu	372
Gara János fogsága	379	Gerecs nevű kaposfői prépostsági birtok	299
Gara László nádor fia, Jób, és leánya Anna	559	Geréczy Endre majorja . . .	202
Gara László nádor és makói bán	284 319	Geréczy Zsigmond	299
Gara Miklós háza Budán . .	8	Gerenás falu a fejevári kereszties lovagok birtoka .	239
Gara Miklós nádor és özvegye	303 664	Gerencsiny Márton, illavai plébánus	607
Gara Miklós nádor adománya	293, 294 389	Gerencsér, lásd: Gírrinech . .	
Gara Miklós nádor és a községi vár	559	Gerencsér birtok	275
Gara Miklós, Trencsényi várura	627	Gerencsmellék birtok . . .	324
Gara nádor, a telki apátság kegyura	40	Gerenda birtok	323
Garab, lásd: Grába		Gergely, csornai prépost . .	461
Garanapáthi falu	161	Gergely, lébényi apát . . .	492
Garan melléki Benzés apátság	144—150	Gergely Márton rétje . . .	511
Garan-Mikola helység . . .	173	Gergely Mester háza Budán.	8
Garay család aszódi és herényei birtoka	698 699	Gergely, milkovi püspök . .	60
Gardian Mihály és János . .	611	Gergely, nyitrai püspök . .	592
Gatal vagy Teluk birtok . .	492	Gergelyfalva helység . . .	361
Gathal föld	467	Gergelyfy Mátyás	163
Gatkó kamara gróf	141	Gergetes falu	271
Gebhardt-féle ház	158	Gericzky Mihály neje . . .	200
Geisa, Sz.-László és Salamon király közötti háboru . .	52 684	Gertrud, II. András király neje	448
Geisa II. király Nagyszombat várost fallal keríti be	92	Gertrud, II. Endre király neje Pilisen temettetett el .	35
		Gerzsnaticz Gergely, mogyoródi apát	720
		Geszt falu (Pozsony) . . .	99
		Gesztes nevű föld	622

Gethfalu majorság	599	Gönyő helység	448	451
Geun puszta	275	Görbőni birtok rész		289
Gewr (Győr?) nemzetség 323	324	Görgey Imre, jezsuita		659
Geznecha helység	147	Göttweich ausztriai kolos- tor		331
Ghilányi Adalbert pénzbeli adománya	117	Götz máskép Vorga ház		157
Ghilányi Zsuzsanna szent- mise alapítványa	85	Götzel Ferencz, a pozsonyi csillag keresztes lovag- rend házkormányzója		91
Gibolt Mihály fia István	410	Grábai (vagy Garabi) pré- montréi prépostság		700
Gida György rétje	163	Grabócz helység		413
Gihel gróf a samboki pré- postság alapítója	245	Gracnli Dániel háza		200
Gilbert sütemghi apát	327	Graff Endre		372
Gind Balázs Ferdinand ado- mánya	433	Grajczár Mihály pénzbeli adománya		117
Ginter Pál alapítványa	568	Grangia név értelme		142
Giormoth puszta	447	Grasental birtok		471
Girinther hely	264	Grassalkovich Antal gróf, később herceg		704
Girok helység	135	Graveneg Frzsébet, Topli Kristóf özvegye		487
Girrineh (Gerencsér) föld	93	Graveneg Udalrik báró ado- mánya		517
Giskra, eseh vezér és rabló 194	645	Graveneg Udalrik gróf, a Baumgarten nevezetű tem- plom és pálos kolostor építője		486
Giskra János Nógrádon	688	Gréber János		163
Gissing, lásd : Nemetujvár		Gregorjancz Pál, győri püs- pök		543
Gizöla kápolnája Felső- Eörsön	308	Greschl Keresztély vagyona		77
Giznao puszta	335	Grill Antal adománya		606
Glath Anna pénzbeli ha- gyománya	187	Grinava helységi földek		169
Glausz, született Pelczl Bor- bála	190	Grinavai szőlőhegy		76
Glavinich Sebestyén, kapos- fői prépost	299	Grinavi-féle telek Sz.-Györ- gyön		123
Glockniczer Farkas és Pé- termann alapítványa	653	Grohlu helység		145
Glodna helység	609	Groisbachi (Rakos) malom		509
Godofréd a győri karmeliták perjele	438	Gross Mark sopronyi háza		510
Godofréd, lotharingiai her- ceg, a keresztes hadsereg vezére	477	Grosschmidt Kristóf szőlője		186
Goller Márk alapítványa	190	Grosz Endre pénzbeli ado- mánya		117
Goruld helységi vám	250	Gruber Antal, a jezsuiták fő- nöke Selmeczen		188
Gorup Ferencz győri kano- nok és novii püspök ha- gyománya 170, 424, 431, 432. 488	544	Gubasóczy János érsek Györgyöni háza		75
Gorup Péter és Ferencz 312	322	Gubasóczy János kalocsai érsek alapítványa s ha- gyománya		110
Gosztonyi Endre, prépost	7	Gueser Dániel plébánus ala- pítványa		202
Gotho, szüz Máriaról cím- zett cziszterczita apátság	387	Gudesi birtok		323
Gödallya rév	687	Guelmon Ágoston		694
Gödöllő birtok	703	Guettiner Katalin adománya		531
Gögös Imre	312	Gugelweit György és a nagyszombati dömés ko- lostor		106
Gömör vármegyei tized	17			
Gön, lásd Gyön				
Göncz Szelestény, pannon- halmi főapát	337			

Gugh helység	449	Győri Sz.-Domonkos rendi	
Gundaker András prépost	699	atyák társháza	439
Gundaker Vibold háza és		Győri sz.-Ferencz rendi szer-	
szülője	81	zetesek kolostora	439
Gurgasz-féle ház	197	Győri Sz.-Jakabról czimzett	
Guthi János	239	templom	439
Guthi-féle pénzbeli alapít-		Győri Sz.-János keresztes vi-	
vány	653	tézei társháza	427—429
Gúthy István	687	Győri Sz.-Kamill templom	440
Gutkeled nemzetség	281	Győri szigetben létezett egy-	
Güssing, lásd: Némethujvár		házi épületek	440—441
Gvarin (Montaigu) a jeruzsá-		Győri újtárosi plébánia tem-	
lemi Sz.-János keresztes		lom	440
lovagok főnöke	287	Győrött a pápai pálosok	
Gyak puszta	575	háza	311 312
Gyaloka (Somogy) falu	490	Győrött létező Sz.-Vincze le-	
Gyánt (Tolna) puszta	506	ányai	441
Gyara helység	428	Győrffy Soma s Ferencz	311
Gyárfásnak özvegye	163	Györgyén puszta	369
Gyarmányosfalva birtok	316	Györgyevits, vágújhelyi pré-	
Gyarmath falu	460	post	206
Gyarmathy Gergelyháza Lő-		Györgyöni ház és szülő a po-	
ván	162	zsonyi jezsuitáknak adatik	75
Gyékényes helység	173	Győr-Szent-Mártonnak neve-	
Gyekgy helység	145	zett hely	442
Gyene puszta	369	Gyűg helység	303
Gyertyánkuti szántóföld	345	Gyuke győri Sz.-Adalbert	
Gyógy föld Buda közelében	223	rőli prépost	426
Gyón (Fejérv.) helység	136 137	Gyula bán, a siklósi apácák	
Gyöd falu	361	alapítója	411
Gyöngyös (Gins) folyó	536,	Gyula, remete Sz.-Pál rendi	
544, 555	556	kolostor	388
Győr város székesegyházá-		Gyulafy család, a ráthóthi	
val és a Sz.-Adalbert pré-		prépostság alapítója	321
postsággal	418—426	Gyulay Borbála grófnő	498
Győr város viszontagságai		Gyulay család	390 728
320	421	Gyulay Gergely áldozár	399
Győr város várnagyai, pa-		Gyulay Margit, Hághy Fe-	
rancsnokai és főkapitányai	421	rencz özvegye	635
Győr város birái	422	Gyulay Miklós	324
Győri főrdők a fejérvári ke-		Gyuracska Márton mise ala-	
resztes lovagcfnak ado-		pítványa	643
mányoztattak	238	Gyurek Mihály szülője	641
Győri kalvária domb	440	Gyúró helység	224
Győri karmelhegyi szerzete-		Gyúró (Fejérv.) helység	158
sek temploma s társháza		Gyüdi Sz.-Mária templom	390
436—	438	Gyümölcsény erdő	727
Győri királyi adó	36	Gyümölcsöltő boldogaszony	
Győri jezsuitáknak adomá-		kápolna Esztergomban.	12
nyozott lébenyi apátság	493	Gyülingh birtok	283
Győri Jézus társasági tem-			
plom és társoda	429		
Győri székes káptalan	426		
Győri Orsolya apácák tem-			
ploma és zárdája	438		
Győri püspöki Sz.-Anna			
és sz. háromság czimű			
kórház és templom	441		

H.

Haan Anna mise alapítványa	155
Haas nevű katonai főelelmi	
igazgató	251
Haczócz helység	175

Hagerndorf lásd: Karácsfa		Hatala Ádám mise alapítványa	643
Hághi Ferenc özvegye	635	Hathalmay György, nyitrai várnagy	537
Hagymásy család kegyetlensége	341	Hatvan, prémontréi prépostság	701
Hahóthi benczés apátság	290	Hatvani dőmes apácák temploma	704
Haj helység	378	Hatvani kápuczinus-zárda	703
Haibl Maria mise alapítványa	155	Hatvani Mátyás Menyhért	703
Hajek Engelbert prépost	707	Hatvani János hagyományozása	169
Hajmás (Nagy) pusztá	369	Hauslusi nevű rét Pozsonyban	83 84
Halasi birtok	323	Havi boldogasszony kápolna Pécsen	365
Halászi (Nógrád) birtokrész	786	Havi boldogasszonyról czimzett Zebegényi templomocská	211
Halászi helység	506	Haviboldogasszony kápolnája Selmeczen	184
Haleman, selmeczi bíró	183	Hazon basa, temesvári beglerbég	722
Haller Antonia grófnő, Révay Károly özvegye	611	Heckengraber Magdolna miscalapítványa	155
Halvin, salzburgi érsek	329	Hedervári család, a győri vár tulajdonosa	420
Hamerla György, vágújhegyi prépost	104	Hedervári család, a rudinai apátságnak alapítója	400
Hamerla György a nizsideri pálosok székháza alapítója	502 503	Hedervár gróf család sirja	424
Hamerla György hagyomány	67	Hedervár család, a lebenyi benczés apátság alapítója	491
Hammer János	480	Hedervári János, győri püspök	424
Hamod Jakab Vazul	596	Hedervári Miksa bán	39
Hampl György alapítványa	190	Hedervári Pál, a domokosrendi győri társház alapítója	440
Händler Zsuzsanna	490	Hedervár Saul, kalocsai érsek	253 492
Hang Anna Maria hagyománya	171	Hedler Lőrincz	693
Hantai Sz.-Mihályról czimzett prépostság	464	Hedli Mátyás szőlője	599
Hanula Jakab pénzbéli ajándéka	109	Hedly Mátyás alapítványa	124
Hanzeli György solnai háza	615 616	Hedre falu	388
Häppl Katalin adománya	531	Hegyeshalom (Moson) falu	426
Haraszty Ferencz védur	132	Hegyi, máskép Borsmonostrai ciszterczita apátság	466-474
Harcha Pál	686	Hegymagos falu	451
Harez falu	169	Hegymagas-Apáthi helység	675
Hardek császári várparancsnok Győrött	420	Heimbt Henrik mise alapítványa	76
Harnruker nevű malom	71	Heinzeli Ferencz és Klára beszterczebányai fő- és a jezsuita templomok részére tett alapítványai	680-681
Háromfa falu	271	Heister Sigibert, győri parancsnok tábornok	623
Harsány, hegyi föld	377		
Hartich Detrik	151		
Hartman Janka grófnő	250		
Haskó Jakab szőlőt ajándékoz	104		
Haskó, vágújhegyi prépost 206, 208	597		
Hasós (Vasvár) helység	571		
Hasság hely	444 450		
Hassági szöntőföld	345		
Hasság falu	388 390		
Hassinger Mihály	490		
Hatacsy József pénzbéli adománya	117		

Helcker Bódog, prépost . . .	701	Hidegség birtok	469
Helli János, kapitány . . .	692	Hidhelem helység	135
Helvet hitvallásnak Nagy- Szombatban	104	Hidvég helységi vám . . .	250
Hemeczberger Endre	567	Hidy György adományozása	112
Hencho gróf alapítványa . .	550	Hilibert, sümeghi Sz.-Egyed apátja	327
Henczelffy István	133	Himmelreich György, a po- zsonyi Sz.-László kápolna gondoka	80
Henel, a kir. pénztár grófja	150	Himód helység	538
Heniael ház Esztergomban	15	Himudi hely	444
Henkell Lázár	456	Hirich helység	467
Henrik császár Pozsonyt ostromolja	52	Hlapichina vagy Uj-Udvar, a kereszties lovag rend társháza	343
Henrik III. császár Sop- ronban	504	Hochburg grófi család, csö- kakói, moori és bodajki birtokos	251
Henrik, ausztriai herceg . .	36	Hochburg János, győri élel- mezési főbiztos	424
Henrik bán, Kőszeg város alapítója	555	Hochstättén, lásd: Magaspart.	
Henrik, pécsi püspök	358	Hock Henrik adománya . .	482
Hensmann (Izienkel) háza Budán	672	Hock János mise alapítvá- nya	155
Henry család	721	Hoda föld	445
Herberstein grófnő, Mote- siczky özvegye	607	Hodich Vinceze gróf	701
Herbort gróf, Ost fia	556	Hodos (Pozsony) helység .	168
Herczeg majorság	649	Hodosy György mise ala- pítványa	643
Herczeg Péter fiai és csa- ládja	397	Hoffmann Mihály	77
Herczfeld György neje . . .	116	Hoffmann Pál, veszprémi püspök	313
Herend birtok	361	Hofkirchen komáromi vár- parancsnok	153
Herendi szőlőhegy	346	Hohold nemzetségi Buzád- nak fia Arnold főispán .	290
Herendi Miklós, pécsi kis- prépost	361	Holgyi Gáspár neje	240
Herens puszta	147	Hollós János herceg és Körmöczbánya (lásd „Já- nos herceg” is)	664
Hermann, erztergomi gróf .	25	Holtovi hetivásár piacz- vámja	405
Herngrund, lásd: Urakvöl- gye		Holyai havasok	616
Herold Boldizsár, harang- öntő	538	Homok helység	335
Herovits, fejevári örkanó- nok	224	Homok (Sopron) birtok . .	469
Herovics Mátyás, csanádi püspök	336	Homolya Mihály szőlje . .	642
Herrenreiter József adomá- nya	531	Honeshaj (Lucska) puszta .	666
Herruch adománya	448	Hongun puszta	275
Hervója János, spalatói ve- zér	379	Hornsteini és Seibersdorfi báró	530
Hetény birtok	25	Horpács, Sz.-Péter apostol- ról címzett prépostság .	475
Hetény (Somogy) puszta . .	224	Hort helység	49
Heteser falu	467	Horti (Heves) uradalom . .	703
Hettyes Hettyefő falu . . .	341	Horty Ignátz, prépost . . .	699
Hevemesy Gábor jezsuita pénzbéli adománya	659	Horváth Anna, Rohovitz öz- vegye	312
Hezil Bribinak fia	354		
Hezilsburgumnak nevezett vár	259		
Hideghéti birtok	73		
Hidegkúti szántóföld	619		

Horváth Erzsébet hagyomá- nya	583	Hunyady Istvánné és An- tálné mise alapítvány	642
Horváth-Kissevics György hagyományozása	75	Hunyady Mátyás király, János és László szent- mise alapítványa	398
Horváth János adományai 117	583	Húruskolch birtok	323
Horváth János, mogyoródi apát	720	Husvéth Ambrus, hahóthi apát	291
Horváth Julianna hagyomá- nya	517	Huszár alapítványa	190
Horváth Katalin felsőpu- lyai háza	566	Huszár János szakolczai háza	196
Horváth Krisztina mise ala- pítványa	155	Huszár József neje	197
Horváth Márk, szigetvári főkapitány	414	Huszták erőszakoskodásai	94
Horváth Simoncsics Mária	112	Hypchák János adománya	531
Horváth Simoncsics Rozália b. Amade Antal özvegye	234	Huznócz helység	176
Horváth Péter s Gáspár	347		
Horváth Zsigmond háza Fejérvárott	234		
Horvatinovics Bertalan, szol- noki várnagy	721		
Horvátországba menekült nagyszombati Sz.-Klára apácák	101		
Horvátujfalvi malom	73		
Hosszu János, lelkész	60		
Hosszúfalu a lébenyi apát- ság birtoka	493		
Hos-zutelek föld	450		
Hosszútó puszta	369		
Holezenhübl szántóföld	187		
Holezl Vazul, servita ve- zérfőnök	525		
Hölgy János adománya	111		
Hrabova (Trencs.) puszta	623		
Hridusin Teréz	607		
Hubacsek Zsófia kertje	202		
Hubaczka György neje	200		
Huberti Péter, ezredes	519		
Humna nevű majorság	634		
Hunt Páznán István palotá- ja Esztergomban	24		
Hunt és Páznán nemzetség 126	127		
Hunt Páznán családból szár- mazott Márton bán	175		
Hunyady Antal ajándéka 635, 641	642		
Hunyady báró családjá	163		
Hunyady János kormányzó ajándéka	173		
Hunyady János és Tren- csény vár	627		
Hunyady János és Kecke- mét város	709		
		I. J.	
		Jadrába menekült veszpré- mi domokosrendi apácák	268
		Jadraiak a hűségesküit le- szik	408
		Jagocsics Mihály győri szeglet háza	430
		Ják nemzetségi István a por- noi apátság alapítója	580
		Jakab, nyitrai püspök, a szalkai benzés apátság alapítója	621
		Jakab, pozsonyi városbíró	53
		Jakabfalva (Szala) birtok	305
		Jakabházy család	729
		Jakabszállás puszta	715
		Jakaeh fia háza Budán	8
		Jáki Sz. - Benedek rendi apátság, templom, és Jáki Márton gróf ennek ala- pítója	553, 554 555
		Jáki Márton, a csatári apát- ság alapítója	280
		Jaklin Balázs, nyitrai püs- pök és Jaklin Miklós a zoborhegyi kamaldoli remetesség ala- pítója	641
		Jaklin Balázs, nyitrai püs- pök	605
		Jaklin féle ház Léván	162
		Jaklin Miklós pénzbeli ado- mánya	163
		Jakosthy Ferencz, győri alkapitány	421
		Jakusith Ferencz	151
		Jakusith Ferencz, a győri- váralkapitánya	158
		Jakusith György szerémi püspök alapítványa	156

Jambrekovics Mátyás neje adományozása	105	Jézus (az olajfák hegyén imádkozó) oltára Selmeczen	184
Jancsovitz János adománya	611	Jézus (a szenvedő) kápolnája	
Jani Jakab, Ferdinánd és Ferencz bátyai apátok .	380	Bes terezebányán	656
Jankovich György mise alapítványa	643	Jézus társaságának adomá- nyoztatott kapornaki	
Jankovics Antal, kir. taná- csos	498	apátság	297
Jankovits Endre, fejevári örkanonok	224	Jézus társasági atyák Szé- kesfejérvárott	234
Jankovics Teréz	607	Jézus társaságának adomá- nyoztatott a Sz. Gotthardi	
Janófalva (Nyitra) helység	108	apátság	552
János (Aragoniai) eszter- gomi érsek	13	Jézus társasági székházak	
János esztergomi érsek		31, 72, 112, 156, 185, 199, 234, 370, 429, 508, 563, 614, 631, 656	676
helynök háza Vissegrádon	47	Jézus (a halállal küzdő) tár- sulata	617
János (Hollós) herczeg 379, 411, 570, 645	645	Jézuska szobra Széklaknán	191
János király adományozá- sai	307	Iharos berényi halastó	317
János, veszprémi püspök .	266	Iklód (Szala) helység	317
Jánoshidai prémontréi pré- postság és helység	706	Ikumer Péter s Egyed ado- mánya	99
Jánoslaka birtok	324	Illava mezőváros és a sz. há- romság rendi kolostor	604
Januki Jakab gróf	59	Illés, Erchi apát	254
Jany István besztercebá- nyai háza	654	Illésházy család sirboltja . .	630
Jaslovicz helység	610	Illésházy-féle telek Sz. Gyór- gyon	123
Jaszlinszky Endre udvar- helye	634	Illésházy Gáspár gróf, Tren- chin vár birtokosa 624 . . .	630
Jászti beneczés apátság . .	292	Illésházy gróf családja, Bín- vár és uradalom, Kis- Neporácz faluval	201
Jászy Burbála pénzbéli adománya	117	Illésházy gróf birtokai	624
Javarinum, Győr város régi neve	418	Illésházy György és neje Forgách Maria	630
Ibellaker József, Jézus tár- sasági atya	234	Illésházy István és Gáspár, bazini birtokosok	124
Ibrahim, török vezér	710	Illésházy István neje Pálffy Katalin, és Illésházy Fe- rencz	630
Ibreharth (most Eberhard) kastély	139	Illésházy Istvánnak Tren- csény var ajándékozott Illésházy István, szalkai bir- toka	677
Jeleny György pénzbéli adománya	163	Illéskő föld, a Pilis sz.-ker. pálosok birtoka	244
Jenő, savojai herczeg	711	Illyés Tamás és Znio vára . .	675
Jenő (Tüskevári) pálos ko- lostor	293	Ilon puszta	280
Jeszenák család	138	Ilona, II. Béla király hitvese	384
Jeszenák Pál	635	Imre király, a zirczi apátsági templom oltárának ala- pítója	348
Jeszenczky féle ház	200	Imrefy Mihály	590
Jézus szive kápolnája Sel- meczen	185	Imrefy Mihály és Timár helység	238
Jézus (a kereszttel vivő) ká- polnája Illaván	607	Inam (Sümegh) birtok	224
Jézus Krisztus életet ábrá- zoló elefántesontból ké- szült mű	494		

Ingván (Fejérm) a székesfejérvári kereszties lovagok birtoka	223	István mester vasmegyei főispán	470
Inkefalvi malom	317	István Mór gróf a lébényi apátság alapítója	491
Inkey Boldizsár alispány	53	István, fejevári kis-prépost	237
Inotai malom	292	Istvánd falu	451
Jó Miklós	518	Juhai helység	493
Jób, esztergomi érsek	9	Julia nevű fejevári sziget	216
Jocsinik Margit pécsi háza	371	Jung István és a pozsonyi Sz.-Lőrincz templom	81
Jodok, morva gróf Eberhard vár tulajdonosa	138	Juriga Antal a győri karne-liták perjele	438
Jókay Mária Borbála pénz-béli adománya	117	Jurissith Miklós	560
Jónás próféta történetes ábrázolása	354	Juska György adománya	611
Jósa István háza Léván	162	Justh Judit, Osztróleuczky	698
József I. király adományai és kedvezményei	531	János özvegye	687
József főherceg és nádor alessúti uradalma	137	Juth nevű uradalom	687
József, lásd : Szent József	431	Juthas falu	432
Jövégh birtok	431	Jutos (Jutha ?) falu	268
Ipoly, árvai várnagy	663	Iva helység	174
Iyolyi Gáspár, radonai apát	679	Iván gróf rablásai	574
Irgalmas anyához nevezett csatka pálos kolostor	283	Ivaneház Márk, plébános	524
Irgalmas barátok kolostorai 89, 195, 376, 479, 690	696	Ivanezháza falu	349
Irughegyi pálos kolostor	392-396	Ivanits Pál az elefánti pálos-kolostor elnöke	600
Isa helység (Komár.)	15	Ivánka, Znio vár alapítója	673
István (Szent) első király alapítványai 4, 16, 216, 217, 222, 559, 264, 274, 330, 403, 422, 443	444	Ivanovics Pál és Sz.-Pál remete háza	103
István, sz.-királynak Julia nevű fejevári szigete	216	Ivó Pál özvegye, szület. Szalay	518
István király a bakonybéli apátság alapítója	274	Izienkel Hensmann bánya gróf, a Sz. Erzsébet templ. és kórháznak Ujbányán alapítója	672
István szent-király a pécsi püspökség s Sz.-Péter apostol egyház alapítója	354	K.	
István (szent) király, mint a váci püspökség alapítója	685		
István, IV. Béla fia, a szigligeti vár birtokosa	449	Kaczianer János, kapitány	347
István V. király palotája Esztergomban	5	Kaczor Anna, Judit és Éva községi házai	565
István V. király adományai, kedvezményei és alapítványai 136, 176, 177, 216, 419, 428.	471	Kadártha falu	309
István (sz.) vértanu temploma Esztergomban	3	Kajár pusztja	275
István erdélyi vajda, a keszt-helyi ferenczrendi monostor alapítója	300	Kajászó Sz.-Péter helység	137
István, moldvai vajda	590	Kajdács birtok	431
		Kajdácsy István	158
		Kajmád birtok	431
		Kaisza (?) birtok	592
		Kokas Miklós s Mihály adománya	469
		Kalamár Mihály	346
		Kalán nemzetség	728
		Kalán, pécsi püspök	384
		Káldy-féle ház Sopronban	510
		Káldy Katalin és Ignác birtoka	431
		Kalinka György	678

Kallert Henrik, henrichoviai apát	350	Kápolna (Fejérv.) birtok . .	431
Kallóczy Miklós, győri kanonok	423	Kapornaki apátság és a bucsai szűz Mária kép . .	279
Kálmán király és Buillon Godofréd, lotharingiai herceg, követei	443	Kapornaki benczés apátság .	296
Kálmán király és Körmöczbánya	663	Kapos Kelemen adománya .	317
Kálmán, győri püsp., a szombathelyi sz. ferenczrendi kolostornak alapítója . .	542	Kapos folyó	323
Kalmandich háza Fejérvárott	216	Kaposfői benczés prépostság .	298
Kaló Ferencz, szászvári apát	689	Kapsa Balázs, győri bíró . .	422
Kalocsai érsek háza Vissegrádon	46	Káptalanok (társas) lásd világi prépostságok . .	
Kalócsay család	729	Kapuczinus rendi szerzetesek 89, 124, 250 376, 530, 533, 699	704
Karlstarfer Mátvás szőlője	641	Kapus Éva Rozina adománya . .	169
Kalváriahegy Selmecezen	185	Karácsfa (Hagerndorf) helység	487
Kamaldoli remeteskövek 489, 495	639	Karácsfalva (Vasvár) helység 564, 570, 571	572
Kamánházy, váci püspök	694	Karácson-szállás pusztája .	349
Kamenyi havasok	616	Karácsony Anna Mária . . .	369
Kampmiller Ignác	482	Karád helység	303
Kamund nevű föld	547	Karakó helység	345
Kandó család	698	Karankrab kőszegi hegy . .	566
Kanisai család, az enyerei palos kolostor kegyura	289	Karanebesi Mihály pusztája .	571
Kanisai család, a sz. péteri apátság alapítója	316	Karasay Zsuzsánna kertje . .	155
Kanisai család javadalma-zásai	459	Karaska Endre, selmeczi polgár	187
Kanisai család, a csornai prépostság kegy- és gyámúra	460	Karász Zsigmond	197
Kanisai Dorottya, Perényi Imre nádor özvegye	377	Karci hely	444
Kanisai János érsek 7, 12, 460		Karmelhegyi szerzetesek alakulása története	437
Kanisai Miklós, k. főtárnok és István kir. főajtónálló	461	Karmelhegyi szerzetesek 196 232, 366	436
Kanisai László adománya	318	Karoli Péter adománya	650
Kanisai Miklós és László	560	Karolina Augusta császárné adománya	521
Kanisai Miklós özvegye	317	Károly Ambrus főherceg, váci püspök	697
Kanisai Miklós érsek, és családjának háza Vissegrádon	46	Károly Ambrus érsek sir-emléke Esztergomban	14
Kanizsai Orsolya, Nádasdy Tamás nádor özvegye	473	Károly I. király adományozásai és kedvezményei 2, 151, 505, 550, 558	663
Kany falu	260	Károly (I.) király vissegrádi székhelye	46
Kapanyai Miklós, szolnoki földes ur	721	Károly II. király halálózása a vissegrádi Sz.-Endre kolostorban	49
Kapi helység	499	Károly grófnő adománya . .	96
Kapi Krisztina pénzbeli ajándéka	101	Karpona folyón létezett malom	128
		Karthausi rend zárdái	302
		Kas birtok	223
		Kás pusztája (Sümegeh) . . .	236
		Kaschauer Erzsébet	567
		Kasó István, pécsi nagy-prépost	369

Káthay Mihály fiai . . .	709	Kéménd helységi malom . .	17
Kathl István leánya Klára	450	Kemendi Konrád . . .	324
Katpan család és Miklós		Keménvölgyi helység . .	298
gróf, a Koppan monostori		Kemethingen Ferencz neje	154
apátság alapítója . . .	484	Kemle (Horváth Kemle) falu	431
Katyovicz Mátyás, zno-vár-		Kemudi Jakab fiai . . .	323
alljai plébános . . .	347	Kenderesy György özvegye	
Katzianer I. Ferdinánd ki-		és Gábor jezsuita . . .	157
rály hadvezére . . .	628	Kendratho szőlőhegy . .	317
Kaucz Mária adománya . .	611	Kencsa hely . . .	444
Kaunicz gróf andódi birtoka	206	Kenese hely, a veszpr. völgyi	
Kauschitz Mátyás adomá-		apácák jöszága . . .	265
nya . . .	81	Kenesey István, kir. tanács	
Kayser Amand, tihanyi apát	337	özvegyének hagyománya	90
Kázmér, lengyel király fia	589	Kér (Tolna) falu . . .	385
Kazy János, József és Fe-		Kér helység, a zabori apát-	
rencz . . .	163	ság birtoka . . .	6 0
Kecskemét város története		Kereky Gergely . . .	346
	707	Kerény (Quirin) sziszeki püs-	
Kecskemét város pecsétje .	716	pök vértanu . . .	537
Kecskemét város templo-		Keresztély Ágost, száz her-	
mai és kápolnái . . .	716—719	czeg s érsek alapítványai	91
Kecskemét város vásárjai,		Keresztély Ágost, a győri	
utczái és kapui . . .	715	püspökmegye kormány-	
Kecskeméti kalvinisták tem-		zója . . .	541
ploma . . .	717	Keresztény (Sopron) birtok	
Kecskeméti kegyes iskolák		506, 507	511
társodája és temploma . .	719	Keresztény falu, atemplom-	
Kecskeméty család . . .	729	lovagok lakhelye . . .	476
Kecz György . . .	593	Keresztúr (Somogy) helység	318
Kegyes tanítórendi atyák		Keresztúr, Rákospatak mel-	
123, 262, 533, 594, 637,		leti helység . . .	698
689, 695 . . .	719	Keresztúri adó . . .	145
Kegyesrendi atyáknak ado-		Keresztúri (Szalad) birtok-	
mányoztatott a fejevári		rész . . .	289
örkanonoksági birtok . .	225	Keresztúri (Fejérm.) birtok-	
Kehidai malom s szőlő . .	306	rész . . .	218
Kék pusztá . . .	335	Keresztúri Imre adományo-	
Kékes hegyen létezett pálos		zása . . .	218
kolostor . . .	242	Kerling János . . .	693
Kékeshegyi kolostor per-		Kertay Anna, (verebélyi) öz-	
jele háza Vissegrádon . .	47	vegye adományozása . .	109
Kékespataki nevű Sz.-En-		Kertes helység . . .	106
dre faluban folyó csermely	243	Kertes helység, lásd : Baum-	
Kekkt birtokrész . . .	224	garten . . .	
Kelecsényi István birtoka .	431	Kerva helység . . .	26
Kelecsi Péter, győri kano-		Kéry Ádám gróf és a majki	
nok . . .	514	remetesség . . .	493
Keled család . . .	291	Kéry Ferencz neje, Széchy	
Kelemen, mint első váczai		Juliana grófnő . . .	561
püspök . . .	685	Kéry gróf birtoka . . .	570
Keller József szőlője . .	633	Kéry János özvegye . .	170
Kellio Miklós kanonok csüre		Kéry Orsolya . . .	490
és kertje . . .	116	Keskend helység . . .	361
Kellner János és özvegye		Keszegfalva birtok . . .	158
pénzbéli adománya . . .	117	Keszői Simon gróf . . .	20
Kemej föld . . .	136	Keszthelyi Sz.-Ferencz rendi	
Kéménd helység . . .	127	szerezetesk . . .	299

Kesztölcz, az esztergomi keresztelők birtoka	20	Kis-Mártoni kalváriahegy	479
Kethely (Mannersdorf) mezőváros	466, 470, 472	Kismegyer pusztája	447 451
Kethelyi malom	524	Kis Neporác falu	201
Két-Pali falu	576	Kis-Oroszi falu	161
Keusch Gilgus adománya	183	Kis-Saló (Bars) helység	108
Keve város a Csepel szigetén	255	Kis-Sárberényi szőlő	260
Keve, lásd : Kő		Kis-Szelepcsényi lovas jobb-ágok	146
Keuess Endre, veszprémi püspök	304	Kisszölös (Szala) helység	344 345
Keyby viz	145	Kis-Tata helység	49
Khern Ignác adománya	660	Kisterenyey Ferencz	166
Khisolez pusztája	599	Kis-Ujlak helység	361
Khorn Lipót alapítv.	234 205	Kis Vác falu	689
Khuen János	151	Kis-Vásárhelyi malom	289
Kies tó, a fejevári keresztelők birtoka	238	Kisfaludy Dienes vissegrádi háza	47
Kinczelova helység	645	Kisity János özvegye	163
Kind-Körös pusztája	136 137	Kitzl Mátyás kismártoni háza	482
Kinisi Pál, Illava helység ura	604	Klagyivovics Katalin	611
Kinisi Pál, temesi gróf s országbíró, a vásonyi pálos kolostor alapítója	345	Klarissza apácák, lásd : Szent-Klára rendi apácák	
Király-helyi vagy udvari eziszterezita apátság	477	Klein Borbála	481
Királyné piacza helység	274	Klempa (Sopron) helység	564
Kiris Ferencz és a német-szegi jóság	75	Klempko György adománya	611
Kirnech helység	609	Kletterhammer Veronika	606
Kirschner Mátyás	186	Kliberes Péter	73
Kiss János, mogyoródi apát	720	Klimpa helység	469
Kis-Bény helység, lásd : Bény		Kling Farkas ajándéka	111
Kis-Bér helység	224	Klingenbach falu	472
Kis-Csan pusztája	160	Klobusicz, hely és Klobusiczky Éva, Piacsek Endre özvegye	605 606
Kis-Czel mezőváros és Sz.-Benedek rendi apátság	547	Klobusiczky József k. kamarás sírköve Pozsonyban	70
Kis-Endrőd (Bars) helység	108	Koblenczen Boldizsár	646
Kis-Eőrsi szőlő	312	Koháry Ferencz gróf leánya, Ferdinánd szász-koburgi herceg neje	714
Kisfalud helység (Szalad)	224	Koháry Ferencz gróf kecskeméti földesúr	717
Kis-Hatvan birtok	703	Koháry gróf Miklós alapítványa	188
Kishegyalja szőlő	309	Koháry István gróf alapítványa	84 694
Kis-Jenő falu	293 294	Koháry István báró, Fülek vár főkapitánya és Imre öcsese	711 713
Kis-Jenői szőlő	312	Koháry István és a horti uradalom	703
Kis-Keve a Csepelszigeten	255	Koháry István báró és neje Balassa Judit	713
Kis-Kolcz, másképp Karath-földe	460	Kohlweiss Máté, lilomvölgyi apát	350
Kis-Kolos helység	610	Kojtorutca Komáromban	157
Kis-Leveld birtok	303	Kokati tó, kir. kikötő vám	10
Kismártoni Sz.-Ferencz rendi tárház és a Sz.-Ágoston rendi apácák zárdája	478 483	Kokoth helység	145
Kis-Mártoni irgalmas barátok	479	Kolaisz család	517

Kolár Borbála, Bánffy En-		Komornyik másképp Panithy	
dre neje	598	Mihály	636
Kolb Ádám özvegye	693	Konathi Sz. Kozmás s Dem-	
Kolecz, lásd : Kis Kolecz . .		jén kápolnája	148
Koleczár-Szabó özvegye . .	312	Konecz János, niezki plebá-	
Kolgyáry Miklós adománya	237	nus	583
Kolinovits Katalin	633	Koneschhaj (Konossov) ma-	
Kollár Ádám, a császári		jorság	666
könyvtár igazgatója 476	511	Konrád, almádi apát	270
Kollenicz, pozsonyi kanonok,		Konrád Mester, másképp a ba-	
szent misékre tett alapítv.	85	ranyai pálos kolostor ala-	
Koller, veszprémi püspök .	261	pitója	388
Kollonich Ádám tábornok		Konrády György	206
pozsonyi háza	116	Konstancz, bodajki zárda	
Kollonich bíbornok és a Bo-		főnöke	251
zói prépostság	130	Konstantia, III. Béla király	
Kollonich bíbornok sírja a		leánya	92
pozsonyi jezsuita tem-		Konszky Gáspár	73
plomban	77	Kont Miklós nádor, a csat-	
Kollonich Imre kapitány . .	151	kai pálos kolostor ala-	
Kollonich Lipót esztergomi		pitója	282
érsek alapítványai és ado-		Konth Miklós nádor özve-	
mányozásai 83, 90, 195,	552	gye s fiai	283
	565	Kontor István, tribunici	
Kollonich Lipót esztergomi		püspök	480
érsek adománya	252	Köny falu és vár	427
Kolonich Zsigmond váczai		Konya birtok	12
püspök alapítványai 518,	689, 692	Konya György	313
	695	Kopácsy József, primás és	
Kollonics Zsigmond bíbor-		érek	96
nok, bátai apát	379	Kopoz nevű a jáki apátság	
Kolmár Eva	312	gyámura	554
Kolon helység	335	Koppan falu	274
Kolos János	347	Koppan-Monostor, Benezés	
Kolos Jeromos, váczai bir-		apátság	484
tokos	686	Koptik Odó, dömölki apát	
Kolos, Sz.-Benedek rendi		Korád József adománya . .	391
apátság	609	Korbácz puszta	649
Kolosi szőlő	280	Koricsán, morvaországi me-	
Kolosvári János, Dömés		zóváros	208
perjel	106	Kormó birtok	265
Komándi szőlő	300	Kormó (Tolna) vár	399
Komárom mezőváros járú-		Korody család, a pécsi Szent-	
lékaival Zichy István		Ferenéz rendi társház	
grófnak adományoztatott	152	alapítója	375
Komárom mezőváros László		Koromla nevű birtok	285
király és Kollonich bi-		Koromlay Miklós	284
bornok szülőhelye	153	Koromlyó puszta	283
Komárom vár és város 150—160		Korompay Péter, nyitrai	
Komárom város templomai		püspök	591
és kolostorai	153—159	Korona, lásd : Szent Korona	
Komáromi Jézus társasága		Koroneczó melletti győzelme	
	156—160	a császári hadseregnek . .	453
Komáromi révén s piaci		Korosyné özvegy	163
vám	274—275	Kósa Jenő, Ferenczrend	
Komáromi várparancsnokok		tartományi főnök	516
és főkapitányok	152	Kosi Miklós	566
Komlosd falu	271	Kossela Ádám solnai háza	616

Kosselifele ház Solnán	616.	Körndel Görig a selmcezi ka-	
Kossovies Tamás hagyóma-		mara grófja	183
nyozása	169	Körtvély birtok és tő	730
Kostel helység	538	Körtvélyes erdő és rét 7-7.	730
Kostfährerdorf hely	645	Körtvélyes nevű gázló	399
Kosztolányi Mihály neje		Körtvélyes hanyagsága Győ-	
Tekenay Anna	632	rött	421
Kóth Péter nyitrai várnagy	587	Kőszegi (másképp Batiny)	
Kovács családi malom az		pálos kolostor	396, 398
Üreg folyón	371	Kőszeg sz. kir. város és	
Kovács Julianna	163	szt. - Jakabról czimzett	
Kovács Katalin rétje	163	Jézus társasági templom	
Kovácsi (Veszpr.) helység .	223	555,	569
Kovácsi helység 2,	36	Kőszegh János prépost	170
Kovácsóczy Mihály kanonok	699	Kőszeghy Miklós várnagy	471
Kovalovszkyfele ház	197	Kőszög helység (?)	592
Kozma György	567	Kővár y grófok a sámboki	
Kozmás grófnak adományoz-		prémontrei prépostság ala-	
tatott Zakoleza föld	192	pitői	245
Kő vagy Keve szt.-Jerne és		Kövesd (Giesing) falu	476
szt.-István prépostságok .	301	Kövesd nevű hegy Nyitrán	593
Kő vagy köveskúti pálos		Kövesd helység	334
kolostor	301	Kövesd helység az apori pré-	
Kőárok patak	354	postság tulajdona	376
Köbly Benedek adományá	247	Kövesden a szt.-György pré-	
Kőhalom mezőváros	566	postságnak birtok része	17
Kökényes (Neogr) birtok	703	Kövesi Pál győri várnagy	421
Kökényes puszta	4	Köveskál helység	335
Kömlőd falu	385	Krabler asszony pénzbéli	
Kőműves Endre háza Léván	162	ajándéka	117
König Borbála alapítványa a		Krajasitz József szülője	633
pozsonyi és nagyszombati		Krakován földrész	640
szt. - Háromság rabváltó		Kranilovits Antal nagysenk-	
szerzetesei templomában 86,	110	viczí plébánus	633
König Ferencz és Teréz		Krapina helység	409
adományá	607	Krapszky József alapítványa	235
Königsberg Mihály a beszter-		Krebs Mária boroszlói pol-	
czebányai főtemplomnak		gár leánya	645
helyreállítója	650	Kreetsmay János alapítványa	188
Königshof, lásd : királyhely.		Kremliczka János	611
Königszeg Miksa özvegye		Kremniczer András	660
Breuner grófnő	605	Kreuz Abdon irgamas barát	697
Körmend helység	538	Kristof bazini s szt.-györgyi	
Körmend a veszprémi Apá-		gróf	170
czák menhelye	267,	Kristoff Adám	633
Körmeden birt veszprém-		Krisztina Albert szász-tes-	
völgyi Apáczák javai	429	seni főherczeg neje	533
Körmendy Jezsuita öröksége	112	Krisztina Eszterházy her-	
Körmendyfele ház Szakol-		czeg leánya kismártoni	
czán	200	apácza	481
Körmöczváros visszontag-		Krisztúr helység	147
ságai	666	Krisztus halálküzdelmének	
Körmöczváros kapujai, és		társulata Selmecen	189
épületei	665	Krisztus szenvedése oltára a	
Körmöczbányaváros törté-		pozsonyi szt.-ferenczrendi	
nete	663, 666	templomban	70
Körmöczbányaváros szt.-		Krisztus szt.-teste társulata	
épületei	667, 669	Beszterczebányán	650

Krisztus szt.-teste bényi temploma	127	Lacza János győri kanonok	424
Krisztus szt.-teste váci testvértétele	689	Ladary József	163
Krisztus szt.-teste társulata Sopronyban	509	Ladislaides Keresztély földje	634
Krisztus urunk születése emlékére emelt győri templom	441	Ladrusak János	490
Krisztus urunk születési kápolnája Nyitrán	595	Lajos bajor herceg elleni szövetség	53
Krisztus föltámadását ábrázoló pecsét	297	Lajos I. király kedvezményei 19, 48, 54, 55, 59, 93, 97, 152, 105, 172, 176, 179, 192, 232, 260, 283, 303, 326, 389, 404, 420, 472, 550, 562,	623
Krizling sziget	73	Lajos I. király Pécssett tudomány egyetemet alapított	
Krusith ezredes özvegye Pálffy Katalin	123	Lajos I. király kápolnája Fejérvárott	358 217
Kubényi Adám háza	634	Lajos II. király természetes fiának pozsonyi háza	58
Kubiczi Venczel	200	Lajos II. király kedvezményei s adományozásai 129, 168, 379, 426, 462, 574, 646, 650, 655,	664
Kucha föld	135	Lajthafalu (Pocz-Nisider) pozsonyi Jezsuiták birtoka	73, 76
Kuchola föld	136	Lakfalvi Wandorfi szt.-Pál rendi társház	485, 439
Kuefstein Ernő plébános	699	Laki Balázs pannonhalmi várnagy	451
Kulcsán Kelemen	284	Lakócsa birtok	323, 324
Kulesey Konrád gróf adománya	449	Laky László	317
Kulcsod helység 447, 451, 674,	675	Lamberg grofi család Moori földes ur	250
Kumpa patak s malom	146	Lamberger császári várpáncsnok Győrött 420,	421
Kunfalu puszta	386	Lambert gróf a bozói prémontréi prépostság alapítója	128
Kupa, lásd: Lupa		Lambert mester ajándéka	176
Kuperling Adam adománya	583	Lamberti egri püspök	702
Kurcz Ferencz háza	157	Lancsérvár járuléka a nagyszombati Jezsuiták adományozottak	106
Kurpesz Pál perjel	173	Lanczer Zsuzsanna	108, 109
Kusd, lásd: Kövesd.		Lanczer Dánielféle kert Nagyszombatban	99
Kutassy János eszterg. érsek hagyománya és sirboltja	95, 96	Lanczmár Ferencz adományozása	108
Kúth helység	283, 285	Landenberg Antal háza Sopronyban	510
Kúthen a Kunok fejedelme	706	Landerberch Iván gróf	450
Kuttason föld	546	Landsknechtnek nevezett utazó és író	171
Küküllő esztergomi kanonok	22	Lánghy Mátyás	593
Küllő falu	516, 517	Lanius Kristóf	507
Kürth birtok és helység 12, 59,	169	Lanzer család alapítványa	190
Kürtesi Endre eszterg. kanonok	105	Lanzéri kamaldoli remetesség	489, 491
Kürti Jácint szombathelyi dömés perjel	544		
Küvasovszky Zsigmond adománya	197		
L.			
Lábatlan János	709		
Labódbani birtokrész	281		
Labsánszky János adománya	611		
Lachus, utolsó vágújhelyi Ágoston rendi prépost	207		
Lackenbach helység	106		

Lánzsér birtok	560	Lénárt Péter	722
Lapa helység	335	Lendli Benedek csatári apát	282
Lapsa puszta	540	Lengyel Erzsébet birtoka	616
Larentsits Julianna	312	Lengyel falu	361
László (Szent) király szobra Esztergomban	14	Leontin zeeri vagy szőregi apát	731
László (sztt.) király által Pan- nonia hegyen tartott or- szággyűlés	443	Leős helység	361
László (sztt.) király adomá- nyai és alapítványai 378, 444.	456. 719	Lépes Bálint a szalkai apátság kormányzója	624
László, Geisa és Salamon király közti belháboru	52	Lépes Bálint nyitrai püspök	593
László (IV.) adományozásai és alapítványai 25, 53, 69, 93, 222, 232 260, 419, 465,	504	Lépesfalva (Sopron) helység	564
Lászlóföldre helység	389	Lesakov falu	676
Lasztóczy család	729	Lesencze falu	451
Lauczman Márton ajándé- kozása	109	Leslie vilmos váci püspök	692
Lauggas József	693	Letavanez Márton	611
Lazán falu	676	Leteney Imre háza a pozso- nyi apátság utcájában	67
Laztay helység	467, 469, 472	Leukus Dobrokuttyai Lő- rica fia	129
Lazy hely	444	Leusntch Nádor, adományo- zása	59
Leand helység	175	Lesták vasmegyei főispán	472
Leányvár baranya vármegyei vár Batinán	397	Leuter, lásd: Lebnik.	
Lébény sztt. Benedek rendi Apátság és helység 491,	495	Léva falu a zabori apátság tulajdona	640
Lébényi sztt. Margitról czim- zett plébánia templom	494	Lévai sztt. Ferencziek Szék- háza s temploma	162
Lébényi apátság a győri Je- zsuitáknak adományozta- tatott	430	Lévay Zsigmond védúr	132
Lebnik (Sopron) birtok	470	Leveld falu	268
Lédecz falu	459	Levelde a karthausi rend zárdája	302
Légentel körmöc bányi ma- jorság	666	Leyell Endre	490
Légrády István	312	Lezeny Borbála	490
Leheltornya Galgóczon	143	Libicsava (Nyitra) helység	108
Lehért jószág	345	Liburcsa helység	635
Lehoczky Venáncz	643	Liszkó puszta	429
Lehota (Nyitra) helység	592	Lieszkó helység	111
Leich János szülője	633	Limbach birtok	469
Leichamschmid Éva ado- mánya	234	Limbach grófnő	551
Leichdl Katalin alapítványa	86	Limoges Berthold gróf ke- resztes vitéz	436
Leinwather Mihály kismár- toni háza	482	Lindauer János özvegye	480
Léka sz. Agoston rendi per- jelség	569	Lindenfels szolnoki főpa- rancsnok	723
Léka vár	556	Lindvai István és János	288
Lékéri beneczés apátság 160,	162	Lintax, mostani Lajtha folyó	477
Lembachféle ház Selmeczen	186	Lipchak György récei plé- bánus	169
Lemberger alapítványa	190	Lipócz puszta	176
Lemon család alapítványa	190	Lipót I. király kedvezményei 100, 134, 137, 551, 635, 658, 711, 713,	715
		Lippay Ferencz szalkai apát	623
		Lippay Ferencz gróf	606
		Lippay János	431
		Lippay György esztergomi érsek	383

Lippay György eszterg. érsek alapítványai 134, 170, 185, 668,	669	Loszka sziget	335
Lippay György esztergomi érsek és a trencsényi Jezsuita társoda	631, 637	Lóth helység	132
Lippay György érsek és a pozsonyi tájdalmas szűz képe	76	Lótharingi Károly	6
Lippay György érsek és a nagyszombati egyetemes papnevelde föllállítása	110	Lovas birtokrész	224
Lippay György esztergomi érsek a pozsonyi Jezsuitáknak gyógyszer-tárt ajándékoz	74	Lovas (Vespr.) helység	344
Lippay Miklós vágújhelyi prépost	206	Lovász Péter özvegye	312
Liptay Balint adománya	599	Lőcsei kath. egyháznak tett pénz adomány	657
Liszt János	712	Lőrincz sopronyi gróf	468
Listius Erzsébet Palugyay Gábor neje	73	Lőrincz Szerémi herezeg	574
Liszt család	728	Lőrincz szörényi bán és dobokai gróf	205
Litassy János nyitrai várnagy	587	Löwenberg János Jakab	195
Litomiczky a komáromi szt.-Ferencz rendi székház főnöke	154	Lövöld, lásd: Leveld	302
Lochman (Sopron) helység	470	Lubou (Nyitra) majorság	449
Lócz (Nagy-) helység	168	Lueska, lásd: Honeshaj	135
Lócz, lásd: Alsó-Lócz		Lucz helység	135
Loczi Pal özvegye adományozása	2 9	Lueza, lásd; szt.-Lueza	
Lodomér esztergomi érsek	136	Ludányi beneczés apátság	164, 165
Lok birtok	323	Ludányi Péter és György	164
Lokath puszta	467	Ludányi szt.-Kereszt egyház és birtok	132
Lony Mihály a vasvári káptalan prépostja	509	Luitpold salzburgi érsek	329
Lopasov helység	201	Lukács Ilona	339
Lorand mester Sopron és Vasvármegyeék főispánja	472	Lupa hely	354
Lorantomi bold. szűz mordersdorfi kápolnája	105	Luschitz Endre adománya	531
Loretómi boldogasszony kápolnája Pozsonyban	70	Lysti Sebestény a győri Jánoslovag rendparancsnoka	429
Loretómi kápolna Kőrmőzön	669	Lyulya hegyi monostor	687
Loretto helység és az ottani templom szűz Mária képével	523	Luzsénszky báró család moori birtokos	251, 252
Loretto kápolna Szakolezán	196, 197		
Losgie birtok	417		
Lósy Gáspár adománya	460		
Lósy Gáspár érsek sirboltja	96		
Lósy Imre esztergomi érsek, a pozsonyi szt. Klára zárda befjezi	67		

M.

MaárKároly, a régi pozsonyi Templarius templom plébánusa	87
Machalan (talán-Mácséd) falu	99
Machard helység	135
Machmayer Endre és Jakab Szentmike alapítványa	76, 85
Machmayer Márton udvarhelye Récsen	85
Mácséd (talán Machalan) falu	99
Madocsáni vizahalászat	330
Madar (komárom) birtok	158
Madarász Ilona	300
Mader Antal, a pozsonyi vörös csillagos lovagrend főnöke	554
Madocsa rév.	264
Madocsai beneczés apátság	398, 430
Madocsai Gergely kanonok alapítványa	218

Madocsányi László és Éva		Majtényi József Bényi pré-	
Reviczki halastava és		post	127
házai	197	Majthényi Uriel, thuróczi	
Magaspart (Hochstättten) föld	672	prépost	676
Maglócsa birtok rész. . . .	460	Maizel helység (Nyitra) . .	108
Magni János özvegye Klára		Mak (Komárom) helység . .	319
adományozása	173	Makar János pécsi háza . .	373
Magócs falu	274, 369	Makáry György, ikervári	
Magódy család	728	plébánus	583
Magor urhölgy Domonkos		Máma jöszág 263, 264, . .	432
özvegye	394	Manducs Pál	633
Magósd birtok része	317	Manhart Eva	524
Magura havasok	616	Manichaeusok a Boszuti-szi-	
Magyar Pálnak eladott Dágh		geten	440
falu	25	Mankócz (Bács) birtok . .	599
Magyar Pál özvegye Gelsei		Manlica Báró alapítványa .	86
Margit	575	Männer Lipót	480
Magyar Balázs, Hollós Má-		Mannersdorf helység	466
tyás király hadvezére . . .	604	Mansfeld Királyi vezér . .	6
Magyar Balázs, dalmát, hor-		Marcsaly Vajda fia János .	289
vát- s tótországi bán . . .	345	Marczal (Komárom) birtok .	158
Magyar Benedek adománya	346	Marczal folyóni révvám . .	346
Magyarbéli szőlő	76, 104	Marczalfő falu	260
Magyarfalva birtok	324	Marczaly Miklós	687
Magyar-Keresztes helység .	554	Marczell eszterg. érsek . .	148
Magyarország Védasszony a		Marczibányi Imre neje Vrana	
ezimii papnevelde Nagy-		Judith	605
szombatban	110	Margit Henrik császár le-	
Magyar Óvár mezőváros,		ányának lekötöttett Nagy-	
vár, és szűz Mária ká-		szombat város	94
polna	532, 533	Margit Béla IV. király le-	
Magyar-Óvári szt-Gothard		ánya	269
plébánia templom és kor-		Mária IV. Béla király neje	42
ház	333	Mária I. királynő és Új-	
Magyar-Óvári kapuczinus		bánya város	670
zárdá és kegyes tanító-		Mária rétje nevű bucsú hely	534
rend	533	Mária (II. Lajos nejének)	
Magyar-Óvári páli szt-Vin-		királynénak adományoz	
cze leányai	533	tatott Zolyomvár, Ó-Buda	
Magyarád (Modersdorf) falu	93	és Csepelsziget	664
Magyary Mihály, bezéniczi		Mária-társulat Kecskeméten	718
plébánus	169, 170	Mária-esaládi pálos kolostor	132
Maholányi János özvegye .	75	Máriahegyi (Borsmonostrai)	
Maholányi Báró özvegye		cziszterczstra apátság 466	474
Oneil Judit Antonia grófnő		Mária-Magdolna kápolnája	
alapítványa	438	Fejérvárott	218
Maholányi János háza Po-		Marianka helység	170
zsonyban	90	Mária-Theresia királyné ala-	
Majdl Mátyás háza Pozsony-		pítványai	179
ban	84	Máriavölgyi pálosok kolos-	
Majki prémontréi prépost-		tora	165, 172
ság és kamaldoli remete-		Mark, győri nagyprépost .	429
ség	495, 498	Markiny János és Jakab	
Majláth Gábor	473	adományai	660
Majláth Miklós	104	Marko János jessuita örök-	
Majners Károly, prépost .	699	sége	112
Majners Kazmér, prépost .	706	Markó István	692
		Markó hely-ég	432

Maros (Nógrád) helység. . .	173	Matyasócz puszta	417
Maróth (Pilis) helység . . .	49	Matyasovszky László, nyit-	
Maróth falu	7	rai püspök	154, 594
Maróthi herczegek, a mado-		Maulperts festő	691
csai apátság kegyurai . . .	399	Mayer József és Teréz ado-	
Maróthi prépostság és Ma-		mánya	531
róthi János, Makoi bán, e		Mayerhoffer Rosina . . .	482
prépostság alapítója . . .	400	Maza nevű föld	356
Marsovsky Gáspár	607	Mazaxy Péter, királyi ud-	
Martirius, esztergomi érsek	9	varnok	486
Martirius érsek a fejevári ke-		Mecsek hegy Pécssett . . .	403
resztes lovagok rendháza		Mecser helység	493
alapítója	237	Meder Mihály aldozár . . .	317
Márton Ferencz büjei plé-		Medina birtok	431
bános	583	Mednyánszky Borbála Re-	
Martos Morvay Lipót birtoka	71	cziczky Gáspár özvegye	202
Márványkő helység	538	Mednyánszky Ferd. László	
Máté Machoviai herczeg . . .	399	földvári apát	386
Máte pannonhalmi főapát 379,	445	Medve Mihály	693
Mathessy István győri szt-		Medveczky Márton özvegye	643
Adalbert prépostja	426	Meed helység szt.-Imre her-	
Matkovich Bertalan, pécsi		czeg oltárának adomá-	
háztelke	371	nyoztatott	218
Matrin római vezér	255	Meerwald István szőlője . .	186
Matter Anna	163	Megváltónak szentelt po-	
Matulier Péter pécsi háza	370	zsonyi Jezsuita templom 74,	77
Mátusek Antal, győri kano-		Megváltó, lásd: Szentséges	
nok	424	megváltó	
Mátusek Endre, fejevári ör-		Megyer (Győr) falu és	
kanonok	224	puszta	674, 675
Mátusek Endre, győri nagy-		Megyer helységbeni malom	36
prépost	423	Megyer (Pó-s) helység . . .	687
Mátusek püspök	565	Megyer pécsi domés apá-	
Matuska Gyorgy	678	czák faluja	366
Matuska Kristóf prépost . . .	707	Megyer (Szala) föld	270
Matyas I. királynak Beszter-		Megyery Balázs hagyománya	394
czen és Zólyomvárban tar-		Megyes helységi szőlő . . .	487
tózkodása	645	Meler föld	145
Mátyás I. király a pozsonyi		Membronz (Boriz) nevű fe-	
főreplomot kiépíttette . . .	60	jedelem	440
Mátyás I. király kápolnája		Meneka falu	268
Fejevárott	217, 221	Menfő (Győr) helység . . .	319
Mátyás I. király a pozsonyi		Menfő puszta	432
szt.-Lőrincz templomban		Menyeke nevű birtok 349,	432
az énekesek számát szapo-		Merenye (Szalad) helység .	224
ritja	82	Merő János győri házhelye	430
Matyas I. király vissegrádi		Merse (Somogy) birtok . . .	305
Mátyás I. király adományo-		Merse fia	547
zásai 55, 128, 136, 173, 185,		Mertfalvai puszta	169
238, 428, 507, 529, 27,	654	Meskó Ádám	518
palntája	45	Meskó Jakab	508
Matyas II. király engedmé-		Meslyth vár kapitánya . . .	6
nyezései és adományozá-		Mészáros Benedek győri bíró	422
sai 99, 107, 151,	420	Meszoly Endre	312
Mátyás főherczeg által os-		Methodius a szlávok apos-	
tromlott és elpusztult esz-		tola	329, 586
tergami vár	13	Meusler Judith pénzbéli	
Mátyás, esztergomi érsek . .	6	adománya	117

Meynhart, majorság	466, 467	Miller Simon háza Pozsonyban	84
Mezei szűsz Mária ciszterci apátság	4	Miller, született de Grand Bre Franciska alapítványa	86
Miasszonyunkról (Notre Dame) címzett kolostor	91	Millner Benedek szt.-mise alapítványa	155
Miasszonyunkról (Mária Nostra) címzett pálos kolostor	172, 175	Miltenburg Mária adományozása	154
Migazzi Kristóf gróf váci püspök 689, 690. 691.	695	Minczer Pál alapítványa	86
Mihalecz István, Jezsuita ingó javai	112	Mindenszentek című nagyszombati Klarissza apacza zárda és templom	98
Mihály Bizanti császár	586	Minden Szentekről címzett baichí pálos társház	377
Mihály, esztergomi érsek 13,	414	Minden Szentek című Beneczés apátság Szalkán	620
Mihály Milkoviai püspök	161	Minden Szentek kolosi plébánia temploma	610
Mihályfy László	390	Minden Szentek pécsi temploma	375
Mikis János	676	Minden Szentek pogrányi plébánia egyháza	612
Miklós bakonybéli apát	275	Minden Szentek temploma Pécsvárott	404
Miklós (Lindvai) bán s a királyné vissegrádi udvarhelye	46	Mind Szentek emlékére alapított német újvári templom	574
Miklós bosnya bán	506	Mirath puszta	345
Miklós győri püspök adománya	293	Mirath tó	445
Miklós lelkész szt.-Györgyön	122	Miske birtok	471
Miklós Lukács, a pécsi szegény ápolda gondnoka	376	Miske lásd Miksa	
Miklós Nádor Henrik bán fia	469	Miske Pál adományozása	264
Miklós, nyitrai első püspök	587	Miskey József	431
Miklós, pécsi püspök	357	Miskouch nemzetség	467
Miklós Szentpéter kolostori helyettes	318	Mislei apátság a nagyszombati jezsuitáknak adományoztatott	106
Miklósfalva helység	576	Mislenovich Mark	346
Mikner József	433	Mistlabók Éva szt.-mise alapítványa	85
Mikó gr. mester hagyományozása	19	Mithendorfvár Ausztriában	560
Mikola birtok	132, 136	Mitrovczanin György pécsi házhelye	369
Mikola (Garan-) helység	173	Mitterman Pál	490
Mikolafalva helység	145	Mitt rpocher Lajos	372
Mikolay Mihály, mester	402	Mittersberg nevű Szőlő	104
Mikoviny László	660	Mittrovsky báró, főkamargróf	190
Miksa I. király kedvezménye	562	Mizse puszta	706
Miksa II. király adományozásai	148	Modersdorf helységbeni templom	105
Miksa császár III. Frigyes császár fia	538	Modor helység Ottokár cseh király által feldulatott	53
Miksa helység 466, 467.	472	Modor vagy Modra sz. kir. város	125
Milaasin, fejérvári püspök	218, 233	Modor városnak adott királynak kedvezmények	125
Miller Fülöp jezsuita, királyi gyontató	658		
Miller János, madocsa apát	399		
Miller Mihály háza Pozsonyban	89		

Modorban Gubasóczy féle ház	110
Modori szőlőhegy	104, 108
Modosa kikötő	274
Modrány Dániel alapítványa	86
Moglán birtok	323
Mogortalva a kaposfüi monostor helye	298
Mogyoródi benzés apátság	719
Mögelsdorfi György és Gáspár	471
Moha felé vivő ut Fejérvárot	234
Mohácsi Katalin pécsi háza	370
Mohóc helység	677
Mokus György	364
Molindes Ferencz pénzbeli adománya	202
Mollartz nevű orvos a győri kórház alapítója	440
Mollik Tamás hittanár	434
Monak családnak ajándékozott Vissegrádi ház	47
Mongolok Magyarország és Pozsonybai betörése	52
Monostor-Ápáthi falu	335
Monostor szt.-Benedek rendi apátság	402
Montel Jakab harangöntő	539
Montilioi Péter, posegai prépost	408
Monyorókerék föld	492
Monyorókeréki remete szt.-Pál rendi tárház	570, 573
Moor mezőváros kapuczinusok zárdájával	250
Morave Mihály prépost	707
More László	349
Moriez Gróf hidja	499
Moriezhidai jövedelmek	100
Moriezhidai malom	275
Moriezhidai prémontréi prépostság	498, 502
Moriezhidai prémontréi Ápácák	344, 501
Morikovszky János	633
Morotz Lénárt szöleje	75
Morovich hely a Boszuti szigetén	400
Morovicza helység	111
Morsidla helység	201
Morvay Lipót Martos nevű birtoka	71
Moskovác falu	676
Mosóczy Zakariás, nyitrai és váci püspök 590, 592,	600
Motesiczky Miklós kertje	634

Motesiczky özvegye Herberstein grófnő	607
Moticskó nevű hely és templom	656
Mogmár Markomann fejedelem	586
Moys (Nagy-) fiai a kaposfüi prépostság alapítói	298
Möss helység	413
Mráz György adománya	611
Mrúsko Benedek	104
Much Placidus német-altenburgi apát	337
Mulathy család	728
Mulchberch birtok	471
Munkád völgy	371
Mura nevű puszta	280
Mura-Szent-Kereszti benzés apátság	301
Murul erdő	330
Muszarovics Imre szerzetes végrendelete	197
Mutnok Mihály és Zniovára	675
Münchhof helység	466

N.

Nadányi Nógrádi várparancsnok	68
Nádor város, győri külváros	440
Nádas helység	175, 649
Nádasd (Somogy) helység	493
Nádasd (Sopron) helység	106
Nádasdy Anna Juliána grófnő	62
Nádasdy gróf család kereszteni nevű falu birtokosa	476, 511
Nádasdy gróf család sírboltja Lékán	570
Nádasdy gr. család a papóczyi prépostság gyámura	577
Nádasdy féle ház Sopronban	510
Nádasdy Ferencz gróf a lakfalvai pálosoknak tett pénzbeli alapítványa 488,	489
Nádasdy Ferencz gróf és anyja Révay Judit	507
Nádasdy Ferencz gróf a lékai Ágoston rendi perjelség alapítója	569, 570
Nádasdy Ferencz gróf, stonczingi földes ur	523
Nádasdy Ferencz gróf birtoka	168

Nádasdy Ferencz gróf a Vágnyhelyi prépostság kegyura	206	Nagy-Hatvan birtok	703
Nádasdy Krisztina grófnő	524	Nagy-Jenő, pálos kolostor széke, és az ottani szántóföld	293
Nádasdy László esanádi püspök adománya	133	Nagy-Kolos helység	610
Nádasdy Tamás Nádor özvegye Kanizsai Orsolya	473	Nagy Lak, Egyed mesternek birtoka	11
Nádasdy Tamás és Kristóf gróf	503, 561	Nagy-Lock helység	675
Nádasdy Tamás a Váthi Serviták székháza alapítója	582	Nagy-Lócz (Pozsony) helység	168, 173
Nádasdy Teréz, Pálffy János gróf neje	168	Nagy-Megyer falu	674
Nagy Balázs és Ambrus, győri várnagyok	421	Nagy-Récsén építendő servita kolostor	583
Nagy Balázs	317	Nagy-Ságh (Bars) helység	103
Nagy György, s László hagyománya	568	Nagy-Súri kaszáló	104
Nagy János özvegye	498	Nagyszapu rét	543
Nagy Ignác, első fejevári püspök	225	Nagyszék birtok	265
Nagy Imre lakfalvi perjel	488	Nagy-Szigeth, lásd: Csalólók	
Nagy Mária adománya	497	Nagy-Szoczócz falu	
Nagy Márton esztergomi prépost	7	Nagy-Szombat sz. k. város szent épületeivel	92, 120
Nagy-Mártonyi Pál gróf háza Visegrádon	46	Nagy-Szombat helység Ottokár által feldulatott	53
Nagy Mihály a győri szt.-Adalbert prépostja	424, 426	Nagy-Szombat, a mórrechidai apácák menhelye	501
Nagy Mihály végrendelete	157	Nagyszombatba költöztetett esztergomi főkáptalan	96
Nagy Mihály háza Somorján	140	Nagyszombatba telepített Jézus társasági atyák	106, 107, 130
Nagy Mihályi Ferencz sírmeleke Pozsonyban	70	Nagyszombatban szt.-Benedek rendi szerzetesek	112
Nagy Tamás, császári biztos	515	Nagyszombati szt. - Ferencziek kolostora temploma	97
Nagy - Abonyi szántóföld a pozsonyi Jezsuiták birtoka	76	Nagyszombati szt. Háromság szerzeteseinek Székháza s temploma	115, 118
Nagybaráti falu	451, 675	Nagyszombati szt. - Klára Apácák zárdája és temploma	98, 610
Nagy-Bény helység	126	Nagyszombati szt.-Orsolya apácák zárdája és temploma	118
Nagy-Bér puszta	224	Nagyszombati pálosok kolostora és egyháza	103
Nagyboldogasszony kápolnája Esztergomban	12	Nagyszombati ker. szt.-János temploma és kolostora	105, 115
Nagyboldogasszony-társulat Pozsonyban	76	Nagyszombati szt. - Ilona Fabian, és Sebestyén templom	119, 120
Nagyboldogasszony-temploma s kolostora Selmecczen	184, 185	Nagyszombati szt. - Mihály templom	96
Nagy-Bossán (Nyitra) helység	108	Nagyszombati szt. - Miklós templom	10
Nagyécs falu	451, 576	Nagyszombati szt. - István király kápolna	119
Nagyécsi halastó	576		
Nagyfüle helység	223		
Nagygyep hegyi szőlő	317		
Nagy-Görbőni rét és legelő	289		
Nagy-Hajmár puszta	369, 375		

Nagyszombati Dömés Klá-		singi szt.-Mária monos-	
stromba megérkezett nyúl-		tor	443, 447, 449
szigeti Apácák	106	Nénai László özvegye Ka-	
Nagyszombati szt.-Három-		talán	283
ság, szűz Mária, szt. Jó-		Neporác (kis) falu	201
zsef, és Rafael főangyal		Neprech, érseki torony	6
szobra	120	Nesselróde Vilmos, pécsi	
Nagyszombati társas káp-		püspök	360, 372, 396, 399
talán	95	Neste Mihály özvegye	239
Nagyszombati szűz Ma-		Nesztics (Pozsony) helység	
ria, szt. István, szt. Adal-		Neuhauser József szentmise	
bert, és központi papne-		alapítványa	497
velde	119, 120, 125	Neupauer Anna a győri Or-	
Nagyszombati tudomány		solya apácák zárdája	
egyetem	110 386, 414	alapítónője	438
Nagy-Tevel falu	349	Niczky család	252, 548
Nagy-Udvarnok helység	169	Niczky János és Adam ado-	
Nagyváti Fábán pécsi háza		mányai	583
Nahács területen szt-Kata-		Niczky Mózes	312
lin hegyi Ferencz rendű		Niczky Pál neje	518
Kolostor	610	Nigl, születet Gängl Anna	
Nána gróf, Poysa gróf fia	728	Mária, a Sopronyi Orsolya	
Nána (Veszpr.) helység	223	apáca klastrom alapi-	
Nánai Sö-vim	10	tónője	521
Nánduri halászat	274	Niklos Anna Mária	490
Napraghy Demeter, győri		Nilkai helység	283
püspök	423	Nimigh helység	330
Nastiez Morva herczeg	586	Nizider falu szt.-Adalbert	
Natl Lipót rétte	510	esztergomi templomának	
Naymár Ferdinand, nagy-		ajándékozott	11
szombati háza	114	Nizsideri pálos székház	502
Nazarénus szerzetesek apát-		Noe a galambot kibocsátó	
sága Bót helységben	253	abrázolója	354
Názur Beck török	717	Noe nevű Székesfejérvár kö-	
Nechech nevű halastó	412	zelébeni hegy és helység 215, 223	
Nedeczky Mihály özvegye,		Nógrád vár és mezőváros	688
mise alapítványa	155	Nona város Dalmátországban	
Negevén helység	674	Noska Mihály	163
Nemeze helység	645	Nostycek helység	493
Nempthi (Somogy) falu	316	Nozdroviczky István, ka-	
Nemsovay László pénzbeli		tari püspök	643
adomány	109	Noszlopi puszta	215
Németfalva helység	306	Nosztra (Maria) nevű pálo-	
Német József özvegye	312	sok Kolostora	172, 175
Némethy György szőlője	641	Nosztroi puszta	492
Némety János adomány	316	Notre-Dame nevezetű Apá-	
Németszegi birtok	75	czák Pozsonyban	91
Németh-Szt. Péter kolostora		Novák Krizosztom, pannon-	
Német-Tevel falu	349	halmi főapát	454
Németújvári Ágoston, rendi		Novosedlik István	163
perjelség	573, 574	Nunkovics Endre, Mosony-	
Németújvári szt.-Ferencz,		vármegye alispánja 503, 533	
rendi szt.-Jakabról czim-		Nyalka hely	444
zett templom	574	Nyamád helység	413
Németújvári grófok csa-		Nyánya helység	413
ládja	556, 557	Nyárlid helység	135, 378
Németújvári, másképp Gús-		Nyáry Ferencz, Znióvár bir-	
		tokosa	675

Nyáry Lőrincz, szolnoki várnagy	721	Ó-Budai és Vissegrádi javak s Zichy István gróf	152
Nyáry Krisztina Pálffy öz- vegye	101	Ó-Buda-Órs a szt-Endreről czimzett Vissegrádi szer- zetesek birtoka	50
Nyáry Krisztina, Sárkány Pál özvegye	712	Ocaba birtokos	259
Nyavalád helység	289	Ochs Farkas adománya	657
Nyék folyó	517	Ochus főispán a Bánffy csa- lád rokona	320
Nyéki ut felé volt Budai ház	8	Ocsárd föld	372
Nyék Lőrincz, gróf	469	Ocskay János özvegye Ba- logh Katalin	111
Nyelvegh pusztától járó tizet	405	Ocskay Mihály neje	111
Nyilkai Mihály, pannonhalmi várnagy	451	Odiló Simeghi apát	326
Nyirmál Szőlő	7	Odo zirczi apát	292
Nyitra-város, és szt-épületei	585	Odolyai fiak földei	410
Nyitra folyóni malom	135	Odordi szt. Márton kápolna	147
Nyitra egyházmegye szá- mára képzendő nevendék- papak	110	Odornuk várához tartozó birtokrész	256
Nyitrai vár és várnagyai	587	Ódvári Mátyás özvegye	471
Nyitrai régi püspökség	586	Ogiez bán	449
Nyitrai régi káptalan	587	Okol birtok	59, 265
Nyitrai káptalannak ado- mányoztatott a ludányi apátság	165	Okolicsányi János püspök a Nagyszombati Trini- tarius templom új alapi- tója	116
Nyitrai kisebb egyházi épü- letek	595	Okolicsányi János, lekéri apát	161
Nyitrai szt.-Ferencz rendi szerzetesek társháza	593	Okor völgy s vize	395
Nyitrai ház a Zobori Kamal- doli remeték birtoka	641	Oláh Miklós sirboltja	96
Nyitrai szt.-Vincze leányai	595	Oláh Miklós eszterg. ér- sek	106, 165
Nyúl (Győr) falu	303, 674	Olajfakert ábrázolása Besz- terczebányán	652
Nyúl falu (Veszpr.)	274	Olaszfalu (Veszpr.) birtok	349
Nyulai szőlő	284	Olaszi (Barany) falu	388
Nyulak szigetén, apácák- nak átadott Ó-Pesti pi- aczvám	15	Olaszi Pál, prépost	698, 639
Nyulak szigetén Apácák a pozsonyi szt.-Klára apá- czákhoz menekültek	66, 68	Olasz-Utca Fejérvárott	216
Nyulak szigetén Apácák Nagyváradról Nagyszom- batba menekültek	106	Oles helység	36
Nyulas föld és helység	283, 445, 449, 450, 465	Olesa (Komárom) udvarnoki föld	136, 137
Nyulfalvi szőlőhegy	432	Oldamir Kúnvezér	244
O.		Oltári-szentség kápolna Esz- tergomban	12, 14
Obad jószág	263	Oltári-szentség kápolnája Pécsett	358
Ó-Bars határában a lévőai Fe- rencziek rétje	164	Oltári-szentség társulata Kecskeméten	718
Obon hely és az esztergomi keresztes lovagok szálló- dája	18, 19	Olvár puszta	176
		Omár nevű török ifju	628
		Omode gróf a Bényi pré- montréi prépostság alapi- tója	127
		Omode, győri püspök	556
		Onbusch (Spanfurt) birtok	470
		Onduch puszta	492, 493
		Oneil Judit Antonia grófnő alapítványa	438

Onelli grófnő, született Ma-		Osterman Jakab háza Po-	
holány Antonia	86	zsonyban	84
Onodi Ete atyja	728, 730	Osvald lakfalvi pálos purjel	488
Onory László özvegye fe-		Osztroluczky János	698
jérvári háza	247	Osztrosits nevű horvát Illa-	
Opatava (Trencs.) helység		vai birtokos	604
623,	624	Oth Ferencz háza Pozsony-	
Opour főispán	324	ban	83
Orbacz posegai szt-Péterről		Ottmár barsi főispán hatal-	
czimzett prépostság	408	maskodása	148
Orbacz nevű, máskép		Otto Nádor a Zselizi apátság	
szt.-Endre egyház	20	alapítója	322
Orbán, fejevári kis prépost	237	Otto Király megerősítő le-	
Orbán Gothoi apát	387	vele	256
Orbán szt.- Miklósról, czim-		Ottok birtok	417
zett prépost Fejervárott.	216	Ottokár cseh király	557, 589
Orbán Pál neje	111	Ottokár, cseh király és	
Orbasy család vára	396	IV. Béla király közti há-	
Orbaz gróf	13	boru	52
Ordódy Rozália, Salix Já-		Ottokár cseh király pusztit-	
nos özvegye	197	titásai N.-Szombathban	94
Oressgie pusztja	417	Ottokár garázdálkodásai	
Orgorán pusztja	715	Szakolczán	194
Orlich Sabina	692	Ottokár I. király Soprony-	
Orliczky István	633	ban	504
Ormán falu	323	Óvár, lásd: Magyar-Óvár	
Oroszka falu	161	Óvári István fia Konrád, a	
Oroszkó görög szertartású		gyulai pálos Kolostor	
remete lak	333	alapítója	388
Orosztonyi-féle ház Szakol-		Óváry György özvegye	
czán	200, 201	Kaucz Mária	611
Oroszvár (Moson) birtok	73	Ovidius Naso sirja	536
Ország (Guthi) család és		Ozora hely	354
Kristof országbíró bir-		Ozorócz (Alsó-) helység	20
toka	135	Öberstein Mária Borhála	693
Ország János, a fejevári ke-		Ölbey József mise alapít-	
resztes lovagok parancs-		ványa	643
noka	284	Örményes az esztergomi	
Ország Mihály Nádor, a		Ágoston rendi remete-	
Telki apátság kegyura	40	rendnek földje	25
Ország Mihály Nagyszom-		Örményesi pálos kolostor	302
batot elfoglalni szán-		Örs (Felső-) Ágoston rendi	
dékozott	94	prepostság	308
Ország Mihálynak a községi		Örs, lásd: Ó-Budaörs	
vár és város adományoz-		Örsi birtok	265
tatott	559	Örsi egyház véduri joga	12
Ország Mihály és fiai a nyit-		Ör-Sziget helység	256
trai egyház gyámurai	589	Örvényes pusztja	335
Ország Mihály és László,		Örző angyalról czimzett hor-	
Szeri birtokosok	728	pácsi kápolna	476
Ósi falu	260	Ósi helységi szőlő	283, 284
Ósl gróf birtoka	65	Ószödi birtokrész	224
Ósli gróf család a csornai pré-		Ötvös János, szeri birtokos	729
montréi prépostság alapí-		Özséb, a Pilis szt.-Kereszti	
tója	459	Pálos remete szerzet os-	
Ósli gróf fia Gergely, és		atyja	244
Miklós	460		

P.

Paarhammer Ignác, lekéri apát	161	Palkovics Mátyás háza Somorján	140
Pach-féle ház Pozsonyban	84	Palkovics, zno - várallyai prépost	677
Pacha János plébános	514	Palócz Antal Szolnok birtokosa	721
Packh János, pannonhalmi építész	455, 456	Palócz Simonnak Kőszeg vár és város adományoztatott	559
Pacson nevű helység	540	Palojta puszta	176, 177
Padragh falu	432	Pálos kolostorok, lásd : szt.-Pál remete alatt	
Paintner Mihály nevű püspök	545	Pálos rendi kolostorok 132, 135,	137
Paintner Mihály, rátóthi prépost	322	Paloveczy Mihály, trencsényi várnagy	630
Pakay György neje	111	Paltinger Boldizsár	108
Pákozd helység	158, 223	Palugyay Gábor neje	73
Paksy Balázs, győri püspök	537	Palugyay Imre, nyitrai püspök	595
Pál, veszpremi püspök 272.	273	Paluska Györgynek Szolnok adományoztatott	723
Palásti István házhelye Léván	162	Panarad falu	274
Palasznak, lásd : Polosnik		Panithy Mihály	636
Palatha falu	673	Pannonhalmi apátok és főapátok névsora	456, 458
Palavicini Károly, örgróf 730,	732	Pannonhalmi apátság banderium felszerelési kötelessége	450, 451
Pálcán Péter	166	Pannonhalmi benezés templom monostora leírása	454, 455
Pald helység	99	Pannonhalmi főapátság jószágai, jövedelmei és vizszontagságai	417, 453
Pald, lásd : Path helyet		Pannonhalmi főapátságnak alárendelt fiók benedekrendi apátságok	447
Pálffy gróf földje Pozsonyban	85	Pannonhalmi főapátság és a főapát teendői és kiváltságai	446
Pálffy gróf jószág kormányzói	635	Pannonhalmi szt.-Mártonról címzett Benedek rendi főapátság	441, 458
Pálffy grófok birtoka 121, 122, 123, 124,	125	Pannonhalmi szt. - Márton, monostornak pecsétjei	454
Pálffy grófok pozsonyi vár kapitányai	57	Pannonhalmi monostor levtára, pénz- és régiség s éremgyűjteménye	453, 456
Pálffy grófok somorjai birtokok	140	Pannonhalmi kincstárban őrzött öltöny vagy köpönyeg	455
Pálffy János adománya	53	Pannonhalmi várnagyok	451
Pálffy István koronaőr	124	Pansza nevű forrás	442, 444
Pálffy Mária Julianna grófnő aapítványa	86	Papp János özvegye	163
Pálffy Katalin grófnő, Forgách Zsigmond özvegye	100, 101	Papa fia Márton	547
Pálffy Katalin, Illésházy István neje	123	Pápa pálos kolostor 311, 312	
Pálffy, királyi vezér	6		
Pálffy Miklós gróf besztércei birtoka	167		
Pálffy Nándor gróf, egri püspök	111		
Pálffy tábornok vezérsége	688		
Pálffy Tamás, nyitrai püspök	591		
Palkó Ferencz képfestő	77		
Palkovics János pogrányi plébános	613		

Pápán a veszprémi apá- czák javai	429	Paulai szent-Vincze leányai Győrött	441
Pápán Kristóf-utca	319	Paulánus nevű Minoriták Somorján	139, 140
Pápán malom	275	Paulánusok kolostora . . .	139
Pápán a porvai pálosok háza	319	Pauli helység	127
Papfőka helység	335	Pauller Mária Erzsébet . . .	693
Papóczi prépostság a győri káptalanba kebleztetett . .	426	Pavics Antal és József 364, 372,	375
Papóczi prépostság és szent- Agoston rendi perjelség . .	575	Pavoschell Mátyás adománya	531
Papóczi szent-Lőrincz és szent- Miklós templomok	577	Payerl Ferencz	480
Papy Miklós fia Lőrincz, Kegyúr	210	Pázmán Ferencz a győri vár- őrség vajdája	421
Parassa helység	176	Pázmány Péter bibornok ál- tal épült pozsonyi Alam szent-János kápolna	60
Parihanter János, karmelita perjel	367	Pázmány Péter bibornok és a pozsonyi Klarissák zárdája .	67
Parkány, lásd: Kokat		Pázmány Péter bibornok és a Jézus társasági tár- soda Pozsonyban	72, 78
Parlaghi család	723	Pázmány Péter és a Nagy- szombati Ferencz rendi ko- lostor	97
Partospataki-ut	4	Pázmány Péter bibornok ala- pítványai és adományo- zásai 60, 67, 72, 97, 101, 110, 119,	120
Paskáz, nyitrai püspök 589,	622	Pázmány Péter bibornok nagyszombati adományai .	414
Pasztói cisztercerzi apátság .	35	Pázmány Péter a thuróczi prépostság kormányzója .	676
Pasztóty Miklós és csa- ládja	706, 709, 711, 712	Pázmán helység	283
Patachi család alapítványa .	392, 393	Pázmánd (fejérv.) helység 156,	158
Patachi szent-Pál rendi ko- lostor	392, 396	Pázmánd puszta	386
Patacs a pécsi püspök bir- toka 366	366	Pázmándy Ferencz vasvári kanonok	583
Pataháza helység	431	Pázmán birtok	576
Patak-utca Szakolczán . . .	200	Páznán és Hunt nemzetsége 126,	127
Patalon (Somogy) helység . .	493	Paznay Mihály, Pál és László	284
Patarénusok a Boszut szí- geten	400	Pasztuh puszta	128
Patatich István végrende- lete a pozsonyi Jezsuiták részére	73	Pechrus helység	609
Patfalva (Prodersdorf) hely- ség	573	Péchy János neje	111
Path hely	316, 317	Péchy Izaiás kertje	155
Páth (Somogy) birtok	299	Pécs szab. kir. város- és szent-Péterről címzett Szé- kesegyháza	353, 361
Patha János, a soproni Já- noslovagok-főnöke	507	Pécs városban létezett tö- rök imolák vagy mecse- tek	360
Páthai szent - György ká- polna	330	Pécs város kapui	359
Pathlan (Tolna) birtok . . .	687	Pecsenecz helység	649
Patka helység	335	Pecsenicz helység	175
Pátka (Fejérv.) puszta 245,	246	Pécstott I. Lajos király tu-	
Patlan puszta	369		
Patocs Bertalan	709		
Patvarics (Nyitra) Majorság	449		
Patvarócz (Nyitra) falu . . .	574		
Pauer háza Kismártonban . .	482		
Paukovits Miklós adománya .	633		
Paulai szent-Vinczéről cím- zett veszprémi iskola	262		

domány-egyetemet alapított	358	Perényi Imre, Siklós várának birtokosa	411
Pécsett szt.-Tamás-utca	389	Perényi Péter	721
Pécsett a szt.-Ágoston remete rend zárdája	374	Perényi Zsigmond, pécsi püspök	369
Pécsi szt.-Benedekről czimzett benzés apátság	362	Perger Mátyás hagyománya	583
Pécsi szt.-Bertalan kápolna s plébánia templom	375	Periczerna völgy	372
Pécsi Dömések és dömés apácák zárdája	363, 366	Peristey János háza	200
Pécsi Xav. szt.-Ferencz kápolna	365, 371, 376	Perkátai birtok	431
Pécsi jezsuiták társodája	370, 374	Perlin várparancsnok Győrött	420
Pécsi kapuczinusok és irgalmas barátok	376	Pernegger János festő	592
Pécsi karmeliták zárdája	366, 368	Pernharde Mátyás	490
Pécsi keresztelő szt.-János kis prépostság	361	Pero János	709
Pécsi pálos társház	368, 370	Peteházy család siremléke Sopronban	516
Pécsi püspökségnek határai		Petend (Szalad) helység	224
Pécsi székes egyház kápolnái s oltárai	357, 358, 360	Péteri birtokrész	459
Pécsi szt.-Erzsébet című szegény ápolda	376	Péter király sírja a pécsi egyházban	355
Pécsi szt.-Ferenczrendi minoriták társháza	375	Péter bazini s szt.-Görgögyi gróf adományozása	167
Pécsi minden Szentek temploma	375	Péterfalva birtok	517
Pécsváradi benzés apátság	403, 407	Péterffy Ferencz püspök kertje	116
Pécsváradi bor s gabona tized	405	Péterffy Judit, Maholányi János özvegye	75
Peczöli szt.-Benedek rendi apátság	579	Péterhida falu	271
Péja Mátyás szőlője	692	Pethe Döme, dömölki apát	548
Péith folyóni malom	245	Pethe (Hetes) György	73
Pekelszky Ludmilla szt.-Mise alapítványa	85	Pethe Márton győri püspök	423
Pekry Lajos	97	Pethed Gutkeled nemzetsege	281
Pel helység	467	Petheni János özvegy alapítványa	95
Péli Zsófia hagyománya	179	Petheus, győri bíró	422
Pellato Domonkos	480	Petróczy Péter	711
Pelu föld	145	Petróczy Tamás, selmeczi plébános	186
Penner Regina hagyománya	235	Petrovics János szántófölde	203
Pentele Monostor és helység	256	Petrovics Illona hagyománya	364
Perbáli föld a Sámbocki prépostság birtoka	245	Petur, lásd : szt.-Péterur apátság	
Pered falu	673	Pexa Julianna, Pontel Mihály özvegye	101
Pereghi Albert pécsi prépost	514	Pfeffershoffer János, Trencsény vár parancsnoka	630
Perenth csermely	536	Pfeffershoffer János Tivadar	606
Perenth helység	538	Pfendler Miksa apát	699
Prényi Bálint	712	Philepp helység	334
Perényi Imre Nádor özvegye		Philip Jakab pénzbéli adománya	77
Kanizsai Dorottya	377	Philipp Mihály	567
		Philippovich Péter győri háza	430
		Phocson Mosonyi gróf a lé-	

bényi apátságnak alapítója	491	Podhorányi Boldizsár alapítványa	642
Piacsek Endre, és neje Klobusiczky Éva	606, 607	Podmaniczky báró aszódi birtokos	690
Pichler Mátvás alapítványa	86	Podmaniczky János s Ráfáel	303, 350
Pichler Szilárdka özvegy a Wimpáczi minorita templom és kolostor alapítója	530	Podmaniczky István nyitrai püspök	590, 593, 623
Pichord birtok rész	283	Podmaniczky rabló csapatai	609
Piecho helység	624, 632	Podmanin János és Ráfáel erőszakoskodásai	611, 623
Piklmayer Tamás	694	Podrug a veszpr. völgyi apácák tulajdona	264
Pikud nevű úrhölgy	449	Podvaszky Pál	607
Piláti báró szt.-Gotthárdi apát és testvére Antal 552,	565	Pogány Mária Anna	675
Pilishegyi erdőség	42	Pogány nevű közzei hegy	566
Pilis-Maróth helység	49	Pogány szt.-Péteri pálos kolostor	315
Pilis szt.-keresztí Pálos rendház	244	Pográny szt.-Benedek rendi apátság	612
Pilisi Ciszterci apátság 35,	38	Pogrányi ház Szakolezán	196
Pilisi szt.-Lászlóról címzett Pálos kolostor	342	Pohom Farkas pécsi bíró	359
Pinka folyó	580	Pókani halastó	330
Pinye János neje adományozása	116	Poklostóy Mátvás sághi prépost	179
Piritsma völgy	371	Pokolföldje puszta	593
Pirkmayer Márton adománya	583	Pokoni szántóföld	499
Pirnecker Emilián a bakonybéli apátság kormányzója	276	Polány jószág	275, 349
Pirosalma-főrtés csárda	432	Polanyay Zsuzsanna adománya	583
Pisai Péter a szt.-Jeromos remete rendnek alapítója	189	Polányi Gergely	312
Pius V. (Szent) Páparól címzett váci Domonkos templom	692, 693	Polányi Judit adománya	583
Planiczky János pénzbeli adománya	117	Polányi Justina	490
Plathy Miklós a besztercebányai szt.-Borbála kápolnának alapítója	651	Poleznyeka falu	676
Platna helység	123	Polgár-uteza Fejérvárott	217
Platz Henrik	567	Polonka (Gömör) helység	110
Plauer Erzsébet telke	157	Polosnik hely	26, 264, 274
Pligl-féle rét Pozsonyban	75	Polusze helység	616
Plintenburg-vár, lásd: Vissegrád		Pongrácz erőszakoskodásai Szakolezán	949
Pobedin (Nyitra) helység	206	Pongrácz-féle ház Pozsonyban	81
Poch nemzetségi Tadenkai Luchardi fia	394	Pongrácz György váci püspök	725
Pobuhia György kertje	116	Pongrácz Mihály	517
Pochuk család	698	Pontel Mihály özvegye Pexa Julianna	101
Pocz-Nisider, lásd: Lajtafalu		Ponyth család	291
Pocziht helység	298	Popel Udalrik Ádám udvari kincstári tanácsos	656
Polgrad Puszta	447	Popelli vagy Popellovszky-féle ház Trencsényben	631
Podgradi fejtó	330	Pordányi szőlő és malom	523, 524
Podhoraczky Teréz, Medveczky Márton özvegye	643	Pór-Dömölki szt.-Mária kápolna	548
		Porger Antal Péter pécsi háza	371

Porkoláb Bertalan alhad-		Pozsonyi csillag keresz-	
nagy	587	tes lovagok székháza .	90
Porkoláb Ferencz	239	Pozsonyi ciszterczita, ké-	
Porkoláb Márton győri vár-		sőbb szt.-Klára apáczá-	
nagy	421	zárda	65, 69
Pornói ciszterczita rendi		Pozsonyi főegyház most	
apátság	580	létező mellék-oltárai .	62
Pornói apátság a sopronyi		Pozsonyi főtemplom sírbolt-	
Jezsuitáknak adományoz-		jában nyugvó esztergomi	
tatott	509	érsekek	60
Porubka helység	616	Pozsonyi főtemplom pe-	
Porvai pálos kolostor	319	csétje	63
Posari-Vizvári-féle birtok	158	Pozsonyi grófok birtokai .	125
Posegai ciszterczita apát-		Pozsonyi Jézus társasági	
ság és szt.-Péterről czim-		társoda	72, 78
zeit prépostság	407, 409	Pozsonyi Jezsuita templom-	
Post György háza Somor-		ban Kolonich bibornok	
ján	140	sirja	77
Potentiána, a mostani Erd		Pozsonyi irgalmas barátok	
helység	255	kolostora és temploma .	89
Póth Mosonyi gróf, lásd		Pozsonyi kalvária hegy . .	91
Phocón		Pozsonyi kalvária-hegyeni	
Potony birtok	323, 324	mise alapítvány	76
Pous fia Ugrin palotája	5	Pozsonyi káptalan jogai s	
Pousa Segusdi plébánus	292	kiváltságai	62, 63
Pousa, lásd; Parassa		Pozsonyi kapuczinusok zár-	
Pouse fia Péter gróf	256	dája s temploma	89
Pózsafi család	728, 730	Pozsonyi Klarissza zárdába	
Pozsony sz. kir. város szt-		szállítottatott Dömés apá-	
épületeivel	51, 92	czák	106
Pozsonyváros többféle el-		Pozsonyi „Notre - Dame“	
nevezései	51	nevű apáczaák zárdája .	91
Pozsonyváros különféle ki-		Pozsonyi pénzverde a Ven-	
váltságai	54	tur-utczában	55
Pozsonyváros legrégibb és		Pozsonyi polgároknak heti	
későbbi lakói	52	vásárokat tarthatási joga	55
Pozsony város többféle vi-		Pozsonyi prépostság, káp-	
szontagságai	53	talán és szt.-Márton egy-	
Pozsony I. Ulászló király		ház	58, 65
hatalmába jutott	53	Pozsonyi prépostok név-	
Pozsony Osztrák kézre		sora	63
kerül	53	Pozsonyi Sáfárház a káp-	
Pozsony városnak adott		talán-utczában	67
szabadalom levél	53, 54	Pozsonyi Sterz-féle ház a	
Pozsonyváros tornyai, ka-		templom-utczában	67
pui és közterei	57	Pozsonyi színház, zálogház,	
Pozsony várnagyai és ka-		a Primás palotája és lu-	
pitányai	56	theranusok temploma . .	56
Pozsonyban alakult Bará-		Pozsony szőlő	36
tok-utczája	71	Pozsonyi szt.-Anna ká-	
Pozsonyban II. Lajos király		polna	62, 73
természetes fiának háza	58	Pozsonyi szt.-Ferencz rendi	
Pozsonyban Lorétomi bold.		templom, kolostor és más	
asszony kápolna	70	kápolnák	69, 72
Pozsonyban a szt.-László ki-		Pozsonyi szt. - Háromságról	
rály kórház-utca	73	nevezett rabváltó szerze-	
Pozsonyban szt.-Sebestyén		tesek	83, 88
és szt.-Rokus kápolnái	70		

Pozsonyi szt.-Katalin kápolna	78	Prikosics János	567
Pozsonyi szt.-Klára apáczák Nagyszombatba menekülése	66	Prileczky-féle ház Tren- csényben	631, 636
Pozsonyi szt.-László király kápolna	79	Primislav cseh király	92
Pozsonyi szt.-Lőrincz és szt.-Mihály plébánia templomok	81, 83	Primosits Pál szőlője	633
Pozsonyi szt.-Lőrincz egyház plébánosai névsora	82	Prisman Egyed sopronyi háza	510
Pozsonyi szt.-Mihály egyház a szőlőműves-czéh temploma	83	Privina nyitrai püspök	586
Pozsonyi szt.-Mihály templom plébánosai	83	Privina, lásd: lásd! Bribin	
Pozsonyi szt.-Mihály templom ékszerei	83	Privitzer Pál selmeczi polgár	186
Pozsonyi szt.-Miklós egyház	56, 72	Procsaski-féle ház	197
Pozsonyi Krisztus szt.-teste kápolnája	79	Prodár Miklós	166
Pozsonyi szt.-Orsolya apáczák zárdája és temploma	80	Prodkorb Erzébetnagyszombati háza	116
Pozsonyi váracs háznak nevezett királyi palota	56	Prosa, lásd: Parassa	
Pozsonyi vármegye ház	87	Prosnyák Anna, született Kogler, pénzbeli hagyomány	653
Pozsonyizsidók visszatérése, és külön Csuklya nevű ruhája	55	Prosper bibornok búcsúlevele	100
Pöschl Éva adomány	531	Prozkovszky János, Tren- csén vár kapitánya	630
Pöller Janka pénzbeli adomány	117	Prössing Majorság	466
Pölöskei helység s dömés nüzárda	291	Prunis Janos a szakolczai szt.-Mihály templom alapítója	194
Pragel Mátyás	490	Pruschinek Zsigmond és Henrik báró	560
Pratak-utca Szakolczán	196	Prusz (Trencs.) helység	629
Pratsa (Weinern) helység a pozsonyi szt.-Katalin kápolna birtoka	79	Psarevezky pálos szerzetes földjei	169
Pratsai szőlőhegy	168	Puchaim Kristofa komáromi vár főkapitánya	152
Prattenecker István adomány	531	Pucz Peregrin Servita	524
Preiner János, győri várpapancsnok	421	Pechner Jakab pénzbeli adomány	77
Prém-Glökl nevű halom Pozsonyban	85	Pulány helység	467
Prémontréi apáczák	344	Pulya, lásd: Felső-Pulya	
Prémontréi kanonok rendi prépostságok 126, 128, 135, 175, 245, 254, 320, 321, 340, 459, 475, 493, 498, 673, 698, 700, 701, 706		Pulay Anna Mária adomány	583
Prezne (Prezicze) Majorság 466, 467, 472		Pulay Miklós	469
		Pusztá-Garab pusztá	700
		Pusztá-Horpács falu	459
		Pusztá-Szer nevű pusztá 715, 727, 730, 732	
		Pusztá-Szeri apátság	730, 732
		Püsky János győri püspök	514
		Püsky János nyitrai püspök	624
		Püspöki helység	538

R.

Rába folyóni csatorna és malom	500
Rábaköz föld	459

Rábeza, a lébényi apátság birtoka	492	Rákóczy Gábor prépost	701
Rabenberger Eva	364	Rákóczy György és Ferencz hatalmaskodásai	108
Rabsánszky Anna Mária, pénzbeli ajándéka	76	Rákóczy I György és Kör-möczbánya	665
Rách Ferencz kanonok, ki-rályhelyi apát	478	Rákóczy Zsigmond egervári kapitány	712
Rachich helység	674	Rákóczy hadserege a pan-nonhalmi kolostorban és Koronczon	452, 453
Rácsay János prisztinai püs-pök	643	Rákóczy hadvezére Bothian	386
Rada helység	330	Rákóczy katonái erőszakoskodásai	610
Radéczi püspök znióvár-al-lyai prépost	676	Rakolányi szent-Lőrincz ká-polna	330
Radeczai szalkai benczés apát, később egri püspök	620, 624	Rakolubszky István	624
Radikocze birtok	417	Rákos mezőváros	538
Radislav Morva fejedelem	586	Rákos, lásd: Groisbach	
Radó Nádor adományozása	355	Rakoviczky Anna	75, 108
Radonay Mátyás pécsi püs-pök az ottani pálosok társháza alapítója	368, 396	Rachiféle ház Soprony-ban	510
Radosócz mezőváros	201	Ráth Gergely hagyományo-zása	71
Radosóczy malom	111	Ratkay József	490
Rajecz mezőváros része és fürdő	616	Ratkayné szül. Pálffy grófné háza Zágrábban	101
Rajcsi javak	112	Rátóth prémontréi kanonok rendi prépostság	321
Raifenberg János kapitány	151	Rattka István neje ado-mányozása	116
Rajk birtok	73	Rattkay Daniel özvegye	490
Rajk (Alsó s Felső) falu	320	Rauscherféle pénzbeli ha-gyomány	171
Rajka helységben szürke-nének kolostora	535	Ravasz helység	450
Rajki prémontréi prépost-ság	320	Razma (Rosindol falu)	93
Rajky Gáspár birtokjoga	73	Razna birtok	556
Rajman Eva Trsztyánczky István özvegye	634	Rechény László trencsényi várnagy	630
Raisner György modori rétje	112	Récsén létezett szőlők, tel-kek és rétek	75, 108
Rakathia föld	467	Récsé Mezővárosban a Mária-völgyi pálosok birtoka	169
Raklányi szőlő	280	Récsey György neje, Amadé Éva	518
Rákóczy Ferencz báni bir-toka	201	Récsey István háza Nagy-szombatban	100
Rákóczy Ferencz Tihanyon elkövetett garázdálkodá-sai	337	Récsi udvarhely	632
Rákóczy Ferencz Szombat-helyen	538	Rédey Ferencz, Bocskay partvezére	591
Rákóczy Ferencz biztosító evele	605	Regondy Rajmond, alsó-ausztriai altenburgi apát	336
Rákóczy Ferencz herczeg és Trencsényvár	630	Reicheneder Mária	606
Rákóczy Ferencz adománya	642	Reinwalt Ferencz adománya	503
Rákóczy Ferencz kecske-méti birtoka és uralma	713, 714	Reiser György adománya	111
Rákóczy Ferencz szolnoki birtoka	722	Reisinger János szőleje	511
		Rembald János, lovagok főnöke	416
		Remetefalva helység	388

Renald, selmeczi plébános	183	Roth Vid	490
Renatus György siriratja		Rozs Ferencz, győri Jezsuita	659
Selmeczen	184	511,	
Répás falu	245	Rozgonyi család vissegradi	47
Rew helység	361	háza	
Révay András ezredes	688	Rozgonyi család és a Csóka-	238
Révay Béla és Antal vág-		kői-vár	
újhelyi prépostok	207, 209	Rozgonyi család a Vértesszt.-	248
Révay család Zrínyi-vár		keresztii apátság alapítója	560
birtokosa	675, 677	Rozgonyi család 529,	699
Révay család belvári bir-		Rozgonyi Ferencz prépost	202
tokos	288	Rozboril János szőlője	
Révay Gáspár, Nyitra-vár		Rozgonyi Ilona özvegy és	166
kapitánya	591	László adományozása	465
Révay Judit gróf Nádasz		Rozgonyi István gróf	220
Ferencz anyja	507	Rozgonyi István gróf sir-	
Révay Károly özvegye Hal-		helye Fejérvárott	
ler Antonia	611	Rozgonyi István és Gergely,	94
Révay Mihály, a szakolczai		pozsonyi grófok nagy-	687
pálosoknak földét en-	195	szombati háza	
gedi át		Rozs szigetről Gödallyaré-	254
Révfalva (Somogy) helység	585	vigi halászat	693
Révfalvi telke	206	Rozs szigeten létezett Mo-	104
Recziczky Gáspár és Éva		nostor	
adománya	197, 200	Rózsafüzér testvérület	409
Reviczky Antal lekéri apát	161	Rózsahegy szőlő	
Rév-Komárom, lásd: Ko-		Rösler Ferencz kapitány	252
marom		hagyománya	570
Rézner Boldizsár özvegye		Röthi szt.-Mária régi képe	
adománya	203	Rudinai beneczés apátság	96
Rezsőfalva helység	645	Rudnay Sándor, esztergomi	
Rhédey Ferencz Beszterce-		érsek	12, 96
bányán	647	Rudolf király engedménye-	677
Richó vár	590	zései és adományozásai	
Richter-féle telek szt. Györ-		99, 100, 107, 125, 151,	
gyön	123	170, 562, 676,	
Righetti József	490	Ruebenthunst János ado-	99
Rikahiartand helység	145	mányozása	503
Rimlin Borbála	481	Ruehielt József adománya	634
Ritter-pasz másképp Pratak-		Ruff Imre háza	
utca Szakolczán	196, 200	Rumy Judith Eszterházy	432
Róbert szt.-Gotthardi apát	552	Dániel özvegye	551
Robik Alajos kanonok	95	Rúnai Stiriái apátság	586
Rogendorf, császári had-		Runhar passauai püspök	444
vezér	687	Ruohti birtok	430
Róhman Zsigmond	137	Rusich Mark győri háza	137
Rohonez birtok	560	Ruska Gáspár	
Rohrer család	490	Ruskovich Márk pandorfi	503
Rokolány helység	294, 306	plébános	537
Rolánd gróf	587	Rutilus (Szent) vértanu	632
Rombalc Mihály háza	157	Ruttkay Miklós apát	
Rómer Gáspár, pozsonyi ka-			
nonok	82		
Rostás (Veszpr.) helység	223		
Rozsina helység	616		
Roth család sírköve	668		
Roth János	703		

S.

Saari apátság	385
Sabaria nevű Pannoniának	442
nevezett hegy	

Sabaria római gyarmat . . .	536	Salmis gróf és a hatvani uradalom . . .	703
Sagan nevű puszta . . .	280	Salmis Miklós gróf neje Széchi Margit . . .	551
Ság föld Hontvárhoz tartozó	11	Salamon király, lásd: Salamon	
Ságh nevű hegy	547	Salomváry János	431
Ságh falu 335, 448, 450, . . .	451	Salsi Jakab Bonaventurá és a Vedriczitorony Pozsonyban	55
Ságh (Fejérm.) helység . . .	223	Saluczi Oktavius kanonok Erchi apát	254
Ságh (Szalad) birtokrész . .	224	Sálván (Bononiai) érsek helynök	17
Ságh (Veszpr.) helység . . .	349	Salvay János alapítványa . .	190
Ságh prémontréi kanonok prépostság és az ottani benzések	175—181	Samboki prémontréi prépostság, később pálos kolostor	245—248
Sághi prépostság a besztérczebányai Jezsuiták végre az ottani és rosnyói püspökségnek birtoka . . .	179, 658	Samoth falu a pozsonyi káptalan birtoka	63
Sághi prépostság. Javai a besztérczebányai káptalannak adattak	649	Samud helység	59
Sághi Dávid és Bede gróf 175		Sanad Szaniszló fia adománya	640
Sághon tartandó heti és országos vásár	177	Sanak helység	538
Sághi Monostornak Hunt-Páznán palotája adományoztatott	24	Sándor család	158
Sagy föld	145	Sándor gróf s báró a Both puszta birtokosa	253
Sajdel, a thuróczi Jezsuiták igazgatója	676	Sándor bazini s szentgyörgyi gróf	192
Sajghó, pannonhalmi főapát 456		Sándor helység a veszprémvölgyi Apáczák birtoka	263, 264
Sala volt Vág vagy Deáki falunak neve	141	Sándor helységi szőlő 283, 285	
Salai (Selyei) rév és hidvám 673		Sándor puszta	432
Salamon király Székhelye . .	3	Sándor nevű szőlő	349
Salamon király, Geiza és szt.-László közötti belháboru	52	Sándorf Konrád adománya . .	599
Salamon király megkoronáztatása	355, 357	Sándorf helység	487
Salamon király a pécsi benzés apátság alapítója . .	363	Sapi föld	145
Salamon király a Gyula helységi kápolna alapítója . .	389	Sárberény falu, a veszprémvölgyi Apáczák tulajdona	263, 264
Salamon király Gejsa hercegre szánt erőszakoskodása	413	Sárfő puszta	640
Salamon király adományozása	504	Sárkány Pál egri vár kapitány és özvegye Nyáry Krisztina	712
Salamon király Nyitrán . . .	587	Sárkány család kegyuri joga	291
Salamon tornya Vissegrádon	43, 44	Sárkány falu	27
Salbeck Károly segéd püspök	693, 695	Sárközy Gábor	312
Salix Pál Ernő alapítványa . .	197	Sarraezka föld	145
Salle és Selle, lásd: Szala . .		Sarufalva hely	645
Salm gróf birtoka	167	Sárvári plébánia	577
Salm gróf és Szolnok vára . .	721	Sáry Miklós malma	206
Salmis Egyed főkapitány Győrött	421	Sassad egyház véduri joga . .	12
		Sassad hegyi bortized	405
		Sassund falu	492
		Saston helység	493
		Satelpoger Márton	367

Satler Zsigmond	516	Schöllingen Ferencz, per-	
Sattelbach birtok	471	neci apát	341, 475
Saty hegy	509	Schretl János alapítványa .	642
Sayzlaus várkapitány	6	Schrett Borbála adománya	532
Scelech királyi helység	674	Schuch János plébánus . .	571
Scen helység	298	Schucknecht György tábor-	
Schach Dezső csatári apát	282	nok	29
Schaden vagy Schatten-		Schulz János plébánus ado-	
dorfi malom	486	mánya	531
Schadek János	567	Schumacher Klára pénzbeli	
Schäffer Ter. z adománya .	531	adománya	117
Schauer Ferencz-mogyoródi		Schuster Miklósnő adománya	531
apát	720	Schwáb (Schwabendorf) ma-	
Schedoni Boldizsár prépost	701	jorság	666
Scheffel Ambrus pénzbeli		Schwarzbach (Pozsony)	
adománya	117	helység	173
Scheidenstüll Károly, a fe-		Schwarzbach helység a	
jérvári Jezsuita Székház		nagyszombati Jezsuiták-	
főnöke	234	nak hagyományoztatott .	110
Schellendorf, másképp Bu-		Schwarzenberg Frigyes,	
rianféle ház	634	herczeg máriavölgyi bir-	
Scheubappel Lőrincz, a sel-		tokos	171
mezi Dömések perjele	183	Schweiler Farkas pécsi	
Schilling Frigyes és Glock-		biró	359
niczer család közti egyez-		Schweinbart István, a po-	
kedés	653	zsonyi Krisztus szentséges	
Schinberg hegy Selmecz		teste kápolnája gondnoka	79
mellett	187	Seitovszky János bibor-	
Schirmerféle ház Pozsonyban	83	nok rendelkezései 112,	
Schilson Janos a jáki apát-		118, 120, 191	
ság kormányzója	554	Sezasznovics Dorottya ado-	
Schlager,, született Biber		mánya	611
asszony	111	Sebes Sopron) helység 575,	576
Schlegl beszterczebányai		Sebnicz, lásd: Selmecz . .	
plébánus	656	Sebus gróf	139
Schmideg Tamás báró sir-		Sebus bazini s szt.-györgyi	
boltja	668	gróf	192
Schmidegg László gróf öz-		Sedelin ház Esztergomban	15
vegye	252	Seey János	224
Schmidek Frigyes	137	Segelbach a peczöli apátság	
Schmidek Frigyes neje, szü-		birtokosa	580
letett Széchei: yi grófnő	497	Segítő bold. Asszonyról	
Schmidt építőmester	691	czimzett Bodajki tem-	
Schmidt János adománya . . .	108	plom	252
Schmidt János Péter plé-		Segséd Mezőváros szabad-	
bánus adománya	531	ságai	288
Schmidt György, nagyszom-		Seibersdorfi és Hornsteini	
bati kanonok	120	báró	530
Scholz Zsuzanna	111	Seibersdorfi rét	523
Schomberg György, po-		Seidler Anna Mária	697
zsonyi prépost	82	Sellye mezővárosba költöz-	
Schotter Anna Mária pénz-		tetett nagyszombati Jezui-	
béli ajándéka.	76	ták	107
Schönakel Janos szőlő bir-		Sellye (Nyitra) mezőváros	
tokos	85	141, 675	
Schöndorf, lásd: Széplak .		Sellye mezővárosba szállít-	
Schöllingen Ferencz, csor-		tattak a Zala-várallyai Je-	
nai prépost	462	zsuiták	676

Sellyei hidvám	673	Simonfalvai plébános	163
Selmecz bányaváros s szt.- épületei	182—191	Simonovichtéte ház	200
Selmeczi kálváriahegy szt.- épületeivel	185	Simonyi László plébános	498
Semolianovich Lukács	372	Simor János, győri püspök bőkezűsége 423, 424, 437, 441,	521
Senai János szt.-ferenczrendi főnök	542	Simperg birtok	59
Sennyey Albert neje Amade Eva	518	Simplician Milanói püspök	585
Sennyey Anna Mária alapít- ványa	86	Sinan török halálvezér 151,	420
Sennyey Isván, győri püs- pök	543	Singer Mária adománya	482
Sennyey István, veszprémi püspök	432	Sipek Mihály tanácsnok	97
Sennyey Sándor síremléke Pozsonyban	70	Sipeky László háza Léván	163
Seratyina Bernát uralkodása Szokolczán	193	Sithe Miklós	281
Serfűző Vincze a Lévai Fe- rencziék házfőnöke	163	Sitowa (Zsitva) folyó	146
Sergar György	285	Skót szt. Benedekrendi telki apátság	40
Serkes és ennek fia	317	Slatinay Zsófia	104
Sermen nevű falu	336	Smaragd gróf, székesfejér- vári prépost és öcsesei a Samboki p. épótság ala- pítói	245
Servita szerzetesek kolos- torai	523, 534, 582	Sniger helység	330
Sesácz Dorottya adománya	611	Sokoróan falu	674
Setétkút (Bars) helység	108	Sol gróf az Almádi apát- ság jótévéje	270
Seuruk helység	135	Solly birtok	349
Sewald Mihály alapítványa	86	Solna - mezőváros, Jézus társasági templom és székház	614
Sidan helység	467, 469	Solnán szt.-József czimen alapított árvaház	618
Sidfő helység	389	Solnán létező Ferenczrendi szt.-István templom és más kápolnak	617, 618
Sidó Imre adománya	583	Solomos falu	674, 676
Siffrid pannonhalmi főapát és sírköve	450, 455	Somfalvi malom	486
Siglisberg, lásd: Széklakna		Somi Gáspár adományozása	179
Sigray Endre birtoka	112	Somogyi Endre	565
Sigray Ferencz és János ha- gyománya	167	Somogyi Mária, Vitál Mihály neje	515
Sikátor helység	450	Somogyi Mihály	568
Siklóvárbán fogva tartott Zsigmond király	309, 410	Somogyi Pál, sajtóskáli plé- bánus	583
Siklósi benzés apátság 410—412		Somlyói hegy szőlője	294
Siklósi Miklós gróf, a Baichi pálos társház alapítója	377	Somlyói hegy és ottani ka- maldoli remeteség	496
Sikra-Radmera helység	145	Somlyó-Vásárhely mezővá- ros	344
Sild Sziget	264, 266	Somlyó-Vásárhely a moricz- hidai apácák menhelye	501
Simegh szt.-Egyedről cím- zett benzés apátság 326—328		Somorjai foldek érseki tizede	16
Simeghi szt.-Jakabról cím- zett apátság	328	Somorjai Paulánusok kolos- tora és temploma	139
Simeghi szt. - Péter ká- polna	327	Sóós György kanonok ado- mányozása	110
Simon alapítványa	550	Soprony Bobothnak nevezett helyi váma	287
Simon spányol gróf	6	Sopronyi szt.-Mihály és szt.-	
Simon Zsigmond, tihanyi apát	338		

Lélekről nevezett plébánia egyházak	513—515	Steifeneger Márton bányatiszt	637
Sopronyi szt.-Ferencz rendi templom és társház	515	Steindl Joakim pénzbéli ajándéka	109
Sopronyi város egyházi épületeivel	504—522	Steiner Fülöp sopronyi tanácsnok	481. 518
Sopronyba letelepített szent-Benedek rendi szerzetesek	519	Stekl János znióvárallyai prépost	678
Sopronyi szt.-Orsolya apácák	521	Stelle György adománya	531
Sopronyi Jézus társasági társoda	507—513	Stephan Márton hagyományozása	660
Sopronyi Jezsuitáknak adományozottak a pornói apátság javai	581	Sterczféle pozsonyi ház a templom utczában	67
Sopronyban a baumgarteni pálosok háza	486	Sternbach József főkamara gróf	186
Sopronyi dömések társháza	520	Sternberg Ernő gróf és a visegrádi szt.-Endre című Pálos kolostor	50
Sopronyi Szentséges üdvözítő leányai	521	Stibor lengyel lovag	13
Sorald falu	460	Stibor Vajda birtokai . . .	125
Sorel János a karmelita rendi apácák alapítója . .	437	Stibor Vajda szakolezai birtoka, és a fiai által ott épített kóroda	193
Sorlas jószág	264	Stibor Vajda a vágújhelyi prépostságnak alapítója .	205
Sorok pusztá	538	Stibor Vajda és fia Beczkón	596, 597
Sóskút helység	158, 223	Stipsits József	490
Sorolul helység	146	Stiria miatt Frigyes herceg, Ottokár és IV. Béla király közti háboru	52
Souches osztrák tábornok . .	591	Stock Simon a karmelhegyi szerzetesek vezérfőnöke .	436
Soyov vize	467	Stocing Rupert és János Rezső	531
Sópte (Vasvárm.) falu . . .	470	Stoczingban létezett szent-épületek	525
Sóptey Endre pathai plébános	583	S. oezingi serviták temploma és székháza	522
Sőrital Magyarorszában . .	500	Stomfa Mezőváros területén Pálffy gróf telkei	168
Sörös Pál	312	Stoss Vit krakói szobrász . .	651
Sövényháza helység	431	Strasniczi szőlők	202
Spacz Péter hagyományozása	109	Strattmann M. Ther. grófnő által épített pozsonyi kapuczinusok háza	89
Spatta Ferencz adománya . .	187	Straus Dorottya	518
Spelak Anna özvegy	75, 76	Straus Erzsébet	490
Sperkovics Márton	633	Streble János porbachi plébános	523
Spinola Octavius, a győri várórség kapitánya	421	Strengenci szt.-Péter apátság	316
Sponfurt, lásd: Onbusch . . .		Strobelsdorf helység	466
Stahel Tamás győri ház-helye	430	Stroyka helység	673
Stahremberg Gundaker gróf . .	703, 704	Stubnya (Alsó és felső) helység	666
Stanch helység	467		
Starcezer Mihály királyi tanácsos	515		
Staudinger orgonamester . .	173		
Stegner Mátyás a holicai uradalom birtokosa	501		
Stehl birtok az esztergomi szt.-Adalbert templomnak adományoztatott	11		

Sukoró helység	158, 223, 317	Szalka Szakolcza helynek régi neve	192
Sumuld helység	467	Szalka helység	677
Sumalmál szőlőhegy	243	Szalkai Balázs kövesdi telke	17
Sunnia Markomannok első püspöke	585	Szalkány László esztergomi érsek	100
Suránka (Nyitra) helység	103	Szalóky Zsigmond háza	197
Surány helység	135	Szamand birtok az eszterg. egyház. ajándékozott	12
Surányi Gábor mester	256	Szamard, a Leveldi Karthausiak birtoka	303
Susics Gergely	104 633	Szamarócz helység	632
Susoli Sz.-Kereszt és Sz.-Magdolna egyházak	408	Szamaróczy György és István birtokai	632
Sutoris Benedek, István	183	Szamaróczy Pál a községi Jezsuiták igazgatója	565
Sütkösd esztergomi kanonok	25	Szaniszló győri bíró	422
Sütkösd a győri vártisztartója	429	Szaniszló pécsi püspök	359
Süimegh, lásd: Simegh	—	Szántó helység	146
Sütő (Sythew) falu	7	Szántó (Nógr.) mezőváros	703
Svatopluk a markomannok királya	586, 626, 639	Szántó a veszpr. völgyi apácák birtoka	264
Svella György pozsonyi kanonok	171	Szántó-Sz.-Péter birtok	265
Sydi Kozmás	674	Szántód helység	335
Sydond sziget	27	Szapáry Pál gróf	636
Syler Imre, Miklós, Péter és János grófok	409	Szaploncza vár	664
Syrot Caesareus lékai perjel	569	Szaporá István birtokjoga	73
Szabadkai-féle ház	195	Szapud pusztá	431
Szabady János özvegye Erzsébet szántóföldei	431	Száraztó (Szárszó) pusztá	335
Szabolcsi szántóföld	371	Szárszó pusztá	335
Szadeczky Miklós háztelke	634	Szárszabadi (Fejérm.) a Székesfejérvári káptalan birt.	223
Szakácsi Sz.-Domonkosról címzett perjel	317	Szász (Barany?) helység	344
Szakolcza sz. kir. város egyházi épületeivel	192—204	Szászberek helység	707
Szakolcza város pecsétje	194	Szászfalva helység	645
Szakolczán tartandó heti és országos vásárok	193	Szászskő (Sachenstein) vár	663
Szakony János, győri bíró	422	Szátok melletti pusztá	27
Szakraéz Mátvás özvegye	104	Szava (Barany) helység	493
Szala és Szalavár nevű erőd	329	Szebeléb föld	10
Szalai Szent-Adorján ben- czés apátság	329—333	Széchenyi Antal gróf	518
Szalaapáti helység	331	Széchenyi család siremléke Sopronyban	516
Szalakusz helység	599	Széchenyi Ferencz sopronyi háza	519
Szalassa pusztá	507	Széchenyi gróf családja Horpács helység tulajdonosa	476
Szalavár helység	330	Széchenyi György püspök és esztergomi érsek alapítványai és hagyományai	91, 140, 153, 173, 203, 370, 371, 423, 477, 482, 511, 531, 533, 538, 563, 636, 655, 669
Szalavári apát pénzbeli kötelezvénye	109	Széchenyi György kanonok, Vágújhelyi prépost	206
Szalay Anna Katalin pénzbeli ajándéka	76	Széchenyi György gróf, mint veszprémi püspök s kalocsai érsek, adománya	430
Szalay Krisztina Ivó Pál özvegye	518		
Szalay özvegy kertje püspöki nevű mezővárosban	85		
Szalay-féle pozsonyi ház	75		
Szalczér örökösök háza N.-Szombathán	99		

Széchenyi György, mint kalocsai érsek, jótékony-sága	540, 562, 564	Székelgy György, másképp Dózsa	710
Széchenyi György, győrme-gyei püspök, a községi Jézsuíta társasda alapítója	563	Székesfejérvár kir. város egyházaival	215—242
Széchenyi György esztergomi érsek Illava zálogos birtokosa	604	Székesfejérvári dömés apáczák	242
Széchenyi György és a n.-szombati Sz.-Klara Kolostor	102	Székesfejérvári Bazilika le-irása	217, 219, 220
Széchenyi Pál grófnő adománya	521	Székesfejérvári dömés Kólostor	241
Széchenyi Pál gróf kalocsai érsek a győri karmelita zárdá alapítója	437	Székesfejérvári dömés zárda és a Vértessz.-Kereszti apátság	249
Széchenyi Pál, veszprémi püspök	551	Székesfejérvári káptalan jószágai	158
Széchy Anna Mária	104	Székesfejérvári olasz s bíró-uteza	247
Széchy Dienes érsek	9	Székesfejérvári papnevelde	233
Széchy Dienes bibornok a pozsonyi Sz.-László Kápolna alapítója	79	Székesfehérvári prépostok és örkanonokok névsora	225—231
Széchy János mester és öcsseai Miklós, és Péter, s Tamás, és István	550	Székesfejérvári prépostság, káptalan és örkanonokság	222—231
Széchy Julianna Kéry Ferencz neje	561	Székesfejérvári Sz.-Miklós-ról címzett Kis-prépost-ság	236
Széchy Mária Vesselényi gróf nádor özvegye adománya	134	Székesfejérvári új- vagy Bemöz és Eget-külváros	242
Széchy Margit, Salmis Miklós gróf neje	551	Székesfejérvárott a csatkaí pálosok birtoka	283
Széchy Margit Árcsi Pirry gróf özvegye	629	Székesfejérvárott Fekete Margit nemes telke	284
Széchy Miklós	320	Széky család	729
Széchy Tamás gróf és családja	561, 562, 568	Szelakna (Siglisberg) faluban a Jézsuiták működése	187 188
Széchy Zsuzsánna háza	109	Szeleczky-féle ház Pozsonyban	58
Széchy, Bethlen Gábor vezére	647	Szelepcsény pusztája	146
Szécsen mezővárosi Minoriták	727	Szelepcsény György esztergomi érsek alapítványai és hagyományozásai 71, 89, 90, 97, 119, 123, 124, 124, 157, 669, 199, 201, 592,	614
Szegedy Antal ezredes	568	Szelepcsényi György primás a Sz. Györgyi Sz.-Háromság templomát kegyes rendi atyáknak engedi	123
Szegedy Ferencz váci püspök adománya	168	Szelepcsényi Györgynek adományoztatott a bozói prépostság	130
Szegedy István az újvárosi pálosok helynöke	487	Szelepcsényi György érsek, az eberhardi vár birtokosa	138
Szegedy Judit háza Nagyszombatban	116	Szelepcsényi György nyitrai püspök, sághi prépost	179
Szegszárd helység	413		
Szegszárdi apátság a nagyszombati tudomány-egyetemnek átadatott	110		
Szegszárdi benczés apátság	413—415		
Szék (Barany.) helység	382		

Szelepcsényi György kalocsai érsék malma	510	Szent-Anna kápolnája Fejérvárott	218
Szeles puszta	445	Szt.-Anna kápolnája Nyitrán	596
Szelnicze falu	674 676	Szent-Anna kápolnája a pozsonyi főegyházban	73
Szemencze(Trencsén)helység	20	Szent-Anna kápolna Szakolczán	194
Szemere (Győr) helység	319	Szent-Anna kápolna Selmezen	185
Szemerei egyház	10	Szent-Anna kápolna Szélnán	190
Szeneci Szőlőhegy	105	Szent-Anna kápolnája Trencsényben	630
Szent-Ábrahám pátriárka temploma Csepel szigeten	255	Szent-Anna kápolnája Veszprémében	262
Szent-Ábrahámról címzett győri kápolna	425	Szent-Anna templom Földvárott	386
Szent-Adalbert esztergomi főegyháza	9— 14	Szent-Anna kórház és templom Győrött	441
Szent-Adalbert püspök hatvani temploma	704	Szent-Annáról címzett ferenczrendi kolostor Esztergomban	27
Szent-Adalbert papnevelde Nagyszombatban	110 119	Szent-Annáról címzett esztergomi Ágoston rendház	24
Szent-Adalbertől címzett győri plébánia egyház s kis prépostság	425 426	Szent-Annáról címzett n.-szombati sz.-orsolya apácák zárdája	118
Szent-Adorjánról címzett szalai apátság	329—333	Szent-Annáról címzett Orsolya templom és zárdája Győrött	438
Szent-Afra kápolnája Fejérvárott	218	Szent-Annáról címzett váci kegyesrendiek társadaja s temploma	695
Szent-Aga falu	388	Szent-Antal hely	645
Szent-Ágoston remete rendi perjelségek 24, 242, 253, 374, 569, 573, 575,	577	Szent-Antal ereklyéje Nagyszombatban	101
Szt.-Ágoston rendi apácák	479	Szent-Antal társulata Kecskeméten	718
Szent-Ágostonrendi karigyes kanonokok	302 475	Szent-Antalról címzett Ferenczrendi Kolostor Csalóközben	134
Szent-Ágoston kanonokrendi prépostságok 205, 302, 308, 376, 475, 724, 725.		Szent-Ányosról címzett tihanyi apátság	333
Szent-Ágostonról címzett pécsi külvárosi plébánia	361	Szent-Apollónia és Vilgefortis szűzek kápolnája Kismártonban	479
Szent-Ágotha puszta	431	Szent-Balázs egyház	324
Szent-Alajos ajtatóssága a pozsonyi Jezsuita templomban	76	Szent-Balázs kápolna Esztergomban	18
Szent-Alajos kápolnája Fejérvárott	235	Szent-Balázs barlangi plébánus	346
Szent-Alajos kápolna	700 701	Szente Balint alnádor özvegye háza Pozsonyban	85
Szent-Ambrus milanoi püspök	585	Szent Barabás helység	493
Szent-András kápolna Körömczön	668	Szent-Benedek rendi apátsgok 29, 39, 48, 126, 141, 144, 160, 164, 210, 243, 269, 270, 273, 279, 280,	
Szent-András esztergomi temploma tornya	14		
Szent-András temploma Komáromban	156, 158, 159		
Szent-András utcza Komáromban	157		
Szent-Anna kápolnája a Badacsonyi szőlőhegyen	272		

290, 292, 296, 298, 304,	Szent - Emeránról czimezett	
313, 322, 326, 328, 329,	nyitrai székesegyház 586,	591
333, 344, 362, 378, 381,	Szent-Endre falubani malom	243
384, 398, 402, 403, 409,	Szent-Endre (Pilis), hajdan	
410, 413, 414, 416, 441,	Orbácnak nevezett egyház	20
484, 491, 519, 528, 545,	Szt.-Endre kápolnája Pécsen	358
547, 553, 573, 579, 609,	Szent-Endréről czimzett po-	
612, 619, 639, 719, 726,	zsonyi kápolna és szt.-	
Szent - Benedekről czimzett	Endre szobra	62
győri plébánia egyház . .	Szent-Endre szigeten létezett	
Szent - Benedekről czimzett	Chuchnis nevű monostor	254
kaposfői prépostság . . .	Szent-Endrei Dezső hagyo-	
Szent-Bertalan kápolna és	mánya	317
plébánia templom Pécsen	Szent-Endréről czimzett ben-	
Szent-Bertalanköz Fejervá-	czés, végre Pálos kolos-	
rott	tor Vissegrádon	48—50
Szent-Borbála templom Fe-	Szent-Erzsébet apácák . . .	98
jérvárott	Szent-Erzsébet apácák zár-	
Szent-Borbála kápolna Besz-	dája és temploma Po-	
terczebányán	zsonyban	90
650, 651,	Szent-Erzsébet ispotálya és	
Szent - Borbáláról czimzett	kápolnája Selmeczen . . .	184
solnai szt-Ferencz rendi	Szent-Erzsébet kápolna Ti-	
templom	hanyban	334
617—619	Szent-Erzsébetköz Fejervá-	
Szent-Borbás birtok . . .	rott	217, 239
323	Szent-Erzsébet II. Endre ki-	
Szent-Briccius nevű Monyo-	rály leánya	15
rókeréki plébánia tem-	Szent-Erzsébet templom és	
plom	ispotály Körmöczön . . .	669
570	Szent-Erzsébet templom és	
Szent-Demeter című Száva	korház Ujbányán	672
fölötti zárda	Szent - Erzsébet szegény	
355	ápolda Pécsen	376
Szent-Demjén rend és ko-	Szent - Erzsébetről czimzett	
losztor	keresztes lovagok Eszter-	
98	gomban	22, 23
Szent-Domonkos rendi apá-	Szent Erzsébet pusztá . . .	169
czák 242, 267, 290, 363,	Szent - Erzsébetről czimzett	
704	győri szt. Ferencz rendi	
Szent-Domonkos kápolna Ti-	szerzetesek kolostora . .	439
hanyon	Szent - Erzsébetről czimzett	
334	sopronyi kórház	509
Szent-Domonkos kolostorok	Szent - Erzsébetről czimzett	
25, 105, 183, 241, 363,	szombathelyi ferenczrendi	
439, 520, 543,	templom	542
692	Szent - Erzsébetről czimzett	
Szent-Donát kápolnája a ba-	beszterczebányai templom	654
dacsonyi szőlőhegyen . .	Szent - Eusztákról czimzett	
272	cúthi prépostság és ko-	
Szent - Donát kápolnája a	lostor	135—138
pécsi szőlőkben	Szent Fábian s Sebestyén-	
376	templom és kórház Nagy-	
Szent-Donát szőlőhegy . .	Szombatban	119
369	Szentfalvai esztergomi ka-	
Szent - Dorottya emlékére	anonok	13
emelt szalkai kápolna . .	Szt.-Farkasról czimzett Lak-	
620	falvai pálosok tárháza 485—48	
Szent-Egyed plébánia egy-		
ház		
147		
Szent-Egyedről czimzett si-		
meghi apátság		
326—328		
Szente (minden-) temploma		
Pécsvárott		
404		
Szente szobrai a jáki tem-		
plom homlokzatán		
555		
Szente (minden) neve-		
zett veszprémi társas ká-		
ptalan		
262		
Szent-Elek kápolna Eszter-		
gomban		
18		

Szent-Ferenczrendi szerzetesek kolostorai 27, 29, 50, 69, 97, 134, 143, 153, 162, 194, 199, 232, 299, 375, 391, 439, 478, 479, 480, 515, 530, 534, 542, 593, 597, 610, 619, 637, 668, 694, 710, 724	Szent-György vértanu zöldmezei prépostsága és prépostjai 16, 17
Szent (Xaveri) Ferencz pécsi kápolnája 365, 371, 376	Szent-György plébánia templom Bors monostor mellett 473
Szent-Ferencz övét viselők társulata 612	Szent-György templom Znióvárallyán 679, 680
Szent Ferencz Xav. társulat Komáromban 157	Szent-György. (Fejérm) templom 223
Szent-Ferencz (Szeraf.) társulata Kecskeméten 718	Szent-György sz. kir. város sz. épületével 121—123
Szent-Ferencz sebeitől czimzett ferenczrendi plébánia templom Pécsen 361	Szent-György város szőlőhegye 108
Szent-Ferenczrendiek társ-háza Trencsényben 637	Szt.-György városban Amadé Antal telke 112
Szt.-Ferencz (Xav.-)ről czimzett szakolczai Jezsuita társoda 199	Szentgyörgyi Adolf győri püspök 543
Szent - Ferenczről czimzett trencsényi Jezsuita templom 631	Szentgyörgyi és bazini grófok 121—124
Szent Xav. Ferenczről czimzett beszterczebányai Jezsuita templom 656	Szentgyörgyi Ferencz váci püspök 171
Szent Fülöp és Jakab apostolok emlékére épült Kismártoni pléb. templom 478	Szent-Györgyi grófok alapítványai 71
Szent-Gál ereklyéje Nagyszombatban 101	Szent-Györgyi grófok Eberhard vár birtokosai 138, 139
Szent-Gellért kápolnája 275	Szt.-György kolostor Pécsen 369
Szent-Gellért püspök 275	Szent-Györgyön létező kegyesrendi templom és kolostor 123
Szent-Gellérti Dienes bán és Fülöp mester. 340, 341	Szent-Györgyöni szőlő 346
Szent-Gotthardról czimzett pozsonyi kápolna 62	Szent - Györgyről nevezett jáki apátság 553
Szent-Gotthardi ciszterczita apátság 549	Szent - Györgyről nevezett jászti benzés apátság 292
Szent-Gotthardi Mátyás háza 704	Szent - Györgyről czimzett soproni Jézustársasági templom 508, 509. 512
Szent-Grot helység 341, 538	Szt.-Györgyről czimzett kápolna Eberhardon 138
Szent-Günther sz. István király rokona 250, 273, 276	Szt.-Györgyről czimzett ferenczrendi vissegrádi kolostor 50, 51
Szent-György falu 271	Szt.-Györgyről czimzett mo-gyoródi apátság temploma 720
Szent-György kápolnája N.-Szombatban 95	Szent három király története ábrázolása 354
Szt.-György kápolnája Veszprém-ben 260, 261	Szent - Háromság kápolna Galgócson 144
Szt.-György kápolna Szakolczán 193, 194	Szent - Háromság kápolnája Ság-hon 179
Szt.-György, a veszpr. völgyi apácák birtoka 265	Szent - Háromság kápolnája Pécsen 358
Szent-György patak Vissegrádon 46, 51	Szent-Háromság győri kápolnája 424
	Szent - Háromság kápolnája Nyitrán 596

Szent-Háromság főtársulá- tának alapítása Nagy- szombatban	117	Szt.-Hubertről nevezett pré- postság	700
Szent-Háromság oszlop Kör- mőcön	668	Szt.-Jakab (Zolyom) helység Szent-Jakab kápolnája Pan- nonhalmán	645 448
Szentháromság rendi Nagy- szombati szerzetes szék- hely és templom	115—118	Szent-Jakab kápolnája Fe- jérvárott	221
Szent-Háromság szobra Ko- máromban	157	Szt.-Jakab templom Vácson Szent-Jakabfalvai majorság és egyház 499, 500,	692 501
Szent-Háromság szobra Vá- czon	689, 696	Szt.-Jakabról czimzett czisz- terezi apátság a Duna szigeten	255
Szent-Háromság templom s kápolna Szent-Györgyön 121, 122,	123	Szent-Jakabról czimzett lé- bényi apátság	491—495
Szent-Háromság kápolna a trencsényi plébánia tem- plom mellett	635, 636	Szent-Jakabról czimzett Si- meghi apátság	328
Szent-Háromság kórház és templom Győrött	441	Szent-Jakabról czimzett zse- lizi apátság	322—325
Szent-Háromságról nevezett szerzetesek Pozsonyban 83—88		Szent-Jakabról czimzett ba- konyi pálos kolostor 272, 273	272, 273
Szent-Háromság szobra Esz- tergomban	31	Szt.-Jakabról czimzett irug- hegyi pálos kolostor 392—396	392—396
Szt.-Háromság szobra Nagy- szombatban	120	Szent-Jakabról czimzett né- metújvári Ferencziek tem- ploma	574
Szent-Háromság társulata Kecskeméten	718	Szent-Jakabról czimzett kö- szegi Jezsuita templom 555, 563,	564
Szent-Háromság templom Győrött	440	Szent-Jakabról czimzett mó- riczvidai prépostság 498—502	498—502
Szent-Háromságnak szentelt szolnoki szt.-ferenczrendi templom	724	Szent-Jakabról czimzett sz. ferenczrendi templom N.- Szombatban	97
Szent-Háromságnak szentelt zirczi ősz templom	350	Szt.-Jakabról czimzett győri templom	439
Szent-Háromságról czimzett benczés apátság	410	Szent-János (alamizsnás) ká- polnája Pozsonyban	61
Szent-Háromságról nevezett lekéri apátság	160	Szent-János Evang. kápol- nája Pozsonyban	70
Szent-Háromságról czimzett kecskeméti kegyes iskolák társodaja	719	Szent-János evang. minorita temploma Kis-Mártonban 478	478
Szent-Háromságról czimzett pécsi benczés kolostor	363	Szent (keresztelő) János haj- léka Pécsvárott	404
Szent-Háromságról czimzett plébánia templom Solnán 617	617	Szent-János (kereszt.) tem- plom Nagyszombatban 105—115	105—115
Szent-Háromságról czimzett pécsi pálos társház	368	Szent-János- (kereszt.)ról czimzett samboki prépost- ság	245—248
Szent-Háromságról nevezett ludányi plébánia egyház 164	164	Szent (keresztelő) Jánosról czimzett pécsi kis prépost- ság	361
Szent-Háromságról czimzett rabváltó szerzetesek 83, 115, 154, 368,	604	Szent (Nepom.) János ká- polna Pécsen	375
Szent-Háromságról czimzett szakolczai templom 196, 203	203	Szent (Nepom.) János ká- polna Földvárán	386
Szentháza falu	388	Szent Nep. János kápolnája Solnán	618
Szenthegy Sebestény	394		

Szt. Nep. János kápolna Beszterczebányán . . .	656	Szt.-Imréről czimzett Bada-	
Szt. Nep. János képe . . .	691	csony-Tomaji pálos rend-	
Szt.-János kápolnája a po-		ház . . .	272
zsonyi Weismönchenhaus-		Szt.-Jóákim kápolna Sto-	
nak nevezett házban . . .	166, 167	czingban . . .	524
Szt.-János, szt.-Bókus, szt-		Szt.-József egyháza Becz-	
Fábián és szt.-Sebestény		kón . . .	598
kápolna Győrött . . .	424	Szt.-József kápolnája Nyit-	
Szt.-János temploma Komá-		rán . . .	595
romban . . .	157	Szt.-József kápolnája Fejér-	
Szt.-János keresztes lovagok		vároott . . .	234
társházai 18, 22, 237, 242,		Szt.-József kóroda Körmö-	
255, 262, 286, 343, 361,		czön . . .	669
376, 427, 506		Szt.-Józsefről czimzett nagy-	
Szt.-János keresztes vitézek		szombati pálos kolostor és	
társháza Sopronyban . . .	506	egyház . . .	103
Szt.-Jánosról czimzett Majki		Szt.-József plébániatemplom	
kamaldoli remeteség . . .	496, 498	Fejérvároott . . .	242
Szt.-Jánosról czimzett jános-		Szt.-József szobra Nagy-	
hidai prémont. prépostság		szombatban . . .	120
Szt.-Jánosról (Nep) nevezett		Szt.-József társulata Kec-	
fejérvári Jezsuiták, később		keméten . . .	718
Pálosok temploma . . .	234, 235	Szt.-József templom Szélak-	
Szt.-Jánosról czimzett tatai		nán . . .	188—191
temploma . . .	529	Szt.-Józsefről czimzett besz-	
Szt.-Januarius ereklyéje N.-		terczebányai templom . . .	657
Szombatban . . .	102	Szt.-Ipoly koponyája N.-szom-	
Szt.-Jeromos kápolna Sel-		batban . . .	102
mecezen . . .	183	Szt.-Ipolyról czimzett Ben-	
Szt. - Jeromos esztergomi		czés apátság, később ka-	
temploma tornya . . .	14	maldoli rendi remeteség.	639
Szt.-Jeromos remete rend-		Szt.-István királyról czim-	
zárdája Szélaknán és		zett telki apátság . . .	39, 40
másutt . . .	189	Szt.-István király jobbjának	
Szt.-Ignácról czimzett Jezsui-		ereklyéje a pannonhalmi	
ta társoda Esztergomban 31, 32		kolostorban . . .	453
Szt.-Ignácról czimzett győri		Szt.-István király kápolná-	
Jézsuita társoda . . .	429, 435	ja Nyitrán . . .	595
Szt.-Ilona templom és ápolda		Szt.-István kir. körmöczi	
Nagyszombatban . . .	119	kápolnája . . .	669
Szt.-Ilonáról czimzett földvá-		Szt.-István király kápolnája	
ri apátság . . .	384	a badacsonyi szőlőhegyen	272
Szt.-Imre herceg kápolnája		Szt.-István király kápolna	
és szobra Fejérvároott		Fejérvároott . . .	242
218, 219, 221		Szt.-István király, a keresz-	
Szt.-Imre kápolnája Székes-		tény hit terjesztője . . .	627
fejérvároott . . .	215	Szt.-István királyról czim-	
Szt.-Imre kápolnája Pécsen		zett keresztes lovagok	
Szt.-Imre nevelője szt.-Gel-		rendháza Fejérvároott 237—241	
lért . . .	275	Szt.-István királyról neve-	
Szt.-Imre szobra az űs Zir-		zett győri karmelita tem-	
cezi apátság templomában		plom és társház . . .	436—438
Szt.-Imre templom Vesz-		Szt.-István királyról czim-	
prémbe . . .	262	zett veszprémi Ferencz-	
Szt.-Imréről czimzett szt-		rendiek kolostora . . .	262
Ferenczrendi kolostor Fe-		Szt.-István királyról czim-	
jérvároott . . .	232	zett hozóki prépostság . . .	128

Szt.-István király temploma Esztergomban	14	mések rendháza Esztergomban	26
Szt.-István király temploma Lakfalván	489	Szt Katalinról nevezett háthóthi dömés nőzárdá . . .	290
Szt.-István király és Hunt-Páznán nemzetsége . . .	127	Szt.-Katalinról nevezett kör-mőczy templom	667
Szt.-István tiszteletére emelt nagyszombati papnevelde .	119	Szt.-Kereszti (Vértess-) ben-czés apátság	248
Szt.-István székes- és plébá-niaegyháza, szobra és koponyája Fejérvárott . .	221	Szt.-Kereszt és szt.-Magdol-na susoli egyházai	408
Szt.-Istvánról nevezett kereszt-es lovagok Esztergomban. 18—22		Szt.-Keresztkápolna a nagy-szombati Jezsuita tem-plomban	109
Szt.-István király, lásd István.		Szt.-Kereszt kápolnája Vesz-prém-ben	262
Szt.-István I. vértanu tem-ploma Győrött	425	Szt.-Kereszt (Manthegeyi) kápolnája	275
Szt.-István I. vértanu eszter-gomi káptalana piépostjai .	8	Szt.-Kereszt felmagasztalta-tásáról czimzett templom .	530
Szt.-István I. vértanu pré-postsága Esztergomban . .	6—8	Szt.-Kereszt feltalálásáról czimzett földvári templom .	386
Szt.-István I. vértanuról nevezett plébánia templom Vásárhelyen	344	Szt.-Kereszt templom Besz-terczebányán	650, 653
Szt.-István (Vasvár) puszta .	538	Szt.-Kereszt, lásd: Mura-Szt.-Kereszt.	
Szt.-Juliana pozsonyi ezüst szobra	62	Szt.-Kereszti Ciszterczita apátság Austriában 36,	39
Szt.-Jusztináról czimzett gyülekezet	446	Szt.-Kereszti Klára nemes telke	157
Szentiván birtok	470	Szt.Keresztről nevezett kereszt-es lovagok Esztergomban . .	23
Szt-Ivánhegye (Berg) major-ság	666	Szt.-Kereszti Mihály Szt.-Ferenczrendi főnök	542
Szentiványi Ferencz hagyománya	470	Szt.-Kereszti uradalom az új beszterczebányai püspökségnek átadatott . . .	649
Szt.-Kamill emlékére szentelt győri plébánia tem-plom és szerzetesek . . .	440	Szt.-Keresztről czimzett kis-mártóni kápolna	479
Szt.-Kamil szerzetesei . . .	440	Szt.-Keresztről nevezett nyit-rai kápolna	595
Szt.-Kapisztrán János, a sopronyi szt.-Ferenczrendi templom szónoka	516	Szt.-Keresztről czimzett kö-szezi pálos társház	397
Szt. Bor. Károly kápolnája Vácson	697	Szt.-Keresztről czimzett vá-czi Szt.-Ferenczrendi szer-zetesei temploma	694
Szt.-Katalin emlékére szentelt veszprémi Domonkos rendi apácák kolostora . .	267	Szentkirály, a fejérvári kereszt-es lovagok földje . . .	223
Szt.-Katalin hegyi Ferencz-rendi kolostor	611	Szt.-Király nevű vidék Esz-tergomban . . . 18, 20,	21
Szt.-Katalin kápolnája Pozsonyban	78	Szt.-Király falu	271
Szt.-Katalin s halottak kápolnája Pécssett	358	Szt.-Király puszta	714
Szt.-Katalin plébániatemplom Selmeczen	184, 188	Szt.-Klára rendi apácák 26, 65, 68,	98
Szt.-Katalin és Borbála szobrai Selmeczen	184	Szt.-Klára apácák nagy-szombati zárdája és temploma	98
Szt.-Katalin temploma Kis-Bényen	127	Szt.-Korona és az ország ék-szerei s egyházi kincsei	
Szt.-Katalinról czimzett Dö-			

védelme a fejérvári örka- nonokra bízott	224	Szt.-Lászlóról czimzett nyit- rai kápolna	595
Szt.-Korona Visegrádon őriz- tetése	43, 44	Szt.-László királyról czim- zett nyitrai kegyesrendi templom	594
Szt.-Kozmás és Demjén em- lékére Páthon emelt tem- plom	299	Szt.-Lázárról nevezett keresztes lovagok Esztergomban	22, 23
Szt.-Kozmás és Demjénről czimzett ludányi benczés apátság	164, 165	Szt.-Lélekről czimzett pécsi dömés apácák zárdája	366
Szt.-Kozmás s Demjén ga- ranmelletti kápolnája	148	Szt.-Lélekről czimzett Mo- noston nevű apátság	402
Szentséges Krisztus teste kápolnája Pozsonyban	79	Szt.-Lélekről czimzett egy- ház Sopronyban	515
Szentséges Krisztus teste kápolnája Pécsen	360	Szt.-Lélekről czimzett pilisi pálos rendház	38
Szt.-Kut Jásztón	292	Szt.-Lélekről czimzett besz- terezebányai templom és kórház	654, 656
Szt.-Kut a (Váthi) Szerviták székháza	582	Szt.-Lipótról czimzett kar- meliták egyháza Szakol- czán	196
Szt.-Lambertről czimzett Mo- riczhidai prémontréi apá- czák	501	Szt.-Lőrincz egyház Eszter- gomban	10
Szt.-Lambertről czimzett vá- sárhelyi apácza zárdája	344	Szt.-Lőrincz ereklyéje Nagy- Szombatban	101
Szt.-Lászlónak a budai kápolna feletti kegy- és védurijoga	179	Szt.-Lőrincz hely	450
Szt.-László falu	388	Szt.-Lőrincz pozsonyi plébá- niatemploma	81
Szt.-László király adomá- nyozásai és alapítványai 48, 58, 59,	260	Szt.-Lőrincz templom Papó- czon	577
Szt.-László király kápolna Pozsonyban	79	Szt.-Lőrincz plébánia-egy- ház Esztergomban	24
Szt.-László király kápolnája Veszprémben	262	Szt. Lőrincz család	728
Szt.-László királyról czim- zett pécsi karmelita zár- da	366—368	Szt.-Ludmilla ereklyéje N- Szombatban	102
Szt.-László czimű ferenczen- di kolostor Esztergomban	29	Szt.-Luka birtok	324
Szt.-László király koponyája Győrött	424, 425	Szt. - Magdolnáról czimzett bakonybéli kápolna	275
Szt.-László király kórháza- utca Pozsonyban	73	Szt.-Magdolna kápolnája Fe- jérvárott	218
Szt.-László királyról czim- zett Gyulai pálos kolostor 388—390	397	Szt.-Magdolna kápolnája Ti- hanyban	334
Szt.-László király szobra Fejérvárott	221	Szt. - Magdolnáról czimzett Jenői pálos kolostor	293
Szt.-László király, lásd: László alatt.		Szt. - Magdolnáról czimzett köveskúti pálos kolostor	301
Szt.-Lászlói (Pilis) pálos ko- lostor	242	Szt. - Magdolnáról czimzett Felső-Eörsi prépostság	308
Szt.-Lászlói és e szentről czimzett Ágostonrendi pré- postság	302	Szt.-Margit nevű birtok	509
Szt.-Lászlói Lőrincz és hely- ség	397	Szt.-Margit ereklyéje Po- zsonyban	68
		Szt.-Margit földje	529
		Szt. - Margit kápolnája a sághi templom mellett	179
		Szt.Margit kápolna Újlakon	335
		Szt.-Margit kápolna Vásár- helyen	344

Szt.-Margit kápolnája Veszprémbe	269	Szt.-Ágostonremete szerzetesei fejevári zárdája	242
Szt.-Margit dömösi prépostsága	33	Szt.-Mihály emlékére szentelt mogoródi apátság temploma	720
Szt.-Margit társulata Keskeméten	718	Szt.-Mihály főangyal emlékére emelt szakolczai plébánia egyház	194
Szt.-Margitról czimzett pónói eziszterczita apátság	580	Szt.-Mihály főangyal nevére szentelt veszprémi templom	259—262
Szt.-Margitról czimzett hahóthi benzés apátság	290	Szt.-Mihály (Fejérm.) helység	223
Szt.-Margitról czimzett fejevári dömések kolostora	241	Szt.-Mihály kápolnája Nyitran	595
Szt.-Margitról czimzett hatvani prépostság	701, 702	Szt.-Mihály kápolna Tihanyban	334
Szt.-Margitról czimzett templom és Szt.-János kereszt lovagok rendháza	286—288	Szt.-Mihály kápolna Esztergomban	13
Szt.-Mária Magdolnáról czimzett pozsonyi Szt.-Klára apácák zárdája	65	Szt.-Mihály szobra Pécsen	360
Szt.-Márk evang. kolostora Fejérvárott	242	Szt.-Mihály templom Nagyszombatban	96
Szt.-Márton emlékére emelt kis-mártoni pleb. templom	478	Szt.-Mihályról czimzett pozsonyi plébániatemplom	81
Szt.-Márton temploma Fejérvárott	242	Szt.-Mihálynak szentelt váci templom	686, 688
Szt.-Márton(panonhalmi) monostorának apátjai és főapátjai	456—458	Szt.-Mihály Dráva folyó feletti temploma	355
Szt.-Márton panonhalmi egyháza	327	Szt.-Mihály temploma és képe Vácson	690, 691, 694
Szt.-Márton pannonhalmi monostorában tartott káptalan	451	Szt.-Mihály templom és oltár Vágújhelyen	208
Szt.-Márton szobra a pozsonyi főegyházban	60	Szt.-Mihály templom Papfőkán	335
Szt.-Mártonföldje pusztá	451	Szt.-Mihályfalva helység	546
Szt.-Mártonról czimzett mogoródi benzés apátság	719	Szt.-Mihály plébánia Pölösken	291
Szt.-Mártonról czimzett panonhalmi benedekrendi főapátság	441—458	Szt.-Mihályról czimzett bátai apátság	378
Szt.-Mártonról czimzett vaszkai benzés apátság	416	Szt.-Mihályról czimzett rudinai benzés apátság	409
Szt.-Mártonról czimzett dömések rendháza Esztergomban	25	Szt.-Mihályról czimzett zebegegyi apátság	210
Szt.-Mártonról czimzett pogrányi kápolna	613	Szt.-Mihályról czimzett lévai egyház	162
Szt.-Mártonról czimzett pozsonyi prépostság és egyház	58	Szt.-Mihályról czimzett egyház Sopronban	513—515
Szt.-Mártonról czimzett szombathelyi Szt.-Domokosrendi kolostor	543	Szt.-Mihályról czimzett selmeczi kápolna	182
Szt.-Mihály egyház Mura folyó mellett	281	Szt.-Mihályról czimzett vasvári társaskáptalan	540
Szt.-Mihály emlékére épült		Szt.-Mihályról czimzett leveldi karthausi zárdá	302—304
		Szt.-Mihályról czimzett csornai prémontréi prépostság	459—464
		Szt.-Mihályról czimzett hantai prépostság	464—466

Szt.-Mihályról czimzett hat- vani prépostság	701, 702	Szt.-Miklósról czimzett fe- jérvári kisprépostság	236
Szt.-Mihályról czimzett lan- zéri kamaldoli remeteség	489—491	Szt.-Móricz kápolnája Pé- csett	358
Szt.-Mihályról czimzett vá- sonyi pálos rendi társház	345—348	Szt.-Móriczról czimzett ba- konybéli beneczés apátság	273—279
Szt.-Mihályról czimzett kis- mártoni Szt.-Ferenczrendi templom	478	Szt.-Móriczról czimzett bóthi apátság	253
Szt.-Miklós lébenyi apátsága- nak majorsága	492, 493	Szt.-Olvasó társulat Pápán	313
Szt.-Miklósról czimzett ma- docsai beneczés apátság	398—400	Szt.-Orbán kápolnája Nyit- rán	595
Szt.-Miklósnak egyháza a pozsonyi várban	56	Szt.-Orbán ereklyéje Nagy- Szombatban	102
Szt.-Miklós egyháza Po- zsonyban	56, 72	Szt.-Orsolya apáczák 80, 118, 438,	521
Szt.-Miklós emlékére épült selmeczi kápolna és ko- lostor	182	Szt.-Orsolya ereklyéje N- Szombatban	102
Szt.-Miklós földje	529	Szt.-Orsolya koponyája a po- zsonyi Szt.-László kápol- nában	80
Szt.-Miklós (Somogy) hely- ség	450, 451	Szt.-Osvaldról czimzett keszt- helyi ferenczrendi társ- ház	299—301
Szt.-Miklós (Szalad) hely- ség	224	Szt.-Pál (Somogy) nevű bir- tok	316
Szt.-Miklós helység, lásd: Miklósfalva		Szt.-Pál helység plébánusa	318
Szt.-Miklós perjelség Ti- hanyban	334	Szt.-Pál Esztergami külvá- ros és helység	11, 20
Szt.-Miklós temploma és sz.-ferenczrendi társháza Kecskeméten	716	Szt.-Pál megtéréséről czim- zett solnai Jezsuitatem- plom	614
Szt.-Miklós czimfi templom Kis-Jenőn	293	Szt.-Pál remete rendi társ- házak 33, 48, 103, 132, 135, 165, 172, 195, 233, 242, 244, 245, 272, 282, 289, 293, 301, 305, 311, 315, 319, 345, 368, 377, 388, 392, 396, 485, 502, 570,	598
Szt.-Miklós templom Papó- czon	577	Szt.-Pantaleon monostora Csepel szigeten	256
Szt.-Miklós plébániatemplom Patacon	393, 394	Szt.-Paulai Vincze leányai Fülesen	534
Szt.-Miklós temploma s képe Vácson	689, 691	Szt.-Paulai Vincze leányai Óvárrott	533
Szt.-Miklós Znió - várallyai plébániatemploma	679	Szt.-Péter és Pálról czimzett tatai beneczés apátság	528
Szt.-Miklósról nevezett n.-szom- bati társaskáptalan és egyház	95	Szt.-Péter kápolnája a sághi templom mellett	179
Szt.-Miklós plébánia-egyház Esztergomban	24	Szt.-Péter kápolnája Süme- gen	327
Szt.-Miklósról czimzett ercsi apátság	253	Szt.-Péter kápolna Vácson	685
Szt.-Miklósról czimzett chuchnisi monostor	254	Szt.-Péter, a szombathelyi káptalan birtoka	577
Szt.-Miklósról czimzett lékai perjelség	569	Szt.-Péter és Pálról czim- zett nyitrai sz.-ferencz- rendi kolostor	594

Szt.-Péter apostolról címzett hasonló nevű pálosok kolostora	315—318	Szentséges Megváltó temploma Bazinban	124
Szt.-Péter pécsi székesegyháza	354—357	Szentséges Megváltó lévai temploma és a Sz.-Feren- cziek székháza	162
Szt.-Péter plébániatemplom Fejérvárott	231	Szentséges Megváltó szobra a nyitrai székesegyházban	592
Szt.-Péter régi temploma Vác- zon	697	Szentséges Megváltóról cím- zett iskola Veszprémben	262
Szent-Péterről címzett já- nosrendi apátság	315	Szentséges Megváltóról cím- zett kapornaki apátság	296
Szt.-Péterköz Fejérvárott	216	Szentséges Megváltóról cím- zett lekéri apátság	160—162
Szt.-Péterről címzett csa- tári apátság	280	Szentséges Megváltóról cím- zett szegszárdi benczés apátság	413—415
Szt.-Péterről címzett tem- plomlovagok esztergomi plébánia egyháza	23	Szentséges Megváltóról cím- zett batinai pálos kolostor	396—398
Szt.-Péterről címzett péc- váradai kápolna	404	Szentséges Megváltóról cím- zett pozsonyi Jezsuita templom	59, 72
Szt.-Péterről címzett hor- pácsi prépostság	475	Szentséges Megváltóról ne- vezett galgóczi sz.-ferencz- rendi társház	143
Szt.-Péterről címzett pose- gai prépostság	407	Szentséges Üdvözítő leányai Sopronyban	521
Szt.-Péterről címzett Szt.- Ágoston rendi thenői pré- postság	724	Szt.-Szűzek és Sz.-Orsolya- koponyája a pozsonyi Szt.- László kápolnában	80
Szt.-Péter-Úr helység	306	Szt.-Tamás birtok	324
Szt.-Péter-Úr (Szala) apát- ság	315	Szt.-Tamás vértanu eszter- gomi prépostsága és pré- postjai	15, 16
Szt.-Ráfael főangyal szobra Nagyszombatban	120	Szt.-Tamás prépostság job- bággyai	15
Szt.-Rókus kápolna Földvá- rott	386	Szt.-Tamásy Máté csornai prépost	462
Szt.-Rókus pécsi kápolnája	373	Szt.-Teréz karmelita apáca	437
Szt.-Rókus kápolnája Po- zsonyban	70	Szt.-Tivadar ereklyéje N.- Szombatban	102
Szt.-Rókus kápolna Vácson	689	Szt.-Vazul rendi szerzetesek Visegrád mellett	48
Szt.-Rókus plébániatemplom a győri szigeten	441	Szt.-Veronika ábrázolata a sopronyi Szt.-Mihály tem- plomban	515
Szt.-Rozália kápolna Vásár- helyen	344	Szt.-Vid vár	556, 557
Szt.-Rozáliáról nevezett frak- nói újtelki templom	534	Szt.-Willibald pannonhalmi egyháza	442
Szt.-Sebestyén ereklyéje N.- Szombatban	102	Szt.-Vince kápolnája Vesz- prémben	262
Szt.-Sebestyén kápolna Ko- máromon kívül	157	Szt.-Vince leányai 30, 521,	595
Szt.-Sebestyén kápolnája Po- zsonyban	70	Szt.-Vinczéről címzett pé- csi dömések zárdája	363—365
Szt.-Sebestyén és Sz.-Rókus kápolnái Stoczingban	522—526	Szép nevű asszonyág ha- gyomány	11
Szt.-Sebestény szobra Pé- csett	360	Széphegyi Arnold (Schön-	
Szt.-Sebestény templom a kórház Nagy-Szombatban	119		
Szt.-Sebestény plébániatem- plom a győri szigeten	441		
Szentséges Megváltó leányai	521		

berg) újudvari jánosrendi parancsnok	343	Szklecz (Szlécs) falu és templomai	676
Széplak (Schöndorf) pozsonyi helység	52, 53	Szkleno (Glaserhaj) helység	666
Széplaki benczés apátság	127	Szlatinay Zsófia adományozása	111
Széplaki apátság a nagyszombati Jezsuitáknak adományoztatott	106	Szlécs (Három Szklecz) mezőváros	676
Szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária szobra a pozsonyi Jezsuitatemplomban	74	Szlován falu	676
Szerafin nevű lekéri apát	160	Szobb (Hont.) helységi adó	173
Szerafin könyvtárnok Esztergomban	10	Szoblahó (Trencs.) helység	111
Szerdahely (Nyitra) majorság	449	Szoczovech (Szoczócz) falu	674, 676
Szerdahely mezővárosban a pozsonyi Jezsuitáknak szántóföldjei	76	Szokolovszky-féle ház	195
Szerdahely (Veszpr.) puszta a samboki prépostság birtoka	245, 246	Szolgagyőri Billa-föld	448
Szerdahelyi Mihály	324	Szoldos György győri bíró	422
Serédy Gáspár gróf siremléke	122	Szolgagyőri vár jobbágyság	448
Szerényi Farkas özvegye, Balassa grófnő	606	Szolnok mezőváros templomai és kápolnái	723, 724
Szer-Monostor, lásd: Zeer alatt.		Szolnok mezőváros története	720
Szernek nevezett helyen tartatott első nemzetgyűlés	727	Szombathelyi püspöki mezőváros és vár	536—538
Szernye helység	111	Szombathelyen fekvő veszprémi apácák javai	429
Szidoud az esztergomi keresztlovagok birtoka	20	Szombathelyi domokosrendi szerzetesek	543
Sziget Pál, lásd: Zyget.		Szombathelyi szt.-ferenczrendi társház	542
Sziget nevű községi külső város	565	Szombathelyi székes káptalan	540
Szigetfő vagy Tikos, birtok	265, 266	Szombathelyi főtemplom	538
Szigliget nevű balatoni sziget és vár	449	Szomolyán falu szőlőhegyi bortized	100
Szilágyi Boldizsár	568	Szomp Rozália	567
Szilassy Vincze, váci püspök	688	Szondy Zsuzsanna hagyomány	90
Szil falu	460	Szöd falu határában levő rákospataki malom	243
Szilincs helység	59	Szőke János, Erzsébet és Pál	566
Szilizi Szt.-Jakabról czimzett apátság	322	Szőkeföld nevű telek	543
Szily János első szombathelyi püspök	539	Szöllős, Apáczá Somlyó és Veszprém melletti helységek	335
Szkalka Szt.-Benedek rendi apátság	619—626	Szöllős (Győr) falu	674
Szkalkai Szt.-Dorottya és Nagyboldogasszony kápolna	620	Szölösföld	145, 445
Szkalkai jezsuiták székháza	635	Szölös jászág	265
		Szörény (Zewren) föld	245
		Szörényi bárónak Lőrincznek adományoztatott vágyúj helyi birtok	205
		Sztanek János	163
		Sztaraföld	448
		Sztarinszky István háza	615
		Sztranovszky-féle ház	615
		Sztranyova helység (Trench)	97
		Sztranyay György háza	616

Szubits Ábraham sopronyi háza	510	Szűz Mária székesfejérvári Bazilikája	217
Szucha vár	629	Szűz Mária (lorettoi) temploma Stoczingban	522
Szuchai szőlőhegy	104	Szűz Mária plébániatemplom Visegrádon	46
Szúr (Veszpr.) helység	319	Szűz Mária társulat és ol-tára Szt.-Györgyön	122
Szürke nénék, lásd: „Szt.-Paulai Vince leányai.“		Szűz Mária (a szeplőtelenül fogantatott) társulata Solnán	617
Szűz anya (fájdalmas) és úgy nevezett lorettoi bold. aszszony szobrai Szélnán	191	Szűz Mária üdvözlési társulata	109
Szűz anyáról (fájdalmas) templom s kolostor Szakolczán	195	Szűz Mária (fájdalmas) ol-tára, s képe és társulata Selmeczen	184, 185, 189
Szűz Mária kápolnája a Szt.-Adorján házhoz tartozott Szűz Mária aranyozott kápolnája Pécsen	331	Szűz Mária (fájdalmas) pozsonyi képére ajánlott drágakövek	62
Szűz Mária kápolna Bezenyőn	335	Szűz Máriáról címzett ferenczrendi kolostor Esztergomban	27
Szűz Mária kápolna Bodajkon	251	Szűz Máriáról címzett veszprémi iskola-épület	262
Szűz Mária kápolna Eberhardon	138	Szűz Máriáról címzett selmeczi plébániatemplom	183
Szűz Mária Loretto kápolnája Fejérvárott	235	Szűz Máriáról címzett győri székegyház	422—425
Szűz Mária kápolnája a nagyszombati Szt.-Miklós templomban	95	Szűz Máriáról címzett többi egyházi intézetek 9, 10, 25, 35, 69, 74, 98, 126, 132, 139, 141, 145, 153, 165, 172, 175, 195, 205, 215, 252, 255, 256, 263, 269, 270, 272, 279, 280, 282, 289, 292, 299, 305, 311, 319, 320, 321, 333, 340, 344, 348, 369, 370, 372, 376, 381, 387, 390, 392, 400, 403, 441, 444, 447, 466, 475, 477, 479, 484, 495, 502, 515, 534, 536, 538, 547, 549, 570, 573, 575, 579, 595, 600, 610, 612, 630, 650, 656, 668, 671, 685, 686, 639, 690, 697, 699, 702, 726, 727	
Szűz Mária és Szt.-Magdolna kápolnák Tolnán	618	Szy György	311
Szűz-Mária (Szirtemi) kápolna Szűz Mária apáca kolostora Jadrában és Nonában	275		
Szűz Mária (szeplőtelen) oszlop Beszterczében	660		
Szűz Mária emlékére alapított N. szombati kápolna és papnevelde	119		
Szűz Mária (szeplőt. fogantatott) szobra a pozsonyi Jezsuitatemplomban	74		
Szűz Mária szobra Vágújhelyen	208		
Szűz Mária szobra a pozsonyi Trinitáriusok templomában	85		
Szűz Mária szobra Nagyszombatban	120		
Szűz Mária szobra a máriavölgyi templomban	170		
Szűz Mária a kisdéd Jézust tartó szobra Selmeczen	184		
Szűz Mária szobra Solnán	617		
Szűz Mária templom Bazinban	124		
Szűz Mária tisztulása című plébániatemplom Pécsen	361		
Szűz Mária régi vártemploma Selmeczen	184		

T.

Tabb (Somogy) helység	450, 451
Tabor (Sopron) kastély	488
Tagyon föld	275
Taynay család házai Szakolczán	201
Takács Pál neje	583

Tamás esztergomi érsek 5,		Telegdy János nyitrai püs-	
59. 100,	151	pök	590, 591, 594
Tamás Nyitra vármegye fő-		Telegdy Miklós Primás sir-	
ispánja	192	boltja	96
Tamás mester az esztergomi		Telegdy Miklós pécsi püs-	
szt.-Erzsébet ápolda igaz-		pök adományozása . . .	179
gatója	239	Telekessy István győri ka-	
Tamás Nádor az erchi apát-		nonok, később egri püspök	
ság alapítója	253		424, 425
Tamás hantai prépost . . .	449	Telek birtok	265
Tamás győri püspök . . .	349	Teleki pusztá	335
Tamás zagrabi püspök . . .	383	Telki szt.-Istvánról czimzett	
Tamás pusztá	335	benzés apátság.	39, 40
Tamás Vajda adományozása	12	Telki falubani föld . . .	19, 20
Tamás, lásd : szt.-Tamás.		Telki helység a székesfejér-	
Tamási a pannonhalmi mo-		vári basilika birtoka . . .	220
nostor birtoka	449	Telman Péter budai bíró fia	223
Tamásy Miklós háza . . .	615	Teluk, lásd Gatal	492
Tamási, a veszpr. völgyi		Templinus nevű birtokos .	139
Apáczák birtoka	264	Templomháznak nevezett	
Tamig Ferencz szőlője . . .	201	sopronyi ház	509
Tápáni malom	499	Templom-keresztes lovagok	
Tapaszi Endre	372	megszüntetése	286, 287
Tápé hely	354, 431	Templom lovagok székhelyei	
Tapolcsányi Tamás	129	23, 138, 182, 184,	
Tapoleza (Szala) mezőváros	303	604, 606,	620
Tarcsy Albert	456	Teneri halászat	274
Tarczay János	431	Tengelicz birtok	431
Tarján falu	674	Tengőd falu	311
Tarján és Écs faluk közt		Tenturicz nevű ház	76
létezett Sabaria hely . . .	443	Terchova (Trencs.) helység	
Tarpall Pál kertje	162		615, 616
Taschner Mihály	490	Terecskei benzés apátság	726
Taszár falu	147, 224	Terentius tornya	626
Tatai malom Walter kamara		Terjen (Trpin) birtok . . .	128
grófnak eladott	151	Ternai István, az őrményesi	
Tatai szt.-kereszt felmagasz-		pálosok helynöke	307
taltatásáról nevezett tem-		Tesmág falu	176
plom	530	Teszer (Felső) birtok . . .	179
Tatai szt.-Jánosról czimzett		Tevel falu, lásd : Nagy- és	
templom	529	Német-Tevel	
Tatamér székesfejérvári nagy		Thadfalva birtok	324
prépost	393	Thah János budai háza . .	361
Tatán létezett benzés apát-		Thakony birtok, lásd : Tatony.	
ság	528—350	Thapei földbirtoka	731
Tatán létezett kegyes rendi		Thard Mihály a pécsiszegény	
iskolák	530	ápolda gondnoka	376
Tatán létezett szt.-Imre szt.-		Thati majorság	417
Kalaz József, szt.-kereszt.		Thebegény halastó	397
János, szt.-Ferencz és szt.-		Thema pusztá	311
keresztről czimzett tem-		Thenői szt.-Ágoston szabál.	
plom	530	kanonokjai prépostsága .	724
Tátony birtok	324, 493	Thenői telek és malom . .	283
Tauka (Vásm.) falu	564	Therjek Péter hagyománya	571
Tekenay Anna, Kosztolányi		Thes pusztá	275
Mihály neje	632	Théti szántóföld	499
Telegdy Csanád esztergomi		Thewtes királyi főajtónálló	47
érsek	9. 16, 640	Thohon, lásd : Turgon.	

Thonói Bódog Jakab . . .	480	Tismog falu	176
Thor föld	546	Tisza Jenő helység	706
Thurn Antal gróf, győri ka- nonok	424	Tisztesvölgyi ciszterczita apátság	407
Thurnai Ányos tihanyi ben- czés monostori szerzetes	337	Tobold sziget	176
Thuróczi prépostságban te- lepedtek le a nagyszombati Jezsuiták	107, 108	Tokudi viz	145
Thuróczi prépostnak tized adományoztatott	640	Tolcsvai szőlő	112
Thuróczi (Znió - várallyai) prémontréi prépostság . .	673	Tollenburg mostani Bruck város	477
Thury György	350	Tolmach halásztanya . . .	145
Thurzó Elek galgóczi bir- toka	143	Tolna mezővárosbani piacz- vám	405
Thurzó Elek, a k. kincstár fő- grófja alapítványa	657	Tolnay Pál	284
Thurzó Eleknek a trencsényi vár adományoztatott . . .	629	Tomlov helység	467
Thurzó Eleknek bérbeada- tott Körmöczbánya	664	Tompa István pannonhalmi várnagy	451
Thurzó Ferencz nyitrai püs- pök 590, 623,	629	Torka falu	687
Thurzó György gróf a szkal- kai szt.-Dorottya kápolna kijavítója	620	Torkos János győri bíró . .	422
Thurzó János krakói polgár- mester és Thurzó György a besztercei bányák bir- tokosai	645	Tornay urak a túskevári pá- losok kolostorának ala- pitói	293
Thurzó János és György, s Körmöczbánya	664	Torok helység	361
Thurzó Ilona Illésházy Györgynek neje	630	Torony (Moson) birtok . . .	73
Thurzó neje, Ungnad Er- zsébet	551	Toronyai föld	173
Thúz János beszterczebá- nyai háza	654	Tors nevű föld	65
Thürne helység	59	Tóth gróf fia	492
Thyrlei Lambert gróf, a Jurle vagy Türjei prémontréi prepostság alapítója . . .	340	Tóth István adományozása .	173
Tibold esztergomi szt.-Ló- rincz egyházi prépost . . .	24	Tóth László adománya . . .	294
Tiburcz fiai	726	Tóth-Almás helység	707
Tieffenbach Ferdinánd ki- rály kapitánya és hadve- zére 552,	701	Tóth-Bedmér helység	361
Tihanyi benczés apátság . .	331	Tóthfalu (Barany) helység .	377
Tihanyvár	336	Tóthfalu (Vasvár) helység .	554
Tikos vagy Szigetfő birtok	265, 266	Tóth Gurab helység	633
Tiley falu	260	Tóth-Gurabi szőlőhegy 104,	111
Timár helység a fejérvári ke- resztes lovagok birtoka . .	238	Tóthkér puszta	706
Tinye helység	576	Tóth-Ujfalu helység	324, 687
Tiscia vagy Tissina falu . .	330	Tököli és nyitrai vár . . .	591
		Tököly Imre s a kuruczok hadai	714
		Tököly Imre és a nagyszom- bati Jezsuiták	108
		Tököly alatt a nagyszom- bati szt.-Klára apácák 101,	102
		Tököly biztosai és a községi Jezsuiták	564
		Tökölyféle lázadások . . .	194
		Tömerkényi Mihály	290
		Tömörd hely	445
		Törey Justina özvegy . . .	163
		Török Bálint lázadó	451
		Török István és János 101,	501
		Török István Hunyad vár- megye grófja	224
		Török jegyzőkönyv a m. kir. kincstári levéltárban . . .	722
		Tötös, lásd : Thewtes . . .	

Töttösi puszta	571	Ujfalu (Vasvárm.) helység .	538
Tövisfalva helység	201	Ujfalu (Veszpr.) helység .	319
Traguri Jakab építész	688	Ujfalu helységi föld	75
Trauthson János szegszárdi apát	414	Ujfalusy Erzsébet adomá-nyozása	659
Treipini szőlő	280	Ujfalusy Ferencz birtoka	158
Trencsényi vár és város 626, 631	631	Ujfalusy Klára	101
Trencsényi Máté, lásd: Chák Máté		Ujfalusy Pál	616
Trencsényi Jezsuita és kegyes tanító rend székháza és temploma	631 638	Újhely (Vág-) helység	449
Trencsényi szt. - Háromság kápolna	635	Újezd föld szalkai apátság birtoka	621, 624
Trencsik Ilona	721	Ujlak falu	271
Trentul család, a zebegényi apátság kegyura	210	Ujlak puszta	335
Trimelli úrhölgy	519	Ujlaki László bán fia	292
Trpín helység	128	Ujlaky család a gothoi apátságai kegyuri joga	388
Trstyánszky Gáspár neje Bosnyák Brigitta	631	Ujlaky Lajos veszprémi püspök	341
Trstyánszky Gáspár szőlője	76	Ujlaki Lőrincz brezg, a jászti apátságnak alapítója	292
Trstyánszky István özvegye, Rajman Éva	634	Ujlaky Lőrincz kedvezménye	261
Trumolt Béla	693	Ujlaky Miklós és Lőrincz, Galgócznak urai	143
Trumpach adománya	468	Ujnép falu	271
Tural-Bég szegszárdi várkapitány	414	Uj-Udvar, ker. sz. János lovagrendi tárház	343
Turcsék (Alsó és Felső) helység	666	Ujváry Samu	566
Turgon helység	136, 137	Ujvásárhelyi György	137
Túri János vitézsége	148	Ujvidék, falu sz. - György mellett	121
Turmánkuz helység	135	Ukurvári Péter	470
Túróczy havasok	616	Ulászló I. király adományozásai	319, 357
Túróczy Gáspár ezredes	170	Ulászló II. király engedményezései és kiváltságai 93, 100, 183, 222, 276, 369, 445, 461, 462, 560, 645, 664,	670
Tusok helység	335	Unger Boldizsár adománya	531
Túrje prémontréi prépostság	340 342	Ungnad Ádám és Erzsébet	551
Türk János sopronyi háza	510	Ungnad Anna, Erdődy Kristóf gróf neje	610
Túskeváron létezett pálos kolostor	293	Ungor János Szeri birtokos	728
Tüttös-Erenye puszta	289	Unizkoi sz. - Miklós perjelség	334
U.		Unkrechtsberger Antal adománya	531
Udvar (Sopron) helység	471	Úr sz. Teste társulata szent-Györgyön	122
Udvári (Toln.) helység	49	Úr szine változásáról czimezett pécsi templom, most Lyceum	369
Udvári (Szalad) helység	334	Urak völgye (Herrngrund) nevű hely	644
Udvarnok (Nagy-) helység	169	Urbanus helység	135
Udvarnok (Torna?) helység	674	Urias pannonhalmi apát	448, 449
Udvores föld	448	Urkutha föld	13, 335
Ugrin mester palotája	5	Urolf lorehi érsek	586
Újbánya sz. kir. és bányaváros, sz. épületeivel	670 672		
Újfalu (Eszterg.) helység	7		
Ujfalu (Győr) puszta	431		
Ujfalu (Sopron) birtok	470		

Urskál helység	334
Uruzkewi (Oroszkő) remete hajlékok	333
Usál falu	349
Utemer (Hkumer) fiaí ado- mányozása	99
Utori tó	275
Uzovits Klára, Niczky Pál neje	518
Üreskő, lásd Uruzkew	
Ürmény helység	592
Ürögi (Üregi) malom és föl- dek	364, 371, 392
Ürögi sz.-Jakabról czimzett Pálos kolostor	392—396

V.

Vác püspöki város törté- nete	684	Válszalag társulata Kecse- méten	718
Váci angol kisasszonyok . .	690	Valricher Márk óvári har- minczados	509
Váci sz. Ferencz rendi ko- lostor	694	Valter gróf és fia	5
Váci irtalmas barátok . . .	696	Válus (Szala) föld	270
Váci kegyes rendtiek tár- sodaja	696	Vámos falu	432
Váci István neje alapítvá- nya	95	Vámos Ferencz szőlője . . .	641
Váci kúti bold. asszonyról czimzett kis prépostság . .	697	Vámoshely, a veszpr. völgyi apácák tulajdona	264
Váci székesegyház	690	Vancsa István esztergomi érsek	11, 13, 702
Vadafalvai David	487	Vannius, a Quad nép királya	182
Vadász Ferencz alapítványa	642	Vánosy Antal, Jézus-társasá- gi atya	234
Vade pusztá	224	Vanovich Bálint, selmeczi polgár	187
Vág (maskép Deáki) faluban létező sz. Benedek rendi szállás	141	Vanyola (veszpr.) a leveldi karthausiak birtoka . . .	303
Vágszerdahely helység . . .	574	Varasd (Tolna) helység . .	506
Vágújhely, Lőrincz szőré- nyi bán, később Stibor er- delyi vajda birtoka	205	Varaszlófalvi malom . . .	317
Vág-Újhely helység a pan- nonhalmi monostor birtoka	449	Várday Pál érsek, 8, 13, 59,	96
Vágújhely királyi helység	574	Varga György hagyománya	300
Vágújhelyi prépostság 200—	210	Varga Mark pécsi háztelke	371
Vajay Pál hagyománya . . .	195	Varga Miklós	715
Vajdady János	671	Varga, lásd: Gütz	
Vajki szigeten a pozsonyi je- zsuiták rétjei	76	Vágróf háza Komáromban	156
Vál (Fejérv) helység	158	Vargyas falu	361
Valburgia özvegy és a po- zsonyi szent Lőrinc-tem- plom sz. János oltára . . .	81	Varjassy Mária, Vlasics Já- nos özvegye	75
Valcsa falu	676, 677, 679	Várony (Tolna) pusztá . .	224
Valentinian császár	4	Városlőd (Lővöld) helység karthausi zárdával	302
Valfer, lásd: Walfer		Varsány helység	283, 444
Valiczka melletti kastély .	282	Váry Imre a pesti hegyvár- bani udvarhelye	223
		Vásárhelyi benczés, később prémontrei apácza-zárda .	344
		Vásárhelyi szőlőhegy . . .	294
		Vásárut helység	59
		Vaskai Sz.-Marton czimű benczés apátság	416
		Vásóny (Nagy-) remete Sz.- Pál rendi társház	345—348
		Vásóny helység és malom	312, 334
		Vásónyi Ernő adománya . .	294
		Vásóny-kő vár	348
		Vasits János rétje	75
		Vasvár mezőváros	545
		Vasvári társas káptalan . .	540
		Vaszari Péter, aszombathelyi dómés kolostor perjele . .	545
		Váthi Szentkúti serviták társháza	582
		Vazul, Sz.-István unokaöcse	587
		Vazul rendi apácza-kolostor Veszprém völgyében . . .	263
		Védény birtok	419

Vedricz helység	36	Vestermayer József	490
Vedricz kapujövedelme és a pozsonyi Sz.-Lőrincz tem- plom	81	Veszka helység	201
Vedricz lakosainak adótóli felmentése	54	Veszprém püspöki város sz. épületeivel	259, 269
Vedricz helyen védtorony építettett	56	Veszprém külvárosi Domon- kos rendi apácák	267
Vedriczpataki telek a pozso- nyi bírónak adományoz- tatott	53	Veszprémben a Sz.-Feren- cziek zárdája	262
Vék vagy Vékény falu	377	Veszprémi társas káptalan	262
Velika birtok	417	Veszprémi Sz.-Katalin apá- czák, a Pentele monostor tulajdonosnői	256
Vellechradi apátság	36	Veszprémi püspököknek a ki- rálynékat koronázási joga	260
Vellegy Ferencz neje	200	Veszprémvölgyi apácák ko- lostora és birtoka	429
Velykei Tamás és Imre	410	Veszprémvölgyi apácák jó- szágainak jövedelmei	72
Vencellíni nemzetségből szár- mazott Jáki Márton gróf	554	Vesztenicz Ignác	73
Vendfalva (Windischdorf)	666	Vetessy Albert veszprémi püspök	262
Venner Ádám alapítványa	86	Vezekény kelység	127
Vénye hely	444	Vichin nyitrai püspök	586
Venying puszta	349	Vieku főispán III. Béla alatt	588
Vepruch helység	36	Vicsapi nemes udvarhely	598
Veprug, lásd : Vedritz		Viczafölde puszta	576
Verancz Antalnak adomá- nyoztatott pornói apátság	581	Viczay gróf családja	424
Verbőczy István	721	Viczay család siremléke Sop- ronyban	516
Veréb (Szék. Fejérv.) helység 156—158		Viczay grófnő, szület. Eber- gényi	519
Verebélyi Anna özvegy pénzbeli és szőlő adomá- mánya	109	Viczay György adománya	460
Verekneyei kikötő	59	Viczay Jób grófné	519, 583
Veresalma birtok	324	Viczay Mihály gróf adomá- nya	583
Veresmarty pozsonyi kano- nok	169	Viczayakra szállott győri várrészének birtoka	420
Veresmarty Mihály a pozso- nyi Sz.-László kápolna gondnoka	80	Viczmány család	728
Verseg (Pest) helység	698	Vidép falu, a túskevári pálo- sok birtoka	294
Vért helység asamboki pálos kolostornak adományoz- tatott	247	Vid, Dobica fia	281, 315
Vértess Sz.-Keresztről cím- zett benzés apátság	248	Vidován helység	201
Vertk (Barany) birtok	305	Vidrizki helység	145
Veseny Gáspár	712	Viendurna puszta	275
Vesselényi Ferencz gróf, ná- dor 74, 90,	134	Vientrich Kristóf háza Po- zsonyban	89
Vesselényi Ferencz nádor és özvegye adományai	669	Vihorlaus Szalkai benzés szerzetes	621
Vesselényi Ferencz neje, Sárkándy Anna	712	Világi prépostságok és tár- sas káptalanok 6, 15, 16, 33, 58, 95, 222, 236, 308, 361, 400, 426, 464, 575,	697
Vesselényi Mária	104	Vilibald tihanyi apát	337
Vesselényi László gróf neje Bakos Zsuzsanna	615	Vilmos pécsi püspök az ot- tani karmelita zárdá ala- pítója	366
Vesselényi Pál báró és Fe- rencz s László	713, 714	Vilonya (veszpr.) helység	223

Vincze erdélyi birtok . . .	10	Volmuth Sámuel sopronyi háza	510
Vincze Pál tihanyvári kapitány	336	Vonaglóok testvérelete . . .	693
Vincze nyitrai püspök . . .	640	Vosnicha, helységi adó . . .	145
Virágliget (Blumenau) pozsonyi helységet földulta a tatár	52	Voss János	519
Virágligeti lakosok szabadságai	54	Voyoseri halastó	145
Virágligeti templom	55	Völcey alapítványa	482
Visflak (Vasvárm.) falu . . .	564	Völcey György hagyománya	318
Visonta falu	271	Völgyfalva (Czillingdorf) helység	483
Visegrád várba menekülése a nosztrai pálosoknak . .	173	Vörös Bonaventura kapuczinus szerzetes	251
Visegrád város pecsétje . .	48	Vörösberény falu	432
Visegrád város, a veszprémi püspökség birtoka	259	Vöröskövár	165
Visegrádi Szent-Endréről ezimzett apátság	48	Vörösmartnak Márta vörös haju leánytól nevezett helység	397
Visegrádi javak Zichy István grófnak adományoztattak	152	Vöröstó pusztá	270
Visegrádi vár és város . . .	48	Vössféle árvaház Sopronyban	522
Visegrád várában fogva tartatott Zsigmond király .	410	Vrana Judith, Marczibányi Imre neje	605
Visegrádon királyi palota és udvarhely	45, 46	Vrancisics Antal érsek sirboltja	96
Vit pécsi segédpüspök a gothoi apátság kormányzója	367, 387	Vriczkopole falu	676, 679
Vital Endre neje, Somogyi Mária	515	Vruske, lásd Uruzkew. . . .	
Vitéz (Zrednai) érsek	10	Vtsuluts Erzsébet	364
Vitéz János esztergomi érsek	589	Vuosin hely	444
Vitéz János pozsonyi prépost	55	Vurum fejevári püspök . . .	218
Vitéz Tamás bitorlásai . . .	492	Vurum József nyitrai püspök .	618
Vitinghofen János	370	Vzar birtok	59
Vitnyédy János sopronyi háza	509, 510	Vürth Ferencz kanonok és Vürth Antal váci kis prépost	697
Vizkelety György és Jakab .	711		
Vizkelety József pálos rendtárs	503		
Vizkelety Tamás szalkai apát	624		
Vizvár falu	271		
Vlahovits János plébános . .	524		
Vlasics János özvegye . . .	75		
Vlozkován helység	201		
Vockay Anna adománya . . .	111		
Vogelweider Endre budai polgár	185		
Vokány helységbeni Sz.-Benedek rendi remeteség . .	412		
Volkra Otto gróf alapítványa	262		

W.

Waisz Zsófia, Naymar özvegye háza	116
Waldstein Zsófia grófnő birtokjoga	169
Walfer gr. a güssingi (Német-Ujvári) monostor és perjeliség alapítója 443, 447,	573
Walter budai bíró és fia Endre	256
Walter kamaragróf	150, 151
Walter rajki prépost	320
Walticher Márk harmineczados	170
Wandorf, lásd Lakfalva . . .	
Waxgieser pozsonyi polgár .	166
Wejdes János	364
Weihna hely	444
Weinberger Katalin	490
Weinbert harangöntő	360
Weinic hely	444

Weis-Brunn, a Magyaroknál Veszprém	259	Zala'kus nevű föld	587
Weismönchenhausnak nevezett pozsonyi ház	166	Zalamandi föld	275
Weith Ferencz alapítványa	86	Zalán a bolgárok vezére	708, 727
Welk helység	59	Zalka Hont megyei helység	11
Weller Kristóf pozsonyi háza	83	Zalonai György nyitrai várnagy	587
Welyke Mark, győri szent-Adalbert prépostja	426	Zaluzky János titoknok	624
Wenczel (másképp László) király	627	Zaluzky Imre komáromi Nászádiszták fővadjája	157
Wermuth Kristóf, kis-mártoni bíró	523	Zängl Ferdinand	364
Wernardini Anna Sidonia adománya	531	Zanko Anna alapítványa	95
Werner barsi gróf	147	Zanthó Ambrus prépost	7
Werner gróf budai bíró és László fia	256	Zápolya János király kedvezménye	395
Wetzelavecz Boldizsár	493	Zápolya János Bazin városa	123
Wezilsburgum nevű vár	259	Zápolya István Trencsény vár ura	628
Wielandt család háza Pozsonyban	73, 90	Zápolya király alatt Vác város	687
Wiener Kristóf lámpást ajánl fel	85	Zápolya király uralma Pécsen	359
Wildenfels bárónő alapítványa	86	Zárberényi birtokrész	261
Willerm szegszárdi apát különös eseménye	413	Zarkaháza nevű nemes udvar	346
Willibald, a moori kapuczinusok zárdája főnöke	250, 251	Zaszkaliczky Endre majorsága	615, 616
Wimpáczi (Wimpassing) Minorita-templom és társház	530	Zathmáry György pécsi püspök	358
Wimpácson szeplőtelen és boldogságos szűz Mária templom és kápolna	532	Zavar helységbeni birtok	104
Windischdorf majorság	666	Zavary Mátyás bozói prépost	129
Windschacht Selmecz mellett, lásd „Szélakna“		Zay család	728
Wirth Ferencz pénzbeli adománya	112	Zay Endre özvegye Bakos Szusanna	615
Wojakovsky Gáspár és Magdolna stomfai birtoka	168	Zebegényi remete lakbarlangjai	210
Wolf Mária	524	Zebegényi szt. - Mihályról címzett benzés apátság	210, 211
Wolfer, a kapornaki benzés apátság alapítója	296	Zechfölde puszta	283
Wunschwitz báró családja	250	Zecki benzés apátság	383
		Zecu viz	145
		Zeczer Boldizsár sütő háza Pozsonyban	67
		Zeemon János szőlője	633
		Zeer helység, lásd: Pusztaszer	
		Zeer-Monostrai benzés apátság	730—732
		Zegedini István a bécsűjhelyi pálos kolostor helynöke	571
		Zeke György	284
		Zékeli János	551
		Zekek puszta	275
		Zeleméri Miklós és családja	722, 728

Z.

Zabadi Miklós, a győri és sopronyi Jánoslovagok parancsnoka	428, 507
Zadan falu	469
Zádory János pannonhalmi várkapitány	452
Zadubne falu	616
Zala (Szalad) birtok	224
Zala puszta	280, 315

Zeleneky János bán fia	493	Ziskovszky család	138
Zelina helység	409	Zlatarics Pál	633
Zelinch helység	59	Zleho János szkalkai apát	623
Zelireni halászat	274	Zliechova (Trencs) helység	623
Zemerzés szőlő	309	Zlinszky Mihály solnai ta- nácsnok	615
Zemogny Földvárnak régi szláv neve	354, 384	Zmeskál László apát	699
Zeuleus, lásd: Szőlős		Znio vár, és várallai (Thu- róczy) prépostság	673
Zewren (Szörény) föld	245	Znio-Várallyan mezőváros viszontagságai	678
Zhilavy nevű havasok	616	Znio-várallai prépostság a nagyyszombati Jezsuiták- nak adományoztatott 107,	676
Zichy Adám és özvegye	490, 497	Zobor szt.-Benedek rendi apátság későbbKamaldoli remeteség	639
Zichy Ferencz vágújhelyi prépost	209	Zobor, Svatopluk hadve- zére	639
Zchy Fereucz gróf győri püspök	423	Zobor szőlőhegy	104, 108
Zichy Ferencz nyitrai főes- peres	679	Zochud gróf.	587
Zichy gróf család a budai és vissegrádi uradalmak bir- tokosa	48	Zoerard nevű szkalkai re- mete	620
Zichy gróf sirja Győrött	424	Zohócz helység	677
Zichy Henrik gróf és neje Meskó Iréne a Fülesiszlúz Mária templom és zárda templom alapítói	534	Zohuz Pál gróf	469
Zichy Imre a bodajki orgo- nát készíttette	252	Zoki család sírköve	668
Zichy István a győri várör- ség kapitánya	421	Zólyom vár és helység	644
Zichy István grófnak a ko- máromi uradalom adomá- nyoztatik	152	Zólyomi Margit móríczhidai prémontrei Apáczs fő- nöknő	501
Zichy István gróf N.-vá- sonyi földes ur	348	Zólyomteleki szt.-Anna ká- polna	669
Zichy Károly gróf alapít- ványa	86	Zomba puszta	369
Zichy Leopoldina grófnő Pa- lavicini őrgrof özvegye	730	Zomborifele ház Kőszegen	563
Zichy Miklós gróf mise ala- pítványa	497	Zona folyó melletti piaczwám	405
Zichy Pál a veszprémi vár főkapitánya	223, 224	Zongor Zsigmond nyitrai kanonok	636
Zichy Péter gróf imolája fel- állításá Pozsonykan	167	Zoobi Bertalan országbírói ítélőmester háza Visse- grádon	47
Zichy Péter gróf pozsonyi háza	116	Zozimás várad püspök	11
Zichy Teréz grófnő pénzbéli adománya	252	Zrínyi Katalin	629
Zickvan föld	238	Zrínyi Miklós kir. főtárnok mester	571, 572
Zigenpacher János selmeczi bíró adománya	183	Zubor Ilona Bánffy Ferencz özvegye	206
Zigeth Pál udvarhelye Vis- segrádon	47	Zuzy János alapítványa	86
Zill másképp Bresztován falu	93	Zvendibald markomannok királya	586, 639
Zill helység	274	Zvoimír horvát herczeg	322
Zira helység	538	Zsámbék mezővárosi prépost- sági templom romjai	247
Zirczi cisztercezi apátság	348—353	Zsámbék, lásd: Sambok. s apátság	322, 323
		Zsid falu	300
		Zsidanics István alapítványa	533
		Zsidány föld, lásd: Sidan.	

Zsidóknak Nagyszombatbóli eltűzetése	94	Zsigmond Lengyelország ki- rálya	48, 425
Zsidóknak pozsonyhaj visz- zatérése és a reájok pa- rancsolt Csuklya nevű ruha viselése	55	Zsigmond bécsi püspök és Zebegényi apát 210, 358,	395
Zsidópataki féle ház	158	Zsi'inceza csermely	614
Zsigmond király engedmé- nyezései és kiváltságai 4, 93, 125, 177, 216, 308, 318, 320, 472, 559. 627.	630, 672	Zsitvafalu és folyó	146, 271
Zsigmond király alatt Vis- segrád város helyzete . .	46	Zsitvai szűz Mária templom	147
Zsigmond király síklősi és vissegrádi fogsága 309,	410	Zsófia királyné	9
		Zsófia szt.-László király hüga	128
		Zsófia szt.-László király nő- vére fia Thyrlei Lambert gróf	340
		Zsolt fejedelmünk a kőszegi vár alapítója	556

